

ק ר י ת ס פ ר

רבעון לביבליוגרפיה של
בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

שנה ששעשרה

ירושלים תרצ"ט - ת"ש

החברה להוצאת ספרים עלייר האוניברסיטה העברית

ידיעות בית הספרים ... 273,141,1 ...
ביבליוגרפיה

דפוס ארץ ישראל
עיתונים וקבצים
ספרים וחבורות

הספרות העברית ומדע היהדות
עיתונים וקבצים
ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל
מדע המקרא
ברית חדשה
תלמוד ומדרש, ספרות רבנית
מדע הדת, סילופי-יהדות
קבלה וחסידות
תפלה ועבודה, דרשות ומוסר
היסטוריה והמדעים הקרובים אליה
עם ישראל בהווה
ציונות וידועת ארץ ישראל
אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות
בלשנות
ספרות יפה עברית של ימי הביניים
ספרות יפה עברית חדשה
ספרות יפה ינדית
ספרות יפה לעזית על נושאים יהודיים
ספרות הנוער
חנוך והוראה
ספרי למוד
ספרי מדע כלליים בעברית
שונית

מפתחות
521 ... מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביוונית
530 ... מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית
iv ... מפתח שמות המחברים בלועזית
xiv ... מפתח שמות המחברים ברוסית
xiv ... מפתח שמות המחברים והספרים בערבית

רשימת הסימנים והקצורים
סימן כוכב * לפני המספר מורה שלא ראינו את הספר בעינינו.
סוגרים עגולים () מורים שהדברים לא נכללו בשער אלא חובאו מתוך הספר.
סוגרים מרובעים [] מורים שהדברים נוספו ממקור חיצוני.
סוגרים מקוצצים < > מורים שהדברים נזכרו בשער בתוך סוגרים.
סימני התבנית : 8° : 10—25 ס"מ ; 4° : 25—32 ס"מ ; 2° : 32—40 ס"מ ; 2° גדול : למעלה
מ"מ 40 ס"מ. - בסנימטרים מציינים : א. ספרים שגבהם למטה 10 ס"מ ; ב. ספרים
שרחבם גדול מארכם ; ג. מפות.
חמ"ד : חסר מקום הדפוס. חש"ד : חסרת שנת הדפוס. חש"מ : חסר שם המדפיס.
כר : כרכים. ע : עמודים. ק.ס : קרית ספר.

דברי בקורת

- 459 ... J. Starr, The Jews in the Byzantine Empire מ: אבי-יונה
- 310 ... H. Torczyner, The Lachish Letters ו: ס: אולברייס
- 158,23 הספרים החיצונים, הוצאת א. כהנא
- 230 G. R. Driver, Problems of the Hebrew verbal system ב: בר אפמן
- 46 רודי, לכסיקון לפילוסופיה והמדעים הקרובים לה
- 348 ... L. F. Abel, Géographie de la Palestine י: ברור, א.
- 84 ... A. L. Williams, Adversus Judaers ד: גולדשמידס
- 37 מ. בן שמואל, תולדות ארץ ישראל, כרך א'
- 154 מחקרים בתולדות הכלכלה והחברה של יהודי טולין
- 199 ... B. R. Goodenough, The politics of Philo Judaeus י: היינמן
- 408 ספר הישוב כרך א' חלק א' בעריכת ש. קליין
- 450 ... L. Jung, Judaism in a changing world ש: ניהויזען, ח.
- 67 ... J. Hoschander, The priests and prophets מ: צ: סגל
- 416 ד. ילין, חקרי מקרא, ישעיהו
- The beginning of wisdom by Abraham Ibn Ezra, ed. R. ח: פלאום
- 358 Levi and F. Cantera
- 206 ... The Adler papyri א: צ'ריקובר
- 178 פויטי רבי שמעון ב"ר יצחק, יו"ל ע"י א. מ. הברמן
- 286 מ. בריל, הילד כבד-האון וחננו
- 12 ספר מוצקין, ערוך בידי א. ביין
- 41 י. פייכמן, אנשי בשורה
- 151 ג. מ. גלבר, הצהרת בלפור ותולדותיה
- 224 ... P. Thomsen, Die Palaestina-Literatur, Bd. 5
- 296 ג. קרסל, מנצי החברה בעברית
- 352 ... E. B. Cohn, David Wolffsohn
- 399 ... אחד העם, לקס: לקוטים מתוך מאמריו ואגרותיו ע"י ח. רבניצקי
- 401 ... ח. נ. ביאליק, אגרות, מכונסות ומסודרות ע"י פ. לחובר, כרך ה'
- 477 ... M. B. Вишняк, Доктор Вейнман
- 320 ... M. J. Cohen, Jacob Emden ש ל ר מ ג

מאמרים וחקירות

493	...	אסף, ש.: הפצת ספרים בתימן ע"י שליחי ארץ-ישראל
496	...	הברמן, א. מ.: התנגדות להדפסת חומשים וסידורים ע"י גוים
		זנה, י.: טיולים ביבליוגרפיים
382	...	א. ספר-גירושין
383	...	ב. ידי-כהן באיסלחיה (עם טבלאות ט"ז-י"ז)
386	...	ג. ידי-כהן אצל פרופס
387	...	ד. סמל דגים
		יערי, א.: לקטים ביבליוגרפיים
259	...	לא. ידי-כהן בדגלי המדפיסים והמחברים העברים (עם טבלאות ג' ט"ו)
373	...	לב. עוד שיר-חמנה לרמח"ל
		לג. שלשה ספרים לא-נודעים בדפוס אברהם הגר בשאלוניקי: 1. צוק העתים
374	...	לד. מאיר משעכרשין, ת"ב. 2. מסכת בבא-מציעא, ת"א. 3. תחנון, ת"א
501	...	לד. סימני-לויה בדגלי המדפיסים והמחברים העברים (עם טבלאות י"ח-כ"ח)
		לה. מלואים לידי-כהן בדגלי המדפיסים והמחברים העברים
511	...	(עם טבלאות כ"ט-ל')
		נרקיס, מ.: זכור יום המות. על אודות memento mori באוסף נויהיים
108	...	(עם טבלאות א"ב)
513	...	נרקיס, מ.: יש מזל לישראל! (עם טבלא ל"א)
241	...	קלאר, ב.: ארבעה שמות ספרים
489	...	קלאר, ב.: ישראל דודון ז"ל

מגנזי בית-הספרים

114	...	כץ, ש.: תרגומי תנ"ך מאת מנחם מנדל לפין מסטאנוב
-----	-----	--

הערות

392	...	אשכנזי, א. ז.: הערה (בענין שם ספר-גירושין)
391	...	בן-מנחם, נ.: על ספריו של ר' מנשה מאיליה
140	...	הברמן, א. מ.: עוד תלונה של מגיה
271	...	הכהן, פ. י.: הערה (למאמרו של מ. וילנסקי) בק"ס ט"ו עמ' 491 וכו'
271	...	וילנסקי, מ.: תשובה להערה הקודמת (של פ. י. הכהן)
134	...	זנה, י.: הספרות השדרית וציורי ביהמ"ק בדפוסים העבריים
137	...	יערי, א.: תשובה לדברי י. זנה (בענין ציורי ביהמ"ק בדפוסים העבריים)
140	...	ליברמן, ח.: עוד ספר מדפוס לאשצוב
272	...	לנדא, י. ל.: הערה (בענין מתרגם-מסילת ישראל לברמנית)
270	...	קאן, פ.: תעודות של מכירת ספרים בין הקראים בליטא
520	...	קוק, ש. ח.: הערות לה-קינה על הגזרות על פלוגיא

ידיעות בית הספרים

(טבת—אדר תרצ"ט)

העבודה בבית-הספרים בשנת 1938

במשך שנת 1938 נוספו לגנזי בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 12.111 ספרים ב־12.602 כרכים. ספרים אלה נרשמו בשני הקטלוגים, קטלוג שמות המתברים והקטלוג המקצועי. ביום 31 בדצמבר 1938 הגיע מספר הספרים בגנזי בית-הספרים ל־254.954 ספרים ב־335.840 כרכים.

מלבד הספרים האלה, המשיכו במשך השנה לרשום בדרך קטלוגיזציה פשוטה (כפי שהודענו בשנה שעברה) ספרים שנשארו מהשנים הקודמות. כבשנה הקודמת כך גם בשנה זו נרשמו כ־12.000 ספר בדרך זו. בסוף השנה היו רשומים בקטלוג הזמני הזה 22.339 ספרים שכללו לפחות 25.000 כרכים.

גם בשנה זו מעטים הספרים שנרכשו בדרך קניה. מספר הגון של ספרים וכתבי־עת נתקבלו בתורת חליפין תמורת רבעוננו הביבליוגרפי „קרית ספר“ או נשלחו להרשמה ולבקורת ברבעון זה. אולם, כבשנה הקודמת כך גם בשנה זו נתקבלו רוב הספרים הנוספים בתורת מתנה מארצות שונות. מלבד המוציאים־לאור היהודיים בכל העולם, וביחוד המוציאים־לאור בארץ־ישראל, הרואים חובה לעצמם לשלוח את כל ספרי הוצאותיהם לבית-הספרים, נתקבלו רוב המתנות בהשתדלותן ובאמצעותן של חברות ידידי האוניברסיטה העברית ובית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בכל ארצות העולם. ראוי להדגיש במיוחד את פעולתן של החברות הללו בפולין, אנגליה, אמריקה ודניה. בין המתנות הגדולות שנתקבלו במשך השנה יש להזכיר במיוחד את תרומת ממשלת צרפת, שנדבה 1600 כרך של ספרות צרפתית מדעית, שערכם עולה ל־100.000 פרנק, וניתנה האפשרות לבית-הספרים לבחור לו את הספרים כחפצו.

כבשנים הקודמות, ניתנו גם בשנה זו רוב האמצעים להחזקת מחלקת ספרי־הרפואה וסניפיה בארץ ע"י „ועדת הרופאים היהודים באמריקה“ וע"י ד"ר יוליוס ירחע. נוסף על חמשת הסניפים הקיימים של מחלקה זו, נוסד סניף ששי בחדרה, המושבה המרכזית בשמרין.

למרות המהומות ואי-הבטחון שנמשכו גם בשנה זו ולמרות מה שמחלקת השאלת-הספרים ואולם-הקריאה היו סגורים בקיץ במשך חודש לשם תיקונים בבנין, רב היה מספר הקוראים שהשתמשו בבית-הספרים. בסוף שנת 1938 הגיע מספר הקוראים הרשומים ל-2113. מספר ההזמנות לספרים שנתקבלו במשך השנה היה 82.086. עפ"י הזמנות אלו הושאלו לקוראים לשם קריאה מחוץ לכתלי בית-הספרים 43.731 ספר ב-46.400 כרכים. שאר הספרים שהוזמנו נמצאו באותה שעה בידי קוראים אחרים או שלא נמצאו בגנזי בית-הספרים בכלל. נוסף לכך הושאלו 1265 חוברות של עיתונים חדשים ו-752 כרך נשלחו ע"י הדואר ליושבים, מוסדות צבור ויחידים בכל קצוי הארץ על פי 1287 הזמנות שנתקבלו מהם.

מספר הקוראים שביקרו באולם-הקריאה הגדול של בית-הספרים במשך שנת 1938 הגיע ל-27.248. קוראים אלה השתמשו מלבד בספריה השימושית הגדולה העומדת לרשותם באולם-הקריאה, ב-13.846 כרכים משאר גנזי בית-הספרים שניתנו להם לקריאה בתוך האולם. מספר הקוראים שביקרו באולם-העיתונים הגיע ל-4773 ומספר הקוראים שביקרו בחדר-הקריאה לספרי-רפואה הגיע ל-2776.

מספר רב של הספרים הכפולים נמסרו בתורת-מתנה לספריות צבוריות ומוסדות-צבור בכל חלקי הארץ. בסך-הכל ניתנו 2394 כרכים ל-45 ספריות, אגודות ויושבים בארץ.

חמש-עשרה שנה ל"קרית ספר"

בחוברת זו מתחיל הכרך השש-עשרה לרבעוננו "קרית ספר". מלאו חמש-עשרה שנה מיום שהטלנו על עצמנו את התפקיד הגדול להקים בירושלים כתבי-עת ביבליוגרפי מרכזי לספרות ישראל. בעזרת משתתפים מכל קצוי העולם גדל הרבעון משנה לשנה. אף חוג החותמים התרחב ו"קרית ספר" מגיע כיום לידי המתעניינים ביהודים ויהדות בכל ארצות העולם. בזמן האחרון השתדלנו לשכלל את הרבעון גם מבחינה חיצונית. ע"י שינוי האותיות עלה בידינו להרבות את הואמר הכלול ברבעון בלי להטיל על ידי כך עול נוסף על החותמים. בשנה האחרונה הוספנו במדור החקירות והמאמרים גם צילומים רבים משדה תולדות הספר והדפוס העברי. כמנהג זה יש בדעתנו לנהוג גם בכרכים הבאים.

במלאת ט"ו שנה ל"קרית ספר" יש בדעתנו להדפיס מפתח כללי למדור המאמרים, החקירות ודברי-הבקורת שנדפסו בחמש-עשר הכרכים. המפתח יצא לאור בחוברת מיוחדת במשך השנה הזאת. גדלו ועיבודו לפרטיו יהיו תלויים במדת-העזרה להדפסתו שנקבל מידי ידידי הרבעון.

לצערנו לא יכלנו בשנתיים האחרונות מחמת חוסר-אמצעים להדפיס מחקרים ביבליוגרפיים גדולים בצורת תוספות מיוחדות, כאשר נהגנו בשנים שלפניהן וכאשר

היה עם לבבנו לעשות גם בשנים אלה. כתבייד של ספרייביליגורפיה גדולים וחשובים נמצאים ברשותנו מוכנים לדפוס, ואנו גשמה להגישם לקהל קוראי "קרית ספר" אם ימצאו לנו האמצעים להדפסתם.

ספרית ישרון

מתוך שיתוף-פעולה עם בית-הספרים נפתחה ביום י' באדר ליד בית-הכנסת הגדול "ישרון" בירושלים ספריה מיוחדת בשם "ספרית ישרון", באולם גדול ויפה מיוחד לכך. היסוד לספריה זו שימשו הספרים מעזבונו של הרב הראשי ד"ר ריטר ז"ל מרוטרדאם, רובם ספרות עברית עתיקה, שניתנו לבית-הכנסת "ישרון". גם הגב' ביסקינד מירושלים נתנה מספר רב של ספרים מאותו סוג לזכר בעלה המנוח ד"ר י. ביסקינד ז"ל.

הנהלת בית-הספרים מסרה לספרית ישרון מהספרים הכפולים שלה מספר ספרי-שימוש חשובים לספריה השימושית. מבין 777 כרכי ספרי-שימוש העומדים לרשות הקהל בספריה השימושית של ספרית ישרון, נמסרו 455 כרכים ע"י בית-הספרים הלאמי והאוניברסיטאי.

מלבד זה סידרה הנהלת בית-הספרים בספרית ישרון מעין סניף למחלקת-ההשאלה שלה, המאפשר לקוראים להזמין בספרית ישרון ספרים מגנזי בית-הספרים. מיום שעבר בית-הספרים הלאמי והאוניברסיטאי לבנינו על הרהצופים, הורגש במרכז העיר ירושלים מחסור בספריה שתוכל לשמש למעיינים ולומדים. ספרית ישרון עם אולם הקריאה המרווח והספריה השמושית שבה ועם האפשרות לקבל על ידה ספרים מגנזי בית-הספרים, ממלאה במדה מרובה את הצורך הזה.

מתנת הגב' ד"ר אמי רוזנבר

הגב' ד"ר אמי רוזנבר מהמבורג שהתישבה בירושלים, העוסקת זה שנים רבות בלמוד תולדות-האמנות באפן מדעי, מסרה לבית-הספרים אסף גדול וחשוב של ספרים בתולדות האמנות. היסוד לאסף זה הונח ע"י אביה ואחרי מותו המשיכה הגב' רוזנבר לאסף ספרים במקצוע זה. האסף, המגיע ל-300 ספר בערך, כולל את ספרי-היסוד החשובים והיפים ביותר בענפיהן השונים של תולדות האמנות.

מעזבון הרב הראשי פרופ' ד. סימונסן ז"ל

אסף-ספריו של פרופסור ד. סימונסן ז"ל נמסר אחרי מותו לספריה המלכותית בקופנהגן והותנה שהכפולים יימסרו לרשות בית-הספרים בירושלים. בהשתדלותה של הגב' ד"ר ליס יעקבסון מקופנהגן, נתקבלו עתה בירושלים הכפולים הללו הכוללים 140 ספרים עבריים ו-240 ספרים לועזיים, רובם בענייני מדעי-המזרח.

מתנת מר י. מורר

מר י. מורר (עתה בחיפה) מסר לבית-הספרים אסף יפה של ספרי בלשנות עברית ושמיית כללית. האסף כולל שורה של ספרי-יסוד בבלשנות, כגון מלונים וכו', וספרי-דקדוק רבים.

מתנת "המועצה הבריטית"

בהשתדלות מחלקת החנוך של ממשלת א"י, חתם המוסד בלונדון המכונה בשם The British Council על שורה של כתבי-עת אנגליים כלליים-ספרותיים בשביל בית-הספרים.

עפ"י המלצתו של ד"ר G. P. Gooch נעתרה "המועצה הבריטית" לבקשת בית-הספרים ושלחה על פי בחירת הנהלת בית-הספרים שורה של ספרי-יסוד אנגליים חדשים וחשובים על תולדות בריטניה הגדולה והקיסרות הבריטית.

מתנת הגב' בלאו

הגב' בלאו, אלמנת פרופיסור ל. בלאו ז"ל, בבדפסט נעתרה לבקשת הנהלת בית-הספרים ושלחה עתונים יהודיים-הונגריים יקרי-מציאות שנמצאו בעזבונו ספריו של בעלה ז"ל. אף היא שלחה שורה של כרכי "הצופה לחכמת ישראל" המאפשרים לסדר אכסמפלר שני שלם מהעתון החשוב הזה בגנוי בית-הספרים.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר ירחע

ד"ר יוליוס ירחע, ניר-יורק, שעל שמו קרויה מחלקה זו בבית-הספרים, הוסיף לפעול לטובת המחלקה ולמען סגפיה בארץ.

פרופ' א. ליבמן, ניר-יורק, שלח ארבע תיבות של ספרי רפואה ועתוניי רפואה לזכר ד"ר לואיס גרוס ז"ל. בין העתונים היו שורה של כרכי כתבי-עת חשובים במקצועות-רפואה שונים ובין הספרים היו קצת ספרי-רפואה ישנים מהמאה הט"ז וי"ז.

הגב' ד"ר נחמנון-רומפף (בול) שלחה אסף ספרי-רפואה ועתוניי רפואה חשובים, רובם מהשנים האחרונות.

מתנות שונות

מר איגנצי באואר (אמשטרדם), הידיד הנאמן לבית-הספרים, חזר ושלח ספרים שונים על ארץ ספרד ותולדותיה. — המר"ל ברמן (ניר-יורק) שלחו את הספרים האחרונים שיצאו-לאור בהוצאתם. — הגב' הברונית נתליה לבית גיס מר

(Château Sabeau) שלחה את „ג'ואיש אנציקלופדיה“ מתוך ספרי אחרות הברונית לבית גיסמר גולדשמידט. בית-הספרים מקבל בשמחה אכסמפלים גוספים של ספרי-שימוש חשובים. — פרופ' ד"ר ש. לוינגר (בודפשט) שלח שורה שלמה מחיבוריו. — ד"ר הנס נתן (בוטסון) שלח באמצעות חברת „מאילאם“ בנייריורק משלוח של תורנגינה. — מר אדמון סמואל (ירושלים) שאת תרומותיו לבית-הספרים כבר היתה לנו הזדמנות להזכיר כאן פעמים רבות, חזר ונתן שורה של ספרים, רובם אנגליים, שיצאו-לאור בשנים האחרונות. — הסופר ד"ר סטיפן צויג (עתה בלונדון) שלח לבית-הספרים את ספריו האחרונים. — פרופ' א. קסוטו (רומא) שלח ספרים שונים.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

מחלקה זו (אוסף אברהם שבדרון) קיבלה עתה את המתנות הבאות: מאת מר הרמן אייזנר (ברוקלין, ע"י חתנו ד"ר ז. שמיץ, ירושלים): מכתבים של בן דודו קורט אייזנר, רובם מגיל ילדותו; הפרופ' ה. ברגמן (ירושלים): אוטוגרפים של הפילוסוף אדמונד הוסרל, ההיסטוריון היינריך פרידיונג ועוד; מרכז לאוסף ספרים בברלין בשביל הספרייה הלאומית והאוניברסיטאית (ע"י מר א. וופמן): תמונות של הפרופ' לחימיה פריץ האבר ושל הפרופ' לרפואה אלברט אלבו, עם הקדשות לד"ר פ. נוישטאט, וכן שתי הקדשות של הפרופ' פאול ארליך על חוברותיו, לפרופ' לאנגליי, גם צרור תמונות של יהודים מפורסמים שונים; מר אליעזר גולדברג (ע"י מר מ. שור, ורשה): מכתב של קלמן שולמן על יחס עשירי ישראל לספרות העברית; מר א. וייגרס (ברלין): תמונת דדו, הפאתולוג פרופ. קארל וייגרס, ממגלי הדרכים לצביעת החידקים, ואוטוגרף של הפרופ. לחימורגיה ארתופדית, יוליוס וולף; מר מנשה וקסר (ניירורק): מכתבים של סופרים אמריקאיים עבריים ולועזיים, מהזמן האחרון; הפרופ' ג. ה. טורצ'ינר (ירושלים): אוטוגרפים של מאיר איש שלום, הרב צבי פרץ חיות ועוד; מר נחום יודלוביץ ז"ל (תל-אביב): מכתבים מאת סופרים ועסקנים, כגון יוסף חיים דרז'ניץ, ד"ר א. מ. מזיא, אהרן איזנברג ועוד; ד"ר שמחה כץ (ירושלים): תצלום התמונה המקורית של יוסף פרל אשר בבית-הספר, הנקרא על שמו, בטארנופול; ד"ר ה. פויכטוואנגר (ירושלים): תמונת המנצח למוסיקה ד"ר הרמן לוי, אחד הראשונים שתמכו בריכוד ואגנר; ד"ר אריה פייגנבאום (ירושלים): אוטוגרף של הצייר ליאופולד גוטליב; מר ק. פליס (ברלין): תמונת הפרופ' הרמן שפירא ועל גבה הקדשה אוטוגרפית לאבי המנדב, ד"ר וילהלם פליס, בעל תורת התקופות; ד"ר רפאל קאופמן (פרנקפורט דמיין): מכתבים של הפרופ' פרדיננד בלומנטאל, מי שהיה מבואל המכון לחקירת הסרטן

של האוניברסיטה בברלין, ושל הרופא והסופר איזאן בלוך, ותמונה של החימאי פרופ' ויקטור מאיר; מעזבון ד"ר יהודה הלצמן-העציוני (ע"י בית מושב זקנים בקובנה): מכתבים של הרצל, אחד העם, בן-יהודה, מנחם אוסישקין, עזריאל הילדסהיימר, יהושע אייזנשטאט, דוד וולפסון, נחום סוקולוב, ליאון רבינוביץ ואחרים.

מלבד אלה נכנסו עכשיו לאוסף זה התמונות של הרב ר' שמואל אברהם בנימין סופר ("כתב סופר") ושל ראשוני הציונים: יעקב דה האן, גוסטב גבריאלי כהן, יוסף כהן (קובן), ד"ר יעקב כהן-ברנשטיין, הרב ד"ר יצחק רילף וכיוצא בהם, וכן האוטוגרפים של הפרופ. אברהם (אדולף) ביכלר, הצנוור והסופר היהודי-הפולני יעקב טוגנדהולד, חוקר הצמחים פרופ. פאול מאגנוס, ד"ר יום טוב ליפמאן צונץ והפרופ. לתולדות הספרות הגרמנית, מיכאל ברנאיס, בן הרב יצחק, "החכם ברנאיס", מהאמבורג.

ביבליוגרפיה

דפוסי ארץ-ישראל

עתונים וקבצים

- 1 אגדת האינגליזמים והארכיטקטים בא"י. הועד המרכזי. עלון. תל-אביב, 1936. 2°.
- תכנית ההופעה לא נזכרה. עלון א' יצא ב 25 בינואר 1936, כ"ד--כ"ו 1 בינואר 1938. הקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — לכמה מן העלונים תוספות מיוחדות על שאלות מיוחדות (דו"ח על התערוכה המתמדת של חמרי בנין, תקנון אגודת המהנדסים והאדריכלים בא"י, דו"ח שנתי של המכון לבחינת חמרים, דו"ח על פעולות מיוחדות אחרות).
- 2 אסירי עכו. (תל-אביב). [הצה"ר, 1937]. [8] ע' 4°.
- הוצאה חד-פעמית. — האחראי: פנחס רוזנברג. — יצא בתחלת תשרי.
- 3 ארגון חרדים חברי כנסת ישראל בא"י. חות דעת ... של גאוני הדור ... בארץ ובחול לשאלת הרבנות הראשית של כנסת-ישראל בארץ ישראל. ירושלים, ארגון חרדים כנסת-ישראל בא"י, חש"מ, תרצ"ז, 8 ע' 4°.
- גליון א' יצא במרחשון. — בעד טרעדותו של הרב יעקב משה חרל"פ.
- 4 ארגון מגדלי עופות עברים בא"י. ספר היוחסין לעופות. עלון <פנימי> לשאלות מקצועיות, עיגיות וארגוניות של המוסד ... תליוסף, 1937. 4°.
- בראש השער: ספר-היוחסין לעופות ע"י ארגון מגדלי העופות העברים בא"י. — הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — תכנית ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא ב 19 באפריל, ט' — ב 21 במרץ 1938.
- 5 בינינו; כלי מבטא של התלמידים, ירושלים, בית-הכרם, בית הספר התיכון, (תרצ"ו). 2°.
- מהמעטפת. — הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — גל' א' יצא באדר.
- 6 גבעת השלשה. חג האביב, חג החרות. פסח תרצ"ז. גבעת השלשה, תרצ"ז. 38, [1] דף, ציורים. 21:17 (רחבו גדול מאד).
- הקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — לקוטי ספרות מתאימה לפסח.
- 7 גליונות. על ש. י. עגנון בן החמישים. בתוך "גליונות" כרך ו' חוב' ה-ר' <מא-מב>, אב-אלול תרצ"ח, ע' 353—361, פורטרט. 8°.
- התכן: ש. י. פינלס: על דרך יצירתו של ש"י עגנון. — י. למדן: בעל האגדה. — א. מ. הברמן: חלום אחד ושני ספורי-מעשיות.
- 8 דבר. לזכר אלכסנדר איג בשלושים למותו. בתוך "דבר" גליון 4023 מב' באלול תרצ"ח, ע' 3—4. 2° גדול.

א. איג היה פרופיסור באוניברסיטה העברית ומנהל המחלקה לבוטניקה בה—
התכן: מ. זהרי: אלכסנדר איג ומפעלו המדעי— מאמרים, זכרונות ורשימות על איג
מאת א. זוסמן, ד. זכאי, פ. לבשוב, ד. ה. צבי, ב. ח[בס], ג. פינברון, י. שרתוק.

9 דבר. מוסף לשבתות ולמועדים גל' 13 <כרך י"ד>; לזכר חיים נחמן
ביאליק במלאת ששים ושש שנים להולדתו. תל-אביב, ט"ו בסבת תרצ"ט 6.1.39.
4 ע' 2⁰ גדול. התכן: ישעיה רבינוביץ: נצחונו של ביאליק— מ. אוגנרפלד:
ביאליק בוינא— במוסף יש מקצת מהתמר הרגיל.

10 דבר. מוסף גל' 7 <כרך י"ד>; לזכר משה בילינסון <שנתיים
למותו>. תל אביב, ה' בכסלו תרצ"ט 28.11.38. 8 ע', פורטרט, ציור. 2⁰ גדול.
התכן: מ. בילינסון: מאגרותיו (א—ד, לה. ברגמן, לאחד מחברי ההנהלה הציונית
בלונדון, לב. לוקר ולמ. אוישקין); ממאמריו (חלוצינו: חבורת "מעבר"; הרוח בארץ
ישראל — כלם פורסמו תחלה "ביודישה רונדשור" ותורגמו מגרמנית); מדבריו (קטעים
מנאומיו, 1929—1934). — ד. לטס: ציון (נדפס תחלה כאיטלקית ב"ישראל"). —
י. ד.: בספריתו.

11 הסתדרות העובדים הלאומית בארץ ישראל. כ' תמוז: הוצאה חד-
פעמית של הסתדרות העובדים הלאומית, מועצת עובדי תל-אביב, תל-אביב, (דפוס דיג),
תרצ"ז. 16 ע' 2⁰. המו"ל: שרגא בן-שלום. בעריכת מ. שמי. — מאמרים
ורשימות מאת העורך, מ. כהן, ז. ז'בוטינסקי ואחרים, והשיר הידוע של ז'בוטינסקי
"הספד" (על מות הרצל) בתרגומו החפשי של מ. ויטקובסקי.
כנראה נעלם מהעורך ומהמתרגם שז'בוטינסקי עצמו פרסם את השיר הזה בעברית
בעתון "חדשות הארץ" תרע"ט שנה א' גל' 27: גליון הרצל.

12 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות הפקידים. סניף
תל-אביב. פקיד הבנק: קובץ לעניני האיגוד והמקצוע. תל-אביב, (ועד הסקציה
לפקידי הבנקים שבהסתדרות הפקידים בהשתתפות המחלקה לתרבות שליד הועד המרכזי),
(דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ח. 51 ע', טבלאות. 4⁰.
מהמעטפת— העורכים: ג. א. זאוויל, מ. חקלאי, י. חרי, א. ליפשיץ.

"לקובץ תעודה כפולה: בירור שאלות אקטואליות של חיי הפקיד הבנקאי וארגונו
והסבת פרקים שונים בתורת המקצוע" (מההקדמה).

13 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. מועצת הפועלות. פרקי
הקראה ודקלים ליום הפועלת הבין-לאומי, א' ניסן תרצ"ח — 2 באפריל 1938.
[תל-אביב], מועצת הפועלות, [1938?]. [3], 74 דף. 8⁰.
מהמעטפת— הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. החוברת עובדה
בהשתתפותה של שולמית שורץ. — "החומר לוקט מדברי סופרים וסופרות ומדברי חברות
פועלות אשר הצליחו למצוא בטוי לחיותיהן ומדברים שיש להם ערך בין-לאומי במובנה
האומי של המלה" (מההקדמה).

14 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד. המחלקה
לעליה מגרמניה. ידיעות לעולה החדש [Yedi'ot la'ole hehadash].

מספ. 1-6; ג בתמוז תרצ"ו—י"א טבת תרצ"ז 23 כיוני — 25 בדצמבר 1936. גבעת ברנר.
תרצ"ץ—תרצ"ז 1936. 2°.

גל' 2-6 מהמעטפת. גל' 5-6: יצא בעין חרוד. — בהקטגורף. כל הטקסט
בגרמנית. לא הופיע יותר.

15 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד. פלוגת
„השדה“ ראשון-לציון. מגילות לשמחת חורג... ראשל"צ [ראשון לציון].
תרצ"ז. 8 דף. 2°.

16 הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ ישראל. קיבוץ הועידות
הכלליות והמועצות הארציות מיום יסוד ההסתדרות 8.4.28 ועד המועצה השביעית
13.2.1938. בצירוף החוזרים לחברים שהוצאו על ידי הוועד המרכזי והעתקות החוזרים
שהוגשו לשלטונות בין 8.4.1928 ל-1.7.1938 יחד עם מפתחות מפורטים של הענינים
והשמות... כרך א'. ירושלים, תרצ"ח. [2] 8, 85, [1] 6, 42, [1], [3] 92 דף. 2°.
הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

17 חבלי אומה: מבחר מאמרים בשאלות קיומו של עם ישראל. ספר א. גירציק.
הוצאת קרן ישראל מז. (דפוס „הוצאת ארץ-ישראל“, תל-אביב), תרצ"ח. 238, [2] ע'.
פורטרטים. 8°.

(ספרי מופת לבתי מדרש).
ועד העריכה: י. אבסי, הלל בבלי, מ. פיינשטיין, מנחם ריבולוב, צבי שרפטיין.
„המאמרים שבאו לידי כנוס בקיבוץ זה עוסקים כלם בשאלת-תאומים: גורלו המיוחד
של עם ישראל וחיבת קיומו בעולם. במאמרים נבחרים אלה ניתן כטוי לדעות והשקפות
שונות. סדרו של הספר עלה במחשבה תחלה לפני חברנו משה הלוי ז"ל. הוא גם סדר
את הליקטים מתוך כתבי ש"ל. פינס, לילינבלום, וסמולנסקין (בחלק א') וברטוביך, קלצקין
וקויפמן (בחלק ב'). שאר החברים לוקמו וסדרו על ידי חברי הוועד. הספר נועד
לקורא הצעיר, הניח בתי-המדרש הגבוהים להשכלה עברית“ (מהקדמתו של הלל בבלי).
התכן: ר' נחמן קרוכמל: גויים ואלהיו—ש. ד. לוצטו: מאגרותיו—משה חס:
רומא וירושלים (קטעים)—פרץ סמולנסקין: עת לעת, שאלת היהודים—שאלת החיים—
י. מ. פינס: ההתערבות—חברה הראשונה שהיתה אצל העברים—משה ליב לילינבלום:
על תחית ישראל—עתידות עמנו—דרך תשובה—זאב יעבץ: האחדות—אליעזר
בן יהודה: שאלה נכבדה—מכתב לבן-יהודה—י. ל. גורדון: גאולתנו ופדות נפשנו—
י. ל. פינסקר: אוטואמנציפציה—אחד-העם: לא זה הדרך—חקוי והתבוללות—תחית
הרוח—בראש דבריו של כל סופר וסופר באה הקדמה מאת אחד העורכים ותמונת הסופר.

18 חוברת מוקדשת לבחירת הרב הראשי בארץ ישראל; מאמרים מכתבים
והערכות מאת גאוני וגדולי ישראל על הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג... בעריכת
קבוצת רבנים. תל אביב, (בית דפוס לאומי), תרצ"ו. [24] ע'. 2°.
מאת הרבנים ח. גרודזינסקי, ראובן כ"ץ, י. א. שער, י. ב. הורביץ, י. א. פרנס,
י. סרגא ואחרים.

19 טרסקניני. בעריכת שמואליק. הוצאה חד-פעמית... חוברת הזמוריסטית
סטרית. (תל-אביב, דפוס לאומי), תרצ"ו. [8] ע'. ציורים. 4°.

האחראי: ש. בן-לוי. — יצאה לאור בשבט, עם בואו של ארתור טוסקניני לא"י לפתיחת התומורת הא"י.

20 ילקוט: מאמרים לשאלת הרבנות הראשית לארץ-ישראל. ירושלים, (ארגון חרדים חברי "כנסת ישראל" בא"י, דפוס מנורה), כסלו תרצ"ז. 46, [1] ע' 4⁰.
בעד הרב חרל"פ ונגד הרב הרצוג. מאמרים ורשימות מאת ד. נ. ברינקר, ש. אהרונז, מ. מ. פרוש, מ. טורא, פ. אלכסנדרוני ואחרים.

21 הלוח הקואופרטיבי תרצ"ח — 1937—1938. שנה שמינית. בעריכת יל"ג כהנאביץ ויצחק אבינרי. תל-אביב, "מרכז", ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בארץ ישראל, (דפוס עזריאל), [תרצ"ו]. 262, [1] ע', בתוכם פורטרט וטבלאות. 8⁰.
על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 155.

22 מאיר, י[וסף; ישראל רובין] [Josef Majer; Israel Rubin].
ספר השנה האם והילד. בעריכת ד"ר י. מאיר וי. דב קאי [פסידונים]. (ספר שלישי). תל אביב, משמר הבריאות שעל יד מרכז קפת חולים, (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ו. 62, 146 ע', פורטרטים, תמונות. 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 413.
דוד בדר עזר בהספקת חמך מפי הילדים. — המדורות: שאלות רפואה וטיפול בילד. — שאלות חנוך נפסיכולוגיה. — מה משנה.

23 מולדתי: שנתון לנוער ולעם, ערוך בידי א[הרן] ז[אב] בן-ישי. שנה רביעית. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, בהוצאת ר. מ. (דפוס "אחזה"). תרצ"ט. 280 ע', דיאגרמות, מפות, פורטרטים, תוים, תמונות. 8⁰.
נספח: לוח השנה התרצ"ט, מוסף לשנתון "מולדת". 32 ע. — ע' 206—210: העתונות העברית בתרצ"ח בכל העולם. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 155.

24 נמל נמלי. בעריכת שמואליק, חדרפעמית, חברת הומוריסטית, סטירית, מוקדשת לתוצרת הארץ ולעניני דומא. (ת"א, דפוס לאומי), תרצ"ו. [12] ע', ציורים. 4⁰.
האחראי: י. בן-אמוץ. — יצא בכ"ה באב.

25 נפש לחבר; ספר-זכרון לנשמת... הרב יצחק ליפשיץ, תלמיד הישיבות הגדולות: קלצק, ישיבת חברון כנס"י, שנפט' בכ"ט סיון תרצ"ו, מוצא ונערך ע"י קבוצת חברים... ירושלים, דפוס "חורב", תרצ"ז. [2] דף, 3—80 ע'. 8⁰.
הקבץ כולל מאמרים, רשימות ושירים על הרב י. ליפשיץ, חדושי תורה מעובדו ומאמרים שהוקדשו לזכרו.

26 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. המכון לחקר הכלכלה. בעיות השיכון בארץ-ישראל. ירושלים, (ת"א, דפוס "הארץ"), 1938. 220 ע', טבלאות, לוחות-תמונות. 8⁰. את הקובץ באנגלית ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 402.
התכן: פ. נפתלי: כיצד יש לספק את צרכי הישוב בדירות. הבניה כאחד הגורמים של הכלכלה היהודית בארץ ישראל. — א. בריטשגיישימר: תנאי הצירה והחיים במשכנות העוני בירושלים. — ל. נוימן: תנאי השיכון של המשתכנים בעמק זבולון (מפרץ חיפה). — ל. קופמן: מפעל השיכון של ה"הסתדרות". — א. להמן: אשראי אפותיקאי

בארץ ישראל. ר. קאופמן: כיצד בונים מושבה הקלאית. — א. בונה: התפתחות מחירי הקרקע בארץ ישראל. — א. כהן ופ. נפתלי: התנאים הקודמים — המשקיים והמימוןיים — לשכר-ידירה נמוך. — א. כהן ול. גוימן: שיכון מאורגן. — סיכום.

27 ספר מאגנס: קובץ מחקרים מאת אנשי האוניברסיטה העברית, בעריכת י. [עקב] נ. [חום] אפשטיין, פ. [ריץ] ש. [מעון] בודנהימר, י. [צחק] בער, ל. [יאון] א. [ריה] מאיר, א. [נדור] פודור, מ. [יכאל] פקטה, י. [שראל] י. [עקב] קליגלר, ירושלים, חברה להוצאת ספרים עלייד האוניברסיטה העברית, (דפוס עזריאל), תרצ"ח. [6] דף, 464. LXXI ע. [6] דף, דיאגרמות, לוחות-תמונות (1 מהם מקפל), פורטרט מדבק על דף, תמונות. 4.⁰ בסוף הספר (LXXI ע'): תמצית המאמרים באנגלית. שער נוסף באנגלית:

Magnes anniversary book; contributions by members of the academic staff of the Hebrew University. Jerusalem, 1938.

„מורי האוניברסיטה העברית מגישים לנשיא האוניברסיטה ... את הספר הזה שי ליובלו הששים, את הכרת-טובה בעד מפעלו ביסוד האוניברסיטה ... לפני ארבע עשרה שנה לקח על עצמו ד"ר מאגנס את עול כנינה של האוניברסיטה העברית ... חלומה בא. האוניברסיטה העברית היא עובדה. אנחנו, הדור הראשון של מורי האוניברסיטה העברית... עדים אנחנו לכך, כמה שמח במשך השנים האלה על כל אבן קטנה שיכולנו להוסיף לבנין. חיבתו זאת לעבודתנו כמורים וחוקרים, יחסו הקרוב לנו ולתלמידינו, עודדו אותנו וחזקו את ידינו. בהגשת ספר זה ניסינו להחזיר חלק קטן מן התודה שאנו חייבים לו.”

התכן: חלק א': מדעי הרוח: ש. אסף: לתולדות הישוב היהודי בא"י.
י. נ. אפשטיין: ללשון נזירות. — נ. בנסביץ: ארגון הדתות למען השלום העולמי. —
ד. צ. בנעט: מקור משותף ל' בחיי בר יוסף ואלגזאלי. — י. בער: לבירור המצב של הלימודים ההיסטוריים אצלנו. — ה. ברגמן: על חלוקת המשפטים למרכיבים ולסנתזים. —
א. ברצואר: מנהגי יהודי כורדיסטאן בעצירת הגשמים. — מ. בראפמן: אקוסטיקוס הנושא אחר אן ואחיותיה. — ב. ברוצקס, ו"ל: לתאוריה של הקואופרציה. — מ. גוטמן: דעות הפילוסופים היוונים על מהות הנפש אצל ר' סעדיה גאון. — ש. ד. גויטיין: חיים חבשוש וספרו חזיון תימן. — א. גולצק: לסדרי המסים הרומאים בארץ. — א. מ. דזשקין ומ. בריל: מדת התנוך שמקבלים ילדינו. — א. ו.ה. הראובני: הערער. — ג. ויל: תורה שבעל-פה ביהדות ובאיסלאם. — נ. ה. טורטשינר: להבנת התרגום הארמי לתורה. — ד. ילין: שמואל הנגיד ודמיון המקוריים. — ל. א. מאיר: עמדת היהודים בימי הממלוכים. — מ. צ. סגל: נביא, צופה, מוכיח. — א. ל. סוקניק: אילן בעית באורנמנטיקה של רצפת הפסיפס מבית הכנסת העתיק בנצרן. — ו. י. פישל: ריש גלותא (ראס אלג'ולט) בספרות הערבית. —
ח. פלאום: מבנה הקומדיה האלוהית לדעת דנטה. — א. צ'ריקובר: לתולדות יהודי פאנים בתקופה ההלניסטית. — י. קלוזנר: המשח היהודי והמשיח הנוצרי. — ש. קליין: פרק בחקירת ארץ ישראל. — מ. שובה: שטר שחרור בפפירוס עוג'ה אל חפיר שבנגב א"י.

חלק ב': מתימטיקה ומדעי הטבע: מ. אבנארי וא. קוניס: השמוש בחמרי צמיחה להשרשת הגפן והשבחתה בא"י. — מ. אבנימלך: הסתכלויות גאולוגיות בחופה של נתניה. — ש. אדלר: נפיצות זכובי החול מקבוצת Major מהסוג Phlebotomus ביחס ללישמינוסים פנימית. — י. אהרני: משפחת ערביי (Corvidae) ארץ ישראל. —

א. אוליפקי וש. אבינרי: פעולת חידקים מומתים שהורקו לתוך חלל הבטן של חזירי ים. — א. אייג, ויל: סקירה על הצומח של חבל הקרקעות הקלים של שפלת הים. — ד. אשבל: טפסוי עננים בלתי מצויים. — מ. בובטלסקי ול. חייקין-בובטלסקי: השפעת הסביבה והוספת מחשי-עזר על הפירוק הקטליטי של דירת-חמצת-המימן בעזרת דו-כרומט. — פ. ש. בודנהימר: מגדיר לכנימת המגן (נקבות בוגרות) טפילות עצי-ההדר בארצות סביב ים התיכון. — ל. דולז'נסקי ור. ס. הופמן: על עיכוב הגדילה והתהוות גדולים. — ל. הלברשטטר: השפעת קרני רנטגן ורדיום על התא. — ג. ויטנברג: על מוקד הביל-הרציסטי בקרבת תל-אביב. — ח. ורטהימר וא. סדובסקי: ויטמין C בזמן ההריון (בארץ). — מ. זהרי: להכרת המורפולוגיה והאקולוגיה של המזרה אצל מיני *Astragalus* של ארץ ישראל והארצות השכנות. — ד. ו. זיציק: חקירות בפופולציות ארץ-ישראליות של עדשים. — י. לויצקי: על דרגות מטריצות בשדות לא-קומוטטיביים. — ת. מוצקין: מבוא לתורת הגרפים בעלי תכונות שויות מעבריות. — ש. סמבורסקי: קוסמולוגיה של עולם סטטי בעל קונט פעולה מתכוון. — א. פודור: תורת הנושאים הכפולים (Multiple Traeger) בפעולת הפרמנטים. — ג. פינברון: הסוג *Bellevia* בארץ ישראל. — ל. פיקרד: הגאולוגיה של ירושלים החדשה. — מ. פקטה: הקוטר הטרגנספיניטי של קשת וארבה. — מ. פרנקל וא. קצ'לסקי: השטה הרפרקטומטרית בחקירת שנויי המצב של חמרים מומסים. — א. ול. פרקש: ההפעלה הקטליטית של המימן. — ב. צונדק: הורמון היחום וחמר צבעוני הדומה לויטמין B₂ בים המלח. — י. י. קליגור וי. ליבוביץ: מחקרים בדרכי פעולת הטמפרטורה והויטמין B₁ בחילוף החמרים. — ט. רייס: להכרת ה-*Peronosperaceae* בארץ ישראל. — א. שולוב: אפני החרוף של העכבישים. — מ. שטקליס: למחקר התקופה הפרימיזוליתית בארץ ישראל.

28 ספר מוצקין; כתבים ונאומים נבחרים, ביאוגרפיה ודברי הערכה. ערוך בידי א[לכס] ביי. ירושלים. התנהלה הציונית והנהלת הקונגרס היהודי העולמי, (דפוס "אחזה"), תרצ"ט. 116, 298 ע', לוחות-פורטרטים, פקסימיל, 8⁰.

הספר יצא ליום-פטירתו החמישי של, אריה ליב (ליאון) מוצקין. נשיא הקונגרסים הציוניים והועד הפועל הציוני הגדול ויושב ראש הועד הפועל של המשלחות היהודיות. התכן: א: דברי הערכה ותולדות חיי: נ. סוקולוב: רב פעלים מקבצאל. — מ. אוטישקין: הטרגיות בחיי מוצקין. — י. גרינבוים: נפתוליו של ל. מוצקין. — ג. גולדמן: הלוחם את מלחמת עמו. — א. ביין: אריה ליב מוצקין — מסה ביוגרפית (ע' 32–116). — ב: ל. מוצקין: כתבים נבחרים: גרץ מבחינה לאומית-יהודית. — יהדות לאומית. — האנטישמיות והיהודים. — תכנית התנועה הציונית. — היהודים בארץ ישראל (לפי הרצאה בקונגרס הציוני השני, ע' 17–48). — ציונות ודמוקרטיה. — על אוצר התישבות היהודים. — התכנית של הפרקציה הציונית העממית. — הפרקציה העממית. — זכויות לאומיות בארצות הגולה. — עבודה מדינית ו"מעשית". — ציונות או ארץ-ישראליות? — הסתדרות לשפה ולתרבות עברית. — הפרעות כנושא לחקירה היסטורית. — הפרעות ביהודים בשנות השמונים והשפעתן על חיי היהודים (ע' 92–122). — התהנה העצמית בימי פרעות רוסיה. — הציונות והגירה היהודית. — תחית הלשון העברית. — חובתה של הנהלה. — השתתפות היהודים במהפכת הרוסית. — לביסוס הציונות ולדרך בנין הארץ (ע' 153–188). — תרגום מכת"י. — הדרישות הלאומיות של היהודים. — החוזה עם פולניה. — אל העם היהודי. — גורלם של יהודי אקראינת. — נגד התפיסה "האמריקאית" של הציונות. — בקונגרס

הראשון. — מטרת תנועת המיעוטים. — הפרעות ביהודי אוקראינה. — המיעוטים הלאומיים
 חבר הלאומים. — הגנת המיעוטים על ידי חבר הלאומים. — ליום הולדתו של יהושע
 סהן. — הרצל שלב. — עבודה ולא מחלוקת. — על המערכה האנטישמית בפולניה. —
 שאלת „הנומרוס קלאוזוס“ בחבר-הלאומים. — מצב היהודים בגרמניה ודעת הקהל העולמית. —
 גרמניה הנציונל-סוציאליסטית והיהודים. — לציוני שווייץ. — המאורעות בגרמניה וההסתדרות
 הציונית. — הקונגרס הציוני הי"ח והחרם על גרמניה. — המאמרים נכתבו בשנות 1891—1933.
 ותורגמו ע"י אברהם לוינסון, מרדכי עובדיה, יעקב צ'רנוביץ וישראל קלוזנר. במסה
 הביוגרפית של א. ביי. המקיפה והמבוססת על חומר מכלי ראשון, נשמטו פרקים אחדים
 מפעולתו הפוליטית ביהדות הרוסית. מוצקין נבחר פעמים בבחירות לדומה הממלכתית
 השנייה והשלישית כ„בורר“ מפלך קיוב וגם הוצע ע"י הבוררים היהודים כמועמד לציר
 הדומה, אלא שבשתי הבחירות האלה הכשיל הרוב הלא-יהודי את המועמדים היהודים,
 (ראה Die Welt משנת 1907 גל' 4, 42). הוא השתתף גם בועידות החברה להשגת
 שווי זכויות וזכויות מלאות ליהודי רוסיה; חברה זו היתה בזמן קיומה הקצר מעין ארגון
 מרכזי של היהדות הרוסית. — בפרק „כחית הציונית“ קצר המחבר ולא הסביר במדה מספקת
 את עמדתו בשאלות חשובות שונות שנתעוררו בישיבות הרעד הפועל כמשך הזמן מהקונגרס
 הי"ב עד מותו. — ע' 98: „ביום 24 למאי 1926, למחרת היום שבו התנקש שוורצבורד
 בפטליורה, כינס מ. בפריס את חשובי היהדות“. אבל פטליורה נרצח ב 25 למאי (הארץ
 גל' 2061 מיום 26/ V). — ע' 104: האגודה הא"י למען חבר הלאומים נוסדה לא ב 1927 אלא
 ב 1926 (הארץ גל' 2047, 9 במאי 1926).
 ב. ש.

29 עלון הכפר. כפר יהושע, תרצ"ז. 2°. תכניפות ההופעה לא נזכרה. —
 גל' א' יצא באדר, גל' ג' יצא בט"ז באב, מוקדש ליוכל העשר של כפר יהושע (45 דף).
 הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

30 פלניוס; שנתון לכלכלה של ארץ-ישראל 1938. שנה רביעית. בשתי מהדורות:
 עברית ואנגלית. תל אביב, פלניוס <שרות חדשות ארץ-ישראל> בע"מ, (דפיס עזריאל,
 1938 c). 177 ע', טבלאות. 8°. העורך הינריך כהן. ע' 1—6, 175—177: מודעות.
 את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 285. — את המהדורה האנגלית ראה להלן מספר 39.
 התכן: ס. א. קודמור: הקדמה. — העורך: המצב הכלכלי של א"י בראשית שנת
 1938. — א. מיכאליס: האפשרויות להתפתחות כלכלית של המדינה העברית. — סקירות
 ענפי כלכלה (מאמרים מאת א. ויטקובסקי, מ. בראון, פ. ריקליס, א. ורבר, מ. זיטץ,
 ק. גרינואלד, ל. גרינבוים, א. מיכאליס, מ. לבני, ק. נאוראצקי, י. ווננסקי, י. זימן,
 א. בייז). — המשק הא"י לאור המספרים. — מדור התעריפים. — רשימת חברות הבטוח
 העובדות בא"י.

31 רודגס; קבוץ. ליל שמורים; מלואים להגדה. פתח תקוה, קבוץ רודגס,
 תרצ"ו. [2]. 19—2 דף, תמונות. 2°.

הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
 ספורים קצרים מתולדות ישראל, בעיקר בעניני הגלות והגאולה, מותאמים לפסח.

32 רות, חיים יהודה. ילקוט הדעות והמדות: פרקים מתוך ספרות המחשבה והמוסר של עם ישראל מתקופת בית שני עד המאה העשרים. לקט, סדר וערך ח. י. רות, ירושלים, ר. מס, (דפוס אחוה), (c1938), 342 ע', [1] דף. 8°.

= ספרית מס למדע פופולרי, ספר 11—12. שער נוסף באנגלית: Illustrations of Post-Biblical ethical and religious thought. Selected and edited by Leon Roth. Jerusalem, R. Mass, 1938.

„מגמתי בילקוט זה לתת בצורה קלה חומר למחשבה על מהות היהדות. חפשתי תאורים חיים של היהדות בכללותה, ולא היהדות של הפילוסופים בלבד או ביחוד, אלא גם של האדם הפשוט. השתדלתי לתת ענינים שלמים, ואף לא נמנעתי מלעורר את הקורא להמשיך לקרוא... סדרתי את החומר עפ"י סדר העתים של המחברים, אך הוספתי מפתח כללי שעל פיו יכול המעיין לקבל סקירה שיטתית על בעיות מיוחדות... כדי שלא להפריע לקורא, הרחקתי עד סוף הספר את מראי המקומות וזכרון הספרות הנוספת. כדי להקל עליו, חלקתי את הקטעים לסעיפים קטנים... ונתתי פירושים לביטויים קשים... והוספתי דברי סיכום קצרים בשולי הגלימות." — בילקוט שבעה חלקים: בראשון קטעים מהספרים החיצוניים, מס' בן סירא, מדברי פילון ויוסף בן מתתיהו, בחלקים ב—ד: מהספרות הפילוסופית העברית של ימי הביניים (חלק ג': מדברי הרמב"ם), בחלקים ה—ו: מספרות המוסר, חלק ז': מהספרות החזקה (מדברי הרמב"ן, הנ"ל ושד"ל).

33 השלום... ידיעות חבר שלום העולם, ירושלים... א. ירושלים, [תרצ"ח]. [16] ע' 8°. העורך האחראי: מ. זנדברג. יצא בער"ה תרצ"ז.

34 שערים: של תנועת פועלי אגודת ישראל בארץ-ישראל. תל-אביב, הוצע הפועל של הסתדרות פועלי אגודת ישראל, (דפוס מוס), תרצ"ז, 11, [1] ע' 2° גדול. הוצאה חריפנית. העורך: יעקב לנדוי. יצא באלול.

35 תורת הארץ: מאסף מקדש לשו"ת יח"ת להלכות התלויות בארץ, ומאמרים מוסריים. מופיע ע"י בית מדרש לתורת א"י בפתח תקוה... פתח תקוה, (דפוס „חורב" ירושלים), תרצ"ה, 24 ע' 8°. מהמעטפת. העורכים: י. ו. דבורץ, דוב מעיני.

36 תל אביב, עיריה. ספר השנה לתרצ"ח (של עיריית תל אביב). תל אביב, (דפוס אחדות), [תרצ"ח], 169, [1] ע' תמונות, דיאגרמות, טבלאות. 4° = ידיעות עיריית תל אביב, שנה ח' [חוב' 10—12]. העורך: א[הרן] ז[אב] בן ישי. עם שער אנגלי מיוחד: Tel Aviv Municipal Corporation. Year book 1938. התכן: תל אביב במספרים בראשית 1938. — עיריית תל אביב בשנת הכספים 1936/37. — העיר תל אביב בשנת 1937. — ארץ ישראל בשנת 1937. — ידיעות שמשיות. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 286.

37 Alon laoleh, ברנר, 1935. 4°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקיבוץ המאוחד. המחלקה לעליה מגרמניה. — גל' 7 1936 יצא בעין חרוד. יוצא לעתים בלתי קבועות, גל' ג' יצא ב' 30 במרץ. — בהקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. הטקסט בגרמנית. — 1936 מס' 4 ואילך נחוסף שער עברי על עמ' ד' של המעטפת: עלון לעולה.

38 Camera di commercio italiana in Palestina. Gerusalemme. Bollettino ufficiale. Gerusalemme, (typ. Franciscan), 1936. 4°.

בראש השער: לשכת המסחר האיטלקית...
ירחון. האחראי: C. Casella — גלי א יצא בדצמבר. — מגיל ד' שנה ב' ואילך

שם המוסד:

Camera di commercio italiana per la Palestina e la Transgiordania

39 Palnews ; economic annual of Palestine 1938. Vol. IV. Two editions : Hebrew and English. Tel-Aviv, Palnews, (Azriel Press, c 1938). 234 p., tabs. 8°.

Editor : Heinrich Cohn.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 286.

את המהדורה העברית ראה לעיל מספר 30. שם נרשם התכן.

ספרים וחבורות

40 אבן-זהב, ארי [Ari Ibn Sahav]. המלחמה על הגבול : [ספור]. תל-אביב, יבנה, (דפוס הנקדון), תרצ"ט. 85 ע'. 8°.
ספור מזמן מלחמת העולם. מקום המעשה: גרייבה, על גבול רוסיה וגרמניה.

41 אבנארי, מ. הרצאות בפיזיולוגיה של צמחים. חלק א'. ירושלים, הסתדרות הסטודנטים, תרצ"ז. [1], 153 דף. 2°.
הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

42 אדרת, שלמה בן אברהם [Solomon ben Abraham Adret]. חדושי הרשב"א על מסכת נדה לרבנו שלמה בן אדרת. יצא לאור ע"י חברה "תורה ותבונה" בע"מ ע"פ כתב יד הספריה הלאומית בירושלים... עם הגהות והערות ומראי מקומות מאת יצחק מאיר בן-מנחם <פצינר> ... ירושלים, דפוס ר. ח. הכהן, (תרצ"ח). [3] דף, 124, [3] ע'. 4°.

43 אירבך, פ[סח]; אנדה פינקרפלד [Pesach Averbach; Anna Krampner-Pinkerfeld]. ספרי הראשון; ספריקריאה לשנת-הלמודים הראשונה. מציר ביד ח[יים] גליקסברג, תל-אביב, "דביר", (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ח. [1] דף, 107 ע'. [1] דף, VII ע', תמונות. 19:18 (רחבי גדול מארכו).

44 אוריגובסקי, א[הרן] [Aron Orynowski]. סנסכסיס עברי, לכתות העליונות של בית-הספר העממי ולבינוניות של בית-הספר התיכוני, תל-אביב, "יורעאל", (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט. 72, [2] ע'. [1] דף. 8°.

- 45 אריאל, ז. מ. דאובר. פרשיות בתולדות ישראל. [3]: שלטון החשמונאים, מלכות הורדוס. תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס הפועל המזרחי, 1937). 47, [1] ע' 8⁰. מנוקד. — את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 424.
- 46 ארנון, מנחם [Menahem Arnon]. מחברות לעבודה בתנ"ך. מלכים א'. תל אביב, אמנות, (דפוס "המערב" ירושלים, 1935). 46, [1] ע' 23:20. מפות. 23:20. (רחבו גדול מארכו). את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 147.
- 47 הארץ. אלפים מלים של שפת העתון. 2000 Worte Zeitungs. Hebräisch, hrsg. vom Ha'aretz. תל-אביב, דפוס הארץ, תרצ"ט—1938. [3] דף, 135 ע' 8⁰.
- מלון עברי-גרמני כולל אלפים מלים השכיחות ביותר בעתון ומסודר לפי הנושאים (למשל "מספר וזמן", "שמים וארץ" וכו').
- 48 אש שלום, [Shalom Asch]. קדוש השם; ספור מאת שלום אש. תרגם י[הושע] ה[של] ייבין. מעבד לבני-הנעורים ומנקד. תל-אביב, "דביר", (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 193. [1] ע' 8⁰.
- 49 בובר, מרטין [Martin Buber]. תביעת הרוח והמציאות ההיסטורית; הרצאת פתיחה. ירושלים, חברה להוצאת ספרים עלייד האוניברסיטה העברית, (דפוס ליפשיץ), תרצ"ח. 18 ע' [1] דף. 8⁰. שער נוסף באנגלית.
- 50 ביאליק, חיים נחמן [Chaim Nachman Bialik]. שירי ילדים; <עשרה שירים לבתי-ספר וגני-ילדים>. המוסיקה מאת גבריאל גראד. תל-אביב, "אילה" ע"י "דביר", (דפוס גוטנברג), (c 1935). [24] ע' 17:12. (רחבו גדול מארכו). "Opus 32".
- 51 בית הלל, דוד ד'. מסעות ר' דוד דבית הלל. החזירים למקורם והוסיף מבוא והערות אברהם יערי. ירושלים, תרצ"ט. 32 ע' 8⁰.
הדפסה מיוחדת מהירחון "סיני" כרך ד', חוברת א'.
- "בשנת 1832 נדפס בעיר מאדרס אשר בהודו ספר אנגלי קטן בשם "מסעות רבי דוד דבית הלל מירושלים דרך ערב, כורדיסטאן, מקצת מפרס והודו עד מאדרס". והנה אף שספר זה נמצא בדפוס זה למעלה ממאה שנה, אין הוא ידוע כמעט כלל בקהל החוקרים... אין ספק שלא נשתתרו מהספר אלא ספטים מועטים בכל העולם". (מתוך המבוא). ר' דוד, איש ליטא שהשתקע בצפת, כתב את מסעותיו עברית והדפיס את תמציתם באנגלית. יערי החזיר למקור העברי, בסגנון הנוסעים מהימים ההם (עפ"י טופס ספר המסעות הנמצא בגניו ר' דוד ששון בלונדון) את הפרק הראשון מהספר, שבו מתוארים מסעותיו בארץ ישראל. במבוא מפורט קובע יערי את זהותו של הנוסע ומראה על חשיבות מסעותיו לתולדות הישוב היהודי בא"י בראשית המאה ה"ט. ואלה פרקי המבוא: א. ספרי-המסעות, ב. מי הוא ר' דוד דבית הלל? ג. דמותו של הנוסע ולמה נסע. ד. ארץ-ישראל במסעותיו של ר' דוד דבית הלל.

52 אל-בלאדרי, אחמד בן יחיא. *קטב אנאב الاشראף لاحد بن يحيى البلاذري. القسم الثاني من الجزء الرابع*. ספר אנאב אל-אשראף של אל-בלאדרי יוצא לאור בפעם הראשונה על ידי המכון למדעי המזרח באוניברסיטה העברית, ירושלים. כרך רביעי חלק ב. האצאי לאור מכס של סינגר. ירושלים, החברה להוצאת ספרים ע"י האוניברסיטה העברית, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. [8] דף, 172, [7] ע', 4⁰. שער נוסף באנגלית:

The Ansāb al-ashraf of al-Balādhuri, pub. by the School of Oriental Studies, Hebrew University, Jerusalem. Vol. IV B, ed. by Max Schloessinger.

„נספח אנגלי": הערות באנגלית בחוברת מיוחדת. [3], 47, V ע'.

כרך ה' ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 424; שם תאור הספר.
בחלק זה „מתוארים דברי ימי הכליף השני לבית אמיה, יויד בן מעואיה ובני משפחתו ... גם צאצאי זיאד בן אבי ספיאן ... ובאריכות יתרה ימי עבד אללה, בנו החשוב ביותר של זיאד ... תולדות אליעאץ בן אמיה ומשפחתו (עם פרק מפורט על עמרו בן סעיד אליאשדק) ודברי ימי אבו אליעז בן אמיה וצאצאיהם... ולבסוף מתוארים כאן בקצרה ימי עפאן בן אליעאץ בן אמיה וצאצאיו, ביניהם הכליף עת'מאן שבתולדותיו מתחיל הכרך החמישי”.

53 בן-חור, איתמר. אדם בשלהבות; פואמה, ירושלים, ד. מס. (דפוס וינפילד, 1938), 69 ע' 8⁰.

54 בן-ישראל, אשר. אגדות-הארץ; אוצר אגדות ושמעות מארץ ישראל. ערוך בידי אשר בן ישראל. כרך א (ספר ב'), תל אביב, „דביר”, (דפוס ווייס, ירושלים), תרצ"ט. [2] דף, 204, [4] ע' 8⁰.
מנוקד. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 149.

המדורות: א. רחל אמנו. — ב. שבטי-ישראל: צואות השבטים. עצמות השבטים. — ג. עיר אלהים: בקדמת הימים. בימים כתיקונם. בימי הרבן. קשי השעבוד. חסידים ואנשי מעשה. לעתיד לבוא. עבודה של עיר. — ד. יהודה והגלב: בית אל. צרעה. בית לחם. עיסם. מעון יהודה. ביתר. לוד. יבנה. יפו. קיסריה. הגלב. באר שבע. עזה. אשקלון.

55 בן-מנחם, יצחק מאיר. פרשת המלך; חדושים ובאורים על הלכות אישית לרבינו משה בר מיימון, מאת יצחק מאיר בן-מנחם ... בן ר' מנחם מענדיל פצינר ... חלק א'. (ירושלים, דפוס י. ורקר), תרצ"ח. [2], 112, [2] דף, 2⁰.

56 בנק אנגלו-פלשתינה בע"מ. קפת התגמולים של פקידי בנק אנגלו-פלשתינה בע"מ. התזכיר והתקנות של ההתאגדות. נוסדה ביום 19 ליולי 1934. [תל-אביב], דפוס שושני, [1934?], 20, 27 ע' 4⁰.
מהמעטפת. — בראש השער: פקודת החברות 1929. חברה מוגבלת בערכות. קפת התגמולים של פקידי בנק אנגלו-פלשתינה בערכות מוגבל.
בעברית ובאנגלית. שער-מעטפת נוסף באנגלית:

Anglo-Palestine Bank Employees Provident Fund,
Ltd. Memorandum and articles of association...

57 ברודס, אברהם [A. Brojdes]. אמונים; [שירים]. תל-אביב, "דבר",
(דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ח. 97, [2] ע'. 8°.

62 שירים שנכתבו בשנות תרפ"ה-תרצ"ח. חלק גדול מהם שירי ארץ-ישראל, אחדים
מן השירים שבספר זה באו בקבצים "בתלים" וב"אשנב" (תרצ"א, צ"ד), שאולו מן השוק.

58 ברליץ, מכסימיליאן דלפינוס [Maximilian Delphinus Berlitz].
שיטת ברליץ; חלק עברי. מהדורה ראשונה, The Berlitz School, Jerusalem, 1936, 197, [1] ע', לוח, מפה, תמונות. 8°.

59 ברנט, פרנסיס הודג'סון. הלורד הקטן; ספור. תרגם מאנגלית אברהם
אריה [ליב] יעקבוביץ. (התמונות — מעשי ידי בינה גורץ). חלק א-ב. 2 כרכים.
תל-אביב, "יורעאל" <ש. שרברק>, (1938), 154, 134, [2] ע', 8° — מנוקדים.
= ספריה "יורעאל", ה-י.

המקור: Frances Hodgson-Burnett. Little Lord Fauntleroy

60 ברנר, יוסף חיים [Joseph Chaim Brenner]. קבץ ספורים. [ניו-
יורק], הוצאת קרן ישראל מן, (תל-אביב, דפוס "ספר"), [תרצ"ח?], XXIV, 264 ע',
פורסם. 8° (ספרי מפת לבתי מדרש).

התכן: מ. פינשטיין: י. ח. ברנר, האדם והסופר — מן הזווית — הנדיל — בחצר —
מצוה — לא כלום — הוא ספר לעצמו — עצבים — מסביב לנוקדה.

61 בתינשר. בגן-הילדים; <מְשִׁימוֹת גִּנָּת> (מהדורה ב' עם הוספות
והקדמה מאת... ס[של] שניאורסון). תל-אביב, "יבנה", (דפוס הארץ), תרצ"ח. 31,
[1] ע' תמונות. 8°. מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ב' ע' 166.

62 גולדברג, א. א. אלוויל. הבנין מבטון מזוין; דיאגרמות וטבלאות
עבור קביעת המדות והזיון של חלקי בנין נושאים. תל-אביב, "הנדסה", (דפוס הפועל
הצעיר), תרצ"ח. [3] דף, 6, [4], 7-66 ע', XXIII לוחות, ציורים — שער נוסף באנגלית:
A. Goldberg, A. Allweill: Reinforced concrete constructions.

63 גרי, תומס. אלגיה, כתובה בבית קברות כפרי. תרגם מאנגלית ראובן
גרוסמן. תל-אביב, (דפוס "הארץ"), תרצ"ח. 15, [1] ע'. 8°.

בראש השער: תומס גרי. — 'נדפס ב"הארץ" בגליון ערב חג השבועות, תרצ"ח.
המקור: Thomas Gray. An elegy written in a country churchyard

64 דובניקוב, ת. א.; דוד אלוני. מפות לעבודה בכתיבת-הארץ.
חברת א-ג. 3 חוברות. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס הפועל המזרחי), (1937), 32, 32;
40 ע'. 4°. הטכסט מנוקד.

התכן: חוברת א: קדמת-אסיה. (דפוס רוזנלד), חש"ד. חוברת ב: ארצות הים
התיכון. חוברת ג: אסיה.

65 דודון, אלכסנדר. העין ומקרי אסון בעבודה. תל אביב, מרכז קופת חולים לעובדים לאומיים, (דפוס דיג), תרצ"ח, 19, [1] ע' תמונות 8°.
= ספרית בריאות העמל, חוברת ג'.

66 דוף, דוגלס וו. [Douglas V. Duff]. אביר הגליל. תרגם מאנגלית ב. פרידמן. תל-אביב, "מצפה", (דפוס אחוזת), תרצ"ז, 203 ע' 8°.

67 הינה, הינריך [Heinrich Heine]. ארץ אשכנז, הגדה של סתר. תרגם ש[מה] בן-ציון. הקדמה ובאורים מאת ד[ב] שטוק. ציורים מאת נחום גוטמן. (תל-אביב, הוצאה ודפוס "דבר"), [1938], 199 ע', תמונות, לוחות-תמונות. 8°.
הבאורים (ע' 156—167) הם על דרכי התרגום ועל בעיות התרגום. המקור: Heinrich Heine. Deutschland; ein Wintermärchen.

68 הירש, מקס [Max Hirsch]. תורת המשק החקלאי לאורה של החקלאות העברית בארץ-ישראל; ספר להלכה ולמעשה, בעריכת ש[מ]עון [דוד] יפה. תל-אביב, (דפוס "הפרעל הצעיר"), תרצ"ט, 170, [2] ע', דיאגרמות. 8°.
בראש השער: מקס הירש <מ. צבי>.

"מטרתו של ספר זה היא ללמד למעוניינים את תורת המשק החקלאי. אבל יחד עם זה הנני רוצה להחזיר לקורא את הרגש היסודי, שכל משק חקלאי היא יחידה אורגנית שלמה... וכל ענפיו של המשק משלימים אחד את השני, כגלגליה וברגיה של מכונה טובה". (מהקדמה).

התכן: טבעה של א"י והיותה החקלאית. — האיש ופעלו. — הזמן. — השוק. — צורות ותקנות סוציאליות. — השפעתם של סדרי השלטון. — מונקולסורה או משק מעורב. — מבנהו האורגני של המשק. — תורת האינטנסיביות. — הגהלת חשבונות וסטטיסטיקה. — הקלקולציה המשקית. — סיום.

69 הלפרין, אוריאל. עינינו נשואות אל השלטון; חזית המחר של תנועת השחרור. דבר שלא בעת? מכתב-לואי מאת יוסף קלוזנר. תל-אביב, ה. שיף, (דפוס ארץ), (תרצ"ח), 61 ע' 8°. מהמעטפת.

בחוברת זו כונסו דברי המחבר בהתייחסות הארצית של ה. צ. ה. (הסתדרות הריביוניסטים) בת"א בדצמבר 1937, 5 מאמרים שפורסמו תחלה ב"הירדן" אחרי תופעת דו"ח הוועדה המלכותית, ודברי התייחסות: נאום אל בני הכת.

70 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הקבוץ המאוחד. משק עין חרוד. תכנית תרצ"ז (—תרצ"ח), 3 חוברות. [עין חרוד], [תרצ"ז—תרצ"ח] 1, [25]; 1, [19]; 1, [15] דף. 2°. מהמעטפת. — הקטוגרף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

71 הסתדרות הפועלים החקלאיים. דרכי מלחמה נגד אלקלי; הסמינר לחשיבת הקרקע. קובץ א'. [תל-אביב], ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל, הסתדרות הפועלים החקלאיים, [1936], [2] דף, 87 ע' 2°. מהמעטפת. — "גדפס בגסטטנר".

72 ההסתדרות הציונית. קונגרס. החלטות הקונגרס הציוני
העשרים והמושב החמישי של מועצת הסוכנות היהודית לא"י. ציריך, תרצ"ז <1937>.
ירושלים, הנהלת הציונית והנהלת הסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ח. 54 ע'. 8°.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 435.

73 ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית לארץ ישראל. דין וחשבון
של הנהלת ההסתדרות הציונית והנהלת הסוכנות היהודית לארץ ישראל. מוגש לקונגרס
הציוני העשרים ולמועצה החמישית של הסוכנות היהודית בציריך, אב—אלול תרצ"ז.
ירושלים, הנהלת ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. 13 ע',
[1] דף, 456 ע'. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 77.
התכן: נחום סוקולוב ז"ל. — דו"ח הנהלת ההסתדרות הציונית. — דו"ח הנהלת
הסוכנות היהודית.

74 התאחדות האכרים בא"י. המחלקה למטעי הדר. עלון 3—8. 6 עלונים.
תל-אביב, (דפוס עזריאל), תרצ"ז—תרצ"ח. 8°. רק 3—4: תרצ"ז.
התכן: 3: הטיפול בהרכבות. 6 ע'—4: מרק ומשחת בורדו לאילנות הדר. 4 ע'.
הקטוגרף מכתב-מכונה. — 5: הקטיף. 7. [1] ע'—6: הדישון באביב. 3. [1] ע'—
7: יסודות ההשקאה בפרדס. 6 ע'—8: נבוב יס-התיכון *Ceratitis capitata* <ע"פ
י. ריבנאי>. 10 ע'. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 429.

75 התאחדות בעלי התעשייה בארץ ישראל. תקנון של התאחדות בעלי
התעשייה בארץ-ישראל. תל-אביב, יפו. מ. שהם, 1934. 13. [2] ע'. 8°.

76 ולחיון, יוליוס. אקדמות לדברי ימי ישראל. מאת יוליוס וולחיון.
תרגום: ישראל יברכיהו. (חלק א—ב). 2 כרכים. תל-אביב, (דפוס "ספר"), תרצ"ח.
XX, 262; 135 [=צ"ל 226], [1] ע'. 8°.

המקור: Julius Wellhausen, Prolegomena zur Geschichte Israels

התרגום הושלם בתרצ"ז בקיוב והיה שמור בכת"י. שמואל איזנשטדט עבר על
הכת"י השווה אותו עם המקור והכניס שפורים ודיוקים בסגנון. — בתחלת חלק א' באה
„הקדמה לתרגום העברי" מאת נ. ה. טורשנינר (ע' X—VII), ומבוא מאת המתרגם
(ע' XX—XI).

77 ולפובסקי, מ[נחם] ז[למן]. [Menachem Wolfowski]. ח ב ל י
ג א ל ה: כתוב על פי מקורות שונים בידי מ. ז. ולפובסקי. חלק א—ב. 2 כרכים. תל-אביב,
„יורעאל", (דפוס ריהלד, 1938). 118 ע', [1] דף, 8; 120 ע'. 8°.
= זכרונות גבורי האמה: ה: ישראל בגולה, ספר ראשון—שני. — (ספריה „דורות"). — מנוקד.
התכן: חלק א: שנות הגדול. חלק ב: שנות הנסיון.

78 וסרמן, יעקב. זהב-קמלקה. תרגום: מ[רדכי] טמקין. ירושלים,
„קהלת", (דפוס „ארץ ישראל"), תרצ"ח. 63. [1] ע'. 8°.
= אוצר התלמיד, חוב' י'.

המקור: Jacob Wassermann: Das Gold von Caxamalca

79 הועד הלאומי ליהודי א"י. מחלקת החנוך. חוברת ט—י. 3 כרכים. ירושלים, תרצ"ב—תרצ"ח.⁸⁰

בראש שער חוב' ט: מחלקת החנוך של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל.
התכן: חוב' ט: תכנית הלמודים הנוהגה בבתי-הספר העממיים של המזרח, ערוכה ומעובדת על ידי המפקחים על בתי-הספר של המזרח. תרצ"ב. 63, [1] ע'—חוברת י:
בחינות הגמר בבה"ס התיכוניים <תקנות, תכניות שאלות>. תרצ"ח. 74 ע'. נספח א'
לחוב' י: מבוא לתנ"ך. תרצ"ח. [1] דף, 5, 8, 8, [1] ע'—בסוף חוב' ט' [35]—50:
תוספות: י. ברמן: לקראת תכנית חדשה—א. מ. ליפשיץ: בשאלת התכנית—י. מהרש"ק:
לשאלת ספר הקריאה—י. ב. ללמוד המשנה—את החוברת הקודמת (ח') ראה ק. ס. שנה
ג' ע' 16 מספר 120.

80 ועד הלשון העברית. מלון למונחי המסכת, עברית-אנגלית-גרמנית, וכו' 83 ציורים. ירושלים, (דפוס "הספר"), תרצ"ח. 129, [1] ע'.⁸⁰

= מלוני ועד הלשון העברית ט—יוצא בסיוע מוסד ביאליק שעי" הסוכנות היהודית לארץ ישראל—אין "המלון למונחי המטבח" אלא פרי עמל קבוצי של בלשנים מבין חברי הועד וממחים למקצועותיהם. אין המונחים הלועזיים תרגום למונחים העבריים ממש כי אם מונחים מקבילים למונחים העבריים" (מהקדמה).

81 ז'בוטינסקי, זאב' [Vladimir Jabotinsky], על החלוקה. ירושלים, ברית הצה"ר, [1937?]. [8] ע'.⁸⁰ נגד חלוקת א"י, שהציעה ועדת פיל.

82 זיו, ב[נימין]. תורת הכלכלה המדינית... תל-אביב, בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ט—1938. [4] דף, 247, [1] ע'.⁸⁰
המחבר, שהיה סופר ומרצה בשאלות כלכלה בלינינגרד (או פטרוגרד) ועכשו מרצה בבית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה בתל אביב, מסביר בספרו זה את יסודות הכלכלה המדינית. החומר מחולק לפי מדורות אלה: תורת הכלכלה הכללית—היצרנות—חליפין—חלוקה—מחזור ההון התברותי ותיאורית השוק—בסוף ביבליוגרפיה (ע' 243—247)—הרצאת הדברים קלה ופשוטה. בספרות העברית יש בלי ספק צורך בספר-למוד במקצוע זה.

83 זלוטניק, יהודה ליב [J. L. Zlotnik] בעל-חוב וחלוקת גופו. (ירושלים, דפוס עזריאל), [תרצ"ז]. [8] ע'. 11:17, (רחבו גדול מארכו). הדפסה מיוחדת מהעולם גליון ל"ח שנה כ"ח [צ"ל כ"ה].

84 זרחי, ישראל [Israel Zarchi]. הנפס זורם לים התיכון, רומן. מהדורה שניה. ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית, (דפוס וינפלד), תרצ"ט. [4] דף, [5]—301 ע'. [1] דף.⁸⁰ מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 152.

85 חבס, ברכה [Braha Habas]. אלכסנדר זיד, פרשת חיי. תל-אביב, מרכז לנוער של הסתדרות העובדים בארץ-ישראל, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 84, [1] ע'. [1] דף, פורטרטים, תמונות.⁸⁰ מנוקד.
על אלכסנדר זיד, מראשוני ה"שומרים" בארץ ישראל, שהתפרסם בגבורתו ובמסירותו. נהרג בי"א תמוז תרצ"ח בין "בית שערים" ו"אלונים".

86 חריזמן, א. מ. [רדכי] [Mordechai Chrisman]. פ ע מ י ה ג ו ל ה, ספר ההתחדשות על פי מקורות שונים, ישנים וחדשים, סדר עלידי א. מ. חריזמן. ירושלים, "התחדשות", (דפוס אחזה), תרצ"ח, 126, [2] ע' 8⁰.
 בדמות "ספר ההתחדשות" נעשה ניסיון על ידי המסדר ... להעביר לפני עיני הקורא על ידי שורת הברקות, בדמות רשימות וקטעים תמציתיים שונים... את התחנות הראשיות שעברה תחיתנו בארץ מראשית העליה השניה עד היום. כוונתי למעבר מ"דת העבודה" אל הגעגועים על "עבודת הדת". המסדר צריך אל "פעמי הגאולה" גם את פעמי לבבם של חסידי האומות. (על פי ההקדמה).

87 ילינק, אהרן. בית המדרש בו נקהלו.. מדרשים קטנים ישנים ומאמרים שונים... אספתי וערכתי ע"פ כתבי יד ודפוסים יקרים... מבוא שמתי בראשם אני... אהרן יעללינעק. מהדורה שניה, חדר א-ו. 6 כרכים. ירושלים, במברגר את וואהרמאן, תרצ"ח. xxx ע' [1] דף, 158, [1]; [I], 122, xxxvi; [I], 198, xlvi; 2, 198, xlvi; 152, lx, 228 ע' 1; דף, xxxv, 3, 156 ע' 8⁰.

דפוס צלום של הוצאת תרי"ג-תרל"ח. שער נוסף בגרמנית:

Bet ha-Midrash; Sammlung kleiner Midraschim und vermischter Abhandlungen aus der älteren jüdischen Literatur, ... hrsg. von Adolph Jellinek. 2. Auflage. Jerusalem, Bamberger & Wahrmann, 1938.

88 יעבץ, זאב [Zeeb Wolf Jawitz]. ספר תולדות ישראל, מתקן על פי המקורות הראשונים בידי זאב יעבץ. נדפס מכ"י המחבר ז"ל ע"י ב[נימין] מ[נשה] לוין. חלק יב-יג. 2 כרכים. תל אביב, אחיעבר, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ח-תרצ"ו. [2] דף, 254, [1] ע' 2; [2] דף, 265 ע' 8⁰.
 את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 159.

התכן: חלק יב: מימי הרמב"ם עד גירוש ספרד... חלק יג: מאחרי גירוש ספרד עד אחרית דור הרמב"ם...

בכ' י"ב בין המלואים: מקצת ממכתבי הרמב"ם ז"ל. — שאלת חכמי צרפת ותשובת הרמב"ם ע"ד האמונה במזל הכוכבים. נדפסה תחילה ע"י א. מרפס ב. H.U.C.A. כ' ג'. — מאמר מיוחד מאת הרב א. י. קוק (לעומת שיטת המחבר, ע' 211—219). — נספחים (ע' 220—240): מאמרים מאת א. צווייפל ושוח"ה, המכחישים את הדעה שהרמב"ם קבל בילדותו את הדת המושלמית, נעתקו מתוך הקובץ "ר' משה בן מימון" שהוציא הרב י. ל. פישמן. בכ' י"ג: (ע' 189—250) מאמר של ז. יעבץ "מגדל המאה" שנכתב למלאת מאה שנה למותו של מ. מנדלסון ונדפס ב"כנסת ישראל" של שפ"ר שנה א', תרמ"ו. במאמר זה שעשה בשעתו רושם גדול מבקר יעבץ קשה את השכלת ברלין מתוך השקפה לאומית-דתית.

89 ירושלים. הארכיון הציוני המרכזי. 40 שנות קונגרס ציוני: מדרוך לתערוכת הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים, בקונגרס הציוני ה-כ' בציריך. (ירושלים, דפוס "אחזה"), 1937. 27 ע' 8⁰.

הקטלוג כולל 244 מוצגים. רוב התעודות שהוצגו בתערוכה הן מגנוי הארכיון הציוני, וביניהם מארכיון הרצל; יש גם מוצגים מאוסף שברון שבבית הספרים הלאומי

והאוניברסיטאי, מארכיון וולפסון, מ. בצלאל" ומארכיונים פרטיים. — בסוף (ע' 26—27) תאור קצר של הארכיון הציוני.

90 ירושלים, צדקות מאוחדות. לוח לשנת תרצ"ז, (תרצ"ח). דיני ומנהגי בית הכנסת ושאר דיני ומנהגי השנה. נערך מאת לשכת עץ חיים... 2 חוברות. ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ז—צ"ז. 63, [1]; 58, [5] ע' 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 431 מספר 1520.

91 ירושלמי, נחום. מרקאדו החמר; ספור מחיי היהודים הספרדים בחברון... ירושלים, ר. מס, (דפוס "העברי", 1937), 104 ע' 8°.

92 כהן, ישראל. הערכות ובבואות. תל-אביב, "מפיץ הספר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 220, [2] ע' 8°. בספר זה מקובצים מסות מאמרים ורשימות (על נושאים ספרותיים תרבותיים) שנכתבו במשך חמש שנים. לא הוכנס אלא חלק ממה שהיה בדעתי להכניס. רובם של הדברים נדפסו ב"מאזנים", "הפועל הצעיר" ובמוספי "דבר" ומיעוטם ניתן בספר בפעם הראשונה. — המדורות: הערכות. — חזות שירה. — עלי הגיון.

93 כהנא, אברהם <אברך>. מזמרת הארץ; שירים — פתגמים — מתבים — מאמרים. תל-אביב, "יבנה", (דפוס רוהלד), תרצ"ח. 48 ע' 8°.

94 כרמון, משה. במסלות הדור. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס וינפלד), תרצ"ח. 400, [3] ע' 8°.

מאמרים נבחרים של המחבר, שנכתבו במשך חצי יובל שנים (מראשית המלחמה העולמית עד תומן האחרון) ונתפרסמו תחלה בכ"ע שונים. בהקדמתו מסביר המחבר את מסקנותיו, שאלהים הגיע מלמד התקופה האחרונה. "עיקרים נעלמים מן החברה ועיקרים אחרים צצים ועולים. רק עובדה אחת קימת: הווית האדם בכל מקום... מעל לכול יש להבטיח בכל מקום את ליכוד האומה, שהוא תנאי הכרחי לקיום כל מדינה, וביתר יחוד מדינה בדרך כתנועתנו הלאומית". — המדורות: אישים וסופרים: זורס, דיזראלי, סורל, פרנס, בארדיס, פיר, פלובר ומוסון, חוגו, רולן, תאלמא, נורדאו, ז'בוטינסקי, שילר, "היהודאי" (א. בראבי), נחום סלושץ. — ספרים וספרות. — רשימות קצרות. — גם בשאר המדורות רוב המאמרים הם על הספרות הכללית (של העמים הרומניים), ומעוטם על עסקנים וסופרים יהודיים (או על יצירותיהם): הרצל, אוסישקין, רוטשילד, יעקב רבינוביץ, מ. קרישבסקי, א. שחראי, א. נמירובסקי, א. ראובני, בורלא, קבק, קרני, סוקולוב, ברש, קמחי.

95 כשר, שמעון. סלמות לרום; [שירים]. ירושלים, קרית ספר, (דפוס העברי), תרצ"ח. 60, [3] ע' 8°.

כתובים אחרונים. הספרים החיצונים [הוצאת] אברהם כהנא. ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 29.

אילו זכינו, והיתה הוצאה עברית זו של "הספרים החיצונים" מתוקנת כראוי לה, וודאי היינו מצטרפים עם העורך ומשתתפים בשמחתו על החזרת עטרה ליושנה (הקדמה). שכן ספרים הללו, לא זו בלבד, שהם משמשים אספקלריא (אמנם, לא מאירה ביותר)

למחשבתה וחיי רוחה של האומה בימים שנתייסדה היהדות (שנשתיירה לדורות כצורתה) תוך התעצמות והתמזגות של זרמים הרבה, אלא אף זו, שהם מתמצעים בין שני עמודי הברזל של היהדות, מקרא ומשנה, בין תורה שבכתב ותורה שבע"פ. והרי הם מעין חוליית ביניים, המחברת שני יסודי עולם ועושה אותם חטיבה אחת. אולם לצערנו אין בידינו לברך ברכה שלמה על מפעל זה, שהוא פגום. שאף על פי שכמה מן הספרים ניתרגמו כראוי (כגון חכמת שלמה למנחם שטיין, צוואות י"ב שבטים לאוסטרוצר, טוביה לרוב הילר וספר אדם וחווה למרדכי הק¹) ימיהם אף נתפרשו כהוגן, מכל מקום רובם פגומים, במיוחד מצד הפרושים. ואף המבואות לקויים הן, לפי שאין בהם אלא מיעוט דברים בתחומם של העניינות החיצוניים הנוגעים בהם בספרים, ואין הם עשויים להעמידנו על זיקתם לחיים הרוחניים והצבוריים של היהדות שבימי כתיבתם ובסמוך להם, ועולמם של מחבריהם, ונמצא הקורא המעיין מפסיד.

ברם, עד שאנו באים לבדוק את הספרים לעצמם, נעיין תחילה בסדרם על ידי העורך ובמבוא הכולל, שנכתב על ידי.

אין צריך לומר, שעריכת "ספרים חיצוניים" (למקרא) בשביל ישראל, גוררת עמה שאלות חמורות ביותר, שאי אתה מוצא אצל המסדרים שמן הנכרים. לפי שקדושתם (ואף קיומם) של ספרים אלו, בידיע שמן המסורת של המקרא היווני ושל ראשוני הנוצרים היא באה, בין אם הודו בהן הודאה גמורה, ובין אם כפרו למחצה ולשליש. והרי אם בתרגום השבעים נצטרפה "אגרת אריסטיאס", המספרת על מלאכתם של זקנים ומעידה על אמיתותה, מה זיקה לעברים, בני מקרא שבלשון הקודש, ולחיבור זה, שיהא נידון כ"חיצונית" לתורה? או אם גרמו מקצת מכתבי יד וגרם שם המכבים, שהמכונה "מכבים ד" יתחבר אל גוף המקרא, ויתחפה קדושה ע"י נוצרים, שקדשו את אלעזר וחנה ושבעת בניה וקראום ע"ש בניו של מתתיהו, מה טעם נכנים חיבור מעין זה, שאינו אלא דרשא בעולם, שנאמרה (או נכתבה) סמוך לחורבן, ושאינו בה סימן כל שהוא, לא מעניינו ולא מצורתו, ל"חיצונית" (ושנוצרים הרבה ייחסוהו ליוסיפוס, וכן נצטרף בכת"י לספריו של הלה), לתחומן של הספרים הללו? אלא שמן הקושי בקביעת שיעורם של ה"חיצוניים", יש לנו לזכות את העורך, שהילך בדרכם של אחרים, מן העמים, וכלל כל אלו החיבורים בסידורו.

ברם, לא לכל דבר הסכים עמם. שהרי פרסם אף "ספר דברי איוב", שאינו כלול ב"נגוונים" שבהוצאת Kautzsch ולא באלו של Charles. מעתה יש לשאול, מה טעם דחה ממחיצתם של החיצוניים את ספר Antiquitatum biblicarum liber שמספר על מעשי האבות הראשונים, מאדם ועד שאול, ושהוא קרוב בעניינו למינם של החיצוניים הרבה יותר מכמה אחרים, שזכו להמנות עמם. וכי מפני שנתייחס בטעות ע"י נוצרים לפילון, הפסיד? ⁽²⁾ — כיוצא בדבר יש לספק בשיטה החדשה, שבידנו לו

(1) יש להוסיף אף מן שאר החיבורים הקטנים, שמלאכתם נאה.

(2) אין לספק ביהדותו ובקדמותו של ספר זה, ראה ל. כהן J.Q.R. XX 277—332. ושירר Geschichte כרך ג' עמ' 384—386. כיוצא בדבר אין ראוי לזכות ממחיצתם של החיצוניים ספר כגון חזון אליהו (ואע"פ שנקטע מקצתו), שיהדותו בטוהה הרבה יותר משל, "חזון ברוך ב" (על הראשון ראה Texte und Untersuchungen של גיבהרדס — הרנק שנת 1899, ועל השני ראה במבוא לספר שבהוצאתנו, מקום שהמתרגם נאטח לקבל דעתו של ל. גינצברג (שנכתב על ידי אחד מן הגנוסטיקים), שעכ"פ זר הוא בעניינותיו לרוחה של היהדות ואף למינם של החיצונים בכללם.

העורך בסידורם של הספרים, לומר במכוון לספרי המקרא, שאליהם הם מצטרפים, תורה לעצמה, נביאים לעצמם וכתובים לעצמם. לפי שדרך זו "קצרה וארוכה" היא; תחילה, ספרים הרבה (מן הגדולים והמשוכחים) נדחקו ע"כ לצידי דרכים, ונתכנו "שאר הספרים החיצוניים" ונעשו מעין טפילה לעיקר. ובשניה, שאף ע"פ שלאותה שיטה הגורם בחלוקת הספרים חיצוני הוא. מכל מקום אין הדעת סובלת, שספר עזרא ד', דרך משל, יצטרף לכתובים. כשאין זיקה בינו ולבין עזרא שבמקרא אלא בשם בלבד (שאין בו לא מן התוספת למעשים האמורים שם ולא מדמיון הצורה הספרותית). וספר בן סירה, שבין מגופו ובין מעדותו של בן בנו של המחבר, הרי הוא מסתפח בספרי החכמה ללא פגם, ישאר מחוץ לתחום. וכשהעורך כותב (מבוא סעיף ט'), שלכך דחה את שיטת העריכה ע"פ תוכנם של הספרים, לפי "שלא דבר קל הוא לעשות חלוקה פרטית ולהכריע, למשל, בין דברי היסטוריה לדברי אגדה, או בין דברי מוסר לדברי שיר וכיוצא בהם", הרי כסבורים אנו, שעם כל הטורח הזה (שאינו מריבה כ"כ), ראוי היה לילך באותה דרך, שהיא קרובה ביותר.

מעתה נחזור לעיין קימעה בדברים האמורים במבוא הכללי, הנוגעים בעיקר הפרשה. העורך מתעסק בבירור חלקם של יהודי מצרים בתרגומם. ובחיבורם של הספרים החיצוניים. ומפרש את זיקתם לספרים הללו במה ש"העורך בתרגום כתבי הקדש ליניית לאו דוקא דתי היה אצלם", והוא מוסיף לבאר "מתוך כך (ר"ל ממה שתרגמו אף את החיצוניים) נראה שאצל יהודי מצרים לא היה שורר מושג על שלימותו של קנון לספרי המקרא. כמו שהיה מקובל בארץ ישראל". ברם, דברים הללו קשים להלומם, שאם אנו מניחים, שלא היה מקרא חתום אצל בני גולה שבמצרים, הרי אין לנו להסיק אלא, שאף הספרים האחרונים יכלו להתכנס לתחומם של ספרים מקודשים (כל שהם) בלא שנהא רשאין לומר, שלא נתכוונו בהעתקת החיצוניים לצורך דתי. והרי מבחינת עניינם ותכליתם כל החיצוניים כולם אין הם יכולים להידון כ"ספרי חול" א⁽²⁾. ועוד, שאין לכאורה לדבר בלשון סתם ומוחלט על מקרא חתום בא"י בניגוד למצרים, שהרי עד לאחר החורבן לא היו כה"ק חתומים אף בא"י חתום גמור ואחרון.

להלן הוא מוכיח, ש"היו להם (ליהודי מצרים) ספרים מן החיצוניים שהיו חשובים בעיני כולם כל כך עד שהיו נוהגים לקבוע אותם במקום הנכבד ביותר", והראיה, ש"ספר ברוך נכנס לביבליה היונית קודם מגלת איכה, ואגרת ירמיהו קודם לס' ירמיהו". ברם, אין ראיה מכאן להנחה רחוקה זו. לפי שטעמו של סידור אותן ספרים בדרך הגיל הוא במה שלעדותן של הספרים (החיצוניים) בגופן, קדמה כתיבתם לכתובת ספרי המקרא. שכן ברוך כותב אגרתו בשנה החמישית לגלות יהויכין⁽³⁾ (ואיכה הרי נכתבה לאחר החורבן).

(2) אם אנו צריכים ראיה, שבני גולה שבמצרים אף הם לא צרפו למקראם אלא ספרים מקודשים, הרי יש ללמוד דבר זה אף ממה שלא סיפחו משל הספרים שנכתבו יונית את כתבי יחזקאל המשורר ורימטרס הכרונוגרף ואריטבן (ואצ"ל משל פילון, ואע"פ שקדמונים הם). וודאי אצ"ל שמלבד הבחנת עניינם של הספרים גרמה ביותר העובדה, שהיבורים הללו נתפרשו שמות מחבריהם; אלא שאותו גורם בידוע השפיע אף על בני א"י, שלא קירשו את בן סירה ואע"פ שכתב קודם לדניאל. כללו של דבר, דעת העורך אין לה סמוכין.

(3) בידע שחלוקת הן הדעות בענין הכתוב שבאגרת א. ב, אם נתכוון לגלות יהויכין ואם לגלות צדקיהו. מכל מקום אין ידים ללמד, שהמסדורים האלכסנדרוניים לא פירשוהו כאמור בפנים.

ואגרת ירמיהו אף היא נשתלחה מבבל „אל העתידים לגלות ביד מלך כבל בבלה“, הרי שבע"כ נכתבה לפני ספר ירמיהו.

ואף מוקשים דבריו על החיצונים שנתחברו ע"י יהודי מצרים, שברובם נתכוונו לכתוב דברי תוכחה כלפי עובדי האלילים דוקא" כו', ושהם עוסקים „בעיקר באפולוגיה של היהדות“, שמה תוכחה וסניגוריה יש למצוא, דרך משל, בחשמונאים ב' (וכן ג' וד')? „החכמת שלמה“, שעל דעת המתרגם והמפרש בהוצאה זו, מנחם שטיין, נכתב יסודה האחרון ביוני ובמצרים, מה אפולוגיה אתה מוצא ב„חלקה הדרושי“ (שאינו אלא, לדעת אותו חכם מעין אגדה של פסח ליהודי אלכסנדריא)⁽⁴⁾? אמנם הסיבילות מכוונות כנגד הגויים, ואף באגרת אריסטאס יש יסודות אפולוגיים⁽⁵⁾; ברם, אין הם שקולים כנגד הספרים שהוזכרו.

להלן מבקש העורך להעמידנו על דרך התמעטות כוחן של הספרים החיצונים בארץ ישראל. וכך הוא מלמד ובא: תחילה היו ספרים הללו חשובים ביותר ו„נראה שיחסם לגבי כתבי הקדש היה כיחס של ברייתא לגבי המשנה“. ברם, לאחר שעמדו הנוצרים ובקשו להתעצם עם היהודים על ידי שהביאו ראיות לחינוך אמונתם „לא רק מתוך כתבי הקדש אלא אף מן הספרים החיצונים“, נמנו חכמים וגמרו לוותר עליהן לחלוטין, עד „שר“ עקיבא הוציא את פסק ההלכה המפורסם שהקורא בספרים החיצונים אין לו חלק לעולם הבא, אף הוא הביא דוגמא להגדרת הלשון של ספרים חיצונים ואמר שהכוונה היא לספרים כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה. ויהי הוא מביא „דוגמא חותכת“ לדבר מיתורם על חשיבותה של ספרות חנוך, לפי שאפשר היה ל„שלשל רמזים וסיוע“ מספרים הללו לאמונתם של נוצרים⁽⁶⁾. והנה הפליג הכותב בדבריו, שיחס הברייתא למשנה בכל ימיהם של אמוראים, בין בבבל ובין בארץ ישראל, אין

(4) MGWJ 1938.

(5) הדעה הרווחת אצל החוקרים (לאחרונה כתב כך מ. שטיין ב„ציון“ סדרה חדשה ש"א 147—129), שהאגרת מכוונה ביסודה וברוחה לצרכי סניגוריה, דהיינו היא, וכבר נזקק לתושיע גוטמן (ה„הגורן“ ספר י' 59—42) לברר, שתחילת ברייתא בתחומן של העניינות הפנימיים של יהודי אלכסנדריא, אלא שהערכת הספר במילואה עשויה להעמידנו על יסודות ספרותיים שונים, שנצטרפו ע"י העריכה לחטיבה אחת ושמם — הסניגוריה תופסת מקום מועט ביותר, ושלא בין האילימנטים הקדומים שבאגרת. ברם אכמ"ל.

(6) כהנא מעתיק מאמרים של אמוראים ללמדנו, שראו חכמים בדורות אחרונים את חנוך רשע וחנף, שלא כראשונים שספנוהו, והוא מבאר את העובדא במה שהנוצרים נאחזו בו בתנודות פנים שניים למשיחם. ברם, תחילה יש לעמוד על כך, שאף מן החכמים שלאחר החורבן היו שראו את חנוך צדיק, וכמות שמלמדת המסורת שבדרך ארץ (א. יח, היגער 69—68), המעידה עליו שנכנס בחייו „לג"ע כאלהו ומשיח וכו' (ראה תוספות יבמות טז, ב, ד"ה פסוק זה). ובשנייה, אע"פ שכדעתו של מר כהנא סבורים חכמים הרבה לומר שטענת נוצרים היא שגרמה לדיחוייו ולהרשתתו של חנוך (ולגבייתם של הספרים המייחסים לו), מכל מקום אין הדבר מתוור. לפי שאף לענין שאר אבות הראשונים מצינו, שנשתנה דינם אצל האחרונים, שהקדמונים ראו אותם צדיקים וכשרים והדורות שלאחריהם — מקולקלים ופגומים. כגון אנוש, שלמסורת חכמים רשע היה ואם לעבודת זרה, ספון הוא אצל ראשונים כצדיק ונביא (ראה ל. גינצברג, Legends כרך ה' עמ' 151). כיוצא בו איוב, שהורידוהו מגדולתו עד שקללתוהו (עפרא לפומיה, ב"ב טז, א). ואף נח בקשו לעשותו פחות (אפילו נח שנשתייר מהן לא היה כדאי, ב"ר, פכ"ט). ונראה דברים, שחילוף יחס זה נובע מרצונם של בני הדורות למעט את דמותם של האישים אבות אבות ישראל אלא אבות העולם ולצמצם את הגדולה והכשרות בתחומן של בני האומה.

יכול לשמש אמת מידה בקביעת היחס שבין החיצונים ולבין המקרא אף בימים שקדמו לנצרות. שכן בידוע, שכל ימיהם של אמוראים היה כוחן של הבריות יפה כעין המשנה. שהרי מקשים מהן על משנתנו ומגיהים אותה על פיהן ואף מכריעים להלכה מן הבריות כנגד משניות מחוררות. — כלום יעלה על לב לומר שהיו ישראל שבא"י נוהגין כן אף כלפי החיצונים כנגד המקרא?

ולענין הגורם לנידויים של החיצונים מפני טענת נוצרים, הרי דומה שבספרי הווכחים ובשאר כתביהם של הנוצרים הראשונים אין אתה מוצא, בשיעור ניכר, כל אימת שהם נזקקין לישראל וליהדות, שמוש בחיצונים, שיעקר יתידתם בתורה ובנביאים, שהם מפרשים אותם ע"פ דרכם (ועוד, העורך עצמו מזכיר להלן במבוא, שהנוצרים "שהיו קשורים בארץ ישראל" לא ראו את החיצונים אלא "בספרים מועילים" בלבד, ולא ייחדו להם קדושה; הרי שהוא עצמו מבטל להלן את דבריו כאן). ולגופו של ענין יש לומר, שהגורם העיקרי להמעטת דמותם של החיצונים אין לבקשו מחוץ לדרך ההתפתחות האורגנית של היהדות בימי בית שני (ולאחריו בסמך לו).

אלא שעד שאנו פורשין ממבוא הקצר, עלינו לעמוד על מה שהעתקנו תחילה מדבריו על ר"ע ש"הביא דוגמה להגדרת הלשון של ספרים החיצונים ואמר שהכוונה היא לספרים כגון ספרי בן סירא". לפי שדברים הללו לא היו מעולם, הואיל ופרוש זה אינו בבבלי אלא מפיו של רב יוסף, ובירושלמי הוא אמר סתם, ואין לשלשלו לגוף דבריו של ר"ע שנעתקו מן המשנה כצורתם, ולעצמו של דבר, מה כוון ר"ע ב"ספרים החיצונים" עדיין אנו צריכים תלמוד. לפי שהבריות שבבבלי מפרשת מאמרו של ר"ע שנתכוון ל"ספרי מינים"⁷, הרי ששתי מסורות חלוקות הן בתלמודים בפרוש, הספרים החיצונים שבמשנה, וכבר מצינו במשנה (מגילה פ"ד מ"ח) "חיצונים בהוראת מינים"⁸. ואף יש לתמוה, שהוא כותב להלן להוכיח ש"בהמשך הזמן נתנכרו החיצונים כל כך עד שכשנודמן לרז"ל ספר חיצוני כבר היה הענין למאורע ארכיאולוגי חשוב", ממעשה ששלח רב חנן בר תחליפא לרב יוסף, מצאתי אדם אחד וכידו מגלה כו' (סנהדרין צו, ב). שהרי אין הדברים אמורים אלא במגילה מיוחדת, שחשיבותה לא בעצמה אלא בעניינה (קביעת הקץ). ומה תימה ש"ספר" אחד לא היה ידוע לו לחכם פלוני. ועוד, שמר כהא כתב תחילה (בו בסעיף), שבעיקר החמירו על "הקריאה בספרים חיצונים בארץ ישראל אבל לא כ"כ בבבל" (ומביא ראיה מב"ק צב, ב. מימיו של רבא), הרי שבבבל באותן הימים, מקום שבתו של רב יוסף (ורב חנן), עדיין לא "נתנכרו החיצונים כל כך" (ורב יוסף בידוע קדם לרבא תלמידו). ואף אצל, שבסוף המאה השלישית מצויין היו כמה מן הספרים החיצונים אצל ישראל (כך מעיד הירונימוס על "בראשית זוטא" ועל

7) כך הגירסא העיקרית. ראה דק"ס לסנהדרין ק, ב. אגב, כשכהנא מעתיק את דבריו ר"ע על הספרים החיצונים שהקורא בהם אין לו חלק לזה"ב, ומייחס לו אף את הפרוש כגון ספרי בן סירא, הרי הוא כותב: "אבל לעומת זאת אמר ר' יוסי: מיל מעלייתא דאית ביה דרשינן להו", הרי החליף את רב יוסף הבבלי (שהוא הוא הקובע בבבלי שאיסורו של ר"ע חל על ב"ס) בר' יוסי בן חלפתא תלמידו של ר"ע. ושם טעות היא שנפלה בדפוס.

8) לכאורה יש ללמד מלשון המאמר שבבבלי רבה (נשא פ"ד ופס"ד ט"ג), "כל מי שקורא פסוק שאינו מעשרים וארבעה ספרים כאילו קורא בספרי החיצוניים", שחללו אינם "כל שמחוץ למקרא".

חשמונאים א' ועל טוביה), ולענין בן סירא, הרי הצניטטים הימנו של אמוראים בשני התלמודים ובמדרשים יוכיחו⁹).

נחזור לענין בספרים גופם, ונפתח בבן סירא תחילה.

ספר זה, הקדמון והמקובל שבחיזונים, לא זכה אצל מר כהנא לעיסוקי הראוי לו, ולא עוד אלא שנתקפה על ידו למעלה מן האחרים. שכן בין בקביעת הנוסח (בחלקים העבריים כצורתם וביווניים — בתרגומם) ובין בפרושי והערותיו, נחפו המסדר ביותר ונטל עי"כ מעיקר ערכו של הספר. ואף בפתיחה, שייחד לו, קיצר במקום שראוי להאריך וסתם דברים שתובעים בירור והעלים מן המעיין עיקרי עניינות, שקובעים גופי הלכות בפרשה.

תחילה, לענין הפרשיות הכתובות עברית, שנצטרפו מחמשה כתבי יד מקוסעין שמן הגניזות. העורך והמסדר שיקע אותן בספר, כמקור ראשון, ואצ"ל שרשות היא בידו. הואיל ורוב החכמים סבורים כן, אלא שיש לנו לטעון, מה ראה לגנוז גופה של שאלה, שנידונה אצל החוקרים, לענין מקוריותו של „בן סירא העברי“, שלא להזכירה במבוא כל עיקר, כאילו לא נשאלה מעולם. והרי מרגליות כפר בכל וראה את העברי כתרגום. ואף ישראל לוי, שחלק עלי (עם האחרים) הודה במקצת לאחר מיכן, כלפי כ"י א, שראהו תרגום מסורית (וכן גסטר¹⁰). ואף כשהזכיר בו, קיים שיטתו לענין הדובליטים הרבים שבעברי ולפרק נא, יג—כט, וחיות אף הוא עושה את העברי תרגום בכמה פרקים. ולאחרונה, א. ביכלר, שקורא תגר על החכמים, שנחקין לקיים את העברי אף במקומות (שרבים הם), שאין לבארם בדרך מתקבלת על הדעת אלא ע"י ההנחה שהם תרגום של תרגום הנוטה לכפוף בכולו¹¹. אלא שאף אם נקבל דעתן של רוב החכמים, הרי אף הם אינם מייחסים לעברי אלא „מקוריות רילאטיבית“ בלבד, לפי שלשונות הרבה יש, המוכיחים לחלוטין, שניסוחם מאוחר. נמצא שעלינו לדון בענין, אף לאחר שנסלק את ההשקפה על העברי שהוא תרגום מסורית (או ארמית), אם העברי שלפנינו קרוב הוא (בגופו, שזמן כתיבתם של כת"י העבריים וודאי מאוחר מן היוונים הראשונים) לניסוח הראשון של הספר, כמות שיצא מתחת ידו של ב"ס. וביותר יש לעיין בכך, לפי שספר ב"ס, בידוע שרבו „השלמותיו“ והשמטותיו וניסוחיו, וכמות שיש לנו ללמד במיוחד מן הצניטטין שבתלמוד (בתרגום ארמי) שמן המאה הרביעית. וכבר נשא ונתן בפרשה מ. צ. סגל, שנשתדל לברר, שהעברי קרוב לנוסח המקורי יותר מן הספר שהיה בידיהם של חכמי התלמוד והמשנה. אלא שאף אם נקבל דעתו (שלא הוכחה כראוי)¹², הרי עדיין רחוקה הדרך מאלו הימים, ועד לימי כתיבתו של התרגום היווני, שתיקן נכדו של ב"ס. ובכן כשאנו שוקלים מי מהם עדיף, לראותו „מקור“, לכאורה יש לנו

9) יש להתמיה על מידתו של העורך, שאינה שווה בייתוד המקום שבהוצאה לפירושי הספרים. שכן לכמה מהם נצטרפו הערות רבות וארוכות כגון חכמה שלמה, אגרת ירמיהו, חשמונאים א', חזון ברוך ב' ואחרים, והשאר יצאו כשהם סתומים כמעט בלא פרוש, כגון ספר היזבלים, ספרי חנוך, עזרא ד' ובן סירא.

10) R.E.J. XXXIX חוברת 77 עמ' 13—1; L'Éclésiastique; מבוא;

J.Q.R. XIII עמ' 2; שם XII עמ' 107, The Hebrew text etc. 1904 מבוא

11) במאמרו על החטא והעונש לפי בן סירא ב. J. Q. R. n. s. כרך י"ג ו"ד בכמה מקומות.

12) J. Q. R. 149—91.

להכריע לצד היווני. ברם, אין לנו לבוא בטרזניא על המסדר, שהרי חכמים אחרים אף הם עשו כך, ועל מה אנו קובלין, על שהעלים מעיני הקוראים מציאותה של השאלה בגופה. כיוצא בדבר יש להצטר, שלא כתב דבר על היחס שבין כתבי היד של העברי זה לזה, ובמיוחד במקומות שלפנינו שנים כאחד. ואף תמוה, שלא העמידנו לחלוטין על שאלת יחסם של הציטטין המצויים בשני התלמידים והמדרשים (ראצל תנאים) לפרשיות העבריות. ואף דומה, שראוי היה להזכיר לקורא העברי מציאותו של תרגום שני יווני לספר, שיש ורואים אותו מלאכתם של פרושים, שנחכונו להוציא מליבן של טועין, העשויים להכשל ע"י כמה מן המקראות (ואותו תרגום אף הוא מנוסח עברי נעשה, לדעת חכמים), ויש שמוציא אותו אף במקומות מסוימים שבפרשיות העבריות.

כיוצא בדבר אין לזכות את שלא ברר ואפילו במועט את מבגזו של החיבור מבחינת המינים הספרותיים השונים, שמהם הוא מורכב¹³, ואת שלא העמידנו כלל על זיקתו לשאר ספרי החכמה שבכתובים. ואף תמוה, שבשעה שתאריך (ביחס) לספר על קורות האיש, כפי שיש ללמד עליהן מספרו, לא נתן דעתו לשאלות יסוד, הכרוכות באישיותו הרוחנית והעברית, כגון אותה שאלה שנתחבטו בה חכמים, אם צדקין היה ב"ס ואם לא¹⁴, ומה היתה עמדתו כלפי התנועות הרוחניות והמדיניות, שנתרגשו בימיו בא"י (שהרי אנו עומדים סמוך לגזרותיו של אנטיכוס ולהתיינות התוקפניות). כיוצא בדבר אין אנו למדים מן המבוא (ולא מפרושי) דבר על האמונות והדעות, שהיו רווחות בעולמו של הסופר, ולא על החיים הצבוריים של א"י בתקופתו (כגון האורגניזציה הלאומית בתחומם של החיים המשפטיים והמדיניים, דברים שיש עליהם עדיות בספרו)¹⁵, כללו של דבר, אין בו במבוא (ולא להלן בפנים) מן הסיוע למעיין, המבקש לידע משהו הכרוך בהבנת הספר.

מעתה נפתח לעיין בטיבו של הטקסט, שנתן לנו המסדר ובפרושי מלותיו (תחילה — העברי, ולאחריי התרגום) ובהערות שהוסיף עליו. תקלה גדולה אחת מצוייה בעברי ששיקע המסדר, על ידי שבמקומות הרבה ניסת תיבות (ואף תצאי משפטים), שאינן אלא תגהות מוצעות של חכמים, ואינן כתובות כצורתן בגוף כתבי היד, ולא זו בלבד שלא ציינו בגוף הספר (ע"י סוגרים מרובעים), אלא אף לא העיר עליהן בהערות.

כגון ד, ב, ניסח: ממד כדך נפש, ובכ"י (אצל שכטר ולוי) — מד כדך, אלא שהחכמים הגיהו כן; אי שם כו: כי כאשר בר צונו כו, ובכ"י — כאשר כר צונו (וברור שיש כאן כפל לשון, ולוי הציע למחוק תיבת „כאשר“); יא, יו: תיבת „עמד“ אינו בכ"י; שם יט: אין „לאחרים“ בכ"י אלא לא...ם; טו, טז ניסח: „תחיה“ וכתוב „תחיה“, וכן קיימו חכמים; טז, כא: מי ידעי, ובכ"י ידע (והוסיף בלא טעם); לב, יו: איש חכם יטה תוכחות, ברם, בגוף כ"י — איש חכם, „חכם“ אינו אלא בגליון; לג יט ניסח „ומהם בכך כו, ואין בכ"י (אצל מרכוס) אלא [מהם בכך]. וכן כל כיוצא בהם.

ויש שהוא נסח בגוף הפסוק כנגד כתב היד, בלא טעם, כגון יא, כא — [אל תתמה] כו, ובכ"י — לא ת[תמה]; שם האותיות המצויות בכ"י, כאילו התיבות חסרות במילואן, ושינה תיבת „לא“ שלא לצורך. ויש שהוא שומט משהו מן הנוסח שבכ"י ומשלים שלא

13) ראה ZATW XXXIV, Baumgartner עמ' 198—161.

14) לענין השאלה קרובים דבריו של T. Herford, Talmud und Apocrypha

205—202.

15) ראה ביכלר במאמר הנ"ל כרך י"ד עמ' 496—492.

כראוי. כגון כה, כב: כי בעדה [קלון] ובושת. ברם, בכ"י נשתיירה אות ה' לפני "ובושת" הרי שאין לנסח כדרכו (ואם אין רצונו לקרות עם לוי כיווני, הרי יכול לכתוב חרפה). ויש שהוא משנה בפנים מן הנוסח שבכ"י ואינו מציין, אלא כותב פרוש למעשיו בהערות כגון יב, יג—מה יוחן חובר נשור, ובכ"י — מי יוחן, וכתב בהערה בפשיטות מי יוחן—מה יוחן, לא יוחן. ברם אף אם הדין עמו אין לשנות בלא ציון בגוף הפסוק, ועוד שא"צ בהגהה, לפי שאף במקומות אחרים קרינו מ, ועניינו נראה כ"מי" שבתלמוד — כלום ואין לתמוה, שכמה לשונות ארמיים מצויים בעברי, ואע"פ שאצ"ל שעשוי הדבר להכביד על מי שתופס את העברי כמקור ממש.

ואף בני קוד התיבות פעמים שהוא מתמיה, כגון טז, י"א — ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה, ואין למלות, "תמה זה" טעם, וברור שיש לנקד: תמה, כשם עצם, לומר פלא הדבר אם ינקה וזהו טעם, וכלשון היווני והסורי (ואגב, סגנון זה אחד הוא עם לשון חכמים. "תמיה אני אם".... שבא להכפיר עובדא מסויימת וכשימושו כאן¹⁶). — כיוצא בדבר מ"ב, ט — בנעוריה פן תגור, וכתב בהערה: "לפי ה' המ' ש' עניינו זנות וחילול", ברם, אם כן (שאין אנו מפרשים כסמינד מן השורש גרר, הגרר, שהוא דחוק), הרי הפרעל הארמי גור לפנינו, שענינו בתרגומים ובמדרשים ז"ת, וצריך היה לנקד תגור (או בצורה עברית: תגור).

יותר מיכן יש להתמיה, שהעתיק כל הדובליטים הרבים שבעברי, שכל החכמים הסכימו, שאינם אלא נוסחאות שונות לענין אחד ולא העיר בכלום על הלשונות האלה שאינם עיקר. ולא עוד אלא שבכ"מ שנכפלו (או אף נשתלשו) חצאי פסוקים, ניסח את החרוז הכפול בשורה לעצמה ושייר חצי פסוק מופנה (בסוגריים), ללמדך, שיש כאן השמטה מן הנוסח העיקרי. והרי רובם ככולם של אלו ההכפלות ניכרות הן כשיגויי נוסחאות לאין ספק, כגון פד, יט (החרוז הראשון שבפסוק, תחלתו כ"ב ו"ג, והחרוז השני — כ"ב ו"ד, וכן סופי החרוזים, כ"ג ו"ד; וכן יד, י' (סמינד), שהסורי מורכב מן החצי הראשון של החרוז השני ומן החצי השני של החרוז הראשון; יד, טז; ג, ל; יב, לא; יג, וכן רבים כיוצא באלה.

ואף גליונות והוספות ופרושים מאוחרים הרבה נשתרבבו בתוך העברי, ודעת חכמים שונה, שאינן עיקר, והמסדר לא חש להעמידנו עליהן, ולא רמז אף על הספק שבהן. כך ט, ב — אל תקנא לאשה נפשך, שאין לו ביאור (פרושו של העורך, כרבים אחרים משלו, אין לו שחר, ע"ש), וכתבו חכמים (לוי, סמנד, ואצל צ'רלס), שיש כאן דיסוגרפיה מן הפסוק שלפניו (ע"ש). וגינצברג ופטרס סבורים, שיש לקרוא, "תקנה" = תמכור, עכ"פ משובש הוא העברי שלפנינו). וכן לא, כב — הלא די אנוש נבון מוער, שאינו אלא, כדעת חכמים, דיסוגרפיה של פ"ט. — כיוצא בדבר יא, טו—חטא ודרכים ישרים מה' הוא, שמקובל הוא אצל חכמים כגליון (וע"ד העורך יש לתמוה הא כיצד לא העמידנו על הרעיון שבכתוב, הסותר עיקריה של היהדות, ולא עוד אלא שמקרא זה מכחיש דבריו של ב"ס גופו, להלן טו, יא — אל תאמר מאל פשעי כי את אשר שנא לא עשה). — וכן טו, ג — כי לא תהיה להם אחרית טובה, שאינו אלא פירוש מיותר לעיקר הכתוב. וכמותו יא, ב — אל תהלל אדם

16) כיוצא בדבר הוא מנקד ה, ו — אל תתן לזונה נפשך מן תסוב את נחלתך, והוא מוטעה, שלצורת נפעל זו אין טעם כמקרא, והיה צריך לנקד: תסוב.

בתארו ואל תתעב אדם [מכ] וער במראהו, שתיבת מכוער וודאי תוספת פירוש גורעת היא (מקלקלת שורת החרוץ ונוטלת מן ההקבלה למחצית המקרא הראשונה ו"פושטת" את הפתגם). — כיוצא בדבר גליונות אחרים, שאע"פ שמצויים הם אף בסורי מכל מקום עדותם מתוכם, שאינם עיקר. כגון יד, טז — וכל דבר שיפה לעשות לפני אלהים עשה, שהודו בו חכמים, שאינם אלא "להמתיק" המקרא, שדורש במצות התענוגות בעוה"ז, וזמנתו יב, ב — או מה יתחבר עשיר אל דל, שבא לפתור את המשל שלפניו (כבד ממך מה תשא כר). יש אף לתמוה על המסדר שלא העתיק (לא בפנים, ולא בהערות) אותם כתובים שחסרים בעברי ומצויים ביווני ובסורי ושהחכמים כולם מורים בהם שהם עיקר, אלא שנשמטו משום סיבה. כגון ז, טו — ויושט ידו אל הקשוח (ולא אל "הכוס", כאצל לוי) ויסך מדם ענב וישפוך אל יסוד המזבח לרית נוחח לאל עליון (מקרא זה אין עולה על הדעת לפקפק באמיתו, וראה משנת תמיד פ"ז מ"ג, שסידור מעשי כהן גדול שבא להקטיר דומה להצעת העבודה שלו כאן, ואף שם ניסוך היין הוזכר סמוך לתרועה לפניה. וחשוב הוא הכתוב לענין ההלכה על ניסוך יין, שהוא לשיטתו).

אנו חוזרים לפירושים.

מקראות הרבה יש בו בעברי, שקשים הם להולמם כצורתם, וכבר נתחבטו בהם חכמים ובקשו ליישבם בפנים שונות, אם בדרך של הגהות ואם על ידי ההכפרה במקוריותם (אמנם פעמים נדחקו חוקרים לקיים את הנוסח כמות שהוא, ולא עלתה בידם). ברם המסדר לא חש ברוב המקומות לפרש הכתובים, ולא להעמידנו על החומר שבהם, ובמיעוט העניינות שפירשם, סתם פירשו, כאילו פשוטים הם לחלוטין, ואינם אלא יישובים מדויק או דברים בעלמא, ולא עוד אלא שבכמה מקומות ביאר את המקראות בדרך מתמיהה, ולא קיבל מן החכמים המפרשים את ביאוריהם, המיישבים אותם לפשוטם וכאמיתם.

נפתח בקלות תחילה ונעתיק דוגמאות מועטות. — ד, יט. אם יסור ונטותיהו כר, כתב המסדר: "כוונתו אטמו מלפני". ברם, לא נתפרש על ידו מה בנין וצורה בתיבה זו. וחכמים שנתקשו בכך הגיהו (וקרובה ההצעה לנסח "ונטשתיהו"). — ה, ל. עלי זהב עולה, ואין למקרא טעם, ושתק המסדר ולא פירשו. וכבר הגיהו המפרשים ע"פ היווני — עדי זהב (תכשיט). — ג, יג. וגם אם יחסר מדעו (של האב הזקן) עוזב לו, וכתב מר כהנא — "עזבוהו לנפשו". ברם, פירוש זה תפל, שכבר אמר המחבר למעלה פ' יב, ואל תעזבוהו כל ימי חייו". ופשוט הוא כדברי המפרשים, שעניינו, כשמשו התיבה במקרא במקומות אחרים, השגחה וסיוע. — ח, ו. אל תבייש אנו[ש] ישיש כי נמנה מזקנים, ונכתב בפירושו: "יבא זמן שאנו ג"כ נהיה מן הזקנים". ברם, שמשו הפועל המנה בלשון חכמים אינו אלא בצירוף התיבה "עם", וכבר כתבו חכמים (ע"פ היווני והסורי), שמשושב הוא המקרא ויש לנסחו "כי ממנו מזקנים". — ט, ז. ולשומם אחר ביתה [של זונה], סתם המחבר, כאילו אין במקרא פגם כל שהוא, ואין אנו יודעים כיצד יפרנס תיבת "ולשומם", שאין לה פירוש בענין. וכבר ניסחו המפרשים שוטט או אל תשוטט. — ו, לו. ראה מה יבין ושחריהו, ופירש המסדר: "מה היא הבינה שמנחיל המשל" כר, ואצ"ל שלפירוש משונה זה קשה לפרש סופו של פסוק — ותשחוק בסיפו רגלך, שמה סף למשל (וכשהוא מוסיף "או בעל המשל", הרי י"ל שזה לא נזכר במקרא תחילה). וניסחו חכמים (ע"פ יוני וסורי) — ראה מי יבין. — יב, טו. בשפתי יתמהמה צד ובלבו יחשוב מהמרות עמוקות. פרש כהנא: "יתמהמה, יהא תמה ומשומם". אלא שאנו תמהים עליו, כיצד יפרנס פרושו ע"פ הלשון העברית ותורתה (ופסרם נדחק ליישב התיבה בשימוש הרגיל, השתהות.

ברם א"ס שהדין עם לוי, שניסחו ע"פ היווני — יתמתק, או ימתיק) — יד, ה. רע לנפשו למי ייטיב ולא יקרה בטובתו, ופירושו על דעת המסדר — לא תהא לו קורת רוח. אלא שמלבד מה שאין מצוי הנפעל בלשון חכמים, אין תיבה זו באה אלא בצירוף „רוח“, וכבר ניסחו ע"פ הסורי — יקדה = ייהנה (ואצ"ל, שבעל העברי העתיק הלשון מן הסורי שבמקרא זה כמות שהוא). — ל, כ. כאשר ס(י)ריס יחבק נערה זמתאנה כן עושה באונס משפט כן נאמן לן עם בתולה כו'. שתק המסדר ולא פירש תיבת נאמן, שאין לה לכאורה טעם במקראנו. וכבר העירו שאין בלשון זה אלא תרגום „מדוייק“ מן „מהימנא“ הסורי שבכתוב, שעניינו סריס. — לא, ב. שנות חיים על קרב צולל. נתעלם המסדר מלפרש מקרא קשה זה, שנתלבטו בו גדולי המפרשים. — לה, א. רעה רופא לפני צרכו. ולא פירש ענינה של תיבת רעה שאינה עברית עכ"פ (ארמית, רעה בעברית, או ערבית, השווה סמנד לפ' לד, טו. ופטרס נדחק לפרשו כענין התרועע). — מ, ו. על רשע נבראה רעה ובעבורו תמוש כלה, ופרושו על דעת כהנא — תמוש, תסור ממקומה שבשמים לירד על הרשע, אצ"ל שדבריו משונים, וכבר בקשו להגיה בדרכים שונות (תחוש, לוי; תושם, פטרס; לא תמוש, סמנד). ושמה שינה הכותב לשון חכמים משמש [ובוא], וכתבו בקל, ועניינו: תתרחש הרעה ותבוא (וצ"ע). — יג, יז. מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק זכן עשיר אל איש נאצל, פירש כהנא: נאצל, אציל, שר. כלום צריך לומר, שפירושו זה מתמיה, שמה ניגוד בין עשיר ואציל (כבין הזאב והכלב)? וברור שעניינו: דל, חסר (לוי, שכטר, סמנד). — כיוצא בדבר מב, כא (על הקב"ה). [לא נוסף] ולא נאצל ולא צריך לכל מבין, וכתב המסדר: „ולא נאצל משום עצם אחר“, ברם אין אנו עוסקין במקרא בפרשת האצילות, אלא בתוספת והסרו, ועניינו כנ"ל. — נא, ג. (בתפלתו של ב"ס). ממוקש צופי סלע (הצלתני), שתק המסדר ולא פירש עניינו, וכבר הגיעו צלע, על דרך המליצה שבירמיהו כ, י (שכטר).

מעתה נעיין קימעה ב„חמורות“ שבספר. — ו, ב. אל תפול ביד נפשך ותעביה חילך עליך. לשון ותעבה כו' שהוא „בלא טעם“ (סמנד), מתפרש ע"י כהנא — צווי, עליך לתעב את יצרך הנחפו עליך בחיל. ברם, אצ"ל שפירוש זה אינו אלא מדרש. וכבר הציע טיילור לנסח — תבעה, והביא מלשון התרגומים לראיה על עניינו — בער (שדה), וכן שימוש במשנה (ב"ק, פ"א, מ"א; פאה פ"ד, מ"ה). אלא שמצינו הלשון אף בירוש' (ב"מ, פ"ט, י"ב ע"א) — מקום שנהגו לקצור ותלש, אמ' ליה את בעיתה, כלומר אתה מבעה אותה, חושפה ומבערה מעיקרי השבלים (ומכל מקום יש לומר, ששאל העברי מן הסורי שבאן, הגורס ולא תבעה). — ג, לא, פרעל טוב יקראנו בדרכיו. פרוש המסדר דחוק, (ענין מפרשים שנתקשו בו), ונראה שאין המקרא כצורתו (שבעברית היה כתוב גומל חסדים כו', ראה היווני והסורי, ודברי חכמים), אלא תרגום. ברם, לאחרונה ביקש ליברמן¹⁷ לקיימו כמות שהוא לומר שהיווני תרגמו שלא כהוגן. וכן הוא מפרש התיבות פועל טוב — שכן טוב כדברי הירוש' בשבת (פס', י"א, ד'), והנה ודאי הדין עמו, שאפשר לפרש הלשון עצמו כנ"ל. ולא עוד אלא ששימוש „פועל“ בהוראת שכר מצוי אף בספרנו זה עצמו להלן לו, כא (תן את פעלת קויד, שעניינו שכר, כביווני). כיוצא בדבר נשתמש בו בעל ספר ברוך (הסורי), שכן היווני (בקטע) מתרגמו π q ā ξ ι ς והבינו הסורי כראוי לשון תגמול ושכר פורענא. וכבר ציינו סמנד לאיוב ז, ב (וכן עניינו

אף בישעיהו מ, י, מקום ששכר ופעלה שמות נרדפים הם, ואף בירמיהו לא, טז יש לפרש כך, הואיל וצירוף שכר עם פעלה שם ע"י ל' השמוש אינו אלא חבור שני שמות שווים כאילו ע"י ו' שמושית, וכן וודאי — לא תלין פעלת שכיר כו', ויקרא י"ט י"ג¹⁸). ברם, המקרא שלנו אינו מתפרש כך, לפי שחסר בו הנושא שבמאמר, — לב, ב, דאג להם (לבני המשתה) ואחר תסוב הכין צרכם ואחר תרביץ, וכתב המסדר: תרביץ, תנות, והנה אצ"ל שפרוש זה מוטעה, לפי שהכתוב מכון לומר, שתחילה, שמש אחרים ואח"כ את עצמו בסעודה, וכראשו של מקרא, וכבר פרשוהו כראוי, שעניינו הסיבה לסעודה, כלשון שמצוי בתלמוד בארמית (רבע, ואעפ"כ יתכן שהעתיקו העברי מן הסורי שבכאן, אלא שקשה לכוון לפי כך את הלשון היווני, אם לא נקיים את העברי כצורתו). — מד, כא, על כן בש[בועה] הקים לו, ולא פירש המסדר, ופירושו המפרשים שיש כאן לשון קצר מהקים ברית, ברם, לא זו בלבד שמצוי הפעל (מיסוד ארמי) בלשון חכמים בבנין הכבד (משנת סנהדרין פ"ז, מ"ז) במשמע נשבע (וכיוצא בדבר בתהלים קיט, קז, נשבעתי ואקיימה, שהם נרדפים), אלא אף בהפעיל מצינו אותו בברייתא עתיקה (קידושין סו, א — הקם להם = והשבע להם, בציץ שבין עיניך ... הקים להם כו'). — חונמאות הללו מעשות הן מהרבה, להודיעך שלא דקדק המסדר ולא הקפיד על מלאכתו שתהא שלמה.

כיוצא בדבר יש להצטער ביותר שלא נשתדל לבאר את המקראות בדרך של העתקת מקבילות, שאם נמנע מלציין את ההקבלות שבכתבי הקדש, הרי שמא יש לזכותו על ידי שכל אחד משראל מצוי אצלם ובקי בהם ובעניינותיהם. או אם משך ידיו מלרמוז על ההקבלות שבכתבי הנוצרים הראשונים (ומכתבי פולוס ואחרים בכלל), הרי אף כאן יתכן ללמד עליו זכות. אולם קשה לידע למה ברח מלהביא את המקורות שבדברי חכמים, תנאים ואמוראים (שרובם כבר נרמזו על ידי המפרשים והחוקרים) בין לענין לשונות שימושיים, בין לדברים שבאגדה ובין לדברים שבהלכה, ואף לחיי האומה ומנהגותיה. שכן מכל אלה לא הזכיר אלא מיעוט בטל, וכאילו נתכוון להעלים דווקא איתן דברים שחשיבות יתירה נודעת להם.¹⁹) — כב, א לאבן מזהמת ידמה עצל. והעתיק המסדר מסמנד, שהכוונה lapides latrinarum, שנשתמשו בהן הקדמונים. ברם, מן הבריות ומן השמעות שבתלמודים (כבלי שבת פא א—ב; ירוש' שם פ"ח, יא ע"ד) למדנו, שכימי תנאים ואמוראים נהגו בהן בא"י. — לב, א, שר [בסעודה] הקימום אל תחרומם, ולמדנו נותג זה כימיהם של אמוראים בא"י מן הירוש' כתובות פ"א, כה, ע"א — אמר רבי פינחס

(18) ראה דברי מורי פרופ' אפשטיין בתרביץ ש"א.

(19) אצ"ל שאנו מצרים אף על העדר הקבלות כל שהן מן שאר הספרים החיצונים, ואעפ"ס שאתה מוצא בהן דברים חשובים לגופי מעשים שבהיסטוריה, כגון ז, כה—כ"ז — בשני גויים קצה נפשי כו' יושבי שעיר ופלשת, והרי מקרא זה מלמדנו על השנאה שבין ישראל ולבין הגויים שבערי החוף בדרומה של א"י (דבר שמוכת אף מן האמעשים שבימי מלחמות החשמונאים ואף במלחמת החורבן), וכבר ייחד בעל ספר היובלות דברים קשים הרבה כנגד הפלשתים, שמצוה להכריתם מארץ החיים (כד, כה—לג). כיוצא בדבר באותו פסוק — וגוי נבל הדר בשכם, והרי נבל כאן עניינו: שוטה (ראה היווני), וכבר מצינו שבעל צוואות י"ב שבטים כינוי זה כלפי יושבי שכם (שומרונים) ופרושו (צואת לוי ז, ב—ג). העוד דוגמא כדאי להביא, לפרק יז, טז — לכל עם הקים שר ונחלת ה' ישראל, העיר על הרעיון שבכאן, שאמו תהעולם מתנהגות ע"פ שרים שמינה עליהם (ה') מצבא המרום, לח"י לבראשית י"א ז—ח (השוה סמנד). ברם, חבר זה אמור במפורש ובהדגשה בספר היובלות טו, לא—לב.

מיכן לבית הזה (הנשיאים) שהן ממנין זקנים בבתי משתיות שלהן (ראשי-סעודות, וכפירוש פ"מ וראה רות דבה פ"ד).

נחזור ללשונות קבועים ונעמוד על ב' דוגמאות בלבד. — כת, יד (ביווגיות). ל ש ון ש ל י ש י ת, וכבר העירו שמצוי שם זה של בעל לשון הרע, במסורת חכמים. — כט, יט (יווגיות) רשע נוטל בערבה (ערבות) καὶ διώκων ἐργολαβείας יפול למשפט. ותרגמו כהנא: ורודף קבלת כו', ופירשו — קבלנות עבודה, כלומר — ערב בעד שכרם של הפועלים ואצ"ל שהביאור קשה, והמפרשים נדחקו בדרכים אחרות (סמנד). ברם, מצינו במסורת חכמים קבלנות שהיא לשון ערבות, וגדולה היא הימנה, שהקבלן נתבע לפרוע ואצ"פ שיש לו נכסים ללוה (ב"ב קע"ב; קעד, א—ב, והקבלות).

ולענין מאמרות-משלים. — לח, כד. חכמת סופר תרבה חכמה. כבר ציינו לב"ב כא, א — קנאת סופרים תרבה חכמה (והראיין דברים שלשון התלמוד עיקר, שנעתק מב"ס המקורי, אלא שקנאה כאן אין עניינו לשמוש התיבה בלשון חכמים, וכמות שמפרשה התלמוד אף בכתוב זה, תחרות בין אדם לאדם, אלא השתדלות יתירה, וכשמשוה הרווח בלשון מקרא, ונשתייר אף בשם קנאים המצוי במשנה סנה' פ"ט, מ"ז ובאדר"ג ג"א פ"י). — יג, ו. צריך לו עמך ורשיע לך ושוחק לך והבטיחך. יפה הראה ליברמן א¹⁹ על מאמרו של ר' יוחנן בירושלמי (עירובין פ"ה כב, ב ובסנה' יא, ל, ע"ב) צריך לך שחק לך לא צריך לך הפליג עליך. — י, ג. כשופט עם כן מליציו [ביווני: משרתני, וכן בסורי משמשנו] וכראש עיר יושביו [=יושביה]. ראוי היה להביא את המאמר — המשל שבירוש' סנהדרין פ"ב, כ, ע"ד (וב"ר פ"ר פ') כנשיא כן הדור.

ולדברי הלכה ואגדה. — מב, יא. ראה קשת וברך עושיה. מכאן ראייה לקדמות ההלכה על מצות הברכה של הרואה קשת בענן (שכטר). — לב, יג. לפשוטו מוכיח הוא על קדמות ההלכה של ברכת המזון (הראיות לברכה זו, לאחר הסעודה או לפניה, בימי בית שני רבות הן. חוק ממה שאמור בכתבי קדשם על מנהגו של ישו, הרי כן נהגו האיסיים, כאמור אצל יוסיפוס, וכן אנו קורין בספר היובלות כב, ו. וראה גם אגרת אריסטיאס קסד). — ג, יג—כא. עיקרי הדברים הנוגעים בהלכה בפרשה זו, אצל עבודת כ"ג, כבר נאמרו ע"י שכטר וגניצברג²⁰. — מה, ו. מכאן שהדינים היו מסורים לכהנים. ותנה הלכה זו, לא זו בלבד שהיא מסתייעת בעיקרה ע"י המעשים שבימי הבית, אלא אף זו, שמלבד הראיות לכך מן הספרים שנכתבו באותן הימים, נשתיירו רשומים להלכה אף בדברי תנאים ואמוראים.²¹ — כב, יב. אבל מת שבעה ימים. ראייה להלכה הידועה, ושמה יאמר אדם, שהמסדר לא חש להזכירה מפני שיש לה רמז מן התורה, הרי במקום אחר (בפתיחה לספר אדם וחווה) הוא אומר (דברים מתמיהים), שכל עיקר תכליתו של אותו ספר היא ללמדנו שאין האבילות נוהגת אלא ששה ימים וכו', ובכן אם דבריו הנ"ל נאמרו בצמצום, צריך היה להעמידנו על הסתירה שלכאורה ממקראנו (אלא שאצ"ל שמאותו כתוב שבספר הנ"ל אין ללמוד שבה להוציא את היום השביעי: ע"ש מ"ג, ד). ואם נתכוון לעיקר ההלכה על אבילות שהיא ז' ימים, משום מה העלימה כאן. — כג, ט—יא. לכאורה יש ללמד מכאן, שבן סירא ביקש שיהא אדם נוהר אפילו משבועת אמת. והרי מלבד השוירים שיש למצוא זו בדברי חכמים (וידועה היא דרשתו של משיחם בבשורות),

19א במאמר הנ"ל 53—54.

546—547 1912 MGWJ ; The Wisdom of Ben Sira 64, (20)

ראה גניצברג שם עמ' 305—306. (21)

הרי ניתן לכך ביטוי מקיף ובוהר בספר חנוך הסלבי יג. עז—עז. כח. ב—ה. שא פשע לרעך ואחרי כן תתפלל ונסלחו עונותיך וכו'. היה ראוי להביא דבריו של ר"ג (תוספתא ב"ק פ"ט ה"ל; ירושלמי שם פ"ט, ה. ע"ד; בבלי שבת קנ"א, ב'): "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם כו'—לח. א—טו. נראין דברים, שבן סירא משדל את קוראיו, שרשאים הן להתרפא אצל הרופאים, ואין מצוה שיסתפקו בתפילה בלבד. והרי אנו נזכרין במדרשן של בית רבי ישמעאל: "ורפא ירפא מיכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות (ב"ב פ"ה, א והשוה מכילתא נזיקין פ"ו הורוביץ 277 והערות).—לד, א—ו. מדבר בחלומות שהבל הם מלבד "אם לא מאת עליון נשלחו". וכבר כתב אחד מחכמי העמים, לפסוק זה, שהאמונה בחלומות היתה רוחת ככל ישראל ולפיכך יש לראות את בן סירא כמתקדם ביחס לדורו. ברם, אנו נזכרין בבריייתא שבתוספתא מ"ש פ"ה ה"ט (לענין הלכה) "שבאו ושאלו לחכמים ואמרו שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין" (סנהדרין ל, א. ויש אף להשוות מאמרו של רשב"י ברכות נה, א; נדרים ח, א).

והנה יותר סמך שהערגו עליו יש לאומרו בפרשיות אלו אלא שנוכח עוד דבר אחד בלבד. בפרק "שבח אבות" מספר ב"ס בשבחו של נחמיה, ואינו מדבר בעזרא כל עיקר. וכבר נשאו ונתנו חכמים בענין חמור זה (והמסדר דילן שתק אף כאן), ויש שבקשו לפרש הדבר ע"י הנחת ה"צדוקיות" של ב"ס (ברם, שעיקר השאלה יש לעמוד על כך, שאף בעל חשמונאים ב' שהיא פרושי, אינו מזכיר אלא את נחמיה, פ"א י"ח—ל"ו).

מעתה נשתייר לנו לדון קצרות בדרך התרגום של היוונים.

בכמה מקומות אתה מוצא את המתרגם מנסח שלא כאמור ביווני (ולא בסורי) ואין ליתן טעם לשינוייו. כו, ו. ובכל עם וגוי הייתי (החכמה). צ"ל מ של תי (ובסורי נקניתי?). — כד, ו. אנכי כגפן העליתי חן. וביווני: מצמחת (או: מפרחת) חן. — כז, ב. בין מערכת תתקע יחד. וביווני: בין רעבדי(?) אבנים, ובסורי — בין אבן לחברתה. — כט, ג. קים דבר והיה גאמן לו. ביווני: והאמן עמר, וכן בסורי, אלא שהוסיף לפרש — ואתקים עם חברך (שינוי הכתוב עשוי לשנות אף את עניינו). — כא, ז. בעל לשון. וביווני — גבור לשון. ושם: ומשכיל יודע בהכשלו. ובמקור — יודע, וברור שכן עיקר. הואיל ובא לומר (ראה לעיל פ"ו), שהחכם מכיר עצמו כשהוא נכשל, שלא כרשע, שאחרים מודיעים עליו. — יח, ו. וכי ישבת או ירגיש חסר ונז. ברם, ביוונית — ἀπορηθησεται — והוא לשון שממון ומבוכה, ויתכן לנסחו עברית: ישתומם (סגל) או — מה שקרוב בעיני — יתהה, כבלשון חכמים. — כד, ה. ובחקר תהום התהלכתי. וביווני — בעמק תהום (והסורי גרס, כנראה, בשרשי תהום). — ב, יג. על כן לא יאמן. אולם ביוונית — יחסה. ונראה, שהשפיעה על המתרגם המליצה שבישעיה (ו, ט. אם לא תאמינו כי לא תאמנו). — ב, כ. בינו דורות ראשונים. ברם ביווני ובסורי — ה ביטוי. וכן ב, טו: ואהביו יפקו תורה. וביווני ישבעו, ימלאו. — כט, כח. והרפת רש'. וביווני הרפת מלוח (דחמה לו הסורי). — א, כד. עד עת יחשך דבריו. וביווני יצפון, יסתיר. וכן כל היוצא בהן.

ואף יש לקבול שהוא מחליף בלא טעם מלות שמוש ואינו מתרגם אותן כצורתן, שעי"כ הוא משנה בעברית של המחבר. כגון ג. ה: מכבד אב ישמח בבנים, וביווני (ובסורי) — מבנים, או — יט, כט. במראהו יודע איש, ובמקור — ממראהו, וכן רבים כיוצא בהם. ואצ"ל שהוא משנה יחיד לרבים ובחיסוד, ומחליף את הזמנים, ואינו מפרש מה ראה שעשה כך.

אלא שביותר מתמיה את שלא דקדק פעמים בלשונות קבועים, שמוששים, לתרגם בצורתם. — יט, כ. ובכל חכמה עשות מצות. ברם במקור — עשות תורה. וכבר מצינו הלשון „עשה תורה“ אצל התנאים (ספרא אחרי מות, פרק י"ג: היה ר' ירמיה אומר... מניין אפילו גוי ועושה את התורה הרי הוא ככ"ג). — כ, טז. ואין הכרת טובה לטובתו. ברם ביוונית כתובה המלה $\epsilonὐχὰς$ שבשבעים היא אמורה אף תחת „טוב“ שבמקרא. ויש לנסח וודאי — ואין טובה לטובתו, ו„טובה“ לשון תנאים הוא בהוראה הנ"ל, תודה (= בטובה ושלא בטובה) (ואף דומה שאין במקורות הראשונים כלל „הכרת טובה“ אלא „החזקת טובה“). — יט, כט. ובפניו יודע משכיל. וביוונית — $\alphaὐτὸς ἀπὸ ἀπαντήσεως προορώμενος$ — ושמא נכתב עברית — מה ק ב ל ת סגיו. בדומה ללשון חכמים (ראויל — מסבר פניו?). — לה, ח. לפני ה'. וביוונית — $\ἐπιών$, כינוי שרווח בספר, וכן יט, ה. (אלא שכאן אמור בסורי — אלהא. ברם, אין לפקפק שהיוונית עיקר, לפי שאותו כינוי נתמעט שימוש בימים אחרונים, ונסחו תחתיו את השם הרווח). — לט, ד. בין גדולים יעבד. וביוונית $\υπερεφημέσαι$ לומר ישרת, והוא בהוראת לשון תנאים — שמוש חכמים, ונראה שנכתב במקור: „ישמש (השווה חסורי בסוף הפסוק). — כיוצא בדבר יש להתרועע, שהעתיק בפרק כד, כג: תורה צוה לנו כו' קהילת יעקב, וביוונית לקהלות יעקב. וכן גורסים השבעים בתורה (דברים לג, ד).

ויש שהוא מנסח ע"פ חסורי ואינו מעיר (ראע"פ שהוא מציין שהוא מעתיק בכלל מן היוונית ע"י האות י' שתלאה בראש העמוד). והנה אצל שאף במקום שיש ידים להעדרת חסורי ראוי להעמיד את הקורא על כך, שלא יטעה. אלא שפעמים אין טעם לדחיית היוונית כל עיקר. — ב, א. מסר נפשך לנסיון. וביוונית — חכן, וכמות, נראה עיקרו לפי שהפרשה (לעילא, ל: ב, ב) מדברת בתיקון חלב, ולא במעשים. — כח, ז. ומנע מחטא. והוא כסורי, ברם, אין טעם לדחות את נוסח היוונית — והחזק במצות.

יש אף לקבול, שלא תפס שיטה עקבית בבחירת הלשונות העבריים לתרגום היוונית. כגון תיבת $\ἐπαγγελία$ שבפרק ב, ב תרגמה: איד, וכג, א, וכן כח, יד — ציה („העברי“ כותב תחתיה מכה — ג, כח: עברה — ה, ח: נגע י, ג). ויתכן, שבמקור היה אמור פורענות. — כיוצא בדבר $\φοβεσθαι τὸν θεόν$ תרגם א, טז — יראת ה' (בצורת שם עצם מופשט, שלא בדיוק ממש) וכן א, כ. ברם, א, יד — ירא ה'. — כיוצא בדבר תיבת $σοφειν$ תרגם ברוב המקומות ע"י הפעל הרבה, והיה ראוי ע"פ שמוש תיבה בשבעים להעתיקה „כלכל“, ואמנם במקום אחד הוא עצמו עושה כן (יה, לא). בחוברת הבאה ניהד את הדבור לחשמונאים א' (היסטוריה) צואת י"ב שבטים (מוסר ודת) ספר הייבולות (הלכת) וספרים אחרים. ג. אלון

96 לבנון, אליהו יהושע. ילקוט חברים. (ירושלים, דפוס „התחיה“, תרצ"ז).

80 צ. 8°.

„בשלוש שנות מגורי בחברון (תרצ"ג-ה') הסתכלתי בהוי תושבי העיר, ולקטתי ואספתי חומר, מן העבר זמן ההוא מפי ישראלים, ישמעאלים וערלים. הרשימות נדפסו בעתונים, אחרי שניים, תוספות וגרעונות... כנסתי אותן בספר זה.“ (מההקדמה).

97 לדיז'נסקי, י[צחק] [Isaac Ladijinsky]. חשבון דיפרנציאלי

וחשבון אינטגרלי. יצא על פי הצעת מחלקת החנוך של הועד הלאומי לכנסת ישראל

בארץ-ישראל. תל אביב, "אמנות", (דפוס הוצאת ארץ ישראל), תרצ"ח, VIII, 224 ע' ציורים. 8°.

98 לוח קווי האוטובוסים והרכבות בא"י. Palestine general time-table. 3 כרכים. (חיפה, צבי פרידלנדר, דפוס "אוח"), [1938—1937]. מקופל 8° קיץ 1937. — האספה מ 1 ביוני 1937. — חורף 1937/1938.

99 ל[חמי], א[הרן]. זכותנו בארץ ישראל... חובר ויצא לאור ע"י א. ל. ירושלם, דפוס "חורב", תרצ"ז, 10 ע'. 8°.

100 לליד ארץ ישראלי ומצרי בע"מ. חמש עשרה שנות עבודה במזרח הקרוב. [ירושלים], (דפוס ירושלים, 1937 ז). 22 ע'. 8°. מהמעטפת.

101 מדריך חקלאי ורשימת זרעים של ירקות, הצירים ופרחים. תל-אביב, חברת הוורע, (דפוס עזריאל), תרצ"ז—ח — 38—1937. 40 ע'. 8°.

102 מורה דרך של התעשיה והמלאכה היהודית בא"י, מכל שמות וכתבות של התעשיה ובעלי המלאכה היהודיים, מסודרים לפי הסוגים... סודר על ידי מחלקת מסחר ותעשיה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ירושלים... תל-אביב, פ. קרוגליאק, 1934. 128 ע'. 8°.

שער נוסף באנגלית:

Directory of Jewish industry & handicrafts in Palestine... 1934 edition. Tel-Aviv, P. Krugliak.

103 המזרחי. דין וחשבון המרכז העולמי של המזרחי לוועידה העולמית היד בציריך. ירושלים, דפוס וייס, תרצ"ז, 198 ע'. 8°.

104 מיזלר, בנימין. תולדות ארץ ישראל; כרך ראשון: מהימים הקדומים ביותר עד המלוכה הישראלית. מאת בנימין מיזלר בהשתתפות מ. ה. בן-שמאי. תל אביב, מצפה, (דפוס המערב), תרצ"ח, 15, [1], 299, [1] ע', [2] דף, תמונות, לוחות תמונות, מפות. 8°.

= תולדות ארץ ישראל מהימים הקדומים ביותר עד זמננו מאת ב. מיזלר, מ. ה. בן-שמאי, א. שליס, י. ברסלבסקי, י. בן זאב, ויצחק בן-צבי, כרך א'.

שער נוסף באנגלית:

History of Palestine... V. I. By B. Maisler, assisted by M. H. Ben-Shammai. Tel-Aviv, Mizpah, [1938].

ההפסקה בשנה שעברה בעבודה הארכיאולוגית בארץ ישראל המערבית הביאה את ברכה למדע. הפסקה זו שמשעה שעת-כושר לכתוב על עבודת המחקר שנעשתה, להסיק מסקנות ולתכן תכניות לעתיד. כה מהיר היתה ההתקדמות הארכיאולוגית בא"י והתגליות כה רבות, חשובות ומסועפות, עד שנתקשו אפילו החכמים למצוא דרך בחומר החולך ורב מיום ליום. הנה הולך ורחב אופק ידיעותינו על כל תולדות א"י הקדומות. על-כן, כדאי ונאה לחקרים בשדה ההיסטוריה של א"י הקדומה להשתמש בשעת כושר זו ולכנס את כל הידיעות החדשות ולצרף אותן לתמונה שלמה מזו שהיתה לנו עד עכשיו. הכותב

מקדם איפוא בברכה הופעת ספר חדש לתולדות ארץ ישראל שכתב זה מקרוב ד"ר בנימין מייזלר בשותפות עם ד"ר מ. ה. בן-שמאי. זהו הכרך הראשון לחבור מקיף בן חמשה כרכים שימשיך את תאור קורות א"י עד ימי השלטון התרכי. הכרך הראשון דן בתקופה ארוכה — מהזמנים הפרהיסטוריים עד ראשית ימי מלכות ישראל. הכרך השני, שייכתב גם הוא על ידי מייזלר, ימשיך את ההיסטוריה עד סוף מלכות החשמונאים.

היקף הספר רחב הוא. אולם המחברים שמו לב בעתור לקיום העקריים והמיוחדים לכל תקופה. נבחנו כל המקורות הספרותיים והארכיאולוגיים בטעם ובהבנה. כדאי להדגיש כאן כי אין הספר חסר שום תכונה מדעית אעפ"י שנכתב לקהל קוראים רחב. המחברים נסו בספרם חומר מפורז והציעו את הענינים היסודיים בצורה נאה וקלה. תולדות ההתישבות בארץ החל מדומי ההיסטוריה, הכוחות התרבותיים, הכלכליים, הסוציאולוגיים, והדתיים, שעזרו לכונן את חיי עמי הארץ, והיחסים בין א"י, ארץ המעבר, והארצות הסמוכות לה — כל זה הובא בחשבון ובהצלחה רבה.

מוצלח הוא החלק הראשון, בו נדונו ההתחלות הראשונות של התרבות בארץ. אפי' ה"אדם הפלשתינאי" (*homo palestinensis*) ועמדתו בין אדם נאנדרטל ובין "הומו סאפיאנס", היחסים בין אסיה הפרהיסטורית ובין אפריקה הפרהיסטורית — כל זה הטיבו המחברים לבאר. החלק השני, העוסק בתחלת התקופה ההיסטורית, מדריך את הקורא דרך הסבך של ידיעותינו מהתקופה המזוליתית והכלקוליתית עד תקופת הברונזה הקדומה. המחברים מיחסים לתקופה הניאוליתית את כל ציורי הסלעים בדברם על הנקודה הפרהיסטורית החשובה שנמצאה בקילזה בחלק הדרומי-מזרחי של עבר הירדן. אנחנו לומדים כעת כי מטב ליחס את הציורים האלה לתקופה המזוליתית.

בחלק השלישי, שנושא התישבות השבטים השמיים בארץ, ובחלקים הבאים אחריו, מתגלית בקיאות דר. מייזלר המיוחדת. כאן מבוררות השאלות ההיסטוריות הקשורות בתקופה המתחילה במעבר מהאלף הרביעי לשלישי. תאור יחסי ארצות הנילוס לא"י, הגירות השמיים לארצות האלה, חשיבות הדרך מהפרת למצרים, (הדרך הגדולה לעמים ולתרבויות העוברת דרך סוריה וא"י), השפעת האמורים, היחסים עם סוריה, וההתישבות בארץ בתקופת הברונזה הקדומה — כל הדברים האלה נידונו כאן בדרך כלל בהצלחה. אף שאפשר לחלוק על המחברים בכמה פרטים. כך, למשל, עמ' 61—62, מקבלים הם לגמרי את השערת ייבין, שהריפה היא אבל בלתי נכונה. לפיה לקוחה שיטת הבנין באבן בשכבת הברונזה הקדומה בעי (וגם זכר לזה בלכיש) מדרך הבנין בלבני-חומר, שהובאה אל ארץ הגבעות ע"י עולים מהשפלות ומעבר הירדן. ראיה לתורה זאת מביאים המחברים, בהתאם לדעת ייבין, מהמגדלים העגולים בעבר הירדן הידועים כ"רג'ום מלפוף" שנבנו מגושי אבן גדולים, המקבילים לדעתם לשיטת הבנין בלבני-חומר בעמק הירדן. צריך לאמר שהקבלה בין הבנינים בעי ובין המגדלים העגולים בעבר הירדן — הקבלה מקריה היא. יתר על כן, אין ליחס את "רג'ום מלפוף" לתקופת הברונזה הקדומה כי אם לתקופת הברזל. ייבין והמחברים נמצאים בחברה טובה של חוקרים שקדמו להם, ושיחסו את המגדלים העגולים בעבר הירדן לתקופה המגליתית, הניאוליתית המאוחרת, הכלקוליתית, או לתקופת הברונזה הקדומה. "רג'ום מלפוף" אלה נמצאים בעמון ובגלעד הדרומי. עומדים לבדם או יחד עם בנינים שנבנו גם הם מגושי-אבנים גדולים, ואין ליחס אותם לזמן שלפני המאה השלש-עשרה לפני ספח"ג. סימן מכריע בשאלה אם ה"רג'ום מלפוף" שייכים לתקופת הברזל או לא הוא דבר בלי-החרס שהעלימו החוקרים

עין מהם עד היום, בין שלא נמצאו החרסים ובין שלא הכירו בהם. החרסים האלה כשהם נמצאים סמוך למגדלים העגולים האלה או לבנינים שהם לעתים חלק מהם, או בתוך הבנינים האלה, שייכים ל-*Early Iron I-II*. ביתר דיוק אפשר ליחסם לזמן שבין המאה השלוש-עשרה ובין המאה השביעית לפני סה"נ, בערך.

בחלק הרביעי והחמישי ממשיכים המחברים את ההיסטוריה עד כבוש הארץ ע"י בני ישראל. חשובים הם דברי המחברים על ההיקסוס והשפעתם, ההערכה או שגוי ההערכה לכתובות אוגרית, סיני, עמארה, ותענך, וגם הדין בהרכב הגזעי של יושבי הארץ. קצת בלתי נכון הוא מה שנאמר עמ' 79, שישבו החורים באלף השני לפני סה"נ מ-הרמון עד ארץ אדום, כי אין שרידים ארכיאולוגיים להתישבות החורים באדום או בנגב. יתכן שהיה מספר חורים בין השבטים שגרו בנגב, כמו שאומרים המחברים (עמ' 133). אבל זה הכל. חבל שלא דברו המחברים כהחלטיות גדולה יותר על "תורת הנגב" הבלתי נכונה לגמרי שהמציא Dussaud על סמך כתובות אגריות שלא הבינו כל צרכן.

החלק הששי עוסק בהתישבות בני ישראל במזרח הארץ ובמערכה במאה השלש עשרה לפני סה"נ, אחרי התישבות האדומים ובני מואב, למשל, בעבר הירדן. על חלק מקיף זה יש להשיג כמה השגות. מדובר (עמ' 205) בנגוע ל"תלול" בארץ מואב על הישוב הצפוף שנמצא שם. מוטב היה להשתמש במלה "ישובים" במקום "תלול". בעבר הירדן בתקופת הברזל הקדומה מן היבוק נגבה בולטת תופעת העדר גמור של "תלול". בכל ארץ עבר-הירדן המשתרעת מדרום ליבוק נבנו הכפרים מחדש על קרקע בתולה משום שלא היו מקומות ישוב בנויי אבן מדרום ליבוק בין סוף המאה העשרים עד התחלת המאה השלש עשרה לפני סה"נ. עד כמה שידוע לנו ע"י חקירות ארכיאולוגיות אין "תלול" בחלק עבר-הירדן הזה המראים היסטוריה בלתי נפסקת מתקופת הברונזה הקדומה עד סוף תקופת הברזל הקדומה כמו ה"תלול" שנמצאים בעבר הירדן המערבי. — בעמ' 205—210 כתוב כי היה הישוב בתקופת הברזל הקדומה בין הארנון והיבוק צפוף פחות מהישוב שמדרום לארנון. יש צרך כעת לשנות את הדעה הזאת לאור תגליות חדשות בעבה"י מסעם המכון האמריקאי לחקר המזרח בירושלים. למעשה, אם בכלל יש אפשרות להבדיל, היה נכון יותר להפוך את הדעה הזאת ולאמור כי גדולה צפיפות הישוב בין הארנון והיבוק מהצפיפות שמדרום לארנון. — עמ' 206 כתוב שלא היו ישובים תמידיים בחלק הגדול של הרי גלעד שמצפון ליבוק, ושברובם שמשו ההרים למקומות מרעה. נכון הוא שמשתרעים יערות צפופים בחלק גדול שבצפון גלעד. בכל זאת נמצאים שם הרבה ישובים תמידיים, אם כי רחוקים זה מזה ומעטים מבשאר ארץ-גלעד הדרומית. המבקר שמה לראות כי מסכימים המחברים לדעתו ולדעת אחרים שאין ליחס מסעי בני ישראל דרך עבר-הירדן לזמן שלפני המאה השלוש-עשרה לפני סה"נ, כי זה היה בנגוד לדברי התנ"ך, שאין שום טעם להטיל בהם ספק, וגם בנגוד לעובדות ארכיאולוגיות שאי אפשר להתעלם מהם. — בפרק האחרון המציין נידונה ראשית תקופת מלכות ישראל.

לכל חלק בספר נספחה ביבליאוגרפיה מצוינת ומקיפה המשלימה את ההערות הרבות הנמצאות כמעט בכל עמוד ויש גם תמונות מפרשות. בסוף הספר נמצאת שורת צלומים לחפצים ולמקומות ארכיאולוגיים, ותרגומים, וגם שבע מפות יפות שאמנם טעונות הן כמה תקונים לאור התגליות החדשות שנתגלו או שנתפרסמו אחרי הופעת הספר. המבקר מצטער שאין לספר מפתח. אם נשכח המפתח בגלל החוצאות הכרוכות בזה היה

כדאי לוותר על הצלומים ולהכניסו במקומם. אין התקנים והמלואים הלעיל מפחיתים מערך הספר החשוב הזה. עלינו לברך את ד"ר מייזלר ושותפו לעבודה ד"ר בן שמאי שמלא את תפקידם בהצלחה רבה.

105 מנדלי מוכר ספרים. קצור מסעות בנימין השלישי. תל-אביב, "דביר", (דפוס "המערב", ירושלים), תרצ"ח. [1] דף, 114 ע'. 8°.

מנוקד. — ע' 98—114: באורי מלים.

106 "מרכז"; ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בא"י בע"מ. הביטוח הקואופרטיבי ותפקידיו. (תל אביב), "נצח" חברה לביטוח של הקואופרציה הא"י בע"מ, (דפוס "יפת", תרצ"ו). [2] דף, 3—9, [5] ע'. 8°. מהמעטפת.

107 נבון, אריה. שחור על גבי לבן. (תל-אביב, "דבר"), [1938]. [2] דף, 7 ע' [1] דף, 150 לוחות-תמונות. [2] ע'. 8°.

קבץ קריקטורות; לוקט מ"דבר". העורך: ברל כצנלסון. ברכה חכם ומנדל קרופניק עזרו בניסוח הכתובות. — המדורות: חיי. — בבית. — (א"י). — בחוף. — פרצופים. — במות. — שרטוטים. — מבוא מאת יעקב פיכמן: אמנות הקריקטורה (ע' 1—7).

108 נחמן בן שמחה מברסלב [Nahman b. Simha of Bratzlav]. ספר זמרת-הארץ; בו מבואר ענינים נפלאים הרבה מקדושת ארץ ישראל ... גם מבואר בו פסוקים רבים מתנ"ך ומאמרים הרבה מדברי רז"ל. מלוטס ומיוסד על יסוד ספרים ... מהקדמונים והאחרונים בפרט על יסוד ספרי ליקוטי מוהר"ן [= נחמן בן שמחה מברסלב] ... ירושלים, חברה מפיצי ספרי מוהר"ן, (Druk. Pospiech, Warszawa), תרצ"ו. ע' 224. 8°.

109 סטון, אירוינג. התאווה לחיים; ספר הקורות לוינסטון ון-גוך. תרגם מאנגלית פסח גינזבורג. (כרך א—ב). 2¹ כרכים. תל-אביב, "מצפה", (דפוס "אחדות"), תרצ"ו. [1] דף, 5—268 ע', פורטרט; [1] דף, [271]—519 ע', [2] דף, לוחות-תמונות. 8°.

המקור: Irving Stone. Lust for life; the novel of Vincent van Gogh.

110 סימון, ארנסט [Ernst Simon]. אתלטיקה קלה. חלק א—ב. 2 כרכים. ירושלים, עשהאל, (דפוס הוצאת א"י, ת"א), תרצ"ח—תרצ"ח. 46, [2] ; 31 ע'. 8°.

מצוירים. — חלק ב' יצא בחיפה בהוצאת בית-הספר הריאלי העברי.

התכן: חלק א: הריצה, מאת א. סימון ות' [יאודור] אנגל. תרצ"ח. חלק ב: קפיצה וזריקה, מאת ארנסט סימון. תרצ"ח.

111 עונת הטבע במולדת; אוסף-חומר לידיעת הטבע בארץ-ישראל, לפי חדשי השנה. חוב' א': תשרי—חשון <אוקטובר—נובמבר>. ירושלים, הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, תרצ"ו. 25 ע'. 4°.

מהמעטפת. — הקטגורף מכתב-מכונה. — ע' 24—25: לוח בוטני לחדשים אוקטובר—

נובמבר (בעברית, לטינית, גרמנית, פולנית).

112 עפר; ספרי מקרא לילדים. תל אביב, "הביר", (דפוס "הארץ"), תרצ"ז. 8°.

78: הל' ל'ס. שלמה: על יד הקד; ציור, 30 ע'. ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 423.

113 פוגרביןסקי, יוחנן [Johanon Pograbinsky]. מזכרונותי על את-ד-ה-ע-ם. תל-אביב, (דפוס שושני), תרצ"ו, 7, [1] ע' 4⁰. המחבר היה מזכירו הפרטי של אחד-העם בשנות תרפ"ד-תרפ"ז. מהתכן: א"ה וויצמן, א"ה וז'בוטינסקי, א"ה ואוישיסקין.

114 "הפרעל"; התאגדות לתרבות גופנית בא"י. החוגר; מדריך להכשרת מגן. תל-אביב, מרכז "הפרעל", (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. XVI, 491 ע', דיאגרמות. טבלאות, תמונות. 8⁰. סודר על ידי זאב שרף בעריכת ש. ד. יפה. חלק ג' נערך ע"י סעדיה ר. גולדברג.

התכן: חלק א': מסכת השמירה וההתגוננות. — מנהגי שכנינו. — הוראות לטיילים. — חלק ב': הכנה גופנית מוקדמת. — הספורט השימושי. — ספורט מגן. — חלק ג': קביעת המטרה ואומדת הרוחק. — טופוגרפיה. — חלק ד': תרגילי סדר בקבוצה. — הלכות הציד והקליעה. — הרכיבה על הסוס. — הקמת מחנה. — האיתות. — עזרה ראשונה. — מלון למונחים של הספר (ע' 485—491).

115 פטאי, חוה. בפרע פרעות; רומן. תרגום ד[ב] קמחי. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "המערב", ירושלים), (c 1938). [2] דף, 228 ע' 8⁰. רומן מחיי ארץ ישראל בשנות המזומות תרצ"ו.

116 פייכמן, יעקב [Jakob Fichmann]. אנשי-בשורה; שבע מסות. תל-אביב, "מוסד ביאליק" ע"י "דביר", (דפוס "הפרעל הצעיר"), תרצ"ח. [4] דף, 319, [1] ע' 8⁰. פייכמן, כמדומני, היחידי מבין משוררינו הידועים העוסק בקביעות גם בבקורת. במשך חצי יובל שנים ויותר הוא פרסם הרבה מאמרים ורשימות על סופרים וספרים, בעיקר בשנים ששמש גם כעורך (כידוע הוא עורך את הירחון של אגודת הסופרים העברים "מאזנים" וגם קודם לכן ערך ירחונים חשובים). לפני עשרים שנה עשה את הנסיון לכנס את מאמריו הגדולים בספר ("בבואות"; דביר בקורת. אודיסה, מוריה, תרע"ט); והיה זה אחד משלשה או ארבעה הספרים העבריים, שהופיעו באודיסה כקיי תרע"ט, בחדשים הראשונים של השלטון הסובייטי, אבל עם האיסור על העברית — נגזו הספר ונעשה ליקר המציאות סמוך להופעתו. עכשו בא ההמשך. שני מאמרים גדולים (על מאפו ועל יל"ג) מ"בבואות" נכללו בספר שלפנינו אבל עובדו מיסודם עד שגדלו פי שנים או שלשה. שאר המסות (על שלמה לויזון, אד"ם הכהן, סמולנסקי, מיכ"ל) פורטמו קודם בכתבי עת שונים וכאן באו בתיקונים. מסה גדולה אחת — על רמ"ח — מתפרסמת כאן בפעם הראשונה.

המחבר, כפי שמודיע בהקדמתו, "לא התכוון להפוך דברי-מסה לדברי-מחקר מה שאינו מתפקדו ומה שהיה עלול גם לערער את הקצב המיוחד לסוג בקורת זה. אבל הוא ראה שאין טוב גם למסה כאחיה מתמדת ביצירה עצמה ושההרצאה המזוהרת ביותר תלויה ברפיון בלעדיה". רצונו של המחבר היה "לא רק להאיר את התקופה, כי אם גם לחמם את אוירה, לקרב אלינו את אישיה הגדולים — אלה שהלכו לפנינו, אלא שבימי דור שלם נחבא קולם, והוא היה קולנו". לא כל המסות שוות. שלש מהן (על ש. לויזון, אד"ם הכהן וסמולנסקי) — קטנות ומכילות כרקמריסטיקה או שרטוטים, לעומת זה שאר המסות מקיפות ומפורטות (ביחוד על מאפו ועל יל"ג, התופסות יותר מחצי הספר). —

המחבר מעביר לפנינו את דרך יצירתו של הסופר מהופעתו הראשונה על הבמה עד סוף ימיו, מנתח את היצירות הבודדות נותח אמונותי (וגם רעיוני), קובע את ערכו הכללי של הסופר לדורו, את התפקידים שמלא ואת מקומו בספרות העברית החדשה. — שימת לב מרובה הוא מקדיש לעניני צורה (סגנון, תרז וכו'), ודרך אגב מדבר גם על עניני ספרות ושירה בכלל; בספרו מפורזת הרבה הערות נכונות וקולעות. הדברים הוסברו בצורה בולטת אמונותית ולפעמים בצורת אפוריזמים. אבל עניני צורה הם בשביל המחבר לא מומנט אמונותי בלבד; הוא מקשר את הצורה עם התוכן ומוצא בצורה סימן לתקופה. „כל יוצר תקופה חדשה בשירה מביא עמו קול חדש, אותו נועם חדש, אותה הכרה ריחמית מופלאה לזמנה שאינך יודע כיצד להשגו, אבל אתה מרגיש מיד בגשימת התקופה החדשה" (ע' 19); או במקום אחר: „לא דעות שכליות מסמנות אפיה של תקופה, כי אם סגנונה, צבעה, צליל ניב" (ע' 95). והבקורת הרעיונית במסות היא לא רק פחותה מהבקורת האמונותית אלא עומדת במרכז. המחבר מברר את הרעיונות והדעות שיש למצוא ביצירה, הוא מסביר לנו מה הכנים והוסיף הסופר לסכום המחשבות, למה הוא הסיף ומה גדולה היתה השפעתו התנוכית (אגב הוא מדגיש בצדק שסופרי ההשכלה היו רובם ככלם מורים). — את „ההשכלה" עצמה מעריך המחבר באופן חיובי בהחלט. ומפני זה הוא גם קרא לאישי ההשכלה „אנשי בשורה". „מבשרי השירה החדשה היו לא פחות משאיו מבשרי התוויה". ביחוד יקרה לו מלחמתה של ההשכלה בבטלנות והספתה לפרודוקטיביזציה, לשחרור האדם ולהתחדשותו. הוא מדגיש, ובצדק, שההשכלה היתה לאומית ביסודה והבשירה את תנועת התחייה. וראיה לדבר: יחסם של סופרי ההשכלה ללשון העברית, לתנ"ך ולאי. „להעצת לשון התנ"ך שלהם נצטרפה תמיד גם העצת ארץ התנ"ך. אלה היו מניעי נפשם ומניעי יצירתם העזים ביותר, הנאמנים ביותר. העצת התנ"ך מקשרת קשר אורגני את תקופת ההשכלה אל רעיון התחייה. רוב משוררי ההשכלה היו בכל קצב לשונם וקצב שירתם מחנכים לציון" (ע' 55—56, 95). — אבל יחס האהבה של המחבר לסופרי ההשכלה אינו מונע בעדו לראות גם את הלקויים ולהצביע עליהם. כך הוא מראה שמאפו (הסופר האהוב עליו ביותר) מביט על המשכילים, בני הדור החדש, יותר מדי מלמטה למעלה. הוא חושב ש„השנותיו של ליליינבלום ופפירנא על „עט צבוע" ברובן צדקו". — מאפו תפס לדעתו בספרות ההשכלה את המקום שתפס ר' יהודה הלוי בספרות של תקופת ספרד, ואהבת ציון היא „ציון הלא תשאל" של הזמן החדש. הוא נותן נותח מפורט של שלש יצירותיו הגדולות של מ. זכרסקיטיקות יפות של הנפשות הפועלות. הוא מצין שאצל מאפו, בניגוד לשאר סופרי דורו, אין אנטיתזה חריפה לחסידות. הוא גם משער שהחסידות גרמה לו לבחור צורה זו של יצירה. מאפו, שנתפס זמן מה לחסידות, הרגיש את הצורך בשיירת עם, בצורה הספרותית העלולה להשפיע ביותר — בספרו (ע' 84). — „החכמה הגדולה שבספריו היא חכמת הלב, הגיון הנפש". מאפו לא עסק בפובליציסטיקה אלא אך ורק בספרות יפה — אבל „אהבת ציון" שלו אינו רק ספור בלבד; כי „אם תורת חיים שלמה, תורת התקופה ורוח רעיונותיה צוררים בדפים התמימים האלה; אולי עוד ביתר עוז מאשר בכל ספרי הזמן. וספור תמים זה נעשה לא רק חזון קדומים, כי אם גם קול קורא לחיים חדשים. זה היה ספרה של התקופה" (ע' 108).

בהתפעלות גדולה יותר הוא מדבר על יל"ג. יל"ג הוא שר ההשכלה, עמוד הימני שעליו נשענה התרבות העברית המחודשת. הוא „אינו רק סופר ומשורר אלא אחד משליחי האומה, אחד מאלה שבהם שב ומתחדש פעם בעשרה דורות לא רק רוח יצירתה

כי אם גם רצונה לקום, להתנער מעפרה לחדש את כבודה" (ע' 301). הוא מנתח את כל השירים הגדולים של יל"ג. קיצו של יו"ד" היא שירת האיבה ועוד יותר שירת הרחמים, מעין אגדה עממית, מבלי הסיים הטוב שבאגדה. לעג ורחמים כרוכים בה יחד. — „באשקא דריספס" כבר נותן אותותיו ערבוב של רחמים והתאכזרות לאומה, אשר ירעים אותנו אח"כ ביצירת מנדלי וביאליק" (ע' 245). „שני יוסף בן שמעון" הוא, לדעתו, האנציקלופדיה של ההשכלה. בחרחים הידועים שבשיר זה על ההשכלה ועל תורה לשמה: „מה עצמת, מה גברת, תשוקת הדעת" ... הוא מוצא את הגרעין שממנו צמח אח"כ „המתמיד". — אגב בכמה וכמה הזדמנויות אחרות מוצא המחבר כמה מדבריהם ושיניהם של סופרי ההשכלה שהשפיעו על יצירות בודדות של ביאליק (למשל: תרגום „הערבי המדבר" של מיכ"ל של „מתי מדבר" ועוד). — הספרות על יל"ג עשירה למדי; בעיקר כתבו על השירה שלו. פיכמן כתב בהבנה רבה גם על שנותיו האחרונות (או כמו שהוא קורא להן נגינת ערב) והאיר סוגי יצירתו שהיו רגילים לעבור עליהם בשתיקה (משליו, פיליטוני, אגרותיו, וזכרונותיו). כמעט חצי המסה הוקדשה ליצירות אלה. — המשל היה לישראל, סובר פ., מה שהיתה האגדה לעמים אחרים, אחד המקצועות המחנכים ביותר. ליל"ג היה, לדעתו, גם צורך נפשי בסוג זה של יצירה. הוא היה לו המקלט מן השממון של הסביבה אל העולם המבדח של החי והצומח. — מלא עניין הפרק על יל"ג הפיליטוניסטן. כלפי המולזלים והחושבים את הפיליטון ליצירה קלה הוא מעיר כבדק: „גם בספרות לא השם גורם אלא עושה המלאכה, אחד כותב פואימה ונמצא שאינה אלא פיליטון, והשני להפך, אינו מתכוון אלא לפיליטון ונמצא שכתב פואימה" (ע' 209). הוא מציין את השפעת יל"ג על טובי הפיליטוניסטים שבספרותנו, ומצא אצלו משהו „משלום-עליכם". פרק מציין ומלא ליריות הוא הפרק על אגרות יל"ג („השירה שבאגרת"). לדעתו בכל הצורות הספרותיות לא נתגלה יל"ג כמשורר כשם שנתגלה באגרותיו. ואולי כאן מצאה תיקון שירתו הירית האנידיבית דואלית של יל"ג באשר בכל שירתו היה מדבר אל הכלל ועל הכלל.

מן המסות הקטנות מענינת במיוחד זו שעל אד"ם הכהן, המכילה כרקטריסטיקה נאה של המשורר. „כל ימיו עמד על הדוכן, מוכן להספד ומוכן לברכה, קדם במליצותיו המסודרות את שרי הפלך הבאים והולכים, ברח את המאספים העברים ואת המשוררים החדשים של זמנו והספיד את אלה שנאספו ... הפגם הגדול ביותר שבה לקח היה, שלא הבחין בעצמו. היכן נגמרת השירה והיכן מתחילה המלאכה ... הוא היה כותב שירים כדרך שכותבים טראקטאטים" (ע' 60—61). ובכל זאת היה הוא מבוני השירה העברית, פייטן מובהק, בעל צורה ובעל רוח, ושירתו תחנה ראשונה של עליה, של בצור, לאחר שנפסק החוט של רמח"ל ושלמה לויזון. לעומת זה המסה על סמולנסקין מוצלחת פחות (המחבר מבטיח לשוב ולדבר על סמולנסקין המספר). המסה יפה כמאמר בעתון יומי (יפה גם ההשוואה בין סמולנסקין וזרנר). אבל אינה ממצה כלל הופעה ספרותית-יצורית ששמה סמולנסקין. אגב במסה זו (ע' 314) נאמר בין השאר: „זכור נזכר באהבה ובתודה את חיד החזקה, שהוציאה אותנו מתוך שממת ההשכלה, מתוך קטנות התקופה שהיתה מגדלת דורטירים וקרייריסטים". יש כאן הגזמה, בכל אופן הכללה. לא רק קרייריסטים גדלה תקופה זו אלא גם אידיאליסטים אמתיים. והלא ראינו למעלה איך פ. עצמו מעריך את ההשכלה. וחושבני שיש מן ההכללה גם בדבריו אלה של המחבר: „הקו האופיני למשוררי ישראל בכל הדורות (השרטוט שלי) שעשו את שירתם עראי, בעוד שאם מלאכת המחקר עשה רובם ככולם, קבע" (ע' 55). — לפעמים (אמנם רחוקות) נפגשים במשפטים בלתי

ברורים למדי. למשל בספרו על שני יסודות אצל יל"ג ו"שתי הראיות" אצל מנדלי ועל משוה מתכונה זו אצל ביאליק, שניאור, ברנר, הוא מעיר: מלאן חוסר ה"הרמוניה" שהוא סימן לחולשת ישראל, כשם שהוא סימן גם לכוחו הקדמוני" (ע' 269) — ע' 256 מביא המחבר את דעתו של טשרניחובסקי שהמקצוע היחידי שבו נתגלה יל"ג כאמן גדול הוא מקצוע המשל. כדאי היה לצין מ"מ (המאמר "גידון הממשל" חתום בשם בדוי, בן גוטמן, ונדפס בהשלה, כ' י"ג), כדי שהמתעניין יוכל להכיר את המאמר. — ברכה בפני עצמה קובעים ההרצאה והסגנון. יש איזה קצב פנימי בדבריהם, וההרצאה מרתקת את הקורא. ומה שנוגע לסגנון, יש לצין שזה מן הפרווה המשובחת של פייכמן.

לספרות על ההשכלה נתוסף ספר מיוחד במינו. המחבר הצליח לקרב אלינו את ספרי ההשכלה, וגרם שנרגיש אותם. הקורא העברי ביהוד זה שהתחנך על הספרות העברית מחכה לכרכים הבאים של הספר הזה. ויש לאחל שיופיעו בהקדם.

ב. שוחטמן

117 פינס, יחיאל מיכל [Jehiel Michael Pines]. בונין תאריך.

כולל קטע מתולדותיו, יומנו, מכתביו לשולחיו, ומאמריו ומכתביו בעניני בנין ארץ ישראל... בעריכת חתני דוד ילין ויוסף מיחס. ספר א—ב. 2 כרכים. תל אביב, "דבר", (דפוס "ספר"), תרצ"ט. 15, 181 ע', [1] דף; [2] דף, 250, [4] ע' 8°.

= כתבי יחיאל מיכל פינס. כרך ב, ספר א—ב. על גבי הכריכות: כתבי י. מ.

פינס. ב—ג. את הכרך הראשון של כתבי פינס ראה ק. ס. שנה י"א ע' 168.

למלא עשרים שנה למותו של הסופר הידוע, מראשוני חובבי ציון, ונחשבים העסקנים הישוביים נגשו חתני להוצאת כל כתביו. בראשונה הוציאו את "ילדי רוח" בהוצאה חדשה ועכשו הוציאו כרך חדש בשני ספרים. — בספר א' נדפסו רשימה אוטוביוגרפית ויומנו מנסיעתו ללונדון בדרכו לא"י בתרל"ח (ע' 17—34), 14 מכתביו מא"י (משנות תרל"ט—תר"מ, ע' 37—92), ו-19 מאמריו בעניני א"י משנות תרל"ח—תרמ"ה, שפורסמו תחלה בהלבנון ובהמליץ. מתחלת הספר (ע' ה—ט"ו) מבואות מאת העורכים. — בע' 134—138 נדפס המאמר "שמעו הרים ריב" לפי המליץ תרמ"ב. בהמליץ פורסם רק קטע מהכרוז של פינס בשם זה, שהמחבר הדפיס אותו ושלח לרבני הגולה. הכרוז במלואו פורסם ב"כתבים לתולדות חבת ציון וישוב א"י" בעריכת א. דרואנוב (כ' ג' ע' 366—382). — בספר ב' כונסו 62 מאמרים ורשימות בעניני א"י משנות תרמ"ה—תרס"ט, שפורסמו תחלה בהצבי, המליץ, החבצלת ובמאספים השונים שהוציא זאב יעבץ. — בין השאר, המאמרים המקיפים "שבעה שבועות בגליל" (ע' 3—35) ו"סחר הארץ" (ע' 36—80) ומאמריו הידוע, "משנת ארץ ישראל" שלפני שנים אחדות נדפס כנוספה בספר: אליעזר בן יהודה: ישראל לארצו ולשונו הר"ל ע"י איתמר בן אבי (ע' 209—217). — י. מיחס — חתן המחבר — מבטיח בשם בני המשפחה, שלא ישקטו ולא ינוחו עד אשר יתנו לפני הקוראים כל מה שיש לתת עוד — ויש הרבה מה לתת מכתביו של המנוח. המתעניין ביישוב א"י ובספרות העברית החדשה יקדם בברכה את המפעל הזה כי כפי שמסכם בצדק ד. ילין: "המאמרים והמכתבים האלה נותנים לנו בתכנם מושג רחב ונכון על מצב הארץ לפני ששים וחמש שנה, ויש חמר למוד, רב גם לזמנו אנו, ומצד הצורה — הן יספיק לנו אם נאמר כי הסגנון הוא סגנונו של יחיאל מיכל פינס".

- 118 [פלדמן, אהרן]. שמעון לוחם בארבה; ספור מאת עבר הדני.
מציר בידי נחום גוסמן. תל-אביב, "דביר", (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 94 ע', 8°. מנוקד.
- 119 פלר, י[צחק]. הנדסה מעשית. חלק א. תל-אביב, "השכלה לעם",
(דפוס "לכל"), תרצ"ה. [4] דף, 5—97, [2] ע' ציורים. 8°.
- 120 פריד, מ[איר] י[עקב]. ימים ושנים; זכרונות וציורים מתקופה של
חמשים שנה. תרגום מאידית: אברהם זמיר. חלק א. תל-אביב, "זכרונות" ע"י "דביר",
(דפוס מ. שהם), תרצ"ח. 198, [1] ע'. 8°. בראש השער: מ. י. פרייד.
- הסופר (בעברית וביוונית) והעסקן הציוני הירשאי מ. י. פרייד כתב את זכרונותיו
ביוונית (ב 5—6 כרכים). בכרך הראשון שלפנינו מסופר על שנות השבעים למאה הי"ט
בעיר מולדתו קלוריה (פלך סובלק, עכשו ליטא) והתחלת שנות השמונים, בין השאר על
רציחת הקיסר אלכסנדר השני, על רושם הפרעות של שנות ה־80 ועל הגאון ר' יצחק
אלחנן ספקטור, על ישראל מץ (בעל קרן ישראל מץ לתמיכת הסופרים העבריים), ועל
הסופר והפדגוג ט"ף שפירא. — בתחלת הספר הקדמה מאת המתרגם.
- 121 פרישמן, דוד [David Frischmann]. מאמרים ופיליטונים.
ניו-יורק, הוצאת קרן ישראל מץ, (דפוס "הוצאת ארץ ישראל" תל אביב), תרצ"ח. XVI,
221 ע', פורטרט. 8°.
- (ספרי מופת לבתי מדרש). — בראש השער: דוד פרישמן.
התכן: ה. בבלי: דוד פרישמן. — מכתבים על דבר הספרות (מכתב א'—ו'). —
פרצופים: מ. ל. לילינבלום. — י. ל. קנטור. — י. ל. קצנלסון. — נ. סוקולוב. — ש. פרוג.
ה. הרצל. — הרצל הפיליטוניסט. — שונות: קטע מ"הו ובהו". — "שיחות מני קדם". —
המאה. — בדיקת חמץ. — סליחות. — זכרונות. — על היהדות.
- 122 פרישמן, דוד [David Frischmann]. ספורים ושיירים. ניו-יורק,
הוצאת קרן ישראל מץ, (דפוס "הוצאת ארץ-ישראל", תל אביב), תרצ"ח. XXIII, 193 ע',
פורטרט. 8°. (ספרי מופת לבתי מדרש).
- בראש השער: דוד פרישמן. — בתחלת הספר ע' XXIII—IX אוטוביוגרפיה
של פרישמן (משנת 1898). — י. א[ובסי]: נוספות. — י. אובסי: דוד בן שאול פרישמן.
- 123 צונציגר, מ. [M. Zwanziger]. יסודי הכלכלה המדינית; ספר
למוד וקריאה בצרוף מפתח-הענינים, רשימת המונחים וביבליוגרפיה. ירושלים, ר. מס,
(דפוס "אחווה", 1938 c), 248 ע', פורטרט. 8°.
- = ספרית מס למדע פופולרי, ספר 13—14.
- 124 צנוירט, יהושע. ירח ימים; מחזה בשלש מערכות, מאת יהושע בר-
יוסף <צנוירט>. ירושלים, "משכן", (דפוס וינפלד), תרצ"ח. 54, [1] ע'. 8°.
- 125 קויפמן, יחזקאל [Jecheskel Kaufmann]. התנועה הלאומית
בשעה זו. ירושלים, (דפוס "ספר", תל אביב), תרצ"ח. 19 ע'. 8°.
- = ספרית "נתיב", א. — הדפסה מיוחדת מ"מאונים", ניסן, תרצ"ח. — מאמר בענין
הכנית חלוקת אי, שהמחבר מתנגד לה.

126 קלוגאי, שולמית (Shulamith Kalugai). גימנוזיסטית ועוד:
ספורים וציורים. תל-אביב, "דבר", (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ח. 206 ע'. 8°.
סטורים. — מקום המעשה: ארץ ישראל, רוסיה ואמריקה.

127 קסטין, יוסף [Joseph Kastein]. תולדות האומה הישראלית.
תרגם מגרמנית י[צחק] ל[יב] ברוך. ספר ב. תל אביב, "דבר", (דפוס "אחדות").
תרצ"ט. [2] דף, [285]—[549, 2] ע'. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנת ט"ו ע' 299.
התכן: חלק ו': מן התקופה ההישפנית עד הגרוש מארצות המערב. — חלק ה': מן
הישוב בארצות המזרח עד תקופת המשבר בחיי היהודים. — חלק ו': למן המלחמה לשווי-
זכיות עד תקופת התחיה של העם היהודי.

128 קפליבצקי, יוחנן. הכתב הערבי; ספרילמוד לבתה"ס ולמתלמידים.
תל-אביב, הוצאת המכון השמי, (דפוס המערב), תרצ"ח. [3] דף, 112 ע'. 8°.
נוספו חצי שער בעברית ושער ערבי-אנגלי:

الكتابة العربية للكتور يوحانان كاپليواتسكي

Arab script, by Jochanan Kapliwatzki.

129 רודי, צבי. לכסיקון לפילוסופיה והמדעים הקרובים לה... בעריכת
צבי ווייסלביסקי. תל-אביב, "דבר", (דפוס "ספר"), תרצ"ט. [3] דף, 816 עמודות. 8°.
שער נוסף בלטינית:

Philosophiae et scientiarum propinquarem lexicon hebraicum. Auctore
H. Rudy... Z. Woyslavski examinavit. Tel-Aviv, "Dvir", 1939.

היה זה מפעל של עוז ואמץ, הן מצד המחבר והן מצד המו"ל, להוציא כיום
בעברית לכסיקון לפילוסופיה והמדעים הקרובים לה, מלון המיועד יחד עם זה להיות
מלון ביוגרפי של הפילוסופים. מחבר המטיל על שכמו חבור ספר מקיף כזה, מן הנמנע
שלא ישגה פה ושם ותמיד יוכלו להמצא מומחים במקצועות פרטיים של הפילוסופיה
רב-הענפים, אשר יגלו בתחומם שגיאות או אי-דיוק. אולם לא היה מן היושר, לגשת
לבקרת של ספר זה מתוך צרות עין של המומחה במקצע זה או אחר, המחבר הטיל על עצמו
עבודה קשה ולא נעימה ביותר ועשה אותה מתוך אמונה. אולם עלינו להעיר הערות
בקרתיות אחדות עקרוניות, שאינן נוגעות ל"ערך" מסוים דוקא. (א) אין להסכים לכך
שהמחבר לא הדפיס את שמות הפילוסופים גם באותיות לטיניות. כמצב הנוכחי של
הטרנסקריפציה העברית יביא צמצום זה רק לידי תקלה. הספר הזה אינו מיועד לקהל
הרחב המסתפק לדעת לבסוף את השמות הלועזיים, קהל שאינו מעוניין בכתוב השם
בלשון לועזית. מלון זה ימצא בידי סטודנטים, אשר יחפצו למצא את הספר שעליו
דובר, ברשימת-ספרים של איזו ספריה או בספר-עזר לועזי. ומי יאמר לקוראים אלה,
מה פירוש השם "רישה" (הכונה Richet) או "ויטד" (בלי נקוד! הכונה Whitehead)
או המתמטיקון "הן" (הכונה Hahn)? קשה להבין שהמחבר יהמ"ל לא ראו את
הברברים בכתוב זה! הדבר גרוע עוד יותר ע"כ, שישנן שגיאות גם בכתוב העברי,
למשל "דסואר", "במקום", "דסואר", "בוארימון" במקום "בוארימון", "גומפלוביץ" במקום
גומפלוביץ. רק לעתים רחוקות ריחם המחבר על הקורא והכניס את הכתיב הלועזי, אבל
בהזדמנות זאת נכנסו שגיאות-דפוס בלתי-נעימות: בשם del Vecchio, למשל, חסר

הח. ערבוביה שוררת בטרנסקריפציה של האות הגרמנית V. לפי בטויה צריך לכתב „פ“ (Vischer = פִּישר) על אף הסכנה שהקורא יהיה סבור שהשם הוא Fischer, אסור לכתב, כמו שעושה המחבר, „וישר“, „ויהינגר“, „פיהינגר“. אבל גם שגיאה היתה כאן יותר טובה מחסר-עקביות. הנה את Vierkandt אל תחפש באות „ו“, כמו את פיהינגר, אלא באות „פ“ — וזה אמנם נכון, אבל מחוסר-עקביות. (אגב: שמו של Vischer היה פרידריך תיאודור, ולא פרידריך.) ב) מלון פילוסופי עברי מחויב להעיר את הקורא בכל מקרה ומקרה כשסכסס פילוסופי קלטי תורגם לעברית. איש עני צריך להפך ולהפך במטבעותיו ואינו רשאי לנהג פוזר. רודי לא נקט כאן בשיטה אחידה. לפעמים הוא מסתפק בהערה כללית, כגון אצל דקרט: „אחדים סתכבו תורגמו לעברית“, אע“פ שהערך „דקרט“ מביא בפירוש את השמות הלועזיים של שני הספרים שתורגמו ללשוננו, והיה קל להוסיף אחרי כל שם ושם: „תורגם לעברית“; לפעמים הוא מציין בפירוש שהספר תורגם, אבל אצל ספרים רבים לא מצאתי את ההערה הנחוצה הזאת. למשל אצל פיקטה (תעודת האדם). קנט (ר. הזכיר שההקדמות תורגמו, אבל לא הזכיר את „הנחת יסוד למספיקה של המדות“). יום (מחקר בדבר עקרוני המוסר; בטעות (כאשמת המדפיסים, כנראה) נדפס, שישנו תרגום עברי של ה Enquiry, ברקלי (עקרוני הדעת). ג) רשימת הפילוסופים עשויה היטב, ולא מצאתי חיסורים רבים. בכל זאת אצין פילוסופים יהודיים אחדים, שמן הראוי היה להביא את שמותיהם: איטלסון, ברש (בעל „אוצר-הכמה“), היינריך גומפרץ, ירושלם, מוריס כהן, אמיל לסק, פ. מיז (בעל „קורות הפילוסופיה החדשה“, תרמ”ז, ספר עברי חשוב), ה. א. וולפסון, ב. רפפורט. המחבר צין לרוב את היהודים כיהודים; ציון זה חסר אצל שטינל, גולדשייד, אוטיץ (מומר). הרמן ויל ציון בטעות כיהודי.

אעיר עוד על שגיאות אחדות שמצאתי בדפדפי בספר: שם הספר העברי של שלמה מימון הוא „גבעת המורה“ (ולא „גבעת שלמה“); בערך „אלכסנדר שמואל“ חסר שמו של ספרו העיקרי „חלל, זמן ואלהות“; תורתו של מינונג Gegenstandstheorie תורגמה פעם ע’ 426 (לא נכון). „תורת-הנושא“ ופעם ע’ 578 „תורת-המושא“ (נכון). הבאורים העניינים שמביא הספר הם מצומצמים ומרוכזים ונותנים למעיין את הידיעה הראשונה הנחוצה לו. בערך „פילוסופיה“ ימצא הקורא את תולדות הפילוסופיה בצמצום ולפי סדר העמים השונים. בתודה יש להזכיר שהמחבר צרף רשימת-המונחים. יש להצטער על הבדל המונחים הנהוגים באוניברסיטה העברית והנהוגים כאן. מונחים כגון „הרגשה“ (Empfindung), „ברירות“ (evidentia) חסרים גם במלון וגם ברשימת המונחים. סך הכל: עבודה הגונה שנעשתה מתוך מסירות רבה והראויה להכרת-טובה. עבודתו המצוינת והאחראית של ד”ר וויסלבסקי כעורך ידועה. הוצאת „דביר“ מודיעה שהיא מכינה לכסיקונים כאלה למקצועות שונים כגון ספרות, היסטוריה, גיאוגרפיה, טבע, חקלאות, רפואה עממית, מלים זרות.

ה. ברגמן.

130 רותנברג, בנו. מסאורולוגיה; ספר שמושי לתורת מגה-האוויר.

ירושלים, ר. מס. (דפוס „אחזה“, c1938). 175 ע’/ ציורים. ⁸.

= ספרית מס למדע פופולרי, ספר 10.

- 131 רחובות. תחנה לחקר החקלאות. מחלקת ההדרכה. עליון. מ"א-ס"ד.
רחובות, (דפוס הפועל הצעיר, תל אביב), תרצ"ב-תרצ"ו. 8°.
- את הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 426.
- מ"א-מ"ב יצאו בתל-אביב; מ"א, מ"ב, ס"ג, ס"ד חש"מ.
- התכן: מ"א: קליין, ה[נרי] צ[בי]: עש-התבואה Sitotroga cerealella
Oliv., תאור חייו בארץ והמלחמה בו. (תרצ"ב). 8 ע', ציורים. בסוף תמצית ושער אנגלי:
H. Z. Klein: The angoumois grain moth, its ecology and control in
Palestine.
- מ"ב: ריכרט, י[שראלי]: מחלת רקבון הקשותיה בירקות. (תרצ"ב).
8 ע', ציורים. בסוף תמצית ושער אנגלי:
I. Reichert: The sclerotinia rot disease of vegetables.
- מ"ג: הוראות לגידול התלתן האלכסנדרוני בהשקאה. [תרצ"ה]. 5, [1] ע',
ציורים.
- מ"ד: הכנת מרק בורדו, מאת המחלקה לפטולוגיה. (1935). 2 ע'.
- מ"ה: אטינגר, י[עקב]: הוראות לגידול תפוחי אדמה בעונת אביב.
(1936). 3, [1] ע'.
- מ"ו: צ'נומורץ, י.: הזנת עגלות והטיפול בהן. תרצ"ו. 15, [1] ע'.
- מ"ז: סידור משתלות חורף לירקות <עגבניות, חצילים, פלפל>.
(1936). 5, [1] ע', ציורים.
- מ"ח: שמירת הזבל האורגני במשק. (1937). 3, [1] ע'.
- מ"ט: הוראות לגידול תות-שדה. (1937). 3, [1] ע', ציורים.
- נ: החמרים המקובלים למלחמה במחלות ומוקים בגן הירק. (1937).
3, [1] ע'.
- נ"א: קצפרובסקי, ש[מעון]: כבוש מלפפונים. (1937). 7, [1] ע'.
"מהדורה שניה של העיון כ"ג".
- נ"ב: הוראות לאסיף תפוחי-אדמה ולשמירתם, מאת המחלקה להדרכה
<בהשתתפות המחלקות לפתולוגיה ולאנטומולוגיה>. 1937. 1 ע'.
- נ"ג: ליטואר, פ.: מחלת הכמשון של תפוחי-האדמה Phytophthora
infestans (Mont.) De By. [1937]. 7, [1] ע'.
- נ"ד: סלומניצקי, י.: גידול מלפפונים. (1937). 5, [1] ע'.
- נ"ה: העבודות בפרדס נושא-פרי <הוראות-שעה לעיבוד רצינולי>.
סוכם ועובד ע"א. נעים. [1937]. 6, [1] ע'.
- נ"ו: הוראות לנקוי בתי-האריזה וכלי-האריזה ממעוררי מחלות רקבון
של תפוחי-זהב, מאת המחלקה לפתולוגיה. 1937. 1 ע'.
- נ"ז: בקר, דב: הוראות לטיפול בעז. (1937). 11, [1] ע', ציורים.
- נ"ח: העבודות בפרדס הצעיר <הוראות-שעה לעיבוד רצינולי>. סוכם
ועובד ע"א. נעים. (1937). 8, [1] ע'.

נ"ס: אטינגר, י[עקב]: גינת בית לירקות. (1937). 9. [1] ע'.
ס: הוראות לקוטפי פירות הדר ואורזיהם לשם שמירה מרקבון, מאת
המחלקה לפתולוגיה. (1937). 2 ע'.

ס"א: כבשנה. י: פיסום עגלים בחלב רזה. (1937). 7. [1] ע'.
ס"ב: נעים, א.: גינת פירות על-יד הבית. (1937). 6. [2] ע'.
ס"ג: הרשקוביץ, א.: הוראות לזמירה בכרמי-נפנים לענבי מאכל. (1937). 2 ע'.
ס"ד: איך לכוון את זמני הבציר בכרמים בעזרת הזמירה? (1937). 2 ע'.

132 ריבלין, יוסף יואל [Josef Joel Riwlín]. שיעורים בדקדוק
הערבי והשפה הערבית. חוברת א. מאשר עלידי מחלקת החנוך של כנסת ישראל
בארץ-ישראל. תל-אביב, "אמנות" (דפוס "המערב", ירושלים), תרצ"ח. [4] דף, 88 ע'. 8°.

133 רמת גן. מועצה מקומית. שנתון תרצ"ז—1937: דינים וחשבונות.
סקירות וטבלאות, בצירוף אלבום תמונות, בחקופת 31.3.37 — 1.4.35. (רמת גן), (דפוס ארץ,
תל אביב), 1937. 48. [4] ע'. 8°.

134 שורר, ח[יים]. יוסף אהרנוביץ. (תל אביב), מרכז לתרבות, (דפוס
הפועל הצעיר), תרצ"ח. 60. [1] ע', פורטרט, תמונה. 8°.
תולדות חייו של יוסף אהרנוביץ, ממנהיגי "הפועל הצעיר" ושל "מפלגת פועלי
א"י" (אחרי האחד) ועורך "הפועל הצעיר" מהוסדו עד תרפ"ג. — בע' 12 נאמר: בראשית
תרע"ז נכנס אהרנוביץ בוכוח רחב עם אחד-העם, שבקר בארץ... ההסברות לא הועילו.
ב"סך הכל" שלו שפרסם אח"כ אחד-העם... וכו'... צ"ל "בראשית תרע"ב. "סך הכל" של
אחד העם נדפס בהשלה תרע"ב, חוב' ניסן.

135 שותפות הירקן. חוברת שותפות הירקן. העורך הראשי והאחראי
א. גרינברג. תל-אביב, (דפוס "ארץ"), 1937. 57 ע', דיאגרמות, פורטרטים. 8°.
קובץ מאמרים ורשימות על גידול ירקות ועל הצורך בהספקה עצמית.

136 שלום, יוסטוס. הכנות כלכליות למלחמה עתידה בארץ-ישראל. תל-
אביב, בני חורין, (דפוס מ. קיהל), תרצ"ח. 52 ע'. 8°.
המדורות: ארץ ישראל במלחמת העולם 1918—1914. מסורות ושיטות בהכנה
המשקית למלחמה למען ארץ-ישראל.

137 תוספתא. תוספתא חזון יחזקאל; כולל א. גוף התוספתא עם הלופי
גרסאות ושנויי נוסחאות עתיקות... ב. באור חדש... על התוספתא ע"פ המקורות העתיקים...
ומה שחדשתי... מדעתי... ג. חדושים... ד. ציונים ומראה מקומות... אשר סדר הגאון
המחבר "מנחת בכורים" ונקראו בשם "מראה יחזקאל". כל אלה עשתה ידי... יחזקאל
בא"א מרדכי זלמן אברמסקי... מסכת חולין. ירושלים, (דפוס הספר), תרצ"ח. [2] 42 דף 4°.
ראה גם ק. ס. שנה ג' ע' 43 מספר 174.

138 תל-אביב. גמנסיה ריאלית בלפור. גמנסיה ריאלית בלפור...
תרצ"ב—תרצ"ו 1931—1936. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ו. 8 ע'. 8°.

139 תל-אביב ויפו. לשכת המסחר. בולטין שנת 1937. (תל אביב.
דפוס מ. שהם), 12 [צ"ל 14], 127, 131-9, [4], XII ע', לוח-תמונה. 8°.
14 ע' בראש יר-XII ע' בסוף מודעות. — שער נוסף באנגלית:
Tel-Aviv and Jaffa. Chamber of Commerce. Annual
bulletin 1937.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 41.

140 תנובה. חיפה. סקירה על פעולות תנובה חיפה בשנת תרצ"ד (—תרצ"ו).
3 חבורות. חיפה. (דפוס אמנות), 1936-1934, 19, [1]; 20; 25, [1] ע'. 8°.
דו"ח תרצ"ד: בדפוס ורהפטיג.

141 תפלות. סדור. מפי עוללים; מחזור. א-ב. 2 כרכים. תל-אביב.
חברת "אמנות" (דפוס "הוצאת ארץ ישראל"), תרצ"ח. [2] דף, 650, [1] ע'; [2] דף,
808 ע'. 8°. ההערות בראש כל כרך וכרך התומות ע"י אברהם צבי נעמני (זיסרמן).
התכן: א: לראש השנה. ב: ליום הכפורים.

142 תרכיה. הקים. מגילה או מגילת אֶתְכָאם אל עדליה <קובץ דיני צדק>
<פניני חכמים>. באור השלם לפי הנוסח של ... עלי חידר ... מתורגם ע"י ברוך
נאה ... בהשתתפותו הקבועה של טוביה ליבוביץ. ספר א [ב]: המכר. תל אביב. (דפוס
"ארץ"), תרצ"ח. XII ע', [2] דף, 110 ע'. 8°.
בתחלת הספר: צדקיה הרכבי (הרושם בבית המשפט המחוזי בתל אביב): במקום
הקדמה. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 300.

143 ציוניסטישע ארגאניזאציע. דער שקל 1897-1937; 40 שנות ההסתדרות
הציונית. הקונגרס הציוני הכ'. ירושלים, די עקזעקוטיווע פון דער ציוניסטישער ארגא-
ניזאציע, (דפוס עזריאל), תרצ"ו. 42 ע', [1] דף. 8°.
קובץ מאמרים ורשימות על השקל. את ההוצאה העברית ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 410.

144 שארגעל, יעקב צבי. אין בלויען ליכט; לידער. תל-אביב, יידישער ליטע-
ראטן און זשורנאליסטן קלוב אין ארץ-ישראל, (דפוס "ליגא" רמת-גן), 1937. 71, [1] ע'. 8°.

145 Ben-Chorin, Schalom. Kritik des Esther-Buches; eine
theologische Streitschrift. Jerusalem, "Heatid" Salingré & co., (typ.
Weiss), 1938. 16 p. 8°.

146 Bibliography of the chief works of Prof. Max M. Laserson...
(Tel-Aviv ?, 1937 ?). [4] p. 8°.

הרשימה כוללת 33 ערכים, מהם 13 בפילוסופיה ובתורת המשפט, והשאר במשפט
קונסטיטוציוני ובפוליטיקה. מקצת הערכים על נושאים יהודיים וארץ-ישראליים. הספרים
והמאמרים נכתבו מיעוטם עברית ויודית ורובם בלשונות לעז.

147 **Jerusalem. Palestine Archaeological Museum.** Gallery book. Stone and bronze ages. Jerusalem, 1937. 1 p. l., 106 numb. l. 4°.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

148 **The Jewish Agency for Palestine. Central Bureau for the Settlement of German Jews.** Bericht an den XIX. Zionistenkongress und an den Council der Jewish Agency for Palestine in Luzern. London, Zentralbüro für die Ansiedlung deutscher Juden in Palästina, 1935. 102 p. 8°.

את ההוצאה האנגלית ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 216.

149 **Kantrovitch, Henry.** The law of criminal procedure in Palestine. Tel-Aviv, Mizpah Pub. Co., (typ. Achduth), 1938. 4 p. l., 3-156 p. 8°.

החלק: Introduction. — Organisation and jurisdiction of courts. — Procedure. — Commencement of criminal proceedings. — Attachment of property. — Preliminary enquiry. — Release on bail. — Judgment by default. — Accusation. — Arraignment. — Procedure at trial.

150 **Kantrovitch, Henry ; Henry E. Baker.** Palestine company practice. Jerusalem, "Achiassaf" & Greengas, (Azriel Press), 1937. 4 p. l., 599 p. 8°.

החלק: Incorporation. — Commencement of business. — General provisions as to the management and administration of a company. — Banking companies. — Insurance companies. — Foreign companies. — Obligations and liabilities of companies. — Private companies. — Winding up. — Removal of defunct companies from Register. — Forms. — Companies Ordinances, 1929-36 (p. 143-325). — Companies (winding up) rules (p. 329-472). Companies order. — Credit bank rules. — Notice. — Comparative tables.

151 **Keren Kayemeth Leisrael.** Report of the Head Office to the XVIIIth (XIXth ; XXth) Zionist Congress at Prague, August 1933 (Lucerne, 1935 ; Zurich, 1937), for the years 5691-93 <1931-33>; (5693-95 <1933-35>; 5696-97 <1935-37>). 3 v. Jerusalem, [1933 ; 1935 ; 1937]. 27 p. ; 1 p. l., 14 ; 24 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 318.

152 **Lifshitz, Z.** Map of Palestine, showing land in Jewish ownership, compiled with assistance of Government Survey material. Scale 1:250,000. 2nd ed. [Jaffa], Survey of Palestine, 1938. 98:56.

"Ed. by the Palestine Land Development Co., Ltd."

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 307.

- בפנים שם הספר :**

רצאה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 65, 208.

- את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 43.

- בראש השער: Palestine — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 451.

- בראש השער: Palestine. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ו ע' 43.

- "Compiled, drawn & printed under the direction of... Commissioner for Lands & Surveys Palestine, 1938".

159 **Palestine. Government. Palestine Railways and Operated Lines.** Report of the General Manager on the administration of the railways for the year ended 31st March, 1938. Jerusalem, n.p., [1938 ?]. 162 p. (incl. diagrs., tabs.), pl., map. 2°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 304.

- 160 **Palestine. Government. Treasury.** Report by the Treasurer on the financial transactions of the Palestine Government for the

year 1937-38. Jerusalem, Government Printing Press, (1938). 4 p.l., 243 p., tabs. 2°.

בראש השער: Palestine — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 179.

161 **Scripta academica Hierosolymitana.** (Scientific report 1): Weizmann, Ch(aim) and E(rnst) Bergmann: Polycyclic aromatic hydrocarbons. Jerusalem, (typ. Palestine Publishing Co. Press), 1938. 3 p. l., [3]-32 p., [6] l., illus. 8°.

"Simon Velikovsky foundation". — "Ed.: Immanuel Velikovsky".

בסוף הספר סכום ושער עברי נוסף: כתבי מחקר אקדמי. מחקר א: וייצמן, חיים את ארנסט דוד ברגמן: פחמימנים פוליציקליים ארומטיים. ירושלים, תרצ"ט.

162 **Zionist Organization and Jewish Agency for Palestine. Executives.** Report of the Executives of the Zionist Organisation and of the Jewish Agency for Palestine submitted to the XXth Zionist Congress and the Vth Session of the Council of the Jewish Agency at Zurich, Ab-Elul, 5697 August 1937. Jerusalem, (Azriel Press), 1937. XIII p., [1] l., 596 p., diagrs., maps, tabs. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 479 — את הדו"ח העברי ראה לעיל מספר 73.

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

163 ספר השנה ליהודי אמריקה. (ספר ג'). בעריכת מנחם ריבלין. ניו יורק, ההסתדרות העברית באמריקה, תרצ"ח. 439 ע'. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 308.

התכן: מחקר ומדע: ש. ש. כהן: היהדות — מהי? — נ. טורוב: על הפסיכולוגיה הלאומית. — ש. י. פייגין: ראשית העברים. — ז. וילנאי: היהודים והמוסלמים בא"י בימי הביניים. — מ. ופסמן: דען יצחק אברבנאל. — פ. חורגין: האנוסים — חלוצי מלחמת השחרור. — מ. ז. לווינזון — לביא: הסחת דברים כלפי מעלה. — א. זילברשטיין: דע, אהב וירא. — א. צ. אידלזון: הנגינה השקולה בישראל. — י. זנה: אבני בנין. — יוחנן טברסקי: פרויד הצעיר. — ספרות יפה: שירים מאת א. א. ליסצקי, י. זילברשלג, י. אפרת, ה. בבלי, א. ש. שווארץ, מ. פיינשטיין, ג. פרייל; ספורים מאת ה. סקלר (חזות על ראש צוק), ש. ל. בלנק: (לילה אחד). — מסה ובקורת: מ. ריבולוב: השירה העברית באמריקה. — א. רגלסון: אלהייהטבע בשירה האמריקאית. — י. ז. רייזון: השפעת התנ"ך על התרבות האנגלית. — ישעיה רבינוביץ: יוג'ין א'עיל — משורר המציאות. — א. אפשטיין: על דרך הספור של ברדיצ'בסקי. — ז. חומסקי: פ. מורדל ושיטתו בדרוק עברי. — רשימות (מאת י. בלוק, י. י. וואהל, י. אובסי, מ. ש. שפירא). — בית ישראל באמריקה: ה. פרנק: מעשיהצדקה של כנסת ישראל בארצות הברית. — מ. איוונסקי: היהודים והמהלך החדש. — א. צ. אנגלמן: לחקר המשפחה היהודית באמריקה. — נ. גרוס: הספרות האידית באמריקה. — ש. ק. מירסקי: על הדרשות וספרות הדרוש באמריקה. — י. פילטש: הכוללים היהודים באמריקה — חוקת ארצות הברית של אמריקה — תרגם דינאל פרסקי (למלאת 150 שנה לחוקה זו). — הסתדרויות ומוסדות.

164 שם משמעון. ירחון שם משמעון ... אומר ודברים ... מארי שבחבורה ... מרנא ורבנא שמעון מסקערניעוויץ. ואחר' ... מבנו הה"צ מרן אדמו"ר מלויביטש. גם חדר'ת בהלכה ואגדה ושר'ת ... נערך ע"י ועד הישיבה הק' שם משמעון בלויביטש. ווארשא, תרצ"ב. 8°.

העורך האחראי: מ. גינצברג. חוב' א' יצאה באייר.

165 דער גאליציאנער; יארבוך, ארויסגעגעבען צו דער ... יעהרליכער קאנ' וועזשאן פון די פאראייניגטע גאליציאנער אידען אין אמריקא. (ניירארק, פאראייניגטע גאליציאנער אידען אין אמעריקא), 1938. [76] ע', פורטרטים. 4°.

עם מחלקה אנגלית. שער נוסף:

Der Galizianer; yearbook issued on the occasion of the 2nd annual convention of the United Galician Jews in America.

העורך: ז. מ. קערשטיין. מאמרים ורשימות על היהודים בגליציה ועל ההסתדרות שהוציאה את הקובץ. חלק גדול של הטכסט ברכות ממוסדות ואישים.

166 יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. אמאפטייל. יארבוך פון אמאפטייל... 1. ניויארק, יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, אמעריקאנער אפטייל, 1938. 348 ע', [2] דף. 8⁰. העורכים: א(לכסנדר) מוקדוני, יעקב שאצקי. בראש השער: ביבליאטעק פון ייווא... ותכן הענינים ושער נוסף באנגלית: Annual of the American Branch of the Yiddish Scientific Institute. V. 1. New York, 1938.

„היארבוך“ הוה מוקדש לזכרו של חוקר הפולקלור היהודי ושל אחד מבני ה„ייווא“—יהודה לייב כהן. (מההקדמה).

התכן: פון דער רעדאקציע.— י. שאצקי: יהודה לייב כהן (מאטעריאלן פאר א ביאגראפיע).— י. ליפשיץ: א גיט איינגעגעבענער פרוו פון א מאטעריעליזאציע קיין אמעריקע.— ב. שטיינבערג: געשיכטע פון אגראריזאציע פון יידן אין אמעריקע (ביז 1880).— מ. אונגער: שמעון בערמאן און זיין פראיעקט צו קאלאניזירן יידן אין אמעריקע.— ל. סילווער: די געשיכטע פון דעם יידישן ישוב אין אלבאני.— ה. פראנק: יידישע דעמאגראפיע אין די פאראייניקטע שטאטן.— מ. בערגער: ברייו פון א מאַראָן (קאַרבאַטאָלס ברייו פון 1595).— ל. לעהרער: די אינטעליגענץ פון אמעריקאנער יידישע קינדער.— א. שולמאן: דער יידישער פארוויילונגס ראמאן אין אמעריקע.— א. מוקדוני: די עמיגראנט טישע דראמע.— מ. שטארקמאן: די שרהוואָן־זכרונות וועגן דער יידישער פרעסע אין אמעריקע.— י. מאַרק: יידישע אנגליזאציע.— ש. נייגער: יהואשעס ברייו (מיט אן אריינפיר).— מ. ש—ן: די קאנסטיטוציע פון דער „ארבייטער צייטונג“.

167 נויארקער פאריערס דזשאינט קאונסיל. יובילעאום זשורנאל, ארויסגעגעבן צום 25—טן געבורטסטאג פיערונג פון פאריערס דזשאינט קאנסיל... [ניו יארק], נויארקער דזשאינט קאנסיל פון דער אינטערנעשאנאל פאר וואַירקערס יוגיאן, 1937. 32, [103], 73 ע', צלומים (בתוכם פורטרטים, פסימיל). 4⁰.

בראש העמודים: 1937 ... 1912.— עם מחלקה אנגלית ושער נוסף:

Furriers' Joint Council of N. Y. Jubilee journal...

168 נייילעבן; חודש־זשורנאל, ארויסגעגעבן פון דער נאצ. עקזעקוטיווע פון „איקאר“, געזעלשאפט צו העלפן דער אידישער קאלאניזאציע אין סאוועטן—פארבאנד. New York, 1935. 8⁰. עם מדור אנגלי ושער אנגלי:

Naileben, New Life; a magazine pub. every month by the Icor, Association for Jewish Colonization in the Soviet Union.

העורך האחראי: ש. אלמאזאוו. חבר המערכת: ש. אלמאזאוו, י. מ. בודיש, משה כץ. חוב' א' יצאה במאי ורשום על המעטפת: (66) Vol. IX N: 1, מפני שהירחון הוא המשך של „איקאר“ שיצאה תחלה כביולטין (ראה ק. ס. שנה ב' ע' 170) ואח"כ כירחון.

169 די פרעסע. ארגענטינע; סופציק יאר אידישער אישעו, צוואנציק יאר די פרעסע (ארויסגעגעבן פון „די פרעסע“). בוענאס איירעס, דפוס „די פרעסע“, 1938. XIV ע', דיאגראמות, מפות, פורטרטים, פסימילים, תורים, תמונות. 4⁰.

כולל גם מדור בספרדית.— על המעטפת השמאלית שער נוסף בספרדית:

Argentina. 50 años de vida judía en el país, XX aniversario de "Di Presse", (ed. por el diario "Di Presse"). Buenos Aires, 1938.

העתון היומי „די פרעסע“ הוציא ליובל הכפול (של הישוב היהודי ושל העתון) קובץ גדול זה במטרה לתאר את התהוותו והתפתחותו של הישוב היהודי במדינה לכל הפעולותיו. בקובץ באו מאמרים רבים ומקיפים גם על ארגוניו בכלל (התופסים כחצי הספר); המולדים סבורים שתאור מפורט של הרקע הכללי יועיל להבנת ההיסטוריה של הישוב היהודי. — הספר נדפס לפי כללי הכתיב היבסקי, למשל „טאלמעטוירעס“ במקום „חלמודי-תורה“, מה שמראה גם על נטיות של בעלי-הקובץ. בחלק „היהודי“ של הקובץ באו מאמרים ורשימות על החיים הכלכליים, התרבותיים והצבוריים של הישוב היהודי בארגנטינה. — מאלה יש לצין במיוחד: פ. קאץ: 50 יאר אידען אין ארגענטינע. — יאנקעו באטשאנסקי: דאס געדרוקטע אידישע ווארט אין ארגענטינע. — ט. ביילין: צו דער געשיכטע פונעם אידישן טעאטער אין ארגענטינע. — נ. קריטשמאר: 50 יאר איד. קאלאניאליזע אין ארגענטינע. — פ. נאטאן: די אידישע געזעלשאפט אין ציפער און בילד (ע' 561—660). — י. אקסענצאוו: אונדזערע אויסגאבעס אין אידיש, העברעאיש און שפאניש (ביבליוגרפיה, ע' 669—687).

170 די קהלה-שטימע: (ארגאן פון דער יודישער קהלה אין ווארשא). ווארשא. יודישע קהלה, 1937. 4°. מצור.

ירחון. העורך: פ. וואסערמאן. — גל' א' יצא במנחם אב. — בכל גליון וגליון מאמר אחד בעברית. — עם מדור בפולנית, שהוא ריב הספר, ושער נוסף:
Głos Gminy żydowskiej.

171 קענעדער אדלער. יוביליי-אויסגאבע לכבוד דער דרייסיג יאהריגער עקזיסטענץ פון דער עלטסטער און פארשפרייטסטער אידישער טעגליכער צייטונג אין קאנאדע. זונטאג, כ"ח שבט, תרצ"ח, דעם 30טען יאנואר, 1938, Montreal ... 101—3 [1] ע', פורטרטים, תמונות. 2° גדול.
מהמעטפת. — עם מחלקה אנגלית ושם נוסף:

Souvenir edition marking thirtieth anniversary of the Jewish daily eagle.
Montreal, 1938.

מאמרים, זכרונות, רשימות על היהודים ומוסדותיהם בקנדה, על העתון והתפתחותו ועל נושאים כלליים אקטואליים, גם ספרות יפה (שירים) מאת א. סיגאל, י. י. סיגאל, א. ש. שקאלניקאוו, איידע מאנע, נ. י. גאטליב, ש. ז. שניאורסון, ספורים ורשימות מאת י. י. סיגאל, פ. הירשביין, ש. תלפיות, מ. צ. ה. זאלקהיים, י. גלאגאלד, בין השאר: ב. ג. זאק: היסטארישע פערספעקטיווען פון קאנאדער אידישנטום. — י. מדרש: גרויסע ענדערונג גען אין קאנאדער אידישען לעבען אין די לעצטע 30 יאר. — א. א. ראבאק: דער וואוס פון דער אידישער שפראך. — ש. גינער: מיט דרייסיג יאר צוריק און איצטער (א קאפיטעל פון א גרעסערער ארבייט). — נ. י. גאטליב: 20 יאר אידיש-סאמעטישע ליטעראטור. — י. ראבינאוויטש: מוזיק ביי אידען אין די צייטען פון תנ"ך און תלמוד. — ש. בעלקין: קאנאדער אידען און די וועלט מלחמה.

172 "Achduth"; bulletin mensuel du cercle de jeunesse sioniste Achduth, Anvers. [Anvers], (1935). 4°.

מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — גל' א' יצא בנובמבר; גל' 6. (לע"ע האחרון) יצא באפריל—מאי 1936. — שם הביולטין גם בעברית: ידיעות של אגודת הנוער הציוני אחרות, אנטרפן.

173 *Almanahul evreesc. Jüdisches Jahrbuch. Zsidó évkönyv. 5697-(5699) 3 v. Szerkesztik: Drechsler Miksa, ... Naschitz Imre. II-IV. évfolyam... (Timișoara), "Hercules", [1936-38]. 235, [2]; 226, [1]; 184, [1] p. 8°.*

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 443. — השם הגרמני וההונגרי לשנת תרצ"ז:
Jüdisches Jahrbuch und Kalender. Zsidó évkönyv és naptár.

174 *American Academy for Jewish Research. Proceedings. Vol. VIII: 1937-1938. New York, (Press of the Jewish Publication Society, Philadelphia), 1938. XIV p., [1] l., 65, 136 p., facsim. 8°.*

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 314.
כולל: [משה בן מימון]. מקאלה פי צנאעת אלמנסק ספר מלכות הג'יון להרמב"ם במקורו הערבי ובתרגומי אבן תבון, אחיטוב וביבש, ערוך עפ"י כתבי-יד ומחדורות ראשונות ומתורגם אנגלית ע"י ישראל אפרת. ניו-יורק, האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות, תרצ"ט.

Maimonides' Treatise on logic <Maḳālah fi-ṣinā'at al-manṭiḳ>. The original Arabic and three Hebrew translations critically ed... and tr. into English by Israel Efros. New York, American Academy for Jewish Research, 1938.

„מלות ההגיון", יצא גם לחדר בהוצאה זו. — XIV ע' בראש הספר כוללים חמ"ר רשמי של האקדמיה.

175 *Call of youth; organ of Young Circle League and Workmen's Circle. New York, National Executive Committee of the Workmen's Circle), 1933. 4°.* ירחון. גל' א יצא בינואר.

Managing editor: Y. Murray Goldman. Editor: I. Baskin.

176 *Central Conference of American Rabbis. Forty-ninth annual convention, June 21st to June 26th, 1938, Atlantic City, N. J. Vol. XLVIII, ed. by Isaac E. Marcuson. (Philadelphia, Press of the Jewish Publication Society, 1938). 375 p. 8°.*

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 306.
התכן: M. C. Curric: President's message. — S. B. Freehof: Conference lecture. — J. L. Fink: Conference sermon. — Memorial addresses.—

B. J. Bamberger : Factors in the history of the Synagogue. — D. Lefkowitz : The primacy of the Synagogue — how can it be reestablished. — R. P. Goldman : Cooperation between the rabbi and layman. — Ph. S. Bernstein : Toward a program for American Judaism. — Contemporaneous history. — Contemporaneous literature.

177 **The 11th hour** ; (issued by the New Zionist Organisation of South Africa). Johannesburg, 1937. illus. 4°.

שבעות. — גליון א' יצא ב-12 במרץ. — גל' 11—35 : 2°. מגל' 36 ואילך : 2° גדול.
מגל' 37 ואילך שם העתון : "The Jewish herald".

178 **Fédération des sociétés juives d'Algérie**. Bulletin de la Fédération des sociétés juives d'Algérie. Alger, 1934. 4°.

ירחון. גל' א' יצא ב-1 במאי.

179 **Jüdische Lesehefte**, hrsg. von Adolf Leschnitzer. Berlin, Schocken Verlag, 1937. Nr. 16-20. 5 v. 8°.

16: Ehrmann, Elieser L. Ssukkot und Ssimchat tora ; ein Quellenheft. 64 p. 'Quellennachweis' : על עמ' 3—4 של המעטפת :

17: Loewenberg, Jakob. Eine Auswahl aus seinen Schriften ; hrsg. und eingeleitet von Ernst Loewenberg. 31, [1] p.

"Quellenverzeichnis" : על עמ' 3 של המעטפת :

*18: Franzos, Karl Emil. Eine Auswahl aus seinen Schriften, hrsg. und eingeleitet von Jenny Radt.

19: Fleg, Edmond. Salomon ; textes choisis, annotés, par Martin Deutschkron. 31, [1] p.

20: Ehrmann, Elieser L. Purim ; ein Quellenheft. 62 p.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 205.

180 **Der Jüdische Weg**. Wien, Verband radikaler Zionisten, 1933 <5694>. 2° גדול.

דו־שבועון. גל' א' של שנה ג' יצא ב-4 באוקטובר י"ד תשרי. — העורך האחראי : Karl Kirsch (שנה ג' גל' 1—15), Alfred Weishut (שנה ג' גל' 16—שנה ה' גל' 7), Alfred Brandler (שנה ה' גל' 8—שנה ז' גל' 6).

181 **Jüdischer Kulturbund. Rhein-Ruhr**. Mitteilungen... Köln a.R., 1935. illus. 4°.

ירחון. — האחראית : Truda Rosenthal — גל' ד' של שנה ב' יצא בינואר.

182 *News from the School of the Jewish Woman*. New York, School of the Jewish Woman, 1935. 4°.

ירחון. גל' א—ב יצא בנובמבר—דצמבר. גל' ד' ואילך יצא בשם:
The Jewish spectator

183 *Nuestra tribuna*; revista mensual, organo del Centro israelita de Bogotá. (Consagrada a los intereses nacionales, culturales, sociales y económicos de la Colectividad hebrea en Colombia.) Bogotá <Columbia>, 1933 <5694>. illus. 4°.

העורך: Jaime Fainboim. — גל' ג' יצא בנובמבר.

184 *Schocken Verlag. Berlin. Almanach des Schocken Verlags auf das Jahr 5699*. Berlin, Schocken Verlag, 1938/39. 153 p. 8°.

Herausgeber: Moritz Spitzer. — 457 ע' שנה י"ד ע' 457. את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 457.
M. Buber: Die Erwählung Israels. Eine Befragung der Bibel. — מהתנ"ך
S.J. Agnon: Im Wald und in der Stadt. Aus d. Hebr. übertr. von M. Spitzer. —
F. Rosenzweig: Fragmente aus dem Nachlass. — E. Täubler: Zukunft und Vergangenheit. Aus der Einleitung eines Geschichtswerks. — F. Baer: Jehuda ha-Lewi und seine Zeit. — M. Zobel: Bräuche nach der Geburt eines Kindes. —
E. Brauer: Von den kurdischen Juden. Kinder und Kindheit. — Ankunft in New York vor 90 Jahren. Aus d. Reisetagebuch eines jüd. Amerikawanderers von 1847 mitgeteilt von Guido Kisch. — N. N. Glatzer: Die Synagoge der Negerjuden in Newyork. — A. I. Phiebig: Statistische Tabellen.

185 *Tribuna evreească. Almanachul ziarului Tribuna evreească pe anul 5698*. Iași, typ. "Progresul", 1937—5698. 1 p. l., 350, [2] p., illus., port. 8°.

העורכים: —C. Barzilai și B. Causanscky. כולל גם מדור עבריידי

עם שער נוסף ביוונית: די אידישע טריבונע. אלמאנאך תרצ"ח. יאסי, תרצ"ח. העורך: י. י. בורשטיין. — הקובץ כולל מאמרים ורשימות על היהודים ברומניה, על הציונות ומוסדותיה ועל הערצלה על הישוב בא"י, על קהלות גדולות ברומניה וגם שירים. — המדור העבריידי כולל ביוגרפיות קצרות של גדולי הסופרים בעברית בצרפת קטעים או דוגמאות מיצירותיהם. שירים של משוררים יודיים ברומניה. גם תור נגינה לשירים מושרים.

186 *Tribuna sionista*; órgano oficial del Comité central sionista de México. México, D.F., 1938. illus. 4°.

ירחון. — העורך: Yosef Tjornitzski. גל' א' יצא באוגוסט.

187 *La Tribune juive*; hebdomadaire d'informations et de défense. Alexandrie, 1936 <5696>. 2°.

העורך: J. Rabin — גל' א' יצא ב' 17 במרץ, מגל' 48 ואילך שם העתון גם בעברית: הבימה העברית.

188 *Youth aliyah* 5698 1937/38. Berlin, Arbeitsgemeinschaft fuer Kinder- und Jugend-Alijah, [1937]. 14 l., ill. 8°.

מהמעטפת. — לוח אמנותי.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

189 אלגעמיינע ענציקלאפעדיע. באנד 4: אנטיסעפטיק — ארץ ישראל. פאריז, דובנאו פאנד, 1937. [3] דף, 528 עמודות, טבלאות, מפות, פורטרטים, תמונות. 4°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 317.

העורכים: י. ר. אבראמאויטש (= רפאל ריינ), בן אדיר (= א. ראזין), א [ליהו] טשעריקאווער וא [ברהם] מענעס.

הערכים הגדולים ביותר בכרך זה: אסטראנאמיע, אפריקע, אראביע, אראבער, ארבעט, ארבעטלאזיקייט, ארבעטער-באוועגונג, ארץ ישראל (ע' 489—528).

אקסענצאוו, י. אונדזערע אויסגאבעס אין אידיש, העברעאיש און שפאניש. עיין מס' 169.

מאץ, ה. ד"ר צמח שאבאד ... עיין מס' 283.

189 ריבקינד, יצחק. שאול גינזבורג ביבליאגראפיע 1892—1937. <מיט 3 פאסימיליען> ... ניו יארק, שאול גינזבורג 70 יאהריגער יוביליי קאמיטעט, תרצ"ח. XL ע', פורטרט. 8°.

עם שער גוסף באנגלית:

A bibliography of the writings of Saul M. Ginsburg 1892—1937,.... by Isaac Rivkind...

הביבליוגרפיה מחולקת לשלשה מדורות: (א) כתבי שאול גינזבורג, מסדרים לפי השנים (ערכים 1—258). (ב) גינזבורג העורך (ערכים 259—265). (ג) הנכתב על אדות גינזבורג (ערכים 1—35 במספרים מיוחדים). — הפסימילים הם צילומים משערי ספרי גינזבורג ומהעתונים והקצצים שערך. — הביבליוגרפיה נדפסה גם בסוף כרך ג' של כתבי ש. גינזבורג שיצאו לאור ע"י ועד היובל (עיין להלן מס' 277).

190 *Amsterdam, Universiteit. Bibliotheek. Bibliotheca Rosenthaliana. Systematische catalogus van de Judaica der Bibliotheca Rosenthaliana. [v.] III: (Letterkunde <2. gedeelte>).* Amsterdam, Internationaal antiquariaat, 1938. VIII, 207—308 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 48.

חתכן המפורט גם באנגלית. חלוקת הספר:

III. Literature (2nd part): Bible (Old Testament): Translations. Hafta-roth. Anthologies. Bible exegesis. — Apocrypha and Pseudepigrapha. — Talmud and Midrash.

191 **Boston. Public Library.** Recent Judaica; a list of books of Jewish interest recently added to the Library. (Compiled by Fanny Goldstein). <A supplement>. 2 v. Boston, pub. by the Trustees, 1937, 1938. 20; 42 p. 8°.

==Brief reading lists, no. 45 <A supplement> April 1937; 46 <A supplement> May 1938. את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 458.

192 **Eichstädt, Volkmar.** Bibliographie zur Geschichte der Judenfrage. Bd. 1: 1750-1848. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, 1938. X p., [1] 1., 267 p. 8°.

המחבר סדר את הספר לפי הזמנתו של Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschlands ומתכוון לרשום כל הפובליציסטיקה הגרמנית בשאלת היהודים. הרשימה כוללת לא רק ספרים וחוברות אלא גם מאמרים בכתבי-עת ופרקים מספרים בתורת המדינה. בתיאולוגיה היסטורית. הסדר הוא כרונולוגי. — העקרון הגנטי הובס גם לתוך הביבליוגרפיה הזאת, דבריהם של מחברים יהודים מסומנים ככוכב, ודבריהם של מחברים שיהודים מוטלת בספק. מסומנים בסימן שאלה. הביבליוגרפיה כוללת 3016 ערכים. המחבר השתמש לצרכי עבודתו בעיקר באוצרות ביה"ס הממשלתי בברלין וגם בספריות מינכן ופרנקפורט.

193 **Journal of Jewish bibliography**; a quarterly; ed., in collaboration with eminent scholars, by Joshua Bloch. (New York),

גל' א' יצא באוקטובר ומכיל 32 ע'. התכן: 1938. 8°.

C. Roth: The origin of Hebrew typography in England. — A. Freimann: Haben jüdische Flüchtlinge aus Mainz im 15. Jahrh. den Buchdruck nach Italien gebracht? — Briefly recorded. — A. Berger: The literature of Jewish folklore. — J. Bloch: Miscellaneous notes. —

מ. וקסר: ראובן אשר ברודס. — ג. באדר: מלואים למאמרו של מנשה וקסר על ברודס. העורך מונה במאמר הפתיחה שלו את כל כתבי-העת הביבליוגרפיים היהודיים ששבקו חיים לכל חי, ואינו מוכיר את "קריית-ספר" שסיים זה עתה את השנה החמש-עשרה לקיומו.

194 **Magna bibliotheca Anglo-Judaica**; a bibliographical guide to Anglo-Jewish history. New ed., rev. and enl. by Cecil Roth. London, Jewish Historical Society of England, University College, 5698—1937. XIII, 464 p. 8°.

מהדורה א' של ביבליוגרפיה זו יצאה בשם: Bibliotheca Anglo-Judaica... compiled by J[oseph] Jacobs and L[ucien] Wolf. London, 1888.

ואלה מדורות הספר:

I: Histories: Bibliographies and works of reference. — History of the Jews. — History of the Jews in England: General, Medieval (before the expulsion of 1290); Middle period (1290—1648); Resettlement period (1648—1660); Modern period (1660—1937). — History of the Jews in England — Local: London (General, Synagogues, Institutions); Provinces. — Dominions and Dependencies. — Biography. — Cultural history. — The Jew in English literature. — British Israel and Palestine. — Periodicals (London, Provinces, Overseas). — Part II: Historical materials: Political and social. — Acts of Parliament. — Trials and leading cases. — Polemics (external; internal). — Conversionism. — Communal organisation. — Liturgy. — Special orders of service. — Sermons. — Theology and exegesis (Non-Hebrew). — Hebrew scholarship and literature. — Hebrew poems. — Christian Hebrew scholarship. — Grammars and dictionaries. — Restoration to Palestine. — British Israel and lost ten tribes. — Contemporary Jewish life and customs. — The Jew in English literature. — The Jewish contribution to general literature. — Almanacks. — School books. — Addenda. — Index.

זכתה הספרות האנגלית-יהודית לביבליוגרפיה זו הכוללת 2959 ערכים (בחשבון הובאו גם הערכים הנוספים המרובים המסומנים בתוספת אות אחרי המספר) והיא ממש מכרה של ידיעות ביבליוגרפיות לא רק לתולדות היהודים באנגליה אלא גם לכמה וכמה עניינים המסתעפים מהם והקרובים להם. החלק השני (חומר היסטורי) מגיע רק עד שנת 1837. היא שנת עלות ויקטוריה למלכות. חבל שסימן המחבר כל מדור במספרים מיוחדים ולא חמשיך את מספר הערכים בספר כולו. מה שהיה מקל להזכיר ערכים הכלולים בו.

195 Munkácsi, Ernő. Miniatülművészet Itália könyvtáráiban; héber kódexek. [Budapest], Országos magyar zsidó múzeum, [1937 ?] 3 p. l., 3-85, [1] p., 1 l., XXXVIII pl., [4] p. 4°.

„אמנות המיניאטורות בספריות איטליה; כתבי יד עבריים”.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א”י מס’ 23, 146.

מדע המקרא

196 מושקוביטש, דוד. ספר גילי ז'ה ב; באורים וחדושים על חמשה חומשי תורה, מיוסדים על מאמרי חכמז”ל בתלמוד ומדרשים ובהם מאמרים ... המעוררים על שיבת ציון ... מאת הרב דוד מאשקאוויטש ... חלק ב. סאטמאר, דפוס מ. ל. הירש, תרצ”ו. [2], 135 דף. 4°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט”ו ע’ 49.

197 פלוצקי, מאיר דן רפאל. ספר כלי חמדה על התורה כולל חידושים ופירושים על סדר הפרשיות שבתה"ק ולפעמים יתבאר בו מאמרי חז"ל דרך דרוש ... חלק חמישי ... ספר דברים ... כל אלה חברתי ... מאיר דן רפאל ... פלאצקי. (Warszawa), ישראל נתן וחנוך העניך בני המחבר [פלוצקי], (Druk. Sikora i Milner), תרצ"ה. [1], 66 דף, 61—359, 6 ע' 4°.

חלק א—ב על בראשית—שמות יצא בשנת תרס"ו בהוצאת נ. נ. קרונברג בפטרקוב.

198 פלוצקי, מאיר דן רפאל. ספר המילואים לכלי חמדה על בראשית, שמות ויקרא כולל חידושים פלפולים ודרושים על סדר פרשיות התה"ק, גם ביאורים על תרגום יהונתן ... מאת מאיר דן רפאל ... פלאצקי ... מסודר ע"י ר' ישראל נתן פלאצקי ... ויצא לאור ע"י ר' חנוך העניך פלאצקי ... בני הגה"צ המחבר. פטרקוב, העניך פאלמאן (Druk Sikora i Milner, Warszawa), תרצ"ח. [1] דף, 7, 8, 142 ע' 4°.

199 שבדרון, שלום מרדכי. ספר ליקוטי תורה מס' תכלת מרדכי על התורה אשר חברו הרב ... שלום מרדכי הכהן האבד"ק ברעזאן ... הוצאתי לאורה ... משה ישראל אבד"ק דראגמירעשט. סאטומארע, דפוס מאיר ליב הירש, תרצ"ג. 16 [צ"ל 24] דף. 8°.

200 תנ"ך, תורה. ספר חמשה חומשי תורה עם ההפטרות, נדפס על פי המסורה ומתורגם אנגלית עם פירוש קצר מלאכת סיעת חוגי תורה ובראשם יוסף צבי הערץ. לונדון, דפוס שונציין, תרצ"ח. [2] דף, IX—VII ע', [1] דף, 990 ע', [1] דף, תים. 4° שער נוסף באנגלית:

The Pentateuch and Haftorahs. Hebrew text, English translation and commentary edited by the Chief Rabbi <... J. H. Hertz>. London, Soncino Press, 1938.

זו מהדורה ב'. הראשונה יצאה בחמשה כרכים בשנות 1929—1936; ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 447.

201 תנ"ך. כתובים. שיר השירים. (Berlin, Vorstand der Jüdischen Gemeinde, Aufbringungswerk, 1937), 25 [7] ע', ציורים. 8°.

מהמעטפת. — עברית וגרמנית; מבוא ודר"ח על פעולות קהלת ברלין בגרמנית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בגרמנית: Das Hohelied.

202 תנ"ך. כתובים. מגילת רות. (Berlin, Vorstand der Jüdischen Gemeinde, Aufbringungswerk, 1936), 19 [1] ע', ציורים. 8°.

מהמעטפת. — עברית וגרמנית; מבוא והערות בגרמנית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בגרמנית: Das Büchlein Ruth; eine Festgabe zu Schowuau.

203 Alttestamentliche Abhandlungen. Hrsg. von A(lfons) Schulz. Bd. 11, H. 4— Bd. 13, H. 2. 7 v. Münster i. W., Aschendorff, 1932—1937. 8°.

Bd. 11, H. 4:— Schlütz, Karl. Isaias 11, 2 <die sieben Gaben des Hl. Geistes> in den ersten vier christlichen Jahrhunderten. 1932. XIX, [1], 174 p.

Bd. 12, H. 1: Schulz, Alfons. Kritisches zum Psalter. 1932. IV p., 2 l., 66 p.

Bd. 12, H. 2: Stier, Fridolin. Gott und sein Engel im Alten Testament. 1934. XV, [1], 158 p.

Bd. 12, H. 3: Ziegler, Joseph. Untersuchungen zur Septuaginta des Buches Isaias. (pref. 1934). VII, [1], 220 p.

Bd. 12, H. 4: Holzhey, Karl. Jahve der Gott Israels; sein Kampf gegen die fremden Götter von Mose bis Christus. 1936. IX p., 1 l., 183 p.

Bd. 13, H. 1: Schmidt, Johannes. Studien zur Stilistik der alttestamentlichen Spruchliteratur. 1936. X p., 1 l., 76 p.

Bd. 13, H. 2: Ziegler, Joseph. Dulcedo Dei; ein Beitrag zur Theologie der griechischen und lateinischen Bibel. 1937. VIII, 107 p.

כרך י"ג חוב' ג' ראה ק. ט. שנה ט"ו, במספר 1717.

204 **Armstrong, [Mrs.] Edyth Sage.** Studies in the Psalms. Chicago, Associated Authors, (c1937). 215 p., illus., map, 1 pl. 8°.

תוכן: The poetry of the Bible. — The literature of Psalmody. — The wilderness wanderings of the Children of Israel. — Possible Psalms of the wilderness period. — The Judges and the conquest of Canaan. — Psalms of the Period of the Judges and the conquest of Canaan. — The golden age of empire, poetry and song. — Psalms reflecting the pastoral period and the early monarchy. — Temple worship among the Israelites. — Psalms associated with Temple worship. — The folk-songs of the people. — Psalms of the divided Kingdom. — The captivity and the dispersion. — Psalms of the captivity. — "The captivity brought back". — Psalms of the wisdom period.

205 **Bible. tr. German.** Die Botschaft des Alten Testaments; Erläuterungen alttestamentlicher Schriften, hrsg. vom Calwer Verlagsverein. Bd. 2, 3, 14, 18. 4 v. Stuttgart, Calwer Vereinsbuchhandlung, 1938. 8°.

תוכן:

Bd. 2: Das Buch des Glaubens; Kapitel 12-25 des ersten Buches Mose... ausgelegt von Hellmuth Frey. 2. Aufl. 207 p.

Bd. 3: Das Buch des Kampfes; Kapitel 25-35 des ersten Buches Mose... ausgelegt von Hellmuth Frey. 191 p.

Bd. 14: Das Buch des betenden Volkes; der Psalmen erster Teil für Freunde und Verächter der Bibel ausgelegt von Rudolf Abramowski. 243 p.

Bd. 18: Das Buch der Weltpolitik Gottes; Kapitel 40-55 des Buches Jesaja; ... ausgelegt von ... Hellmuth Frey. 2. Aufl. 294 p.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 447.

206 **Bible. Minor prophets.** Das Zwölfprophetenbuch, übersetzt und ausgelegt von Alfred Jepsen. Leipzig, G. Schloessmann, (1937). 199, [1] p. 8°.

(Bibelhilfe für die Gemeinde... hrsg. von Erich Stange).

207 **Bible. Psalms.** Ausgewählte Psalmen. Mit Einführung von M(eier) Spanier. 3., verm. Aufl. Berlin, Vortrupp, (pref. 1938). 132 p. 8°.

מהדורה ב' ראה ק. ס. שנה י' ע' 229. — להוצאה זו נחוספי תרגומי פרקי תהלים י"ג, כ"ו, ל"ט, מ"ה וק"ג.

*208 **Bowie, Walter Russel.** Great men of the Bible. New York, Harper, 1937. VIII, 228 p. 8°.

209 **Bratsiotis, Ioannes.**

Παναγιώτου 'Ι. Μπρατσιώτου Εισαγωγή εις τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μετὰ δύο παρατηρημάτων περὶ ἀποκρύφων καὶ νεωτέρων μεταφράσεων τῆς Π.Δ. 'Εν Ἀθήναις, (Τύποις "Φοῖνικος"), 1937. ιβ', 659 p. 4°.

"מבוא לתנ"ך בהוספת שתי חקירות: על הספרים החיצוניים ועל התרגומים החדשים של התנ"ך".

210 **Caspari, Wilhelm.** Lieder und Gottessprüche der Rückwanderer <Jesaja 40-55>. Giessen, A. Töpelmann, 1934. VI p., 1 l., 264 p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 65.

211 **Causse, A[ntonin].** Du groupe ethnique à la communauté religieuse; le problème sociologique de la religion d'Israël. Paris, F. Alcan, 1937. 343 p. 8°.

=Études d'histoires et de philosophie religieuses pub. par la Faculté de théologie protestante de l'Université de Strasbourg, no. 33.

התנ"ך: La crise du groupement social dans l'ancien Israël: La solidarité familiale et tribale. — L'évolution politique et culturelle et la désagrégation des anciens groupes. — Les Prophètes et la crise du groupement social: Les Prophètes et la crise: Retour au passé. — Les valeurs nouvelles. — La trans-

formation de la notion d'alliance et l'interprétation de l'ancienne coutume dans la réforme deutéronomique. — Le problème sociologique du judaïsme. — De la nation à la communauté juive. — Les tendances de secte et la signification sociologique de la nouvelle piété. — Au-delà du groupe ethnique et du groupe culturel. Vers un humanisme juif. — Le syncrétisme religieux et la portée sociale des mouvements de secte. Limites et destinées de l'humanisme juif : Le syncrétisme religieux et la portée sociale des mouvements de secte à l'époque perse et hellénistique. — Limites et destinées de l'humanisme juif.

212 Cook, Stanley A[rthur]. The "Truth" of the Bible. Cambridge, W. Heffer, (1938). XIX, 346 p. 8°.

התחן: Preface. — The interdependence of religion and research. — The goal of Biblical criticism. — The prophets as teachers of righteousness. — The prophets and the reconstruction of Israel. — The "evolution" of Biblical religion. — Biblical criticism and the interpretation of history. — Holiness and righteousness. — The exilic age and its significance. — Ethical monotheism in the light of comparative religion. — The "Truth" of the Bible: I. The processes. II. Righteousness, order and truth. III. Towards a new culture. — Chronological notes (pp. 329—333).

213 Elliott, G[raeme] Maurice. Spiritualism in the Old Testament. London, Psychic Press, 1938. 191 p. 8°.

214 Fichtner, Johannes. Die altorientalische Weisheit in ihrer israelitisch-jüdischen Ausprägung; eine Studie zur Nationalisierung der Weisheit in Israel. Giessen, A. Töpelmann, 1933. VIII, 128 p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 62.

התחן: Der Inhalt der Weisheitslehre. — Ziel, Motiv und Norm des weisen Handelns. — Die Gottesanschauung der Weisen. — Rückblick: Die Entwicklung und ihre Faktoren.

215 Haeussermann, Friedrich. Wortempfang und Symbol in der alttestamentlichen Prophetie; eine Untersuchung zur Psychologie des prophetischen Erlebnisses. Giessen, Töpelmann, 1932. 2 p. 1., 128 p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 58.

216 Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv. 7. Bericht mit einer Beigabe: Bibel und Gewerbe in alter Zeit. Kelter und Mühle zur Veranschaulichung kirchlicher Heilsvorstellungen von... Hans Vollmer. Hamburg, Lucas Gräfe, 1937. 15, [1] p., facs., portr. 8°.

217 **Hempel, Johannes.** Das Ethos des Alten Testaments. Berlin, A. Töpelmann, 1938. VIII, 287 p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 67.

החן: Die Volkssitte und ihre Lehrmeister. — Kollektivismus und Individualismus. — Die Gemeinschaft als ethisches Subjekt. — Die religiöse Entscheidung und der "indirekte Weg" der Lebenssicherung. — Die Abgrenzung als religiöses und ethisches Prinzip.

218 **Hoschander, Jacob.** The priests and prophets. New York, Jewish Theological Seminary of America, 1938. XVIII p., 1 l., 362 p. 8°.

יעקב הושנדר ז"ל היה אשורולוג על פי מקצועו, אבל את מיטב כוחותיו הקדיש לחקירת המקרא מתוך ההשקפה השמרנית. אחרי שכיהן כעשר שנים כפרופסור למקרא בסמינריון לתיאולוגיה בניו-יורק, נפטר הושנדר בשנת 1933, קודם שזכה לפרסם את רוב חקירותיו בימי חייו. מחוץ למאמרים אחדים והשקפות בקורותיו על הספרות המקצועית במדע המקרא, שפרסם בחייו ב-JQR, הוציא רק ספר אחד, והוא הספר הידוע על מגלת אסתר לאור ההיסטוריה (The Book of Esther in the Light of History, 1923). אחרי מותו נמצא בעזבונו אוסף גדול בכ"י של חקירות על המקרא, שמתוכו הוציאו ידידיו את הספר המענין המונח לפני.

הספר כולל חקירות על הכהנים והנביאים והשפעותיהם על מהלך תולדות ישראל בימי בית ראשון. החקירות הן ברורות, שאמנם קשורות הן זו לזו בקשר עניני, אבל הקשר ההגיוני והמרוכז של שביניהן רופף מאד, ומרובות בהן הכפילות והקפיצות מענין לענין. לשמונת הפרקים של הספר יש תוכן מפורט יותר מדי בראש כל פרק ופרק, אבל אין כותרות לפרקים, והפרקים עצמם עם כל אריכותם אינם יחידות שלמות. ניכר שיש כאן לפנינו עבודה שלא הספיק המחבר ליתן לה צורת גמר ושכלול פנימי וחיצוני. אין בספר שום הערות, וכמה מהחידושים של המחבר חסרים עדיין ביסוס מדעי, ולפיכך לא נוח ולא נעים הוא למשקיף על הספר לבקר את דעותיו של המחבר, ואמנם יש בספר לבקר ולחלוק עליו. יש בו בספר הרבה דברים של טעם, וכמה רעיונות מקוריים, מהם נכונים ומהם מטעים ומוזרים, אבל מפני הטעם שהזכרתי אמנע עכשיו מלבקר את דעותיו של המחבר, ואסתפק כאן בסקירה קצרה על מהלך מחקרו של המחבר.

פרק א' עוסק בסדרי העבודה של ירבעם. המחבר נעשה לסניגורו של ירבעם. אין לפי דעתו להאשים את ירבעם בעבודת אלילים, כי כוונתו של ירבעם היתה רק לסדר מחדש את עבודת יי בישראל לפי צורה שתהא נאותה לצרכים המדיניים של הממלכה החדשה. אמנם צורה זו לא היתה בהתאם לאמונה הצרופה באחדות יי, אבל לפי דעת המחבר לא היה קיים בישראל מונותאיזמוס טהור עד ימיו של "ישעיה השני", גם משה וגם ישעיה וגם כל נביאי בית ראשון לא היו אלא הינאות יאסיסטים, אבל לא מונותאיסטים. דעה זו שגורה בפי המבקרים, אבל היא מתמיתה בפי חוקר שמרני כמחברנו. המחבר סובר שירבעם הסתמך במרידתו במלכות חיד בעיקר על השרידים של העמים הנכרים שנותרו בארץ-ישראל, וששלמה כבש אותם ושעבדם לעבודת. נכרים אלו שנאו את

בית דוד, והם היו מראשי תומכיו של ירבעם, ומהם לקח ירבעם את צבאותיו. ובהתאם לאמונתם של נכרים אלו, נתן ירבעם צורה כנענית לעבודת יי במקדשי אפרים.

הכמרים שהשבית יאשיהו (מל"ב כג, ה) היו כהני המקדשים שבנה שלמה לאילולי הגויים, ושהתמידו בירושלים עד ימיו של יאשיהו. כמרים אלה היו נכרים, והתפרנסו על-ידי מלכות בית דוד, והתמידו באמונתם ובמעשיהם האליליים כל ימי בית ראשון.

פרק ב' עוסק בעיקר בניגודים שבין הכהנים והנביאים. המחבר נעשה סניגור לכהנים, שהיו לפי דעתו אנשים נאמנים ליי ודורשי טובת עמם באמת. הכהנים היו בעלי חוש ריאלי, בעוד שהנביאים לא היו אלא אידיאליסטים קיצוניים ששאפו לסדרי חיים המתנגדים למציאות. הכהנים היו המורים והמלמדים בישראל בבתי ספר פרטיים שיסדו להם ובבתי העשרים (ממש כמו מורי דת ישראל באמריקה של היום!). המחבר מוכיח בראיות נכוחות שהנביאים לא התנגדו לקרבנות בכלל, אלא לקרבנות של הרשעים בלבד. הוא סובר שמלכי יהודה הצדיקים, כמו אסא ויהושפט וחזקיה ויאשיהו, הושפעו בצדקתם לא מהנביאים אלא רק מהכהנים. יואל היה לפי דעתו נביא כהן המשקף את תפיסתם הדתית של הכהנים. הוא היה בן דורו הצעיר של ירמיה ומתנגד לירמיה. הבצורת שבימי יואל היא הבצורת שבימי ירמיה (ירמיה יד, א ואילך), והצום שבימי יואל הוא הצום שבימי יהויקים (ירמיה לו, ט, כאילו בצורת וצום היו מאורעות נדירים כל כך בישראל!). המשפט של ירמיה (ירמיה כו, ח ואילך) לא היה בראשית מלכות יהויקים (כמו שנאמר שם בפ"א), אלא בראשית מלכות צדקיה, והא ראייה שמגיני ירמיה מביאים הוכחה לדבריהם מהריגת אוריה על ידי יהויקים (כאילו כו, כ—כג, הוא המשך של נאום זקני הארץ בפס"ח—טו!).

פרק ג' עוסק בעיקר בחקירת המושגים של דעת יי ואמונה, ותוכן החזון הראשון של ישעיה (ישעיה ו). לפי דעת המחבר אפשר שישעיה, כמו עמרם, התנבא ראשונה באפרים, ושאת חזון התקדשה הזה חזה ישעיה לא במקדש שביירושלים אלא באחד ממקדשי אפרים!

הפרקים ד'—ה' עוסקים בעיקר בנבואה והתנגדותה למלכות. אחד העקרונות של הנבואה הוא השיון הגמור שבין אדם לחברו, בעוד שהמלכות מיוסדת על אריסטוקראטיה המשעבדת את השדרות הרחבות של האומה. המלכות גולה מהאומה את שיוין הזכויות של המעמדות השונים, ומגולה זו יצאו כל הצרות שבאו על עם ישראל. האצילים נחלשו בגופם וברוחם על ידי חיי מותרות והוללות ופריצות, ולא יכלו להגן על המדינה. והעם כולו שנא את האצילים ואת המלכות הנשענת על האצילים, ומאן להגן על המדינה כדי לחזק את העריצות של המלכות והאריסטוקראטיה. עריצות זו היתה קשה יותר ביהודה מאשר באפרים, מפני שבאפרים נתחלפה האריסטוקראטיה עם חילופי השושלת המלוכה לעתים קרובות, וכך עבר כוח השלטון מיד אל יד, בעוד שביהודה התמיד השלטון במשך כל ימי בית ראשון בידי שושלת אחת ובידי המשפחות האציליות שהיו קרובות לבית דוד.

פרק ו' חוקר בהתפתחות הכהונה והלויה בישראל. כבר במצרים נתקדש שבט לוי לכהונה, כפי שיוצא משמואל א ב, כז, כח. המחבר סובר שאחרי הקללה שקלל יעקב את שמעון ולוי (ברא' מט, ז) חזר לוי בתשובה, והתקדש לעבודת יי, ועל ידי כך קבלוהו אחיו במצרים להיות להם לכהן!

פרק ז' שבנא היה אשף בבלי. ישעיה היה אציל, ותמך במלכות האצילים. הוא שאף לדיקטטור רוחני שקיוה למצא אותו בחזקיה. ירמיה התנבא באפרים, ולימד את בני

אפרים את דרך יי. יאשיהו לא נהרג במלחמה, ואף לא בידי פרעה נכה, אלא בידי כהני אפרים לשם נקמה על הריסת הבמות והריגת כהניהם על ידי יאשיהו.

פרק ח'. במלחמת רצין ופקח באחו רצו בני יהודה למרוד בבית דודי, ולעשות יד אחת עם רצין ופקח, כדי לשבור את כוחה של האריסטוקרטיה הירושלמית. על מלחמה זו בין יהודה לירושלים מתנבא זכריה ט—יד¹). נביא זה היה זכריה בן יבזכיהו, בן דורו של ישעיה (ישעיה ח, ב). המספר בזכריה יב, י—יד הוא על מותו של בן המלך בידי זכרי גבור אפרים (דה"ב כח, ז). הוא ועזריקם ואלקנה שנהרגו על ידי זכרי הם שלושת הרועים שנכחדו בירח אחד. לפי נבואתו של נביא זה (זכריה יא, ח), המחבר מדבר הרבה על כשלונו של ישעיה שבא לפי דעתו מפני שהעם התנגד לנבואתו, שראה בו תומך בידי האצילים העריצים. והמלך והאצילים גם הם לא שמעו לעצת הנביא אלא פנו לעזרתם של הנכרים, אשור או מצרים.

למרות דעותיו המוזרות של המחבר, יש בספר הרבה הערות נכונות וכמה מסקנות הראויות לתשומת לב מיוחדת מצד העוסקים בחקירת ההיסטוריה של ימי בית ראשון.

בראש הספר באה רשימה ביאוגראפית קצרה על המחבר מאת הד"ר כורש אדלר, שבו מדבר הד"ר אדלר בהערצה מיוחדת על חסידותו ועל ענותנותו של המחבר המנוח.
מ. צ סגל

*219 James, Fleming. Thirty psalmists ; a study in personalities of the Psalter as seen against the background of Gunkel's type-study of the Psalms. New York, Putnam, 1938. XV, 261 p. 8°.

=Bothlen lectures, 1936.

220 Jansen, H. Ludin. Die spätjüdische Psalmendichtung, ihr Entstehungskreis und ihr "Sitz im Leben" ; eine literaturgeschichtlich—soziologische Untersuchung... Oslo, I kommisjon hos J. Dybwad, 1937. 4 p. l., 147 p. 4°.

=Skrifter utgitt av der Norske videnskaps-akademi i Oslo. II. Hist. filos. Klasse. 1937, no. 3.

התוכן: Einleitung. — Der Stoff. — Vorbereitende Untersuchung: Weisheitsgedanken und Weisheitsstil in spätjüdischen Psalmen; Änderungen inhaltlicher und formeller Art, die auf die Aufnahme von Weisheitsmotiven zurückzuführen sind. — Zusammenfassung und These. — Beweisführung: Weisheitslehrer und Psalmendichtung; Der "Sitz im Leben" der spätjüdischen Psalmen. — Das literatur- und religionsgeschichtliche Ergebnis.

221 Kecskeméti, Lipót. Ezsajás... v. I-III. 3 v. Oradea-Nagyvárad, Oradea-Nagyvárad izraelita hitközség, 1935. XVI, 274; V, 332; VI, 347 p. 8°.

(1) השוה מאמרי זכריה ט—יד. תרביץ, תרצ"ו, עמ' 247 ואילך.

החבן:

- 1: "Ezsajás könyve" és Ezsajás beszédjei.
- 2: Ezsajás egyénisége: az ember, a próféta, a költő.
- 3: A. Isten szentségének elve a világtörténetben. B. Izrael és az emberiség a szentség vallásában.

פירוש מדעי רחב על ישעיהו, מסודר לפי הענינים.

222 **Lathrop, Dorothy P[ulis]**. *Animals of the Bible; a picture book...* With text selected by Helen Dean Fish from the King James Bible. London, Oxford University Press, 1938. VI, 66 p., illus. 4°.

החבן: Old Testament (p. 1—42). — New Testament.

223 **Longaker, Frank Carroll**. *The meaning of the Old Testament. With a brief history of how we got our Bible.* Ann Arbor Edwards Brothers, 1936. 2 p. l., III-VIII, 65 p. 8°. במימוגרף

224 **Meister, Abraham**. *Erziehungsweisheit in den salomonischen Sprüchen.* Wuppertal-Barmen, Der Rufer, [1938?]. 54 p., 1 l. 8°.

225 **Möller, Wilhelm; Hans Möller**. *Biblische Theologie des Alten Testaments in heilsgeschichtlicher Entwicklung.* Zwickau <Sachsen>, J. Herrmann, [1938?]. 2 p. l., [VII]-XV, 527 p., front. 8°.

החבן: Einleitung. — Mose 1-2: Die Grundlage für alle Geschichte und Heilsgeschichte. — Die Geschlechts(=Entwicklungs)geschichte Himmels und der Erde (älteste Menschheitsgeschichte). — Der Zustand der in Stufen sinkenden Menschheit von Gen. 5, 1—11, 26. — Die Patriarchenerzählungen 1. Mose 11, 27—50, 26. — Der Bund mit dem Volk am Sinai unter Moses. — Die nachmosaische Entwicklung. — Skizzenhafte Schlussbetrachtung vom neutestamentlichen Standort aus: Die Bedeutung der alttestamentlichen Theologie in der Heilsökonomie im ganzen.

226 **Phillips, T. W.** *Job; a new interpretation.* London, T. Murby, 1937. 67, [1] p. 8°.

=The Interpreter series, v. 2.

227 **Priebatsch, Hans**. *Die Josephsgeschichte in der Weltliteratur; eine legendengeschichtliche Studie.* Breslau, M. & H. Marcus, 1937. 2 p. l., III-XVIII, 197, [1] p. 8°.

החבן: Joseph im Alten Testament. — Joseph in spätbiblischer und hellenistischer Zeit. — Die Testamente der Patriarchen bis auf die Testamente Judas und Lewis christlichen Ursprungs. Ihr Interesse für Joseph. —

Christliche Benützung der Josephsgeschichte. — Joseph wird Präfiguration Christi. — Joseph im Abendland des Mittelalters, meist Ausführungen der Gedanken der Kirchenväter... — Die Josephsgeschichte in neuerer Zeit, eine Übersicht von Melanchthon bis zur Romantik. — Byzantinischer Kulturkreis. — Eine ägyptisch-christliche Josephslegende. — Das syrische, armenische, ägyptische und abessinische Christentum. — Joseph im Islam. Christliche Einflüsse bei Mohammed. — Schlussbetrachtung.

228 **Salmon, P.** La révision de la Vulgate ; état des travaux, difficultés et résultats ; conférence donnée à l'Institut biblique de Rome le 24 janvier 1937. n.p., Tipografia poliglotta Vaticana, 1937. 34 p., 1 l. 8°.

229 **Sprödowsky, Hans.** Die Hellenisierung der Geschichte von Joseph in Ägypten bei Flavius Josephus. Greifswald, H. Dallmeyer, 1937. 189 p. 8°.

=Greifswalder Beiträge zur Literatur- und Stilforschung, 18.

Diss. Greifswald.

„אגב ההתענינות ההיסטורית ב„מלחמת היהודים“ כמעט שנשכחה חקירת דרך עבודתו של יוספוס ב„קדמוניות“. אבל כדאי הוא להתעמק דוקא בענין הזה, כי לדעתי יש כאן אפשרויות שהוזנחו עד עכשו... להכיר מקרוב את אפן יצירתו ואת אישיותו של יוספוס. אם נשוה את ספורי יוספוס למקור העברי לתרגום השבעים ולדברי פילן, נמצא אצל י. עיבוד החמר על מנת לקרבו לקוראים הלניסטיים... בין שיצאו השנויים האלה מידי י. בין שהיו כבר לפניו... דברינו כאן מוסבים לא דוקא ליוספוס בפרט אלא לדרך הסופרים ההלניסטיים בכלל.“ (על פי ההקדמה).

230 **Volz, Paul ; Wilhelm Rudolph.** Der Elohists als Erzähler ein Irrweg der Pentateuchkritik ? An der Genesis erläutert. Giessen, A. Töpelmann, 1933. 4 p. 1., 183, [1] p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 63.

התכן : Volz, Paul : Grundsätzliches zur elohistischen Frage ; Untersuchung von Genesis 15-36. Kurzer Anhang über den Priesterkodex. — Rudolph, Wilhelm : Die Josefsgeschichte.

231 **Werden und Wesen des Alten Testaments ;** Vorträge gehalten auf der Internationalen Tagung alttestamentlicher Forscher zu Göttingen vom 4.—10. September 1935, hrsg. von Paul Volz, Friedrich Stummer und Johannes Hempel. Berlin, A. Töpelmann, 1936. VIII, 239, [1] p., 3 pl. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 66.

התכן: Bea: Die Bedeutung der Ausgrabungen von Telêlât Ghassûl für die Frühgeschichte Palästinas. — Alt.: Josua. — Badè: New discoveries at Tell en-Nasbeh. — Robinson, Th.: Anacrusis in Hebrew poetry. — Rudolph: Der Aufbau von Ex. 19-34. — Robinson, Wh.: The Hebrew conception of corporate personality. — Begrich: Die priesterliche Thora. — Stevenson: Successive phases in the career of the Babylonian Isaiah. — Bertram: Das Problem der Umschrift und die religionsgeschichtliche Erforschung der Septuaginta. — Hertzberg: Die Nachgeschichte alttestamentlicher Texte innerhalb des A. T. — Puukko: Die Umwandlung gewisser Ideen der alttest. Psalmen in der christl. Exegese. — Lindblom: Zur Frage der Eigenart der alttest.-Religion. — von Rad: Das theologische Problem des alttest. Schöpfungsglaubens. — Causse: La sagesse et la propagande juive à l'époque perse et hellénistique. — Eissfeldt: Altertumskunde und A. T. — Junker: Konsonantenumstellung als Fehlerquelle und textkritisches Hilfsmittel im A. T. — Rowley: The semitic sources of "Cipher" and its cognates. — de Groot: Zwei Fragen aus der Geschichte des alten Jerusalem. — Fischer: Einige Proben aus den hebräischen Bibelzitaten des Scholastikers Odo. — Weiser: Die theologische Aufgabe der alttest. Wissenschaft. — Staerk: Hat sich der Paradiesesmythos Gen. 2 f in parsistischer Tradition erhalten? — Stummer: Hauptprobleme der Erforschung der alttest. Vulgata.

ברית חדשה

Baeck, L. Das Evangelium als Urkunde der jüdischen Glaubensgeschichte. עיין מס' 253

*232 Clark, Kenneth Willis. Descriptive catalogue of Greek New Testament manuscripts in America; with an introduction by Edgar J. Goodspeed. Chicago, University of Chicago Press, 1937. XXIX, 418 p., pl. 8°.

233 Cocconis, Georges A. Jésus devant la justice. Alexandrie, "Aux éditions modernes", 1938. 2 p. l., [9]—247 p. 8°.

המחבר בא לידי מסקנה שישו נדון למות לא ע"י היהודים, שלא היתה להם רשות להוציא פסקי דין מות, אלא ע"י המושל הרומי בעזון בגידה במלכות (הוא הכריז על עצמו כעל בן אלהים ומלך היהודים).

Dalman, G. Sacred sites and ways... עיין מס' 357

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

234 אליקים גץ בן מאיר. רפדוני בתפוחים; פירוש על אגדות רבה בר בר חנה הסתומות מאת ... רבינו אליקים געץ אבד"ק הילדסהיים ... נדפס ... מחדש ... בצירוף מגילת יוחסין של הרה"מ ע"י פינחס זליג ... גליקסמן ... לודז', סודר בדפוס מ. ליבסקינד, תרצ"ז. [1]. 3-72 ע'. 8°.

235 ברייתא. הבריות למסכת מכות, אספן והוציאן לאור עם מבוא והערות מאיר שולטיס. בודפשט, (דפוס F. Gewürz), תרצ"ו. 16, 16 ע'. 8°.
דיסרטציה. — המבוא בהונגרית. — שער נוסף בהונגרית:
Baraiták Makkoth traktátusához... összeállította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Soltész Elek. Budapest, 1937.

236 דוובס, אברהם יצחק. ספר מיקירי ירושלמי; כולל מלין יקירי, ומדרשים יקרים, אשר בתלמוד ירושלמי מפורשים ועל אדות מדות והנהגות האדם נאמרים ... ע"פ אלפ"א בית"א וסימנא מילתא מסודרים. רצוף אליו פי' מספיק המפרש דברי הירושלמי ... אספם וגם מבארם אברהם יצחק דוובס ... חלק ג'. (פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תרצ"ח). [1] דף, 186 ע'. 8° את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 192.

237 זימן, ראובן. ספר יחי ראובן; שני חלקים. ח"א כולל דרושים ופולמוסים לסיום התורה משנה ותלמוד והדרגים על כל המסכתות וסדרי הש"ס. ח"ב דרשות לשבת הגדול ושבת תשובה. שחברתי ... ראובן הלוי זעהמאן ... ונלוה אליו קונטרס "וזאת ליהודה" מאת כ' חותני (יהודה ארי' ליב דזיאל אווסקי). 2 חלקים בכרך 1. [1] דף, 154, 75, [1], 12 ע'. 8°.
ל"קונטרס וזאת ליהודה" שער מיוחד.

238 מוינשטר, אורי. קונטרס סניא דיבי, שו"ת ומ"מ הלכה למעשה על דבר סניא דיבי מהו ועל דבר החלב שעל סניא דיבי. עם ביאור רחב לסוגית הגמרא בחולין ד"ג ע"ב כרס הפנימי מהו ... מאת הרב אורי מוינשטער. גויארק, דפוס מוינשטער פאבלישינג קאמפ, תרצ"ז. 18 ע'. ציור. 8°.

239 מלין, ש[מחה]. תורת הנקוד השלם, בחלק הפנים, האחורים, ואברים הפנימיים, עם ציורים. מהדורה שניה. ביליסטוק, (דפוס "טעכנאגראף"), תרצ"ו. 112 ע', ציורים. 8°. על המעטפת תרצ"ז. — עיין להלן מס' 246.

240 פויארורגר, מאיר. אוצר האגדה. מאת הרב מאיר פיערעווערגר. [1]: אוצר התורה. א: השנה בישראל. ספר"ם, (הוצאת המחבר), תרצ"ז. 92 ע'. 4°.

241 צוקר, שלמה. ספר באר שלמה <מהדורא תניינא> ... הקדמות נפלאים ... ממפרשי התורה ראשונים ואחרונים <ומה שחנני השי"ת ...> ... אני שלמה צוקער ... קליינווארדיין, דפוס. א. י. קליין, תרצ"ג. [5]. 2-50 דף. 8°.
לקוטים בסדר א"ב.

242 קנביל, אליעזר ליפמן. ספר שו"ת וחדושי מוהרא"ל, פלפלא חריפתא על הרבה מאמרי הש"ס והשלחן ערוך מהרב ... אליעזר ליפמן קנביל ... יצא לאור ע"י בנו שבה קנביל. (וינה, דפוס אפסעל ושותפיו), תרצ"ו. XIII, 85 ע'. [1] דף, פורטרט. 8°.

243 רוזין, יוסף. שאלות ותשובות צפנת פענח; כולל שו"ת בכל מקצעות התורה להלכה ולמעשה ... מאת הרב יוסף ראזין ... המו"ל והמביא לביה"ד ... אברהם ענגעלשער. חלק ג. ווארשא, דפוס הוטנר, תרצ"ו. [1] דף, [131]—192 ע'. 4°.
ראה גם ק. ס. שנה י"ג ע' 326.

244 רמפורט, דוד בן עקיבא הכהן. ספר מקדש דוד אשר חנן ה' אותי הצעיר דוד הכהן ראפאפארט ... בלא"א מו"ר ... עקיבא ... חלק ב—ג. 2 כרכים. בילגורייא, דפוס נ. קראטענבערג, תרצ"ב. [1] דף, 111—219 ע'; [1] דף, 221—357 ע'. 2°.
חלק ב': על ענינים מסדר קדשים. חלק ג': על ענינים מסדר טהרות.

245 באדער, גרשם. אונוערע גייסטיגע ריעזען; דאס לעבען און די לעהרען פון אונוערע חנאים און אמוראים זייט דער צייט פון די אנשי כנסת הגדולה ביו צו דער לעצטער צוזאמענשטעלונג פון דער גמרא ... טייל 3: די אמוראים פון בבל און דער תלמוד בבלי. ניו יארק, פרדס, תרצ"ו, 199, [1] ע'. 8°.
שער נוסף באנגלית. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 327.

246 מאלין, ש[מחה]. פראקטישע מעטאדע פון טרייבערן פלייש לויט די פאדע-רוגען פון דער לעצטער צייט. <אין שייכות מיטן נייעם שחיטה = געזעץ אין פוילען>. אילוסטרירט. ביאליסטאק, (דפוס "Technograf"), תרצ"ו, 63, [1] ע'. 8°.
עין לעיל מס' 239.

247 Luria, Solomon ben Jehiel. The Responsa of Solomon Luria <Maharshah>. With biographical sketch, notes, index and glossary, by Simon Hurwitz. New York, Bloch Pub. Co., 1938. XVI p., 1 l., 181 p. 8°.

התכן: Introduction. — Part I: Solomon Luria. — Part II: Responsa of Solomon Luria: Civil actions. — Matrimonial cases and domestic relations. — Slander. — Ritual purification. — Benedictions and prayers. — Sefer Torah and Tefillin. — Sabbath. — Passover. — Sukkot. — Hanukkah. — Forbidden food. — Washing the hands. — Mourning. — National mourning. — Miscellaneous.

248 Sifra. Sifra, halachischer Midrasch zu Leviticus; übersetzt von Jakob Winter. Breslau, S. Münz, 1938. 4 p. l., 683, [1] p. 8°.

—Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, nr. 42.

מלבד אלה עיין גם בדפוטי א"י מס' 25, 35, 42, 55, 87, 137.

מדע הדת. פילוסופיה יהודית

משה בן מימון. מקאלה פי צנאעת אלמנטק ספר מלות ההגיון ... עיין מס' 174.

249 שטין, מנחם. דת ודעות, חדושי מדע. קרקוב, התאגדות הסופרים העברים „מפלט“, תרצ"ח. [3] דף, [5]—219 ע'. 8⁰. בראש השער: מנחם שטיין.
„במשך השנים האחרונות פרסמתי בכ"ע פרורי מדע, המזוים סוג מיוחד. נקודת-מוצא משמשות בעיות ועירות אבל מאלפות... השתדלתי להקיף אפקים ספרותיים והיסטוריים-תרבותיים, ולתת כאחד הוראות מתודולוגיות לחקר בעיות חשובות ממקצועות ... מדעי היהדות. — עיבדתי מחדש את חידושי-המדע שפרסמתי פעם בעתונים באופן יסודי ... וזאת זה ואספתי שורה שלמה של מאמרים ומחקרים חדשים.“
התכן: אלהים ומדותיו. — עבודה שבלב. — מדרש ואגדה. — סופרים וספרות: יסודות יוניים בספר חכמת בן סירא. היהדות והיונות. יוסף בן מתתיהו השתקן והשכחן. הידידים מקהיר. השפעת המדרש על הספרות הפולנית. — ... ימות עולם (מאמרים היסטוריים מתקופת בית שני, ומאמר: יוליאנוס קיסר והכרית). — השכל וידע: חזיון האהבה בספרות ההלניסטית-יהודית. הגזע והלאום במשנת פילון. רס"ג על הלאומיות העברית. הרצון האלוהי אצל רשב"ג. לתורת הסביבה של ר' יהודה הלוי. האריסטוטליות והיהדות בפילוסופיה היהודית לפני הרמב"ם. הרמב"ם והאריסטוטליות. לבעית חירות הרצון אצל ר' חסדאי קרשקש. דון יצחק אברבנאל לאור תקופתו. אהבת אלהים אצל י. אברבנאל. לשאלת האהבה השכלית של אלהים אצל שפינוזה. — הציונות של שפינוזה. — חנוך והוראה: החנוך היהודי במצרים בתקופה ההלניסטית. המומנט הארצישראלי בחנוך הכללי שלנו.

250 אורבאך, ש. ב. וואס איז און וואס וויל „הבונה“? <גרונט שטריכען פון א אייזעלאגיע>. וואזשא „הבונה“, תרצ"ה. 3—49, [1] ע'. 8⁰.
= פראפאגאנדע-ביבליאטעק פון „הבונה“, בראשור נומר 1.
מהמעטפת. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית.

251 גארדין, אבא. גרונטפרינציפן פון אידישקייט. ניו יארק, קאאפעראטיווער פארלאג פון דער אידיש עסישער קולטור געזעלשאפט, 1938. 335 ע'. 8⁰.
= די קריטיק פון ריינעם גלויבן, טרילאגיע: II.
התכן: די געבורט פון „איד“. — די אנטפלעקונג פון „איד“. — בצלם פון „איד“. — געבעט. — איד קולטור. — מראה מקומות און ביבליאגראפיע.
את הקודם בסריה זו ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 61.

252 קעניגסבערג, יוסף. ערענטע ווערסער אין א ערענטע שעה. (Lublin), הוצאת המחבר, תרצ"ז. 14, [1] ע'. 8⁰.
ההקדמה בעברית. „אולי ימצאו דברי הכתובים חדור צער על עלבונה של תורה. ההד הראוי“... (מההקדמה).

253 Baeck, Leo. Das Evangelium als Urkunde der jüdischen Glaubensgeschichte. Berlin, Schocken Verlag, 1938. 105 p. 8⁰.

=Bücherei des Schocken Verlags, 87.

Causse, A. Du groupe ethnique à la communauté religieuse...

עין מס' 211.

254 Finkelstein, Louis. The Pharisees ; the sociological background of their faith. Vol. 1-2. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1938. XXVIII, 442 ; V, 443-793 p., 1 l. 8°.

(The Morris Loeb series). "A golden jubilee volume".

255 Finkelstein, Louis. Tradition in the making ; the Seminary's interpretation of Judaism ; an address... delivered at the Jewish Theological Seminary of America on Sunday, June 6, 1937. New York, The Jewish Theological Seminary of America, [1937?]. 24 p. 8°.

256 Foerster, W[erner]. Die Erlösungshoffnung des Spätjudentums, (In : Taeschner, Franz, ed. : Orientalische Stimmen zum Erlösungsgedanken. Leipzig, Hinrichs, 1936.) p. [24]—37. 8°.

=Morgenland ; Darstellungen aus Geschichte und Kultur des Ostens, Heft 28.

257 Lyons, Alexander. Jew and Christian ; a plea for better interrelationship. New York, Bloch Pub. Co., 1937. 1 p. l., 62 p. 8°.

258 Silver, Maxwell. The ethics of Judaism from the aspect of duty. New York, Bloch, 1938. 4 p. l., 384 p. 8°.

התכן : The idea of duty in general ethics. — Our principal Hebrew term for duty-mizwah. — Classification of the commandments and the autonomy of the moral law or duty. — The 'enemy of duty : the yezer or yezer ha-ra'. — The religio-ethical motive behind the Jewish idea of duty. — The moral and universal scope of the Jewish idea of duty. — The social character of the Jewish idea of duty. — Concluding remarks.

259 Zobel, Moritz. Gottes Gesalbter ; der Messias und die messianische Zeit in Talmud und Midrasch. Berlin, Schocken Verlag, 1938. 192 p. 8°.

=Bücherei des Schocken Verlags, 90-91.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 32, 86.

קבלה וחסידות

260 לינר, יעקב בן מרדכי יוסף מאיזביצא. ספר בית יעקב על ספר ויקרא... לבאר דברי התורה בביאור המקובל מפי חכמינו ז"ל... ונתבאר... מפי רבינו

הרב יעקב בהרב מרדכי יוסף מאיובצא ... נסדר והובא לביה"ד על ידי נכדו חנינא דוד
ליינער. לובלין, Warszawa, דפוס Poped, תרצ"ז. [1] ע', [1] דף, 5, [5] ע'. 4.
בסוף הספר: קונטרס לקוטי דברי תורה ... מעט מזעיר מדברי תורתו של
הרב ר' אברהם יהושע העשיל ... מראדזין.
ס' בית יעקב על בראשית יצא כורשה, בשנת תר"ן.

261 דער ראדאשיצער צדיק; ענטהאלט די ביאגראפיע און וואונדערליכע
געשיכטען פון דעם ... רבי ר' אליעזר דוד'ל פון ראדאשיץ. איבערגעגעבען צום
דרוק דורך ל. ל. לאדו, ש. שאפירא, תרצ"ב. [32] ע'. 8.
מלבד אלה עיין גם בדפוסי א"י מס' 108.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

262 ארנרין, חיים יהודה. מגבעת-המורה; משאות לשבעה באדר בשנות
תרצ"א-ז. ואמנה, ("אוצר החיים"), תרצ"ו. 56 ע'. 8. = "אוצר החיים", 21.
בראש השער: ... חיים יהודה עזרענרייך.
"במשאותי אלה ... גליתי הגיון-לבי על תפקידו של המורה בישראל — הראיתי את
הרבנות בכבודיה ובפחזותיה, בטהרה ובנבלתה". (מהדקדמה).

263 גולדשטיין, זאב דב. ספר זכר טוב; בו יבואר פסוקים הרבה בתורה
בענין יציאת מצרים ... [מאתי] זאב דוב גאלדשטיין. חלק א. ווארשא, דפוס ליבעסקינד,
[1936?]. 15, [1] ע'. 8.

264 גיטלין, מלה. עונג שבת. ורשה, ההנהגה העליונה של "גורדוניה",
מחלקת התנוד ורשה — לבוב, תרצ"ה. 16 ע', בתוכם תוים. 8.
= ספרית המנהל, מספר 5.

265 הגדה של פסח Hagada; opowiadania o wyjściu Izraelitów
z Egiptu... Warszawa, A. Cajlingold, [193-]. 2 p. 1., 7-55, [3] p.,
illus. 8. הרוב מתרגם לפולנית.

זימן, ר. ס' יחי ראובן. עיין מס' 237.

266 שין, שלום הכהן. ספר עצת שלום; יכלכל הערות להתחזקות בקיים
הטוב ערוך ז"ל מאתי שלום הכהן שין ... Cluj, דפוס Ipuron, תרצ"ז. 47, [1] ע'. 8.

267 תפלות. ספר לכל זמן, Gebeden voor verschillende tijdstippen,
verzameld en van aantekeningen voorzien door I. de Groot. Ams-
terdam, E. Mozes, 5697—1937. 2 p. 1., 47 p. 8.

בעברית: הרוב גם בהולנדית.

268 באדער, גרשם. נייע האריוואנטען וועגען אונזערע אלטע ימים טובים; א זאמלונג היסטאריש-רעליגיעזע עטיודען. ניו יארק, "פרדס", תרצ"ח. 127, [1] ע' 8°.
עם שער נוסף באנגליז.

269 (געזעלשאפט "הגוד ילדים", ווארשע). חג השבועות, זמן מתן תורתנו. (ווארשע, דפוס "Drukarnia uniwersalna"), [תרצ-], 25-3, [1] ע' 8°.
מהמעטפת. — מכיל תפלת אקדמות, מגלת רוח עם תרגום ליודית ולפולנית, והקרמה קצרה. על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית: Święto Szawuoth.

270 זעצער, שמואל צבי. שבתים און ימים טובים: לעגענדן און אגדתא >פון תלמוד, פארשיידענע מדרשים, זוהר און אנדערע קוואלן. העפט איינס: ראש השנה, יום־כפור און סוכות. 1: א) רבי אמנון און דער "ונתנה תוקף"; ב) כל נדרי; ג) די עשרה הרוגי מלכות. אידיש: ש. צ. זעצער. New York, "ש. צ. זעצער געזעלשאפט", 1936. 30 ע' 8°.

= "דאס ווארט" ביבליאטעק, יארגאנג 3, 1936. נומער 30.

271 טשארניטשאפסקי, חנוך העניך. ספר דער יודישער ערציהער, צווייטע טייל פון דעם ספר דער יודישער גארטען. אינהאלט: רעפערעטען און אבהאנדלונגען: חינוך, אחדות, ראש השנה... א. אז. וו. פון הרב חנוך העניך טשערנאטשאפסקי. פיעטקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, VIII. 1936, [3] 87- ע' 8°.

חלק א' דאס ק. ס. שנה י"ד ע' 46.

272 ראבינאוויטש, ח. ימים נוראים: די תשובה פון דערוואקסענע און די תשובה פון א יונג קינד. ווארשא, "חורב", תרצ"ז. 12, [1] ע' 8°.
= קינד־ביבליאטעק 1.

273 Guttman, Samuel Wolf. Pośmiertny zbiór kazań. Lwów, Nakładem Komitetu, 1936—5695. LXV p., 1 l., [5]-160, [4] p., port. 8°.

קובץ דרשות שיצאו אחרי מות המחבר. המחבר היה רב בלבוב. בתחלת הקובץ (ע' LXV—VII) דברי הספד והערכה שנאמרו בהלויתו ובאספות אזכרה ע"י ל. פרויד, י. לוין, א. וסר, ו. חיות, ק. שטנד, ש. רפפורט, מ. גיאר, י. רפפורט (כולם רבנים או עסקנים בלבוב).

274 Hertz, Joseph Herman. Sermons, addresses and studies, by the Chief Rabbi <J. H. Hertz>. V. 1—3. 3 v. London, Soncino Press, 1938. XI, 373 p., port.; X, 387; X, 413 p. 8°.

V. I: Sermons: Installation and anniversary sermons. — The great war and after. — Royal occasions. — Memorial sermons. — The tragedy of German Jewry. — The Festivals. — Consacractions and jubilees. — Miscellaneous. — Prayers. — V. II: Addresses: Jewish education. — Conference addresses and messages. — Jewish defence. — Overseas Jewries. — Zionism. —

V. III: Studies: Studies in Jewish creed and life. — Studies in Bible and Talmud. — Studies in Jewish mysticism. — Studies in medieval Jewish literature. — Miscellaneous.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י 'מס' 141.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

275 צורי, י[עקב] ש[מואל]. תולדות המשפט הצבורי העברי.
כרך א': שלטון הנשיאות והועד, ספר ב', ספר ג' חלק ב. 2 כרכים. פאריס, תרצ"א;
לונדון, אורים, תרצ"ד. [3] דף 173, [1] ע'; [4] דף 200 ע'. 8°.

לספר ג' חלק ב' שער אנגלי מיוחד:

I. S. Zuri <Rzezak>: History of Hebrew public law. 1st series: The reign of the Patriarchate and the Sanhedrin. Book III, part 2: Period of Rabban Gamliel III and R. Yehudah II. The legislative academy of R. Hanina in Sepphoris. London, 1934.

התכן: כרך א, ספר ב: תקופת רבי יהודה הנשיא. תרצ"א. כרך א, ספר ג' חלק ב:
תקופת רבן גמליאל ברבי הנשיא III, תקופת ר' יהודה הנשיא II: ישיבת ר' חנינא בר
חמא בצפורי. תרצ"ד. את הקודמים (כ' א' ספר א' וספר ג' חלק א') ראה ק. ס. שנה
ס' ע' 327 ושנה י"ב ע' 183.

שטיין, מ. דת ודת. עיין מס' 249.

276 ברוכעס, ח. פסעוואגאנים. אין די טעג פון דער פראגער שחיטה. — (יידישע
העלדען אין נאוועמבער איפשטאט). ווארשא, "טאגבלאט", תרצ"ה — 1934. 63, [1] ע'. 8°.
(אונזער ביבליאטעק). — שער נוסף במלנית.

277 גינבורג, שאול. היסטארישע ווערק. באנד 3: אידישע ליידען אין צארישען
רוסלאנד. ניו יארק, שאול גינבורג 70 יאהריגער יוביליי קאמיטעט, תרצ"ח. VI ע',
[1] דף 416 ע'. 8°.

התכן: אידישע קאנטאניסטען (ע' 3—135). — קידוש השם: צוויי רעליגיעזע מארי
סירער (אלעקסאנדער וואזניצין און ברוך לייבאו); דער געוואלטיגער פון א רבנישער
טאכטער; מעשה אושין. — בלבלים און גזירות: דער וועלזשער בלוט-בלבל; די אמט
שיסלאווער גזירה; רדיפות אויף אידישע בגדים; אידישע געזעטס אין אמאליגן רוסלאנד. —
ביילאגען. — יצחק ריבקינד: שאול גינבורג; ביבליאגראפיע: ע' 377—416 (יצא גם
לחוד; עיין לעיל מס' 189).

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 64; שם בקורת מאת ב. שוחטמן.

278 גראס, נפתלי. וולאדימיר מ' ע' ד; די לעגענדע פון דער יידישער ארבע-
טער-באוועגונג. פון נפתלי גראס. צייכנונגען פון חיים גראס. ניוארק, קינדער-רינג ביי
דעם בילדונגס-קאמיטעט פון ארבעטער רינג, (1938). 87 ע', פורטרט, תמונת. 8°.

המשורר גראס נתון בספרו זה ביוגרפיה של מדם, שהיה מנהיג ה"בונד" ותיאוריטיקן של המפלגה, כתובה בשביל הנוער. — מדם נולד להורים מתבוללים וקבל חנוך נוצרי, אבל כשהתבגר התמסר לתנועת ה"בונד" ולמד את השפה היודית.

279 דובנאווי-ערליך, ס[אפייע]. גארבער-בונד און בערשטער-בונד; בלעטלעך געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג. (יידיש — ח[יים] ש[למה] קאזדאן). ווארשע, "קולטור-ליגע", (1937), [1] דף, VIII, 262, [1] ע' 8⁰.

אלו הן האגודות המקצועיות המרוכזות שיצר ה"בונד". — התנועה הארגונית שלהן התחילה עוד ב־1893. האגודות התקיימו עד המהפכה הרוסית, 1917. בתחלת הספר הקדמות מאת עסקני ה"בונד" — נח, ופ, קורסקי. בסוף הספר (ע' 260—263) ביבליוגרפיה. — לצורך עבודתה השתמשה המחברת (בתו של ההיסטוריון ש. דובנאב) במחלקת כה"י שבארכיון ה"בונד".

280 דער ווילנער טרעגער; ערשיינט צום ערשטען מאל זינט ישרוין איז געבוירען געווארען. ארויסגעגעבען לכבוד דעם פופציג יאהריגען יובילעאום פון יעפים ישרוין... (ניו יארק, פויטשורא פרעס), [1936?]. 16 ע', פורטרטים. 4⁰. הכונו "דער ווילנער טרעגער" לי. ישרוין בא בגלל הקובץ הגדול "ווילנע" שהוציא בשנת 1935; ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 309.

281 זילבערפארב, משה. געזאמלטע שריפטן. באנד 1 — (2). 2 כרכים. ווארשע, זילבערפארב-פאנד, (1937—1935), XIV, 486 ע', פורטרט; 346 ע' 8⁰.

המחבר היה מיניסטר לעניני היהודים באוקרינה ומיניסטר הקבוצה הסוציאליסטית הלאומית "ווורודניה" וגלגולה מפלגת "הסיים", שהשפעתן היתה ניכרת למדי בשעתן. נשמפלגת ה"פאראייניקטע" (כך היה שמה בגלגולה החדש בזמן המהפכה הרוסית השנית) נכנסה דרך "הקאמפערבאנד" למפלגה הקומוניסטית ו"היבסקציה" — פרש זילברפארב ממנה, עבר לפולין והעמד שם בראש ה"אָרְט". אחרי מותו נגשו להוצאת כתביו. לע"ע יצאו שני כרכים; בספרים אין מבוא של המו"לים על תכנית ההוצאה ואין לדעת אם בזה מסתיימת ההוצאה או לא. — לתוך כרך א' נכנסו מאמריו הגדולים בשאלות עקרוניות מהתקופה הסוערת של המהפכה הראשונה ברוסיה, מאמרים מתקופת פולין, שפורסמו משנת 1926 ואילך ומאמרים מעטים מהזמן, ששמש מיניסטר באוקראינה. — חשובים ביותר מאמריו מהתקופה הראשונה כשנלחם במרץ ובכשרון רב עם חשמואל הסוציאליסטי הרוסי ("אִיסקרא") להכרת העיקרון של הלאומיות היהודית ולזכותה לאבטונומיה לאומית-פרסונלית. — מקום חשוב תופסים בכרך זה עניני הקהלה וארגונה, שאלות ההגירה והפרודקטיביות; כמה מהשאלות אקטואליות הן גם בזמננו. — בכרך השני נכללו מאמריו על הבורגנות היהודית, זכרונות, מאמרים ורשימות על אישים (ש. אש, מ. ב. רטנר, ה. זיטלבוסקי, בעל דמיון, י. גרינביים ואחרים) ועל ספרים וקבצים. הזכרונות כוללים שני מדורות: על מאסריו (ע' 123—230), על קבוצת "ווורודניה" (ע' 71—122). — המחבר נאסר שש פעמים, פעם בגרמניה וחמש פעמים ברוסיה ע"י ממשלות שונות. בתחלת כרך א' בא מאמר של בן־אדיר, חבר לדעות של המחבר, ובו כרקטריסטיקה של העסקן וקטעים מענינים ממכתביו המלמדים אותנו על התלבטויותיו בשנותיו האחרונות. המו"לים קמצו בהערות. למשל מאמר אחד גדול הוא כלו וכוח עם סמוילוב, והמו"לים לא הסבירו מי הוא הסופר הזה

ואיזה ממאמריו גרם למאמר חשוב זה. — יש בספרים אלה חומר היסטורי מענין לתולדות הורמים הצבוריים בתוך היהדות הרוסית.

יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. אמאפטייל. יארבוך 1. עיין מס' 166.

282 יאָסני, א. וואלף. געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג אין לאדזש. (באנד 1). לאדז, "Grafia", Warszawa, 1937, Druk. XI, [1], 426. [2] ע', פורטרט, מפה. 8°. ביבליוגרפיה: ע' 423—[427].

כך זה כולל את התקופה משנת 1861 עד מחצית 1905.

283 מאן, הירש. ד"ר צמח שאבאד, דער וויסנשאפטלער און פובליציסט. ווארשע. "טאז", 1937. 80 ע' / 8°.

מהמעטפת. — "סעפאראטער אפצוג פון "פאלקסגעזונט" נומ' 1—2, 1936. געשריבן צום 1. יארצייט נאך דאקטאר צמח שאבאד.

על העסקן הצבורי הידוע (ביחוד בשרה בריאות היהודים) והסופר צמח שבד מוילנה. רשימת פרסומיו של צ. שבד: ע' 50—79; רשימת מאמריו ב"פאלקסגעזונט" 1923—1934: ע' 15—37.

די פרעסע; קובץ. עיין מס' 169.

284 צייטלין, אלחנן. אין א ליטערארישער שטוב; <בילדער, באגעגענישן, עפיוזאדן>. באנד 1 טייל [1]—2. כך אחר. ווארשע, (דפוס "Poped"), 1937. 192 ע' / 8°. המחבר, בנו של הסופר הידוע הלל צייטלין, מספר על הסופרים והמורים שהיה פוגש בבית הוריו בוילנא ואח"כ בורשה ובסביבותיה. המחבר מתכוין לתת תאורים סובייקטיביים של אנשים, מאורעות ומצבי רוח, כפי שהתרשמו בשעתם בזכרונם. בספר מסופר על פרץ, פרישמן, ביאליק, אנכי, נומברג, ספקטור, של"ג, ואחרים.

285 דער רמ"א און דאס אלטע יודישע קראקא ... קראקא, "מחזיקי למוד", חרצ'ו. 22, [2] ע' / 8°.

286 שווארץ, ד. מ. זכרונות און איבערלעבונגען פון דער וועלט-מלחמה 1918—1914. איבערזעצט פון רייזשן מאנוסקריפט דורך ר. צרפת. קאנואס, דפוס "אידישע שטימע", 1933. 236 ע' / פורטרטים. 8°. על המעטפת השמאלית שער נוסף בליטאית.

287 Auerbach, Elias. Wüste und Gelobtes Land. 2. Aufl. Bd. 1: Geschichte Israels von den Anfängen bis zum Tode Salomos. Berlin, Schocken, 1938. 287 p., fold. map, plans, XVIII pl. 4°.

"בהוצאה זו לא חלו שנויים במבנה הספר ובהרצאת הדברים בכלל. פרטים תוקנו בכל מקום שהתפתחות החקירה או הבקורת העניינית דרשו זאת." (מההקדמה).

את ההוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה ט' ע' 460—463, שם גם בקורת מאת ד"ר ב. מילר.

288 Cohn, Emil Bernhard. Die jüdische Geschichte; ein Gang durch Jahrtausende. Berlin, Jüdische Buchvereinigung, 1936. 99, [2] p. 8°.

=Bücher der Klärung und des Wissens. Bd. 1.

289 **Coloni, Vittore.** Le magistrature maggiori della Comunità ebraica di Mantova <sec. XV-XIX>. Bologna, N. Zanichelli, 1938. 72 p. 8°.

"Estratto dalla Rivista di storia del diritto italiano, anno XI, v. XI, fasc. 1".

290 **Eisenbeth, Maurice.** Les Juifs en Algérie ; esquisse historique depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris, Institut de l'Encyclopédie coloniale et maritime, (1937). 18 p., 1 l. 4°.

"Extrait de l'Encyclopédie coloniale et maritime".

291 **Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Čechoslovaki-schen Republik.** Jahrbuch... Hrsg. von Samuel Steinhertz. Jhrg. 9. 1938. 3 p. l., 462, [2] p., facsim. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 197.

התכן: G. Kisch: Otto Stobbe und die Rechtsgeschichte der Juden. — J. Kahan: Or Sarua als Geschichtsquelle. — B. Suler: Rabbinische Geschichtsquellen. — S. Steinhertz: Sage und Geschichte. — M. Rachmuth: Zur Geschichte der Juden in Teitsch. — J. Hrásky: Ein Beitrag zur Kenntnis der Judensiedlungen in Böhmen in den Jahren 1650 und 1674. — T. Jakobovits: Die Brandkatastrophe in Nachod und die Austreibung der Juden aus Böhm.-Skalitz (1663-1705). — S. H. Lieben: Megillath Samuel. — W. Záček: Zwei Beiträge zur Geschichte des Frankismus in den böhmischen Ländern. — Fr. Roubik: Von den Anfängen des Vereines für Verbesserung des israelitischen Kultus in Böhmen. — H. Fleck: Zwei Testamente des Simon Biach. — L. Moses: Der gelbe Fleck in Prag. — S. Steinhertz: Nachrufe: Berthold Brethholz, Moritz Winternitz.

292 **Heschel, Abraham.** Don Jizchak Abravanel. Berlin, E. Reiss, 1937. 1 p. l., 5-29, [3] p. 8°.

293 **Josephus, Flavius.** Flavio Giuseppe tradotto e commentato... a cura di Giuseppe Ricciotti. v. 1-4. 4v. Torino, Società editrice internazionale, (1937). VII, 188 p.; 1 p. l., 382, [1] p., illus. port.; 1 p. l., 253, [1] p., facsim., illus., port.; 1 p. l., 337, [1] p., illus., maps, port. 8°

התכן: v. 1: Introduzione: Flavio Giuseppe, lo storico giudeo-romano.

" 2-4: La guerra giudaica. Libri I-VII. 3 v.

Magna bibliotheca Anglo-Judaica. עיין מס' 194.

294 **Marcus, Jacob R[ader]**. The Jew in the medieval world ; a source book 315-1791. Cincinnati, The Sinai Press, 1938. XXIV, 504 p. 8°.

המחבר מתכוון לתת בספרו תאור חיי היהודים בימי הביניים, בעיקר עפ"י עדותם של בנייהדור ; לכן הוא מרבה במקורות מזמן המאורעות. החומר מסודר לפי המדורות הבתוך המדורות בסדר כרונולוגי. בספר מרובה החומר מהמאות ה"ז-ה"ח ומרובה החומר השייך לאירופה המרכזית. לפני כל קטע וקטע ניתן מבוא מסביר ובתוך כל פרק ופרק ביבליוגרפיות. החומר שכונס בספר זה תורגם משתים עשרה לשונות ומקיף תפוצות הגולה מניירורק עד גבולות ח'ינה. המדורות :

The state and the Jew. — The church and the Jew. — Jewry and the individual Jew : Jewish self-government. Jewish sects, mystics, and Messiahs. Jewish notables. The inner life of the Jew.

295 **Meissner, Bruno**. Die Achämenidenkönige und das Judentum. (In : Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. 1938. I. II.) p. 6-26. 4°.

296 **Podro, Joshua**. Nuremberg, the unholy city. London, Anscombe, (1937). 127 p. 8°.

המחבר סובר, שער נירנברג היא סמל של "הנצחיות". בעיר זו היו הרדיפות האכזריות ביותר על היהודים החל מרינדפליש וגומר בזקין-נירנברג. בעיר זו נשתמרו יותר מאשר במקומות אחרים בגרמניה הגבולות על היהודים, שבוטלו במאה ה"ס.

החן : The chosen city. — Rindfleisch. — The trade in Jews. — Competition in "protecting" Jewish money. — The "wise and noble council". — Murder and robbery "in perfect order". — Nuremberg in search of Jews. — A Nuremberg born Emperor. — The "city of the Muses". — Christian usury in Nuremberg. — Expulsion of the Jews. — No scapegoat. — The imperial city goes bankrupt. — Facing both ways. — The return of the Jews. — In Streicher land. — Nuremberg over Germany. — Bibliography : pp. 125-127.

297 **Rabinowitz, L**. The social life of the Jews of Northern France in the XII-XIV centuries, as reflected in the rabbinical literature of the period. London, E. Goldston, 1938. 268 p. 8°.

Diss. London.

החן : Introduction. — Political history. — Population and distribution. — Economic life. — Social organisation : Internal relation ; External relations. — Family life. — Religion and morals. — Education and leisure. — Conclusion. — Appendices : List of abbreviations, sources and bibliography (pp. 247-252) ; Special notes.

298 Sarachek, Joseph. Don Isaac Abravanel. New York, Bloch, 1938. 222 p., 1 pl., 1 port. 8°.

התחן: Preface. — The man. — The scholar. — The thinker. — The dreamer.

Sprödowsky, H. Die Hellenisierung der Geschichte von Joseph in Ägypten bei Flavius Josephus. 229 ע"י מס' in

299 Stroock, Sol[omon] M[arcus]. In memoriam Felix M. Warburg 1871-1937; an address... presented at the Annual dinner of the Federation for the Support of Jewish Philanthropic Societies of New York City and Brooklyn Federation of Jewish Charities, held... on November fourteenth, nineteen hundred and thirty-seven. n.p., [1937?]. VII, [1] p. 4°.

300 Vishniak, Marc [Ven'iaminovich]. Léon Blum. (Paris), Flammarion, (1937). 177, [1] p. 8°. בראש השער: Marc Vichniac

תולדות חייו של ליאון בלום, מנהיג הסוציאליסטים בצרפת מי שהיה גם ראש הממשלה. — הדברים נדפסו בהמשכים ב"דבר" תרצ"ז וגם ב"פארווערטס" הניו-יורקי. המחבר השתמש לצורך ספרו זה בעבודותיהם של מדינאים, בספרות-הבוקרת, במחקרים על בלום שכבר נכתבו וגם בידיעות שקבל מאת בני סביבתו של בלום (בזה גם חומר בלתי נדפס).

Williams, A. L. Adversus Judaeos; a bird's-eye view of Christian apologiae until the renaissance. 459 ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 459.

הספר המענין הזה מכיל פרק חשוב מתולדות הספרות התיאולוגית והוא הויכוח התמידי בין היהדות לנוצרות, בין כנסת ישראל לכנסייה. הויכוח הזה שהתחלתו חלה כבר בתקופה המוקדמת ביותר בברית החדשה, התפתח במשך הזמן כעין מקצוע מיוחד בשדה המדע התיאולוגי ונמשך בשרשרת ארוכה בלי הפסקה כמעט עד ימינו. ובזה הגביל המחבר את מסגרת תפקידו בבדוק ובתארו את ספרות הויכוחים רק עד האאה הט"ו, תקופת ימי התחייה שבה חלו, כידוע, שנויים ניכרים גם בדיון הפרובלימות במדע התיאולוגי והפילוסופי גם ביחסים בין הנוצרים והיהודים, בפרט אחר גירוש ספרד שבטל מרכז חשוב במקצוע זה.

המחבר, נוצרי דתי וידיד היהודים בהכרחו, כתב את ספרו לטובת הפצת הדת הנוצרית בין היהודים אבל הוא עצמו מודה שמטרתו פחות או יותר רק היסטורית. באמת, בכל תקופה ותקופה נתהוו מצב חדש ונולדו פרובלימות חדשות. איננו חושבים שהמיסיונר הצעיר ילמד הרבה מתוך החקירה הזאת לשרותו המעשי בזמן הזה, אבל היסטוריונים ובלשנים ובפרט חוקרי-תולדות ימי הביניים ותרבותם והתפתחותם הרוחנית ימצאו בו ענין רב. מעלת הספר הראשונה היא שהמחבר כולל את החומר בשלמותו: מתאר ומעבד חבורים שנכתבו גם ביוגית גם ברומית ואפילו בסורית. מכל אחד מהחבורים, שמספרם עולה ליותר משישים, הוא נותן תאור מדויק, מברר את תולדותיו ואת המצב ששימש גורם לו.

ומעורר את תשומת לבם של הקוראים, לבעיות המאמר ועל הדברים שנצטיין בהם. ובהם אנו רואים כמו באספקלריא מאירה את עיקרי הויכוח הישן החזק ואת הנימוקים הראשיים שנשנו מדור לדור משני הצדדים בקשר לנימוקים אישיים שמחברי המאמרים אחראים להם בעצמם. בכלל חושב המחבר ששיטת הויכוח ודרך הלמוד שבו נולדו מתוך המדרש הנהוג אצל היהודים, ובנקודה הזאת אינו מכיר בשום אינדיבידואליות אפילו ביחודי אלכסנדריא. מסופקני אם המלומדים יסכימו לו בענין זה ככל היקפו. אבל לפעמים מצליח המחבר לגלות דמיונות מפתיעים.

המעלה השניה היא בקיאותו של המחבר גם בספרות הרבנית. היא מכשירה אותו להגיש לנו חמר חשוב להשוואת הנימוקים וגם לפירוש ממשי של כמה וכמה מקומות בגלותו את הענינים שרומזים עליהם התיאולוגים ובהראותו את המקורות ששאבו מהם. הדבר חשוב בפרט במחברי התקופה הספרדית, רובם משומדים מלומדי מצוות ומחונכי דת בין היהודים, שהשתמשו בכל חריפותם ובקיאותם להתגבר על כח מסורת היהדות ולהלחם בכלי זיינם מלחמה רצינית להסביר להם את אפים הזמני של המצוות והחקים כמו שהכירום ואת עקרי הדת הנוצרית כמו שהוציאו מהתנ"ך. המחבר שחרש בשדה זה כבר בספרו Talmudic Judaism and Christianity (1933) משתדל למצא את המקורות ומודיע בפירוש אם לא הצליח למצא אותם. לפעמים לא הבין כהגן את דברי הסופרים כגון בחשדו (ע' 23) את פילון ואת המשנה שטעו באותו ענין, כאילו חשבו ששעיר יום הכפורים נאכל וזה אינו אלא נשרף. האמת היא שפילון (Spec. leg. I 3, 190) בדבריו ταῖς ἀμαρτίαις αὐτοῖς καὶ τὰς ἀμαρτίαις αὐτοῦ ἡμέραν ἑορτῆς παρέσται χίμαρος, ὃς καλεῖται περὶ ἀμαρτίας אינו מדבר על שעיר של י"כ אור"ה אלא בכלל על שעירי המועדות הנאכלים לכהנים, ומה ששינו במשנה (במנח' י"א ו') „חל (יה"כ) להיות ע"ש שעיר של יה"כ נאכל לערב" לדעת כל המפרשים קאי על שעיר של מוסף היינו הקרבן היחיד שבשרו נאכל, אע"פ שבמקום אחר (זכחים ה' א') אותו הבטוי קאי על השעיר המוקרב בפנים. שגיאות כאלו אינן שקולות כנגד זהירות הדיון ודייקנות החקירה והרוח המדעי שבהם כתוב הספר.

ד. גולדשמידט

301 Wright, Dudley. The Catholic church and the Jews. Dublin, Catholic Truth Society of Ireland, (1935). 24 p. 8°.

סקירה על יחס הכנסייה הקתולית אל היהודים במשך הזמנים.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 8, 76, 85, 88, 104, 120, 127, 134.

עם ישראל בהווה

302 זעזער, ש[מואל] צ[בי]. וועגען דעם העברה פראבלעם. New York.

ש. צ. זעזער געזעלשאפט, 1936. 29 ע' 8°.

= „דאס ווארט" ביבליאטעק. יארגאנג 3, 1936. נומער 26.

303 טויבעלעס, ש. א. די יודישע קהלה און דאס רבנות אין אונזער צייט.

אקטעלער רעפערעס. טארנאפאל, דפוס ת. טשאטשקעס. [תרג' 7 ע' 8°. מהמעספת.

304 לעשצנינסקי, יעקב. די עקאנאמישע קאטאסטראפע פון יידן אין דייטשלאנד און פוילן. פאריוו, 1936. 44, [1] ע', [1] דף. 8°.
בראש השער: קאמיטעט פון יידישע דעלעגאציעס, קאמיטעט פארן יידישן וועלט-קאנגרעס.

305 מאזור, אליהו. רעדע פונ'ם פרעזעס פון דער ווארשאווער קהלה-פערוואלטונג אליהו מאזור ... ווארשע, פערוואלטונג פון דער יידישער קהלה, [תרצ"ו]. [2] דף, [3]—29, [2], 30 ע'. 8°.

על המעטפת: די טעטיגקייט פון דער ווארשאווער קהלה אין ליכט פון פאקטען און ציפערן. ביוזית ובפולנית. — שער נוסף בפולנית:
Przemówienie prezesa Warsz. gminy wyzn. żydowskiego, Eljasza M a z u r a.

306 פערעלמאן, א. בירא בידושאן; שילדערונגען פון א רייזע אין יוליאניסגוסט 1934. בוענאס איירעס, פאלקס-ביבליאטעק, 1934. 143 ע', מפה. 8°.
= פאלקס-ביבליאטעק נומ. 2. — המחבר מתיחס בחיוב ל"הכנית-בירובידון".

307 שאשקעס, [חיים]. ראטנפארבאנד 1936; (רייזע איינדרוקן. ווארשע, יידישע אוניווערסאל-ביבליאטעק, 1936. 142, [2] ע'. 8°.
= יידישע אוניווערסאל-ביבליאטעק, צווייטע סעריע: "אונזערע יידישע שרייבער"; צווייטער יארגאנג, IX.

בראש השער: ה. שאשקעס.
בספר פרקים מיוחדים על היהודים: א וויזט אין "מאסקווער עמעס", "שבת צו מנחה אין דער קעווער שול", "דאס יידישע געריכט אין קיעוו". גם בפרקים אחרים כלולות ידיעות על היהודים.

308 The American Jewish year book, 5699; September 26, 1938 to September 13, 1939. v. 40., ed. by Harry Schneiderman for the American Jewish Committee. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1938. XXVII, 744 p., ports., tabs. 8°.

את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 483.

מהחן: C. Adler: Felix M. Warburg. — D. de Sola Pool: Henry Pereira Mendes. — H. S. Linfield: Statistics of Jews and Jewish organizations in U. S.; a historical review of the censuses, 1850-1937. — H. Schneiderman: Review of the year 5698 (p. 87-350). — Statistics of Jews. — 31st annual report of the American Jewish Committee, 1938. — Report of the 50th year of the Jewish Publication Society of America, 1937-1938.

309 Anglo-Jewish Association. The sixty-fifth, (sixty-sixth) annual report of the Anglo-Jewish Association in connection with the Alliance israélite universelle 1936-1937 5696-5697, (1937-1938

5697-5698). 2 v. London, Anglo-Jewish Association, 1937, 1938.
59 ; 56 p. 8°. את הקודמים ראה ק. ט. שנה י"ג ע' 350.

310 **Emergency Committee in Aid of Displaced German Scholars.** Report as of May 1, 1937. New York, [1937]. 15, [1] p. 8°.
את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 204.

311 **Est-ce que je deviens antisémite ?** Paris, Les Éditions de France, c1938. 3 p. 1, VII, 224 p., 1 l. 8°.

המחבר מעיד על עצמו שבשעתו היה ממצדדי דרייפוס ולא האמין באפשרות תחית האנטישמיות בצרפת. עכשו שנה את דעותיו בשאלה זו. כתוצאה מהממשלה הראשונה של החזית העממית בצרפת (עם ל. בלום בראשה). בעקר מתריע המחבר על המהפכות היהודית ועל השתתפותם הגדולה בכל המהפכות.

312 **Germany. Statistisches Reichsamt.** Die Glaubensjuden im Deutschen Reich. Bearb. im Statistischen Reichsamt. Berlin, P. Schmidt, 1936. 104 p. incl. diagrs., tab. 4°.

=Germany. Statistisches Reichsamt : Statistik des Deutschen Reichs. Bd. 451 : Volkszählung. Heft 5.

מספר היהודים בגרמניה בשנת 1933 היה 499.682 שהם 0.77 אחוז של האוכלוסיה הכללית.

313 **Goldmann, Nachum.** Le Congrès juif mondial ; ses tâches et ses buts. Paris, Comité exécutif pour le Congrès juif mondial, 1936. 22 p., 1 l. 8°.

בראש השער : Nahum Goldmann.

314 **Green, Alan S[inger].** Facing the issues of contemporaneous Jewish life... ; a project in adult participation in present-day Jewish life ; students' syllabus and source book. 1st experimental ed. Cincinnati, Department of Jewish Religious Education, 1935. 5 p. 1., 259 p. 8°.

=Publication no. 27.

במינוגרף

התוכן : Introduction. — Part 1 : Motivating problem : is the Jew completely adjusted to American life ? The economic problem of the Jew ; The social-psychological problems of the Jew. — Part 2. : Motivating problem : how can we integrate the Jew with his group ? Jewish education : quo vadis ? ; Can we achieve greater interest in religion today ? ; Is more effective participation in Jewish communal life possible ? ; Is greater participation in Zionism desirable ? — Part 3. : How can we meet the threat of a rising political

antisemitism?; Can German Jewry be saved from destruction?; What can we do to stem the tides of antisemitism? .

315 **Hilfsverein der Juden in Deutschland.** Die Arbeit des Hilfsvereins der Juden in Deutschland..., 1934-1935, (1935-1936). 2 v. Berlin, (typ. Scholem), 1935-1936. 23, [1]; 30 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 336.

316 **Interterritoriale Wanderfürsorge-Konferenz. Wien, 1937.** Protokoll der Interterritorialen Wanderfürsorge-Konferenz in Wien am 15. November 1937. Wien, Israelitische Kultusgemeinde, 1937. 29 p. 2°.

מהמעטפת. — במימיוגרף. — זוהי ועדה יהודית שהשתתפו בה באיכ"ח מוסדות יהודיים

ממדינות שונות.

317 **Joint Distribution Committee.** Report on the activities of the American Jewish Joint Distribution Committee for the year 1937. New York, [1938]. 64 p., port. 8°.

Aid to Jews overseas : בראש השער

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 327.

*318 **Lissner, Jacob.** Jüdische Ausländer und Staatenlose in Deutschland; ihre Rechte und Pflichten. Berlin, Jastrow, 1938. 48 p. 8°.

319 **The London Committee of Deputies of the British Jews.** Annual report 1937. London, 1937. 85 p. 8°.

בראש השער: The London Committee of Deputies of the British Jews <founded in 1760> generally known as the Board of Deputies of British Jews.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 327.

320 **Neuman, Justin.** Dece suferă evreii—Observații psihologice: cauze și soluții... București, (typ. "Le Moment"), 1937. 15, [1] p. 8°.

"מדוע סיבלים היהודים? הערות פסיכולוגיות: סבות ופתרונות."

321 **Oświadczenie duchowieństwa żydowskiego w Polsce w sprawie uboju rytualnego.** (Warszawa, typ. "Omnium", 1936). 38 p., 1 l. 8°.

"הצהרת הרבנים בפולין בענין השחיטה הריטואלית".

322 **Reichsvertretung der deutschen Juden. Zentralwohlfahrtsstelle.** Jüdische Winterhilfe; Richtlinien und Geschäftsanweisung.

(Berlin), Zentralwohlfahrtsstelle bei der Reichsvertretung der Juden in Deutschland, (1936). 31, [1] p. 8°.

323 Schnurmann, E. La population juive en Alsace...; avant-propos de Henry Laufenburger. Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1936. 1 p. l., 174 p., 1 l., tab. 8°.

=Travaux de la Faculté de droit et des sciences politiques de Strasbourg. 8.

המחבר השתמש בפרסומיהם של הממשלה באלזס-לוטרינגן ושל המשרדים הסטטיסטיים העירוניים של שטרסבורג ומילהאוזן וגם בחומר בכת"י (תעודות שונות) הנמצא במוסדות הג"ל. מספר היהודים במדינה זו בשנת 1931 היה $28325 (1 \frac{1}{2})$ אחוז של האוכלוסייה הכללית) לעומת מספרם 40938 (2.64%) בשנת 1871. — ההרכב לפי הגיל מראה שנשקפת סכנת כליון ליהודים במדינה זו.

חתימן: Introduction: La population juive en Alsace et sa répartition. — La structure économique et sociale de la population juive en Alsace et en Lorraine. — La criminalité juive. — Le mouvement de la population juive en Alsace. — Conclusions. — Annexes. — Bibliographie (p. 169-171).

324 Steinhardt, N.; Em. Neuman. Illusions et réalités juives; considérations réalistes sur quelques problèmes juifs. Paris, Lipschutz, 1937. 2 p. l., [9]-142 p. 8°.

המחברים סוברים שאין שאלה יהודית אלא ישנן שאלות יהודיות ידועות. — הם מנתחים זרמים צבוריים שונים (התבוללות, קומוניזמוס), ובאים לידי מסקנה, שהפתרונים הם דמיוניים. לציונות מתחמים המחברים באהדה וחושבים שדומיניון יהודי בא"י עלול לעזור ליהודים בעולם כלו. היהדות מתפתחת יפה בתקופה ליברלית ואפילו התגשמות הציונות זקוקה לפוליטיקה ליברלית בעולם (חופש כלכלי והרשות להעביר כספים ממדינה למדינה).

Szoszkies, H. Powietrzem, lądem i morzem poprzez cztery kontynenty. עיין מס' 378

325 Ubój rytualny ze stanowiska gospodarczego. (Warszawa), Nakładem Drukarni "Omnium", [1936]. 23, [1] p. 8°.

„השחיטה הריטואלית מנקודת-ראות כלכלית“.

326 Vienna. Israelitische Kultusgemeinde. Berufsausbildung und Umschichtung <Vorbereitung einer Enquête>. Wien, Isr. Kultusgemeinde, 1937. 23 p. 2°.

מהמעטפת. — במימיוגרף.

327 Zérapha, Georges. Notre combat contre l'antisémitisme. Avec une préf. de Bernard Lecache et un avertissement de Ch.-Aug.

Bontemps. Paris, Edition de la Ligue internationale contre l'anti-sémitisme, [1935]. 15, [1] p. 8°.

328 Związek Żydów uczestników walk o niepodległość Polski. Sprawozdanie z działalności za okres od 26 czerwca 1933 do 31 grudnia 1935. Wydane na prawach rękopisu. Warszawa, 1936. 163, [1] p., ports. 8°.

„אגודת היהודים שהשתתפו במלחמות השחרור של פולין, דו"ח מ־26 ביוני 1933 עד 31 בדצמבר 1935.”

329 Библиотека Пробуда. София, 1937—1938. 8°.

העורך והמזל 10 חוברות בשנה.

החלק: 2.: Флегъ, Едмондъ: Моїсей. Преведе отъ оригинала: Дора Габе. 36 стр., портрет. 3.: Ломброзо, Чезаре: Антисемитизмът въ свѣтлината на модерната наука. Преведе: П. К. Чинков. 40 стр. 5.: Янакиевъ, Димитъръ: Еврейтъ и руската литература. 30 стр.

על הסופרים היהודים מהתקופה הסובייטית, הכותבים יודית או רוסית: ברגלסון, הנפשטין, מרקיש, בבל, ארנבורג, בגריצקי, בואימנסקי, מ. גולודני (אפשטיין), שקלובסקי, קזקוב, ברזין, סלוקין, ל. רקובסקי—

6.: Арнаутовъ, Илия: Еврейството въ музиката. 39 стр. 7.: Кинкелъ, Ив.: Еврейската и християнска етика въ тяхното сходство и различие от социологично гледище. 52 стр.

בחוברות 1, 4 אין תוכן יהודי. רק חב' 2 יצאה ב־1937, השאר ב־1938.

ציונות וידיעת ארץ ישראל

330 בני ציון, מסדר. מחנה משה הס. ספר היובל למלאת עשרים וחמש שנה ל־מחנה משה העם, "מסדר בני ציון". פילדלפיה (דוס J. Magil), תרצ"ה. [80] ע', מרטרטים, חוים, תמונה. 4°

מהמעטפת—יודית, עברית ואנגלית—השער גם באנגלית:

25th anniversary journal of the Moses Hess Camp, no. 5, Order Sons of Zion...

בראשי עמודים: 25—יאהריגער יובילעאום זשורנאל, "משה העם קעמפ", "ארדער בני ציון"...

מהתכן: א. ל. בערקאוויטש: משה העם, דער איד און דער מענש. הנ"ל: התנועה העברית בפילדלפיה—י. צ. ר: 25 יאהר מאזעס העם קעמפ.

331 הד החלוצ; בטאונו המרכזי של החלוצ המזרחי בצ' ס. ר. קושיצה. תרצ"ו. 4° מהמעטפת—גל' א' של שנה ב' יצא בכסלו—הקטגורף מכתבימכונה.

- 332 כהנא, ש[מואל] ז[גבל]. דרך ציונות. ורשה. "יבנה" בהשתתפותה של הקרן הקיימת לישראל, תרצ"ו. 95. [1] ע'. 8°.
- החבורה היא חלק מספר שלם על דבר השפעתה של ארץ ישראל בחנוך הדור. — התכן: ליסודות החנוך: יחדות, מחודשת. היסוד הדתי הלאומי. היסוד הכללי. — ליקויי הגולה: בחיים הלאומיים. בחיים החברתיים. בחיים הדתיים. שכינתא בגלותא. איר הארץ והקרן הקיימת לישראל.
- מסקנות המחבר: הגיעה השעה למורה העברי בגולה בבית-הספר הדתי-לאומי מיסודו של "יבנה" ושל "המזרחי" בפולניה להבין את תעודתו החנוכית והפדגוגית ... מעולם לא היתה שיטת חנוך שאפשר לנתח בשם "חנוך ביטולי" ... תמיד היתה מגמה ברורה לעיני המחנך. ומטרתו החנוכית: לחנך דור בריא מסור ונאמן לעמו, לארצו ותורתו אפשר להשיג רק ע"י העבודה בעד הארץ וע"י החדרת המומנט הארצישראלי אל תוך נשמות החניכים והאזירה בהם הם מתפתחים ומתחנכים.
- 333 "בוסליה", ציוניסטיש-סאציאליסטישע יוגנט-ארגאניזאציע. באריכס פון מועצה; אפגעהאלטן דעם 15-טן און 16-טן אפריל 1936 אין קעשענעוו. (קעשענעוו). אייסגאבע פון דער הנהגה הראשית אין רומעניע, (תרצ"ו). 24 ע', פורטרס. 8°.
- 334 ברית חלוצי פועלי-ציון. רומעניע. 15 יאר עמק יזרעאל. טשערנאוויץ. נאוועמבער 1936. [2], 2—31 דף. 8°.
- מהמעטפת. — קבץ. הקטגורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.
- 335 דאנציס, מרדכי. היימלאנד, פון מרדכי דאנציס. ספעציעלע צייכונגען פון שאול ראסקין. ניו יארק. "היימלאנד". [1935]. 271 ע'. 8°.
- רשמי מסע לארץ-ישראל באדר תרצ"ד; המחבר עשה בארץ 18 יום.
- 336 החלוצ. פוילן. דער אויפטו פון יוגנט דור <וועגן דער הכשרה>. ווארשע, מרכז החלוצ אין פוילן. 1936. 31. [1] ע', תמונות. 8°.
- 337 כץ, אברהם. "חלוצ בעל מלאכה", ויינע צילן און אויפגאבן. ווילנע. "חלוצ בעל מלאכה" אין פוילן. 1935. 23. [1] ע'. 8°.
- 338 ליברמן, צבי. דאס ארבעטס-ערדארף אין זיינע יסודות. איבערזעצט פון הער ברעאיש דורך צבי שראגער. לעמבערג. לאנדפארבאנד חקלאי. 1935. 28. [1] ע', תמונות. 8°.
- 339 לעווין, פ[נחס]. צו אונזערע רעליגיעזע עולים; <א בריעף פון א פריינד>. [ורשה]. דירעקטאריום פון "קרן-הישוב" אין פוילען, (תרצ"ד). 11. [1] ע'. 8°.
- 340 סאקאלאווסקי, פ. פסעוודאנים. צו א געפאנגענעם פון ציונים. ווארשע, (דפוס Wir). 1934. 14. [2] ע'. 8°.
- מנקודת השקפה קומוניסטית.
- 341 "העובד". מורח גאליציע. אנווייזונגען פאר ארגאניזאציענעלער אין קול-טורעלער סטיקייט אין "העובד". לעמבערג. לאנד פארבאנד "העובד" אין מורח גאליציע, 1935. 24 ע'. 8°.

342 פעלדמאן, ש[מחה] ב[ונם]. ווער איז מעהר שולדיג ווי מיר אליין? אן אפיעל צו די פריינד פון אידישען רעליגיעז-נאציאנאלען געדאנק... לאנדאן, מזרחי-ארגאניזאציע פאר ענגלאנד און אירלאנד, תרצ"ו. 8 ע'. 8⁰.

343 צינעמאן, יעקב. די געשיכטע פון ציוניזם. באנד 3—5 כרכים. ווארשע, „נאשע זשיציע“, 1935—1936. [3] דף, 327—445; [447]—568, [3] ע'; [3] דף, 599—715 ע', לוחות—תמונות; [3] דף, 743—877, [2] ע'; [3] דף, 887—1030 ע', 8⁰. רק כרך ד' הופיע ב 1936.

באנד 3: די הערצל = תקופה II. — באנד 4: די הערצל = תקופה III. — באנד 5: די נאך = הערצליאנישע תקופה I. <פון הערצליס טויט ביז ערב דער וועלט מלחמה>. — באנד 6: די נאך = הערצליאנישע תקופה II. <פון עלפטען קאנגרעס ביז צו דער באלפירדעקלאראציע>. — באנד 7: די נאך = הערצליאנישע תקופה III. <פון באלפירדעקלאראציע ביז צו דער מאנדאט בעשטעטיגונג>.

344 קבוץ עליה „נתיב“. אויטערוב מזוביצק. נתיב; זאמלעכעט פון קבוץ עליה „נתיב“ אין אסטראווימאן. ווארשע, „החלוץ הכלל-ציוני“ אין פוילן, תרצ"ה. 32 ע'. 8⁰. מהמעטפת. — יצא בכ"א בשבט.

345 שפיזמאן, לייב. רעוויזיאניזם בארג אראפ. ווארשע, (דפוס Pol), תרצ"ה. 105 ע'. 8⁰. מהמעטפת. — בראש המעטפת: ליגע פארן ארבעטנדן ארץ-ישראל.

346 תורה ועבודה בעוועגונג אין פוילן. „ברוריה“, איהרע ציעלען און אויפ-גאבען. ווארשע, „תורה ועבודה“ בעוועגונג אין פוילען, תרצ"ד. 29, [1] ע'. 8⁰. = תורה ועבודה... 4.

„פארטעצונג פון די אויסגאבען פון „אונזער בראשורען-ביבליאטעק“ — מתוך ההקדמה.

347 Agudas Jisroel. Palästina-Zentrale. Die Vertretung der Agudath Israel vor der Royal Commission in Palästina; hrsg. von der Palästina-Centrale der Agudas-Jisroel. Frankfurt/M., Hermon-Verlag, 1937—5697. 112 p. 8⁰.

348 Aharoni, I[srael]. Données zoogéographiques sur la faune de la Palestine et des contrées adjacentes par rapport à celle de la Péninsule Ibérique. Lisboa, Casa portuguesa, 1936. p.[1132]-1137. 8⁰.

מהמעטפת.

„Extrait des comptes rendus du XIIe Congrès international de zoologie-Lisbonne 1935.”

349 Antonius, George. The Arab awakening; the story of the Arab national movement. London, H. Hamilton, (1938). 3 p. l., III-XI, 13-470, [1] p., maps (part fold.). 8⁰.

“Chapter 16: Iraq, Syria and Palestine after the War.”

בנספחים ניתנים בין מסמכים אחרים: מוצג מק-מהון, הסכם סיקס-פיקה, הסכם פיצול-ויצמן.

350 **Ashkenazi, Tovia.** Tribus semi-nomades de la Palestine du Nord; ouvrage orné de six planches hors texte et d'une carte ethnographique. Paris, P. Geuthner, 1938. 2 p. l., [VII]-XIV p., 3 l., [3]-286 p. 8°. ביבליוגרפיה: ע' [255]-261.

=Études d'ethnographie, de sociologie et d'ethnologie, t. 2.

351 **Ben Gurion, [David].** Zionistische Aussenpolitik; eine Rede. Berlin, Hechaluz-Verlag, 1937. 51 p. 8°.

נאום במועצת ההסתדרות בפברואר 1937.

352 **Bing, Harold F.** The problem of Palestine. Enfield, [Eng.], War Resisters' International, (1937). 14 p., 1 l. 8°.

353 **Brandwein, Hans.** Mojżesz Hess, prekursor sjonizmu w opracowaniu Hansa Brandweina. Bielsko, (Stanisławów, typ. "Grafika"), 1936. 24 p. 8°. "משה הס, מבשר הציונות". מהמעטפת.

=Żydowska biblioteka ludowa, Nr. 2.

354 **Buber, Martin.** Worte an die Jugend. Berlin, Schocken, 1938. 86 p. 8°.

=Bücherei des Schocken Verlags. 88.

ההתנ: Was ist zu tun? — Zion und die Jugend. — Cherut; eine Rede über Jugend und Religion. — Wie kann Gemeinschaft werden? — Warum soll man lernen? — Wann denn? — Die Vorurteile der Jugend.

הדברים נאמרו בשנים 1918—1937, פרט לרשימה הראשונה שנכתבה ב-1904.

355 **Cahnmann, Werner.** Unruhe in Palästina. Reisebericht und Folgerungen aus dem Jahr 1936. [Berlin, 1936]. 1 p. l., 21 numb. 1. 4°.

הקטגוריה מכתב-סכמה בצד אחד של הדפים.

356 **Cherut; Sammelchrift des Habonim.** Berlin, Hechaluz-Verlag, 1937. 67, [1] p. 8°.

המדורות: Beilinson. — 10 Jahre Kibbuz Cherut. — Aus dem Lande.

357 **Dalman, Gustaf.** Sacred sites and ways, studies in the topography of the Gospels... Authorised translation by Paul Levertoff. London, Society for Promoting Christian Knowledge, (1935). XII, 397, [1] p., illus., map. 8°.

את הספר במקורו הגרמני ראה ק. ס. שנה ג' ע' 35.

„התרגום נערך מתוך המהדורה הגרמנית השלישית, עם תוספות חשובות מיד המחבר והערות אחדות מידי המתרגם“.

Delpech, J. L'Université de Jérusalem et les influences françaises en Palestine... עיין מס' 441.

358 **Ehrenberg, M.** Deklaracja Balfoura i mandat palestyński w opracowaniu M. Ehrenberga. Bielsko, (Stanisławów, typ. „Grafika”), 1936. 23 p. 8°.

=Żydowska biblioteka ludowa, Nr. 1.

הכרות בלפור והמנדט הארצישראלי“.

359 **Goldstein, Israel.** From the past into the future (President's message delivered by Israel Goldstein before the Jewish National Fund 35th Anniversary conference held on October 10th, 1937, at Detroit Mich. New York, Jewish National Fund of America, 1937 ?). 19 p. 14 : 21 (רחבו גדול מארכו).

360 **Great Britain. General Staff. Geographical Section.** Trans-Jordan. Lava Belt. Azraq-Burqu'-Qa'a Umm Sa'd. Scale 1 : 50,000. Sheet 7, 9, 10, 11, 13, 14. [London], War Office, 1933. 43 : 63.

=Geographical Section, General Staff, no. 3937.

“Palestine Iraq grid central zone”. — “Up to 1933, only sheets 7, 9, 10, 11, 13, and 14 have been published. Production of the remaining sheets has been postponed.”

361 **Gurevich, Boris.** The problem of the Arabian-Jewish reconciliation. Paris, n.p., 1936. 1 p. l., 15 numb. l. 8°.

הקטגורי מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

362 **Herzl, Theodor.** Țară veche — țară nouă <Altneuland>; roman. (Traducerea : M. Moscovici și L. B. Wechsler). [București], Editura Organizației sioniste din România Centrală culturală, (1937). 2 p. l., 272 p. 8°.

תרגום רומני של „אלטנולנד“.

363 **Hüber, Reinhard.** Deutschland und der Wirtschaftsaufbau des Vorderen Orients <Türkei, Ägypten, Iran, Irak, Syrien-Libanon, Palästina>, ... Stuttgart, F. Enke, 1938. 4 p. l., 114 p., map, tab. 4°.

=Strömungen der Weltwirtschaft, Bd. 3.

המחבר מדגיש בהקדמתו ובמקומות אחרים בגוף הספר, שהיחסים הכלכליים של גרמניה לארצות המזרח הם אך ורק יחסים ידידותיים בין שני שותפים שווים. גרמניה

מרכזה לעזור למזרח המתרענן. על א"י וע' 20, 36, 74-80, 92, 96, 105-107 (טבלאות סטטיסטיות).

364 **Ivriah**; the I.W.Z.O. journal, Ivriah and Women's Zionist Organisation, Zionist Youth Movement **עבריה**. Sydney, 1936—5697. 4°.
"Official organ of the Australian Zionist Federation."

ירחון. גל' א' יצא באוקטובר תשרי.

365 **Jarvis, C[laude] S[cudamore]**. Desert and Delta... London, J. Murray, (1938). VIII, 319 p., map, pl. 8°.

המחבר היה מושל חצי האי סיני במשך ארבע-עשרה שנה. — פרק י"ב (ע' 277-296):
The road to Jerusalem.

366 **Jugend-Alijah**. עליית הנוער. Informationsdienst der Arbeitsgemeinschaft für Kinder- und Jugend-Alijah. Berlin-Charlottenburg, 1936. 8°.

ירחון. גל' 1 יצא באוגוסט. בווקטורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

367 **Kadimah. Wien**. Festschrift zur Feier des 100. Semesters der akademischen Verbindung Kadimah; hrsg. im Auftrage des Alten-Herren-Verbandes der akademischen Verbindung Kadimah von Ludwig Rosenhek. [Wien, Dr. H. Glaser in Komm.], (pref. 1933). 120 p., facsim., ports. 8°.

Festschrift der Kadimah. 1883-1933. על המעטפת

התכן L. Rosenhek: Die Juden zu Anfang der Achtzigerjahre; Der Weg in die Zukunft. — M. T. Schnirer: Gründung des Kadimah. — N. Birnbaum: Gegen die Selbstverständlichkeit. — J. Schalit: 1890-1904; Erinnerungen (pp. 32-107). — T. Nussenblatt: Th. Herzl und die Kadimahner. — Totentafel.

368 **Landman, Amos**. Hebrew public education in Palestine. (In: The Open Court Vol. 49, October 1935). p. 245-250. 8°.

369 **League of Nations. Permanent Mandates Commission**. Minutes of the thirty-fifth session held at Geneva from October 24th to November 8th, 1938, including the Report of the Commission to the Council. Geneva, 1938. 226 p. 4°.

=Series of League of Nations publications. VI A. Mandates. 1938. VI. A. 2.

=Official no.: C. 418 M. 262. 1938. VI.

על ארץ ישראל ראה ע' 12, 13, 133, 210. — את הקדום ראה ק. ס. שנה ס"ו ע' 471.

370 **Loewenstein, Th.** Istoria mișcării și organizației [!] sioniste ; prefața de A.L. Zissu. București, Editura organizației sioniste din România, 1934. 238, [2] p. 8°.

=Introducere in sionism, I.

Istoria sionismului : השער על המעטפת :

371 **Morkowiczówna, Hanna.** W Palestynie ; obrazy i zagadnienia. Fotografie Edwarda Poznańskiego. Warszawa, Towarzystwo wydawnicze, 1936. 2 p. l., 143, [1] p., 2 l., pl. 8°.

שבע עשרה התמונות הנספחות שצולמו בידי מר א. מורקוויצ'וונה בירושלים,

יפות וטפוסיות הן עד מאד.

372 **Na straży ;** jednodniówka Gordonii i Buslii... Luty 1937. Łwów, (Gordonia i Buslia), 1937. 12 p., illus., port. 4°.

מהמעטפת. — על המשמר : חד יומון של גורדוניה ובוסליה.

Philipp, O. Morgenleuchten über dem Mittelmeer A.J.C. 427 עיין מס' 427

373 **Pinsker, Leo.** "Autoemancipare !" Chemare și îndemn către evrei de Leon Pinsker. Cu un cuvânt introductiv de Achad Haam. In românește de I. Hasefardi. București, Editura Organizației sioniste din România, 1937. 48 p., 1 l. 8°.

(Biblioteca sionistă).

תרגום רומני של "אוטואמנסיפציה". על שאר ההוצאות והתרגומים ראה את רשימת

ב. שוחטמן (ק. ס. שנה י"א 117-130).

374 **Rand, McNally & Co.** Rand McNally Historical atlas of the Holy land. New York, Rand McNally & Co., (c1938). 32 p. incl. 40 col. maps. 4°.

375 **Rosenberg, Alfred.** Der staatsfeindliche Zionismus. München, F. Eher, 1938. 88 p. 8°.

המחבר, אחד מראשי הנאצים בגרמניה, פרסם את מחברתו תחילה בשנת 1921

והדפיס אותה שנית בקשר להצעות החלוקה ויסוד מדינה יהודית לפי דו"ח ועדת פיל.

המחבר מתייחס בשנאה עמוקה לציונות. — הוא כותב (ע' 84) שהיהודים מהווים בקשי שני

אחרים של האיכלוסין בא"י.

376 **Săvulescu, Tr[ai]an ; T[scharna] Rayss.** Les espèces de Cercospora, parasites des feuilles de vigne en Palestine. (Saint-Amand<Cher>), 1935. 19 p., illus., tab. 8°.

"Extrait de la Revue de pathologie végétale et d'entomologie agricole de France. fasc. 3, t. 22, 1935".

377 **Stowarzyszenie harcerzy żydowskich Brith-hakanaim.** Lwów. Brith-hakanaim; drogi i cele. Lwów, Komenda krajowa Stowarzyszenia harcerzy żydowskich Brith-hakanaim, 1935. 24 p. 8°.

מהמעטפת. — קובץ. — מקצת הטקסט על ע' 3—4 של המעטפת.
„ברית הקנאים; הדרכים והמסורות.”

378 **Szoszkies, H.** Powietrzem, lądem i morzem poprzez cztery kontynenty. Warszawa, C. Brzoza, 1936. 3 p. 1, 5-331, [3] p., pl. 8°.

באוויר ביבשה ובים דרך ארבעה חלקי-העולם. על א"י ע' 262—290. פרקים מיוחדים על היהודים באמריקה, מרוקו, סוריה ועיראק.

379 **Tulloch, T[homas] G[eorgie].** "Prevention is better than cure". [London], (typ. J. H. Johnson, 1937). 22 p., 1 l. 8°.

מהמעטפת. — על ערכם הרפואי של מלחי ים המלח.

380 **Weisman, Herman L[ivingston].** The future of Palestine; an examination of the partition plan. New York, (typ. Lincoln Printing Co.), 1937. VII, 138 p. 8°.

המחבר מנתח את תכניתה של ועדה המלכותית מתוך השקפת שלילת החלוקה. הוא מציג ממשלה מאוחדת לארץ ישראל ועבר הירדן שתקיים את המנדט, ודורש פתיחת עבר הירדן לעליה יהודית.

381 **Weizmann, Chaim.** El pueblo judío y la Palestina; alegato formulado ante la comisión investigadora británica en Palestina. Buenos Aires, Federación sionista Argentina <Departamento de publicidad y propaganda>, 1937. 32 p. 8°.

הרגעם ספריו של שדות ויצמן בפני הוועדה המלכותית.

382 **Wiadomości portu gdyńskiego.** VII Targi lewentyńskie w Tel-Aviv. (Warszawa), Polska agencja telegraficzna, 1936. 44 p., illus., ports., tab. 2°.

=Wiadomości portu gdyńskiego, Rok VI, Nr. 4.

מהמעטפת. — חלק האמריים באנגלית. — ידיעות נמל גדינה. היריד השביעי של המזרח הקרוב בתל-אביב.

383 **Witenberg, Georg; J. Yofe.** Investigation on the purification of water with respect to Schistosoma cercariae. London, Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene, 1938. pp. 549-570, incl. tab. 8°.

"Reprinted from the Transactions of the Royal Society of Tropical Medicine and Hygiene, v. 31, no. 5."

384 "Zebulun". Kraków. Zebulun ; broszura poświęcona sprawie morza palestyńskiego. Kraków, (Zarząd główny Związku "Zebulun" w Polsce), 1936. 39, [1] p., illus. 8°.

מהמעטפת. — קובץ. העורך האחראי: S. Landfisch.

זבולון: חוברת מוקדשת לשאלת הים הארצישראלי.

385 Zionist Organization. Congress. Beschlüsse des XIX. Zionisten-Kongresses, Luzern, 1935. Jerusalem, Zionistisches Zentralbureau, (typ. Beck, Wien), 1936. 48 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 342.

386 Гашофар; ежемесячный орган Союза сионистов-ревизионистов в Брит-Трумпельдор. Шанхай, 1933. 4°.

ברוסית ובאנגלית.

השם האנגלי The Jewish call. על המעטפת השער גם בעברית: השופר.

שנה א' 1933 ושנה ב' 1934 גל' 1-3 בלי שער דפי.

ירחון אגודת הציונים הרביזיוניסטים וביח"ד.

אתנוגרפיה פולקלור אמנות

387 אידישע מוזיק; זשורנאל... ניו יארק. י. בימעל. 1934. 4°.

פערטעליעהרליכער זשורנאל, יאר 1: "ערשיינט יעדע צוויי חדשים" אויסער

יולי און אוגוסט", באנד 2 — עם מחלקה אנגלית ושער נוסף:

Jewish music journal....

העורך: יעקב בימעל. — גל' א' יצא ביולי. נפסק עם גל' ד' של כרך ב', שיצא

בנובמבר—דצמבר 1935. לוטה באחד תגלינות: דעם מילנערס טרעהרען [מאת]

ווארשאוסקי ארר. פאר געמישטען כאר פון יעקב בימעל.

The Miller's tears (Warschawsky). Arranged for mixed chorus by Jacob Beimel. 4 p.

ידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. אמאפטייל. יארבוך 1. עיין מס' 166.

388 ידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט. פילאלאגישע סעקציע. קאמף

סיע פאר פאלקלאר. ידישער פאלקלאר. אונטער דער רעדאקציע פון [הודת]

[לייב] כהן. חילונע. (Drukarnia Wydawnicza) 1938. XIII ע', [1] דף.

357. [2] ע', מפה. פארטרט. 8°.

= שריפטן פון ידישן וויסנשאפטלעכען אינסטיטוט. באנד 9. פילאלאגישע שריפטן.

שער נוסף בפולנית ובאנגלית:

Yiddish Scientific Institute. Department of Philology. Folklore Committee. Jewish folklore, ed. by J. L. Cahan.

המדורות: 203 לידער. — 134 מעשיות און מסורות. — 80 חיצען און חיציקע מעשהולך:
מאסקע חבד. הערשעלע אַסטראפּאָליצער. פראַים גריידינגער. — 16 פורים-שפילן. —
318 סימנים און סגולות. — באמערקונגען: ש. — ז. פיפע: באמערקונגען צו די לידער.
באמערקונגען צו די פורים-שפילן. — י. שיפער: הערות צו די פורים-שפילן. — ג. עמסטין:
רשימות.

389 לעווין, גרשון. געזונטשון און אייגעניק אין ביכל און אין תלמוד.
<אויסאריירטע איבערזעצונג>. הארשע. „טאז“, 1934. [1] דף. 5—44 ע'. 8°.
390 ראסקין, שאול. בילדער און צייכענונגען. (New York, רפוס Academy
(photo offset) 1938. 140 ע', בתוכם לוחות-תמונות. 2°.
תמונת האוטוביוגרפיה המלים שעל הלוחות הם בידית ובאנגלית.
שער נוסף באנגלית: Saul Raskin: Paintings and drawings
125 תמונות על נושאים תנכיים, ארצישראלים (איי בזמנו), ועל נושאים מהיי
ויהודים, גם תמונות-עצמיות של הצייר.

391 Ehrenstein, Theodor. Über die Fresken der Synagoge von
Dura Europos; eine Studie. Mit 8 Abb. Wien, A. Kende, 1937. 15,
[1] p. 8°.

392 Keleti, László. Zsidók útja. n.p., 1937. 7 pl. in portfolio. 2°.
דרך היהודים. תמונות בתוך תיק.

393 Pożycie małżeńskie według rytuału żydowskiego opracowane i spolszczone przez H.K. Zesz. 1. Warszawa, "Chizuk hados"
przy Centrali "Agudas Isroel", 1935. 1 p. l., [7]-44 p. 8°.

היי האישות לפי דיני ישראל. התכן:

Zesz. 1: Sz. Sztokhamer: Religijne pożycie małżeńskie. — Sz. D. L.: Dusza
i ciało. — Przepisy rytualne o czystości pożycia małżeńskiego.

מלכד אלה עיין גם בדפוסים איי מס' 107, 110, 114.

בלשנות

394 Driver, G[odfrey] R[alles]. Problems of the Hebrew verbal
system. Edinburgh, T. & T. Clark, 1936. XII, 165 p. 8°.

=Old Testament studies. no. 2.

מלכד זה עיין גם בדפוסים איי מס' 47, 80.

ספרות יפה עברית

- 395 וינר, לוי. אמני השתיקה: <ספור>. ורשה, (דפוס "Grafia")
תרצ"ח. 73, [1] ע' 8°.
- 396 וילברשלג, יצחק. תהיה ותחיה בשירה: מסות. ורשה, א. ל. שטיבל
תרצ"ח. 196, [2] ע' 8°.
- תארחי את התמורות השיריות והבקריות שנתחוללו על צרפת, על המדינות
הנוקדות ללשון האנגלית ועל גרמניה בהשפעת בודלר. הקדשתי מקום רחב לאירלנדיה.
(מההקדמה).
- התכן: מהפכה חרישית: בודלר ובודלריות. — שירת הראש: פול ולרי. — הדתיות
המעוררת בשירה: תומס סטורנס אליוט. — תחית השירה באירלנדיה: התחלות
ממושכות. ג. ב. ייס. — ג. ו. רסל. — ג'הן סינג. — העמקת השירה בגרמניה: סטפן
גיאורגה. — הגו פון הוסמנסטל. — ר. מ. רילקה.
- 397 כ"ץ, בנציון. הורציוס בספרותנו. קרקוב, (דפוס Nowa
drukarnia dziennikowa) תרצ"ז. [1] דף, 5—30 ע' 8°.
- בראש השער: בנציון בושלום [בנציון כ"ץ]. — על הסופרים שמזכירים את
הורציוס ובעיקר על תרגומי שירי הורציוס ע"י ישראל ראלל, אהרן קמינקא ויהושע מירמן.
ספר השנה היהודי אמריקה. עין מס' 163.
- מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 13, 40, 48, 53, 57, 60, 63, 67, 78, 84, 91—95, 115,
116, 121, 122, 124, 126.

ספרות יפה יודית

- 398 אין לוס האמאמיס די ברוסה; ריקונטו מיאל די אנה איסקלאביה קי
סירביאה אין אלייוס. טאלוניקה הש"מ, 1932—5693. 190 ע' 8°.
- בראש השער: סזליטון די אקסיון.
- 399 אפאטאשו, י[וסף]. מענטשן און חיות: [ספורים]. ניו יארק, קאאפער
ראטיווער פאלקס פארלאג פון אינטערנאציאנאלן ארבעטער ארדן, 1938. 288 ע' 8°.
- 400 באלזאק, אנארע דע. די סאטער פון קארגן מיליאנער <Eugénie
Grandet>; ראמאן. פון פראנצויזיש א[ליהו] י[עקב] גאלדשמידט. ווילנע, "סאמאר",
1937. 348, [1] ע' 8°.
- המקור: Honoré de Balzac, Eugénie Grandet
- 401 בורשטין, מיכאל. ביי די טייכן פון מאזאוויע: <א שטעטל>. ארזיסנע
געבן ביי דער מיטהילף פון פ. ע. ג'קלוב. ווארשע, 1937. 185 ע' פורטרס. 8°.
- 402 בן מרדכי. כעלמער חכמים: געקליבענע מעשה'לאך, צוזאמענגעשטעלט און
איבערזעצט פון בן מרדכי. ניו יארק, היברו פאבלישינג קאמפאני, 1933. 124 ע' תמונות. 8°.

- 403 געלמאן, בארוך. וועלט אין צוים: <לידער און פאעמען>. ווארשע, "מיי", 1937. 112. [3] ע' 8°.
- 404 דאווידסאן, יעקב יוסף. בלאגודזשענזע מאסיווען; לידער. סאן פראנציסקא, 1937. 74. [3] ע' 8°.
- 405 דארפמאן, זעליג. זינג זינגער; [שירים]. ניו יארק, "אנטערזעונס", 1936. 106. [2] ע' 8°. שער נוסף באנגליה.
- 406 דראבלע, מ. ה. אין אימרויקע צייטן; דערציילונגען. בריסק ב/בוג. (דפוס "Spöldruk", 1936. 137. [1] ע' 8°.
- 407 הילקאוויטש, יוסף (אליעזר). דעס אינסערפעלאציע, צום 7טן הימלשן טריבונאל-גערעכט. וואלאדאוועק, (Piotrków, דפוס M. Rozensztajn), 1937. 16 ע' 8°.
- 408 זעצער, ש[מואל] צ[בי]. פיר עטאפן אין דער אנטוויקלונג פון דער מאדערנער רוסישער ליטעראטור <פון טשעכאוו ביז ארציבאשעוו>. New York, ש. צ. זעצער געזעלשאפט, 1936. 30 ע' 8°.
- = דאס ווארט "ביבליאטעק. יארגאנג 3. 1936. נומער 28.
- 409 טענענבוים, ש. ביי דער וועלט צוגאסט; דערציילונגען און רעפארטאזשן. ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1937. 191. [1] ע' 8°.
- 410 [יאנאווסקי, ישראל מלך]. איבער מחיצות; <לידער>. ווארשע, "מנורה", תרצ"ו. 32 ע' 8°. בראש השער: ישראל עמיאס [ספעוודאנים].
- 411 יוריס, א[ברהם] ש[מואל]. וועלט און היים. בוענאס איירעס, "עבודה", 1937. 327. [2] ע' 8°.
- קובץ מאמרים ופיליטונים שנכתבו במשך 20 שנה במדינות שונות. המחבר היה שליחם של מוסדות ציוניים שונים ובקר תפוצות שונות של הגולה. הספר מחולק למדורות, (לפי ארצות): חוץ, פוילן, לאטוויע, דייטשלאנד, רוסלאנד, פונלאנד, שפאניע, אויף קאד גרעסן, אמעריקע, קובא, בראזיל, אורוגוויי, ארגענטינע.
- 412 סמאליאזש, יוסף. היים און טרעמד; דערציילונגען. לאדזש, "אות", 1937. 95. [1] ע' 8°. עס שער פולני מעבר לדרך.
- על המעטפת שם המחבר: יוסף סמאליאזש.
- 413 פושקין, א[לעקסאנדער] ס[ערגעיעוויטש]. בעלקינס דערציילונגען. (איבערגעזעצט דוד רייכל, דוד האפשטיין). ווארשע, ליטערארישע בלעטער, 1937. [1] דף, VIII, 3-86 ע' [1] דף. 8°. עס הקדמה מאת א. האלדעס.
- המקור: Александр Сергеевич Пушкин: Повести Белкина
- 414 פעלד, י. מעכל קוליקס לעבן; א ראמאן אין דריי טיילן פון אמאל, נעכטן און היינט. 1: אמאל. ווארשע, נ. פערדער, 1937. [2] דף, 203-3. [1] ע' 8°.
- צייטלין, א. אין א ליטערארישער שטוב. עיין מס' 284.

- 415 קאגאנאווסקי, אפרים. פיגורן; דערצילונגען. הארשע, פערביכער, 1937.
320 ע'. 8°.
- 416 קארן, רחל ה. רויטער מאן; לידער. הארשע, ביבליאטעק פון יידישען
ס. ע. ג. קלוב, 1937. 75 ע'. [1] דף, 8°.
- 417 ראָמער, חיים. מאַמעס. חילנע, ג. קלעצקי, 1936. 86 ע'. 8°.
התכן: עתליהו. — אנטופאסער.
- 418 שינדלער, אליעזר. מילגרוים, מעשהלעך פון פארשיידענע פעלקער. זאמלונג
13. חילנע, גרינינקע ביימעלעך, 1937. 47, [1] ע', 8°.
- 419 שישלער, הערש. פריילעכע זיג-זאגן; הומארעסקעס, שפאסן, שארשן און
גלאס מעשהלעך. יאהאנעסבורג, הארשע, (Druk. A. Rozensztajna), 1937. 116 ע',
[2] דף, פורטרט. 8°.
- 420 שניאור, ז[אלקינד]. נח פאָנדע; [ספור]. הארשא, יובל = קאמיטעט.
1938. 411, [1] ע', [1] דף, 8°.
- = עמידארצים. טייל 1. — פורים רבים של ספור זה בעברית נרסו ב.מוסף דבר" תרצ"ו.
מלבד אלה עיין גם בדפוס אי' מס' 144.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

- 421 Asch, Shalom. ... Three cities, by Sholem Asch. Tr. by Willa
and Edwin Muir. London, V. Gollancz, 1933. 862 p. 8°.
המקור: שלום אש. פארן מבול; טרילאגיע (פעטערבורג, הארשע, מאסקווע); ראה
ק. ס. שנה ט' ע' 218. — את התרגום העברי של חלק א' וב' ראה שנה י"א ע' 280 ורצ"ו.
- 422 Fleg, Edmond. Apocalypse ; à la paix du monde 1914-1938.
Paris, Gallimard, (c1938). 3 p. l., [9]-89, [1] p., 2 l. 8°.
שירים. — ע' 9-15: Le mur des pleurs
- 423 Golding, Louis. Magnolia street. London, V. Gollancz, 1932.
607 p. 8°.
ספור מחיי היהודים באנגליה במאה העשרים. — את התרגום הגרמני ראה ק. ס. שנה
י"א ע' 365, את ההונגרי — שם שנה י"ג ע' 231.
- 424 Levinger, Mrs. Elma C. (Ehrlich). More stories of the new
land, by Elma Ehrlich Levinger. New York, Bloch Publishing Co.,
1938. VIII p., 1 l., 165 p. 8°.

ספרים על יהודים פטריזשים באמריקה.

425 **Mannheimer, Georg.** Ein Jude kehrt heim ; Roman in Versen. Prag-Karlin, Neumann, 1938. 4 p. l., 11-122 p., 1 l. 8°.

החלק: I. Buch: Hotel Europa. — II. Buch: Das Haus des Lebens (ארץ ישראל).

426 **Niemcewicz, J[uljan] U[rsyn].** Lejbe i Sióra ; czyli, Listy dwóch kochanków ; romans. Kraków, Towarzystwo miłośników książki, 1931. XI, [1], 191, [1] p. 8°.

427 **Philipp, Otto.** Morgenleuchten über dem Mittelmeer A.J.C.; Roman. Berlin, Verlag "Atid", 1937. 292 p. 8°.

רומן פוליטי מחיי ארץ ישראל בזמן מאורעות 1936. המחבר רואה פתרון השאלה בקונפדרציה ערבית-יהודית. A.J.C.=Arabo-Jüdische Confederation.

428 **Picard, Jakob.** Der Gezeichnete ; jüdische Geschichten aus einem Jahrhundert. Berlin, E. Löwe, 1936. 254 p., 1 l. 8°.

החלק: Der Ruf. — Das Los. — Der Gezeichnete. — Der Fuchs. — Der Parnes erhält eine Lehre. — Die Brautschau. — Der Wald. — Raphael und Recha. — Die Sünde. — Der Bruder.

429 **Siege of Jerusalem (Middle English poem).** The siege of Jerusalem, edited from ms. Laud. misc. 656 with variants from all other extant mss. by E. Kölbing, and Mabel Day. London, pub. for the Early English Text Society by H. Milford, 1932. XXXI, 133 p., front. (facsim). 8°.

=Early English Text Society: Original series. no. 188. 1932 <for 1931>.

על אודות כבוש ירושלים ע"י סטיוס.

430 **Steckel, Ch. Wolf.** Jan Kochanowski und das Judentum ; ein Beitrag zur polnischen Literaturgeschichte... Breslau, typ. P. Plischke, 1937. 129, [1] p. 8°.

431 **Wenter, Josef.** Saul... ; tr. by R. & E. A. Howe. London, Rich & Cowan, (1936). 3 p. l., 331 p. 8°.

ספר מחיי שאול המלך. את המקור הגרמני ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 498.

ספרות הנוער

432 **לבנון, יוסף.** ספורים קצרים... <מצירים בידי ש. מנסשים>. קבץ א. קידאן, דפוס ש. מובשוביץ, תרצ"ו. 60 ע', תמונות. 8°.

שער ליטאי על עמ' ד' של המעטפת. בשולי העמודים תרגומי המלים באנגלית.

- 433 געלרינג, י[חאל]. יהודית און חליפורנוס : היסטארישע פארשטעלונג אין 4 בילדער. איינפירען אין רעליגיעזע נאציאנאלע שולען און ארגאניזאציעס. ווארשע, פ. יאקובסאן, תרצ"ז. 22. [1] ע' 8^ו.
- על המעטפת : בעארבייט דורך י. געלרינג.
- 434 געלרינג, יחיאל. יוסף מוקיר שבת : פארשטעלונג אין 5 בילדער. איינפירען אין רעליגיעזע נאציאנאלע שולען און ארגאניזאציעס. ווארשע, פ. יאקובסאן, תרצ"ז. [1] דף, 5—25, [1] ע' 8^ו.
- 435 טשוקאחוסקי, ק[ורניי]. דער סומל אין קיך. פון רוסיש : א. ב. זייטשיק. ווארשע, „קינדער־פריינד“, 1936. 16 ע' ציורים. 8^ו שיר.
- 436 עלבע, לעאן. די נארישע קאץ : (ספור). ווארשע, „קינדער־פריינד“, 1935. 15, [1] ע' ציור. 8^ו = „קינדער־פריינד“, אכט ביכל.
- 437 „קינדער־פריינד“. ביכל [יאטעק] „א“. ווארשע, קינדער־פריינד, 1936—1937. 8^ו. בכל שבועים מופיעה חוברת.
- התכן : 3. יארגאנג. 1 : וואסערמאן, יאקאב : פערזאנער גאלד. פון דייטש : מ. טייכמאן. 1936. 48 ע'.
- 2—3 : פערעלמאן, י. י. : מיט א ראקעטע צו דער לעוואנע. יידיש : מ. סייכמאן. (בוך [1] — 2). 2 קונטרסים. 1936. 96 ע' תמונות.
- 4 : נאדיר, משה : אן אנדער סארט מענטש ; האמארעסקעס און סאטירעס. צונויפ־געזאמלט פון : מ. ס. 1936. 47. [1] ע'.
- 5—6 : שלום עליכם : בויז, און אנדערע דערציילונגען. באארבעט פאר יוגנט : מ. רובינשטיין. פארזאמלט פון ב. ש. קאזדאן. 1936. 103. [1] ע' פורטרט.
- בראש השער : שאלעס־אלייכעס.
- 7 : אילין, מ. : דער קאמף מיט דער נאטור. יידיש : מ. זאבלודאחוסקי. 1937. 56 ע' תמונות.
- 8 : ביבער, י[שראל] : חוינסער אין וואלד ; <חוינסער אין דער מעדעס־סאנא סאריע>. 1937. 62 ע' תמונות.
- 9—10 : ווערן, זשיל : צווישן איינבערג פון גרענלאנד. יידיש : מין. (בוך 1—2). 2 קונטרסים. 1937. 96 ע'.
- 11—12 : ראויטש, מ[לך] : איבער אויסטראליע. 1937. 111 ע' פורטרטים, תמונות.
- 13 : בערגעלסאן, דאוויד : א שטעטל אין סאל. דערציילונגען : (1) דער טויבער, (2) שיינעס געזאליע, (3) סטאציע קאטלעט. 1937. 52 ע'.
- 14 : מאנגער, איציק : פאר יוגנט ; לידער און באלאדן. 1937. 50 ע' פורטרט.
- 15 : ביבער, י[שראל] : פריילינג אין וואלד. 1937. 46 ע' תמונות.

16: מולטאטולי. פסעוודאנים: סאיד און אדינא, און א פערראנער מייסעלע.
יידיש: מ. טייכמאן. 1937. 46 ע'.

4: יארגאנ. 1: נאמבערג, ה[ערש] ד[וד]: פאר יונגט. [ספרים]. 1937. 56 ע'.

2: טשארי, דאניעל: אין דוקאר. 1937. 64 ע'.

438 Milbauer, J[oseph]. Contes de l'année juive. Paris, Gazette des beaux-arts, [193-?]. 122 p. 8°.
ספרים לילדים.

Paris, Fondation Sefer אימפרינט על המעטפת:

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 50, 59, 77, 105, 112, 118.

חנוך והוראה

כהנא. ש. ה. דרך ציונה. עיין מס' 332.

439 ניו יורק. ישיבת רבי יצחק אלחנן. בית חיינו; דבר לצעירי בני-
באמריקה על ישיבת רבנו יצחק אלחנן לחג יובלה. ניו יורק, הוצע לחגיגת יובלה של
ישיבת רבנו יצחק אלחנן בבתי הת"ת ובישיבות. תרצ"ז. 10, [2] ע', תמונות. תוים. 8°.

440 שיקגו. בית-הספר „אנשי שלום“. עוללות „אנשי שלום“. מוקדש
ליובל התמישיעשרה של בית-הספר „אנשי שלום“. ספר המסימים. שיקאגו. תרצ"ז. 64 ע',
בתוכו פורטרטים, תמונות. 8°. העורך: יעקב גורוב, מנהל בית הספר.
עם מחלקה קטנה באנגלית.

441 Delpech, Joseph. L'Université de Jérusalem et les influences
françaises en Palestine; conférence faite... 1937. n.p., [1937 ?].
16 p. 8°.

"Tirage spécial de la Tribune juive".

442 Franzblau, Abraham N[orman]. Organization, supervision
and administration of the Jewish religious school... syllabus for
education III. Cincinnati, Department of Jewish Religious Education,
1935. 1 p. l., 53 numb. l. 4°.

=Publication no. 3. הקטגורף מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

443 Friends of the Hebrew University of Jerusalem. Hungary.
A jeruzsálemi héber egyetem 1925-1937. Budapest, A jeruzsálemi
héber egyetem barátai, [1937]. 15, [1] p., illus. 8°.

„האוניברסיטה העברית שבירושלים 1925—1937“.

444 Sohar, Abraham Zwi. Căile educației noastre; adaptare de
N. Zelewinsky. București, Editura Departamentului scolar al Fondu-
lui național evreesc, 1937. 77, [2] p. 8°. Zwi Zohar: בראש השער:

„דרכי חינוכו“— את המקור העברי ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 290.

445 Tientsin. Jewish School. Tientsin Jewish School annual. No. 1. (Tientsin, typ. Economic Press), 1937. 46 p., illus. 4°.

מהמעטפת. — בראש השער: בית הספר העברי בטינצין. — כלל גם מדור רוסי.

446 Towarzystwo przyjaciół Uniwersytetu hebrajskiego w Jerozolimie. Warszawa. Wiadomości... Warszawa, 1932. 8°.

גל' א' יצא בספטמבר, ב' — באפריל 1933.

חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים, ורשה, ידועות.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 61, 79.

ספרי למוד

447 אורצקי, י. עמ'י, היסטוריה עברית לבתי ספר. חלק א: מן אברהם אבינו עד שיבת ציון. [ניו יורק], חש"מ, (1936). [2] דף, 96 ע', מפה. 8°.
בראש השער: י. ארעצקי.

448 פרידמן, פ[יליס]. קורות היהודים בתקופה החדשה. מהמחפכה הצרפתית עד המלחמה העולמית, בשביל בתי ספר ומתלמידים. מהדורה שנית, ורשה, אחיעבר', תרצ"ז, 88 ע', 8°.
מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 103.

449 קרשינסקי, יוסף. הסבב; ספר-למוד בשביל כחה ד' של בתי-הספר העממיים העבריים <114 ציור ומלון>, עבר עלידי יוסף קרשינסקי בהשתתפות נח פלגטובסקי. תקן ונערך וגם נוסף בו המדור לעבודה עצמית לתלמידים עלידי אהרן וייץ. ורשה, קריית-ספר, 1937. [3] דף, 3—134, [1] V ע', ציורים. 8°.
מהדורה שניה בלי שנויים יצאה בהוצאה זו בשנת 1938.

450 אליצקי, ל[ייבל], מ[שה] טייכמאן, ו[חום] מירער. יידיש, פארן פערטן לערניאר. (באנד 1). רעדאגירט ש. מענדעלסאן. ווארשע, צענטראלע יידישע שול-ארגאניזאציע אין פוילן, 1935, 96 ע', 8°.

451 בעזפראזאנא, ח. אידן אמאל אין היינט... לערן אין ארבעט-סדך פאר אידישער נעשיכטע... באנד 1: די ערשטע טיוונט יאר <פון די האנדערנינגען אין מדבר בין גלות בבל>. ווארשע, ח. בושאנא, 1937. 286, [2] ע', מפה, ציורים. 8°.

452 Faibis, David. Invățați ebraica ! Manual practic complet cu utilizarea transcripției latine. București, Editura Organizației sioniste din România, 1937. XVI, 98, 36, 116 p., 1 l. 8°.

למוד עברית.

453 Gittelsohn, Roland B. Modern Jewish problems ; a syllabus for Jewish high school classes. Cincinnati, Commission on Jew-

ish Education of the Union of American Hebrew Congregations, 1935. 4 p. 1., 88 numb. 1. 4°.

הקטגוריה מכתבי-מכונה בצד אחד של הדפים.

454 **Hafner, Falik.** Teksty źródłowe i wypisy do nauki historii Żydów w szkole średniej. Część 1: Okres starożytny, zesz. 2: Od podziału państwa za Rechabeama do niewoli babilońskiej. Warszawa, N. Szapiro, [1936]. 34, [1] p. 8°.

מהמעטפת. את הקודם ראה. ק. ס. שנה ס"ז ע' 358.

מקורות וכרסטומתיה ללמוד תולדות ישראל בבית-הספר התיכוני. חלק א' חוב' ב':

מחלקת הארץ בימי רחבעם עד גלות בבל.

455 **Weitz, Martin M.** Jewish demography ... A project for the study of the Jewish community [v.1]: For the sixth grade: Descriptive demography, pt. 1: The community. Cincinnati, Commission on Jewish Education of the Union of American Hebrew Congregations, 1935. [4], III-V, [1], 63 numb. 1. 8°.

=Publication no. 26. הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

456 **Wertheimer, Leah.** Sefer ivri; new Hebrew reading method in words and pictures. Pt. 1—2, 2 v. New York, Bloch Publishing Co., (c 1937), 1937. [1], 36 l., illus.; [3] 1., 123 p., illus. 8°.

החלק: [Pt. 1]: For kindergarten.

חלק א'— מהמעטפת.

" 2]: Primary grade.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים איי מס' 43—46, 58, 97, 119, 128, 132.

ספרי מדע כלליים בעברית

457 פילסודסקי, יוזף. קרבותי הראשונים: זכרונות שנרשמו במבצר המגדבורגי, תרגום לעברית מרק אש... מבואות כתבו: אנדרה מורוא... מתחילת מניש... יוצא לאור בהשתדלות הוצאת חבורים ותרגומים לתעמולה ממלכתית. רשעה. המחנך הראשי: בית-מסחר ספרים. "אחיעזר". (תרצ"ו). [6] דף, XXV—[IX], 182 ע' [1] דף, מפות, פורטרט. 8°.

שער נוסף בעברית ושער נוסף בפולנית: Józef Piłsudski: Moje pierwsze boje; wspomnienia, spisane w twierdzy Magdeburgskiej.

המבואות: א. מורוא: פילסודסקי הסופר. — מתחילת מידע: דיקטטור ישר רוח.

מלבד זה עיין גם בדפוסים איי מס' 41, 62, 68, 82, 104, 123, 129, 130.

„זכור יום המות“

על אודות memento mori יהודי באוסף נזיהיים

מאת מ. נרקיס

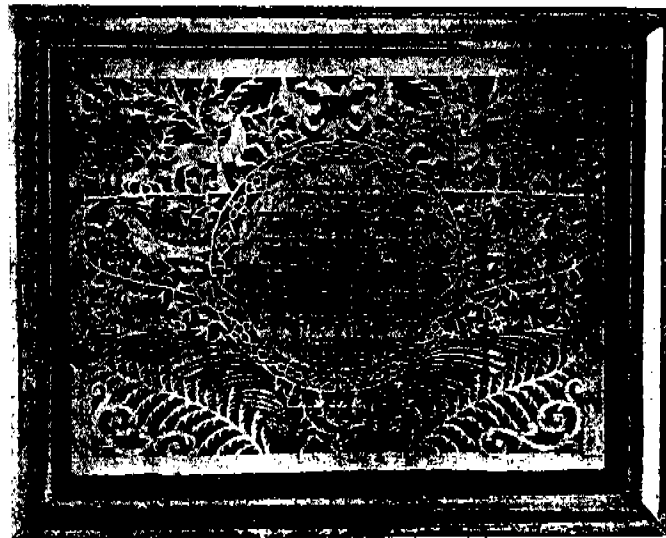
לזכרו של זיגמונד נזיהיים

כדוגמת ה־memento mori שבחוג הנכרי באירופה נעשו גם בידי יהודים דפים כאלה שהיו תלויים בבתי ישראל ותפקידם היה להזכיר לאדם מישראל את יום־המיתה. הנה, אין בסביבה היהודית כל חדוש בעצם הזכרת יום־המיתה. שכל יחדי חייב לשוב „יום אחד לפני מיתתו“. אך ציור הפים כעין ה„מזרח“ ברוח זו — הוא חדוש לנו. מכיר אני מספר מועט של ציורי־„ממנטו שצורתם פשוטה בתכלית, בין שהם כתובים ביד, מדפסים מעל לוח־נחושת או מעל לוח־עץ, ובין שהם גזורים במספרים⁽¹⁾ ואולם הדף שאני רוצה לתאר בזאת מענין ביחוד מבחינה תרבותית־אמנותית, שכן הוא מגלה לפנינו את היחסים התרבותיים והאמנותיים אל הסביבה.

המאסף החרוץ זיגמונד נזיהיים ו־ל מפרנקפורט ענ"מ, שחלק חשוב מאספו נמצא עתה בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלם, הראה לי פעם דף אמנותי מאספו, שרכש באיטליה. הדף עצמו מצויר ברחיטות מרובה ומציפה בצבעים ומראה לפי כל סמניו הסגנוניים על מוצאו האיטלקי מהמאה הי"ח או סוף ימי המאה הי"ו. הקומפוזיציה של הדף בנויה לפי החוק של מעגל פרספקטיבי משוטח, ומלוי השטח עשוי בטוב־טעם.

בראש הקומפוזיציה, במרכזה, מתחת לאוהל־הדגם עשיר־הקשט, יושב שלמה המלך על כסאו, לפניו מתואר מחזה משפט שתי הנשים — נושא חביב באמנות מימי קדם. לרגלי האשה, אשר בנה, אחי עומד להגור לשחים בידי עבד המלך, מוטל התינוק המת והיא, כאילו רוצה להגן על פרי־בטנה, מרימה את שתי ידיה ופונה אל בנה. האשה השניה, אם התינוק המת, עומדת חסרת תנועה ורגש. ממול לתאר זה, למטה, בטבור המעגל, קבוע תאור מרכזי שני:

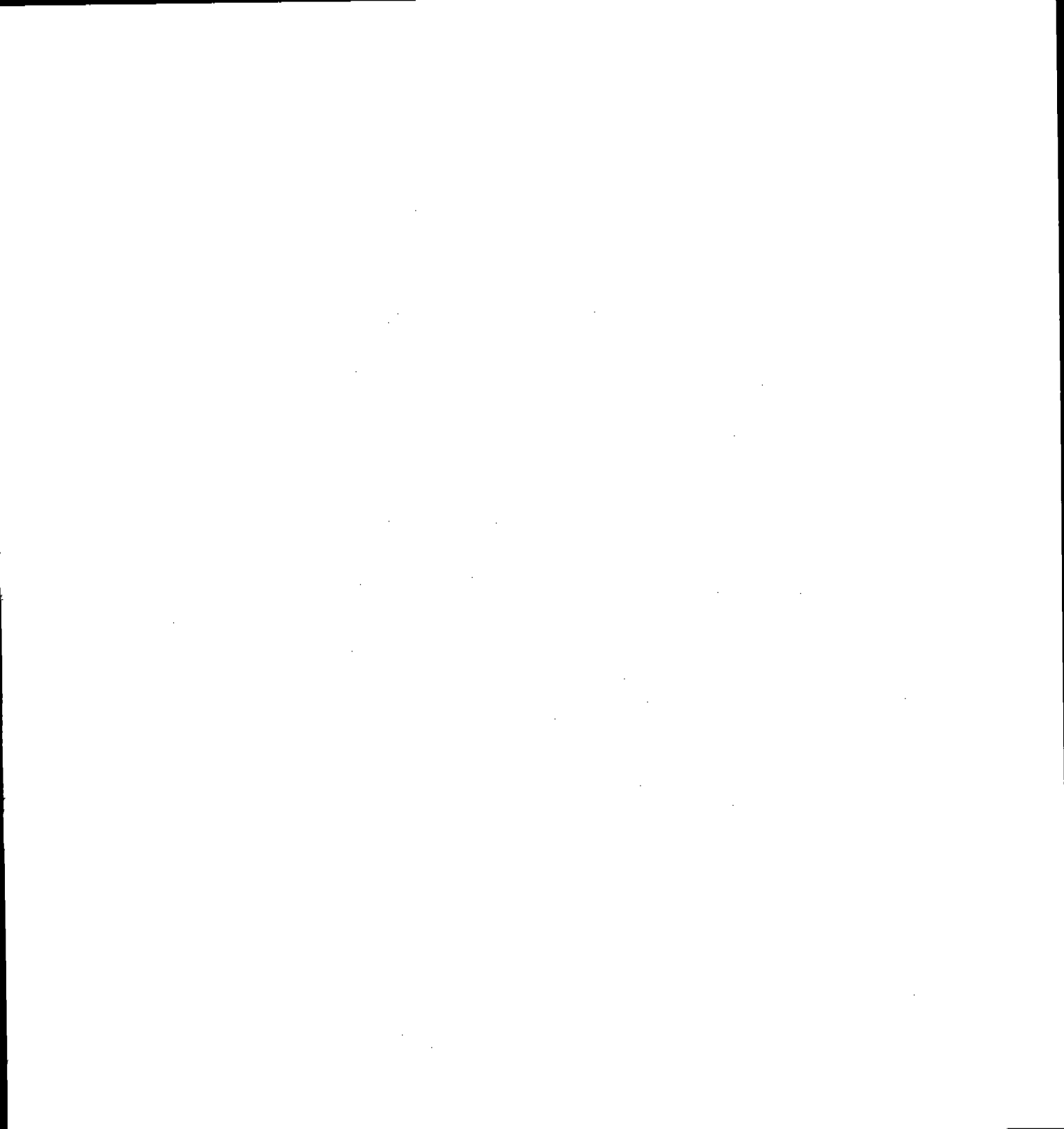
(1) באוסף פויכטונגר שבבית־הנכות הלאומי „בצלאל“ בירושלים, נמצא דף כזה, גזור במספרים וצבוע צבע־מים על גבי נייר לבן, וקרקעיתו עשויה נייר שחור, והוא מכיל בתוך מעגל המוקף מסגרת ערבסקאית את הכתובת: „אם תבקש / מהתבל, נחלה וחבל, / ואף תקשר בה בכבל, / דע כי הנה הכל חבל: / אם לנפשך שמת דעה אל / תעשה עם שום אדם רעה, / כי אין לך אדם שאין לו שעה:“ המסגרת כולה עשויה בעטורים. בראש — נשר דור־ראשי, לצדדים צבירים ורודפיהם — ציידים, המכונים אליהם רזבים. למטה מזה על־גבי קלח שני נשרים. המעגל נשא מעל למזורה בת שבעה קנים ולצדה כעין עלי אקנטוס ולילבים. הדף נעשה, כנראה, בפולניה בראשית המאה הי"ט. (עין ציור א').

ציור א. דף גזור במספרים מאוסף ד"ר ה. פויכטונגר בבית הנכות הלאומי בצלאל

צור ב דר אמותי מעורר מן המה ה"ז או ה"ח באוסף יעמבנר נותנים ד"ל כעת במוזיאון היהודי בפפ"מ

אשה יושבת על גבעה בתוך סוכה בעלת־כפה עשויה ענפים⁽²⁾. האשה אוזנת דף בימינה ומעיינת בו ובשמאלה היא נשענת אל שלחן שבסוכה. לימינה עומד רביא (putto), סרט בידו, ולרגליה, מצד ימין, מונחים קלפי־משחק, מסכות — שאחת מהן קריקטורלית — תוקעת בחצוצרה וכדומה. שאר קרי המעגל מלאים תאורים מרובי־תנועה, שעוד אשוב לתארם לא בסדר הקומפוזיציה, ואילו רציני לתארם לפי נטיית תקו, חייב הייתי לתארם בלי להתחשב במספרים, אשר יד מאוחרת הוסיפה לידם, זו שהוסיפה להם גם ביאור בשפה האיטלקית בשולי הגליון משמאל. ואולם ראיתי לנחוק לתארם בסדר שקבעה לו היד המאוחרת, והמתבונן בדף עצמו (עיין ציור ב') יראה את טיב הקומפוזיציה.

נשוב, איפוא, לתיאור הדף, לפי הסדר שקבע לו מפרשו המאוחר באיטלקית. את תאור האשה היושבת בתוך הסוכה מסמן המפרש במספר 1 ומסביר: בתואר התאוות הארציות — *le passioni mondane*, התאור 2, *l'onore* — הכבוד — נמצא בראשית קשת המעגל העליון מצד שמאל: בתוך גן, שעציו מצויירים מתוך שגרא וקלות, נראית אשה יושבת כשפניה מפנים ימינה, שלשה רבעי הפנים כלפי המסתכל, נשענת על ימינה בחרות. בשמאלה היא מראה על לוח המכיל כתובת וכעין ראש חיה הקולח מים מפיו. מעל ללוח נראה רביא סס וסרט־דגל בידי. התאור 3, הקרוב אל 2, מתאר אשה יושבת, פונה שמאלה, כתר מלכות בראשה, המסביר המאוחר הוסיף לו ההסבר *la grandezza* — הגדלות, וזהי כנראה הפרסוניפיקציה הנקבית של הרהב הגברי אצל רמח'ל. שכנתה של זו, אף היא בפרסוניפיקציה של אשה, היא 4, *la superbia* — הגאווה. זו יושבת פונה שמאלה, זר בראשה, לשמאלה עומד רביא מביא לפניה את כתר האצילות. התאור 5 נמצא בזוית השמאלית למטה, בה מתוארת אשה זקנה יושבת ערומה למחצה, שערותיה פרועות, שתי ידיה מורמות דרך פחד, השגעון והרוע נבטים מעיניה. תכתובת מתחת לשולים מעידה כי היא הפרסוניפיקציה של *l'invidia* — הקנאה. התאור 6 הוא שכנו של תאור 4. האשה יושבת כאן ברוחה, ימינה מורמה, שמאלה על לבה, רביא מעליה — זר פרחים בימינו וסרט כעין חבל נגדר אחריו בימינו. *l'abborimento* — הבחילה, התעוב. בתאור 7, הנמצא מתחת לתאור 2 ומשמאל ליושבת בצל הסוכה, נראה גבר יושב ליד שלחן כתיבה, כמה מכתבים מונחים לפניו על השלחן ובימינו הוא מרים מכתב; אפיו של איש זה מצויין על ידי הכתובת *il belligante* — המעורר מדנים. שכנו של זה הם זוג של גברים

(2) מן הענין הוא לציין, שתאור הסוכה היהודית בהולנדיה ובאיטליה בימי המאה הי"ז והי"ח הוא כתיאור זה כמעט — כל הסוכות בעלות כפה הן; כך אנו למדים מפי פתוחי־נחושת ורשומי־עט. אפילו ב. פיקר (Picart), מתאר חיי יהודי הולנדיה בקצה הרבע הראשון של המאה הי"ח, מוסר לנו צורת סוכה ספרדית שגה עשוי כפה.

שהאחד יושב, כנראה, לפי תומו, והנה קם עליו האחר לרצחו נפש, פגיונו מורם בימינו בעוד שמאלו אוחות את קרבנו — מחזה זה נקרא בשולים בשם: gli nemici — השונאים. מימין ליושבת בצל הסוכה — התאורים 9 ו-10. הראשון מתאר את הירידה מן הנכסים — l'abbassam(en)to della ricchezza — אשה יושבת על גבעה נשענת על שמאלה, באצבעה מראה אל האשה שמשמאלה, רביא משמאלה מרים מעליה סרט. התיאור 10 הוא העניית la povertà — היושבת, לבושה אלמנות, ומורה באצבע יד שמאלה על שכנתה, „הירידה“, רביא מאחוריה מושיט סרט לרביא של שכנתה.

בקו הימיני של הקומפוזיציה מתוארות עוד פרסוניפיקציות בסירוגין מימין — 12 כהמדתות — l'avarizia — המתארת אשה המביטה כלפי שמאל, אך גופה פונה ימינה וידה מגלה מתחת למסך (ז) שקי כסף. הרביא הטס מעליה משמאל, אוחו בידו סרט מתעופף. לידה אשה הפונה לימין ומתכוננת במראה המתארת, לפי התאורים המקובלים, כנראה, את התבונה (prudenzia). היושבת לידה שגם לת אין פירוש, היא 14, כנראה, חוסר הסבלנות — (impazienza). אשה זו מתוארת אגב ישיבה, ימינה על לוח לבה, שמאלה על ראשה והיא מביטה אל חברותיה בקנאה, רביא מאחוריה טס כלפי ימין, סרט מתעופף בידו. האחרונה בשורה הקרובה למשפט שלמה היא, כנראה, העניויות — l'umiltà לפי פירוש המסביר במספר 11. זר דפנא לראשה, נחש בחיקה, ימינה מורה כלפי מטה, במקום שם עומד רביא וסרט בידו. בפנה הימנית בקצה הדף נראה שלד המות היושב. חרמשו בשמאלו ובימינו סרט ובו הכתובת בת שתי שורות: „ת בל כ מ ל ון ת ד ע י ת ז כ ו ר י א ר מ ון מ ל ו כ ה נ ו פ ל / ה ת [ע ז ו ר ר י] ה ת ע ו ר ר י נ פ ש י ו ק ו מ י א ו ר י“.

מתחת לתמונה עצמה בשוליהגליון — כתובת עברית נמלצת ברוח הדור, אגב „לשון נופל על לשון“ והיא בת שתי שורות ואותיות שעטנז גץ שבה מעוטרות תגים:

„כל טוב ערב כי יתקרב אויב אורב עין תגל. יש עת וזמן כל טוב וזמן אך רע נטמן תחת הגל. יצמח אביב כל עץ חביב פתאום סביב חזור גלגל. יבש חציר כלה בציר בשל קציר שלה מגל. / וכל הימים מלאו אימים כשאון ימים ישאו גלגל. רע הענין נופל לגין נרפש מעין נעול הגל. אם זיד (!) מורד עלה ירד לא כן חרד איש לא רגל: נפשו גואל אורו יהל יעלה בית אל, אל הגלגל“.

כתובת זו, וכן הכתובת שבסרט האוחז בידי המות, מוכיחות בעליל על כונתו של דף זה, להראות את יתרון החיים המוסריים על חיי ההפקרות והמותרות. על חיי התאוות, אשר ערכם רק עד ארגיעה ואינם „מלוים לו לאדם בשעת פטירתו מן העולם“. הכתובות שבמצבות הדור ההוא, ימי הברוק וראשית המאה הי"ח

מוזכירות לנו את הכתובות שלנו ואת התיאורים לא בתכנם בלבד, אלא גם בצורתם. לדוגמא אזכיר רק אחדות מכתובות המצבות, כגון זו:

„עד פה, אנוש, תבוא ולא תוסף,
שור אחריך כי אני תציץ“³).

או:

„מה לך אנוש רמה, זמן רמה,
לפנות ולרדוף אחרי הבל,
אם תרצה לצאת ביד רמה
מהר עזוב תבל, נטוש תבל — —“⁴).

או:

נפשו בטוב תלין
ימיו כצל עובר כציץ שדי
פה עברו עת בא חליפת(ו)
למה אנוש תחיה — — —“⁵

דוגמאות מרובות אפשר למצוא גם בספרו של גרונולד על קברי הפורטוגיזים על אדמת גרמניה⁶).

הגלגל החוזר בעולם הוא גם נושא של „ממנטו מורי“ יהודי אחר, שנעשה במצות יצחק בן מתתיהו אביהב בידי הקליגרף והרשם האמשטרדמי בנימין שיניאור גודינש בשנת תמ"ב (1682) ופורסם בספרו של גרונולד⁷). גם שם אותו „מוסר השכל“ המזכיר לנו את הדרמות המוסריות והאליגוריות של הדור ההוא; הכתובת שם מענינת לשם השוואה, ולכן אביאה בזה:

(א) גלגל יגלגל על יקר וחלך
יסוב וזה ירים וזה ישפיל
לזה חלא ישיב בכסא מלך
גם זה לתחתית בור שאיל יפיל
(ב) אתמול לבושך בוץ מעיל סרוח
שוכב בתוך ערשך עלי תולעת
היום לבושך בזו מעיל סרוח
שוכב בתוך ארצך עלי תולעת.

(3) ראה במצבה מאמשרדם משנת תכ"ט בספרו של די קסטרו Couer van Graafsteenen No. 13 p. 87.

(4) במצבה משנת תל"ד — שם מספר 16, עמוד 95.

(5) במצבה משנת תמ"ח — שם מספר 18, עמוד 99.

(6) M. Grunwald, Portugiesengräber auf deutscher Erde, 2 B—p. 86;

(7) שם. ע"ע 26—28, ציורו של הממנטו בע' 27. 6—p. 87; 12—p. 89.

שני מכתמים אלה מוכיחים את השפעת ספרות הדור המלאה סימבוליקה עשירה של פרסוניפיקציות, מליצות מוסריות ומשחקי-מלים של לשון נופל על לשון — אשר הגיעה לשיאה בדרמות ובשירים של רמח"ל במאה הי"ח. וכבר שר ר' משה זכות במאה הי"ז ב"תפתה ערוך" את שירת האמש שכולה דוגמא למכתמים אלה:

אמש בכל טוב תעדיף סורח

על כל צריח רם בגיל תרגיע

היום ברגע עורך תרגיע

ובשרך גם בגדך סורח

ובצרך על בגדך צורח ————⁽⁸⁾.

הענין התרבותי שבדף זה גדול ביחוד כשנשים אל לב שהתאורים הם פרסוניפיקציות של מדות שונות, כפי שהן ידועות לנו בתיאורי האמנות הנוצרית בין שהן לקוחות מהחוג היהודי ובין מהחוג ההלניסטי הקדום, הלא הן ראשי התטאים וראשי המעשים הטובים. הנצרות הקדומה מכירה אותם שבעה שבעה, והיא קבעה להם שם „שבעת פשעי-המות, ושבעת מעשי-הצדקה“, ואילו הפילוסופיה היוונית מציינת רק ארבעה. ביהדות המאוחרת מתרוממים מעשים אלה הטובים והרעים במספרם כדי שנים-עשר וארבעה-עשר לכל סוג, הנצרות המאוחרת מקבלת אותם במסורת מפי הפסיכומכיה לאברליוס פרודנסיוס ומפי היהדות כאחד; בימי הביניים הולכות המדות הרעות והטובות גם יחד ומתעלות לידי מספר רב, אגב תאורים שונים הידועים לנו מן האמנות הכללית.

התאורים בדף שלפנינו, שאינם ברוח המקובל בכנסייה הקתולית, מוכיחים על האמן היהודי שעשאם. מפי ספרות הדור באיטליה אנו יודעים שבחוג היהודי הכירו תאורים כאלה, אך ביתר בירור אפשר לראות כמה היה ענין התאורים מקובל בחוג היהודי מתוך שאלה ותשובה מהמאה הי"ח. ר' ישמעאל כהן ממודינה⁽⁹⁾ נשאל „אם מותר לצייר המשפט בצורת אשה אוחות במאונס והצדקה בצורת אשה שידה פתוחה“, ברור שהכונה היא לתיאורי „*caritas* ו-*justitia*“⁽¹⁰⁾.

(8) תפתה ערוך, ויניציאה תע"ה.

(9) שו"ת זרע אמת, ח"ב, ליורנו תקנ"ו שו"ת מ"ז, דף מ' ע"ב.

(10) תאור „הצדקה“ *caritas* — המקובל בחוג הנוצרי אינו תיאורה של אשה שידה פתוחה, אלא של אשה יושבת האוחזת בחיקה ילד או התיאור הקדום יותר, המקובל בימי הרנסאנסה האיטלקית, אשה עומדת, תינוק אחד בזרועה ושני תינוקות משני עבריה. ומענין שגם תיאור זה נמצא בחוג העיסור היהודי — בדופן אחורית של מנורת-החנוכה רינסנסית מאוחרת מסביבת אייגסבורג הנמצאת באוסף שלום אש. פרטים על כך אני מקוה להביא בספרי על „מנורת-החנוכה“ העומד לצאת לאור. תיאור אחר של קריסט במצבה פירטוגניות

בדף שלפנינו נראה עד כמה התרחק האמן הבלתי־נודע מן התיאור המקובל בחוג הנוצרי שכן הוא מתאר את המשפט *justitia* בפרסוניפיקציה של נושא — שלמה המלך דיין האמת — שתי הנשים העומדות לפניו מציינות את הצדקה — *caritas* — אם הילד החי, ואת רוע הלב — *malizia* — אם הילד המת, ודבר זה יש לאמור על כל שאר התאורים¹¹). ואם כי אין התאורים טיפולוגיים כלומר אין הם עומדים זה בצד זה, הטוב לעומת הרע, הרי אפשר לראות בברור את כוונת מתאדם להראות עד מה אין מעשים אלה עומדים לאדם בשעת דחק, בשעה „שפתאום סביב גלגל חזור“.

מי צייר דף זה קשה לאמור. מתוך מיעוט החומר שבידינו אי אפשר לזהות את יחוסם של ציורים מעין אלה, שהם בכל זאת, רק ציורי הודמנות. במאות הי"ז והי"ח פעלו בהולנד ובאיטליה ציירים, מפתחי־גחושת ורשמים מרובים שעסקו אגב ציורם גם בחבור שירים ומכתמים ועתים אין מקצוע אחד מבייש את המקצוע השני¹²). החבה לתמונות מעין אלה גדלה בעיקר בסוף המאה הי"ז ובבתים יהודיים רבים אפשר היה למצוא תמונות. רי"א מודינה מזכיר תמונות שהיהודים תולים בבתיהם¹³). הרחיד"א ראה במסעו בהולנד בבתים יהודיים „קוואדראט“¹⁴) ובאיטליה הוא יודע לספר לנו אפילו על מריבה גדולה שבה לא נמנע אחד הצדדים מהשתמש באמצעי עתיק הימין של ציורי־לעג, כלומר קריקטורות של הצד שכנגד¹⁵).

דף זה, וכן הדף שפרסם גרונולד בשעתו, מראים שניהם על תרבותו של הבית היהודי הנעוץ ביצירה הספרותית העברית בעל תפיסה מיוחדת של עולם הסמלים היהודי. מעולם — ואף לא בדורנו — לא לותה הספרות העברית את האמנות, כפי שעשתה במאות הי"ז והי"ח.

בהמבורג — אם אוחות בורועה שני תינקות. על נושא הקריסט באמנות הכללית הופיע עתה מאמר מענין של אדגר וינד בתוך *Journal of the Warburg Institute*, לשנת 1938, מספר 4, ע"מ 322—330 לוחות 54—59.

(11) התאור היחיד האפשרי כתאור בלתי יהודי הוא תאור מספר 1, האשה היושבת בצל הסוכה — אם נקבל שהמספר אינו נכון תהא זו הפרסוניפיקציה ל־*fides* — האמונה. בחוג הנכרי היא מתוארת אגב ישיבה. אוחות בספר ובמגלה, לרגליה שברי פסלים ושרידיהם.

(12) אחד האמנים הרשמים האלה, אהרן ישראל סס. קרוס מאמשטרדם שהיה פעיל במאה הי"ח השאיר לנו דוגמאות אחדות של שיריו ואספל בו לעת מצוא. ראה לעת־עתה את דברי „בקרית ספר“ שנה י"ד ע' 476.

(13) בשלחן ערוך שלו באיטלקית *Historia de riti hebraici*, Modena 1728.

(14) *Quadrata* מעגל טוב השלם הוצ. מק"נ. ע' 154.

(15) שם, ע' 88.

תרגומי תנ"ך מאת מנחם מנדל לפין מסטאנוב

מאת

שמחה כץ

אגב בקרתו על תרגומו של מנדל לפין לס' קהלת (גדפסה ב"חמגיד" 1873, מס' 38—40) כותב א. ב. גוטלובר: „כאשר ראה הרמ"ל בהיותו בברלין את אשר עשה משה [מנדלסון] לעיני ישראל בארץ אשכנז והבין היטב את התכלית המרוצה להוליך את אחב"י קוממיות לקראת החכמה אשר היתה זרה להם, שם אל לבו לעשות כמעשהו גם הוא בארצו ובמולדתו ויען שבארצו לא מצא דרך אחרת להרעיל לבני עמו, שכל לשון וספר עמים היה להם כספר החתום, כ"א לדבר אליהם בלשונם, ע"כ שנס מתניו ויתרגם את הספרים ללשון העם"⁽¹⁾. רמ"ל התכוון כנראה להעתיק את כל התנ"ך לשפה המדוברת אבל המזל לא שיחק לגסינו זה. כשיצא בשנת תקע"ד בטרנופול תרגומו לס' משלי⁽²⁾ נתעורר בגללו פולמוס ספרותי והמליץ טוביה פדר דן את מחברו ברותחין בכתב הפלסתר שלו „קול מחצצים". כידוע נכנס אז יעקב שמואל ביק בעבי הקורה והודות להתערבותו נתעכבה התפשטות מחברתו של פדר ברבים⁽³⁾. יש שמצאו באגרתו של ביק לפדר (גדפסה בכרם חמד, ח"א עמ' 96 ואילך) מעין „מניפסטציה יידישיסטית", שבה נוסחו בפעם הראשונה כמה טענות עיקריות ששימשו אח"כ כבנין אב לתורת היידישיזם⁽⁴⁾. אבל הנחה זו בטעות יסודה, כפי שמוכח ממכתבו של ביק לשו"ר, שהעתקתו ושתמרה בכ"י מרצבכר מס. 64 שבספריה העירונית בפפד"מ, לא הסכים ביק לדרכו המיוחדת של לפין ולא התכוון אלא ללמד עליו

(1) כפי שמעיד ביק במכתבו לשו"ר (המובא לקמן בהערה 5) היו חילוקי דעות בין רמ"ל ובין מנדלסון בדבר תועלתה של השפה המדוברת בשביל השכלת התמונים היהודים בפולניה.

(2) ספר זה הוא מיקרי המציאות ורוב הביבליוגרפים נשתבשו בנוגע לשנת הדפסתו (ע' רשימתי בקרית ספר, שנה ט"ז, עמ' 516). צינברג שהשתמש בטופס של המוזיאון האסיאטי בלינגנרד, מביא בספרו „געש. פון דער ליט. ביאי יידן" (VII, ח"ב עמ' 321 ואילך) דיוגמאות מתוך תרגום זה.

(3) יש רגלים להשערה שההוצאה הראשונה של „קול מחצצים" יצאה עוד בחייו של פדר (ברדיצ'ב תקע"ו) אלא שהיא נידונה לגניזה (ע' קלזנר, מדעי היהדות I, עמ' 166; הסטוריה של הספרות העברית החדשה I, עמ' 218). כפי שהזכיר הברמן (יינוואלד עמ' 472 ואילך) מתוך כ"י של „קול מחצצים" הנמצא ברשותו, שונה הוצאתו של אברהם מנדל מוהר (לבוב 1835) מן הנוסח המקורי והושמטו ממנה כמה בטיים קשים שהטית פדר כלפי רמ"ל (ע' גם צינברג, שם עמ' 260, הערה 1).

(4) ע' רייון במאמרו על ביק ב„ליטערארישע בלעטער", 1931, עמ' 811.

זכות. כפי חקות מלאכת הסנגריה אפולוגעטיק בלע"ז והאמת במקומו עומד" (5).
כמו כן למדים אנו מתוך מכתב זה שרמ"ל עמד להוציא אז אף תרגום של ס' תהלים.

(5) בהעתקת המכתב חסרה החתימה אבל אין ספק בידי שהאגרת נכתבה ע"י ביק שכן נזכר בה "מכתב הזכות" שלו לטוביה פדר. מפני חשיבות הידיעות הכלולות במכתב זה מביא אני אותו במלואו ותודתי נתונה למר הברמן שאפשר לי להשתמש בצילום הכ"י הנ"ל. הנמצא בספריית שוקן בירושלים. וזה לשון המכתב:

"ב"ה יום וך' (2) בניסן תקע"ה

רעי כאח לי הרבני המופל' החכם השלם יקר רוח ואיש תבונות מוהר"ר שלמה יהודא לייב כץ רפפארט ב"י.

על העתקת ספר משלי רעי! יפה דנת יפה זכית ויפה חייבת באגרתך הנעים מיום ב' תשא ע"ה [תקע"ה] — המעתיק בחר לו קהל מעמו ועליהם שם מגמת פניו מאז החל לאחוז בעט סופר והמה העוסקים בגפ"ת לבד ולא הביטו במקרא בדקדוק וביתר החכמות (ורבים כאלה מאוד נמצאים במדינות האלה). ולו נתן החכם היקר את ענינו לפעול על חלק הסרב המצפים ונצרכים לעזרתו האוהזים בזה וגם מזה לא נחה ידם ולא בנה בנינים נפלאים ועשה חלונותיהם לחצר מאופל כי עתה היה מעשהו על הכלל כלו (כי החפצים ללמוד תבונה יעמלו מראשית להבין לשון עברי ואיתן שגם זה לא יעשו בלעדי זאת יהי' פעולתו להם לזר) כי עתה הין לנו ממנו חבורים טובים ומועילים — וכבר גילה החוקר רמ"ס [ר' מנדיל סטאובר] ב"י את דעתו להרמב"ם ז"ל בדבר החיות (2) לשון המסורס לטובת אנשי פולניא ולא השכים [הסכים] לזה באמרו "אלפי אלפים אנשים לא יספיקו לשאת משא הכבדה הזאת הלא טוב לפנינו הדרך הקצר להקל מעליהם טורח הלימוד לשון אשכנזי המסולסל, קרוב מאוד ללשון אבותם בארץ מגוריהם". את דבר הזה שמעתי מפי החכם רמ"ס בעצמו. אך לכל חכם דרך מיוחד אולי יבא העת וגם ספריו יעשו פרי או יסתפק במתי מעט החוגים בם כי יחפץ לדפוס העתקת תילים — ועל שאלותיך על איזה דברים במכתב הזכות שכתבתי להר"פ [ר' טוביה פדר] נודע לך מאמר רענו ר' נחמן הכהן [קרוכמל] בשם ר' יש"ר מקנדיא שאין לשפוט מדברי הסניגור על דעתו. הוא ידבר כל זכות שימצא כפי חקות מלאכת הסנגריה אפולוגעטיק בלע"ז והאמת במקומו עומד. דעתי היה להשיב את החכם מן אותם שעשו שנוי (2) גדולה באומה ואשר רבבות בני ישראל אחריהם ינהרו וכן הוא באמת וכוונתי שדורשי קורות העתים יחקו מאוד אחר הלשון שדברו אלה הבינים במה לעצמם. כן תמצא בדברי הימים חקירות על דברת האיש [ישו הנצרי] שצעק לפני מותו אלי אלי למה שבקתני חצי עברית וחצי ארמית. סהרת השפה היא את על קנין השכל הצפון ולכן אמרתי שראוי להציג ציון מלשון הזה לדור אחרון. נחת מצאתי בהעתקת ספר תשועות ישראל ע"י רעי החכם ר"ש בלאך [וינה תקע"ד] כתו גדול מאוד בלשין עבר ומבלי פחד אדם עליו גילה דברים יקרים הראוים להגלות לאזני האומה. דרוש נא בשלומי האם עזב מושבו ומחנהו בעיר ווינה על מה ולמה? רצפתי פה רשימה מספרים הנתונים תחת ידי למכרם ציינתי טובם החיצוני יפים למחירם כפי ראות עיני. ואינך מוכרח לקנות הכל ביחד אכן אם יוכשר מהם בעיניך תשלח המחיר ואקנם לך גם תודיעני ליד מי אמסרם. מכל מקנה וקנין ראוי ונאוה מסחר הספרים לאיש כמך האותב תורה וחכמה. יצליחך ה' בו למען יהי לך צהלת נפש לעסוק בתורה ובחכמה כאות נפש רעך האוהב אותך מכבדך מאידך.

אולם מסתבר שתגובתם השלילית של רוב המשכילים השפיעה על לפין, שלא היה אדם תקיף מטבעו, והוא לא מצא עוז בנפשו להמשיך בהדפסת תרגומו לתנ"ך⁶. את תרגומו לס' קהלת השלים רמ"ל כבר בשנות השמונים של המאה הי"ח, שכן בשנת תקמ"ח הסכימו ר' אלכסנדר מרגליות, אב"ד סטאנוב ויוסף תאומים אב"ד דפד"א על שלושת חיבוריו: רפואת העם, העתקת קהלת ואגרות החכמה⁷. בשנת תקע"ז מודיע יהודא ליב סגל לרמ"ל שאחד מידידיו משתדל להדפיס את תרגום ס' קהלת במזיבוז עם הסכמות של צדיקי הזמן⁸. אבל נראה שלא אסתייעא מילתא והתרגום יצא רק בשנת תרל"ג—85 שנים לאחר ההסכמה הנ"ל — באדיסא ע"י צבי הכהן רייך מבאר (אחיו וחתנו של מאיר רייך, שברשותו נמצאו כמה כ"י של רמ"ל) ויהודה כארי, שצירף בסוף הספר כמה הערות משלו לס' קהלת ומאמר על שיר השירים⁹. נראה שתרגום קהלת נתחבב בזמנו על קהל הקוראים ואף ביאליק מעיד באגרותיו (ח"ד, עמ' 215) שבנעוריו נהגה מאוד מלשונו של רמ"ל. לאחר צאת הספר פרסם גוטלובר את רשימתו ב"המגיד" והעיד בה שבימי שחרותו ראה בעיר באר אצל מאיר רייך הנ"ל את ס' תהלים ואת כל חמש המגלות מתורגמים ע"י לפין. אבל הפרטים המובאים במאמרו של אב"ג אינם מדויקים די צרכם. במכתבו ליעקב בודק משנת תרי"ד, שנדפס בראש הקונטרס "שם ושארית" של פדר (הוספה להבוקר אור שנה ב', עמ' 8), כותב אב"ג שמצא את ס' תהלים, קהלת ואיכה בכתובים ואילו בזכרונותיו שנפרסמו ב"פאלקסביבליאטהעק" של שלום עליכם (ח"א, עמ' 251) לא נזכר

(6) ע' צינברג שם, עמ' 266; רייזון, פון מענדעלסאן ביו מענדעלע I, עמ' 156. יתכן שנוספה על כך סיבה טכנית — סגירת בית הדפוס של נחמן פיגלס בטרנופול, שבו נדפס תרגום ס' משלי (ע' מאמרי הנ"ל, עמ' 515).

(7) ההסכמות נדפסו בראש ס' רפואת העם (זאלקווא תקנ"ד) וזה לשון ר' אלכסנדר מרגליות בהסכמתו: "אחרי ראיתי שעלה בדעת ידידי החכם לזכות את הרבים בהעתקת ספר רפואת העם שכבר נודע ונתפרסם טבעו בכל העולם וגם פי' נחמד וקל על מגילת קהלת עם העתקת קהלת ללשונינו גם ילקוט אגרות החכמה...".

(8) מכתבו של יהודא ליב סגל, שהיה שאר בשרו של רמ"ל, נמצא בין כ"י של בית הספרים הלאומי בירושלים. ידידו של רמ"ל, הנקרא במכתב בשם ר' חיים, הוא לפי דעתי חיים מאלאגא מעיר מזיבוז, שנמנה לפי עדותו של גוטלובר (המגיד שם, עמ' 364) על האנשים, "שנתעוררו להשכיל רק מתרגומי הרמ"ל לספרי הקודש אשר קראו בכתובת יד". מאלאגא זה חיבר סטירה באידיש על צדיקי החסידים בשם "גדולת ר' וואלף מטשארני אסטרה", שהונסחה בסעות להוצאת כתבי פרל באידיש ע"י ייווא (ע' מאמרי ב"ייווא בלעטער" כרך י"ג, עמ' 561 ואילך).

(9) צבי רייך מעיד על עצמו שהוסיף על דברי רמ"ל "דיוקים והוספות כיד ה' הטובה עליו". הוצאה חדשה של תרגום קהלת ע"י צילום חכ"י שבספריית פרל בטרנופול נערכה ע"י ייווא בשנת תר"ץ.

אלא תרגום תהלים בלבד¹⁰). אף ממקורות אחרים הגיעו אלינו ידיעות על תרגומיו של לפין לתנ"ך. במאמריו הביוגרפיים על רמ"ל (העולם 1925, מס. 39—42; ייווא-בלעטער II, עמ' 334 ואילך) מביא ויינלז את נוסח מצבתו שבבית הקברות הישן בטרנופול ובה נאמר: „עשה פירוש על ספרי אמ"ת ומגילת איכה וקהלת". אף במכתבו הגרמני של לפין על פעולתו הספרותית שנדפס ע"י ויינלז (העולם שם עמ' 819; ייווא-בלעטער שם עמ' 345), מובא, שמלבד תרגומו הנדפס על ס' משלי מונחות אתו בכתובים העתקות של תהלים, קהלת, איוב ואיכה המוכנות לדפוס. בשעתו התכוון שלום עליכם להדפיס את חיבוריו של רמ"ל הנזכרים בזכרונותיו של גוטלובר — מלבד ס' תהלים גם את חיבורי המקורי „דער ערשטער חסיד“¹¹) — ופנה בהערה מיוחדת לקהל הקוראים בבקשה להודיע לו על מקום המצאם של הכתובים האלה. אולם נראה שהשתדלותו של שלום עליכם לא נשאה פרי ומאז התיאשו החוקרים מכתבי יד אלה. והנה מצאתי בספרית פרל בטרנופול קטע של כ"י, המכיל את העתקת ג"א המזמורים הראשונים של ס' תהלים (באותיות צ"ר) עם פירוש קצר בעברית. הכ"י הוא מלאכת ידו של סופר מומחה שהכשירו כנראה לדפוס. הטקסט העברי אינו מגוף הכ"י אלא מודבק על הדפים מתוך ס' תהלים דפוס טרנופול תקע"ה. בהשוותי את לשון התרגום עם העתקת רמ"ל לס' משלי באתי לכלל דעה, שאף תרגום זה הוא מלאכת ידו של לפין והנני מביא כאן קצת דוגמאות מאליפות מתוך שתי ההעתקות:

מ ש ל י

ת ה ל י ס

א, א' רשעים = הולטיאס לצים = ס', י' לץ = אבלאזין רשע = אהולטיא
בלאזניס
י"ו, ח' כאישון בת עין = ויא דאס ז, ב' כאישון עיניך = ויא דאס
אפיל פונים אוב
י"ח, ר' מוקשי מות = זאסילקיס פונים טוט י"ד, כ"ז מוקשי מות = זאסילקיס
פונים טוט

10) בזכרונותיו מימי נעוריו (הבוקר אור VII, עמ' 21) כותב אב"ג: „מלבד הספרים המודפסים [של רמ"ל] ראיתי אז [בשנת 1829] אצל ר' מאיר רייך גם ס' תהלים, שיר השירים וקהלת" וכן מזכיר הוא בזכרונותיו על ראשית ההשכלה ברוסיה, שנדפסו בהאסיף ח"א (עמ' 7 בסימנים מיוחדים) רק את תרגום תהלים ושיר השירים. על הערובייה בדברי גוטלובר על עזבונו הספרותי של לפין עמד כבר פרידקין בתרגום זכרונותיו לאידיש (גוטלובר און זיין עפאכע I, עמ' 165, הערה 2).

11) אף בנוגע לכ"י זה יש סתירות בדברי אב"ג. במאמרו הנ"ל ב"האסיף" כותב הוא שהחיבור „דער ערשטער חסיד" ידוע לו רק מתוך השמיעה „מפי תלמידיו [של רמ"ל] בפלך פאדאליען... אבל אבד ואיננו", ואילו במקומות אחרים מעיד הוא עצמו שראה את הכ"י בעצם עיניו.

ת ה ל י ם

מ ש ל י

ל"ה, י"ט יקרצו עין = לאזן פינקלן מיטן ו', י"ג קורץ בעיניו = ער פינקלט
 אייג מיט דיא אויגן
 ל"ז, י' ואין רשע = אהא נישטא קיין י', כ"ה ואין רשע = אהא נישטא קיין
 הולטייא הולטייא
 ל"ז, ל' פי צדיק יהגה חכמה = דאס י', ל"א פי צדיק יגוב חכמה =
 מויל פון איין ערליחן רעט חכמה אסין מויל פון ערליכע וואקסט חכמה
 מ"ט, ג' בני אדם = מענטשן קינדר ח', ד' בני אדם = מענטשענקינדר.

כ"י זה, שהיה גנוז עד כאן בספרית פרל בטרנפול, אינו התרגום היחיד של רמ"ל שנשתמר עד ימינו בכתובים. בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים נמצא כ"י, ובו רשימות בעצם כתב ידו של לפין¹¹א), המכיל את העתקת תהלים איוב ואיכה, דהיינו כל אותם הספרים הרשומים במצבתו של רמ"ל וגם במכתבו הנ"ל המובא ע"י ויינלז¹²). תרגום מגלת איכה נשתמר בשלימותו ואילו הכ"י של תהלים ואיוב לקוי בחסר. מכ"י של ס' תהלים נשתמרו הדפים א'—ס"ב (המכילים הקדמה באידיש שאינה בכ"י טרנפול ואת תרגום המזמורים א'—נ"ו), ק"ד—ק"ט (מזמור צ"א—צ"ט, פסוק ד'), מכ"י של ס' איוב הדפים א'—ט"ז (פרק א'—י"ח, פסוק ט"ו), כ"ה—ל"ו (פרק כ"ה, פסוק ו'—ל"ז, פסוק י"ב), ל"ט—מ"ב (פרק ל"ח, פסוק י"ב—מ"א, פסוק ה'). כנראה לא היה כ"י זה מוכשר לדפוס די צרכו, כי רבות בו המחיקות וההוספות. ברוב הדפים השאיר המחבר מקום חלק בשביל הפירוש העברי ובס' איוב מובאים הפירושים רק לפסוקים מעטים. תרגום ס' תהלים אינו שונה מן הכ"י שבספרית טרנפול אלא שנויים קלים בלבד.

הנני מפרסם לקמן מתוך הכ"י של בית הספרים בירושלים (מס' 1053 8⁰) את התרגום של מגלת איכה בשלימותו, מלבד הפתיחה הכללית, שממנה מביא אני רק את הקטע האחרון¹³). כמו כן השמטתי את הביאורים המעטים שבשולי הגליונות

11א) דבר זה נתברר לי בהשוואתי את כתב הרשימות האלה עם מכתבו של לפין לר' יעקב אורנשטיין מלבוב, הנמצא באוסף האוטוגרפים והפורטריטים בירושלים.

12) מתוך שתי התעודות האלה שנתפרסמו ע"י ויינלז אפשר להסיק שמלבד משלי וקהלת תרגם רמ"ל רק את שלושת הספרים שנשתמרו בכ"י של בית הספרים בירושלים. עדותו של אב"ג על מציאות תרגומו של לפין לשיר השירים אי לכל חמש מגלות אינה לכאורה אלא פליטת הקילמוס. אולם מצאתי בפתקת המצורפה לכ"י של הרומן טום יונס באידיש — רומן של הסופר האנגלי ג'ון פילדינג שתורגם ע"י פרל לאידיש ונמצא בכתובים בספרית פרל בטרנפול — רמז לכך שברשותו של פרל נמצאה העתקת חומש לאידיש מאת רמ"ל.

13) הכ"י של איכה אינו מעור אחד ונראה שהחלק הראשון (עד פרק ג', פסוק ז') נכתב מחדש וחובר עם הכ"י העקרי. את הפרקים א'—ד' חילק רמ"ל לא לפי הפסוקים כי אם לפי אותיות א"ב ומפני כך החסיר בפרק ג', שבו חוזר הא"ב ג' פעמים, את סימני ההפסק בין הפסוקים המתחילים באותה אות.

שאין לקורא בן זמננו ענין בהם. ואילו את הפתיחות המיוחדות לכל פרק ופרק השארתי במקומן כדי שהקורא יוכל לעמוד על טיב סגנונו הפרשני של רמ"ל, המצטין בפשטותו ובדיקנותו. בפתיחה לפרק א' מחדש לפין חידוש לשוני נאה: "טיילנית" מן המלה התלמודית טיל¹⁴). מתוך התרגום של תהלים ואיוב מביא אני רק דוגמאות אחדות. מלבד זה מפרסם אני את ההקדמה האידיית להעתקת ס' תהלים, שבה עומד רמ"ל על תכלית חיבורו ודרכו המיוחדת בתרגום הספר. כידוע נחשב לפין כיוצר תקופה חדשה בתולדות הספרות האידית בהשתחררו מן הסגנון הארכאי של תרגומי תנ"ך המקובלים ב"עברייטיש" ובהתקרבו לשפה החיה המדוברת בפי העם¹⁵). הוא מרבה להשתמש בסלאוויזמים שאינם שגורים בפי דוברי אידיש בזמננו. רמ"ל מעיד על עצמו, שבהר בדיאלקט של היהודים במחוז מולדתו פודוליה ומודה בחשש שהקוראים במחוזות אחרים עלולים להתקשות בקצת בטויים המיוחדים לניב זה¹⁶). חוקרי הפילולוגיה האידית ימצאו ענין רב באוצרו הלשוני של לפין ובהלכות הכתיב האידי שנתחדשו על ידו במבואו לס' תהלים. עם כל אומנותו במלאכת התרגום אין רמ"ל רואה בהענקותיו אלא הוראת שעה בלבד. בדברים היוצאים מן הלב מביע הוא בסוף הקדמתו את תקותו לביאת הגואל ולבנין ירושלים: "אז נוציא שוב את ס' תהלים זה ונשפוך עליו דמעות של גיל כשם שהיינו נאלצים במשך זמן רב כל כך להשתמש בתרגומים אלמים ופסחים בלשונות נכר ומזרות".

סוף הפתיחה למגלת איכה

...ירמיהו הנביא שראה אותה [את ירושלים] בתיקונה ובחורבנה מקונן ע"ז במגילת איכה, שנמסרה לדורות לקרוע סגור לבנו בנהי תמרורים אילו לשפוך שיח לפני גואלנו מעולם שישוב וירחם עלינו, יופיע וינשא עלינו לעיני כל חי ואז יקבלו כולם עול מלכותו והי' ד' למלך על כל הארץ במהרה בימינו אמן.

14) על סגנונו העברי של לפין והשפעתו על הדורות הבאים דן בפרוטרוט קלוזנר במאמרו "להשתלשלותו של סגנון המשנה בספרות העברית החדשה" (מדעי היהדות I, עמ' 165 ואילך) ובספרו "הסטוריה של הספרות העברית החדשה" (ח"א, עמ' 202 ואילך).
15) ע' צינברג שם, עמ' 256; רייזן, פון מענדעלסאן ביז מענדעלע I, עמ' 158; בעל דמיון, ב"פנסק" (וילנה תרע"ב), עמ' 338.

16) במכתבו לרמ"ל משנת תקע"ט (נתפרסם ע"י פרידמן בקובץ "פון נאענטן עבר", כרך א', עמ' 260) דן ביק, בקשר לתרגומו של רמ"ל לאחד מסאמריי של פרנקלין, בקושי להוציא דברי ספרות בשפה "פרובינציאלית" (הכוונה לאידיש) מפני שכמעט לכל עיר יש פרובינציאליזמים משלה. הוא מעיר לרמ"ל שלמלה "נישמער" (בטוי שכיח בתרגומו של רמ"ל לאיכה) אין בפי אנשי ברודי הוראה רצינית ואין הם משתמשים בה אלא בדרך צחוק.

פתיחה לפרשה א'

(א) משל לאמה עבריה שנתייעדה לאדוניה ונעשית גברת הבית, טיילנית מפונקת ומגוהצת בחליפות שמלות יום יום ומכובדת מאוד ממשמשיה, שנשאה בעול עמהם שיה בשוה תחלה, ולהיפך בני הבית רואים א"ע עתה משופלים לפני אמה שהיתה מכורה, וחגורה בבלאות מזוהמות כאחת מהם, אבל אחר שהורגלה בכך מימים ומשנים נתארמלה או בתגרשה, והרי כולם מתקשרין להנכם ממנה והיא נשארת עזובה ביניהם, מפשיטין שמלת עדיה ומגרשין אותה מהיכלי עונג להטחינה ברחיים, כך היתה כנסת ישראל כבושה בגולה מאז ונגאלה, ונתארסה למלך הכבוד ית', וישמן ישורון ויבעט וכו' עד שגלתה וחזרה ונשתעבדה לשכיניה, ועתה חובקות ידיה ומקוננות איכה ישבה.

איכה א'

(א) ויא איסיגבליבן זיצין אזו עלינט דיא שטאט פול מיט עולם, איז גווארין וויא אנאלמנה האט גיפאניוויט איבר אומות גיהארשיוויט איבר מדינות איסיגווארין אפודאנע: (ב) אזושי וויינציא באנאחט מיט טרערין אוף דיא באקין סיהאציא קיינר נישט צו טרייסטין פון אלי אירע אוהבים אלי אירע גוטי פריינד זענן איר פאלש גווארין זענן איר נאך שונאים גווארין: (ג) זיא איז פאר טריבן גווארין יהודא, פון פראציע אין פון שווער געמוט זיהאציק בדעה גיהאט צישן גוים צו בעזעצין האט אביר אויך דארט קיין מנוחה נישט גיפונן אירי נאכלויפרס האבין זיא אלי דריאגט צישן גרעניצין: (ד) דיא וועגן פון ציון זענן אומידיג מיועהט קיינר נישט אוף יו"ט קומן אירי בראמין אויספוסטאשיט אירי כהנים זיפצין, אירי מיידליך פארטומלט, און זיא ביטר איז איר: (ה) אירי שונאים זענן דער הובין גיווארן, אירי פיינט זענן זיך ספאקאיינע, וויא השי"ת האציא באטריגט [באטריבט] איבר אירי פיל עבירות אירי קינדן זענן אוועק גיגאנגן שביהניקים פארין שונא: (ו) אזו איז ארזיס גיגאנגן פון דר טאחטיר ציון איר גאנצי שיינקייט, אירי פאניבעריוס זענן גווארין וויא דיא סארניס האבין נישט אנגטראפן קיין פאשי, אזו האבין זיין נאך קאם גיפלאנטעט מיט דיא פיס פארין נאכיאגר: (ז) אין די טעג פון איר פאהוביל און באטריבטר הייט דר מאנצוויר ירושלים אן אלין אירין נחת וואס זיא האט גיהאט פארצייטיגס זינט סיוענין גיפאלן אירי לייט אדם שונא אין דיא הענט אריין, אין נישטא קיינר איר צו העלפן, דיא שונאים האבין עס שון דר לעבט, און גלאחט איבר איר דר שלאגניש: (ח) אוודאי האצי זיך פאר זינדיקט ירושלים דאריבר איסי אלאנד לייפרן גווארין בייא אלי וואס פלעגן כבוד אוף איר לייגן איסי מבוזה גווארין זינד זיין האבין איר נאקדיג לייב דער זעהין, אוך זיא האט אויפן גיטאן און

האציר אורעק גיקערט: (ט) זיא האציר פארשלוּמפערט מיט נידה קייט, האט נישט איבר גיטראחט אוף איר סוף אזו איסיזייער משונה אנגקומן, זעה נישמרצו רבש"ע מיין לייד וויה דער שונא ווערט שון אזו גרוס: (י) דער צורר האט אויסגישטרעקט דיא האנט צונאלי אירי קלונאטיס וויה האציה דאס צו גיזעהן גוים קומן אין איר בהמ"ק אריין נאך אזוני וואס דוא האשט פאר באטין זייה טאריין דיר גאר צישן קיין לייט נישט קומין: (כ) איר גאנציר עולם זיפצט בעטלט ברוט, האבין אורעק גיגעבין זייער טייערסטעס פאר עסינווארג אבי זיך נישמר דיא נשמה צו דער האלטיין, זעה נאר רבש"ע גיב אחטונג אט בינד אי אפרעסרין גווארין: (ל) נישט פר אייך גיזאגט גיווארין איר וועגסלייט זעהן נישמר גיטס אחטונג צו איז נאך פארהאנדן אזונס וויה מיין ווייטאג וואס ער האט מיך באטרייבט דעמלט וויסי האציר ראזיושעט זיין כעס: (מ) אפזייער פונגס הימל האטר אנגישקט אין מיינה ביינראריין און האציה צוטראשטשיט האט מיר אנעץ אונטער די פיס גילייגט מיך אהינטר גדריוזעט און פאר דולט, דעם גאנצין טאג נישמר ווינד און וויי: (נ) בייא אים אין דער האנט איז דיא יארמי פון מיינע חטאים סיקיוואטי גווארין האבין זיך איינגיפלאנטעט מיר אופין האלו ארוף גקומן אזו האציה מיך מיין גזונד איזבאוויט גאט האט מיך אין אזוני הענט אריין גיפראוויט חזאל שון נישט קענן אויפשטיין: (ס) נאך בייא מיר אין דער היים האט גאט צו טרעטין אלי מיינע בריות האציר רעחט אמסקנא גימאחט דער בתולה טאחטיר פון יהודא: (ע) אט דיא דאזיקע באוויינד דאס מיינע אוגין זעהנין צו רינין און צו שווימן גיווארן אין וואסיר סיו פאר שווינדן פון מיר אטרייסט זאל מיר חאטשי דיא נשמה דער קוויקן, מיינע זיען זענין פאר דולט וויה דער שונא האט אזו גובר גיוועזן: (פ) ציון ווארפט ארום מיט דיא הענט מיהאציה קיינר נישט צו פאטשין, השי"ת האט יעקבן באשטעלט ארום אין ארום זיינע שונאים, ירושלים איז נאר וויה אנדהניצע צישן זייה שטיין גבליבן: (צ) אין דער אמתן השי"ת איז גירעחט חאב אן זיין ציוה מורד גיוועזן הערט פארט אביר צו איר אלי אומות און קוקט אן מיינע יסורים מיינע בחורמליך (נעביך) זענין אורעק גיגאנגן אין דער שביה אריין: (ק) האב צו גרופין מיינע גוטי פריינט זייה האבין מיך נישמר מרמא גיוועזן מיינע כתבים אין מיינע עלצטע זענין נאך אין שטאט אושטשעזונעט גווארין בעטונדיק עפיס עסין זייה זאלין זיך די נשמה דער קוויקין: (ר) קוק נאר אהער רבש"ע וויה מיר איז אזו אנוט מיינע גידערים זענין שון איינגישרומפן, מיין הארץ האציר אין מיר איבר גקערט ווייל איך גיברושקיוויט, און דער גאס דאמארדיוויט דיא שווערד אין שטוב דער פחד וויה אטוט: (ש) מיהאט גיהערט זיפצין, נישטא קיינר צו טרייסטן, מיינע שונאים האבין מיין שלימאזל גיוואר גווארין האבין זיך נאך אלי דער פרייאיט וואס דוא האסט דא

אנגיארבט: (ת) הלוואי דוא זאלסט נאך אזו אבאשטעלטן טאג ברענגין זיין זאלין אויך אזו ווערין וויא איך הלוואי זייער גאנצי באסקייט זאל נישמר פר דיר קומין דוא זאלסט אזו טאן וויא דוא האסט מיר גיטאן פאר אלי מיינע זינד, אזו וויא מיינע זיפצונישן און וויא מיינ הארץ טוט מיר נישמר ווייא:

פתיחה לאיכה ב'

וכבר היתה הפורעניות מרחפת, תלויה בחוט של חסד זמן ארוך על ראשיהם ולא השגיתו בה עד שנגמר דינם: ועתה הוציא ית' מדה"ד מנרתיקה, ומלאכי חבלה שלה באים באכזריות חימה לחרוט לפוצץ בתחבולות כלי משחית לעקור את הכל עד היסוד והנביא משתאה משתומם מלהט החרב המתהפכת בידי מזיקין נטויה על ירושלים כיצד החונן העליון הרחום ומכפר עון ולא ישחית ומעולם לא יעיר כל חמתו: ועתה כילה ד' את חמתו בהררי ציון קודש:

איכה ב'

(א) וויא האטיס גאט אזו פאר פינצטירט מיט כעס דיא טוחר ציון, פונם הימל אוף דער ערד אראבגווארפין די שיינקייט ישראלס גאר קיין איינזעהניש ניט גהאט אוף זיין פוס בענקיל בשעת (ב) האט איזנישטשעט אין גאר נישט גיזאליווט דיא גאנצי שיינקייט פון יעקבן האט צו טראגין פארזוגא חזקתן דער יהודא האציא אין דער [ערד] אריין גילייגט, האט איזבאוויט אמלוכה אין אירי שררות: (ג) אנגהאקט מיט הייסין כעס דעם גאנצין הארין פון ישראל, דיא רעחטי האנט אהינטיר פאר לייגט פארין שונא, אז האציך צו ברענט וויא אפלאמינדיג פייאר אין יעקב האט אויפגיזשארט ארום אין ארום: (ד) זיין פאלינבוגין האטר צו גיטרעטין וויא אפיינט ארוף גיהאלטין דיא רעכטיחאנט וויא אדם שונא זאטשמעליט דאס שענצטי אין דאס בעסטי אינים גצעלט פין טאחרט ציון האציך צו גאסין וויא אפיינער זיין צארין: (ה) גאט איז שון מעטי וויא ארעחרט שונא גיווארין, האט איזבאוויט ישראל איזבאוויט אלי זיינע פאלייען, צו ווארפין אלי זיינע חזקתן, אין האט אנגיארבט דער טאחרט יהודא לויטר קלאג אין פלאג: (ו) האט אויס געציפט וויא איין גארטין זיין סוכה, כפרה גימאחט זיין אסיפת, השי"ת האט אינטר גיבראחט אין ציון יו"ט און שבת, האט זיך דער בייזרט מיט זיין גליענדיקין צארין איבר מלך און איבר כהן: (ז) גאט האט אוועק גיווארפין זיין מזבח צו שמיצט זיין בהמ"ק, האט דעם שונא אין דיא הענט אריין אנגעבן זיינע גימיערטי פאלייען, אין גאטס חוין האט מען אלייראום גימאחט וויא אבייון יו"ט: (ח) השי"ת האציך פארנומן דער טאחרט ציון די מויער צו האריפאלצין(?), האט אשנור פארצוגין און גאר נישט נאך גלאזט דיא ציטראניש אמויער און

אמיעריל גאר אין מזוין כפרה גיין: (ט) אירי בראמין זענן אין דער ערד פארזינקן, מיהאט צו בראחין אין צו טראגן אירי ריגלין, איר מלך אין אירי שררות בלאנקן זיך ארום צישן גוים נישטא קיין תורה אירי נביאים האבן אויך שון קיין נבואה פון השי"ת נישט באקומן: (י) אזו זיצן אויף דער ערד פארשטומט דיא עלצי פון דער טאכטער ציון, האבן אויך ערד אופין קאפ, מיט וואסעטיס ארום געוויקלט, דעם קאפ צו דער דרערד אראפ גילאזט דיא מיידליך דיא פארשווען פון ירושלים: (כ) מיינע אויגן זענן מיר שון אין טרערין אויס גיקראחין, מיינע גידערים פארשרומפן, דיא לעבר צו קראחין, אויף דער ערד צו גאסין גיווארן איבר דער צו ברעחיניש פון דער טאכטער מיינ פאלק ווא סיהציך אויסקולט קליינע און זייגנדיקע קינדר אויף דיא גאסין אין שטאט: (ל) וויא איז דען תבואה אין וויין זאגן זיין צו דיא מוטערס אוסקולטערהייט וויא דיא טרופס אין דיא שטאט גאסין, וויא דיא נשמה גייט זיין שון אויס דער מוטר אין בוזים אריין: (מ) וואסרא ראיא זאליך דיר ברענגין צו וואס זאליך דיר פארגלייחן טאכטער ירושלים, וואס קען איך דיר גלייך שאצין דיר צו טרייסטן טאכטער ציון, דיין בראך איז גאר אזו גרוס וויא דער ים ווער עניס דיר רפואות ברענגין: (נ) דיינע נביאים האבן דיר איינגרעט ליגן און טפשות אובערנישט — אויפגידעקט דיינע חטאים איינצוצומין דיין ווילדקייט, האבן זיין דיר ליבר אויסגיוואראזשיט פאלשע נביאות און קלושפיריא(?) : (ס) אללע וועגסלייט האבן נישמר אין די הענט געפאטשט גיפייפט אין מיטן קאפ גישאקילט איבער דיא טאכטער ירושלים, ציוע איז דאס יוא דיא שטאט וואס מנענט דיא קרון פון שיינקייט, אפרייד פאן דער גאנצער וועלט: (פ) סיהאבן אויף דיר אמויל גיעפינט אללע דיינע שונאים האבן גישוויטשיט מיט דיא ציין גיקריצט האבן גיזאגט נא אט האבן מיר זיא דער שלונגין, אדאס איז דער רעכטער טאג וואס מיר האבן ארויס גיקוקט, נא האבן מיר דער לעבט האבן מירס באקומין: (ע) אזו האט שון גאט גיטאן וואס ער האט בדעה גיהאט, אויסגיפירט וואס ער האט צו גזאגט, וואסער האט שון לאנג גיהייסן, האט צווארפן אין נישט גישפארט, האט דער פרייט אויף דיר דעם שונא, דער הובין דעם הארין פון דיינע פיינד: (צ) דאס הארץ האט אויס זיין ארויס גישריגן צי גאט אה מויער פון דער טאכטער ציונס, דוא קערסט גיטן וויא אטייך מיט טרערין טאג און נאחט קיין אויף הערינג דיר נישט פארגינין, לאז נישט אנטשוויגן ווערין דאס שווארץ אפיל פון דיין אויג: (ק) שטייא אויף יאיקין באנאחט נאחין זייגיר נאך, גיט אויס וויא אוואסער דיין הארץ פאר גאט, הייב דיא הענט צונאיים אויף פר דער נשמה פון זיינע קלייניטשקי וואס וויקלין זיך פאר הונגער אין מיטן אללע גאסין: (ר) קוק אהער רבש"ע גיב נאר אכטונג וועמין האסטערס אזו אנגיארביט צו זאללען דען

ווייבער זייער פירות און עסין דיא גיפעסטיטע קינדליך זאלין גיהרגת ווערין
און גאטס הויז אי כהן אי נביא: (ש) און דער ערד אין די גאסין האבין זיך
ארום גיוואלגירט יונג אין אלט, מיינע מיידליך מיינע בחרימליך זענן גיפאלן
מיט דער שווערד, אין דיין כעס טאג האסטו אנגיהארגית אויס גיקוליט אין קיין
רחמנות נישט גיהאט: (ת) האשט ארום גיבעטין וויא און איר'ט מיינע שכנים.
אזו איז נישט גיבליבן אין גאטס רוגו טאג קיין שריד זפליט, וואס חאב נישמר
אויסגיפטיטיוויט און דער צוגין, האט זייא מייין שונא גאר אין גאנצין אויס
גיבראחט:

פתיחה לאיכה ג'

אחרי אשר חזה ירמיה ב' קינות הללו על ציון וירושלים, חזר ותהא על
קשי יומו אשר נבחר לנביא על סוף מפתן של ישראל, ונעשה שונא לאוהביו
ומאוס על מרוחמיו, ומה נשתנה הוא לרעה לבשר קיצים, לא להועיל בהתראותיו
ולא לעזר בתפלתו, ואין לו שכר בעמלו אלא לדבר תוכחת ולסבול עלבונות קשים
ומרים, והאלהים מצא את עונו להחמיר בענשו יומם ולילה שאפילו בשעה שבני
אדם ישנים וינחו יגיעי כח, ואילו יגונב חזיון קשה להוכיח לצים שכבר נעשה
ללעג ולקלס ביניהם:

איכה ג'

(א) איך בין דאס דער מאן וואס האט דיא צרה אנגיקוקט מיט דער
צארינדיקיר רוט, מיך האט מען ארום גפירט ארום גישלעפט אין דער פינצטרניש
אן ליכט, נאר צו מיר נעמטמען זיך דאס ווידר און אביר אגאנצין טאג: (ב) האט
און מיר אנגיביעט אין ארום גירינגלט מיט ביטרניש און שווער געמוט, האט
מיר אויסגיבראהט הויט אין פלייש, אויסגיבראחין דיא ביינר, מיך אין פינצטרנישן
באזעצט וויא דיא מתים אויף אייביג: (ג) חמעג שרייאין אין גרילצין מייין תפלה
האט ער פאר דעחטוויט, האט מיך פארצוימט חזאל נישט קענן ארום מיך מיט
שווערי קינדיגס באלייגט, מיר דעם וועג פר בויעט, מיט גיטעסטי שטיינר מיינע
סטעשקיס אויס גקרימט: (ד) טשאטוויט און מיר וויא אבער וויא אלייב אויס
דער באהעלטיניש, מיינע וועגין פרדערניוויט אזו האטר מיך צו שפרייזט מיך
גאר פאר דולט גמכט, האט אן גטרעטין דעם פאלנבוגין אין האט מיך אנדער
גישטעלט וויא אציל צו דער פייל: (ה) האט אן גישטעקט אין דיא גירין אריין
דיא לאדונקיס פין זיין (פייל) שידיל חבין גיווארין צום גישפעט בייא מייין עולם
זייער שפריכווארט אגאנצין טאג, האט מיך אנגיהאדוויט מיט ביטרנישן, אן
גיזעטיגט האטר מיך מיט פאלין: (ו) האט מיר מיט זאמט שטיינדליך גיבראחין

דיא ציין אייגניגוריס מיט אַש, מיין געמיט איז אגיוואונט גיווארין פין וויגאדי ווארין פין גוטס האביך שון לאנג פר געסין, האשין גימיינט פארפאלין איז מיין וועלט אין מיין האפנונג פון השי"ת: (ז) את גידענק אן מיין ליידיניש און מיין קלעמיניש ביטר אין פאלין דאראן דער מאנציר אלץ און צו קנייטשציר אין מיר מיין נשמה, דאס אבר נעמיד מיר צום הארצין פארטנאך עפס האפין: (ח) השי"תס חסדים גייען קיינמאהל נישט אויס, זיין רחמנות הערטיך קיינמאהל נישט אויף, וואס אין דער פריא איז אלימאהל גיאיאס פין דיין גרוסר גיטרייאשאפט: (ט) אזו טראחטציר מיין געמיט השי"ת איז מיר דאך מיין בעסטר חלק איבר געבליבן, צונאיים מעגיד טאקי נאך האפין, גוט איז השי"ת צו דיא וואס האפין צונאיים צונאגעמיט וואס רעחציר אויף אים, נאר רעחט גוט גיהאפט אין גישוויגן צו השי"תס הילף, וואל דעם וואס ליידעט דעם יאך איבר אין דער יוגענד: (י) ויצט נאר און ווארט אויס וואס איז אים באשערט גיוועזן, לאזיר זיך אנשטאפן ערד אין מויל אריין, טאמר איז נאך עפס צו האפין פאר האנדין, דעם וואס פאטשט אים זאלר נאך דיא באַק אויפשטעלן, לאזר זיך אנפרעסין מיט זידלן: (כ) ווארן אף אייביג פערלאסטיר גאט פארט נישט, טוטר חאטשע צרות, און דערנאך מוזר זיך פארט מרחם זיין מיט זיינע גרוסי חסדים, ווארן אוודאי נישט אויס פאַנטאַזיע האטריס גיטאן און אנגימוטשעט מענטשענקיגדר: (ל) צו צורייבן אללע גיבונדינע אויף דער וועלט, צו פערבייגען דעם משפט פון אמענטשן קעגן גאט, אמענטשן צו קריוודיווען און זיין לאדיניש קען גאט קיינמאהל נישט גיפעלין: (מ) ווערזשע דען האטס גיאזגט און עסיו מקוים גיווארן אז גאט האט נישט גיהייסן? זיין פונים איברשטן קומן טאקי נישט ארויס, נישט דיא רעות נישט דיא טובות נאר וואס דען האציר אלעבינדיקר מענטש צו בעקלאגן? איטליחר איבר זיין אייגיני חטאים: (נ) לאמיר זיך אומקעהרין צו השי"ת, לאמיר אויפהייבן אונזרי הערצר צו די וואלקענס צום אלמעכטיגן אין הימל, מיר האבן זיך פראוודיא יוא פארזינדיגט און פארשטיפט דוא אבר פאר וואס האסטו נישט גיוואלט מוחל זיין?: (ס) דוא האסטיך פארשטעלט מיטן כעס און האסט אונז גיאגט, גיהרגת און נישט גיזשאליוויט, האסטיך פארשטעלט מיט אחמארע נישט דורך צו לאזין קיין תפלה, מיאוס און פאסקודנע מאחסטו אונז צישן דיא אומות: (פ) זייא האבין אויף אונז געפינט אמויל אַלי אונזרי שונאים, אמורא און אפארפאליניש איז גיקומין אויף אונז פארוויסטיניש און ברעחיניש, בעך מיט וואסר גיסציר אויס מיינע אויגן איבר דעם בראך פון מיין פאלק: (ע) מיין אוג רינט און הערט נישט אויף, ביין השי"ת וועציר נישט אומקוקן און אחטונג געבן פונים הימל, מיין אוג איז פארקיסניט גיווארן צו מיין געמיט מעהר איידיר אלי סעחטר אין שטאט: (צ) גיחאפט האבן זייא מיך וויא אפייגלי מיחאפט, מיינע אומזיסטיגי שונאים

האבן פאר בינדן אין גרוב אריין מיין לעבן, און מיט אשטיין מיר נאך גיווארפן דאס וואסר איז מיר שון איברן מויל גיקומן, נא האב איך געמיינט איך בין שון פארבייא: (ק) אזו האבן נאך דיין נאמין רבש"ע אנגירופין אויסן לייאך פונם גריב האסטו מיין קול גיהערט באהאלטזשע נישט דיין אוער פאר מיין גישרייא מיר דאך אהרוחה צו מאכן, דא ביסטו תמיד נאונט צו מיר גיקומן וויא חאדיך נישמר אנגירופין זאגסטו האקין מורא נישט: (ר) דוא האסטיך פאר מיר אַגיקריגט, האסט מיין געמיט דער לייזט מיין לעבן אזשע האסטו צו גיזעהן מיין עולה טרא מיר אַמשפט, זעסטו דוך זייער גאנצי נקמה זייער בייזי מסקנא אויף מיר: (ש) הערסטו זייער זידלרייא רבש"ע וואס זיי האבן אלץ בדיעה מיט מיר, דיא לשונות פון דיא וואס שטיין איבר מיר, און זייער טראחטינישן אויף מיר אגאנצן טאג זייער זיצן און זייער אויפשטיין, קוק גאר אָן אלץ בינדן גאר זייער לידיל: (ת) גיב זייא אפ זייער לון רבש"ע וויא זייא האבן זיך מיט זייער יגיע כפו פארדינט, הארץ ברעך באשער זייא, דיין פארטומליניש אויף זייא, זאלסט זייא פאריאגין מיט כעס, אויסמארדיווען פון אונטר גאטס הימל:

איכה (ד')

מי שמתו מוטל (אפי' אוהב אחד) לפניו גונח מטפח ומתגודד בלי הפסק, כש"כ ריעים רבים נערים וזקנים חללי חרב ורעב ושבי גוססים מסוכנים ומפוצעים, שאין לו מנוחה בצרותיו: כך לאחר שנסגר בביתו נפל על אפי משתומם ומקונן אני הגבר חוזר ומקץ ומסובב בחוצות, מתכוון להסתכל בפרצוף פניהם של מדוכאים להכירם ולהבחין מאין באו ולאן הם הלכים וגאנח ונרתע לאחור כמשוגע ממראית עיניו: וזה לשונו איכה יועם וכו':

איכה ד'

(א) וויא איז אזו פארטינקילט גיווארן גאלד, פארבלעחין גיווארן דאס גוטי גומגאלד, הייליגי שטיינער פארשיט גיווארן אין שפיץ פון אלדיא גאסין: (ב) ציונס זיענדליך די טייערע מיט פיין גאלד גישאצטע וויא זענין זייא פארגליחין גיווארן צו טשעריפיאני קרוק גאנטשר ארביט: (ג) אי שלאנגן האבן ארויסגיזוגן דיא בריסט, אַגניזייגט זייערע קליינע, מיין פאלק אבר איז איין אכזר גיווארן וויא דיא סאוויס פון דער מדבר: (ד) סיהאציך צו גיקלעבט אים זייענדיקען קינד דאס צינגיל צום גומין פאר דארשט, קליינע קינדר בעסין ברוט, קינדר דרלאנגט נישט אפיצל: (ה) דיא וואס פלעגין נאר כיבודים עסין זענין פארוויסט גיווארן אין דיא גאסין, וואס זענין דער צוגין גיווארן אוף זידין ווארק ראטשקווען ארום אף די מיסטין: (ו) אנוזשע איז גרעסיר גיווארן דער חטא פון דער טאחטר מיין

פאלק איידיר דיא זינד פון סדום, וואס איז איבר גיקערט גיווארן אין אמיניט, אין סיהאבן זיך דער ביא גאר קיין הענט נישט גימוטשעט: (ז) אירי נזירים זענין העלער גיוועזין פון שנייע לויטערער פון מליך רייטליכר קאליער פון פעריל, וויא אספיר אסין שטיק: (ח) סיו פינצטערער גיווארן פון סאזשע זייער צורה, מיהאצי נישט דערקענט אין די גאסין, זייער הויט איסזיט צו די ביינר אינגילאפין איינגידארט גיווארין ווי אהאלץ: (ט) שון בעסיר איזיס דערגאנגן דיא טרופיס פון דער שווערד איידיר דיא מתים פאר הונגר וואס רינט ארס זיט צו שפרינר גינערהייד פון פעלדחאפטי: (י) דיא הענט פון דער בארימקע ווייבער האבן גיקאחט זייערי קינדר האבן זיך סעודות פון זיט גימאחט אינים בראח פון מיין פאלג טאחטר: (כ) השי"ת האט אריסגילאזט זיין כעס האט צו גאסין זיין זידנדיקן רוגז, און אונגיצונדין אפייאר אין ציון, וואס האט אויפגיפרעסין אירי פונדעמנטים: (ל) עס העטין עס נישט גיגלייבט קיין מלכים פון לענדיר און אלימענטשען פון דער וועלט, אסוועט ווענט קומין אפיינט און אשונא אין ירושלימס בראמין אריין: (מ) איבר דיא חטאים פון אירי נביאים דיא זינד פון אירי כהנים וואס פארגיסין אין איר בלוט פון ערליחי לייט: (נ) עס בלאנקען זיך ארום בלינדע אין די גאסין, האבן זיך פארבראדזיט מיט בלוט מיקען זיך נישט צורירן צו זייערי מלבושים: (ס) אוועק ט מ א האטמן זיט נאך גישריגן, אוועק אוועק נישט רורץ אן אזו האבן זיט זיך איינגירעחט, און איינגיפאסקודעט, אז דיא גוים האבן גיזאגט מקען זיט שון גאר נישט אויסשטיין: (פ) השי"תס פנים האצי צווארפין ער קען זיט שון מעהר נישט אנקוקן, זיט האבן דאך דאס פנים פון דיא כהנים נישט גישאנציוויט, אלטי לייט נישט פאשזאליוויט: (ע) נאך קריכן אזו איס דיא אוגין האפינדיק אויף אהילף פון הבל, אזו ארויס קוקענדיק האבן מיר גיהופיט אף אנאומה וואס אינישט צום העלפין: (צ) מיהאט גיטשאטיוויט אף אונזערע סלידים גיאינדיק אין דיא גאסין טישון באלד אונזער קץ, אונזערע טעג זענין דערגאנגן אונזער עק איז גיקומין: (ק) גרינגר פון דיא אדלערס אין הימיל זענין אונזערי יאגרס, זענין אונז אף די בערג נאך גילאפין אין דער מדבר גיטשאטיוויט אף אונז: (ר) דער אטים פון אונזער פנים השי"תס גיזאלבטיר איז גיחאפט גיווארן אין זייערי קלוטשקיס, וואס מיר האבן גיטראחט אין זיין שאטין וועלן מיר נאך אקמים האבן צישן דיא גוים: (ש) פרייט זיך דער ווייל טאחטר אדום וואונערן פונים לאנד ערץ, אך אף דיר וועט נאך אפאל אויסקומין אכוס (פון שלימזל) וועסטיד איינשיכורן און פון זיך געבן: (ת) אנעק איזיס מיט דיינע זינד טאחטר ציון מיוועטיך שון מעהר נישט פארטרייבן, ער האציך שון גינומן צו דיינע זינד טאחטר אדום, האט אויף גידעקס דיינע חטאים:

(ה)

(א) דרך המתאונן לגור ולגור בטריוף הדעת עד שנעשה כאיש נדהם ונופל במין שכרות של מהומה, מושכב לארץ, ואינו צועק עוד אלא בוכה בחלים של דמעה, בקול של נהימה ודממה: כן נחרקו כל כוחותיו של מקונן בד' איכה הנ"ל ונחלש זעף התמרורים שלו, עתה פונה הוא למעלה לעורר רחמיו ית' על עניי עמו בחפלה זו:

(ה)

(א) גידענק אקערשט רבש"ע וואס אונז איז דא נישמר גישעהין, קוק אהער און זעה אונזערע בזיונות: (ב) אונזר נחלה איז איבר גיגאנגין צו פרעמד, אונזרי הייזר צו גרים: (ג) יתומים זעמיר גיווארן גישטא קיין טאָט, אונזרי מאמיס וויא דיא אלמנות: (ד) אונזר וואסר האבן מיר פאר געלט גיטרונקן אונזר האלץ קומט פאר גיצאלץ: (ה) איברן האלז זעמיר גיאגט גיווארן, האמיר זיך גימוטשעט און קיין רוא נישט באַקומין: (ו) קיין מצרים האמיר אויסגי- שטרעקט אהאנט קיין אשור נאך אשטיקל ברוט: (ז) אונזר עלטערן האבן גיזונדיגט זיין זענן נישטא, מיר האבן זייערי חטאים געליטן: (ח) דינסטן האבן גיראנזיט מיט אונז אָפּ צו טשעפין האט אונז קיינר נישט פון זייערי הענט: (ט) מיט איינשטעליניש ברענגן מיר זיך איין דאס ברוט, אונז ווייט האציך וויא אַנאבין דער היצט, אויס שפאריניש פון הונגר: (י) ווייבר אין ציון האטמען מאנס גיוועזן בתולות אין שטעט פון יהודא: (יא) שררות זענן בייא דיא הענט אויף גיהאנגן גיווארן, דאס פנים פון אלטיא לייט איז נישט פאר שונט גיווארן: (יב) בחורים האבן זשארינס גיטראגין יונגי לייט זיך מיט קלעציר אַנגימוטשיט: (יג) זקינים אין דער בראָם האבן זיך אויס גילאזט, בחורים פון זייער גיזאנג: (יד) פארשטערט איז גיווארן דיא לוסטיגקייט פון אונזר הארץ סי טרויער גיווארן אונזר טאנץ: (טו) סין אראגיפאלין דיא קרוין פון אונזר קאפ, אז ווייא אונז וויא מיר האבן אזו גיזונדיגט: (טז) אויף דעם דאזיקן טוט אונז ווייא דאס הארץ, אויף דעם איז אונז פינצטער גיווארן אין דיא אוגן: (יז) אויפין בארג ציון וואס עריס אוספוטטאָשט גיווארן, פוקס דרייען זיך אויף אים: (יט) דוא רבש"ע בלייבסטו אייביג דיין שטול אויף דור דורות: (כ) פאר וואס האסטו אָן אונז אויף אייביג פארגעסן, אונז פארלאזן אויף לאנגי יאָרן: (כא) ברענג צו דיר צוריק רבש"ע וועלנמיר זיך אומקערן בנייא אונזרי יאָהרן וויא פארצייטסט: (כב) ווארן צו שטארק האסטו אונז ממאס גיוועזן, צו זייער דיך מרגו גיווען איבר אונז:

הקדמה להעתקת ס' תהלים

סיו ידוע דער גרוסר חילוק צישן דעם לשון פונים פראסטי שמוס ציווישן מענטשן צום דיבור פון שירים ומליצות: אז מיהאט מיט זיין גלייכן מענטשן אגעמיינים אינטעריס צו טאהן, ומכ"ש צו שאפן זיך מיט אדינסט, דא גייט דאס לשון גאר וויא צום פשוטסטן אזו חלאוונע אוועק: האט מען אבר עפיס אוואזשנע אינטערעס צו ריידן, ובפרט מיט אהעחרען פון זיך, אזו ווערט שון אויך דאס לשון דער צו גאנץ אנדרשט געסטראַיאַט. עאכ"ו בין אדם למקום (ד"מ בעניני תפלות ותישבחות כמו השמים מספרים כבוד אל וכו' והללויות, או תחינות ובקשות, או הודאות על הטובת שקיבלנו ממנו ית') דא מוז דאס לשון צום העחסטן געלייטערט און געצירט ווערן: און אפילו וויפיל מיגליך מיט שיינע ניגונים און כלי זמר אונטר געהאלפן ווערן באופן אז דער דאזיקר וואס הערטיס מוז אויך זייער גערירט ווערן (ד"מ דיא חידושים און תהלות, פונים רחמנות אין בקשות און פון דער געטרייאשאפט אין הודאות) לפי ערך פון דער ערינצטקייט פונים בעה"מ גופי' (בשעת אזער האט דעם דאזיגן נוסח פון זיינטוועגן גימאחט) אין פון זיין חכמה ומוסר אין דער מליצה: אדא אין דעם דאזיקן ס' תלים אבר האבן מיר ק"ן קאפיטל פון דויד המלך און גאר ברוה"ק, מילא וויא מוזן נישט גערירט ווערן פון אזוי פיעריגי ווערטער ווער עס וועט זיין גאר אפרשטיין און הערן זאגן, מעגר חאטשי אהארץ פון שטיין און אַקרעמין אן זיך האבן? אבר יוא דאס איז אוודאי געוויס, נאר פעהלין אונז דרקעגן כמה וכמה זאכן וואס זענען פארלוירן גגאנגן בעוה"א און וואס האבן דער צו זייער גנייטיג גקערט: ווארן, איינמאהל, גייען אונז אָפּ דיא ניגונים, וואס די מנצחים האבן צין איטליחן מזמור באזונדער (אויך אזו ברוה"ק וויא דיא פסוקים גופי') צו געמאחט: דאס אנדרע, איז דאך דאס לשון פון מליצות ושירים ווייט שווערער צום פארשטיין איידער דאס געמיינע לשון בני אדם: מכ"ש נאך אזוי אַלטפארצייטיגשע זאכן וואס זענען נאך לערך צווייא טויזנד יאהר עלטער פון רש"י ז"ל וואס האט זיין ערשט אָב-גהובן אונז פארשטיין צו געבן: צום דריטן איז לה"ק פון אונז כמעט לחלוטין נשתכח גיווארן. לא מבעיא פונים ריידן נאר אפי' בכתב איז אונז אויך נישט מעהר נאר דאס ביסל עשרים וארבע צו די הענט גקומן; ומה גם סיו דאך ידוע דער גרוסר הפרש פון אקורצע קאליחדיגע מליצה וואו דער מבוקש קומט ארויס בולט און געשפיצט, אדר אז מנעמט ציקייאט און צילייפוט דעם אינטערעס מיט טויזענטארייא דחוקים און פירזשים וויא גילדני צוטן שלעפן זיך: הייצא מזה איזיס דיא בעסטי תרופה עכ"פ לתיקון חסרון הנ"ל לפי הנראה אהעתקת שלימה פון איטליחן מזמור (דאס רוב לפי פירש"י ומצודות דויד) אין אונזרן יודשן לשון

אריין אזו וויא עס ווערט היינטיגן טאג צווישן אונז גישמוסט פארטיק צו מאכן: גישמר ווייל קיין שום לשון שבעולם ווערט נישט אומידום גלייך גירעט, אזו גייטס מיט דעם פוליש ידוש וואס אלי צוואנציג דרייסיג מיל געפינין זיך דאריין שון גרוסי שינויים: ובכן האבן מיר (וויא דער סדר איז בכל לשון זיך בוחר צו זיין אלשון שגור באיזה מחוז) און אזו אנגנומן דאס לשון פון מחוז פאדאליע שלנו: ובמחוזות אחרים מעגן זייא זיך די עטליכע ווערטער (וואס וועלן זייא פרעמד זיין) און תמיד אויסלערנען, אזו וועט מאן און שון קענין גרינגר גם שאר כתבי הקודש און דעם אייגנים לשון מעתיק זיין: וכמו כן האטמען גיטראחט אשטייגר צו ציווייזן וויא אזו דעם סגנון פון שירים מסביר צו זיין, דהיינו מיהאט גנומן קעגן אדרייסיג קאפיטל פאר אדוגמא צו שטעלן וויא אזו ממתיק ומקרב אל השכל צו זיין, און דיא רבותא פון דעם משל דעם פסוק אדר אמאל נאר פון איין ווארט אין תנ"ך צו בעווייזן: צינד מוזן מיר נאך אפשר פון דיא שמות הקדושים און פונם שרייבן און אויס לייגן בהעתקה זו לתועלת הקורא זאגן: אלהים ואדני רופט מען בלשוננו סתם גאט: שדי זאגט מאן עפ"י רוב אדר אזו וויא אל דער אלמעכט'יגר דר תקיף: הויה אבר זאגטמאן בלשון נוכח דוא רבש"ע, ובלשון נסתר רופט מען אים אן השי"ת. אטייטשר חולם אזו וויא ד"מ הויך (נשימה) שוים (קצף) זוימן (שהיות) ווערט מיט וויי זיך אויסגלייגט, כדי מזאליס פון שום (רעש) זום (שפה) הוך (גבוה) וכדומה גרינגר דער קענין: גם אזו אשטייגר וויא אגיבראחנע צדיק מיט טיט שין געשריבן ווערט, אזו האטמאן דא אגיבראחנע זיין אדר שין מיט שין זיין אויסגלייגט: ד"מ אוש (עד) אז (אשר) נאז (חוטם) נאזש (ובכן) וכיוצא בזה: און האבן מיר נאך כמה פעמים אינים שרייבן דיא ווערט מקצר גיווען, אין נאר אזו גשריבן וויא מירעטיס ביא אונז (בד"מ הוויט, חוויל, עסיו במקום איך ווייס, עס איז, איך וויל וכדומה) און געפולניוויט זיך מקרב צו זיין צי אונזר לשון און פונם דייטשן מרחק זיין. ווייטער האבן מיר נישט מוסיף צו זיין. נאר השי"ת זאל אונז מיטן גואל צדק געך און באלד דער פרייאין, ווידר קיין ירושלים אחיים ברענגן, און דאס בהמ"ק אויף בויען: מיר זאלן ווידר דיא כהנים ביא זייער עבודה זעהן און דיא לויים דיא הייליג ליידר און אונזר זיסן לה"ק דרצו זינגן, און מיט ארגלען פייפלען און טרומייטען צו שפילן: אזו וועלן מיר נאכאמאל דיא היצטיגע תילימליך אפיר נעמין און מיט פריידענטרערין באגיסן: וויא מיר האבן זיך גימוסט אזו אלאנגע צייט מיט שטומע און לומע העתקות אין ווילד פרעמד לשונות באהעלפן: אז מיר זאלין זיך אלץ אין ליידן אונזר אלטע גדולה וויא אין חלום דער מאנין, כדי ובזכות זה ווידר די דאזיג ביא צו דערלעבן: ויקוים בנו מקרא שכתוב בשב"ד' את שיבת ציון היינו כחלמים בב"א.

תהלים

א'

אז וואל דעם מאן וואסו נישט אום גאנגן מיט דער עצה פון הולטייאוס
אינים וועג פון בעל עבירהניקוס איזר נישט גישטאנין, און אין דער בעסידא
פון בלאזניס נישט גזעסן: ב. ער האציך אין השי"ת תורה אנחת, און טאקי נאר
אין זיין תורה טראכט ער טאג און נאכט: ג. ער וועט ווערן אזו וויא אבום וואסו
גזעצט נעבין אגיאנדיג וואסר, וואס מאכט פארטיג זיין פרי צו דער רעכטר צייט
און זיין בלאט פאר וויאניט נישט. און וואס ער נעמט זיך פיר גראטיס אים
(תמיד): ד. ניט אזו אבר הולטייאוס, זיין זענין וויא אפלאזוי וואס ווערט צו
טראגן אין ווינט: ה. איבר דעם האבין קיין קיום נישט הולטייאוס באם משפט
און בעלי עבירות צישן איין עדה פון ערליכע לייס: ו. ווארן היש"ת גיט וואל
אחסונג אופן וועג פון ערליכע. דער וועג פון הולטייאוס אבר ווערט פאר שווינדן:

צ"ה

גייסט לאמיר זינגן צום השי"ת. לאמיר טרומיטירן צום פראטעקטור פון
אונזר הילף: ב. לאמירים אקעגן גיין מיט דאנק אפער. מיט קאפעליאס ווילן
מיר אים אייף שפילן: ג. וויא אגרוסיר תקיף איז השי"ת. און אגרוסיר מלך
איבר אלי געטיר אריבר: ד. וואס ער האט אין זיינע הענט דיא קלערינישן פון
דער וועלט. און דיא אומגהיירי בערגיר זענין זיין: ה. וואס דער ים איז
זיין און ער האטים גמאכט. און יבשה האבן זיינע הענט גיפורמויט: ו. קומטס
לאמיר זיך בוקן און לאמיר קניען. ראטשקיווין לאמיר פארין השי"ת וואס האט
אונז גמאכט: ז. ווארן ער אידס אונזר גאט. און מיר זענין קעסקינדר זיינע
האנט שעפיליך. נאך היינטיגן טאג אביא איר זאלט בגערן אים צו פאלגן:
ח. זייטס נישט אנגישפארט וויא יענע קריגס צייטן וויא דער נושטירונגס-טאג
אין דער מדבר: ט. וואס אייערי עלטרן האבן מיר גענושטערט זיין האבן מיר
דאס שון אויס גיפרובט און האבן און צו געהן מיינע מעשים: י. פערציג יאר
האביך גגורט מיט אדור. איך האב גזאגט דאס איז אגוינד מיט פערפירטע הערציר
און זיין האבן פארט נאך נישט בגערט צו וויסן מיינע מאדיס: י"א. וואס חאמיד
פאר שווארן אין מיין רוגז. זיין טארן מיר נישט קומן אין מיין רוא אריין:

איוב

א'

אמאן איז גוועזן אין לאנד ערץ. איוב האטר גהייסן. ערין גוועזן אנערניצטר
און אגלייחר מענש מיט יראת שמים און מיט יראת חטא: ב. אזו זענין ביא אים

גיבורין גיווארן זיבן זין און דרייא טעחטיר: ג. זיין פארמעגניש איז גיוועזן זיבן טויענד שאף. דרייא טויענד קעמליך. פינף הונדערט גישפאן רינדר פינף הונדערט אייזלן און זייער אשטארק ווערטשאפט. דער מאן איז גוועזן גרעסיר פון אלי מזרח לייט: ד. אזו פלעגן זיך צומהוף גיין זיינע זין. און האבן גמאכט אמאלצייט אטאג איטליחער בזיך אין דרהיים. און פלעגן נאך שיקן רופן זייערי דרייא שוועסטר זאלן עסין און טרינקן מיט זייא: ה. וויא סי זענין ארום גיקומן די סעודה טעגן האט איוב גשיקט און האט זייא צומהוף גערופן און איז אויף גישטאנין אין דער פריא און האט מקריב גווען עולות אזו פיל וויפיל זייא אלי זענין גוועזן. ווארן איוב האט איבר גיטראכט צו האבן זיינע ניט מיט עפיס גזינדיגט און גאט גלויבט אין הארצן (בלשון סגי נהור) אזו פלעגציק איוב נוהג זיין תמיד: ו. אמאהל האציק גיטראפן אגויסר טאג זענין אנגקומן זיינע לייט זיך אנדער צו שטעלין בייא השי"ת. אזו איז אויך דער שטן מיט גקומן: ז. האט השי"ת גזאגט צום שטן פון וואניט קומסטו. האט דער שטן גיענטפערט השי"ת און זאגט. פון ארום פאליווען אויף דער ערד און ארום גייענדיק דרינין: ח. זאגט השי"ת צונאם. האסטו וואל אחטונג גיגעבן אויף מיין דינר איוב וויא סיו גישטא זיין גלייחן אויף דער גאנצער וועלט. אנערינצטר גלייכר מענש. אירא שמים און אירא חטא: ט. רופציק אן דער שטן צו השי"ת און זאגט אזו: צי אומזיסט איז דאס איוב אזו גאטס פארחטיג: י. טאשזי צוא האסטיך אים אזו ארום גיגרוזויט. זיין הויז און גאר זיין פארמעגניש פון אלי זייטן ארום. אין זיין האנדל האסטו גגעבן דיא ברכה. זיין פארמעגניש האציק ראזשעריט אויף דער ערד: י"א. שטרעק אבר נאר אויס דיא האנט און ריר אן זיין פארמעגניש עפיס. צי וועטר דיק ניט לובן אין פנים אריין: י"ב. רופציק אן השי"ת צום שטן אדשזי האסטו גאר זיין אפרמעגניש אין דיא הענט. אביא נאר אים זאלסטו מיט דיין האנט נישט דערלאנגן. איז דער שטן אוועק גגאנגן פון פאר השי"ת: י"ג. סיו גוועזן גראד דער טאג וואס זיינע זין און זיינע טעחטיר האבן גיגעסין און וויין גיטרונגן באם עלצטן ברידן אין הויז: י"ד. איז אנגקומן אשליח צו איובין אין רופציק אן וויא דיא בהמות האבין אזו גיאקורט און די אייזלן לעבן זייא זיך גיפאסטי: ט"ו. איז שבא אנגיפאלן און האט זייא פאר נומן און דיא משרחים אויס גהרגט מיט דער שווערד. איך בין נאר דער איינציגער אנקלאפן גווארן דיר צו דער ציילן: ט"ו. נאך רעט דער דאזיגער קומט שון דער אנדרר צו גיין און רופט זיך אן. אגעטליך פייער איז גפאלן פונגים הימל און האציק אנגחאפט דיא שאף מיט דיא יונגן און האט זייא פאר שרפית. בין איך נאר אליין גיבליבן דיר מודיע צו זיין: י"ז. נאך רעט דער, קומט ווידר דער און רופט זיך אן. די כשדים האבן זיך גשטעלט אויף דרייא טשאטיס האבן זיך צו לאזט אויף די

קעמליך און האבן זיין אורעק גנומן דיא יונגן האבן זיין אויס גהרגט מיט דער שווערד: י"ח. דער רעט נאך קומט דער ווידר און רופציק אן. דייני זין און דייני טעחטר האבן געסן און וויין גיטרונקן ביין זייער עלצטן ברידר: י"ט. אין דעם קומט אן אגרוסיר ווינט פון דער מדבר זייט. האט ארייר גטאן אין אלי פיר ווינקלן פונם הייז. איזיס איינגיפאלן אויף דיא לייט און האט זיין גהרגט. בין איך נאר אליין ניצול גווארן דיר צו זאגן: ד. האציר אייב אויף גהובן און האט צו רוסן זיין איברשט קלייד. און האציר גלאזט אפ שערן דעם קאפ. איז גפאלן צו דרערד. און האציר גביקט: כ"א. רופציק אן נאקיס ביניך ארויס גקומן פון מוטערס לייב. און נאקיס וועליך ציריק גיין אהין. השי"ת האט גיגעבן און השי"ת האט גנומן. זיין נאמן זאל זיין בלייבן גלובט: כ"ב. ביין דעם אלימען האט איוב נאך ניט גזינדיקט און האט קיין אומכבוד נישט גגעבן צו גאט:

ה ע ר ה

לאחר שנסדר מאמרי בדפוס הגיע לידי מאמרו של פ. פרידמן בריבעון „פון נאענטן עבר“, שנה ב' עמ' 90 ואילך, שבו מובא, בין שאר מכתבים מגנזי הספריה של פרל בטרנופול, מכתב מאת ליב חייקוש (פ. קורא לו בטעות חייקעס), תושב ברודי, ליוסף פרל מיום 3.9.1816. מחבר המכתב מודיע לפרל על השלמת ההעתקה של ס' תהלים המוקדשת לאביו. פרידמן מניח שהכוונה היא לתרגומו של לפין לס' תהלים ובא לכלל דעה שפרל הדפיס ספר זה בברודי בשנת תקע"ו. אליבא דאמת מתכוון חייקוש, שהיה כנראה סופר סת"ם, להעתקת גוף ס' תהלים על קלף, הנמצאת עוד כיום בספריה של פרל בטרנופול. בשער באה הקדשה לאביו של פרל ר' טודרוס. חייקוש זה העתיק בשביל פרל גם סדר תפלות שיוגת בשם „מנחה בלולה“ על קלף, הנזכר במכתבו המובא ע"י פרידמן ואף זה ראיתי בספריה של פרל בטרנופול.

הספרות השדרית וציורי ביהמ"ק בדפוסים העבריים

במאמרו על ציורי ירושלים ומקום המקדש כקישוט בספרים עבריים (ק. ס. שנה ט"ו, עמ' 377 וכו') הקדיש מר יערי מקום בראש לסימן הדפוס של בית יושטיניאן, שהוא ציור ביהמ"ק היותר עתיק בדפוסים עבריים, וקובע בו שתי עובדות שהן אחת: (א) ציור-ביהמ"ק אינו דגל יושטיניאן כי אם דגל השותפים; (ב) ולפיכך, הוא אמר, אין הציור נמצא על הספרים שנדפסו אמנם בבית הדפוס של יושטיניאן אבל לא ע"י השותפים. קודם כל עלינו להעיר, שהפסוק „בבית בן משק בית האדון מרקו אנטוניו יושטיניאן” מתחת לציור ביהמ"ק, שעליו סומך מר יערי את הנחתו, תורגם על ידו שלא כהלכה. למר יערי ברי הדבר שבין משק ביתו של יושטיניאן אינו אלא אחד השותפים, וכי „בכרוז הידוע של בן משק ביתו של יושטיניאן הוא חותם כה דברי הצעיר... יהודה בלא"א כ"מ יצחק הלוי אשכנזי וכו'” אולם מר יערי לא דק לראות, שהכרוז הידוע מורכב משני חלקים שונים: החלק הראשון מתחיל: „בהתעצן מאד מאד גבירי המעלה בלשון הקדש... וחבה יתרה נודעת לו לבני ברית...” וגומר: „וכל אשר נעשה נצליח ואהל ישרים יפריח. אמן”. וסמוך לו החלק השני, המתחיל: „בהיות כי ראה ראינו...” וחותם בחתימת השותפים. די לקרוא במעט התבוננות את החלק הראשון כדי לראות שבן משק ביתו של יושטיניאן אינו אחד מן השותפים, שכן בפירוש הוא כותב: „ופקודת השר והספסר שמרה רוחי להוציא לאור משפט כוונתו הרצויה... מאשר עם העזר האלה, ויד הנכבדים באמצע כהן ולוי (=השותפים) להצדיק את הרבים...” ברור, איפוא, שבן משק ביתו של יושטיניאן, שתפקידו הראשי היה כלכלי ומסחרי, „לפזר ממון נתנו להוצאה”, „להדפיס כל מיני הספרים... בכתיבות היותר מאושרות ויפות וניירות ישרות ביותר מעולות וטובות אשר מעלם היו בפעל נדפסות”, וזה כדי לנחול נצחון בהתחרות עם שאר בתי הדפוס, — והשותפים שתפקידם הראשי היה להדפיס ולהגיה את הספרים בפעל — אנשים שונים הם. מי היה בן משק ביתו של יושטיניאן, קשה לנחש, אפשר קורנלייו אדילקינד, אבל מתוך הכתובת שבראש הכרוז: „בן משק בית הנעלה... לבני ברית שלום” ומתוך פראזה דומה לזו בתוך הכרוז עצמו נראה כאילו לא היה מבני ברית. על כל פנים ברור הדבר לדעתי שאין לזהותו עם השותפים. ונפל איפוא היסוד של מר יערי, וכמעט שהוא ראה לסתור.

לאחר שפינינו את דרך החקירה וסילקנו את אבן הסועים שהוליכה שולל את מר יערי נשוב לעיקר השאלה, אם הציור הוא דגל יושטיניאן או דגל השותפים. אבל המונח „דגל” דורש ביאור. אם משמעותו „דגם משפחה” סימבולי, כמדומני שלא עלה על דעתו של שום איש ליחס ליושטיניאן את ציור ביהמ"ק בתור דגם משפחה. אבל במובן זה אינו ג"כ „דגל” השותפים, כלומר של כהן ולוי, כי הכהן והלוי יש להם דגם משפחה עם מסורת קבועה: ידי כהנים בשביל הכהן, ויד עם כד יוצאת מים בשביל הלוי. מלבד זה, כל המכיר את קדנותם של בעלי הדפוס במאה הי"ץ ויחסם החשדני אל הפועלים המדפיסים יודע, כי מן הנמנע הוא שיהיו מרשים לפועליהם לטבוע את חותמם — דגם משפחתם — על הספרים שיצאו מבית דפוסם¹). רק לעתים רחוקות למדד אנו מוצאים סימן הדפוס כפול,

1) מאיר פארינצו בעל דפוס בויניציאה (ש"א—ש"ח), שטבע על שערי ספריו את הדגם: מנורה וכתובת מסביב, בנו את הדגם כשעבד בתור „בן המשק בית בראגאזיו” (ע"י ילקוט. ויניציאה, שכ"ו), וקישט את הספרים רק בדגם בראגאזיו — שלשה כתרים —

והוא דגל בעל הדפוס בראש על השער ודגל המדפים הראשי בסוף. (בדפוסים העבריים יש לנו דוגמה אחת מאלפת ממין זה, והוא היחס שבין טוביה פואה בעל הדפוס בסביניוטה ויוסף בן יעקב מפאדובה המדפיס). וגם אין לנו לשכוח את העובדה הידועה בתולדות הדפוס שמתחלת המאה הי"ז הסימן הסמלי של בית הדפוס מתחיל לדחוק את רגלי "דגם המשפחה" עד שהוא נעלם כמעט לגמרי מן העין באמצע המאה. אם ניתן את דעתנו על כל הדברים האלה ונרכיב את סימן הדפוס של יושטיניאן בתולדות הדפוס בכלל, נבוא לידי המסקנה, שציור ביהמ"ק אינו דגל משפחת יושטיניאן ואף לא דגל משפחת השותפים, כי אם דגל בית הדפוס העברי של יושטיניאן: "ב בית בן משק... יושטיניאן" ההדגשה מלעיל על "בית" הדפוס.

על ידי הנחתנו זאת נתערער היסוד של העובדה השניה שקבע יערי. כי אפילו אם נניח שיהיו הכהונה והלויה של השותפים הביא אותם לבחור בציור ביהמ"ק בתור סימן הדפוס, וע"ז נדון עוד להלן, הדעת נותנת שלאחר שהציור נעשה לסמל בית הדפוס פקע זיקתו להשותפים ולא הבחינו בין הספרים שנדפסו על ידם ובין אלה שנדפסו בבית הדפוס ע"י אחרים. בית הדפוס מכריע ולא הפרעלים. ואם אין אנו מוצאים ציור ביהמ"ק בשני ספרים שהדפים דניאל אדילקינד אצל יושטיניאן אין זאת אומרת שחסרון עבודתם של השותפים גורם. שכן מר יערי בעצמו יודע לספר לנו על ספרים אחדים שנדפסו ע"י השותפים ובכ"ז חסר בהם הציור לרגלי עכובים טכניים. והטעמים הטכניים שמונה יערי אפשר למצוא גם בשני הספרים שנדפסו ע"י דניאל אדילקינד. בכלל קשה לקבוע את מדת השתתפותם של השותפים בדפוס יושטיניאן, רק בספרים מעטים אנו מוצאים את שמם בפירוש. ברוב הספרים שנדפסו אצל יושטיניאן, אעפ"י שדגל הדפוס טבוע עליהם, אין זכר להם. ששיתוף עבודתם אינו יסוד מכריע בשביל דגל הדפוס, אפשר לראות לדעתי מחסרון הציור בהאמש שמשנת ש"ז. שם השותפים הם לא לבר מדפיסים כ"א גם מחברים. שכן הפירוש המלוטש הנדפס בהאמש הוא מעשה ידיהם של השותפים. ואם בכל זאת השמיטו את ציור ביהמ"ק — סימן מובהק, לדעתי, שהציור אין לו שום עניין עם השותפים, שאלמלא כן לא היו מוותרים מפני עכובים טכניים מלהנחית את הותמם על מעשה ידיהם, גם מצד הדפוס גם מצד הפירוש, והיו יכולים להוסיף לבסוף דף חלק בשביל הדגל, כמו שעשו בספרים אחרים. (אגב, יערי כותב שבתורה שנדפס בשנת ש"א בגודל 16⁰ חסר הדגל מפני שהשער קטן מהכילו. אבל בנביאים ראשונים ואחרונים וגם בתהלים וכתובים בכלל, מאותו הדפוס נמצא הדגל בסוף על דף מיוחד, וקרוי לשער שגם בתורה נדפס הדגל לבסוף, אלא שבטופס שבדק יערי חסר הדף האחרון)².

(2) ישגור בפי, כי הנחות קבועות של "תמיד" בבמבליוגרפיה, "תמיד" סכנת גילוי-הפתעה אורבת להן, והנה לא נמלט ממנה גם י. עם כל דייקנותו וחריצותו, בהנחתו שתמיד נמצא מתחת לציור את המלים בבית בן משק. וכו'. בזמן האחרון נודמן לי לבחון שני אכס' מיחזקאל ותרי עשר, יושטיניאן. ויניציאה, ש"ב, 16⁰. והנה באכס' אחד בדף האחרון ע"א כתוב (באותיות מרובעות): "נדפס בדפוס יושטיניאנה על ידי // קורניליוו אדילקינד בחדש // אדר שנת ש"ב // פה // ויניציאה"; בע"ב בא ציור בהמ"ק ומתחתיו: "לכל תכלה ראיתי קץ // רחבה מצתך (!) מאד". באכס' השני שבדקתי

מאחר שראינו שהציור אינו דגל משפחה כ"א סמל בית הדפוס, נראה לי שצדקו הביבליוגרפים המבארים את הכתובת שממעל להציור: „גדול יהיה כבוד הבית הזה..” בתור רמז לבית דפוס יושטיניאן שעולה על שאר בתי הדפוס שקדמו לו, ומציע אני השערה אחרת לבאר סיבת חסרונו של הדגל בספרים אחדים מדפוס יושטיניאן. במקום אתר העירות, שבת דפוס של פארי ושל יושטיניאן שירש את מקומו רכזו את פעולתם בהדפסת הוצאות חדשות מספרים שנדפסו כבר מקדם אצל בומברג ובקושטא. באופן שדפוסים מקוריים מעטים בהם למאד, ומשער אני, שבהוצאות החדשות שעשו מן הספרים שכבר ראו אור הדפוס הרגישו צורך בדבר להבליט את „כבודו של הבית הזה” שעולה על הראשון. מה שאין כן בדפוסים שראו אור הדפוס בפעם הראשונה אצל יושטיניאן לא היה צורך בדבר לשבח את מקדם, ואם נבחן לאור הקריטריון הזה את הספרים שחסר בהם ציור ביהמ"ק נמצא שכולם הם דפוסים מקוריים ולא משנה הדפסה: תורה משנת ש"ז עם פירוש מלוך מ"א ת"מ דפוסים, אהל מועד לר' שלמה מאורבינו, משנת ש"ח, תהלים עם פירוש עטייאה, משנת ש"ט, (לא נזכר אצל יערי בין הספרים שאין עליהם הדגל), מלות ההגיון משנת ש"י, דגל אהבה משנת ש"א — כל אלה הספרים ראו אור הדפוס בפעם ראשונה אצל יושטיניאן. אינני קובע יתד בדבר, שכן לא הספקתי לבדוק את כל דפוס יושטיניאן ומן הנחוץ לבחון את סדרי התפלה השונים שנדפסו שם, ואני מציע אלא השערה גרידה. על מקורו של הציור: בעיקר הדבר מסופקני אם קלע מר יערי אל המטרה בטעם בחירת הסמל, והוא להבליט את יחס הכוונה והלויה של השותפים. שלולי כן לא היו שוכחים מלהכניס את המלים המסורתיות של כהן ולוי שזכרנו למעלה, כמו שעשה למשל ר' נפתלי בן יעקב הכהן מגאולו בדפוסים אחדים במנטובה משנת ש"י—ש"ז. ובכלל אני מטיל ספק בדבר אם הזמין יושטיניאן את הציור בכוונה להשתמש בו לסימן בית דפוס. נוטה אני לשער, שכן משק ביתו של יושטיניאן ביקש לו מוטיב עברי מן המוכן ומצא את ציור ביהמ"ק שהיה נפוץ אז בספרות השד"רית, ז"א בחוברות קטנות מעין אלו של „אגרת מספרת” ו„יחוס הצדיקים”, שנדפסו בשני פורמטים, בפורמט קטן בתור חוברת ובפורמט גדול בתור דף בודד, ובדפים האלה רגילים היו להכניס ציורים שונים, כדי לחלקם בין בעלי הבתים בשעת קבול כסף. שצורת ביהמ"ק היתה נפוצה בדפוס איטליה מן המאה ה"ז וה"ז, יוצא מן הרשימה שפרסמתי בק"ס שנה ט"ז עמ' 369, מספר 9, במקום שאנו מוצאים את הצורה נדפסת כבר בפיוארו בודאי אצל גרשם שונצינו בשנת רע"ט בערך, ופעמים בויניציאה (אני משער כעת שהכוונה ל„אגרת מספרת”, שנדפסה על דף בודד „עם צורות” בויניציאה שפ"ו ושנת ת' ע"י רמש"ש, רשימת בודל, מספר 3379, 3380). ואולי אין זה מקרה ש„יחוס הצדיקים” לר' גרשון ב"ר אשר שקארמילה — חוברת שד"רית טפוסית — שנדפס במנטובה שכ"א, הוגהה ע"י ר' יהודה

כתוב בע"א (באותיות רש"י): „נדפס בבית בן משק בית השר // מארקו אנטוניו // יושטיניאן // פה // וויניציאה”; בע"ב: ציור ביהמ"ק, ומתחתיו: „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו // ואנחנו נלך בשם יי' אלהינו מיכה ב.” אפשר שהדף האחרון מן האכס' הראשון הוא מן הספר האחרון שבתג"ך הזה, כי ע"ז מורה הפסוק „לכל תכלה ראית קץ”, ובטעות נכרך עם תרי עשר אבל העובדה במקומה עומדת, שיש ציור ביהמ"ק „בדפוס יושטיניאנה”.

ב"ר יצחק הלוי השותף הראשי בדפוס יושטיניאן (ע"י רמשי"ש ברשימת בודל. מספר 5133). מה שמראה שהיו לו מהלכים בחוגי השד"רים. ואעפ"י שהדפוס הזה הוא מאוחר לדפוס יושטיניאן, אני חושד את המדפיס ממנוטובה שהדפיס את הספר בדפוס ויניציאה, ששם הגה ע"י ר' יהודה ב"ר יצחק הלוי, מאחר שלא מצאנו שום שריד אחר לפעולתו של זה במנוטובה. על כל פנים מקורו השד"רי של הציור מתקבל על הדעת.

את המקור השד"רי אנו יכולים לקבוע בציור ביהמ"ק שבוירונה משנת ת"ט שמיביא יערי (טבלא ו', מלמטה), שכן בשנת ת"ז נדפסה שם צורת ביהמ"ק כמו שרשום ברשימתנו הנזכרת. וזה קרוב לודאי בתור פורמט גדול בתאר דף בודד מ"אגרת" מספרת" שנדפסה שם בשנת ת"ז ע"י השד"ר ר"י ריקיטי (ע"י רמשי"ש, חשימת בודל. מס' 3381).

ואותו הגלגל בעצמו — מציור שד"רי לסימן הדפוס — יש לקבוע בנוגע ל"הציור המזוה" של בית המקדש בדפוס קושטא משנת תק"ט (יערי, טבלא ח'). כאן מקורו של הציור הוא ברור ומבואר. בפעם הראשונה הוא מופיע לא בתור סימן הדפוס, כ"א בתוך חוברת שד"רית, בשם "זכרון בירושלים", המכיל אגרת מספרת, יחסו הצדיקים, ית לחנה, תפלות וכו', מלוטס ומסודר ע"י השד"ר ר' יהודה מפלייאשטר, נדפס בקושטא. בדפוס יונה ב"ר יעקב אשכנזי, תק"ג. ולשם תעמולה הוסיף ארבע צורות: כותל מערבי, ביהמ"ק, בארה של מרים, בקיעת הזמית יריחו. והנה צורת ביהמ"ק שנדפסה שם באמצע היא אותה "הצורה המזוהה" שנעשית אח"כ לסימן הדפוס. ועל מקורה של הצורה כותב המחבר המסדר, שהוא מדפיסה "כפי מה שמצאנו בספר ישן מאד". וקרוב לשער שהכוונה לאחד הדפוסים הישנים מצורת ביהמ"ק שנוכרו ברשימתנו הנ"ל.

חבל שמר יערי במחקרו הזניח את הספרות השד"רית ולא שם לבו לההוצאות השונות של "אגרת מספרת", וגם כדאי היה לבדוק בספרות עולי רגל (מסע לא") של הנוצרים מן התקופה ההיא.

י. זנה

תשובה לדברי י. זנה

ראשית עלי להגדיר בדיוק את המושג "דגל המדפיס" במאמרי על ציורי ירושלים ומקום המקדש. בשם דגל המדפיס אני מכנה את הסימן או הציור ששם המדפיס על ספריו כדי לייחדם מהספרים שנדפסו בשאר דפוסים, והוא מעין סימן מסחרי בימינו, ומכונה באנגלית בשם printer's mark ובגרמנית בשם Druckerzeichen. עתים משמש לו למדפיס דגל משפחתו לסימן הדפוס שלו (כגון דגלו של טוביה פואה בסביניטה) ועתים ציור סתם (כגון המגדל של שונצינו). ודעת לגבון יקל, שמעולם לא עלה על דעתי לומר שציור מקום המקדש על דפוס בן משק יושטיניאנו הוא דגל משפחתם של השותפים יהודה ב"ר יצחק הלוי ויחיאל ב"ר יקותיאל הכהן, שהיו בני משפחות שונות. אלא דייקתי וכתבתי שהם "לקחו להם ציור זה לדגל" (דגל משפחה אין לוקחים אלא יורשים!) היינו שמצאו ציור ובחרו בו לסמן את הספרים הנדפסים על ידם.

ועתה לענין הכרוז. אף אני ראיתי (מה שבולט לעין כל) שיש כאן שני כרוזים. האחד כתוב ע"י בן משק בית יושטיניאנו והשני חתום ע"י השותפים. אלא שלדעתי נכתבו שני החלקים ע"י איש אחד, והוא השותף הראשון יהודה ב"ר יצחק הלוי אשכנזי מוראנקבורט, שהוראה בן-משק בית יושטיניאנו. אמנם בכרוז בן-המשק נזכרים השותפים ובכרוז השותפים נזכר בן-המשק, אבל אין זה אלא משום שהראשון מדבר באופן רשמי בשם

יושטיניאן והשני בשם הפרטי של השותפים. לדעתי חזר ר' יהודה ב"ר יצחק הלוי את המחלקה העברית בדפוס יושטיניאן, או סידר מחלקה כזו (כי עוד לפני כן עמל "בתקונים לעשות אתיות וכלים" בדפוס די פארי) הוא-הוא הנקרא "בן-משק". (וכן פירש גם שטינשנדר, עיין CB p. 2937).

אמנם אני מודה שלפי נוסח הכרוזים אפשר לפרש גם כמו שפירש ד"ר זגה, שבן משק לחוד ושותפים לחוד. אבל יש טעמים חיצוניים נגד פירוש זה. ראשית, לא מצאנו בשום בית-דפוס אחר שיחא הממונה על הדפוס נזכר בעילום שם על שערי הספרים. שנית, אם נתבונן היטב נראה שדווקא בשני הספרים שנדפסו ע"י דניאל אדיל קינד ("מלות ההגיון", ש"י ו. דגל אהבה" ש"א) אין בן-המשק נזכר כלל, ולא עוד אלא שעל שער "מלות ההגיון" נאמר בפירוש: "נדפס על יד דניאל בן קורניליון אדיל קינד בבית השר מארקו אנטוניו יושטיניאן", בניגוד לכל שאר הספרים שעליהם כתוב "בבית בן משק וכו'". וכן אין זכר לבן-המשק על שער חמשה חומשי תורה עם תרגום לטיני, 1551, כלומר, כל אותם הספרים שנדפסו שלא ע"י השותפים. (יכאן אי-אפשר לתרץ בטעמים טכניים כמו לגבי הדגל). שלישית, אם נאמר שבן-משק הוא איש לחוד, לא ייתכן שלא ייזכר שמו ושלא נמצא רמז לשמו בכל הספרים המרובים שהדפיס. לדעתי מכריעים כל הטעמים הללו כדי לזהות את בן-משק בית יושטיניאן עם יהודה ב"ר יצחק הלוי.

מדוע בחרו השותפים בציור זה ולא שמו סימני כהונה ולויה? אולי משום שרצו ציור אחד ולא שנים, ואולי משום שיש בציור מקום המקדש כדי למשוך את הלב יותר (כפי שמוכיחים החיקויים המרובים של ציור זה).

זנה כותב: "כל המכיר את קפדנותם של בעלי הדפוס במאה הי"ז ויחסם החשדני אל הפועלים המדפיסים יודע כי מן הנמנע הוא שיהיו מרשים לפועליהם לטבוע את חותמם, דגם משפתחם, על הספרים שיצאו מבית-דפוסם". אבל השותפים לא היו "פועלים" אלא חוכרים, או נכון יותר מסדרים, של המחלקה העברית בבית-דפוסו של יושטיניאן. וכך אנו מוצאים בזמן מאוחר יותר את דגל בני פואה על הספרים שנדפסו ביוניציאה, אעפ"י שלא היו בני פואה אלא חוכרי בית-הדפוס של בראגאדין ווינדראמן. וכן הרשה רופנילו במנטובה ליעקב הכהן מגאולו לשים סימני-כהונה שלו על שערי ספרים אחדים שהדפיס בבית-הדפוס. זנה מביא ראיה מהומש ש"ז שאין בו הדגל, אעפ"י שהשותפים חיברו לו את הפירוש. אולם שורות אחדות אח"כ הוא מעיד שבאותו חומש ש"א שבטופס שלפני אין בו דגל, הוא מצא בו דגל בטופס שלו על גבי דף מיוחד בסוף (מה שמצוי בכמה דפוסים יושטיניאן) ומדוע לא יוכל לקרות כדבר הזה בחומש ש"ז?

"אין לנו לשכות את העובדה הידועה בתולדות הדפוס שמתחלת המאה הי"ז הסימן הסמלי של בית הדפוס מתחיל לדחוק את רגלי דגם המשפתח" — כותב זנה. אמנם אין זה שייך לגוף הענין, כי כאמור לא אמרתי מעולם שציור מקום המקדש הוא דגל משפתח. אבל לעצם הדבר, אין עובדה זו ידועה כלל וכלל בתולדות הדפוס העברי, שבו אנו מוצאים דגלי משפתח כסימני-מדפיסים במאה הי"ח יותר מאשר בדורות-הדפוס הראשונים (דגל משפתח מאיטליא, דגל בני פואה האחרונים, דגל בני פרופס ועוד).

בודאי מצאו השותפים את הציור מן המוכן, שהרי הוא דיוקן נאמן של בנין מסגד עומר בירושלים, והם לא היו בירושלים כדי לציירו. אפשר שקבלוהו מידי אחד השדרים ואפשר שלקחוהו מאחד מספרי-המסעות שבדפוס או שבכ"י. אולם לא נוכל לומר שום דבר בוודאות, שהרי לא נשתמר שום ספר או דף שד"ר עם ציורים מלפני שנת ש"ה.

כדי לחזק את השערתו שהמדפיס בבית יושטיניאן לקח את הציור מתוך ספר שדר"י מוסיף ד"ר זנה שתי השערות נוספות: (א) שהס' "יוחס הצדיקים" שנדפס במנטובה שכ"א הוא הוצאה שניה של ספר זה, ונדפס בפעם הראשונה בבית יושטיניאן (אף על פי שדפוס כזה אינו ידוע לנו ואף אין רמז עליו בדפוס מנטובה). (ב) שר' יהודה ב"ר יצחק הלוי הגיה את ההוצאה הראשונה המשווערת ההיא ולא את הוצאת מנטובה. אולם מה נעשה ובקולופון להוצאת מנטובה נאמר: "פה מנטובה תחת ממשלת מעלת אדונינו הדוכוס גויילמו גונזאגה יר"ה יום כ' י"ח לחדש סיון שנת שכ"א לפ"ק ע"י צעיר המפדסי" [1] יעקב כהן מנאזולו והוגה בעיון רב ע"י כמ"ר יהודה הלוי יצ"ו בכמ"ר יצחק הלוי יצ"ל מבראנקבורט המכונה ליבא קולפה אשכנזי". קולופון זה אינו מניח מקום לשום ספק שהוא הגיה הוצאה זו דוק א. ואם, כמובן, אין צורך לשער את מציאותה של הוצאה קודמת. באשר לציור הנדפס על "כסאות לבית דוד" וירונה ת"ס, אין צורך לבקשו ב"אגרת מספרת" שנדפס שם ת"י (ואף זה אומר זנה רק בדרך השערה) שהרי הוא נמצא כבר (בחזרה מוגדלת) בהגדות ויניציאה משנת שפ"ס (עיין במאמרי פכסימיליה ה'). ב"אגרת מספרת", ויניציאה ת', אין ציור בהמ"ק כלל, אלא מסגרות-שערים לקישוט כמו בהוצאת ריקיטי, מנטובה תל"ו.

ידיעה ממשית אחת מצאתי בדברי ד"ר זנה, והיא שהציור הנמצא על קצת ספרים מדפוסי בני יונה בן יעקב בקונסטנטינא, מופיע בפעם הראשונה בספר "זכרון בירושלים", שנדפס שם תק"ג. ועל ידיעה זו אני מכיר לו טובה. אמנם גם כאן עלי להעיר, שלא אמרתי מעולם שציור זה משמש סימן-מדפיס, שהרי הוא נמצא רק על ארבעה ספרים מתוך עשרות ספרים שהדפיסו, ולא בא אלא לקישוט בעלמא. ולא עוד אלא שטרחתי במאמרי להסביר מדוע קישטו דוקא ארבעה ספרים אלה בקישוט זה. בשעה שכתבתי את דברי שם היתה לפני רק ההוצאה השניה של "זכרון בירושלים" שנדפסה באמשטרדם תק"ט, ושם נמצא ציור אחר של ביהמ"ק שידעתי בו שהוא מיוחד להוצאה זו (בית אורה אמשטרדמי בן שתי קומות). — עתה לאחר שראיתי את ההוצאה הראשונה שנדפסה בקונסטנטינא תק"ג אני רואה שצדקתי בשעה שקראתי לו "ציור מזור", כי באמת לא התכוון כלל הצייר לצייר ציור הקרוב למציאות, אלא בנין שבדמיון, כפי שמעיר המו"ל: "מציאו בספר ישן מאד זאת הצורה המתוארת לבית המקדש שעתיד לירד מלמעלה וזה הוא דמיונו לבד ולא צורתו ממש כי לא שופתו עין".

להערתו של ד"ר זנה "כדאי היה לבדוק בספרות עולי רגל של הנוצרים מן התקופה ההיא" אוכל רק להשיב שבטריט שפרסמתי את דברי בדקתי בכל הוצאות ספרי עולי-הרגל הנוצרים שנדפסו עד אמצע המאה הטי' (במדה שאפשר למצוא אותם בירושלים) ולא מצאתי בהם אף ציור של מסגד עומר ומקום המקדש המתקרב אפילו במקצת לציור הנמצא על גבי דפוסי יושטיניאן. ולמי שימצא באמת את מקור הציור (ולא רק ישער השערות) אכיר בודאי טובה מרובה.

אברהם יערי

עוד ספר מדפוס לאשצוב

כדי למלא את רשימת הספרים שנדפסו בלאשצוב (א. יערי, ק"ס שנה י"ב 238—247, ליברמן, שם שנה י"ד עמ' 553—554) ארשום כאן ספר מדפוס לאשצוב, שנרכש בזמן האחרון: ספר ב"ר אברהם ראשית ווערט איר דרינגן פינגדן שיינה מעשות אלו דורך איטלעך מעשה איין תוכחה קומט ווי אלי מאל איכר דען זעלביגן פרק גשריבן איזט: שניית ווערט איר דרינגן פינגדן אלץ וואש אין אינזרי גאנצי גמרא שטיט פון דריי ארליי זאכן ביז אן צוועלף ארליי זאכן וועליכה דר מענש יוא זאל טאן אודר פון וועלכן ער זאל זיך מרחיק זיין. וועלכה אין עטליכה טויזנט פונקטן בשטים: שניית גיסינד מן אייך דרינגן צוואות רבי יהודה חסיד אונד אנדריי שייני זאכן וועלכע גוט איזט צו דר נשמה און סייטש גשטעלט וועלכש איך מיך פיל יאר דריכר האב במיהט. אונד אלן אורדינגלך איין גריכט. דרום איר ליבה לייט זייט אן גברייט אונד קופט דיוש גלושטנה ספר בצייטן. איך פר זיכר אלש קיינש ווערט בקומן צו זיין אין איין קורצה צייט. דר נאך ווערט עש אייך זיין ליד. אונד לאזט אייך אייער געלט גיט רייאן. איר ווערט אייך ערקוויקן ווען אין ווערט דרוש לייגן. אונד ווערט אייך אייער הערץ ערפרייאן. בזכות זה ווערן מיר זוכה זיין. דא לציון גואל אמן סלה וכ"ר:

Francizek Salezy Lukawski dziedzic dóber y miasta Laszczów.

נדפס פה ק"ק לאשצוב, בדפוס של הרבני הנגיד מוה"ר יהודה ליב בהרבני הנגיד מוה"ר יצחק רבין שטיין: בשנת תקע"ז לפ"ק. [26] דף, 4^ו (אותיות צו"ר).
ה. ליברמן (אטוואצק)

עוד תלונה של מגיה

לרשימותיו של א. יערי „תלונות המגיהים על הדפסה בשבת ע"י גויים", (קרית ספר, שנה י"ג עמ' 524—528 ושנה ט"ו עמ' 500—501) יש להוסיף ידיעה אחת: המדפיס והמגיה ר' דוד ב"ר נתן גרינהוט אמר בספר הגלגולים, פרנקפורט ע"ג מיין תמ"ד: „... יען בראותי ספרי הרבה אין קץ לטעותם וללעג הרבה... ואף שנתנו אמתלא לדבריהם כי לא מבני ישראל המה העושה מלאכה מרובה והפועלי' עצלי' ובעל הבית דוח"ק זו הלחץ שלוחצי' נחוצי' לומר כלו מעשיכם דבר יום ביומו והמה לרע ירצון לבתי טרטיאאות ובתי קרקסאות ומכווני' למלאכת ערבי שבתות בין השמשות שבו נברא [ו] המזיקים...”

א. מ. הברמן

תקון טעות

ב„קרית ספר“ שנה ט"ו עמ' 435 מס' 1700 נדפס: „יהואש [שלמה יוסף בלומגארטן]“
וצ"ל: יהואש [יהואש שלמה בלומגארטן].

ידיעות בית-הספרים

(ניסן-סיון תרצ"ט)

פעולה למען בית-הספרים ביון

בהשתדלותו הנמרצת של מר א. ארדיטי, מזכיר קרן-היסוד בתשלונקי, התחילה בזמן האחרון פעולה מקפת לטובת בית-הספרים ביון. פירותיה הראשונים של פעולה זו כבר הגיעו לירושלים. נאסף מספר רב של ספרים לאדינו וספרים עבריים מדפוס שאלוניקי בדורות האחרונים, וגם ספרים ועיתונים יווניים וצרפתיים שיצאו לאור ע"י יהודים. מר ארדיטי הצליח גם לעניין אישים שונים במפעל בית-הספרים.

בהשתדלותו של מר ארדיטי שלח מר מ. כשאנג'י מתשלונקי 54 כרכים שלמים של עיתוני לאדינו שיצאו לאור ביון לפני המלחמה.

מתנת מר שמואל בכר יהושע

מר שמואל בכר יהושע מירושלים מסר לבית-הספרים למעלה מ-200 כרכים של ספרות רבנית (פרושים, דרושים ושו"ת), רובם מדפוס קושטא, אומיר, שאלוניקי וליורנו. תרומה זו השלימה במדה רבה את החסרים בגנוי בית-הספרים בפנה זו.

מתנת עלום-שם

אחד מידידי בית-הספרים מגרמניה היחשב עתה בהאלנד ורצה בעלום שמו (שכבר הזכרנו תרומה גדולה ממנו ב"קרית ספר" שנה ט"ז עמ' 138), חזר ושלח לבית-הספרים שורה של כרכי כתבי-עת ופרסומים חשובים של חברות מדעיות, שמהם יש להזכיר: *Accademia dei Lincei, Roma: Transunti; Rendiconti*; *Notizie degli scavi di antichità*; *Revue archéologique*; *Bulletin de la Société d'anthropologie de Paris* ופרסומים מדעיים אחרים.

מתנת פרופ. דוד ילין

פרופ. דוד ילין הבטיח כיום מלאת לו שבעים וחמש שנים, שימסור לבית-הספרים את כל הספרים מאוצר-ספריו שיש לבית-הספרים צורך בהם. מבין הספרים שנבחרו ע"י בית-הספרים כבר מסר פרופ. ילין אותם הספרים וכתבי-יד שאליו לו עתה צורך בהם בעבודתו.

מעזבוננו של הרב ד"ר זכריה שוורץ ז"ל

אלמנתו של הרב ד"ר זכריה שוורץ ז"ל, החכם והביבליוגרף מוינה, הידוע ברשימותיו המצוינות של אוצרות כה"י באוסטריה, שנפטר בירושלים ימים אחדים לאחר עלותו ארצה-ישראל, מסרה לבית-הספרים שני כ"י עבריים מעזבוננו: כ"י גדול חידושים על בבא מציעא לר' שמואל בכרך (אביר-זקנו של בעל חוות יאיר) בגוף כתב-ידו, וכ"י ישן בקבלה מעשית, סגולות, רפואות וגורלות. וכן מסרה מעזבוננו אסף צלומי כ"י עבריים שונים והעתקת כ"י תוספתא חולין וסדר מעד מגנזי בריטיש מוזיאום.

מעזבוננו של הרב שמריה ליב הורוויץ ז"ל

בהתאם לצוואתו של הרב ר' שמריה ליב הורוויץ ז"ל, שלח חתנו מר ה. טובין (Passiac, N. J.) 70 ספרים עבריים מעזבוננו לבית-הספרים.

פעולת הרב פליכס א. לוי לטובת „קרית ספר“

הרב פליכס א. לוי (שיקגו), יו"ר Central Conference of American Rabbis, משתדל מאד לטובת הפצת „קרית ספר“ באמריקה ובזמן האחרון הצליח שוב לרכוש חותמים חדשים מבין הרבנים השייכים למוסד הנ"ל.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר ירחע

ד"ר יוליוס ירחע, ניר-יורק, שעל שמו קרויה מחלקה זו בבית-הספרים, הוסיף לפעול לטובת המחלקה ושלח ספרים וכתבי-יד בשביל המחלקה וסניפיה השונים בארץ.

ד"ר אויגן בכרך (ציריך) שלח שורה של כרכי כתבי-יד ברפואה מעזבוננו של אביו המנוח. ביניהם שורה ארוכה של השבעות Schweizerische Medizinische Wochenschrift.

פרופ. ד"ר מ. וייברג (פריס) שולח בקביעות ספרים וכתבי-עת חדשים ברפואה, ובזמן האחרון חזר ושולח מספר רב של כתבי-עת צרפתיים חדשים בענפי רפואה שונים.

ד"ר ש. זילברשטיין (תל-אביב) מסר כמה עשרות ספרי-רפואה מעובונם של ד"ר ארתור פלץ וד"ר מרטה פלץ-זילברשטיין מקניגסברג.

מתנות שונות

מר איגנציו באואר (אמשטרדם), הידיד הנאמן לבית-הספרים, חזר ושולח שורה של ספרים וכתבי-עת חדשים—ד"ר ק. בגל (תל-אביב) שלח ספרים שונים—ד"ר מ. גרייבר (עתה בתל-אביב) מסר שני ספרים עבריים ישנים, תמונות מהחרם הנאצי על היהודים ותמונה לזכר קדושי לבוב תרע"ט—פרופ. ד"ר יצחק הינמן, שהתישב בזמן האחרון בירושלים, מסר לבית-הספרים כמה עשרות ספרים, רובם במדעי-היהדות—הגב' הנרי הריס (סן פרנציסקו) שלחה ספרים וכתבי-עת מעובון בעלה ומנות ד"ר הנרי הריס—חברת מאילם, גיריורק (הייר: הגב' פרנק כהן) חזרה ושולחה תרגומי-ספרי-מסיקה, מהם ספרים שניתנו בהשתדלות החברה ע"י ד"ר הנס נתן והמומרת הגב' לוטה ליתמן—מר בנימין מינץ (ורשה) שלח, באמצעות חברת דורשי האוניברסיטה בורשה, אסף שלם של כל הגלויות המצוירות שיצא-אלאור ע"י חברת „לבנון" בורשה ובמוסקבה בשנים שלפני המלחמה העולמית. הגלויות כוללות רפרודוקציות של ציורים אמנותיים מחיי היהודים או מעשה ידי אמנים יהודים, תמונות אנשי-שם בישראל ותמונות מארץ-ישראל, ובייחוד מחיי המושבות החקלאיות הראשונות—מר ח. ש. נייבוזען (בלטימור), הידיד הנאמן לבית-הספרים, חזר ושולח ספרים שונים בעברית, במדית ובאנגלית—מר ד. פרסקי (נייורק), המאסף בקביעות דברי דפוס קטנים בעברית ובענייני-יהודים המופיעים באמריקה, חזר ושולח בזמן האחרון אסף גדול של דברי-דפוס כאלה—המשורר יצחק קצנלסון (לודו) שלח את שלשת הכרכים של הוצאת-החבל משיריו—מר אהרן תומארקין (בית-השיטה) מסר שבעה כ"י עבריים בעניני חסידות חב"ד, מעובון אביו המנוח.

ביבליוגרפיה

דפוסי ארץ ישראל

עתונים וקבצים

458 אספקלריה; לקוטים מעתונות לעזית ועברית "Aspaklaria", the digest of good reading. תל-אביב, ש. אטינגר, (דפוס דיג), תרצ"ח. 8°.

מהמעטפת. תכופות ההופעה לא נזכרה. — העורך האחראי: ש. פינס. — גל' א' של שנה ב' יצא באדר א' / תואת היא התחלת העתון. — הטכסט רק בעברית.

459 בחזית; קובץ לבעיות הציונות. תל-אביב, (מפלגת המדינה העברית, דפוס דיג), תרצ"ח. 32 ע' / פורטרט. 8°.

מהמעטפת. — "הדפועמי" — האחראי: א. קלאוס. — יצא באייר. מאמרים ורשימות מאת ה. רוננבלום, מ. גרוסמן, ב. וינשטיין, י. מחובר, י. ברוצקס, ד. דונור.

460 בחזית הקנטונים. תל-אביב, (דפוס "הפועל המזרחי"), תרצ"ו. 12 ע' / 2°.

הוצאה חדפעמית. האחראי: ב. לובוצקי. — נגד תכנית החלוקה, מתוך השקפה רביניוניסטית.

461 בעמדה ובחיים... דגניה א. [קבוצת דגניה], 1936. 2°.

מהמעטפת. — תכופות ההופעה לא נזכרה. ירחון? — גל' ב' יצא ב' 5 בדצמבר. — גל' 3—6, 9, 10, 14 השם: בעבודה. — גל' 7 השם: בחיים ובעבודה.

הקטגוריה מכתבי-מבונה בצד אחד של הדפים.

462 גליונות. על אשר ברש בן-החמשים. בתוך "גליונות" כרך ח' חוב' "א—י"ב <מ"ז—מ"ח>. אדר—ניסן תרצ"ט. ע' [325]—357, פורטרט. 8°.

התכן: א. צ. ואהל: חוץ ופנים בספורי ברש. — יעקב רבינוביץ: ליצירת אשר ברש. — ש. שטרייט: אשר ברש. — ש. י. פינלס: בספורי אשר ברש. — א. ברש: לפני היות הילדות.

463 דבר. מוסף גל' 29 <כרך י"ד>: לזכר א. דרורי אנוב במלאת שנה למותו. תל אביב, ט"ז באייר תרצ"ט 5.5.39. 4 ע' / 2° גדול.

התכן: א. קריב: על ספר הבדיחה וההחידוד. — א. אברונין: תוספת למסכת הצחוק (מלואים לספר הבדיחה וההחידוד). — י. ד. אברמסקי: קוים.

464 הסתדרות נשים ציוניות (ייצו). ארץ ישראל, דמות וגו' חברת א' ארגונה, עבודתה, בעיותיה ותכניתה של הסתדרות נשים ציוניות ויצו' תל אביב, (דפוס "הוצאת ארץ ישראל"), [1937]. 11 ע' / תמונות. 2°.

העורך האחראי: נ. מרגלית.

465 הסתדרות העובדים הלאומית בא"י. העורך הלאומי: הוצאה חד פעמית עם דין וחשבון לשנת תרצ"ז. בעריכת אליעזר שוסטק. [תל-אביב, (דפוס "ארץ", תרצ"ח). 28 ע', 4⁰.

מהמעטפת. — הדריה הקודם הופיע בשם: פעולותינו. — ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 434.

466 התאחדות יהודי רוסיה בארץ-ישראל. ידיעות ... תל-אביב, (דפוס "הרצליה"), תרצ"ז. 17 ע' [1] דף. 8⁰. הוצאה חד-פעמית. — יצא באב.

467 חיפה. הקהלה העברית. סקירה על הפעולות החשובות, ביותר של ועד הקהלה לחדש ... חיפה, 1936. 4⁰.

מהמעטפת. — מספר א' יצא באוקטובר. — מגל' ו' האילך השם: עלון חדשי של ועד הקהלה העברית בחיפה. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

468 הירדן; עתון ציוני-מדיני. (ראה ק. ס. שנה י"א ע' 145).

בזמן סגירת העתון ע"י הממשלה הופיעו במקומו פרסומים חד-פעמיים בשמות שונים, ואלה הם: במערכה (ה' תשרי תרצ"ח); לחזית (י"ב תשרי תרצ"ח); כחזית העם (י"ט תשרי-תרצ"ח); משמר העם (כ"ו תשרי תרצ"ח); במערכות העובד הלאומי (כ' טבת תרצ"ח); קול המדינה (כ"ז טבת תרצ"ח); למען ירד שלים (ה' שבט תרצ"ח); למען המולדת (י"ב שבט תרצ"ח); תרונת המולדת (י"ט טבת [צ"ל שבט] תרצ"ח); חזית הלאום (כ"ו שבט תרצ"ח); מגן העם (ג' אדר א' תרצ"ח); חזון העם (י' אדר א' תרצ"ח); המדינה (י"ז אדר א' תרצ"ח); הדגל (כ"ד אדר א' תרצ"ח); העם (א' אדר ב' תרצ"ח); תל-חי (י' אדר ב' תרצ"ח); השחר; (ט"ו אדר ב' תרצ"ח). 12 ע' בכל פרסום חד-פעמי; במערכות העובד הלאומי, הדגל — 8 ע'; תל-חי — 10 ע'. 2⁰ גדול.

469 ירושלים. האוניברסיטה העברית. המחלקה לגאולוגיה. ידיעות. כרך ב' מספר 1:

פיקרד, ל[יאן] [Leo Picard]: הגאולוגיה של ירושלים החדשה <עם שני חתכים> ... ירושלים, (דפוס עזריאל), 1938. 11, [1] ע', לוחית-חכים מקפל. 8⁰. מהמעטפת. — מתוך "ספר-מאגנס" (ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 11). — את הקדמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 143.

470 כנסת; דברי סופרים לזכר ה. נ. ביאליק. יוצאת אחת לשנה על-ידי מוסד ביאליק ליד הסיכנות היהודית לא"י בעריכת יעקב כהן ופ[ישל] לחובר. ספר רביעי. תל אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט. [3] דף. [3] — 520 ע'. פרטרט, פסקימיל. 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 8.

התכן: מחלקה א': ח. נ. ביאליק; משנונו של ח. נ. ביאליק; דבורת הזהב. — פסח שני, התחלה של ספר. — אגרות אל ח. נ. ביאליק; מאת ש. י. אברמוביץ (א—ד), אחד-העם (א—ח), י. ל. פרץ (א—ד), ד. פרישמן (א—כב). — ש. צמח: האדם עם אחרים (על אגרות ביאליק, כ' א—ב). — א. שמואלי: סמל החברה בשירת ביאליק. — ס. מלצר: לצורות שירתו של ביאליק. — ד. וינריב: הרקע והתכן הכלכליים-סוציאליים ביצירתו של ביאליק. — נ. גרינבלט: פרדות. — ש. אסף: שוללות. — מחלקה ב': דברי פיוט; ד. שמענוביץ: רסיסי לילה (אידיליה). — שירים מאת א. פנקרפלד, א. ברש,

י. פיכמן. — יעקב כהן: ליד הפירמידות (סימפוזיה דרמטית). — ש. הלפרין: גר ותושב (מרומן). — ישראל כהן: סנסנה (ספור). — י. אריא: רשימות. — מחלקה ג': דברי מחקר: נ. מ. גלבר: תכניות של מדינה יהודית. — יעקב בן עזי הכהן: קדמוני השומרונים וחבורי חכמיהם בלשון הערבית. — י. שכטר: התלמוד מבחינת ההגיון של הלשון. — ד. ילין: דרך קצרה בשירת ספרד. — א. קמינקא: יהודה ויון בדרכי המליצה והמוסר. — פ. לחובר: בשער המגדל (על מגדל עז של רמח"ל). — מחלקה ד': חשן: ד. בן-גוריון: במערכה; מפרשת השנה. — המסתכל: שנת תרצ"ח בחיננו. — ד. הורוביץ: מצב המשק בארץ. — י. פיכמן: לספרות השנה. עם כנוסן של אגרות ביאליק, נותנים העורכים במקומן אגרות אל ביאליק, מהנמצא בארכיונו (ב"בית ביאליק").

471 מוסיקה יהודית; כתבי-עת, נוסד ע"י המרכז העולמי למוסיקה עברית בארץ ישראל... ירושלים, ס. לוי, (דפוס "ירושלים"), 1938. תמונות, תריס. 4.
מהמעטפת. — העורך: הרמן [גרשון] סוויט. חוב' א-ב' יצאה בקיץ. המאמרים בעברית ובלועזית (אנגלית או גרמנית).

התכן: ה. סוויט: פתח דבר. — א. ורנר: על המושג "מוסיקה יהודית". — י. יאסר: עקרי התרמוניה העברית. — מ. טיבלדיקייז: ארנסט בלוך — הקומפוניסט היתודי. — ד. מילר: פזמן לראש השנה נוסח יהודי פרובנש. — מ. ברנד: "האגדה" של פאול דיסוי. — א. שטרנברג: יצירתי "שנים עשר שבטי ישראל". — א. גדל: קובץ הגוברים. — ה. סימון: התזמורת הארץ-ישראלית. — ק. סלומון: קול ירושלים. — א. גרשון-קווי: הארכיון למוסיקה מזרחית ש"י האוניברסיטה העברית. — החיים המוסיקליים והקומפוניסטים היהודים בגולה. — ידיעות המרכז העולמי למוסיקה עברית בא"י.

472 המזרח; עתון שבועי... תל-אביב, מ. ל. נחום, (דפוס חשן). תרצ"ח. 2⁰ גדול, העורך: שמעון גריד. — עתון מוקדש לענייני התימנים. — יצאו לאור ט"ז גליונות, הראשון ביום י"ד בניסן.

473 מפלגת פועלי ארץ ישראל. העבודה העברית וכבושה. תל-אביב, מרכז מפלגת פועלי ארץ-ישראל, (דפוס "הפועל הצעיר"). תרצ"ח. 61 ע', [1] דף. 8⁰.
מהמעטפת. — מנוקד.

474 נען, ניבים, מקבר לחבר. נען, תרצ"ח. 20 דף. 4⁰.
מהמעטפת. — בראש המעטפת: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י. הקבוץ המאוחד. נען. — הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — יצא בתמו.

475 הסוכנות היהודית לא"י. מחלקת העליה וההעברה. עליה; קובץ לענייני העליה. ד-ה. 2 כרכים. ירושלים, מחלקת העליה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, תרצ"ז-1936-1937. [2] דף, 58, [3] ע', טבלאות 4⁰; 47 ע', דיאגרמה, טבלאות 8⁰.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 9.

התכן: קובץ ד': דוד גורביץ: התפתחות התעשייה, הבניה והפרדסנות העברית בא"י <לפי התקירות שסדרו בקשר אל מכסות העליה>. דפוס וייס. = הסוכנות היהודית לא"י. חוברת סטטיסטית מס' 25.

קובץ ה': דו"ח מה' העליה של הסוכנות היהודית לא"י לקונגרס הציוני העשרים אב-אלול תרצ"ז-אוגוסט 1937.

476 סיני. לתכרון שני הרועים שנפטרו בחודש אחד הרבנים הגאונים <זצ"ל> : מרא דארעא דישראל הרב רבי אברהם יצחק הכהן קוק נפטר בשלישי באלול תרצ"ה; יוצר המורחי הרב רבי יצחק יעקב ריינס נפטר בעשירי לאלול תרצ"ה. ירושלים. אלול תרצ"ה. ע' 257-380. פורטרטים. תי"ט. 8⁰. = סיני שנה ב' חוב' ד' <י"ז>. התכן: העורך (י. ל. פישמן): תקנת הפרוזבול. — י. מ. חרלפ: מרן ר' א. י. קוק זצ"ל, קוים לשעור קומתו, במלאת ג' שנים לפטירתו. — י. י. ריינס, זצ"ל: ישוב ארץ ישראל (מכתב מ"ז תמוז תרמ"ט). — א. י. קוק, זצ"ל: פרקי תחיה, מלוקטים ומסודרים ע"י נריה; א. החקלאות. — י. ל. פישמן: תולדות המורחי והתפתחותו (פרק ג': הרב א. י. קוק, תולדות-בריייתו של הרב י. י. ריינס). — א. מ. חרלפ: פני הראי"ה. — י. ורפל: ממכתבי הרב ריינס לד"ר הרצל (6 מכתבים משנות תרס"ב-תרס"ד). — משה כהן: הרב ר' י. י. ריינס (קטעי זכרונות קוים ושרטוטים לדמותו). — מ. ש. גשורי: שירת קודש וחמרת מעלה (אצל הרב א. י. קוק).

477 ספרות צעירה: שבועון לספרות ולאמנות עברית. ירושלים, דפוס וינפלד, תרצ"ט. 4⁰. מצויר. האחראי: פנחס אפרתי. [המערכת: יהושע בריינסקי, אריה ליפשיץ]. — גל' א' יצא ב"ח באדר 9 במרץ. "תפקידה של במה זו לתת ולהצביע על היש שבספרותנו הצעירה. לא תפקיד של מתנכים אנו נוטלים על עצמנו, אלא של מציגים. אנו נציג כל יצירה שראויה לדעתנו לבא לפני קהל הקוראים העברי" (מהקדמת המערכת).

478 על המשמר. גליון מס' [1]—17 <י"ד>; י"ד אייר תרצ"ה — י' כסלו תרצ"ו—17.5.35—16.12.35. תל-אביב, (דפוס א. מוס), תרצ"ה-תרצ"ו—1935. 14 גליונות. 2⁰. במס' [9]—17, <י"ד> המריל: א. זאוכר. — גל' מס' [10]—[14] מסומנים: 13 <י>—17 <י"ד>. — שנויים בשם: מס' [2]—7: כל עברי על משמר החרם. מס' [8]: כל יהודי על משמר החרם. מס' [9]: עתון חדש החרם. מס' 13 <י>—17 <י"ד>: עתון חדש על משמר החרם.

מס' [1]—[3]. 13 <י>—17 <י"ד> יצא ע"י הועדה המאוחדת לחרם תוצרת גרמניה. מס' [4]—7 ע"י הועד הארצי לחרם סחורות גרמניה. מס' [8]—[9] ע"י הועד הארצי לחרם תוצרת גרמניה. — מקצת הגליונות יצאו כתוספות לעתונים שונים. יותר לא הופיע.

479 עלון השומרים; כלי מבטא ספרותי לעניני אגודת השומרים הא"י. המ"ד, תרצ"ה. 2⁰.

אנו רוצים... שהעלון יצא פעם לחודש. גל' א' יצא בס"ז בסיון. שנויים בתאור העתון. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

480 עלים לספרות ובקורת. 17 ספטמבר 1937—סוכות תרצ"ח. תל-אביב, (דפוס "ארץ"). 1937—תרצ"ח. 4 ע' 2⁰ גדול.

הוצאה חד פעמית. — העורך: צבי קרול. — כולל שירים מאת ש. שלום, י. עוגן, ד. חומסקי, ספור מאת י. אריכא, מאמרים ורשימות מאת צ. קרול, נ. גרינבלס, ש. י. פינלס, וי. בן יעקב.

- 481 הפועל הצעיר; שנת השלשים. כרך ח' גל' 29—30: שלשים למות
[יוסף] אהרונוביץ. — תל אביב, י"א באייר תרצ"ז. 24 ע' 4°.
- כולל מאמרים, זכרונות ורשימות מאת א. ציוני, ש. יבנאלי, ש. דיין, י. מדרשי,
ה. טרסקובר, מ. זינגר, ל. י. ריקליס, ה. מלט, י. בנקובר ושמונה מכתבים מאת אהרונוביץ
אל י. ח. ברנר (משנות תרע"ב—תרע"ט).
- 482 פורימיאדה; חוברת הימוריסטית חד-פעמית. יו"ל בעריכת ש. י. צביאלי. (תל-
אביב, דפוס א. מוזס), פורים תרצ"ט. [16] ע', ציורים. 4°.
- 483 ציון לחללי כפר-סבא והסביבה. (תל-אביב), "למען השמירה והבטחון בכפר-
סבא", (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 40 ע', פורטרטים, תמונות. 8°.
- החומר לוקט וסודר ע"י ש. אנגל. הקובץ כולל ביוגרפיות ורשימות על 10 אנשי
כפר-סבא שנהרגו בזמן המאורעות, תאריכים מתולדות כפר-סבא, תראות לשומר המתחיל,
ושירים מאת פיכמן, מ. עציני ושמעוןוביץ.
- 484 ציירים יהודים בזמננו. המבוא גבריאל סלפיר, א. תל-אביב, "גזית", (דפוס
"הדפס"), תרצ"ז. 8 ע', 20 טבלאות-ריפרודוקציות. 2°.
- התכן: מ. שאגל, ה. סופין, א. מודיליאני, ז' פסקין, ל. גוטליב, י. ח. ריבאק,
פ. קרמן, מ. קיפלינג, ג. קארס, ז. מנקס, קיקואין, א. אברדס, א. מינצ'ין, מ. בנד, מ. שמידט,
פ. ליטבינובסקי, י. פרנקל, מ. מוקדי, ל. פרסמן, מ. קאסטל.
- 485 הקובץ. תוצאה חד-פעמית... חוברת הימוריסטית סטירית. (תל אביב,
דפוס לאומי), תרצ"ז. [12] ע', ציורים. 4°.
- האחראי: ש. בורלוי. יצאה בטבת.
- 486 שניים; חוברת לספרות ומדע לנוער. תל-אביב, "ספרא", (דפוס "הנקדן"),
תרצ"ח. 8° מצויר.
- דויריחון. — העורך: שמואל בס, בהשתתפות שמעון גינצבורג. — חוב' א' יצאה בניסן.
- 487 תל אביב. בית הספר התיכוני למסחר. להורים. תל אביב, (דפוס
שכלול), תרצ"ח. 47 ע'. 8°.
- קובץ. יצא באדר ב' — התכן: א. ברש; תחית המקרא. — ש. ח. : בית-הספר
המשותף; התנוך האחד במלחמתו. — אל. ברש; מדעי-הטבע כאמצעי חנוך. — ק. ספקטור;
הלכה ואגדה בחנוך; שכר מצוה בחנוך. — ש. איינהורן; תפקידו של הרופא בביה"ס. — מתוך
דו"ח של מנהל המוסד; מדברי המנהל באספת ההורים. — א. אריינובסקי; על הקריאה
העצמית; בית אבא. — א. לבטוב; על המשמעת בבית-הספר. — ד. יעקובסון; עבודה
מעשית במקצועות המסחריים. — א. אנגל; מזכרונותיו של בוגר. — סקירה על החיים
הפנימיים של ביה"ס בשליש הראשון של שנת תרצ"ח.
- 488 תנועת הנוער הלומד בא"י. המחנות העולים. יומן המחנות; לבוגרים
ולמדריכים. תל-אביב, תרצ"ז—[תרצ"ח]. 37 [19]. 4°.
- שניים קלים בתאור העתון. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. מס' 2
יצא בו' אדר. עם מס' 12 נפסק העתון ביום 14.11.37.

489 Jerusalem. Hebrew University. Geological Department.
Bulletin Vol. II, No. 1/a :

Picard, L[eo]: The geology of New Jerusalem <with two sections>. Jerusalem, 1938. 12 p., 1 fold. pl. 8°.

מהמעטפת. — את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 143. את החוברת בעברית
ראה לעיל מספר 469.

ספרים וחברות

490 אוירבך, פסח [Pesach Awerbach] ; מ[רדכי] אזרחי ; י[חיאל] יחיאל.
כרמנו : ספר קריאה לשנת הלקחים השניה... מציר בירי נ[חום] גוטמן. מהדורה
שלישית. ספר ראשון, חלק א'—ב'. 2 חלקים בכרך אחד. תל-אביב, "דביר", (דפוס גוטנברג),
תרצ"ח—צ"ז. [1] דף, 146. [2] ע' 8°.

491 אטינגן, ש. התקנות דרכים. כרך א—ב (בכרך 1). תל-אביב, הוצאת
המחבר, [תרצ"ח—?]—תרצ"ח. VIII, 176, VIII, 260 ע' 8°. עם הרבה ציורים וטבלאות.
כרך א', נדפס בראשונה בשנת תר"ץ בדפוס "אמנות", תל-אביב (ראה ק. ס. שנה ז'
ע' 192). — כרך ב' : חיפה, הוצאת המחבר, תרצ"ח. לכרך ב' שער מיוחד.
שער נוסף באנגלית : S. Ettingen. Highway engineering.

492 אלפרט, משה ; אברהם דב ויספי. אל התורים ! מאת המלמדים
והמתכנים בת"ת זכרון משה סניף עץ-חיים בירושלים. (ירושלים, דפוס ש. וינגרטן),
תרצ"ו. 11. [1] ע' 8°.

493 אנדרסן, הנס כריסטיאן [Hans Christian Andersen]. עולם
מדבר ; מעשיות. תרגום דבורה לתובר. תל-אביב, "מצפה", (דפוס הפועל הצעיר),
תרצ"ו. 94. [2] ע' תמונות. 8°.

= הילד הקורא ; ספריה מנקדת ומצירת לילדים בעריכת יעקב פיימן.
התכן : ברבורי-הבר. — אצבעונית.

494 אנציקלופדיה נעורים ; ספר המדעים לילד. לנער ולעם. כרך ב—ג. 2 כרכים.
תל-אביב, "מסדה", (דפוס "ספר"), תרצ"ח—צ"ט. 271. [1] ; 255. [1] ע' עם לוחות—
תמונות. תמונות. 8°.

עורכים : העדה הפדגוגית : מ[שה] א[הרן] ביגל, ב[רוך] כהיהודה, נ[חום]
גבריאלי. העורך המרכזי : ד[וד] קלעי. חבר המערכת [אברהם] א[ריה] ל[יב] יעקובוביץ.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 280.

495 ארץ ישראל. ממשלה. חקים. פקודות. תקנות. צווים ומודעות.
כרך שנתי לשנת 1937. כרך א—ג. 3 כרכים. ירושלים, דפוס ממשלתי, [1938]. XXIX,
XXXVII, 500, 501—1126 ע' 8°. מהמעטפת.

בראש השער : ממשלת פלשתינה <א"י>.

התכן : כרך א : פקודות. כרך ב—ג : תקנות. צווים, פקודות ומודעות. — את ההוצאה
האנגלית ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 303. — את הקודם ראה שם ע' 145.

496 אש, שלום [Shalom Asch], על פי התהום; רומן, תרגום [צחק]
ל[יב] ברוך, ספר א-ב, 2 כרכים, תל-אביב, "דביר", (דפוס הארץ), תרצ"ז-תרצ"ח.
259; 272 ע' 8° = כתבי שלום אש, 1-2.

את המקור היודי ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 348.

497 בורלא, יהודה [Jehuda Burla], עלילות עקביה; רומן, תל-
אביב, יוצא בסיוע הסתדרות הנוער, "יהודה הצעיר" בקנדה בהוצאת "מוסד ביאליק" ע"י
"דביר", (דפוס "אתדות"), תרצ"ט. [3] דף, [5]-310 ע' [1] דף, 8°.

498 ביאליק, חיים נחמן [Chaim Nachman Bialik], כל כתבי ח. נ.
ביאליק, תל-אביב, "דביר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח, XXIII, [3], 391, [3] ע' 4°.
התכן: שירים—מזמורים ופזמונות—שירות—ספורים—רשימות כלאחר יד—
דברי ספרות—דברן אגדה—תוספת. בספר זה כונסו יצירות ביאליק שנדפסו בכרך א',
ב' וד' של הוצאת כתבי ביאליק (ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 414, שם גם תאור ופרטים
ביבליוגרפיים) היינו כל היצירות המקוריות (כרך ג' של ההוצאה הקודמת כלל רק תרגומים).
נתוספו שירים, שביאליק גנז אותם וחרוזים לעת מצוא בשם הכולל תוספת. "התוספת"
יצאה גם לחוד בחור כרך חמישי של כתבי ביאליק (ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 406)—למדור
"דברי ספרות" נתוספו שני מאמרים: בית יתום של אבן גבירול (נדפס ראשונה ב"תרביץ",
שנה ב', 503-506) ושיר לא נודע למשורר לא נודע משה בן יצחק (נדפס ראשונה ב"ציונים",
קובץ לזכר י. נ. שמחוני, ראה ק. ס. שנה ו' ע' 37)—בראש הספר (ע' III) — [XXIV]
מבוא מאת יעקב פיכמן: "יצירת ביאליק".

499 בידנוביץ, זאב. ספר דברי זאב; כולל הרבה ענינים בהלכה... ביאורים
במקראות-ואגדות חז"ל... מאת הרב זאב בידנאויץ... חלק שמונה עשר-עשרים..
3 חוברות. ירושלים, דפוסים שונים, תרצ"ב-ד-ה. [1] דף, 24; 28 ע' [1] דף, 42 ע' 8°.
ראה גם ק. ס. שנה ד' ע' 7.

500 ברגמן, יוסף [J. Bergman], הסכון מהו? תל-אביב, "מרכז",
(דפוס שושני), תרצ"ח, 16 ע', דיאגרמות. 8°.

501 בריל, משה [Moshe Brill], הפסיכולוגיה כמדע הטבע.
(תל-אביב), (דפוס "גוטנברג"), <תרצ"ח>, 15, [1] ע' 8°.
"הדפסה מיוחדת <בשניונים> מ"גלינות", כרך ז' חוברת א', תרצ"ח, ע' 43-55."

502 ברנשטיין, שמעון [Simon Bernstein], מ ש י ר י ש ר א ל
ב א י ס ל י ה: אוסף שירים ופיוטים מן המאה הט"ו, הי"ז והי"ח, יו"ל עם מבוא והערות
מאת שמעון ברנשטיין, ירושלים, "דרום", תרצ"ט, XXXVIII, [2], 183, [1] ע' 8°.
"האוסף הוא מעין אנתולוגיה של יצירות פיוטיות שנוצרו במשך של כמעט שלש
מאות שנים ושנשארו נעלמות מאתנו עד הזמן האחרון... החומר המתפרסם כאן (125 שירים)
שאב הוא מתוך כת"י השונים הנמצאים באוצר הספרייה המחוללה של בית מדרש הרבנים
בירירוק", (מההקדמה)—השירים נדפסו בלי ניקוד.

ואלה פרקי הספר: מבוא (על השירה העברית באיטליה) — שירי שמואל בן משה ענו (א"מ"ג) — פיוטים על מאורעות שונים בקהלת פירארה בשנות 1550 עד 1600 בערך (מ"ד"צ) — פיוטים לר' מחלל הללויה מציונה הנובה (צ"א-צ"ט) — שלשה שירים לר' יעקב פראנסיש (ק"ב-ק"ג) — פיוטים לר' מלאכי הכהן (ק"ג-ק"ו) — שלשה פיוטים לר' יעקב ישראל בילגראדי (ק"ה-ק"ו) — שיר לר' דוד נייטו (ק"א) — שירים וקינונות לר' עמנואל ריקי (ק"ב-קכ"ד) — קינה לר' משה חיים לצאטו.

503 גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור. רמת רחל (בשנת תרצ"ז. [רמת רחל, תרצ"ח]. 23, [1] דף. 2°.

מהמעטפת. — כראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. הקבוץ המאוחד. גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור. הקסוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

504 גוטמן, יהושע [Jehoshua (Heschel) Gutmann]. פרקי הלכות. ערוך ומבואר על ידי יהושע גוטמן. חוברת א: הלכות מלוה ולוה. חיפה, ביה"ס הריאלי העברי, תרצ"ח. 98 דף. 4°.

505 גלבר, [נחמן] מ[יכאל] [Nathan Michael Gelber]. הצהרת בלפור ותולדותיה. ירושלים, התנועה הציונית, (דפוס ווייס), תרצ"ט. 8, 375 ע', פקסימילים, פורטרט. 8°.

המחבר, היסטוריון ידוע של הציונות (בעהמ"ה Zur Vorgeschichte des Zionismus) שעסק גם בתולדות היהודים בזמן החדש, מתכוון במחקרו זה, להציג את תולדות העובדות שמתוכן נולדה ויצאה לאור העולם הצהרת בלפור, עפ"י המקורות הארכיוניים שיש בידו להשיגם כיום. המחבר הרחיב את המסגרת (ובצדק) וספר לא רק על "הפוליטיקה הציונית" של ההסתדרות הציונית בשנות המלחמה ויחסיה לכל הגורמים העולמיים (היינו גם על המור"מ עם טורקיה וגרמניה, ועם המדינות הניטרליות) אלא גם על המצב הפנימי בתנועה הציונית עד כמה שזה נחוץ להבנת הפוליטיקה הציונית" שלה. — ואלה פרקי הספר: רעיון המדינה היהודית באנגליה. — הרקע הפוליטי העולמי של שאלת ארץ ישראל במלחמת העולם. — ההסתדרות הציונית העולמית בראשית המלחמה. — הפעולה המדינית באנגליה. — המשא ומתן עם סיר מרק סייקס. — הוויכוח היהודי הפנימי. — פגישה עם ג'ורג' פיקו, קנודמיניון או חסות בריטית, משא ומתן עם צרפת, הוויכוח ואיטליה. — הגדוד העברי. — השלב האחרון — הצהרת בלפור. — חלקה של אמריקה בהצהרת בלפור. — באיזור הנייטרלי. — ברוסיה. — על הצד שכנגד: המדיניות של הועד הפועל המצומצם; א"י עד הכיבוש האנגלי; המור"מ עם מעצמות אירופה המרכזיות. — לקראת ועידת השלום. — מוסמכים והערות (ע' 239—360).

המחבר השתמש בארכיון הציוני, בחומר מקורי חשוב שהמציאו לו א. הנטקה, ל. יפה, ע. אטינגר, א. איליצור ור. ליכטהיים (הם גם האירו את החומר בהערותיהם), וגם השתמש במדה רבה בספרי הזכרונות המתאימים. — הרבה נכתב אצלנו על הכרות בלפור אבל הרוב דברי פובליציסטיקה או זכרונות. הספר שלפנינו — הוא המחקר ההיסטורי הראשון על הכרזה זו. — יש קשי מיוחד בחקירה ממין זה: הקשי העקרי, שהעיר עליו המחבר, אי-האפשרות להשתמש בחומר הארכיוני של המדינות האירופיות. גם ההסתדרות הציונית

העולמית שנשארה אחידה בזמן המלחמה — היז לה בכל זאת מרכזים שונים (באנגליה, בגרמניה ובמדינות הנייטרליות).

המחבר הצליח לתת תמונה ברורה מ"מהלך המאורעות" בשנות המלחמה ומהתפתחות המ"מ עם המדינות. הרבה נכתב אצלנו על המ"מ עם אנגליה, גם לא מעט על המ"מ עם צרפת ואיטליה, ואילו על המ"מ עם מדינות ה"ברית", גרמניה וטורקיה, לא הרבו לכתוב בספרות הציונית. המחבר משלים את הפגימה הזו והקדיש לזה פרק מקיף ומלא ענין, (הצד שכנגד, ע' 160—233). הוא מוכיח שלא רק מושלים על המקום לחמו בציונות, אלא הממשלה הטורקית המרכזית הביטה על הציונות בעין זעומה בהתאם לקו הכללי של מפלגת "אחדות וקדמה" שהיתה אז בעלת השפעה מכרעת בטורקיה. רצתה לגבש את המדינה מבחינה לאומית והתייחסה בשלילה ובחשדנות רבה למעוטים הלאומיים. — הממשלה הגרמנית אמנם הוסיפה עזרה והשפיעה על הממשלה הטורקית אבל בעיקר בענין הפסקת הרדיפות על הישוב והציונות או החלשתן.

את כל דבריו כמעט מבסס המחבר על תעודות (בעיקר תזכירים ומכתבים של מדינאים מאה"ע ושל מנהיגים ועסקנים ציוניים אחראיים) ובמקצת גם על חומר נדפס בעל-סמך. לפעמים מעיף השמוש המרובה במיסמכים את הקורא ומשפיע על בהירות ההצגה. את המיסמכים וההערות (שליש הספר) הדפיס המחבר לחוד בסוף הספר, מה שמכביד על הקורא המעיין.

בלתי שלם ומקוטע הוא הפרק: ברוסיה (ע' 152—159); אמנם זה כעשרים שנה שהיהדות הרוסית נקרעה מהיהדות העולמית, וקשה מאד להשיג אפילו החומר הנדפס הנחוץ, שהופיע ברוסיה בזמן המלחמה; ומפני האיסור הממשלתי נפסקה ברוסיה העתונות והספרות הציונית והעברית. — בהתחלת הפרק, ע' [152], כותב המחבר "מליון וחצי יהודים שנמלטו לפנים רוסיה או גורשו לשם". המספר מוגזם. לפי הספירה הממשלתית, המספר הכללי של היהודים ברוסיה הפנימית (בר.ס.ס.ר.) בשנת 1923 הוא 443 אלף לעומת 252 אלף בשנת 1897. (ראו: Moskva, <1897—1923> Evreiskoe naselenie SSSR "Ort": p. 8, 86, 1927. החוברת ברוסית) ובכן בס"ה גדל מספר היהודים בפנים רוסיה ב 191 אלף. באותו מקום כותב המחבר "הרוב של יהודי רוסיה — ובעיקר הציונים — נטו לצד מדינות ההסכמה" זה נכון רק בנוגע לזמן שאחרי המהפכה ומתן זכויות אזרחיות מדיניות ולאומיות ליהודי רוסיה. אגב, הפקודה על שוויון זכויות ליהודים הופיעה ב'4 באפריל 1917 ולא ב'4 במרץ. — בע' 249 הערה 33 נאמר סמוך לאותו זמן (הכוונה לסוף 1916) "התפטר קבינט המיניסטרים של גריי באנגליה". גריי היה רק מיניסטר החוץ וראש הממשלה היה אסקוויט. כשהתפטר הקבינט של אסקוויט, לא נכנס גריי לקבינט החדש ובמקומו בא בלפור. יש להעיר על שגיאה שבאה מתוך פליטת הקולמוס בע' 19: "ב'30 לאוקטובר עזב הציר תרוסי את קושטא. בזה הוכרזה המלחמה ותורכיה נאלצה להשתתף במלחמה על צדן של מעצמות ההסכמה". הכוונה למעצמות הברית.

הספר נגמר בחודש שבו מלאו עשרים שנה להכרזת בלפור והופיע בזמן שהתלקח וכוח פוליטי חריף מסביב להכרזה זו. המחקר המקיף ומלא הענין שלפנינו הוא איפוא דבר בעתו.

506 גליקסון, משה [M. Glücksohn]. 'עם חלופי משמרות: קובץ מאמרים. כרך א—ב. 2 כרכים. תל-אביב, ההנהגה העליונה להסתדרות "הנוער הציוני" העולמית. (דפוס "ספר"), תרצ"ט. 8. 430; [431]—789, [1] ע' 8.

התכן: כרך א': יסודות ומקורות: חלוף משמרות: אומה ולשון; פרט וכלל. עם שחר של תקופה: בשעת מעבר; ועידת ציוני רוסיה (פטרבורג, 1917); סעיף ד': על "העם" היום; מדת חסידות; הדקלרציה באנגלית; ממלכה ומולדת. על פרשות דרכים: על המשבר (לאחר ועידת לונדון, 1920); לקראת הקונגרס הי"ב; שאלות הקונגרס הי"ג; מאגיסטיות לסינתזה (לקראת הקונגרס הי"ד); הציונות והחונך (לקראת הקונגרס הי"ו); על היסודות (ערב הקונגרס הי"ז); הציונות הכללית והקונגרס הי"ז; מפלגות. פרוגרמות. טכסיסים (סטינוגרמה של הרצאה לקראת הקונגרס הי"ח); ממרחקים (על תכנית החלוקה); לפתיחת הקונגרס העשרים. — הציונות הכללית והחונך (הציוני 6 מאמרים). — יחסים ודרכים: (16 מאמרים, בעיקר בעניני עבודה, על היחסים בין חונכי עבודה למקבליה, בירור ויישוב סכסוכים, וכו'). כרך ב': בימי מבחן (8 מאמרים משנות תרצ"ח—ט). — עניני חנוך ותרבות: על ביה"ס הכללי; בין זרמים חנוכיים לזרמים פוליטיים בחנוך; יהדותו של מ. בובר; על שיחה אחת; תנועת החונך בציונות; על זהה אחת; על מוסד ביאליק. — חגים ומועדים: קודש וחול בחייו; על השבת; פסח; חג חרותנו; מועדים ל"שמחה"; חג השבועות; ימים נוראים; יום הכפורים; בימים האם ובזמן הזה (לחננוכה); ביום המר והנמהר (תשעה באב); מכשלה; על חודש השבת; שבת וסוציאליזם. — תהיות ותעיות: בלי דוגמה; "מטלה"; התסביך היהודי של קרל מרקס; מוסקבה 1937; לאחר עשרים שנה (של המהפכה הרוסית); "שולחן ערוך"; בחודש מאי הזה. — מאמרים שונים: יובלה של ראשון לציון; המשיעשרה שנה (להכרזת בלפור); אביב שגז (20 שנה לועידה של ציוני רוסיה בפטרבורג); יום זכרון לציונות (40 שנה לקיומה של ההסתדרות הציונית בגרמניה); אל דמי; נסיון חדש; עם אסון אוסטריה; איוויאן. — בין שני עולמות (הרהורים על החיים והמות ביום השלשים לפטירת דרויאנוב).

המחבר. סופר. עתונאי ידוע. עורך "הארץ" במשך 15 שנה. עורך "העם" והקבצים "עולמנו" ו"משואות". (שמת בסיון תרצ"ט). כנס בשני כרכים אלה עשרות מאמריו מתוך אלפי המאמרים שפרסם. הספר יצא עפ"י יזמתה של הנהגת "החונך הציוני" ליובל השנים של המתבר, שהוא אחד ממורי-הדרך של הציונים הכלליים. — המאמרים שכתבנו בספרים אלה נכתבו בשנות תרע"ו—תרצ"ט. — "הבחירה נעשתה מתוך נקודת ראות ענינית מסיימת. לשם אוריינסציה מהותית והיסטורית בהלכה הציונית ובמעשה ההגשמה". מפני הצמצום בהיקף הקבץ השמים המחבר כל מה שכתב בכ"ע שונים על התפתחות ההלכה והמעשה הציונים בעשרים שנה הראשונות של הציונות המדינית וגם כל פרשת המערכה החיצונית שלנו מימי תל חי (תר"ס) ועד ימינו אנו וגם את מאמריו על נושאים ספרותיים, על אנשי מופת של הספרות העברית ושל תנועת ההתחיה בישראל. — הספרים האלה עלולים לשמש מקור לאידיאולוגיה של הציונות הכללית (לפי גוסס "ההתאחדות") ויש בהם גם חומר לתולדות הציונות והישוב מאחרי הכבוש. — מן הראוי שלכנה"פ מבחר המאמרים מהפרשיות הנ"ל, שהגשמו במהדורה זו, יכנסו בצורת ספר, ויהיה זה חומר נוסף לתולדות הציונות וספרותנו החדשה וגם ציון לסופר עברי, שבמשך עשרות בשנים היה מראשי המדברים במבליציסטיקה העברית והציונית.

507 גריבסקי. פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. הפירמאנים

המלכותים בימי ממשלת תורכיה לעדה היהודית בארץ-ישראל, הקובעים את חוקיה

וזכויותיה בעיה"ק ירושלים. נאספו והובאו לדפוס על ידי פנחס בן צבי גראייבסקי. חוברת ב. ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ח, 20 ע', בתוכנם פורטרט. 8°.

= מגזי ירושלים, חוברת קלא— את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 150. ע' 17: הפירמנים לבתי הדפוס בירושלים. ט"ו: הפירמן לדפוס גולדברג בירושלים.

508 הורוביץ, ש[למה]. קצור תולדות ישראל. מצמיחת המרכיבים החדשים במערב עד תקופת ההשכלה. חלק ב. חיפה, ביה"ס הריאלי העברי, 1938. [2], 93 דף, 4°. הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 434.

509 המאירי, אביגדור [Avigdor Hammeiri]. כתבי אביגדור המאירי. ספר א: מסע באירופה הפראית <רשמייאגב אנכונניים>. תל-אביב, ועד-חיובל בידו ר. מס ירושלים, (דפוס "המערב", ירושלים, 1938). [4] דף, 208 ע', 8°. "שנת העשרים וחמש לעבודתו הספרותית".

הספר כולל 31 רשימה ממסע המחבר באירופה המרכזית. הרשימות נכתבו כ-4—5 שנים לפני הופעת הספר, ואחרות מהן פורסמו בעתונות. המחבר מתאר את השוניים באירופה שבקר בה אחרי הפסקה של 17 שנה, ומספר גם על מצב היהודים שם.

510 המבורגר, חיים [Chaim Hamburger]. ספר שלשה עולמות. חלק ראשון: עולמו של הסבא רבי משה נאוע מצסטא ראש משפחת המבורגר בירושלים. ועולמו של אבא רבי נטע הרש המבורגר בירושלים... (ירושלים, דפוס "מנוחה", תרצ"ט). [4] דף, [7]—100, [2] ע', פורטרט. 8°.

511 ההסתדרות הציונית. הקונגרס. החלטות הקונגרס הציוני העשרים והמושב החמישי של מועצת הסוכנות היהודית לא"י. ציריך, תרצ"ז <1937>. ירושלים, ההנהלה הציונית והנהלת הסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ח, 54 ע', 8°. את דו"ח הקונגרס ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 410.

512 וינריב, דב. מחקרים בתולדות הכלכלה והחברה של יהודי פולין... מאת דב וינריב. ירושלים, ר. מס, (דפוס עזריאל, 1939). [3] דף, 120 ע', [1] דף, 8°. תמצית התכן באנגלית. —שער נוסף:

Studies in the economical and social history of the Jews in Poland, by B. Weinryb.

בספר זה כוננו שלשה מאמרים שנתפרסמו לפני כן ב"תרביץ" משנות תרצ"ז—צ"ט.

1. לתולדות הקהילות וועד ד' ארצות בפולין. מאמר זה מרכיב משני חלקים, שהקשר ביניהם דופף למדי. בחלקו הראשון ניתנים סקירה וניתוח של תפיסת הקהל בהיסטוריוגרפיה העברית החל מימי ההשכלה ועד ימינו. המחבר מוצא, שהגישה לחקר הקהילה היתה חד-צדדית: או שהבליטו את צידה הרוחני-יהודי, או את צידה החילוני-האדמיניסטרטיבי או את הניגודים ששררו בה והוא דורש "תפיסה סינתטית" סוציולוגית של הקהילה הרואה אותה כתופעה חברתית מכל צדיה והמתאמצת לתאר ולבאר את כל תפקידיה ומעשיה". אטנם עצם תפיסתו הסוציולוגית של המחבר (כידוע רואה

גם דובנוב את תפיסתו כמאצילוגית) לא נתתורה לי כל־צרכה, אך אם המסקנה היא: „הקהלה הקיפה הרבה צדדים מחיי היהודים וע"כ מוכרחת ההיסטוריוגרפיה לספל בכל הצדדים האלה, ודאי שתתקבל על דעת החוקרים כלם. בחלקו השני של המאמר, שנודד כנראה לשמש דוגמא לשיטתו, ניתנו כמה תעודות בעלות־ערך מפנקס קראקא (העתקה כ"י של ווסשטיין) בצרוף מבוא קצר והערות מסבירות, כנהוג.

2. יהודי פולין וליטא ויתסיהם לברסלוי במאות ה"ז—י"ט (מסחר, התישבות, תרבות). עיקרו של המאמר דן בקשרי המסחר עם ברסלא. העיר ברסלא שימשה אחד המרכזים החשובים ביותר של מסחר יהודי פולין וחקירתו השקודה של ויגריב מגלה לנו פרשה סתומה זו בתולדות הכלכלה היהודית בפולין. אכן, נראה שלא קדמה לכתיבת החיבור הזה בדיקה יסודית של הספרות והמקורות הבאים בחשבון. לולא זאת אין להבין כיצד לא השתמש המחבר בספרי־יסוד כגון: בלבן, תולדות היהודים בקראקא, II—I, קראקא 1931—36 (פולנית); ריבארסקי, המסחר והפוליטיקה המסחרית של פולין במאה ה"ז, II—I, פוזנא 1928—29 (פולנית); ברסון, Dyplomatyusz dotyczący Żydów w dawnej Polsce המכילים ידיעות חשובות לאותו נושא. דרך־דוגמא: לפי ויגריב הידיעה הראשונה על מסחר יהודי ברסלא בפולין היא משנת 1662 ואילו לפי ריבארסקי (I, 226, II, 141) משנת 1580. אצל ויגריב לא נזכרה, למשל, פקודת המלך אבגוסט III משנת 1739 לבל יתנו ליהודים המגורשים מברסלא לבוא לפולין (ברסון, § 319) וכן פרטים אחרים. העשויים להגיה תוספת־אור על הבעיה הנידונה, הנמצאים בספרים המנויים לעיל ובספרים אחרים. לשבחיו של המאמר יש להזכיר שהמחבר השתמש גם בחומר מן הארכיון העירוני בברסלא, אך כפי הנראה לא בשלמות. על כל פנים תעודה חשובה על הקשרים בין יהודי פולין־גדול לברסלא (משנת 1617) שנתפרסמה עוד לפני שלשים שנה מן הארכיון העירוני בברסלא ע"י ברנן (MGWJ, 219, 1906) אינה ידועה למחבר לא עפ"י המקור בארכיון ולא בהעתקה הנדפסת.

3. קוים לתולדות הכלכלה והפיננסים של היהודים בערי פולין וליטא במאות ה"ז והי"ח. מאמר זה הוא נסיון ראשון ומוצלח להפיק מתקנות המסים בקהלות שונות ידיעות מסימיות על ההרכב הכלכלי של היהודים ועל סדרי המסים ושעורם. המחבר השתמש בתקנות הקהלות בסקולוב (משנות ה'60—70 למאה הי"ח) ובדובנא (משנות 1717, 1750, 1762) שכבר נדפסו בשעתן וכן בתקנות טיקטין (1781), פינשוב (41—1740) וקראקא (1771), המתפרסמות על ידו זו הפעם הראשונה. במבוא טרח המחבר לתאר את השתלשלות סדרי המסים בקהלה היהודית בפולין¹ וניסה להוכיח שלבתחילה היה מס הקהלה בלתי אמצעי (ה"סכום") אך במשך הזמן חל שינוי יסודי בשיטת המסים והוטלו מסים בעקיפין ובמישרים על כל הצבור (ע' 74, 75, 78). ברם, כבר בתקנות־הקהל הקדומות ביותר שהגיעו אלינו, תקנות קראקא משנת ש"ה (המחבר לא השתמש בהן משום־מה), אנו מוצאים בצד ה"סכום" גם מס־עקיפין ומסים על השכבות העניות (ע' JJLG, X, 349—356) כשהם שאנו מוצאים אותם יחד גם במאה

(1) המחבר דן בענין זה גם במאמרו: Beiträge zur Finanzgeschichte der jüdischen Gemeinden in Polen, MGWJ, 1938, p. 248—263

הי"ת. בודאי יש מקום להשערה שבמאות הי"ז והי"ח הרבו להטיל מסי עקיפין מאשר קודם וראיה לכך, מלבד המקורות שנזכרו ע"י המחבר, גם תקנה של ועד ארבע ארצות מלפני שנת ת"ג. שכל קהלה וגליל מחוייבים לתקן קרופקא ומכס כדי שלא יגובה כל הגביות ע"י סוכמות" (L. Lewin, Neue Materialien zur Geschichte der Vierländersynode, II, 21). בכל זאת אין לדבר, לדעתי, על סמך המקורות המצויים בידינו, על "סדר חדש ושינוי יסודי" בעצם שיטת המסים. אגב: המחבר מונה בכלל "המנגנון הגדול שנוצר לשם הסלת מסים ונבייתם" ש"עלה בסכומים לא קטנים" גם את השמאים ואת הפרנסים. שכידוע לא קבלו בדרך כלל, שכר לפעולתם.

למרות המגרעות שצוינו לעיל ניתן לנו בספר הזה נופך חשוב לתולדות הכלכלה והחברה של היהודים בפולין. מפתח האנשים והמקומות שצורף לספר מוסיף אף הוא ערך לכנסם של המאמרים האלה.

י. היילס רין

513 וינשל, יעקב, הבלתי לינלי; [ספור]. תליאביב, כרובים, (דפוס "בצלאל"), [תרצ"ח?]. ע' 8°.

514 ויץ, יוסף [Joseph Weitz]. ארץ הגליל, ירושלים, הקרן הקיימת (דפוס האומן), תרצ"ח. 24 ע', מפה, תמונות. 8°.

515 טורנובסקי, ולטר. הסכניקה של התעמולה הציונית; בקורת ותכוון... ירושלים, בהוצאת המחבר, (דפוס "הארץ" ת"א), תרצ"ט. 23 ע'. 8°.

"סיכום" נדפס על העמוד השלישי של המעטפת.
"התעמולה הציונית צריכה להיות זכות השמורה להסתדרות הציונית בלבד; על מפלגות הקונגרס לותר על תעמולתן בקרב לא ציונים; יש לרכז את כל התעמולה הציונית במשרד תעמולה מרכזי של ההסתדרות הציונית; תפקידי המשרד: א) תעמולה בגולה. ב) תעמולה בא"י. ג) מלחמה באנטישמיות. ד) תעמולה במזרח הקרוב. ה) תעמולה פוליטית כללית."

516 יבין, י[הושע]. פשע הדמים של הסוכנות: הפקרת הישוב. <מהבלגה ל"קאנטוניות"> מאת י. יבין. (ירושלים, דפוס ש. וינגרטן, תרצ"ז). 7, [1] ע'. 8° מהמעטפת.

517 יודילוביץ, מרדכי דוב [Morduch Judelowitz]. חיי היהודים בזמן התלמוד: עיר פומבדיתא בימי האמוראים. מספר זה מתואר מהלך החיים הכלכליים, התרבותיים והחברתיים בעיר פומבדיתא, המפורסמת בתלמוד... ירושלים, (דפוס "המערב"), תרצ"ט. [4] דף, 143, [1] ע'. 8°.

התכן: סביבת העיר, העיר עצמה וישיבתה, הערים הקרובות לה. — שדות העיר, תבואותיה ופריה. — חיי היהודים בעיר, החיים הכלכליים: התעשייה, האריסים והשתלמים, השכירים והקבלנים, הפרעלים, פונטה מדברים שונים, המסחר. — החיים התרבותיים: המצב בעיר, החיים החלוציים, החיים בכלל, החיים הדתיים, אפי, תכונת יהודי פומבדיתא והנהגותיהם, חיי החכמים. — החיים החברתיים: קהלת פומבדיתא, מעשי חכמי העיר לטובת העדה, בית דין העיר, חיי הנכרים, שלטון הממשלה, דברי ימי העיר והיהודים שבה. — ע' 115—119: רשימת החכמים יושבי פומבדיתא והמבקרים בה.

518 יערי, אברהם. הדרמה העברית. המשך הביבליוגרפיה של הדרמה העברית. [תל-אביב, בדפוס הפועל הצעיר, תרצ"ט]. 8 ע' 8.⁸
הדפסה מיוחדת מתוך „במה" חוברת ב' תרצ"ט (כ"א).
רשימה זו של דרמות עבריות, הכוללת 123 ערכים, משמשת המשך לספרו של המחבר „דרמות בעברית", שנדפס בתל-אביב בשנת תרצ"ד. (עיין ק"ס שנה י' עמ' 410—411).
„על ידי כך מגיע מספר המחזות העבריים הרשומים בביבליוגרפיה ל-751".

519 יערי, אברהם. שליחים מארץ-ישראל לתימן... הדפסה מיוחדת מהירחון „סיני" הנערך ע"י הרב י. ל. פישמן, שנה ב' חוב' י"א. ירושלים, [בדפוס „העברי"], ניסן תרצ"ט. 43 ע' 8.⁸

„כאן נסיתי לכנס את כל מה שאנו יודעים על שליחי ארץ-ישראל לשוב יהודי אחד-בארץ התימן, שלא כשאר הארצות ארץ התימן, שכן בשאר הארצות היתה עיקר מטרתו של השליח לאסוף כסף לחינוך הישוב בארץ, וכל השאר פעל אנגל-אורתא. ואילו בין השליחים שיצאו לתימן היו מלבד שליחים שנסעו לקבץ כספים גם שליחים שנשלחו למטרה אחרת לגמרי: מציאת עשרת השבטים במדבריות ערב. עתים נתקשרו שתי המטרות יחד... בין השליחים מא"י לתימן היה גם שליח ממין שלישי, שליח שתעודתו היתה לעזור את יהודי תימן לעלות לא"י. (מהתקדמה).

המחבר מדבר כאן על 19 שליחים לפי סדר הזמנים, ואלה הם:

ר' אברהם בן יצחק אשכנזי מצפת, בשנת של"ט; ר' יהודה ב"ר עמרם דיוואן, בשנת ת"צ לערך; ר' מרדכי בן יעיש, במחצית השניה של המאה ה"ח, שליח אלמוני מצפת, בשנת תקפ"ח; ר' ברוך ב"ר שמואל מצפת, בשנות תקצ"א—תקצ"ד; ר' טוביה הספרדי מצפת, בשנת תקצ"ד; ר' עמרם המערבי מצפת, בשנות תר"ץ—תר"י; ר' דוד אשכנזי מירושלים, בשנת תרי"ז; ר' יעקב ססיר, בשנת תרי"ט; ר' משה מסעוד מצפת, בין שנת ת"ר לשנת תר"ל; ר' אליהו חיים מירושלים, בשנת תר"ל; ר' חיים יעקב הכהן פיינשטיין מצפת, בשנת תרל"ג; ר' שלום המדי ור' יוסף נדאף, בשנת תרמ"ג; ר' אברהם ב"ר חיים אלנדאף, בשנת תרנ"ה ובשנת תר"ס; ר' דוד גנארי מחברון ור' משה סאג'—מטבריה, בשנת תר"ס; ר' יעקב סידס, סמוך לשנת תרס"א; שמואל יבנאלי, בשנת תרע"א—תרע"ב.

המחבר מאריך ביותר על השליח הראשון עפ"י מקור כ"י, ספר המסר לר' זכריה אלצאהרי, ומביא עפ"י שני כ"י, כ"י בית-הספרים בירושלים וכ"י שוקן, רוב הטכסט של מחברות כ"ד ומ' ומקצת ממחברת כ"ה. המחבר מוכיח ששליח זה הוא המדפיס הראשון בצפת.

520 ירושלים. בית הבריות של נתן ולינה שטראוס. החלב כמזון לעם; ערוך עלידי בית הבריות של „הדסה" בירושלים. יצא לאור עלידי הועדה לתזונה שעלידי המכון לחקר הכלכלה. (תל-אביב, דפוס „הפועל הצעיר", תרצ"ז. 31, [1] ע', תמונת. 8.⁸ מנוקד.

521 ירושלים. בית הנכות הארכיאולוגי של פלשתינה <א"י>. ספר המוצגים. תקופת האבן-הברונזה. ירושלים, 1937. [1], 106 דף, תכנית. 4.⁴
הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — בסוף הספר (דף 101—104): רשימת המנוחים, עברית-גרמנית-אנגלית.

522 ירושלים. בית התבשיל. הכללי והכנסת אורחים. חוברת ברכה משולשת מאת בית התבשיל הכללי והכנסת אורחים בעיה"ק ירושלים תובכ"א. United Jewish Public Kitchen Beth tawshil haklali, Jerusalem, [193—], 35.

13 ע', פורטרטים, פקסימילים, תמונות. 8°.

עברית, יודית ואנגלית. — שער נוסף באנגלית:

Triple greeting booklet from United Jewish Public Kitchen & Immigrant's [1] Sheltering Home, Jerusalem.

ע' 25—35: "ר' שלמה יוסף אליאד... זיין לעבענ'ס בעשרייבונג און כלל-ארבייט".

523 כהן, ישראל. פרקים במשנת הסוציאליזם, ערוך בידי ישראל כהן. תל-אביב, הסדרות גורדוניה בארץ-ישראל, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 53, [3] ע'. 8°.

המדרות: ציונות סוציאליסטית (מדברי א. ד. גורדון, י. אהרנוביץ, נ. סירקין, ת. ארלוזורוב, ב. כצנלסון, ד. בן גוריון, א. שוחט, י. שפרינצק, י. לופבן, פ. לוביאנסקי). — המשנה הסוציאליסטית (מדברי מרכס-אנגלס, דהמאן, ברנשטיין ואחרים).

524 כהן, פ[נחס]. בעלי חיים בטבע ובשביה <יונקים>. (חיפה). בהוצאת המתבר, (דפוס "אות", תרצ"ט). [5] דף, 3—131, [1] ע', תמונות. 8°.

525 כוכבא, משה [Moshe Kokhba]. פרקים בהוראת החשבון. (הוראת החשבון בכתות ג—ח). ירושלים, "עבר", (דפוס וינספלד), תרצ"ח. [4] דף, [7]—68 ע', [1] דף. 8° = "יסודות למוד החשבון", חלק ב'. את הקודם, "יסודות למוד החשבון", ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 154.

526 כרמון, אלכסנדר. נגינת-אם: דרמה מאת אלכסנדר כרמון. ירושלים. תרבות, (דפוס רפאל חיים הכהן), [תרפ"ח?]. 125 ע', [1] דף. 8°.

כתובים אתרוגים. הספרים החיצוניים [הוצאת] אברהם כהנא. ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 29; ראשית הבקרת ראה שנה ט"ו ע' 23. וכאן המשך הבקרת.

ספר חשמונאים א'.

עד שאנו פותחים לעינינו בספר חשוב זה, העומד לעצמו ובייחודו בין שאר כל הספרים החיצוניים, על ידי שהוא כולו היסטוריה צרופה מראשו ועד סופו, בין בעניינותיו ובין בתכליתו (להוציא את חברו, חשמונאים ב', שמעורבין בו דברי אגדה ודברי הימים כאחד), ראוי שנעמד תחילה על אותן דברים, שהמתרגם מייחדם במבואו לשני הספרים שהזכירו לענין היחס שבניהם לבין עצמם. שכן מתוך הבחנת הפרשים מסויימים שביניהם (מהם אף מדומים), למד מר כהנא להורות כלל גדול באחד מן התחומין, שהן גופי תורה בתולדות האומה, ר"ל הויקה שבין הגולה (תחיליניסטית) לבין היהדות שבא"י בימי בית שני, וכך הוא דן: לפי שאתה מוצא בספר השני חברים הרבה שהם נוגעים באמונה ודת, וביחוד ספורי מעשים שמן האמונה העממית (פלאות וחזונות וירידת מלאכים), הרי יש לומר, שתכלית הספר להציע נפלאות הבורא שעשה למקדשו, משא"כ בעל חשמונאים א', שנתכוון לספר מעשי גבורי האומה שעשו לעצמם. ומכאן בא החכם ללמד על שני עולמות משתנים, הבאים לידי ביטוי בייחודים שבב' הספרים הנ"ל: שבני א"י (שמחבר

הספר הראשון היה מהם) עיקר להם החירות הלאומית ותשועת המולדת ואין התורה אלא טפילה לכך. משא"כ בני גולה (מהם — בעל חשמונאים ב') „שלבים לשמים", שאין להם „שום תפיסה בלאומיות הישראלית בלי חיתולים של דת". ולפיכך כותב הראשון „דברי הארץ" והשני — כעין „ספר יראים".

והנה אצל שתלה הכותב הררים בשערה. האיל ועדיין אנו צריכין ראייה ללמדנו. שיהדותם של בני גולה בפני הבית לא היתה אלא דבר שבדת גרידא, וכשתמצני לומר, הרי המעשים והעדינות שמאותן הימים מוכיחים, שהיהודים בני הגולה ראו עצמם „אחים" לבני א"י אף מבחינה מדינית-ציבורית¹). ומצד קרבת הדם, אף הם עשו את ירושלים מטרופולין ל„מושבותיהם". ואם למדנו מעדותו של יוסיפוס על קליאופטרה מלכת מצרים, שבקשה להלחם באלכסנדר ינאי ולכבוש את ארץ יהודה ונרתעה מאימתו של חנניה שר צבאה, שהעז פנים לומר — „איני רוצה להעלים ממך, שמעשה רשע כנגדו (ינאי) יתפוך את כולנו, היהודים (שבמצרים), לאויבים לך", ושחילול היהודים שבמצרים בגדו במלכות וסייעו את הרומאים לכבוש את הארץ מפני הגזדים היהודים שבאו עמם מא"י בהנהגת אביו של הורדוס, הרי שלכאורה אין לדבר על „היהדות הרוחנית" של בני התפוצות. וכבר קבלנו עדותם של בן מתתיהו ושל דיו קסיוס על השתתפותם הרבה של בני הגולה במלחמת החורבן. ואף הלכו קנאים לאלכסנדריא לעורר את בני עמם לטרוד ברומי (ואצל שהיה להם על מה שיסמכו, ואע"פ שנסינום נכשל). וכשיסיפוס מספר בשבחם של אספסינוס וטיטוס, שלא נטלו מיהודי אנטיוכיא את זכויות-האזרחים שלהם, כמות שבקשו בני עירם היוונים, אע"פ שמן הדין היה להפרע מהם על מעשי אחיהם שבא"י בימי המלחמה הגדולה²). הרי אין לפרש הדבר ע"י בקשת התנופה של הסופר הלו בלבד. אלא שאף בספרנו עצמו, המשמש לו לחכם הכותב ראייה להנחתו הנ"ל, אנו קורין דברים, שמעידים בהיפוך, שכך כותבים הם בני ירושלים לבני אלכסנדריא (חשמונאים ב' ב' י"ז) — „והאלהים אשר הציל את כל עמו ואשר נתן את נחלתו (הארץ) לכולנו ואת המלכות ואת הבהונה ואת המקדש", ללמדך שכל ישראל שותפים הן בארץ ישראל ובמלכות העם. ברם ביותר יש לנו ללמוד, שבעל חשמונאים ב', איש הגולה ההיליניסטית, לא צמצם את עולמו, בויקה למעשים שהוא מספר עליהם, בדברי רוח גרידא, על ידי העיון בכתובים, המדברים בתכלית מלחמותיו של יהודה ואחיו וחילו ובשבתם (או בגנותם) של האויבים הפועלים באותן הימים. ובכן הוא מעיד על יהודה שעורר את אנשיו להלחם ולמות על התורה והמקדש והעיר וארץ האבות (יג, יד) ועל צבאותי שהם מתים על התורה וארץ אבות (ח, נא) ונלחמים בניקנור על הארץ (יד, יח) ועל יהודה שנתפלל במלחמה על העם

(1) ראה, למשל, דבריו של פילון המצטקים אצל היינמן: Philons griechische und jüdische Bildung 127 וראה להלן שם ובהערה 2. ולענין האפשרים בין הספרים, הרי כהנא מעמידנו על מה שלראשון הורה מתתיהו להלחם מלחמת מגן בשבת, ואילו לשני היו מפסיקין את המלחמה בשבת. ברם, הרי אין חשמונאים ב' אוסר אלא על מלחמת תנופה בלבד, וכבר ידענו שזו נאסרה אף בימים שלהלן, עד שהורה שמאי לחיתור, ולא עוד אלא שאף שאר כל העבודות הקשורות בהתקפת אויב היו אסורות בשבת, וכמות שלמדנו מן המעשים בימי כיבוש ירושלים ע"י פומפיינוס, ויש ללמד מן הימים שלאחר שמאי ועד לחורבן, שהיתרו לא נתקבל כהלכה קבועה בפרק הנ"ל, ואם כן מה סחירה יש כאן בין שני הספרים?

(2) קדמוניות יב, ג, א.

המקדש ושדאג לסובת העם (יא. טו) ועל מינילאוס שהיה בוגד בתורה ובארץ אבות (ה. טו) ועל יסון שהיה פושע בתורה ומתעב כאויב למולדת ולבני עמו (ה. ט) ועל חניה כ"ג שהיה מיטיב לעיר ודואג לבני עמו ומקנא לתורה (ד. ב).

אלא שלצד שני, אף אם נרבה דמותן של האגדות והמצוינות בספר כדי לראותו מכוון במשהו לתכלית שבדת, הרי כהנה וכהנה נמצאים בשאר ספרים חיצוניים, שנכתבו בארץ, ואף במקרא גופו (ביסודותיו ההיסטוריים), אתה מוצא מעין הנ"ל, ואם אנו באים להבחין בין חשמונאים א' לב', הרי אין לנו לבקש אלא הפרש אישי מסויים, שאין בו ללמד כל עיקר בדרך הכותב. ואצ"ל שלא נתקפחה האמת ההיסטורית בספרים שבחשמונאים ב', שמהוץ לדברי האגדה והתוכחה שנשתלבו בהם. ולעיקר השאלה, יש לנו לילך בדרכו של החכם Moffat (אצל Charles I 130), המייחדו כלפי הראשון בפרגמטיסם הדתי הבולט בו (למעלה מבראשון) וקובע את היחס שבין שניהם כזה שבין דברי הימים לספרי מלכים שבמקרא.

נחזור לגוף הספר ונפתח לעינינו בתרגום. ג' יח. ואין מעצור לפני שמים להושיע ברבים או במעטים. וביווני — διαπορά, שענינו הפרש (וכך היה צריך לנסח. כבלשון חכמים). ונראה שהמרגם בחר במליצה שבשמואל א' יד, ו (אולם אין שם ביווני הלשון הנ"ל). — ד, מז. ויניחו את האבנים (של המזבח שנתחלל) במקום מיוחד כו. וביווני — ἐπιτεθήσεως, לומר: הולם (נאות). — ז, יט. וישלח בכחידס) ויאסף רבים מן האנשים הגמלטים... וישחטם כו. אולם ביווני אמר — συνέλαιεν, ואין לשון זה משמש בשבעים ל"אסוף", וצ"ל: ויתפוש (וכן מחייב אף הענין). — ט, כו. ויבקשו ויתפשו וישמידו את אהבי יהודה כו. וביווני — καὶ ἐξέζητοὺν καὶ ἐξήγαγόν καὶ וידרשו ויחקרו, ואין "וישמדו", וכיצד יש לקרוא כן, והרי באותו פסוק לחלן הוא אומר — ויביאום אל בכחידס כו. — שם, מג. וילך ביום השבת עד חוף הירדן. ואולם תיבת חוף נעתקת בשבעים ע"י παρόλιος, וכאן משמשת תיבת ὁρεῖς שבאה בשבעים לגדות (הירדן, בג' מקומות), וכך היה צריך לנסח — עד גדות הירדן. — יב, יא (יונתן כותב לבני אספרטה) ואנחנו בכל עת... בחגים ובשאר ימי מועד נזכרכם כו. ולפי היווני — ובשאר הימים הראויים. יד, י. ויעשן (שמעון כ"ג) למקומות מבצר, וביווני — ויתקנן (ויכנינו) בכלי מצור. — יא, כג. ויסכן (יונתן) את נפשו. ברם, על דרך הכתוב יוונית יש לנסח — ויתן את נפשו לסכנה. כיצא בו להלן יד, כט (בכתב מינוי של שמעון) — שמו את נפשם בכפם, וביוונית מצוי כאן אותו לשון שלמעלה, ויש לנסח כאמור, ולשון "נתינת נפש" בדומה למסירת נפש, ובחוראה שבכתובים הללו, מלשון חכמים הוא (ומצוי אף בבן סירא).

וראוי לעמוד אף על ב' מקומות שלהן, שאע"פ שאין בהם שינוי הכתוב, מכל מקום דומה, ששעונים היו ניסוח אחר, ג, מה (בשיר והקניה). וירושלם שממה — לא היה בא ויצא מ בנייה. וביווני — ἐκ τῶν γεννημάτων αὐτῆς, ונראה שיש לנסח — לא היה בא ויצא מצאצאיה (אליטריציה). כיצא בדבר יד, כט, בכתב מינוי של שמעון לכ"ג ולנשיא ולשר צבא (הערוך בלשון נמלצה): ויעמדו נגד אויבי עמם לקיים את מקדשם כו. ראוי היה (ע"פ היווני) — ויקמו על קמי עמם לקיים כו' (אליטריציה כדלעיל). ואף אתה מוצא שינויים קלים, שמכל מקום יש בהם להטעות לעיני דרך הלשון של בעל הספר.

ד. לא. ויבשר בחילם ובסוסייהם. צ"ל: אל חילם ואל סוסייהם. — א. ית. ויערך מלחמה עם תלמי, צ"ל: אל תלמי יב, כד, תחת "בר" צ"ל אליו. — ד. כה. ומקץ שנה, צ"ל: ובשנה הבאה. — ה. ב. אשר מלך בראשונה על היוונים, וצ"ל — ביונים. — ו. סג. וילחם בו, צ"ל: אליו. — יב. יא. נזכרם בהניאנו קרבנות, וצ"ל: נזכרם על הקרבנות אשר נקריב. — יג. ה. ומלבד כל כבודו לקח את יפו כו, וביוני: ואחר כל כבודו כו. — טו. כה. וישלח אליו את אתנוכיוס... לדבר עמו (שמעון), אולם ביוני משמשת כאן חיבת κοινολογεῖσθαι, ויתכן למוסרה עברית — הידבר, — וכן כל כיוצא באלו.

נעמד מעתה על לשונות, שהם שמות קבועים, ושהמترגם לא חש לנסחם עברית כצורתם. ב. סו. שומרי מצוה, ברם, במקור אמור: עושי תורה, וכן יג, מה, ניסח — המקיימים את התורה, וביוני נאמר כנ"ל. וכבר עמדנו למעלה על לשון זה שהוא מצוי בבן סירה ובלשון תנאים. וכן נמצא "עשה תורה" אף בצוואות השבטים, ג. ב. וביוחנן ז. ס (עושה תורה). — יז. ית. כי עברו את הברית זאת השבועה, אולם ביוני כתוב תחת ברית *σάσις*, שאינו בא בשבועים (ולא בספרנו) תחת השם הנ"ל, וברור, שזכתב עברית קים כבדניאל ה. ה. מקום שהיוונים (אף תיאודוטיון) מנסחים *σάσις*, ועניינו גזרה, אלא שכאן לכאורה מחייב הענין לפרשו כשם נדרף לשבועה, כשמושו בלשון חכמים ובתהלים. ונראין דברים, שאף ביהודית ה. יא *καὶ ἐστήσατε τὸν ὄρκον τοῦτον* — ותקיימו שבועה זאת, עניינו — ותשבועו שבועה, וכשימוש הנ"ל. וכמותו בצוואות השבטים, וברולן א. ה. — *οὗ ἐβεβαίωσα τοῖς ἀδελφοῖς μου* — אשר קיימתי לאחי, מקום שאין לפרש המאמר אלא בהוראה האמורה, ר"ל — אשר נשבעתי לאחי (שלא לספר ליעקב על מעשי אחי, שפרש מהם, שעשו ליסוף). — ג. מד וכן במקומות הרבה ניסח המתרגם מקדש תחת *ἅγια* שביוני, והנה ברור, שכך עניין השם, אלא שלצד שני אין ספק שלא נכתב, מקדש במקור, שלעולם (אף בספרנו) מנסחו היווני *ἱερόν* וצ"ל שכן נאמר עברית — מקדשים, והוא שם קבוע לבית, שמצוי אף בהשמנאים ב' והשמנאים ד' וספר יהודית ובצוואות השבטים. ואל נחמה על הלשון, שכבר מצינו כמותו (ביחיד) במסורת תנאים, והוא בתוספתא מגילה ד' (ג) ג: כיצד היו זקנים יושבין פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי קודש (וראה להלן שם עד סוף ההלכה), שפירשו וודאי: כלפי המקדש.³ ואף מצינו בחיצונים לשון זה *τὸ ἅγιον* בהוראה הנ"ל. ומה שנאמר ברכים אין מתמיה אף הוא, לפי שכמה מעלות היו במקדש, ותחומין תחומין הם בקודש. בדרך זו יש לפרש הכתוב א, מו — *καὶ μιᾶν ἁγίασμα καὶ ἅγιον* — ולטמא מקדש וקדושים, שהתיבה האחרונה קשה, והמפרשים נדחקו ביישובה, ויש לומר, שהמקור גרס וקדשים ובהוראת מקדש, וטעה המתרגם וקרא קדושים (וכן משמע מהסורית), וכבר מצינו בחיצונים צירוף השם הזה עם שמות אחרים של הבית במאמר אחר.

ויש שהמترגם מנסח מן היווני ואינו משנה, אלא שנתעלם מן השמות, שהם מצויים במסורת, ובהר באחרים, שלפרקים הם עשויים לחפות על העניין בגופו. — טו. וכשמע יהודה והעם את הדברים האלה נאסף קהל גדול להועץ מה יעשו לאחיהם כו, וכן להלן, (יד. כא) בפרשת מינוי של שמעון לכיג ולגנדי ולשר צבא —

(3) וכבר פירש התוספתא כנכון ל. בליי R. E. J., 1921 כרך ט"ג עמ' 7—156, אלא

שא"צ לפרש הלשון, כקיצור של בית קדש הקדשים, כדעתו.

בקהל גדול של כהנים ועם וראשי אימה וקני הארץ כו'. והנה במקום הראשון כתוב ביווני ἐκκλησία μεγάλη ובחברו — συναγωγή μεγάλη. ונראה דברים. שנכתב במקור העברי — כנסת גדולה, השם הידוע מן המסורת. והרי שם קבוע הוא. המציין מוסד מסוים, שהיה פועל בשעות של מעשים גדולים, ועניינו, נראה, מעמד האומה כולה או באי כוחה שנבחרו במיוחד, שנחכנסו להכרעה בדברים שמוסדות ההנהגה הרגילים לא היה בידם (וברשותם) לעשותם על דעת עצמם. כיוצא בדבר בשלשת המקומות, שבהם מדובר בתעודות של מלכות על στέφανοι (מסי הכתר) היה ראוי לתפוס הלשון שמצוי במסורת חכמים — כתרים (או: כלילים, שכן הוא הלשון במגלת תענית פ"ב — כלילאי, מקום שמועתק ע"י המתרגם, ובתלמוד ב"ב ה. א. קמג. א.).

ואף דימה שבפסוק יב, א. שניסחו כהנא — וירא יונתן כי העת תעזר לו, מקום שביווני משמש הלשון καιρός היה ראוי לבחור בתיבה המצוייה בהוראה שבמאמר במסורת חכמים. שאע"פ שבשבעים אותו שם יווני בא לו ל"עת" (או ל"זמן") שבמקרא, מכל מקום לא מצינו בלשון המקראי תיבה זו בדרך של פירוטניפיקציה כאישיות פרעלת, מה שרגיל בלשון חכמים (כהנא גופו מציין למאמר — השעה משחקת לו, כאילו ביקש לנסחו כן בכתוב דילן). וכבר מצינו לשון זה עצמו ובעינו בפסיקתא רבתי פ"א (מ"א"ש מג, ב) — ואעפ"כ לא סייעה אותה שעה. והיה ראוי אפוא לכתוב „השעה" (וכמותו אף למעלה ח. כו — כאשר תפקד עליהם השעה).

וכן אתה מוצא שהמתרגם אינו חושש לדקדק בהצעת הכתובים כצורתם ונמצא פעמים מעצמם את הפרשיות ואף מקפחם.

טו, יא. וירדף אחריו (אחרי סריפון) אנטיוכוס המלך וילך (סריפון) אל דור בורח עד הים. אולם לפי היווני ומצד הענין ראוי לנסח — אל דור אשר על הים (אותה עיר עיר נמל היתה).— יג, ב. ונסב את הדרך לאדורים כו'. ברם אין לכותבו אלא: ונסב הדרך (= בדרך) אשר לאדורים, ר"ל שנסה לדרך ההיא. — יג, טו. סריפון כותב לשמעון לאחר שתפס את יונתן — בעד הכסף אשר תב אחיך יונתן לאוצר המלך לצרכיו עצרנהו. ואין המאמר מחזור. ברם, ביווני כתוב תחת „לצרכיו" — δὲς ἑλκεν χρείας ועניינו: מה שנתחייב הלה למלכות על ידי השימושים המדיניים שבידו (ר"ל המסים שצריך היה לספק למלך ולא נתנו).— ד, לו. ויהודה אמר לאחיו הנה נגפס אויבנו נעלה לטחור את המקדש כו'. וביווני — ויהודה ואחיו אמרו כו'. וחשוב הוא הענין ביותר, לפי שיש ללמד משאר מקראות, שיהודה עם אחיו קבעו מעין חבר שלטון בעל סמכות של הנהגה בעם (מלבד שמעון, שבפרוש למדנו על מתתיהו שמינהו מנהיג עם יהודה המצביא). כך אנו קורין ד, נח — ויקימו יהודה ואחיו וכל קהל ישראל להיות ימי חנכת המזבח נעשים במועדם כו', זה, יא — וישלחו (ישראל) מכתבים אל יהודה ואל אחיו לאמר נאספו עלינו הגויים כו', ושם פס"ב — ותהי מכה גדולה בעם כי לא שמעו ליהודה ואחיו כו', וכן קובל אלקימוס לפני המלכות על „יהודה ואחיו", שאיבדו את אוהבי המלך בארץ, ובכחידם שולח מלאכים „אל יהודה ואל אחיו" (ז, ה י.).

נחזור לפירושים. זכה ספרנו שהמתרגם ייחד לו הערות הרבה, להסבר עניינותיו, למעלה מחבריו. אלא שלפרקים כותב המפרש דברים תמוהים, שבאים לסייע ואינם אלא מקלקלים שורת המקראות.

ב, א. בימים ההם קם מתתיה מבני יהויריב מירושלים וישב במודיעים, והעיר כהנא: „מתושבי ירושלם היה ועזב את מקימו מחמת שלא היה יכול לראות בעיניו את המעשים

שהיו נעשים שם (בימי הגזרה) והלך ונשתקע במודיעים". ברם, בפרק זה עצמו פ"ז אני קורין על שליחי המלכות שבאו למודיעין והפצירו במתיתיהו לנבוח ואמר לו: "ראש ונכבד וגדול אתה בעיר הזאת" כו', הרי שהיה מפורסם בעירו ומקובל מימים רבים, וכן להלן פס"ט. הוא אמר על מתיתיהו שקברוהו בקברות אבותיו במודיעים" (וכן ט, יט, יהודה נקבר בקבר אבותיו במודיעים). וברור, שמשפחת מתיתיהו אע"פ שנתייחסה על אנשי ירושלים, ישבה ימים רבים לפני הגזרות באותה עיר,⁴ וכן משמע מלשונו של יוסיפוס בפרשה.

ג' מר—נד. הכתובים מדברים ביהודה ואנשיו שנחאספו במצפה וקבעו תענית בו ביום והביאו בגדי הכהונה ואת הבכורים וכו' וקבלו לשמים שאין מעתה (כשהמקדש בידי הגויים והמתיונים) מקום להביאם, ופרש המחבר שאותו יום יו"ט של עצרת היה, לפיכך הביאו את ספר התורה, (זכר למתן תורה בשבועות), ואת בגדי הכהונה, שהיו צריכין לשמש בהן במקדש בחג, ואת הבכורים, לפי שעצרת חג הביכורים היא, ואף הנוירים, מנהגם היה למלא ימי נזירותם בחג השבועות במקדש. וכן פירש אף בהקבלה שבחשמונאים ב' (ח. כג), ברם, לאותה הנחה, שהיה המעשה בעצרת, אין כל רמז, לא כאן ולא בחשמונאים ב' (ואף יוסיפוס אין מפרש הדבר), ואף מן הנמנע שיהא כך. שהרי מצינו את ישראל יוצאים על האויבים להתנפל עליהם באמצעם בו ביום, ובאותן הימים לא הורו לחלל חשבת (וכן החג) במלחמה אלא בהגנה, כשהם באים עלינו. ולא עוד אלא שקרעו בגדיהם, ולא יתכן שעשו כן בחג (וכן התענית). ומה שהוא סומך עליו ללמדנו כנ"ל, הבאת הבכורים, אינו ראה כל עיקר, לפי שהבאת בכורים, בידוע שהיתה נוחת מן העצרת ועד החג, ואף עד לחנוכה, כמות שלמדנו מן ההלכה וממשנתו של פילון, ומהיכן למד שנתנו הנוירים "למלא ימי נזירותם בחג השבועות"? והרי הנזירות אין לה קבע אלא ל' יום משעת קבלתה, כיצד הוא תולה אותה במועד?

יא, לה. במכתבו של דימטריוס ליונתן, מקום שהלה מאשר את סיפורם של ג' המחזות (עפרים לוד ורמתים), שנלקחו משומרון ליהודה, אנו קורין: "קיימנו לכם את גבול יהודה ושלשת הגלילות... וכל אשר בתוכם לכל המקריבים בירושלם" כו', ופירש כהנא: "נראה שכוונתו ליהודים הנאמנים בדתם, למעט זמתיים". והנה פירש זה, שכתבוהו חכמי העמים, רחוק, לפי שאין להניח, שבתעודה מדינית, המדברת במעשה של הרחבת גבולין של ארץ ישראל, ע"י קריעת שטחים ממדינת אחרת, יפרש המלך לומר, שאין סיפוח זה אלא לתרעתם ולזכותם של בני כת פלונית. ונראין הדברים לפשוטם. שהלשון "המקריבים בירושלים" משמש שם קבוע, המציין את היהודים כנגד השומרונים (שהם מדבר הכתוב), שהקריבו במקדש שבגרוזים. וכבר מצאנו מעין הלשון הזה (בשימושו בהקבלה לשומרונים) במסורת תנאים, במשנת נדרים פ"ג מ"א— "הנדר משובתי שבת אסור בישראל ומותר בכותים... מצולי ירושלם אסור בישראל ומותר בכותים"⁵.

ז, כא. — "וילבש יונתן את מעיל הקדש החדש השביעי... בחג הסוכות" מ', כתב המפרש: "לפי שהוא מזכיר חג הסוכות הוציא את החדש תשרי כלשון החדש השביעי,

(4) אמנם הלשון שביוני בפסוק הנ"ל זר במקצת, מ"מ א"ס שגרמה לכך הרשלנות בהעתקת העברי, וראה I 37 Kautzsch, הערה 6.

(5) המשנה מוכיחה שמעיקר שם הכותב — שובתי שבת, ולמדנו דבר זה לימים ראשונים אף מקדמוניות יב, ה, ה (ע"ש. ולזמנים אחרונים — משאר מקורות).

כמו שהוא מוזכר בתורה, אבל באמת היו מונין השנה מתשרי והיה נחשב להם בסדר החדש הראשון. פסק הלכה ונדחק בביאור הענין. ברם, אצל שאף לתורתם של תנאים, אחד בניסן ראש השנה למלכים (מלכי ישראל, והרי אם כן כשמונו שנים בימי שררתם של החשמונאים, ששמשו מלכים וכהנים גדולים, מנו מניסן). ונראין דברים, שבימי הבית עד סמוך לסופם, היו קובעין ראשי שנים לענין מניין בניסן, וכמות שאנו למדין מספר היובלים ומפילון⁶). אלא שיש לתמוה על המפרש, והרי בספרנו עצמו (טז, יד) אמור, "בחדש אחד עשר הוא חדש שבט" (ושם לא "הזכר" חג שמן התורה, החל בחדש הלז), וכן בפרק יג, פנ"א — "ויבוא אליה (שמעון) בשלושה יעשרים לחדש השני", ולמדנו ממגילת תענית (פ"ב), שכבוש החקרא באייר היה.

ב, יח. ואנשי יהודה והנשארים בירושלם. פירש המתרגם: "רבים הומתו או ברחו, והנשארים על כרחם עשו מצות המלך". ברם, קשה להניח, ששליחי המלכות, המבקשים לשדל את מתתיהו, שיבא אף הוא, יגלו אותה שעה, שרוב בני המטרופולין יצאו לגולה להפך את גזרת המלך. ונראין דברים, שיש כאן שמוש במליצה שבמקרא, ואין לבארו כעדות על מעשים שהיו. ובידוע, שבעל הספר נזהג להשתמש במליצות מקראיות בכלל. יא. עא. ויקרע יהונתן את בגדיו כו', כתב המפרש: "לדעת ר' ישמעאל גם כהן גדול פורס אלא שאינו פורס כשאר בני אדם (ע' הוריות יב, ב' ורמב"ם הלכות כלי המקדש ה' ו').". ברם, אם כן מעשה לסתור שיטתו של רבי יהודה האומר (בברייתא שבבבלי שם ובידוע) הוריות פ"ג מז, ע"ד) שאין כ"ג פורס כל עיקר, אלא שדומה שמקורות התנאים המדברים באיסור פרימה של כ"ג (הג"ל, משנה שם פ"ג מ"ה, תו"כ אמור פרשה ב' ותוספתא הוריות פ"ב ה"א) אינם עוסקין אלא בקריעה על מ"ו שלו, ועדיין אנו צריכין תלמוד, שאסור לי לקרוע אף על "שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ס"ת שנשרף ועל ערי יהודה" וכו', ר"ל על צרות הרבים, שמצוה לקרוע עליהן, וכגון זו שבפרשתנו (שניגף העם במלחמה). ועכ"פ נראה ללמד ממצעה הכהן הגדול שקרע ("על ברכת השם") כשגידף ישו במעמדו ובמעמד הזקנים (כאמור בבשוריותיהם), שבכיוצא בזה כ"ג קרע.

יש להצטרף אף על מה שהמפרש משתיק דברים, שמהם כבר נתפרשו ע"י תכמים. כגון יב, לח. במעשה שמעון שחידש את המקום הקרוי כפנתא, שכהנא מביא סברתו הדחוייה של דילמן, ואינו מצתיק סידושו המתקבל של מורי פרוס' אפשטיין מנחה לדוד פג-סה. — כיוצא בדבר ראוי היה להעיר על טו, לג-לה, מקום ששמעון מלמד זכות על כבוש בא"י, במשא ומתנו הדיפלומטי עם אנטיוכוס סידיתס, בתוקף, הזכויות ההיסטוריות של יהודים (עיין מאמרו של ה. לוי MGWJ 1933 80-172, 84-99 המיוחד לענין השאלה). והנה אצל שדכרים הרבה מצויים הן בספר, שהיו ראויים להאמר ולא נאמרו (מהם שלא העמידו עליהם אף חכמים אחרים), אלא שלא נזכיר אלא ב' עניינות בלבד.

י, לג. דמטריס, בכתב-הזכויות שהעניק ליונתן, מכריו על שחרור הגולים, שהובלו לשעבר מן הארץ, לכל מלכותו. ודומה שראוי להעיר תחילה, שאף אנטיוכוס השלישי לפניו עשה כן (קדמוניות יב' ג' ג'), ובשניה — על אגרת אריסטיאס (יב-כה), המעידה על תלמי פילדלפוס, ששחרר רבואת הרבה של יהודים כשנזקק לכהן הגדול שבירושלים. הרי שלכאורה היה הדבר נזהג ובא מעין קבע חרות הרבה. — יד, יד-טו, אנו קורין

(6) ויש לידע שענין ראש השנה כתג אינו קשור בשאלה הג"ל. וראה ח. אלבק, Das Buch der Jubiläen und die Halacha הערה 129 ומש"כ בתרביץ ש"ן עמ' 452-7.

במזמור לשבחו של שמעון — ויתמך כל עניי עמו את התורה דרש... את המקדש פאר כו'. דומה שבעל הספר מנה כאן אותן ג' דברים ששמעון הצדיק רואה אותם עמדי עולם. תורה ועבודה וגמ"ח.

חשמונאים ב'.

ספר זה, בידוע שמעיקרו נכתב יוונית. והדיון נותן שהעתקת הלשון היוונית, שחוקיה משתנים, גוררת לפרקים קשיים מסויימים למתרגם העברי. ואכן, מצאנו כמה מקראות, שיש בניסוחם קיפוח בתורת המבנה של הלשון העברית, כגון ג' ד: ג, כא (ע"ש). ויש שאין לו לכתוב כצורתו הסבר כל עיקר, כגון יא, יח: „ואשר היה נחנץ להודיע למלך היהודי ואשר היה אפסד רצה בו“ (כך כותב ליסיאס ליהודים), ואין לתיבות האחרונות טעם. וראוי היה לכתוב (תחת היווני ἡ δὲ ἔνδεχόμενα “סוֹוֶשְׁוֹןִיִּי: ואשר היה ראוי להתקבל (על ידו). תסכים [לו]. ויש שהוא משנה, ואין ליתן טעם לכך, כגון יד, לא: קרבנות התמיד, ברם, לפי היווני — הקרבנות הנאותים, הראויים.

אלא שביותר יש להצטער ששינה בשמות קבועים ונטל עי"כ לפעמים מן הידיעה בגופו של הספר. — י. ז. לטהר את מכונו (מקדש). ברם ביווני אמור τὸν αὐτοῦ τόπον — מקום. והנה במקראות הרבה אנו מוצאים בספרנו (ובספרים אחרים שמן החיצונים), „מקום“ ככינוי קבוע לבית המקדש, והיה ראוי שלא לשנותו אף כאן. — כיצד בדבר דומני שהיה צריך לכתוב בכתוב ב. יח תחת מקום הקדש (על הבית) — ἅγιος τόπος — המקום הקדוש, שם שמצוי אף בחיצונים אחרים, ושהועתק בהמשך הימים לבית הכנסת („מקדש מעט“), כצורתו זו.

ויש אף לעמוד על יג, יג (יהודה מורו את חילו להלחם על). „שלטון האמה“. אולם השם ביוונית הוא πολιτεία, ואין שמושו (כך אף אצל פילון ויוסיפוס) אלא הנהגת ציבור ע"פ חוקים ומנהגות מסויימים (מעין „קונסטитуציה“). והוא חל אף על קהלות היהודים שבגולה, שנזכרו לחיות ע"פ דתם, ואף בפרשתנו משתמש יוסיפוס באותו השם לציין את דרך החיים ע"פ דת ישראל, ואצ"ל שהלשון האמור בעברי עשוי להטעות, לפי שיש בו מן העצמאות המדינית.

נחזור לפירושים. — ת. כג, ולא לעזר צוה (יהודה, לפני הקרב) לקרא בספר הקדוש כו'. כתב המפרש: „חג השבועות היה וקרא פרשת היים“ כו'. והנה מעשה זה מקביל למה שמסופר בחשמונאים א' פ"ג לת ואילך, וכבר ראינו שלא היתה המלחמה בחג, אלא שאין ספק שהכתוב המועתק אחד הוא עם חשמונאים א' ג נו, ר"ל שאלעזר קרא בתורת משות מלחמה מן הפרשה המדברת בחורין מן המערכת. ואין בין מקראנו ולבין הג'ל הפרש אלא זה, שכאן אלעזר הוא הכהן המשות, ושם — יהודה עצמו מדבר אל העם.

ד. יט, מדבר באלקיסס ששלח שליחים ובידם מצות להקריב להרקלס בצור ביום אידם — „והמביאים בקשו לבלתי וציא אותם לקרבן כי לא נא ה“ כו'. ופרש כהנא: „על כל פנים, הרי כהן גדול היה בירושלים“, לומר לך, שמספיק כבודו נמנעו שליחיו לעשות את שאינו הוגן. אולם אין פירוש הלשון ἀπαγγεῖν ἢ διὰ τὸ אלא שאסור הדבר מן הדין. ומשמעו של הכתוב הוא, שהיו שליחיו של הכהן הגדול העברין כשרים הימנו, שלא בקשו לעבור על הדת כשולחם.

ו. ב. אנטיכוס גזר אף על המקדש שבגרוזים שיקרא בשם זיוס האכסנאי καὶ ὡς ἐτύχχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες (כמות שהיו היושבים במקום ההוא), וכתב המפרש: „נראה שתאר של הנופה זה, שהם מכניסי אורחים, ניתן להם לשמרונים על שם שהסבירו פנים להיליניסמוס של אנטיכוס“; ברם, אין דברים אלו אלא מדרש, ועניינו של הכתוב מחוור, שבעיני בעל הספר אין השומרונים אלא זרים (כותים) ובא להצדיק השם שניתן לגרוזים לומר, שגרים-פורחים הם בארץ. וכבר מצינו במכתב, שנתייחס להם לשומרונים באותו הפרק, מקום שהם כותבים לו לאנטיכוס ומקבלים עליהם את גזרתו על מקדשם ומעידים על עצמם, שאינם ישראל, אלא „צידונים היושבים בשכם“ (קדמוניות יב, ה, ה) אותו ענין עצמו שבספרנו.

א. ת. אנשי ירושלים כותבים לאחיהם שבמצרים על הפורענות שבאה עליהם בימי דמטריוס ואליקמוס כ"ג, שלא היתה כמוה „למן סוד (בגוד) יסון ואשר אתו מן הארץ הקדוש ומן הממלכה (βασιλεα) מלכות“, וכתב כהנא: „ברור שהוא רומן ליחסי הידידות כלפי מלכות מצרים, שיסון וחבריו נטו כלפי מלכות סוריא“. ברם, אין עולה על לב לומר, שבאגרת מצומצמת זו יכניסו הכותבים עצמם לדברים שאינם נוגעים בעניינם וידאגו למלכות הגויים ויצטערו על הפרישה הימנה כעל הבגידה בא", ומחזור הדבר, שנתכוונו למלכות ישראל, וכמות שבאגרת אחרת הם מדברים על המלכות ועל הנחלה ועל הכהונה, שניתנו לישראל (ב, י"ז) (והשווה ספר היובילות לג, כ — כי עם קדוש ישראל זה... עם כהנים וממלכה הוא ונחלתו הוא כו').

א. י. מעיר (עמוד קע"ו) על יהודה שאין לו שום תואר של התמנות מפני ש„גדול מרבן שמו“. ברם, פשוט הדבר שלא ניתן לו מינוי רשמי כל שהוא (שכ"ג לא היה, על אף עדותו של יוסיפוס, שסותר את עצמו, ואף תארים אחרים כגון אלו שניתנו לשמעון, לא נתחלקו לו ליהודה).

צוואות השבטים.

ספר זה מתייחד בחיצונים ע"י תורת המוסר הצרופה (כשהיא מעורה בדת, דבר שא"צ להאמר), שאין אנו מוצאים כמותה, לעילאיות ולמיצוי בשאר כל הספרים אלא במקומות מועטים. וכשתמצי לומר, אותן אמרות נשגבות, המשוקעות בבשורותיהם, מצויות הן רובן בספרנו (ואף מה שלמעלה מזה)⁷, ולפי שקרוב לקבוע זמן חיבורו בימיהם של החשמונאים, וכדעת חכמים, והואיל ומחברו, שהוא מעולמם של פרושים, מזכה את מלכותם ומשבחה (עכ"פ עד לאלכסנדר ינאי), הרי יש בו כדי להכפיר בשיטתם של החכמים הנוצרים, המבקשים ללמד, שבאותה תקופה לא היתה מלכות ישראל אלא חבר קנאים אכזרים שמעין ליסטים, שקנאתם לדת ולאומה העבירתם על דעת קונם ועל מדות הצדק והרחמים ואהבת הבריות. כיוצא בדבר יש בו בספרנו מן ההטחה כלפי חכמי העמים, המבקשים להעמיד את תורתן של פרושים על „קדושת המעשים“ ועל החיצונית ובדומה, ואע"פ שהללו מתחכמים לזכות את שיטתם ע"י ההבדלה שבין הימים הראשונים ולבין ימי משיחם, מכל מקום מתפקדת דעתם זו, הדחוקה, ע"י ההלכות הקבועות והמוחזקות שבספר דילן (ובפרשיות הקרובות בעניין שבשאר ספרים).

7 בעיקרו של דבר העריך כראוי טיבו של הספר מבחינה זו T. Herford, Talmud 239—241 and Apokrypha, ואע"פ שאף הוא מ"מ מקפה, לדעתי, בערכו של הספר כלפי הבשורת (עמ' 279).

לפיכך נחזיק טובה לאוסטריזציה שתיקן תרגום עברי ובאר לו בדרך המניחה את הדעת. אלא שמי דומה, שלא יצא החכם ידי חובתו כלפי חיבור זה בערך לתשיבותו היתירה. וביותר מצד הפירושים, שאינם ממצים את העניינות ואף ממעטים לפרקים את אמיתם.

נעיין תחילה קימצא בתרגום ובניסוח גופו של הספר (כמה דברים על לשון חכמים שהיה משוקע במקור העברי של חיבורנו, בדעתי לאומרים בהודמנות קרובה במקום אחר). בכמה מקומות ניסח המתרגם תיבת νόμος בלשון "חקה" או חקים (ראובן ג. ח; לוי ט. ו; גד ג. ב; יוסף ה. ב; יא. ב; בנימין י. ה). ברם, שם זה משמש בדרך קבע לתורה, וכן היה ראוי לכתובו (תורת ה'). ולצד שני ראובן ד, א' ניסח: ובתורה תהיו עמלים, וכתוב יוונית ἐν γράμμασι בכתובים. (כיוצא בדבר תרגם בחופש מופלג את הכתוב יג. ב: ולמדו את בניכם לקרא, והיה צריך לכתוב: "ולמדו גם אתם את בניכם את הכתובים", כנ"ל). — וכן ניסח אל עליון, תחת ὁ νόμος שביווני (לוי ג. נ; ב. ד. ב; ה. ז; ח. טו; אשר ב. י; יוסף ט. ג), ותיבת "אל" יתירה. — ראובן ה, ו ונפתלי ג. ה כתוב נפילים, ברם ביווני ἑσπεῖον המשמש בשבעים לתיבת עירין (ותחת נפילים שבתורה אמור שם γύγαντες) — יהודה כג. א: כי תלכו אחרי המצוינים וביוונית ἐγγαστρομύθοις לשון שמשמש בשבעים לאובות. במקומות הרבה ניסח המתרגם ח ל ו ס תחת θεαμα ביווני, והוא חזון (לוי ח. א; ט. ב ועוד).

לוי ח. יח: המלאך מנבא לו, ומהם (מבניד) יהיו כהנים ושופטים וסוֹפְדִים כו". והנה אין ספק, שהיה ראוי לכתוב "ו. שוֹפְדִים", שכן γράμματες האמור כאן משמש כן בשבעים. והרי הוא מדבר בלויים שהם "שוטרי הרבים" (בין במקרא ובין ביוסיפוס ובין בהלכה, יבמות פ"ב), וסופרים אינם ענין ללויים דווקא. — כיוצא בדבר דומה שאין ראוי לנסח "קריב" בכתובים המדברים באהבת המקום והבריות (ובולון ה. א. יד; בנימין י. ד) אלא "רע", שוודאי סומך המחבר על לשון תורה "ואהבת לרעך כמוך", והרי שם קבוע הוא, ושינוי הנוסח בעברית עשוי להטעות. — וכן אין צורך לנסח (כדרכו בכמה מקומות, ראובן ז. ה; לוי ב. ב; יוסף טו. ה) "נקם נקמה" וכדומה אלא לתרגם הלשון כצורתו ביווני — עשה נקמה (והוא לשון מקרא). — כיוצא בדבר לוי ה. א: ואחרי כן פתח לי המלאך כו' וביווני καὶ ἐν τούτοις ובזאת, לומר עם דברו אליו, או שהיה כתוב ובכך, בהוראה של "אחרי כן", וכשימוש במקרא. עכ"פ אין לנסח כאמור.

לוי ט. ח. ויורני (המלאך) יום יום כו'. וביווני σωτηρίας (מבין עם תלמיד, המבינים בעם), והוא מצוי בהרצאה זו אף בלשון תנאים (אני אובין ואדון לפניך — אני אלמד ואדון). — לוי יד. ג. ואתם אשר אור לישראל הנכם כו'. וביווני ἡμεῖς Ἰσραὴλ καὶ ὑμεῖς σωσθέντες. — מאורי ישראל, ושם קבוע הוא, מעין "נר ישראל", שבלשון חכמים.

נחזור לדברים שהם ענין לגוף הכתובים.

שמעון ב. ז. ואקשה את לבי להרגי (את יוסף). ברם ביווני אמור: ἡπατά μου כבדי, ואין לשנות לפי שכבר מצאנו בספרנו (ראובן ג' ג) שירה המריבה שוכנת בכבר⁸.

(8) וכן ב. ד. מקום שמנסח בעברי — כי קשה היה לבי וכבר לבלי תת, צ"ל: — וכבדי כו'.

לוי ג, ו. והמה יביאו לה' ריח ניחח למנוחה כר'. ותיבת "מנוחה" אינה ביווני, ותחתיה כתוב λογισμός, ר"ל שכלי, שהכתוב מדבר בקרבנותיהם של מלאכים בשמים, והרי לא יתכן שיחיו גופניים, וכמות שהוא מסיים המקרא: וקרבות. ללא דם. — לוי, ד, מה יעשו כל הגויים אם בחשך ילכו בפשעכם כר', ולפי היווני — כי מה... אם תחשיכו ברשע (או, בחופש מסיים, אם תלכו חשכים ברשע), ובא לומר שבית לוי עתידים ללמד תורה וצדקה לישראל ולכל העמים, והרי אם הם ירשעו, ק"ו לאחרים (ע"ד המליצה שבשורותיהם: אתם מלח הארץ ואם המלח היה תפל כר').

ויש שהמדרגה מנסה כתובים בדרך של הגהות ומעיר על כך בהערותיו, ואלו אינן מתורות, ואע"פ שאמרם החכם צ"ר"ס (אגב בכמה מקומות הוא סותם ואינו מפרש שההצעות הן של החכם פלוני).

דן ו, א וישכב בשיבה טובה. ברם ביווני: ויישן בשינה טובה. אלא שצ"ר"ס מגיה כן (בהוצאת הנוסח היווני עמ' 142 ובתרגום האנגלי 289—288), וסומכן על לשון מקרא. והנה כלשון זהה אנו קורין אף בזבולון ו, ו; אשר ה, א; יוסף כ, ד, בכל הנוסחאות כולן. אלא שצ"ר"ס טובר, שהואיל ובצורות יששכר ו, ט כולן גורסות בשיבה טובה, ולפי שבצורות בנימין יב, ב, H β גורס אף הוא כן, לפיכך, י"ל שגשתבש הנוסח הנ"ל שלפנינו מן התיבות הדומות. אולם קשה לקבל, לאחר שבמקום אחד הכל מקיימין הלשון כצורתו, שגשתבשו ברוב המקומות. לפיכך נראה לקיים את הנוסח כמות שהוא, ויששכר, שבו הכל גורסין בשיבה טובה, טעם אחר לו, לפי שיצא הלה מן הכלל אצל בעל הספר ללמד, שאע"פ שהיה (יחיד בין אחיו) עובד אדמה (שמחברנו מהללו בגלל זה) ועמל בעבודתו חזיר, מכל מקום מת זקן. ולפיכך הוא מוסיף אצלו (בלבד!) שהיה "בריא בכל אבריו וחזק" (ולא נס כחור" שבתרגום העברי, רחוק מן היווני, ויש לדחות) בשעת מיתתו. ולשון "שינה" למיתתו, בידוע שמצוי בדניאל (וישני עפר), וישנו אף בבן סירא (מה, יג, ב' ו' ו'), ובעליית משה ו, יד (ad dormitionem), ובלשון חכמים (התנאים, דמיד, שכיב), ובא לומר על שאר כל האבות שהיתה מיתתן יפה וקלה⁹).

זבולון ג, ד, כי על כן כתוב בספר חנוך כל אשר לא יחפור להקים זרע לאחי וחלצו את געלו כר'. וכתב המפרש: "ג"א: בספר משה, והוא טעות". והנה סתם ולא פירש מה הטעם, אלא שלכאורה אינו צריך להאמר, לפי שזבולון קדם למתן תורה, וכמות שמציין ת, אלבק (Das Buch der Jubiläen und die Halacha עמ' 5), ברם, מכל מקום אין הדבר מחזור, לפי שלצד שני אין אנו מוצאים בספרנו רמז לכך במ"א. ש"ספר חנוך" הכיל מצוות ומשפטים, ואין אמור אלא שהיו דברי נבואה על הדורות הבאים (שמעון ה' ד; לוי יד, א; דן ה, ו). ואף בספר היובלות, הקרוב ביותר לחיבורנו בעניינו ובזמנו (ד, יו—יט), מדבר בחנוך שכתב על "אותות השמים" ו, את אשר יהיה לבני האדם בדורותם עד יום הדין. אמנם מצינו שם ו, לה, מקום שנח מצוה את בניו, אומר הלה (לענין מצות הערלה ונטע רבעי ואיסור אכילת דם): כי כן צוה חנוך אבי אביכם את מתושלח בנו כר'—(אלבק שם, עמ' 38, הערה 6); ברם, אין לנו כאן אלא אותה עובדה, שאנו מוצאים אותה אף בספרנו, סמיכת המצוות על צוואת אבות ומעשיהם (זבולון י, ב), ולא עוד אלא

(9) וכבר מצינו לשון זה (αλός ὕπνος) בצוואת איוב (קהלר, Semitic Studies,

שמצינו כיצא בזה אף בימים „של אחר מתן תורה“ (סובית א' ח). אמנם כא. (לענין מצוות השלמים) אמור: „כי כן מצאתי (אברהם) בספר אבותי הראשונים ובדברי חנוך ובדברי נח“, אלא שאף כאן מוכח, שאינו מדבר ב„ספר חנוך“ המפורסם, אלא בדברי האבות בצוואותיהם, שנעתקו בכתב, והוא הדין בספרי חנוך שלפנינו, שאין בהם (ולא בעדויותיהם על מעשיו של הלה) אלא דברים שבחזון על אחרית הימים, וסודות השמים (וחעולם בכללו) ואף דברי תוכחה ומוסר (ראה ביהוד סח, א; פא, ב; צג, ב ואילך; חנוך הסלבי פי"ג ופס"י). ברם הלכות לא שמענו בסולן¹⁰), ולפיכך יתכן לומר, ששכת הכותב במקום א' שדבריו נאמרו לפני מתן תורה וכתב כשגור בסוף — ספר משה.

נחזור לפירושים. — ראובן ג. ה. כתב המבאר: „במקום שאנו מוצאים (בצוואת יהודה כד, א) שמלך המשיח יהיה מורע יהודה עלינו לקבל שזהו תוספת מאחרת שאינה מתאימה למגמה של הספר“. כיוצא בדבר כתב במבוא (קמח), שעיקר הספר מכוון לדומם את לוי ולמעט את דמותו של יהודה, והמסופר מצרף אף את יהודה במלכות, כשני לו, והנה דעה זו, שלבעל הספר אין מלך ומשיח אלא מלוי, רווחת אצל החכמים, ומכל מקום דחוייה היא, לפי שכנגד המקום היחיד, האומר שהמלכות ללוי (וליהודה אתו), אנו קורין במקומות הרבה, ששניהם שותפין הן בגדולה, או אף שאין המלכות ותשועת ישראל אלא מיהודה (שמעון ה' ו — שניהם כאחד; וכן ז, א. ה. ח מפורש ש"ג מלוי ומלך מיהודה והוא ישיע את כל הגויים ואת ישראל; דן ה, ד — שניהם מגויים כאחד לגדולה, יהודה ז, ג — המלכות ליהודה, וכן שם כא, ב — המלכות ליהודה והכהונה ללוי, אלא שהכהונה גדולה מן המלכות, וכן שם שם, ה, כב, ב, ג; והוא הדין יששכר ה, ח, ובנפתלי ג, ג מפורש שתשועת ישראל תקום מיהודה, וגד, ה, א מדבר בישועה שתבוא משניהם, וכן יוסף יט, ט, ושם פ"ב מפורש שמלכות יהודה לא תחלוף לעולם), ואף בס' היובלים, אחי של חיבורנו, מפורש (לא, ט—כ) שהכהונה ללוי והיא החשובה, (לפיכך לוי מימין) ותשועת ישראל ביד יהודה, הא כיצד אפשר להוציא כתובים רבים אלו מוחקת? ונראה לאין ספק, שעל דעת בעל הספר אין המשיח ומלכות עולמים אלא מיהודה; ברם, הכהונה ותהנתה (מעין מלכות שלשעה) ללוי היא (חשמונאים), וכבר קיפח ר' לוי גינצברג בדעה השגורה, ע"י שהעמיד על כמה מן המקראות הנ"ל.

לוי ג, ה, מדבר במלאכים המעלים קטרת לפני ה' (ועל דרך עבודתם) „וקרבנות ללא דם“, והעיר אסטרוצר: „נראה שהוא מתנגד לקרבנות, התנגדות כזו קיימת היתה בימי בית שני אצל האיסיים ואפשר עוד בכתות אחרות“, ברם, אע"פ שכן כתב אף צ'רלס, מכל מקום תמוהין הם הדברים, שהרי הספר כולו משבח את הכהונה (במקדש) ומצווה על כבודם של כהנים ואף מדבר בהלכות הקרבנות (לוי ט, יא ועוד), אלא שהענין מתוור, והאיל ואין מקום לעבודה שבשמים אלא ע"י „קרבנות רחניים“ בלבד, ואין כאן ענין לאיסיים.

ויש שהוא מפרש ואין הפירוש מספיק. — גד, ב, ג, מדבר באחי יוסף שמכרוהו בשלשים שקל, והעיר המבאר: „לפי התורה מכרוהו רק בעשרים, המספר שלשים הוא מטורת עממית, שנכנסה אח"כ לספרות הנוצרית“, סתם ולא פירש כיצד נוצרה „אגדה עממית“ זו (צ'רלס סבור, שיש כאן השפעה נוצרית), ברם, נראין דברים, שהמסורת דילן בקשה ליישב את הסתירה שבפרשת מכירת יוסף ובין דין שור שנח עבד והמיתו

10) ודאי ב„לוחות השמים“ כתובות היו אף הלכות (אלבק), אלא שאינן ענין ל„ספר חנוך“.

שבעליו חייבין לשלם ל' שקלים, הרי שמחיר העבד כך הוא, ולפיכך מסיים המחבר „ונסתר מהם עשרה ועשרים הראינו את אחינו", לקיים את ב' הכתובים המכחישים זה את זה. בגתר יש להצטער, שלא כתב המבאר לפרש כל עיקר אותן פרשיות, שהן גופי תורה לעניינות שבמוסר ומנהגות (והלכה).

ובולין ה, א. מצווה על שמירת המצוות ועל אהבת הבריות, ומסיים: „ותחוסו על כל לא רק על בני אדם כי אם גם על כל חי אשר לא ידבר", שתק המבאר, ולא העמידנו על העיקר הגדול שלפנינו בתורת המוסר של בעל הספר (וכן לא העיר על כך במבואו, בפרק המדבר בעולמו המוסרי של המתבר). שכן אע"פ שכמה מצוות שבתורה מתפרשות ע"י העיקר הזה (שילוח הקן, אותו ואת בנו), וכבר העמידנו על כך פילון במשנתו, מכל מקום לא נתנסחה מצווה זו בפני עצמה כעיקר בתורת המוסר שבמקרא, והנה למדנו, מלבד הדברים המפורסמים שבמשנת חכמים (בהלכה ובאגדה), שהיתה מצווה זו כלל גדול ביהדות שבימי הבית, כך אנו קורין אצל פילון בשרידי *στοιθεῖν* ואצל יוסיפוס ב„נגד אפיון" ומשולש הוא בספר חנוך הסלבי באריכות ובהטעמה (טו, ו—ג).

יהודה כו, ג, ואל תקברוני בבגדי יקר, דומה שיש כאן ביטוי לנוהג (ולמה שהוא מעין הלכה), שהמסורת מייחסתו לתקנתו של רבן גמליאל (כתובות ה, ב; שמחות יד, ד, ירוש' ברכות פג, ו, א), ושאו מוצאים כמותו בדורות שלפניו, ומצטרפים לכאן דבריו של יוסיפוס ב„נגד אפיון" (ב, כו). ואע"פ שיש לפרש, שהציווי מכוון כנגד תפארת הקבורה של מלכים במיוחד, שיחודה מלך היה.

יששכר ה, ג; ו, ב. מצווה על עבודת האדמה, אף כאן יש לומר, שבימי בית שני היתה מצוייה בין החכמים והעם השקפה מוסרית-סוציאלית המכוונת כלפי העדפת עבודת הקרקע, שכן משמע מדבריו של יוסיפוס בראש „נגד אפיון", וכן משבח בעל אגרת אריסטיוס את היהודים שבארץ על שעסקם בחקלאות (ק"ו—ק"ג); ואף פויקילידס (המבורה) מזהיר לעסוק בה (על יד הספנות, 161). והאיסיים עיקר מלאכתם היתה בכך (ראה סוף ב"ס, ה, טו, ביוני).

ולענין ההלכה, אע"פ שלא נתעלם המבאר הימנה, מ"מ לא העיר לכמה דברים האמורים במפורש או שלמידין מן הכלל, — נציין דוגמא אחת, יהודה א, ו, ואכבד את אמי ואת אחות אמי, מכאן סמוכין להלכה (כתובות קג, א, בברייתא) — את אביך לרבות אשת אביך (מספר היובלות לה, א: „ותצוהו — רבקה את יעקב — על אביו ועל אחיו לכבדם" כו, ושם פ"ד, ראייה לסופה של אותה ברייתא — לרבות את אחיך הגדול). מעתה נענין קימעה אף במקצת משאר הספרים.

עליית משה

אין לנו להאריך בעבודת התרגום והביאור של ספר קטן זה (שנקטע בסופו), אלא להעיר על הדברים שלהלן, המתרגם נהג לקבוע בגוף הטקסט העברי דברים שאינם אמורים ברומי, אלא הוצעו ע"י חכמים, ואינו מעיר על כך, א, ה, אל הארץ אשר ניתנה לאבותיהם, וברומי: *ex tribus eorum* אלא שהחכמים מגיהים *patribus* — ה, ג, ובמקומות נכחדים יקבר את פגריהם, אולם ברומי: *singuli et* והגיהו חכמים *sepeliet* ועדיין היא מחלוקת כיצד לקרוא, וכן כל כיוצא בהם, ויש שהוא מנסה שלא בדקדק וגוסל מענין הכתובים, יא, יו, אשר בכל שעה יומם ולילה היה כורע (משה, להתפלל על העם) על ברכיו ארצה וברומי: *habebat genua sua infixa in terra*

היו ברכיו ת ק ו ר ת בארץ, ציור עז! — א, סו, ואתה קת את הכתב הזה
 כי אתה תדע לשמר את הספרים כו'. וברומי: *ad recognoscendam tutationem*
librorum ועניינו, שיהושע נצטווה למשוך הספרים בשמן ארוזים כו', כדן שמתוך
 מעשיו ילמדו ישראל כיצד לשמר על הספרים בכלל, שלא יפסדו (כן הבין כראוי
 Celmen אצל Kautzsch). והרי כאן מעין מה שקרינו על אברהם, שהורה להם
 לבריות בהילכות דרך ארץ (ספר היובלות יא, כג—כד). — ח. ה, וביד מעניהם יהיו
 נאנסיים גם כן לבא אל מקום סתרם כו', והנה הרומי שבכתוב: *in abditum locum*
eorum אינו יכול לכוון למקום נסתר סתם, כל שהוא, אלא או להיכל שבמקדש וכן
 נראה מן הענין. שהכתוב מדבר בגזרות אנטיוכוס, שאנס את ישראל להקריב במקדש
 לציאוס, או להיכל אליים, עכ"פ אין הנוסח מתוקן, והוא מששש את המקרא.
 ולענין הפירושים שעם קביעת הנוסח, — א, יד, נועדתי (משה) להיות עושה דבר
 בריתו, וברומי: *ut sim arbiter testamenti illius* אשר אהיה סרטור לבריתו, וכן
 לחלן ג, יב, ניסח: „אשר נתן לנו בידו (משה)“, וברומי *in quibus arbiter fuit nobis*
 והנה כתב המתרגם (לפסוק הראשון): „בלשון המאחרת מצינו התאר סרטור
 שגיתן למשה... כגון אתה היית סרטור... דב"ר ג, יג, ברם עד שאנו מסתייעים מספר
 מאוחר לדחות השימוש בתיבה, נסמך על הירושלמי (מגילה פ"ב עד, ע"ד), המכיר שם זה
 למשה כרווח וקבוע. אלא שאנו מוצאים את השם למשה אף אצל פולוס (αεοίτης) גלטיים
 ג, יט), ואין ספק שקדום הוא, ריש איפוא לכתוב אותו כאן כצורתו.
 ח. ה, ובדרבנות יהיו נאנסיים לחלל את השם כו', וכתב המבאר: „שם שמים“,
 ברומי כתוב *verbum*, והוא ככינוי הארמי מימרא, הרגיל בתרגום אונקלוס, והנה אע"פ
 שעיקר העניין נאמר ע"י חכמים אחרים, מכל מקום נראה, שאין פירוש הכתוב כך, שלא
 נתכוון לחילול השם עצמו (שלהלן הוא מוסיף: „ובאחרונה, גם את החוקים אשר להם על
 מונחתו“, והרי אין חילול התורה חמור מחילול השם), אלא לנבואה, שיכפירו בה, ויש
 לנסח: דיבר, כבלשון חכמים, שאינו ענין ל"מימרא" או ל"λόγος ככינוי לה, ולהלן יא.
 טז, קרוי משה *dominus verbi* (יכראוי תרגמו כהנא — אדון הדבר), והוא אדון
 הנבואה. — כללו של דבר, תיקוני של הספר פגום.

מזמורי שלמה.

המתרגם והמפרש מ. שטיין מעיד על עצמו (ע' תל"ו), שנסתדל להשאר נאמן למקור
 ככל האפשר. ואמנם יש ללמד דבר זה מתרגומו אלא שמכל מקום נראה שהתיר לעצמו
 פעמים לנסח בחופש מסויים, אף במקום שאין הכרח בכך, ואף דומה, שהרבה לקבל
 מן החכמים את הגהותיהם למעלה מהראוי, ויש שהוא עצמו מגיה ומנסח שלא כביוני,
 ואין בכך צורך. — ח. א, צוחה ותרועת מלחמה שמעה אזני, והעיר: „בפנים θύγιν
 צרה, אבל בצרה לא שייך לומר אזני כו'“, ברם, אם משום כך א"צ להגיה, שמצינו כמותו
 בתורה (וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים), ומתקן הדבר, לפי שיש במאמר
 תרועה, שהיא נשמעת, אולם פירושו פועמים הם מפוקקים ותמהוים, ט, צ, מדבר
 בבחירה שניתנה לאדם, וכתב המפרש: „יש להעיר, שלפי יוסיפוס (מלח' ב, ח. יד)
 זוהי אחת הפלוגתות שבין הצדקים והפושעים, שהראשונים מחייבים בהחלש את הבחירה...
 מכאן נראה שהפושעים דוקא מרגישים ביותר את ענין הבחירה החפשית, וממילא אין
 לסמוך הרבה על יוסיפוס“, ברם, דבריו מתמיהין, שהרי אין הכתוב מדבר אלא בבחירה

"לעשות צדק ועול בפעל כפינו", ולענין שאר כל המעשים, גורלו של אדם מחצץ להן, הרי אמור בו בפרוש במ"א (ה. ד) שהכל נחתך מה, והרי זוהי עדותו של יוסיפוס עצמו על תורת הבחירה של הפרושים (ובחזקתם למסורת חכמים) — יו. כ. והעם בחטאת, כתב המבאר: "כאן באה לידי ביטוי מצדו של המשורר הפרושי הבחילה ב"עם הארץ" השכיחה בתלמוד". ברם, אין אלו אלא דברי נביאות, שאין כאן אלא דרך לשון, השגורה בנביאים, המונה את החטאים מן השרים ועד העם (ראה ראש המסוק), ואינו ענין ליחס אל "עמי הארצות" כל עיקר.

ספר יהודית.

עשה המתרגם (משה סימון) את מלאכתו באמונה, ואע"פ שצריך היה, לדעתי, לדקדק בכמה מקומות להצית נאמן ליוני למעלה משנתו דעתו לכך, וביותר, בדברים שהם קובעים בדרכי לשון ובמעין טרמינולוגיה, לפי שיש קלות, והן עשויות ללמד בעניינות חשובים. כגון ט. ה (בתפלתה של יהודית), "כי אמרו לחלל מקדשך לטמא אהל מישכן שם כבודך". ברם, ביוני: $\mu\acute{\iota}\delta\nu\alpha\iota\ \tau\acute{o}\ \sigma\alpha\kappa\eta\nu\omega\mu\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\tau\alpha\sigma\tau\alpha\upsilon\sigma\epsilon\omega\varsigma\ \kappa\tau\lambda.$ והרי הדבר נוגע במחלוקת של תנאים אם "מנותה" זו ירושלים (ביהמ"ק) או שילה (תוספתא ובחים פי"ג, ה"כ, והקבלות שבתלמוד).

אלא שמצד הפירושים לא יצא החכם ידי חובתו כל עיקר, שלא העיר כמעט כלום על ההלכה ולא על הנוהגים, שיש ללמד עליהם מן הספר, ובמקום שהעיר דבריו מתמיהין, כגון יא. יג (המעשרות לכהנים), כתב המבאר: "נראה שהענין מוסב על התרומות לפי דת הפרושים היו המעשרות ללויים ולא לכהנים, וגם לא היה אסור לנגוע בהם בידים". והנה לענין השני, ראה מ"כ בתרביץ ש"ס 188, הערה 79, ברם, לענין המעשרות הרי מחלוקת היא בתלמודים בין ר"ע וראב"ע, שהשני אומר שהם לכהנים, וכן יש ללמד מיוסיפוס ומפילון ומשאר מקורות, ואין לעוות הכתובים.

ספר היובלים.

אילו באנו לדון חיבור זה כראוי לו, בויקה לתיקונו העברי שבווצאנתנו, לא היינו מספקין, אלא שדי לנו לידע שאין אנו מוצאים בהוצאה דילן דבר שעשוי לסייע את הקורא להבנת ספר חשוב זה, והרי הוא, בידוע, קובע ענין מרכזי בין באגדה ובין בהלכה והוא מתייחד בטיבו משאר כל החיצונים בכמה מפרשיותיו. וביותר בהלכות הרבות שבו, שמהן מקיימות (במקצת) את המסורת ומהן שכופרות בה, וכבר ייחד לכך ח. אלבק חיבור מיוחד, ועמד בו על רוב העניינות שבהלכה הכלולה בו, בויקה למסורת תנאים, ולפניו כתב אף ב. בר על "ספר היובלות ויחסו למדרשים", ושילב במחקרו מקצת דברים שמן ההלכה, ויש מקומות בספר שאינם ניתנין להקרא כל עיקר בלא פירוש, כגון פרשת "חלוקת הארצות" שבפ"ח ופ"ט, ותמהין אנו על המתרגם, מה ראה להוציא את הקורא חלק עד כדי כך.

כיוצא בדבר ספר חנוך א' (יב'), אלא שלענין חנוך א' ראוי היה שנדע על מלאכת התרגום, מה טיבה, לפי שאנו קורין במבוא (כח) בלשון הזה: "התרגום... נעשה מתוך ההוצאה הכושית של צ'ארלס על ידי א' כהנא ועקב נח פייטלוביץ: הראשון אחראי לעצם התרגום והמבוא וההערות, והשני לבדיקה מדוייקת מלה במלה מתוך הנוסח הכושי". ואין אנו יורדים לסוף דעתו של הכותב. שאם התרגום נעשה מן הכושי ע"י כהנא, הרי שפייטלוביץ לא נשתתף בעבודה אלא כמעין מגיה ובודק, ואם נקרא התרגום ע"ש שניהם,

הרי לכאורה שהאחרון, הידוע כחוקר במקצוע חייהם ושפתם של החבשים (והפלשים), הוא המתרגם, וכהנא המסגנון. מכל מקום, אותה חודעה עשויה להביא את הקורא לידי ספק, אם „האחראי לעצם התרגום“ העתיק מן הכושי ממש.

אצ"ל שאף הספרים האחרים שלא עמדנו עליהם, ראויים הם להערכה. אלא שאי אפשר לדון בכלם. ברם בדרך כלל חל עליהם כל שבררנו למעלה כלפי חבריהם. ובסימונו של ענין יש לחזור ולומר, שבכללותה אין ההוצאה העברית מתוקנת ככל הצורך. וחבל, שלא נעשתה עבודה גדולה וחשובה זו בדקדוק הראוי ובמתינות שיפה לה.

ג. אלון

527 לזין, שמריהו הלוי [ShmaryaLevin]. מזכרונות חיי. ספר שלישי: במערכה. עברית ע"י צ[בי] ויסלביסקי. תל-אביב, „דביר“, (דפוס הפועל הצעיר), תרצ"ט. [2] דף, ע' 265 ע', פורטרט. 8°.

מקיף את שנות חייו ופעולותיו ברוסיה מהתחלת שנות התשעים למאה ה"ט אחרי שגמר את האוניברסיטה בברלין עד קיץ 1906 שבה עזב את רוסיה אחרי פוזה הדומה הממלכתית הראשונה, שהמחבר השתתף בה כציר מעיר וילנה וחתם אח"כ על כרזת — ויפוצה, שקרא למרי ססבי. בכרך זה הוא מספר על חייו בורשה, על רבנותו (רב מטעם) בגרודנה וביקסרינוסלב, על פעולותיו בוילנה, שבה היה מטיף בביהכ"נ „סהרת הקודש“. המקור נכתב בידית, יצא גם תרגום אנגלי. — מכרך ד' ואילך נכתבו הזכרונות עברית. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 29.

528 ליכטנשטיין, צבי. שיעורים בדברי ימי ישראל. מצמיחת מרכזי היהדות במערב עד גרוש ספרד. תל-אביב, „דביר“, (דפוס „גוטנברג“), תרצ"ט. [3] דף, 192 ע', טבלאות, מפות. 8°. בראש השער: צבי ליכטנשטיין. „בספר זה נסיתי לכתוב את דברי ימי עמנו בצורה מתאימה לצרכי ביה"ס העברי בא"י“.

529 לנער, ספרית ארץ ישראל של הקרן הקימת לישראל. תל אביב, „אמנה“, (דפוס „הפועל המזרחי“), תרצ"ט. 8°. מצוירים ומנוקדים.

חוברת ס"ו: ויץ, יוסף: השרון. 80, [1] ע', מפה. ס"ז: הס, משה: רומי וירושלים. שאלת הלאומים האחרונה. — מקצו ומסדר מחדש ע"י תאודור זלוציטסי, תרגום מגרמנית יעקב קופליביץ. 91 ע'. — את הספר במקורו ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 178, שם גם ידיעות ביבליוגרפיות על המקור ועל התרגומים.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 294.

530 מלמד, רחמים בן חיים. ספר כסא רחמים <על חמשה חומשי תורה> מאת מו"ר הר"ג רחמים מלמד הכהן. מהדורא בתרא בתקונים והאספות רבות. ונלוה עליו ספר עתרת רחמים <הוא מדרש תהלים>. ירושלים, (דפוס „חורב“), תרצ"ז. 455.15 ע'. 8°. ל„עתרת רחמים“ שער מיוחד. הוצאה א' יצאה בשנת תרע"א. בירושלים, דפוס פרומקין.

531 המנדט להלכה ולמעשה בארץ-ישראל. תעצומות שהוגשו לעודה המלכותית ע"י מ. ג. תל-אביב, דפוס „ארץ“, (1937). [1] דף, 18 ע'. 8°.

532 בען, הגדה של פסח, נען, תרצ"ו, [1], 16 דף, תמונות. 4°. מנזר.
מהמעטפת. — הקטגורף מכתב־מכונה בצד אחד של הדפים. לקוטי ספרות לפסח.

533 נרקיס, מ[רדכי]. מטבעות ארץ־ישראל. ספר שני: מטבעות הנכרים.
א. ירושלים, (החברה העברית לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה בסיוע „מוסד ביאליק“ ליד
הסוכנות היהודית לארץ־ישראל, דפוס שהם, ת"א), תרצ"ט, 10, 175, [2] ע' 8 לוחות,
[1] ע' לוח מקפל. 8°.
= ספריה לידיעת ארץ־ישראל של החברה העברית לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה, יב/יג.
שער נוסף באנגלית:

M[ordechai] Narkiss: Coins of Palestine. Part two: The coinage of
the gentiles. I.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 26; שם גם בקורת מאת ד"ר א. ריפנברג.
התכן: מדיניות הטביעה של הנכרים. — „יהד“, מטבעות מסחר של שלטון צבאי
פרסי. — „אחדות מטבעתית“ צור־עכו. — מטבעות ממלכתיות הליניסטיות בארץ־ישראל. —
טביעת הרומאים: מטבעות בא"י. — קורפוס המטבעות. — ביבליוגרפיה: ע' 149—157.

534 הסוכנות היהודית לא"י. המחלקה להתישבות חקלאית. דין וחשבון
המחלקה להתישבות חקלאית לשנים 1933—1935. מוגש לקונגרס הציוני הי"ט ולמושב
הרביעי של הסוכנות היהודית ... לונדון, המשרד המרכזי של ההסתדרות הציונית והסוכנות
היהודית, 1935, 70 ע' מפה. 8°.

535 ספר הכתבות. ספר הרשימות למסחר ותעשייה בארץ ישראל תרצ"ט
1939. תל־אביב, „ספר הרשימות של מסחר ותעשייה בארץ ישראל“, (דפוס „ספר“, 1939.
מנייד־דפים שונים. 8°. בעברית ואנגלית. שער נוסף באנגלית:

— Palestine directory. The register of commerce and industry in
Palestine, 1939.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד 166.

536 ספר מנהגים דבי מהר"ם ב"ר ברוך מרוטנבורג. קובץ כולל תשובות ופסקי
דינים, מנהגות וסדר תפלות לכל השנה. יוצא לאור ראשונה מכתב יד יחיד במינו עם
מבוא והערות והגהות על ידי ישראל שנהב אלפנצ'יין ... ניו־יורק, „בית המדרש
הרבנים באמריקה“, (ירושלים, דפוס מרכז), תרצ"ח, [4] דף, XXXXVIII, 95 ע',
[1] דף. 8°. (מספרי המנהגות הקדמונים).

שער נוסף באנגלית:

Sefer minhagim of the school of Rabbi Meir ben Baruch of Ro-
thenburg by an anonymous author...ed....by Israel Elfenbein. New
York, 1938.

הספר כולל קובץ חשוב של מנהגי אשכנז או בפרט מנהגי מדינת „רינוס“ שמחברו
מזכיר אותה בכמה וכמה מקומות, ובצדק מיחס העורך את המסורת שלו לתלמידי מהר"ם
מרוטנבורק. העורך מתאר בהקדמה רחבה מאד את טיב הספר שלכאורה שייך לאספי
מנהגים כגון מנהגי מהר"ל, ר' אברהם קלויזנר או ר' אייזיק טירנא, משתדל בהצלחה
לקבוע את זמנו למחצית המאה ה"ו בערך ומסדר לפני הקוראים רשימת המקורות

שבהם השתמש המחבר שלנו. בכלל אין חדשים רבים במנהגים האלה שאינם שונים ביותר ממה שנמצא בספרי המנהגים הידועים, וחמר רב להשוואה ניתן בהערות המחבר. הענינים המעטים השונים ממנהגינו (כגון שאין משנים נוסח מעין ז' להמלך הקדוש בשבת שובה) בולטים מאליהם. מכל מקום נמצאות ידיעות חשובות על נוסח התפלה והפיוטים שהיו נהוגים אז במדינת רינוס, ויש להחזיק טובה מרובה לעורך על פרסומו.

537 ספר הציונות: מבחר הספרות הציונית ורשומי התנועה ומפעליה בגלוייהם ובהשתלשלותם ההיסטורית. עורך ומסודר לפי הזמנים והענינים, בתוספת מבואות, הערות, ביאורים, תמונות ומפות בהמשה כרכים. כרך א: מ ב ש ר י הציונות; (התהוות התנועה הציונית וראשוני מפעליה בגלוייהם ובהשתלשלותם ההיסטורית מימי כשלונה של התנועה השבתאית עד ראשית "תבת-ציון"; מקורות ותעודות בתוספת מבואות, הערות וביאורים, ערכים בידי בן-ציון דינבורג. ספר א) תל אביב, "מוסד ביאליק", עלידי "דבור". (דפוס עזריאל, ירושלים, תרצ"ט) 21, 205 ע', לוחות פורטרטים.⁴

התכן: הקדמה. — "ספר הציונות" ותכניתו. — פרק א': חיפוש דרכי הגאולה מימי כשלונה של התנועה השבתאית עד עליית הפרושים: מבוא; פרשת המקורות. — פרק ב': שאלת הגאולה ודרכיה בימי ראשית ההשכלה ופולמוס האמנציפציה הראשונה: מבוא (ע' 71—168); פרשת המקורות.

הספר הניתן בזה הוא הראשון משלשת ספרי הכרך הראשון של "ספר הציונות" ושיכול המשה כרכים. החומר הרב, וכן הצורך במבואות היסטוריים, יותר מפורטים גרמו להרחבת המסגרת... בהכנת החומר לשני הכרכים הראשונים השתתפו בקביעות עם המחבר דב ויינריב, ישראל היילפרין ועזריאל שוחט. ברור החומר, כמו שהוא בספר, קביעתו, עריכתו וסדורו וכל התערות הן של העורך. ההערות של האחרים הובאו כשמן. בסוף הכרך תבוא רשימה ביבליוגרפית.

"ספר הציונות" הוא ספר מקורות ותעודות; מקורות אידיאולוגיים, ספרותיים והיסטוריים; תעודות היסטוריות, מדיניות וחברתיות... יכונסו גם המקורות הספרותיים הכלילים הערכת המציאות היהודית... הספר רוצה לכנס את מבחר הספרות הציונית בכל שטחיה: באידיאולוגיה, בתנועה, בארגון ובמפעל... יבואו גם המקורות והתעודות החשובים ליחסם של העמים והמדינות לציונות... סדור החומר הוא לפי סדר הזמנים ולפי סדר הענינים — שלוב של שיטה כרונולוגית וענינית. הספר נחלק לפי התקופות היסטוריות... וגם בכל תקופה ותקופה מסודרים הפרקים בסדר כרונולוגי ואולם בכל פרק ופרק החלוקה היא ענינית לפי בעיותיה הכלליות של התנועה... ולפי שאלותיה המיוחדות בכל תקופה ותקופה... בראש כל פרק ניתנו מבואות היסטוריים מפורטים. (מהקדמה ומהפרק "ספר הציונות ותכניתו"). בפרק א' מובאים קטעים מדבריהם של ר' יהונתן אייבשיץ, ר' אליהו בן שלמה הכהן, ר' דוד בן אריה ליב לידא, ר' רפאל מרדכי מלכי, ר' דוד פחדו, ר' רפאל סריגוש, ר' חיים בן עטר בעל "אור החיים", ר' שלמה בן דוד מולכו, ר' יעקב עמדין, המגיד מדובנא (ר' יעקב קרנץ). ר' שניאור זלמן מלאדי בעל "התניא", ר' נחמן מברסלב, קטעים מספורי העליה (ממכתבים מא"י וכו') כמו תאודור של ר' גדליה מסימיאטיץ, מכתביו של ר' אברהם מקאליסק ועוד). בפרק ב' קטעים מדברי שפינוזה (מהמסכת התיאלוגית-פוליטית), ר' יהודא הורוויץ, מנדלסון, ד"ר מרקוזה, מרדכי לויסון, שלמה סטנוב, תכנית ציונית של עלומי"שם, ובעיקר קטעים

מסופרי אוה"ע של הזמן ההוא: וולטר, ויסט, דהלין, הכומר גרינאר ומחזיקים בשאלת היהודים באספת הנבחרים הבטבית בזמן המהפכה הצרפתית. בסוף כל פרק ופרק הובאו גם קטעים משירת הדר (החל משלמה מולכו וגומר באד"ם חכהן). — ברכה בפני עצמה קיבץ המבוא המפרט (כ 100 עמ') לפרק ב'. יש כאן מונוגרפיה שלמה. על סמך חומר מגוון מנתח המחבר את מצב היהודים במדינות שונות של אירופה בתקופה גורלית בתולדותיהם (סוף המאה הי"ח והתחלת הי"ט), שאלת היהודים כפי שהשתקפה בחיים ובספרות, הצעות שונות של יהודים ושל משכילי ומדינאי אוה"ע לפתרונה. ויש במבוא הזה חומר מענין גם לתולדות היהודים באירופה לפני האמנסיפציה ובזמנה.

538 ספרית בריאות העם. 13, 14. 2 חוברות. ירושלים, בית הבריאות של הדסה ע"ש נתן ולינה שטראוס, דפוסים שונים, תרצ"ח—תרצ"ט. 8°.

התכן: [חוב'] 13: בריאות העובד; פרקים בפיסילוגיה והיגיינה של העבודה, בצורך ציורים דיאגרמות. עורך עלידי י[שרא]ל [עקב] קליגלר ול[יפא] הילפרין. (דפוס "האמן"), תרצ"ח. 96 ע'. [חוב'] 14: ברומברג, שרת, הזנת העולל... עם מבוא מאת א. רבינוביץ. (דפוס "אחיה"), תרצ"ט. 38 ע'. ציורים. מנוקד. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 418.

539 עראקי, חיים בן שלמה; יהודא אברהם חבשוש; שלום שלמה נגאר. ספר אמונת ה... באמיתות חכמת האמת תשובות בורות שחיברו ח"ר התימן על הספר הנקרא מלחמת ה' שחיברו ח' יחיה ב"ן שלמה קאפח... ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ח. [16] דף, 504, [2] ע'. 8°.

540 פרישמן, י. נמל תל-אביב. תל-אביב, מרכז החבל הימי לישראל, (דפוס הפועל המזרחי). [1938]. 32 ע'. תמונות. 8°
= ספרית מרכז החבל הימי לישראל, חוברת ג', לנוער. — מנוקד.

541 ציטרוסין; חברה לתוצרת פרי-הדר ארץ-ישראל בע"מ. פרי הדר, בסיס לתעשיות בארץ-ישראל. תל-אביב, "ציטרוסין", (דפוס "אריאלי"), (תרצ"ז). 18, [2] ע'. דיאגרמות, תמונות. 8°.
תכנית החוברת ועריכתה: י. שפירא.

542 קבק, אהרן אברהם [Aaron Abraam Kabak]. במשעול הצר, רומן. חלק א—ב. 2 כרכים. תל-אביב, הוצאת "מוסד ביאליק" ע"י "דביר", (דפוס וייס) תרצ"ז. [1], 255; 218 ע'. 8°.
רומן מחיי ישו הנצרי.

543 קוק, אגוסטה. למה ומדוע? אודת אנגליה-ישראלית, בשאלות ותשובות בשביל צעירים וזקנים... לונדון, ליגה בריטית-ישראלית, (ירושלים, דפוס "סיני"), [1937?]. 70 ע'. [1] דף. 8°.

544 קיפניס, לוין [Levin Kipniss]. מן התורה; ספורים לילדים, כתובים בידי לוין קיפניס, מצירים בידי אני אנגלמן. תל-אביב, "אילה" ע"י "דביר", (דפוס "הארץ", 1938c). 48 ע'. לחות-תמונות. 8°.
מנוקד.

התכן: בריאת העולם—אדם וחוה בגן-עדן—קין והבל—נח והמבול—המגדל בבבל.

545 קלוזנר, יוסף [Joseph Klausner]. היסטוריה של הספרות העברית החדשה. שיעורים... כרך ג: תחילת הספרות העברית ברוסיה ותקופת "ווילנה" <1804—1860>. ירושלים, חברה להוצאת ספרים על יד האיניברסיטה העברית, (דפוס ווייס), תרצ"ט. VIII, 451 ע' 8°.

ביבליוגרפיה בראש כל פרק ופרק— את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 298.
הדרך השלישי של הספר הנוכחי כולל כמעט אותה התקופה של הספרות העברית החדשה, שכולל הכרך הקודם, ואף כאן הראציונאליזם והרומאנטיקה משמשות בערבוביה — ובכרעה לצד הרומאנטיקה. אלא שיש כאן שינוי מקום: מגאליציה ואיטליה אנו עוברים כאן לפודוליה ווהליניה ולליטה. כרך זה שונה מן הקודם עוד בדבר עקרי אחד: יש בו פחות מדע ויותר ספרות — שירה, סיפורים ופובליציסטיקה... כאן תופסים את המקום העקרי המשוררים אד"ם הכהן ומיכ"ל והמספר העברי הראשון אברהם מאפו, שהוקדשו לו יותר ממאה עמוד מפני שהיה האישיות היצירת המרכזית של התקופה, וכרך זה הולך ומבהיר לנו את שתי החידות הגדולות: (א) כיצד נתקיימה ספרות היה בלשון מתה? (ב) כיצד הביאה ספרות זו את האומה לידי תנועת התחייה, תחית הלשון בדיבור, ותחית האומה על אדמתה ההיסטורית? — פתרון החידות יוצא מתוך המחקר... כאילו מאליו: כל הסיפורים, שאנו עוסקים בהם בכרך זה, כולם כאחד שואפים אל החיוב ולא אל השלילה... וכך מתברר לנו יותר ויותר, שהספרות העברית החדשה הכינה והכשירה את התחייה העברית משני צדדים: מצד אחד פיתחה ביהודי שאיפה לאזרחות... ומצד שני היתה ספרות זו כמעט כולה חיוב וכולה מלחמה קשה בעד המסורת העברית ובעד הלאומיות העברית ההיסטורית. ואי אפשר היה, איפוא, שלא תביא בהדרגה ובעקבות לידי התנועה של חיבת ציון וציוניות. היה רק צורך בדחיפה מן החוץ שבאה ע"י האנטישמיות הגרמנית בסוף השבעים והפרעות הרוסיות בתחילת השמונים". (מהקדמה).

התכן: מצב היהודים ברוסיה (פולניה-וילסא) בשנות 1820—1860. הניצנים הראשונים של ספרות-השכלה עברית ברוסיה: י. ל. בן נח (ניבאחוביץ) זר' מנשה מאליה. — יצחק דוב (בר) לווינזון (ריב"ל). — תקופת-ווילנה. — מרדכי אהרן גינצבורג. — אד"ם הכהן לבנון. — מיכה יוסף לבנון. — אברהם מאפו. — קלמן שולמן. — ספוט. — הספרות ותקנות.

546 קפליבצקי, יוחנן [Jochanan Kapliwatzky]. הפעלה ערבית ונסיונותיה. תל-אביב, הוצאת המכון-השמי, (דפוס עזריאל, ירושלים) תרצ"ח. [4] דף, 187 ע' טבלאות. 8°.

נוסף שער חלקי בערבית ובאנגלית.

547 קפת חולים לעובדים לאומיים בארץ ישראל. עקרונות העזרה הראשונה במקרי-אסון... מהדורה ב'... (תל-אביב), מרכז קופת חולים לעובדים לאומיים בארץ-ישראל. [193—] 7, [1] ע' 8° = ספרית בריאות העמל, חוברת ב'.

548 קרטל יודישר פרבינדונגן. אי. ספר הכתובות. תל-אביב, דפוס "הארץ", 1937. [2] דף, 3—66 ע' 8°.

מהמעטפת. — בראש המעטפת: ק. י. ס. בארץ-ישראל.

רשימת הכתובות של כל חברי הק. י. ס... הישבים בארץ ישראל. — בסוף הספר רשימת המקצועות מסודרת לפי המקומות (ת"א, ירושלים, חיפה, מרכזים אחרים) ובכל מקום ומקום לפי המקצועות.

549 קרלין, אריה בן ישראל אליעזר. לב אריה: ענינים וסוגיות בהלכה, ובראש הספר תשובה בהיתר ענינה מאמור וצוק"ל, מאתי אריה בלאאמור... ישראל אליעזר הלוי קרלין, תל-אביב, דפוס א. מוס, תרצ"ח. [2] דף, 24, 71, [1] ע', 2⁰.

550 רבינוביץ, מנחם מנחם מנדל [Menahem Mendel Emanuel Rabinowitz] ספר תיקון המדות רפואה וחשבון הנפש או נשמת מנחם... מאת ר' מנחם מענקין מאת לינוער [רבינוביץ]... ירושלים, דפוס "הורב" תרצ"ז. 16 ע', 8⁰.

551 רובינשטיין, אפרים. הכדורגל, המשחק והחוקים. עובד עלידי אפרים רובינשטיין, תל-אביב, אגוד השופטים, (דפוס "הוצאת ארץ-ישראל"), 1938. 52 ע', ציורים. 8⁰. בראש השער: התאחדות ארץ-ישראלית לכדורגל. אגוד השופטים — מתוך הדברים.

552 רובינשטיין, יצחק איזק. ספר כפתור ופרח... שני חלקים, חלק ראשון נקרא לוחות ארז, בו נמצא לקוטים מחברי הבעש"ט... וגם דברי אא"ז ה"ר זוסיא מאנפילע... חלק שני נקרא מעולפת ספירים... בו נמצא מאמרים מזוהר הק' [זעוד]... חברו... יצחק אייזיק ברה"צ ר' אברהם דוב ראובינשטיין... ירושלים, דפוס וינפלד, תרצ"ז—צ"ח. 167, [1] ע', 8⁰. ל"מעולפת ספירים" שער מיוחד.

553 רמת גן. מועצה מקומית. ידיעות המועצה המקומית. חוב' א': סקירה ודין חשבון לראש השנה תרצ"ו. [רמת גן], (דפוס פ. וגשל), תרצ"ח. 23 ע', 8⁰.

554 שויגר, יצחק. ככה ספרו לי. הציורים מאת נ[חום] גוטמן, תל-אביב, "יבנה", (דפוס "הארץ", 1938). [2] דף, 56 ע' לוחות-תמונות. 21: 28 (רחבו גדול מאריך). ספורים לילדים. — מנוקד.

555 שטרייט, שלום. פני הספרות; מסות. ספר א. תל-אביב, "דביר", (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 332 ע', [2] דף, 8⁰. בראש השער: שלום שטרייט. התכן: פתיחה. מ. ת. לוצטו. נ. ה. וינל. י. ארטר. אד"ם הכהן. א. מאפו. מ. י. לבנון. י. ל. גורדון. פ. סמולנסקין. ר. א. ברוידס. מ. ד. ברנדשטטר. ד. י. זילברבוש. א. י. רבינוביץ. מאנה. א. גולדפדן. נ. ה. אימבר. מ. ל. לילינבלום. י. מ. פינס. ז. יעבץ. א. בן-יהודה. אחד-העם. נ. בירנבוים. ג. סוקולוב. ש. ברנפלד. י. ח. רבינצקי. י. קלזנר. ש. מ. לור. כאור בוקר (חלופי משמרות בספרותנו החדשה): אמנות המציאות; ריאליזם קלסטי; יצירה בת חורין. עשר המסות הראשונות והאחרונות בשם הכולל "כאור בוקר" נדפסו לפני כן בספרו "בעלות השחר" בשנת תרפ"ו (ראה ק. ס. שנה ד' ע' 12) ונדפסו כאן בשניים קלים וארבע מהן (על רמח"ל, מאפו, יל"ג וברנדשטטר) בתוספת פרקים. שאר המסות נתפרסמו תחלה בכ"ע ובמאספים שונים.

556 שמעון בן יצחק. פיוטי רבי שמעון ב"ר יצחק, ונספחים להם פיוטי רבי משה ב"ר קלונימוס; יצאים לאור ע"י אברהם מאיר הברמן. ברלין—ירושלים, שוקן, תרצ"ח. 229 ע', 8⁰.

= ספרי המכון לחקר השירה העברית בירושלים. סדר שלישי, ספר שלישי. — שער: יוסף באנגלית:

Liturgical poems of R. Shim'on bar Yish'hag, with an appendix: Liturgical poems of R. Moshe bar Kalonymos, edited by A. M. Habermann.

במהירות מפליאה צמח והתפתח המרכז לתורה ולתעודה, שהוקם סביב לשנת 1000 בגלילות הרינוס שבאשכנז. אין אנו מכירים כהוגן את היסודות החומריים והרוחניים של הבניין התרבותי החדש; אין אנו יודעים למדי, מי השקיע את הורע באדמה, מי השקיע והפרה, מי טיפח וריבה אותו — וכבר עומד הצמת המגודל במלוא קומתו והדרו לנגד עינינו ועושה פרי ישרו לו. מה אנו יודעים בעצם על תורתו והכמתו של ר' יהודה בן מאיר הכהן, או בכינויו הלועזי ר' ליאונטיק, רבו של רבנו גרשום מאור הגולה? „המאור הגדול“ הזה, „שהאיר עיני הגולה וכולגו מפיו חיון וכל בני גלות אשכנז וכתים (= איטליה) תלמידיו תלמידיו הן“ (דברי רש"י) — אור שמשו בקע וזרח, מבלי שראינו קודם לכן את דמדומי הבוקר ואת עלות השחר. כל עוד נתנו החוקרים אמון בסיפורם של בעלי סדר הדורות, שקרלוס הגדול הוא שהסיע בשנת 787 את משפחת בני קלונימוס מלוקא שבלומברדיה ונטעה במגנצא שבאשכנז והם הם שהביאו אתם את דרישת התורה ולימודי התלמוד אל מקום מגורם החדש, היה בפרקצמן גדול זה של מאתים שנה ויותר כדי אפשרות לגידול טבעי ואסי של המרכז הרוחני החדש. אבל משראו החכמים להטיל ספק באמיתות הסיפור ההוא והתחילו לאחר את זמן ביאת בני קלונימוס למגנצא, מי עד לשנת 917 ומי עד לשנת 982 ומי עד לשנת 996 („גרמניה יודאיקה“ עמ' 175 ועמ' 206), הרי ניטלה כל אפשרות להסביר הסבר המתקבל על הדעת את העובדה, שאותם סוחריהעבדים הירודנטיים, שכנראה הם הם שהיו רוב המתישבים בגלילות הרינוס במאה העשירית (שם עמ' XVIII), הוציאו מקרבם פתאום וללא הכנה קודמת רבנים וחכמים, שגידלו לנו את רש"י ואת בעלי התוספת ואת חסידיו אשכנז.

זכשם שבצמיחת הישיבות ולימודי התלמוד באשכנז אין אנו רואים גידול אסי והתפתחות מודרנית, כך גם בפיוט האשכנזי. ארבעה פייטנים הקימה יהדות גרמניה בתחילת יצירת מרכזה התרבותי: ר' משה ב"ר קלונימוס ממשפחת ר' קלונימוס איש לוקא הנ"ל ור' משולם ב"ר קלונימוס איש רומי; ר' שמעון ב"ר יצחק ב"ר אבון ור' גרשם מאור הגולה, שניהם ילידי מגנצא. שנים הראשונים — שלשלת-קבלה ארוכה של יצירה פיוטית נמצאת מאחוריהם, ואילו שנים האחרונים — ראשוני הפייטנים האשכנזים הם, ואף על פי כן אין התלמידים מביישים את רבותיהם. כל תכונות המבנה וסממני הלשון, שמו חכמים בפיוט הקלירי ובפיוט האיטלקי ההולך בעקבותיו, נמצאים בשלימותם גם בפיוט האשכנזי, אין נגרע דבר. אמנם הרבה מן הפיוטים הללו אינם לפי טעמנו הספרותי כיום — הלשון הקשה והמלאכותית, הרמזים הסתומים לדברי אגדה, שאינם גלויים לפנינו עם קריאה פשוטה ללא עיון בפירושים, צורות-מלים מחודשות חידוש נועז וכיוצא בזה, מרחיקים ודוחים לעתים קרובות את הקורא בן-דורנו מן הפיוטים, אף על פי שבלא ספק כשרון שירי רב וכה לשוני עצום משוקעים בהם. אבל היא עצמה הנותנת, שהישג גדול הוא להם לאשכנזים, שגיסו לחקות את קודמיהם (בעיקר על מנת להשלים מה שהחסירו, כגון יוצרות וקרובות ליום טוב שני של גליות וכדומה) והצליחו עם נסיון ראשון הצלחה מלאה.

אולם מקצוע פיוטי אחד יש, שבו האשכנזים אינם בגדר של מחקים מוצלחים, אלא של יוצרים מקריים: הסליחה. הימים ימי גזירות וגירושים ושמידות ראשונים באשכנז — מסעי הצלב שולחים את צלם לפנייהם. בני רבנו גרשום ור' שמעון ב"ר יצחק הם

בין הנאנסים על דתם (באלתנן, בנו של ר' שמעון זה, נתלית האגדה הידועה על דבר האפיפיור מזרע היהודים). ובשעה שהם באים לתנות את צרותיהם, צרות הפרט וצרות הכלל, ולשפוך את שיחם לפני אלהי עמם, הם משליכים מעליהם את כבלי המסורת הפייטנית, ולבם העובר על גדותיו יוצר לעצמו ניב וולם ולשון פשוטה ולירית, הנוגעת עד הנפש. כאן כחם האמיתי של פייטני אשכנז, ועל כגון זה אמר שד"ל את דבריו, שהברמן מעלה את זכרם בהקדמתו לספר שלפנינו: „הפייטנים, אשר חיברו הצדיקים הללו, היו סיבה גדולה לשמירת האומה בקרב הצרות שעברו עליה בדורות ההמה, כי הפייטנים תאלה היוצאים מן הלב היו נכנסים בלב ונרשמים בנפש והיו מרוממים אותה למעלה מן החומר ומכל מארעות הבשר, עד שהיה גוף הישראלי משועבד למקרים רעים ונפשו חפזית ומכרת מצלתה ומתנחמת במעלה האמת אשר היתה ירושתה“ (עמ' ר').

מארבעת הפייטנים שנזכרו למעלה מגיש לנו הברמן בספר הנוכחי, בהוצאה מדעית לכל פרטית ודקדוקית, את פיוטי ר' שמעון ב"ר יצחק, משום שהוא הפייטן האשכנזי הראשון ומשום שזכה ונתקבלו פיוטיו לדורות במחזור האשכנזים והם תופסים בו עד היום הזה מקום בראש, ועליהם הוא מוסיף את פיוטיו המועטים של ר' משה ב"ר קלונימוס משום „אידי דזוטרי“. הרבה מפיוטיו של ר' ש ב"ר יצחק שכונסו כאן, ביחוד היוצרות והקריובות, ידועים לרוב הקוראים — למן „אתיחל לחננך“ ועד ל„מלך עליון“ ועד ל„ברוך ה' יום יום, יעמם לנו ישע ופדיוס“ פוגש כאן הקורא „מכרים טובים“. אף על פי כן כחדשים הם בעיני הקורא המעיין, שאינו „אומרם“ לשם תפילה, אלא קוראם לשם ספרות. הבלטת הצורה הארכיטקטונית והקישוטים החיצוניים של הפיוטים, ועל כולם ניקודם המדויק, משה להם פנים חדשות. מלבד זה יש כאן באמת הרבה פנים חדשות: כמה וכמה פיוטים, שהיו עד עתה שפונים סמוגים בכתבי יד, נדפסו בהוצאה זו בפעם הראשונה, והם דקא מסוג הסליחה. מבין אלה מעניינת ביחוד סליחה אחת, המתחילה במלים „אלקים קמו עלי דלים“ (עמ' קס"ב), שיש בה רמזים בלתי מפורשים למדי על דבר כת אחת, שקמה אז בישראל ואשר אנשיה „ברית אבות מחללים ובוגדים, גאות ובזו לנגדנו מרגיזים, גדולות מדברים ופניהם מעיזים, דברי עתק בחרף מלעיזים“. הם „קשרו קשר“ ו„שבת קודש חוללה בהודה, מערת פריצים בית הועדה, עברו תורות, חלפו תעודה“. והפייטן מתחנן לה, ש„יפילם למשאות ולאבדון“, כשם שעשה לקרח ולעדתו ולאבשלום ולשאר קושרים, שמסופר עליהם בתנ"ך. מי הם אנשים אלה? כדאי הדבר, שחוקרי ההיסטוריה יתנו את דעתם להבהיר את הרקע שמאחורי הדברים הללו. מבחינה היסטורית מעניינת עוד סליחה אחת, שבה מעמיד הפייטן זה לעומת זה את אומות העולם ועם ישראל, על פי המוטיב של „אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם וכו'“. במלים מועטות מצליח הפייטן להקים לפני עינינו את עולם ימי הבינים ואת גרמניה האבירית: „אלה בשן סלע מצודתם ואלה בשקף כפים צידתם... אלה בעבי גבי מגנים... ואלה ביודעי שימוט סייפים... אלה בצהל סוסים ופרשים ואלה בצבא וגייסים נדרשים... ואנחנו בשם שוכן מרומות, משים שמות ומשבית מלחמות“.

בהקדמתו השתדל הברמן לתת כרקטריסטיקה של הפיוט האשכנזי בכלל ושל שני הפייטנים, שיצירותיהם כונסו כאן, בפרט. נוסף על כך צירף אחת לאחת את כל הידיעות הביוגרפיות על שני הפייטנים, עד כמה שהגיעו לידינו. למרות מיעוט הידיעות וקלישותן מתקבל הרושם, שר' שמעון ב"ר יצחק ביחוד היה אישיות גדולה ומצוינת. מורה על כך לא רק תואר „הגדול“ שהוכתר בו, שלדעת צונץ היה תואר רשמי, כעין „הנגיד“ בקהלות

הערביות, אלא עוד כמה פרטים. כגון מה שנאמר עליו בספרי הזכרת נשמות, "שטרת בעבור הקהלות וביטל גזירות", או מה שנאמר עליו במקור אחר, "שהיה גדול בתורה ובחכמה, בעושר ובסודי סודות", ולא לחינם נתלו בו ובבנו אלחנן האגדות על דבר האפיפיור היהודי. ותבל, שהמקורות מסתפקים בידיעות קלושות אלו ואינם מעמידים אותנו על כל מידת ערכו המדיני, הציבורי והתורני של הפייטן. לא החשיבו קדמוניו את הפרט באדם מישראל, כשם שהפרט גופו לא החשיב את עצמו ונשתקע בצרכי הכלל וביצירתו. ותיתי לו להברמן, שטרת לאסוף לנו לכל הפחות את יצירתו הפיוטית של ר' שמעון ב"ר יצחק, שהיתה אף היא משקעת ביצירת הכלל — במחזור ובסליחות — והעמידה לפנינו בכל שיעור קומתה. ואתו יעמוד על הברכה המכון לחקר השירה העברית מיסודו של ש. שוקן, שרק הודות לאוסף הצילומים שלו נתאפשרה הוצאה שלימה ומשוכללת זו, המבוססת על בדיקת שפע של מקורות נדפסים וכתבי יד. ויצוין כאן בקשר זה דבר מעניין: הפיוט "מלך עליון", כפי שיצא מתחת ידי הפייטן, היה בו כנגד כל בית, הכולל שבחו של מלך עליון, בית המדבר בגנותו של מלך אביון. הקהילות או המעתיקים מחקו אחר כך מן הפיוט את כל הבתים על המלך האביון חוץ מן האחרון. והנה נגלתה ההשלמה בכתב יד שמן הגניזה הקאהירית דוקא...

ולבסוף כמה הערות קטנות: עמ' י"ב הערה 1. חרזה אחת במקומה, נראה שצ"ל: אחרת. — עמ' ל"ג שורה י"ד. זרת. ניקוד תמונה שלא לפי המשך הדברים ונגד ניקודם המפורש של כתבי היד והדפוסים. ופשוט שצ"ל זרת. ופירושו כמו הזרת, ולדוחק הסימן השתמש בקל במקום הפעיל. — עמ' נ"ג שורה ד'. דבר על לב לה. האהבה שלפנינו מסודרת על דרך ויכוח בין אלקים וכנסת ישראל, וכיון שהבית הראשון כולל דברי אלקים, אי אפשר להניח, שכאן הוא מדבר על עצמו כלשון נסתר. ופשוט שצ"ל: זכרו, ויש כאן רמז לישיעה מ' ב'. — עמ' ס"א שורה כ"ח. לפי המשך הדברים נראה שצ"ל: נגן, ושיעור הכתוב כך הוא: בשעה שנחזה ישע ונפלאות כמו בצאת אבותינו מבין המצריים. נגן לפניו שירות ושבחות, כשם שיוצאי מצרים שמחו ושבחו לו. והדברים מיוסדים על הכתוב, כימי צאתך וכו' (מיכה ד' ט"ז) ועל לשון התפילה הידועה, שאנו גומרים בה מצות מגיד בליל פסח (משנה פסחים פ"י מ"ז): ונאמר לפניו וכו'. — עמ' ע"ו שורה קל"ב. קרובים ורחוקים אחוזו בעתה. צ"ל: אחזה, או אחזתם. נוסח כה"י קרוב ללשון אחרון. — עמ' ק' שורה ק"ג. צ"ל: בשוגג. — עמ' קל"ד שורה קצ"ט. ותרשישי חשמל הששי יקר. נראה בעליל, שפירש חשש (ישיעה ה' כ"ד, ל"ג י"א) מלשון אש, שלא כמקובל ושלא כדברי כל המפרשים הידועים. וכבר העיר על פירוש פייטני זה זולאי בפיוטי ינאי שלו עמ' של"א בהערות ושם עמ' XXII בסוף ההשטמות. — עמ' קמ"ו שורה ג' גה-הלו לראשי ודרך כוכבי וכו'. נ"ל שגה' הוא פעל ויהלו' שם, וצריך לנקד: גה (=נגה) הלו לראשי וכו'. והשוה עמ' ר"ז שורה צ"ד: וחזות בעד הלים ולא מגיהים. — עמ' קנ"ז שורה ה': ההפכו... הערים לגלים, למדבר הירש. יושב=ישוב, וכבר העיר כמה חכמים על שימוש זה. הנמצא במקורות שונים ומוצאו מא"י, ועיין מראי מקומות שרשם ילון בקונטרסים שלו שנה א' עמ' 39. — עמ' קס"א שורה ל' / ל"א: אלה בברקי חרבות נלחמים / ואלה בפתקי חגיותות נלחמים. ראיתי לציין על הבינוני מבין נתפעל, שאין שימושו מצוי כל כך, ועיין דקדוק לשון המשנה לסגל עמ' 118 הערה 2. —

עמ' קע"ט שורה ל"ג. צ"ל: והנני. — עמ' קפ"ט שורה כ"ד. צ"ל: מדקדקו. — עמ' ר"ח.
נראה שהסילוק חסר בסופו, שכן אין מעבר משירת ישראל לקדושת המלאכים.
בנימין קלאר

557 תומס, לואל ג'קסון; קנת בראון קולינגס. עם אלנבי בכבוש הארץ.
מאת לואל תומס וקנת בראון קולינגס. תרגם מאנגלית ב. פרידמן. תל-אביב, "מצפה".
(דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 159 ע'. 8°.

Lowell Jackson Thomas; Kenneth Brown Collings. With Al-
lenby in the Holy Land. המקור

558 תל-אביב. עיריה. מחלקת ההנדסה. דין וחשבון המהנדס העירוני
לשנת התקציב 1937—1938 <1.4.37—1.4.38> י[עקב] שיסמן המהנדס העירוני. [תל-
אביב], 1938. 122 דף. טבלאות, לוחות, מפות. 4°. מהמעטפת. — בראש השער: עירית
תל-אביב... הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

559 תל-אביב ויפו. הקהלה העברית. ספריה תורנית מדעית ע"ש הרמב"ם.
קונטרס המפרשים לתלמוד בבלי וירושלמי הנמצאים בספריה על שם הרמב"ם של
ועד הקהלה ליפו—תל אביב כסלו תרצ"ח, שנתים לקיום הספריה. [תל אביב], תרצ"ח.
[36] דף. 4°. הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

560 תלמוד בבלי. מסכת ראש-השנה מן תלמוד בבלי עם פירוש רש"י
ותורה אור. הכל עם סימני-ההפסק והערות ועוד חוספות שונות, ערוך ומסודר ע"י הרב שבתי
בורנשטיין. ירושלים, חברת "טעם ודעת", (דפוס סלומון), תרצ"ט. VIII, 116 ע'. 4°.
את הקדמים (מסכת ברכות ומסכת מכות) ראה ק. ס. שנה י"א ע' 32 ושנה י"ד ע' 167.
הערותיו וחזקתו של הרב המו"ל תופסים חלק חשוב בכל דף של הספר. בין
„ההוספות השונות“ יש להזכיר במיוחד את „הפתיחה למסכת ר"ה, את „רשימת המקומות
הבלתי תנכיים“ שנזכרו במסכת זאת, ואת „באור המלים הארמיות והבטויים התלמודיים“
בסדר א"ב.

561 תקונים. ל"ג בעמר. בקשות מהאדרה זוטא קדישא על הקבר
רשב"י בל"ג בעומר, לקטים מזוהר הקדוש, גם שירי בר יוחאי. נסדר ע"י המו"ל לוח
הגאולה אליעזר שחור... ירושלים, דפוס חורב, תרצ"ח. 15 ע'. 8°.

562 אידנשטאטס-פארטיי. באריכט פון עקזקוטיוו-קאמיטעס צו דער 1 וועלט-
קאנפערענץ פון דער אידנשטאטס-פארטיי. תל-אביב, [1937]. 8, 8 דף. 4°.
בראש השער: מפלגת המדינה העברית. ועד הפועל העולמי.
הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

563 ווייץ, יוסף [Joseph Weitz] (הגלילה 1); חולה-טאל און גליל העליון.
ירושלים, קרן קימת לישראל, (דפוס אחוה), תרצ"ו. 15 ע', ציורים. 8°.

564 American Colony Aid Association. Annual report... for
the year 1933-1934, (1934-1935, 1935-1936, 1936-1937). 4 v. (Jeru-
salem, Syrian Orphanage Press), [1934-37]. 41; 29; 27; 47 p. 8°.

עם טבלאות, תמונות ופורטרטים. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 449.

565 **Anglo Palestine Co. Tel-Aviv.** Palästina in Zahlen ; eine kurze statistische Übersicht ; zusammengestellt von The Anglo Palestine Bank Limited, Tel-Aviv ; ins Deutsche übertragen und hrsg. vom Palästina-Amt Berlin der Jewish Agency for Palestine. Berlin, 1937. 17 numb. 1, 8°.

מהמעטפת. — הקטלוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

566 **Christian and Missionary Alliance. Jerusalem. Palestine-Arabian Border Mission.** Conference gleanings, October 1936... (Jerusalem, typ. Azriel), [1936 ?]. 32 p., illus. 8°.

מהמעטפת.

567 **German sky, B[aruch].** Der absolut nationale Mensch ; ein Beitrag zur theoretischen Soziologie... Jerusalem (דפוס ארץ ישראל). 1939. 26 p. 8°.

568 **German sky, B[aruch].** Der autonome und nationale Mensch <eine Studie über die philosophischen Grundlagen des Nationalsozialismus>; populäre Darstellung. Jerusalem, (typ. Eretz-Israel Press), 1938. 1 p. l., 5-54 p. 8°.

569 **Haifa. Hebrew Technical Institute.** The Hebrew Technical Institute, Haifa, its achievements and its aims. Haifa, (Fleetway Press, London), 1938. 48 p., illus., plan. 8°.

570 **Iliffe, J[ohn] H[enry].** A short guide to the exhibition illustrating the stone and bronze ages in Palestine... Jerusalem, Government of Palestine, Department of Antiquities, (Hamadpis Lipshitz Press), 1937. 38 p., diagrs., XIII pl., tab. 8°.

==Palestine Archaeological Museum guides, 1.

בראש העשר : Palestine Archaeological Museum.

תכנית על עמ' ג' של המעטפת.

571 **Jerusalem. Nathan and Lina Straus Health Centre.** Sixth, (seventh) annual report January-December 1936, (1937). 2 v. Jerusalem, (Azriel Press), 1937-38. 47 p., illus.; 56 p., illus. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 24.

572 **Jerusalem. Palestine Archaeological Museum.** The Palestine Archaeological Museum. (Jerusalem, typ. Goldberg's Press), [1937 ?]. 12 p., 1 l., plan. 8°.

573 **Keren Kayemeth Leisrael.** Bericht des Hauptbüros... an den XVIII. Zionistenkongress in Prag, August 1933, für die Jahre

5691-5693 <1931-1933>. Jerusalem, (Druck der Mähr. Druckerei A. G. Polygrafia in Brünn), [5693—1933]. 27 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 318. — את הדו"ח העברי ראה שם שנה י"א ע' 221.

574 **Palestine and Egypt Lloyd, Ltd.** Fifteen years work in the Near East. [Jerusalem], Palestine and Egypt Lloyd Ltd., Pel-tours, (Jerusalem Press), [1937]. 22 p. 8°.
מהמעטפת.

575 **Palestine Association of University Women.** Secretary's fifth annual report, 1935-1936. (Jerusalem, Beyt Ul-Makdes Press), [1937]. 17, [3] p. 8°.

ראה גם ק. ס. שנה י"א ע' 430.

576 **Palestine Board of Higher Studies.** Palestine secondary school certificate and Palestine matriculation certificate; regulations and syllabuses, July, 1936. (Jerusalem, typ. "Hassefer"), [1936]. 39, [1] p. 8°.

577 **Schlosser, Mandl.** Behandlung und Heilung einer Blind-darm-Entzündung ohne Operation; Lehrmaterial für alle medicinischen Fakultäten der Welt. 2. Aufl. (Tel-Aviv), Verlag des Verfas-sers, (typ. Rosenberg & Federbusch), (c1937). 12 p., port. 8°.

578 **Schlosser, Mandl.** Probater Schutz gegen vier Lebenszer-störer: Arterien-Verkalkung, Magen-Krebs, Gallenstein und Zucker-krankheit... 3. Aufl. (Tel-Aviv), Verlag des Verfassers, (typ. Ro-senberg & Federbusch), (c 1937). 23, [1] p., port. 8°.

579 **Zionist Organization. Executive.** Politischer Bericht der Exekutive an den XX. Zionistenkongress in Zürich. (Jerusalem, 1937). 49 l. 4°.

הקטגורי מכתב מסונה בצד אחד של הדפים.

580 **السفري، عيسى.** فلسطين العربية بين الانتداب والصهيونية.

כתאבאן פי מכלד ואחד, ישמל הכתאב האול תאריח הצזיה العربية الفلسطينية منذ الاحتلال البريطاني لفلسطين سنة ١٩١٧ حتى نشوب ثورة نيسان الكبرى سنة ١٩٣٦ ويشمل הכתאב الثاني تاريخ الثورة واسبابها وتطوراتها ونتائجها حتى مجيء اللجنة الملكية. يافا، طبع في مطبعة مكتبة فلسطين الجديدة، ١٩٣٧. [٧] ورقات، ١٩٢٠، ٢٧٠، [١] ص، مع صور وخرائط. 8°.

עיסא אל-ספרי: „פלשתינה הערבית בין המנדט והציונות. שני ספרים בדרך אחד. הספר הראשון מכיל קורות השאלה הערבית הפלשתינאית מכבוש א"י ע"י הבריטים בשנת

1917 עד פרוץ המרד הגדול של אפריל 1936. הספר השני מכיל קורות המרד וסבותיו, התפתחותו ותוצאותיו עד בא הועדה המלכותית". 1937.

581 النشاشيبي، فخري. صوت من قبور فلسطين العربية، ظلم العربي لآخيه العربي. لم يذكر موضع الطبع ولا اسم الناشر، دون تاريخ [1938]. 54 ص. 80.

„קול מקברות פלשתינה הערבית: עושק הערבי את אחיו הערבי“, מאת פכ"ד אל-נשאשיבי. [1938].

582 الوكالة اليهودية. لفلسطين. اقتصاديات فلسطين ما بين اليهود والعرب. القدس، (مطبعة «سيناء»)، 1937. 117 ص. 80. نشرات الوكالة اليهودية. نشرة رقم 3.

„עניני הכלכלה של א"י אשר בין היהודים והערבים“ — פרסומי הסוכנות היהודית, מספר 3.

583 الوكالة اليهودية لفلسطين. قضية مينائي يافا وتل أبيب. القدس، (مطبعة «سيناء»)، 1937. 37 ص. 80. نشرات الوكالة اليهودية. نشرة رقم 4. „בעית נמלי יפו ותל אביב“ — פרסומי הסוכנות היהודית, מספר 4.

584 الوكالة اليهودية لفلسطين. كلمة حول مسألة المفاوضات العربية اليهودية. القدس، (مطبعة «سيناء»)، 1937. 8 ص. 80. نشرات الوكالة اليهودية. نشرة رقم 5.

„דבר על שאלת המשא ומתן הערבי-יהודי“ — פרסומי הסוכנות היהודית, מספר 5. מס' 1-2 של סריה זו עיין ק. ס. שנה י"ד ע' 311.

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

585 ורשה. המכון למדעי היהדות. כתבי המכון למדעי היהדות. VIII: אברהם ווייס: התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית. חלק א': המימרא; קורות ההתהוות והתפתחותה, צורתה ומקומה הקדומים. IX: מנחם שטיין: הרמב"ם כאריסטוטליקן עברי. בצרוף דין וחשבון של המכון למדעי היהדות בורשה בעד שנות הלימודים תרצ"ה, תרצ"ו. ורשה חברה להפצת מדעי היהדות בפולניה — קרן ע"ש ישראל שפילפוגל, 1937, XII, 196, [III] — XV, [20], [III] — XXI, 38, [1], IV ע' 8°. עם מדור בפולנית ושער נוסף:

Pisma instytutu nauk judaistycznych w Warszawie. VIII: Abraham Weiss: Talmud Babiloński w jego powstaniu literackim. IX: Edmund Stein: Majmonides jako arystotelik żydowski, oraz sprawozdanie instytutu nauk judaistycznych w Warszawie za lata akadem. 1934/35—1935/36. Warszawa, 1937.

חבור של ווייס רק בעברית. חבור של שטיין רק בפולנית. דו"ח המכון בעברית ובפולנית. בהתחלת כל מדור באה ביוגרפיה של ישראל שפילפוגל. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 317—318.

586 יבנה. פולין. גוילין למחשבת התורה והעבודה. א. ורשה. ההסתדרות לחנוך דתי-לאומי. "יבנה" בפולין, כנסת "השומר הדתי" בפולין, תרצ"ו. 112, 45 ע' 8°. העורכים: יהודה יפה, משה קרונה. — כולל גם מחלקה פולנית. שער נוסף בפולנית: Gewilin; zbiór literacko-naukowy

התכן: דבר לקורא. — מאמרים: ה. צייטלין: קדושת הקנין בממלכה תורתית. — י. יפה: חזון העתיד ותפקידי ההוה. — מ. קרונה: למעמדו הפסיכולוגי של הנוער הדתי. — מחקר: ש. ז. כהנא: על ספר התרי"ג. — י. פרופורקה: האינטיטולציות בספרות הרבנית. — ק. מיקלישנסקי: המשפט הפילי הבינלאומי עפ"י המשפט העברי. — י. מ. בלומנפלד: השקפתו של המהר"ל מפראג על גלות ישראל ותחית הארץ. — ש. ורהפטיג: דון יצחק אברבנאל. — ספרות ושירה: א. י. שטרן: א. ס. פושקין. — שירים מאת נ. שטוקהמר. ח. סמיאטיצקי. א. ארליך. — תרגומים: מ. הס: מכתבים על התעודה הישראלית בדברי ימי האנושיות.

K. Mikliszański: Judaism integralny. — I. Przepiórka: Kult ofiarny na górze Gerizym. — D. Milgrom: Ku zrozumieniu biblij. — Sz. Z. Kahan: Dobroczynność u Żydów. — Sz. Warhaftig: Radość pracy w świetle pisma świętego. — Sz. Treller: Jeremiasz.

587 כנסת ישראל, מוקדש לתורה ולמוסר ... וויליאמספאלעסלבודקה, הסתדרות תלמידי ישיבת סלבודקה בליטה, תרצ"ח. 8° מחמטפת.

ירחון, חב' א' יצאה בשבט. מחב' ב' ואילך השם: ירחון כנסת ישראל.

588 עתון העתונים, כולל את כל הסוב והמשובה שבעתונות העולמית ובספרות ישראל, וורשה, תרצ"ח. 2° מצויר. "יוצא פעם לשבוע".
העורך: בעל הטורים. גל' א' יצא בג' אדר.

589 די אידישע וועלט; זשורנאל פאר ליטעראטור און קולטורענינים. וואנ-
קאווער, ב. ק., 1935. 4°. תכניות ההופעה לא נזכרה. (ירחון?).
העורך: מרדכי יאָפּע. גל' 4 של שנה ב' יצא בינואר, יארגאנג 2, נומער 4—5
הופיעו עס מחלקה אנגלית ושם נוסף: The Jewish world

590 ווארשעווער העפטען. אינטער דער רעדאקציע פון גת פרילוזאקי.
ווארשא, (קאאפעראטיוו "אינטער פרעסע"), 1935. 12 ע'. 2° גדול.
חד פעמי. יצא באקסובר.

591 ווילנער עקספרעס; טעגלעכע צייטונג. ווילנע, 1936. 2° גדול.
העורך האחראי: יעקב פאָ. גל' 1(461) של שנה ג' יצא ב' 1 בינואר 1936.

592 לאדזשער ארבעטער צייטונג. לאדזש, 1936. 2° גדול. שבועון.
העורך והמרי: ש. ראזענבערג. גל' א' יצא ב' 24 באפריל.

593 פעדעראלער שרייבער פראיעקט. אידישע שרייבער-גרופע. די
אידישע לאנדסמאנשאפטען פון ניו יארק, צוגעגרייט דורך דער אידישער
שרייבער גרופע אויפן פעדעראלען שרייבער פראיעקט. ניו יארק, י. ל. פרץ שרייבער
פאראייגן, 1938. 397. [3] ע' פקטימילים, תוים, תמונות. 4°.
שער נוסף, תכריענינים נוסף ורשימת כתבות באנגלית. — השער האנגלי:

The Jewish Landsmanschaften of New York, prepared by the Yiddish
Writers' Group of the Federal Writers' Project. New York, 1938.

התכן: פארשונגען: י. א. ראָנטש: דער איצטיגער מצב פון די לאנדסמאנ-
שאפטען. — ל. שאפירא: אימיגראציע און לאנדסמאנשאפטען, טאבעלעס. — מ. בלעכמאן:
די לאנדסמאנשאפטען און די צענטראלע ארגאניזאציעס. — ע. פערשלייטער: די קאנס-
טיטוציעס פון די לאנדסמאנשאפטען. — ש. שווארץ: די לאנדסמאנשאפטען פארבאנדען. —
מ. וואקסער: פאלקלאר פון אידישע ישובים. — מ. בין: ניט-אידישע לאנדסמאנשאפטען. —
ב. ריווקין: די סאציאלע ראלע פון די לאנדסמאנשאפטען. — מ. באסין: די פאמיליע
קרייזען. — ש. גימפלין: א לאנדסמאנשאפט פון דער עלטעסטער אידישער קהלה. —
ד. ק.: וואס איז געווארען פון די לאנדסמאנשאפטען אין הארלעם? — רשימות על
"לאנדסמאנשאפטען" אחרים. — א. י. אבראמאוו'טש: ביי דער שוועל פון אמאל (לאנדס-
מאנשאפטען רעסטאראנען). — מנשה: לאנדסמאנשאפטען פארן אידישען געריכט. —
ליטעראטור: ב. גלאזמאן: דער לאנדסלייט מאטיוו אין דער אידישער ליטעראטור;

רעצנויעס וועגן לאנדסמאנשאפטען אויסגאבעס; די סאווענירזשורנאלען: מוסטערן פון לאנדסמאנשאפט־ליטעראטור. — אל. גוריה: פארוארט צו דער אנטאלאגיע פון לאנדס־מאנשאפט־פאעזיע. — אנטאלאגיע פון לאנדסמאנשאפט־פאעזיע. — ביבליאגראפיע פון קאנט־טיטוציעס סאווענירזשורנאלען א. א. — רייסטער פון לאנדסמאנשאפטען־אדגאניזאציעס.

594 הקנאי; בטאונה של המפקדה הראשית לברית הקנאים בר"ק בפולניה. ווארשה. (דפוס "Renoma"), חרצ"ה. 16 ע'. 4°.

בראש השער: Jednodniówka. — העורכים: ר. פעלדשו ומ. געבלום. — יצא באדר א' רובו ככלו ביוזת.

595 שלום עליכם פאלק אינסטיטוט. שיקאגע. צו ל. מ. שטיינס [=יצחק לייב פראדקינס] פינף און צוואנציק יאריקן יוביליי פון קולטוריגעוועלשאפטלעכער טעטיקייט. שיקאגע. שלום עליכם פאלק אינסטיטוט. 1938. 258. [5] ע'. לוחות־מונות. פורטרטים, פקסימיל, תמונות. 8°.

רעדאקטירט פון י. ח. פאמערמאן און א. פראוואסינער.

ל. מ. שטיין הוא יליד דרום רוסיה שהגר בשנת 1907 לארצות הברית והתמסר שם לעבודה חרבנית בשדה ההנחך והמו"לות ביוזת. הקבץ כולל ארבעה מדורות. — א: ל. מ. שטיין: מאמר ביוגרפי גדול (סודר ע"י נ. ל. הארעקער והעורכים), מאמרים ורשימות מאת ח. זשיטלאווסקי, פ. הירשביין, ו. זוקערמאן, זרובבל, ל. קעניג, ע. קארמאן, ט. געלער, מ. עלקין, יעקב לעווין, ע. נאקס, ו. סילווערמאן. — ב: מאמרים; ח. זשיטלאווסקי: יידישע קולטור ארבעט און "יידישעס". — ש. נוגער: מיט 30 יאר צוריק און איצט. — ו. נאטאנואן: דעם בדחנס קאמף. — ק. מרמר: יעקב צבי סאבעל, דער דיכטער פון די יידישע אימיגראנטן פון די ויבעציקער יארן און דער פארפאסער פונם ערשטן ביכל לידער אין יידיש אין אמעריקע. — ב. ריווקין: סיענען גויטיק ווי לעבן אידיאישע ביכער (על הספר של א. גארדין: יידישע עטיק). — י. שאצקי: אייניקע פראבלעמען פון ליטעראטור־קריטיק. — נ. מייזל: דאס ערשטע בוך אין יידיש וועגן אמעריקע (על "צפנת פענח" לחייקל הורוביץ. בערדיטשעו, 1817). — נ. י. ראפאלקעס: העברעאיש אין א"י. — י. ראפאראט: דער דיכטער אלס טראגישע פערזענליכקייט. — ס. פ. מענדעלסאן: א קריסט־א יידן־פריינט. — ג: שירים (מאת א. רייזען, ה. לייזיק, מ. בארייש, א. לעיעלעס, ק. מאָלאָדאווסקי, ז. וויינפער, א. שומיאטשער, ד. טשאריני, ע. קארמאן, פ. הערשפעלד, פאמערמאן, י. בראדסקי, מ. דייטש, ש. שווארץ, ב. י. ביאָלאָסטאָצקי, ש. רייזען, ש. מאלק, בן שלום, ז. העללער, ב. גאלדהארט, ח. ל. סיימאן, מ. דאווידזאן, ה. גליצנשטיין). — ד: ספרות יפה בפרוזה: ד. פיינסקי: יענקלס פרימוויסאג. — י. אָפּאָטש: א טאג ארבעט. — ל. שאפירא: די יידישע נשמה. — מ. גייס: דער פאקליצינדער. — מ. טאַלסטין: אין קלעם. — א. ה. שקאלניק: וועגן שרייבער ביכער און לייענער. — אויסגאבעס פון פאלאג ל. מ. שטיין (ע' 218—221).

596 The Ahavath Sholom Messenger; pub. by Temple Ahavath Sholom of Flatbush. Brooklyn, 1934. 8°.

ירחון: Editor: Alexander Alan Steinbach. גל' ב' יצא באקטובר.

597 **Essays and studies in memory of Linda R. Miller**, ed. by Israel Davidson. New York, The Jewish Theological Seminary of America, 1938. 3 p. l., 286, 83 p., 1 l., port. 8°.

כולל גם מדור עברי עם שער עברי מיוחד:

מסות ומחקרים לזכרון מרת לינדא ר. מיללער נ"ע, נאספו ונערכו על ידי ישראל

דודסון. ניו יארק, בית מדרש הרבנים דאמריקא, תרצ"ח.

C. Adler: Foreword. — R. S. Hurwitz: L. R. Miller. — S. W. Baron: Freedom and constraint in the Jewish community. — I. Davidson: Wisdom and folly in mediaeval Hebrew proverbs. — L. Finkelstein: The ten martyrs. — L. Ginzberg: Beiträge zur Lexikographie des Jüdisch-Aramäischen, III.—J. Marcus: Three hymns from the Genizah. — A. Marx: The scientific work of some outstanding mediaeval Jewish scholars. — C. Roth: The mediaeval conception of the Jew. — M. Weber: Art consciousness. — H. A. Wolfson: The Aristotelian predicables and Maimonides' division of attributes. — S. Zeitlin: The Pharisees and the Gospels.—

המדור העברי: י. דודסון: חכמה וסכלות בפתגם העברי מימי הביניים.— ב. מ. לוין:

לתולדות נר שבת.— י. ריבקין: ענאלאח הצעיר.

598 **Hebrew post**. v. 1, no. 1-2; Aug. 28—Sept. 11, 1936. New York, Hebrew post pub. co., 1936. 2°.

"A national Jewish weekly in English, Yiddish, and Hebrew to promote education, art, science and literature."

למדור היודי-עברי שם מיוחד: אידישע פאסט.— יותר לא הופיע.

599 **Hoemesz; orthodox zsidó hetilap**. Turda, 5694, 1933. 4°. illus.

עברון.— העורך האחראי: Moskovits Vilmos. גל' א' יצא בא' תשרי 21 ספטמבר.

600 **Jewish Academy of Arts and Sciences**. New York. Bulletin of the Jewish Academy of Arts and Sciences. 1-5. 5 v. New York, 1933-1938. 8°.

No. 1: Kohler, J.: The United States and German Jewish persecutions; precedents for popular and governmental action. (2 edition). 1933. 79 p.

2: Aryan and Semite, addresses delivered... March 4th, 1934... by Fr. Boas, M. Fishberg, E. Huntington. Publ. by B'nai B'rith. 1934. 38 p.

3: Yasser, J.: New guide-posts for Jewish music. — A. W. Binder: Some Jewish contributions for the art of music. 1937. 16 p.

4: Roback, A. A.: Psychological aspects of Jewish protective phrases. 1938. 18 p.

5: Kisch, G.: Jewish thought in the Sachsenpiegel. 1938. 22, [2] p.

601 Jewish conference ; bulletin of the National Conference of Jewish Social Service. New York, 1936. 4°. illus.

ירחון. — גל' א' יצא בפברואר.

602 The Jewish council of Bensonhurst and Mapleton, pub. by the Council of Jewish Organizations of Bensonhurst and Mapleton. Brooklyn, N. Y., 1937. 2°. גריל.

ירחון. גל' א' יצא בפברואר.

603 The Jewish philosopher. דער אידישער פילאזאף. A monthly magazine, published mainly to disseminate the teachings, the views and philosophy of radio's most interesting Jewish personality (C. Israel L u t s k y). v. 1, no. 1-2 ; Nov. 1937—Jan. 1938. (New York, C. I. Lutsky), 1937-38. ports. 4°.

מהמעטפת. — כולל גם מחלקה יודית ; בגל' א' גם מחלקה עברית. — לא הופיע יותר.

604 Jewish social studies ; a quarterly journal devoted to contemporary and historical aspects of Jewish life. (Ed. for the Conference on Jewish Relations). (New York City), 1939. 8°.

Editors : Salo W. Baron, Morris R. Cohen, Hans Kohn.

חוב' א' יצאה בינואר. התכנן :

Publisher's foreword. — Fr. Boas : Heredity and environment. — S. W. Baron : Emphases in Jewish history. — M. R. Cohen : Philosophies of Jewish history. — M. M. Fagen : The status of Jewish lawyers in N.Y.C. — J. Starr : Italy's antisemites. — Book reviews. — Book notes.

605 The Jewish year book, forty-third year of issue 5699-5700, 1st January to 31st December 1939. London, Jewish chronicle, [1939]. 483 p. 8°.

"The task of preparing the work for the press... and of acting as assistant to the Editor, was performed... by M. I. Goldman".

ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 315.

606 Jüdische Front ; offizielles Organ des Bundes jüdischer Frontsoldaten Österreichs. Wien, 1936. 2°.

זו שבועון. — העורך האחראי : Karl Reisz. גל' א' של שנה ה' יצא ב 1 בינואר.

607 "El Mundo" ; revista mensual, Santiago de Chile, 1937. 4°. illus., ports.

גליין א' יצא בנובמבר.

608 Palestine Correspondence Agency <Palcor>. Palcor bulletin. New series. London, 1937. 2°.

תכופות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא ב 23 באוגוסט. יצא גם בגרמנית. גל' א'

יצא ב 10 בספטמבר.

609 *Židovský kalendář na rok 5699<1938-1939>*. Redigoval: Viktor Fischl. Praha, Nákladem Žydowských zpráv, [1938]. 168, [2] p., illus., facsim., pl. 8°.

ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 177.

כל הספר (לרבות הספורים והשירים) מוקדש לפרג היהודית: תולדותיה, מצבה בהתהווה, הציונות בפרג.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

610 מילר, יעקב. די אנטשטייאונג פון „פארווערטס“ אין זיין קאמף מיטן „אבענדבלאט“ <1893-1902>; זכרונות. ניו יארק, ארויסגעגעבן פון דעם מחבר, 1936. [3] דף. 5-124 ע'. 8°.

המחבר מספר בפרק הראשון שנתעורר לכתוב את זכרונותיו אלה ע"י מאמרו של משה שטארקמאן: „צו דער געשיכטע פון דער אידישער ארבעטער פרעסע אין אמעריקע“ שנדפס ב„יווא בלעטער“ 1932 חוב' דצמבר. המחבר מתנגד לשטרקמן. — פרק ו' ע' 46-54: מארים ווינטשעווסקי.

611 רובינשטיין, נ. דאס יידישע בוך אין סאוועטנפארבאנד אין 1934 <ביבליא-גראפיע>. צונויפגעשטעלט: נ. רובינשטיין. מינסק, מעלזכע ביבליאטעק און ביבליאגרא. אינסטיטוט פון וויסנ' א. נ. חל. אי. לענינ, 1935, XXV, 86, [1] ע'. 8°.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 176.

על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית. שער נוסף ברוסית וברוסית-לבנה.
בראש השער: מעלזכע-ביבליאטעק און ביבליאגראפישער אינסטיטוט פון דער וויסנ'סער סאציאליסטישער סאוועטנרעפובליק א. נ. חל. אי. לענינ, יידישער אָפּטייל.

612 *Duker, Abraham G[ordon]. Bibliographical notes, I-VI. 6 reprints. [New York], 1936-38. [313]-320; [381]-384; [437]-442; [283]-288; [345]-350; [406]-409 p. 8°.*

“Reprinted from the Jewish social service quarterly... 1936-38.”

Goodhart—Goodenough. A general bibliography of Philo.

עיין מס' 660.

613 *Mayer, Józef. O stemplu na książki żydowskie z r. 1775. (In: Lwowskie studia biblioteczne. 1932. T. 1, pp. [87]-99). 8°.*

„בדבר ההיתמח על ספרים יהודיים משנת 1775.”

614 *Sachs, Julius. Der jüdische Musikalien-Katalog; die wichtigsten Werke jüdischer Komponisten. Breslau, J. B. Brandeis, 1936. 96 p. 8°.*

Thomsen, P. Die Palästina-Literatur... עיין מס' 802.

615 **Who's who in American Jewry**; a biographical dictionary of living Jews of the United States and Canada. Volume 3, 1938-1939. Edited by John Simons. New York, National News Association, [1938]. LV, [1], 1177 p. 8°.

הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ד' ע' 215, מהדורה שניה יצאה ב-1928. — הספר כולל 8477 ביוגרפיות קצרות, ו-1900 שמות בלי ביוגרפיות. בספר נדפסו גם כמה ביוגרפיות של עסקנים וסופרים יהודיים לא-„אמריקאיים“. אבל ידועים בעולם היהודי בכלל.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 518, 559.

מדע המקרא

אוביס, צ. א. ס' תפארת צבי. עיין מס' 665.

616 יחזקאל מאיר בן רחמים אברהם. ספר לקוטי אמרי אל ... מלוקט מספרי ראשונים ואחרונים ... [מאת] יחזקאל מאיר ח' רחמים אברהם. ספר בראשית. שמות. דברים. 3 כרכים. בגדאד, דפוס אלישע שוחס, תרצ"ה-תרצ"ד. 159; 116; 136 ע' 8°.

על דברים יצא בתרצ"ד, השאר בתרצ"ה. את הספרים ג' וד' ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 320 ושנה י"א ע' 303 מספר 987.

617 יחזקאל מאיר בן רחמים אברהם. ספר לקוטי אמרי חמש מגלות ... מלוקט מספרי ראשונים ואחרונים ... [מאת] יחזקאל מאיר ח' רחמים אברהם. ספר רות. בגדאד, דפוס אלישע שוחס, תרצ"ו. 48 ע' 8°.

על כל חמש המגלות.

618 מלמד, חיים ברוך. ספר ברכת חיים; והוא באור על ח' חומשי תורה ועל החמש מגילות ... בילגורייא, דפוס נ. קרונברג, תרצ"א. 192 ע' 8°.

619 תנ"ך. כתובים. ספר תהלים ... מעוט ... מכל סגולה ... ונקרא בשם מקדש שלמה, וחמשה ספרים אשר מן המקדש יצאו: א) ילקוט שלמה ... דרשות ... ממדרשי רבותינו ז"ל ... ב) מקור חיים כולל תרי"ג מצות ... ג) קהלת שלמה ... ערך כל מצוה ומצוה ... ד) כרם ושלמה ... פירושים ... חידושים ... ה) בית שלמה ... לקשר פסוקי תהלים עם תורת משה רבינו ... כל אלה נקבצו ונאספו ... [מאת] שלמה חיים פערל און ... בילגורייא, דפוס נ. קרונברג, תרצ"ו. 16, 1781 ע' 8°.

620 תנ"ך. כתובים. ספר איוב עם באור חדש בשם באור יחי"א ר"ת יעקב חיים אלקאן ... בילגורייא, דפוס נ. קרונברג, תרצ"א. [2] דף, 4-13, 179-3. [1] ע' 8°.

621 **Aharoni, I[srael]**. On some animals mentioned in the Bible. Brugis, ex officina Sanctae Catharinae, 1938. p. [461]-478. 8°.

מהמעטפת. — מתוך: Osiris, v. 5, 1938.

622 **Berry, George Ricker.** Higher criticism and the Old Testament. Hamilton, N. Y., (Republican Press), 1937. 120 p. 8°.

התכן : Definitions. — The object of higher criticism. — Historical evidence. — Literary evidence. — Evidence from content of thought.—The Hexateuch. — The Book of Isaiah. — The Book of Ezekiel. — The Book of Daniel. — The work of the Chronicles. — The Book of Psalms. — Conclusions.

623 **La Bible ; conférences prononcées à l'Oratoire du Louvre** par Ph. de Félice, Ad. Lods, Wilfred Monod [a. o.] Paris, Fischbacher, 1937. 3 p. 1., [9]-170 p. 8°.

התכן : Ph. de Félice : La Bible dans l'histoire et dans notre histoire. — Ad. Lods : La Bible, livre d'histoire. — W. Monod : La Bible, livre de visions. — P. Vergara : La Bible, livre de l'homme. — P. Lestringant : La Bible, livre de Dieu. — Em. Guiraud : La Bible, livre du Sauveur. — A.-N. Bertrand : L'autorité de la Bible.

624 **Bible. Ecclesiastes. Qoheleth <Ecclesiastes> :** The discourses of the Popular Debating Assembly. Tr. from the Masoretic Hebrew original by Louis Kalus. (Erie, Pa., typ. A-K-D- Printing Co., c 1937). 19, [1] p. 8°.

J. W. Bengough, Restitution (שיר) בעמוד האחרון של החוברת :

625 **Birkeland, Harris.** Zum hebräischen Traditionswesen ; die Komposition der prophetischen Bücher des Alten Testaments. Oslo, I kommisjon hos J. Dybwad, 1938. 4 p. 1., [5]-96 p. 8°.

=Avhandling utgitt av det Norske videnskaps-akademi i Oslo. II. Hist.-filos. Klasse, 1938, no. 1.

המחבר יוצא מההנחה שהמסורת של הנביאים היא לא מסורת שנכתב (רשימות או ספרים) אלא מסורת שבעל פה. כיון שאת נבואותיהם לא היו כותבים אלא משמיעים בעל פה. בשפה זו של הקירית הקומפוזיציה של ספרי הנביאים המושגים בעל־עצמם מכרע הם : מסורת, קומפליקסים, חוגים, במקום : הערות, תוצרת ספרותית יותר גדולה, סופרים ע"י שלחן הכתיבה.

626 **Búda, József.** De origine Is. 36-39. Studium biblico-criticum, quod exaravit Josephus Búda. Banská Bystrica, sumptibus propriis, 1937. 95, [1] p. 8°.

המדורות : Questiones litterariae. — Historicae difficultates.

627 **Hempel, Johannes.** Politische Absicht und politische Wirkung im biblischen Schrifttum. Leipzig, Hinrichs Verlag, 1938. 48 p. 8°.

==Der alte Orient, Band 38, Heft 1.

Göttinger Ge-
Vorderasiatisch-Ägyptische Gesellschaft der Wissenschaften
ברלין. המחקר השתמש בספרות שהופיעה עד מאי 1938.

628 **Leitner, Mihály.** A Biblia mint a civilizáció ősforrása és a zsidóság. Cluj, typ. Ipuron, 1937. 60 p. 8°.

התנ"ך כמקור קדום של הצייליזציה והיהודים.

629 **Möller, Wilhelm.** Die Einheit und Echtheit der 5 Bücher Mosis ; Abriss einer Einleitung in den Pentateuch in Auseinandersetzung mit Sellins Einleitung in das Alte Testament. Bad Salzungen, Selbstverlag des Bibelbundes, 1931. VIII, 480 p. 8°.

==Veröffentlichungen des Bibelbundes, Nr. 40.

*630 **Morse-Boycott, Desmond Lionel.** Great crimes of the Bible. London, Skeffington, 1939. 296 p., ill. 8°.

631 **Pinkman, F.** Knots untied of the Latin Psalter. New and enl. ed. London, Burns, Oates and Washbourne, 1937. 44 p. 8°.

מסרת המחקר וזה לתת מלון של מלים ומשפטים בעלי משמעות מיוחדת. ולתרגם מקומות מעורפלים וקשים בהתאם ללטינית. (מהחקדמה).

632 **Rudolph, Wilhelm.** Der "Elohist" von Exodus bis Josua. Berlin, A. Töpelmann, 1938. VIII, 281, [1] p. 8°.

==Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 68.

Paul Volz und Wilhelm Rudolph : Der Elohist als Erzähler
(ראה ק. ס. שנה ט"ז מספר 230).

633 **Sargent, H[arry] N[eptune].** The marvels of Bible prophecy. London, Covenant Publishing Co., 1938. 429 p., pl. 8°.

*634 **Sypherd, Wilbur Owen.** Literature of the English Bible. London, Oxford University Press, 1938. 7, 230 p. 8°.

635 **Wild, Laura H[ulda].** Meditations suggested by Biblical and other poetry. New York, The Abingdon Press, (c1937). 150 p. 8°.

636 Wutz, Franz. Systematische Wege von der Septuaginta zum hebräischen Urtext. T. 1. Stuttgart, W. Kohlhammer, 1937. XXII, 1026, [1] p. 8°.

=Eichstätter Studien, hrsg. von der Bischöflichen philosophisch-theologischen Hochschule Eichstätt i.B., I, 1.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 530.

תלמוד זמדרש, ספרות רבנית

637 אדלמן, מרדכי יצחק. ספר התורה והמסורה הנקרא בשם תלמוד המצות. הכולל שנים: הגיון המצות וגם מעשה המצות, להורות תרי"ג המצות וטעמיהן... ונלוח לזה בחוברת ספר פנים מסבירות—לבאר הענינים הנצרכים לתלמוד המצות מחובר מסודר ומבואר מאת מדכי [1] יצחק עדלמן לבית איג"ש... (חלק א, בראשית—ויקרא). ביליסטוק, דפוס „ליטאגראף“, תרצ"ו. [1] דף, 286, [5] ע' 8°.

638 ארנריך, חיים יהודה; עורך. חכמה לשלמה; קובץ מאמרים בתורת ישראל. מנחת... להחיה"ש מוה"ר ר' שלמה בן ר' משה לייטנער ליובל החמשים שנה <תרמ"ה—תרצ"ה> של אהבה, אחוה ורעות עם זוגתו מרת איגא בת ר' שרגא ענגלענדער. מוגש מאת ידידו... הרב חיים יהודה עהרענרייך. הומנה, „אוצר החיים“, תרצ"ו. [4] דף, 232 ע' 8°.

שער נוסף בגרמנית.— בסוף הספר הדבק דף „תקונים“.

מהתכן: בן ערך: ר' שלמה משה לייטנער, ביוגרפיה.— ח. י. ארנריך: מגבעת המורה (5 דרשות בז' אדר תרצ"א—צ"ה); לקוטי בתר לקוטי; שו"ת מקור מים חיים; תוספת לשו"ת הג"ל.— ש. ח. קוק: תשובת רש"י מתוקנת.— ש. אסף: פירוש ראב"א אב"ד למס' ב"ב.— פ. י. הכהן: באורים למס' מכות; נוספות להלכות ופרשות; „והוא אמר והוא“.— ח. ש. ניהרנצון: הלכות ופרשות, תוספות להג"ל; ספריה של מעלה.— נ. ש. גרינשפן: תולדות שתי תקנות.— ש. קרויס: חופת חתנים.— נ. פריד: תשובה מזהר ר' יוסף קארו (כת"י).— מ. א. פ. פיישר: י"ד מכתבים להר"ע הילדסהיימר.— ו. לייטר: הערות והגהות למס' גיטין.— ב. שמרלר: ב"ד קדש.— י. אברמסקי: באור ההלכה במס' גיטין.— ש. גרינברג: מחלוקת בהלכה על יסוד חקר הלשון.— י. ל. פליישר: ספר העולם לראב"ע.— צ. הורביץ: העיר גוטנפלן ורבניה.— י. ל. צירלסון: נאום.— ש. ח. מילר: שפה, ספרות ותרבות בניה"ס העברי; פשטים במקרא.

639 גולדברג, אלטר שלום יחיאל. ספר עבודת הלויים על מסכת שבועות... [מאת] אלטר שלום יחיאל סג"ל גולדברג... לדה, מסורה, תרצ"ד. 280 ע' 2°.

640 הסתדרות תלמידי ישיבת סלובודקה בליטא. הרצאות הכנוס של הסתדרות תלמידי ישיבת „כנסת ישראל“ בסלובודקה, אדר—תרצ"ו. (Kaunas), הסתדרות תלמידי ישיבת סלובודקה בליטא. תרצ"ו. 15, [1] ע' 8°.

„החוברת נכתבה ע"י הרב יצחק טאקער“.

ההרצאות נקראו ע"י הרבנים ר"א שער, ר"א גרוזינסקי, רש"י אטבסקי.

641 ויל, נתנאל. ספר מנחת נתנאל ... מהגאון ... נתנאל וויל ... בסופו תולדות המחבר ... יצא לאור ע"י הרב שלמה עהרליך ... חלק א: על סדר מועד ונשים ... וגם נדפס בסופו תולדות המחבר (תולדות נתנאל). בילגורייא, נסדר בדפוס י. ח. פיינבערג, תרצ"ז. [3] דף, 120, [2] ע' 4⁰.

ויס, א. התלמוד הבבלי בתהאיותו הספרותית... עיין מס' 585.

642 ישראל בן שבתי מקאזניץ. ספר מגיד משרים על מס' שבת מהרב ... ישראל בן מוהר"ר שבתי ... מגיד משרים בקהילה ... קאזניץ. הוצחק עוד בשנת תרי"א ע"י הרב ... מוהר"ר פנחס טייטלבוים. בילגורייא, דפוס י. ח. וויינבערג, תרצ"ז. 136 ע' 8⁰. מכיל גם: "חידושי היהודי" חילקי דרבנן בש"ס ופוסקים ע' [55]—74, "חידושים וביאורים לדה"מ ... והמפרש ... מוהר"ר פנחס טייטלבוים" ע' 75—116, "כתבי קודש ... דברי אגדה וסיפורים" ע' 117—136. ל"חידושי היהודי" שער מיוחד.

כנסת ישראל; ירחון. עיין מס' 587.

643 לבוט, אברהם דוד בן יהודה ליב. ספר קב נקי על הלכות גיטין ... ובחלק שני מבואר שמות אנשים ונשים עיירות ונהרות ומעיינות ... אני ... אברהם דוד במוהר"ר יהודה ליב לאוואט... נדפס פעם שלישי [1]. 2 חלקים בכרך 1. ווארשא, "שניאור", תרצ"ז. [1] דף, 5—117, [1], 3—78 ע' 4⁰.

644 ליטר, נתן נטע. ספר שאלות ותשובות מאורות נתן. מאתי ... נתן נטע לייסער ... (מאורות נתן חלק האגדה) ... פיעטרכוב, דפוס ח. ח. פאלמאן, תרצ"ז. [2] דף, 162, 7, 9, 59 ע' 2⁰. ל"מאורות נתן חלק האגדה" שער מיוחד.

645 מיכלזון, צבי יחזקאל. ספר שאלות ותשובות תירוש ויצהר על ארבעה חלקי השלחן ערוך ... ונלוה בסופו קונטרס "תפארת בנים" שבו כ"כ שו"ת וחידושים מאת זקניי ושאר יי הגה"ק זצ"ל. זעירא צבי יחזקאל מיכלזון ... בילגורייא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ז—1936. [1] דף, 384, 78 ע' 2⁰.

646 סלוין, שלמה. ספר תורת חסד על שלשה סוגיות חמורות בכתובות. ומאמר לכבוד ד' ותורתו, וביאור עשרת הדברות. ממני שלמה הלוי סלוין ... בילגורייא. דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ח—1937. [2] דף, 3—101 ע' 2⁰.

647 ספר היובל לכבוד רבנו ... הגאון ר' שמעון יהודה הכהן שקאפ, ראש ישיבת "שער התורה" בגראדנא ... למלאת חמשים שנות עבודתו הפורי' על שדה הרבצת התורה, מוגש ע"י תלמידיו ומוקיריו. ונלוה אליו קונטרס גדול מרבנו בעל היובל בשם "מערכת הקנינים". ווילנא, דפוס ד. קריינעס, תרצ"ו. 188 ע' 4⁰.

המדורות: חלק הזכרונות והמאמרים. קצור תולדות רבנו והליכותיו בקודש—חלק ההלכה (במדור זה נדפס בין השאר: הלכות שחיטה בחרוזים להראב"ן יו"ל ע"י ישראל דודון, ע' 81—88). — מערכת הקנינים כולל מו"מ בעניני קנינים מעכשיו ולאחר זמן, קנין פרות ואחריו מאת בעל היובל (ע' 121—188).

648 פישמן, גרשון חנוך הניך. ספר שמחת החג; בו יבוארו סוגיות הש"ס ודברי הראשונים ואחרונים ... מאתי גרשון חנוך העניך פישמן ... בילגורייא, דפוס נ. קראנעבערג, תרצ"ז. 6, 202 ע'. 4°.

649 פרבר, צבי הירש. בירור הלכה; יברר שיטות הראשונים והאחרונים בענין נשואים אזרחיים, חברתי ... צבי הירש פערבער ... לענדון, דפוס י. נרדיצקי, תרצ"ז. 23, [1] ע'. 8°.

650 פרנקפורטר, ישראל. ספר באר ישראל; אוצר דברי גאונים וקדושים למצוא את דרך החיים ... וחומר לדרש ... בסדר א. ב., מאת ישראל פראנקפורטר ... בילגורייא, דפוס י. ח. וויינבערג, תרצ"ז. 12, 148 ע'. 8°.

651 צינוביץ, יוסף אברהם. ספר סלילות יוסף, מאתי יוסף אברהם בהרב ר' חיים צבי וצל' דמו"צ דפ"ק לאמזא. לומזא, דפוס מ. שער, תרצ"ז. 54 דף. 8°. שאלות ותשובות.

652 צננוביץ, ירוחם זאב. ספר תורת ירוחם; כולל בתוכו חדושים ובאורים בסוגיות ובענינים עמוקים בש"ס ופוסקים ... מסדר לפי חלקי השולחן ערוך ... מאתי ירוחם זאב צננוביץ המכונה פישל וואלף צעכאנאוויץ ... לאמזא, דפוס מ. שער, תרצ"ז. 164 ע', 5 דף. 4°.

653 קלינא, מרדכי. ספר מכתבי תורה; יכיל שתי מאות ותשעים מכתבים ממולאים מלפולים ... בכמה וכמה מקצועות אשר פלפל אאמ"ר ... מרדכי קאלינא עם ... מה"ר יוסף ראזין רב בודווינסק. ישראל יהושע קאלינא. בילגורייא, דפוס ש. וויינבערג, תרצ"ז. [2] דף, 3—128 ע'. 2°.

654 רוט, אהרן. ספר שלחן הסהור ... מיוסד על תיקוני השולחן וקדושת אכילה בשבת ובחול וברכות ונסילה וכונתיהם וסדר הלימוד על השולחן ובהמ"ו ... ובו מבוארים הרבה מאמרים בעצות ודרכים לעבודת השם ... ודרכים והנהגות ודרושים בעניני התחזקות "באמונה ובטחין" ... (ספרי ... אהרן ראטה). סאטומארע, דפוס מ. ל. הירש, תרצ"ג. [9], 2—10, [2], 15—33, 42—180, 34—41, 189—271, 11—14, 276—300 דף. 8°. ספירת דפים משבשת. (השה ע' [15]). שלם ז

655 שטיגליץ, אלתר. ספר כרם אפרים, עם הערות המסתעפות ממאמרים העקריים ... בשם מחול הכרם. כולל ששה ועשרים מאמרים שאלות ותשובות בהלכה ואגדה ... [מאת] אלטער שטיגליץ ... פיעטקוב, דפוס קאסעלמאן, תרצ"ז. 12, 185 ע'. 8°. שער נוסף בפולנית.

656 Herzog, Isaac. The main institutions of Jewish law. (Five volumes). v. II: The law of obligations. London, Soncino Press, 1939. 5 p. l., 315 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 327.

תוכן: Obligation, general concept. — Sources of obligation. — Contract, general exposition. — Quasi-contract. — Conveyance. — Asmakhta. — Hiyub. — Mind and will in conveyance and contract. — Legality of object. —

Agency. — Partnership.—Employer and employee.—Bailees and bailments.—Surety; promise of guarantee or suretyship. — Automatically transferred and joint obligation. — Conditions. — Discharge of contracts. — Discharge of contract by breach. — Remedies for breach of contract.

657 **Hirsch, Menko Max.** Frucht vom Baum des Lebens. Ozer peroth ez chajim. Die Sammlung der Rechtsgutachten Peri ez chajim des Rabbinerseminars Ets Haim zu Amsterdam, zeitlich geordnet, ins Deutsche übertragen und in gekürzter Form hrsg. von Menko Max Hirsch. Berlin-Antwerpen, [Soncino-Gesellschaft], 1936. 4 p. 1., 365, [2] p., facsim. 4°.

"Dieses Buch wurde gedruckt... für die Mitglieder der 'Soncino-Gesellschaft der Freunde des jüdischen Buches' und... Menko Max Hirsch... vollendet... Januar 1937."

עם שער עברי נוסף: אוצר פירות עץ חיים, זה מפתח לשאלות ותשובות פרי עץ חיים של ישיבת הרבנים עץ חיים באמשטרדם... נלקט ונתרגם לגרמנית ע"י... מנחם הלוי לבית הירש, בערלין ואונירשה, תרצ"ו.

מן השאלות ותשובות המנויים ברשימה זו נמצאים כעת בגנזי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי המספרים האלה: 20—42, 83, 84, 95, 144, 155, 157, 159, 195, 198, 201, 202, 204, 252—255, 257, 259, 260, 266, 267, 272, 283, 284, 294, 297, 302, 303, 307—305, 316, 326, 331, 332, 334, 347, 351, 368, 373, 379, 382, 384, 385, 387, 390, 399, 403—401, 407—409, 414, 416, 432, 439, 444, 446, 448, 450, 454, 466, 475—477, 479, 514, 517, 520, 522, 524, 527, 529, 530, 544—587, 589—601, 603—616.

658 **Strack, Hermann L[eberecht].** Introduction to the Talmud and Midrash. Authorized translation on the basis of the author's revised copy of the 5th German ed. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1931. XVII, 374 p. 8°.

המקור (מהדורה ה') יצא בשנת 1921.
התרגום האנגלי הזה... הוא למעשה מהדורה ששית של המקור. הוא נעשה... על פי טופס של מהדורה ה' הגרמנית שתוקן ע"י המחבר וצוין: "כתביד מוכן לדפוס, בשביל התרגום האנגלי." (מקדמת המתרגם).

659 **Talmud.** The Babylonian Talmud. Seder Mo'ed; tr. into English with notes, glossary and indices under the editorship of I[sidore] Epstein. 8 vols. London, Soncino Press, 1938. 8°.
v. 1-2: Shabbath; tr... by H. Freedman. 2 v. XXXV, 392 p.; 5 p. l., 393—864 p.
" 3: 'Erubin; tr... by Israel W. Slotki. XV, 778 p.
" 4: Pesahim; tr... by H. Freedman. XIII, 678 p.
" 5: Yoma; tr... by Leo Jung. XIV, 481 p.

- " 6: Sukkah; tr... by Israel W. Slotki. Bezah; tr... by M. Ginsberg. XII, 304, XI, 228 p.
- " 7: Rosh Hashanah; tr... by Maurice Simon. — Ta'anith; tr... by J. Rabbinowitz. — Shekalim; tr... by M[oses] H[irsch] Segal. XII, 212, X, 198, XII, 54 p.
- " 8: Megillah; tr... by Maurice Simon. — Mo'ed katan; tr... by H. M. Lazarus. — Hagigah; tr... by I. Abrahams. XII, 232, XII, 224, XI, 202 p.

את הקודמים ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 188 (סדר נשים) ושנה י"ב ע' 321 (סדר נזיקין).
מלבד אלה עיין גם בדפוסי א"י מס' 499, 536, 549, 560.

מדע הדת. פילוסופיה יהודית

660 Goodenough, Erwin R[amsdell]. The politics of Philo Judaeus; practice and theory. With a general bibliography of Philo, by Howard L. Goodhart and Erwin R. Goodenough. New Haven, Yale University Press, 1938. XII, 348 p., ports. 8°.

שתי העבודות הנכללות בכרך זה, אין ביניהן כמעט קשר פנימי ואינן מחבורות אלא ע"י הטרך.

גודינג עומד על השקפתו המדינית של פילון. לדעתו התעניין פילון מאוד בשאלות מדיניות ולפעמים (לא רק בימי גאיוס) גם עסק בהפקידים פוליטיים בחפץ לב. על תורותיו השפיעו לא השיטות היווניות בלבד אלא גם המסורת היהודית: האידאל שלו הוא המלך המשיח. ועל כן לא יכול שום מלך עובד אלילים למצוא חסד מלא בעיניו. בשנאה לזהות התנגד למלוכות רומי ולקיסרים. תורות פילון השפיעו גם על הספרות הנוצרית.

הספר הזה הוא השלישי שהקדיש ג. לחקירת פילון¹ — מלבד מאמרים אחדים בעלי חשיבות רבה. בכל עבודותיו נכרת שיטה אחת: לדעתו לא התרחק פילון מעולם המציאות ולא היה פורה כביכול בספירת המחשבות כפי שנדמה לרוב החוקרים. אלא היה איש שעניין בראשו ויודע את החיים; גם את תורתו לא בדה מלבו אלא הן מבוססות על תקנות קהלתו ומנהגיה. לפיכך אפשר לנו ללמוד מתוך ספרי פילון על פסקי דין הסנהדרין האלכסנדרונים. על חברת יהודים בעלי המסחרין שבעיר מולדתו וגם על עמדת היהודים המדינית.

אני לא אוכל להסכים לשיטת ג. הכללית; את הסעמים בארתי במקומות אחרים². אבל מודה אני בחפץ לב שכל ספריו (וגם הספר שלפנינו) מורים על מומחיות מצוינת ומפיעים אור רב על היהדות המתייגת רעל יחסיה לנצרות. זה חל גם על תיאור התורות המדיניות של פילון שעליהן עברו בשתיקה חוקרי ימי הביניים; מה שכתב ג. ע' 83 וג' ע' 114 וג' ראוי לתשומת לב.

1) The Jurisprudence of the Jewish Courts in Egypt 1929. By Light Light; the Mystic Gospel of Hellenistic Judaism 1935.

2) MGWJ 1930, 363; "Philons griechische und jüdische Bildung" 223; MGWJ 1937, 356; 1938, 278.

החלק השני מכיל ביבליוגרפיה לחקירת פילון. בהוצאתה השתתפו גודינף החוקר וגודהרט איש חובב ספרים שלקט גם חלק גדול מן הספרים הנרשמים שם. מטרתם היתה לאסוף כל מה שנוגע לפילון ישר או בעקיפין: ההוצאות, התרגומים (לשתי לשונות עתיקות ולשמונה חדשות, העברית בכללן), הביבליוגרפיות, החקירות על פילון בכלל, על ספריו ועל מסורתם, על שיטתו ועל תורותיו המיוחדות וגם על הספרים המזויפים המיוחסים לו. פרקים אחרים עומדים על הזרמים הרוחניים-הפילוסופיים, הגנוסטיים, הנוצריים. נרשמו אפילו חקירות על היהדות שבזמן פילון, על מצבה החיצוני ועל כתותיה (כגון האסיים). לכל ספר וספר שנרשם הוסיפו המחברים את הביקורות שנידעו להם.

שטח החקירה שעמדו עליו המחברים גדול ורחב ידים הוא במדה כוז שעניי שני חוקרים לא תספקנה לסקור אותו. לפיכך נמצאים לקויים גם במרכז הענין, ברשימת החקירות על פילון עצמו. נזכרו אמנם בכלל הרשימות הידועות בשם Bursians Jahresberichte (מס' 531); אבל כדאי היה לרשום בפרט את ספרו של Pfister (שהוא כרך אחד מן הרשימות האלה) Die Religion der Griechen und Römer 1930, העומד גם על חקירת פילון. מבין תיאורי הפילוסופיה היוונית לא נזכר Hans Meyer, Geschichte der alten Philosophie 1925 שהקדיש לפילון כ-20 עמוד. מבין תיאורי קורות היהודים נודעו למחברים אלה של יוסט וגריץ (בתרגום אנגלי), אבל למשל לא זה של דמבוב; הזכירו אמנם מאמר של הורודיזקי (כותבים Horodetske) אבל לא את ספרו „המסתורין בישראל“; גם ספרו של Claude Montefiore, The O. T. and after, 1923, עומד לפעמים על פילון. מאוצרות חכמת ישראל באה לידם רק ה־Jewish Encyclopedia; מתוך ה־Encyclopaedia Judaica לא ידעו אלא את המאמר על האנטישמיות העתיקה; ואת הלסקיון היהודי (בן 5 כרכים) ואת „אוצר ישראל“ לא הזכירו כלל. בין החקירות על הספרים המזויפים היה להזכיר Franz Wutz, Onomastica sacra I (1914) 13—29 (על „פירוש השמות העבריים“).

לקויים חשובים נמצאו גם כן בשטחים ההקפיים. על אגרת אריסטאס השוה W. Bauer, Real-encyclopädie der Altertumswissenschaft, Suppl. IV (1930) 280—298; Bickermann, ZNW XXIX (1930) 280—298; על האסיים W. Bauer, Real-encyclopädie der Altertumswissenschaft, Suppl. IV (1930) 386—430; על הגנוזים Hans Jonas, Gnosis und spätantiker Geist 1934; על השפעת פילון על הנצרות Karl Reinhardt, Poseidonios 1921; על השפעת פילון על הנצרות E. Hatch, The Influence of Greek Ideas upon the Christian Church 1890.

ואולם לקויים כאלה אינם אלא כמר מדלי לגבי רשימה בת 1600 ערכים! לא חובבי הספרות ההלניסטית בלבד, אלא כל העוסקים ביהדות העתיקה ובפילוסופיה היהודית יפיקו תועלת מרובה מן העבודה המדויקת ורבת-העמל הזאת. המחברים ממשיכים בעבודתם ומבקשים להודיע על כל המאמצים שיופיעו בשדה עבודתם; הכתובת:

Prof. Goodenough, Yale University, New Haven, Conn., U.S.A.

גם המפתחות נעשו בדיוק; רק לא הבדילו שם בין Horovitz (רב בפרנקפורט) ל־Horowitz (מורה בטורן) אע"פ שכתבו את השמות כהוגן בתוך הרשימה עצמה. יצחק היינמן

661 **Lichtigfeld, Adolph.** Twenty centuries of Jewish thought. London, Shapiro, Vallentine & Co., 1938. 168 p. 8°.

הספר הקטן הזה הוא אנתולוגיה של המחשבה היהודית במשך הדורות. הכוללת את

הביטויים היסודיים של ההכרה היהודית במשך אלפים שנה. (מהחזקמה).
התכן: God and the world... (Hertz, Hess, Bergson, Alexander, Cassirer). — The Law — the Ten Commandments. — Principal types of moral duties or rights emphasized in Talmudic law (I. Herzog). — Of man's duty in the world... The philosophy of Judaism (S. R. Hirsch, N. Krochmal, H. Graetz, S. Formstecher, Samuel Hirsch, S. L. Steinheim, N. Birnbaum, S. Breuer, H. Loewe, F. Rosenzweig). — Judaism and the New Judea (Orthodoxy, Reform Judaism, Zionism).

662 **Montefiore, C[laude] G[oldsmid]; H[erbert] Loewe.** A rabbinic anthology, selected and arranged with comments and introductions... London, Macmillan and Co., 1938. CVIII, 853 p. 8°.

התכן: C. G. Montefiore: Introduction. — H. Loewe: Introduction and prefatory remarks. — The nature and character of God and His relations with man. — Gold's love for Israel. — Man's nature and God's grace. — Israel's love for God. — The law. — Study, practice and goodness. — The commandments, the Sabbath, and the law. — Reward, merit and atonement. — Divine mercy and Divine judgment, idolatry, martyrdom. — The importance of motive or intention. "Kawwanah", and "Lishmah". The love, the fear and the praise of God. — The doctrine of the evil inclination. Righteousness and sin. — Man's repentance and God's compassion. — Hope and faith; miracles. — On prayer. — Justice, honesty, truth in oaths. — On charity. — On industry and independence: on poverty and riches. — Hospitality, courtesy and good manners. — Pity, forgiveness and love. — On humility and pride. — Various ethical conceptions. — The family. — Asceticism. — Peace. — This life in comparison with the next life. — On sufferings. — The gentiles. — On proselytes. — The life to come: resurrection and judgment. — Excursus I: C.G.M.: The use of the adjectives 'Jewish' and 'Christian' in England. — Excursus II: R. H. Snape: Rabbinical and early Christian ethics. — Excursus III: The Rabbis, their generations and their countries. List of rabbis. — Excursus IV: The dating of rabbinical material. — General index (pp. 773—853).

663 **Schoeps, Hans Joachim.** Zur jüdisch-religiösen Gegenwarts-lage. Berlin, "Vortrupp", 1938. 29 p. 8°.

=Jüdische Wirklichkeit heute; eine Schriftenreihe, Heft 1.

Stein, E. Majmonides jako arystotelik żydowski... 585 מ' יין

- 664 **Tract Commission.** Jewish tracts. No. 13-27. 15 v. Cincinnati, The Tract Commission, [193-]. 8°.
- no. 13: Tarshish, Jacob: Judaism and socialism. 25 p.
- " 14: Rosenau, William: The Jewish holidays. 19 p.
- " 15: Bettan, Israel: Post-Biblical Judaism. II: Its spiritual note. 15p.
- " 16: Feldman, Abraham J.: Judaism and Unitarianism. 14 p.
- " 17: Kornfeld, Joseph S.: Judaism and international peace. 22 p.
- " 18: A layman's Jewish library; compiled by Israel Bettan, Louis I. Egelson, Jacob R. Marcus. 40 p.
- " 19: Levy, Felix A.: Judaism and marriage. 19 p.
- " 20: Bettan, Israel: Post-Biblical Judaism. III: Its healthy-mindedness. 15 p.
- " 21: Mattuck, Israel: Immortality in Judaism. 21, [1] p.
- " 22: Philipson, David: Isaac M. Wise. 36 p.
- " 23: Frisch, Ephraim: Jewish philanthropy in the Biblical era. 31 p.
- " 24: Bettan, Israel: Post-Biblical Judaism. IV: Its conception of Israel's place in the world. 14 p.
- " 25: Cronbach, Abraham: The social outlook of modern Judaism. 29 p.
- " 26: Reichler, Max: What is the Talmud? 31, [1] p.
- " 27: Freehof, Solomon B.: What is reform Judaism? 26 p.

קבלה וחסידות

665 אוביס, צבי אביגדור. ספר תפארת צבי ... פירושים חדושים ... בדרך פרד"ס על התורה ועל עניני שבת ומעדים ... מאת ... צבי אביגדור ... נעתק והובא לבית הדפוס ע"י בן המהבר יצחק מאיר אדויעס ... חלק א: על בראשית ושמות. ווארשא, דפוס י. א. פערער, תרצ"ו. [2] דף, 104, 20 ע'. 4°.

ס' זמרת הארץ. עיין מס' 747.

666 משה סופר מפרשבורסק. ספר אור פני משה על כתובים ומשניות ואגדות אור הנעלם שהניח אחריו ... מהר"ר משה מפאשעוויטסק ... ועתה זיכה השי"ת אותי להביא לבח"ד פעם שנית ונתוספו כעת מראה מקומות מהפסוקים ומאמרי חז"ל ... אברהם ישעי' ... פלדשטיין ... בילגורייא, דפוס ש. וויינבערג, תרצ"ו. [1], 87 דף. 8°.

667 נייארמן, אברהם. ספר תועפות ראם >ראם ד"ת רבינו אהרן מנחם מענדל זצ"ל<; כולל בתוכו שיחות ומאמרים קדישין והנהגות ... מכ"ק אדמו"ר ... רבי אהרן מנחם מענדל הרבי הקדוש מראדומין. ובסופו איזה מאמרים מקורות ימי חייו של כ"ק אדמו"ר הזקן מאת הרב צבי יהונתן מכלואהאן ... נאסף על ידי אברהם נייערמאן ... חלק א'. ווארשא, דפוס "קדימה", תרצ"ו. 64 ע'. 8°.

668 התמים; קובץ התמים, יצא מזמן לזמן ע"י איגוד תלמידי התמימים [חסידיו חב"ד], בעריכת: הרב ר' יחזקאל פייגין, הרב ר' יהודא עב"ר, עורך כללי: הר' שמואל זלמנוב. הוצאת שלישית, מקדשת לימי ההילולא ב' וי"ג ניסן. וארשא, נסדר במסדרה "הוטנר", תרצ"ו, 93 ע', פורטרטים, פקסימילים. 8°.

מהמעטפת. את הקודמים ראה ק. ס. שנת י"ג ע' 326.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 539, 552, 561.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

669 אהרן שמחה אב"ד גאמבין. ספר אמרי אש, חלק ראשון על התורה ודרשות למועדים והספרים. אשר חיבר הרב ... מו"ה אהרן שמחה אבד"ק ... גאמבין. חלק שני. על סוגיות הש"ס. נדפס בהוצאת הרב ... מו"ה שמעלקא פיליצער מלאדו בן בנו הגדול של רבינו המחבר, ובהוצאת הרבני ... מו"ה שאול מגאמבין בן רבינו המחבר. וארשא, הוצא לביה"ד ע"י משה ליפשיץ, תרצ"א. [3] דף, 5—160, 60 ע', 8°.

670 בריטניה הגדולה. משרד הרב הכולל. סדר תורה וקול זמרה בבתי כנסיות במדינות בריטניה להכתרת אדונינו המלך ג'ורג' והמלכה אליזבע יר"ה, יום שבת קודש כ"ז אייר, שנת וברכנו בה לשלום לפ"ק.

Prayer and thanksgiving for the coronation of Their Majesties...

Office of the Chief Rabbi, London, [תרצ"ו]. 12 ע', 8°.

עברית ואנגלית עמוד מול עמוד.

יצא שנית לעצם יום ההכתרה: ספר תורה וקול זמרה ... ביום הושם כתר מלכות בראש המלך ... יום ד' ב' סיון שנת וברכנו בה לשלום.

671 גרויבארט, יהודה ליב. יביע אומר; דרושים על חומשי בראשית שמות ויקרא. מועדים. ועוד מאמרים, מאת יהודה ליב גרויבארט. לודו, "מסורת", תרצ"א, 216 ע', 8°.

672 הגדה של פסח; מלוקט מספרים ... שיצאו מפי טהן גדול כמוה"ר אליהו דרשן מוסרי בעיר אומיר ... ערוך מאת יעקב מרדכי ... ריטשעוואל ... (W-wa, דפוס "Pospiech"), תרצ"ה, 24, [8] ע', 8°.

מהמעטפת.

673 הורביץ, שמריהו ליב. ספר פנינים מספרות הדרוש ... לשבת ולכל מועדי השנה, הספרים שונים, צדקה וגמ"ח, כשרות, טהרת המשפחה, חנוך הבנים, בנין ארץ ישראל, ולכל המתרחש בחיי האומה בכלל ובחיי היחיד מישראל בפרט ... ומאמרים ע"ד הדרשנים והדרשנות בישראל, ועניני הלכה וחכמת ישראל, ומאמרי דרוש ... וחומר לדרוש על חמשה חומשי תורה, נסדר ונערך על ידי הרב שמריהו ליב הורוויץ. ניויורק, (דפוס שולזינגר), תרצ"ז, 346, [6] ע', 8°.

נוסף שער שונה במקצת.

674 תודורוב, מנחם מנדל דוד. במועדי דברי תורה ומאמרים אמרי יאי דבר דיבר, "במועד" וזמנו הראוי לו מאת הרב מנחם מענדל דוד חאדאראנו ... ניויורק,

בית מסחר ספרים, "פרדס", תרצ"א, 158, [2] ע', 8°.

דרשות שנאמרו במשך 15 השנים האחרונות.

675 סידוני. בית-הכנסת הגדול.

Prayer and thanksgiving for the day of the coronation of Their Majesties King George and Queen Elizabeth...

סדר תורה וקול זמרה ביום השם כתר מלכות בראש המלך ג'ארג' ובראש המלכה אלישבע יר"ה יום ד', ב' סיון שנת וברכנו בה לשלום לפ"ק. (Sydney, דפוס (Harris), תרצ"ז). 11, [1] ע' 8^ו.

בראש השער: The Great Synagogue, Sydney. עברית ואנגלית עמוד מול עמוד.

676 שפירא, יהושע. ספר קרן ישועה: דרושים... מאת... מרן יהושע

שפירא... הובא לביה"ד ע"י בנו... בהשתדלות נכדו הרה"ג מ"ה יוסף שפירא... בילגוריא, דפוס נ. קרונברג, תרצ"ז. [2] דף, 155, [1] ע' 4^ו.

677 Edinger, Dora. The Jewish year, as portrayed by examples from Jewish literature. New York, National Council of Jewish Women, 1937. 44 p. 8°.

(Contemporary Jewish affairs).

החג: Shabbat. — High Holy Days. — Sukkot. — Hanukkah. — Purim. — Pesach. — Lag Ba'Omer and Shabuot. — Tisho B'Ab. — Bibliography (pp. 43-44).

678 Hertz, Joseph Herman. King George V; memorial sermon by the Chief Rabbi <Dr. J. H. Hertz> Great Synagogue, London, 28th January, 1936. London, Office of the Chief Rabbi, 1936. 11, [1] p. 8°.

679 Katz, Marcel. תכלית מרדכי T'cheiles Mordechai; the liturgical compositions of Marcel Katz. Published by the committee composed of his pupils, friends and admirers on the occasion of the celebration of his thirty years of service as cantor and teacher. (New York, c1938). 3 p. l., [1], 79 p. 2°.

המזמור: Friday evening. — Sabbath morning. — Festivals. — High holy days. — Purim. — Miscellaneous.

680 Soltes, Mordecai. The Jewish holidays; 250 questions and answers on their origin, significance and observance. (2nd edition). New York, Pub. by the Jewish Publication Society of America for the Jewish Welfare Board, (1937). 105, [1] p. 8°.

(Jewish Welfare Board publications).

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 342.

681 Tefillot. תפילות לכל השנה Gebetbuch für das ganze Jahr, bearbeitet im Auftrag des Liberalen Kultus-Ausschusses des Preus-

sischen Landesverbandes jüdischer Gemeinden. Ausg. für Berlin. T. 1-2. 2 v. Frankfurt am Main, M. Lehrberger, 1931. XXI, 611, 124 ; VIII, 580, 84 p. 8°.

עברית וגרמנית עמוד מול עמוד. — לכל כרך נספח „Merkblatt“ בתוך חק.

682 Tefillot. Yizkor — יזכור ; book of memory, ed. by F. Steinmetz. London, E. Goldston, 1937. 48 p. 8°.

התפלות במקורן ותרגומן האנגלי עמוד מול עמוד.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 536, 550, 556.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

683 קלין, שמואל [Samuel Klein]. לחקר הכנויים, והתוארים. בודפשט, תרצ"ח. 15 ע'. הדפסה מתוך „ספר היובל לכבוד פרוש" א. מאהלר, שטרם הופיע. „רוצה אני לנגוע בשאלות אחדות הקשורות בחקר קדמות הכנויים, גם לבאר כנויים אחדים, שעד עתה לא עלה לי לבארם; ולבסוף אדבר על תוארים אחדים בישיבות ארץ ישראל, שהם קרובים לכנויים“.

684 בערמאן, ל. אין לוי' פון יארן; זכרונות פון א יידישן ארבעטער. פארווארט פון חבר נח. אריינפיר — ר. אבראמאוויטש. אריסגעגעבן דורכן מעמארן-קאמיטעט ביים דזינסקער „בונד“... ארבעטער-רינג אין אמעריקע. (וורשע, הוצאת המחבר, אריינפיר 1936). 414, [1] ע'. פורטרטים, ציור. 8°.

מילך, י. די אנטשטייאונג פון „פארווערטס“ און זיין קאמף מיטן „אבענדבלאט“ <1893—1902>; זכרונות. עיין מס' 610.

685 סאהן, דוד. די טעטיגקייט פון דער ביאליסטאקער לאנדסמאנשאפט אין אמעריקע; א געשיכטליכער איבערבליק פון דוד סאהן. אריסגעגעבן פון דעם ביאליסטאקער צענטער צו דער ערשטער קאנזענשאן פון די ביאליסטאקער לאנדסלייט אין אמעריקע. ניו יארק, דזשון, 1934. [ניו יארק, 1934]. 31, [1], 32 ע'. תמונה. 8°.

יודית ואנגליה; מבוא באנגליה בלבד. — שער נוסף באנגליה:

The activities of the Bialystoker Community in America... by David Sohn with a foreword by... Herman Frank.

686 פרידמאן, ש. עטיווד צו דער געשיכטע פון איינגעוואנדערטן יידישן ייטשעו אין פראנקרייך. באנד 1—2. כרכים. (פאריז, 1936—1937). [1] דף, 5—190, [1] ; 261 ע'. 8°.

בראש השער: ש. פרידמאן <ו. שייקאווסקי>.

הכרך השני יצא בשם: די פראפעסיאנעלע באוועגונג צווישן די יידישע ארבעטער

אין פראנקרייך ביז 1914. באווייזט-פארלאג „צוזאמען“, 1937.

כפי שמעיר המחבר בהקדמתו, ספרו זה הוא רק חומר להיסטוריה. המחבר מספר על ההגירה היהודית לצרפת מתחלת המאה הי"ט עד פרוץ המלחמה העולמית.

687 קאודאן, ח[יים] ש[למה]. יוסף לעשטשניסקי <י.כמורנער> ;
 זיין לעבן, שאפן און קאמף... ווארשע, "קולטורליגע", (1937), 83 ע', פורטרטים. 8°.
 בראש השער: כמורנער-פאנד ביי דער יידישער שול-ארגאניזאציע אין פוילן.
 יוסף לעשטשניסקי (1884–1935) היה אחד העסקנים והסופרים החשובים של מפלגת
 הבונד בפוילן.

688 *The Adler papyri; the Greek texts ed. by Elkan Nathan Adler, John Gavin Tait and Fritz M. Heichelheim. The Demotic texts by Francis Llewellyn Griffith. London, Oxford University Press, 1939. 5 p. 1., [3]-118 p., 1 l., XVI pl. 4°.*

הפאפירוסים של אדלר מכילים כהמישים תעודות ביונית ובדמוטית, אשר מוצאן מכפר

Pathyris במצרים העליונה; הן נכתבו בסוף המאה השנייה ובראשית המאה הראשונה
 לפני סה"נ. התעודות האלה מהוות ארכיון של איש אחד בשם הורוס, המסומן בפאפירוסים
 יוניים כ"פרסי" ובתעודות דמוטיות כ"עבדו של האל Harsemtow". הכנוי "פרסי"
 אינו צריך להטעותנו: בתקופה זו ה"פרסים" במצרים לא היו עם, אלא חלק מן הצבא
 התלמי, והיו מתגייסים מבני עמים שונים — מצרים, יוונים, יהודים וכו'. אין ספק שהורוס
 היה מצרי לפי מוצאו, כפי שמעיד על כך שמו המצרי (וכן שמות כל בני משפחתו), התעודות
 הדמוטיות בארכיונו והעובדה שהיה "עבדו", כלומר כוהנו, של אל מצרי.

לכאורה, מה למצרי זה וליהדות? אף-על-פי-כן חושבים המו"לים (אדלר והייכלהיים)
 שהורוס השפיע מן היהדות וגמגמה על "יראי ה'" (σεβόμενοι τὸν θεόν). ואלה הם
 נמוקיהם: בין הפאפירוסים של הורוס יש אחדים המכילים שטרי הלואות הנתינות בלי
 רבית. אדלר רואה פה את השפעת המצווה שמות כ"ב, כ"ד ודברים כ"ג, כ'. אפשר היה
 להסכים להנחה זו, אילו היו השטרות האלה תיחידים המעידים על הלואות בלי רבית.
 אולם למעשה נשתמרו בין הפאפירוסים שטרות רבים בנוסח זה, ומהם למדים אנו שהמנהג
 להלוות כסף (או תבואה) בלי רבית היה נפוץ במצרים ההלניסטית בין הישוב
 המצרי והיווני. קשה לקבוע את מוצא המנהג הזה, אולם כדאי לציין שהלואות אלה
 היו בדרך כלל קשורות בקנסות המורים למקרה של איחור התשלום, ולפעמים עלה הכסף,
 שנשתלם בצורת איחורין, על הרבית הרגילה של 24 למאה שהורשתה מטעם הממשלה. יש
 יסוד לחשוב שההלואות "בלי רבית" לא היו אלא אמצעי לסחוט מן הלווה כסף יותר מן
 הרגיל.

את הסימן השני להשפעת היהדות על הורוס וקרוביו ראו אדלר והייכלהיים באחד
 הפאפירוסים הדמוטיים, אשר בו נזכרת שמיטת חוב בשנה השביעית לאחר שהלווה קבל את
 ההלוואה. אולם גם פה הדמיון אינו אלא חיצוני. העובדה עצמה שהמלווה מכריז על שמיטת
 החוב מעידה שאין כאן השפעת המשפט היהודי, כי השמיטה היהודית לא היתה זקוקה
 להכחזת המלווה והיתה משמטת את החוב מאלית. העובדה שהתעודה הדמוטית הנ"ל משמטת
 את החוב בשנה השביעית לאחר שהלווה קבל את ההלוואה אינה מוכיחה
 ולא כלום, כי השמיטה היהודית אינה קשורה בתאריך שבו ניתן החוב, אלא היא מחזור של
 שנים קבוע מראש. ולכן כתוב בדברים ט"ז, ט': השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל
 לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וכו', ולכן
 בא הלל והתקין את הפרוטבול (שביעית, י' ג').

אדלר והייכלהיים אינם חושבים את הורוס ליהודי, ואף לא לגר. ובצדק, כי קשה לתאר שכיהן מצרי יתגייס למשימה כזוהן לאליל. הם חושבים אותו ל"ירא ה'". אולם גם יראי ה' האמינו באל אלהי ישראל היחיד והמיוחד, ואיך היה יכול אדם כזה להשתחוות לאל זר? אמנם, בתקופה הרומית הסתירו רבים את קרבתם ליהדות מטעמים פוליטיים. אבל בתקופה ההלניסטית, שאנו דנים עליה, לא היה קיים שום נמוק להתנכרות זו. ועוד דבר. "יראי ה'" נבדלו מן הגרים בעיקר בזה, שסגלו לעצמם רק את המנהגים הבלטיים ביותר של היהדות, כגון שמירת השבת, המאכלים הכשרים, וכדומה. אם נשער שידעו גם את המצוות בדבר השמיטה, הרבית וכו' הרי נאמר שידעו את התורה כולה ושמרו על כל מצוותיה, ואיך נבדיל אז ביניהם ובין הגרים?

אין איפוא יסוד מספיק לראות בהורוס ובבני משפחתו אנשים מושפעים מן היהדות. המאפיינים של אדלר הם מקור מענין לחקר חיי הישוב המצרי במצרים העליונה בתקופה ההלניסטית, אולם אין קשר כל שהוא ביניהם ובין תולדות היהודים במצרים.

א. צ'ריקובר

689 Carlbach, J[oseph]. Renegatentum des Geistes... Teil 1: Kritik von Elias Auerbach: "Wüste und Gelobtes Land". Frankfurt/M, Israelit und Hermon G.m.b.H., 1937. 48 p. 8°.

המחבר מתייחס בשלילה גמורה לספר המבוקר בעיקר משום שהמחבר (1) לא שם לב לדברי מפרשי התורה כמו התלמוד, רש"י, ראב"ע, רד"ק, מלבי"ם, חירש, ד. צ. הופמן ואחרים. (2) לא היה מדעי ואוביקטיבי למדי. (3) לא בחן ערכים יהודיים מתוך השקפה יהודית אלא הלך אחרי מלומדים לא יהודיים ואפילו אנטישמיים. — את הספר עצמו ח"א עיין ק. ס. שנה ט' ע' 460—463 (בקורת מאת ד"ר ב. מילר) וח"ב עיין שנה ט"ז ע' 68—70 (בקורת מאת פרופ. וו. פ. אלברייט).

690 Cernăuți. Comunitate evrească. Ediția festivă închinată jubileului de 60 ani de la înăugurarea Templului. Chanukah 5698, 28 noiembrie 1937. (Cernăuți, Editura Comunității evrești), [1937?]. 56 p., illus., ports. 4°.

הקהלה היהודית בצ'רנובץ. ספר היובל למלאת ששים שנה לחנוכת בית הכנסת בעיר זו, בחנוכה תרצ"ח. — המאמרים ברוסנית ובגרמנית או בגרמנית בלבד.

691 Ginsburger, M[oses]. Histoire de la communauté israélite de Bischheim au Saum... Publiée à l'occasion du centenaire de la synagogue. Strasbourg, Imprimerie du "Nouveau journal", 1937. 140 p., illus., plan, ports. 8°.

==Publications de la Société pour l'histoire des Israélites d'Alsace et de Lorraine, 24.

המחבר מספר על הקהלה העברית בבישהיים (במחוז שטרסבורג) מהמאה השמונה עשרה עד ימינו. מספר היהודים בקהלה זו הולך ומתמעט, בשנת 1784 היו בה 473 נפש ובשנת 1931 רק 148.

692 **Grotte, Alfred.** Synagogenspuren in schlesischen Kirchen ... Breslau, M. & H. Marcus, 1937. 2 p. l., 67, [1] p., plans, pl. 8°.

=Schriften der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums, Nr. 41.

התכן : Urkunden aus Stein und Mörtel. — Zur Umwandlung von Synagogen und Kirchen.— Synagogen-Kirchen in Schlesien.— Oels.— Striegau.— Jauer. — Schweidnitz. — Breslau. — Münsterberg. — Glogau.

693 **Henriques, Basil L[ucas Quixano].** The indiscretions of a warden. London, Methuen & Co., (1937). VIII p., 1 l., 306, [2] p. 8°.

דברי זכרונות.

694 **Herrmann, Hugo.** In jenen Tagen. Hälfte 1. Jerusalem, Verlag des Verfassers, (Julius Kittls Nachf., Keller & Co., Mähr.-Ostrau), 1938. 418, [1] p. 8°.

זכרונותיו של הסופר והעסקן הציוני בצ'כיה. מקישים את שנות ילדותו ונעוריו עד שנים את למודיו בגימנסיה (1887—1906).

695 **Insler, A[braham].** Legendy i fakty. Lwów, (Nowa drukarnia lwowska), 1937. 92 p., 1 l., [4] p., facsim. 8°.

=“Cofim”, Żyd. tow. wydawnicze : [Publications], T. 1.

הדפסה מתוך : “Nasza opinja”

„אגודת ועבודות”. על הפרעות ביהודים בלובוב בנובמבר 1918.

696 **The Jewish Historical Society of England.** Miscellanies. Part III. Paulton (Somerset) and London, Purnell and Sons, 1937. VIII, 120 p., facs. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 457.

התכן : C. Roth : The lesser London synagogues of the 18th century. — W.S. Samuel : The Jews and the great plague ; The Jewish oratories of Cromwellian London. — M. Adler : Medieval Jewish mss. in the Library of St. Paul's Cathedral, London. — J. Parkes : The Jewish money-lender and the charters of English Jewry in their historical setting. — S. Levy : Bibliography of “I. A.” — R. J. D'Arcy Hart : The family of Mordecai Hamburger. — L. Rabinowitz : The origin of the Canterbury “Treaty” of 1266. — D. Abrahams : Jew brokers of the City of London. — Miscellanea.

697 **Josephus, Flavius.** La prise de Jérusalem de Josèphe le Juif ; text vieux-russe publié intégralement par V[asilii Mikhailo-

vich] Istrin. Imprimé sous la direction de André Vaillant, tr. en français par Pierre Pascal. T. 2. Paris, Institut d'études slaves, 1938. 5 p. l., 278, [1] p. 8°.

—Textes publiés par l'Institut d'études slaves, II.

עם שער מקוצר בסלביה של הכנסיה. — את הקדום ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 332.

698 **Lasker-Schüler, Else.** Arthur Aronymus; die Geschichte meines Vaters. Berlin, Rowohlt, 1932. 72, [1] p. 8°.

699 **Laski, Neville J[onas].** 'The Jewish contribution to Western civilisation', an address... November 25th, 1937. Foreword by O. Temple Morris... (Cardiff, typ. Western Mail and Echo), [1937?] 19 p. 8°.

מהמעטסת. Cardiff Business Club... בראש השער

700 **Lilienthal, Saul.** Jüdische Wanderungen in Frankfurt am Main, Hessen, Hessen-Nassau. Frankfurt a.M., J. Kauffmann, 1938. 4 p. l., 132 p., illus. 8°.

הספר כולל ידיעות על היהודים ב-164 קהלות. גיחונים מספרים על היהודים בהווה ובעבר, בכל קהלה וקהלה. כמו כן מסופר על המוסדות היהודיים ועל המקומות ההיסטוריים ועל האישים החשובים שפעלו בקהלות אלה.

701 **Martin Buber und sein Werk.** Zu seinem sechzigsten Geburtstag im Februar 1938 überreicht vom Schocken Verlag. [Berlin], Schocken Verlag, [1938]. [32] p., port. 8°.

"Chronologie der Buchveröffentlichungen Bubers einschliesslich der Übertragungen und Editionen": pp. [6-10].

702 **O'Connor, Harvey.** The Guggenheims; the making of an American dynasty. New York, Covici, Friede, (c1937). 496 p., illus., ports., fold. geneal. tab. 8°.

703 **Riabnin, Jan.** Materiały do historii miasta Lublina 1317-1792... [Lublin], Wydawnictwo "Dziennika Zarządu m. Lublina", 1938. XXXIV p., 1 l., 209, [2] p. 4°.

בראש השער: Zarząd miejski w Lublinie.

„מקורות לתולדות העיר לובלין 1317-1792". — בספר 438 תעודות, 72 מהן בעניני יהודים. (עיין במפתח ע' 209).

704 **Riabini, Jan.** Materiały do lubelskiego słownika aktowego. Lublin, (Magistrat), Warszawa, Skład główny: Dom książki polskiej, 1934. 60 p. 4°.

—Wydawnictwa Magistratu m. Lublina. Nr. 4.

תורגמו ליידיש: **בראש השער**: Towarzystwo przyjaciół nauk w Lublinie.

„חומר למלון האקטים של לובלין“ היינו מלון של המונחים המשפטיים. שהשתמשו

בהם בבתי משפט ובמוסדות ממשלתיים של העיר לובלין. — ענין יהודי: ע' 19—20, 22.

27—28, 32, 59.

705 **Robertson, Edward.** The disruption of Israel's monarchy before and after. Manchester, The Manchester University Press, 1936. 25 p. 8°.

הדפסה מיוחדת מתוך: "Bulletin of the John Rylands Library," v. 20, no. 1, 1936.

706 **Rosenthal, Erwin I. J.** Don Isaac Abravanel; financier, statesman and scholar 1437-1937. Manchester, Manchester University Press, 1937. 36 p. 8°.

הדפסה מיוחדת מתוך: "Bulletin of the John Rylands Library", v. 21, no. 2, Oct. 1937.

707 **Schütte, Carl Theodor.** Völlige oder teilweise Ausschließung volks- oder stammfremder Staatsangehöriger von den politischen Rechten in der deutschen Geschichte... Würzburg, Druckerei u. Verlag wissenschaftlicher Werke K. Triltsch, 1937. IV, 50 p., 1 l. 8°.

Diss. Hamburg. Die Juden in Deutschland: 43—30 '7

708 **Sinzheimer, Hugo.** Jüdische Klassiker der deutschen Rechtswissenschaft. Amsterdam, M. Hertzberger, 1938. 312 p., ports. 8°.

התוכן: Friedrich Julius Stahl. — Levin Goldschmidt. — Heinrich Dernburg. — Josef Unger. — Otto Lenel. — Wilhelm Eduard Wilda. — Julius Glaser. — Paul Laband. — Georg Jellinek. — Eugen Ehrlich. — Philipp Lotmar. — Eduard von Simson. — Schlusswort.

*709 **Untermeyer, Louis.** Heine; paradox and poet; the life. New York, Harcourt, 1938. XIII, 403 p. 8°.

710 **Zu Martin Bubers 60. Geburtstag, 8. Februar 1938**; ein Rundbrief an die jüdischen Lehrer. (Berlin), Reichsvertretung der Juden in Deutschland, Schulabteilung, [1938]. 23, [1] p. 8°.

רשימות מאת א. לשניצר זר. ולטש ונאום של א. סימון בפני בני-העוררים.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 476, 510, 512, 517, 519, 527.

עם ישראל בזהוה

711 אידיש נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד. פערצנטע קאנווענשאן בוך פון ... אידיש נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד, איין און דרייסיגסטן מאי 1936 אטלאנטיק סיטי. [ניו יארק, 1936]. 60 ע', פורטרטים. 4⁰. ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 436. מאמרים ורשימות בענינים העומדים על הסדר וברכות לעידה. המערכת: מ. י. קאליש, מ. ראטענשטיין, מ. חמץ.

712 אמדורער בענעוואלענט סאסייעטי. סאוועניר זשורנאל [פון דער] אמדורער בענעוואלענט סאסייעטי, ארויסגעגעבן צום פינף-און-צוואנציגסטן יובילעאום, זאנטאג, דעם ציטען יאנואר, 1937 ... [ניו יורק, 1937]. 64 ע', פורטרטים, צלומים. 4⁰. בראש השער: 1937 — 1912. עם מחלקה באנגלית.

על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית:

Souvenir journal [of the] Amdurer Benevolent Society ...

העורך: מאכס יעלינגער. — מהתכן: י. ריבקיןד: אמדור (אביסעל געשיכטע פון מיין פאטערס געבורטס-שטעטל): ע' 25—30.

713 וואקסמאן, צ. ה. אין לאנד פון מהר"ל און מאסאריק: שטריכן פון א רייזע איבער טשעכאסלאוואקיי. אילוסטרירטער רעפארטאזש. ווארשע, (הויפט-פארקויף: „קולט-בוך“), 1936. 239, [1] ע', טפה. פורטרטים, פקסימיל, תמונות. 8⁰. המחבר מספר גם על הישוב היהודי במדינה זו. — תרגום גרמני ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 352.

714 (Board of Deputies of British Jews). Germany and the Jews; a plain statement of facts, (2nd ed. <rev. and enl.>). [London], (Jewish Board of Deputies, 1939). 15, [1] p. 8⁰.

מהמעטפת. — את המהדורה הראשונה ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 461.

715 Bornstein, I[zaak]. Rzemiosło żydowskie w Polsce. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1936. VIII, 189 p., 1 l., tab. 4⁰.

=Komitet dla zbadania potrzeb gospodarczych ludności żydowskiej w Polsce: [Publications], Nr. 2.

המחבר נותן סקירה היסטורית על המלאכה היהודית בפולין עד תקופתו (התקופה שלאחרי המלחמה) ומתאר את המלאכה היהודית בזמננו מבחינות שונות (משפטיות, כלכלית, ארגונית וכו' ועוד). בספר 68 טבלאות סטטיסטיות וביבליוגרפיה (ע' [181]—182).

716 Brochmann, B[ertram] Dybwad. Open letter to Herrn Reichskanzler Adolf Hitler. An appeal to Germany from Norway. Bergen, Det Frie samfunds forlag, 1937. 16 p. 8⁰.

A propos the Jews and the right of the stronger: ע' 9—10

717 **Centrala Związku kupców. Sekcja branży mięsnej.** Ekonomiczna strona zagadnienia uboju rytualnego <na podstawie materiałów opracowanych przez Sekcję branży mięsnej przy Centrali Związku kupców>. [Warszawa], (Centrala Związku kupców, 1936). 15, [1] p. 8°.

„הצד הכלכלי של שאלת השחיטה הריטואלית. על סמך חומר מעובד בידי סניף הבשר שעליד מרכז אגודות הסחורים”.

718 **Comité des délégations juives. Paris. Dix-sept ans d'activité.** Paris, Comité des délégations juives, 1936. 15, [1] p. 8°.

719 **Comité voor bijzondere Joodsche belangen.** De ontrecting der Joden in Deutschland. Amsterdam, Uitgegeven in opdracht van het Comité voor bijzondere Joodsche belangen door J. L. Joachims-thal, 1935. 28 p. 8°.

720 **Fishman, Isidore.** The capacity of the minor in Jewish law. London, M. L. Cailingold, 1936. 14, [2] p. 8°.

מחנך : “Ye are my witnesses” Dr. Daiches semi-jubilee volume.

721 **Forschungen zur Judenfrage.** Bd. 2, (3): Sitzungsberichte der 2. (3). Arbeitstagung des Reichsinstituts für Geschichte des neuen Deutschlands, vom 12. bis 14. Mai 1937 (vom 5. bis 7. Juli 1938). 2 Bd. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt, 1937-38. 232 ; 247 p. 8°.

(Schriften des Reichsinstituts für Geschichte des neuen Deutschlands).

את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 75.

החנך : Bd. 2: K. G. Kuhn: Weltjudentum in der Antike. — G. Kittel: Das Konubium mit Nicht-Juden im antiken Judentum. — H. Bogner: Philon von Alexandrien als Historiker. — M. Wundt: Das Judentum in der Philosophie. — H. A. Grunsky: Baruch Spinoza. — Fr. Koch: Goethe und die Juden. — O. Lorenz: Karl Marx. — K. Pleyer: Das Judentum in der kapitalistischen Wirtschaft. — W. Ziegler: Walther Rathenau. — W. Stapel: Kurt Tucholsky. — O. von Verschuer: Was kann der Historiker, der Genealoge und der Statistiker zur Erforschung des biologischen Problems der Judenfrage beitragen?

Bd. 3: W. Frank: “Apostata”. Maximilian Harden und das wilhelminische Deutschland. — E. Botzenhart: Der politische Aufstieg des Judentums von der Emanzipation bis zur Revolution von 1848. — K. R. Ganzer: Richard Wagner und das Judentum. — E. Fischer: Rassenentscheidung und älteste Rassengeschichte der Hebräer. — O. von Verschuer: Rassenbiologie der

Juden. — Fr. Burgdörfer: Die Juden in Deutschland und in der Welt. Ein statistischer Beitrag zur biologischen, beruflichen und sozialen Struktur des Judentums in Deutschland. — K. G. Kuhn: Ursprung und Wesen der talmudischen Einstellung zum Nichtjuden. — G. Kittel: Die Abstammung der Mutter des Origines. Die Geschichte eines genealogischen Irrtums.

722 **Goldmann, Nachum**. Der jüdische Weltkongress; seine Aufgaben und Ziele. Paris, Exekutiv-Komitee für den Jüdischen Weltkongress, 1936. 32 p. 8°.

723 (**Hirsch, Kurt**). Süd-Amerika, ein Ziel jüdischer Emigration. 3. Aufl. (Amsterdam, n.p., 1936 ?). 2 p. l., 18 numb. l., 6 l. 17:23.

(רחבו גדול מאד).

בראש השער: Ibericus. הקאגרא מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

724 **Izraelita nőegylet, Budapest. V. ker. Emlékkönyv a Budapesti V. ker. Izr. nőegylet 25 éves jubileumáról. 1909-1934.** Budapest, Budapesti V. ker. Izr. nőegylet, [1934 ?]. 55 p., illus., ports. 8°.

אגודת נשים יהודית. בודפשט. המחז החמישי. ספר זכרון לעובד הכזה של האגודה.

725 **Jewish Agricultural Society. Annual report 1937.** [New York], n.p., [1938]. 29 p. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 213.

726 **Les Juifs**, par Paul Claudel, E. Mayer, René Dupuis, Jacques Maritain, P. Gastineaud, Arnold Mandel, R. Postal, D. de Rougemont, R. Montagne, André Spire, S. Lando, S. Campbell, Georges Cattai, R. P. Bonsirven, R. Schwob. Paris, Plon, 1937. 3 p. l., IX, 340 p. 8°.

("Présences").

קיבוץ בשאלת היהודים. אין דעה אחת בכל המאמרים שנרשמו בספר זה.

התכן: P. Claudel: Trois lettres sur Israel. — 1. partie: Un fait: l'Antisémitisme: E. Mayer: Israel persécuté.—Le sang retombe, par ***.— R. Dupuis: Hitler et les Juifs. — J. Maritain: L'impossible antisémitisme. — 2. partie: Explications?: P. Gastineaud: Réactions devant Israel. — A. Mandel: Les caractères antinomiques juifs. — R. Postal: Un exemple: Juifs d'Alsace. — R. de Rougemont: Vocation et destin d'Israel. — 3. partie: Une terre? une langue?: R. Montagne: Le problème politique du Sionisme. — A. M.: Note sur le projet de colonisation juive en U.R.S.S.: Biro-Bidjan. — A. Spire: Valeurs spirituelles du sionisme. — S. Lando: Destin de l'hébreu.— S. Campbell: Un chrétien devant le sionisme. — 4. partie: Le drame spirituel d'Israel: G. Cattai: Instances d'Israel. — J. Bonsirven: La conversion d'Israel. — R. Schwob: Être chrétien. — En manière de conclusion.

727 **Kahn, Alexander.** Conditions of Jews in Poland... distributed by American Jewish Joint Distribution Committee. New York, [193-?]. 12 p. 8°.

728 **Kakowski, Aleksander.** Odpowiedź J. E. Ks. kardynała Kakowskiego rabinom warszawskim w sprawie żydowskiej w Polsce. Białystok, Wydawca L.M., [1934]. 15, [1] p. 8°.

תשובת החשמן קקובסקי לרבני ורשה על שאלת היהודים בפולין.

729 **Kalendarz "Samooobrony" na rok 1935.** Poznań, Wydawnictwo tygodnika "Samooobrona", 1935. 159, [1] p. 8°.

לוח אנטישמי.

730 **Lazaron, Morris S[amuel].** Common ground ; a plea for intelligent Americanism. New York, Liveright, (c1938). 328 p. 8°.

התכן : The background of one American Jew. -- How Jews react to present anti-Semitism. -- Palestine and Jewish nationalism. -- A Christian analysis of anti-Semitism and a Jewish reply. -- What can Jews do? -- What can Christians do? -- Protestant, Catholic and Jew in America.

731 **Lestschinsky, Jakob.** Der wirtschaftliche Zusammenbruch der Juden in Deutschland u. Polen. Hrsg. vom Exekutive-Komitee für den jüdischen Weltkongress. Paris, 1936. 55, [1] p. 8°.

ביקורת ראה לעיל מספר 304.

732 **National Conference of Jewish Social Welfare.** Proceedings... at the annual sessions Washington, D. C., May 28-31, 1938. New York, National Conference of Jewish Social Welfare, 1938. 176 p., portr. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 328.

733 **National Council of Jewish Federations and Welfare Funds.** 1935 (1936) year book of Jewish social work. 3 v. New York, Council of Jewish Federations and Welfare Funds, 1936-37. 3 p. l., 16 p., [3] l., 17-54 numb. l., diagr., tabs ; 5 p. l., 33 p., tabs ; 1 p. l., II, 42 numb. l., [2] l., tabs. 4°.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 203 מספר 797.

התכן : 1935. Part I. : Service trends in family, welfare, child care, care of the aged, hospitals, clinics.

1935. Part II. : Financing the service of local, regional, national and overseas agencies.

1936 : Sections on central financing of Jewish social work ; the receipts and disbursements of 124 federations and welfare funds and their local beneficiaries.

734 **National Federation of Temple Brotherhoods.** The story of Brotherhood progress during 1935-36, (1936-37). 2 v. Cincinnati, Ohio, [1937-38]. [2], 82 ; [2], 90 numb. 1. 4°.

735 **Ort.** Oeuvre de reconstruction juive ; chiffres et faits. (Rapport du Comité exécutif central de l'Union "Ort" présenté au IVe congrès qui a eu lieu à Paris en août 1937. Composé par I. Korálnik...). Paris, "Ort"-Union, 1938. 54 l. 4°.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

736 **Ort.** Rapport du Comité exécutif de la Direction centrale de l'Union Ort, présenté à la Session plénière de la Direction centrale. Paris, 7-9 septembre 1936. (Rédigé par J. Korálnik). [Paris], 1936. [1], 73, [5] l. 4°.

Union "Ort" : בראש השער : — אחד של הדפים.

יצא גם באנגלית בשם :

Ort : Report of the Executive of the Central Board of the Union submitted to its Plenary Session.

737 **Paprocki, S[tanislav] J.** Minority affairs and Poland ; an informatory outline. Warsaw, Nationality Research Institut[?], 1935. 184 p., 1 l. 8°.

נכתב ע"י כמה מחברים. — פרק מיוחד על היהודים : ע' 143—174.

738 **Razovsky, Cecilia.** Making Americans... This manual was compiled in cooperation with... Mrs. Benjamin Spitzer, Mrs. Louise Hamerschlag [a.o.] New York City, National Council of Jewish Women, 1938. 4 p. l., 48 p. 8°.

על עזרתו של National Council of Jewish Women בענין ההתאזרחות של

היהודים באמריקה.

739 **Reichsvertretung der Juden in Deutschland.** Richtlinien für die Berufsausbildung von Juden in Deutschland. (Berlin, typ. O. Gröner, 1936 ?). 24 p. 8°.

=Schriften der Zentralwohlfahrtsstelle und der Abteilung Wirtschaftshilfe bei der Reichsvertretung der Juden in Deutschland, 12.

740 **Shekhtman, Iosif Borisovich.** Prawda o sytuacji żydostwa w Rosji sowieckiej. Warszawa, Wyd. "Nasze życie", 1933. 25, [1] p. 8°.

בראש השער : Józef Szechman.

אמת על מצבה של הקהלות ברוסיה הסובייטית. תורגם מיידיש ע"י ציגמן.

741 Union of American Hebrew Congregations. Proceedings of the Union of American Hebrew Congregations. Sixty-second, (sixty-third, sixty-fourth) annual report, November 1, 1934, (1935, 1936) to October 31, 1935, (1936, 1937). 3 v. [Cincinnati], 1936-1938. 157; 248; 163 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 210.

742 Verdavainne, G. Israel, nation sans territoire contre la nation française. 3e éd., rev., corr. et augm. Paris, En vente à la Librairie d'Action française, (1937 ?). 32 p. 8°.

מהמעטפת.

בראש השער: Ce que tous les Français doivent savoir.

743 World Jewish Congress. Economic Department. La lutte économique contre les Juifs dans le Troisième Reich; travaux du Département économique du Congrès juif mondial, Paris, Genève, New York, 1937. (Genève, typ. Imprimerie et éditions Union), [1937]. 2 p. l., 3-76 p., tab. 8°.

את ההוצאה הגרמנית ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 215.

744 World Jewish Congress. Executive Committee. Le Congrès juif mondial et l'opinion internationale. Paris, Editions du Comité exécutif pour le Congrès juif mondial, 1936. 16 p. 8°.

צינונות וידיעות ארץ ישראל

745 ברקמן, אהרן אבא. מושבות רבניות חורגות בא"י; הרצאתו התכניתית של הרב א. א. ברקמן מסוויר בדבר התישבות רבנית-חורגית על אדמת הקרן הקיימת, במועצה של רבני וילנה ועריה-השדה שהתקיימה בוילנה בכ"ז בכסלו תרצ"ח. וילנה, (דפוס F. Garber), [תרצ"ח]. 7, [1] ע' 8°.

746 דרך הנוער הציוני; ידיעות ההנהגה הראשית. ורשה, (ההנהגה הראשית של תנועת "הנוער הציוני" בפולניה), תרצ"ד. 8°.

המספרים [1]—3 יצאו בשם: ידיעות ... הנוער הציוני...

גליון א' יצא ב' 27 באוקטובר 1933, גל' ז' — במאי 1936. — יותר לא הופיע.

747 ספר זמרת הארץ; בו מבואר ענינים ... מקדושת ארץ ישראל. בפרט מקדושת ציון וירושלים ... מלוט ומחסד על יסוד ספרים קדושים ... בפרט ... ספרי לוקאס מוהר"ן ... נדפס פעם שניה ... ווארשא. א. ל. ציגעלמאן, תרצ"ו. 222 ע' 8°.

748 החלוץ. פולין. המרכז. מחלקת התרבות. סמינריון ב. כ. ת. ב. [ורשה, 193?]. 4°.

הקטגוריה מכתב-מכונה — מקצת הטכסט הוא ביוזית.

התכן: 3. המחזור: למצב היהודים בגולה. הרצאה א: לעשטשינסקי, יעקב: די אנטוויקלונג פון פוילישן יידנטום אין דער נאכמלחמה-צייט. 1. טייל: די יידישע באפעל-קערונג. 12 ע' — 4. לתולדות האינטרנציונליזם. מוסף לאחד במאי. 40 ע' (הטכסט רק

ביונית) — 5. המתווה: בשאלת הארץ. הרצאה א': על יכולת הקליטה של ארץ-ישראל.
19. ע/ טבלאות. — 6. המתווה: למצב היהודים בגולה. הרצאה ב': לעששניסקי, יעקב:
די אנטוויקלונג פון פוילישן יידנטום אין דער נאכמלחמה-צייט. 2. טייל: די עקאנאמישע
לאגע פון אידן אין פוילן. 8. [1] ע/ — 7. ביולטין א. VII. 1936. 1. לתכרים המשתתפים
בסמינריון-בכתב. 10 ע/ — 8. המתווה: בשאלות הארץ. הרצאה ב'ג: חומר ללימוד
השאלה הערבית. חלק א' ב. 2 קונטרסים. 28; 25. [1] ע/.

749 מזרחי. פולין. דין וחשבון מפעולות הערד והערעל להסתדרות מזרחי
בפולניה טבת תרפ"ח—כסלו תרצ"ד, (שבת תרצ"ד — סיון תרצ"ז). 2 כרכים. ורשה, 1934.
1937. 62; 63. [1] ע/ 8°.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ר' ע' 229.

750 קולודני, משה. הנוער הציוני. ורשה. ההנהגה העליונה לתנועת
הנוער הציוני" העולמית, תרצ"ח. [1] דף, 31. [1] ע/ דף, 8°.
תנועת "הנוער הציוני" שייכת מבחינה רעיונית ל"ציונים כלליים א".

751 אידיש-נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד. פינף און צוואנציק יאריקער
יוביליי אלמאנאך... פילאדעלפיע, פא. 1937. [84] ע/ צלומים (בתוכם פורטרטים, פקסימיל). 4°.
העורך: ג. ביסקין. — הקובץ כולל רשימות וחברות על יסודם ופעולתם של
הפארבאנד וסניפיו בערים גדולות.

752 ארץ ישראל קארעספאנדענץ; „פאלקאר". ביולטין פונ'ם 20-טען ציוניס-
טישען קאנגרעס. נמ. 1—16; 3-טען — 15-טען אויגוסט 1937. 16 גליונות. ציריך, 1937. 2°.
הקסוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 78. (שם נדפס בטעות: 10-טן קאנגרעס, וצ"ל 19-טן).

753 גונג, נחמן. דער חובבי ציונים און דער פאליטישער ציוניזם. בוענאס איירעס.
הנוער הציוני, 1937. 47 ע/ 8°.

754 גינסבערג, בן-ציון <ב. צעגראווסקי>. גרשון ציפער, דער סימבאל
פון א תקופה. לעמבערג, (Drukarnia stylowa), 1937. 31 ע/ פורטרט. 8°.
על אחד מהמנהיגים הציוניים בגליציה ג. ציפער (1868—1921).

755 דער מזרחי וועג. געוויימעט דעם רעליגיעזען נאציאנאלען אידענטיט.
New-York, תרצ"ז—1936. 2° גדול. ירחון. גל' א' יצא בתמו.
עד גל' 5, שוואפע באדן תרצ"ז, יצא לעתים בלתי קבועות.

756 „פאלעקס". ווארשע. אילוסטרירטער ארץ-ישראל-אינפארמאטאר; די נויטיגסטע
ידיעות און אנזיכונגען פאר אלע עולים קיין ארץ-ישראל. צוזאמען מיט א העברעאישען
ווערסער בוך. ווארשא, פויליש א"י געוועלשאפט פאר האנדעל און טראנספארט. פאלעקס,
(1935). 64 ע/ 8°.

757 פעסלעך, בן-ציון. פון מלכות ישראל ביו מלכות שדי! <א ווארט צו דער
עפענטליכער דיסקוסיע וועגען ירושלים רעליגיע און יידישען שטאטס-געזאנק און וועגען

דער שאפונג פון א יודישען פראנט. ווארשא-קראקא-לובני-קאלאמיי, "יהדות", תרצ"ו.
16 ע' 8°.

758 פראי, אלעזר. דער אמת איבער ארץ-ישראל; א מארקסיסטישע אנאליז פון
די לעצטע געשעענישן. ארויסגעגעבן דורך הנהגה העליונה פון, "השומר הצעיר". ווארשע.
הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1936. 84 ע' 8° = ספרית הבונר, 3.

759 20-ייעהריגער יובל פון "מזרחי" אין פוילען, תרע"ז-תרצ"ז. ווארשא.
(דפוס "Renoma") תרצ"ז. 31, [1] ע' 8°.

בראש השער: הרב י. רובינשטיין, הרב י. גיסענבוים, הרב ז. גאלד.

760 תורה ועבודה בעוועגונג אין פוילן. פון אווער געדאנקען-וועלט. > פון
רעפעראטען געהאלטען אין "ברוריה" = סעמינאר. ווארשא, תורה ועבודה" = בעוועגונג
אין פוילען, תרצ"ה. [3]—49, [1] ע' 8° = תורה ועבודה בראשורען... 5—6.

761 Ashbel, D[ov]. Great floods in Sinai Peninsula, Palestine,
Syria and the Syrian desert, and the influence of the Red Sea on
their formation. [London, 1938]. pp. [635]—639, maps. 8°.

מהמעטפת
"From the Quarterly journal of the Royal Meteorological Society, v.
LXIV, No. 277. October, 1938."

762 Bagatti, Bellarmino. La cappella sul Monte delle beatitu-
dini; scavo della Custodia di Terra Santa. Città del Vaticano, Pon-
tificia istituto di archeologia cristiana, [1937]. 49 p., illus., map,
plans. 4°.

מהמעטפת. "Estratto dalla Rivista di archeologia cristiana, anno XIV—1937."

763 Barclays Bank (Dominion, Colonial and Overseas). A
banking centenary; Barclays Bank (Dominion, Colonial and Over-
seas) 1836-1936. (Plymouth, typ. The Mayflower Press, pref. 1938).
269, [1] p., maps, pl. (1 fold.), ports., tab. 8°.

על הבנק בא" ע' 97—102, 208—211, 222—223.

764 Biblioteka dla spraw Palestyny i Bliskiego Wschodu, pod
red. Józefa Thona. Nr. 1-7. 7 v. Warszawa, Polsko-palestyńska
izba handlowa, 1935-1937.

שניים קלים בשם הסריה.

Nr. 1: Informator handlu Polsko-Palestyńskiego. Rok 1934.
Opracowała Aleksandra Mozeson. 46 l. 8°.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — מהמעטפת.

[2]: Lewite, L: Zagadnienie imigracji żydowskiej do Palestyny w
świeśle sytuacji gospodarczej kraju. Referat... 19, [1] p. 8°.

עין להלן מספר 793: [3]

[4]: Lewite, L.: Bank Polsko-Palestyński, jego rola, zadania i cele. 6, [1] p. 8°.

5: Informator handlu polski i Palestyną i krajami bliskiego wschodu. Rok 1935. Opracowała Aleksandra Mozeson. 107, [4] p. 8°.

[6.7] : עיין להלן מספר 793

765 **Bodenheimer, F[ritz] S[imon] ; A[braham] Ben-Nerya.** One-year studies on the biology of the honey-bee in Palestine. Cambridge, University Press, [1937]. pp. [385]-403, diagsr., tab. 4°.

"Reprinted from the Annals of applied biology, vol. XXIV, no. 2, May, 1937."

766 **Branówer, Arnold.** "Theodor Hertzl". [București], Netzi-vuth Bethar b'Romania, 1937. 38 p. 8°.

767 **Brown, John.** The road to power. 3rd impression. London, Selwyn & Blount, (1937). 327 p., port. 8°.

פרקים י"ב וי"ג (ע' 141—159): ארץ ישראל, י"ד (ע' 160—170): סוריה ועבר הירדן.

768 **Československo-palestýnská obchodní komora, Praha.** Jahresbericht der Českoslovakisch-palästinensischen Handelskammer in Prag und der Českoslovakischen Handelskammer in Palästina für das Jahr 1936. (Prag), Selbstverlag, [1937]. 76, [1] p. 4°. במימוגרף

"Zusammengestellt von den Sekretariaten beider Kammern unter der Redaktion von Josef Kubálek."

769 **חיינו Chajenu ; Bundesblatt des Brit Hanoar und Bachad in Deutschland...** (Berlin, Brit Hanoar schel Zeire Misrachi und Brit Chaluzim datiim), 1935 תרצ"ו. 4°

מהמעטפת. — שניים קלים בנוסח שערי הגלגלות.

יציא על יד Brith Hanoar und Bachad in Deutschland, Galil Süd, West und Berlin. ירחון. — העורך האחראי: Leon ArieH Händler

770 **Fekler, Hermann.** Der Kongress der 750.000 ; Aufzeichnungen eines Delegierten. (Cernăuți), Verlag "Brith Trumpeldor" România, (c1937). 48 p. 8°.

על המעטפת 1897 Basel—1935 Wien.

על דבר הוציאה של הריביוניסטים ביניה בשנת 1935.

771 Florenthal, Avram. Szervezeti szabályzat és munkarendszer, eredeti forrásmunkák után fordította és átdolgozta : Florenthal Avram. Cluj, Hanoar hacioni, 1935. 56 p. 8°.

השער שעל המעטפת גם בעברית : א. פלורנשל : התקנות והוכחות—עבודת של הסתדרותנו. — ביבליוגרפיה : ע' 40—43.

772 Girard et Barrère, éditeurs-géographes, Paris. Asie Mineure ; côtes de la Mer Noire, Turquie, Syrie, Palestine, Transjordanie, Irak, et Basse Égypte. [Map]. Scale 1:2,500,000. Paris, Girard et Barrère, [193-?]. 98 : 74.

מפת-לואי : "Carte d'ensemble". Scale 1:20,000,000. 23:19.

773 Gittelsohn, Roland B. Modern Jewish problems ; supplementary materials on Zionism. [Cincinnati, Department of Jewish Religious Education, 1935 ?]. 1 p. 1., 72-98 numb. 1. 4°.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. X—XIII. Topics

774 Golub, Jacob S. Unofficial summary of the Royal Commission report. New York, Education Department, Zionist Organization, 1937. 23 numb. 1. 4°.

מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

775 Goodman, Paul. Great Britain and the Jewish National Home ; address on political resolutions ... at the Thirty-seventh Annual Conference of the Zionist Federation of Great Britain and Ireland, 23rd May, 1937. London, Zionist Federation of Great Britain and Ireland, [1937 ?]. 11 p. 8°.

776 Gordon, Aaron David. A. D. Gordon ; Auswahl aus seinen Schriften. Nach der von N. Tradjon unter Mitwirkung von El. Schochat bearbeiteten hebräischen Ausgabe übers. von Victor Kellner. Berlin, Jüdischer Verlag, (c1937). 290, [2] p., port. 8°.

בסוף הספר (ע' 251—290) מדור ביוגרפי, כולל מאמר ביוגרפי מאת יוסף אהרונוביץ ומאמר על א. ד. גורדון בא"י מאת יעל גורדון (בת המחבר). — את המקור ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 148—149, שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן.

777 Gottmann, Jean. The pioneer fringe in Palestine ; settlement possibilities south and east of the Holy Land. ... New York, American Geographical Society, [1937]. pp. 550-565, maps. 8°.

"Reprinted from The Geographical Review, vol. XXVII, No. 4, October 1937."

*778 **Guhr, Hans.** Als türkischer Divisionskommandeur in Kleinasien und Palästina. Erlebnisse eines deutschen Stabsoffiziers während des Weltkrieges. Berlin, Mars Verlag, 1937. 311 p.

779 **Habonim.** Iton Habonim. (London), 1934. 8°.

תכניות ההופעה לא נזכרה. גל' 1 יצא באב תרצ"ד, גל' 10 — בטבת תרצ"ח. ממספר 6 ואילך הגליונות מצוירים. — על המעשמה של גל' 1-8. השם גם בעברית: עתון הבונים.

780 **Heller, Josef.** Historja sjonizmu ; zarys ; przekład z niemieckiego Maurycego Szymła. Warszawa, "Przyszłość", 1936. 3 p. l., 9-220, XV p., map, ports. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 86. שם גם הערכה קצרה.

781 **Herzl, Theodor.** Ösujország <Altneuland> regény. Fordította : Markus Aladár. 3. kiadás. Budapest, Magyar zsidó irodalmi társulat, [193-?]. 231 p. 8°.

בראש השער: Herzl Tivadar — תרגום הונגרי של "אלטנוילנד".

782 **Hoffmann, Chajim.** Träger der Verwirklichung ; die zionistische Arbeiterschaft im Aufbau. (Praha, Zionistische Propaganda-stelle, 5698-[1938]). 3 p. l., 189, [3] p. 8°. ביבליוגרפיה: ע' [185]—189.

=Kleine zionistische Bücherei, Heft 14.

"Beilage zum zionistischen Bulletin "Taamula".

783 **International nursing review.** A study tour in the Near East. [Geneva, 1936]. p. [239]-263, pl. 8°.

הסכסם באנגלית, צרפתית וגרמנית. כולל גם פרק על א"י.

The International nursing review, v. 10, no. 3, 1936. מחוך

784 **Jabotinsky, Vladimir.** Igazságot ! Vladimir Jabotinsky vád-beszéde a Királyi bizottság előtt. 2. kiadás. Budapest, Betár-kiadás, 1937. 1 p. l., 42 p. 8°.

הקטוגרף מכתב-מכונה. תרגום הונגרי של עדות ו'בוטינסקי בפני הוועדה המלכותית

לא"י. את המקור ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 450.

785 **The Jewish pioneer ; a socialist Zionist monthly.** Nr. 1-5 ; February-Oct. 1936. (Organ of Young Poale Zion Alliance). New York, Jewish pioneer pub. association, 1936. 4°.

לא הופיע יותר. גל' 5 : Special Detroit edition יצא לעידה הי"ד של

המפלגה שהתקיימה בדטרויט ב 8-11 באוקטובר.

786 **Judenstaatspartei. Kongress-Tribüne der Judenstaatspartei.** Erscheint während des 20. Zionisten-Kongresses. Zürich, 1937. 2°

האחראי: Th. Grubner. גל' א' הופיע ב 5 באוגוסט.

787 **Das Jüdische Volk ; Organ der Staatszionistischen Organisation.** Berlin, 1937. 2° גדול.

שביעון. גל' א' יצא ב 2 ביולי כ"ג בתמוז, תרצ"ז.

788 **Jugend-Alijah-Weltkonferenz.** Bericht über die zweite Jugend-Alijah-Konferenz <mit Finanzbericht>. Zürich 23.-25. August 1937. (Berlin-Charlottenburg, Arbeitsgemeinschaft für Kinder und Jugend-Alijah), [1937 ?]. 24 p., diagr., tabs. 4°.

מהמעטפת. האחראי: Rudolf Melitz. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 220.

789 **Kisch, F[rederick] H[ermann].** Palestine diary, by Lt.-Colonel F. H. Kisch, Chairman of the Palestine Zionist Executive 1923-1931. With a foreword by D. Lloyd George. London, V. Gollancz, 1938. 478 p., pl., ports. 8°.

ע' 448—459: "פוסטסקריפט" מאת המחבר, התום מרץ 1938. — המחבר היה גם מנהל המחלקה המדינית של ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית בארץ ישראל, ובקשר לעבודתו היה נפגש עם חוגים שונים יהודיים, אנגליים וערביים. הוא היה רשם כמעט כל יום רשימות קצרות הכוללות בעיקר עובדות ותכן שיחותיו עם פקידים, מדינאים ועסקנים ועתונאים. — מהימן נודעו לנו כמה ענינים שבשעתם לא הגיעו לידי פרסום. זהו הימן הראשון של מדינאי ציוני אחראי בשנים שלאחר המלחמה ורב ערכו ככרוניקה היסטורית שנכתבה בזמן המעשים ע"י איש שלפי עמדתו ידיעותיו מפורטות ומוסמכות.

790 **Neophytos, monk, of Cyprus.** Annals of Palestine, 1821-1841, (including a detail account of Arab rebellion against Ibrahim Pasha); manuscript Monk Neophytos of Cyprus. Editor: S. N. Spyridon. Jerusalem, (Syrian Orphanage Press), 1938. 138 p., pl. 8°.

הנזיר ניאופיט בא לירושלים מקפריסין בשנת 1801. הכת"י הוא ביוונית. הכרך שלפנינו כולל תרגום של חלק ממנו עם הקדמה ומבוא מאת המו"ל. המו"ל מקה להוציא בכרכים נוספים את המשך התרגום.

791 **Palestine Economic Corporation.** Eleventh annual report, calendar year 1937. n. p., [1938]. 35 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 214.

792 **Palesztina ; gazdasági szemle.** Budapest, M. c. sz. Palesztina gazdasági bizottsága, 1934. 4°. מהמעטפת.

10 גליונות בשנה. העורך האחראי: Neumann Emil. גליין א' יצא בדצמבר.

793 **Polsko-palestyńska izba handlowa. Warszawa.** Sprawozdanie z działalności Izby handlowej polsko-palestyńskiej za rok 1932 (-1936). 5 v. Warszawa, Izba handlowa polsko-palestyńska, 1933-37. 14, [2]; 18, [2]; 24; 31, [1]; 29, [1] p. 8°.

שנויים קלים בשער. — הד"ח לשכת המסחר הפולני-ארצישראלי. — הד"ח לשנת 1936-1934 הם גם מספרים 3, 6, 7 של הסריה: Biblioteka dla spraw Palestyny i Bliskiego Wschodu (עיין לצד מס' 764).

794 **Powell, Jacob W[esley].** Thrilling moments on Palestine tour... Malden, Mass., n.p., 1937. XVI, 136 p., maps, pl., port. 8°.

על א"י ע' 31-39, 49-70, 87-95. בעיקר על המקומות הקדושים לנוצרים.

795 **Rustum, Asad J[ibrail].** The Royal archives of Egypt and the disturbances in Palestine 1834. Beirut, typ. American Press, 1938. 5 p. l., 13-82 p., maps, pl. (1 fold.) 8°.

=American University of Beirut: Publications of the Faculty of Arts and Sciences. Oriental ser. no. 11.

ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 73 מספר 373.

796 **Schweiger, Moše.** Arlozorov. Beograd, Izdanje Biblioteke Jevrejskog narodnog kalendara, 1938. 1 p. l., 7-188 p., 1 l., port. 8°.

תולדות חייו של חיים ארלוזורוב. — בתחלת הספר (ע' 7-10) הקדמה מאת אלכסנדר ליכט.

797 **Segal, Hyman R.** New dominion and world peace. New York, Palestine Dominion League, 1937. 22 p. 8°.

798 **Shekhtman, I[osif Borisovich].** Selbstliquidation der Diaspora. Hrsg. vom Kultur-Ressort des Generalsekretariats des W.S.A. "Jawne we Jodefeth". London, 1937. 4 p. l., 75 numb. l. 2°.

בראש השער: Weltverband staatszionistischer Akademiker "Jawne we Jodefeth." בהקטגוריה.

799 **Sole, Wilhelm.** Kulturprobleme des Judentums... Mukacevo, Nekudah Verlag, 1938. 155 p., 2 l. 8°.

המחבר סובר, שהיהדות היא דת ולאומיות כאחד ולשם קיום היהדות עלינו לשמור על לאומיותנו ודתנו.

800 **Der Staatszionist...** Die Zeitung der staatszionistischen Idee. Mitteilungsblatt der Staatszionistischen Organisation. Mitteilungsblatt des Staatszionistischen Frontkämpfer-Bundes. Berlin, (M. Schulmann), 1934. 2°.

שבועון. — העורך והמז"ל: Max Schulmann.

גל' 15 של שנה ב' יצא ב 4 בנובמבר. — מגל' 15 שנה ב' עד גל' 11 שנה ג' (1935): דורשבעון.

801 Suşel, E. ed. Viaţa şi opera marelui conducător Nachum Sokolow. (Bucureşti, Depozitar general Librăria "Cartea", 1936?).

32 p. 8°. חייו ופעולותיו של המנהיג הגדול נחום סוקולוב.

802 Thomsen, Peter. Die Palaestina-Literatur, eine internationale Bibliographie in systematischer Ordnung... 5. Band: Die Literatur der Jahre 1925-1934. Lief. 4. Leipzig, Hinrichs, 1938. pp. 705-988. 8°.

נספח שער לכל הכרך עם הקדמה ותכן הענינים. X ע'. — כולל מספרים 11252-9471

והמפתחות. — את הקונטרס הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 83.

Allgemeines. — Geschichte. — Archäologie. — Historische Geographie und Topographie. — Geographie. — Syrien-Palästina heute.

הכרך החמישי ממפעלו הביבליוגרפי העצום של פ. תומסן יצא לאור שלשים שנה אחרי הופעת הכרך הראשון. העבודה גדלה מעשור לעשור; לשנים 1895-1904 (כרך א') נרשמו 2915 ספרים ומאמרים, לשנים 1905-1914 (כרך ב' וג') — 7509, לשנים 1915-1924 (כ' ד') — 8437, ולשנים 1925-1934 (הכרך שלפנינו) — 11.252 ספרים ומאמרים. החוקר הישיש מודיע בהקדמתו שבמשך העבודה התברר, שאי אפשר לרשום את המספר העצום של כל דברי הדפוס במקצוע זה; וכדי שלא יהא הכרך גדול יותר מדי מוכרחים היו להוציא לגמרי מקצועות שלמים כגון הספרות על התנ"ך ותרגומיו וגם, "הספרות היהודית והציונית" מאחר שנמצאת ביבליוגרפיה בשביל מקצועות אלה ב"קריית ספר". אגב, "קריית ספר" אינה רושמת — בדרך כלל — מאמרים, והמאמרים תופסים חלק גדול ביבליוגרפיה שלפנינו. יש להצטער איפוא שמחלקות כאלה חסרות בביבליוגרפיה הגדולה של תומסן. גם לא הוסבר מה פירושה של "ספרות יהודית וציונית". — כך נרשם (מספר 9020) ספרי-התעודות שהוציא השבועון הציוני הגרמני "יודישה דונדשא" בתור תשובה לדו"ח של ועדת שאר ולא נרשמו הספרים של י. בן צבי: "אוכלסנו בארץ", "אוכלסי ארצנו", שיצאו ע"י החלוץ בורשה (ראה ק. ס. שנה ז' מספר 321 ושנה ט' מספר 1605). מחקבן "ציון" כרך ו' נרשמו המאמרים של ש. קליין: המסע Itinerarium Burdigalense על א"י ושל מ. שטיין: פסדו הקטיוס, ומנו ומגמת ספרו על היהודים וארצם, ולא נרשמו המאמרים: י. מאנן: תחישבות המקובל ר' אברהם ריוויו וחבורתו בירושלים בשנת התס"ב ליצירה (1702 לספ"ה) ושל י. כנעני: החיים הכלכליים בצפת וסביבותיה במאה ה"ט וחצי המאה ה"י. מאמר קטן יותר ומקיף פחות של כנעני: הפייטים הקדומים בתור מוסלמים לתולדות הישוב בא"י — נרשם (מספר 3663a). חסרים המאמרים של ש. קרויס: "עשרה הרוגי-מלכות" (השלח, כ' מ"ד, ע' 10-22, 106-117, 221-233) ו"מי הוא המלך קלון, שכבש את ירושלים?" (שם, ע' 502-505). — הספר של א. צ'ריקובר: "היהודים והציונים בתקופה ההלניסטית" נרשם, אבל מאמריו הגדולים של אותו מחבר: הערים היוניות בארץ ישראל בתקופה ההלניסטית" (השלח כ' מ"ה, ע' 282-297, 436-455) ו"בני-טוביה וסיעתם" (שם, כ' מ"י ע' 308-341) לא נרשמו.

הבקורת של י. קלחנר (ב.קריט ספר" שנה ט') על הספר הנ"ל של צ'ריקובר נרשמה. אבל חסריים המחקר ההיסטורי של קלחנר "ארץ ישראל בימי בית שני", ירושלים, תרפ"ז, וספרו: "הבית השני בגדולתו", תל אביב, דביר, תר"ץ (המחקר הקודם נכנס לתוך ספר זה). החוברת של י. קלחנר: "האונברסיטה העברית בירושלים" נרשמה והוברת יותר גדולה שלו "האונברסיטה שלנו, תולדותיה ומצבה הכללי של האונברסיטה העברית בירושלים" (תל אביב, אמנות, תרצ"ב, מתוך הסריה "לנוער", ספרית הקק"ל) חסרה. — בע' 1 של הספר שלפנינו בין הרצונות על כרך ד' של הביבליוגרפיה של תומסון רשום: א. שבדרון, קריט ספר ה' צ"ל קריט ספר ד'. את ההערכה (החתומה כר"ת א. ש.) כתב לא א. שבדרון, אלא ש. אספ. — חסר הקובץ הגדול של החברה לחקירת א"י ועתיקותיה המוקדש לזכרו של א. מ. מויא (ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 9). — יש להתפלא על העבודה העצומה, שהשקיע החוקר הישיש בביבליוגרפיה עצומה זו. על היקף העבודה יעידו מספרים כאלה: רשימת הקצורים של שמות העתונים והספרים תופסת עשרה עמודים (ע' 10—1); המפתח שבסוף הספר (ע' 844—978) כולל כשבעה עשר אלף שמות. — יישר כחו של המחבר וימשיך את עבודתו הביבליוגרפית הגדולה, לרבות גם המדורות שהשמיט בכרך זה.

803 **Vienna. Palästina-Amt. Neues Palästina-Informationsbuch.** Wien, Palästina-Amt, (1936 ?). 112 p., fold. map, ports. 8°.

"Redaktion: Tibor Sperlinger."

המדורות: Die Geschichte des Wiener Palästina-Amtes. — Was der Palästinawanderer wissen muss. — Erez Israel von heute. — Reisewege und Reise-spesen.

804 **Viteles, Harry.** Fifteen years of the Jewish co-operative movement in Palestine. n.p., [1937]. p. 273-301, tab. 8°.

מתוך: Year book of agricultural co-operation, [1937].

805 **W drodze; organ "Gordonji" i "Busliji" w Polsce.** (Warszawa), 1934. 2° גדול.

1934: דורשבווען, 1935: ירחון. (אי דיוקים בולטת).

העורך: M. Lusternik. — מגל' 1(11) של שנה ב' העורכים:

S. Finsterbusch, P. Lubjaniker, M. Lusternik.

806 **Wizo-review** incorporating "Pioneers and helpers". Bi-annual publication of the Women's International Zionist Organisation. London, 1938. 8°.

העורך: B. E. Gudansky גל' א' יצא בפברואר.

807 **Women's International Zionist Organization.** Bericht der Executive der Wizo über die Arbeitsperiode 5695/7—1935/7 an die

IX. Konferenz der Wizo, Zuerich, 27. Juli bis 2. Aug. 1937. London, Wizo, [1937]. 116 p., illus. 8°. Wizo : בראש השער : מהמעטפת.

ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 494.

808 **Women's International Zionist Organization.** Report of the Executive of the Wizo for the period 5695-5697, 1935-1937 submitted to the IXth Conference... London, [1937]. 104 p., illus. 8°.

מהמעטפת. — ראה גם ק. ס. שנה ח' ע' 368.

809 **Zew młodych ; pismo młodzieży szomrowej.** Lwów, Żyd. org. skautowa Haszomer hacair, 1935. 4°. illus.

מהמעטפת. — משנת 1937 ירחון. לפני כן הופיע לעתים בלתי קבועות. העורך האחרון : I. Majus. על גליציות 1-5 של שנת 1935 רשום : 'Jednodniówka'. גל' 1 יצא בינואר 1935.

810 **Zionist Organization. America.** Zionism, its aims and achievements. New York, Zionist Organization of America, [1936 ?]. 11, [1] p. 8°.

811 **Zionist Organization. America. Education Department.** Zionist education series, no. 1-7. 7 v. New York, 1937. 8°.

N. 1: Live, Enya Harris. Cooperative enterprise in Palestine. 31 p., illus.

בעיקר על הקואופרטיבים הקשורים עם ההסתדרות הכללית של העובדים, על הקואופרציה היצרנית, האשראית, הצרכנית ועל הקואופרציה של הובלה.

2: Lipsky, Louis. Zionism and Arab fears; a lecture delivered before the Zionist forum. 8 p.

3: Hazen, N. William. Absorptive capacity of Palestine: agriculture. 11, [1] p.

4: Kohn, Hans. The Near East in European politics. 11, [1] p.

5: Eisenstein, Ira. What is the Jewish problem? 8 p.

"Reprinted from the Reconstructionist, vol. III, no. 11, October 8, 1937."

6: Steinberg, Milton. The place of Palestine in modern Jewish life. 8 p.

"Reprinted for Education Department, Zionist Organization of America... New York from Proceedings, National Conference of Jewish Social Welfare."

7: Why Zionism. 1938. 15, [1] p.

812 **Zionist Organization. Germany.** Statut ZVfD 1936 (Statut und Bestimmungen über Gemeindearbeit, angenommen auf dem XXV. Delegiertentag der ZVfD <Berlin, den 2.-4. Februar 1936>).

Anhang : Gemeinde-Statut—Ehrengericht. (Berlin, Zionistische Vereinigung für Deutschland), [1936 ?]. 16 p. 8°. מהמעטפת.

813 **Zionist Organization. Great Britain.** Thirty-seventh annual report. April, 1936—May, 1937. London, [1937]. 84, 9 p. 8°.

The Zionist Federation of Great Britain and Ireland. בראש השער

עם מחלקה עברית ושער מיוחד על עמ' ד' של המעטפת: המרכיב הציוני בבריטניה הגדולה ואירלנד... דין וחסבון שנת 7—5696. לונדון. את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 362.

814 **Вито**; (Месечно) списание на Женската ционистическа организация 'Вито' в България. (София), 1930. 8°. иллюстр.

ויצו: ירחון של הסתדרות נשים ציוניות „ויצו“ בבולגריה. סופיה, 1930. — 10 גליונות בשנה. — בשנות 1930—1931 יצא ברוסה. גל' א' יצא באוקטובר 1930.

אתונוגרפיה, פולקלור, אמנות

815 בן-ארי, ר. (פסעודונים של חיים זאב רייקינן). הבימה. איינלייטונג פון א. מקדוני. שיקאגו. ל. מ. שטיין, (c.1937). 354 ע', פורטרטים תמונות, צלומים. 8°.
המחבר היה ממשחקי „הבימה“ מראשיתה עד הפלוג ב-1927 בזמן בקורה בארצות הברית. אין בספר הזה תולדות הבימה ואין גם זכרונות. „רצוני לספר על חיי של הקולטיב התיאטרוני היהודי הראשון, על נסיונותי, סקפוקי ושמחותי ובעיקר השפעותיהם של גאוני התיאטרון על „הבימה“ (מההקדמה). — התכן: די אנשטייאונג פון דער „הבימה“; די ערשטע טריט; די ערשטע פארשטעלונג; נייע קאנדידאטן; מיט וואכטאנגאון; די „הבימה“ צווישן אנסקין און וואכטאנגאון; איסגעהאלטן דעם עקאמען; מיר פארלירן וואכטאנגאון; סטאניסלאוסקי אין דער „הבימה“; די „הבימה“-סטודיא ווערט א מלוכה טעאטער; אן אונט מיט ביאליקן; טשעדעלאוו באנייט פינסקיס „היהודי הנצחי“; מיר גאטראלירן אין לענינגראד; מיר רעפערטירן לייחויק'ס „גולם“; דער „גולם“ א גרויסער דערפאלג; „יעקבס חלום“ אנטער סטאניסלאוסקיס רעזשי; די „הבימה“ אין א פילם פון שלום עליכמס „מבול“; מייערכאלד און אייזשטיין; מיר פארלאזן סאוועטן—פארבאנד; ריגע—אונזערע ערשטע גאסטשפילן אין אייראפע; דערפאלג און צווייפל; די קריטיק און איר ווירקונג אויף דער „הבימה“; די „הבימה“ אין אמעריקע; די צעשיידונג; אינזערע פרואון אין אמעריקע; די „הבימה“ און אנדערע טעאטער טעאריעס — א סך הכל. — בספר נדפסו גם מכתביהם של סטניסלבסקי, שליאפין, מ. גורקי וא. אינשטיין על הבימה וקטעים מרצוניות של א. אלינסקי וא. קוגל מבקרי התיאטרון.

816 פינא, זשאן [Jean Finot]. די אריער לעגענדע און די ראסן ... איבער זעצט מיט אייניגע באמערקונגען און אבנייגונגען פון טעקסט פון מ'מ'נ'ס ... ביאליסטאק, דפוס „ליטאגראף“, תרצ"ו. 30 ע', [1] דף, ציורים. 8°.
המחבר מתנגד ל„תורת הגזעים“. פרק VII, (ע' 18—20) על היהודים, נכתב ע"י המתרגם, המתנגד לדעת המחבר שהעם היהודי — בהבדל לשאר העמים — שמר על הגזע שלו.

817 Carlebach, Esriel. Exotische Juden ; Berichte und Studien. Berlin, Heine-Bund, 1932. 246 p., 1 l. 8°.

על היהודים הספרדים, הדגמים (כת משרידי ש"צ), הקראים, המרגים, על יהודי מרוקו, טוניס, טריפולי, סהרה ותימן. בסוף הספר (ע' 239-246): ביבליוגרפיה.

818 Hartford, Conn. Congregation Beth Israel. The Congregation Beth Israel presents a description—temporal and spiritual—of their new temple at 701 Farmington Avenue, Hartford, Connecticut. (Hartford, Conn., typ. Case, Lockwood & Brainard), 5697-1936. [20] p., illus. 4°.

מהמעטפת.

Sachs, J. Der jüdische Musikalien-Katalog... עין מס' 614

819 Trachtenberg, Joshua. Jewish magic and superstition, a study in folk religion. New York, Behrman's Jewish Book House, 1939. XII p., 1 l., 356 p., front. 8°.

התכן: The legend of Jewish sorcery. — The truth behind the legend.— The powers of evil. — Man and the demons. — The spirits of the dead. — The powers of good. — "In the name of..." — The Bible in magic. — The magical procedure. — Amulets. — The war with the spirits. — Nature and man. — Medicine. — Divination. — Dreams. — Astrology. — Appendices. — Notes. — Bibliography (pp. 315-332).

מלכך אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 471, 484, 551.

בלשנות

820 La... campagne de fouilles à Ras Shamra. 1-7. 7 v. Paris, Geuthner, 1929-36. 4°.

מהמעטפת.

"Extrait de la revue Syria", 1929-36.

1: [Première campagne]: Les fouilles de Minet-el-Beida et de Ras Shamra <campagne du printemps 1929>. (Rapport sommaire) [by] F. — A. Schaeffer. — Les tablettes de Ras Shamra [by] Ch. Virolleaud. 1929. pp. [285]-310, illus. pl.

2: La deuxième campagne de fouilles à Ras-Shamra <printemps 1930> rapport et études préliminaires [by] F.—A. Claude Schaeffer, Charles Virolleaud, François Thureau-Dangin. 1931. pp. 1-23, [193]-266, [350]-357, pl.

התכן: F. A. Schaeffer: Les fouilles de Minet-el-Beida et de Ras-Shamra; rapport sommaire. — Ch. Virolleaud: Le déchiffrement des tablettes

alphabétiques de Ras-Shamra ; Un poème phénicien de Ras-Shamra : La lutte de Môt, fils des dieux, et d'Aleïn, fils de Baal ; Note complémentaire sur le poème de Môt et Aleïn. — F. Thureau-Dangin : Vocabulaires de Ras-Shamra.

3 : La troisième campagne... ראשון ק. ס. שנה יד ע' 78.

4 : La quatrième campagne de fouilles à Ras-Shamra <printemps 1932> rapport et études préliminaires [by] F.—A. Claude Schaeffer, Charles Virolleaud, Edouard Dhorme. 1933. pp. [93]-151, [229]-237, illus., pl.

החן : C.F.A. Schaeffer : Les fouilles de Minet-el-Beida et de Ras-Shamra. Quatrième campagne... Rapport sommaire. — Ch. Virolleaud : La naissance des dieux gracieux et beaux, poème phénicien de Ras-Shamra. — E. Dhorme : Deux tablettes de Ras-Shamra de la campagne de 1932.

5 : La cinquième campagne de fouilles à Ras-Shamra <printemps 1933> rapport et études préliminaires [by] F.—A. Claude Schaeffer, F. Thureau-Dangin, Charles Virolleaud. 1934. pp. [105]-154, [75]-83, [226]-251, illus., pl.

החן : C.F.A. Schäffer : Les fouilles de Ras-Shamra. Cinquième campagne... Rapport sommaire. — Appendice I : P. Montet : Note sur les inscriptions de Sanousrit-Ankh. — Appendice II : Ch. Virolleaud : Etiquettes. — F. Thureau-Dangin : Un comptoir de laine pourpre à Ugarit, d'après une tablette de Ras-Shamra. — Ch. Virolleaud : Proclamation de Seleg, chef de cinq peuples, d'après une tablette de Ras-Shamra ; Fragments d'un traité phénicien de thérapeutique hippologique provenant de Ras-Shamra ; Fragment nouveau du poème de Môt et Aleyn-Baal ; Table généalogique provenant de Ras-Shamra.

6 : La sixième campagne de fouilles à Ras Shamra <Ugarit> <printemps 1934> rapport sommaire [by] Claude F.—A. Schaeffer, Ch. Virolleaud, R. Dussaud, F. Thureau-Dangin, E. Dhorme. 1935. pp. [141]-176, [305]-336, [29]-45, [177]-204, illus., pl.

החן : C.F.A. Schaeffer : Les fouilles de Ras-Shamra-Ugarit. Sixième campagne... Rapport sommaire. — Ch. Virolleaud : La mort de Baal, poème de Ras-Shamra (I AB) ; La révolte de Košer contre Baal, poème de Ras-Shamra (III, AB, A) ; Sur quatre fragments alphabétiques trouvés à Ras-Shamra en 1934. — R. Dussaud : Deux stèles de Ras-Shamra portant une dédicace au dieu Dagon ; Les éléments déchainés, une application des règles rythmiques de la poésie phénicienne. — Fr. Thureau-Dangin : Une lettre

assyrienne à Ras Shamra. — E. Dhorme: Petite tablette accadienne de Ras Shamra.

7: La septième campagne de fouilles à Ras Shamra <Ugarit> <printemps 1935> rapport sommaire [by] Claude F. A. Schaeffer, Ch. Virolleaud, R. Dussaud, 1936. pp. [105]-295, illus., pl.

החכך: C.F.A. Schäffer: Rapport sommaire. — Ch. Virolleaud: 'Anat et la Génisse, poème de Ras-Shamra (IV AB); Les chasses de Baal, poème de Ras-Shamra; Hymne phénicien au dieu Nikal et aux déesses Kôšarôt, provenant de Ras-Shamra. — R. Dussaud: Le commerce des anciens Phéniciens et la lumière du poème des dieux gracieux et beaux; Cultes cananéens aux sources du Jourdain.

Driver, G. R. Problems of the Hebrew verbal system.

ראה ק. ס. שנה זו ע' 99.

המחבר, פרופסור לפילולוגיה שמית משוה באוכספורד ובנו של סמואל דרייבר הנודע, עוסק בספר זה בהרבה בעיות יסודיות של הדקדוק השמי. סקירה על הבעיות האלה ועל הפתרונות שהציע המחבר לאור דעותיהם של החוקרים שקדמו לו אינה אפשרית לי במסגרת ביקורת מכמה בחינות. אצטמצם אפוא בתיאור בנינו הרעיוני והשקפתי על התהוות הלשון העברית, ולא אכנס לדון בפרטי הבעיות המשמשות יסוד לו.

בסיכום המחקר (פרק יז עמ' 151/2) מביע ד. את הדעה שהלשון העברית היא תעריבת מכמה לשונות ובעיקר מן הארמית והאכדית. על שני האלמנטים האלה נוספו האמורית, הפרוטו־שמית (1) וגם גרעין עברי פרימיטיבי. אעפ"י שהמחבר מודה כי סיבה של האמורית אינו ידוע כלל, בכל זאת אינו חושש לראותה כחוליה אמצעית בין הארמית והפרוטו־ערבית. לדעתו החל התהליך עירוב הלשונות הללו עוד לפני התקופה ההיסטורית, אלא שנסתתרים רק בתקופה ההיסטורית, ועדיין ניכרות עקבות התהליך הזה שבתקופה ההיסטורית באגדות השמיות הקדומות שבספר בראשית, שלא רק צורתן אלא גם מספר מלים המצויות בהן השאולות לדעתו מאכדית מעידות עליהן, כי הגיעו לעם העברי מן המקור האכדי. נוסף על כך מוצא המחבר בלשון העברית עקבות דיאלקט שדובר בצפון ארץ־ישראל הקרוב לארמית, וחוא שהיה ליסוד חשוב בה. והתערובת הלשונית תואת ניכרת לא רק באוצר המלים, אלא גם במבנה הדקדוקי של כל הלשון העברית ובסינטיסיס של הפועל בכלל. המחבר מצא גם עקבות של האכדית והארמית בלשונות שמיות אחרות (1), אלא במידה פחותה מאשר בעברית. והסיבה לכך, שהעם העברי יסודו באלמנטים גוועים שונים שמיים ולא־שמיים, ששמרו כל אחד ואחד על הדיאלקט שלו אפילו לאחר יצירת הלשון הספרותית. הנחה זו נראית לו מן האלמנטים השונים המבצעים גם מתוך הלשון הספרותית הקלאסית, אעפ"י שסולקה ממנה בכוונה כל „בליטה" דיאלקטית ויש לה פנים אחידות. ברם מצד שני נקיה העברית — לדעת המחבר — מכל הסטיות והאנומליות שמצוינות בהן כל לשון טבעית וזוהי (שתי ההנחות האלה הן בחינות: תרתי דסתרי), עד שאין לך מנוס מן ההנחה, כי הלשון העברית המקראית עבוד מלאכותי של חכמים היא, החסר מקוריות וריות זוהי.

כל בנינו הרעיוני של המחבר והשקפתו על התהוות הלשון העברית נראים לי פורחים באויר. אמנם דעתו מזכירה את התיאוריה הידועה של הנס באואר, שאף היא לדעתי אינה מכוחה לאמת, אולם בהלך הרעיונות, שיטת המחקר וערכה המדעי אין בינה ובין התיאוריה של המחבר שלנו דמיון כל עיקר.

מתקבלת על הדעת ההנחה שבעלי המסורה, ואפשר עוד קודמיהם, טשטשו בלשון המקראית כמה תופעות דיאלקטיות ועממיות, אולם דבר זה אינו פוגע כלל בהנחה היסודית שלשון המקרא מייצגת לשון ספרותית חיה בזמן יצירת התעודות הספרותיות שלה. כמו בכל לשון כן גם בעברית יתכן שתמצאנה לעתים צורות ארכאיות ודיאלקטיות ואין בכך משום ראיה לתערובת. וזאת הדין לגבי המלים השאולות מלשון אכדית כנ"ל, ואין גם בזה כל יחס למושג התערובת הלשונית. אף ההנחה של חוסר כח חיוני ללשון המקרא אינה ניתנת כלל להוכחה, והיא יותר בגדר השערה סובייקטיבית; מ"מ רוחות הדעה במדע ובקרב חוקרי הלשונות השמיות, שדווקא לשון המקרא עולה מבחינה סינטקטית וצרכי הביטוי במקוריותה על כל יתר הלשונות השמיות¹.

סעות מוזרה ומחלסת להניח שהעברית נקיה מן אנומליות יותר משאר הלשונות השמיות, והדבר אינו צריך להוכחה כלל. כמו כן שיטה פסולה היא לגבי מחקר לשון, ובנידון זה הלשון העברית, להעביר שאלת התהוות העם והרכבו הגזעי (כל זה עדיין לוטה בערפל כבד) באופן ישר לשאלת אופי הלשון. אי אפשר לומר שהדברים תלויים זה בזה תלות עיקרית.

חוקר לשון גם חייב להתרחק מן השיטה הרואה בתופעות לשוניות מקבילות בשני ענפים ויותר של משפחה לשונית מסוימת — השאלות וחיקוי. כבר ידוע שבתחום לשונות מקורבות זל"ז מצויות תופעות דומות אע"פ שלעיתים רחוקות הלשונות זמ"ז ריחוק רב בזמן ובמקום. כל עוד שאין בידינו הוכחות היסטוריות מפורשות, אסורים אנו להניח השאלה. הנה דוגמה: בדיאלקטים ערביים דרומיים בזמננו כמו במהרי נמצאות כמה מלים בעלות שינויים פונולוגיים לא מבוררים הידועים לנו היטב מן הדיאלקטים הארמיים העתיקים כגון: בר, תרין — בן, שנים². על דעת איזה חוקר תעלה המחשבה לראות בערבית הדרומית קומפוננט ארמי? וכיוצא בזה היחס שאנו מוצאים בעברית בין הצורות גנב—גבור השכיח גם באחד מן הדיאלקטים הנ"ל³. הדמיון הנודע בין שבאית ואכדית לא פיתה — לפי ידיעתי — עד כה שום חוקר לשער, כי שבאית היא תערובת מן אכדית וערבית. רק התעוררה השאלה המוצדקת, מהו יחס הקרבה הגניאולוגית בין הלשונות האלה, ושאלה זו שונה במהותה תכלית שינוי ממה שהתכוון לו המחבר.

עוד זאת: אסור להסיח את הדעת מהעובדה שע"י שינויים סיקנודריים יכול להתהוות דמיון בשטח מסויים בין הלשונות הרחוקות ביותר זמ"ז בתחום משפחתו, ויתכן שיתהווה דמיון גם מתוך תהליכים דיברגנטיים בהחלט ואפילו ממנוגדים זה לזה. והדברים ברורים וגלויים לידועים, ואין מקום להאריך בזה.

1) Brockelmann, Grundriss der vergl. Gramm. der semit. Sprachen I, p. 11.

2) Nöldeke, Neue Beiträge zur semit. Sprachwissenschaft p. 139.

3) Rhodokanakis, Studien zur Lexikographie u. Grammatik des Altsüd-arabischen, I, p. 16, n. 2.

אעפ"י שאמרתי תחילה שלא אכנס בפרטי העניינים איני יכול שלא להעיר על טעויות עיקריות בולטות בחומר שעליו מושתת הבניין.

א. המחבר נוטה להשוות שרשים מן הלשונות השמיות בלי שעמד תחילה על הצורות היסודיות שלהם. בעקבו, למשל, אחר "צר" מביא הוא גם את המלה "חצר", שהצ' שלה כידוע מקורה ב"צ" בעסקו ב"ח"ר" מביא הוא "חור" בתור שורש ארמי, ואינו מוצא נחיצות להביא בחשבון שהצורה הארמית המובהקת של שורש זה היא "חדר" (הדר" בתלמוד) ועוד.

ב. דרייבר אינו גותן את דעתו על כללי התנועות בדיאלקטים השונים, למשל (בעמ' 9) התנועה u בצווי של "קום" היא קצרה לדידיה גם בעברית כמו בערבית (אגב גם "תקום" כתובה ב-u קצרה!). שאלת אורך וקוצר התנועות שנויה אצלו בערבוביה; כל חולם ארוך בעיניו, למשל גם של (ōzen) (אזן), עמ' 4, כל צירה ארוך, אפילו של qatēl (! במקום qatēl), הבינוני בסורית, (עמ' 22), ומשום כך אינו מבדיל בארך הצירה של המלה כבד בין כשהמלה היא תואר ובין כשהיא פועל⁴) (שם עמ' 23 וגם עמ' 49).

ג. בכלל ניכר שהמחבר נגרר בטעות אחר הכתב ולא אחר שיקול הדעת הפילוני. לא זו בלבד שהוא כותב yītev (עמ' 49) במקום tēv, itev כלומר תאב, במקום

tēv, אלא כל שורש נע בסורית בראש מלה, שאינו מובע, כרגיל, בכתב יוצא אצלו כשורש נח, לעומת אותו השורש הנע עצמו בארמית המקראית המובע בכתב, כמין qetāl (פועל בעבר) לעומת qtal (?) בסורית (שם עמ' 22 ועמ' 45, הערה 2). המחבר אינו יודע כנראה את כללי הכתיב הסורי, וגם פוגע בשני כללים דקדוקיים אלמנטריים: (א) בשום לשון שמית עתיקה לא תיפתח מלה בשווה נח, (ב) בשום דיאלקט ארמי לא יתכן קיטוי בנדכפ"ת בצורות כמו kpen (ר"ל kefen = כפן), shkev (ר"ל shekhev = שכב), rkev (ר"ל rēkhev = רכב), shken (ר"ל shekhen = שכן) ועוד (שם עמ' 49).

ד. מתמיהה מאד העובדה, שהמחבר ראה הכרח לעצמו ל"תקן" צורות שהביא מדקדוקו של שלטחם לארמית הנצרית של ארץ-ישראל בקשותיו את הרפה ובהאריכו את קוצר התנועה הנכון; כמו (פעלים בעבר) shbōq במקום shevoq (שבוק), shpōk במקום shefokh (שמוך) dbōq במקום dēbhoq (דבוק), smō במקום shēmo' (שמוע) זכו) (עיין עמ' 53).⁵

ה. מלבד זה נכשל המחבר בטעויות לא מועטות שלא דווקא המדקדק אלא כל יודע לשון עברית לא יכשל בהן. המחבר יודע מלה כמו "muscle", sharid (עמ' 5). וא שריד במקום שריר. הוא סבור שהבסיס של שרשים "שאה" [משתאה (בר' כ"ד כא)] ו"שעה" היא "שה" ! הוא מכיר מלים עבריות כמו "broke off", karaf כלומר "כרף", "qashaf, snapped off" כלומר קשף (עמ' 4). הוא מערבב (עמ' 53, הערה 2) שורש "יכל" כ"אכל" ומתרגם ykol (!) (במקום ekol) = ate, ולא כשולטהיס: "יכל" (konnte).

כאמור, לא בדקתי את כל החומר שעליו מיוסד מחקרו של דרייבר, שמתי לבי לדברים אלה, אגב אורחא, וכלם נמצאים בשליש הראשון של הספר. — עמוקות ומסופגות הבעיות שעסק בהן המחבר ורבות מהן אעפ"י שנידונו עשרות בשנים עדיין מחכות לפתרון. ברם מסופקני אם חוקר המצוייד בכלים כאלה יוכל להן.

4) Brockelmann, loc. cit. p. 106.

5) Schulthess, Grammatik des christlich-palästinischen Aramäisch, p. 137 a—b.

ספרות יפה עברית

- 821 ברינד, משה. עלי עוגב. ספר א: בחיקאמאיתולדה. (New York, M. Brind, c1938, 72 ע', 8°). שירים.
- 822 פיארברג, מרדכי זאב. קובץ ספוריו וכתביו. לאן. וורשה. הוצאת בית מסחר ספרים קדיש קושציקוביץ, [1937]. 68 ע'. 8°.
- בראש השער: מ. ז. פייערבערג.
- מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 470, 477, 480, 482, 485, 496, 497, 498, 502, 506, 509, 513, 526, 542, 545, 555.

ספרות יפה יודית

- 823 אליצקי, ל. הונטמאן; ראמאן. ווארשע. "קולטור-ליגע", (1937). 190, [2] ע'. 8°.
- 824 ארץ-ישראל 1936; א זאמלונג לידער. פון העברעאיש: י. [ישראל] י. [עקב] שווארץ. (ניו יארק). "אידישער קעמפער", [1937?]. 36 ע'. 8°.
- י. י. שווארץ שתרנגם לידית משרי תקופת ספרד, שירי ביאליק ומשוררים אחרים. כנס בקובץ זה תרגומים של השירים העבריים על מאורעות 1936, שפורסמו בשעתם בעתונות. המחבר רצה למסור בידית את ההד. שמצאו מאורעות אלה בשירה העברית ולכן נמנע מלעשות ברור מבחינה אמנותית. בקבץ נכללו שירים מאת מאיר לבבי, י. כהן, ש. שלום, משה, ש. טשרניחובסקי, משה שלגי, ד. שמענובויץ, א. ברודס, מ. ז. וולפובסקי, י. פילמן, י. קופלביץ, א. פינקרפלד, א. ש. שורץ. — שלשה שירים שבקבץ זה תורגמו ע"י זלמן רובשוב.
- 825 אשענדארף, ישראל. מאנטיק אינדערפרי; לידער. לעמבערג. ליטערארישע בלעטער, 1937. 61 ע', [1] דף. 8°.
- 826 באלזאק, אנאדע דע. פאטער גאריא <Le Père Goriot>; ראמאן. פון פראנצויזיש א. ד. ספרד. (Wilno), "טאמאר", [1937?]. 373 ע'. 8°.
- בראש השער: אנאדע דע-באלזאק Honoré de Balzac.
- 827 גלאטשטיין, יעקב. ווען יאש איז געפארן. [ספור]. גיריארק, "אינויך", 1938. 239, [1] ע', לוחות-תמונות. 8°.
- 828 דעפא, דניאל. ראבינאן קרווא; יידיש: מ. סייכמאן. ווארשע, "קינדער-פריינד", 1937. 208 ע', תמונות. 8°.
- 829 האלפערן, מאיר. לידער. ווארשע, "וואטנר", 1937. 46 ע', [1] דף. 8°.
- 830 זאמער, יוסף. אויף דער שוועל; [שירים]. ווארשע, "אליין", 1936. 92, [3] ע'. 8°.

- 831 זעצער, ש[מואל] צ[בין]. בין השמשות. א) בין השמשות; ב) א מלאך וויינט; ג) מעמארנודום. New York, „ש. צ. זעצער געזעלשאפט“, 1936. 26 ע' 8°.
- = „דאס ווארט“ ביבליאטעק. יארגאנג 3, 1936. נומער 27 — מאמרי-יכוח.
- 832 יידישע שול ארגאניזאציע. פוילן. י. ל. פרץ צום 20. יארצייט. ארויס-געגעבן לויטן אויפטראג פון דער ייד. שול-ארגאניזאציע אין פוילן. ווארשע, „קינדער-פריינד“, 1935. 46, [2] ע', פורטרט. 8°.
- מכיל בעגרפיה וספורים אלה של פרץ: ווייטע, ברוינע; די לבנה פארציילט; דער תענית; וואס טראכטן און קלערן?; באנציע שווייג; ביים גוסס צו-קאפנס; צוויי ברידער; די פרומע קאץ; שלום; די ירושה.
- 833 ל. ז. די אומלעגאלע; פיעסע פון לעבן אין ארץ-ישראל. אין דריי בילדער, פון ז. ל. ווארשע, (דפוס Renoma), 1936. 11, [1] ע' 8°.
- 834 לובעטקין, ש[למה]. פובליציסטען; אונזער פובליציסט, איינהארן, גאטליב, זשאבאטינסקי, טהאן, יאשוזאהן, ליריק, גיימאן, סטופניצקי, סעגאלאוויטש, נ. פרילוצקי, הלל צייטלין, אקס, די לעזער. (Warszawa, דפוס „Grafia“, 1937), [1] דף, 7—131, [1] ע' 8°. ביוגרפיות והערכות.
- 835 לעווין, משה. פריילינג אין קעלערשטוב; נאוועלן און חומארעסקים. ווילנע, ב. קלעצקין, 1937. 110 ע', [1] דף, ציורים. 8°.
- 836 לערער, יחיאל. מיון חיים; [שיר]. ווארשע, (דפוס Nomberg), 1937/8. 137 ע' 8°.
- 837 לעשצינסקי, ש. ליטערארישע עסייען. ניו-יארק, „גרשוני“, 1938. 227, [1] ע' 8°. התכן: פאלק און פאלקסטימלאכקייט: דאס פאלקס שאפען — דאס אינדיווידועלע שאפען — דער געזעלשאפטלאכער און פאלקס קאלעקטיוו — פאלקסטימלאכקייט — וועהען און פראבלעמן פון אידישען שאפען: מענדעלע, בעל מחשבות, פרישמן, נאמבערג, ת. צייטלין, ברענער, פייערבערג, זעצער, בריינין, ל. שאפירא, ביאליק, טשערניכאווסקי, אחד העם — נאזענטי-פרעמדע און פרעמד-נאזענטע: זאנגוויל, היינע, וואסערמאן, לארד בייראן, פושקין, י. קאנראד, פראנס, טוויין, ראלען, גארקי.
- 838 מארק, נתן. דאס ליכט אין די אותיות, <לעגענדע>, פון נאטאן מארק. יתומקייט, <פאעם>, פון ח. נ. ביאליק, יידיש: נאטאן מארק. בוקארעשט, „ליכט“, 1938. 48 ע', פורטרט. 8°.
- 839 מישקין, מ[רדכי]. רעטער און פאררעטער; ראמאן פונם לעבן פון דער יידישער יוגנט אין פוילן און ארץ-ישראל, פון די טעג פון דעם וועלט-קריג ביז דער היינטיקער צייט. ווארשע, ת. בוזשוא, 1937. 336, [1] ע', פורטרט. 8°.
- 840 מעסטל, יעקב. לוקרעציאס טויט <א טאג-בוך פון א פרוי>. ווארשע, ת. בוזשוא, 1936. 113, [1] ע' 8°.
- 841 עקמאן, בנימין. דער טאג פארגייט; לידער. ווארשע, „קרעפטן“, 1937. 31, [1] ע' 8°.

- 842 קוטמאן, ל[עאן]. ליטווישע געשטאלטן; דערציילונגען. ווארשע, ה. בוזשוא.
1936. 180. [1] ע', [1] דף. 8°.
- 843 קראמפף, רחל. שטילע רייד; לידער. ווארשע, (דפוס "Espero"), 1937.
[3] דף. 9—55 ע', [2] דף. 8°.
- 844 שאלאכאו, מיכאיל. דער שטילער דאן; ראמאן. פון רוסיש: שלמה
שיינבערג. (בוך 3—12). ווארשע, יידישע אוניברסאל-ביבליאטעק, 1936. [2] דף, 325—631.
[1] : 624 ; 655, [1] ע'. 8°.
= "Idisze Uniwersal-Bibljothek". Ser. I, No. 9—20.
- על המעטפת של ספר 9 ו 12 : 1937. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 88.
המקור : Михайл Погохов: Тиха Дощ.
- 12 ספרים בשלשה כרכים. לכל ספר וספר שער מיוחד.
- 845 שווריד, יעקב. די ערד רירט; [שירים]. לעמבערג, ליטערארישע בלעטער,
1937. 62 ע'. 8°.
- שלום עליכם פאלק אינסטיטוט. שיקאגו. צו ל. מ. שטיינס פינף און צוואנציק
יארקן יוביליי; קובץ. עיין מס' 595.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

846 **Benedict, Libby.** The refugees. London, Pub. by L. and V. Woolf at the Hogarth Press, 1938. 344 p. 8°.

ספור מחיי הפליטים מגרמניה בשנות 1933—1934.

847 **Bialik, Chaim Nachman.** Poemas selectos, traducidos por Rebeca Máctas de Polak. Buenos Aires, Editorial Israel, 1938. 4 p. l., XI-XXVIII, [6], 35-139 p., 2 l., port. 8°. J.N. Bialik : בראש השער:

שירים נבחרים של ביאליק בתרגום ספרדי. תורגמו השירים האלה: בעיר התרגה.—
על השחיטה.— ידעתי בליל ערפל...— מתי מדבר האחרונים.— ים הדממה פולט סודות.—
צנח לו זלזל.— הכניסיני תחת כנפך.— לא זכיתי באור מן ההפקר.— בית עולם.— לא
הראני אלהים.— זריתי לרוח אנוחתי.— הלילה ארבותי.— שחה נפשי.— לבדי.— שירתי.—
קראו לנחשים.— מקראי ציון.— דאס לעצטע ווארט. בתחלת הספר (ע' XI—XXVIII)
מאמר של המתרגמת על ביאליק, חייו ויצירתו.

848 **La Rougefosse, Roger de.** Les dessous de l'affaire Mardochée. Paris, "Adyar", (1937). 318 p. 8°.

849 **Milanesi, Guido.** Kaddish <il romanzo d'Israel>. Milano, A. Mondadori, (1937). 5 p. l., [13]-325, [1] p. 8°.

וצאה קדמת. משנת 1930, ראה ק. ס. שנה ז' ע' 565.

850 Nott, Kathleen. Mile End... London, The Hogarth Press, 1938. 510 p. 8°.

ספיר מחיי היהודים במזרח לונדון בסוף המאה הי"ט ובתחלת המאה העשרים.

851 Schneidermann, S[zmuel] L[ejb]. Od Nalewek de Wieży Eiffla ; z przedmową Egoną Erwina Kisch. (Autoryzowany przekład Haliny Szymin). Warszawa, Księgarnia popularna, [1936]. 184 p., 1 l. 8°.

„מהנלבקי (רחוב יהודי בורשה) עד מגדל אייפל“ ; רשמי-מסע.

852 Shneur, Zalman. Noah Pandre's village, [by] Salman Schneour. (Translated from the Yiddish by Joseph Leftwich). London, Chatto and Windus, 1938. VIII, 319, [1] p. 8°.

ראה גם ק. ס. שנה ט"ז ע' 102.

ספרות הנוער

853 [גולרגנט, א.] מעשיה בנר שובב ; [שיר]. הוצאת „תרבות“ בבסרביה. (קישיונב, דפוס „טכניק“, תרצ"ט.) [32] ע', תמונות. 7:7.

= תשורות לחגים. א : דמי חנוכה. — מנוקד. — בראש השער : ק. ברטיני.
שער נוסף ברומנית : בראשו : K. Bertini (A. Golergant)

854 שוחט, ח[יים] ש[לום]. חגיגה ; מסכת תכניות והוראות לסדור חגיגות בבית הספר העברי והסתדרויות הנוער. חוברת ה' (ו-ה, [ז, א]). 3 חוברות. הורדוקה. חגיגה, תרצ"ז. 10, [2] ; 28 ; 23 ע'. 8°.

התכן : חוב' ה' : נס גדול היה שם (מחזה לחנוכה). — חוב' ר"ז א' : חומר לפורים. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 233.

855 שי ; מתנה לילדי ישראל באמריקה מאת חבר מורים. ערך על ידי שלמה מרא-ה-גוף מטעם הסתדרות המורים העברים במערב התיכון, שיקגו ... סדר א. ניו יורק, היברו פאבלישינג קא., תרצ"ז. V, 56 ע'. 8°.

ששה ספרים לילדים ורשימה אחת על ביאליק. הסגנון נועד לבני הכתות הגבוהות בביה"ס הנמוך ולראשונה של ביה"ס התיכון. — בסוף כל ספור וספור תרגום אנגלי של מלים „קשות“.

856 אויערבאך, אפרים. דריי ריזן. אילוסטרירט פון עמאנועל ראמאנא. ניו יארק, קינדער-רינג בא דעם ארבעטער רינג בילדונגס קאמיטעט, (1937). 64 ע'. 8°.

(קינדער-רינג ביבליאטעק).

857 כאנין, נ. בערעלע. צייכענונגען פון נאטע קאולאוסקי. (ניו-יארק, קינדער-רינג ביי דעם בילדונגס-קאמיטעט פון דעם ארבעטער רינג, 1938). 128 ע'. 8°.

(קינדער-רינג ביבליאטעק).

858 מאני לייב, [פסעוודאנים של מאני לייב בראזינסקי]. א מעשהלע אין גראמען פון דריי זין מיט א מאמען, בילדער פון עמאנועל ראמאנא.
(New York, Ferlag Kinder Ring of the Educational Committee of the Workmens Circle, c1937). 44 ע' / לחות-צורים, 8°.

(קינדריינג ביבליאטעק). נתפרסם תחלה בירחון „צוקנפסט“.

- 859 קינדער-פריינד [ביבליאטעק] ב. ווארשע, קינדער פריינד, 1936—1937, 8°.
3. יארגאנג. 1: קוויטקא, [לייב]: דאס פערדל פון בייגאכט; לידער פאר קינדער, צונויפגעזאמלט: ל. האלפערן, 1936, 16 ע'.
 - 2: טשוקאווסקי, ק [ארנוי]: לימפאפא, יידיש: באטקע, [שיר], 1936, 16 ע' / תמונות.
 - 3: האטארן, נאטאניעל: די גאלדענע בארירונג; <גריכישע לעגענדע>, באארבעט: ל. האלפערן, 1936, 15, [1] ע', בראש השער: לויט נאטאניעל האטארן.
 - 4: מארשאק, ס: מיטער-טוויסטער; [שיר], יידיש: א. כ. זייטשיק, 1936, 16 ע' / תמונות. — מהמעטפת.
 - 5—6: שלום עליכם: בעצל, און אנדערע דערציילונגען, באארבעט פאר קינדער: מ. רובינשטיין, 1936, 29, [1] ע', פורטרט, פקסימיל, תמונות, בראש השער: שאלעם אלייכעם.
 - 7: טשוקאווסקי, ק [ארנוי]: דער וואַשצוכט, — די פליג, די שיינע קאלע, [שירים] יידיש: א. כ. זייטשיק, 1937, 20 ע' / תמונות.
 - 8: ראספער, [רודאלף] [עריך]: מינכהאוזענס פאסירונגען... II, טייל, 1937, 16 ע', 8°.
 - חלק א' של חוברת זו יצא ב-1936 בשורה קינדער פריינד, ב. [2, יארגאנג], גומ, 20—32 ע'.
 - 9: שוטאן, מיכאל: דריי גרינע קיטלעך, 1937, 16 ע', בראש השער: מ. נאטיש.
 - 10: פושקין, א [לעקסאנדער סערגיייעוויטש]: א מייסעלע וועגן דעם פישער און דעם גאלדענעם פישעלע, איבערגעדיכטעט און פארפערט אין יידיש: קאלמען ליס, 1937, 16 ע'.
 - 13—14: קאָהן, י. ל.: הינטעלע שווארץ און קעצעלע ווייס; <מייסעלע>, אילוסטרירט: ש. נויסבוים, (ביכל 1—2), 2 קונטרסים, 1937, 15 ע', [1] דף, ע' 17—30, ציורים.
 - 15: לעווין, כאָנע: וויליענקע און מאיע, 1937, 16 ע' / תמונות.
 - 16: לעווין, מוישע: א זאנקמאל ביים טיכל, 1937, 16 ע' / צלום.
 - 4, יארגאנג: 1—2: וויילד, אסקאר: דאס שטערנקינד, פון ענגליש: מ. טייכמאן, (ביכל 1—2), 2 קונטרסים, 1937, 36 ע', בראש השער: אסקאר וואיילד.

860 שינדלער, אליעזר. איבער לענדער און ימען; מעשהלעך פון גארער וועלט. צענטע זאמלונג. ווילנע, גרינינקע ביימעלעך, 1937. 47, [1] ע', פורטרט. 8°.

861 Franzblau, Abraham N[orman]. Stories from Hebrew and Yiddish sources for religious school use, by Abraham N. Franzblau and students; a series of stories drawn mainly from Hebrew and Yiddish sources, not available in English. Series 1. Cincinnati, Commission on Jewish Education of the Union of American Hebrew Congregations, 1935. [8] p. 1, 113 numb. 1. 4°.

—Publication no. 13.

הקטיוגרף מכתבי-סכונת בצד אחד של הדפים.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 486, 493, 494, 544, 554.

חנוך והוראה

862 דרכנו, רבעון לחינוך ולעניני המורה העברי, יוצא לאור מטעם אגודת המורים העבריים המאוחדים בני-יורק... [ניו יורק], תרצ"ח. 8°.

העורך: שמחה רובינשטיין. — חוב' א"ב יצאה בחמת. מהמעטפת. — על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית: Darkenu; educational quarterly. New York, 1938.

המדורות של חוב' א"ב: עיון ומחקר. — בית ספרנו ולמודיו. — החינוך העברי בעולם. — בספרות ובעתונות. — רשימות. — קול המורה.

ורשה. המכון למדעי היהדות. דו"ח... תרצ"ה, תרצ"ו. עיין מס' 585.

863 ניר; קבץ שנתי היצא לאור על ידי הסתדרות התלמידים, בית המדרש למורים של ישיבת רבנו יצחק אלחנן. תרצ"ז—(תרצ"ח). 2 כרכים. ניו יורק, תרצ"ז—תרצ"ח. 64 ע', פורטרטים; 52 ע', פורטרטים, תמונה. 8° — ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 222.

864 אידישע דערציאונג; א פערטל יערלאכער פעדאגאגישער און שול-זשורנאל, ארויסגעגעבן פון צענטראל קאמיטעט פון די אידישע פאלק-שולן פון אידיש-נאציאנאלן ארבעטער פארבאנד און פועלי ציון — צעירי ציון. (N.Y.), 1936. 8°.

העורך: יחאל ענסין. גל' א' יצא בנובמבר.

865 דער ווילנער סטודענט; איינמאליקע איטגאבע צו דער „וואך פון יידישן אקאדעמיקער", 18—25 יאנואר 1936. האקדמאי הוילנאי הוצאה חדיפעמית בקשר עם „שבוע האקדמאי היהודי", כ"ג סבת-א' שבט תרצ"ז. (Wilno, דפוס G. Kleckin, 1936). 26, 6 ע'. 8°.

המאמרים הם ביידיש, בעברית או בפולנית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית: Akademik wileński...

866 קאלאמיי. תרבות-שול. די ערצייג פונ'ם יידישן קינד אמאל און היינט.
קאלאמיי, (Hebrajska szkoła "Tarbut"), [תרצ"ז]. [1] דף, 20, 12 ע', [1] דף, 8°.
מהמעטפת. — הרוכ גם בפולנית. — על המעטפת השמאלית שער נוסף:
Wychowanie dziecka żydowskiego dawniej a dziś.

867 Berlin. Rabbiner-Seminar. Jahres-Bericht... für die Jahre 1936 und 1937, erstattet vom Rektor. Beigegeben ist eine wissenschaftliche Arbeit von J. J. Weinberg... "Talmudstudien" <insbesondere über Fragen des talmudischen Schadenersatzrechtes>. Berlin, 1938. 15, [1] p. 8°.

לפנינו הדו"ח ברידא בלי ההוספה המדעית, שנדפסה בחוברת בפני עצמה.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ו' ע' 246. הדו"ח הזה יצא אחרי הפסקה של תשע שנים.

868 Franzblau, Abraham N[orman]. Curriculum of the Jewish religious school; syllabus for education II. Cincinnati, Commission on Jewish Education of the Union of American Hebrew Congregations, 1935. 56 numb. 1. 4°.

=Publication no. 2. הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

869 Green, Alan Singer. A project in adult participation in present-day Jewish life; a syllabus for adult congregational groups. 1st experimental ed. Cincinnati, Department of Jewish Religious Education Hebrew Union College, 1935. 2 p. 1., III, 88 numb. 1. 4°.

=Publication no. 11. הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

870 New York. Jewish Institute of Religion. Catalogue, 1937-1938. Vol. XIV, N. 1. New York, [1937 ?]. 32 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 522.
לשנת 1936/1937 יצאה חוברת: Courses of study 1936-1937

871 Philadelphia. The Dropsie College for Hebrew and Cognate Learning. Register 1933-1934, (1935-1936, 1936-1937, 1937-1938, 1938-1939). 5 v. Philadelphia, 1933-38. 28 ; 28 ; 28 ; 32 ; 32 p. 8°.

בכל חוברת תמונת בנין המוסד.

872 The story of the Hebrew University in Jerusalem. The Hebrew University in Jerusalem, by Joseph Klausner, American Jews and the Hebrew University, by Samuel B. Finkel. New York, American Friends of the Hebrew University, [1938]. 23 p., pl. incl. facsim. 8°.

"Reprinted from the American Jewish year book 5698."

מלבד אלה עיין גם בדפוסים איי מס' 487.

ספרי למוד

873 ליפמן, א. שפה עמית, ספר ללמוד השפה העברית המודרנית...
[2] דף, 80, [3], 60 ע' 8°.

60 ע' שבסוף: מלון לשעורים: עברי-אידי-גרמני-פולני.

874 שבת, ג. לילדי ישראל אלף-בית מציר ללמד בני ישראל קרא וכתב.
בשביל בתי-החור דתלים. הספר מאושר ע"י מרכז החנוך "חורב" בפולני. ורשה, "מוסד
למחנכים דתיים", תרצ"ח. 80 ע', ציורים. 8°.

875 שניידר, מ[רדכי] ב[צלאל]. תורת הרקדוק. דקדוק מעשי וקל בשיטה
החדשה. מחלקה שלישית. וילנא. דפוס פרודוציר, תרצ"ז. VIII, 80 ע'. 8°.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ה' ע' 381.

876 גרענט, ח[יים]. ערשטע טריט; א לערנבוך פאר אנפאנגער. ניו יארק, היברו
פאבלישינג קאמפאני, 1934 — (תרצ"ה). [2] דף, 3—124, [2] ע', ציורים. 8°.

877 ראטנבערג, י. מענטש און ארבעט; כרעסטאמאטיע פארן זיבעטן לערניאר.
(רעדאגירט ח[יים] ש[למה] קאזדאן). ווארשע, "קולטור ליגע", 1937, 212, [1] ע', [1] דף. 8°.
בראש השער: כמורערי-פאנד ביי דער ייד' שול-ארגאניזאציע אין פוילן.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 358.

878 Gittelsohn, Roland B. A project on peace. Cincinnati, Com-
mission on Jewish Education of the Union of American Hebrew
Congregations, 1937. 3 p. l., 107 numb. l. 4°.

=Projects in modern ethics for Junior high schools, no. 1.

הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — מספר הסריה על המעטפת: 2.

879 Gittelsohn, Roland B. Teacher's aids to "Modern Jewish
problems; a syllabus for Jewish high school classes". Cincinnati,
Department of Jewish Religious Education, Hebrew Union College,
1935. 1 p. l., 28 numb. l. 4°.

880 Golub, Jacob S. The Jewish Middle Ages. (Part 1). Ex-
perimental ed. Cincinnati, Union of American Hebrew Congrega-
tions, (Commission on Jewish Education), 1937. 4 p. l., 73 p. 4°.

הקטוגרף מכתב-מכונה.

881 Weitz, Martin M. Jewish life in our community. A project
for the study of the Jewish community. Pupil's work book. Cin-
cinnati, Commission on Jewish Education of the Union of American
Hebrew Congregations, 1935. 63 numb. l. 4°.

=Publication no. 29. הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 490, 504, 508, 525, 528, 546.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוסים א"י מס' 491, 501, 523, 524.

ארבעה שמות ספרים

מאת

בנימין קלאר

ב. "קריית ספר" שנה א' עמ' 164 העיר ג. שלום על טעות מעניינת, שנפלה בהבנת שם ספרו של ר' משה קורדובירו "ספר גירושין". יש שחשבו, שהספר נקרא כך על שם פקודת גירוש, שהוצאה בימים ההם על היתודים, ובאמת אין כאן אלא שימוש לשוני מיוחד לרמ"ק, שמלת גירושין משמשת לו מונח קבוע לטיולים, שהיו מטיילים הוא ושאר מקובלי צפת אל הכפרים שכסביבת העיר, וכמה פעמים הוא מדבר על "ענין הגירושין שהיינו מתגרשים ה' שנה... לעסוק בפסוקי התורה פתאום בלי עיון".⁽¹⁾ שלום מסתפק בקביעת העובדה, מבלי לברר את מקורו של שימוש-לשון בלתי מצוי זה. לדעתי יש כאן השפעת הלשון הערבית. ששורש "טלק" משותף בה גם להוראת גירוש אשה מבעלה וגם למובן יציאה פתאומית מאיזה מקום וריצה ישרה לקראת מטרה ידועה מבלי לפנות ימין (ושמאל).⁽²⁾ כך היה דרכם של המתרגמים מערבית לעברית ואף של דוברי ערבית שכתבו עברית, שהיו מתרגמים שורש ערבי לעברית על פי משמעותו העיקרית ומשתמשים בתרגום עברי זה אף לכל שאר ההוראות, שנסתעפו מן המשמעות העיקרית של המלה הערבית, אף על פי שדרכי הסתעפות ההוראות בערבית ועברית על פי רוב אינן עולות בד בבד. להלן אני רוצה לדון על ארבעה שמות ספרים אחרים, שאף בהם נפלה טעות בהבנתם, וגם כאן בעטיו של תרגום מוטעה מערבית לעברית.

א. ספר האמונות והדעות לרב סעדיה גאון.

ספר זה, הראשון בספרי המחקר, שזכה לפרסום רב ולהשפעה מרובה על המחשבה הדתית והפילוסופית בישראל, היה בכל הדורות חביב על קהל המעינים. עדות לכך משמשת העובדה, שניתרגם פעמיים לעברית, פעם תרגום פשוט בידי ר' יהודה אבן תבון ופעם תרגום של הרחבה (פאראפראזה) על ידי סופר עלום-שם, ושתרגומו של אבן תבון נדפס בשבע מהדורות ויותר⁽³⁾. מאז צמיחתה של חכמת

(1) עיקרי הדברים כבר נמצאים בשחי' לרחיד'א ח"ב אות ג', הוצ' בני-יעקב י"ג ע"א: "ונקרא הספר כן, לפי שהיה מתגרש לכבוד השכינה ע"ד רשב"י וחבריו, ומה שהיה מחדש בדרך העלה על ספר". (העירני על כך מר א. יערי).

(2) עיון במילונים.

(3) עיון על הפרטים הביבליוגרפיים אצל מאלטר Saadia Gaon עמ' 359 ואילך.

ישראל זכה הספר לכמה וכמה מחקרים ומאמרים ולתרגומים ללועזית, בשלימותו או בחלקו. אבל אפשר לומר בלי שום חשש של הפלגה, שכמספר האנשים, שנשא ונתנו בספר, כן מספר הדרכים, בהם תפסו את שמו של הספר. ניכר דבר זה בייחוד אצל הסופרים הלועזים, שכן דרכם להסמיק לשמו העברי או הערבי של הספר את תרגומו בלועזית. בחיפוי העליתי כעשרים תרגומים שונים, ועדיין אני רחוק משלימות. אפשר לכייל אותם בארבעה טיפוסים:

- א. המלים „אמונות ודעות“ מקבילות זו לזו הקבלה של ניגוד: אמונה דתית, מסורתית מכאן וידיעה מאומתת במופתי המדע מכאן. תפיסה זו באה לידי ביטוי בתרגומים מעין (4, Glaube und Wissen, Glaubensmeinungen) (5) und philosoph. Ansichten, Religionslehren und Vernunftansichten (6).
- ב. תפיסה שניה רואה אף היא בשתי המלים הקבלה של ניגוד, אלא שהיא הופכת את הסדר: על פי השם הערבי של הספר („כתאב אלאמאנא ואלאעתקאדאת“) היא מצאת ב„אמאנה“ את הפילוסופיה וב„אעתקאד“ את הדת. בעל תפיסה זו הוא מאלטר, המתרגם: (7, Philosophic doctrines and religious beliefs).
- ג. תפיסה שלישית רואה במלים „אמונות ודעות“ הקבלה נרדפת ומתרגמת את שתיהן במונח דתי: (8, Glaubenslehren und Dogmen, Articles of faith) (9) and doctrines of dogma וכדומה.

(4) שמידל Studien עמ' 134, בר בתרגומו הגרמני למונק Mélanges עמ' 16 (עמ' 61 (מובא אצל שטיינשניידר CB עמ' 2173); פ. בלוך, מובא אצל שטיינשניידר, המוזכר חכ"א עמ' 18; ש. הורוביץ Psychologie Saadiah עמ' 2 ועמ' 11; ש. ה. מרגליות בס' הזכרון לקויפמן עמ' 210; אדולף וייס Führer d. Unschlüssigen עמ' XLII; יוסף אינא, Der Gaon Saadia עמ' 59.

(5) יואל Beiträge ח"ב, Saadiah עמ' 39; פירסט, תרגום גרמני לס' או"ד, ליפסיה 1845, בשער (Glaubenslehren u. Philosophie); או"ד הוצ' פישל בשער הגרמני (כמו אצל פירסט); קויפמן Attributenlehre עמ' 250 (Glaubenssätze u. philosoph. Lehren).

(6) יעקב גוטמאן Religionsphilosophie d. Saadia עמ' 27; פ. בלוך אצל Winter u. Wünsche ח"ב עמ' 704 (Glaubenslehren u. Vernunftansichten); עפושטיין MGWJ חע"ה (1911) עמ' 226 (כמו אצל בלוך).

(7) מאלטר שם עמ' 193.

(8) פינסקר Ltbl. d. Orient לשנת 1851 עמ' 749; שטיינשניידר, המוזכר ח"א עמ' 141 הערה 3 (Religionen u. Glaubenslehren); הנ"ל CB עמ' 2172, Hebr. Ueb. עמ' 439, Arab. Lit. עמ' 51 (Religionen u. Dogmen); פירסט Bibl. Jud. ח"א עמ' 267 (כמו אצל פינסקר); מונק Notice sur Saadia עמ' 16 (Croyances et Dogmes); קמינקא אצל Winter u. Wünsche ח"ב עמ' 30 (כמו אצל פינסקר); קלצקי, אוצר המונחים ח"א עמ' 141 (דעות=עקרי הדת).

(9) באכר Jew. Encycl. ח"י עמ' 581. בשער הלטיני של או"ד ד' אמ"ד 1649 נאמר: de capitibus fidei.

ד. מלה אחת במשמעות דתית ומלה שניה סתמית, בלי נטיה מיוחדת לא לצד הדתי ולא לצד הפילוסופי: Croyances et opinions.¹⁰ ובהיפוך הסדר: Meinungen und Glaubenslehren.¹¹

איזוהי התפיסה הנכונה?

אין ספק בהכרח, ששתי המלים, „אמאנה“ ו„אעתקאד“ משמשות לרס"ג שמות נרדפים. זה יוצא ברור ממאמרו בהקדמה: ממא ראיתה פי זמאני הדא מן כתיר מן אלמומנין אימאנהם לא כאלץ ואעתקאדהם גיר צחיה¹² = ממה שראיתי בזמני הוזה מרבים מן המאמינים, אמונתם בלתי זכה ודעתם אינה ברורה¹³. הרי שהוא מייחס אמונה ודעת לאותם האנשים עצמם, ולאנשים מאמינים. וכן עוד קודם לכן: מא ראית כתירא מן אלנאס עליה פי אמאנאתהם ואעתקאדהם¹⁴ = מה שראיתי רבים מבני אדם באמונותם ודעותם¹⁵. ובמקום אחר הוא מרכיב את שתי המלים לביטוי אחד: פקטעוא עלי הדא ואעתקדוה אמאנה¹⁶ = וגזרו בזה ושמו בזה

(10) מונק Mélanges עמ' 477; באכר Maimuni Biblexegese etc. עמ' 1 הערה 1 (Glaubenssätze u. Meinungen); קרפסל Gesch. d. jüd. Lit. ברלין 1886, עמ' 924 (Religionen u. Lehrmeinungen); ניימארק HUCA ח"א עמ' 522 ואילך (מבאר את המלים ברוח תרגומו של מונק); הוסיק A history of Mediaeval Jew. philosophy עמ' 24 (Beliefs and opinions); קאסוטי Storia della lett. Ebr. postbiblica עמ' 56 (Le credenze e le opinioni).

(11) יוליוס גוטמאן Die Philosophie d. Judentums עמ' 70; מ. וואכסמאן A history of Jew. Lit. עמ' 326 (Doctrines and religious beliefs). — מזור הוא תרגומו של גייגר Jüd. Zeitschr. ח"ב עמ' 186, וקיבל ממנו מ. זאכס Poesie מהד"ב עמ' 189 הערה 3: Glaubens- u. Sittenlehren. והטעמו שימוש מלת דעות במשנה תורה.

(12) כתאב אלמאנאת ואלאעתקאדאת, הוצ' לנדואר עמ' 4.

(13) א"ד הוצ' סלוצקי עמ' 3, מתוקן במקצת לפי המקור.

(14) כתאב שם עמ' 3 למטה. אני מעדיף נוסחת כ"י לנינגראד, שהביאה לנדואר בהערה 3: מא ראית וכו', לא משום זה בלבד שאבן תבון תרגם לפיה, אלא גם משום שמלת „עליה“ הבאה אחר כך מקיימת אותה. יש כאן הצירוף המצוי בערבית (ע') למשל קראן כ"ד י) „מא ה' עליה“ או „עלי מא ה' עליה“, שפירושו: לפי מה שהוא, בתכונתו האמתית. ועיין בפירוש מהמלות ורית" לר"ש אבן תבון (בסוף דפוס מ"ג) באות העי"ן: „על מה שהוא עלי, כן הוא לשון הערבי בענין (= במובן) לפי מה שהוא, והוא רגיל בלשונם הצח, ואני העתקתי בתחילה כאשר מצאתי, אחר כך נתתי את לבי שלא נמצא זה הענין בלשוננו, והחלפתי (= תרגמתי) כפי מה שהוא או לפי מה שהוא, בחיסור מלת עלי, ואולי נשאר מהם.“ ועי' ג"כ דבריו על שימוש מלת „על“ בערבית בפתיחתו לתרגום מ"ג.

(15) א"ד שם עמ' 2 למטה. כוונת רס"ג לומר: מה שראיתי ממצבם של בני אדם בעיני אמונות ודעות. ואבן תבון לא טרח כאן למסור מלת „עליה“ שבמקור. ועיין בהערה הקודמת ולהלן בהערה 20.

(16) כתאב עמ' 42.

אמונתם¹⁷). והכוונה כאן לשיטתו של אפלטון בטימאוס על בריאת העולם¹⁸.
 הרי שיש אמאנה ואעתקאד גם לפילוסוף.
 ואשר למשמעותן של המלים, הרי מסר לנו רס"ג עצמו הגדרה מפורשת
 של ה"אעתקאד": אלאעתקאד... מעני יקום פי אלנפס לכל שי מעלים באלחאל
 אלתי הו עליהא¹⁹) = ה"אעתקאד" הוא מצב המתהווה בנפש בנוגע לכל דבר,
 הניכר על פי התכונה, שהוא נמצא בה²⁰). מכאן שאין למלת אעתקאד אצל רס"ג
 לא משמעות דתית מיוחדת ולא הוראה פילוסופית מובהקת, אלא מובן פסיכולוגי
 בלבד²¹). דבר זה מתברר עוד יותר מתוך המשך הדברים שם: והאמונה על
 שני דרכים, אמת ושקר. והאמונה האמתית היא שידע הדבר כאשר הוא, הרב
 רב והמעט מעט, והלבן לבן והשחור שחור, והנמצא נמצא והנעדר נעדר. והאמונה
 השקרית היא שידע הדבר בהפך מה הוא, הרב מעט והמעט רב, והלבן שחור
 והשחור לבן, והנמצא נעדר והנעדר נמצא²²). ואוסיף עוד שני מאמרים, המבהירים
 בבהירות יתירה את שימושה של מלת אעתקאד אצל רס"ג, ולא הייתי טורח
 להביאם בשלימותם, אלמלא לא לקו הדברים בחסר בדפוסים שלנו ומצוה להגיה:
 א. כאשר ישיג חושנו [דבר מהדברים ויתאמת אצלו, והדבר ההוא לא תתקיים
 אצלנו אמונתו עד שנאמין (=אעתקאדה אלא באעתקאד)] בדברים אחרים עמו,
 אנו חייבים שנאמין בהם (=נעתקאדהא) כלם²³). ב. כשאנחנו רואים עשן [ולא
 ראינו האש אשר יתיילד ממנה העשן ההוא, אנחנו חייבים] שנאמין (=נעתקד)
 מציאות האש במציאות העשן, כי לא יתם זה כי אם בזה²⁴).

(17) או"ד עמ' 22. אכן תבון לא טרח למסור בתרגומו את שתי המלים גם יחד.

(18) יעקב גוטמאן Religionsphilos. d. Saadia עמ' 45.

(19) כתאב עמ' 11.

(20) התרגום שלי. אכן תבון תרגם (או"ד עמ' 6): "האמונה... היא ענין
 עולה בלב לכל דבר ידוע בתכונה אשר הוא עליה". הרי שהוא משתמש במלת "אמונה" גם
 לתרגום "אמאנה" וגם לתרגום "אעתקאד". גם הוא הכיר אפוא, ששתי המלים הן אצל
 רס"ג מושגים נרדפים. תרגום אעתקאד במלת אמונה אצל אבן תבון עוד בכמה מקומות.
 עיין להלן בפנים וכתאב עמ' 66 = או"ד עמ' 36.

(21) כעין זה גם ההגדרה במו"נ א' נ': התאמנה (במקור: אלאעתקאד)... הענין
 המצוייר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר. ועיין גם כוזרי א' א': ספור
 (= תיאור) כל דבר במה שהוא ראוי לו ודעתו והאמונתו (במקור מלה אחת
 בלבד: ואעתקאדה) כאשר הוא... התכונה הזאת מן האמונה (= אלאעתקאד).

(22) או"ד עמ' 6. בכל מקום שהשתמש אבן תבון כאן במלת "אמונה" נמצא במקור
 (עמ' 11) "אעתקאד".

(23) או"ד עמ' 8. ההשלמה לפי מה שתביא קויפמן מתוך כ"י פארמא של או"ד
 Ges. Schr. ח"ג עמ' 446), בתיקונים קלים לפי כתאב עמ' 16 למטה.

(24) או"ד שם. ההשלמה לפי כתאב עמ' 17. ועיין קויפמאן שם שם.

מכל זה אנו למדים, ש"אעתקאד" אינו אצל רס"ג לא מושג תיאולוגי ולא פילוסופי, אלא מושג שבתורת ההכרח בלבד, מושג נויטראלי כשהוא לעצמו, שמשום כך עשוי הוא להתגוון בשעת הצורך לפעמים בגוון דתי ולפעמים בגוון פילוסופי, אבל כשהוא נאמר סתם, אין לו הכרע לא לצד זה ולא לצד זה. וכיון שמלת "אמאנה" נרדפת לו, הרי לא יתכן לומר, שהיתה כוונת רס"ג בחיבורו להעמיד זו מול זו את הדת והדעת או את האמונה והפילוסופיה, כדעת התפיסה הראשונה והשנייה, ולא למנות ולברר את עיקרי הדת. כדעת התפיסה השלישית, אלא להעביר לפני הקורא את ההשקפות והדעות השונות, שהיו להן מהלכים בימינו בנוגע לכמה שאלות, שעסקו בהן אנשי ה"כלאם" מבין הערכים והיהודים. דבר זה ניכר בייחוד במאמר הראשון מספר האמונות והדעות, שבו מביא רס"ג שלש עשרה שיטות⁽²⁵⁾ שונות בשאלת חידוש העולם⁽²⁶⁾, ובמאמר השני, שהובאו בו אחת עשרה השקפות שונות על מהות הנפש⁽²⁷⁾. מכאן מתבארים גם כן מספר הרבים וה"א הידיעה שבשם הספר, שרוב התרגומים שהובאו לעיל מתעלמים מאחד מהם או משניהם יחד.

כדאי להוסיף עוד, שכפל מלים לענין אחד הוא דבר מצוי בשמות ספרים ערביים. אסתפק בדוגמאות מועטות משל ספרים מורע ישראל: (א) כתאב אלחדוד ואלרסום לר' יצחק ישראלי, ונקרא בעברית: ספר הגבולים והרשמים, אבל גם ספר הגבולים בלבד⁽²⁸⁾. (ב) כתאב אלאנואר יאלמראקב לקרקסאני, ונקרא בעברית במלה אחת בלבד: ספר המאורות⁽²⁹⁾. (ג) כתאב אלריאק' ואלחדאיק להנ"ל, ושמו העברי: ספר הנצנים⁽³⁰⁾. (ד) כתאב אלמחאצ'רה ואלמד'אכרה לר' משה אבן עזרא, ונדון בו להלן. (ה) כתאב אלחג'ה ואלדליל, שמו העברי של ספר הכוזרי. (ו) כתאב אלמלל ואלנחל לעלי אבן חזם⁽³¹⁾.

(25) רס"ג משתמש במלת "מד'הב" (כתאב עמ' 41 ואילך), ותרגמה אבן תבון אף היא במלת "דעת" (או"ד עמ' 22 ואילך). הרמב"ם משתמש במלת "מד'הב" כשם נרדף עם "ראי" (השקפה). למשל: מו"נ א' ע"א: כת'רה אלערא ותשעב אלמד' אהב. תרגום אחריו (הוצ' שייאר עמ' 107): רוב הדעות וחלוק האמונות. מעניין הוא תרגומו של אחריו למו"נ ב' ל"ב [ל"ג], שייאר עמ' 191: אלראי אלאל והו ראי ג'מחור אלג'אהליה = הדעת הראשונה והיא אמונת המון הסכלים. גם כאן דעת ואמונה שמות נרדפים ובהוראה סתמית.

(26) כתאב עמ' 41 ואילך = או"ד עמ' 22 ואילך.

(27) כתאב עמ' 188 ואילך = או"ד עמ' 95 ואילך.

(28) שטיינשניידר CB עמ' 1119.

(29) שטיינשניידר Arab Lit. עמ' 79. גם או"ד יש שנקרא בשם ספר האמונות

בלבד, עי' שטיינשניידר CB עמ' 2173.

(30) שטיינשניידר Hebr. Uebers. עמ' 450.

(31) ברוקלמן Gesch. d. arab. Lit. ח"א עמ' 400.

ב. מחברות.

בשם זה נקראו כמה ספרים וחיבורים עבריים, ובתוכם אלה שיש בהם תרגום או חיקוי לסוג הספרותי הידוע של המקאמה הערבית. ספרות זו זכתה בזמן האחרון לביבליוגרפיה מקיפה ומפורטת מעטו של שירמן⁽³²⁾. ואלה הם הסופרים, שהמקאמות שלהם נקראו בשם מחברות: שלמה אבן צקבל⁽³³⁾, יוסף אבן עקנין⁽³⁴⁾, יהודה אלהריזי⁽³⁵⁾, אחיטוב בן יצחק מפאלירמו⁽³⁶⁾, עמנואל הרומי⁽³⁷⁾ ומשה בן אברהם מאלכסנדריה⁽³⁸⁾.

מה פירושה של מלת "מחברות" ומשום מה הונחה לשמש שם עברי למקאמה? בשאלה זו דנו רק מעטים. שטיינשניידר⁽³⁹⁾ הוא הראשון המטפל בדבר. הוא רוצה לפרש את המלה מלשון מחברות שבמקרא⁽⁴⁰⁾, היינו קורות המקשרות את הבגין או הדקי ברזל המחברים קרש אל קרש. ובהערה בשולי הגליון הוא מציג פירוש שני: מלשון חיבור (=ספר), שהוא כידוע תרגום המלה הערבית "תאליף". יילינק⁽⁴¹⁾ קובע את הקריאה הנכונה: מחברות, ומפרש את המלה מענין אסיפת יצירות פיוטיות בודדות לקובץ שלם, והוא על פי דברי עמנואל הרומי בהקדמה למחברותיו: "אסוף מחנה שיריך על מחברות". כנראה בעקב דבריו של יילינק

(32) Die hebr. Uebers. d. Maqamen d. Hariri, פפד"מ 1930, עמ' 111 ואילך.
לדעת הרחיב שירמן את גבול המקאמה יותר מדי. ספרים כספר המוסר המיוחס לר' יצחק אבן קרשפין (שם סי' 3), בן המלך והנוזיר לר' אברהם אבן חסדאי (סי' 10), משל הקדמוני לר' יצחק אבן אבי סתולה (סי' 17), סי' המבקש לר' שם טוב אבן פאלקירה (סי' 16), אין להם כל שייכות לסוג ספרותי זה. לא כל פרוזה מחזורית היא מקאמה. ויש לה תוכן מסוים וצורה מסיימת: סיפור עלילותיו של אדם הפספס ונוכל, המתחפש ומופיע באיפורים שונים, אלא ידיעותיו וכשרונותיו בלשון ובספרות מכפרים על מעשי תעתועיו, וכל סיפור וסיפור שום בפי "מגיד", המספר מה שראו עיניו מתעלוליו של גבור המקאמה. מכל זה אין בספרים הג'ל כלום.

(33) שירמן שם סי' 1, ועיין שם סי' 13 ובידיעות המכון לחקר השירה העברית ח"ב עמ' קנ"ב ואילך.

(34) שם סי' 5.

(35) שם סי' 8 אות 1 ("מחברות איתאיל", תרגום המקאמות של אלהריזי).

(36) שם סי' 20. המחברות נדפסה בינתיים ע"י שירמן בידיעות המכון הג'ל ח"א עמ' 141.

(37) שם סי' 24. (38) שם סי' 30.

(39) עלון ספרותי של Orient ח"ד (1843) עמ' 35.

(40) דהייא כ"ב ג', דהייא ל"ד י"א. באמת מפרש אבן ג'נאח גם מחברות שבמקרא: מקבצות (= جمع), כלומר המקומות שהיו נקבצים בהם בבית ה' לעבודה וללימוד (שרשים חצ' באכר ערך חבר).

(41) עלון ספרותי של Orient ח"ו עמ' 160 ועמ' 171. הניקוד מחברות מתאשר גם

ע"י המשקל. עיין קמפף Die ersten Makamen עמ' 48, הערה 6, והערותו של צ'גרי בהקדמה האנגלית למחברות איתאיל עמ' V. אף על פי כן יש מן החכמים, שהתווכחו בניקוד מחברות.

לאחרונה עגלאו בס' הזכרון לפרידוס עמ' 19, אף על פי שבגוף השיר שם עמ' 27 ניקד לצורך המשקל מחברותיו.

ויתר שטיינשניידר על פירושו הראשון ובמאמרו על הספרות העברית באנציקלופדיה של ארש וגרובר⁽⁴²⁾ הוא מחזיק בפירוש השני בלבד. גם די סאסי⁽⁴³⁾ מתרגם את השם „מחברות איתאל“: Compositions d'Ithiel, כלומר חיבורים. וכעין זה אצל פירסט⁽⁴⁴⁾ Werk Itiels. בן-יהודה מבאר מחברת: חיבור קטן⁽⁴⁵⁾. ברשימת ספרי הבודליאנה חזר שטיינשניידר ותרגם מלת מחברת בשני מקומות⁽⁴⁶⁾ במלת compositio, כלומר חיבור, אבל במקום אחד⁽⁴⁷⁾ במלת consessus, לאמור: מקאמה.

איני יודע, אם התכוון שטיינשניידר למסור בזה את שם הספר לפי מהותו בלבד או באמת כבר עמד על כך, שמלת מחברת היא תרגום מדויק של המושג הערבי מקאמה. על כל פנים הפירוש האחרון הזה הוא לבדו הנכון. כדי להסביר דבר זה יש צורך לעמוד על טיבם של המלה והסוג הספרותי „מקאמה“.

אם נשאל את פי המילונים הערביים למשמעותה של מלת מקאמה, נשמע: (א) שפירושה העיקרי של המלה הוא מקום שיושבים בני אדם בחבורה ומספרים זה עם זה. (ב) אחר כך הושאלה המלה להורות על בני האדם עצמם, היושבים בחבורה ומספרים זה עם זה. (ג) לבסוף הונחה לשמש שם לגוף הדברים שנאמרו באותה חבורה, כגון שיחה, סיפור או הרצאה. בהתפתחות זו של ההוראות דומה מקאמה למלת „מג'לס“ (= ישיבה)⁽⁴⁸⁾. ישיבות של אנשים בעלי השכלה לשם שיחות וויכוחים בעניני ספרות הן מסורת עתיקה אצל הערביים. עוד בתקופה שלפני הופעת מחמד היו הבדויים מתאספים לשיחת-הערב (סמר) מסביב למדורה והיו מספרים ומצטטים שירים על קרבות ונצחונות ועל נסיעות מלאות סכנה. בתקופת החליפים מבית אמיה היו משפחות המושלים מתאספות בערבים, כדי להאזין לסיפורים מדברי ימיהם של שבטי ערב ולקריאת שירים

(42) מחלקה ב' חכ"ז עמ' 415 הערה 28 ועמ' 433 הערה 37.

(43) Séances de Hariri מהד' ב' ח"א עמ' V.

(44) Bibl. Jud. ח"א עמ' 166.

(45) ערך מחברת אות ב'. כמובן אין ברצוני להכחיש, שבהרבה מקומות משמשת המלה באמת להוראה זו. אבל כאן אנו דנים בשאלה, אם אין למלת „מחברת“ גם איוו משמעות מיוחדת, המכשירה אותה לשמש תרגום למקאמה דוקא.

(46) CB עמ' 1057. מחברות עמנואל ומחברת התפת והעדן.

(47) שם עמ' 1319: Consessus Itiel i. e. Makamat Hariri. ועיין גם שער

השיר לבראדי ואלברכט עמ' 205.

(48) אלמטרוי אצל די סאסי בהקדמתו הערבית לס' Séances עמ' 4 ובהקדמתו הצרפתית שם עמ' IX, ועיין לסאן אלערב ותאג' אלערוס ערך קום ואצל Lane ערך מג'לס. ועיין ג"כ מסורי הפילוסופים הוצ' לוינסאל עמ' 6: קיבוץ פילוסופים הנקרא מעמד; שם עמ' 23: באיזה דבר תושג החכמה? ... כשיהיה לו מעמדות שילמוד בהם.

חדשים גם ישנים⁴⁹). וכעין זה היה גם בחצרות החליפים העבאסיים⁵⁰). גם בחצרו של עבד אלרחמן I. מפליטי בית אמיה, בקורטובה נתכנסו מסיבות כאלה, ואף בהן היתה התכנית: קריאת שירים עתיקים, סיפורים על מאורעות היסטוריים, רציטציה של שירי תהלה לכבוד אישים מפורסמים⁵¹). במאה השלישית והרביעית להג'רה נעשתה ההשכלה והשאפה אליה קנינן של השדרות הרחבות בעם ובכל עיר ועיר צצו למאות חבורות וקלובים של אנשים משכילים, שהיו מתווכחים על שירה ומשוררים ועל שאר עניני ספרות⁵²). אידיאל ההשכלה של הערביים מצא אז את ביטויו במלת „אדב“ (=חינוך, מוסר), שבאו בו לידי מציגה ספרותית היצירה המקורית של הערבים (השירה העתיקה וסיפורי הבדויים) עם ספרות החכמה הפרסית, חכמת החיים של ההודיים ותמצית הפילוסופיה היוונית⁵³). הסופרים הערביים מונים בין סניפי ה„אדב“ מלבד התנהגות נאה וכמה הכשרות ספורטיביות ומוסיקאליות בייחוד מדעי הלשון והסגנון. ידיעת השירה והמליצה, בקיאות ביהוסי השבטים, סיפורים על מאורעות היסטוריים, ועל כלם: ידיעת בדיחות ומשלים, שמספרים אותם בישיבות החבורות⁵⁴).

הטיפול הרב בספרות לשם „אדב“ שימש דחיפה ליצירת סוגי ספרות חדשים. נוצרו חיבורים וקבצים, שהכילו לתועלת המשתלמים את החומר, שהיו דנים עליו במסיבות הספרותיות⁵⁵). הספרים שממין זה נקראו בשמות שונים: גואדר, מחאצ'ראת, מסאמראת⁵⁶). וגם מלת מקאמה שימשה שם להוצאת דברים על תכנן של שיחות (או דרשות) של החכמים ואנשי הדת בחצרות החליפים והמושלים⁵⁷). יש להגות, שתחילתן של הרצאות כאלה נעוצה ברשימות, שאחד או אחדים מן המשתתפים במסיבות הספרותיות היו רושמים להם לזכרון⁵⁸). ומכאן היה רק צעד אחד ליצירת הסוג הספרותי החדש של המקאמה האמנותית.

49) קרמר Culturgegeschichte II א' עמ' 140.

50) ברקלמן Gesch. d. arab. Lit. (הקטן) עמ' 97.

51) Schack, Poesie u. Kunst II א' עמ' 73.

52) Geyer מכאצ'רה, יונה 1927, עמ' 4.

53) Enzykl. d. Isl. II א' עמ' 424/425.

54) שם שם עמ' 129.

55) קרמר שם ח"ב עמ' 418 בשם אבן קתיבה.

56) קרמר שם שם עמ' 470. על מחאצ'רה עיין להלן בפנים סי' ג'.

57) ברקלמן Gesch. d. arab. Lit. (הגדול), ח"א עמ' 94 ועמ' 423. — על

השימוש במקאמות לשם השתלמות ב„אדב“ עיין אלפכ'רי לאבן אלטקטקא הוצ' אהלווארס עמ' 17. ועיין דברי Rescher בתרגומו למקאמות אלהמדיאני עמ' II.

58) „ויאמר: קח לך הדיו והעט וכתוב אשר תלקט מפניני אמרי וענייני דברי“

(מתברות איתאיל עמ' 16 = מקאמאת אלהירי סי' ו', הוצ' בירות 1873 עמ' 63); „החל

לספר מחמדי מליצתו ופתח גנזי חכמתו, ואקח הדיו והספר לכתוב מפני אמרי שפר“

(תחכמוני סי' מ').

גם צורתה של זו היא הרצאה על מה שנעשה ונאמר במסיבה ספרותית. אם גם הורחב תכנה עד כדי לשמש תיאור והוי, שצמח ונתפתח בערי המרכז של התרבות הערבית-האסלאמית. ההתעניינות המרובה ב"אדב" בכל שדרות העם היתה סיבה לכך, שהרבת אנשים עשו אותו קרדום לחפור בו. צעירים עניים בעלי לשון שנונה, שמילאו כרסם במדעי ה"אדב" וחזרו אחרי מלאכה המפרנסת את בעליה, הפכו את תורתם ואומנותם. היו נודדים מעיר לעיר ומכפר לכפר וכל מקום שמצאו חבורה של אנשים המעוניינים בידיעות הלשון והספרות — בבתי גדיבים, במסגדים, בספריות וגם בחוצות עיר — היו נטפלים אליה ומראים לפניה את כחם⁵⁹). היו מוכנים להרצות על כל נושא, להשתתף בכל ויכוח ולהתחרות עם כל אדם בחיבור שירים ואגרות מליצה⁶⁰). כל רז לא היה אנוס להם: הם ידעו למלאות אפילו אחרי דרישות מלאכותיות ביותר בסידור דבריהם, כגון לחבר אגרת, שתהא נקראת מפנים ומאחור, ולבחור את המלים בצורה כזאת, שאחרי כל אות מנוקדת תבוא אות בלתי מנוקדת. לפתור חידות לשון ולהשלים על רגל אחת ובאותו משקל חרוזים, שנאמרו להם חציים, וכדומה⁶¹). בכל מקום היו מוצאים און קשבת ויד פתוחה⁶²). ובשעת הדחק לא היו מושכים את ידם גם ממעשי סחיטה, גניבה ורמאות. אפיו של טיפוס זה מתואר תיאור חי בידי אלחרירי: "מתהפך בתחבולותיו ופורש רשת מהתלותיו לצודד הנפשות במלותיו, פעם יראה במרודים הצריכים ופעם יתייחס על נגידים ומלכים. ופעם יגיע ממערכת המשוררים ופעם ילבש לבוש מלך ושרים. והוא עם תהפוכות ארחיו והגלות מהתלות שיחיו יקשור כלילי הוד ויפיו ויביע בפיו מליצה נקייה בלי דופי ומומה נעימה ושום⁶³) שכל וחכמה, והיה בהוד כליו יסתיר מעלליו ולרחב פיו בענייניו ימשוך כל לב לראות פניו ולמחק מליו ימלאון משליו"⁶⁴).

(59) השוב את הביטוי "אדב יסתזאד" (מקאמאת אלחרירי סי' ס"ז הוצ' בירות עמ' 153) = "אדב", שלוקחים אותו צידה לדרך. וכעין זה אצל רמב"ע (שירי החול הוצ' בראדי מ' ס"ד): "מדבר (= שיר) לפתח סתומיו נאספו שרים ואל סודות בפיו נוסדו / די מחסור שכל (= השכלה) לשאננים ובו ארחו בני ארח ותצטידו". שרים — כניקוד בראדי (יכן ביאליק ורבניצקי עמ' 46), אבל אפשר לנקד גם: שרים, ועיין מה שאמר מנחם בן סרוק על הנשיא חסדאי אבן שפרוט (תשובות תלמידי מנחם הוצ' שטרן עמ' XXXIII): עת מליצות כבאר ומושב נגידים מפאר וכו'.

(60) קרמר שם ח"ב 470.

(61) מקאמות אלחרירי סי' י"א, כ"ג, כ"ד, כ"ו, ועוד.

(62) מחברות איתאל עמ' 17 (מקאמאת אלחרירי סי' ז' הוצ' בירות עמ' 65): וכאשר בלה מחברתו והשלים אגרתו... העניקוהו כל החבורה מברכותם והניקוהו שדי נדבותם. תחכמוני סי' י"א: וכשמוע העם פליאות רעיוניו ונוראות הגיוניו וצחות לשונו, נשאוהו על כפים ובכתפיהם ונפתחו לו הידים. עד עמסוהו ברוב נדבותם.

(63) בצ"ל על פי נחמיה ח' ח'.

(64) מחברות איתאל עמ' 2 (מקאמאת סי' ב' הוצ' בירות עמ' 25).

את חייה ותעלוליה של הבהימה הספרותית הזאת עשה אלהמד'אני, יוצרה וממציאה של המקאמה האמנותית, נושא ליצירה ספרותית חדשה זו, שקראה בשם ישן. תכנה של המקאמה הזאת אף הוא על פי רוב סיפור על מסיבה ספרותית של חבורת משכילים, אבל יש בה יסוד חדש: הופעתו של המשורר-הקבצן-הנווד בחבורות אלה ודיבוריו המפליאים ומעשיו ההפכפכים. דוגמאות אחדות: הייתי בנוה מוכרי הספרים, אשר שם יאספו חרשי השיר והמסגרים, ושם מעמד התגרים והגרים ומחבר היושבים והתושבים ומעבר העוברים והשבים. ועוד אני יושב עמם והנה איש בעל זקן ארוך לעד ולאות ועליו שלמות בלות ומטלאות, וישאל לשלום הנצבים וישב אחורי תושבים והתחיל להוציא מגזיו שפתו ברומי חכמתו להראות את נכמתו ויטיב לב שומעיו במליצתו⁽⁶⁵⁾. — החברני עם חברים חמודים נוה נחמד, כל הבא עליו ועמד לא כבתה בו אש מליצות פליאות... ובעודנו סוחבים שולי ההגיונים ובוחנים בשיר ונבחנים ושואלים זה את זה ומקבלים זה מזה, נצב עלינו זקן אחד, עליו בלויי סחבים ומאתת רגליו פסח ועל סעיף אחד פוסח וכו'⁽⁶⁶⁾. — חברתי בקרית יערים עם זקנים מן המשוררים... וישבנו לספר חמודות כל שיר נורא ואיום והתמהמהנו כל היום. וכאשר שאו התגיונים... ראינו אשה זקנה ממרחק תמהר ללכת... והיא מחופפת על עוללים יבשים ודלים... וכאשר גלתה המסוה מעליה לנגד עיני, ראיתי והנהו חבר הקיני⁽⁶⁷⁾. — ראיתי בבית המדרש⁽⁶⁸⁾ חברת כהנים ועצרת נבונים, והם ישאבו יין המליצות בכוסות התגיונים... והנה בא יליד ארחות ובידו אמתחות וכו'⁽⁶⁹⁾. — הלכתי לארץ צידונים עם חברים כלם אדונים... ובעודנו יושבים ולבינו במחמדי המדע מיטיבים, נצב עלינו איש בעל לשון חדה, ארוכה מארץ מדה, וישאל לשלומנו כמעשה הרמאים היהירים, מצודד בחבלי הכפירים והעדירים וכו'⁽⁷⁰⁾. — וחברתי עם הקהל, עד אשר באתי אל נוה נקבצו החלך והמלך והסוכן והמסכן והגאונים והאביונים. ובתוך העגלה המסובבת בגולה זקן כפוף ופניו קרובים לאדמה ועל ראשו מגבעת רמה, והוא יבקע אישון השכל באור תוכחותיו וירפא הלבבות באמרותיו וכו'⁽⁷¹⁾. — במקאמות, שאין תכנן מסיבה ספרותית, מצדיקה צורתן החיצונית את השימוש במלה זו, שכן לא המחבר עצמו מספר את הדברים, אלא הוא שם אותם בפי „ראוי“ (אלחריזי: „מגיד“), כלומר מרצה במסיבה הספרותית⁽⁷²⁾. משום כך מתחילה

(65) שם עמ' 2 (סי' ב' עמ' 27).

(66) שם עמ' 5 (סי' ג' עמ' 32). (67) שם עמ' 38 (סי' י"ג עמ' 124).

(68) עיין שירמן. Die hebr. Uebers. עמ' 53.

(69) מחברות איתאל עמ' 49 (סי' ט"ז עמ' 153).

(70) שם עמ' 62 (סי' כ' עמ' 193). (71) שם עמ' 64 (סי' כ"א עמ' 200).

(72) על חמאד אלראוייה בישיבה ספרותית עיין אצל אבן קתיבה, כתאב אלשער

ואלשערא, הוצ' de Goeje, עמ' 490.

כל מקאמה במלים حدث (حكى. روى, أخبر, قال) פלן, כדי לשמור על הפיקציה, שיש גם במקאמה האמנותית הרצאה על חבורה ספרותית⁽⁷³⁾. כשבאו אפוא סופרי ישראל ורצו לחקות את המקאמה בעברית וחזרו אחרי מלה, שתשמש שם עברי לה ותמסור אף היא את המושג של חברת אנשים משכילים, המתאספים ועוסקים בשירה ובספרות, מצאו מלה "מחברת" כשרה וישרה לפנייהם לשמש לתכלית זו⁽⁷⁴⁾. ובאמת מצאנו "מחברת" משמשת במובן חבורה גם בענינים אחרים: הרב המהודר ומכובד במחברת⁽⁷⁵⁾. ושלום רב וכו' עליו ועל בני משפחתו ולאחיו וילדי מחברתו ולדודיו והסרים אל משמעתו⁽⁷⁶⁾. הורד ממצבתו ונפרד ממחברתו ושדד מארץ מולדתו⁽⁷⁷⁾. עד תאסף מחברתנו לבית בחירתך וחשקך⁽⁷⁸⁾. לא פקד בני ביתו ומחברתו⁽⁷⁹⁾. כמו כן השתמשו במובן זה במלת מחבר⁽⁸⁰⁾, שהיא קיצור ממלת מחברת⁽⁸¹⁾: קהלות טהורים ומחבר גברים⁽⁸²⁾.

(73) מעניין, ש"מחברות איתאל" נקראו דוקא על שם המגיד, לא על שם חבר הקנין, גבור העלילה, ולא על שם אחריו, מחבר המקאמות. — אחריו בתחכמוני שם אפילו את הקדמת המחבר בפי המגיד, עיין שם סי' א': נאם הימן האורחי: הגד הגיד לי מחבר הספר הזה וכו'.

(74) כבר העיר ילינק, Ltbl. d. Orient ח"ו עמ' 170, שבשם הספר "תחכמוני" יש רמז למה שנאמר קודם לכן במקרא (ש"ב כ"ג ח'): יושב בשבת — המלומד A. Mez בספרו Abulkasim ערער על הפירוש מקאמה = ישיבה ספרותית. הוא טוען, שמלת מקאמה שימשה בזמן הקדום להוראת, "אסיפה במעומד", בניגוד למגילס = ישיבה. בזמנים המאוחרים נשתנתה הוראת המלה והיא קיבלה את המובנים: הרצאה, דרשה, נאום הקבצן לשם קבלת נדבות — וכל אלה כשהנאום עומד דקא. וכן ההוראה האחרונה — נאום הקבצן — נולד שמה של המקאמה האמנותית. אבל באמת אין הרצאה ואין דרשה ואין נאום אלא בפני קהל, וכיון שהקבצן הנאום כאן הוא משורר נודד ואינו מקבל נדבות אלא חלף צחות לשונו וידיעותיו בספרות, הרי יש בכל הופעה של הקבצן הנאום, בין מעומד ובין מיושב, משום מסיבה ספרותית. הישיבה העמידה אינה מעלה ואינה מורידה, השוה מה שאמר אחריו: "ויהי היום ואני במעמד החכמים יושב עמהם ושומע אמריהם, והיה חבר הקנין (הוא הוא הקבצן הנאום!) בראש קרואיהם" (תחכמוני סי' י"ז). וכיצד מפרנס Mez את הדברים האלה שב"אבו אלקאסם" (פנים עמ' 1): أشعار لنفسي دوتها ورسائل سيرتها ومقامات حضرتها = שירים שאספתי אותם לעצמי לדיואן, ואגרות, שהריצותי אותן, ומקאמאת, שהייתי נוכח בהן?

(75) מאן Jews in Egypt ח"ב עמ' 23, ומפרש שם מאן בהערה 4: בחבורת החכמים.

(76) ר' משה אבן עזרא, שירי החול הוצ' בראדי עמ' ר"צ שורה ק"ד.

(77) דיואן ר' יהודה הלוי הוצ' בראדי ח"א עמ' 222 שורה 19.

(78) שם ח"ג עמ' 112 נ"ד כ"ד.

(79) מחברות איתאל עמ' 66.

(80) פרציקוביץ Al-Harizi als Uebersetzer עמ' 85 מנקד מחבר על משקל מחקר.

(81) קיצורים כאלה מצויים לרוב בשירה ובפיוט: מגור, מגרע, מדחף, מהלם, מחצב, מחשב, מכפל, מלתע, מעמס, מעצב, מקהל (משלי ערב שער מ"ב), תחבול (אבן גבירול הוצ' ביאליק ורבניצקי ח"א ל"א 157). המלים, שלא ציינתי להן מקור, עיין אצל בריחתה בערכיהן. ועיין גם צונץ ס"פ מהד' ב' עמ' 415 ואילך.

(82) ר' יצחק אבן גיאת, שער השיר לבראדי ואלברכט עמ' 20 שורה 38.

ויטש אחזה ומחבר ויטע לארץ מדבר, אשר איש בה לא עבר⁽⁸³⁾. מעמד התגרים והגרים ומחבר היושבים והתושבים⁽⁸⁴⁾. לא ראתה עיני מחבר נבר ומעמד נכבד ועדת חסידים יקרים וחבר כהנים זכו' כמו חכמי לונל⁽⁸⁵⁾. בקצבו עזת פילוסופים במחבר גדול להם בזמן אנטופיאול אצל פורינזוס החכם⁽⁸⁶⁾.

ג. כתאב אלמחאצ'רה ואלמד'אכרה לר' משה אבן עזרא.

לא שיחקה לו השעה לסופר זה. אוסף שיריו נשאר עד לפני כמה שנים בכתובים והמשפט המסולף, שחרץ גריץ⁽⁸⁷⁾ על שירתו, היה משום כך כל הזמן רוח בספרות והטיל עלי צל. ספרו בפילוסופיה דתית לא זכה עד היום הזה לראות אור וגם ספרו „כתאב אלמחאצ'רה ואלמד'אכרה“ מקור ראשי לידיעות מוסמכות על תולדות השירה והמשוררים העברים בתקופת ספרד, לא יצא עדיין בשלימות. עוד לפני ארבעים שנה ויותר התחיל מומחה כפאוול קוקובצוב לטפל בהוצאתו ועד היום לא נתפרסמו משמונת פרקיו אלא ארבעה⁽⁸⁸⁾. רק תרגומו העברי היפה של ב. הלפר⁽⁸⁹⁾ הודיע את טיב הספר כלו ברבים, אבל ככל תרגום גם הוא אינו עשוי לשימוש מדעי מלא.

בהקדמה לתרגומו כותב הלפר כדברים האלה: „שמו של הספר במקורו הערבי דרוש בירור. כידוע נהגו העברים והערבים של ימי הבינים לכנות את ספריהם בשמות מליצה, שאי אפשר לדעת מהם את הענין, שעליו הם דנים... הרמב"ע קרא את ספרו זה „אלמחאצ'רה ואלמד'אכרה“, וקשה לדעת את מובנו בדיוק. יעקב גבישון⁽⁹⁰⁾... מתרגם את השם הזה לעברית „מושב החכמה וזכרונה“. את המלה „חכמה“ הוסיף גבישון מדעתו. רוב החכמים החדשים סוברים, שכוונת המלים הללו היא, שיתות (או ויכוחים) וזכרונות. אין הפירוש הזה משביע רצון, מפני שאינו מתאים לספר ומשום שרק בדוחק גדול אפשר למצוא אותו במלים עצמן. לפי דעתי כוון המחבר במלים הללו להוות ועבר. הוא כינה כך את ספרו, מפני שהוא דן בו על המליצה שבכתבי הקדש (עבר) ועל השירה העברית שבתקופתו (הווה). אין הצעתי זו מחוורת לי כל צרכה, אך יש לה רגלים“⁽⁹¹⁾.

(83) דינאן ר' יהודה הלוי ח"ב עמ' 83 ר' כ"א.

(84) מחברות אימאל עמ' 2/3.

(85) מוסרי הפילוסופים הוצ' לוינטאל עמ' 1.

(86) שם עמ' 14, לפי גירסת כתה"י המובא בהערות.

(87) Gesch. d. Juden ח"י מהד' ד' עמ' 114.

(88) וסטוצ'ניא זאמייסקי, פטרבורג 1895. (89) שירת ישראל, ליפסיה תרפ"ד.

(90) עיין להלן בסוף סימן זה. (91) שירת ישראל עמ' כ"ה.

דברי הלפר אלה תמוהים כלם. שם ספרו של הרמב"ע אינו שם מליצי, אלא חולם באמת את מהותו של הספר. מובגן של המלים, ששם הספר מורכב מהן, ידוע בדיוק והן נקראו על כמה ספרים ערביים, הדומים לספר שלפנינו. תרגומו של גבישון, שהיה קרוב בזמן לתקופת ספרד ובקי בשירתה להפליא, הוא תרגום מדויק, כפי שנראה. ולעומת זה אין להצעתו של הלפר, שגם הוא עצמו חוכך בה, שום אחיזה לא במשמעות המלים ולא במשקלן וצורתן, וכבר מופרכת היא על ידי מחשבה פשוטה זו: אילו היה רמב"ע רוצה לכנות את ספרו כדברי הלפר, היה בלי ספק מקדים את העבר להווה ואת מליצת התנ"ך לשירת זמנו. וכדי להוכיח את דברינו, נסתייע במה שנאמר למעלה בס' ב' על ספרות ה"אדב", כלומר אותם החיבורים והקבצים, שהשתמשו בהם הערביים כדי להצטייד בכל אותן הידיעות, שהיו נחוצות לשם השתתפות בישיבות הספרותיות.

אנו יודעים, שיהודי ספרד לקחו חלק פעיל ב"אדב" הערבי. דבר זה מחזק לנו רמב"ע עצמו: „אחרי עמל ויגיעה למדו (בני הגולה שבספרד) את השפה הערבית והכירו את ספריה וירדו לעומק כוונת מאמריהם ונעשו בקיאים בסניפי המדע שלהם והתענגו על מתק שיריהם"⁹²). את סניפי המדע השייכים ל"אדב" הכרנו לעיל, ואנחנו מוצאים רשימה שלימה מהם גם אצל הרמב"ם. „אלה הספרים הנמצאים אצל הערב מסיפור דברי הימים והנהגת מלכים וייחוס הערביים וספרי גיגון (במקור: כתב אלאגאני = ספרי השירים) וכיוצא בהם מן הספרים, שאין בהם חכמה ולא תועלת גופני, אלא איבוד זמן בלבד"⁹³) — נחשבים לדעת הרמב"ם אף הם בין הספרים החיצוניים, שקריאתם אסורה. אין ספק, שהרמב"ם לא היה מזכיר את הספרים האלה, אלמלא לא היו יהודי ספרד מרבים לעסוק בהם. ועל התעסקות ב"אדב" הוכיח אותם גם ר' בחיי. בשער ה' מחובות הלבבות⁹⁴) הוא מונה בין פיתויי היצר גם את זה: „ואל תסריד לבך בדבר מן החכמות, אלא מה שתחבד בו אצל אנשי דורך ותתרצה בו אל גדולי בני זמנך, משר ושטר וקצין ובעל מעלה, כחכמת הלשון ותוכן המשקל ושרשי הדקדוק והשיר ותחידות החמדות והמשלים המופלאים והמליצות הנכריות, והתמיד ל ש ב ת. עם אנשי הצחות וכו'". לדעת ש. יהודה⁹⁵) הועתקו אמנם הדברים מתוך מקור ערבי, אבל ר' בחיי לא היה מכוון אותם כלפי יהודים, אלמלא לא היתה השאיפה ל"אדב" נפוצה ביניהם באותה מדה כמו אצל הערבים. ובאמת קורא רמב"ע בשמותיהם

(92) שם עמ' ס"ג.

(93) פירוש המשניות, מבוא לפרק חלק. המקור הערבי בהוצ' הילצר, ברלין תרס"א.

עמ' 20.

(94) הוצ' סלוצקי דף פ' ע"ב. המקור הערבי בהוצ' יהודה עמ' 237. ועיין שם דף פ"ו

ע"א. הוצ' יהודה עמ' 255. שם עמ' 237 הערה 1.

של כמה אישים, שהיו להם ידיעות מקיפות בספרות הערבית⁹⁶). ואביא בלשונם את דבריו על ר' יהוסף הנגיד: „מלבד שהיה בקי בכל סניפי הלשון העברית, היה מושל גם בכל מכמני השפה הערבית וידע את שיריה ומליצותיה, דברי ימי הערבים וקורותיהם“⁹⁷).

ויש רמזים ברורים, שגם אצל יהודי ספרד התקיימו ישיבות ספרותיות לשם טיפול ב„אזכ“, בייחוד בחצרות הנשיאים והנדיבים. על הנשיא חסדאי אבן שפרוט נאמר: עת מליצות מבאר ומושב נגידים מפאר וכו'⁹⁸). על קריאת שיר ב„מגלס“ של חסדאי זה על ידי המשורר דונש אבן לבראט מסופר באחד מכ”י הגניזה⁹⁹). בכתובת שעל גבי שיר לר' שמואל הנגיד נאמר, שפעם אחת ישב הנגיד „במקום חברתו“ והביאו לפניו קערה מלאה תפוחים יפים. והיה שם משורר אחד, וכשראה את התפוחים, הזכיר חרוז ערבי על תפוח עשוי כסף מעשה ידי חרש. תוכן החרוז היה: מיראתי מפני פתי נושך, עשיתי את עצמי כסף. „אחד מהיושבים“ תרגם את החרוז לעברית והמסובים ביקשו אחר כך מאת הנגיד, שיתרגמו גם הוא. „פתאום“ (כלומר מניה וביה, בלי כל הכנה קודמת) תרגם הנגיד את החרוז בשני אופנים שונים והוסיף — וגם זה „פתע פתאום“ — עוד שלש עשרה ואריאציות שונות על אותו נושא¹⁰⁰). ר' שמואל הנגיד עצמו אומר על שיריו: ויגידום בטירותם נגידים¹⁰¹). על מג'לס בבית בנו ר' יהוסף הנגיד, שעסקו בו בין השאר בפירוש פסוק קשה מן התורה, מספר ר' יהודה אבן בלעם¹⁰²). ישיבה בעניני דקדוק עברי בבית אבו סלימאן אבן טראקה בסרקוסטה מזכיר ר' יונה אבן ג'נאח בספרו „כתאב אלתסויה“¹⁰³, ואולי אנשי החבורה הזאת הם המכוון במלים „עצאבה אל אדב ואלטלב“ (=חברת ההשכלה והלימודים), שאליה פונה אבן ג'נאח בספרו זה¹⁰⁴). לר' שלמה אבן גבירול יש שיר קטן, שכתב אותו לשם התנצלות לפני אחד השרים על חוסר יכולתו להשתתף בישיבה: אני נקח ביד מקח וממכר, כמו צפור אשר בפח לכודה / ולא אוכל מצוא פדיום כהיום, לבקר הישיבה החמודה¹⁰⁵). ואולי צריך לפרש

96) שירת ישראל עמ' ס"ז, ס"ט, ע"ד. ועיין דברי שירמן בידיעות המכון לחקר השירה העברית ח"ב עמ' קכ"ט.

97) שירת ישראל עמ' ס"ח. 98) תשובות תלמידי מנחם הוצ' שטרן עמ' XXIII.

99) שירמן שם עמ' קכ"ז הערה 30.

100) דיואן ר' שמואל הנגיד הוצ' ששון ס' קט"ז ואילך.

101) שם ק"ג ע"ז.

102) פונט Studien עמ' IX, הרצוג MGWJ חצ"ז (1933) עמ' 137. גריץ ח"ו

מהד' ד' עמ' 355 עשה ממנו ישיבה = Lehrhaus!

103) Opusculs הוצ' דרנבורג עמ' 344.

104) שם שם.

105) הוצ' ביאליק ורבניצקי ח"ה כ"ט ג' ואילך.

מענין זה גם החרו: אולם אני נעצב, למען כי אני חולה ולא אשמע קריאת ספר¹⁰⁶.

על תכנן וצורתן של ישיבות ספרותיות אלה והשיחות, שהתנהלו בהן, אפשר לעמוד גם מתוך ספר המחברות המקוריות של אלהריזי, „תחכמוני“, שאף על פי שלא כל דבריו הם סיפור עובדות היסטוריות, הרי בכללם יכולים הם לשמש מקור גם להיסטוריה וגם לתולדות התרבות¹⁰⁷. אביא כמה דוגמאות: ויהי היום ואני יושב עם חברים אהובים מבני הנדיבים... להשתעשע בשירים ערבים¹⁰⁸. — ויהי היום ואני יושב עם סגולת גולת מליצים ושואף ריח אבקת להקת משכילים נמרצים (=נמלצים)¹⁰⁹. — ויהי בקצת הימים¹¹⁰ זאני יושב בקהל חכמים נכבדים ורמים, מחברים מן השיר לשמים... והיו מדברים בענין השיר וטובותיו¹¹¹. — ויהי היום ואני מתהלך ברחוב המדינה... וארא בחורי חמד לדבר דברי חכמות נקבצים ובפיהם ענייני מלים נמרצים (כנ"ל)¹¹². — הייתי... עם אצילים... יריקון מלשונם חרב פיפיות ויפוררו בשכלם סלעי תושיות. ויען איש מהם: אספרה לכם משלי נבונים וחידותם... אמרו לו: זכור מליצתך ונרענה¹¹³. — ביחוד מענין תיאורה של אותה ישיבה, שבה החליט אלהריזי לחבר את ספרו „תחכמוני“: „נקרא נקראתי... עם חברת גברים מילדי העברים, מליהם ספרים... אמרתם צרופה ומליצתם רצופה ונדבתם עדופה ולשונם חרב שלופה... ושם נער אתנו עברי, במרום התבונה ימריא... והחכמה תחת כנפיו תחסה וישכיל בכל אשר יעשה, פעם דמי הכוס ימצה ופעם יביע נזראות בעת פיהו יפצה... ואם יגן, היגון ביד השמחה ימגן... ואם שיר ישורר, מתים יעורר... ויען זיאמר אל העומדים לפניו לאמר: אליכם אישים אקרא, משיבי מלחמות החכמות שעה, הראיתם בכל אשר קראתם כמליצות ספר הישמעאל, אבי החידות החמדיות והמליצות הנמרצות, הנקרא אלהריזי? השמתם לבכם אליו ואם טעמתם דבש מליו? ... ואלו הספר ההוא יחבר כלשון אחרת חוץ מכלשון ערב, נפל ממנו רב... והיתה מליצתו נחלה ונשברת... לשון ערב אין בכל הלשונות ערוך אליה במתק מליה ונועם משליה“. אז קינא אלהריזי קנאת השפת העברית ואמר, שגם בה אפשר „לחבר מליצות, בזהב היופי משובצות, ולכתוב אגרות ולשורר שירות“, והוא מקבל עליו לכתוב בה ספר מחברות כמתכונת ספרו של אלהריזי¹¹⁴.

106 שם ש' ג'.

107 ובאמת שימשו מקור לתולדות חייו של אלהריזי, עיין אלברכט Harizis Leben.

גוסינגן 1890.

108 תחכמוני ס' ו'. 109 שם ס' ט"ז.

110 = פי בעץ' אלאים = באחד הימים.

111 שם ס' י"ח. 112 שם ס' כ"ה. 113 שם ס' ל"ט.

114 שם ס' א'.

הנה כי כן אנו רואים, שמקנאתם לעמם ולשפתם הרחיבו יהודי ספרד את מסגרת ה"אדב"¹¹⁵ שלהם ודגו בישיבותיהם הספרותיות לא רק בשפה הערבית וספרותה, אלא גם בפירושי התנ"ך, בדקדוק הלשון העברית ובשירה העברית הצעירה, ילד טפוחיה של היהדות הספרדית עצמה. וכשם שחיברו הערביים ספרי "אדב", שכללו בהם את החומר, ששימש נושא לישיבותיהם¹¹⁶, כך חיברו גם מיוחדי ספרד ספרי "מוסר"¹¹⁷. ספר ממין זה הוא גם הספר שלפנינו, שכן כל תכנון דן "בדבר המליצה והמליצים וענין השירה והמשוררים"¹¹⁸. וגם דרך ההרצאה, המתובלת בפתגמים ומשלים ומאמרי חכמה ותבואות מן השירה העברית והערבית,

הוא של ספר-אדב. וכשם שנקראו המלים "מחאצ'רה"¹¹⁹ ו"מד'אכרה"¹²⁰ על ספרי אדב משל הערביים, שכן שתיהן¹²¹ מציינות את השיחות והויכוחים,

(115) הם תרגמו את המלה הזאת לעברית במלת "מוסר". עיין בראדו ואלברסט, שער השיר עמ' 205, שירמן Die hebr. Uebers. הג'ל עמ' 10 הערה 21. על הקשר שבין השירה וה"מוסר" עיין דברי ר' ידעיה בדרשי בס' הפרדס כ"י (מובא אצל דוקס. נחל קדומים ח"א עמ' 21 ואילך): אנשי השירה והמשוררים... המה בעלי המוסר מעולם... השיר הוא המסלה העולה אל קנין המדות הטובות ואל המשרה וחברת הנכבדים וקורבת המלכות, והמוסר וההנהגה הטובה אחוים בכנפיה, ובעליו רחוק שידאג — ועיין עוד שירי ר' שלמה אבן גבירול הוצ' ביאליק ורבניצקי ח"א מ"א קצ"ג, מ"ב נ"ה, ס"ג ט"ו, ס"ג ע"א; שירי החול לר' משה אבן עזרא הוצ' בראדו קכ"ז ב"ד — ל"ח. — ראו לתשומת לב הוא הכינוי "מחברות-מוסר", שכינה אלהריות את מחברותיו (בשיר שלפני ההקדמה לתחכמוני), שהוא לפי פירושי = (סיפורים על) "ישיבות-אדב". — המשורר התימני זכריה אלצ'אהרי קרא לאוסף המקאמות שלו בשם "ספר המוסר", עיין שירמן בידיעות המכון ח"ג עמ' קפ"ז ואילך. — את הפעל "התייסר" כמובן "השתלם באדב" אני מוצא בס' משלי ערב, שנקרא גם בשם ספר המוסר, שער מ"ט: יאז לבי ישיבת החכמים וכו' ולמתק סוד ולשמע חדשים והתיסר במשלי החכמים.

(116) עיין למעלה בס' ב'.

(117) על הספרים, שנזכרו בשירת ישראל עמ' י"ו, צריך להוסיף את הס' משלי ערב, שהובא בהערה הקודמת, ספר שעשועים לר' יוסף בן מאיר אבן זבארה, הוצ' דודסון, ברלין תרפ"ה, ואגרת המוסר לר' שם טוב פלקירה, הוצ' הברמן בקבץ על יד סדרה חדשה, ספר א'. בעצם שייכת לכאן גם ספרות המקאמות, עיין לעיל הערה 57.

(118) שירת ישראל עמ' ל"ג.

(119) חליה אלמחאצ'רה וענואן אלמד'אכרה ומידאן אלמסאמרה לאלת'עאלבי, ברוקלמן ח"א עמ' 286 (ח"ב עמ' 696); מחאצ'ראת אלאדבא ומחאוראת אלשערא ואלבלגא לאלראגב אלאפחאני, שם ח"א עמ' 289; מחאצ'ראת אלאבראר ומסאמראת אלאכ'יאר למחיי אלהין אבן אלערבי, שם שם עמ' 447; חסן אלמחאצ'רה לאלסיטי, שם ח"ב עמ' 157; אלמחאצ'ראת ואלמחאוראת להנ"ל, שם שם עמ' 158; מחאצ'רה אלאזאיל ומסאמרה אלאואכ'ר לעלי דדה אלבסני, שם שם עמ' 427; כתאב אלמחאצ'ראת לחסן אליוסי, שם שם עמ' 456.

(120) כתאב אלמחאצ'רה פי אלמד'אכרה לאלטיאלסי, הוצ' Geyer יונה 1927, ועיין שם עמ' 5 תרגום שם הספר לגרמנית: Buch der Fülle in der Wechselrede. — שתי המלים בשמו של ספר אחד — בהערה הקודמת.

(121) פירוש מלת מחאצ'רה: מתן תשובה זה לזה, שיחה; ועיין במילונים. בערבית המודרנית משמשת המלה להוראת הרצאה אקדמית. — פירוש מלת מד'אכרה: הזכרת דברים זה לזה, ויכוח; ועיין במילונים. והשוה דברי אבן ג'נאח בכתאב אלחסויה (Opusculum) הוצ' דרנבורג עמ' 343): לם תול אלמנאצ'רה ג'אריה בין אהל אלעלם ואלמד'אכרה מסתעמלה בין דעי אלפסה.

שהתנהלו בישיבותיהם הספרותיות, כך השתמש גם רמב"ע במלים אלה, כדי לכנות בהן את ספרו. וכמה השכיל ר' יעקב גבשון⁽¹²²⁾ למסור את מובנו של שם הספר במלים אלה: „אלמחצרא ואל מדכרא, כוונתו בזה השם מחצר אלם (צ"ל: מחצר אלעלם = אספת חכמים), ר"ל הנעשה מהקיצוצים וזכרו⁽¹²³⁾ (= מה שנעשה בישיבות הספרותיות ומה שמוכרים שם) הוא בזה הספר הנקרא בזה השם, ר"ל מושב החכמה וזכרונה⁽¹²⁴⁾“.

ד. ספר המבקש לר' שם טוב אבן פלקירה.

שם הספר הזה ניתרגם בפנים שונים: *Der Suchende*⁽¹²⁵⁾, *Der Forscher*⁽¹²⁶⁾, *Investigator vel Quaerens*⁽¹²⁷⁾, ואין אחד מהם מוסר את המושג המדויק, שכוון אליו המחבר. אבל הוא עצמו מסביר את דבריו: „אמרו, כי נער היה במדינה, צעיר ימים זקן תבונה, ולמען השים כל כוונתו לחקור החכמה ולבקש, קראו שמו כל ידעיו לפנים מבקש⁽¹²⁸⁾“ . מכאן ש„מבקש“ הוא מקרא קצר במקום „מבקש חכמה“, ואין ספק שהוא תרגום הביטוי הערבי „טאלב אלעלם“, שגם הוא ניתן לקצר „אלטאלב“, ומובנו מה שאנו קוראים היום ססודנט, עיין במלונים. והשוה גם דברי רש"ט פלקירה בהקדמתו לס' ראשית חכמה⁽¹²⁹⁾: „הכוונה בזה הספר לכלול בו בדברים קצרים מה שצריך מבקש החכמה

(122) בהוספות לספר עומר השכחה לאביו ר' אברהם גבשון דף ק"ט ע"א: ומובאים הדברים בעמודי העבודה ללנדסהוט עמ' 240.

(123) „היונים התקבצו במדינת איניקש (צ"ל: איביקש — Ibykos) המשורר אל חדריהם לקרוא בחכמה ולזכור בפילוסופיא“ (מוסרי הפילוסופים הוצ' לוינטאל עמ' 4); „נקבצו ד' פילוסופים... ושוטטו בענייני החכמות ונדברו בפילוסופיהם וזכרו מה שיסדו הקדמונים מן החכמה, ואמר אחד מהם, כי זה הקבוץ לא יתעלם וזה המעמד לא ישכח“ (שם עמ' 6); „נקבצו חמשה פילוסופים בהיכל מהיכלי החכמה וזכרו מענין החכמה והמוסר“ (שם עמ' 7); „עיקר אלה הקבוצים, כי היו מלכי יון ווולתם מלמדים לבניהם החכמה והפילוסופיא ומיסרים אותם במינו המוסר“ (שם עמ' 7); „נקבצו שבעה חכמים מחכמי יון בבית הוהב ואמרו: נזכור מן החכמה דבר שישאר לבאים אחרינו. ואמר אחד מהם וכו'“ (שם עמ' 11); „היה לפילוסופים קבוץ גדול בסעודת חדק"ל (צ"ל: הרקל) המלך“ (שם עמ' 13).

(124) „זכרון“ לא במובן זכירה, אלא במובן הזכרת דברים, והוא על דרך הפעל הערבי דכר, עיין בקטעים שואבאו בהערה הקודמת, ועוד הרבה כמוהו בספרות ימי הבינים. ועל כן תרגומיהם של שטיינשניידר Arab. Lit. עמ' 150 (Erörterung u. Erinnerung) ושל גריץ ח"ו מהד' ד' עמ' 115 (Unterredung u. Erinnerung) אינם נכונים בחלקם השני.

(125) דוקס Ehrensäulen עמ' 53. David 126 בהקדמתו לס' ראשית חכמה לרש"ט אבן פלקירה, ברלין 1902. עמ' VI ועמ' VIII. וכן פירסט Bibl. Jud. ח"ג עמ' 62, אף על פי שהוא מזכיר מלת „טאלב“.

(127) שטיינשניידר CB עמ' 2544.

(128) המבקש, ורשה תרפ"ד, עמ' י"ג.

(129) הוצ' דוד הנ"ל עמ' 9.

לעמוד עליו בתחילת לימודו ויהיה לו כמורה למה שירצה להלמד וכי" (130).
 דרך לימודו של סטודנט בימים החם היה כך: שהיה "גולה למקום תורה", כלומר
 היה נוסע למקום מושבו של מלומד מפורסם והיה לומד אצלו זמן ידוע. וכשגמר
 אצלו וקיבל ממנו תעודה, היה עובר ובא אצל חכם אחר, וכך היה נוסע ממקום
 למקום ועובר מחכם לחכם, עד שהיה גומר מחזור שלם של לימודים ומדעים,
 שעניינו אותו (131). גם ה"מבקש" שבספרו של פלקירת עושה כך: הוא הולך בזה
 אחר זה אל עשיר, גבור, חרש, רופא, בעל מדות טובות או חסיד, בעל לשון או
 מדקדק, משורר, מאמין, "חשבונאי" (= בעל אריתמטיקה), "תשבורי" (= בעל
 גיאומטריה), חכם בחכמת המראות (= מודד), בעל חכמת הכוכבים, חכם בחכמת
 הניגון, בעל חכמת הדיבור (= ההגיון), טבעי, ולבסוף אל פילוסוף, ולומד מכל
 אחד מהם ראשי פרקים של המקצוע ההוא. וכך ניתנת לו למחבר הזדמנות להעביר
 לפני הקורא בקיצור נמרץ אנציקלופדיה של כל המדעים.

(130) "מבקש" במובן זה גם אצל ר' משה אבן עזרא, "שירי החול הנצ" בראדי
 רכ"ג נ"ח ור' יהודה הלוי, דינאן הנצ" בראדי ח"א עמ' 191 ק"ל ט"ו. ובחרו במלה זאת
 על שם הכתוב: ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב' ז').

(131) קרמר Culturgech. ח"ב עמ' 437. ועיין דברי ר' יהודה הלוי שם עמ' 173
 קי"ד א': דורשי תורה, יתהלכו מעיר אל עיר, דין יחפשו, קול אומר:
 אל יוסף (אבן מינאש) לכו וכו'. ומן החמשד יוצא, שאין הכוונה לפסק דין, אלא לתלמוד
 תורה בכלל.

לקוטים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

לא. ידי-כהן בדגלי המדפסים והמחברים העברים

מנהג הוא בישראל עוד מימי הגאונים, שכהנים העולים לדוכן פותחין את אצבעותיהם בין קמיצה לאמה ובין אצבע לאגודל שבכל יד ומפסיקין בין אגודל לאגודל שבשתי הידים. וכבר נשאלו הגאונים לטעם מנהג זה והתשובה הובאה בערוך ערך חלון: „ראינו כהנים כשהם מברכין ובאין לברך פותחין אצבעותיהם, יש בהן ממש או מסורה? לא מצאנו בתלמוד כל עיקר אלא שאומרים בה רבנן כמה טעמים שהוא סימן שאימת שכינה עליהן כאילו הן מתחלחלין והיא שם עוברת וכו' והערוך שם מביא גם את המאמר בפסיקתא דהחדש: „הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כתלי בתי כנסיות ובתי מדרשות, משגיח מן החלונות, מבין כתפותיהם של כתנים, מציץ מן החרכים, מבין אצבעותיהן של כהנים“ (פסיקתא דרב כהנא הוצאת באבער דף מ"ט, ועיין שם הערה ק"א). ונראה שבעל הערוך ראה את מקור המנהג במדרש זה. המובא גם בשיר השירים רבא פרשה ב' ובתנחומא פרשת ושא (הוצאת באבער דף ט"ז ע"ב). דברי הגאונים והפסיקתא הובאו גם בשבלי הלקט ערוגת א' סימן כ"ג (הוצאת באבער דף י"א). ובספר המנהיג הלכות נשיאת כפים סימן ע"ה: „וזה המנהג שפותחין הכהנים את אצבעותיהן בנשיאת כפים, יש סמך לדבר באגדת שה"ש וכו'“. וכן בהרא"ש מגילה פרק שלישי סימן כ"א: „ומה שחולקין אצבעותיהן זהו לפי המדרש מציץ מן החרכים ששכינה למעלה מראשיהן ומציץ מבין חרכי אצבעותיהן, ומכוונים לעשות ה' אירים בין שתי אצבעות לשתי אצבעות ובין אצבע לאגודל ובין אגודל לקיים מציץ מן החרכים. ולשון הרא"ש ממש בטור אור"ח סימן קכ"ח. ובבית יוסף שם מביא דברי המרדכי בפ"ג דמגילה שכתב בשם הראב"ה: „מה שהכהנים פותחים אצבעותיהם דבר זה לא מצינו אלא דרשנים אמרו וכו'“ ומוסיף שם בב"י: „וכתב רבינו הגדול מהרי"א ז"ל שיש מקומות שנהגו לעשות אצבעותיהם שד"י וכ"כ בצורות בשם ר"ת אבל הרמב"ם לא הזכיר דבר זה לפי שאינו בתלמוד.“*

ברבות הימים התחיל ציור ידי-הכהן עם האצבעות המפושקות לשמש סמל ליחוס משפחת כהונה. אימתי התחיל דבר זה? הציור ידוע לנו היטיב מכלי-קודש שונים, שבעליהם או מנדביהם היו כהנים, וביתר ממצבות של כהנים שבהן הוא רווח מאד. כלי-קודש קדומים לא נשתמרו ולכן קשה לדון על פיהם, אבל גם במצבות שנשתמרו יותר, אין ידי-הכהן מופיעים לפני אמצע המאה ה"ו. בכתבייד שנכתבו לפני תקופת הדפוס לא מצאתי בשום מקום ציור ידי-כהן לרמז

(*) על קצת מ"ם בענין זה העירני ידידי הרב ש. ליברמן, ואני מחזיק לו טובה על כך.

שהמחבר, הסופר, או בעל הספר הוא כהן *). עד כמה שידעתי מגעת מופיע ציור ידי-כחן לסמל משפחת כהונה בפעם הראשונה בספרי-הדפוס העבריים שנדפסו בידי מדפיסים כהנים כדגל המדפיס.

בדברים דלקמן אנסה לסקור את כל דגלי המדפיסים העבריים הכהנים שבהם נמצאות ידי-כחן רמז לכהונת המדפיסים. מהם שהדפיסו במשך ארבעה דורות. ודומני שיש בדבר זה ענין לא מהצד הביבליוגרפי בלבד, אלא גם מבחינת חקר עולם-הסמלים היהודי ומבחינת תולדות האמנות היהודית.

המדפיס העברי הראשון שחקק את דגלו, דגל הכהן, בספרים שהדפיס, היה ר' גרשם ב"ר שלמה כ"ץ, שהצטרף בשנת רע"ד למדפיסי פראג הראשונים ועמד מאז בראש הדפוס העברי בפראג. בספר הראשון שהדפיס, הוא ס' „ברכת המזון" רע"ד, אין הדגל מופיע עדיין. אולם על הספר השני, והוא חמשה חומשי תורה רע"ה, כבר נמצא הדגל בראש המסגרת של התחלת ס' בראשית¹). ציור זה כמות שהוא, ורק בשינוי צורת ראש המסגרת, חוזר ומופיע בדפוס השני של חמשה חומשי תורה, שהדפיס גרשם יחד עם בניו מרדכי ושלמה בשנות ר"צ-רצ"א, בראש המסגרת בהתחלת בראשית ובהתחלת שמות. צורת הדגל: שני מלאכים נושאים מגן ובו ידי כהן מתוך ענבים, ומעל למגן המלים „גרשם כ"ץ מחקק". (עיין ציור א' בטבלאות). בדפוס הראשון אין כתובת זו²). צורה אחרת של דגל גרשם כ"ץ נמצא בהגדה של פסח שנדפסה על ידו בשנת רפ"ו, בראש המסגרת לדף „כהא לחמא עניא". צורתו: שני רביות (putti) נושאים מגן ובו ידי כהן מתוך ענבים; לצדי המגן מימין ומשמאל המלים: „גרשם / כהן". (עיין ציור ב' בטבלאות)³).

בכלל רגיל היה ר' גרשם כ"ץ להדגיש את כהונתו. כך, למשל, בקולופון לחמשה חומשי תורה רע"ה, בתפלה על קץ הימין, נאמר: „עוד גרשם הכהן ידי בן ירים"; ובקולופון לסליחות שהדפיס בשנת רצ"ה יחד עם בניו מרדכי שלמה

(*) ואילו מיניאטורות סתם של כהן נושא כפיו, לשם אילוסטרציה, מצויות בכמה כ"ץ, כגון בכ"י יד החזקה, הלכות נשיאת כפים, כ"י קרמר מהמאה הט"ו, לפנים בפפד"מ. עיין צילום בתוך Mittheilungen der Gesellschaft zur Erforschung jüdischer Kunstdenkmäler, I, October 1900, p. 36.

1) צילום והדף הזה עיין במאמרו של S. H. Liben, Der hebräische Buchdruck in Prag im 16. Jahrhundert. Taf. 3. In: Die Juden in Prag. Prag 1927.

2) בטעות נדפס צילום מוקטן של ציור זה כדגלם של האחים משה ומרדכי כהן, באנציקלופדיה היהודית באנגלית כרך עשירי עמ' 203 ובעקבותיה באנציקלופדיה היהודית בגרמנית, הוצאת אשכול כרך ששי עמ' 58. כי באמת קבלוהו האחים מגרשם אביהם.

3) הציורים א' וב' מתוך דפוס גרשם כ"ץ צולמו מהספרים הנמצאים בגנזי מר שלמה שוקן בירושלים. ואני מחזיק טובה מרובה למר שוקן שאיפשר לי לעיין בדפוס פראג הראשונים שבבית-גנזיו ונתן לי רשות לצלם את הדגלים.

ומשה נאמר: „נחקק פה בק"ק פראג על ידי אב ובניו הכהנים" וכו'. וגם בניו אחריו מדגישים את כהונתם, כגון בקולופון למחזור שנדפס ע"י מרדכי ומשה בני גרשם בשנות ש"ט—ש"י: „מרדכי ומשה גבורים מבני כהנים"; ובקולופון להגדה של פסח שנדפסה בשנת שט"ז ע"י מרדכי משה ויהודה בני גרשם ופסח בן מרדכי: „ע"י האחים הכהנים ברית שלומי".

מבין בניו של גרשם הצטיין ביותר בנו הבכור מרדכי הכהן, שעמד בראש הדפוס אחרי מות אביו בשנת ש"ד והדפיס ספרים שונים יחד עם אחיו בשנות ש"ט—שכ"ז. בשנת שכ"ט התחיל להדפיס בעצמו „בצורף בניו הכהנים והאגים באמרת האל" פסח, בצלאל⁴), גרשם, ישראל, שלמה ושמואל. הספר הראשון שהדפיסו הוא ס' „תורת העולה" להרמ"א, שהדפסתו נסתיימה בחדש כסלו של שנת ש"ל „בזמן שהכהנים נצחו ופיהם לחלל ולהודות פצחור". בשער ספר זה מופיע בפעם הראשונה דגלו המיוחד של מרדכי כהן בצורה זו: על כל אחד משני עמודי השער בחלקם התחתון אריה זקוף ובכפותיו מגן שסוע למעלה; בתוך המגן ידי־כהן מתוך עננים; ממעל לידים במגן שלימין המלה „מרדכי" ובמגן שלשמאל המלים „כהן י"ץ" (עיין ציור ג' בטבלאות)⁵).

שער זה עם הדגל ועם המלים „מרדכי כהן י"ץ" מופיע אח"כ בספרים רבים מגודל 2⁰ שנדפסו בפראג ע"י נכדו של ר' מרדכי, הוא ר' משה ב"ר יוסף בצלאל כ"ץ. שהדפיס לאחר מות זקנו בשנת שנ"ב, תחילה בשותפות עם דודו ר' שלמה ב"ר מרדכי, ואחרי מות דודו זה בשנת שנ"ט, ניהל את בית הדפוס בעצמו, ומדפוס זה יצאו ספרים רבים מאד עד שנת ת"ח⁶). מבין הספרים שנדפסו בפראג ע"י ר' משה ב"ר יוסף בצלאל מצאתי את הדגל הנ"ל של זקנו ר' מרדכי הכהן בשערי הספרים האלה: ספר התרומות, שס"ה; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שס"ח; אבן העזר להראב"ן, ש"ע; לבוש עיר שושן, ש"ע. ובדאי הוא נמצא גם על ספרים אחרים שלא ראיתי:

בסוף ימיו של ר' מרדכי כהן, כשהדפוס התנהל ע"י בניו, מתחיל להופיע על שערי הספרים ציור־דגל בצורה זו: בבסיס השער בין גדבכי העמודים שני אריות נושאים מגן בכפותיהם הקדמיות ובמגן ידי־כהן בתוך עננים. כתובת אין. (עיין ציור ד' בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשער „שאלות ותשובות הגאונים" שנדפס בשנת ש"ן לערך. אף ציור זה נמצא אח"כ על כמה משערי הספרים שנדפסו בבית נכדו של ר' מרדכי הכהן, ר' משה ב"ר יוסף בצלאל.

(4) כנראה הוסיפו לו אח"כ בשעת מחלה את השם יוסף, כי בנו משה חותם תמיד: משה ב"ר יוסף בצלאל.

(5) ליבן שם אומר, כי בשער ס' „תורת העולה" אין שום קישוט, וכנראה שיש גם טופסים כאלה.

(6) הוא נפטר בר"ח טבת ת"ט, ועל מצבתו כתבו: „שר וגדול ומנהיג נפל, שם תורה בישראל בדפוס ובכתובים, הוא בעצמו הגיה הטעות וערבובים".

כגון: יריעות שלמה להרש"ל, שס"ט; מזמור לתודה לר"ש אריפול, ש"ע; אמרי בינה לר' יששכר בער, ש"א; באר משה לר' משה שרטלס, ש"ב; קרית חנה, ש"ב.

כבר הזכרתי לעיל כי לאחר מות ר' מרדכי הכהן בשנת ש"ב, הדפיס בגן שלמה כהן ביחד עם בן אחיו ר' משה ב"ר יוסף בצלאל (אחיו ר' יוסף בצלאל מת עוד בחיי אביו בשנת שמ"ט) והדפיסו בשותפות ספרים אחדים בשנות ש"ג—שנ"ז. אז מופיע בפעם הראשונה דגל "משפחת הגרשוני" בצורה זו: מגינית (קרטוש) ועליה כתר שעל מצחייתו כתוב "כתר כהונה"; לצדי המגינית יושבים שני מלאכים בצורת נשים נושאות כפות תמרים; בתוך המגינית מגן ובו ידיהן עם קצת־שרוולים מסוגננות כעין עלי־אקנטוס; מעל לידים ומלמטה להן הכתובת: "מש/פחת // הגרשוני"; בשולי המגינית הכתובת: "שלמה בן / לא"א החבר רבי / מרדכי הכהן / מחוקק ז"ל". (עיין ציור ה' בטבלאות). דגל זה מצאתי בפעם הראשונה בסוף הקולופון של ס' "פסק על עגונה" לר' יעקב פולאק, שנדפס על ידם בשנת ש"ד.

אף בציור זה השתמש אח"כ השותף השני לבדו, ר' משה ב"ר יוסף בצלאל, בקצת ספרים שהדפיס. אלא שמחק מסביב למגינית את המלים "שלמה וכו'" והשאיר רק את המלים "משפחת הגרשוני" ליד ידיהן. בצורתו זו מצאתי את דגל משפחת הגרשוני בשלושה ספרים שנדפסו ע"י ר' משה ב"ר יוסף בצלאל: בס' "לבוש עיר שושן", ש"ע (לפני המפתחות), בס' "שפתי דעת" לר' שלמה אפרים לונטשיץ, ש"ע (בדף ב' ע"ב) ובסוף "לבוש מלכות", שפ"ג.

ר' גרשם ב"ר יוסף בצלאל כ"ץ, שעבד עוד בשנות ש"ם—שמ"ט כפועל בדפוס זקנו ר' מרדכי כהן, הדפיס בשנת ש"ע על חשבון עצמו את הספר "כלי חמדה" לר' שמואל לנייאדו, וחקק בו מסגרת־שער חדשה שבסיסה הוא ציור בצורה זו: בתוך עננים שני מלאכים נושאים מגן, ובו ידיהן ועליהם כתר (כתר כהונה); לצדי המגן מלמעלה שני ענפים. (עיין ציור ר' בטבלאות).

ואף בציור זה השתמש אח"כ אחיו ר' משה ב"ר יוסף בצלאל בשערי "לבוש מלכות" ו"לבוש הבוץ והארגמן" שהדפיס בשנת שפ"ג. נמצא שהמדפיס הגדול האחרון למשפחת הגרשוני, ר' משה ב"ר יוסף בצלאל, שהדפיס בדפוס עצמו בפראג במשך חמשים שנה, לא חידש שום ציור משלו, אלא השתמש בציורי זקנו ר' מרדכי, דודו ר' שלמה ב"ר מרדכי, ואחיו ר' גרשם ב"ר יוסף בצלאל.

נכדי ר' משה כ"ץ שהדפיסו ספרים שונים בפראג משנת תמ"ב עד שנת תצ"ה, לא חקקו בספריהם שום דגל מדגלי משפחת הגרשוני.

המדפיס הכהן השני, אחרי ר' גרשם כ"ץ מפראג, שחקק על מקצת מספריו ידי־כהן לסימן, הוא ר' יעקב ב"ר נפתלי הכהן מגאזולו, שהדפיס במנטובה ספרים עבריים בבית וינטורין ורפינלי משנת שט"ז ואילך. רוב הספרים הדפיס בשותפות עם ר' יוסף שליט ב"ר יעקב מפאדובה, אולם קצת ספרים קטנים הדפיס על דעת עצמו בלי השותף, ורק על מקצת מאלה אנו מוצאים את סימני הכהונה שלו בצורה זו: ידי־כהן בתוך עננים באמצע הקשת המחברת את שני עמודי השער. (עיין ציור ז' בטבלאות). אני מצאתי דגל זה רק בשערי שני ספרים שנדפסו על ידו במנטובה בשנת שי"ז, והם ס' „אגרת שמים לרים... הנקראת בחינת עולם" ו„ספר הבחור". מלבד אלה נמצא דגל ר' יעקב ב"ר נפתלי הכהן בסוף הקולופון לסדר תפלות וולגאר, שנדפס על ידו במנטובה בשנת שכ"א, בצורת ידי־כהן ועליהם כתר גדול, כתר כהונה. (עיין ציור ח' בטבלאות).⁽⁷⁾

משפחת מדפיסי־כהנים המפורסמת ביותר בדגלה היא משפחת פרופס באמשטרדם. אולם רגילים לערבב את הדורות ולראות את הדגל כאילו היה אחד לכל בני פרופס מהראשון ועד האחרון שבהם. כך, למשל, באנציקלופדיה היהודית באנגלית (כרך עשירי עמ' 203) מובא באמצע השורה האחרונה ציור אחד מדגלי בני פרופס (הוא ציור י' כאן בטבלאות) ומייחסים אותו שם לשלמה פרופס⁽⁸⁾, ובאמת לא נמצא בכל הספרים שהדפיס שלמה פרופס שום דגל־מדפיס כלל. אביהם של כל בני פרופס, שלמה ב"ר יוסף פרופס, שייסד בעודנו בבחרותו את בית־דפוסו באמשטרדם בשנת תס"ד והדפיס ספרים רבים מאד במשך שלשים שנה עד מותו בשנת תצ"ד, לא השתמש בשום דגל־מדפיס כלל, ואין אנו מוצאים על כל ספריו אלא קישוטי־נוי סתם. רק אחרי מותו, כשנפל בית־דפוסו בירושה לשלשת בניו הקטנים יוסף, יעקב ואברהם והתנהל ע"י אפוטרופסים בשם דפוס „יתמי המנוח כהר"ר שלמה כ"ץ וצ"ל פרופס", מתחיל להופיע בשערי הספרים דגל המשפחה בצורת ידי־כהן חתוכות בעץ באפן פרימיטיבי וביניהן למטה באותיות חלולות המלה „פרופס". (עיין ציור ט' בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשו"ת „פרי עץ חיים" משנת תצ"ט ח"א דף ת"ט (סימן 144 ברשימת הירש). וכן הוא נמצא בשער „מסכת יומא" שנדפס ע"י אפוטרופסי היתומים בשנת ת"ק, ובשער „מסכת תגיגה" שנדפס שם תק"ד. ואח"כ נמצא דגל זה בצורה קטנה יותר (והאותיות „פרופס" אינן חלולות) ב„תקון סופרים" תקי"א (בסוף שמות דקרא במדבר) ובסוף דברי האחים המדפיסים במסכת ברכות של הש"ס הגדול, שנדפסה בשנת תקי"ב.

(7) ציור זה הבאתי עפ"י הצילום באנציקלופדיה היהודית באנגלית כרך רביעי עמ' 172.

(8) ובעקבותיה של האנציקלופדיה האנגלית־יהודית אותה טעות בתוך Jüdisches Lexikon, Art. Druckerzeichen. Taf. LVII No. 7.

בשנת תקי"ג, לאחר ששלשת האחים היתומים יצאו מרשות האפוטרופסים ועמדו ברשות עצמם, מתחילים להופיע דגלים מקושטים בצורות שונות. כך, למשל, בשנת "פרי עץ חיים" כרך שלישי דף קע"ח, משנת תקי"ג (סימן 305 ברשימת הירש) ובגליונות שלאחריו נדפס דגל בצורה זו: בתוך עיטור של קישוטי-רוקוקו, שביניהם מזרקמים מימין וכד מעלה-עשן משמאל, נמצאות מעל ללאמברקין ידיהן מתוך עננים, וביניהן למטה המלה, "פרופס"; מעל לידים כתר, שהוא כתר כהונה. (עיין ציור י' בטבלאות). ציור זה נמצא גם על כמה ממסכתות הש"ס הגדול המאוחרות שהדפיסו האחים.

בשנים שלאחריה מופיע בספרים שנדפסו ע"י האחים יוסף, יעקב ואברהם בני שלמה כ"ץ דגל בצורה זו: מגינית (קרטוש) ברוח רוקוקו עם קונכיית למטה וענפי דפנא מסביב; במרכז מגן ובו ידיהן עם קצות שרוולים; ביניהן למטה המלה, "פרופס" ועליה כתר, כתר כהונה, שבמרכזו פרח הדומה לצלב. (עיין ציור י"א בטבלאות). ציור זה נמצא בסוף, "אמפליאצי על תקנות דקהלתינו" שנדפס אצל האחים בשנת תקי"ט, בסוף, "אמפליאצי" תקכ"ח, בכמה מגליונות, "פרי עץ חיים" מהשנים ההן ובכמה ספרים אחרים.

דגלים מקושטים אחרים של האחים בני שלמה פרופס הם: ידיהן ועליהן כתר, ולמטה ביניהן המלה, "פרופס", וכל זה מוקף זר המתחבר עם קצות הכתר. ציור זה נמצא, למשל, בסוף, "סדר הנהגת בית הכנסת" תקי"ט, בשער, "אמפליאצי אויף תיקון מ"ג מתקוני קהלתנו" תקי"ח, ועל כמה ספרים אחרים. ושוב מצוי בספרים שהדפיסו האחים בשנים ההן ציור קטן זה: ידיהן עם קצות שרוולים, ולמטה באותיות מסודרות המלה, "פרופס". (עיין ציור י"ב בטבלאות). ציור זה נמצא בסוף, "טראנסלאט אפוינטמענט" מחודש מערץ 1771 (תקל"א) ובספרים רבים מהשנים ההן.

בשנת תקל"ג חילקו האחים יוסף יעקב ואברהם ביניהם את ירושת אביהם וייסדו כל אחד בית-דפוס לעצמו. ואף על פי שהמשיכו להשתמש במקצת מהציורים המשותפים הקודמים, ביחוד בציור הקטן (ציור י"ב בטבלאות), חקקו שנים מהם, יעקב ויוסף, כל אחד ציורי-דגל חדשים לעצמו. על רוב הספרים שנדפסו בדפוס יעקב פרופס מופיע ציור-דגל זה: מגן בין שני עיטורי-רוקוקו; בתוך המגן ידיהן עם קצות-שרווילים; מתחתן הכתבת, "יעקב פרופס כ"ץ"; מתחת לקו שני דגים (מזל אדר); לצדי המגן הכתבת, "כה תברכו / את בני ישראל". (עיין ציור י"ד בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשער משניות סדר זרעים, שנדפס בשנת תקל"ה. לאחר מותו של יעקב פרופס (בין שנת תקל"ט לשנת תקמ"א) עבר בית-דפוסו לידי אלמנתו ויתומיו ונקרא בשם "דפוס אלמנה עם יתמי יעקב פרופס כ"ץ" ואף בספרים שנדפסו

אצלם נשאר אותו ציור, אלא שבמקום הכתובת „יעקב פרופס כ"ץ" מתחת לידיים, כתוב מעתה „יתמי פרופס כ"ץ".

ציור־דגל שני שהשתמש בו יעקב פרופס כך צורתו: עיטור ארכיטקטוני של מצבת־זכרון עם שני כדים לצדדיו; במרכז העיטור תלוי מגן עגלגל ובו ידי־כהן עם קצות שרוולים; מתחתן הכתובת „יעקב פרופס כ"ץ", ומתחת לקו שני דגים (מזל אדר). (עיין ציור י"ג בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשער „עוללות אפרים" שנדפס בשנת תקל"ט. ואף ציור זה עבר אחרי מותו לשימושם של אלמנתו ויתומיו, בשינוי הכתובת כדלעיל, ומצאתיו בפעם הראשונה אצלם בשער השני מהגדה של פסח „מעלה בית חורין", שנדפסה על ידם בשנת תקמ"א.

מלבד הציורים הנ"ל פיתוחי־עץ המצויים על השערים הרגילים המסודרים ביד, נמצא דגל בני פרופס גם על קצת שערים מיוחדים פיתוחי־נחושת שפותחו במיוחד ע"י אמנים ובאים לפני השער הרגיל. לדוגמא אני מביא כאן (עיין ציור י"ז בטבלאות) את הבסיס של שער כזה, שהוא שער הגדה של פסח „מעלה בית חורין", שנדפסה ע"י אלמנתו ויתומיו של יעקב פרופס בשנת תקמ"א (כפי שנתפרט יותר בשער הרגיל). האמן־המפתח צייר מגן ובו ידי־כהן מתוך עננים ולמטה ביניהן המלה „פרופס". על המגן כתב, כתב־הונה, ובמסגרת מסביב הכתובת „מה תברכו את בני ישראל". שער פיתוחי־נחושת זה נמצא גם בהגדה שנדפסה בדפוס דוד פרופס בשנת תקע"ע. (עיין להלן).

האח השני, יוסף פרופס, חקק לו אף הוא ציור־דגל מיוחד בצורה זו: מגן מעוטרי רוקיאות נישא בכפותיו הקדמיות של אריה העומד משמאל למגן ומפנה ראשו לצד שמאל; בתוך המגן ידי־כהן עם קצות שרוולים, וביניהן למטה הכתובת „יוסף פרופס". (עיין ציור ט"ז בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשער „קינוח לתשעה באב כמנהג פולין", שנדפס בשנת תקל"ז, והוא נמצא גם בסוף קצת גליונות שו"ת „פרי עץ חיים" משנת תקל"ז ובספרים אחרים. אף בית־דפוסו של יוסף פרופס עבר אחרי מותו לידי אלמנתו ויתומיו ונקרא בשם „דפוס אלמנת ויתמי המנוח כהר"ר יוסף פרופס כ"ץ". אבל לא מצאתי את ציור־הדגל המיוחד ליוסף על הספרים שנדפסו אצלם. לעומת זה מצאתי בשער „הגדה לפסח" עם טייטש, שנדפס אצלם בשנת תקס"ו, אחד מציוריו של יעקב פרופס (הוא ציור י"ד בטבלאות) בשינוי הכתובת „פרופס" במקום „יעקב פרופס כ"ץ".

יוסף פרופס (ובודאי גם כל שאר בני פרופס) השתמש בדגל משפחתו לא רק על הספרים שהדפיס, אלא גם על כלי־קודש שונים מקנינו, כפי שמוכיח ההדס־לבשמים בצורת טחנת־רוח זולנדית מקנינו, שנשתמר באוסף פריכטונגר של בית־הנכות הלאומי „בצלאל" בירושלים. על צלעות הכלי הזה חרוטות בצד אחד

המלים „יוסף פרופס כ"ץ" ומצד שני ידייכהן. (עיין ציור י"ח בטבלאות). יוסף פרופס לא היה המדפיס היחיד שחרט את דגלו על כלי-קודש מקנינו. בדומה לזה אנו מוצאים את דגלו של המדפיס שלמה אליעזר מאיטליה ממנוטובה על-גבי כריכת-כסף של סידור-תפלה. (עיין מה שכתבתי על זה בק"ס שנה ט"ו עמ' 513—514) ואת דגלו של טוביה פואה על גבי מנורת חנוכה (שאני מקוה לפרסם צילום ממנה לעת מצוא).

אחד מבניו של יוסף פרופס, דוד פרופס, נפרד מאחיו ויסד בית-דפוס לעצמו בשנת תק"ע לערך. אף הוא חקק לעצמו ציור-דגל משלו הדומה לדגלו של יעקב פרופס: עטור ארכיטקטוני של מצבת-זכרון עם שני כדים לצדדיו; במרכז העיטור תלוי מגן עגלגל ובו ידייכהן עם קצות שרולים; מתחת למגן כתובת קתרוס המסמל כנור דוד, רמז לשם המדפיס; מתחת למגן בתוך בסיס העיטור המלה „פרופס". (עיין ציור ט"ז בטבלאות). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשער „הגדה של פסח" שנדפסה אצלו בשנת תק"ע, והוא נמצא גם בשער „סדר ההגדה לילי פסח" תקפ"ט ובספרים אחרים. לא מצאתי דגל זה בספרים שנדפסו אצל אלמנת דוד פרופס שירשה את בית-הדפוס בשנת תר"ט.

ר' אהרן ב"ר אליהו כ"ץ, שעבד תחילה כפועל-דפוס בבתי-דפוס שבערים שונות בגרמניה ואח"כ בדפוס ר' אפרים העקשר באלטונא, יסד בשנת תצ"ד בית-דפוס לעצמו באלטונא. בשער הספר הראשון שהדפיס באותה שנה, חדושי מהרש"א, כתב: „בדפוס החדש אשר הוקם האומן טוב הגעלה כמ' אלי' כהן יצ"ץ". בדפוס זה הדפיס ספרים שונים עד שנת ת"ק, ואחר הפסקה שנמשכה עד שנת תקט"ז — ובינתיים עבד גם כפועל בבית-דפוסו הפרטי של ר' יעקב עמדין באלטונא — חזר להדפיס שם על דעת עצמו עד שנת תקכ"ד, ואחר הפסקה שנית — שבה הדפיס בערים הסמוכות וואנזבעק והאמבורג — חזר להדפיס שם בשנת תקל"ה. אולם רק על ספר אחד מכל הספרים שיצאו-לאור מבית-דפוסו, הגדה של פסח עם פירוש על חד גדיא לר' יצחק יהודה ב"ר יעקב כ"ץ מאייזנשטט, שנדפסה באלטונא בשנת תקכ"א, מצאתי את הגל-הכהן של המדפיס: ידייכהן כשהן נראות מצד כף-היד (ולא מצד גב היד כבכל הדגלים שראינו עד כה). ציור זה מתבלט בתבעה האמנותית המרובה שבחיתוך-העץ, שהושגה באמצעים פשוטים ביותר. (עיין ציור י"ט בטבלאות).

המדפיס הדובנאי ר' אהרן ב"ר יונה, שהדפיס בדובנא ספרים בשנות תקס"ד—תקס"ח, העתיק בשנת תקס"ח את בית-דפוסו למעזריטש גדול, והדפיס בה שלשה ספרים בשנות תקס"ח—תק"ע (עין יעקב, תקס"ח; אור פני משה, תקס"ט ושנית תק"ע; תקוני הזהר, תקס"ט פעמיים). כל הספרים האלה יצאו-לאור

„במצות ובהוצאות הני תרי צנתרי דדהב' ת"ה הנגיד מה' נפתלי הירץ [ב"ר אריה ליב] והנגיד מה' מרדכי כ"ץ [ב"ר מאיר הכהן]". הנגיד השני המביא לבית־הדפוס, ר' מרדכי כ"ץ, לא הסתפק בהזכרת שמו בלבד על השער, אלא גם הסביע באמצע השערים של שלשת כרכי „עין יעקב" את דגל־כהנתו בצורה זו: איגוד־שבטים וקרדמות (fascio) שמתחתיו זר־עלים ועליו מגן עגלגל מוקף פנינים ומוכתר בכתר שזיזיו עשויים כעין פרחים (כתר כהונה); בתוך המגן ידי־כהן עם קצות שרוולים, ומתחתן המלים „מרדכי / [קו מאוזן] / כ"ץ". (עיין ציור כ' בטבלאות). אין הציור נמצא בשני הספרים האחרים שנדפסו שם ושיצאו־לאור אף הם בהוצאתו.

ר' מרדכי ב"ר מאיר הכהן ממעזריטש גדול אינו המביא־לבית־הדפוס היחיד שהסביע את חותם דגלו על הספרים שהוציא. במקום אחר אני מקוה להביא דגלים של מול"ם אחרים הנמצאים בשערי ספרים.

ר' אלעזר ב"ר אהרן עראקי הכהן, שיסד בית־דפוס עברי בכלכתה בשנת תר"א והדפיס שם 28 ספרים יפים עד שנת תרי"ז⁹). הסביע ברוב ספריו את דגל־המדפיס שלו, ועתים גם כמה פעמים בספר אחד, בשער בקולופון ובמקומות אחרים. צורת הדגל: ידי־כהן כשהן נראות מצד כף היד (ולא מצד גב היד כברוב הדגלים שראינו), ובהן מפותחים במיוחד תריצי הפרקים והעורקים; למטה מהן המלים „עראקי כ"ץ" עתים באותיות מרובעות ועתים באותיות רש"י. (עיין ציור כ"א בטבלאות). בשני הספרים הראשונים שהדפיס, והם ס' „שערי קדושה" לר"ח ויטאל (נשלם בר"ח טבת תר"א) ו„פסח מעוביך" (נשלם בר"ח ניסן תר"א) אין הדגל מופיע עדיין. אולם בספר השלישי, הוא „ויסיפון", שנדפס בשנות תר"א—תר"ב, כבר מופיע הדגל בקולופון, ולמעלה הימנו המלים „יברכך יי' וישמרך" ולמטה חתימת המדפיס: „אלעזר בן מאיר אהרן סעדיה עראקי הכהן הי"ו". מכאן ואילך נדפס הדגל בכל ספריו חוץ משלשה (ואלה הם: תפלת בית עלמין, תרי"א; בן סירא, תרי"ז; אלדד הדג, תרי"ז).

בשני ספרים שהדפיס נוסף מלבד דגל זה עוד דגל מקושט בצורה זו: עיטור ארכיטקטוני של מצבת־זכרון עם שני כדים לצדדיו; במרכז תלוי מגן עגלגל ובו ידי־כהן עם קצות שרוולים; למטה מהן המלה „עראקי". (עיין ציור כ"ד בטבלאות). ציור זה, העשיר לפי ציורו של יעקב פרופס באמשטרדם (עיין לעיל) נמצא בסוף ח"ג של „כתנות אור" שנדפס בשנות תר"ב—תר"ה, ובס' „זבח תודה"

9) כל הספרים שהדפיס נמצאים בגני החכם ר' דוד סלימאן ששון נר"ו ונרשמו בספרו הגדול „אהל דוד" ח"א עמ' 373—376. ובספרי „הדפוס העברי בארצות המזרח" חלק שני, אשר אתי בכתובים, הארכתי את הדיבור על מדפיס זה.

לר' יחיא בן צאלח, שנדפס בשנת תרי"א (בסוף דף ב' ע"א ובסוף דף ר' ע"ב).

המדפיס אליהו משה דוויך הכהן, שהדפיס בבית-דפוסו בכלכתא את השבועון „הפרח“ בשנות תרל"ח–תרמ"א, והדפיס שם גם ספרים עבריים בשנות תרמ"ב–תרמ"ז⁽¹⁰⁾, השתמש בדגל המקושט של ר' אלעזר עראקי, אלא שבמקום המלה „עראקי“ מתחת לידים, כתב שמו בלועזית: E. M. D. Cohen (עיין ציור כ"ג בטבלאות). ציור זה מצאתי בס' „יורו משפטיך ליעקב“ לר' יעקב סוכרי, שהדפיס בכלכתא בשנות תרמ"ב (בסוף עיקר הספר, דף קל"ד).

לא מדפיסים בלבד נהגו להטביע את דגלם בספרים שהדפיסו, אלא מוצאים אנו מקרים רבים שבהם הטביעו מחברים עבריים את דגל-משפחתם בספרים שהביאו לדפוס. על דגלי המחברים העבריים בכלל אני מקוה לייחד את הדיבור לעת מצוא, וכאן אביא רק את דגליהם וסימניהם של מחברים כהנים. הדגל הראשון של משפחת מחבר-כהן שאנו מוצאים בספר עברי, הוא דגל משפחת-הכהנים רפא מפורטו. על משפחה זו כבר נכתב הרבה, ולפיכך אין צורך להרחיב עליה את הדיבור כאן. דגל רפא נמצא בפעם הראשונה בספר „מנחה כלולה“ פירוש על התורה לר' אברהם מנחם ב"ר יעקב כהן רפ"א, שנדפס בוויז'נה בשנת ש"ד (בסוף דף ר"ז ע"ב אחרי חתימת המחבר). דגל זה כבר הועתק כמה פעמים, ואביא כאן לשם שלימות. צורתו: מגינית שלצדיה יוצאות מתוך קנים שתי נשים ערומות למחצה הנושאות בידיהן סרט ובו תמלים „אברהם/מנחם בר' יעקב הכהן“; באמצע מגן עגלגל ובו ידי-כהן עם קצות שרוליים, ומתחת לקו עורב שחור על ענף; מתחת למגינית סרט ובו תמלים שהן המשך הסרט העליון: „רפא זל מפורטו“ (עיין ציור כ"ה בטבלאות).

בצורה פשוטה יותר נמצא דגל רפא בספר „נקי כפים ובר מצוה“ למחבר הצעיר ר' אברהם כ"ץ רפ"א, שנדפס בקראקא בשנת ש"ח. וזו לשון שער הספר הנתון בתוך מסגרת מקושטת: „נקי כפים/ [ציור דגל המחבר] / ובר מצוה // ע"י יצחק בן הח"ר / אהרן מפרוסטיץ". דף ב' מתחיל בזה הלשון: „דרוש דרש יניק וחכים כמ"ר אברהם כ"ץ רפ"א יצ"ו בהכנסו למצוה מיד פה ק"ק קראקא ד' טבת פ"ר ופרט ונש"ב אותו בידינו. י"בא ש"ילה ב"מהרה ב"ימינו“ (טעם הפסוק הזה הוא, שנושא הדרוש הוא הפסוק: כסף איש בפי אמתחתו כספיו במשקלו ונשב אותו בידינו). הספר כולל 8 דפים, שהאחרון שבהם חלק⁽¹¹⁾ צורת הציור שבאמצע השער כך היא: בתוך קרטוש נתון מגן עגלגל ובו ידי-כהן עם קצות

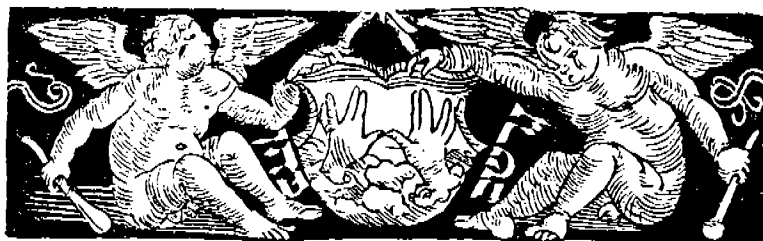
(10) גם עליו הרחבתי את הדיבור בספרי הנ"ל.

(11) הארכתני בתיאור הפרטים הביבליוגרפיים, לפי שהספר לא נרשם כדיוקן אצל

ציור א'

בראש דף בראשית של חמשה חומשי תורה. פראג ר"ץ-רצ"א

ציור ב'

בראש דף - כהא לחמא עניא" בהגדה של פסח. פראג רפ"ז

למאמרו של א. יערי: ידי-כהן בדגלי המדפיסים

ציור ג'
בשער ס' - חודת העולה" להרמ"א, פראג ש"ל

ציור ד'
בשער -שאלות ותשובות הגאונים" בדפוס מרדכי כהן, פראג ש"ן לערך

למאמרו של א. יערי: ידי-כהן בדגלי המדפיס

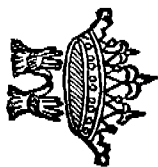

ציור ה'

בסוף הקולופון של -פסק על עגונה- בדפוס שלמה ומשה כ"ץ, פראג שנ"ד

וְלֹא יִשְׁכַּח לְעַד אֲנִי
וְלֹא יִשְׁכַּח לְעַד אֲנִי

844 15,

7-1193

כסוף הקולופון לס' חפלות ולגא. מנצחיה ש"א

בראש שער "אבות שמים... הנקראת ב"ח"א" ע"ה" מנחמה

ציור ס'

בשער מסכת יומא, בדפוס יתמי שלמה פרופס, אמשטרדם ת"ק

ציור ז'

בסוף שו"ת - פרי עץ חיים" כרך שלישי דף קע"ח. בדפוס האחים בני שלמה פרופס, אמשטרדם תקי"ג

ציור י"א

בסוף - אמפליאצי על תקנות דקהלתינו, בדפוס האחים בני שלמה פרופס, אמשטרדם תקי"ט

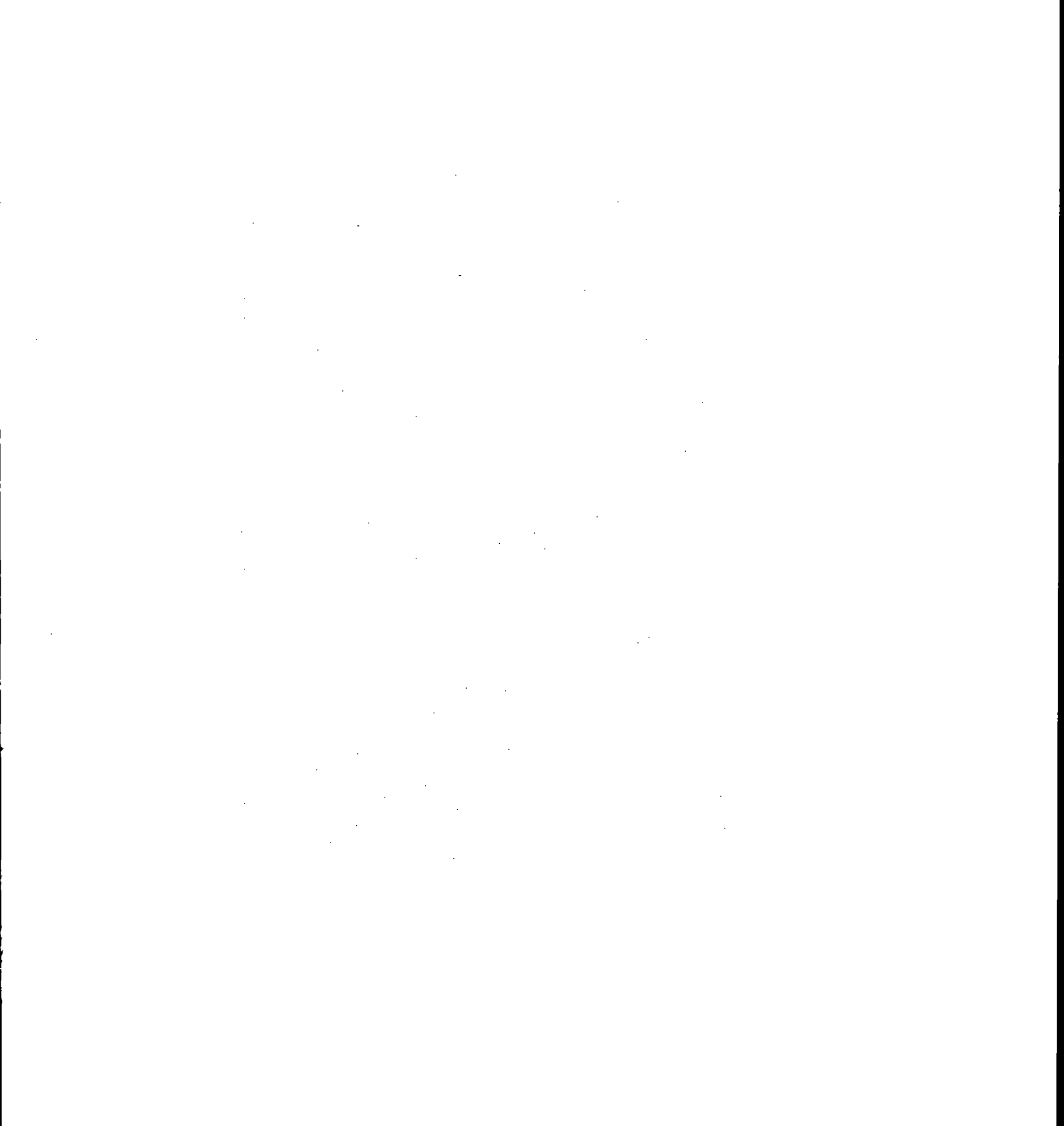

פרופס

ציור י"ב

בסוף - טראנסלאט" מחודש משרץ 1771

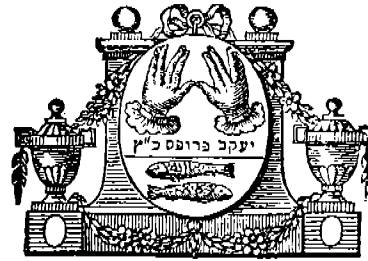
למאמרו של א. יערי: ידי-כהן בדגלי המרפיסים

ציור י"ד

בשער משניות זרעים, אמשטרדם תקל"ה

ציור י"ג

בשער ס' "עוללות אפרים", אמשטרדם תקל"ט

ציור ס"ו

בשער "קינוח לחשעה באב כמנהג פולין", אמשטרדם תקל"ו

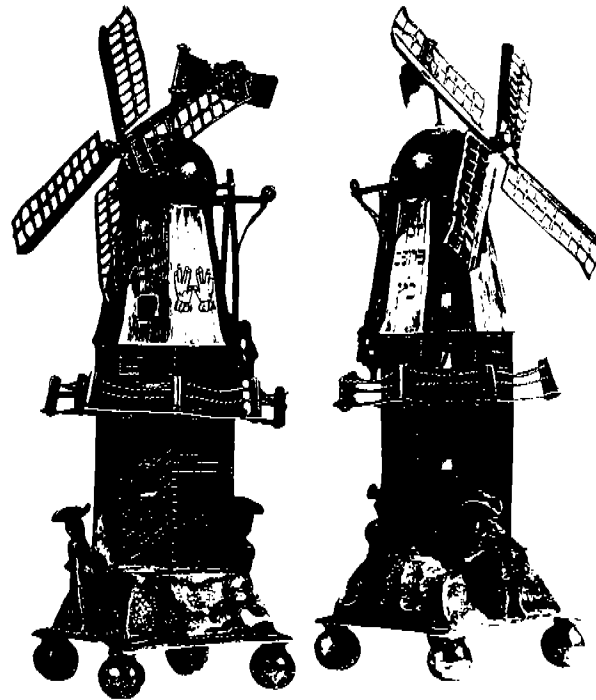
ציור ט"ז

בשער "סדר ההגדה ללילי פסח", בדפוס דוד פרופט, אמשטרדם תקפ"ט

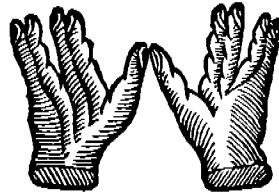
צור י"ז

בשער הראשון פיתוח-נחישת של הגדה של פסח, אמשטערדאם תקפ"א

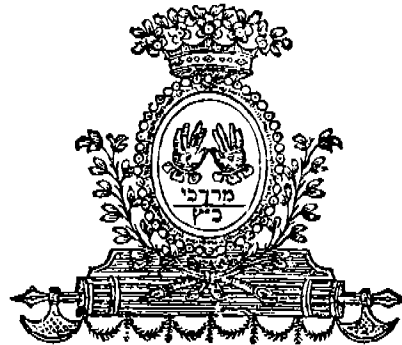
ציור י"ח

הדס לבשמים בצורת סחנת-רוח הולנדית, קנינו של המדפיס יוסף פרופס כ"ץ
(מאיסוף ד"ר ה. פויכטונגר בבית-הנכות הלאומי בצלאל)

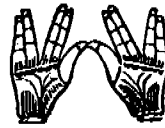
ציור י"ט

על שער "הגדה של פסח", בדפוס ר' אהרן בר' אליהו כ"ץ, אלטונא תקס"א

ציור כ'

בשער ס' עין יעקב. מעזירטש תקס"ח

עראקי כ"ן

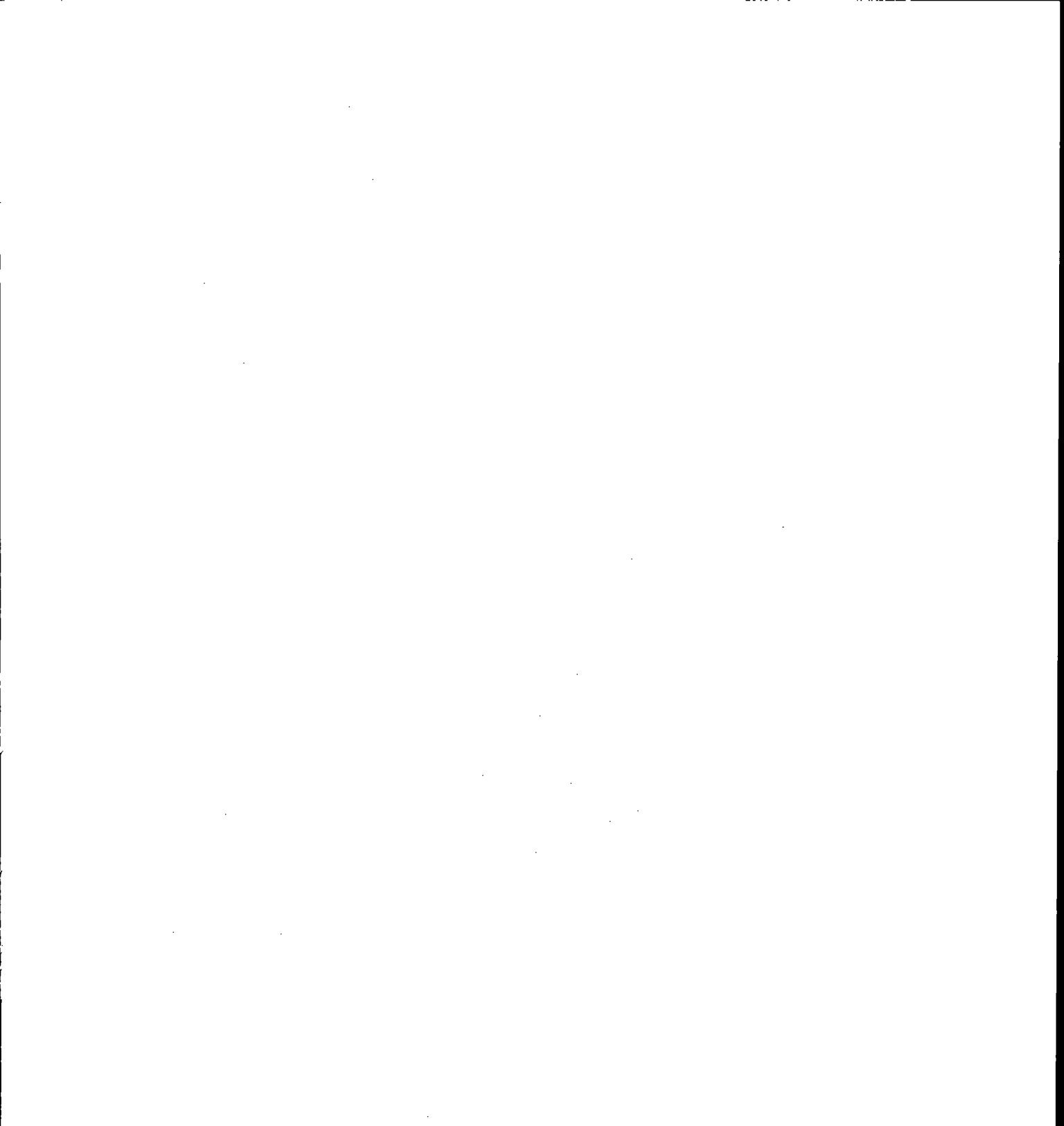
ציור כ"א
בסוף ס' -זבח תודה/ כלכתה תרי"א

ציור כ"ב
בספר -זבח תודה/ כלכתא תרי"א. סוף דף ב' עמוד א'

ציור כ"ג
בס' -יורו משפטיך ליעקב/ כלכתא תרמ"ב. דף קל"ד

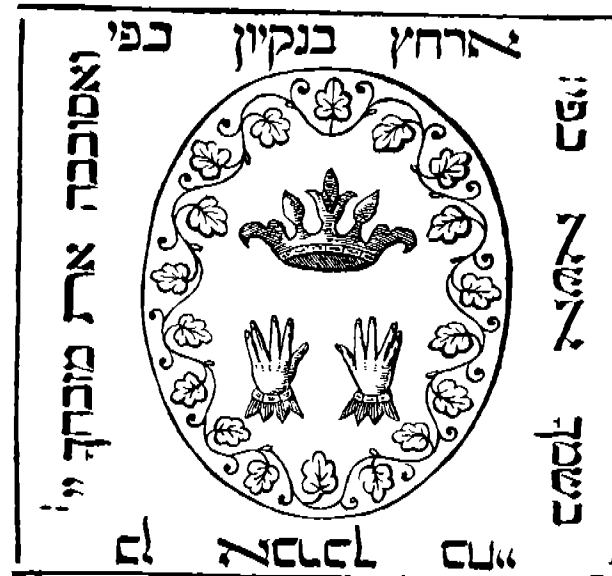
ציור כ"ד

בשער ס' ינקי כפים ובר מצוה לר' אברהם כ"ץ רפ"א, קראקא שנ"ח

ציור כ"ה

בס' "מנחה בלולה" לר' אברהם מנחם רפא מפורטו, ווירונה שנ"ד, דף ר"ז ע"ב

ציור כ"ז

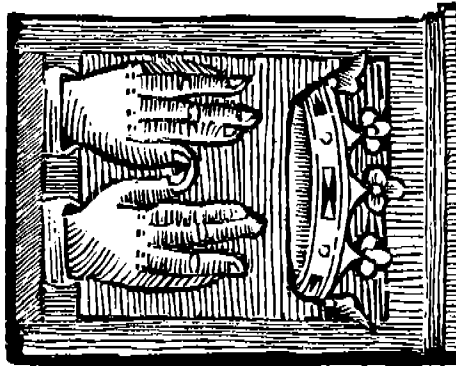
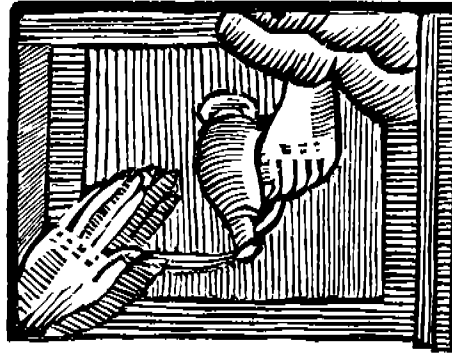
בשער ס' 'צפנת פענח' לר' שמואל הכהן די סיוה. ויניציאה ת'

ציור כ"ז

ראש שער ס' 'מציץ ומליץ' לר' נחמיה בר' ברוך הכהן. ויניציאה תע"ה

למאמרו של א. יערי: ידי-כהן בדגלי המדפיסים

ג'טו פלומסא אדואס לטאן לטאן, ל"ג, לטאן טמס טמס, יפס לטמט, יולטט, יפסס, יזט.
ט"כ לויג

שרולים. מעל הידים כתר (כתר כהונה) ולמטה מהן עורב (= רפא Rabe). (עיין ציור כ"ד בטבלאות).

בשער ס' "צפנת פענח", ביאור כתובים זרים שבספר קהלת, לר' שמואל הכהן די פיזה לזויטאנו, נדיב ושווע מראשי ומנהיגי קהל קדוש ויניציאה" (כפי שהוא מכונה בפי ר' שמחה לוצאטו בהסכמתו) שנדפס בוויניציאה בשנת ת"י¹² מופיע דגל המחבר בצורה זו: מגן עגלגל ובשוליו זר עלי גפן; בתוכו ידידיון מרוחקות זו מזו ועליהן כתר (כתר כהונה); מארבעת צדי המגן כתובת זו: "ארחץ בנקיון כפי / ואטובבה את מזבחך יי / כן אברכך בחיי / בשמך אשא כפי".

בס' "מציץ ומליץ", בענין אופן הניגון בברכת כהנים, לר' נתניה ב"ר ברוך הכהן מפירארה, שנדפס בוויניציאה בשנת תע"ה, קדדו במיוחד בכרכוב השער המקושט הכולל מגינית ובה יד יוצקת מים מתוך כד (ומופיע גם על כמה ספרים אחרים שנדפסו בוויניציאה בימים ההם) ושמו שתי ידיים מראות מקום זו מזל זה, כדי לסמן את כהונתו של המחבר, ובוזה הפכו גם את הכד, המשמש בדרך כלל לסימן לוויה, לסימן כהונה במקרה זה. (עיין ציור כ"ז בטבלאות).

שערי שני החלקים של ס' "פרח מטה אהרן" שאלות ותרשומות לר' אהרן ב"ר חיים אברהם הכהן פרחיא משאלוניקי, שנדפס באמשטרדם בשנת תס"ג, מקושטים מכל צד בציורים המרמזים על הכהונה: בראש השער ארון העדות עם הכרובים; בשני עמודי השער ציור אהרן הכהן (ולא משה ואהרן כרגיל); למטה משה מקבל את הלוחות; בבסיס העמוד הימני ידידיון מורמות ועליהן כתר; בבסיס העמוד השמאלי יד יוצאת מבין עננים ויוצקת מים מתוך כד על שתי ידיים מהודקות. (עיין שני בסיסים אלה בציור כ"ח בטבלאות). אף כאן משמש איפוא הכד היוצק מים לא לסימן לוויה אלא לסימן כהונה, והעיקר הידים המושטות לנטילת ידיים. בציור זה יש לציין לשבח את הטכניקה של חיתוך העץ מבחינת האמצעים האמנותיים.

ציור ידידיון נמצא גם בשער פיתוח נחושת (לפני השער העיקרי) של ספר "כהנת אברהם", פירוש חרוזי לתהלים, לר' אברהם הכהן הרופא, שנדפס בוויניציאה בשנת תע"ט.

כל הצילומים בטבלאות המצורפות נעשו לפי גופי המקורות בגודל טבעי.

בניעקב ופריעדבערג, ואני מחזיק טובה למר מ. לוצקי מספרית בודליאנא באוקספורד, שהואיל בטובו לשלוח לי צילום השער ותיאור הספר.

12 על שער הספר נאמר שנדפס חדש סיון התי"ה, ולדעתי יש לפרש שנת ה' אלפים ת' (1640) ולא תי"ז (1656), כי יש בראש הספר שיר לכבוד המחבר מאת ר' יהודה אריה ממדינא, ומסתבר שכתב השיר סמוך להדפסה, וריא"ם נפטר בשנת ת"ת.

תעודות של מכירת ספרים בין הקראים בליטא

בידי אחד ממכרי, מר יצחק מאיר גיסר, יהודי רבני בטרקוי אצל ווילנא, נמצא סידור ישן, ששערו חסר, אבל על גב הכריכה רשום: / סדר / לכל השנה / חלק ראשון /. כפי שנראה מתוכנו, הוא הוצאה ישנה של הסידור הקראי שנדפס בסלע היהודים (Tshufut Kalé) ביחד עם הספר מנחת יהודה, פירוש על התורה בדרך חרוז ושיר, מאת הקראי ר' יהודה ב"ר אליהו גבור.

בסידור הזה בגוף הספר נמצאו במקומות שונים שתי כתובות, שהן מעין כתבי מכירת הספר. הראשונה היא משנת תר"ג ומעידה שהסידור עבר מרשותו של יהושפט בן זכריה הזקן קאפלנובסקי להקונה יוסף בן דוד הזקן לופאטו (Łopatto), וזה תוכנה: „מודה ומעיד אני על הסכמתי זאת, איך שאני אבוא לחתום שמי לקמן, שמכרתי לדמים⁽¹⁾ יקרים את המחזור הלז לכמע' דוד יוסף יצ"ו בכמע' דוד הזקן ז"ל דמתקרי לופטו — באשר את דמי המכירה קבלתי לידי ממש ומיום הזה והלאה עד לעולם כח ורשות וחזק קיים בידי כמע' דוד יוסף הנ"ל למשול בזה המחזור למכור ולהשכין או להחליף או לתת במתנה למי שירצה הוא עצמו או יורשיו עד עולם. וחי' אם אני או מורשי אחרי או מי מקרובי או הבאים מכחי ירצו לדרוש ולתבוע ולערער או לגאול אותו המחזור ממנו או מן הבאים אחריי, אזי ישוב בוש ונכלם ודבריו יהיו כחרס נשברים, ע"כ כתב מכירתי המוחלטת יהיה בחזקו ובתקפו ולעדות ולראיה מהשתא ועד עולם באתי לחתום שמי פה בקהלא קדישא טראקי יר"ה היום יום ג' לבריאה ו' לח' שבט שנת תר"ג לפ"ק.

נאם יהושפט בכ"ר זכריה הזקן קאפלנובסקי זצ"ל.

ונאם המבוקש לעדות העומד על הפעולה חנניה אברהם ש"ץ בלא"א....

ונאם

הכתבת השניה היא משנת תר"ח. בעלת הסידור בעת ההיא הקראית שלמית ממשפחת מזומסקי (Poziemski) מכרה את הסידור להקראי אדוניהו לוורינוביץ (Ławrynowicz) „לדמים יקרים". והנה כתב המכירה השני:

„בס"ד¹.

אנכי החותמת את שמי למטה במס"ק⁽²⁾ לפני עדים כשרים מודה ומודיעה לכל בר נש ולכל אשר בשם ישראל יכונה, איך שאנכי מכרתי לדמים יקרים את החלק הראשון הזה מסדר תפלות לכל השנה לדמים יקרים, ר"ל⁽³⁾ שלש ועשרים זהו⁽⁴⁾ ועשרה גדו' פו'⁽⁵⁾ לכמע' אדוניהו יצ"ו בכמע' מרדכי הזקן ז"ל המיוחס לוורינוביץ. — באשר את דמי המכירה קבלתי לידי ממש ואין לי שום תביעה ממני המוכרת הנ"ל, ע"כ מיום זה והלאה עד לעולם יש כח ורשות וחזק קיים בידי הקונה הנ"ל ר"ל כמע' אדוניהו יצ"ו למשול בזה החלק כרצונו בין למכור להחליף או לתת במתנה למי שירצה ו... השנית יחנהו לתוריש לבניו כי הוא עצמו ויורשיו יוכלו למשול בו כחפצם עד עולם. ובהיות כי הזמן בלתי נאמן בעת והעולם⁽²⁾ מאריכים את מעניתם לאמת⁽³⁾ עצמם בשקר וכזב, בכן באתי להבטיח את הקונה הנ"ל שאנכי ולא איש אחר מקרובי לא נדרוש בשום תביעה וערעור מחמת זה החלק ואם מי יערער אזי ישוב בוש ונכלם ודבריו יהיו כחרס

(1) בסייעתא דשמיא. (2) במסירת קולמוס. (3) רצה לומר.

(4) זהובים. (5) גדולים פוליש.

נשברים, ע"כ כתב מכירתי המוחלטת יהיה בחזקו ובחזקו כי לעדות ולראיה גם בקשתי להוציא את האנשים הנמצאים לזה היום יום ו' לבריאה י"ג לח' תמוז שנת ה'ר"ח לפ"ק מה בק"ק טרוק יר"ה במסירת הקולמוס של מית ממשפחת פוזימסקית.

ש... בן יש... הזקן שפקובסקי זצ"ל.

גם אני עומד על הפעולה באתי לאמת ולקיים... חנניה אברהם ש"ץ בלא"א כמע' דוד הזקן ז"ל אבנבויץ."

משני כתבי המכירה אנו רואים עד כמה שגור היה הסגנון התלמודי בין קראי טרוק עוד בחצי המאה הי"ט.

פנחס קאן (ווילנא)

הערה

במחברת ד' של קרית ספר, צד 491—492, השיג מר מיכאל וילנסקי על החלטתו של החכם טויבר במחקרים ביבליוגרפיים שלו עמוד 64, ששם משפחה של הרב יוסף דוד היה פילוסוף, והוציא כן ממ"ש בספרו בית דוד ח"א חלק יו"ד סימן ל"ט בשם הרב מהרש"ג: "ראיתי דברי החכם השלם ענותן כהלל עסוק בתורה תדירא כמה"ר יוסף פילוסוף נר"ו". ומר טויבר שיער שדברי מהרש"ג אלו מתכוונים על המחבר עצמו, ומר וילנסקי הוכיח בראיה ברורה שאין להגות שמהרש"ג שמת לערך שבעים שנה קודם רי"ד ישיב על תשובתו, ועכ"פ היה רומז בתוארו לגילו הצעיר, ומה שנוגע להערה שלפני התשובה ל"ט, ששימשה יסוד להחלטת מר טויבר, אינה שייכת להתשובה הקודמת עצמה כי אם רק להענין שהתשובה הקודמת דנה בו.

החכם טויבר ומשיגו גם שניהם לא עיינו כל צרכם במקורות שמהם שאבו ידיעתם, ולולי כן לא בא הראשון לידי טעותו ולא היה צריך מר וילנסקי להביא ממרחק לחמו ולהוכיח בדרך השערה שאין כוונת מהרש"ג על הרי"ד, כי המעיין היטב בדברי מהרש"ג יוכח לדעת שאין לדבריו שום שייכות ישרה לדברי התשובה הקודמת, וכל מה שמצטט בשם "ה"ה" או בשם "החכם השלם" לא נמצא בתשובת הרי"ד ומיסודי הרי"ד בתשובה הקודמת לא נמצא כלל בדברי מהרש"ג, והיא ראייה נוכחת שאין דברי מהרש"ג מתכוונים על תשובת רי"ד הקודמת. אבל יש עוד ראייה גדולה מזו, שבסוף סימן ל"ז מביא את דברי מהרש"ג וכתב: "ובמפתחות מהרש"ג ז"ל ראיתי כתוב בזה הלשון: כתבתי על דברי חכם שלם אחד וכו'". ואחר שהביא את דברי מהרש"ג, כתב הוא עצמו: "ומ"ש החכם השלם וכו'". ומה נראה בעליל, שהחכם השלם שהוזכר בדברי מהרש"ג ואשר השיב על דבריו לא רי"ד היה כי אם חכם אחר.

פנחס יעקב הכהן (לייפציג)

תשובה להערה הקודמת

אלו היה משיגי הנכבד טורח לקרוא את דברי ב. קרית ספר במקום שהזכיר, עד תומם, שורות אחדות בס"ה, בוודאי לא היה כותב: "ולא היה צריך מר וילנסקי להביא ממרחק לחמו ולהוכיח בדרך השערה (אמנם אי אלו שורות קודם לכן כתב: "ומר וילנסקי הוכיח בראיה ברורה...") שאין כוונת מהרש"ג על הרי"ד", לפי שהיה יודע שדברי כוללים בתוכם לא רק ידיעה שלילית זו, אלא גם הידיעה החיובית על דבר זהותו של

ר"י פילוסוף, ידיעה שאינה במקורות. משיני הנכבד לא הרגיש גם בזה, שלאחרי שהוכחתי שרי"ד ורי"ף הם שני אנשים, אפשר לו לכל איש לכתוב בלב בטוח בלשונו ממש: „כי המעיין היטב בדברי מהרש"ג יוכח לדעת שאין לדבריו שום שייכות ישרה לדברי התשובה הקודמת". בלא עיין במקור כלל, שהרי אין להעלות על הדעת, ששני אנשים יכתבו את דבריהם בסגנון אחד ממש, וזממילא גם אני הייתי יכול לכתוב כך, אלא דוקא העיין במקור מנעני מלעשות זאת, צריך לדעת כי רבני שלוניקי לא כתבו את דבריהם בסגנונו של אחד העם, למשל, וכי גם עריכת הספר, שנדפס לאחר פטירתו של מחברו, נוסלה בערכה מעריכתו של ספר בימינו.

דוגמה של עריכת הספר הביא לנו מר. פ. י. הכהן בעצמו. הוא מספר לנו שבסוף סימן ל"ז (העוסק בשאלת טרי (מין לחם) שחתכוהו בסכין של בשר אם מותר לבשלו בחלב) נמצאת (בלא שום קשר וחיבור עם הקודם) פסקא על בשר שחתכוהו דק דק וכו', שמקומה בלא שום ספק בסימן ל"ח, במקום שהמחבר עוסק בשאלה זו באריכות יתרה, לא כאן. במצב כזה של המקור אי אפשר לקבוע מסמרות בדבר בהחלט, ואין פלא שלא רצייתי להאשים את מר טויבר בחטא שאין וודאות גמורה שחטא בו.

הנני משתמש בהודמנות זו להעיר, שבספרו של רוזאניס נסלה טה"ד קטנה בדבריו שהבאתי במאמרי בק"ס הנ"ל (שנה ט"ו, עמ' 494, הערה 1); הם נעשו ע"י תיקון זה מובנים, אבל לא נכונים. שם צ"ל: „ובדרשותי הארכתי“, במקום: „ובדרשותי הארכתי, המלים: ובס' שערי צדק לר' יוסף הכהן ן' ארדוס (תקנ"ב) הן אפוא דבריו של רוזאניס, לא של ר' חיים מודעי, אבל הס' שערי צדק מכיל כידוע תשובות של גאונים קדמונים, ואין לר"י הכהן חלק בו.

וכן אשתמש בהודמנות כדי לתקן כאן את שבוישיהדפוס הקשים ביותר שנפלו בהדפסת מאמרי: עמ' 491 שורה 8: „אל הרב כמהרש"ג ז"ל שייך לאיש הנ"ל" צ"ל: „ש. הרב... לענין הנ"ל" — שם שורה 11 מלמטה: „ד"ר" צ"ל „ר"ד" — עמ' 493 שורה 7 מלמטה: „פשעים" צ"ל „פרשעים" — עמ' 495 שורה 2: „הקטנים" צ"ל: „הקטנים" — שם שורה 10: „המשפטים" צ"ל „דמשפטים" — שם שורה 12: „תקס"א" צ"ל „תקס"ח" — עמ' 496 שורה 6 מלמטה: „ארדוטים" צ"ל „ארדוס חס'.

מיכאל וילנסקי

הערה

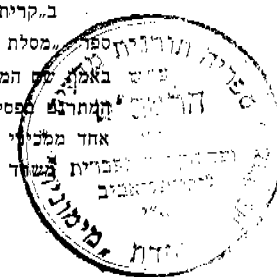
ב„קריית ספר" שנה ט"ו עמ' 499 כותב מר יצחק ריבקינד שהתרגום האשכנזי של „מסלת ישרים" הוא מאת א. זאכריאסון Oskar Zachariasohn, ובלועזית „מסלת ישרים" הוא המתרגם הוא יהושע גייער, הוא המו"ל. שם אביו היה זכריה גייער, על כן בחר אחד ממלכיו מימי נעוריו.

יהודה ליב לנדא

השרד הרב הראשי, יוהנסבורג

תקן מעות

בק"ס ט"ו ע' 328 מס' 1288 נאמר ש„המחבר הוא נוצרי ומגמת ספרו לטובת היהודים". העירו לנו שהמחבר הוא מראשי היהדות ברוימניה.

ידיעות בית הספרים

(תמוז—אלול תרצ"ט)

סדור חדש באולם הקריאה

הנהלת בית-הספרים השתמשה בימי פגרת-הקיץ של הלמדנים באוניברסיטה כדי לסדר מחדש את אולם-הקריאה הגדול. הספרים סודרו לפי מיון מיוחד לאולם-הקריאה. מיון זה פשוט הוא ומאפשר לכל קורא למצוא על בקלה את הספר המבוקש. כריכות הספרים תוקנו ונוספו ספרי-שימוש חדשים במדה רחבה. נתחבר קטלוג מפורט, בצורת ספר, של כל הספרים הנמצאים באולם-הקריאה. הקטלוג מחולק לשלשה חלקים: קטלוג מקצועי במדעי-היהדות, קטלוג מקצועי במדעים הכלליים, ומפתח מפורט של כל הספרים לפי שמות המחברים והספרים ולפי עניניהם.

פעולה לטובת בית-הספרים באנגליה

חברת „ידידי האוניברסיטה העברית“ בלונדון שלחה בזמן האחרון שתי תיבות-ספרים, רבים מהם תרומת פרופ. חיים ויצמן. המשלוח כלל גם אסף הדפסות מיוחדות של מאמרי ויצמן בעניני חימיה.

מתנת מר יוסף למברגר

מר יוסף למברגר ורעייתו בינה שלחו (ע"י ד"ר משה רט שעלה לא"י) אוסף שלם ומכורך הדר של כל ספרי הרב צבי פרץ חיות ז"ל וכל העתונים והקבצים שיצאו לאור בעריכתו.

עזבון שמעון הבר-הלנר ז"ל

הגב' אסתר הבר (ירושלים) מסרה לבית-הספרים אסף-ספרים מעזבון בעלה המנוח שמעון הבר-הלנר ז"ל. האסף כלל כמאתים ספר, רובם בעניני לשון וספרות עברית.

מתנת ד"ר יעקב טהון

ד"ר יעקב טהון (ירושלים) מסר לבית-הספרים אסף גדול של ספרים, חוברות ועתונים, רובם מדפסי ארץ-ישראל או נוגעים לארץ-ישראל.

מתנת הגב' הנרייטה סאלד

הגב' הנרייטה סאלד (ירושלים) נתנה לבית-הספרים שני כתבי-יד של הסופרת היהודית-אמריקאית אמה לצרוס ז"ל כתובים בעצם כתבי-ידה. האחד כולל מאמר שלה על לורד ביקונספילד (בנימין ד'שיראלי) עם רישום מקורי מאת Tenniel והשני כולל מאמר שלה „נצרות רוסית לעומת יהדות מודרנית" בצורף רישום מקורי.

מחלקת ספרי-הרפואה ע"ש ד"ר ירחע

ד"ר יוליוס ירחע, ניר-יורק, שעל שמו קרויה מחלקה זו בבית-הספרים, הוסיף לפעול לטובת המחלקה ושלח ספרים וכתבי-יד בשביל המחלקה וסניפיה בארץ. במשלוח האחרון השתתפו בתרומות ספרים וכתבי-יד הרופאים ד"ר י. ג. גולוב, ד"ר י. ס. דיאמאנד, ד"ר לואיס פרידמן, כולם מניו-יורק.

עזבון ד"ר ב. גומפרץ ז"ל. משפחת ד"ר בנימין גומפרץ ז"ל (וינה) שלחה 3 תיבות-ספרים מעזבונו, שכללו ספרים חשובים וביחוד שורות שלמות של כתבי-יד ברפואה האף האוזן והגרונ.

מתנת ד"ר ט. גורדונוף. הדוצנט ד"ר ט. גורדונוף (ברן) שלח 2 תיבות ספרי-רפואה שכללו ספרי-רפואה חדשים וכתבי-יד רפואיים, רובם ברוסית. מר יוליוס באלא (בודפשט) שלח ספרי-רפואה שונים מעזבונו גיסתו המנוחה ד"ר גיזלה קאן.

פרופ. ד"ר מ. וינברג (פריס), אשר את מתנותיו לטובת מחלקת ספרי-הרפואה היתה לנו הזדמנות להזכיר פעמים רבות כאן, חזר ושלח ספרי-רפואה ועתונות רפואה חדשים בצרפתית.

העברת סניף מחלקת ספרי-הרפואה בירושלים. לאחר שעברו בית-החולים והמעבדות של „הדסה" לבנייהם החדשים על הרה-צופים, היה מן-הצורך להעביר גם את סניף המחלקה לספרי-רפואה שמעונו עד כאן היה באחד מחדרי בית-החולים הנ"ל. בשם-לב לעובדה שמאות רופאים יושבים במרכז העיר, הוחלט שלא להעביר את הסניף להרה-צופים אלא להשאירו במרכז העיר. תהלת הסתדרות „הדסה" העמידה לרשות הסניף אולם רחבי-ידים ולידו חדר קטן בבנין המרפאות שלה בעיר. הסניף כבר נפתח במקומו החדש, ותנועת הקוראים חזרה לתיקונה ואף רבתה.

מתנות שונות

הגב' פ. גולדשטיין (בוסטון) שלחה חוברות שונות בעניני ביבליוגרפיה יהודית שיצאו לאור ע"י הספריה הצבורית שם. — פרופ. ד"ר ג. דיל-ויקין (רומא) שלח ספרים שונים. — ההוצאה האיטלקית לתרבות (Edizioni Italiane di Cultura) שלחה 20 ספר על איטליה תחת השלטון הפשיסטי. — מר יוסף ב. הורביץ (הרטפורד, קונ.) שלח מספר ספרים מעובדו של אביו המנוח הרב ר' יצחק שמואל הורוויץ ז"ל. — הגב' ז. וירז'בולובסקי שלחה צילום של כ"י הגהות הגר"א הנמצא בגני יו"א בוילנה. — מר מרדכי יונס (תל-אביב) שלח שתי תעודות כ"י: תעודת קנין מקום בבית-הכנסת, לבוב תקס"א, ושטר-מכירה, לבוב תקצ"ח. — מר אברהם כהן דיזאני (טריפולי) שלח ספרים איטלקיים שונים. — פרופסור ר. לוי (בלטימור) שלח ספרים שונים. — מחלקת הסטטיסטיקה של ממשלת א"י (ירושלים) מסרה לבית-הספרים כתבי-עת, קבצים וספרים בעניני סטטיסטיקה. — מר א. מרקוביץ (סטורמה) שלח ספרים שונים. — סיר רונלד סטורס (לונדון) שלח ספרים חדשים אחדים באנגלית ובצרפתית. — מר צ'רלס פוליטי, לויטננט-מושל ניו-יורק, שלח 12 כרכים של Reports and Studies of the New York State Constitutional Convention Committee. — מר ד. פרסקי (ניו-יורק), אשר לא ייגע מלעבוד במסירות לטובת בית-הספרים, חזר ושלח חמש חבילות של דברי-דפוס שונים בעניני ספרות עברית ובעניני יהודים שיצאו לאור באמריקה בשנים האחרונות. — ראש עדת הבהאיים בא"י, מר שוגי אפנדי (חיפה) שלח ספר כולל על הבהאיים בעולם בימינו.

מחלקת האוטוגרפים והפורטריטים

בזמן האחרון נדמו למחלקה זו (אוסף אברהם שבדרון): מר י. ד. אייזנשטיין (ניו-יורק): מכתבים של יעקב רייפמן, ד"ר שלמה רובין, נחום סוקולוב ועוד; מר ר. ארונסקי (ע"י מר יעקב גמרי, שריד): מכתב הרצל משנת 1900, לאבי המנדב, בדבר קבוצת יהודים מרומניה, שאחרי פרעות בה רצו להעפיל לארץ ישראל, והרצל מיעץ להם לנקוט במדת הזהירות; ד"ר ז. אשר (ירושלים): תמונת הצייר אדוארד מאגנוס: פרופ' ה. באבאד (טארנופול, ע"י ד"ר שמחה כץ, ירושלים): כ"י של אברהם גוטלובר הכולל תרגום של מאמר תהלה לכבוד הצאר ניקולאי הראשון; מעובדו וילי באמבוס (ע"י בנו, מר מ. באמבוס, ברלין): מכתבים של האגרונום והבוטנאי אהרן אהרונסון, מ. י. ברדיצ'בסקי, נתן בירנבאום, חוקר תמונת הארסים פרופ' לואיס לזין, הפילוסוף והחימאי ועסקן יק"א

אמיל מאירסון, דוד נוימארק, מכס נורדא, הרב והעסקן ליישוב א"י אדולף סאלוונדי, שפ"ר, המפקח על מושבות הנדיב בא"י אליהו שייד, פרוף' הרמן שפירא ועוד; הגב' רבקה ברגר (ירושלים): מכתבים של אחיה, העסקן הצבורי וחוספר, פריץ מרדכי קאופמן; מר אשר ברש (תל אביב): שני מכתבים של הפיסיקאי פרוף' ל. גרץ, בן תחיסטוריון צבי גרץ, בדבר תרגום ספרו לעברית; ד"ר דניאל גולדשמידט (ירושלים): תמונות של ר' משה סופר, ר' שלמה פלסנר, יום טוב ליפמן צונץ, מנשה בן ישראל, יוסף שלמה זלמדיגו ועוד; מעובון הרב ד"ר מ. גידימן (ע"י פרוף' א. ירוזלם, וינה): מכתבים של בעל העובון, של זכריהו פרנקל, אהרן לילנק, הרב מ. הרניץ מפרנקפורט דמיין, מ. פון קניגסווארט, פרוף' מארטין פיליפסון, אברהם ברלינר, בצרוף העתק כ"י שלא פורסם, "מעלות המדות" לר' בצלאל, וגם תמונות של ר' עקיבא אייגר ור' משה סופר; מר הרמן הס (תל-ליטבינסקי): תמונת המשורר הגרמני-יהודי לודוויג יעקובובסקי; הגב' א. הרצברג (פרנקפורט דמיין, ע"י מר יהודה מוזס, תל-אביב): שני מכתבים מאת דוד וולפסון למנדבת; ד"ר ג. וולף (קובנה): תמונות של גדולי ישראל, ביניהן של הגר"א; פרוף' רפאל וייכברוט (פרנקפורט דמיין, ע"י הדוצנט ד"ר י. קלייברג, ירושלים): מכתב של החימאי, חוקר הארסן ועוזרו של הפרופ' פאול ארליך, ד"ר אלפרד ברטהיים; מר מנשה וקסר (ביירווק): אוטוגרפים ופורטריטים של סופרים ועסקנים שבאמריקה, ביניהם של דוד אדלשטאט; מר ג. לאסק (ברלין, ע"י הרב ד"ר עקיבא פוזנר, ירושלים): כתב התחיבות מודפס משנת 1843, שבו התחייב התלמיד עם כניסתו לאוניברסיטה בברלין, שלא להשתייך לאגודי-סטודנטים בלתי רצויים, בחתימת הרב ד"ר יהודה ליב לויסון, בעל "הוואלוגיה של התלמוד"; מר שמואל לויין-אפשטיין (תל-אביב, מעובון אביו, ע"י הגב' לאה פרושאנסקי, חיפה): מכתבים של ש. אגסקי, מ. י. ברדיצ'בסקי, י. ל. פרץ ועוד; מעובונו של הד"ר יוסף לוריה (ע"י הרב הפרופ' שמחה אסף, ירושלים): מכתבים של סופרים ועסקנים שונים, ביניהם: י. דינזון, מ. דיזנגוף, ז. דאבוטינסקי, ש. פרוג, ד. פרישמן, י. ל. פרץ, שלום עליכם ועוד; מר יוסף למברגר ורעייתו (ע"י פרוף' א. ירוזלם, וינה): אלבום תמונות של הרב הראשי בינה, ד"ר צבי פרץ חיות, מגילים שונים, גם תמונות הוריו ואביו וקנו הרב ר' צבי הירש חיות מזולקווא; ד"ר אליהו ק. פרנקל (ירושלים): מכתב של המזרחן פרוף' שמואל לאנדאוואר; ד"ר רפאל קאופמן (פרנקפורט דמיין): מכתבים של החוקר במחלות השתן, פרוף' ד"ר ת. לונשטיין, של החוקר בתולדות הרפואה הערבית ד"ר מכס מאירהוף, ושל החוקר במחלות העור פרוף' ק. הרכסהיימר, וגם תמונות מראשוני משפחת רוטשילד; מעובון מר שמואל קדש (ע"י אחיו מר שלמה קדש, חיפה): כ"י של שלום עליכם, מנדלי מר"ס

ופרץ; הרב ר' צבי יהודה קוק (ירושלים): מכתבים מאת אליעזר בן יהודה
 ונחום סוקלוב לאבי המנדב, הרב הגראי קוק ז"ל; ד"ר מרדכי רבינוזון
 (ירושלים): תעודת הסמיכות של אבי הרב ר' מאיר רבינוזון מאת ר' יצחק אלחנן
 ספקטור מקובנה, ושני מכתבים של ישראל לוי, הרב הראשי בצרפת; מעובד הרב
 ד"ר ב. ריסר (רוטרדם): תעודת הסמיכות שלו — בגרמנית — מביהמ"ד
 לרבנים בברסלא, בחתימותיהם של המורים, ביניהם פרופ' צבי גרץ וד"ר חזקיהו רזין;
 הגב' רחל שטיסל (ירושלים): מכתב של המספר היהודי-הגרמני ברתולד
 אוארבאך; מר נתן שפירא (לודו): תמונת הסופר והמשורר היודי שלמה
 אטינגר; ד"ר ח. נ. שפירא (קובנה): תמונת המשורר אפרים לוצטו.

ביבליוגרפיה

דפוסי ארץ ישראל

עתונים וקבצים

882. אמנה; מאסף. בעריכת בנימין רבינוביץ-תאומים ויצחק ורפל.
ספר א. ירושלים, חבר סופרים צעירים שעל יד „מוסד הרב קוק“, (דפוס הפועל המזרחי),
תרצ"ט. [4] דף, [3], 340 ע'. 8°.

„במתנו זו שואפת לתת גיב ובטוי לכשרונות ספרותיים צעירים במחנה היהדות
הדתית ולרכוש יחד ... ב„אמנה“ ימצאו את מקומם אנשי כל החוגים והזרמים שביהדות
הנאמנה. בני כל בתי האילפנא והאסכולות.“ (מהמערכת).

התכן: דברי המערכת. ציוני דרך: מ. קרוצה: על אם הדרך. י. ורפל:
השבועה של תקופה. א. עובדיה: במערכה. ב. רבינוביץ-תאומים: דרך גאולים.—
דברי הלכה <במצות התלויות בארץ>: צ. אביהר: שביעית ומעשרות בגבולות
ע"מ ועבה". ש. אליעזרי: מכירה, מתנה ומשכון בפירות ובמעות מע"ש. י. אפשטיין:
השלומי תרומת עם הארץ. מ. ביאליסטוצקי: איסור קצירה לפני העומר. י. גרשוני: חלה
ותרומה בפירות מעשר שני. ב. זילטי: שבט לוי בכבוש ובחלוקת הארץ. מ. י. ל. זק"ש:
גרם הפסד בפירות שביעית. ב. ליפקין: תנאי היניקה בחובת ביכורים. ש. סטרליץ:
הקדש עליו במעשר שני. י. ת. קרסניצקי: אתרוג של סבל ושל מע"ש. ב. רבינוביץ:
תאומים: עולה בעצין ובספינה ובראש הגג. א. שאולזון: מעשר דאשון שלא נטלה
תרומתו.— דברי פיוט: שירים מאת נ. שטוקהמר, ד. רוקח, ש. כשר, יעקב רמון,
ח. י. גיברלטר, ד. יוזק, אביעד: ספורים מאת ש. קדרי (הבהוב בשקיעה), ש. מגנזון
(אם הבנים), רשימה מאת מ. גורביץ, דרמה (הכנס הכחולה) מאת מ. ה. בן-שמאי.—
מסות ומחקרים: פ. רונזבליט: הגישה להיסטוריה יהודית בתקופתנו. נריה: אורות
וכלים. י. א. הרלינג: מסתרי תורתו של נחמיה חייא חיון. י. א. זיידמן: פירושים לסתומות
בישעיה. י. ברנוד: ערך החלכה במדע. א. דרימר: ה„גלגל“ במשנת השל"ה. ממערכת
דעותיו של מהרא"י קוק.— רשימות וסקירות.

883. הארץ. חמש שנים לפטירת חיים נחמן ביאליק ז"ל.
בתוך הארץ גל' 6053 מכ' תמוז תרצ"ט. ע' 3—4. 2° גדול.
התכן: מ. א. זק [זרננסקי]: אגרות ביאליק.— י. פטאי: פרקים לביאליק בעל
פה.— נ. גרינבלאט: ביאליק בפולמוס.

884. הארץ. כ' תמוז—35 שנים לפטירת ד"ר הרצל ז"ל. בתוך הארץ גל' 6053
מכ' תמוז תרצ"ט. ע' 9—10. 2° גדול.
התכן: א. ביין: חליפת מכתבים ת. הרצל וואלטר ראטנאו (10 מכתבים משנות
1903—1901 עם הקדמה מאת א. ביין).— א. שליס: הרצל וציוני אמריקה.— מ. אג"ף
[אונגרפלד]: לתולדות קבר אחד.

885 הבוקר. כ' תמוז תרצ"ט — שלשים וחמש שנה למות הרצל. בתוך
הבוקר גל' 1117 מכ' תמוז תרצ"ט. ע' 2—5. פורטרט. 2° גדול.
התכן: פ. ברנשטיין: הרצל היום. — י. קלוזנר: לאחר שלשים וחמש שנים.
י. חורגין: כ' זכ"א תמוז. — י. הפסמן: שיחות מענייני השבוע. — מ. ברדנהימר: ב. ז.
הרצל — חלום בהקיץ. — י. (א.) גרינבוים: פרידה מהרצל? — ש. שווארץ: בין הרצל
לזולפסון. — ש. זלצמן: אחרי מותו. — ד. מ. שווארץ: זיוו של האדם הגדול. — ה. רוזנבלום:
מאתד-העם להרצל. — י. פאגרינסקי: לקוטים מדברי הרצל: תאריכים בחיי הרצל. —
מ. כניצחק: מות הרצל. לפי זכרונות מקורבים ורשימות בעתונות זינה בימים ההם.

886 דבר. לזכר בנימין זאב הרצל במלאת שלשים וחמש שנה לפטירתו.
בתוך דבר גל' 4280 מי"ט תמוז תרצ"ט. ע' 3—4. 2° גדול.
התכן: א. שליט: הרצל. — הרצל: מכתב על מעפילים, מ 3 ביולי 1900 מתוך
אוסף שברון שבניה"ס הלאומי והאוניברסיטאי. — נ. גוסנבלט: מצורר אגרות לא נודעות
(חליפת מכתבים של הרצל עם עורכי "נייאה פרייה פראסה" כשאלת היהודים בשנת 1892). —
מ. הופמן: הרצל וסופרי יונה. — ת. אורלן: רומונדה וצרת היהודים. — י. פרנקל:
מריה סטונה והרצל. — י. מונתור: הגינות.

887 דבר. מוסף לשבתות ולמועדים גל' 37 <כרך י"ד>. לזכר חיים נחמן
ביאליק. במלאת חמש שנים לפטירתו. תל אביב, כ' בתמוז תרצ"ט 8.7.39. ע' 2° גדול.
התכן: ת. נ. ביאליק: נאום לנוער-העברי בווינא. התבא לביה"ד ע"י י. י. לוי;
ארבעה נאומים בווינא: הובא לביה"ד ע"י מ. אונגרפלד; שמונה אגרות אל שמעון
דיבדוביץ (1922—1931) שהביאן לדפוס בצירוף הערות. — א. שטיינמן: גלגלה של דמעה
בשירתו. — שבח אויירבך: דבר מועט. — ז. שפירא: כנפי יונה. — יעקב קופליביץ: על
גלוי הקנלה בספרותנו. — י. א. זיידמן: בין גילוי לכיסוי. — ש. י. פינלט: בין כיסוי לכיסוי.

888 דבר. מוסף לשבתות ולמועדים גל' 12 <כרך י"ד>. על ג. שופמן. תל
אביב, ח' בשבת תרצ"ט 30.12.38. ע' 8. פורטרט. 2° גדול.
התכן: ד. ש[טוק]: לשעה זו. — יעקב קופליביץ: על שופמן. — ג. שופמן: הידיד.
ר. גורפיין: עם קריאת שופמן. — מ. שלנגר: משורר על ג. שופמן. — מ. עובדיהו: נקודות.

889 דבר הסטודנט הציוני הכללי: הוצאה חד פעמית. ירושלים. ארגון
סטודנטים ציונים כלליים באוניברסיטה העברית. (דפוס "אחזה"). [תרצ"ח. 16 ע' 8°.
האחראי: צבי משה קנר. — יצא בשבת. חלק הסכס על עמ' ג' של המעטפת. [2]
יצאה בסיון צ"ח בשם: הד הסטודנט הציוני הכללי. 23 [1] ע'.

890 הד ירושלים; שבועון. ירושלים, דפוס סיני, תרצ"ט. 2° גדול. מצויר.
העורך והמו"ל: ש[לום] שווארץ. גל' א' יצא בה' באב. "הד-ירושלים" יהיה
לפה לאפוזיציה הציונית [של "ברית הציונים הכלליים"] ויקיע כל התנגשות בזכויותינו.
מזה, וכל חולשה פנימית בהגנתנו, מזה ... יפעל למען ירושלים ... ירושלים בהוות ובכל
הזמנים, ירושלים העברית על כל חלקיה... (מהמערכת). — גל' א' כולל מאמרים ורשימות
מאת העורך, י. קלוזנר, י. רבינוביץ, י. פרסיץ, א. בן-ישראל, ש. אפשטיין.

891 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י, מרכז לתרבות. ליום תל-חי; פרקי קריאה לחוג ולמסיבה. (תל-אביב), מרכז לתרבות. (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 67, [1] ע' 8°.

המדרות: מ. ב[ילנסון]: שרשטים לתולדות ההגנה בישראל. — הגנה בנכר. — בנין והגנה.

892 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י, מרכז לתרבות. שאו זמרה: קובץ שירים לזמרה בצבור. [תל-אביב], הוצאת מרכז לתרבות, תרצ"ח. 32 דף. 8°.

מהמעטפת. — הקטגורף מכתב-יד בצד אחד של הדפים. — 32 השירים שבקובץ לוקטו וסודרו ע"י דניאל סמבורסקי.

893 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י, הנער העובד. דפים למדריך בשיכבה הצעירה. מס' 1, כסלו [תרצ"ח, תל-אביב, [תרצ"ח] 6 דף. 2°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, ההסתדרות הכללית של הנוער העובד. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — לא הופיע יותר.

894 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י, הנער העובד. קונטרס למדריכים לפעולת הירכה בהכשרה. [נען], תרצ"ז. 25 דף. 16:20 (רחבן גדול מארכו). מהמעטפת. — בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, הסתדרות הנוער העובד. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

ביבליוגרפיה: דף 21—25.

895 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י, הנער העובד. חכמים חדשים > לפעולה תרבותית בקבוצות ההנוכיות. < תמוז [תרצ"ז]—אוגוסט [1937]. 3 גליונות. (תל-אביב, [תרצ"ז]—[1937]). 23 [צ"ל 24]; 6; 11 דף. 4°.

שנויים קלים בשם. — בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י, הסתדרות הכללית של הנוער העובד העברי, המזכירות. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — לא הופיע יותר.

896 הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ ישראל. קובץ תרצאות וויכוחים בכנוס המשפטי הראשון בבעיות החקיקה המשפט בארץ ישראל. ירושלים, (הוצע המרכז של הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ ישראל, דפוס ליפשיץ), 1938. 58 ע' 8°.

התכן: מ. דוכן: שתי בעיות (שאלת הבעלות הנפרדת בדיני קרקעות: על הקרקע לחוד ועל המהובר לה לחוד; על הגדרת המונח "נכד" בחוקת הירושות). — ד. אסטרה: השלטון המקומי בארץ ישראל. — מ. זילברג: בעיות המצב האישי במשפט הארצישראלי. — מ. לבנון: הצעת ספר החוקים הפלילי. — מ. בילסקי: האם המנדט הוא חוק בא"י. — וכו' על כל הרצאה והרצאה. — ההקדמה התומה ע"י י. [ישראלי].

897 ספר הטבעונות: קיצור תולדות הצמחונות והטבעונות והספרים שכתבו עליהן מימי קדם ועד היום. מתורגם ע"י [צחק] ל[יב] ברוך ומ. ב"ש"ן. מעובד וערוך ע"י יהושע הלוי הורביץ. חלק א"ב. 2 כרכים. תל-אביב, יהושע הלוי-הורביץ, (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 196, [3] ע' 9, לחות-פורטריטים על 5 דפים; [1] דף, [203]—372, [3] ע' 11, לחות-פורטריטים על 6 דפים. 8°.

ב-85 פרקים של שני הכרכים מובאים דבריהם על הצמחונות של הסופרים החל מתורת משה, תיוד ופיתגורס וגומר בר. וגנר, ת. קינגספורד ול. טולסטוי. בהתחלת הספר (ע' 9-28) מברא: חזון אחרית הימים; הטבעונות — האהבה, השלום ושמחת-החיים, מאת העורך, ובסופו (ח' ב' ע' 368-372) מאמר: קליטת הארץ.

898 „הכבאי-המתנדב“, חוברת דו-חדשית ... הוצאת מכבי אש מתנדבים תל-אביב. [תל-אביב], 1938. 4°.

899 הכרמל. שנה א' / מס' 1-36; ח' חשוון—סו כסלו תרצ"ט — 2 נובמבר — 8 [דצמבר] 1938. חיפה. (א. פורצקי, דפוס „אות“). תרצ"ט—1938. 2° גודול.

האחראי: דב שרירא. — עתון יומי. — בראש השער: עתון חיפה. — מגל' ב' על השער: עתון ערב. — לא הופיע יותר.

900 לזכרו של אמציה כהן. הציורים מאת בנימין רחובני. רמת-היחנן. הקיבוץ. (תל-אביב, דפוס „אחדות“). תרצ"ט. 110, [2] ע' פורטרטים. 8°.

אמציה כהן יליד באר טוביה נפל בהגנה בשדות רמת-היחנן. המדורות: לזכרו (זכרונות ורשימות). — מעובד. — הקרב. אמציה איננו (מדברי החברים ליום השבעה השלשים).

901 ליום הדין. תל-אביב. [הצהיר], (דפוס „ספר“). ערב יום הכפורים תרצ"ח. [8] ע' 4°.

חד-ימון. — האחראי: ב. כצנלסון.

902 עגל הזהב; שבועון סטירי. במה להצלפה צבורית. מופיע כל יום חמישי. תל-אביב. חש"ד. תרצ"ט. 2°.

גל' ב' יצא בי"ד סיון תרצ"ט.

903 העולם. כ' תמוז: יום הזכרון לבנימין-הרצל ז"ל; כ"א תמוז: יום הזכרון לחיים נחמן ביאליק ז"ל. ב„העולם“ שנה כ"א גל' 37 ע' 715-723. 4°.

התכן: ההתקשרות המדינית הראשונה עם אנגליה; חילוף מכתבים בין הרצל ובין המשרד הבריטי לעניני החוץ מן הארכיון המרכזי הצינוני ע"א. ביין (3 מכתבים משנות 1902-1903). — הרצל, איי הברון הירש. מכתב (הרצל אל מכס נורדי מ-20.IV.96) שלא הגיע לידי המקבל. מן הארכיון הצינוני המרכזי ע"א. ביין. — נ. גוסנבלט: צעדיו הפובליציסטיים הראשונים של הרצל בשאלת היהודים. — ש. שווארץ: הרצל ואחד-העם (פרק מחוברת הרצל באגרותיו). — ל. רונטל: אתאורק בחברת הרצל (פרק מזכרונות). — קורא ותיק [מ. קליינמן]: הביעוריה של הרצל (על ספרו של ביין: ת. הרצל). — מ. סובול: איך נוסדה הוצאת „דביר“ באדיסה (דף זכרונות). — ש. קדרי: פתת ראייה (רשמים). — מצבת-זכרון להרצל.

904 עתון הסוחר; דו-שבועון לעניני מסחר וארגון. ירושלים. (ארגון סוחר ירושלים, דפוס „אחדות“). תרצ"ח. 2°.

העורך והאחראי: נחום סדו מסקי. — גל' א' יצא כ"א בכסלו.

905 הפועל המזרחי. ארץ ישראל. לתקופת השנה. סירת צבי / תרצ"ז — לא תמוז — תרצ"ח. (רודנס), מזכירות חבר הקבוצות של הפועל המזרחי בארץ ישראל, (דפוס הפועל המזרחי, תל אביב), תרצ"ח. 79, [1] ע', תמוזות. 8°.

העורך: משה נחמני <קרוגה>. החוברת יצאה למלאת שנה לעליית "סירת צבי" שבבקעת בית שאן. הנקודה נקראת על שמו של הגאון ר' צבי הירש קלישר. — בחוברת מונסו קסטי דברים וליקוטי חומר. המדורות: צעדים ראשונים. — הגנה. — מתוך ההוי. — לקראת העתיד.

906 הפועל הצעיר: שנת השלשים ושנים. כרך י' גל' 30—31: שלשים למות יעקב זנדבנק. תל אביב, כ' בתמוז תרצ"ט. 24 ע'. 8°.

התכן: מ. כוהר: לב ער. — ת. ברגמן: עבודתנו התנוכית בשעה זו. — ק. וורמן: י. זנדבנק — איש התרבות. — ג. לופט: דרך ישרה. — י. אבן-שמואל [קופמן]: בעית התרבות ושאלות התרבות בארץ-ישראל. — י. גוטחלף: מבעיות היסוד של תקופתנו. — מ. אסף: השכלה לעם. — ל. קליין: הסוציאליזם הדתי. — י. ברסלבסקי: חלום האיש ושברו. — ב. וולמן: זנדבנק המחנך. — ש. שלום: ללא תמונה (שיר). — בגליון יש גם מהחומר הרגיל.

907 הפועל הצעיר. סירקי הפועל הצעיר. הוצא לאור ע"י [חום]. טברסקי... כרך י"ג. 4 כרכים. תל אביב, (דפוס "ספר"), תרצ"ח—תרצ"ט. 336; 287; 302, [1]; 218, [1] ע'. 8°.

רק כרך י"ג יצא בתרצ"ט.

החומר לוקט ונערך על ידי אליעזר שוחט וחיים שורר. — את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 9.

התכן: כרך י'. במערכה המדינית: תחת שלטון התורכים. — תחת השלטון הצבאי האנגלי. בימי ההתנדבות לגדוד העברי. לפני אשור המנדט. תל"ח. מאורעות ירושלים. בין משטר למשטר. אי שקט בגליל. — עם השלטון האזרחי. — מאורעות 1921: מאורעות מאי ביפו. התנפלות על מושבות. מאורעות ירושלים ב'2 לנובמבר. — כלפי פנים וכלפי חוץ. — מאורעות אב 1929.

כרך י"א: העליה: מן העליה השנייה. — העליה השלישית. — העליה הרביעית. — לקראת העליה החמישית. — לזכר חברים (ע' 225—287, על יותר ממאה חברים שמתו — מיתת טבעית או נפלו כקרבן — בשנות תרע"ט—תרפ"ט).

כרך י"ב: שפה חנוך ותרבות: חלק א': מלחמת השפה והחנוך העברי: המלחמה ב"עזרה" מענין לענין. כלפי פנים. — בתי ספר תיכוניים וגבוהים. — תרבות ואמנות. — העתק "הפועל הצעיר". — הוצאות ספרותיות: "לעם", "קול העם", "הארץ והעבודה" א', "בשעה זו", "גן הירק", חשבונו עם עצמנו. — חלק ב': חנוך ותרבות. — העתק והוצאות ספרותיות: "הפועל הצעיר", "הארץ והעבודה", "מעברות", "השדה", "ספריה עממית" שעורי מדע לעם.

כרך י"ג: הישוב וארגונו: מחיי הישוב. — ארגון הישוב: בדרך לארגון. כנסת ישראל והועד הלאומי. — בחיים הצבוריים: במושבות, בעיריות המעורבות, עירית תל-אביב.

908 הצופה. הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל להכתרתו לראש רבני ארץ-ישראל ו"ראשון לציון". בתוך הצופה 456 <472> מ' תמוז תרצ"ט. ע' 3, פורטרט, 2° גדול.

התכן: מ. אוסטרובסקי: ליום ההכתרה — ברכה. — ר. פ. טכורש: בן-ציון

ראשון לציון. — נדבר: התואר „ראשון לציון“. — א. אלמליח: המתמיד. — ד. נ. ברינקר: עליתו הראשונה. — דונש: פרנס ביישוב.

909 רדיו ירושלים; עתון הרדיו היחידי בארץ. (ירושלים), חש"מ, תרצ"ט — 1938. 4⁰. מצור. גל' א' יצא בה' השרי 30 ספטמבר.
שבועון. — מכיל מדור אנגלי ושם נוסף: Jerusalem radio ...

910 רות. ה[יים] י[הודה], עורך. על החנוך התיכוני העברי בארץ ישראל; קובץ מאמרים ... ירושלים, ר. מס, (דפוס „אחזה“, 1939). ע' 274.
[1] דף. 8⁰. שער נוסף באנגלית:

Problems of Hebrew secondary education in Palestine; essays ... Ed. by Leon Roth. Jerusalem, 1939.

„בכרך זה נודמנו יחד חניכי אסכולות שונות. לא בקש מהם העורך לכבוש את דעותיהם ולא כפה עליהם את דעותיו, אלא הסתפק בהערות שלפעמים נתקבלו על ידיהם ופעמים לא נתקבלו ... מגמתנו לא לפסוק הלכה אלא לעורר מחשבה.“ (מאת העורך).
התוכן: מכתב ברכה לד"ר בירם (מנהל ביה"ס בחיפה, שלו הוקדש הקובץ). — ת. י. רות: על בעיות החנוך התיכוני העברי בא"י; על למוד הלשונות; על הספורט. — י. בנטואיץ: על הוראת המתמטיקה. — ש. ד. גויטיין: על היסודות העיוניים של הוראת התנ"ך. — א. מ. דושקין: חנוך האפי וההלכי ההוראה. — א. כרוך: תנועת הנוער וביה"ס. — א. צ'רניבסקי: על הוראת הפיסיקה. — ש. שפיגל: ספרייסוד של האומה. — מ. הנדל וא. ריגר: בעיות של תקציב וחנוך. — יחזקאל קויפמן: נפש יריח בחנוך.

911 השומר הצעיר. ההנהלה העליונה. המחלקה הא"י. הד התנועה. קבוץ כנרת. הסתדרות עולמית של נוער צופי-חלוצי „השומר הצעיר“, 1936. 4⁰.
תכפיות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא ב-20 באוקטובר, גל' 12—1 באדמבר 1937.
מס' 12 י"ל באפיקים. — מס' 6 ואילך י"ל ע"י „ההנהגה העליונה“ של הארגון.
הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

ספרים וחוברות

912 אבן-זהב, ארי [Ari Ibn-Sahav]. ששים שנה ושנה. תל-אביב, יבנה. (דפוס עזריאל, ירושלים, 1939). ע' 321. [1] דף. 8⁰.
ספרים מחיי העגלונים בירושלים במשך שני דורות. יש כאן גם תאור של חיי הישוב היהודי בירושלים העברית בימים ההם.

913 אבן-שושן, אברהם [Abraham Eben-Shoshan]. מאה פלא ופלא; מבחר פלאי מדע, להטים ושעשועים לילד ולנער. ערוכים וסדורים בידי א. אבן שושן. תל-אביב, יבנה. (דפוס וינפלד, ירושלים, 1939). [6] דף, 9—151 ע', תמונות. 8⁰.
מנוקד כלו. — הציורים מעשי ידי מ. כהן.

914 אברהם בן יצחק מנרבונה. ספר האשכול; יסוד רבנו אברהם ב"ר יצחק אב בית דין מנרבונה. יוצא לאור עפי" כ"י. ערוך ומסודר ומוגה ומבואר על ידי

חנוך בן שלום אלבעק. [חלק ב]. ירושלים, מקיצי נרדמים, (דפוס מרכז), תרצ"ח.
[4] דף, 198 ע'. 4⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 11.

915 אורמיאן, חיים (H. Ormian). המהשבה החנוכית של יהדות
פולניה, לאור הספרות הפדגוגית והפסיכולוגית. תל אביב, "יבנה", (דפוס ארץ-ישראל), 1939.
194 ע'. 8⁰. שער נוסף באנגלית. — ביבליוגרפיה: ע' 192—194.
התכין: היסודות לברור הבעיה. — החנוך וההוראה לאור מכתבי-העת. — החנוך
וההוראה לאור הספרים. — החקירה הפסיכולוגית והפדגוגית. — האידיאולוגיה החנוכית וגורמיה.
"שתיים הן מטרותיו של הספר: הוא רוצה למסור תאור מפורט של הספרות הפדגוגית
והפסיכולוגית היהודית בפולניה שלאחר מלחמת העולם... המטרה השנייה... למסר על
יסוד הספרות הפדגוגית תמונה מדויקת של המחשבה הפדגוגית היהודית בזמננו בפולניה...
גם כמה עניינים עקרוניים מהמעשה החנוכי, במדה שמצא את בטוים בספרות הפדגוגית". (עמ' 9).

916 אידלשטיין, יהודה. אברהם שפירא <שיך איברהים מיכה>, מאת
יהודה אידלשטיין. תל-אביב, הוצאת ידידים, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. 240 ע', בתוכם
פורטרטים, פסימילים, תמונות. 8⁰.
על השער מודבקת פתקה: בשני כרכים. כרך א...

917 אלי, פסיונים. בת שבע; חזיון בארבע תמונות. תל-אביב, "בדרך", (דפוס
"ספר", תרצ"ח). 64 ע', לוחית-מונה. 8⁰.

918 אפטוביצר, אביגדור [Victor Aptowitzer]. מבוא לספר ראבי"ה.
ירושלים, "מקיצי נרדמים", (דפוס מרכז), תרצ"ח. 12, 484 ע'. 8⁰.
שער נוסף בלטינית. ראה גם ק. ס. שנה י"ד ע' 147.
התכין: תולדות המחבר. — משפחתו. — ספרים. — תשובות. — גאונים וספרות הגאונים. —
החכמים הנזכרים בספר. — הספרים הנזכרים בספר. — תולדות חכמים הנזכרים בספר. —
פתיחות ותתימות לתשובות. — מנהגים ועניינים. — אנשים ומקומות. — מפתחות.

919 אפלטון. מינון מאת אפלטון. תרגם מיוונית א[ריה] סימון. ירושלים,
חברה להוצאת ספרים על-יד האוניברסיטה העברית, (דפוס עזריאל), תרצ"ח. XIII,
[3], 107 ע', [1] דף. 8⁰.

= ספרי מופת פילוסופיים, י"ט. — שער נוסף באנגלית. המקור: Plato. Meno.

920 אפשטיין, זלמן [Zalman Epstein]. כתבי זלמן אפשטיין, בצירוף
מבוא מאת יעקב פייכמן. תל-אביב, אגודת "עונג שבת": "אהל-שם", (דפוס "הרצליה"),
תרצ"ח. 16, 327 ע', פורטרט. 8⁰.

921 בילנסקי, יצחק [Itzhak Bilanski]. נתן רובינוב. גיאומטריה,
ספר למוד וקבץ-שאלות לבתי-ספר תיכוניים... י. בילנסקי <לבנוני>; נתן רובינוב.
מהדורה שנייה. ספר I: <פלימטריה>. תל-אביב, "מדע וטכניקה", (דפוס "הפועל הצעיר"),
תרצ"ח. [1] דף, 120, [2] ע', ציורים. 8⁰. מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"א ע' 280.

922 ביטריצקי, נתן [Natan Bistrizki]. כבוש העם לציונות. ירושלים, הדוד המאוחד של הסתדרויות-הנוער העולמיות בתנועה הציונית, (דפוס "אחזה"), תרצ"ט. 95 ע'. 8°.

קובץ המכליל סקירות ומאמרים שנכתבו בומנים שונים ובהודמניות שונות, אבל קשורים ברעיון אחד: הצורך ב"פוליטיקה חנוכית".

923 בית השטה. קבוצת החוגים. הגדה של פסח. בית השטה, קבוצת החוגים, תרצ"ו. [16] ע', צירים. 8°. לקוטי ספרות לפסח.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. כל שני דפים מחוברים ביניהם באופן שהצדדים החלקים כלפי פנים.

924 בן-אליעזר [=גלמבוזקי], מ[שה]. ירבעם ורחבעם: ספור. תל-אביב, "יורעאל" <ש. שרברק>, (דפוס ויהלד), 1939. 121. [1] ע'. 8°. מנוקד.

(מלכי ישראל). — (ספרית "דורות").

925 בן גריון [ברדיצ'בסקי], מיכה יוסף [Micha Josef Bin Gorion]. מבחר מאוצר האגדה לבני הנעורים. תל-אביב, "דביר", (דפוס ווייס, ירושלים), תרצ"ט. [2] דף, 155. [3] ע'. 8°.

המבחר כולל כשבעים מספורי-המופת של האגדה מתוך חמשת הכרכים של ספרו הגדול של מ. י. בן-גריון "צפונות ואגדות". בתחלת הספר הקדמה מאת בן המבחר עמנואל בן-גריון.

926 בן גריון [ברדיצ'בסקי], מיכה יוסף [Micha Josef Bin Gorion]. ממקור ישראל: מעשיות וספורים, אספם וסדרם מיכה יוסף בן גריון, (תל-אביב), "מוסד ביאליק" ע"י "דביר", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט. XI, [1], 243 ע'. 8°.

ע' [V]—XI: הקדמה מאת בן המבחר, עמנואל בן גריון.

הספר כולל את המעשיות העממיות שנוצרו בישראל מהימים שלאחרי חתימת התלמוד עד ימינו... המעשיות מובאות בלשונם ובסגנונם של מתבריהן. בסוף כל ספור וספור רשום המקור... הנוסח מתוקן רק מבחינה דקדוקית, אבל לא סגנונית. מלאכת תיקון זו וכל מלאכת הניקוד נעשו בידי מרדכי אזרחי. הספר הראשון של המדור, "ספורי גבורה", כולל את הספורים הלאומיים המספרים בדרך האגדית המיוחדת את דברי ימי הבית הראשון והבית השני. (מההקדמה).

927 בן יהודה, אליעזר. מלון הלשון העברית הישנה והחדשה. כרך תשיעי (ע-ערת). ירושלים, בן יהודה הוצאה לאור לזכר אליעזר בן יהודה, (דפוס ר. ח. הכהן), [תרצ"ט], [8] דף, [4246] — 4798 ע'. 4°.

שער נוסף באנגלית — צרפתית — גרמנית, ושער נוסף ברומית:
Thesaurus totius hebraeae... auctore Elieser Ben Jehuda. Vol. IX.

נוסף גם שער עברי באריכות — עורך הכרך. הזה: משה צבי סגל — את הקדמה ראה ק. ס. שנה ט' ע' 358.

928 בניהודה, ב[רוך] [Barukh Ben-Jehuda]. אלגברה ... חוג א:
למחלקת ז-ח של בתי הספר העממיים, ג-ד של בתי הספר התיכוניים. חוברת א-ג.
3 כרכים. תל-אביב, "מסדה", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ח. [2] דף, 74, [6] ע'; [1] דף, 142-75, [6] ע'; [1] דף, 143-201, [4] ע'.⁸⁰
הציורים שרטטו בידי המהנדס צורב. — יצא עפ"י הצעת מחלקת החנוך של כנסת
ישראל בארץ ישראל.

929 ברגמן, צבי, פירמה, תל-אביב. איתיות עץ... (תל-אביב, דפוס "הדפס"),
[תרצ"ט?]. [1] דף, 8, 12, [2] ע'.²⁰ מהמעטפת.
בראשי העמודים: בית חרושת לאיתיות עץ צבי ברגמן, תל-אביב. — איתיות עבריות
ורומיות. — על המעטפת השמאלית שער נוסף באנגלית:
Wood type. Zvi Bregman, Tel-Aviv.

930 ברון, דבורה [Deborah Baron]. מה שהיה. [תל-אביב], הוצאת דפוס
"דבר", [1939?]. 341 ע'.⁸⁰ קובץ ספורים. בראש השער: דבורה בארון.

931 בריל, משה. הילד כבד-האזן וחנכו מאת משה בריל. עם הקדמה
ופרק על המחלות הפוגעות בשמיעה מאת מרכס ולצברגר, ירושלים, החברה הארצישראלית
למען כבדי-השמיעה והמחלקה לחנוך באוניברסיטה העברית, (דפוס מרכז), תרצ"ט. 77,
[3] ע'. טבלאות, תמונות. ⁸⁰ שער נוסף באנגלית:
Moshe Brill: The hard of hearing child and its education. Jerusalem, 1939.

משנה ערך לספר זה: הוא הספר הראשון בעברית בענין הילד כבד-השמיעה, ויש
כאן גם סיכום מקיף כראוי של הבעיה החשובה הזאת לכל צדדיה.
בצדק מוקדש הספר לילד, כי לקויי-השמיעה והחרשות הבאה בעקבותיהם מקורם
בימי-הילדות, והרבה יסורים ואכזבן כוח חייצור בימי הבגרות אפשר היה למנוע ע"י
תשומת-לב מתאימה לילד בהגלות בו לקויי-השמיעה הראשונים. המחבר מדגיש את
חשיבותו של גילוי לקויי השמיעה במוקדם בעזרת מודד-השמיעה ותתאמת חינוך הילד
והטיפול בו, כדי למנוע את התפתחות הלקויים ולהגיע לידי הסתגלות מתאימה בגיל מוקדם.
הוא מציג, בצדק, הוראת קריאת תנועת השפתים לכל ילד שמתגלה איוה לקוי בשמיעתו.
פרק חשוב מאת ד"ר ולצברגר, על המחלות העלולות להביא לידי חרשות, משלים
את הספר הקטן הזה. מעטים היודעים את העובדה כי רוב מקרי החרשות נגרמים ע"י
אינפסציה של האוזן בימי הילדות, ושאפשר למנוע את רובם ע"י טיפול דאוי בזמן.
את הספר הזה צריכים לקרוא כל המורים, וגם הורים משכילים, אחיות ועובדים
סוציאליים, הבאים במגע עם ילדים כבדי-שמיעה, שאפשר להצילם מחיי-יסורים ע"י הידיעות
השאויות מהספר.

932 ברית קבוץ גליות. עובדות ותעודות. לתשומת לב של הועדה
המלכותית. קטעים לדוגמא מן החומר שנאסף ונערך ע"י ברית קבוץ גליות > התאחדות
אגודת העולים <. (ת"א, דפוס שושני), [1936?]. 15, [1] ע'.⁸⁰

933 ברקלי, ג'ורג'. עקרונות הדעת של האדם... פרקים נבחרים.
תרגום מאנגלית יוסף אור, בעריכת ח' [יים] י[הודה] ר'ת. ירושלים, חברה להוצאת
ספרים על-יד האוניברסיטה העברית, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. XI, 90 ע' [1] דף. 8°.
= ספרי-מופת פילוסופיים, כ'. שער נוסף באנגלית. המקור:
George Berkeley. The principles of human knowledge.

934 ברש, אשר [Asher Barash]. אהבה וזרה; רומן. תל-אביב, "מוסד
ביאליק" ע"י "דביר". (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ט. 256, [3] ע'. 8°.

935 גולדשטיין, א. תורת הבריות: ספר למוד להיגיונה, לאנטומיה
ולפיסיולוגיה למחלקות העליונות של בתי הספר העממיים ולמחלקות הבינוניות של בתי
הספר התיכוניים, עם ציורים ותמונות... ספר א-ג. 3 כרכים. תל-אביב, "יזרעאל"
<ש. שרברק>, (דפוס רוהלד), 1938. 96; 128; 112 ע'. 8°. מצוירים ומנוקדים.
התכן: ספר א: היגיונה כללית. — ספר ב: אנטומיה ופיסיולוגיה של גוף האדם. —
ספר ג: היגיונה של האדם.

936 גלפט, י. מסות בכלכלה שתופית: לתיאוריה הסוציאליסטית של
הקואופרציה במשק ובחברה. תל-אביב, "המשביר המרכזי", (דפוס "הפועל הצעיר"), 1939.
383 ע' ציורים. 8°. ביבליוגרפיה: ע' 367—374.
התכן: חלק א': סוגיות: להגדרת המשג. מה בין מפעל-קואופרטיבי למפעל
קפיטליסטי? משק בודד ואיגוד משקים. בעית המין של האיגודים השיתופיים. הנחות
נסיון ל. גיאוגרפיה קואופרטיבית. עקרונות רוצ'ל. הקואופרציה ומלחמת המעמדות.
הקואופרציה בתורת הסוציאליזם הקומוניזם והקואופרציה בס.ס.ר. הקואופרציה והאיגוד
המקצועי. הקואופרציה והקופרטיזם. הקואופרציה והמשק התכנית. המשק השיתופי וסכימת
החלוקה של מארכס. חלק ב': אישים: פלוקבוי. באלארס. רוט. אוואן. פוריא. ביושא.
בלאן. קינג. בריי. שולצ-דאליץ. רייפאייזן. לאסאל. האן. קואופרטורים איטלקיים:
מאציני. לוצאטי. ולמברג. היבר. קואופרטורים בריטיים מתוך השקפה נוצרית סוציאלית:
אד. ואנס. ניל. הוליאק. קרופוטקין. ז'יד. טוגן-באראנבסקי.

937 גנקין, ב. השרפה: ספור מחיי בני הישיבה ברוסיה בסוף המאה שעברה.
(תל-אביב), "ראשונות". (דפוס "הפועל הצעיר"), [1938]. 39, [1] ע'. 8°.

938 גרדנוויץ, פ[טר] (Peter Gradenwitz). תולדות המוסיקה מימות
קדם עד ימינו אלה. בצרוף 200 ביגורפיות, לוח כרונולוגי, מלון והסברות למנוחים, נתיחים
לצורות המוסיקה ו-44 תמונות וציורים. ירושלים, ר. מס, (דפוס מרכזי), (c.1939). 342 ע',
[1] דף. 8°. = ספרית מס למדע פופולרי, ספר 15—16. שער נוסף באנגלית.

בספר זה נעשה הנסיון הראשון לתאר את תולדות המוסיקה בשפה העברית. הספר
מונה למורה המוסיקה, לתלמיד, לשומעי השנצורים, הרדיו התקליטים; כמו כן מיעד
הספר לחוגים מוסיקליים שבעיר, במושבה ובקיבוץ. — הספר הזה יצא גם בהוצאה מהודרת,
שלא נכללה בספרית מס למדע פופולרי.

939 גרזובסקי, יהודה [Jehuda Grasovsky]. לכסיקון למלים ורבות:

<מלים, אמרות ובטויים לעזים>. תל-אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט.
8. 295 ע' 8.

בשנת תר"ץ פרסם המחבר "מלון כיס לעזי", ראה ק. ס. שנה ח' ע' 150. המלון שלפנינו "הרבה יותר שלם והרבה יותר מלא. בו נוספו הרבה ערכים-מלים והרבה ערכים-אמרות ובטויים לעזיים ולא מעט ערכים שהיו בקודם חקנו, חקונים חשוכים ונחוצים" (מהקדמה).

940 [גריבסקי, יעקב אשר] [J. O. Grajevsky]. ספר גיא חזיון; כולל

מליצה ושירה. חלק שני. ירושלים. (דפוס יונפלד). תרצ"ח. [2] דף, 92 ע' 8.
בראש השער: הרב י. א. ג. הלוי. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 283.

941 גריבסקי, פנחס בן צבי [P. Grajewsky]. הרמב"ן וירושלם;

רבנו משה בן נחמן ז"ל מגירודי. אבי הישוב העברי הנוכחי. כולל: תולדותיו ופעולותיו על שדה התורה והארץ בכלל ויחסו אל ישוב ארץ-ישראל בפרט. יצא לאור ... מאת פנחס בן צבי גריבסקי. א-ד. 4 חוברות. ירושלים, דפוס סלומון, תרצ"ט. 32; 12; 16; 18 ע', לוח-תמונה. 8.

942 גרינבלט, נתן. בתיא חן; רומן. תל-אביב, "מצפה", (דפוס "עדנה", פתח-

תקוה), תרצ"ט. 255 ע' 8. בראש השער: נתן גרינבלט.
מקום המעשה בליטא. בשנים שאחרי המלחמה העולמית.

943 גרינשפון, פוה; מכס למפל [Pouha Greenspoon; Max Lampel].

50 קיונים לשירה ולנגינה. הוברו ולקטו ע"פ גרינשפון מ. למפל. תל-אביב. המכון לשעורי נגינה ותזמורת מרכזית בבתי-הספר העירוניים. (דפוס לוריא). [?] 1938. [3] דף, 53. [4] ע' 8.

(רוננים; ספריה מוסיקלית לנער ולעם ע"ש עמנואל קיפר ודוד נשרי).

המלים מתחת לתויהזמרה — באותיות לטיניות.

944 היילפרין, פלק. חלם וחכמיה. מחבר בחלקו לפי מקורות עממיים. מציר

ע"ב גבירץ וב. מכתם. תל-אביב, "יורעאל", (דפוס הפרעל המזרחי, 1939), 157. [1] ע' ציורים, לוח-תמונות. 8.

בראש השער: פאלק היילפרין. — מנוקד.

945 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. ברית התנועה הקבוצית.

פגישות היסוד. (עין-חרוד, דפוס מקיבוץ המאוחד), [?] 1937. 31. [4] ע' 8.
בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. ברית התנועה הקבוצית. הקבוץ-מאוחד. הקבוץ-הארצי השומר הצעיר. חברי-הקבוצות אחד גרודניצה. פרוטוקול של שלש פגישות בחל אביב ובחיפה בנובמבר ודצמבר 1936.

946 הסתדרות העובדים-העברים הכללית בא"י. התאגדות לתרבות גופנית.

"הפועלי", עלון למעמלים ולמריכים. [תל אביב], (דפוס יננה), תרצ"ו—1936.
7. [1] ע' בכל עלון. 8. מצוירים.

עלון א' יצא בכסלו, ב' — בטבת, ג' — באייר.

947 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הוצד הפועל. לשכת המס המרכזית. שנת מס אחיד הראשונה <ד"ח לשנת 1937>. תל אביב, תרצ"ח—1938.
1. [3] דף, 28 טבלאות. 2°. מהמעטפת. — בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ ישראל. — הקטגוריה מכתבימכונה בצד אחד של הדפים.

948 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. המרכז לנער. הגוררים בצפון. (ערוך בידי ברכה חב"ס). תל אביב, המרכז לנער של הסתדרות העובדים בארץ ישראל, (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 148 ע' / [1] דף, תמונות, לוחות תמונות. 8°.
מתשעים ישובים התלקטו לבאו המתנדבים לעבודת הגדר בצפון הארץ — מערים ומושבות ועשרות קבוצים וקבוצות לכל נוצניהם. וכעצם המעשה כן גם הספר שבא להציב זכר לו. — פרי המאמץ המאוחד של הרבים הוא: שבעים וחמשה חברים הביאו מפרי עטם — לילקוט מזכרת זה, למן ראשני הבונים בארץ ועד הצעירים שבהם" (מתוקדמה). המדורות: פתיחה. — בהרי הגליל. — הגנת הגבולות. — הנטר על משמור. — מחנה הגוררים. — באהלים. — אלה אשר נתנו את חייהם. — עם הסיים.

949 הסתדרות הפועלים החקלאיים בארץ ישראל. ההסתדרות החקלאית ופעולותיה. דין וחשבון המרכז החקלאי לועידה החמישית. סיון תרצ"א — סבת תרצ"ט. תל אביב, המרכז החקלאי תרצ"ט. [1] דף, VIII—IV, 381 ע' / [1] דף, טבלאות, מפה. 4°. ערוך בידי א. מ. קולר. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ח' ע' 303.
התכן: התישבות: במסרת. מסדות. פני הישוב החקלאי. התישבות חדשה. סיכומים. — הפועל במושבה: במערכה. שלבים. ארגון. פעולה מוניציפלית. פעולה תרבותית. — הסתדרות הפועלים החקלאיים: בהסתדרות החקלאית. מפקד הסתדרות הפועלים החקלאיים. ארגון ההסתדרות החקלאית. הנהלה וכספים.

950 ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית לארץ ישראל. דין וחשבון של הנהלת ההסתדרות הציונית והנהלת הסוכנות היהודית לארץ ישראל, מוגש לקונגרס הציוני הכ"א ולמועצה הששית של הסוכנות היהודית בג'ניבה, אלול תרצ"ט, אוגוסט 1939. ירושלים, הנהלות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. [8] דף, 478 ע' / דיאגרמות, טבלאות, מפה. 8°.

התכן: דו"ח הנהלת ההסתדרות הציונית: הסתדרות הנהלה. — הסתדרות ציונית ארצית, איגודים מיוחדים וטיעות עלמיות, והסתדרות הנער הציוני. — דו"ח כספי של הנהלת ההסתדרות הציונית. — המוסדות הכספיים. — דו"ח הנהלת הסוכנות היהודית. — החינוך העברי בא"י. בריאות. כספים.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 20.

951 התאחדות הסוחרים הכללית תל אביב ויפו. ענף בתי מלון. מדריך לתייר, ורצאת ענף בתי מלון ליד התאחדות הסוחרים הכללית תל אביב ויפו.
Tourist guide, issued by Merchants' Association Tel-Aviv and Jaffa, Hotel Keepers' Section.

[תל אביב, 1938]. [64] ע' תמונות. 8°.
מהמעטפת. — רב החוברת הוא באנגלית ובגרמנית.

952 ז"ל, ב[נימין]. תורת הפיננסים. תל-אביב, בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה, (דפוס "ספר"), תרצ"ח. 168 ע'. 8°.

התבן: תורת הפיננסים. תורת המסים. חובות המדינה. תקציב המדינה. הכנסות המדינה ממסים. תולדות הפיננסים. מסי היהודים. הסטטיסטיקה של הפיננסים. הפיננסים של העיריות. ביבליוגרפיה ע' 162—168.

953 תבובא, אליזו. הדיל החדש, כתב-תלמית הלל הערבי... תל-אביב... המורה החדש: ספר למורה השפה הערבית למתלמידים ולתלמידי בתי-הספר העבריים... חלק א—ב. 2 כרכים. חיפה, בית הספר הריאלי העברי, (דפוס "הוצאת ארץ-ישראל", תל-אביב), תרצ"ח — צ"ט. [3] דף, 64. [2] ע'; [4] דף, 96 ע'. 8°.

אשר ע"י מחלקת החנוך של כנסת ישראל בארץ ישראל כספר מתאים לכתות הגבוהות בבתי-הספר העממיים ולכתות הנמוכות בבתי-הספר התיכוניים.

954 חבס, ברכה [Braha Habas]. חומה ומגדל, ההתישבות החדשה בשנות המצור. תל-אביב, המרכז לנוער של הסתדרות העובדים בארץ-ישראל, תרצ"ט. 5, [1], 186, [2] ע', לוחות-תמונות, מפה, תמונות. 8°.

רשמי בקור בנקודות החקלאיות החדשות שנוצרו בא"י בשנות תרצ"ו—תרצ"ח, אגב תיאור; המחברת בקרה ברוב נקודות-הישוב בימי יסודן. בס"ה נוסדו בשנותיים שלשים וששה ישובים חדשים ובהם יותר מאלפים ומאתים משפחה.

955 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. בין חיתו אדם; ספור. — חלק א. תל-אביב, "הוצאת" <ש. שרברק>, (דפוס רחלד, 1938), 127, [1] ע'. 8°. מנוקד. (ישראל בגולה). (ספרית "הזרחה").

956 חיפה, בית הספר הריאלי העברי, בית הספר הריאלי העברי בחיפה, שנת כ"ה לקיומה תרע"ד—תרצ"ט. חיפה, (דפוס נ. ורהפטיג), תרצ"ט. 93, [2] ע', לוחות-תמונות, פורטרטים. 8°.

חברת יובל זו מוקדשת בחלקה לביה"ס ובחלקה לד"ר א. בירם (מנהל ביה"ס). מהתבן: תולדות ביה"ס הריאלי (ע' 7—28). ג. ווייל: א. בירם — ברששים. ש. שפיגל: נאום לכבוד בירם. א. כרוך: יוצרו של ביה"ס. מתוך הברכות, פ. כהן: קטעים מיומן. א. ברלס: מקדש אל נעורי. המוסדות המנהלים, חבר המורים, הפקידים והעובדים בשרות. רשימת התלמידים.

957 חיפה, עירייה. דין וחשבון (השנתי הרביעי) לשנת 1937—38 ... יושב ראש ועדת העירייה: חסן שוקרי. (חיפה, 1938), [2], 2—125 דף (בתוספת דיאגרמות). לוחות-תמונות. 2°.

הקטוגרף מכתב-מסונה בצד אחד של הדפים. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ו ע' 413.

958 חלפין, אברהם. מזוית אל זרית; שירים. תל-אביב, "חדו", (דפוס "ספר"), תרצ"ט. 88 ע', [2] דף. 8°.

959 חסקין, משה (M. Chaskin). תורת ארץ ישראל; ספר כלכלת שביעית, ג' חלקים, הכולל בתוכו כל מאמרי חלל, השייכים לה.

שביעית המפורזים בכל הש"ס בבלי וכל הש"ס ירושלמי, — חוץ מירושלמי שביעית — וכל התוספות מכל הש"ס, עפ"י סדר המסכתות שש"ס, עם באורי כל הראשונים... וגם מכל גדולי אחרונים ותוספת שביעית משלי... ונלוו אלי גם „קונטרס אחרון“ „מעבר הירדן“ והיתר המפירה כל זה חיברתי... משה חסקין... ירושלם, דפוס ח. הכהן, תרצ"ח. 416, 42 [צ"ל 616] ע' 8°.

בראש הספר מפתחות מפורטים מאד לחודשיו הרבים של המחבר ולהלכות הנמצאות ב„כלכלת שביעית“.

960 טורטשינר, נ[פתלי] ה[ירץ] [Harry Torczyner]. חידות לשון; עשרים שירי חידות. ירושלים, ר. מס, (דפוס הספר), תרצ"ט. 16 ע' 8°.

961 טמיר, נ[ח]. [Noah Tamir]. שלויה; ספור. ירושלים, ר. מס, (דפוס „אחזה“, 1939). 151 ע' 8°.

ספור מהתחלת המאה העשרים; מקום המעשה עירה בבסרביה וארץ ישראל.

962 יבין, שמואל. תולדות הכתב העברי. ספר א: עד חורבן בית ראשון. ירושלים (החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה בסניף „מוסד ביאליק“ ליד הסוכנות היהודית לארץ ישראל), תרצ"ט. 160 ע' 8, לוחות-תמונות, תמונות. 8° = ספריה לידעת ארץ ישראל של החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה י"ד. — בראש השער: ש. יבין, שער נוסף באנגלית:

S. Yeivin: The history of the Jewish script. Jerusalem, 1939.

963 יערי, אברהם [Abraham Yaari]. באהלי ספר. ירושלים, הוצאת ראובן מס, תרצ"ט. 116 ע' 8°.

„נדפס בשלש מאות ספרים“.

„רוב המחברים העברים בדורות שעברו לא הודיעו לנו מה הביאם לחבר את ספריהם, ולכשייברעם מה גרם להם להעלותם על מובחיהם... אולם יש אשר מחבר מגלה בקיפולי ספרו, בתקדמה או בחתימה, או בתוך ספרו אנגראורחא, יותר משפת מתולדותיו ומעבירו לפנינו, בקיצור, אך בקיום בולטים, את כל גלגלי חייו, על הרפתקאותיהם ונדודיהם. בספרות האסתטיקו-גרפיה הענייה שלנו נודעת חשיבות מיוחדת למגילות החיים הקצרות הללו, שמלבד מאורעות-יחיד כלולות בהן לעתים יריעות שלמות של חיי העם בדורו של המחבר... בפרקים תבאים בדעתי להביא קצת מדברי המחברים על הגורמים הללו“ (מתוך הקדמת המחבר).

פרקי הספר: עליה לא"י (ספרים שנתחברו משום שהמחבר עמד לעלות לא"י); נסים על חים; חזון ונכתבו (ספרים שנכתבו פעמיים, משום שהנוסח הראשון אבד וכלה); אוד מוצל מאש; הרפתקאותיו ונדודיו של מ"ל פיסח (על ר' יצחק עקריש); שריפת פרנקפורט-דמיין והספר העברי; מן המצר (ספרים שנכתבו בבית-הסוהר); מיד שוסייהם (ספרים שנדפסו לאחר שכה"ל נפטר מיד שוסיים ובזוהים); ספרים שנתחברו בשעת מגפה; קרבן תודה (ספרים שנתחברו בתורת קרבן תודה על שהמחבר ניצל מצרה); שם ושארית (ספרים שנתחברו משום שהמחבר היה חשוך-בנים).

964 ירושלם. האוניברסיטה העברית. האוניברסיטה העברית בירושלים. התהוותה ומצבה. ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. [2] דף, [VII] — XI ע' [1] דף, 135 ע' 8°.

התכן: הקדמה — תולדות האוניברסיטה העברית. — יחסי האוניברסיטה לשוב, לגולה, לממשלת הארץ ולמוסדות מדעיים ורשמיים בחו"ל. — חוקת האוניברסיטה והנהלתה. — המבנה האקדמי של האוניברסיטה — התפתחותה האקדמית של האוניברסיטה, תרפ"ה — תרצ"ז. — תקנות הלימודים. — חלמידים, מוסמכים, תלמידי-מחקר. — פרסים לתלמידים. — בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. — אספי האוניברסיטה העברית. — הוצאת הספרים של האוניברסיטה. — קרקעותיה ובניניה של האוניברסיטה. — תקציב האוניברסיטה. — רשימת החבר האקדמי של האוניברסיטה (עם ידיעות ביוגרפיות). רשימת מוסמכי האוניברסיטה.

965 ליון, בנימין מנשה. אוצר הגאונים; חשובות גאונים בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד. ערוך ע"י ב. מ. ליון, כרך שמיני: מסכת כתובות. ירושלים, מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי, (דפוס מרכז), תרצ"ט, [3] דף, 4, 384, 64, 147, [5] ע' 8°. עם שער אנגלי מיוחד:

B. M. Lewin: Otzar ha-Geonim... vol. VIII.

התכן: אוצר התשובות. — אוצר הפירושים. — פירוש רבנו חננאל. — מפתחות. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 22.

966 לפטינג, ה[י]. דוליסל הרוסא ומארגנותיו... מצויר ע"י המחבר, תל-אביב, "מסדה", (דפוס "הפרעל הצעיר"), תרצ"ט, [2] דף, III, [1], 142, [1] ע', תמונות. 8°.

מנוקד. — המקור: Hugh Lofting. The story of Doctor Dolittle

967 ליברמן, שאול (Saul Liebermann). שקיעה; דברים אחדים על אגדות, מנהגים ומקורות ספרותיים של היהודים שנשתקצו בספרי הקראים והנוצרים. <בצורה מפתח לספרי היהודים המובאים בספר פגיון האמונה של ריימונד מרטיני>... ירושלים, במברגר את וואהרמן, (דפוס מרכז), תרצ"ט, VI, 98 ע' 8°. מבוא ושער נוסף באנגלית.

968 ליברמן, שאול (Saul Liebermann). תוספת ראשונים. פירוש מיוחד על כתבי יד התוספתא וספרי ראשונים ומדרשים בכתבי יד ודפוסים ישנים... חלק ג-ד. 2 כרכים. ירושלים, במברגר את וואהרמן, תרצ"ט, VI, [1], 290, [2], 24, 196 ע' [2] דף, פקסימיל. 4°. שער נוסף באנגלית. התכן: חלק ג: כלים — גדה — חלק ד: מקואות — עוקצין. את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ו ע' 33.

969 (מולדתנו); ספרי ארץ ישראל לילדים. תל אביב, אמנות והקרן הקימת לישראל, (1937-1938). מנוקדת ומצוירת. כד: [ק ב, א. א.]: בעקבות החשמנאים <לפי החוברת יסוד גדרה בספרית לנוער מאת ש. בן ציון>. [מאת] א. בר-נתן. דפוס תהלה, 29 ע' — כה: קלצ'ל, י. צ.: קולמבוס איש תל אביב; ספור... ציורים מאת נחום גוטמן... דפוס הפרעל המזרחי, 32 ע'. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 295.

- 970 מונטגומרי, אנא. יורם; ספור לבני הנעורים. תרגום יצחק בר קמח. תל-אביב, "יזרעאל", (דפוס רחלד, 1938). 149 ע' 8°.
- 971 מטמון, אברהם [Ab. Matmon]. חיי המין של האדם; בלית 42 צירים, לוח הענינים ובצורה מלון-מנחים מתרגם ל-5 לשונות. תל-אביב, המכון להגינה ומדעי המין (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט. [2] דף, 244 ע', [1] דף, תמונות. 8°.
- בספר "מלון מנחים" (עברית-אנגלית-צרפתית-פולנית), 2 ע'.
- 972 מירוני, צבי. החולמים בירושלים; שרטוטים על הקחים והחולמים, המסתורין והמקובלים בווהו הירושלמי. הקדמה מאת מ. מ. אסישקין. ירושלים, הוצאת הספרים הארץ-ישראלית. (דפוס וינפלד), תרצ"ח. 136, [6] ע' 8°.
- (ספרית "ירושלים הצעירה" בעריכת חיים גבריהו).
- התכן: חלון העיר העתיקה. — חבו "בנות" לירושלים המבודדת. — עלי דרכים. — הלום ההרים. — ירושלים בחבלית. — האות העברית. — צלילי החליל והכנור בחוצות ירושלים. — אש יוקדת עד ביאת המשיח (חסידי ברסלב בירושלים). — כחדרו של החולם הגדול [הרצל]. — מחיי בני משיבת בירושלים. — בין המקובלים. — לקראת שבת מלכתא. — לילה בעיר העתיקה. — מאגדות הכותל. — בנבולותיך ירושלים.
- 973 מלוטק, ל. הגשר; ספר למד שפתנו לבוגרים. חלק א'. תל-אביב, "התקוה", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ו. 104 ע', צירים. 8°.
- 974 מלוטק, ל. תורת הדקדוק, מסדר על פי שיטה קלה ונוחה. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ו. [2] דף, 98, [2] ע' 8°.
- 975 מלוטק, ל. תרגילי דקדוק, לפי הכללים המסדר ב"תורת הדקדוק"... חוברת א. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ח. 16 ע' 8°.
- 976 מלצר, שמשון. בשבעה מיתרים; שירים ובלדות. תל-אביב, "דבר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ט. 76 ע', [2] דף, 8°.
- 977 מפה, אברהם [Abraham Mapu]. כל כתבי אברהם מאפו. תל-אביב, "דביר", (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. XXIII, [1], 492 ע', [1] דף, לוחית-תמונות, פורטרטים, פקסימיל. 4°.
- התכן: אהבת ציון, אשמת שומרון, עיט צבוע, חוזי חזיונות, בית חנוך, מכתב לשניאור זק"ש. בתחלת הספר (ע' I — XXII) מבוא מאת יעקב פייכמן: אברהם מאפו, חייו ויצירותיו. זוהי התוצאה הראשונה של כל כתבי מאפו בכרך אחד. יש לברך את המו"לים על ההוצאה המהודרת הזו של כתבי אחד מצדדי הספרות העברית החדשה. — אגרות מאפו, המפורסות רובן על פני ספרים וכתבי-עת שונים. ומקצתן סמוגות בכתבי-יד, עדיין מחכות לגואלן.
- 978 מרגולין, י[הושע] [Jehoshua Margolin]. הצעת תכנית ללמודי הס"ב בבית-הספר העממי. תל-אביב, המכון הבינלאומי-פרדוגי, (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 131, [1] ע', [1] דף, 8°.

979 מרדכי, ב. צעדים בלילה; שירים, תל-אביב, "גלילות", (דפוס "הנקדן"), תרצ"ט, 67 ע', [1] דף, 8°.

980 (נוימן, ל.), צריבת העץ, פוליטורה, עמוד ולכו, (ירושלים, דפוס ליכנהיים, 1938), 16, 23 ע', 8°.

מהמעטפת— עברית וגרמנית. על המעטפת השמאלית שער נוסף בגרמנית:

(Neumann, L.): Das Beizen, Polieren, Mattieren und Lackieren von Holz.

981 סמבטיון, משה. (Moshe Sambatyon), שמון עברי, כרך א:

ארתתיהו, תל-אביב, "אבישם" בסיוע עיריית תל אביב ואגודת הסופרים העברים, תרצ"ט, 198 ע', 8° שער נוסף באנגלית.

= סמבטיון, משה: שמון עברי, מסכת שמות ישראל בעשרה כרכים, כרך א. השמון כולל "שמות ומשפחות, חניכות ותוארים, כינויי-אלוהים ושמות מלאכים... ודיקדוק שמות ישראל לעברר שמות ומשפחות גלותיים וליצור שמות ומשפחות מולדתיים".

982 סמילנסקי, משה [Mosche Smeliansky], פרקים בתולדות

הישוב: תקופת תר"ח—תרנ"א. תל-אביב, "דביר", (דפוס "ספר"), תרצ"ט, 156 ע', [1] דף, 8° מנוקד.

התכן: הקדמה, ההתחלה, פתח-תקוה, ראשון-לציון, ראש-פנה, זכרון-יעקב, ביל"ה, גדרה, יסוד-המעלה, עקרון, תחית פתח-תקוה, ודי-חנין, קוסטינא, המרידות, שלטון הפקידות, שנת תרמ"ז, שנת תרמ"ט, רחובות, חדרה, הפועלים החקלאיים, תקופת-סיומקין.

983 עמישלי, מ. ח. מחשבה ואמת. ספר א"ב, 2 כרכים. תל-אביב, "מצפה",

תרצ"ט, XIII ע', [1] דף, 519, VII ע', [1] דף, 458 ע', 8°.

התכן: ספר א: בקורת הפילוסופיה, בחינת עברה ואמתה להוה: אדם ביצירה— אדם במחשבה— אדם בזמן— אדם עם נפשו. ספר ב: בחינת היהדות בגבולות עצמה ובגבולות עולם: המיתוס הגדול— מתן תורה— זריעות חובקות עולם— אורות מאופל— חזון למועד.

984 עץ-הדר, אברהם. יוגת-הדאר, ירושלים, (הוצאת המחבר, דפוס ארץ

ישראל), תרצ"ט, 72 ע', תמונות, 8° עם הקדמה מאת יהושע אלוף.

985 פרידלנדר, ח. אברהם [H. A. Friedland], סונטות, תל-אביב,

"עגן", על יד ההסתדרות העברית באמריקה, (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט, [2] דף, 128 ע', 8°.

986 פרלמוטר, א. מלון למנחי רפוי השנים, גרמני-עברי... חיפה,

הסתדרות רופאי השנים בארץ-ישראל, סניף חיפה, (דפוס "אית"), תרצ"ח, VII, 55 ע', 8°.

שער נוסף בגרמנית:

Deutsch-hebräisches Wörterbuch für Zahnärzte, entworfen von E. Perlmutter.

987 צמח, שלמה. על היסוד: שיטות-הסבר ליוסי ומקורותיו. תל-אביב, מוסד ביאליק "ע"י "דביר", (דפוס "הפעל הצעיר"), תרצ"ט. 374, [1] ע', לחות-תמונות. 8°.

"בספר ידובר על תורת-יוני. לא על הספרות ויצירות האמנות ועל הזרמים שבהם אנו עומדים לדון. אלא בשיטות-הסבר שניתנו לאחת התופעות הסתומות מאד בחיי האדם והתרבות בכלל. עבודתי זו היא בבחינת נסיון ראשון בספרות העברית. מסדתי, להכניס את המעיין בספר הזה כניסה ראשונה בתחומים אלה, שנראה מה גדול היעדר החינוך החברתי שבעולם האמנותי... צמצמתי את הפרשה המיסטאפסטית והעמדתיה רק על הרצאת עיקריהם של קאנט ושופנוואר... עשיתי כל מה שהיזה בכוחי לעשותו, להביא את הרצאת הדברים לידי ביטוי פשוט. כידוע הרבו חכמי אשכנז להתנצח בהלכות הגוי. טבעי הוא, שאופי דבריהם ניכר, אבל במידת יכלתי הכנסתי מדעותיהם של חכמי צרפת ואנגליה." (מהפתיחה). — התכן: מהכלל או מהפרט. — כוחות קדומים. — יצר המשחקים ושכרו. — ממחמד עין עד משא-נפש. — בשבעה דרכים. — על היסוד שבמובלג.

988 צ'רנו, ש[לום] י[ונת]. לתולדות החנוך בישראל. חוברת א"ב. 2 כרכים. ירושלים, "קהלת", ד. מס, (דפוס "המערב"), תרצ"ט. 62 ע'; [1] דף, [65] — 158 ע'. 8°.

התכן: חוברת א: תקופת המקרא. חוברת ב: תקופת התלמוד. בראש הספר מבוא מאת יצחק ספיבק: ד"ר ש. י. טשרנא, לדמותו ופעולתו והפדגוגית. נדפס תחילה ב"השלח" בימי המלחמה (חוב' א') וב"המבשר" הרוסי של חברת מפיצי השכלה בין יהודי רוסיה. בצורת ספר הופיע תחילה בוילנה בתרפ"ט—תר"ץ (ראה ק. ס. שנה ז' ע' 566 ושנה י"א ע' 369).

989 הקואופרציה הצרכנית בא"י בשנת 1937. חוברת "המשביר המרכזי" בע"מ: סקירה ודין-וחשבון כספי. ב. הברית לפקוח ולבקרת: סקירה על אגודות הצרכנים. תל-אביב — חיפה, "המשביר המרכזי", (דפוס "הפעל הצעיר"). 1938, [1] ע', טבלאות, אחת מהן מקפלת. 8°.

990 קואינקה, בן ציון אברהם (B. A. Koenka). ספר הזכרונות והתולדות מאת הרה"ג... כמוהר"ר בן ציון אברהם קואינקה... כתובים בידי עצמו. במלאת השנה הראשונה לפטירתו. ירושלים, (דפוס רפאל חיים הכהן), תרצ"ח. 53, [5] ע', פורטרט. 8°.

בתחלת הספר ע' 5—8: י. ל. פישמן: ציון לר' ברציון (פתח דבר). — ע' 49—50: מ. ד. גאון: טורי מלואים ורשימת חבורי הרב ז"ל. — הספר יצא בעריכת מ. ד. גאון.

991 קיש, פרדריק הרמן [Frederick Hermann Kisch]. יומן ארץ-ישראלי מאת הלויטננט-קולונל פ. ה. קיש... הקדמה מאת דוד לייז גורג... מאנגלית יצחק א. עבאדי. כרך א"ב. 2 כרכים. ירושלים, "אחיאסף", (דפוס "אחווה"), תרצ"ט. 264 ע', לחות-תמונות, פורטרט; [2] דף, [269]—[494], [2] ע', לחות-תמונות. 8°.

בסוף הספר ע' [490]—[494] פרק סיום: שומר מה מלילה, שנכתב במיוחד בשביל ההוצאה העברית. — את המקור ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 222, שם גם העריכה קצרה.

992 קצין, שאול [S. Kassir]. ספר פרי צדיק; מזכרת דיני ברכות וחידישי תורה אשר פעל ... כמהרה"ר שאול קצין. סדרתו מכת"י קודשו והוצאתו לאור ... בן המחבר ... שלמה קצין, ירושלים, דפוס האומן, תרצ"ח. 4 דף, 51, [1] ע' 8⁰.
נדפס ונכרך עמו: קצין, שלמה ש. (Shelomo S. Kassir). ספר כרם שלמה; חידישי תורה, דרושים ומאמרים. 4 דף, 95, [1] ע' 8⁰.
על המעטפת שער נוסף משותף לשני הספרים.

993 קרסוצקי, פ. טעויות בהנהגות חשבונות, מקורותיהן ודרכים לגלויין; ספר שמושי לעובדים במקצוע ולמחלמים. תל-אביב, "יבנה", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ט. 71 ע', טבלאות. 8⁰.
= ספרית הפקיד מיסודה של המחלקה לתרבות שליד הועד המרכזי של הסתדרות הפקידים העברים בארץ-ישראל, ד.

994 קרסל, ג[צל] [Getzel Kressel]. מדעי החברה בעברית; ביבליוגרפיה. תל-אביב, ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, המרכז לתרבות, (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 171, [1] ע' 8⁰.
זוהי ביבליוגרפיה ראשונה של מדעי החברה בעברית. הרשימה כוללת ספרים קונטרסים ומאמרים בעברית בענייני חברה כלליים, ס"ה 2319 ערכים; ענייני יהדות, יהודים, ציונות וא"י לא נרשמו. מפני דחק המקום היה מן ההכרח לדון מקצת מרשימת המאמרים לגניזה. נרשמו המאמרים שפורסמו בשב"ר עונים, ירחונים, קבצים ומאספים המופיעים ברחבי העולם היהודי. מצוטטות יומית ובדקן רק "דבר", "הארץ" (החל מתרפ"ה) ומקוטגרים: ילקוט המורה התיכון. כל הערכים (פרט ל 5-10) נרשמו לפי מראה עין. ברל כצנלסון יום ביבליוגרפיה זו ושרטט את תכניה בקריה העקריים, עקב אחרי מחלך העבודה והעמיד את המחבר על כמה וכמה פרטים וחברים. מלאכת אסיפת החומר נעשתה רובה ככולה בין כתלי בית הספרים הלאומיים והארגונים בירושלים. המחבר מבקש להודיע לו על פרסומים חדשים וגם ישנים, כיון שמשאת נפשו מיצוי כל החומר — בתחומים אלה — שלשנו עברית, בצירוף מילואים ממה שמופיע מדי שנה בשנה. — הביבליוגרפיה מחולקת למחזורות אלה: אנציקלופדיה, מבואות, ספרים כלליים. — אנתרופולוגיה, תולדות התרבות. — תרבות ימינו ובעיותיה, לחקר ההיסטוריה. — היסטוריה כללית. — עמים וארצות. — סוציאליזם. — תורת המדינה והשלטון. — המלחמה והמלחמה בה. — סוציאליזם. — כלכלה מדינית, פיננסית. — קואופרציה. — עבודה ותנאים, אגודות מקצועיות. — התישבות והגירה. — אוטופיות. — חנוך, נוער, השכלה לעם, פסיכולוגיה (מבחר). — תורת המדות. — אישים (מבחר).
יש חשיבות מיוחדת לעבודה זו. לא רק בעלי מקצוע אלא סתם קוראים משכילים יפיקו ממנה תועלת רבה; שכן לא מרובים הם בעברית הספרים והקונטרסים במדעי החברה, ורוב הדברים במקצועות אלה בעברית הם מאמרים. ביבליוגרפיה זו מאפשרת למתעניין לדלות כל "החומר" העברי. העבודה נעשתה בשקידה רבה, בדיקנות (עד כמה שאפשר לדון לפי קריאה בעיון והשוואה של ערכים בודדים). סדור החומר ברור, "שקוף" ומקל על המשתמש; גם ההדפסה יפה ודברים עקריים הובלטו. בהרבה מקומות מוסיף המחבר את תכן הספרים או המאמרים; ע"י הספר או המאמר. נרשמו גם מאמרי בקורת עליה. נרשמו גם בקורות עבריות על ספרים לעזויים. המחבר פענח הרבה שמות בודיים.

הביבליוגרפיה מוכיחה שבעברית נכתב במדעי החברה יותר מכפי שאפשר היה לשער. ואפילו בענפים, שלא פללו למצוא בהם חומר עברי.

לפני שנה הוציאה ההסתדרות העברית, באמריקה את החוקה של ארצות הברית בתרגומו של ד. פרסקי והייתה זו הפתעה נעימה לכל חובבי עברית. והנה נודע לנו מביבליוגרפיה זו שלפני 35 שנה הופיעה בעברית החוקה של מדינת נורבגיה. כמוכן שיש להצטרף על הצמצומים: רק שני עתונים יומיים נבדקו; מחומר של שני מדורות נדפס רק מבחר. אבל היקף עבודה ביבליוגרפית תלוי בעיקר במורל, ויש לאחל שבמלואים לעבודה זו או בהוצאתה השניה לא יהיה הכרח בצמצומים. הקרוב לעבודות אלה והמכיר את העתונות (שאין בה מפתחות בסוף השנה, מה שהיה נהוג לפני עשרות בשנים ב„המליק“ וב„הצפירה“) יכול לשער כמה עמל וסבלנות שקועה בעבודה זו ועל כמה קשיים יט להתגבר בסדור החומר. בדרך כלל הצליח המחבר להתגבר על הקשיים. אבל יש להעיר שתיים של הערות. המחבר מעיר בחקירתו שחלק לא קטן של רשימת המאמרים נדון לגניזה ובשני מדורות (חנן וכו'; אישים) רשום בפירוש „מבחר“. אבל אין המחבר מסביר לנו עפ"י איזה עקרון נהג בבידור החומר. — את ההוספות המיוחדות או גלינות מיוחדים של כת"ע, שהוקדשו לנושא אחד — „פרק“ המחבר ורשם אותם לפי המאמרים. חושבני שמוטב היה לרשום את הגלינות, ולשמות מחברי המאמרים אפשר היה לתת רמזיות בסכסס או במפתח המפרט שבסוף הספר (ע' 155—171). — בעתונות העברית תורגמו הרבה מאד מחקרים ומאמרים משפות אחרות. החומר המתורגם נרשם בלי הערה שמחקר או מאמר זה תורגם משפה אחרת. המכשלה באה בכ"ע עצמם, שרובם אינם מציינים את דבר התרגום. וכמוכן שהמחבר לא תמיד יכול לדעת שזה תרגום. אבל יש סופרים שאף פעם לא כתבו עברית (למשל שורצשילד, לואי פישר, סרוצקי, בלונסקי ועוד) וכדאי היה להעיר.

ולבסוף הערות מעטות בנוגע לפרטים אחדים. מספר 8: אס"א, מ. זהו פסיונים של מ. ברכיהו ברוכוב. — מספר 24: תרגום מרוסית ש"י; זהו א. שלונסקי. — למספר 42: פרדוכסים של נורדוי. בתרגום דב שטוק. ת"א, תר"ץ. לא נזכר שזהו התרגום השני. כשלים שנה לפני זה יצא הספר בתרגומו העברי של ר. בריינין. ורשה, תרשיה, תרס"א. בריינין צרף גם הקדמה על נורדוי הסופר ע' V—X. הביבליוגרפיה על נורדוי (חאיש והסופר ולא הצינו, במדור „אישים“ ע' 138) מצומצמת יותר מדי, רק מספר אחד (המאמר של ש. שילר). כדאי היה להזכיר את החוברת של סכסס בודנהימר: מכס נורדאי. = לנער ס"ס"א, ת"א, אמנות, תרצ"ו. עד ע' 26 מסופר שם על נורדוי האיש והסופר. — מספר 928: א. שלי, זהו אפרים שמואלי. — מספר 1506: מירקין, י. פסיכולוגיה בכוח פדגוגי. כדאי להזכיר את הבקורת של יצחק אפשטין על ספר זה שנדפסה „בקרית ספר“ שנה י' ע' 163—165. — בביבליוגרפיה נרשמו מאמרי י. י. ליבונטין (חושי הארכי); כדאי לרשום גם את הספר שלו: האכרות (התורה והנסיון). חילנא, תרצ"א. בפרקים שבסוף הספר (ע' 81—131) מסופר על חנוך קלאי. — ע' 126 הערך לארין [לוריה]. נרשם בין השאר מאמרו של ב"צ כץ: נשמה יהודית עלובה. — כדאי להוסיף לזה את מאמרו של מרדכי בן הלל הכהן (ידיד אבני של לרין) שבא לתקן ולהוסיף למאמר זה. — שם המאמר „העצרת“, נדפס ב„הארץ“ גל' 3821, אדר א' תרצ"ב. — אבל מה הן התערות האלה וכו"ב כלפי עבודה מצוינת זו המוללת אלפי ערכים. מי יתן ויופיעו בקרוב מלואים והשלמות מאת המחבר.

ב. ש.

995 קרפיבנר, נ(חום) ד(ב). טללים; ספורים, אגדות ושירים. תל-אביב, הועד המרכזי של ארגון עובדי המרכז לחנוך. (דפוס "אחדות"). תרצ"ח. 38 ע' [1] דף, פורטרט. 8°. מנוקד.

החזרת יצאה שנה אחרי מות המחבר. בתחלת החזרת הקדמה מאת יעקב הלפרין.

996 רודין, אלישע. בפאת נכר; שירים והגיונות. תל-אביב, "דבר", (דפוס "הארץ"). תרצ"ח. XI, 201, [1] ע' [1] דף. 8°.

המחבר הוא משרידי הסופרים העברים ברוסיה הסובייטית. דברי השירה והמחשבה שבספר זה קצתם הופיעו בכתבי עת וקצתם מתפרסמים כאן לראשונה. בכמה משיריו ושמעים הגעגועים לארץ ישראל, שהמשורר משולל יכולת לראותה, וגם ניתן בסוגי לדבקתו בשפה העברית. התכן של חלק ב' (הגיונות): בארץ האש (ר.ס.ס.ר.) — שיילוק ויענקל — על מנדלי — על ביאליק. זכרונות של ביאליק. יהי חלקי עמכם. על האופוזיציה לביאליק (ר.ס.ס.ר.). ביאליק ברחוב המחוזשים — על השפה העברית. — מכאוב עמום. — ברוך שפינוזה. — על משכני בלילות. — בשולי הספקות והתקוות. — הספר פותח לנו אשנב למצבה והרגשתה של הקבוצה הקטנה ברוסיה שנשארה נאמנה לתרבות ולשפה העברית. — הספר יצא בסיוע חבורת ידידי הסופרים העברים ב.ס.ס.ר. — המאמרים הראשונים שבספר זה נכתבו יודית ותורגמו לעברית בידי אחרים. חברו של המחבר המשורר אברהם קריב [קריבווצ'קו] שעלה לארץ ממוסקבה לפני שנים מעטות. טפל בעריכת הספר והוסיף הקדמה יפה.

997 רוקה, דוד (David Rokeah (Apotheker)). בגשר היעודי; (שירים). תל-אביב, ה. לחשטיין, (דפוס "הנקדן"). תרצ"ט. 45, [2] ע' 8°. שער נוסף באנגלית. — המדורות: בחף הרזים. במזל חזמים.

998 שטיגלברג, מ. הזנת בהמות הבית. בהשתתפות ד"ר ש. פרוינד בעריכת עבר הדני, [פסיונים של אהרן פלדמן]. תל-אביב, מ. שטיגלברג, (דפוס שושני), תרצ"ט. VI ע' [1] דף. 373, [1] ע' טבלאות, תמונות. 8°.

ביבליוגרפיה: ע' [374]. נדפס תחילה ב"בוסתנאי" כרכים ט' ו'י. הספר כולל את ההרצאות, אשר סודרו ושוכללו במשך ט"ו שנה של הוראה להלכה ולמעשה בבית הספר החקלאי במקוה-ישראל. החומר שאוב מהישיגי המדע בארצות גידולי הבקר, תוך צירוף של הנסיונות התצפיות והחקירות שנעשו בארץ בהזנה ובהרכב המזונות. (מההקדמה).

999 שיפמן, פנחס [Pincos Shifman]. תרבות וחינוך. כרך ב'; פרקי חנוך. תל אביב, "מפיץ הספר", (דפוס "ספר", 1938). 208 ע' 8°. (כתבים נבחרים). — את הקדום ראה ק. ס. שנה י"א ע' 32.

עשרים ושנים מאמרים, רובם בשאלות החינוך בארץ. מתפרסמו תחילה בשנות תרס"ד — תרצ"ח בכתבי-עת שונים בארץ ובגולה. התכן: זכות החנוך והחבתו. בעיות התרבות בגולה ובארץ. בעיית החנוך בארץ. חנוך הרגשות. רוח הקודש בחנוך. חנוך מפי הגבורה. חנוך האיתנים. המועיל בחנוך. חנוך האדם ביקר. חנוך לאורה של מלכות. דרך המלכות בחנוך. שני הערכה. הכרעת החנוך. לשאלת הנוער. מלחמת הדורות. מלל נעורים. דרך

הארץ בתנוע הרת. התנוע והחדר. החדר. השכלה נמוכה והשכלה עליונה. ביה"ס התיכוני העברי. התנוע והמפלגות.

1000 שמאל, אליעזר, אור בגליל; ספרים. תל-אביב, א. י. שטיבל, (דפוס. ספר), תרצ"ט. 1 דף, 5-189 ע', [1] דף. 8°.

התכן: הנער אמיץ-הלב. — אדם ובהמה. — הרועה הנאמן. — יללת בנות ישראל בחציבה. — להר הדרוזים. — המכות הראשונות. — בלי חבר. — אור בגליל. — אליהו הנביא בחרשת הברון. — יחנן. — גרוש העכברים. — הסבא. — חיימ'קה השומר. — הדרבן. — מוחמד בלום וחיתיו. — בעלי דמיון. — אגדה בגליל.

1001 תפלות. סדור. סדר תפלות ישראלים עם שרש פי אל ערבי המדובר כנגדאד וסביבותיה וערי הודו וסין... לחול, לשבתות, לראשי חודשים ולמועדים לפי מנהגי הספרדים בארץ ישראל ובחול... לסברת הארץ... שלוב הוי"ה אדנות... יצא לאור בהוצאות השותפים מרדכי חיים אליאז והעורך והמתרגם צאלח ח"ר יעקב מנצור... ירושלים, דפוס מרכז, תרצ"ח. [4] דף, 584 ע'. 8°.

1002 אבניאל, ב. די צעטיילונג פון ארץ-ישראל; <פאקטן און ציפערן>. תל-אביב ווארשא, ועד הראשי פון ברית הצה"ר אין פוילן און מרכז קרן תל-חי, (Drak. "Styldruk" Warszawa), 1937. [2] דף, 3-69 ע'. 8°.

1003 גראנאווסקי, א[ברהם]. ארום דער באדען-פראגע אין ארץ-ישראל... ירושלים, (קרן קימת לישראל, דפוס "גראפיקה"), תרצ"ז. 95, [1] ע', טבלאות. 8°.

= שריפטען וועגען דער באדען-פראגע, א.
המקור העברי דא. ק. ס. שנה ס"ז ע' 150. — התרגום האנגלי ראה שם ע' 178.

1004 פאפיערניקאו, י[וסף]. אונטער פייער; לידער, תל-אביב, "אייגנס", (דפוס "ליגא", רמת-גן), 1939. [2] ע', 58. 8°.

נושא השירים המאורעות בארץ ישראל מאביב 1936 ואילך.

1005 פאראייניגונג פועלי-ציון <צ.ס. — התאחדות. די וועגן פון אונזער פאליטיק; פולער באריכט פונם ראש פון דער וועלט-פאראייניגונג פועלי-ציון <צ.ס. — התאחדות > ציריך 29 יולי — 7 אויגוסט 1937. תל-אביב, צענטראל-ביורא פון דער וועלט-פאראייניגונג פועלי-ציון <צ.ס. — התאחדות, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 336 ע'. 8°.

את המהדורה העברית בשם: אחד פועלי ציון <צ.ס. — התאחדות: על דרכי מדיניותנו, ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 398. שם גם באר קצר.

1006 פרידמאן, יצחק (Isaac Friedman). מין פינקס; א נאטיציון פאר אידישן וואמאר, וויץ, סאטירע און פאלקלאר, באנד 1, ירושלים, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. 16, [2] 304 ע'. 8°.

המחבר אסף את החומר במשך קרוב לארבעים שנה, המדורות: אייסגעזאגט פון חדר. קינדערשע חכמות. דער אפריקאנער אידישער זינגט. שבתים און ימים טובים אין אפריקע. די קהלה, אירע גבאים און פרנסים. אירע כלי קודש, ראביס; רעווערענדס;

שוחטים; שמשים; בעלי תפלה; משולחים; מגידים אין רעדנער. ציוניסטישע עפואדן.
 שארפוניקע תשובות. געענטפערט מינייה וביה. געניאלע עם הארצות. די אידישע גאס
 אין אפריקע. בארדינג הייזער און רעסטאראנטס. אין געריכט. דאקטירים אין אפריקע.
 עזרת נשים. זכרונות פון אלט-איירני ארץ ישראל.

1007 Ben-Gurion, David. Peel Bericht und Judenstaat. (Rede ...
 vor dem Züricher Kongress 1937 auf einer Tagung des 'Ichud').
 Tel-Aviv, Hitachduth olej Germania, (typ. Palestine Pub. Co.,
 c1938). 70 p. 8°.

1008 Bloom, Samuel S. My memories. Tel-Aviv, (typ. Palestine
 Publishing Co.), 1938. 3 p. l., 9-147, [1] p. 8°.

זכרונותי של הנדבן ש. בלום, מיסד בית החרושת לשנים תחבבות בתל אביב ובונה
 בית "אהל שם" (בשביל עונג-שבת) בת"א.

1009 Elazari-Volkani, I[saac]. Planned mixed farming... Rehovot,
 Palestine, (Tel Aviv, typ. Palestine Publishing Co.), 1938. XV,
 154 p., diagrs., tab. 8°.

בראש השער: The Jewish Agency for Palestine. Agricultural Research Station,
 Rehovot.

"Tr. from the Hebrew [by] M. Simon and S. Hestrin".

את המקור ראה ק. ט. שנה ט"ז ע' 144.

1010 Fodor, A[ndor]. Über das Wesen der Kulturwandlungen seit
 dem Ausgang des Mittelalters. Jerusalem, L. Mayer, (typ. Wallach),
 1939. 2 p. l., 66 p., chart. 8°.

1011 Keren Kayemeth Leisrael. Handbook of the Jewish com-
 munal villages in Palestine, 1938. Pub. by the Head Offices of the
 Keren Kayemeth Leisrael and Keren Hayesod, Jerusalem. Jerusalem,
 (Jerusalem Press), [1938]. 4 p. l., 62 p., map, pl., tab. 8°.

התוכן: Introduction. — Social organization. — Political organization. —
 Economic organization. — Settlement. — Historic development. — Conclusion.

1012 Polonsky, Aron. Specific performance, its origin and applica-
 tion in the English and Palestine law; a short outline of the main
 features of the subject. Tel-Aviv, S. Bursi, (Hapoel Hazair Press),
 1938. 95 p. 8°.

1013 (السعدى، ناجى). النجوى. سياسات خرقاء ام ازمة ظالمة؟

(عكا، طبع في المطبعة الوطنية، ١٩٣٩). ٤ ص. 8°

נאג' אל-סעדי: „הסוד. מעשי פוליטיקה של אולת או זמנים של עול?" 1939.

מאמר בזכות הפוליטיקה הבריטית כפי שהתבטאה בספר הלבן.

1014 الشريف، عارف. روضة الانس في فضائل الخليل والقدس

لجامعه عارف الشريف... القدس، طبع في مطبعة دار الايتام الاسلامية الصناعية،

[١٩٣٩]. ٥٦، [٢] ص. 8°

„[ספר] על מעלות חברון וירושלים מאת עארף אל-שריף". 1939.

1015 القدس، الجامعة العبرية. الجامعة العبرية بالقدس الشريف.

القدس، طبع في مطبعة عزيزيل، ١٩٣٩. [٢]. ٤٩ ص. مع صور. 8°

„האוניברסיטה העברית בירושלים". 1939.

1016 المصري، عبد الرؤوف ابو رزق. التجديد في تعليم التجويد

رسالة وضعها ابو رزق. القدس، طبع في مطبعة الفرنسيين، ١٩٣٩.

٣٢ ص. 8°

„ספר למוד לבטוי הנכון של הקוראן. חבור מאת אבו רזק". 1939.

ההקדמה בחתימת עבד אל-ראוף אל-מצרי אבו רזק.

1017 الوكالة اليهودية لفلسطين. لا تقتل. القدس (مطبعة

سيناي)، ١٩٣٩. [٢]. ٤٠ ص. 8° (نشرات الوكالة اليهودية. نشرة رقم ٦)

„לא תרצח". = פרסומי הסוכנות היהודית, מספר 6.

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

1018 אודים: קובץ ספרותי בעריכת ל. קופרס ש י י נ. א. בלזי, תשרי תרצ"ט. 96 ע. 8°.

קובץ כולל שירים מאת ו. אלכסנדר (תרגום א. מיטוס), י. קוטשר, י. שרייבר-אופטיבין, מ. אמינסקי (תרגום ק. ברתני), מ. גולדנברג, מ. וורחפס, ק. ברתני, ספורים ורשימות מאת א. ברש, י. חנני, ק. ברתני, ה. חוכמן, ב. י. דוכובני (על ביאליק), ל. קופרשטיין. — קריית ספר (בקורות ורצונות על ספרים).

1019 מ"ע חיי המוסר; מאמרים ופתיגים מרבתינו חכמי המוסר. נערך וי"ל ע"י חבר תלמידי ישיבת "בית יוסף" באוסטרו-בצה. חוברת א—(ב). 2 חוברות. אוסטרו-בצה. תרצ"ה. 14; 18 ע. 8°.

העורך: אברהם מרדכי שמעונוביץ. חוב' א' יצאה בתשרי, ב' — בחשון. תקותינו שיצא המ"ע מדי חדש בחדשו. — על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית.

1020 מגן; הדינמן מוקדש לזיכר ה-XVII של הגורד העברי בעריכת ש. ורדי. הוצאת "ברית-החיל" ביאליסטוק. תשרי תרצ"ה. (Białystok, רוס M. Prużanski), תרצ"ה. 12 ע. 2°.

מהמעטפת. — המאמרים הם בעברית, בודית או בפולנית. על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית: Magen...

1021 ספר השנה ליהודי אמריקה לשנת תרצ"ט. (ספר ד'). בעריכת מנחם ריבולוב. ניו יורק, ההסתדרות העברית באמריקה. תרצ"ט. 442-4 [4] ע. 8°.

שער נוסף באנגלית.

התוכן: ספרות יפה: שירים מאת ש. טשרניחובסקי, ש. מיצבאד, א. א. ליסיצקי, י. אפרת, ה. בבל, ה. א. פרידלנד, א. ש. שווארץ, ג. פרייליך, ג. פריסמן, א. צ. הלוי, א. צייטלין, ספורים מאת ש. ל. בלאנק (חיי אדם), ר. וואלינר (הקונצ'רטו), י. טברסקי (הרצל), ודרמה מאת י. וילברשלג (בימי איובלה, מערכה א'), מסה ומחקר: ג. טורוב: היחיד והרבים באמנות ובספרות. — מ. ריבולוב: פרקי שניאור. — א. אפשטיין: יעקב שטיינברג בספוריו. — ש. ברנשטיין: החזון מפרנקפורט (פ. רונצווייג ומפעל חייו). — י. רייזר: הדראמה בימינו. — צ. שרפשטיין: ספרי למד חורמים חברתיים. — א. קאמינקא: הסגנון העליון והדעה המרכזית בספר ישעיה. — י. ווידון: שירים חדשים לראשי חדשים של ר' ישראל נגארה. — ש. ק. מירסקי: רב האי גאון. — ש. גולדמן: בקשת התופש. — א. גורדין: תורת החסא לפי פריד וזמדרש. — א. ר. מלאכי: ה"הגדה" הצינית של נפוליון בונפארט. — בית ישראל באמריקה: י. ברגר: חכמת ישראל באמריקה. — ה. פראנק: הקהילה מתחזקת. — מ. איוונסקי: המיסדרים היהודיים באמריקה. — ז. ווילנאי: חלקה של אמריקה בחקירתה של א"י. — מ. ג. גלן: יהודים בעתונות האמריקאית. — ד. פרסקי: ספרות השנה שלנו באמריקה. — לוח המאורעות של השנה בחיי ישראל באמריקה.

- 1022 אוהבי ציון. חברה. סערינג יאהרינער יובילעאום, תרנ"ז-תרצ"ח.
(New York, דפוס Herald-Nathan), [1937]. [82] ע', תמונות. 4°
בראש השער: אוהבי ציון. מחנה 2. ארדער בני ציון. — מכיל מחלקה אנגלית.
שער נוסף באנגלית: Friends of Zion 40th anniversary...
קובץ מאמרים וזכרונות בעברית, יודית ואנגלית.
- 1023 די אידישע פרעסע. (Los Angeles), 1935. 2°
בראש הטקסט. — „ערשיינט וועכנטליך“ — גליין ט' של שנה ב' יצא ב' 12 באפריל.
מכיל מחלקה באותיות לטיניות (יודית ואנגלית). שמות נוספים:
The Jewish press. Di Yiddishe presse.
- 1024 אמאלגאמייטעד קלאדנהינג וואירקערס אוו אמעריקא. ניו יארק.
לאקאל 25. יום טוב וזשורנאל לכבוד דעם פופציגעטן יוביליאם פון לאקאל 25.
ניו יארק. א. ק. וו. או. א. ... (אקטאבער 9-10, 1937). געווייזעט דער ארבייטער באוועגונג.
[ניו יארק], (דפוס Chelsea Press), [1937], 134, [3]—156 ע', פורטרטים, תמונות. 4°
על המעטפת: 50 יאריגער יובילעום, גרעטער נוי-יארק קאט מאכער.
קובץ מאמרים ורשימות. מכיל מחלקה אנגלית. שער נוסף באנגלית:
Anniversary journal published by Local 25 A[malgamated] C[lothing] W[orkers] of A[merica]...
- 1025 זונטאג. ווילנע, 1937. 2°
בראש הטקסט. — על כל גליין: איינמאליגע אויסגאבע.
הגליין הראשון הופיע ביום 14 במרץ; 5 תגלינות הבאים אחרי י"ל בשמות:
מאנטאג; דינסטאג; מיטוואך; דאנערשטאג; דער פרייטאג.
„רעדאקטאר-ארייטגעבער: ה. מעריינע“.
- 1026 טריבונע ... גל' 15. בוקארעסט, 1937. 2° גדול.
דרשבווען. — העורך: מ. קאטיק. — גל' א' יצא ב' 14 במרץ. — חוספת של:
Tribuna; organul partidului „Zeirei Zion” din România.
- 1027 יודיש-ארטאדאקסישע שטימע. לעמבערג, (M. Reinman), תרצ"ו. 2°
בראש הטקסט. — יצא בערב פסח כחוצאה חר'פעמית. ביום 30.4.1937 י"ל בשם: די
יודישע שטימע.
- 1028 די ציוניסטישע וועלט; בולעטין פון דער ציוניסטישער פעדעראציע אין
בראזיל. ריא דע זשאנעירא, תרצ"ה — 1935. 4°
תכניפות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא בינע, גל' ד' בדצמבר. העורכים: צ. ליינמאן
ו.מ. פרידמאן. גל' ד': מ. פרידמאן. — המספר הראשון יצא בהקטגוריה מכתב-מכונה.
- 1029 התחיה; צוויי וועכענטליכער אירגאן פון דער ציוניסטישער יוגנט-ארגאניזאציע
„התחיה” ריא. ריא דע זשאנעירא, 1935. 4°

מראש הסכסס. — הגל' הראשון נדפס בהקטגוריה מכתב-מכונה.

בידיה: 'יארג' 1, גומ' 2 י"ל עם מחלקה פורטוגלית ושם נוסף: Hatchia.

1030 Amsterdam. "Megadlé jethomim". Gedenboek ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van het Nederlandsch israëlietisch jongensweeshuis "Megadlé jethomim" te Amsterdam, 5498/5698, Nisan—April 1738/1938. [Amsterdam, 1938]. 122 p., pl., ports., tab. 4°.

1031 Contemporary Jewish record; a review of events and a digest of opinion. New York, American Jewish Committee, 1938. 8°.

מהמעטפת. — ירחון. — חוב' א' יצא בספטמבר.

Editors: Morris D. Waldman, Harry Schneiderman, Sidney Wallach.—
Managing editor: Abraham G. Duker.

1032 Correspondance juive, publiée à Genève tous les quinze jours sous les auspices du Congrès juif mondial. Genève, 1938. 2°.

גל' א' יצא במאי. נדפס על צד אחד של הדפים.

1033 Danzig. Klub für das Arbeitende Palästina. Blätter des Klubs für das Arbeitende Palästina. Danzig, 1933. 8°.

האחראי: Benzion Eisenstadt. — גל' א' יצא בדצמבר, ב' — במרץ 1934.
לא הופיע יותר.

1034 Jugend-Alijah 5699 1938/1939. (London, Association for Youth-Alijah), [1938 ?]. 14 l., ill. 22:23 (רחבו גדול מארכו).

מהמעטפת. — לוח אמונות. — את הלוח הקדום (באנגלית) ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 60.

1035. Kobieta nowa; biuletyn miesięczny. Warszawa, (Zrzeszenie żydowskich kobiecych stowarzyszeń sportowych w Polsce), 1932. 4°.

העורכת: Mira Jakubowiczowa. גל' א' יצא באוקטובר.

האשה החדשה; ירחון י"ל ע"י אגודת החברות הספורטיביות היהודיות של נשים
בפולין.

1036 Kontratak; tygodnik; niezależna trybuna młodzieży żydowskiej. Lwów, Adolf Kruman, 1936. 2°.

העורך: Juda Feinsinger. — גל' א' יצא ב 8 בנובמבר.

התקפה נגדית; שבועון; ביטא בלתי-לתיאמה של הגורר היהודי.

1037 Prague. Židovská náboženská obec. Věstník Židovské obce náboženské v Praze. Praha, 1934. 4°.

ירחון. העורך האחראי: Ella Straková (משנה ד' גל' 8). — גל' א' יצא בפברואר.

1038 **Synagogue service bulletin** (issued by) Bureau of Synagogue Activities, (Union of American Hebrew Congregations). Cincinnati, 1933. 8°.

מהמעטפת. — ירחון (פרט למאיירולי). גל' 1 יצא בספטמבר, — בהקטורף (עד כרך ד' מספר 1). אחרי זה בדפוס. שנויים בשערים:

V. 4, no. 1-3: Synagogue service. V. 4, no. 4 ואילך: The Synagogue.
Editor: Jacob D. Schwarz.

1039 **Topics & trends of the National Federation of Temple Sisterhoods**. Cincinnati, Ohio, 1934. 4°.

דיריחון (פרט לחדש יולי ואוגוסט). — גל' א' יצא בספטמבר-אוקטובר.

1040 **Verein "Freunde der Taubstummen-Jedide Ilmim"**. Jüdischer Kalender 1938, 5698/99, (1939—5699/00). 2 v. (Berlin), n.p., [1937-8 ?]. [58 ; 57] 1, incl. pl., illus. 4°.

את הקדם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 309.

1041 **The Voice of the Order Sons of Zion**. New York, 1931. 4°.
"Published monthly except July and August."

חלק מן הכרכים כולל גם מדור יודי. שם המדור: די שטימע.

מכרך ז' גל' א' (ספטמבר 1936) ואילך שם העתון: The Bnai Zion voice

עם שער יודי נוסף: בני ציון שטימע.

גל' ב' של כרך ד' יצא באוקטובר 1931. גל' א' של כרך ה' — יצא באוקטובר 1935.

1042 **Wizo-Revue**. "Pioniere und Helfer." Halbjahresschrift. London, (Women's International Zionist Organisation), 1938. 8°.

העורך: F. Grubwieser-Hauser. — גל' א' יצא בפברואר.

1043 **Židov ; kulturni i literarni prilog**. Zagreb, 1937. 4°.

דו-שבועון. — גל' א' יצא ב־8 בינואר.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

1044 פראנק. הערמאן. אידישע טיפאגראפיע און בוך-אויסארבעטונג קונסט. ארויס-געגעבן פון דער אידישער שריפטזעצער יוניאן, נומ. 83 א. ס. יו. צו דער געלעגנהייט פון איר 50-יאריקן יוביליי. ניו יארק, (דפוס "פוטשורא פרעס"), 1938. 157 ע', לוח-תמונה מקפל. פקסימילים. 8°.

שער נוסף באנגלית:

Herman Frank: Jewish typography and bookmaking art. New York, 1938.

התכן: די ערשטע הונדערט יאר. — די איינשפרייטונג פון אידישן דרוקוועזען אין מערב-איראפע. — אידישע דרוקערייען אין פוילן, ליטע און רוסלאנד. — מאדערנע וידעו-געבורט פון אידישן בוך-דרוק. — דער אידישער דרוקער ארבעטער און די גראפישע קאנסט. — אידישע בוך-דוקעריי און בוך-גראפיק אין אמעריקע. — דער אידישער שריפט-זעצער און דער צייטונג-דרוק אין אמעריקע. — אייגענעקליבענע ביבליאגראפיע (ע' 154—157).

1045 Cohn, Emil Bernhard. Das jüdische ABC; ein Führer durch das jüdische Wissen. Berlin, E. Löwe, 1935. 336 p., illus., facsim., maps, geneal. tab. 8°.

ע' 326—309: Geschichte, Geschichtstabelle

הספר כולל ידיעות קצרות על היהדות, מסודר לפי הא"ב של הערכים (Abraham, Achad-Haam, Agrargesetz וכו').

Coleman, E. D. A selected bibliography of the writings of A. Friedenberg.

עין מס' 1106.

1046 John Rylands Library. Manchester. Catalogue of the Samaritan manuscripts in the John Rylands Library, Manchester, by Edward Robertson. With five plates. Manchester, Manchester University Press, 1938. XII p., XIII-XXXVIII, 412 col., 5 facsim. 4°.

תאריך של 28 כת"י לפי המדורות: כת"י תורה, תיאולוגיה, כת"י תפלה וכת"י באסטרונומיה.

מלבד אלה עין גם בדמוסי א"י מס' 994.963.

מדע המ קרא

איכנשטיין, י. ב. ס' מלבוש לשבת וז"ט. עין מספר 1094.

הוכשטיין, מ. מ. ס' מאור עינים ... עין מס' 1073.

1047 Balscheit, Bruno. Alter und Aufkommen des Monotheismus in der israelitischen Religion... Berlin, A. Töpelmann, 1938. VI p., 1 l., 144 p. 8°.

=Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 69.

התכן: Psychologische Merkmale des Monotheismus. — Der Beitrag der Mosezeit. — Die Möglichkeiten einer Anknüpfung nach rückwärts. — Der Beitrag der Umwelt. — Israel im Kulturland. — Der Beitrag der jahwistischen Erzählungsschicht. — Der Beitrag der elohistischen Erzählungsschicht. — Der Beitrag des prophetischen Elementes. — Der Beitrag des Deuteronomiums. — Schluss.

1048 **Bible. tr. German.** Die Heilige Schrift des Alten Testaments ; übersetzt und erklärt in Verbindung mit Fachgelehrten, hrsg. von Franz Feldmann und Heinr. Herkenne. Bd. 1-8. 23 v. Bonn, P. Hanstein, 1923-38. 8°.

Bd. 1, Abt. 1: Das Buch Genesis; übers. und erklärt von Paul Heinisch. 1930. XII, 436 p.

" 1, " 2: Das Buch Exodus; übers. und erklärt von Paul Heinisch. 1934. XV, 297 p., maps.

" 1, " 3: Das Buch Leviticus; übers. und erklärt von Paul Heinisch. 1935. XII, 132 p.

" 2, " 1: Das Buch Numeri; übers. und erklärt von Paul Heinisch. 1936. XIII, 141 p., map.

" 2, " 2: Das Buch Deuteronomium; übers. und erklärt von Hubert Junker. 1933. X, 144 p.

" 2, " 3: Das Buch Josue. ראה ק. ס. שנה ז' ע' 527

" 2, " 4/5: Das Buch der Richter und das Buch Ruth; übers. und erklärt von Alfons Schulz. 1926. XII, 128, [1] p.

" 3, " 1: Die Bücher Samuel; übers. und erklärt von Karl A. Leimbach. 1936. XIII, 234 p.

" 3, " 2: Die Bücher der Könige. ראה ק. ס. שנה ד' ע' 217 מספר 806

" 5, " 1: Das Buch Job; übers. und erklärt von Paul Szczygiel. 1931. VII, [1], 258 p.

" 5, " 2: Das Buch der Psalmen; übers. und erklärt von Heinrich Herkenne. 1936. XIV, 466 p.

" 6, " 1: Das Buch der Sprüche; übers. und erklärt von Hermann Wiesmann. 1923. 4 p. l., 100 p.

" 6, " 2: Das Buch des Predigers. ראה ק. ס. שנה ז' ע' 527

" 6, " 3: Das Hohe Lied. ראה ק. ס. שנה ד' ע' 218 מספר 809

" 6, " 4: Das Buch der Weisheit. ראה ק. ס. שנה ג' ע' 27 מספר 58

" 6, " 5: Das Buch Jesus Sirach. ראה ק. ס. שנה ב' ע' 35 מספר 130

" 7, " 1, T. 1: Das Buch Isaias; übers. und erklärt von Johann Fischer. T. 1: Kap. 1-39. 1937. IX, 262 p.

" 7, " 2: Das Buch Jeremias; übers. und erklärt von Friedrich Nötscher. 1934. XIII, 378 p.

" 7, " 3/4: Die Klagelieder; übers. und erklärt von Tharsicius Paffrath.—Das Buch Baruch; übers. und erklärt von Edmund Kadt. 1932. 4 p. l., 55 p., V, 31, [1] p.

- " 8, " 1: Das Buch Ezechiel ; übers. und erklärt von Paul Heinisch. 1923. 4 p. l., 236 p., plans.
- " 8, " 2: Das Buch Daniel. 326 ק. ס. שנה ה' ע' 326
- " 8, " 3, Hälfte 1: Die zwölf kleinen Propheten. I. Hälfte... übers. und erklärt von Joseph Lippl und Johannes Theis. 1937. XII, 227 p.
- " 8, " 3, Hälfte 2: Die zwölf kleinen Propheten. II. Hälfte... übers. und erklärt von Hubert Junker. 1938. XIII, 229 p.

1049 **Bible. Numbers.** Numbers, with commentary by Julius H. Greenstone. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 5699-1939. XXXVIII p., 1 l., 373, [1] p., 2 maps. 8°.

=The Holy scriptures (with commentary). [3].

ביבליאוגרפיה : ע' XXXVIII—XXXI.

את הקודם בסריה זו ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 311 מספר 1169.

1050 **Bible. Prophets. tr. English.** The books of the Prophets from the new translation of the Bible, by James Moffatt; arranged and with and explanatory introduction by the translator. London, Hodder and Stoughton, (1939). XLIX, 388 p. 8°.

1051 **Bible. Psalms.** De Psalmen, uit den grondtekst vertaald door R. L. Jansen. Roermond-Maaseik, J.J. Romen & Zonen, (1936). 219 p. 8°.

(Bijbelsche monographieën). ע' 195—218: הערות ובאורים.

1052 **Bible. Selections.** Das Alte Testament ; Heilsweg und Heilskraft in der Gottesoffenbarung des Alten Bundes. Als Auswahl aus der Ganzausgabe des Alten Testamentes mit Einführungen, Überleitungen und Erläuterungen hrsg. von Eugen Henne und Osmund M. Gräff. Paderborn, F. Schöningh, 1938. 797 p., maps. 8°.

1053 **Bible. Selections.** Les trésors de l'Ancien Testament; extraits du texte biblique par Charles Cadier. Préf. de M. le professeur Alexandre Westphal. Paris, "Je sers", (c1936). 536 p. 8°.

1054 (**Biblical biographical series. V. 3**): Costley-White, Harold: Abraham of Ur. London, Rich & Cowan, (1938). X, 220 p. incl. map. 8°.

את הקודמים בשורה זו ואת הבאים אחרי ספר זה ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 188.

1055 **Candy, D. A. S.** A six year plan in Bible teaching...; foreword by Mildred Cable. London, Marshall, Morgan & Scott, [1938]. 60 p. 8°.

1056 **Coggin, Frederick Ernest.** The second story of Genesis as literature. Cambridge, W. Heffer, 1938. VIII, 59 p. 8°.

"Abbreviation and revision of... Man's estate: an interpretation of Genesis II.4—IV.26. London, John Murray, 1905."

1057 **Elliger, Karl.** Deuterocesaja in seinem Verhältnis zu Tri-
tojesaja... Stuttgart, W. Kohlhammer, 1933. XI, [1], 307, [1] p. 8°.

=Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament. Folge 4, Heft 11, der ganzen Sammlung H. 63.

1058 **Fosdick, Harry Emerson.** A guide to understanding the Bible; the development of ideas within the Old and New Testaments. London, Student Christian Movement Press, (1938). XVI p., 1 l., 348 p. 8°.

התוכן: Introduction. — The idea of God. — The idea of man. — The idea of right and wrong. — The idea of suffering. — The idea of fellowship with God. — The idea of immortality. — Approximate chronologies. — Selected bibliography (p. 303-307).

1059 **Freud, Sigmund.** Der Mann Moses und die monotheistische Religion; drei Abhandlungen. Amsterdam, A. de Lange, 1939. 241 p. 8°.

המחבר בא לידי מסקנא שמשה רבנו לא היה יהודי אלא מצרי, ולפי השערתו מצרי

ממשפחה אצילה.

התוכן: Moses ein Ägypter. — Wenn Moses ein Ägypter... Moses, sein Volk, und die monotheistische Religion.

*1060 **Hooper, John Stirling Morley.** The Bible in India; with a chapter on Ceylon. London, Oxford University Press, 1938. 158 p., pl., map. 8°.

1061 **Kroeze, Jan Hendrik.** Genesis veertien; een exegetisch-historische studie. Hilversum, J. Schipper jr., 1937. XIII, 236 p. 8°.

Diss. Amsterdam.

1062 **Morgan, G[eorge] Campbell.** The Bible: 400 years after 1538; some constructive reconsiderations. London, Marshall, Morgan & Scott, [1938]. 159 p. 8°.

התנ"ך : The romance of the Bible. — Approach to the Bible. — The study of the Bible. — What the Bible claims for itself. — The unity of the Bible: Old Testament; New Testament. — The final authority of the Bible.— The Bible and the nation. — The church and the Bible. — The Bible and the child. — The need for the Bible teacher. — The Bible and the evangelical faith.

1063 Mozley, E. N. A guide to the Old Testament and the Apocrypha for the use of teachers... with a foreword by the Headmaster of Winchester. London, Student Christian Movement Press, (1938). XVI, 139 p. 8°.

*1064 Riley, William Bell. Wives of the Bible; a cross-section of femininity. Grand Rapids (Mich.), Zondervan, 1938. IX, 13-119 p. 8°.

1065 Schwerin, Ludwig. Das Buch Tobias; eine Erzählung in Bildern; 25 Federzeichnungen zum Text der Bibel. Berlin, E. Loewe, (c1937). 78 p., 1 l., illus., facsim. 4°.

Torczyner, H. The Lachish letters. 1359 מ' 338 שנה ט"ז ע' 1359

ההוצאה לאור של "ספרי-לכיש" היא מאורע גדול בעולם המדע התנכ"י. הנהו אסיר תהיה לעורך ולמתרגם של המכתבים היקרים האלה, פרופ' טורטשינר, למנהל החפירות, אדון סטריקי המנוח, ולתומך המשלחת, סיר הנרי וולקום המנוח, היינו לשלושה האנשים שהבטיחו את הצלחת העבודה על ידי השתתפותם. והיא עבודה חשובה באמת, מפני שיש כעת לפנינו בפעם הראשונה חמר הגון כתוב בעברית תנכית, מימי הבית הראשון, מאז גלה סטריקי לפני ארבע שנים את החרשים היקרים האלה באפר של שרפת עיר לכיש האחרונה, חכו מלומדי העולם, גם יהודים וגם נוצרים, בצפיה חולכת וגדולה להוצאתם לאור. פחות משנה אחרי תגליתם הדפים ט' מאמר על ארבעה החרשים השמורים באופן הטוב ביותר, מאמר שיצא לאור ב"כנסת, דברי סופרים לזכר ה. נ. ביאליק" (תל-אביב, תרצ"ו), מיד התחילו וכוחים מדעיים על פרטי הפרוש, וכוחים המראים את עצמת ההתלהבות שהדלקה בלבבות המלומדים המתעניינים. מובן מאליו שבלתי אפשר הוא לגמרי כי יוכל מלומד אחד, לו היה הבלשן הגדול ביותר שבעולם, לקרוא את כל המקומות המטושטשים ולפתור את כל החידות הנמצאות בספרי לכיש. אין ספק שט' מצד השפה, והרדינג, מצד צורות האותיות, הצליחו בעבודתם המשותפת במדה גדולה והקלו את העבודה של האנשים הבאים אחריהם. ברור שט' פתר כמה קישויות רציניות שבהרשים. מאידך גיסא חבל שלא השתמש ט' כמעט לגמרי בהערות ובתרגומים של אחרים, ולפיכך הוא טועה בכמה מקומות שנפתרו כבר על ידי אחרים.

עלינו לאסוף את המאמרים החשובים ביותר שהופיעו אחרי צאת הספר שלפנינו! המאמרים מסודרים בכלל לפי זמן הופעתם.

1. ש. ייבין, ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, ו', ע' 1-7.
- 2-3. W. F. Albright, Bulletin of the American Schools of Oriental Research, No. 70, pp. 11-18; No. 73, pp. 16-21.
4. H. L. Ginsberg, Ibid., No. 71, pp. 24-27.
5. J. W. Jack, Palestine Exploration Quarterly, 1938, pp. 165-178.
6. J. Hempel, Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft, 15, pp. 126-139.
7. R. Dussaud, Syria, 19, pp. 256-271.
8. J. Reider, Jewish Quarterly Review, 29, pp. 225-239.
9. S. Birnbaum, Palestine Exploration Quarterly, 1939, pp. 20-28, 91-110.
10. D. Winton Thomas, Journal of Theological Studies, 40, pp. 1-15.
11. K. Elliger, Palästina-Jahrbuch, 34, pp. 30-58.
12. K. Elliger, Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins, 62, pp. 63-89.
13. A. Vaccari, Biblica, 20, pp. 180-199.
14. R. de Vaux, Revue Biblique, 48, pp. 181-206.

מכל המאמרים האלה יש דק שנים שהם מבוססים בחלקם על החרשים עצמם והם מחקריהם של די וו. המשתמש בחרשים ג', ד', ו', הנמצאים עכשיו בבית הנכות של הממשלה בירושלים. ושל בירנבוים, המשתמש בחרשים הנמצאים בבריטיש מוזיאום. די וו. ביהוד הצליח לתקן את הנוסח באיזה מקומות חשובים. נראה שמצב החרשים שבלונדון הוא גרוע למדי. בלי להכנס לנוכחים ארוכים אי אפשר לברר את רב הנקודות המענינות אותנו, ועל כן הטוב ביותר להצטמצם ברשימה קצרה של השנויים הנכונים או הראויים להתקבל. בשביל הפרטים עלינו להראות למאמרים הרשומים למעלה.

בחרש א' אין לשנות כלום.

בחרש ג', ש' 4-5, צריך לקרוא "הפקה נא את עין עבדך" (ט': ... הפקה

ובתכה רזם עבדך) לפי גינסברג ודי וו.

חרש ג', ש' 8-13. עד כאן לא הצליח איש להציע קריאה ותרגום המשביעים רצון. למרות כל ההשתדלויות — ראה הנסיונות היותר חדשים של המבקר ושל די וו. בסוף ש' 12 אי אפשר לקרוא "ראת מנחה" עם ט'. גינסברג ודי וו. קוראים "[אח]ר אתננה", המבקר קרא "קראת נבח", ובירנבוים קרא "— — אתנבח" (רק לפי שרידי האותיות. בלי לשים לב לכונה). מה הנכון?

חרש ג', ש' 15. די וו. צודק בלי ספק בקריאתו "כניחו בן אלנתן" (ט':

[י] כבריחו בן אלנתן).

חרש ג', ש' 19. אין שום ספק שצריך לקרוא "טביחו עבד" עם גורדון, ייבין.

די וו. ואחרים (ט': נדביחו נכד).

חרש ג', ש' 19-21. כמעט כל המלומדים מקבלים כעת את הבאור שהוצע בפעם

הראשונה. בעל פה, על ידי ילון ואחריו באופן בלתי תלוי על ידי המבקר וקסוטו.

חרש ד', ש' 5. המלומדים מאחדים לראות ב"בית הרפד" שם כפר במסבי לכיש.

חרש ד' ש' 8-9. הפרוש הנכון נתן על ידי גורדון BASOR 67, ע' 31. ותרוממו
 כבר נתקבל על ידי כל.
 בחרש ה' ש' 9-10, עלינו לקרוא, עם המבקר, "מה לעבדך ייטב או ירע למלך"
 (ט': מה לעבדך יאר ביתו ורע למלך); על הקריאה השוה BASOR 73, ע' 16-17.
 חרש ו' די מסושמש, אבל בכל זאת אפשר לקרוא כמעט כלו.
 למטה נותן המבקר טרנסקריפציה חדשה המבוססת על עבודתם של טורטשינר,
 גינסברג, ברגמן, די וון, והמבקר.

1. אל אדני יאוש. ירא. יהוה א
2. ת אדני את העת הזוה. שלם מי
3. עבדך כלב כי. שלח. אדני א[ת ספ]
4. ר המלך ו[את] ספרי השרם [לאמ]
5. ר קרא נא והנה. דברי. הש[דם]
6. לא טבם לרפת ידים [ולתש]
7. קט ידי הא[נשם ו]. ה[ידע]ם
8. [----- ועתה(?) אדני הלא תב
9. תב אלה[ם] לא[מ] ר למה תעשו
10. כזאת [י] בי[ר] שלם ה[נ] ה ל
11. מלך [י] ל — — ה תעשו הד[בר]
12. ה[זה ו] חי. יהוה אלה
13. יד כי [מ] אז קרא עב
14. דך את הספרם ל[א] היה
15. לעב[דך] — —

בחרש ט' ש' 4-7 צריך לקרוא "השב עבדך דבר ביד ש[ל] מיתו" (ט': השב
 עבדך הספרם ידע[נ]ך יהו). שם עצם הפרטי בש' 7 נקרא עקביתו על ידי המבקר
 וקדמיתו על ידי גינסברג; הקריאה הנכונה של האות הראשונה נמצאה על ידי בירנבוים —
 השוה את ה"ש" וה"של" בש' 2 ו 8.
 בחרש י"ג, ש' 1, עלינו לקרוא "לא] אבו לעשת מלאכה" (ט': קמו לעשת מלאכה).
 בסוף הבקרת עלינו להודות עוד פעם לפרופ' טורטשינר על המתנה היפה שמסר
 לידינו בתור חוספה אמיתית לתנ"ך.

ה. פ. אולברייט

1066 Vandervorst, J. Introduction aux textes hébreu et grec de
 l'Ancien Testament. Malines, H. Dessain, 1935. XI, 148 p. 8°.

המבוא הזה לספרי התנ"ך כתוב לשמוש תלמידי אוניברסיטאות וסמינריונים בהקף
 מצומצם ומתוך עמדה בקרתית זהירה. בעבודה זו רוצה המחבר למלא חסרון בספרות
 שאינה מכילה ספר קצר וכללי לטובת חוג אותם המלומדים שאין ביכולתם להתעמק בשאלות
 המסובכות. לכן הגביל המחבר את תפקידו לנוסח התנ"ך העברי והיוני (תרגום הע') ורק
 אגב אורחא נגע גם בשאר התרגומים ומקורות הבקרת, ומבין מאליו שגם בעיני מלומד
 קתולי יש חשיבות יתרה לנוסח הע' השגור בפי אבות הכנסיה ונחשב כבסיס לכל עבודת
 חקירת התנ"ך. בחלק הראשון מתאר המחבר תולדות נוסח העברי אשר בידינו היינו

נוסח המסורת, עבודת בעלי המסורת, הנקוד וההערות, החלוקה לפרשיות והמדרגות לפרקים; בסוף הוא נותן תמצית הוצאות חשובות ומפורסמות. הוא מוסיף גם קצור הספרות הרבנית, לטובת הקוראים שלהם מיועד הספר. החלק השני מכיל הקדמה לתרגום הע' שבה דובר על התרגומים היוניים בכלל ועל הע' בפרט, על תולדות הטקסט וגרסאותיו ועבודתו, על כה"י החשובים ביותר והוצאות בדפוס. בזה הוא מוסיף לתלמידים חברים לחקירת התנ"ך במדה מספיקה ובשפה צחה וברורה.

1067 Volz, Paul. Prophetengestalten des Alten Testaments; Sendung und Botschaft der alttestamentlichen Gotteszeugen... Mit 7 Tafeln nach Bildnissen von Michelangelo. Stuttgart, Calwer, 1938. 367, [1] p., pl. 8°.

Von Mose bis zu Johannes dem Täufer. — Mose. — Samuel. — Der prophetische Geschichtsschreiber. — Elia. — Von Amos bis Deuteroseja. — Amos. — Hosea. — Jesaja. — Jeremias. — Hesekiel. — Deuteroseja. — Daniel. — Johannes der Täufer.

1068 Woods, T[homas] E[dward] P[leck]. The seal of the seven; a blazed trail for Bible readers... A new analysis of the Bible based on its sevenfold structure with a brief introduction to each book. Grand Rapids, Mich., W. B. Eerdmans Pub. Co., (c1938). XIII, 181 p. 8°.

1069 Zeller, Hubert van. Isaias: man of ideas. London, Burns, Oates & Washbourne, (1938). XI, 123 p. 8°.

1070 Шимкин, Н[аум] И[саакович]. Освященная неправда «любовь и преступление царя Давида». Нью Йорк, 1939. 1 предв. л., [5]-24 стр. 8°.

נחום שימקין: שקר שקדש; אהבתו ועוזו של דוד המלך.

ברית חדשה

1071 Lindeskog, Gösta. Die Jesusfrage im neuzeitlichen Judentum; ein Beitrag zur Geschichte der Leben-Jesu-Forschung. Leipzig, A. Lorentz, 1938. XI, 369, [1] p. 8°.

=Arbeiten u. Mitteilungen aus dem Neutestamentlichen Seminar zu Uppsala, 8.

Einleitung. — Die Jesusfrage im voremanzipierten Judentum. — Entstehung und Entwicklung des modernen Judentums. — Liberalismus und Wissenschaft des Judentums als Voraussetzungen der neuen Einstellung zur

Judenfrage.— Der a-christologische Charakter der jüdischen Dogmatik.— Die Jesusfrage in der jüdischen Forschung. — Die Jesusfrage im modernen Judentum, literaturgeschichtliche Übersicht. — Jüdische Kritik der christlichen Theologie. — Jüdische Forschungen zur Zeitgeschichte. — Quellen und Quellenkritik. — Exegetisches. — Das Problem der Historizität. — Charakteristische Merkmale des jüdischen Lebens Jesu. — Die religiöse und ethische Anschauung Jesu. — Wer wollte Jesus sein? — Wer war Jesus? — Der Prozess und die Kreuzigung. — Die Entstehung des Christentums. — Die Bedeutung Jesu für das moderne Judentum. — Bibliographie (p. 328-369).

1072 [Toledot Yeshu]. According to the Hebrews; a new translation of the Jewish Life of Jesus <the Toledoth Jeshu>, with an inquiry into the nature of its sources and special relationship to the lost Gospel according to the Hebrews. By Hugh J. Schonfield. London, Duckworth, (1937). 272 p. 8°.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

1073 הוכשטין, מנחם מענדל. ס' מאור עינים; מפתח לפסוקי התנ"ך הנזכרים בתלמוד הירושלמי, ונוספה על זה רשימה של פסוקי התנ"ך הבאים בשוניים ב"ירושלמי" וגם רשימה של חלוקי הדינים שבין ה"בבלי" וה"ירושלמי" <להמשל">, מאת הרב מנחם מענדל הוכשטין. ניר-ירק, (דפוס האחים שולוינגר), תרצ"ח. 160 ע'. 8°.

1074 היגר, מיכאל. אוצר הברייתות ... מאת מיכאל היגר. ספר א. נויארק, "דבר-רבנו", תרצ"ח. 159 ע'. 8°.

התכן: הקדמה. אוצר הברייתות, חלק א': ברייתות בתלמוד בבלי. הברייתות בכת"ש שאין בתלמוד בבלי הנדפס. משניות הבאות בתלמוד בבלי בתור ברייתות. ברייתות הנקראות בתלמוד בבלי "משניות". יפוי-כחה של המשנה כנגד הברייתא. משניות המובאות בתוך הברייתות. ברייתות המובאות בתוך הברייתות. מאמרי התלמוד בבלי המובאים בתוך הברייתות. הברייתות של "התנאים" בזמן האמוראים. הברייתות בלשון ארמית. — אוצר הברייתות, חלק ב': ברייתות בתלמוד ירושלמי. הברייתות, "תניי דבית רבי" בתלמוד ירושלמי. הברייתות של בר קפרא בתלמוד ירושלמי. הברייתות ד"בית לוי" בתלמוד ירושלמי. הברייתות של רב בתלמוד ירושלמי. הברייתות של שמואל בתלמוד ירושלמי. בראש כל פרק ופרק מבוא קצר מאת המו"ל, מ. היגר, לבאר מטרת הפרק.

1075 מוינשטער, משה אברהם. ספר גיון והציל, על ששה סדרי משנה; ענינו לגיון ולהציל את דברי רבותינו הקדושים מהקושיות והתמיהות שהניח בצ"ע ... רבינו עקיבא איגר זצוק"ל בתוספותיו על המשניות, מאת משה אברהם מוינשטער ... חלק א-ב. 2 כרכים. ברקלין נ. י. דפוס מוינשטער פאבלישינג קאמפ. תרצ"ד—תרצ"ו. [4] דף. 152; 7, [1], 202 ע'. 4°.

התכן: חלק א: זרעים — מועד. תרצ"ד. — חלק ב: נשים, נזיקין, קדשים, טהרות. תרצ"ו.

- 1076 משה בן מיימון. ספר משנה תורה, הוא היד החזקה לרבינו משה בר מיימון, עם השגת הראב"ד ומראה מקומות, נעתק לאנגלית ע"י הרב ישעיהו בר אברהם אליהו בלאזער. כרך א. ניו יורק, מיימון פובלישינג קא., תרצ"ז. XII, 446 ע', 8°.
- שער נוסף באנגלית:
Book of Mishnah [!] Torah... by Moses son of Maimon... tr. in English by Simon Glazer. Vol. I. New York, Maimonides Pub. Co., 5687 (1927).
- המקור וההדרגות סוד לעומת סוד.
- 1077 פירר, בן ציון. ספר חמדת ציון אשר חברתי... בן ציון בלאאמור יוסף משה בן שמואל פיהרער... קראקא, הוצאת המחבר, תרצ"ז. 28, 77, [4], 28—2 ע', 8°.
- חדושים על סוגיות אחדות.
- 1078 רמזברג, מאיר יהושע. ספר כור המבחן והוא שואל ומשיב... ספר שלישי: הלכות תערוכות. ממיל שבע מאות וששים ושלש שאלות ותשובות. נלקט ונסדר על ידי הרב מאיר יהושע ראזנבערג... בילגורייא, דפוס ש. וויינבערג, תרצ"ז. [3] דף, 286 ע', [1] דף. 8°.
- ראה ק. ס. שנה ז' ע' 376.
- 1079 שרפהרץ, שמחה בונם. ספר ליקוטי שמחה... ילקוט טהור, אשר לקטתי מגמרא מדרש וזוה"ק ומהרבה ספרים... מרבתינו הראשונים והאחרונים... ובו ימצא כל איש איש די מסורו בחיקון גפשו ונשמחו. וגם כל מדה נכונה להתנהג בו בימי חולו. שמחה בונם שארפהארץ... העתקתי והגהתי וסדרתי והוספתי בו כמה פנינים יקרים. שלמה גבריאל ראזנבאל... חלק א. ווארשא, דפוס י. א. פערער, תרצ"ז. [2] דף, 188 ע'. 8°.
- 1080 דאנאווסקי, יוסף. יורה דרך על הלכות שחיטה, דינים פון שחיטה קאמפליט אין אידיש... נח יארק, "הקשת", [1937?]. 23, [1] ע', 8°.
- 1081 Ginzburg, Iser. El Talmud; tr. del idisch de Salomon Resnick; introd. de Jose Mendelson. Buenos Aires, M. Gleizer, 1937. 190, [2] p., facsim. 8°.
- (Biblioteca de autores judios.)
- בראש השער: Iser Guinzburg — את המקור ראה ק. ס. שנה ח' ע' 331.
- 1082 Gliksman, S. Pracobiorea i pracodawca w prawie biblijnem i talmudycznym. Gdańsk, Instytut szerzenia znajomości prawa żydowskiego "Ius Iudaicum", 1936. 16 p. 8°.
- מקבל עבודה ונותן עבודה במשפט התנ"ך והתלמוד.
- 1083 Griguer, Jules. Des différents régimes de successions au Maroc <musulman, berbère et juif>... Préf. de Louis Rivière. Tanger, Éditions internationales, 1935. 251 p., 1 l., fold. chart. 8°.
- ביבליוגרפיה: ע' [247]—251.

Guttman, A. Dezisionsmotive im Talmud. 1277 עיין מס'

1084 Guttman, Simon. Az ősi szövetség <ברית אבות> Elméldések, reflexiók és magyarázatok az Atyák mondásaihoz <פרקי אבות>. Budapest, A. Steiner, [1937 ?]. 2 p. l., IV, 222, [2] p. 8°.

„ברית אבות: רעיונות ובאורים לפרקי אבות“.

1085 Seidman, Hilel. Przysięga w prawie żydowskim; w odpowiedzi „Żydoznawcom“. Warszawa, Nakładem autora, 1936. 61 p., 1 l. 8°.

„השבעה במשפט היהודי; תשובה „למומחים בעניני יהודים““.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 882, 914, 918, 926, 959, 965, 968, 992.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1086 ברנט, משה. ספר דרכי משה; יכלכל בתוכו שני מאמרים ... דרך אמונה ודרך תשובה, מכבוד הרב ... משה הלוי בעראנט ... ובסופו קונטרס ספר היחסין מקור מחבתו וקורות ימי חייו וצאצאיו ... נעתק ונסדר על ידי אברהם ניערמאן ... (ווארשא, דפוס י. מ. אלטער), תרצ"ו. [2] דף, 3—62 ע' 8°.

חיי המוסר; ירחון. עיין מס' 1019.

1087 הירש, שמשון רפאל. די נייגעזן בריוו <אגרות צפון>. רעליגיעז-פילאדזאפישע אבהאנדלונג איבערן יודנטום. קראקא „בית-יעקב“, תרצ"ח. [1] דף, 5—169 ע' 8°. מהמעטפת. — בראש המעטפת: הרב ד"ר שמשון ב"ר רפאל הירש. הוצאה סטיריאד טיפית עפ"י דפוס ווארשא, תרפ"ה. (ראה ק. ס. שנה ד' ע' 241).

1088 הערצבערג, מאיר. רעליגיעז עטישער סאציאליזם. מיט א פארווארט פון פנתס וואסערמאן ... ווארשא „מרכז עולמי לתנועת התרעבות“, תרצ"ו. VIII, 104 ע' 8°.

1089 קאפלאן, מרדכי מנחם. די צוקונפט פון דער אידישער רעליגיע, אדער די רעליגיאקולטוריסטישע אויפפאסונג פון יודנטום. The Society for the Advancement of Judaism, 1938. 272 ע' 8°.

תוכן: די נויטיקייט פון א נייער אריענטאציע אין פראבלעם פון רעליגיע. די ארט פון רעליגיע אין אידישן לעבן. — דער פאלקס-כאראקטער פון דער אידישער רעליגיע. — די אנטוויקלונגס-שטופן פון דער אידישער רעליגיע. — דער פונקציאנעלער מעטאד פון אינטערפערעטירן דעם גאט-געדאנק. — ווי דער רמב"ם האט באנייט דאס יודנטום דורך ניי-אינטערפערעטאציע. — אני מאמינס אין לעבנס-נויטן. — די אידישע רעליגיע אין די באזיצאלאזע. — א פראגראם פון שעפערשן יודנטום.

1090 Fleg, Edmond. Israël et moi. 4e éd. Paris, Gallimard, (c 1936). 4 p. l., [11]-254 p. 8°.

— (הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ה' ע' 78) Pourquoi je suis Juif. : התכן

Ma Palestine. — (הוצאה א' ראה ק. ס. שנה ט' ע' 208) Dieu 1936 : Juin 1936.
Le Ghetto retrouvé. Le monde reperdu. Dieu perpétué.

1091 Friediger, M. Grundtraek af Jødedommens Etik... København, G.E.C. Gad, 1938. 124 p. 8°.

„קיום יסודיים של מוסר היהדות“.

1092 Lichtenstein, Morris. Joy of life ; Jewish science essays. New York, Jewish Science Publishing Co., 1938. VIII p., 1 l., 342 p. 8°.

1093 Seligmann, Cäsar. Religiösliberales Judentum ; Rückschau und Ausblick ; Vortrag gehalten ... auf der Versammlung der Vereinigung der liberalen Rabbiner in Deutschland zu Wiesbaden am 9. Dezember 1937. n.p., [1937 ?]. 1 p. l., 22 p. 8°.

בהקטוגרף מכתב־מכונה.

קבלה וחסידות

1094 איכנשטיין, ישכר בריש. ספר מלבוש לשבת ויום טוב. אשר הניח אחריו ברכה אדמו"ר ... מ"ה ישכר בעריש אבד"ק ווערצקי ... זאבא לביה"ד בהשתדלות... משה יהודה חייזער, בילגורי, דפוס נ. קרונברג, תרצ"ז—1936. 4, 19—213 [צ"ל 212] ע' 4°.

על פרשיות התורה. עד סוף ספר במדבר.

1095 Buber, Martin. El Rabí dela Buena Fama <el Baalschem Tov>... Tr. del alemán por Aarón Spivak. Buenos Aires, Editorial Israel, 1938. 189 p. 8°.

=Biblioteca de la Editorial Israel. no. 1.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

1096 וישניאק, אליעזר אלימלך. ספר נועם התוכחה ... מיוסד על דיני תוכחה לברר מ"ע האכת תוכיח מן התנ"ך ומש"ס ... וזוה"ק ומדרשי חז"ל ופוסקים ... חובר ע"י אליעזר אלימלך... וישניאק ... חלק א'. סיעסקוב, דפוס י. קארנעונו, תרצ"ד. 152, [4] ע' 8°.

לרגלי השער נדפס : Lublin, 1937.

- 1097 לונדון. ק"ק ספרדים. קול תודה וברכה ביום השם נזר מלכות
על ראש אדונינו המלך ג'ורג' והמלכה אליזאבית לברך במקהלות ק"ק ספרדים במלכות
בריטאניה ביום א' כ"ח לחדש אייר שנת וכבוד והדר תעשרהו לפ"ק. לונדון, (Vestry of
the Spanish and Portuguese Jews' Congregation Bevis Marks), תרצ"ז. [1]. 16.
16. [1] ע' 8°.

עברית ואנגלית עמוד מול עמוד. — שער נוסף באנגלית:

A special service on the occasion of the coronation of Their Majesties King
George & Queen Elizabeth...

- 1098 פין. שמואל מנחם. ס' איתן שמואל; רעיונות והגינות לימים נוראים
ומעדים... ממני שמואל מנחם הלוי פין. Salz & Gellman Pub. Co., St. Louis.
תרצ"ד. 112 ע' 8°.

שער נוסף באנגלית.

- 1099 הירש, שמשון רפאל. דער יידישער קאלענדאר: <תשרי, חשוון, כסלו,
טבת>. רעליגיעזע צייט-מאטריען. לודו. „מסורה" (תרצ"ז). 50 ע' 8°.
(ד"ר הירש'ס הויז-ביבליאטעק).

- 1100 ווארשעווער געזעלשאפט צו שטיצען טויב-שטומע יודען אין פוילען.
חנוכה. (ווארשא, דפוס "Monolit"), [193-]. [1], 23 ע' המנות. 8°.
=Bibljotheka judaica. Zeszyt 2.

מהמעטפת. — החוברת כוללת פרקים מספרי החשמונאים בעברית, יודית ופולנית.

על המעטפת השמאלית שער נוסף: Chanuka.

המחברת כוללת פרקים מספרי החשמונאים.

- 1101 Firkowicz, Szymon. Krótkie modlitwy karaimskie. Wilno, Wydanie autora, 1935. 32 p. 8°.

„תפלות קראיות קצרות".

- 1102 Schauss, Hayyim. The Jewish festivals from their beginnings to our own day... Tr. by Samuel Jaffe. Cincinnati, Union of American Hebrew Congregations, 1938. XIII, [1] p., 1 l., 3-320 p., 1 l., pl. 8°.

Sabbath: in ancient times; in its development; in modern times; in custom and ceremony. — Pesach: its origin; in temple days; unusual observances; in Eastern Europe; in custom and ceremony. — The festival of Shavuot. — The fast of Tishoh b'ov. — Sabbat nachamu. — Rosh Hashonoh. — Yom Kippur: in older days; in temple days. — Days of awe: in Eastern Europe; custom and ceremony. — Sukkos: through the ages; in Eastern Europe; in custom and ceremony. — Chanukkah: its origins; in early days; in Eastern Europe; in custom and ceremony. — Purim: its origins; in several

settings; in Eastern Europe; in custom and ceremony. — The Minor festivals. — Questions. — Bibliography (p. 287—288).

את המקור. בשם „דאס יום טוב ביד“, ראה ק. ס. שנה י"א ע' 451.

1103 Villa, Eugenio. Discurso pronunciado por el oficial instalador delegado de la suprema logia de la orden Bené Berith, Cincinnati <Ohio> honorable ex-presidente Eugenio Villa de la Logia Argentina no. 1135, al instalar la Logia Pacifici no. 1235 on Santiago de Chile el 27 de enero de 1937. n.p., [1937]. [8] p. 8°. מהמעטפת.

Bene Berith Santiago de Chile. בראש השער

1104 Хананелъ, А. Петокнижието въ проповѣди; съвременни проповѣди върху теми въ Петокнижието на Моисей за всѣко сѣботно четиво. София, 1938. 4 предв. л., [5] — 287, [1] стр. 8°.

„התורה בדרשה. דרשות שבת, נאמרו על נושאים מהתורה“.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 1001.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

אמאלגאמיטעד קלאדהינג וואירקערס אוו אמעריקא. ניו-יורק. לאקאל 25.

יום טוב ושורנאל לכבוד דעם פופציגטען יוביליאום. עיין מס' 1024.

1105 קאטעק. א. די יידישע געשיכטע ... <נייע פארבעסערטע אויפלאגע>.

טייל 1: פון גלות בבל ב"ן (חורבן בית שני). ווארשע. פ. יאקובסאן, תרצ"ח. [1] דף 113 ע' 8°. מהדורה קדמת, שלישית, ראה ק. ס. שנה י" ע' 189.

1106 American Jewish Historical Society. Publications ... number 35. [Baltimore], the Society, 1939. XXIV, 341, XXV-XLV p. 8°.

מהתכן: Dublin, Fr.: Jewish colonial enterprise in the light of the Amherst papers (1758-1763). — L. M. Friedman: Rowland Gideon, an early Boston Jew, and his family. — S. M. Ginsburg: Max Lilienthal's activities in Russia; new documents. — G. Kisch: A voyage to America 90 years ago; the diary of a Bohemian Jew on his voyage from Hamburg to New York, 1847. — E. D. Coleman: A selected bibliography of the writings of Albert M. Friedenberg. — I. S. Meyer: Hebrew at Harvard (1636-1760). — G. J. Miller: James Alexander and the Jews, especially Isaac Emanuel. — D. de Sola Pool: Gershon Mendes Seixas' letters, 1813-1815, to his daughter and son in law. — I. Rivkind: A pocket edition prayer book for German Jewish immigrants to America, 1842. — E. D. Coleman: Jewish prototypes in American and English romans and drames à clef, 1634-1936. — Notes. — Necrology.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 339.

Cohen, M. J. Jacob Emden, a man of controversy.

עין ק. ס. שנה ס"ו ע' 71.

מתבר הספר הזה חשוב בראשונה, כפי שהוא מספר בהקדמתו, לחקור את הריב המפורסם שבין שני גאוני ישראל ר' יונתן אייבשיץ והרב יעב"ץ, אלא שבא למסקנא כי המפתח להבנת סוד הריב הזה נמצא בתולדות יעב"ץ עצמו. על כן התעורר לכתוב לנו את הביקורת הזאת הבאה לשקול עוד הפעם את כל פרשת הריב הזאת שעדיין לא נאמרה עליו המלה האחרונה ועדיין מתחממים ומתרגזים בחוגים רבים כשבאים לדון בה. המחבר בא לחקור את המקורות הראשונים, קרא מה שכתבו אחרים בנידון זה והסיק את מסקנותיו. רבו של המחבר, פרופ. צייטלין מפילדלפיה, מצרף הקדמה לספר ובה בירך את המחבר על הסתרון המוצלח והשיטה החדשה במתיבת הסטוריה שנהג בה, לדעתו, והעמיד אותה למופת לאחרים. הוא מונה שלש מעלות בהשקפותיו ובמסקנותיו: הם מייסדים על יסודות חוקים, על חקירה חודרת של התעודות ועל בירור בלתי מפלגתי של המקורות. דומה עלי שחשיבות הנושא לתולדות ישראל בכלל ולתולדות התנועה השבתאית בפרט, רבה כל כך עד שכדאי לעמוד על ספר מעניין זה בפרוטרוט ולבדוק אם ראוי הוא להתקבל כתשובה מדעית לשאלות הנידונות בו.

הספר בא להוכיח בעצם שלש הנחות:

(א) ר' יעקב עמדין היה טיפוס פסיכופאטולוגי בעיני מין. נפשו של הלוחם הגדול בשבתאות "קנאי בן קנאי" שהאשים אותה בכל מיני הפקרות ופריצות. היתה בעצמה נסערה וקדושה ע"י מלחמות היצר ומחלות היצר. ממרה שחורה, מתוך תסביכים חולניים של היצר נעשה איש ריב ומדון יותר ויותר ובא להטיל מומץ באחרים.

(ב) ריב שני הגאונים בענין הקמיעות אינו אלא ביום אידיאולוגי שמאחריו פועלים כחות אחרים לגמרי, שלא טהרת האמונה ולא התניעה השבתאית מגיינות אותם. כל הריב המפורסם אינו אלא מעין אחיזת עינים (a kind of smoke-screen) ומה מאחורי כל זה? הנה אומר: מלחמת המעמדות בקהלות אח"י (המבורג — אלטנא — וואנדסבעק). השכבות העניות חותרות לקראת השלטון בקהלה, ובאיכחם של המתקדמים הללו הוא ר' יונתן אייבשיץ. השכבה השלטת אינה חפצה לרדת מעל הבמה ומוצאת בר' יעקב עמדין את באיכחה; וככה אירע מה שאירע והגורמים הסוציאליים הם הם הרוח החיה באופני התנועה וההתעוררות ההיא.

(ג) מכאן גם שכל ענין השבתאות בפרשת המחלוקת הזאת אינו רציני. האשמותיו של יעב"ץ נבעו ממקור נפש חולנית ונגועה בתסביכי מין. כחות חברתיים ריאקציוניים משתגשים באיש מתוך אינטרסים אחרים לגמרי ור' יונתן אייבשיץ צדיק גמור בריב הזה. אין כל ספק שלא נכשל בשבתאות מעולם ואין להאשמות נגדו על מה לסמוך. הן בגינות על מלאכת זיוף, על חוסר הבנה או על לונת שפתיים, ותו לא מירי. אלו בודאי הנחות מלאות-עניין, ויש לשאול אם הוכיח אותם המחבר בהרצאת הדברים שלו. כדאי להזכיר כאן שהמחבר מוצא פגימות וסירוסים רבים (ומה גם משוא פנים לצד האחד) בדברי גריץ ונמשך הרבה אחר דברי הסוציאליזם על ר' יונתן. בין בסי' לחות עדות שלו ובין בספרים של ג. קלעמפרער, של ד"ר יעקב כהן (Ehrenrettung des R. Jonathan Bibeschütz) ושל דוד צינץ (ס' גדולת יונתן). השפעת ספרו של קלמפרר על הרצאת הדברים ופירוש התעודות ותרגומם האנגלי גדול מאד, ובפרט

העמודים 163--180 מוכיחים באופן תרנגום שלא מן המקור אלא מהתרגום הגרמני של קלמפר תורגמו. טענותיו ביחס לשאלת הקמיעות החשודים בשבתאות הן ממש טענות המחברים הללו, ומן ההכרח להראות בהמשך דברינו שהמחבר היה מטיב לעשות לו התייחס ביתר בקורת גם לדברי הסניגורים. שתי ההנחות הראשונות אמנם חדשות הן ומשקפות את הלך הרוח של דורנו: למסוך מעט פסיכואנליזה מזה קצת, "השקפה סוציולוגית" מזה לתוך ההסטוריה היהודית, אבל האם נכונות הן?

לתנחתו הראשונה של המחבר יש לכאורה על מה לסמוך. הרב יעב"ץ גלה לנו את מצפונות חייו ב"מגלת ספר" שלו והמציא שם לחכמי הנפש חומר רב ולפעמים גם מתמיה למדי. דיבר שם על חיי היצר שלו בגיליוילב בלתי שכית בדור ההוא. המחבר מביא כל החומר הזה כדי להסביר על ידו את התפתחות אופיו. בחיותו רב בעיר עמדין, נפגש שם יעב"ץ עם בתו של אחד מתושבי העיר שהיתה מיעדת בימי ילדותו להנשא אליו ולא אסתייעא מילתא מפני סירובו של החכם צבי אביו של יעב"ץ. עכשיו מצא אותה כאשת איש בקהלתו, והמחבר משתדל להראות מתוך שקלא וטריא פסיכולוגי שזוהי הסבה הנפשית של חוסר גבורת-אנשים שיעב"ץ מספר עליו באוטוביוגרפיה שלו. והוא מוציא מזה מסקנות מרחיקות לכת לשם באור התפתחות אופיו האישי, וכולן השערות התלויות בשערה. הלא הרב יעב"ץ עצמו יספר באריכות על מחלות גופניות שחלה בהן לפני בואו לעמדין ואלה דבריו (מגלת ספר, עמ' 100) בדברו על בריאותו בעמדין: "אך היסורים הנ"ל מן השתן עם שנתמעטו קצת מ"מ היו מתמידים להתעלל בי ולהטרידני יומי ולילי ותדד שתי מעיני ונפשי נבהלה מאד. גם זוגתי ע"ה היתה בצער גדול בעבורי על זאת כי כמעט לא קמה בי רוח כאילו והעפרה האביתנה ח"ו וכן לא היה לי זרע ממנה כל הימים שעמדתי בעמדין, אולי היתה הסבה גם חולי ומדה זוגתי ע"ה שנתחדש לה כמו שיספר שם...". ובכן עוב המחבר את הנגלה והמפורש, מחלת השתן ותוצאותיה, כדי להיתלות בהשערות פסיכולוגיות או פסיכואנליטיות. מצד אחד הוא רוצה שנאמין שהמדות הנפשיות (תסביכי נחיתות כיסוד לאנכיות מופרות ולרדיפת כבוד) שקבע יעב"ץ כתוצאה מ"הפרת האביונה" נתקיימו בו כל ימיו, אף על פי שמצד שני אנו שומעים שהעמיד אח"כ בנים ובנות במספר רב (עיין בעמ' 68), בפרט משתי נשיו האחרות. והרי דווקא בשנות חייו המאושרות ביותר (במדה יחסית), נתקבעה בו מרידות יותר ויותר, וספק גדול אצלי אם ספיקולציות מעין אלו שהמחבר מחבבן, מבחירות את הסוד הזה (אם בכלל יש כאן סוד!) ואם נחוצות הן באמת להבנת המאורעות שעברו על האיש אחרי כן.

המחבר הרגיש את הנימה המינית החזקה העוברת בספרי יעב"ץ, ואלמלא השערותיו המוסלות בספק היינו מסכימים עמו בסוגיא זו. אין ספק שבפעמי נשמתו של יעב"ץ פעל כח שמשך אותו לעניינים מיניים. ואכן יש ויש בספריו ניגון בלתי נאה של ספק נסתר כשהוא מדבר וחוזר ומדבר על הפריצות של השבתאים ועל כגון זה. זממה לי שמי שעבר על ספרי הפילמוס של יעב"ץ, לא ירחיק את ההשערה שלא רק הקנאות הדתית גרמה לו למחברם לעסוק בפרשת השבתאות, ואילו היה המחבר מאריך בנקודה זאת והיה מביא ראיות עליה, לא הייתי חולק עליו. נשמתו של יעב"ץ בודאי יש בה סודות ולא רק מסטרא דקדושה דחוקא. לא רק ניצוצות של קדושה עולים ומתלהטים מתוך דבריו ומתוך השלילה הקנאית של תורת הפריצות וההפקרות שבהם. החומר הזה היה ראוי באמת לניתוח פסיכולוגי וחבל שהמחבר הזה כמעט שלא נגע בו כלל. נראה שהמחבר נהג

כאן צנוורה לגבי עצמו ומחק מאמרים זרים ומתמיהים, כגון המאמר הנמצא בהקדמתו לדפוס הראשון של ס' מגדל עוז ח"א, אלטונא תק"ח דף ב' ע"ב (שהעירני עליו זה מכבר ר' מיכל רבינוביץ¹) שם משיג על דעת הרמב"ם שביקש במורה נבוכים טעם למצות מילה כאילו באה להחליש את תאות המין, ולא כן דעתו של הגאון יעב"ץ המסתייע במה "שהוגד לי ושמעתי מא' מבני אומתנו המהולים שאנסתו גויה", ואילו דמסתפינא הייתי אומר שהם דברים קרובים לניבול"פה, ובפרט בסדר תפלה. נמצא איפוא שמבלי להסכים לעצם הסברת המאורע המסויים שעליו מבסס המחבר את פירושו, ושלוי היא נראית כבלתי מוצדקת, הריני מסכים שבעיקר הדבר יש יסוד לטענות, ולא זו בלבד אלא שאפשר היה להוכיח אותה בראיות הרבה יותר חזקות מאלו שהביא הוא. אלא שאיני חושב שיש לה איוו חשיבות לגבי השאלה העיקרית והפשוטה: האם היה הגאון ר' יונתן אייבשיץ שבתאי או לא. שהרי אם לדון בשאלה זו, לא מפיו של יעב"ץ לבדו אנו חיים, ואשוב לדבר על זה למטה.

שונה מזה משפט ההנחה השניה. יש להצטער על שהמחבר בוחר כאן בלשון מדברת גדולות ("מלחמת מעמדות בשלש הקהלות" עמ' 111) ולמעשה אינו מביא שום הוכחה העומדת בפני הבקורת. בכלל, דבריו בסוגיא חשובה זו עניים מאד, כנגד בולט להכרחותו של צייטלין בהקדמתו. הוא מספר דברים אחדים שהם נכונים אלא שכולם ידועים מכבר ואינם מוכיחים כלל את עיקר הטענה, דהיינו שריב הקמיעות שמש רק אמתלא לשכבות חברתיות חדשות לעלות לשלטון בקהלה. על הדברים הידועים והנכונים (שהם בעיקר הלקוטים החשובים מתעודות שני הצדדים בפני הרשות שאסף הד"ר גרונאוואלד בספרו הגרמני על קהלת האשכנזים בהמבורג שהופיע בשנת 1904) חסיף מקצת דברים בלתי ידועים ובלתי נכונים. הבה ונראה את ראיותיו.

יעב"ץ מתאונן מזה על שלטון העריצות של הרב יחזקאל קצנלנבויגן שר' יונתן בא במקומו. הוא מאשים אותו במשוא פנים לאחדים מתקופי הקהל, באהבת בצע ובהורדת כבוד התורה בעיני עמי הארץ (מגלת ספר עמ' 138). הוא מחסיף שאלו המעשים מבין הפרנסים שעמדו לצדו, באו על שכרם בימי הריב. וזה הדבר שהיה עיקר הסבה להמחלוקת ופרוד לבבות שכמעט משך אחריו חורבן הקהלות. לפי שמצא ויחידים עילה להנקם מפ"מ וליטול מהם הממשלה, כי אז חלק לבם ותלו עצמם באיש הל"ו [הרב הקודם]. למען חזק ידיהם בהשפלת הפו"מ, ע"כ חזקו כמה ידיו [של ר' יונתן] להגדילו ולהמשיכו לגמרי, ועשה ככל אשר יזמו להוריד כבוד הפו"מ עד עפר". אין כאן "מלחמת מעמדות" אלא, פשוטו כמשמעו, מלחמת פרקציות שונות או משפחת שונות בקרב מעמד אחד. הרב האחד השפיל כבודם של קבוצות ידועות (גם מבין הפרנסים) ועתה הם מתנקמים בעזרת הרב החדש באלו שהיתה ידם תקיפה. דברי יעב"ץ הנוכחים אינם מתפרשים, כמובן, כאילו בא לבאר (כפי דברי המחבר בע' 111) את הריב בינו וביין ר' יונתן "כנסיון לקעקע את שלטונם של תקיפי הקהלה". אין לביאור כזה כל טעם: לפי הגיון זה הרי יעב"ץ היה צריך לעמוד לימינם של אלו שהם "מפלגת ר' יונתן"! הרי אף הוא שופך לעג וכוז על התקיפים הללו שהמחבר (בלי כל יסוד ובלי לבדוק בדיוק מי הם האוישים "התקיפים" הללו) רואה בהם את

(1) יש אכסמפלרים מהדפוס הראשון שכבר חסר בהם כל המאמר הארוך. והערת בשלמותו בס' זכרון ברית לראשונים ליעקב גלאסבערג (תרנ"ב) ב"הוספות ותיקונים" בסוף הספר עמ' 321-323. בכל שאר ההוצאות של הסידור חסר המאמר.

הכחות שיעב"ץ הוא רק כלי שרת בידם. למעשה, כמובן, הפירוש הנכון שונה מאד ופשוט מאד: המלים „עקר הסבה למחלוקת ופרדד הלבבות“ אינן טובבות על המלחמה הדתית שלו עם ר' יונתן אלא על המחלוקת הנמשכת מזה בקהילה שהגאון יעב"ץ ידע יפה מאד שנשתרבבו לתוכה עניינים אחרים לגמרי, עסקי תחרות ונקמה בין משפחות יריבות וכיוצא בזה. להסברת המחלוקת עצמה, מעבר לעסקי הקהילה שנתערבו בו עמה, אין לדברים אלו כל משקל. וכן מוכיח כל מהלך הריב בקהלות אח"י, ובפרט לפי תיאורו של גרונוואלד, שיש כאן קטצות של משפחות הנלחמות זו בזו, ואם „למלחמת מעמדות“, הרי זוהי דוגמא עלובה מאד! העשירים מתחלקים ולשני הצדדים יש תומכים מביניהם, ואם אנו הולכים ובודקים בתולדות המשפחות בהמבורג את אלו השולטות בקהילה אחרי נצחונן של ר' יונתן, הרי אין כאן צל של שנוי מעמדי — וגם המחבר לא ניסה כלל להכנס לבידור כזה שהיה מגלה מיד את הטעות שבכל הבאור ה„סוציולוגי“ שלו. זהו שמוש יותר מדי פשוט ונאיבי בשיטת המאטריאליסמוס ההיסטורי! באמת, אין המחבר טורח כלל לתרץ את הקושיות המרובות שבפתרונו: „הפרנסים העשירים“ מפתחים, לדעתו, מפני כחו של המנהיג הרוחני החדש הדורש צדק ומשפט, ועל כן הם נמשכים אחרי יעב"ץ עם תחלת המחלוקת. ולמה רובם עוזרים מיד לצדו של אייבשיץ? וביניהם עשירים ומיוחסים. ואליבא דאמת, גם המחבר אינו מביא שום תעודה או הוכחה שבשלוש השנים הראשונות של המחלוקת נזכר בכלל פילוג המפלגות לפי קיום מעמדיים של עניים ועשירים. הוא מסתפק בדברים כלליים משלו ובדרשה של ר' יונתן על צדק בחלוקת המסים, שאין ידע מתי נדרשה ומן הסתם נאמרה במין כרובם של הדרשות בס' יעירות דבש. ענין „מעמד“ מתגלה במחלוקת רק בסופה, וגם כאן רק אם אנו מאמינים לכל דבר הכתוב ע"י אחד הצדדים. לאחר הבחירות החדשות (ושכחן ניצחו אנשי ר' יונתן כאשר ניצחו גם מקודם!) טוענים אתרים מעשירי המנוצחים שהמנוצחים הם „עניים“ (seien armes Volk) שאין לסמוך עליהם בעניני הטלת מסים ושיש איפוא צורך בפקוח נוסף. יש כאן תמרונים מפלגתיים, כדי לזכות בכל זאת לתוספת השפעה בהנהלת הקהילה; לכתחלה בודאי אמת שרוב בעלי הבתים („היחידים“) שרק הם בעלי זכות בחירה אינם עשירים וזקוק, ובודאי לא נשתנו הבחירות האלו בנידון זה מהקודמות להן. מסופקני מאד אם מותר לתרגם את המשפט „הנזכר כמו שמתרגם המחבר: „שהמנוצחים הצליחו בבחירות כי קבלו את קולותיהם של העניים“.

אך בסירוס רציני יותר של התעודות נכשל המחבר בעמ' 240. גרונוואלד מוסר בספרו (עמ' 122) את תוכן בקשתם של אחדים מאנשי מפלגת אייבשיץ לסדר ועדה לתקון חוקת הבחירות. בין הצעותיהם הם מציעים לבחור הפעם באופן יוצא מן הכלל (ausnahmsweise) את הפרנסים לא לשנתיים כנהוג אלא רק לחמשה עשר חדש. אין אנו יודעים מה היה גורלה של בקשה זו ואיש לא יעלה על דעתו שהיה תעודה בעלת חשיבות מיוחדת. לא כן הרצאת המחבר ומסקנותיו: הוא אומר לנו שאמנם כן תוקנה החוקה, ומן שורתם של הפרנסים קוצר, בעקבות התקון. ההצעה נהסכה כבר לעובדא והיצא מן הכלל לתקנה קברעה ולהישג חברתי נכבד. והא ממשיר: „הריאורגאניזציה של הקהילה הביאה אתה מידה יותר גדולה של דימוקרטיה וייצוג יותר טוב של אותם המעמדות שאייבשיץ ומפלגתו עמדו בראשם. אוספיה של הקבוצה השלטת בקהילה נשתנה ונעשה מתאים יותר לאינטרסים של מעמד העניים מבין התושבים. דבר שהיתה מסרתה של מפלגת אייבשיץ“. מלים חזקות

שאינו להן אף צל של ביטוס בעובדות ולשוא תחפש הוכחה עליהן גם בדברי המחבר, לאמתו של דבר, הכל נשאר כמו שהיה! אין "דמוקרטיה" ואין "ייצוג יותר טוב" של מעמדות עניים, אלא נצחונו של רב שנתחבב על רוב קהלתו ונצחון של בעלי בתים המסתופפים בצלו של בעלי בתים אחרים המכונים בו. דרך המחבר מתלהב עד כדי קריאת המסקנא (המדומה) בשם המצלצל "מהפכה סוציאליסטית קטנה" שמפלגת אייבשיץ הצליחה להשלים ב"סייעם של החמונים" (עמ' 241). רעיון מלחמות המעמדות בהסטוריה וגם בהסטוריה היהודית הוא רעיון חשוב ועמוק, אבל חובה היא לומר שספר זה עושה את ההעיון פלסטר. לא כך יחקרו מלחמות המעמדות האמתיות בקהלות ישראל!

ואשר לנקודה השלישית והעיקרית: איך נתייחס להרצאת המחבר בענין ריב הקמיעות עצמו ובענין השאלות הדתיות התופסות מקום רחב כל כך בריב? הנה? האם דברי הסניגוריא שלו על ר' יונתן שרייזן וקיימין? גם כאן קשה לי, אחרי בדיקה וחקירה בעצם השאלה, להסכים להנחת המחבר. נכון הדבר שיש טענות רבות על ר' יונתן שאין להן כל שחר ולא תובאה עליהן כל ראיה, נכון שיש כאן גם לזות שפתיים במדה גרושה, ושגם דברים מגוחכים שאין להם כל קשר עם פרשת השבתאות, נתערבבו ונשתרבו לתוך המחלוקת. כל זה ברור למי שקורא את המקורות בלי משוא פנים. אבל האם נגמר הענין בכך? האם הוכיח המחבר באמת שאין גם טענות אחרות, שאין כאן אלא לזות שפתיים בלבד, שהכל רק סלוף וזיוף וקנטורין בעלמא? האם בדק המחבר באמת את כל המקורות ופירש אותם כהוגן? הבה ונראה.

המחבר אומר (עמ' 85) "ההאשמות הראשונות בשבתאות תובאו נגד ר' יונתן בפראג מפני שבעיר זו נתן ראשונה קמיעות לאנשים שבקשו זאת ממנו". דברים אלו אינם נכונים. איש לא עורר חשד על קמיעות בפראג ואף איש אינו מעיד על ר' יונתן שנתן קמיעות בתקופה הזאת. המחבר הקיל על עצמו את עבודתו בפרק זה מאד. יצא קול על ר' יונתן אייבשיץ כשבתאי מפני שני טעמים: מפני שעמד בקשר עם השבתאים ומפני שייחסו לו קונטרסים בעלי תוכן שבתאי. התעודות משנת תפ"ד-תפ"ה הנמצאות איתנו בס' גחלי אש בכ"י בארכספורד (שהמחבר לא בדק אותו ולא השתמש בו) שופכות אור בהיר על זה ומראות שר' יעקב עמדין לא חזש בנידון זה כלום. ומה בדבר אמתת האשמות אלו ומשקלן? בזה מפטר אותנו המחבר בדברים קלים מאד, כדרך רוב הסניגורין על ר' יונתן¹): קשריו עם חיון אינם מוכיחים כלום; הרי גם ר"ד אופנהיים נתן הסכמה לס' עוז לאלהים ור' שלמה אאיליון היה בקשרים אמיצים עמו! וטענות אלו קלושות מאד: אנהנו יודעים היום יפה יפה שהקשרים האמיצים בין השבתאים היו מאורגנים היטיב והם ידעו למי לפנות ולמי לבוא. העיון מה שכתבתי והוכחתי בשאלה

1) יוצא מן הכלל בכל הסניגורים האלה ההופכים מר למתוק מצאתי רק את הרב מ. ל. שטערן שפרסם (לפני 35 שנה בערך) חוברת על ר' יונתן אייבשיץ שכולה אומרת כבוד לר' יונתן ומנסה לתרץ את הבעיה הקשה בהשערה משלו מבלי להתכחש למשפט השכל הישר. דעתו (שהיא בודאי בלתי נכונה) כי ר' יונתן לא ידע כלל קבלה אבל לא חפץ לוותר על השם הגדול שתלמידיו עשו לו כבעל קבלה! וכשנכשל בקמיעות שהשבתאים מסרו לו בפראג נתבלבל וניסה לתרץ בפלפולים בדרך הזמן מה שלא ניתן לתרץ. שכן גם לדעתו אין להטיל כל ספק באופים השבתאי של הקמיעות ובאמתות הפירוש שפירש אותם הרב יעב"ץ.

זאת בספרי „חלומותיו של השבתאי ר' מרדכי אשכנזי“ (ובפרט בפרק „בין המאמינים“). קשריו של חיון עם אאיליון מוכיחים את ההפך ממה שהמחבר בא להוכיח: הרי תעודות ברורות מוכיחות לנו עוד היום שבאמת היה שבתאי בסתר (עיין בספרי הנ"ל עמ' נו—נח) וידע איפוא יפה על מי הוא מגין, כשם שידעו זאת יפה גם שאר המגינים עליו מבין הרבנים. ר' דוד אופנהיים מעיד בהסכמתו ל„עוז לאלהים“ שראה רק על אחד מהספר שהסכים עליו ונותן הסכמתו על יסוד עדותם של אחרים מבני ישיבתו שהכירו את חיון ומצאוהו גדול כנגלה ובנסתר (ומי ידע נפש האחרים הללו?). ושונה לגמרי דינו של ר' יונתן שהכל מעידין עליו בפרק הזמן ההוא (תפ"ד) שהיה מקובל מעמיק וידע את אשר לפניו. וקשריו האישיים עם שבתאיים (שאת ספריהם הכיר וידע יפה) אינם חסרים משקל. ובפרט אם מצרפים לזה מה שאפשר לדעת עכשיו על תורת הקבלה שלו.

המחבר מזכיר במקומות אחדים את הקונטרסים „ואבא היום אל העין“ שתופש מקום נכבד כ"כ בוכוח על ר' יונתן ויחסו אל השבתאות, וכל דבריו בענין זה מטעים כי נעלמו ממנו המקורות הראשונים. וכאן אנתנו מוצאים את הדבר המוזר ביותר: השבתאות קשורה בדעות מסוימות בתורת הקבלה וספרי קבלה של שבתאים אינם דומים לספרי קבלה של אחרים. אלא אם כן נכתבו לשם הדפסה שכן אז נהרזו מאד מפני עיני „הערב רב“. יש כאן לשון אחרת, יש טרמינולוגיה אחרת, יש אגירה אחרת ובעיות אחרות. מסתבר שהוקר הבא להכריע בשאלת השבתאות המיוחדת לר' יונתן, היה צריך לחקור בספריי בשדה הקבלה שכן רק כאן היכולת בידינו להכריע לא על פי עדיות של אחרים אלא על פי טכסטים קבועים שטענת הזיוף בתוכם ניתנת לחקירה ואפשר לסתור אותה בנקל מתוך בדיקת הקשר הפנימי שבין הדברים ומתוך שאר הוכחות. כל ימי נשאתי את עיני להכרעה כזאת. כל זמן שלא התעמקתי עדיין בכל סבך השאלות הכרוכות בענין השבתאות, בחרתי להיזהר בלשוני. ידעתי רק את ספרי האחד בקבלה שיש בו אריכות דברים מספקת ושבודאי יצא מתחת ידי ר' יונתן ונמצא היום בידינו בדפוס. הוא כתוב אמנם כולו באגירה שבתאית, בלשון השבתאים ובהסתבכות בבעיותיהם המיוחדות בסוד האלהות. אבל עדיין היה אפשר לסעון (וכן טענתי במאמרי על הקבלה באנציקלופדיה יודאיקה בדרך ט') שאולי לא עמד ר' יונתן על מהותם האפיקורסית של הרעיונות שפיתח אתם באריכות רבה באגרותיו לתלמידו ר' שמעון בוכהאלטער בפרעסבורג שנדפסו בשנת תרנ"א בשם ס' שם עולם. היה גם צורך להתחשב בעובדה שאגרות אלה נכתבו רובן בשנת תפ"ח דהיינו זמן קצר מאד לאחר הכרות החרם על השבתאים (תפ"ז), ועל כן באה בו הבלטה יתירה של נגורים קטנטנים בינו ובין שיטתו של אברהם מיכאל קארדו. את ס' „ואבא היום אל העין“ לא ידעתי אז, ולא יכולתי לברר אם אמנם נכונה השערתו של א. ש. ווייסמאן. המו"ל של ס' שם עולם, שהחלק הראשון (עמ' 6—22) שבס' שם עולם נס' ואבוא היום אל העין — היינו הך, המחבר כותב (עמ' 326) שווייסמאן „הוכיח“ הדבר, ולאמתו של דבר הביע השערה מבלי להביא כל ראיה רצינית עליה. בינתיים טרחת לברר שאלה זו ואמנם כן נתבררה לגמרי טעותו של ווייסמאן כאשר אזכיר למטה. מחבר הספר שלפנינו קבל את דעתו של ווייסמאן כ„מוסכמת מכל הצדדים“ (עמ' 288) מבלי לבדוק אחריה בעצמו. הרי אינו רואה חובה לעצמו לברר ענינים של קבלה עיונית — ונעלם ממנו שכאן ורק כאן אבן הבחון האמתית לכל ההאשמות הללו. הוא כותב (ע' 327): „בכלל, עניני הקבלה דקיקים ובלתי ברורים עד שיש להיזהר מאד מאד שלא להכניס לתוך המלים פירושים שהמחבר לא נתכוון להם“. איני יודע אם הם באמת בלתי ברורים

כל כך למי שיעסוק בהם, ונגזית שכן הוא. אבל אין בחוכת הזהירות הפילולוגית בפירוש מקורות מסורתיים משום היתר שלא להיכנס בחקירתם כלל, ואם לא ראה המחבר את עצמו בריסמכא בסוגיא זו — מניין לו הכח להכריע בשאלה התאולוגית הנידרית כאן? דבריו המועטים והמחולטים בנידון זה (בעמ' 253—254) נמהרים וחסרי משקל. וכמה מן הטשטוש יש בהערתו לדבריו שם: „גריץ אינו מחשיב את הספר (שם.עולם) ביותר באשר אין בו מן החדוש וכאן, כמוכן, האמת שבדבר: אין כאן אלא דברי קבלה מסורתיים. אפילו צורת הוכחה אינה חדשה שהרי כבר השתמש בה רמח"ל. וזהו דוגמא לאותה מהירות במשפט החוזרת כאן הרבה: א) אם הנכות שבראש הספר הוא ס' ואבוא אל העין, הריהו נתחבר בהכרח לפני תפ"ה שכן היה נפוץ וידוע כבר אז. ורמח"ל חיבר את ספרי הקבלה שלו רק משנת תפ"ז ואילך. וגם אם אין זה אותו הספר, על כל פנים אין כאן שום שייכות לרמח"ל. ב) מתמשך דברי גריץ יוצא ברורות שלדעתו אין החדש בספר מפני שעיקרי דעותיו המיוחדות נמצאו בספרי השבתאים, ולא בספרי סתם בעלי קבלה! ובכן הוא אומר ממש ההפך ממה שהמחבר מסיק מלבריו! לא שיש כאן סתם „דברי קבלה מסורתיים“ אלא שיש כאן כל עיקרי דברי המינות הרגילים בספרות השבתאים! דברים אלה בודאי שאינם מתאימים לכוונת המחבר בספר זה. — ואם פן למה לו לסנוור עיני הקורא שאינו רואה דברי גריץ לפניו.

ונשוב לדבר על ס' ואבוא היום אל העין, משנת תפ"ד נתפשט קונטרס בקבלה ששם מתברר לא פורש עליו. הוא נמצא ביד כמה אנשים ובפרט בידי השבתאים שטענו כי קבלתו מידי ר' יונתן, כל אלה שראו וקראו את הספר (וביניהם גם ר' יחזקאל לנדא) מסכימים פה אחד וללא כל ספק שזהו ספר שבתאי ודבריו מלאים מינות מפה אל פה. בין באגרות משנות תפ"ד—תפ"ו ובין בספרי הרב יעב"ץ מובאים כמה לשונות מחוכו, והם דברים זרים ותמוהים מאד. והנה — הספר הזה נמצא אהנו, בחלקו המכריע, בכ"י באונספורד (רשימת גייבויער 955) ומנה לפני בתצלום.

איש מהחוקרים לא טרח לחפש אחרי כ"י זה ולבדוק מה דינו ומי מתברר באמת — מלבד הרב דוד לייב צינץ, אחד מסניגוריו החדשים והנמהרים ביותר של ר' יונתן. הוא כותב בס' גדולת יונתן עמ' 57 שכתב יד זה שהוא העתק שהיה ביד ר' יונתן עצמו, היה למראה עיניו, ולא נמצאו בו דברים הללו שהעתיק היעב"ץ לספרו תורת הקנאות. ושרי ליה מאריה להרב ההוא שהכשיל את קוראיו גם בדבר הזה. ההעתק לא מידי ר' יונתן בא אלא ברשותו של יעב"ץ היה, ואכן נמצאו בו כל הדברים המובאים בשמו ורבים שאינם נופלים מהם בזרעם, ואופיו השבתאי בולט לעינים אפ"י שאין בו זכר לשמו של שבתאי צבי במפורש. ולעניות דעתי תשובה והכרעה נאמנה על צדקת ההאשמות הידועות על ר' יונתן יכולה לבוא רק מתוך חקירה פילולוגית מדויקת של כ"י זה ושל כל הקשור בו. אם ספר זה באמת נתחבר ע"י ר' יונתן, הרי ייגמר בזה החוכה. יש איפוא חשיבות מכרעת לבידור זה ואפשר להציא אותו אל הפרעל על ידי השוואה קפדנית של כ"י זה עם אותם מספרי ר' יונתן שאין ספק באמתותם. אין כל צורך להסתפק במליצות כלליות כשבאים לדון בשאלות המסובכות הללו ויש עוד מלאכה נקיה בעולם ששמה פילולוגיה.

המחבר לא ראה כלל כמה חמורה שאלה זאת לגבי ההחלטה הסופית בענין ריב הקמיעות. הוא מודה בלי הסוס (בעמ' 253) שבאמת ר' יונתן הוא שכתב את ס' ואבוא היום אל העין (מבלי להתעניין במהותו ובתוכנו) ובזה סתר את כל עצם טענתו בפרשה זו. אם יוכיחו שהוא המחבר וזהו הספר שמתנגדיו צעקו עליו חסס, הרי לפי עצם מהות

הקונטרס הוא אין עוד מקום לטעון שמה לא הבין ר' יונתן מימיו של מי שתה ולאן תדברים מבילים! ואכן נזהרו סניגורים אחרים יותר ותלו את עצמם בר' יונתן המתבטא על הספר הזה בתכלית הזהירות ויש בדבריו פנים לכאן ולכאן. המחבר שלנו מנסה ליסול את העורך מהדברים ואומר שהרב יעב"ץ, "האשים את כה"י שהיתה לו השפעה בסודת על השאיפות השבתאיות של אותם הימים". אבל לא זאת טענתו של יעב"ץ! לא רק יעב"ץ אלא גם המומחים הגדולים ביותר בקבלה שבימי הריב ההם, חכמי הקבלה של הקלוי' בבראד וכן כל שאר הרבנים שראו אותה, אומרים וחוזרים ואומרים בלשון ברורה לגמרי שהספר עצמו הוא ספר שבתאי ולא רק שהשפיע על השבתאים. ואם דברים אלו נכונים — והדבר ניתן לבדיקה מאחר שהספר נמצא איתנו! — כמובן גם מחברו עלום-השם הוא שבתאי והיה שבתאי לכל הפחות כאשר חיברו! אלא שסניגורו החדש של ר' יונתן לא הבין את חומר המצב בנידון זה והסכים (בלי בדיקה) להנחה המובילה בהכרח להפך הנחתו היסודית על צדקתו הגמורה של ר' יונתן בריב. שהרי דבר זה ברור הוא: הדברים החביבים על ר' יונתן עצמו ועל כל הבאים "להצדיק" אותו היום שכאילו חלו זיפים בכתבים ואין כל אפשרות לבדוק אחרי ספרים כתבי יד שמחברם לא חתם את שמו עליהם, ומי יודע מה הוסיפו בהם השבתאים וכו' וכו' — כל אלה דברים משוללי-יסוד הם. עוד לא מצאתי ספר שהשבתאים הוסיפו בו באמת דברים משלהם וזיפו אותו אעפ"י שקראתי כמה טענות כאלה. בדקתי כתבי יד רבים מאד וספרי דפוס שהוציאו עליהם קול במחנה העברים שחלו בהם ידיים" — ועוד לא מצאתי אף דוגמא אחת לצדקת טענה זו. והרי הדוגמא הנפלאה של ס' אור ישראל תוכיח שנכדו הוציא אפילו קונטרס מיוחד בדפוס (תפארת ישראל ווטא) לטעון שהמאמרים השבתאים בספר "נוספו" על ידי ה"מזיפים" וחשב להציל בזה כברד זקנו, והכל דברי הבל כי כל קורא בספר עצמו נוכח לדעת שה"זיפים" מקושרים יפה ובקשר בלינתק עם הדרשות שלפניהם ושלאתריהם!¹ יש בקורת פנימית, ובמקרה המיוחד של ס' ואבא אל העין זר' יונתן אייבשיץ יש גם שאלת בדיקת הלשון והסגנון האישי. ואני מקוה שהעבודה הקשה והאחראית של הוצאת ספר ואבוא היים אל העין ובירור דינו ושייכותו לר' יונתן תיעשה בקרוב ע"י אדם שראוי לה. כל זמן שעדיין אין לפנינו בירור יסודי ומקיף כזה של דברי ר' יונתן בספר שם עלום ושל דברי הספר המפורסם ההוא, חסרה הוציאה החשובה ביותר בשלשלת הביאורים הנחוצים: בירור אמיתת שיטתו של ר' יונתן בקבלה. שעליה נתייסדו הקמיעות שלו.

וכי בירר המחבר הזה לכל הפחות את שאר הביאורים שלתוכם נכנס עד שניכל לקבל את דבריו? הוא מספר לנו באריכות את פרשת ריב הקמיעות וטוען לפנינו את כל טענותיו של ר' יונתן בס' לחצות עדות וטענות שאר ספרי סניגוריא וכדאי לבדוק דברים אחרים מן החשובים מצד תוצאותיהם.

¹ וכן גם ענין ספר הצורך של ר' העשיל צורף שר' סענדר מרגליות מנע את הרבי מברדיטשוב מלהדפיס אותו. כי אמר אשר שלטה בו יד זר [דהיינו שהוא מלא עניינים שבתאיים] והוכיח בראיית ברורות (עיין שם הגדולים החדש באות סמ"ך) ולאמתו של דבר אין כאן ידי זר והוא עצמו היה נביא שבתאי חשוב ומכובד ביותר וראא על זה בספרי חלומות ר' מרדכי עמ' נ"ץ.

בעמ' 94 אנו קוראים תיאור בלתי נכון לגמרי של ענין הקמיעות בימים ההם. "כמעט כל רב בזמן ההוא" נתן קמיעות. דברים אלו כתובים בהרבה ספרים ואינם נכונים ולא מצאתי להם שום סיוע לא בספרי הדור ההוא ולא במסורת נאמנה. לדעת המחבר, ר' יחזקאל לנדא והגאון מווילנא חי דוחים אדם המבקש מהם קמיע — אבל רבנים אלו חי רציני ל י ס י ס י ס". דברים מוזרים אלו המעידים על מותבם שאין לו מושג מהגאונים הללו, חוזרים גם במקומות אחרים בספרו בעמ' 227 "ר' אליהו מווילנא לא היה לא מקובל ולא מיסטיקן... הוא לא היה מאשר שום דבר שריח של מיסטיקה נודף ממנו ויהא גם בצורת קמיעות!" המחבר אינו יודע שהגאון מווילנא חבר כרכים רבים מאד בקבלה (ובספרותי נמצאים לא פחות מעשרים מהם ברפס — ואינם "מוזייפים") וכל בני הדור משבחים אותו בשל גדולתו בנגלה ובנסתר גם יחד, ותלמידיו המובהק ר' חיים מוולושין האריך בשבח קבלתו בהקדמתו הגדולה לפירוש ספרא דצניעותא של הגאון. (ואינו רוצה לברר כאן את פרטי הלשון הדיפלומטית במכתבו של הגאון לר' יונתן שהמחבר מפריז מאד בערכו בעמ' 225 אעפ"י שהגאון משתמש מלת כל תשובה על השאלה אם באמת יסודות הקמיעות "בהררי קדש"). לאמיתו של דבר מתעורר הרושם שהמחבר לא שם לב ביותר למקורות עצמם. הרי ר' יונתן עצמו פותח את אגרתו של הגר"א בהערה המפורשת כי "לו עשר ידע בנסתר". וזו "רציונליסטן". ור' יחזקאל לנדא שהוא, לפי עמ' 187, "רציונליסטן גמור, לא מאמין ולא תומך בקבלה" — וכל דבריו (ולא רק הסכמותיו לספרי קבלה!) מוכיחים ממש את ההפך! ובשני המקרים נתחלפה לו למחבר התנגדותם של שני הגאונים לכת החסידים החדשים עם התנגדותם לקבלה! ושוב אינו רוצה להיכנס בבירור עמדתו של ר' יחזקאל לנדא בשאלת שבתאיתו של ר' יונתן, אבל הובה לומר שאין הדברים פשוטים כל כך כמו שהם מופיעים אצל המחבר. דבריו בעל נודע ביהודה מלאים סייגים על גבי סייגים, ואנו יודעים שדבריו כלפי פנים היו שונים מדבריו הדיפלומטיים כלפי חוץ. ידוע ענין האגרת של הגר"ב לממשלתו. ר' יונתן בקש לעזוב בסוף ימיו את קהלות אה"ו ופנה דרך ציר דניא למלכת אסטריה שתבטל את האיסור שאסרו עליו לשבת במדינת בוהמיה. ובארכיון הקהלה בפראג נמצאת אגרת זו הצעת אגרת מצד הגר"ב (הדבר לא נתחזר כל צרכו כי יש מעידים שאין התימתו על האגרת) ובו הוא מצטרף למאשימים את ר' יונתן בשבתאות. ולא בנקל אפשר לחסיר עדות זו הצדה (כמו שניסה הרב דוקסס בס' או"ה למושב עמ' XXI).

גם חכמים שלמדו בישיבה בפראג בדור אחרי פטירת הגר"ב, מעידים שר' יחזקאל לנדא חשד בר' יונתן ודבר על נטיתו לשבתאות. עיין למשל דבריו של הרב ד"ר קליין, מתלמידי ישיבת פראג, בליטעראטורבלאט דעס אוריענטס 1848 עמ' 526 שלא השגיחו בהם עד תתה. ידועים גם דבריו בעל נודע ביהודה שכתב ברוב גדול על הכח הנחשד בשבתאות בק"ק גויטיין (שלשים שנה אחרי ריב הקמיעות) ודבריו (המובאים בשו"ת ר"א פלעקלש) מגלים אגב גררא גם דעתו בענין ר' יונתן: באנשים האלה לא נכשל אדם מעולם בעון חישד בכשרים כי מי שהושידין יש בו. וכן גם בהערות ר' יחזקאל בשו"ת חשובה מאתבה סי' קי"א "כי מעט אשר ראיתי במי שנחשד בזה שיהיה נקי לגמרי ואם אין בו כלו יש בו מקצתו". דבריו של המחבר בעמ' 315 המאשים את גריץ בסירוס משמעו של משפט באגרת ר' יחזקאל, אינם נכונים. ר' יחזקאל כותב על הקמיעות השנויים במחלוקת — ולא על קמיעות בכלל! — "כי אף שאם שהקמיעות טהורים ואין בהם נפתל ועקש רק קדש קדשים המה ועם כל זה לכלל ישראל המה בעינים למוקש ונתן בזה יד

לפושעים מאמיני ש"ץ ואת הפושעים הוא גמנה כי יאמרו רב לנו מצאנו.
המחבר מפלפל לומר שהמלה "ונתן" אינה סובבת על ר' יונתן שנותן על ידי קמיעות כאלה
יד לפושעים (מפני שאפשר לפרש את הקמיעות גם במונח שבתאי¹). אלא — על כל רב
הנותן קמיעות להמון! אם כן, לא ר' יונתן הוא הרב שיכלו להיתלות בו השבתאים.
כמו שר' יחזקאל ממשיך לדבר על זה באריכות, אלא סתם רב שיחלק להם איזה קמיע
שהוא! עם "בלשנות" זאת קשה להתווכח. אבל ניכנס לעצם עניין ריב הקמיעות.

כאן מצב דרכו משונה ביותר. ר' יונתן נתן את הקמיעות המפורסמים שלו. באו
יעב"ץ ואחרים וטענו שהם מתפרשים בא"ת ב"ש ובאלב"ם ויוצא מהם טכסט נמשך
ומקושר יפה בעל תוכן שבתאי ברור. השיב ר' יונתן ואמר שהם כולם סודות ונעלמים
"שבקמיעות יש הרבה תיבות וסגולות המועיל² (1) לו כמה דברים וטעמן נעלם לא בא איש
בסודן ומסורת קדמונים בעלי עבודה ולא כשוטים הללו שביקשו טעם
וחשבון לתיבות שבקמיעות והמשך דברים ולא מחכמה שאלו זאת".
מלבד זה הוא טוען טענת ניוף: הומרו והוחלפו אותיות בדומות להן ושוב אין הקמיעות
מה שהיו. לאמתו של דבר כולן צירופים של שמות קדושים ואין להם פירוש אלא על פי
קבלה עמוקה. את פירושו המוסמך של ר' יונתן עצמו לאחד מקמיעותיו (מהקטן הבלתי
חשוב ביותר) הדפיס בספרו לוחות עדות (דף ס"ג עד ע"א). ענו מתנגדיו ואמרו: לא
שמענו ולא ראינו קמיעות כאלה מעולם ואין להם שורש ויסוד בקבלה וכל בר בי רב
יראה בעליל שאינם "שמות" אלא שיש בהם המשך דברים, וכבר מסעם זה טענת
הניוף אינה תופסת כי העתקות הקמיעות החשודים נבדקו וקויימו ע"י נאמני הקהלה
במיץ (שמעם בא בראשונה) ור' יונתן טען מה שטען כדי שלא יוכלו לקרוא אותם
כהמשך אחד. העמיד לו ר' יונתן שני עדים מבין המקובלים: ר' שמואל עסינגר ור' אליהו
אוליאנוב שהעידו שהקמיעות כשרים ונמצאים בספרים קדומים. האחד כותב (לוחות
עדות י"ב ע"ב) "מצאתי ספר כתוב מבעל ברית מנוחה אשר כל מקובלין יעידון עליו
שהיה רח"ק בו. רוב השמות מקמיעות הנ"ל... וכולם מקבלת קדמונים" והשני כותב (שם
דף י"ד ע"א) "כי רוב השמות וממש כולם אשר בקמיעות הללו אצלי בכתובים בקמיעות
שסגלתי בארץ המערב וחוגרמא ישן נושן מאז ומקדם מכמה מאות שנים וכולם שרשן
ממקום קדוש" אף הוסיף שמצא רוב תיבות ושמות שבקמיעה זו [של ר' יונתן] בספר
"כתוב ישן נושן יותר מר' שנים מן ר"י דמן עכו ז"ל". אלה הם דברים ברורים והמחבר
שלנו מקבל על פי זה את כל טענותיו של ר' יונתן ודוחה בלעג את דברי המערערים.

ואני חושב שדברים אלו טעונים בירור ואינם פשוטים כל כך. האם הטענות האלה
נכונות וברורות? נברר הדבר לפי הסדר. יש קמיעות שכולם רק שמות שאין להם הבנה
ויש קמיעות הרבה שיש בהם גם המשך דברים וכל מי שבודק היום בספרות זאת, בדפוסים
ובכתבי יד, רואה זאת בעליל. קמיעות שאין להם הבנה, מועתקים מספר לספר וחוזרים
בספרות במקומות שונים ונוסחתם העיקרית אינה משתנה. הקמיעות מהסוג השני משתנים
בנקל. וקמיעות רבים מכילים גם מסוג זה וגם מסוג זה, ואציין לדוגמא רק את גוסחי
הקמיעות שבס' רפואה וחיים לר' חיים פאלאג'י (אימיר תרל"ד) בפרק העשירי, המלאים
עניין. טענתו של ר' יונתן היא אישור, שקמיעותיו כולם מהסוג הראשון. כבר אז דרשו
ממנו להראות קמיעות כאלה הכוללים את צורף הדברים הכלול בקמיעותיו.
אבל איש לא זכה לראות קמיעות כאלה בעין. במקום זה באו עדות שני המקובלים
שהבאתי. שיש בהם דו־פרצופיות משונה: הם מעוררים את הרושם כאילו באו להעיד

שנוסחי הקמיעות של ר' יונתן מצויים באמת בכתבי יד קדומים — וכך הבינו אותם כל הסניגורים של ר' יונתן עד היום — אבל לאמיתו של דבר הם נזוהרים מאד ומסתייגים ואינם כותבים אלא שה"שמות" נמצאים שם, ברובם, דהיינו לא בצירוף ההוא שעורר את התחדד ושאפשר לקרוא אותו גם באופן אחר לגמרי, אלא כשמות בודדים, וגם הם אינם מוציאים ומעתיקים לנו את הקמיעות והקדמונים הללו. סבורני שאפשר לדון בטענות אלו היום בלי כל משוא פנים ולומר שאין הדבר כן. זה עשרים שנה הנני עוסק בספרות זאת, כתבי יד של סגולות וקמיעות ומעשית עברו תחת ידי למאות ולא הנחתי שום ההדמנות להפוך ולחפש בהם. אינני חושב שאבד מאתנו מה שהיה באוצר כתבי היד של חכמי ישראל במאה הי"ח; אין כל סבה לטענה זאת בחלק זה של ספרותנו. מצאתי את הקונטרס ש"כתוב מבעל ס' ברית מנוחה" — הלא הוא ספר החשק שיחתונו למחבר ההוא במאה ה"ז והארכתי עליו בחוברתי *Binige kabbalistische Hss. im British Museum* בשנת תרצ"ב. אף מצאתי את קונטרסי ר' יצחק דמן עכו העוסקים בקבלה מעשית ויש בהם נוסחאות של קמעות שהרי הם נמצאים אתנו בכתבי יד שונים מהתקופה שר' אליהו אוליאנוב ציין. ואני מוכרח לומר: עדויות אלו אחיות עינים הן. אין קמיעות כאלה בכל הספרות הרחבה של הקבלה המעשית, והצדק עם ר' יעקב עמדין שצעק כנרוכיא שאין לקמיעות אלה לא חבר ולא ריע בספרי הראשונים. יש מקצת שמות הנמצאים בצירורים שבס' שפת אמת הידועים גם מקמיעות אחרים, ומי שרוצה יוכל להתכבד ולהביא ראיה על מציאותם מס' החשק ומספר הפעולות של ר' יצחק דמן עכו כדי לעשות רושם. ויכול לומר שאליהם היתה כוונתו בעדותו בשעה שלא עליהם חל הווכוח אלא על מלים ו"צירופים" שאין להם זכר ולא צל של זכר בכל הספרים הקדומים. וכל אדם היחזק תולדות הקבלה יבין שר' יצחק דמן עכו לא היה יכול להשתמש במונחים קבלתיים שאינם כלל לפי מצב התפתחות הקבלה בדורו (דור הרשב"א) ושהם אמנם כן מפתחות גדולים בקבלת השבתאים ורק על ידם הועלו לערך סמלי גבוה כל כך, כגון, "אלהי ישראל" או המליצה החזרת הבולטת כמעט מתוך כל הקמיעות, "אלהי ישראל השוכן בתפארת" שאין כל פלפולי הבל יכולים להסיר אותה. ואשר לפירושו של ר' יונתן שהאריך ששה עשר עמודים כדי לפרש קמיע אחד — הרי יש כאן פלפול סביריני בעניינים שונים בקבלה, להטים של גאון מופלג היודע לעקור הרים בסברא, אבל אמת אין כאן. לא כן "פשטם" של קמיעות ולא על "סודות" כאלה נבנו. דברים רחוקים מוכנסים באופן מלאכותי לתוך הפירוש (ואפילו רמזים להשקפותיו האמתיות בקבלה שהיה כדאי לנצל אותם). ראשי תיבות מתמנים לשמות קדושים והמחבר נחג כאילו בא להצדיק את טענות מתנגדי הקבלה שכאן "הכל אפשר". כשקראתי את הפירוש הזה בעיון, נחערערה אמונתי בצדקת מחברת יותר ויותר כי הבינותי שלא כן דרך האמת בפירוש שמות וקמיעות. יש בידינו ספר גדול בענייני השמות הקדושים בקבלה המעשית שנחשב למוסמך ביותר בעיני המקובלים, הלא הוא ספר שרשי השמות לר' משה זכות הנמצא בכ"י מרובים, הפכתי בו והפכתי בו ולא מצאתי לא זכר ל"שמות" החשודים בקמיעותיו של ר' יונתן ולא צל של זכר לדרכי פירוש כאלה. וגם הרב ששעון מודה (בחוברתו שהוכרתי לעיל, עמ' 15) "כל הפירושים של ר' יונתן בס' לחיות עדות אין לקבלם בשום אופן" (sind einfach unannehmbar).

אבל המחבר שלנו מקבל את כל הפלפולים ואת כל הפלפולים בתמימות גמורה. טענות שאינם כלל ממין הראיה, מרבטות, כגון שאפשר להפוך גם סתם שם בודד

בספר ידוע בקבלה מעשית (ס' תולדות אדם) על ידי שיטת אתב"ש לשמו של שבתי צבי. דונגמא בולטת ביותר שהעירני עליה תלמיד מר פרלמוטר: בקמיעות מופיע פעמים רבות השם בבא. הרב יעב"ץ טען שאם קוראים את הדברים באופן טבעי כהמשך אחד הכתוב בקריפטוגרפיה די פשוטה, יוצא כאן השם שבתי ובכלל מתקבלים כאן תמיד משפטים ומאמרים מסודרים ומתאימים לתוכן כזה שלכתחלה מחכים למצוא בקמיע אם בכלל יש בו גם המשך דברים מלבד ציורי שמות בעלמא (אלא שכאן מגלה התוכן אמונה שבתאית). בא ר' יונתן וסוען שה"ש" בבא לקוח מר"ת בראשית ברא אלהים את. הרב יעב"ץ מילא פה צחוק על פירוש זה הבא להפוך כל הקמיע לגל של שמות בלתי מצטרפים בשעה שיש כאן, לדעתו, משפט מובן וברור. בא המחבר ומעתיק בתרועת נצחון שבאמת נמצא השם הקדוש הזה בס' הכוונות של האר"י וגם הסניגור הראשון ד"ר י. כהן וגם הסניגור השני ד"ר מ. כהן נכשלו ולא הבינו את דברי ספר הכוונות. וכדאי לברר פרט זה שיוצא ללמד על כלל דרכי הסניגוריא הזאת. בכוונת ק"ש שעל המסה אנו קוראים שם: „ובליל מוצאי שבת יחזור לומר שם אבגית"ץ [בתפלת ר' נחמניא בן הקנת] עד [המלה] צורה שהוא אגא בכח וכו' ויכוין שבשם זה כלולים כל הדי שמותיו [של השם בן מ"ב אותיות המתחלק לשבעה שמות] ויכוין שהוא בספירת החסד ויכוין בספירת החסד אל ההויה שבה יתוה שהוא נקודת סגול. גם אל ההויה שנקודה בר"ת של ד' תיבות בראשית ברא אלהים את; ויכוין בשם זה שמעלה את נפשו: בשתי אותיות מן השם הראשונות מסכה פניו וב' שניות מסכה רגליו ובב' אחרונות יעופף. הפירוש פשוט: עיקר גדול בכוונת שם הויה הם הניקודים השונים שאפשר לנקד את ארבעת אותיותיו. כאן הוא אומר שיכוין לשם הויה בניקוד סגול (דהיינו סגול תחת כל אות ואות) וכן גם לשם הויה כשהוא מנוקד בנקודות הנמצאות תחת ראשי תיבות בראשית [שוא] ברא [קמץ] אלהים [חסף סגול] את [צרי] ואז יכוין לשם אבגית"ץ המעלה את נפשו. אין כאן כל זכר לשם קדוש בבא שאפשר לשים אותו בקמיע (ומה גם אחרי המלה „עבר"י!). וגם ס' שרשי השמות המשתמש בכל השמות הנמצאים בכתבי האר"י אינו יודע, כמובן, מה"ש" כזה שלא היה ולא נברא לפני שהוציאו ר' יונתן מאמתחתו. אלה הם להטי פלפול הבנויים על משחק שרירותי בספרי הקבלה (כפי שניכר יפה בפירושו של ר' יונתן עצמו על הקמיע) או על מיעוט ההבנה בהם. כמו אצל הסניגורים הנזכרים. ומה נאמר אם חכמים אלו יושבים לשפוט על ידיעותיו של הרב יעב"ץ בקבלה מעשית ומדברים גבוהה על יסוד המקרה ההוא על „הוכחה חותכת על כוונתו המכוונת של יעב"ץ לסרס את הוראת השמות" (עמ' 209)! אין ספק שר' יונתן ידע ברוחו הגאונית להשתמש בספרות הקבלה לצרכיו ככל העולה על רוחו, אבל להוכחה שהקמיעות האלה „כשרים" במובן המסודרי לא יספיק לחוקר של ימינו פלפול נפלא ורעוע גם יחד אלא הוא יבקש לקבוע את מקומם של הקמיעות בתולדות המגיה העברית. וכאן הסברותיו של ר' יונתן אינן אמרות לו כלום בשעה שיש משקל ניכר מאוד לסענותיו של הרב יעב"ץ בס' שפת אמר (שהיה מבין יפה מאוד בעניני קבלה כאשר יוכיחו ספריו לכל המעיין בהם). קראתי ושבתי וקראתי את הקמיעות הזרים הללו שאין להם כל ריע בספרות הקבלה המעשית ואיני יכול להימלט מהרושם הברור שיש כאן המשך דברים ומשפטים. אפשר להבין יפה שהרבנים שלא רצו להיגרר לתוך הריב המשפיל הזה, קבלו ברצון את הטענה הנחוצה שאין כאן מה לפענח כי הכל רק משחק של שמות. זאת והיתה מבחינה טכסטית. תחבולה מצויינת בעת ההיא. אבל איני יכול לראות איך אפשר לקבל אותה היום. ואם

יש כאן המשך דברים, כמובן נופלים מעצמם דברי ר' יונתן על זיופי אותיות, כי במדה רבה המשך הדברים דורש וקובע את האותיות. ואם נכנסים כאן לפרטי הפרטים, רואים כמה רעועה טענה זאת של זיופי אותיות. המליצות התנ"כיות בולטות ממש לעינים — ור' יונתן מוכרח לסעון שאין כאן פסוקים ושברי פסוקים והכל רק שמות שאין להם הבנה, פן יצטרך להתווכח גם על השאר דהיינו על הפירושים השבתאיים. הוא מכחיש את הכל, כל תוכן מובן בקמיעותיו, אפילו נגד מראית העין הברורה ביותר, ודבר זה מן ההכרח שיעורר חשד, ובמסבות העניינים חשד חזק מאד.

נראה לי שיהיה אפשר להגיע לתשובה ברורה גם בענין זה של תוכן הקמיעות הללו רק אם נדע ונברר את דעותיו של ר' יונתן בקבלה ממקורות בלתי תלויים בקמיעותיו. כבר הרב יעב"ץ טען — וזהו טענה חשובה מאד אם תתאמת — שבס' זאבוא היום אל העין נמצאו דברים המפרשים כמה תמוהות ופליאות בקמיעות הללו. כאן יש מקום לחקירה מדויקת. דברי המחבר שאינו אלא מעתיק את טענותיהם של הסניגורים מבלי להאזין עליהם תרומה חדשה משלו, אינם מספיקים כלל לגמור את הווכחה, ובחפץ הכרחי הוא שהפגימות הברורות שבטענות אלו יעוררו אותו מחדש.

דבר אחר המצטרף לזה: שאלת העומדים לצדו של ר' יונתן. גם בענין זה יש ויש מקום להתרהורים רבים גם מעבר למה שכתוב בס' שבירת לוחות האון. המחבר שלפנינו כנראה לא מצא כל תועלת בספר החשוב הזה שכן לא מצאתי בכל ספרו אפילו לשון אחד משם ואיני יודע אם קרא אותו בכלל. גם על רבים מידידי ר' יונתן הנלהבים ביותר יש לומר: ערבך ערבא צריך. פטר בער שאינו מאמין בשבתאותו של ר' יונתן אבל ידע את המסורת היתה על רבני ביהמ"ד ומורביה ומכירה בספרו הידוע שעמד בסודם של השבתאים במדינות הללו, מודה בפירוש (געשיכטע לעהרען אונד מיינונגען דער יודען, כרך שני עמ' 304), שכמה מאלה שהעידו על "כשרותו" של ר' יונתן, בפרט במורביה, היו באמת עצמם מאנשי הכת בסתר! ומי שקורא בעיון אחדים מהכרוזים הללו, יעמד בנקל על טיב מחבריהם, ובפרט מאלף בנידון זה הכרוז מק"ק פרוסטיץ, מרכזם הגדול ביותר של הלומדים השבתאיים במורביה. בו מעידים אפילו מימאים בקבלה "שכל הקמיעות המה מיוסדים על אדני פו ע"פ קבלות מהר"י ז"ל". והרי כתבי האר"י בידינו ואפשר לבדוק (וגם בדקתי) וקל להוכיח שלא נמצא בהם יותר מענין הקמיעות הללו מאשר, דרך משל, מקבלתם של הניהיליסטים מכין השבתאים כגון ר' חיים מלאך שאף תורתו היתה "מיוסדת", כמובן, על קבלת האר"י. גם ליאפולד לעזו שכל ספריו מעידים שידע יפה את פרשת השבתאות בקהלות מוראביה ושהי זמן ידוע בפרוסטיץ, מעיד שרבה של פרוסטיץ בזמן ההוא (דהיינו התחום על הכרוז בס' לוחות עדות) נחשב עצמו לשבתאי. (ענין געזאמעלטע שריפטען, כרך שני עמ' 171). והוא הדין גם לגבי רבנים אחרים כגון ר' ירוחם ווילנא מראשי הלוחמים לכבוד ר' יונתן שהיה בנו של חכם שבתאי מובהק. מאידך גיסא יש כאן תופעה זו: בתולדות הקבלה באמצע המאה הי"ח נודעו מלבד המקובלים הבודדים (ושלא תמיד אנו יודעים את סוד נשמתם וספרי רובם לא הגיעו לידינו) שני מרכזים וקבוצות מאורגנות של מקובלים שהם בעלי סמכות רחבה מאד במדינותיהם. הלא הם: אנשי בית המדרש בירושלים סביב ר' גדליה חיון ור' שלום שרעבי וחכמי הקלויז בבראד. שמו של המרכז הירושלמי החדש עוד לא הגיע בימי הריב עד לאירופה והשליחים הירושלמיים המופיעים במחלוקת לא היו מתביריו. אבל חכמי הקלויז ידועים והם המוסמכים שבין המקובלים האנטי-שבתאים בחלק גדול ממדינת פולין. בכרוזים ובהסכמות לספרי קבלה הם מופיעים

כמה פעמים כיחידה מאורגנת. והנה דווקא מקובלים אלו הקרובים ביותר למרכזיהם של השבתאים בפודוליה ובקיאים בכתביהם, אינם עומדים לצדו של ר' יונתן זכרון מאלול תקי"ב (בקונטרס אספקלריאה המאירה) לא די שהם דנים את הקמיעות כשבתאים: "שמנו על לבנו להראות פנים לכל צד אולי נוכל לדון בזה אף על צד הדק לעשות מדרש לפירושים ולדונם לכף זכות: כולו הפך טמא הוא ולא נמצא בו שום צד של זכות" אלא אף הוסיפו שבא לפניהם ספרי השבתאים ס' ואבוא היום אל העין ושאר דרושים "וראינו שהקמיעות הנ"ל מסתעפים משורשי שורש פורה ראש ולענה מאמונה הכוזבת של הספרים הנ"ל". מחבר הספר שלפנינו אינו מספר לקוראיו שיש גם צד כזה של השאלה. יש, איפוא מקום לחקירה, אם טענה זו שהיא גם טענת הרב יעבץ, מוצדקת ששורש הדברים אינו בקבלת האר"י ובעל ס' ברית מנוחה, אבל ישנו בספרי השבתאים דווקא, על החלק הראשון השלילי, כבר העירותי למעלה, שאפשר לימר בוודאות שכאן הצדק עם מתנגדי ר' יונתן. ועל החלק השני החיובי צריכה, לדעתי, לבוא חקירה ודרישה מיוחדת ויהי רצון שלא תאחר לבוא.

בקשר לזה יש לתקן עוד טעות בספרו (עמ' 322) השייכת לענין זה ושלקח אותה מספרו של גרונוואלד. הכרוז מפולין מיום כ"ז באייר תקס"ו "לזכותו של ר' יונתן" הלא הוא הכרוז הידוע של חכמי בראד וחביריהם נגד השבתאים בפודוליה אחרי הופעתו של פראנק. הוא נדפס בשלימותו ב"אוצר ההכמה" ליוסף כהן צדק (לבוב תר"ס עמ' 22—29) ואין בו אף צל של זכר לכל פרשת הריב באלטונא.

ועוד בירור נוסף של נקודה חשובה המופיעה אצל המחבר אגב גררא. הוא מביא (בעמ' 327) את דברי גרונוואלד שאנשים שהתחפשו כתלמידיו של ר' יונתן ומכרו קמיעות שייחסו לו, הוסיפו אש על המדורה. אבל מי שפיתח את ספרו של ד"ר ב. איזנברג (המחבר מכיר אותו רק מתוך כלי שני) מוצא שם דברים אחרים לגמרי! שם נמצא (תולדות קהלת האלברשטאט, בגרמנית עמ' 192—195) תרגום מאגרת אחת הכתובה בידי ר' אברהם האלברשטאט, תלמיד חכם נכבד בעיר ההיא ותלמידו ומעריצו של ר' יונתן. הוא מתון מאד ומשתדל לרכך ולהמתיק הדברים עד כמה שאפשר. ואם מטיל את כל האחריות על תלמידיו של ר' יונתן שמיררו את לבם של שאר גאוני ישראל על ידי שבחי הבעל שם שלחם שהוא ר' יונתן, ע"י יהירותם ורכילותם וגזעפיהם. הוא "מאמין" שהם שהעליבו את הגאון פני יהושע על ידי מעשה שכל העולם ייחסו לר' יונתן עצמו (כפי שמסופר שם). ושם נאמר: "והרי מה שהוסיף ביותר להוציא לעז עליז ולעשותו חשוד במיעות: שדווקא אלה הקוראים את עצמם תלמידיו המובהקים [Hauptschüler] ולמעשה לא טבלו אותם בישיבתו אלא ע"י מלחכי פינכא, הריהם מסתובבים ומשוטטים בקהילות זה עשרים שנה ולוקחים כסף רב מעמי הארץ בעד קמיעות שאומרים שקבלו אותם ממנו. בחיי רבינו זצ"ל נחשב דבר זה בעיני מתנגדיו לראיה חותכת על קיומה של שותפות במסחר הקמיעות בינו ובין המנוולים הללו¹ ואם השיגו קמיע כזה, גמרו אמר שהוא כתוב לפי אמנות שבתי צבי". ובכן הסגנון הוחזר הזה מגלה שהתלמידים הללו היו באמת תלמידיו של ר' יונתן אלא שכונת האגרת משתדל למעט בכבודם כי נראה שהכיר אותם ואף הוא חושד אותם בשבתאות.

(1) בגרמנית נאמר: galt dies als eclatanter Beweis, dass R. Jonathan mit diesen Blenden ein Compagnie-Kameot-Geschäft führe.

לשם הזיזות אינו מודה בשום דבר בפירוש, לא שהקמיעות באמת מר' יונתן ולא שתוכנם באמת שבתאי. ואלו בוודאי להטי דיפלומטיה של תלמיד המקור את רבו: אם קבלו את הקמיעות ממנו, הרי לא יוכלו להיות כתובים לפי דרכי המינים, ואם באמת יוכיחו שהם אמנם כתובים כך, יוכל לומר שלא ממנו קבלו אותם! וספקות וחששות יש גם לו כפי שהוא מודה בסוף האגרת. וחבל שלא גילה לנו את שמותיהם של התלמידים הללו שכפי שיוצא מדבריו למדו אצל ר' יונתן עוד בפראנק או במיץ, ונראה שהם מאותם חכמי מוראביה ופולאניה שהתימתיים מקשטות את ס' לוחות עדות לכבוד ולתפארת. וחבל על חבל שלא נמצא בידנו הנוסח העברי המקורי המדויק של אגרת זו.

ואם נשאל: תלמידים של ר' יונתן שהם שבתאים — הא כיצד? הרי המחבר מספר לנו בספרו (עמ' 172) שבשנות החמשים ואילך¹ כבר נעלמו אף אחרוני עקבותיה של השבתאות באירופה המערבית! כן, בפדווליה הרחוקה היה עוד איזה ניצוץ שנחלקת בתנועה הפראנקיסטית אבל „במערב“ — הלא מזמן רב שבקה השבתאות חיים לכל חי! המדבר עליה כעל תופעה היה בימי הרב יעב"ץ הרי זה דומה למעורר את שאלת העובדים בארצות הברית היום! כל זה בעיני המחבר „חידה“ פסיכולוגית הטעונה בירור מיוחד! ואתה עומד ותמיה על הידיעות ההסטוריות של המחבר הזה, הוא לא שמע כלום. הוא אינו יודע שיש לנו ידיעות רבות על תנועה שבתאית חזקה בכמה וכמה קהלות, ידיעות שאינן תלויות כלל ב„דיקלמציות“ של הרב יעב"ץ. הוא אינו יודע על קשריה המשפחתיים עם השכבה היהודית השלטת והעולה בכמה מהקהלות החשובות ביותר בארצות הקיר"ה. בעיניו הכל חידה. אבל בעינינו אין כאן חידה, ויעב"ץ ידע יפה מאד במה נלחם. דבריו על הפצת השבתאות אינם דברי חלום כלל. ואציין דוגמאות מעטות להעמיד את המחבר על טעותו היסודית שקלקלה את כל שורת דיונו.

על מציאותם של שבתאים מאמינים בהמבורג ואלטונא עוד בשנים אחרי פטירת ר' יונתן ואפילו אחרי פטירת ר' יעקב עמדין יש לנו עדות בלתי תלויה ופנימית מחוגי השבתאים עצמם, ונדפסה כבר כמה שנים. קראוזהאר מביא בספרו הפולני על הפראנקיסטים (כרך שני עמ' 33) מתוך ה„קרוניקה מחיי פראנק“ — מקור חשוב מאד מחוג תלמידיו ומזכיריו של פראנק — שהשבתאים בערים הללו עמדו בחליפת מכתבים עם פראנק כל אותו הזמן. לשנת 1777 מספר רושם הקרוניקה שבאו מכתבים מאת בני הכת בקהלות אלו המבקשים לשלוח אליהם את „תמונת העלמה“ (זוהו פראנק) „וביים כ"ב בחודש מאי לשנה ההיא צוה האדון להכין שלש תמונות בועיר אנפין“ ושתיים מהן נשלחו במצותו אל השבתאים באלטונא. ובכן קיימת קבוצה כזאת והדין נותן שלא מן השמים נפלו השבתאים הללו ויש כאן עדות האומרת הרבה מאד. הרב יעב"ץ לא ראה חלום ולא המציא מה שלא בא לעולם. דבריו וגביות העדות השונות שבספריו על בעלי בתים ממפלגת ר' יונתן שגילו את אמנותם השבתאית גם לבחורי ישיבה וגם לאנשים אחרים שבאו בסודם, מתחזקים ויש להם על מה לסמוך.

בפרוסטיץ היתה מפלגת השבתאים חזקה כל כך עד שהותר לשליחיו של יעקב פראנק (שבאו לשם בשנת 1769) לדרוש על ענייניהם בבית המנסת בפרהסיא! ועיין דברי יעקב פריימאן ב-JJLG כרך חמשה עשר עמ' 35, וכן בס' התאבקות ה' לבוב דף פ"ג ע"ב. על הקשר בין פרוסטיץ מרכז השבתאים ובין פרוסטיץ המסרופולין של

(1) באנגלית: When Jacob Emden was so obsessed with Sabbatarianism

ההשכלה והריפורמה עמד כבר ליאופולד לעזו לפני מאה שנים. והשבתאים האלה היו גם בעלי בתים פשוטים (עניים ואמידים) וגם לומדים, רבנים וסופרים — בשו"ת תשובה מאתכה ח"א סי' ק"י באה תשובה על ספר תורה שכתב אחד מהמאמינים בפרוסטין. עדויות ממקורות שונים לגמרי יש לנו על קשריהם של אנשי השכבה העליונה עם השבתאים. בק"ק ברלין, ווין, פרוסטין, פראג, ברין וברעסלא היתה לאנשי הכת תמיכת העשירים בעתים מתחלפות של המאה ה-19. כדאי לציין שאפילו המסיונרים המשוטטים בין היהודים מטעם מוסדו של קאלנברג (Callenberg) בהאלי מעידים על זה בדו"חות הנדפסים שלהם — שהם בכלל עשירים בידיעות חשובות על השבתאים, ובפרט מהשנים שלפני פרוץ ריב-הקמיעות, ואיש עוד לא השתמש בהם! חבל רק שהם משמיטים כמנהגם בכל מקום, את שמות הערים. הקצין הגדול זלמן דוברושקא בברין ורוב שותפיו בעסק הטאבאק שלו היו שבתאים. אשתו שבתאית וכנז שבתאים. (וקשרים אמיצים לר' זלמן עם ר' יונתן ועם בניו). האצילים הראשונים מבין היהודים באוסטריה היו בקשרי משפחה עם השבתאים או בעצמם שבתאים. ואין לשכוח כאן מה שידוע לכל החוקרים ומהוה עובדה נכבדה ביותר בחקירת השבתאות: אנשי ה"כת האורורה" רגילים להשיא את בניהם לבנות ה"מאמינים", בין מרצון בין מאונס, ועיין גם על זה בשו"ת תשובה מאתכה לר"א פלעקלש ח"א סי' ח'. כידוע היו חשדים על העריות ושאר עבירות המורות ממין זה והוכרחו להשתדך ביניהם כי בניהם נחשבו לממזרים. (היתה מסורת-משפחות מפותחת מאד בידון זה). על כן יחסי המשפחה של החשובים שבין השבתאים מלאים ענין ולעתים קרובות מתגלים על ידם דברים מאלפים. למטה אביא דוגמה לכל זה מצאצאי ר' יונתן אייבשיץ עצמו.

דבריו של הרב יעב"ץ על המשפחות השבתאיות בפראג אף הם אינם קלושים כלל מן האויר אלא מתאשרים ע"י תולדות המשפחות ההן וע"י מסורתן. בניהם, אחיהם ונכדיהם שבתאים. לא רק יעב"ץ מספר שבין תלמידי החכמים שבפראג (חבירי ותלמידי של ר' יונתן!) יש מבני הכת. המסיונרים מהאלי שמעו זאת מיהודי בוהמיה ואף הדפיסו הדבר עוד בשנת 1736 (ובכלל דבריהם הם מספרים גם ש"הרב המפורסם בפראג" דהיינו ר' יונתן הנזכר אצלם כ"פ לשבח, היה מן המאמינים בשבתי צבי¹). ואין כאן לדבר על "המצאותיו" של יעב"ץ — חמש עשרה שנה לפני הריב! ארבעה הם תלמידי החכמים הזכ"ר נכבדים בפראג שנחשבו לאנשי בריתו של ר' יונתן: ר' זרח איידליץ, ר' זלמן קרוב (Koreff), ר' אפרים וועלה ור' יונה לנדסופר. על הראשון אין אנו יודעים אם האשמותיו של יעב"ץ נגדו נכונות. בין קרובי משפחתו של חשני יש בהם הידועים כשבתאים. על שני האחרונים אנו יודעים ממסורת בני משפחתם עצמם שה"האשמה" עליהם נכתנה! בידי נמצאת העתקה מצוואת נכדם (המשפחות באו בקשרי שידוכין). גוסליב וועלה, והוא מתפאר בזה. מנהיגם הרחמני של השבתאים בפראג, ר' יונה וועלה, הוא בן אחיו של ר' אפרים ונכדו של ר' יונה לנדסופר! והוא הדין לגבי משפחת באנדי המפורסמת: דור אחד לאחר שמנה הרב יעב"ץ את אחד מראשי משפחתם בין השבתאים הנסתרים

Bericht von einer Bemühung um das Heil des jüdischen Volkes (I
XIV (1736) p. 165—166.

סידרה שלמה מהספרים יקרי המציאות הללו מצאתי, למשל, בסינטיני בספרות ההיכר
יוניץ קליג, וחודה רבה לידידי מר משה מארכס שסייע בידי ע"י העתקו.

החשובים (ס' תורת הקנאות, עמ' 121), אנו מוצאים את המשפחה הרחבה הזאת. עד כמה שנשארה בפראג, רובה ככולה במחנה השבתאים — והפעם בגלוי¹). וכל אלו משפחות נכבדות ומיוחסות ביותר והכל בלבד של אירופה המערבית. נראה שהדברים אינם פשוטים כאשר ראה אותם המחבר, שכל העובדות האלה וכל האוירה שהם מעידות עליה, אינן קיימות בשבילו.

הוא אומר (בעמ' 245) „אף אחד מבניו ומבני בניו של ר' יונתן אייבשיץ, מעולם לא נפל עליהם כל חשד של שבתאות”. לא מעט תמהתי למקרא מלים ספורות אלה. והלא ממש איפכא מסתברא! כדאי לבדוק במקצת את המסורת ולראות כמו כן עם מי באי צאצאי ר' יונתן בברית הנישואין.

בנו הגדול משיא את בנו יצחק לתוך משפחת בראנדייס שיש לה ייחוס שבתאי וקשרי משפחה וידידות שבתאיים הבולטים לעין.

על בנו השני ר' נתן נטע יש חומר רב בספרי יעב"ץ המוסר גם דרשה שבתאית שלמה ממנו. נניח שאין לסמוך עליו — אבל גבריאלי בנו של ר' נטע זה שיסד בית כנסת לעצמו בדורעסדען נחשב לשבתאי — וזאת הפעם בלי ספק בצדק. (ובהערה מוסיף גם המחבר שלנו שיש כאן „אולי יוצא מן הכלל”! ואלה דברי ד"ר ב. בער קרוב למשפחת אייבשיץ ונזהר מאד בכבודם ובחזר בלשון דיפלומטית: „גם על גבריאלי אמרו המלשינים שהיה מכת ש"ץ ובסתר נסע לכנסיות שלהם. ואחד ממידעיו שאלו על זה ואמר לו: פקה אתה, מה ראית לשטות הזאת? ויען גבריאלי ויאמר שהוא יודע שאין ממש בדבריהם והוא רק משטה בהם להוכיח שקדם על פניהם” (תולדות בני יונתן, באוסף מכתבי שפת קודש, פראג תר"ו, עמ' 83). ובכן „המלשינים” צדקו והוא נסע לפגישות השבתאים בפראג. איך יש לנו לדון את תשובתו (אם בכלל ניתנה תשובה כזו ואין כאן רק ספורי הסניגוריה הידועים למדי) — הרי זה יוצא מעובדה מאלפת: את בתו השיא לבנו של השבתאי הגלוב והמפורסם ביותר של הימים הללו, ר' יונה וועלה בפראג. הוא הוא שבביתו היו אספות בני הכת, ששלח את בניו לאופנבאך „חצר” של בני פראנק, ושחבר ספרות שלימה כדי להפיץ את דעותיו ודעותיו של יעקב פראנק בין „המאמינים”. ור' יונה וועלה יודע למי לשדך את בנו. חתנו האחר, לעזו פון העניגסבערג, פראנקיסט נלהב. וכן שאל המשפחות שלהן נתן את בניו. כולן ידועות לנו יפה כשבתאיות! מכאן כמה היה „משטח” ד"ר גבריאלי אייבשיץ בשבתאים.

ור' מרדכי בנו השלישי של ר' יונתן? הרי כאן אומר לנו אפילו ד"ר ב. בער (עמ' 78): „אם כן מתוך מבוכה וזהירות, את האמת (המתאשרת גם ממקורות אחרים): „בתוך עמו היה יושב ... אך לא אחזד שיצא עלי קול שהוא מכת ש"ץ ואמרו עליו שלא התענה בת"כ” ויצא בזה ומי יודע אם אמת או שקר הדבר... בקי בנגלה ובנסתר, גם בחכמות חיצוניות ובלשונות העמים” — הכל לפי דמותם האמיתית של השבתאים האחרונים שהם יחד עם זה גם ראשוני המשכילים, וכבר הארכתי על זה במקום אחר. והקול הזה שר' מרדכי (שאביו מהלל אתו מאד בהקרמתו לס' כרתי ופלתי) היה שבתאי.

(1) על ר' מרדכי, מבני המשפחה הזאת, שנשדך למשפחה שבתאית אחרת, נאמר בפירוש בגבית עדות מן החבורה החלוצית עליו „שאינו מן המאמינים” ואמר עליו תיפח רוחיה (התאבקות, לבוב תרל"ז, דף ל"ה ע"א).

יצא כבר בחיי אביו, כפי שמליחות גביית העדות שבספרי הרב יעב"ץ למכביר. ר' מרדכי היה עשיר גדול ורדיפות לא יכלו לפגוע בו.

וגדולה מזו: בנו של ר' מרדכי זה היה שמו גם כן יונתן והוא ידוע לנו כפראנקיסט מתוך דעת מוסמכת ביותר. ד"ר בער ממעט בדברים עליו (עמ' 87), גם עסק בנסתרות ולסוף ימיו נשתנה ומוסיף שהיה כבד פה וכבד לשון. בתכונותיו של משה פארגעס על המאמינים בפראג ובאופנבאך מסופר, איך שלח אותו אביו ר' גבריאל פארגעס בשנת 1798 ל"חצר" באופנבאך. הוא עבר דרך דרעסדן, מקום מושבם של רוב בני משפחת אייבנשיץ. "היתה לי אגרת המלצה לאדון אחד, אייבנשיץ שהיה מאנשינו" (כלומר: מהשבתאים). כך נדפס בתרגום הזכרונות שפרסם בשלימותו לראשונה הד"ר נ. געלבער בהיסטארישע שריפטען פון יו"א כרך א' עמ' 269. אבל בנוסח המקורי שד"ר נ. געלבער חזאל בטובו למסור לי לעיון, כתוב בפירוש "אן איינען העררן יונתן אייבנשיץ, איינען דער אונגריגען". מהמשך דבריו שם מוכח שזהו בלי כל ספק בנו של ר' מרדכי הנ"ל כי אומר עליו שהיה צעיר וכבד לשון יצא מן הכלל. גלבר חשב את השם יונתן לטעות הסופר כי נעלם ממנו שהיה עוד יונתן אייבנשיץ שני, ויחס הדברים לחולף אייבנשיץ, אבל זה היה או כבר כבן ששים ואף פעם לא היה כבד פה! ובכן, מצאנו גם את בנו של ר' מרדכי בין השבתאים הפעילים!

על בנו האחרון של ר' יונתן, הוא וחולף הידוע, אין צורך להרבות במלים. ברור שהיה שבתאי וגביית העדות המרובות עליו ועל פעולתו וקשריו, אינן מפסידות את ערכן ההיסטורי רק מפני שנדפסו בספריו של ר' יעקב עמדין. ולבסוף יש גם לחשוב כי המשפחה הפראגאית שלתוכה השיא ר' יונתן את בתו הבכירה, היא משפחת קאסוביץ, ידועה לנו כמשפחה שבתאית לא רק מספר יחידות הקנאות אלא גם מתוך זכרונות של פארגעס ומתעודות ארכיוניות שנחפרו בכרך האחרון של ספר השנה לתולדות היהודים בצ'כוסלובקיה (לשנת 1938, עמ' 364).

עובדות מפתיעות אלו על צאצאי ר' יונתן וקשרי המשפחה שלהם אינן עשויות לחזק את שיטת המחבר בחקירת הריב ואת דעותיו על אמת ושקר בטענות הצדדים. אם זוהי האוירה במשפחת ר' יונתן (והרי בניו ובני בניו מתפארים בו תמיד וגאותם בו ניכרת במה שעשו גם השבתאים שביניהם להפצת ספריו) — הלא מן ההכרח שתתעורר השאלה אם אין מכאן חיזוק גדול לחשד שיצא על ר' יונתן עצמו. ואני סבור שדווקא מה שאנו יודעים על השבתאית המאוחרת שהיתה במידה רבה מעין "דת משפחתית" (ודברתי על זה למעלה), מוסיף משקל רב לחשד זה. אם צאצאי המוקירים את זכרונם ביותר ומתגאים בו, אינם משיגים בקלות הנוראות של אביהם שקלל בפרהסיא את כל המאמינים השבתאים וכל מי שיצטרף אליהם, והם עושים כל מה שהקלות וההכרזות הללו אוסרות, אולי היתה להם דעה מיוחדת ומיסדת בדבר ערכו? דעה שלא יכלה להתרחק בהרבה מזו שהביעו מתנגדי ר' יונתן כמה פעמים? טענה זאת כשהיא לעצמה, אין, כמובן, כוחה להכריע בשאלה עדינה ואחרת כל כך. אבל אין לשכוח אותה כשיבואו פעם לעשות את החשבון האחרון של כל הטענות והמעצות שבסוגיא זו.

כי זה ברור: חשבון הטענות שהמחבר עושה, לא עלה יפה ולא יעמוד. עמדתו על נקודות אחדות שנראו לי חשובות ויכולתי לעמר על הרבה נקודות אחרות. הוא נגרר אחרי פירושים בלתי מדויקים של תעודות שפירושן צריך לפני ולפנים, אי אפשר, למשל, להוציא מאגרתו של ר' מרדכי גומפריץ, באמן הקהלה במין, לר' יונתן את

המסקנות שהמחבר (בעקבות שאר הסניגורים על ר' יונתן) מסיק ממנה בעמ' 226. ר' מרדכי כתב לר' יונתן (לכל הפחות נדפס כך בס' לוחות עדות) ש"הכריו"ז אותו לחתום מטעם הקהלה (עם שאר עדים) על אישור העתקתם של הקמיעות החשודים. אבל אפילו במכתב הזה לא נאמר שמה שהחם, לא היה נכון לפי תוכנו. דבריו "מה שיצו עלי אני מוכרח וההכרח לא ישובת ולא יגונה" אינם אימרים שקיים העתקות מזויפות אלא שהיה מוכרח לעשות חובתו. ואלו היה מביא המחבר את כל דברי דוד כהנא בענין זה, היה חקורא מכיר שגם הסענה שכל האגרת הזאת לא יצאה כלל מידי ר' מרדכי גומפריץ, יש לה על מה לסמוך (ואיני בא להכריע כי האגרת השניה המכחישה את הראשונה נמצאת בכ"י ועוד לא ראיתיה).

גם אם נניח שיש צד פתולוגי בטבעו של יעב"ץ — ודומה עלי, כפי שאמרתי בתחלת דבריו, שכל מבקר ומנתח כתביו לא יטיל ספק בצדקת הנחה זו — הרי אין לשכוח גם את גדולתו של האיש, ונראה לי שהמחבר לא העריך אותה כהוגן. לשוא חפשתי אצלו הערכה של מפעלו בבקורת ס' הוזהר (בס' מספחת ספרים), כאילו מילתא זוטרתי היתה זאת לסול את דרך הבקורת ההסטורית והפנימית בספרות הקבלה. מי שמשוה דבריו עם ס' ארי נוחם (שלא היה ידוע לו), הרי יראה בעליל כמה רב הכח הרחני שבחכם זה. אבל המחבר מקבל דברים כאלה כאלו מובנים הם מאליהם. מי שיאמר היום על ר' יונתן אייבשיץ שהיה שבתאי, בודאי לא יבוא להכחיש שהיה גאון גדול בתורה. ומי שיאמר היום על ר' יעקב עמדין שטענותיו היו במידה רבה נכונות הרי מכלל דבריו לא יצא בהכרח שהיה גם אדם נפלא ונפש טהורה ותמימה. אולי נכון שהגאון הזה הוא גם ענין לרופא אבל טעותה הגדולה של כל שיטת המחבר היא שאינו רואה בו אלא ענין לרופא בלבד.

באתי לקבוע בדברי בקורת אלה שיש פגיונות רבה במשפטי המחבר. הוא לא הבין את מצבה ההסטורי של התנועה השבתאית ואת תפקידיה. את הטענות על ר' יונתן פיסר ביד קלה. הוא דורש שלא יתקבל שום פרט בספרי ר' יעקב עמדין בלי ניתוח זהיר (עמ' 322). אין ספק שדרישה זו צודקת לגבי כל מקור הסטורי שמוצאו מאחד הצדדים בפולמוס דתי. אמת שדברים רבים בספרים אלו אינם עומדים בפני הבקורת ולא קשה ביותר להרגיש בהם ולגלות אותם. אבל הבדיקה בדבריו הנוגעים לשבתאות מוכיחה (וסבורני שנה יוצא למדי גם ממה שנאמר למעלה לגבי כמה פרטים) שאמנם כן יש בהם יסוד חזק מאד. גם ר' יעקב עמדין טעה בהערכת השבתאות והשבתאים, ואי לזאת, לא מפני אנו חיים. אף הוא לא הבין לרוחם של הזרמים השונים בתנועה זו וראה לנגד עיניו אך ורק את השבתאות הגיזיליסטית. כתבתי את ספרי "חלומותיו של השבתאי ר' מרדכי אשכנזי" כדי להוכיח על יסוד מוצק שהיו גם זרמים אחרים בתנועה ושבתאליזם על הפקרות ופריצות אין ממצים את מידותיה. ואיני צריך לחזור על מה שכתבתי בנידון זה במאמרי "מצות הבאה בעבירה" בקובץ "כנסת" ב' ובספרי הגל' בעמ' נ"ב. אבל הבקורת ההסטורית תוסיף לראות בספרי ר' יעקב עמדין, וגם בספריו נגד ר' יונתן, מקורות נכבדים מבחינת חומר העובדות הצבור בהם לידעת התנועה השבתאית ואישיה. המעיין בספרי של המחבר לא יוכל להסיק ממנו ששאלת שבתאותו של ר' יונתן נפתרה, ולא כל שכן שנפתרה בשלילה.

1107 **Dubnow, Simon [Markovich]**. Mein Leben, hrsg. von Elias Hurwicz. (Aus dem Russischen übersetzt von... Elias Hurwicz und... Bernhard Hirschberg-Schrader). Berlin, Jüdische Buchvereinigung, 1937. 255, [1] p., port. 8°.

תרגום מקוצר מן המקור הרוסי, שיצא בשני כרכים ומקיף את הזמן מילדותו של המחבר עד עזבו את רוסיה בשנת 1922. המחבר בחר בשביל תרגומו את החשוב ביותר מבחינה אישית והיסטורית והשמיט מה שאין בו ענין לקורא המערבי-אירופי. בתחלת הספר ע' 5-8 הקדמה מאת א. הורביץ. — את המקור (כרך א') ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 468. שם גם הערכה מאת ב. שוחטמן; את התרגום העברי ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 150.

1108 **Galanté, Abraham**. Histoire des Juifs d'Anatolie. 2me volume. Istanbul, typ. M. Babok, 1939. 2 p. l., 351 p., illus., facsim., maps. 8°.

הכרך הזה כולל תולדות היהודים בקהלות אנטוליה. פרט לקהלת איזמיר שלה היה מוקדש הכרך הראשון. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 342.

1109 **Haas, Jacob de**. Louis D. Brandeis; eine biographische Skizze. Mit besonderer Berücksichtigung seines Beitrags zur jüdischen und zionistischen Geschichte. Mit dem Wortlaut seiner Reden 1912-1924, von Jacob de Haas. Aus dem Englischen von Nadja Stein. Berlin, Fischer-Druck, [193-?]. 341 p., port. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה י' ע' 77; שם גם הערכה מאת ג. מ. הימן ז"ל.

1110 **Hyamson, Albert M[ontefiore]**. David Salomons. London, Methuen & Co., (1939). XI, 140 p., pl., ports., geneal. tab. 8°.

"The second Sir David (Lionel Salomons)": pp. 107-113.

"The writings of Sir David Salomons": pp. 127-128.

"The writings of Sir David Lionel Salomons": pp. 129-130.

תולדותיו של העסקן היהודי באנגליה דוד סלומונס (1873-1797). היהודי הראשון שהיה ציר בפארלמנט וראש עיריית לונדון.

1111 **Langh, Philip A.** Four thousand years of Jewish contributions to civilization. (Seattle), [1934]. 61 p. 8°.

התוכן: Introduction. — Rediscovering the Old Testament. — Those strange men, the Prophets. — The Bible as literature. — What Christianity owes to Judaism. — Talmud and Kabbalah. — Six great Jewish thinkers. — Israel among the nations today. — Bibliography.

1112 **Langh, Philip A.** The story of Jewish culture, by Philip A. Langh, and Herbert H. Gowen, Warren J. Hastings, Edward Wagenknecht. Seattle, Wash., (pref. 1935). 73 p. 8°.

התוכן: Foreword. — The story of Jewish art. — The story of Jewish

music. — The story of Jewish literature. — Jewish marriage, its evolution and customs. — The story of Jewish philosophy. — Religion looks toward the future.

1113 **Laredo, Isaac.** Memorias de un viejo tangerino, ... leyendas y resúmenes históricos de Tánger, desde los tiempos más remotos hasta hoy. Descripciones, narraciones, biografías, documentos, instituciones, etc. Madrid, typ. C. Bermejo, 1935. 2 p. l., [IX]-XV, 573 p., 1 l., illus., facsim., ports. 8°.

„זכרונות של זקן מסוגיר“.

1114 **Levin, Shmarya.** Jugend in Aufruhr. (Deutsche Übertragung von Martha Fleischmann). Berlin, E. Löwe, 1938. 2 p. l., [7]-330 p., 1 l. 8°.

מהדורה א' של ספר זה ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 77-79, שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן.

1115 **Mexico.** Archivo general de la nacion. Los Judíos en la Nueva España ; seleccion de documentos del siglo XVI. correspondientes al ramo de inquisicion. Mexico, Talleres graficos de la nacion, 1932. 3 p. l., IX-XXIX, 373 p. 8°.

—Publicaciones del Archivo general de la nacion. XX.

בראש השער: Estados Unidos Mexicanos. Secretaria de gobernacion.

1116 **Palmer, H[urly] P[ring].** Joseph Wolff, his romantic life and travels, ... London, Heath, Cranton, Ltd., 1935. 222 p., map., pl., ports. 8°.

יוסף וולף (1795-1862) היה בנו של הרב מוויילרסבך בפרנקנטיה והמיר דתו בימי בחירתו. תחילה לקתוליות ואח"כ לדת האנגליקנית. בשנות השלשים למאה הי"ט נעשה מיסיונר בין היהודים והרבה לנסוע ביחוד בארצות המזרח. בא"י היה שלש פעמים. הוא היה המיסיונר הראשון בחימן. בספר זה מתוארים בקיצור חייו, מסעותיו והרפתקאותיו.

1117 **Przeciwno korupcji i złym obyczajom ; sprawa Chaima Rasnera...** Warszawa, typ. "Floryda", [1936 ?]. 12 p. 8°.

נגד קורופציה ומדות רעות ; הענין של חיים ראנר.

1118 **Thémanlys, Pascal.** Grands d'Israel, des pharisiens à nos jours. Paris, Éditions Rieder, 1938. 288 p. 8°.

התקן: Introduction. — La lumière des Tannaïm : Hillel et Shammaï. Johanan ben Zaccai et ses élèves. Akiba. Siméon bar Yohaï. Jehouda le Saint. — La lumière du Talmud : Johanan ben Napaha et ses collègues. Rab et Samuel. Les derniers Amoraïm. — La lumière du moyen-âge : Les gaonim.

Saadia. Les maîtres occidentaux. Raschi. Yehouda Hassid. — La lumière des sépharadim : Hasdaï ibn Chaprouth et Samuel ibn Nagrela. Salomon ibn Gabirol. Jéhouda Ha-Lévi. A. Ibn-Ezra. Moïse Maïmonide. Moïse Nahmani et les Kabbalistes. Moïse de Léon. Isaac Abrabanel. David Reubéni et Salomon Molkho. Joseph Nassi, duc de Naxos. — La lumière du Zohar : Jacob Berab et Joseph Caro. Isaac Louria et Haïm Vital. Manasse ben Israel. Les grands excentriques. M. H. Luzzato. — La lumière hassidique : Israel Baal Chem Tob. Dov Beer. Les Tzaddikim. — La lumière de l'émancipation : Mendelssohn. Abraham Furtado. Les précurseurs du Sionisme. Herzl. Les grands haloutzim. ביבליוגרפיה: ע' [283]—284.

1119 **Torrance, T[homas]**. China's first missionaries ; ancient Israelites... London, Thynne, 1937. 125 p., pl., port. 8°.

המחבר היה במשך שנים רבות מיטיגור נוצרי במערב סין. בספר זה הוא מתאר את מנהגיהם החילוניים והדתיים של השבטים השוכנים על הגבול המערבי של סין. באזור ההרים בין סין וטיבט, והידועים בשם צ'נג'מין. על יסוד בדיקה והשוואה בא המחבר ליד מסקנה שהם מצאצאי יהודים שהתיישבו בסין עוד לפני חורבן הבית השני.

1120 **Wilhelm, Kurt**. Von jüdischer Gemeinde und Gemeinschaft ; aus Gemeindebüchern, Satzungen und Verordnungen ausgewählt und deutsch hrsg. von Kurt Wilhelm. Berlin, Schocken Verlag, 1938. 107, [1] p. 8°.

=Bücherei des Schocken Verlags, 86.

1121 **Związek żydowskich inwalidów, wdów i sierot wojennych w Warszawie**. Żydostwo polskie swym braciom którzy walczyli o niepodległość i wolność kraju. 1905-1918. Warszawa, Związek żydowskich inwalidów, wdów, i sierot wojennych w Warszawie, (1936). 90 p. incl. illus., facsim., ports. 4°.

"Materjały zebrane przez Biuro historyczne Związku Żydów — uczestników walk o niepodległość Polski."

אגודת האינבלידים היהודים, אלמנות ויתומי המלחמה בורשה. היהדות הפולנית.

לאחיה שלחמו לעצמאותה וחירותה של הארץ. 1918-1905.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים איי מס' 900, 916, 967, 990.

עם ישראל בהווה

1122 אויפמונטערונגס-יווערטער... ארויסגעגעבען דורך א גרופע מענטשן וואס האבען זיך גישטעלט דעם ציל צו ערמטיגן די אלע וואס פילן זיך פערצווייפלט און צובראכן צוליב די יעדדיגע באדינגונגען פארן יידישן פאלק. קנטרס א. ווארשא, "אמן", תרצ"ו. 16 ע' 8°.

מהמעטפת. — בראש המעטפת: איטנאבע 1.

- 1123 אינטערנאציאנאלער ארבעטער ארדן. נאציאנאלע עקזעקוטיווע. דער אינטערנאציאנאלער ארבעטער ארדן אין אידישן לעבן; באריכט פון ר. זאלצמאן... [ניו יארק?], (אריינגעגעבן פון דער נאציאנאלער עקזעקוטיווע [1] פון דער אידישער סעקציע. אינטערנאציאנאלער ארבעטער ארדן), [1938?], 63 ע', 8°.
- על המעטפת: דער ארדן אין אידישן לעבן, פון ר. זאלצמאן; באריכט צום פערטן צוזאמענטאג פון אינטערנאציאנאלן ארבעטער ארדן, פיטסבורג, אפריל, 1938.
- 1124 „אַרט“, באריכט פאר דער צייט 1930—1936, [פאריז, תרצ"ו—], 9, 10, 22, 19, 17 דף. 4°.
- הקטוגרף מכתב-מכונת בצד אחד של הדפים.
- את הקודם ראה ק. ס. שנה ט' ע' 340. — ראה גם לחלן מספר 1142.
- 1125 וואולמאן, ל. אויף דער וואך פון יידישן פאלקסגעזונט <15 יאר „טאוו“>. באגלייט-ווארט פון ג[רשון] לעווין, ווארשע, „טאוו“, 1937, 115, [1] ע', טבלאות, פורטרטים, תמונות. 8°.
- 1126 ווילנער אינפארמאטאר פאר האנדל, אינדוסטריע, האנטווערקעריי און פרייע פראפעסייעס. 1 יארגאנג. ווילנע, 1937, [1] דף, 88, [4] ע', 8°.
- הערור: ד. יוסאן.
- 1127 טוביווי משה. אידען אין וועגען אידען, (Warszawa), „מולדת“, [1936?].
- 29, [3] ע' 8° = פערלאג „מולדת“, 1.
- 1128 ליכטענבערג, שלמה. חסד לאומים; דער שאס אין דאוואס און זיין אפקלאנג אין וועגעווע. לאדן, (דפוס „Progress“), תרצ"ו, 32 ע', פורטרט. 8°.
- על עמ' ד' של המעטפת שער נוסף בפולנית.
- 1129 לעשטשינסקי, יעקב. וויפל יידן זיינען פאראן אויף דער וועלט? ווילנע, ייווא, 1938, 11 ע', טבלאות. 8°.
- תמצית ממחקר של המחבר שנדפס ב„יווא-בלעטער“ כ' IX מס' 54 > אפריל—מאי 1936 <, ע' 161—198.
- המחבר מעריך את מספר היהודים בסוף שנת 1935 בששה עשר ורבע מיליון (לעמא מספרם 3.5 מיליון בהתחלת המאה ה"ט). — מהם 27.4% באה"ב של אמריקה, 19.4 בפולין ו-18.1 ברוסיה הסובייטית.
- 1130 קאטיק, מ. דער ערשטער יידישער וועלט-קאנגרעס; אפשאצונגען און פערספעקטיווען, פאריז, ניו יארק, גענף, עקזעקוטיווע פון יידישן וועלט-קאנגרעס, (1937) תאריך ההקדמה), 37, [1] ע', [1] דף. 8°.
- 1131 קראנוועק, ה. פארוואס דארף די רעליגיעזע ארבעטערשאפט זיין ארגאניזירט? (Brześć n. B.), „פועלי אגודת ישראל“, תרצ"ו, 40 ע', 8°. מהמעטפת.
- 1132 Bentwich, Norman, The Jewish plight in Europe... (Tonbridge, Kent., typ. Whitefriars Press), [1938]. 10, [1] p. 8°.
- “Reprinted from ‘The Nineteenth century and after’, March 1938, v. 123.”
- מהמעטפת.

1133 **B'nai B'rith**. Proceedings of the fifteenth general convention of the Supreme Lodge B'nai B'rith, held in Washington, D.C., May 8 to 11, 1938. [Washington], Dunic Printing Co., Cincinnati, [1938]. [1] l., [3], V, 558 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 59.

*1134 **Cobbett**, pseud. Jews and the Jews in England. London, Boswell Pub. Co., 1938. 117 p. 8°.

1135 **Cohen, Israel**. The Jews in Rumania... (Tonbridge, Kent, typ. Whitefriars Press), [1938]. 18 p., 1 l. 8°.

"Reprinted from 'The Nineteenth century and after', March 1938, v. 123".

מהמעטפת.

1136 **Eisenstein, Ira**. Creative Judaism...; based on "Judaism as a civilization", by Mordecai M. Kaplan. New York, Behrman's Jewish Book House, 1936. XIII p., 1 l., 202 p. 8°.

התוכן: Introduction. — The forces that create the problem. — The forces that are helping to preserve Jewish life. — Which forces will prevail? — The current versions of Judaism. — The proposed version of Judaism. — Israel. The status and organization of Jewry. — God. The development of the Jewish religion. — Torah. Judaism as a way of life for the American Jew. — Conclusion: Creative Judaism—a program.

1137 **Friedländer, Günter**. Jüdische Jugend zwischen gestern und morgen. Berlin, Vortrupp, Jüdischer Buchverlag, 1938. 32 p. 8°.

=Jüdische Wirklichkeit heute, eine Schriftenreihe, Heft 2.

1138 **Harand, Irene**. "Sein Kampf" Antwort an Hitler. Wien, (Im Selbstverlag der Verfasserin), 1935. 1 p. l., 5-347, [1] p., port. 8°.

מתברר הספר היא לוחמת ידועה באנטישמיות ולהגנת זכויות היהודים.

1139 **Hermansson, Magnus**. Where now little Jew?; tr. from the Swedish by Catherine Djurklou and Mary Weismann, ed. by Dorothy Waring. New York, Bonnier, (c1938). VIII, 306 p. 8°.

המחבר, המתאר את השאלה היהודית בפרוסטרוט ובבהירות, בא לידי מסקנה שאין לה אלא פתרון אחד, והוא התבוללות גמורה, ובכללה התבוללות דתית. של היהודים בין העמים הנוצריים באירופה ובאמריקה, ובתנאי שהנוצרים יתנהגו כלפיהם במדה נוצרית ויסיעו לתהליך זה. המחבר מסיים את ספרו במימרה של ישראל ונגיל: "אילו נתנהגו בנו הנוצרים במדה נוצרית לא היה נשאר אף יהודי אחד באירופה". בהמשכת

השנאה הגזעית ליהודים היא רואה סכנה לעמי אירופה, כי היא תביא, לדעתו, ליציאה גמורה של היהודים מאירופה ומאמריקה ולהתישבותם בין העמים השחורים והצהובים באפריקה ובאסיה, ואז ישמשו "השאר שבעים" למלחמת-השמד של הגזעים האלה נגד הגזע הלבן.

1140 John Simon Guggenheim Memorial Foundation, 1937 and 1938 report of the secretary and treasurer. New York, [1938]. 241, [1] p. 8°.
את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 462.

1141 Kahn, Herbert. Die jüdischen Handwerker in Deutschland ; eine Untersuchung auf Grund statistischer Unterlagen der Reichsvertretung, von Herbert Kahn unter Mitwirkung von Walter Ansbach. Berlin, 1936. 1 p. l., III, 110 numb. l. incl. tab. 4°.

Reichsvertretung der Juden in Deutschland. Statistische Abteilung.
הקטגוריה מכתבי-מכונה בצד אחד של הדפים.

1142 Ort. Jewish reconstruction work ; figures and facts 1930-1936. Paris, Ort-Union, 1938. 65 p., [1] l., XI, [1] p., map. 8°.

השנה לעיל מספר 1124.

1143 Paprocki, St[anislaw] J. Polen und das Minderheitenproblem ; Informationen in Umrissen, unter Leitung von St. J. Paprocki. Warszawa, Institut zur Erforschung der Minderheitsfragen, 1935. 173 p., 1 l. 8°.

על היהודים : ע' 134-164, על הקראים : ע' 173.

את הספר באנגלית ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 215.

1144 Parkes, James [William]. The Jew and his neighbour ; a study of the causes of antisemitism. (2nd rev. ed.). London, Student Christian Movement Press, (1938). 182 p. 8°.

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה ח' ע' 64, שם גם תוכן העניינים. — התקדמה למדורה זו חתומה מאי 1938.

1145 Philo-Atlas ; Handbuch für die jüdische Auswanderung. Mit 20 mehrfarbigen Karten, über 25 Tabellen und Übersichten, über 600 Stichworten auf 280 Textspalten. Berlin, Philo G.m.b.H., Jüdischer Buchverlag, 1938. 3 p. l., 284 col. 8°.

המערכת : Ernst S. Löwenthal, Hans Oppenheimer

הספר הוא מלון לענייני הגירה יהודית. כולל את הערכין השייכים באופן ישר או בלתי ישר להגירה יהודית.

1146 Prowalski, A. Spółdzielcze związki mniejszości narodowych w Polsce a nowelizacja ustawy o spółdzielniach. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1936. 50 p. incl. tab. 8°.

=Biblijoteka "Spraw narodowościowych", R. IX, Nr. 5 i 6.

„אגודות קואופרטיביות של העמים המיעוטים בפולין וחודשים בתקנות של הקואופרטיבים” — כולל גם חומר על הקואופרטיבים היהודיים.

1147 Silver, Abba Hillel. The rights of minorities and the next war... an address delivered before the City Club of Cleveland, Ohio, February 26, 1938. n.p., [1938]. 13 p. 8°. מהמעטפת.

1148 Simpson, Sir John Hope. The refugee problem; report of a survey. London, Oxford University Press, 1939. XV, 637 p., diagrs., maps. 8°.

“Issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs”.

המחבר, שחקר ב-1930 את שאלות ההגירה וההתיישבות בא"י מטעם הממשלה האנגלית, עסק בשנים האחרונות בחקירת שאלת הפליטים. — על א"י בפרק י"א ע' 430—442. על היהודים ישנן ידיעות בפרק י' (פליטי איטליה), ז' (פליטי גרמניה), ט' (הסודיות בלתי-רשמיות העוזרות לפליטים) ובמקצת גם בפרקים אחרים. — המחבר קובע שבמשך חמש השנים 1933—1937 ירד מספר היהודים בגרמניה מחמש מאות אלף לשלוש מאות וחמישים אלף ומספר הקהלות מ-1600 ל-1400. בסוף הספר (ע' 617—620) רשימת החוקים נגד היהודים בגרמניה שפורסמו אחרי 1 בנובמבר 1938.

1149 Stichting Joodsche arbeid. Budget des Werkdorfs Nieuwsluis für das Jahr endend am 30. Okt. 1937; (für 12 Monate vom 1. November 1937 bis 31. Oktober 1938). 2 v. n.p., [1937-38 ?]. 57; [2], 33 l. 2°.

הקמגורף מכתב-מונה בצד אחד של הדפים.

1150 Surye, Michał. Made in U.S.A.; włóczęgi po Ameryce. Warszawa, F. Hoesick, 1937. 159, [3] p. 8°.

רשמי מסע באמריקה. כולל גם ידיעות על היהודים.

1151 Szoskies, H. Rosja Sowiecka w 1936 r. Reportaże z podróży. Warszawa, C. Brzoza, 1937. 4 p. l., 5-119, [1] p., 2 l. 8°.

„רוסיה הסובייטית בשנת 1936; רשמי מסע” — המחבר נקר במוסקבה ובקיבו. בספר ישנם פרקים מיוחדים על היהודים (בקר במערכת ה„עמס” במוסקבה, תפלה בבית הכנסת בקיבו, משפט יחודי בקיבו) וגם בפרקים אחרים יש ידיעות על היהודים.

1152 World Jewish Congress. Economic Department. La situation économique des minorités juives. 1ère partie. Paris, Congrès juif mondial, Département économique, 1938. 325 p. [1] l., tabs. 8°.

התכן : Autriche, Bulgarie, Dantzig, Esthonie, Grèce, Haute-Silésie, Hongrie, Irak, Lettonie, Pologne, Turquie, Yougoslavie.

מטרת הספר ליתן חומר עובדתי וסטטיסטי על מצבה הכלכלי של היהדות בתפוצות הגולה. כפי שמעירים בצדק בהקדמה, הספרות האנטישמית של זמננו עשירה יותר בידיעות על השפעתה הכלכלית של היהדות ועל מצבם הכלכלי של האוכלוסין היהודיים מחספרות היהודיות. בכל פרק ופרק (המוקדש למדינה מיוחדת) ניתנת סקירה על המבנה הכלכלי של המדינה ועל חלקם של היהודים בענפים שונים של משק מארץ ובכל מקצוע ומקצוע. — החומר הסטטיסטי הוא החדש ביותר והעודכים נותנים הרבה השוואות עם המספרים הסטטיסטיים משנים קודמות וע"ה יש כאן ידיעות מענינות על כוון ההתפתחות של הכלכלה היהודית. יש כאן גם ידיעות על התגירת, הפרק המקיף ביותר הוא הפרק על פולניה (ע' 185—300), התופס כמעט חצי הכרך. הכרך השני והאחרון יכול גם מחקר מיוחד על מצבה של היהדות הגרמנית.

צינונות וידיעות ארץ ישראל

1153 החיל, חדימן מוקדש לייבול ה-XVIII של הגדוד העברי ושלש שנות קיום ל"ברית-החיל", בעריכת ש. ורדי. הוצאת מפקדת הגליל ל"ברית-החיל" בבאליסטוק. תשרי תרצ"ז. (Białystok, דפוס "Feniks", תרצ"ז. 16 ע/פ, פורטרטים, תמונה. 4°.

מהמעטפת. — הוצאה חד-פעמית. — המאמרים הם בעברית, ביווית או בפולנית.

על המעטפת השמאלית שער נוסף בפולנית : Hachajak.

העורך האחראי המזו"ל : A. Beker.

1154 (החלוץ הצעיר, רובנה). מפעולתינו [1] : <סיכומים>. (Równe.

החלוץ-הצעיר, 1935). 30 ע/פ. 8°.

שער חלקי.

1155 החלוץ, רומניה. בהכשרה : במשקים העצמיים, ובעבודה שכירה בכפר

ובעיר. בוקרסט, מזכירות המרכז, 1936 תרצ"ז. 24 דף. 21:17 (רחבו גדול מארכו).

מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1156 פינקרפלד, אנדה, גרגר לקרן הקימת. השיר : אנדה פינקרפלד.

הציור : איזה הרשקוביץ. (ורשה, דפוס "פרוגרס", [1937?]. [8] ע/פ, ציורים. 8°.

1157 הקרן הקימת לישראל, פולין. מחלקת החרדים. ידיעות, מחלקת החרדים

שע"י הלשכה הארצית של הקרן הקימת לישראל בפולניה. ורשה, תרצ"ז. 11, [5] ע/פ. 8°.

קבץ. — יצא בניסן. — מקצת המאמרים הם ביווית.

- 1158 השומר הצעיר. פולין. אגרת ... ורשה. 1935. 15, [1] : 14 ע' ; [1] דף, 11, [1] : 15, [1] ע' 8°.
- אגרת א—ג יצא לאור באוגוסט, ד' בספטמבר, ה' באקטובר.
- =Syfryjat hamnahel, tygodnyk, No. 6-10 <16-20>.
- 1159 השומר הצעיר. קוברין. עתון היוכל 1920—1935 ... מוקדש לקיום הט"ו של קו „השומר-הצעיר“ בקוברין. קוברין. (דפוס Abramowicz), תרצ"ה. 12 ע' ; תמונות. 2° מהמעטפת. — האחראי: שלמה קולודיצקי. — יצא באייר. — הטכסט חלקו בעברית וחלקו ביידיש.
- אחבי ציון. חברה. פערציג יאהריגער יובילעאום. עיין מס' 1022.
- 1160 אפאטאש. יוסף. צווישן ימען און לענדער; א רייזע קיין ארץ ישראל. ווארשע. „ליטערארישע בלעטער“, 1937. 96 ע' 8°. המחבר עשה בא"י בשנת 1934.
- 1161 ברית טרומפלדור. פולין. אויף לאגער און איספלוג. (ורשה). נציבות בית"ר בפולניה. (1937). 54 ע' ; תמונות. 8°. „ביבליאגראפיע“ : ע' 54.
- 1162 ווייצמאן, חיים. ארץ-ישראל פארן יידישען פאלק; סטעאגראמע פון דער רעדע פאר דער קרית-קאמיטע אין ירושלים דעם 25.11.36. ווארשא. ראדיקאלי-ציוניסטישע ארגאניזאציע „התחיה“, 1937. 46, [1] ע' 8°.
- = התחיה — ביבליאטעק, נומ. 1.
- את המקור ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 310. את התרגום העברי ראה שם ע' 291.
- 1163 כרוסט. יוסף. מאקס נארדלי; פארמאירט פון ז. זשאבאטינסקי. ווארשע. („Brith - Trumpeldor“), 1937. 23, [1] ע' 8°. מהמעטפת.
- 1164 לעם; וואס חיל די ניי צ. א. ביאליסטאק, האט. הצינו. החדשה, תרצ"ו. 12 ע' ; פרטרטים. 4°.
- מהמעטפת. — חד'פעמי. — העורך: ש. ורדירוח'נסקי. יצא בניסן. — כולל גם מאמר אחד בעברית.
- 1165 מורחי. אמריקה. דער איצטיגער מצב אין מורחי אין ציוניזם. א. ערעפונגס רעדע פון א. ל. געלמאן ... ב. ארגאניזאציאנס בעריכט פון רבי מרדכי קירשבלום ... געהאלטען ביי דער 19טער קאנווענשאן פון דער מורחי ארגאניזאציע אין אמריקא ... כ"ג, כ"ד, כ"ה שבט, התרצ"ז. וואשינגטאן, ד. ק. (Brooklyn, N. Y.), דפוס שולצינגער בראס, תרצ"ו. 23, [1] ע' 8° — מהמעטפת.
- 1166 מיזיל, נחמן. טעג און נעכט אין עמק; <פון שייך-אבריק ביו דגניה>. מיט 3 מאפעס פון עמק. ווארשע. „ליטערארישע בלעטער“, 1937. 124 ע' ; [1] דף. 8°.
- =פרעמיע צו די „ליטערארישע בלעטער“, 1.
- המחבר, עורך „הליטערארישע בלעטער“, עשה בארץ באביב 1936.

1167 פינסקי, דוד. רייוזבוך ... באגר 1: ארץ ישראל <זומער 1932 — זומער 1936>. ווארשע, ה. בזשאזא, 1938, 225, [2] ע' 8^ו.

1168 פרויס, וואלטער. די הסתדרות העובדים אין יאר תרצ"ז. [בוקארעשט], מרכז החלוצ ברומניה. מרכז העובד ברומניה, [תרצ"ו]. 40 דף. 21:16 (רחבר גדול מארכי). מהמעטפת. — הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1169 צום 20-יטן ציוניסטישן קאנגרעס 1897—1937. ריגא, „דזיווע און קלטורא“, 1937. 8 ע', פורטרט. 8^ו.

החבורת כוללת כרוז של האקסקוטיבה ורשימות מאת ז. ברוזצקי, ב. לוקר, י. ל. פישמן.

1170 קרעל, מ. זכרונות פון יידישן לעגיאן, צום 20 יעריקן אניווערסארי. מאנ טעוידעא, י. בלעכמאן, 1938, 50, [1] ע', מפה, פורטרטים, תמונות. 8^ו.

עין ק. ס. שנה ט"ז ע' 466. Abel, L. F. Géographie de la Palestine.

רשימות התוכן לכל כרך בפני עצמו; מפתח שמות ומראה מקומות מכתבי הקודש משותפים לשני הכרכים בסוף כרך ב'.

מחבר הספר האב אַבל, נזיר דומיניקני, פרופסור בבה"ס הגבוה לידיעת כתבי הקודש אשר לדומיניקנים בירושלים, ידוע בחבוריו במחקרי א"י מראשית המאה הז', הרבה קרא בספרות ההרבה נסע בארץ, והספר שלפנינו הוא פרי עמלו במשך עשרות בשנים, סכום כולל, רב בכמותו וחשוב באיכותו, בעצם אין זה חבור אחד אלא שורה של חבורים, מעין אנציקלופדיה לידיעת א"י מנקודת מבטו והתענינותו של כומר קתולי מלומד. השם גיאוגרפיה וגם השמות החלקיים של הכרכים עלולים להטעות את הגיאוגרף, הגדרות שונות לגיאוגרפיה, אבל אף אחת מהן לא תתאים לחבור אנציקלופדי מחוסר חוט שדרה וקשר אורגני בין החלקיות. למופת שמש למחבר הספר הקלסי של הדריאנוס וילגדוס מראשית המאה ה'י"ח, אבל זה לא קרא לחבורי גיאוגרפיה אלא פלסטינה מבוארת ע"פ מקורות עתיקים. גם הגיאוגרף ימצא כאן חומר מענין, אבל לא סדור ולא עבוד גיאוגרפי. נחבונן נא למבנה הספר: בראשונה מבוא רחב המבאר בקצרה את שיטת המחבר ונותן סקירה על המקורות הספרותיים והקרטוגרפיים לידיעת א"י בעבר, דרך אגב הוא מכניס את התוצאות האחרונות של המחקר הגיאולוגי. הפרק הראשון נותן סקירה כללית על מבנה א"י וסוריה ובתוספת מיוחדת גם של קפריסין. הפרק השני הוא תמצית של גיאולוגיה על יסוד חבוריו של מר Dubertret הגיאולוג הממשלתי הצרפתי בסוריה. פרק ג' עוסק בהרים, ד' בעמקים ובבקעות ובמדבריות. מבין שגיאוגרף לא יפריד את החומר באופן זה, כי תבליטות השקעוריות קשורות זו בזו. המדבריות אינם רק בשפלה אלא גם בהר. פרק ה' כולל את האקלים כמעט רק ע"פ חומר שמלפני המלחמה, כלומר בעיקר ע"פ אקסנר, את ד"ר אשבל אינני מוצא לא בהערות ולא ברשימת הספרות. מעלה יתרה לפרק זה שהוא מקושר עם העבר, מה שאין כך בפרקים הקודמים, מלבד הסעיף על רעש האדמה. בספר מסוג זה צריך לבוא פרק בשאלת חלוף האקלים בתקופת ההיסטוריה. הספרות על נושא זה נעלמה מעיני המחבר. פרק ו' עוסק בהידרוגרפיה. בראשונה במעינות ובבארות ואח"כ במים הזורמים והנקיים. בפרק זה הושקע עמל רב, ביוחד למידות האורך והשטח במפות בעלות קנה מדה גדול, אבל חסר הקשר עם הגיאולוגיה והמורפולוגיה. פרק ז' עוסק

במינרולוגיה. מה ענינו של פרק זה בספר של גיאוגרפיה כביכול ומה מקומו אחרי ההידרוגרפיה קשה להבין. פרק ח' מוקדש לצמחייה, פרק ז' ושידוף. רחב יותר הוא הפרק על החי. בשני הפרקים הללו השתדל המחבר לקשר את ההווה עם העבר הביבלי. כזה חמם הגיאוגרפיה ה"פיסית" הכוללת בתוכה גם את הצומח והחי. בראש החלק השני, ההיסטורי בא פרק ראשון בעל 62 עמוד על הארצות "השכנות" למן צפון סוריה עד ערב. מדוע הכניס המחבר את קפריסין מזה ואת תימן מזה? השמיט את גושן במצרים ואת אשור ובבל אין לדעת. פרק ב' מוקדש לתחומי הארץ ולשמותיה. בגבולות הוא מסתפק במקורות העבריים, בשמות הוא נותן גם את הצורות המצריות. על הגבולות שבתלמוד הוא עובר בקצרה על פי הילדסהימר. הפרקים ג'-ה' עוסקים בהרים, בעמקים ובבקעות. בהידרוגרפיה שבמקורות ההיסטוריים.

בפרק על ההרים בהיסטוריה הקדיש מקום רחב להרי סוריה מזה ולסיני מזה. מה שלא עשה באורוגרפיה הפיסית. בפרק על העמקים והמישורים אין עשפים על סוריה ועל סיני וכן בהידרוגרפיה ההיסטורית. אין הסברה לדיסהרמוניה זו. את המערות התופסות מקום כה חשוב בדברי ימי העמים השונים אשר ישבו בארץ למן האדם הקדמון ועד הערביים המורדים כיום. הכניס המחבר בסעיף לא גדול ביותר בפרק ההידרוגרפי. הכרך השני מתחיל בחלק ג' המוקדש לגיאוגרפיה פוליטית. הרגיל בשם זה מן הספרות הגיאוגרפית החדשה למן רטצל ועד היום יתפלא על אופן השמוש בו על ידי מר אבל. הפרק הראשון עוסק בעמים האמוריים והכנעניים באלף השני שלפני הספירה; פרק ב' בתחומי השבטים הישראליים. פרק ג' בחלוקה המדינית בימי המלכים, ד' בתקופת אשור ובבל, ה' בתקופת הפרסים, ו' בתקופת אלכסנדר מקדון ויורשין, ז' ח' בתקופת רומה וביזנט, ט' מוקדש לחלוקת הארץ לאפרכיות של הכנסייה הנוצרית לפני הכבוש הערבי, פרק י' מטפל בדרכים (ס"ה 25 עמודים לתקופה שלמעלה מ-2500 שנה). החלק הרביעי כולל ב-160 עמודים מלון טופוגרפי של מקומות ישוב בארץ ישראל הנוכחים בכתבי הקודש ובספרות הלועזית שלאחיהם עד הכבוש הערבי. עשר מפות בכרך א' מוקדשות לגיאוגרפיה הפיסית ואינן אלא סקיצות שאינן מטרות את הקורא מעיון במפות המלאות של ממשלות א"י וסוריה. שתיים אחרות הן סקיצות "היסטוריות" עם שמות מתקופות שונות לרבות תקופת הצלבנים. לאיזו תקופה התכוון המחבר לא נאמר לא בשתי המפות המצטרפות לאחת ולא ברשימה בסוף הספר. עשר המפות שבכרך ב' קובעות ברכה בפני עצמן, כי הן משתקפות בבהירות ובסקירה ראשונה וזוהי של המחבר בנוגע לזוהי של שמות עתיקים וחלוקת הארץ בתקופות שונות. הצלומים כלם מוצלחים מאוד הן מן הצד המדעי והן מהצד התכני. יש רק להצטרף שהמחבר לא שלב את תוכן הצלומים בגוף הספר וגם באורים לא נתן להם. המומחה יראה הרבה בכל אחד מל"ד הצלומים היפים, הקורא סתם זקוק להדרכה ולהערות למען ירגיש בכל הפרטים. בסוף כל פרק ניתן מבחר של ספרות וכן גם אחרי כל ערך טופוגרפי שבמלון. העובר על טופוגרפיה בעיון ימצא בה חידוש לגבי הספרים מסוג זה שהופיעו עד עתה ביחוד בגרמנית ובאנגלית, והוא הקשר עם התקופה שלפני כתבי הקודש. עם כתבי היתדות וכתבי החרטומים והתוסר הארכיולוגי העשיר של הדור האחרון מצד אחד, ומהצד השני מנצל המחבר את בקיאותו בספרות הנוצרית של ימי הביניים, ביחוד בתקופת הצלבנים, כדי לברר את הזהות של מקומות. שמות פרנקיים וערביים משמשים לו גשר לשמות רומיים, יוונים ועבריים. גשר זה לשעמים רצוצ הוא, אבל הדרך בלי ספק נכונה: בבקשה חצי למקומות עתיקים לא די לעיון במפה או

ברשימת שמות ערבית חדישה, יש להכיר את גלגולי השמות בימי הביניים ובתקופה החדשה כדי להנצל ממקורות של דמיון חיצוני. הצד החלש שבספר היא לא הגיאוגרפיה הפיסית כביכול — גיאוגרף לא יבקש תורה מפי חוקר היסטורי ובלשני — אלא מעוט תשומת לבו של המחבר לאיי היהודית עד כמה שאינה קשורה ישר בצורות. לא רק הספלות המדעית בעברית וזה למחבר אלא גם מהמקורות העבריים העתיקים שלאחרי תנ"ך הוא שואב מכלי שני ושלשי. מזור לשמוע מפי מלומד גדול דברים מעין ה"תלמוד אומר" או "לפי דעת התלמוד", כאלו היה התלמוד חבור אחדותי ולא אוסף של ספרים ומאמרים ודעות מדעות שונות מאנשים מתקופות שונות ובני ארצות שונות. על ידי כך יוצא שדעת יחיד נעשית לאבל "דעת התלמוד". בכרך א' עמוד 430 נאמר שמכור נחשב "לתלמוד" (pour le Talmud) הר שבעבר הירדן, וארץ חשבון וערי המישור לשפלה. בהערה למטה רשום שביעית IX, 2. (כלומר פרק ט' משנה ב'). הקורא יבקש את הדבר לשוא במשנה. כי לא נמצא אלא בתוספתא שביעית פ"ז הלכה י"א ושם היא דעת ר"ש בן אלעזר. ואלם ר"ש בן גמליאל סובר שאין להבחין בין הר ושפלה ועמק אלא ביהודה בלבד. אליבא דמר אבל אין ליחס מאמר זה לתלמוד בכלל, כי הלא בעמוד 316 אינו כולל את התוספתא בתלמוד. לא בכל פעם הוא שואב ממקור נאמן. בעמוד 431 הוא רוצה להוכיח ש"מדבר" היא campagne = השדה, בנגוד לעיר וראיה לדבריו סאה ירושלמית וסאה מדברית. זו לעומת זו. גם בעברית מקראית בולטת לפעמים חוסר ידיעה יסודית. בכרך א' עמוד 316 הוא הפך להוכיח שהשם "הארץ" מוצאו מן התורה והראיה מספר במדבר ל"ג ו': ואתם לא תורישו את יושבי הארץ. אבל הקורא בתורה כסדרה ולא מתוך קונקורדנציה יראה בפסוק נ"א... אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען. נ"ב והורשתם את כל יושבי הארץ... ונ"ג והורשתם את הארץ... וד' והתנחלתם את הארץ... הרי ברור שהכל מכוון כאן לארץ כנען הנאמרת בראש הפסוק ואין להסיק מסקנה שהשם "הארץ" סתם היה כבר קבוע ומקובל בחזרה כמו במשנה. חוסר בקיאות באגדות ישראל מביא לידי השערה רחוקה שלא תעלה על לב חוקר יהודי. החלק הצפוני המזרחי של נחלת נפתלי הסמוך לנהר קסימיה נקרא בערבית בילד אֶבְשֶׁרֶת. בשם זה רואה אבל הר חוקק של נפתלי "המבשר בשורות טובות". השערה זו נשענת על התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לפסוק נפתלי אילה שלוחה בר' מ"ט כ"א "מבשר בשורן טבן" (כרך ב' דף 64). אין צורך להוכיח שהתואר "מבשר" לנפתלי לא נפוץ בעם, ואם היה ידוע במאה הדי' לספח"ג הרי ידיעת נחלות השבטים כבר נשתכחה אז מלב העם. הרי לעיין רגע במפת הלבנון כדי למצוא עשרות הקבלות לשם בשרה שכלן מוצאן מן הצורף בי — קצור ערבי מן בית. כגון בחמדון = בייחמדון — בית חמדון. לא בכל פעם מתחשב אבל עם המציאות הגיאוגרפית. אם יש לישב איזו גירסה המתקבלת על הדעת. שום גיאוגרף או גיאולוג לא יאמר ששפך הירדן היה בימי מחברו של ספר יהושע 7 ק"מ יותר לצפון מאשר הוא כיום. ואלם לאבל נוחה השערה זו כמו שזיתת לו לפני 30 שנה כדי לפרש את הפסוק ט"ו ה' ביהושע: וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן וגבול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן. דרושה לו לשונאים, מפרץ קטן, והוא מעלה את פני ים המלח 20 או שלשים מטר בתקופה ההיסטורית (כרך ב' דף 48). במקום "ארץ תחתים חדשי" בשמ"ב כ"ה ו' הוא קורא עם איזו גרסה יוגית ארץ תחתים קדשה, ויוצא איפוא שיראב ספר את העם עד קדש בארץ תחתים סמוך לחומץ של זמננו. והרי בפסוק ב' מצוה המלך בפרוש "שום נא בכל שבטי ישראל מן ועד באר שבע" ובימי גדולת שלמה כתוב

(מ"א ה' ה'): וישב יהודה וישראל לבטח... מִדֶּן וְעַד בָּאֵר שֶׁבַע, וְאִין יַעֲלֶה עַל הַדֶּעַת שֶׁבִּסּוּף יָמֵי דָוִד סֵפֶר יִזְכָּר אֶת הָעַם עַד קֹדֶשׁ בְּאֶרֶץ הַחַתִּים. אֲצִל שְׁלֵמָה נֹאמַר אֲמֵנוּ כִּי הוּא רִוְדָה בְּכָל עֵבֶר הַנָּהָר (שֵׁם פֶּסוּק ד'). אֲבָל שְׁלֹטֵנוּ שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַרְדוּדָה עֲמִים תַּחְתָּיו לַחֲדָה וְהַתְּחִים הָאֲתוּגָרִפִּי שֶׁל עַם יִשְׂרָאֵל לַחֲדָה (כֶּרֶךְ ב' דף 77). עַל יִסּוּד שֵׁם הַדְּמָה לַעֲפָרָה מִיָּמֵי הַבְּנִינִים מְגִיעַ אֲבָל לִידֵי דַעַה שְׁטִיבָה שֶׁבְּדָרוֹם הַמְּזוּרָה שֶׁל הַגִּלְיָל הַתַּחְתּוֹן הוּא מוֹלַדְתּוֹ שֶׁל גִּדְעוֹן וּמִשְׁעָר שֶׁכָּל מִשְׁפַּחַת אַבְיָעוֹר נִדְּדָה מִעֵבֶר הַיֶּרְדֵּן וְהַתִּישְׁבָה בֵּין הַתְּבוֹר וּבֵית שֶׁאֵן וּבִטְיִיבָה שֶׁבְּהָר בְּתַחֲסוֹם יִשְׁשָׁכָר. פְּגִימּוֹת קִטְנוֹת כֹּאלֵה אֲפִשֵׁר לִמְצוֹא בִּסְפֵר, אֲבָל אִין הֵן גּוֹרְעוֹת אֲלֵא מַעַט מִעֵרְכָּן. הַחֹמֶר לְטוֹפּוֹגְרַפִּיָּה הִיסְטוֹרִית שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גָּדוֹל מְאֹד וְהוּא מִפְּחָר בַּעֲתוֹנוֹת הַמִּדְעִית בִּסְפָרִים וּבְקִיבָצִים בְּשִׁפּוֹת שׁוֹנוֹת, וְכֵאן לִפְנֵינוּ חֲבוֹר הַמַּעֲמִידֵנוּ עַל תּוֹצְאוֹת הַחֲקִירָה וְנִתֵּן יִכְלֵת לַעֲיִין בִּסְפָרָתָהּ שֶׁל כָּל שֵׁם גִּיאוגְרַפִּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַד הַכְּבוֹשׁ הָעֵרָבִי וּבִמְדָה יִדְעֶה גַם מַחְקֻפֹת הַצִּלְבָנִים. גַּם בַּחֹמֶר שֶׁבִּפְרָקִים עַל הַגִּיאוגְרַפִּיָּה הַפִּיִּסִית יִמְצָא הַגִּיאוגְרַף חֶפֶץ וְיִשְׁתַּמֵּשׁ בוֹ בַּמִּדָּה בְּקֶרֶת יִדְעָה.

שְׁנֵי הַכְּרִים שֶׁלִּפְנֵינוּ יֵהְיֶה בּוֹדָאֵי שְׁנֵים רַבּוֹת סֵפֶר שְׁמוֹשׁ לְכָל מִי שְׁעוֹסֵק בִּיְדִיעַת א"י מִנְקוּדַת מִבְּס הִיסְטוֹרִית וְלִכְל חוֹקֵר בְּתַנ"ךְ. לְקוּיֵי הַסֵּפֶר בְּנוּגַע לַעֲמֵנוּ בַּחְקוּפֹת הַמִּשְׁנָה וְלֵאחֲרֶיהָ מִזְכִּירִים עוֹוֹן לֵנוּ: אִם לֹא נִדְאָג לַעֲצֵמֵנוּ לֹא נִזְכָּה לְטוֹפּוֹגְרַפִּיָּה שֶׁל אֶרֶצֵנוּ עַל יִסּוּד מְקוֹרֵתֵינוּ הַעֲתִיקִים וּמַחְקֵינוּ הַחֲדָשִׁים בַּעֲבָרִית. לַחֲוִי הַכִּנְסִיָּה הַקַּתּוּלִית, שֶׁלָּהֵם נִוְעַד הַסֵּפֶר, יִסְפֵּק לֹא סֵפֶר וּמִנְקוּדַת מִבְּס זֶה יֵשׁ לִדְנוֹ. הַסֵּפֶר לִכְבוֹד וְלַתְּפָאֶרֶת לְמַדַּע הַצְרַפְתִּי. לְאוֹמָה אַחֶרֶת אִין בְּרָגַע זֶה סֵפֶר מְקִיף כֹּהַ בִּיְדִיעַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

א. י. בִּרְוֹר

1171 **Das aktuelle Archiv. Palästina.** (Berlin-Südende, F. Klett, 1937). 16 l., maps, tab. 8°.

מִהַמְעַטֶּפֶת. — נִדְמַס עַל צִד אַחַד שֶׁל הַדְּפִים.

1172 **Anglo-Palestinian Club. London.** The Arab territories and Palestine. (London, Library & Publication Committee, Anglo-Palestinian Club), [193-?]. 3, [1] p., illus. (map). 8°.

1173 **Ashbel, D[ov].** A peculiar phenomenon of the Dead Sea : the floating lines of foam... n.p., (1939). p.[127]-131, illus., map. 8°.
"Reprinted from the Geographical review, v. 29, no. 1, January 1939".

1174 **Baalbrit, pseud.** England und Israel. Wien, R. Löwit, 1938. 62 p., 1 l. 8°.

הַמַּחְבֵּר סוֹבֵר שֶׁהִיצִירָה הַיְּהוּדִית יִכְוֹלָה לַהֲתַפְתֹּחַ רַק בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. הַחֶלֶק הַנִּבְחָר הַטּוֹב בִּיְתֵר שֶׁל הָעַם יִהְיֶה רְאוּי לְהִקִּים הַבְּרִית הַשְּׁלִישִׁית בֵּין עַם יִשְׂרָאֵל וְאַרְצָהּ. — בְּשִׁבִיל הַגִּשְׁמַת הַדְּבָר מִן הַהִכָּרָה עֲבוּדָה גּוֹמְלִין בֵּין הַיְּהוּדִים הָאֲנִגְלִים. הַמַּחְבֵּר מַתְּוַחַח עִם אֵלֶּה, שֶׁסֹּבְרִים שֶׁתַּרְוֹן הַשְּׁאֵלָה חֲלָוִי בַּעֲיָקָר בְּגִרְם הָעֵרָבִי.

1175 **Beasley, Walter J.** Jericho's judgment, the fascinating story of modern archaeology. London, Marshall, Morgan & Scott, [1938]. 192 p., illus., pl. 8°.

1176 **Bentwich, Norman.** Fulfilment in the Promised Land 1917-1937. London, The Soncino Press, 1938. X, 246 p. 8°.

החלק I: Introduction: The Balfour declaration and its first-fruits. II: The economic and social structure: Agriculture and industry. — Labour and a living socialism. — The New Jerusalem. — Tel-Aviv and Haifa. — The coming of the Germans. — III: The cultural development: The Hebrew revival. — The Hebrew university. — The Romance of Palestine archaeology. — Morality and religion. — IV: The crisis: The Jews and the Arabs. — The rebellion and the Royal Commission. — The future.

1177 **Berlin. Jüdisches Museum.** Aus dem Berliner Jüdischen Museum; palästinensische Altertümer, Münzen, Medaillen, Siegel, Ringe und Kultusgeräte, mit 64 Abb. Mitteilungen von Moritz Stern. Berlin, Philo Verlag, 1937. 2 p. l., 108 col., illus. 4°.

1178 **Brooks, Keith L[eroy].** The Jews and the passion for Palestine in the light of prophecy. Grand Rapids, Mich., Zondervan Publishing House, (c 1937). 100 p. 8°.

החלק: Prophetic fulfilment in our day. — God has been taking a hand. — The relentless forces of Jew hate. — Anti-Semitism and the Christian. — The Bible of anti-Semitism. — The approaching time of trouble unto Jacob. — The flame that never flickers. — The mirage of Biro-Bidjan. — In the words of divine inspiration.

1179 **Cohn, Emil Bernhard.** David Wolffsohn, Herzls Nachfolger. Mit einem Vorwort von Jacobus Kann. Amsterdam, Querido Verlag, 1939. 332 p., port. 8°.

ד. וולפסון, ידידו ועוזרו הקרוב ביותר של הרצל ויורשו על כסא הנשיאות (היה נשיא ההסתדרות הציונית העולמית בשנות 1905—1911) מת בשבועות הראשונים של המלחמה העולמית ולא יכלו או להספיד אותו (רק גליין "די ולט" — והיה זה הגליין האחרון של העתון הזה — הוקדש לזכרו). — שבע שנים אחרי מותו הופיע, בהוצאת "ידישר פרלג" בברלין ביגרפיה לא גדולה של וולפסון שנכתבה ע"י מוכירו אברהם רובינסון, שצירף לספרו אגרות מעניינות מחליפת מכתבים בין הרצל וולפסון. — הסופר הידוע אמיל כהן בא עכשו למלא את החסר ונתן לנו ביגרפיה מקיפה ומלאה ענין. הוא נתעורר לעבודתו זו ע"י הנהלת קרן וולפסון ("וולפסון-שטיפטונג"); בשביל עבודתו השתמש בארכיון וולפסון שבביה"ס הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (עכשו נמצא הארכיון הזה בארכיון הציוני) ובידיעות בכתב ובעל-פה, שקבל מאת בני-ידו של וולפסון. הספר מחולק לארבעה פרקים גדולים: על חייו עד שנפגש עם הרצל, תקופת הרצל בחייו (1896—1904), זמן נשיאותו, ושנותיו האחרונות מהתפטרותו עד מותו (1911—1914).

המחבר. שנמצא שנים אחדות בסביבת וולפסון, השתמש יפה בחומר והסביר את הדברים בצורה יפה ומשכנת את הלב. — הפרק השני (הרצל-וולפסון) כולל ידיעות על ה. לא פחות מאשר על וו. — יפה תאר המחבר את נעוריו של וו. את עלייתו בעולם המסחר. — בפרק ב' נתן המחבר תאור מלא ענין ואובייקטיבי של הסכסוך בין ה. וו. בעניני הבנק. — המחבר מתיחס אל וולפסון כאהבה רבה ויש שאהבה זו גם מקלקלת את השורה. בפרק ג' מספר המחבר הרבה, ובצדק, על וו. והאופוזיציה, על המצב הקשה שבו היה נמצא כמעט בכל שנות נשיאתו. לפי דעתו של המחבר, בכל הענינים השונים ששמר נושא לחלוקי דעות ולמלחמה חריפה בישיבות ובקונגרסים, צדק וולפסון. וזאת היא זכותו וגם חובתו של הביוגרף להסביר לפי השקפתו הוא את מהלך הענינים, אבל לשם הבנת הענינים והאובייקטיביות ההיסטורית המינימלית צריך היה להסביר גם את השקפת האופוזיציה. וזה לא נעשה. הערות לא מעטות בענין זה מפורזות במקומות שונים של הפרק, אבל מסופקני אם אפילו הקורא המתעמק יצליח רק לפי ספר זה לדעת מה בעצם היו חלוקי-הדעות, שבמשך שנים הסעירו כ"כ את העתונות ואת החיים הצינניים. המחבר מסביר את התהוותה והתחזקותה של האופוזיציה בעיקר ע"י תכונותיהם השליליות של מנהיגיה; איש מהם (פרט, אולי, לארטישקין) לא ישר בעיניו, גם בפיבליציסטיקה אין הסברה כזו מוסיפה הרבה להבנת הענינים, ובספר היסטורי עאכ"כ.

הערות אחדות בנוגע לפרטים. על אחד-העם כותב המחבר (ע' 34) שהיה מתנגד של פינסקר; למעשה היה א"ה אחד ממעריציו הגדולים של פינסקר ועבודת-הרגום היחידה של א"ה היא תרגום „אוטואמנציפציה" של פינסקר. במקום אחר כותב המחבר על א"ה (ע' 223) ש„רק סקרנות הבאה מתוך רשעות (Bitterböse Neugier) הביאה אותו לקונגרס הצינני הראשון". — ע' 34 נאמר: „במאי 1881 פרסם המיניסטר הרוסי הגנרל איגנטיב חקי מאי הידועים, שהגבילו את תחום המושב של יהודי רוסיה בשבעה פלכים המערביים של פולין הישנה". ובאמת נתפרסמו חוקי מאי של הגרף איגנטיב ב-1882; בתחומים האלה אינו מדובר על תחום המושב אלא על האסור ליהודים לגור בכפרים שבפלכי תחום המושב ועל האסור של קניית ורכישת קרקעות ע"י יהודים. אגב, בתחום המושב נכללו חוץ מעשרת הפלכים של פולין עוד 15 פלכים של מערב ודרום רוסיה. — לע' 133: מוצקין וח. ויצמן לא באו לקונגרסים הצינניים מתוך חוגי „הועד האודיסאי". — ע' 151: „...הפרעות האיומות של קשינוב והומל שהתחוללו באוקראינה היהודית ב-1903 בימי הפסח הנוצרי". פרעות הומל היו לא באביב אלא בסתו, 1903; ושתי הערים האלה (קשינוב והומל) אינן נמצאות באוקראינה. ע' 165: „...ד"ר צלינוב, המתנגד הישן של הרצל, צלינוב אמנם הסס ולא בא לקונגרס הראשון וגם בקונגרס השני התיחס להרצל במדה ידועה של ספקנות, אבל אח"כ נעשה ונשאר אחד ממעריציו הנלהבים (אפילו בזמן שהיה באופוזיציה או בקשר לאיגודה). אגב, צלינוב נבחר לחבר ועד הפועל הצינני המצומצם לא בקונגרס העשירי (כמו שזכר בע' 295) אלא בקונגרס האחד-עשר. — ע' 171 נאמר: „באותו הזמן (היינו ב-1905) התחילו הישיבות של הקונפרנציה ההאגית למען השלום. וולפסון בקש את נירדוי לבוא להאג ולהשפיע, שגם הציננות ושאלתי היהודים תוכלנה בחוג השאלות שידונו עליהן בהאג". באמת לא התכנסה בשנת 1905 קונפרנציה למען השלום בהאג. וערידה הראשונה התכנסה בקיץ 1899, והשניה בקיץ 1907. לע' 312, 323 הקונגרס הצינני האחרון שוולפסון השתתף בו, הקונגרס האינאי היה לא הקונגרס הי"ב אלא הקונגרס הי"א. בפרק כ"ז (ע' 239—246) על הפעולות בקושטא

אחרי הירדת השולטן, לא נזכר שוולפסון שלח אז את נחום סוקולוב ואת ז'בוטינסקי לשם פעולת הסברה בעתונות על הציונות. ולצורך זה גם יסדו שבועון עברי בקושטא „המבשר". — את הרצאת ענין ועידת בריסל (ועידה זו שנקראה ע"י וולפסון ונתאספה בהתחלת 1906) קצר המחבר יותר מדי וגם לא הזכיר שועידה זו נקראה בקשר עם הפרעות הנוראות ביוסיה באוקטובר 1905, כששאלת ההגירה הועמדה בכל הריפותה. לעומת זה תאר יפה המחבר (בתחלת פרק ג') את ההשפעה הישרה ובעקיפין של הקרע בקונגרס השביעי ויסוד הסתדרות טריטוריאליסטית על מהלך הענינים בהסתדרות הציונית ובפעולותיו של וולפסון. נקודה זו לא הוזרה למדי בספרות הציונית. — אבל על אף הלקויים הנ"ל וכי"ב יש להגיד יישר כח למו"לים ולמחבר, שהעשיר ע"י ספרו את ההיסטוריוגרפיה הציונית, והעמיד ציון יפה לאחד המנהיגים שהיה מעמודי התווך של הציונות במערב, ואחד המסורים והנאמנים ביותר לתנועת התחייה החדשה ולד"ר הרצל מחוללה.

ב. שוחטמן.

*1180 Cumming, Henry H. Franco-British rivalry in the post-war Near East; the decline of French influence. London, Oxford University Press, 1938. 229 p., map. 8°.

1181 Fitzgerald, Gerald M[ilnes]. Beth-Shan excavations, 1921-1923; the Arab and Byzantine levels. Philadelphia, University Press for the University of Pennsylvania Museum, 1931. 1 p. l., V-XI, 64 p., 1 l., XLII pl., plans. 4°.

==Publications of the Palestine Section of the Museum of the University of Pennsylvania, v. 3.

1182 Goldenberg, N. General Zionism. London, Political Department, Federation of Zionist Youth, (introd. 1937). 16 p. 8°.

==Young Zionist publications, no. 9.

מהמעטפת.

1183 Goldstein, Israel. From the past into the future. (New York, Jewish National Fund of America, 1937 ?). 19 p. 14 : 21.

(רחבו גדול מארכו)

"President's message delivered... before the Jewish National Fund 35th Anniversary conference held on October 10th, 1937, at Detroit, Mich."

1184 Gordon, A[aron] D[avid]. Selected essays; tr. by Frances Burnce from the Hebrew ed. by N. Teradyon and A. Shohat, with a biographical sketch by E. Silberschlag. New York, League for Labor Palestine, (1938). XV, 303 p., port. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 148—149 (שם גם בקורת מאת ב. שוחטמן).

1185 Granovsky, A[braham]. Nationale Bodenpolitik ; Theorie und Praxis der jüdischen Bodenpolitik in Palästina. (Praha, typ. Studentská knihtiskárna, 5698-1938). 2 p. l., 59, [1] p. 8°.

=Kleine zionistische Bücherei. H. 18.

"Beilage zum Zionistischen Bulletin 'Taamula'." — "Abschnitt... aus dem... Buch des Verfassers 'Die jüdische Bodenpolitik in Palästina'."

1186 Great Britain. Admiralty. Mediterranean—Coast of Palestine. Tyre to El Arish, surveyed by W. V. Rice and R. M. Southern, assisted by A. M. Hughes and R. H. Kennedy [a.o.]. H. M. surveying ship "Endeavour" 1932-3... Scale 1:250,000. London, Pub. at the Admiralty, 1938, 98:65.

=Admiralty chart No. 2634.

"Published at the Admiralty... 1936 under the superintendence of J. A. Edgell. Small corrections 1937... 1938..."

מפת-לואי : Athlith, surveyed by R. H. Kennedy, assisted by R. Birch... Scale 1:25,000. 17:17.

1187 Great Britain. Colonial Office. Palestine. Statement of policy by His Majesty's Government in the United Kingdom presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by command of His Majesty, July 1937. London, H. M. Stationery Off., 1937. 3 p. 8°.

=Cmd. 5513.

הודעת הממשלה בפרלמנט אחרי פרסום ד"ח של הוועדה המלכותית לא"י.

1188 Great Britain. Colonial Office. Palestine. Statement of policy presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by command of His Majesty, May 1939. London, H. M. Stationery Off., 1939. 12 p. 8°.

=Cmd. 6019.

הספר הלבן האחרון על ארץ ישראל שפורסם ב 17 במאי 1939.

1189 Great Britain. Palestine Currency Board. Report of the Palestine Currency Board for the year ended 31st March, 1937, (1938). 2 v. London, Waterlow & Sons, 1937-38. 9; 7 p. 2°.

את הקודם ראה ק. ט. שנה י"ד ע' 492.

Haas, J. de. Louis D. Brandeis. עיין מס' 1109.

1190 **Jerusalem. Deutsches evangelisches Institut für Altertums-**
wissenschaft des Heiligen Landes. Palästina-jahrbuch... hrsg.
 von Albrecht Alt. 34. Jahrgang <1938>. Berlin, Mittler, 1938.
 104 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 334.

Alt: Das Institut im Jahre 1937. — Galiläische Probleme. 4:
 Galiläas Verhältnis zu Samaria und Judäa im hellenistischen Zeitalter. —
 Weiteres zur Kirchengeschichte -des nördlichen Ostjordanlandes. — Noth:
 Grundsätzliches zur geschichtlichen Deutung archäologischer Befunde auf dem
 Boden Palästinas. — Ramath-Mitzpe und Betonim. — Elliger: Die Ostraka
 von Lachis. — Galling: Denkmäler zur Geschichte Syriens und Palästinas
 unter der Herrschaft der Perser.

1191 **The Jewish outlook**; religious national monthly. New York,
 Mizrahi Organization of America, 1936. 4°.

Editorial board: Chairman: Joseph H. Lookstein.

גל' א' יצא באוקטובר.

1192 **Keren Kayemeth Leisrael**. Bericht... über die Jahre 1933-
 1935 an den XIX. Zionistenkongress in Luzern, 20.-30. August 1935.
 London, Hauptbüro der Zionistischen Organisation, 1935. 19 p. 8°.

מהמעטפת. — את הדו"ח הקודם (בעברית) ראה ק. ס. שנה י"א ע' 221.

*1193 **Landau, Saul Rafael**. Sturm und Drang im Zionismus,
 Rückblicke eines Zionisten vor, mit und um Theodor Herzl. Mit zahl-
 reichen unbekannten Briefen von Theodor Herzl, Jacob Bernstein-
 Kohan, Nathan Birnbaum... u.a. an den Verfasser. Bisher unbekann-
 te Äusserungen des Reichskanzlers Fürst Bülow und des Finanz-Mi-
 nisters Dr. v. Biliński über Herzl und den Zionismus. 35 Porträts,
 Illustrationen und Brief-Faksimilien. Wien, Neue National-Zeitung,
 [1937]. 7 p. l., 339, [1] p., illus., pl., ports., facsim. (1 fold). 8°.

1194 [Lawrence, Thomas Edward]. Lawrence on Palestine.
 (London, Library & Publications Committee, Anglo-Palestinian
 Club), [193-?]. 3, [1] p. 8°.

*1195 **Mildenstein, Leopold von**. Rings um das brennende Land
 am Jordan; eine Fahrt bis zu den Quellen des flüssigen Goldes. Ber-
 lin, O. Stollberg, 1938. 239, 15 p., illus. 8°.

1196 **Miller, S. A.** Internationalism and Zionism... London, Fe-
 deration of Zionist Youth, 1936. 16 p. 8°.

= "Young Zionist" publications, no. 5.

מהמעטפת.

1197 **Palestine Dominion League**. New York. Program of the Palestine Dominion League ; what it stands for and why. (New York), (1936 ?). 12 p. 8°.

מהמעטפת.

1198 **Petrie, [Sir William Matthew] Flinders**. Seventy years in archaeology. London, Sampson Low, Marston & Co., [193-?]. VI, [2], 284 p., portr., illus. on tabs. 8°.

המחבר חפר גם בארץ ישראל. ראה פרק VI ופרק XIV.

Palestine and Meydum, 1890—1891 ; Egypt over the border, in the Negeb, 1926—1931.

1199 **Pouzin-Coffin, A.** Le plus beau des voyages : Palestine-Syrie-Egypte-Sicile. Paris, "Alsatia", (193-?). 218 p., 1 l. 8°.

על א"י : ע' 49 — 171, בעיקר על ירושלים (ע' 55 — 146). המחבר עשה בארץ באביב 1936 והתעניין בעיקר במקומות הקדושים לנוצרים ; הישוב העברי נזכר דרך אגב וביקצור ; על חל אביב מדובר בחמש שורות. ע' 125—127 על הכותל המערבי.

1200 **Rostowa, N. (Thon)**. Ozjasz Thon ; wspomnienia córki. (Lwów), "Cofim", 1937. 54 p., ports. 8°.

N. Thon-Rostowa : בראש השער :

„ג. רוסטובה (טוהן) : יהושע טוהן ; זכרונות הבת”.

1201 **Segerman, S. H.** Zionist leaders. London, Federation of Zionist Youth, [1936 ?]. 56 p. 8°.

=“Young Zionist” publications, no. 7. מהמעטפת.

1202 **Tharaud, Jérôme et Jean**. Alerte en Syrie !... Paris, Plon, (1937). 4 p. l., 246 p., 1 l. 8°.

ע' 109—150 על א"י ועבר הירדן.

1203 **Thomas, Lowell [Jackson] ; Kenneth Brown Collings**. With Allenby in the Holy Land. London, Cassell and Co., (1938). 4 p. l., 3-201, [1] p., port. 8°.

התק : Boats across the wilderness of Sin. — Allah ! Finish Australia. — The battle that fog lost. — Never look where you're aiming. — Where one had walked before. — Lawrence of Arabia sweeps the right flank. — The Jordan plain holds a mighty host. — Armageddon.

את התרגום העברי ראה ק. ס. שנה ז ע' 182.

1204 **Vroman, Jaap**. Geology of the region of Southwestern Carmel <Palestine>... n.p., [1938]. 4 p. l., 70 p., 1 l., [4] p., diagrs., map, tab. 8°.

Diss. Utrecht.

1205 **Whiting, John D[ownes]**. Bedouin life in Bible lands ; the nomads of the "Houses of hair" offer unstinted hospitality to an American. [Washington, National Geographic Society, 1937]. pp. 58-83, illus. 8°.

מהמעטפת. — "National geographic magazine", January 1937. מחוך

מלבד אלה עיין גם בדפוסי ארץ ישראל.

אתנוגרפיה, פולקלור, אמנות

וואולמאן. ל. איף דער וואך פון יידישן פאלקסגעזונט עיין מס' 1125.

Berlin. Jüdisches Museum. Aus dem Berliner Jüdischen Museum.

עיין מס' 1177.

1206 **Ezra, Abraham b. Meir ibn**. The beginning of wisdom ; an astrological treatise, by Abraham ibn Ezra, ed. by Raphael Levy and Francisco Cantera. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1939. 235 p., 1 l., LXXXVI p. 8°.

=The Johns Hopkins studies in Romance literatures and languages. Extra vol. 14.

כולל שני חלקים: א. הוצאת תרגום בצרפתית עתיקה משנת 1273 ותרגום אנגלי של המקור העברי ע"י רפאל לוי; ב. הוצאת המקור העברי משנת 1148 ע"י פרנציסקו קנטרה. — לכל חלק שער מיוחד. שם המקור העברי: ספר ראשית חכמה.

התרגום הצרפתי שעשה היהודי האג'ין (כלומר חיים) בשנת 1278 מתבסס על האסטרולוגיים של אברהם אבן עזרא. הוא המצבה הגדולה ביותר של הלשון היהודית-צרפתית. ערכו לגבי חקירת לשון זו גדול הוא ראשית מפני שהוא מכיל מספר גדול למדי (140 בערך) של מלים צרפתיות שאינן מופיעות כלל (או לא באותו מובן) בספרים אחרים מימי הביניים, שנית מסני שספרו של האג'ין הוא היחיד בין הספרים הכתובים יהודית-צרפתית שנרשם ישר באותיות לטיניות: משום כך הוא מאפשר לנו לבחון את שאר הטכסטים היהודיים-צרפתיים והרבה ענינים של סינטקסיס ומלון. אעפ"כ מצא ספר חשוב זה רק בשנים האחרונות את תשומת-הלב הראויה לו. בשנת 1927 פרסם רפאל לוי, הבקיא מאד בדיאלקט הצרפתי של היהודים, את הספר The astrological works of Abraham ibn Ezra, a literary and linguistic study, with special reference to the Old French translation of Hagin (בלטימור—פריס, 1927). הוא חוקר בו בלמדינות רבה את המסורת המסובכה של אותם החבורים העבריים ותרגומיהם המרובים (צרפתית עתיקה, קטלאנית, לטינית, אנגלית) וכמובן את המלים המענינות והבלתי ידועות בחלקן שמכיל התרגום הצרפתי. כבר אז. תכן לוי תכנית להוציא לאור את הגדול ביותר והחשוב ביותר מבין ארבע המסות האסטרולוגיות של אבן-עזרא, הוא

ספר „ראשית-חכמה“ (Le Commencement de Sapience). עתה, אחרי 12 שנה, הצליח. בתמיכה כספית מאת הוועד האמריקאי לחברות מדעיות, לבצע את תוכניתו; אעפ"י שהוא יודע בעצמו עברית. צרף לו לוי בשביל הוצאת המקור העברי את המלומד הספרדי פרנסיסקו קנטירא שכבר הראה את בקיאותו בחקירת המדעים אצל יהודי ספרד בכמה ספרים וביחוד בספרו על אברהם זכות (מדריד, 1935).

כפרי עבודתם המשותפת של שני חוקרים אלה מונח ועכשו לפנינו ספר גדול שהוא כבוד ליוצריו ותועלת למדע: ראשית חכמה, עברית וצרפתית עתיקה בהוצאות הראויות באמת לכנוי „בקרתיית“, ובליווי מבוא, מלון צרפתי והרגום אנגלי. שני הטכסטים טרם נדפסו ואפשר לצין בשמחה רבה שליצירה חשובה זו של הספרות העברית מימי הביניים כמו גואלים. האסטרולוגיה של ימי הביניים מקיפה כידוע שני ענפים הנבדלים היום ושניתן להם היום ערך שונה לגמרי: מצד אחד ה„אסטרולוגיה הטבעית“ היינו חקירת תנועותיו של צבא-השמים, ושל השפעותיו הפיסיקליות והמטאורולוגיות (ובכללים היום באסטרונומיה), ומן הצד השני ה„אסטרולוגיה השופטת“ (astrologia iudicialis) היינו תורת ההשפעות המדומות של המזלות על בני האדם והעמים (אסטרולוגיה במובן המודרני). הראשון שבמקצועות אלה הוא אולי הפרק הנשגב ביותר בכל תולדות המדעים, מפני שפע הידיעות הנכונות שנרכשו כבר בימים קדמונים, (הרבה לפני הבבלים) ומפני הקביעות הנאמנה של מסירתן מדור לדור, מעם לעם, המקצוע השני נשאר מענין גם אחרי ההרס, משום שהוא מכיל הרבה חומר מתולדות האנאטומיה, הפיזיולוגיה, תורת התרופות, הבריאות, המזונות, החי והצמחים, והפסיכולוגיה. ספר ראשית חכמה שנכתב בלוקה בשנת 1148 הוא גלעד בהתפתחות שני ענפי האסטרולוגיה, בתור מאסף הידיעות שקבלו הערבים מהיוונים או שרכשו בעצמם, ובתור ספר הנראה של אותן הידיעות בשביל עמי אירופא. הדקנות השיטתית בעבוד ידיעות רב-גוניות אלו הוא עיקר ערכו של „ראשית-חכמה“ בעברית; מאותה סבה נותן גם תרגומו של האגיון יבול כה עשיר לתורת הלשון הצרפתית. (נצין, אגב, שגם המקור שהכשר עתה לעיון בזכות לוי וקנטירא ראוי לתשומת-לבה של הבלשנות העברית; חקירתו הלכסיקולוגית החסרה עדין תגלה בלי ספק כמה מונחים מדעיים חדשים, ואחרים יוכלו לקבל קביעה בטוחה של משמעותם ע"י השוואת התרגום הצרפתי והקטלאני¹).

המבוא להוצאה מורה על אסיו ומסרתו של ספר „ראשית חכמה“ ועל היוחסין של תרגומו. אחרי זה באה שורה של מלואים ותקונים לספרו הראשון של לוי; הם מראים כבר באיזו ערצה ובקיאיות הוא עוקב את המחקר במקצועות השונים שבהם נוגע נושאו המיוחד. ודעם זה מתגבר עוד יותר בהערות לסכסס הצרפתי המסורשות מלים קשות. יש רק להצטער שההערות המלוות את הטכסט אינן מספלות כמעט לגמרי בבעיות עניות וכמו כן חבל שחסר בספר כל מה שיכול היה לעזור לקורא למצוא אותם המקומות שבהם דן אבן-עזרא על ענין מסוים כלומר, חסרות סקירה אנליטית, כותרות-ישולים או

(1) התרגום הקטלאני מאת Martin d'Osca מהמאה התשיע-עשרה טרם נדפס, אך לוי מביא — קצת בספרו הראשון The astrolog. works ע' 68 ואילך וקצת בהערותיו לתרגום האגיון — את הטקסטי הקטלאני כל פעם כשהבטיח הצרפתי מפקפק. כתב-היד של התרגום הקטלאני נמצא באסקוריאל (סימנו: Estante j. N. 19), צלום ממנו נמצא בסמינריון התיאולוגי היהודי שבני-יורק.

כותרות-סעיפים, לוח-הענינים (אינדקס) וכיוצא בהן. המלון שבצרפתית עתיקה, ע' 151—126 אינו מגיש עזרה זו (אפילו אם ידעת אינו מלה לחפש ובאיזה כתיב), היות ואינו מביא את כל המקומות ואפילו לא את החשובים ביותר. לא נשאר, איפוא, לקורא הרוצה להכיר את דעת אבן-עזרא בענין מטרים כיצאם לעבור כל פעם על כל הטכסט⁽²⁾ (מאה עמודים גדולים), ולזה נוסף קשי אחר, אם הקורא רוצה להשוות ביניהם את שלשת הטכסטים (עברית, צרפתית עתיקה, אנגלית) בשביל מקום מסוים; המול"ים לא סמנו את שלשת הטכסטים במספרים מקבילים (מספרי דפים, או מספרי-סעיפים)! הזנחה זו מפריעה ביחוד מפני שסימון ההשמטות בתרגום הצרפתי אינו ברי-סמכא. המול"ים קבעו עקרון לסמן ההשמטות כאלה גם בנוסח הצרפתי וגם בעברי, אבל בהרבה מקומות שכחו זאת: ההשמטות ע' 47 שוריה 7; ע' 47 ש' 20; ע' 50 ש' 23; ע' 53 ש' 15; ע' 54 ש' 3; ע' 56 ש' 4; ועוד כמה לא סימנו בטכסט הצרפתי; ההשמטות ע' 56 ש' 15 וע' 64 ש' 4 (ואולי עוד?) לא סימנו בטכסט העברי; ההשמטה ע' 69 ש' 12 לא סימנה אף באחד מהם. במקום אחד (מקור עברי ע' XVIII שורות 25—27; תרגום אנגלי ע' 167 שורות 9—11; תרגום צרפתי ע' 50 ש' 14) שלשת הטכסטים נמצאים משוכשים: א. המקור העברי מתיחס להכמי מצרים את דעת פטולומיאוס; ב. התרגום האנגלי אינו מביא מה שכתוב במקור, כי אם נוסח מתוקן, אולם בהשמטת כוכב-הלכת גוגה; בתרגום הצרפתי חסר ציון ההשמטה.

כל אלה אינם כמובן אלא לקויים טכניים, המתפרשים אולי ע"י אריכות ההדפסה וקשיה המיוחדים (מההקדמה אנו למדים, לצערנו, שמר קנסיאר נעלם מראשית מלחמת האזרחים בספרד; מי יתן ויתגלו עקבותיו מהרה, וישוב לעבודתו הפוריה). אם לא נקה בחשבון לקויים אלה יש לתת שבת עליין לעבודה שנעשתה: בכל דף מורגשת היד הזהירה של המלומדים האחראיים והבקיאים לא רק בהצגה המפתית של שני הטכסטים הקדומים, אלא גם בתרגום האנגלי. לתהלה מיוחדת ראוי המלון (מאת דפאל לוי) בו מתפרשים באופן בטוח כמה מלים קשות, מהן בלתי ידועות, מהן משוכשות בכתיב (שמות כוכבים), מונחים אסטרונומיים ואנאטומיים, שמות צמחים וכו'); לא קשה לשער כמה עמל חקירה טמונים בהגדרות קצרות אלו.

ארשה לי לבסוף לטפל בפרוטרוט באי-הבנה אחת הנמצאת בע' 44; הענין הוא בבעיה מענינת שלעבודתו אין איש מצויד בחמר וידיעות כדפאל לוי עצמו. צינתי (Romania 59, 409) את העובדה המפתיעה שהפיוטים היהודים-צרפתיים מהידלברג משתמשים במלים cieus (שמים) ו- eves (מים) תמיד ברבים, בהתאם לבנין שתי המלים העבריות, והצגתי את השאלה אם גם שאר הטכסטים הצרפתיים הקדומים ממוצא יהודי מציגים מלים אלו רק (או על-פירוב) ברבים. והנה לוי כותב ע' 44: „פלאום Rom. 59, 409 לא שם לב על cieus אצל האג'ין ובמלון איקספורד 837 ר' 1084". אבל כשמיניבים על שאלתי בזה שמראים על מקומות בודדים בהם מופיע הרבים cieus, אני ממשיך לשאול אם היחיד מופיע גם-כן במלים אלו ובמלים דומות בטכסטים יהודיים. בנוגע למלה שמים היה אפשר לשער זאת אחרי שלוי בספרו הראשון

(2) אמנם חלק אבן עזרא את ספרו לעשרה פרקים, אבל הרבה ענינים מתערבבים וחוזרים בפרקים שונים, ומלבד זה יש פרקים ארוכים מאוד (כגון השני התופס ארבעים עמוד בכל טכסט!); גם לא ציננו המול"ים את חלוקת הפרקים, לא בלוח הספר ולא בראש כל דף.

ע' 86 במלון להאגין כותב את הצורה ciel ; אבל אחרי שהסכסס עצמו נמצא עכשו לרשותנו אני רואה שגם האגין משתמש באמת רק בשם הרבים cieus גם כש"שמים" אינו מופיע במובן הספריות השונות כי אם במובן הכללי, בגין 9a : toute chose haute ; aussi com les cieus ; במלה iaeu "מים" משתמש האגין גם ברבים וגם ביחיד. לעומת זה אני מוצא אצל האגין עוד מלה אחרת המראה את ההבראיזמוס הסינסכסי הזה שאותו שערתי, בדרך אופינית : האגין אינו כותב אף פעם la face אלא תמיד רק les faces גם כשהוא מתכוון לפרצופו של בן־אדם כמו 37b : sont ses faces rians (מלנו של לוי אינו מאפשר להכיר את השמוש הפלוראלי של המלה). הצורה les faces ברור שיסודה בעברית, "פנים" ואילי ייש לבאר באותו האופן את העובדה שבספרדית־יהודית פרושה של המלה cara אינו "פנים" כ־אם "לחי"³ : אם יהודי ספרד אמרו בראשונה las caras בשביל פנים בהתאם לעברית, היחיד יכול היה לקבל בנקל את המובן "לחי". אנו חוזרים, איפוא, על שאלתנו בצורה מרחבת : הנוכל לקבוע, כתכונה מיוחדת לדיאלקט היהודי־צרפתי, שבו משמשות המלים שהן פלוראליות בעברית, על פי רוב ברבים ?

ה. פלאוס

1207 Frumkin, Grzegorz. Quelques remarques sur des statistiques démographiques relatives aux Juifs. In : "Population" Vol. III, Number 1, January 1939. pp. 59-64.

1208 Neches, Solomon Michael. Humorous tales of latter day rabbis "As 'twas told to me"; a hundred little human-interest stories... with an introd. by Lewis Browne. New York, G. Dobsevege, 1938. 8 p. l., [19]-127, [1] p. 80.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 943, 960, 1006.

בלשנות

1209 פרילוצקי, נח. דיאלקטאלאגישע פארארבעטן. ווילנע, ביבליאטעק פון ייחא יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט פילאלאגישע סעקציע, 1937. 233 ע'. 80.
= דרייצנטער באנד פון נ. פרילוצקיס כתבים.
„צווייטער באנד פון „מאמע־לשון“ ... און ... זעקסטער באנד פון די „יידישע דיאלקטאלאגישע פארשונגען“.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 927, 939, 962, 986.

(3) מובן זה נהוג בכלל, כמו שנוכחת, ביהודית־ספרדית ואינו אופיני לדיאלקט של מונסטיר (כמו שחושב M. A. Luria, A study of the Monastir dialect of Judeo-spanish. New-York 1930, p. 206)

ספרות יפה עברית

אודים: קובץ ספרותי. עיין מס' 1018.

1210 אודים. מרדכי גולדנברג. כ"ה שנה לעבודתו הספרותית. בתוך אודים.
א. בלצ'י, תרצ"ט. ע' 45—58. 8°.

התכן: מ. גולדנברג: שירים (מהם שירו הראשון, גרפס בהצפירה אדר תרע"ג
גל' 40), על המעבורות (בלדה). — ל. קופרשטיין: מרדכי גולדנברג (ליובל).

1211 גרידינגר, יצחק. תורת הספרות לכתות הגבוהות שבגמנסיות
העבריות ... אוזדורוד, יבנה, תרצ"ח. 91, [2] ע', 8°.
שער נוסף בצ"ח.

1212 ויספיאנסקי, סטניסלב. החתונה, דרמה בשלש מערכות. תרגם מפולנית
ב. פומרנץ. ורשה, א. י. שטיבל, תרצ"ח. 223, [1] ע', 8°. מנוקד.
שם הספר במקור: Stanisław Wyspiański: Wesele.

1213 פומרנץ, ב. חלון ביער; שירים ופואמות. קראקוב, התאגדות הסופרים
העברים, "מפלט", תרצ"ט. 156 ע', [1] דף, 8°.
התכן: ספר שירים: חלון ביער. — פואמות: אותהחול. הערבה הנכספת. מעל
ההדום. תשריד.

1214 קצנלסון, יצחק. שירים בשלשה כרכים. כרך א—ג. הציורים מעשי ידי
חנן בארצינסקי. לודו, חובבי שירה, תרצ"ח. XXXII, 252, [3] ע', פורטרט; [3] דף,
9—267, [3] ע'; [3] דף, 9—281, [4] ע', 8°.
השירים נכתבו בשנות תר"ס—תרצ"ו. זהו תכנון השני של שירי קצנלסון. הראשון
יצא (בכרך אחד) בשנת תר"ע בהוצאת תושיה בורשה בשם "דמדומים". — המדורות:
ויחיות בקר. דמדומים. בני הרים. אלם. עם האורות ועם הצללים. שמונה עשרה.
שלכת מעינות הוי. — בתחלת כרך א': דף ראשון (הקדמת המחבר למהדורה א') והקדמה
(ע' XI — XXXII) להוצאה זו של שיריו.

Bialik, Ch. N. And it came to pass. עיין מס' 1206.

1215 Landau, J[udah] L[eo]. Short lectures on modern Hebrew
literature from M. H. Luzzatto to N. I. Fischmann. 2nd enl. ed. Lon-
don, E. Goldston, 1938. 278, [1] p., ports. 8°.

The Galician מחדורה א' ראה ק. ס. שנה א' ע' 43. במהדורה זו נותסף פרק ג':

school (ע' 181—270). תכן פרק זה:

Mendel Levin (Satanower). — N. Krochmal. — J. Perl. — S. J. Rapoport. —
J. Erter. — M. Letteris. — N. J. Fischman.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 882, 892, 902, 912, 917, 930, 934, 937, 940, 942,
958, 961, 976, 977, 979, 985, 995, 996, 997, 1000.

ספרות יפה יודית

- 1216 בערנארד, ברוך. באנקראט: דראמא אין דריי אקטן. ניו יארק, "די פעדער", 1937. 65-107 ע'. 8°. מהמעטפת.
הדפסה מיוחדת מ"זאמלשריפט 'פעדער', 1937.
- 1217 האמער, אדיסיע. פון גריכיש: מ. ל. פעטשעשעניק [?]. מיט אן אריינפיר פון שלמה שיינבערג. בוך 1. ווארשע, יידישע אוניווערסאל ביבליאטעק, 1937. 470. [1] ע' 8°. = יידישע אוניווערסאל ביבליאטעק, סעריע 1: וועלט-ליטעראטור, נומ. 21.
בראש השער: האערם [?]. שם המתרגם בע' 11, 14 ובע' ד' של המעטפת: מ. ל. פעטשעשעניק. — יש כאן ספר האודיסי בשלמותו.
- 1218 זאלצמאן, יעקב ש. "מעמענטא מארי" ... לידער, ווארשע, ל. הערשאווע, 1938. 154. [4] ע' 8°.
- 1219 טונקעל, יוסף, אין גוטן מוט; א זאמלונג פון הומארעסקעס, סאטירעס, גראטעסקעס, פאראדיעס, סצענקעס, ווארשע, "קולט-בוך", 1936. 222. [2] ע' 8°. בראש השער: דער טונקעלער.
- 1220 טרונק, [חילאל] [שעיה]. וועלט-השבון; פראזע און לידער וועגן דער וועלט, ווארשע, (דפוס "Renoma"), 1938. 80. [2] ע' 8°.
- 1221 טשאַרבעזאָן-שאַיאָק, ג. באזיל וויל נישט שטארבן; [שירים]. (לאדז' ווארשע, פאלקס-קולטור, 1938). 15 ע' 8°.
- 1222 ליעסין, א. [פסידונים של אברהם וואָלט]. לידער און פאעמען <1888—1938> מיט צייכנונגען פון מארק שאגאל. אין דריי בענדער, באנד 1—3. ניו יארק, פארווערטס אסאסיאציע, 1938. 352; 350; 382 ע' 8°. עם תמונת המחבר בראש כל כרך וכרך.
- בשלשה כרכים אלה כונסו כל יצירותיו הפיוטיות של הפובליציסט הידוע (עורך ירחון "צוקנפס") והמשורר ליעסין. המחבר נגש בשנים האחרונות להכנת העצאת כתביו, אבל בינתים קדמהו המות (בחרף חרצ'ט) וחבריו גמרו את עבודת ההוצאה. ההקדמה התומה ע"י הלל רוגוף (מעורכי ה"צוקנפס" אחרי מות ליעסין).
- המחזות: כ' א': אידיש. מיין אלטער מינסקער היים. די ערשטע טריט. צוריק אהיים. אין דער פרעמד. געשטאלטן אין געשטאלטעלעך. אין דער נייער וועלט. גיריאָרק אין בילד און קלאנג. כ' ב': אין ווידערשיין. ביים ים. מיין קאראוואן. חלום אין וואַר. ממעמקים. סלאמען אינטערן אַש. אין די בערג. לידער וועגן רוסלאנד. פון אונזערע בלוטיקע טעג. די ערשטע לירישע לידער. כרך ג': אין אנגסט פון די צייטן. פון אידישן עפאס (על נושאים היסטוריים, בעיקר גבורה, קדוש השם ואהבת העם), ביי דער וואנט. איבער די תחומות. ביבלישע געשטאלטן. קריסטליכע מאטיוון. די ערשטע רעוואלוציאנערע לידער. ביים סוף וועג. איבערעצונגען. די גאר ערשטע לידער.
- בסוף כרך ג' ע' 353—382 רשימת השירים בסדר הזמנים ובסדר א"ב.

- 1223 מיניל, נחמן. יוסף אפאטאשו, זיין לעבן און שאפן. ווארשע, ליטע-
רארישע בלעטער, 1937. 190 ע' [1] דף, פורטרטים. 8°.
ביבליוגרפיה: ע' [175]—182.
- 1224 סאברין, לייב. קאלאמביא דרעס קאמפאני, און אנדערע דערציילונגען.
ניו יארק, קאאפעראטיווער פאלקספארלאג פון אינטערנאציאנאלן אריבעטער ארדן, 1938.
171 ע' 8°.
- 1225 פויכטוואנגער, ליאן. דער פאלשער נעראן, פון דייטש: י. ראפאפארט.
בון 1—3 כרכים. ווארשע, יידישע אוניווערסאלייבליאטעק, 1937. 159 ע' [2] דף,
165—316, [1] ע' [2] דף, 325—469, [1] ע' 8°.
= יידישע אוניווערסאלייבליאטעק, 21—23.
על המעטפות: 1938.
- 1226 פוכאלניק, דוד. כויל גישט שטארבן! <נאוועלן און לידער>. לוצק,
וואלינער פרעסע, 1936. 70, [2] ע' 8°. שער גוסף בפולנית.
- 1227 פינסקי, דוד. ברוריה, און אנדערע דערציילונגען. ווארשע, ה. בושאזא,
1938. 270 ע' [1] דף. 8°.
- התכן: I: ברוריה. — יחנן כהן גדול. — די נסיונות פון רבי עקיבא. — זרובבל. —
II: אזוי האט עס געמוט ווין. — זי איז געוועזן העסלעך. — די שווארצע קאץ. — געקרויצטע
דראטן. — די רעטעניש. — III: איר אויסקויף. — וואס איז דער מענטש. — דער דזעל. —
אומזין פון לעבן. — די חיה רעה. — ווי די ציגיינערין האט געטראפן.
- 1228 צעלמאן, צבי. מאסקווקאראהאד, ליד און תפלה ... 1. באנד. בוקארעשט,
„אינאיינעם“, 1937. 94, [2] ע' 8°.
- 1229 שימעל, משה. מיר איז אומעטיק; [שירים]. ווארשע-ווין, א. ב. צערטא,
1937. 93, [2] ע' 8°. (פען-ביכער).
- מלבד אלה עיין גם בדפוס איי מס' 1004.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

1230 Dobranicki, Paul. Die Tondowski's; eine Familie geht nach
Palästina; Roman. Berlin, J. Goldstein, 1935. 238 p. 8°.

1231 Escher, Karl. Zwischen gestern und heute; Roman. Berlin,
Jüdische Buch-Vereinigung, 1937. 315 p. 8°.

רומן מחיי היהודים בגרמניה בתחילת המאה העשרים.

1232 Frank, Rudolf. Ahnen und Enkel; Roman in Erzählungen.
Berlin, Jüdische Buch-Vereinigung, 1936. 267 p., 1 l. 8°.

התכן: 1: Von Bingen bis Birma. — 2: Die Penaten am Irrawaddy.
3: Laubhüttenland.

1233 **Frankau, Pamela.** The devil we know. London, W. Heinemann, [1939]. 4 p. l., 3-495 p. 8°.

1234 **Friedenthal, Herbert.** Ein Schiff unterwegs ; die Geschichte einer Überfahrt. Berlin, J. Goldstein, 1938. 87 p. 8°.

1235 **Friedenthal, Herbert.** Die unsichtbare Kette ; Roman eines Juden. Berlin, "Atid", 1936. 159 p. 8°.

רומן מחיי היהודים בגרמניה אחרי עליית היטלר לשלטון.

1236 **Fürstenthal, Ernst.** Abraham. Berlin, Jüdische Buch-Vereinigung, 1936. 246 p. 8°. ספור חנכי.

1237 **Jüdische Welt ;** jüdische Erzählungen des Auslandes. (Herausgegeben und übersetzt von Olga Sigall). Berlin, Jüdische Buchvereinigung, 1937. 272 p. 8°.

Yisroel ; the first Jewish omnibus : מבחר מתוך ספרו של י. לפטביץ :

(ראה ק. ס. שנה י"א ע' 484).

1238 **Katz, H.W.** The Fishmans. London, Constable & Co., (1938) VII, 293 p., 1 l. 8°.

1239 **Navon, A. H.** Tu ne tueras pas ; roman (de mœurs judéo-espagnoles). (3e éd.) Paris, aux Éditions L.J.S., 1937. 270 p., 1 l. 8°.

1240 **Opatoshu, Joseph.** In Polish woods ; tr. from the Yiddish by Isaac Goldberg. Philadelphia, Jewish Publication Society of America, 1938. 3 p. l., 3-392 p., 1 l. 8°.

המקור "אין פוילישע וועלדער" הופיע בשנת 1921 בניו-יורק (ע"י יידישער פארלאג פאר ליטעראטור אין וויסנשאפט) ובשנת 1922 בורשה (ע"י קולטור-ליגע) ; מהדורה י' שם בשנת 1928. — תורגם מכ"י לעברית והתרגום העברי יצא לאור ע"י הוצאת שטיבל בניו-יורק תרפ"א. — תרגום גרמני ראה ק. ס. שנה ה' ע' 379. יצאו גם תרגומים לפולנית. ורשה 1921. לרוסית. מוסקבה 1929 ולאוקרינית. כרקוב 1929.

1241 **Sommer, Ernst.** Botschaft aus Granada ; Roman. Berlin, Jüdische Buch-Vereinigung, 1938. 389, [1] p. 8°.

רומן מתקופת גירוש-ספרד.

1242 **Tandrup, Harald.** Jonah and the voice ; a novel... London, P. Davies, (c1937). 335, [1] p. 8°.

"Originally published as "Profeten Jonas privat" ... Tr. by A. G. Chater."

1243 Wertheimer, Martha. Dienst auf den Höhen ; Roman. Berlin, Jüdische Buch-Vereinigung, 1937. 301 p. 8°.

דומן היסטורי מחקפת שלמה המלך.

1244 Яффе, Л[ев Борисович]. Огни на высотах. Riga, Žīdu mākslas un zinību veicināš. b-ba Latvijā, 1938. 3 предв. л., 78 стр. 8°.

המחבר, עסקן ציוני ידוע ומשורר רוסי-יהודי, שבמשך עשרות בשנים שר שירי ציון בשפה הרוסית, אסף לחוך ספר זה 52 משירי המרובים, שפרסם בכ"ע שונים ; 31 מהם מקוריים, כמעט כלם שירי-ציון וא"י והשאר תרגומים משירי ביאליק (אכן חציר העם, מתי מדבר האחרונים, נסף נטפה הדמעה, בתשובתי, הכניסיני, משירי החורף), פרץ, י. כהן, ר' שאול, אביגדור פויארשטין (= המאירי), הרצל ואחרים.

ספרות הנוער

פרלברג, א. נ. כתבי ... עין מס' 1272.

1245 הקורא הצעיר ; ספריה לתלמידים ולנוער. 1—20. 20 חוברות. ורשה,

„אחיעזר“, (1937—1938). 8° התכן :

- 1 : ורשבסקי, יקיר : השונא בצע. — הלומד מכל אדם. (1937). 16 ע'.
- 2 : " : העומד לימין עשוקים. — פסק דין מחכם. 16 ע'.
- 3 : " : התרגול השחור. — השעון הנפלא בפרג. 14 ע'.
- 4 : " : רומא ויהודה. — ר' אבהו מקיסרין. 21 ע'.
- 5 : " : ארבעת השליחים. 18 ע'.
- 7 : " : ארבעת השליחים. — הפרפר והפרת. 17, [1] ע'.
- 8 : " : שן-מט ; אנדתיקדם. 14, [1] ע'.
- 9 : " : הספר והחיים. — בקצה הספסל הפנוי. 22 ע'.
- 10 : " : למרחקים. 21 ע'.
- 11 : מיסלב, נ. : החברים. — לוט והשוט. 17 ע'.
- 12 : " : אורי עומד בפנה. — בלי חטם. (1938). 16 ע'.
- 13 : " : בני השיבב. — כפתר שעשה נקמה בחיט. (1938). 21 ע'.
- 14 : " : הכלב בבית-המדרש. 15 ע'.
- 15-16 : " : המלך הראשון. איב. 2 חוברות. 17 ; 17 ע'.
- 17 : " : בבית הסבל. — ההר והתחום. 16 ע'.
- 18 : " : בלע. 18 ע'.
- 19 : " : הגלוסקה של האם. 15 ע'.
- 20 : " : פרחי עץ החיים. — סוד החכם. 22 ע'.

1246 באסטאמסקי, ש[למה]. „אונסער די גרינינקע ביימעלעך“ ; זאמלונג פון

לידער מיט נאטן, צווייפגעשטעלט פון ש. באסטאמסקי, צוגאביהעפט 1—3. 3 חוברות.

ווילנע, „נייע יידישע פאלקסשול“, 1934—1937. 15, [1] ע' בכל חוברת. 8°.

3-2 : „מחיקאלישע רעדאקציע פון א. סלעפ“.

את הספר עצמו ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 237.

- 1247 גארקי, מאקסימ. ראנקא און אנדערע דערציילונגען. צווייפונעשטעלט און טיילווייז ניי איבערגעזעט: מ. רובינשטיין. ווארשע, "קינדער־פריינד", 1935. 54, [2] ע'. 8°.
= "קינדער־פריינד", VI טער באנד.
- 1248 גילינסקי, מ. ליאלקעס. מוזיק: י. טראוסיאנסקי. ווארשע, "קולטור־ליגע", (1937). 47 ע', ציורים. 8°. ע' 27—47 תוי נגינה.
בראש השער: קינדער־טאטאריע א. נ. פון וולאדימיר מעדעם אין מעדזשען.
- 1249 גראס, נפתלי. ירושין דע ב.ס; א מעשה פון א מענטשן. (צווייטע אויפלאגע). ניו יארק, "קינדער־רינג" ביי דעם בילדונגס־קאמיטעט פון ארבעטער רינג, (1933). 64 ע', פורטרטים. 8°.
- 1250 ווינרייך, מאקס. די געשיכטע פון בייון בייו. ווארשע, "קינדער־פריינד", 1937. 29, [2] ע', ציורים. 8°.
- 1251 יונגווארג; א מידעש־זשורנאל פאר קינדער. (New York), 1937. 4°.
מצויר. תוים. — מהמעטפת. — "ארויסגעגעבן פון די ארדן שולן".
העורך: א. גאלדבערג. גל' א' יצא במאי.
- 1252 קאמינסקי, י. גייט א הינדעלע קיין בראנזוויל. בילדער און ליטאגראפישע פלאטן פון נאטע קאזלאווסקי. (ניו יארק, קינדער־רינג ביי דעם ארבעטער רינג בילדונגס קאמיטעט, (c 1937). [16] ע'. 4°. (קינדער־רינג ביבליאטעק)
- 1253 שינדלער, אליעזר. דער מורח שמייכלט; פערסישע, כינעזישע, אינדישע א"א מעשהלעך. אכטע זאמלונג. ווילנע, "גרינינקע ביימעלעך", 1937. 47, [1] ע'. 8°.
- 1254 שינדלער, אליעזר. מעשהלעך פון ארבע פינות העולם. צוועלפטע זאמלונג ווילנע, "גרינינקע ביימעלעך", 1937. 47, [1] ע'. 8°.
- 1255 שינדלער, אליעזר. צווישן חדקל און גאנעס; אריענטאלישע מעשהלעך. עלפטע זאמלונג. ווילנע, "גרינינקע ביימעלעך", 1937. 47, [1] ע'. 8°.
- 1256 Bialik, Chaim Nachman. And it came to pass; legends and stories about King David and King Solomon, told by Hayyim Nahman Bialik, tr. by Herbert Danby; with woodcuts by Howard Simon. New York, Hebrew Publishing Co., (c 1938). 281 p., illus. 8°.
- את המקור ("הי הימים") ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 147. בתחלת הספר (ע' 7—8) הקדמה מאת המחברים.
- 1257 Biblioteczka Żydowska. Serja III: Pisarze żydowscy. (Nr. 1.): Mendeley Mocher Sfarym. (Warszawa), [1937?]. 31, [1] p., portr. 8°.
- את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 234.

1258 **Burstein, Abraham**. After the play was over ; a hilarious Purim play for big and little children ... New York, Bloch Publishing Co., 1937. 11 p. 8°.

1259 **Segal, Samuel Michael**. He lost his queen ; a Purim play in the spirit of the carnival ... New York, Bloch Publishing Co., 1933. 44 p. 8°. מהמעטפת.

1260 **Wilson, Theodora Wilson**. Through the Bible... with an introductory chapter by James More, illustrated by C. E. and H. M. Brock and J. B. Ayto. London, Collins, (1938). 601, [1] p., illus., facsim., maps, pl. 8°.

ספורים מהתנ"ך (ע' 45—400) ומהברית החדשה. — בחזקת הספר (ע' 19—40) מבוא : J. More : How the Bible came to us.

1261 **Zeligs, Dorothy F[reda]**. A history of Jewish life in modern times for young people ; maps and diagrams by Reuben Leaf. New York, Bloch Publishing Co., 1938. XVII, 446 p., maps. 8°.

ביבליוגרפיה : ע' 429—431.

ההגן : The wandering Jew. — How the Jewish people lived in Poland.— Lands of shelter. — The story of Jews in Germany. — Jewish life in Russia.— The Jews in England. — Palestine rebuilt. — The Jews in the United States.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 913, 924, 925, 944, 955, 966, 969, 970.

ס פ ר י ל מ ו ד

1262 וולדורסקי, א[ריה]. בדרך, אלף בית. בלקוט ההמר ובסדורו בעזרת ע"י מר ת. חסיד ... סלונק, תורה ומלאכה. תרצ"ד. [1] דף, 108 ע' / תמונות. 8°. ממוקד. — ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 95.

1263 שפירא, אהרן יעקב. מורה נבוכי הלשון <אוצר מלים>. ספר שמושי לכל הכותבים עברית ... ספר שני עם הערות מאת ת. א. חזן. ורשה, הוצאת אלמנת המחבר, תרצ"ח. 139 ע' / פורטרט. 8°. ספר א' יצא בשנת תרס"ט בורשה.

1264 תנ"ך. תורה (לקוטים). חמש למתחילים. בראשית א—ב. סדר בידי צבי שרפ שטיין. ציורים מאת נ. קולובסקי. [ניו-יורק], שילה, (c 1937). [108] ע' / ציורים. 8°. לבראשית ב' שער מיוחד.

1265 **Abraham, M[ichael]; J[osef] B[enjamin] Levy**. תורה וחיים. Eine methodische Einführung in das Hebräische, von M. Abraham

und J. B. Levy, unter Mitarbeit von H. Borodianski. 2. Teil <Vollständige Neubearbeitung von **שערי צדק** 2. Teil>. Frankfurt am Main, M. Lehrberger, 1938. 96 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 488.

1266 Aronson, J. Przewodnik metodyczny do nauczania religji mojżeszowej w szkole powszechnej. Lwów, Nakładem autora, 1935. 64 p. 8°.

מורה דרך שיטתי להוראת דת משה בבית ספר כללי.

1267 Gittelsohn, Roland B. A project for the study of peace ; Pupil's workbook, No. 1 : Projects in modern ethics. Cincinnati, Commission on Jewish Education of the Union of American Hebrew Congregations, 1937. [2] p. 1., 32 numb. 1. 4°.

הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1268 Indelman, Ch. ; A. Perec. Historia Żydów dla szkół powszechnych ; podręcznik do nauki religji mojżeszowej dla klasy piątej [by] Ch. Indelman i A. Perec, przy współpracy R[afal] Gutmana. Warszawa, ("Drukarnia uniwersalna"), 1936. 78, [2] p., illus., maps. 8°.

"תולדות היהודים בשביל בתי ספר כלליים, ספרי למוד בתורת דת משה בשביל

הכתה החמישית".

1269 Indelman, Ch. ; Lewi Wiener. Opowiadania biblijne dla szkół ; podręcznik do nauki religji dla drugiej klasy szkół powszechnych. (Ilustracje wykonał I. Tynowicki). Warszawa, (Skład główny : N. Szapiro), 1936. 70, [4] p., illus., pl. 8°.

ספרי המקרא בשביל בתי-הספר ; ספרי למוד הדת בכתה השנייה של בתי-הספר

העממיים".

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 921, 928, 935, 953, 973—975, 993.

חנוך והוראה

1270 אגדת המורים העברים בניו יורק וסביבותיה. חוברת היובל של

אגודת המורים העברים בניו-יורק וסביבותיה.

Jubilee almanac of the Hebrew Teachers' Union of New York and Vicinity. New York, Hebrew Teachers' Union,

[תרצ"ז]. 24, [1] ע'. 8°.

מהמעטפת — בראש השער : תרע"ב—תרצ"ז ... המאמרים הם בעברית, בידיה אר

באנגלית.

1271 ניו יורק. בית הספר הלאומי. בית ספרו הלאומי. יוצא ביום הסיים.
י"ד בתמוז, התרצ"ז, בעזרת אגודת "חובבי ספרות". ניו יורק, תרצ"ז. [3], 34, [1].
64—35, [1] דף, תמוזות. 8^ו.
מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1272 פרלברג, אברהם (בתן). כתבי א. נ. פרלברג, בעריכת דניאל פרסקי
ומנחם ריבולוב. ניו יורק. אסתר פרלברג, תרצ"ט. [1] דף, 3 ע', [1] דף, 5—304 ע',
פורט. 8^ו.

התכן: הפיסטחזעולמו של היהודי הקטן. — החינוך המוסרי. — מהות השינויים בחינוך. —
שיחה יוצרת. — שלשה שותפים. — שאלת הקריאה. — קריאת. — שפה ויהדות. — "הסידות"
המתנגדות" בעבודה העברית. — העברי הצעיר. — מכללה יהודית באמריקה. — הרצל בתור
סמל. — בין יאוש לתקוה. — מן הקורא אל הקוראה. — בצל השכינה. — ספרי למוד
באמריקה. — הזוהר לנוער. — שר וגדול בישראל (ת. ליהמן, מושל ניו יורק). — פינתס
חורגין. — שירים. — לבני הנעורים: מחזות. — שירים. — על א. נ. פרלברג.
מאמרים ורשימות מאת מ. ח. טויזנר, ד. פריסקי, י. ה. פרישברג, ת. ליפשיץ, י. קפלן,
ע. ואפסינסקי, י. גרינשטיין. — בהתהלות הספר (ע' 31) הקדמה מאת מ. ריבולוב: על נחלתו.
רוב הדברים המכונים בקובץ זה נדפסו בכ"ע שונים. שני מחזות הופיעו בהוצאות
"עוגן". יתר הכתבים נמצאו בעזבונו של המנחה (מאת המערכת).

1273 וואלדשאן, יואל. פנקס פון דער אלגעמיינער העברעישער פאלקס-שולע
"יבנה", "תרבות" אין שערעשעוו. צווייפגעשטעלט דורכן מנהל פון דער "יבנה" שול,
יואל וואלדשאן, ביי דער מיטהילף פונם מנהל י. ש. פקער ... שערעשעוו, (עלטערן =
קאמיטעט ביי דער "תרבות" — שולע), 1935. 54 ע', [1] דף, דיאגרמות, טבלאות, טרנסקריפטים,
תכנית, תמונות. 8^ו.

על המעטפת: ... געווייזעט דער 10 = יעריקער עקזיסטענץ פון דער שולע.

1274 יידישער קולטור-קאנגרעס; חודש ביולעטין, ארויסגעגעבן דורכן
ארגאניזירטקאמיטעט ביים ייד. קולטור-פראנט אין פראנקרייך. פאריז, 1937. 4^ו.
הערך: י. בורשטיין. — גל' א' יצא בפירואר.

1275 די עלטערן-לערער שטימע; א פערטלייזערלאכער בולעטין פאר אידישע
עלטערן, ארויסגעגעבן פון דעם מיטל-מערב פארבאנד פון העברעאישע לערער. שיקאגא,
תרצ"ז. 4^ו.
עם מחלקה באנגלית ושער נוסף:

The Parent-teacher's voice; a quarterly bulletin for Jewish parents, pub.
by the Midwest Federation of Hebrew Teachers.

הערך: מ. זאלעסקי. — גל' יצא באדריייר.

1276 שלום-עליכם פאלקס-אינסטיטוט. שיקאגא. אפן שיידוועג; זאמלשריפט
פון די גראדואירנדיקע תלמידים פון דער שלום-עליכם מיטלשול, רעדאקטירט פון י. ח.
פאמעראגן און א. פראוואטינער. (שיקאגא, ל. מ. שטיין), 1937. 41, [2] ע',
[2] דף, פורט. 8^ו.

1277 **Berlin. Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums.** Einundfünfzigster Bericht... Berlin, 1938. 15, 47 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 314.

החנן : Bericht des Kuratoriums für 1936/1937. — Alexander Guttman: Dezisionsmotive im Talmud.

1278 **Federation of Bronx Jewish Congregations.** Proceedings and papers of the Educational Conference, Federation of Bronx Jewish Congregations, December 19 and 20, 1936. Bronx, N.Y., [1937]. [1] p. l., II, 46 p., map. 4°.

1279 **Głos akademika.** Warszawa, (Akad. org. syjon.-soc.), 1937. [4] p. 2° גדול.

השער : Jednodniówka. Warszawa, wtorek 19. października 1937.

קול האקדמאי. חד יומון. האחראי: ר. סיפר. — יצא ב 19 באוקטובר. — בגד

סמסלי הגיסו.

1280 **Jewish Memorial Council. Central Committee for Jewish Education.** Fourteenth, (Fifteenth, Sixteenth) annual report 1935-36, (1936-37, 1937-38). 3 v. London, [1936-38]. 57 ; 61 ; 47 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 370.

1281 **Makkabi-hazair. Czechoslovakia.** Erziehungsbroschüre. Heft 1-4. 4 v. Bratislava, Hahanhalah haarzit schel Hamakabi hazair, (1938). [1], 54 ; 44 ; 1, [61] ; 44 l., illus. 17 : 21 (רחבו גדול מארכו)

מהמעטפת. הקטגוריה מכתב-מכתה בצד אחד של הדפים.

החנן : 1. Heft: Grundsätzlicher Teil. Ivrit. — 2. H.: Tarbut. — 3. H.: Methodik und Literaturverzeichnis zu "Tarbut". — 4. H.: Zofit schimuscit. Tarbut haguf. M'lachah.

לשון הספר כולו ברמנית.

1282 **New-York. Jewish Theological Seminary of America.** Register 1938-1939, 5699. New York, 1938. 89 p., illus., portr. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 356.

1283 **Sawicki, Aron.** Szkoła rabinów w Warszawie <1826-1862>, <na podstawie źródeł archiwalnych>. Warszawa, "Menora", 1933. 31 p. 8°.

"Odbitka z 'Miesięcznika żydowskiego'."

מהמעטפת. — "בית מדרש לרבנים בורשה (1826—1862) על יסוד מקורות ארכיוניים".

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 910, 915, 956, 964, 978, 988, 999, 1015.

ספרי מדע כלליים בעברית

ע"ן בדפוס א"י מס' 897, 919, 931, 933, 936, 938, 952, 971, 983, 984, 987.

שונות

- 1284 הילקאוויטש, יוסף א' (יעזר), "מ"ן קאמף": מ'זאל שוין רופען א וועלט-
קאנגרעס. Piotrków-Tryb., דפוס M. Rozensztajn, 1937. 7, [1] ע', 8°.
- המחבר מציע כגוס קונגרס עולמי שילחם לשוויון זכויות של כל האנשים בלי הבדל גזע.
- 1285 Lichtenstein, Morris. Cures for minds in distress... New
York, Jewish Science Publishing Co., 1936. VII p., 1 l., 11-345 p. 8°.
- המחבר מרצה בספרו על שלש השטות העקריות של רפוי מחלות-רוח: הרפוי
המדיציני, הפסיכואנליטי והדתי. בחלק האחרון יש גם תוכן יהודי, המחבר מסתמך גם
על פרקים מתאימים מהתנ"ך.

לקווים ביבליוגרפיים

סאת

אברהם יערי

ב. עוד שיר-חזונה לרמח"ל

בין דפי-הדפוס הבודדים הנמצאים בגנוזי בית-הספרים הלאמי והאוניברסיטאי בירושלים מצאתי שיר-חזונה לאיבודע לרמח"ל. שיר זה לא היה גם לפני יוסף אלמנצי בשעה שכתב תולדות רמח"ל⁽¹⁾ אבל הגיע לידו אחר-כך ואלמנצי ציין את הדבר בכתב-ידו בשולי מאמרו בטופס "כרם חמד" שלו, הנמצא כיום בגנוזי בית-המדרש לרבנים בני-יורק, בדברים אלה:

"שיר-זהב (אשר לפי הנראה נדפס בויניציאה) ליום חתונת כמ"ר מאיר עזיז בכמ"ר חיים משה ומרת לונה — עם מרת שמחה בת אשר חפץ; וב' יתדותיו תבאנה במקום הנהוג. בו רמח"ל מצחק על שם זכנוי החתן ושם אמו ושם הכלה, וממשל משלו על השמש והירח הנותנים אורה ושמחה בעז."⁽²⁾

אלם גוף השיר לא נתפרסם עד כה וטופס מהדף הנדפס לא נודע עד היום. השיר נדפס בויניציאה (כפי שאפשר להכיר מתוך צורת הדפוס) לחתונת מאיר בן חיים משה עזיז עם שמחה בת אשר חפץ. הוא נכתב בדמות סוניטה ומשקלו שתי תנועות וחד, שתי תנועות ויתד, שלש תנועות. על יחסו של רמח"ל למשפחות החתן והכלה לא נודע לנו דבר ממקור אחר.

המלים "אורה ושמחה" המודגשים בכתבת שבראש השיר מרמזים לשם החתן ושם הכלה. המלים "מאיר בעז" בחרוזו שלפני האחרון מרמזות אף הן לשם החתן ולכינויו; "ירח" באותו חרוז מרמז לשמה של אם החתן (לונה) ו"שמחות" בחרוזו האחרון מרמז לשם הכלה.

שני שירי-חזונה אחרים של רמח"ל, שנדפסו בשעתם על דפים בודדים, פרסמתי ב"קריית ספר" שנה ח' עמ' 266—274, עיין שם.

הנני מעתיק כאן אות באות את השיר ואת הכתבת שבראשו. את הניקוד תקנתי וביחוד לגבי דגושים:

(1) כרם חמד ג' עמ' 112—169.

(2) העתיקתי דברים אלה על פי Simon Ginzburg, The Life and Works of Moses Hayyim Luzzatto, Philadelphia 1931, p. 144 no. 70.

עת הזמיר הגיע' ששון ויקר האפיע' ליהודי' הית' אורה ושמחה ונסו
 יגון ואנחה. בימי חתונת הבחור הנחמד כמ"ר מאיר בן הקצין כמ"ר חיים
 משה עזיז יצ"ו אשר ילדה לו אשתו הכבוד מר"ת לונה מב"ת. והאלהים
 אנה אל ידו עזר כנגדו. הבתולה והצנועה מר"ת שמחה בת הגביר המרומם
 המנוח כמ"ר אשר חפץ ולה"ת. ואני בתומי אחר נוגנים תרימותי קולי ואשא משלי:

שמש בצאתו ב'	הדר קרנים
מבואכה קדים	ברוב תפארת
לפני תהלתו	פאש בוערת
תגל אדמה יש-	מחו שמים
אף עת פרקיו ט'	בעו במים
אורה ושמחה אז	תהי נעדרת
תחת פבורו ת'	עמוד בהרת
קדרות ופארוז ק'	בצו אפלים
חתן פני חמה	מאור פניך
אף גם בערב יום	תהי זרח
תחגור צדי עד גיל	ואור על מצח
ינה בלי מחשך	שביב אורך
מאיר בעוז אתה	בנו ירח
שובע שמחות על	מינך נצח

הצעיר משה חיים בלא"א יעקב חי לוצאטו יצ"ו.

5. שלשה ספרים לא-נודעים בדפוס אברהם הגר בשאלוניקי

במאמרי „גרים במלאכת-הדפוס העברית“ (=לקוטים ביבליוגרפיים ט"ז)
 שנדפס ב„קרית ספר“ שנה י"ג עמ' 243—248, רשמתי שבעה ספרים שנדפסו
 בדפוסו של אברהם הגר בשאלוניקי בשנות ת"א—תט"א. והנה נודמנו לידי בזמן
 האחרון שלשה ספרים נוספים מדפוסו של גר-צדק זה, שלא נודעו עד כה כלל.
 ודומני שהספרים ראויים לתיאור גם מצד עצמם. ואלה הם:

1. צוק העתים לר' מאיר משעבר שין. שאלוניקי תי"ב

ספר זה נמצא בגנזי ידידי מר ש"י עגנון בירושלים, ועד כמה שידוע לי הוא טופס שלם יחיד בעולם¹. טופס אחר בלתי-שלם היה — לפי מה שסיפר לי מר עגנון — ברשות הביבליוגרף החכם פרופיסור אהרן פריימן בפרנקפורט-דמיין ונמצא עתה בגנזי „היברו יוניון קולג" בסניסינגט. וזה שער הספר:

צוק העתים / האל² זהו מזכרת הצרות וצוק העתים / אשר עברו עלינו שנה על שנה שנת / ת"ח ות"ט לפ"ק: על שני זנבות האודים / העשנים בחרבות שנונים: לולי י"י הותיר לנו / שריד כמעט כלנו אבדנו חלילה. בכן / למען לא תשכח לדור אחרון קם א' מיוחד / בעדרו ויעורר קינתו על אלפים חלל. אשר / לא היתה נפשם לשלל. והמחבר הלא הוא / האלוף התורני המרומם מהר"ר / מאיר יצ"ץ בהמנוח מהר"ר / שמואל ז"ל איש שעבר שין // ותחי התחלת המלאכה כ"ח טבת שנת התי"ב / על ידי הר' אברהם גר צדק. 10 דפים. 4⁰. (אותיות רש"י: מסביב לשער מסגרת של קישוט).

מעבר לשער נדפסה הקדמת המחבר בדברי המחקק, כדפוס ויניציאה אבל עם שינויים שיתוארו להלן. בדף ב' נדפסה „הקדמת המגיה" לדפוס זה.

כידוע נדפס הספר הזה בפעם הראשונה בקראקא בשנת ת"י, וחזר ונדפס בוניציאה בשנת תס"ז ע"י יהושע ב"ר דוד מק"ק לבוב, שהעלים את שם המחבר האמתי (ר' מאיר משעבר שין) ושם את שמו תחתיו על השער, ולא עוד אלא ששינה את השיר הגדול שבראש הספר, כדי להתאים את ראשי החרוזים לשמו. את פרטי הוזיף כבר תיאר ח"י גורלאנד³.

לכשהשויתי את דפוס שאלוניקי לדפוס קראקא (עפ"י גורלאנד) ולדפוס ויניציאה, התברר לי עד מהרה שהמזויף בוניציאה לא העתיק עפ"י דפוס קראקא, כפי שסבור גורלאנד, אלא מהדפוס השני שנדפס בשאלוניקי. ההקדמה ודברי המחקק שבדפוס ויניציאה שגורלאנד חשב עליהם שהם מעשי ידי המזויף יהושע ב"ר דוד מלבוב, כבר נמצאים בדפוס שאלוניקי, ואף בהם זכה המזויף בשינויים. בדפוס שאלוניקי מסתיימת ההקדמה בדברים: „כ"ד המחבר הדום רגליכם מאיר בן מהר"ר שמואל זצ"ל איש שעבר שין". בא המזויף וכתב בדפוס ויניציאה: „כ"ד המחבר הדום רגליכם יהושע בן גאון מוהר"ר דוד מלבוב הבריר ר". בדפוס שאלוניקי נאמר בדברי המחקק:

(1) ואני מחזיק טובה מרובה למר עגנון שהשאל לי את הספר ונתן לי רשות להעתיקו ולתארו.

(2) סעות-דפוס במקום „הלא" כדפוס קראקא ודפוס ויניציאה.

(3) לקורות הגזרות על ישראל. המחברת הרביעית. קראקא תרמ"ט (ונדפס תחילה ב„אוצר הספרות" של שאלתיאל אייזק גראבער, שנה שלישית).

...הנה איש לבוש מדע וחכמה ובידו קסת הסופר לשונו עט סופר מהיר האלוף התורני מהר"ר מאיר מעיר אוזן בלשון למדים מספר מעשה חידודים". בא המו"ף ושינה מלה אחת וכתב יהושיע תחת מאיר. בכל מקום שיש שינויי נוסח בין דפוס קראקא לדפוס ויניציאה, כבר נמצאים השינויים בדפוס שאלוניקי. כל הקיצורים מטעמים טכניים שבדפוס שאלוניקי הועתקו בדפוס ויניציאה אפילו במקום שלא היה עוד בדפוס זה צורך בקיצור. רוב טעויות הדפוס שבדפוס שאלוניקי עברו לדפוס ויניציאה. בהיות שדפוס שאלוניקי מדויק יותר מדפוס קראקא, נכללו כמה נוסחאות טובות בדפוס ויניציאה שהעתיק מדפוס שאלוניקי, אבל כמה פעמים לא ידע המו"ף, שלא היה תלמיד-חכם גדול, להעתיק את הדברים כהלכתם, מחמת טשטוש הדפוס, וכתב למשל בהקדמה "מעשה ידידים" במקום "מעשה חידודים", "בעלי מאורות" במקום "בעלי מארות" וכו', ובמקומות המעטים שמילא את הקיצורים לא מילא כראוי. למשל בהקדמה בדפוס שאלוניקי: "ואל יחוס על פרוטות ויקנ' מגלה זאת". המו"ף מילא: ויקנא.

אין כאן המקום להביא את כל שינויי הנוסחאות שבין דפוס שאלוניקי לשני הדפוסים האחרים. ודי להעיר, שמי שיבוא מעתה לערוך מהדורה מדעית של "צוק העתים", יודקק לדפוס שאלוניקי העולה בדיוקו על דפוס קראקא, המשובש בדפוס, ועל דפוס ויניציאה, שלא העתיק כראוי אפילו במקום שלא נתכוון לזייף. בדפוס שאלוניקי נוספו עוד על דפוס קראקא שני דברים: "הקדמת המגיה", הוא האיש שהביא את הספר לדפוס בשאלוניקי (דף ב') ו"קינה על הגזרות על פלוניא" לאותו המגיה המביא לבית-הדפוס (בסוף הספר). את שני הדברים הללו לא העתיק המו"ף מויניציאה, לפי שיש בהם כדי לגלות את זיופו. ולפיכך אעתיקם כאן בשלמות. המגיה המבלה"ד היה בעצמו מפליטי הגזרות ונזדמן לשאלוניקי בדרכו לא". ואלה דבריו בהקדמתו:

"שמעו וראו והטו אזניכם, לזה הספר אשר חיבר האלוף התורני מהר"ר מאיר בן מהר"ר שמואל זצ"ל וקרעו לבבכם ואל בגדיכם, על הגזירות קשות שעברו עלינו, כי עונונו ענו בנו. וגם אני א' מבני הגולה בשארתי לבדי, מבית משפחתי ומארץ מולדתי, כי הכל נהרגו ונטבחו על קדוש השם המיוחד כמעט שעברתי וגמלטתי, מה אני ומה חיי אעפ"י שנשארת, כי כמת נחשבת, כי אשתי ובני קברתי, ומכל נכסי ירדתי, יד ה' בי גגע לא נחת ולא שקטתי ולא שלותי. אחר הציל אותי ה' מכף כל אויבי בלבי אמרתי, כי מה יש תכלית של אדם בעה"ז מכל העמל שעמלתי ויגעתי, כי מעות טעות היום באות ולמחר נעות. כי זווי וזוים אמרתי בלבי אחת שאלתי, מאת ה' בקשתי, בבית ה' שבת, כל ימי חיי א' מיושבי בית המדרש להיות חלקי, על כן רוחי עוררתי, לילך אל ארץ החיים לירושלים בחרתי, כי כלתה גפשי לחצרות ה' לשם נכספתי. ובהיותי מוכן לדרך

והאלהים אנה לידו זה הספר, מיד תאבתי אותו וקניתי אותו כאשכול הכופר, והבאתי אותו פה עיר ואם בישראל עיר שלוניקי יע"א ויעצתי לבי ליתן אותו בביתו תמיד, כדי שלא ישכח וקורא בו ומתמיד. וגם הוספתי בו מעט מזער לקטתי שכחה אחר פאה, כי אין דומה שמיצה לראיה, מה שבעיני ראיתי, פדיון שביים וגומלי חסדים, עיקר זה כתבתי וגם זה לא שכחתי, קינה על אלו הגזרות סדרתי, ועל ראשי השיטות שמי חתמתי. וטוב לאמר בכל ערב ר"ח ובט"ב בין שאר קינות לזכרו. ובזכות זה אנו זכין לארצה הגנוזה לזכה וברה, ולביאת משיחנו בימינו ובמהרה אמן. תם והקדמת המגיה.

המגיה המביא לבית הדפוס כתב איפוא כאן שהוסיף „מעט מזער“, והוסיפה לגבי דפוס קראקא היא אותה „קינה על הגזירות“ שאת שמו חתם „על ראשי השיטות“. בראשי החרוזים של הקינה חתום: שמואל בן החרב ר' שמעון ז"ל. והוא שהביא לדפוס שנית את „צוק העתים“ בשאלוניקי. קינתו של ר' שמואל ב"ר שמעון פשוטה וברורה ואני מביאה כאן בלי פירושים ובלי ניקוד: טפה נוספת לכוסי היגונים המלאה של ספרות ת"ח ות"ס.

קינה על הגזרות על פלונייא

ואו נהי ונהמו נהימות, וקראו אל מקוננות ואל החכמות, וקנונו על הגזרות, בארץ פלונייא שעוברות, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימות, ובכו בכו בכי חרב (על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. על ראשי מים ועיני מקור נוזלי, ואבכה כל ימות ולילות את חללי, טפי ועוללי וישישי קהלי, ואנחתי כבדה מבוקר ועד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. ווי געו כלם בקינים, על הריגת אבות ואמהות לפני בנים, ודברו בקול תחנונים, פני שוכן מעונים, הצילנו מיד אכזרים כעורב ורחם על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. א' תורה תלמוד תלומדה, תורה ותמשנה והתגדה, ראה קראהו שכולה וגלמודה, כמו טיס חוצות נגרשים ונשלכים באשפה, הלא הרבה מקומות מאין יושב חרב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. למרום עלתה צעקתם, כולם חברו יחדיו איש אל אחיו ומסרו נפשם, וקדשו שם המיוחד קודם מיתתם, כשריפת בית אלהינו שקולה הריגתם, על אלה אני בוכיה מבקר ועד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

בחדש השלישי בעשרים בו התחילו הצרות לדאבון ומאירה, החדש אשר נהפך ליעון וצרה, קהלות הקדש הריגתם היום בזוהרה, ק"ק בעמרו ובטלשין פליגוא' גאראל, ובכללם שאר ק"ק בחונה ובחורה, ועל אלה חלגו עיני מבקר ועד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. נבלתם כסוזה לחית ארץ ולבהמות, חיש מכאוב כמכאובי לדמות, חסין יה מי כמוך נושא' באלמות⁵, תחשה ותתאפק ולא תחגור אימות, באמור אלי מלעיגי ואם אלים הוא יריב

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. הוטה אלהי אונך, ושמע צעקת עניי צאן מרעיתך, ונקום נקמת דם עבדך, אשר שפכו דמם כמים ובא גוים בנחלתך, על אלה נגרה עיני מבקר עד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. חסין יה מי כמוך נושא' באילמות⁶, על חללי חללי הרב מוטלים, בשוקים וברחובות ערומים, גאוני ארץ ונקיים וטהורים, נהרגו המונים, ונתערבו פרדים עם פרשתנים⁷, על אלה לבי דדי ודאבה נפשי מבקר עד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. בחורים ובתולים, עלי תולע אמונים, הם ליחמו עפר כתנינים, והכלות לבושות שני מעולפות בזרעות חתנים, על זה לבי כדונג נמס מבקר ועד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. רבינו ומורינו למי כל חמדת ישראל כלי קדש גזר עטרה, וגם לרבות טהורי לב קדושים וראשי ישיבות מתו במיתה חמורה, בסקילה שרפה הרג וחנק מי יוכל לשערה, חזת התנופה ושוק התרומה טרפו אריה והכפירה, על אלה אני בוכיה מבקר ועד ערב

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב. ראשים ומנהיגי הקהלות, וכהנים ולויים וחסידים וחסידות, ומוטלים בשוקים ערומים וערומות, ארץ אל תכסי דמם עד שינקום בעל הנקמות, על אלה אני בוכיה מבקר ועד ערב על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

(5) על דרך דרשת חז"ל בגטין נ"ץ ע"ב: „אבא חנן אומר מי כמוך חסין יה (תהלים פ"ט, ט') מי כמוך חסין וקשה שאתה שומע ניאוצו וגידופו של אותו אדם ושותק, דבי רבי ישמעאל תנא מי כמוך באלים ה' (שמות ט"ז, י"א) מי כמוך באלמים". ושינה כאן לנקבה לשם החרוז ועל דרך הכתוב „נושא אלמותי" (תהלים קכ"א, ו').
(6) לפי החרוז צ"ל: באלמים, על דרך הדרוש בהערה הקודמת, ונגזר הסופר או המדפיס אחרי הנכתב בבית שלפני הקודם.
(7) לפי השערת צ"ל: „פדרים עם פרשדנים" וכמו שהוא אמר לחלן „חזה התנופה ושוק התרומה טרפו אריה והכפירה".

שבת משוש וערבה שמחה כל פנים פרוד וכל ראש קרחה, האספו אלי דיווי צאן
נדחה, להרבות הבכי ולהרים צוחה, על אלה עיני יורדה מים מבקר ועד ערב
על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

מספד מר אעשה ואקונן בנהימה, ספדו על עדתי אשר נתנה לשמה, הללו שמים
וצעקי אדמה, אשר צללו במים הזדונים, לזכר זאת נפשי עגומה, על אלה אני
בוכה מבקר ועד ערב

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.
ערב אומרים מי יתן צפרים, ובוקר אומרים מי יגלה אורים, עד מתי תביט רואה
כל סתרים, קנא לתורחך שרפות זרים, על אלה אני בוכה מבקר ועד ערב
על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.

ולדות ובנים ככוכבי השמים אף עלימו נגזרה גזירה, ואלהם דיברו אבות באייר⁸
לא זכינו לגדלכם לתורה, נקריבכם כעולה והקטורת א⁹, על אלה אני בוכה
מבקר ועד ערב

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.
נפלה בל תוסיף לנפול קום בתולת ישראל מהרה, ונקום נקמת דם עבדיך מיון
העז הצפירה, אראלים צאו וצעקו מרה, התאוננו על [ישראל] שה פזורה,
על אלה אני בוכה [מבקר ועד ערב]

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.
זכרו זאת קהל עדת נבונים, ואל תפשו⁹ מהרבות קינות על חסידים וקנים דשנים
ורעננים, אשר פשו צוארם לסבה על קדוש אדוני האדונים, על אלה אני
בוכה מבקר ועד ערב

על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב.
לקדש את שם הגדול והנורא, איש את אחיו חזקו בגבורה, לידבק ביראה טהורה
בלי כרוע לעבודה זרה, זכותם יגן וליץ בעדינו, ונזכה לאורה לביאת משיחנו
בימינו במהרה אכ"ר.

2. מסכת בבא מציעא. שאלוניקי תי"א.

בכריכה ישנה נקובת-עש של ספר שנתקבל בזמן האחרון לבית-הספרים
הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מצאתי שער ודפים רבים של מסכת בבא מציעא
שנדפסה בשאלוניקי בדפוס אברהם הגר. וזה השער:

(8) מלה זו לא ידעתי לפרנסה ואף איני בטוח בקריאתה, ואולי יש כאן רמז
לחודש המאורע.

(8א) לפי החרוז צ"ל: הקטורה.

(9) כלומר: תפוש, תנחו.

מסכת בבא מציעא / עם פירוש רש"י דחוספות ומורה מקום מהתלמוד / עלינו לשבח בקהל תורה לחכמים השלמים פרנסי תלמוד / תורה יע"א אשר אזור חיל ויצא לעזרת ה' בתת הכסף / המתקן על ידי עושה המלאכה מלאכת שמים כדי / להדפיס המסכתא הזאת לזכות את הרבים ומה' תהיה / משכורתם שלמה אמן: // ובעזר וסיוע מהרבנים המאירים לארץ ולדורים ולפי הנהוג / בעיר שלוניקי יע"א / תחת ממשלת אדונינו המלך סולטאן מיהמיט יר"ה / היתה התחלת המלאכה מלאכת שמים ביום [...] לחדש תמוז ב[שנת...] ליצירה // בשאלוניקי // נדפס על יד אברהם הגר.²⁰

העש ניקב את מקום המלים של היום לחדש ושל שנת הדפוס. על כל פנים נדפסה מסכת זו בין שנת ת"א לשנת תט"ו. השנים המעטות שבהן היה קיים דפוסו של אברהם הגר בשאלוניקי. אולם דומני כי יש לי יסוד לשער, שהמסכת נדפסה בשנת ת"א, כי מצאתי את הדפים בכריכת ס' שו"ת ר' חיים שבת, שנדפס באותו דפוס בשנת ת"א. ובאותה כריכה מצאתי גם תשובה אחת כ"י מתשובות ר' חיים שבת תרומה בגוף התימת ידו. אני משער איפוא שהמסכת נדפסה יחד עם שו"ת ר' חיים שבת והשתמשו בכה"י של תשובות ר' חיים שבת יחד עם דפים עודפים מהמסכת לשם כריכת התשובות. אפשר איפוא כי הדפסת מסכת בבא מציעא היתה ראשית מלאכתו של הגר בשאלוניקי.

מסכת בבא מציעא שנדפסה אצל הגר נדפסה לצרכי תלמידי ת"ת, כפי שהיה נהוג בשאלוניקי. מסכת ב"מ לצרכי תלמידים נדפסה לפני כן בשאלוניקי בשנת שכ"א¹⁰) ע"י המדפיס יוסף יעבץ. בשער מסכת זו מודיע המדפיס שהדפיס לפני כן שתי מסכתות אחרות ואינו קורא בשמותיהן. (שתי מסכתות אלו לא נשתמרו). בניגוד למסכת ב"מ שבדפוס יעבץ, נדפסה מסכת ב"מ אצל אברהם הגר דף על דף לפי דפוס בומבירג. מלבד מסכתות אלו ידועות לנו מסכתות שונות שנדפסו בשאלוניקי לצרכי תלמידים בזמנים שונים: בבא קמא, שפ"ב; ברכות, תס"ה; ביצה, תס"ה; בבא מציעא, תס"ז; כתובות, תס"ז; ביצה, תקי"ח; ברכות, תקכ"ח; ברכות, תר"א; כתובות, חש"ד¹¹). על המסכתות משנות תס"ה—תס"ז כתב א. נ. אדלר¹²), שראה בהן חלק מש"ס שלם שנדפס שם באותו זמן. אני נוטה לשער שלא נדפסו אז, כבזמנים אחרים שם, אלא מסכתות מעטות שהיו רגילים לשנות לתלמידים בבתי ת"ת. ובודאי שנדפס יותר ממה שנשתמר.

(10) עיין: י. ריבקין, ספרי שלוניקי, "קרית ספר" שנת א' עמ' 295. והנני מחזיק טובה למר ריבקין שהואיל בטובו לשלוח לי צילום שער מסכת זו הנמצאת בגניו בית המדרש לרבנים בני-זרע.

(11) עיין ריבקין שם עמ' 296—297.

(12) B. N. Adler, Eine Talmud-Ausgabe Salonica 1705—1707, ZfHB, III (1899) pp. 166—167.

3. תחנות. שאלוניקי ת"א

את הספר הזה ראיתי בגנזי החכם האספן ד"ר א. נ. אדלר בלונדון באביב תרצ"ז, ואז היה בידי רק רגעים מעטים שהספיקו לי להעתקת השער. קייתי שאוכל לחזור ולעיין בו כראוי, ולצערי לא אסתייע מילתא. אני מוסר איפוא כאן את שער הספר:

תחנות / כשהלכים לבית / הקברות / בערב ראש השנה ובערב / יום
הכפורים / אימרים זה / שנת ת"א לפ"ק // בשאלוניקי // נדפס על ידי אברהם
הגר. 14 דף [הסוף חסר].¹² (אותיות רש"י).
מסביב לשער מסגרת של קישוט.

טיוולים ביבליוגרפיים

מאת

ישעיה זנח

א. ספר „גירושין“

בשל „טעות מענינת“ וכה שם הספר „גירושין“ לר' משה קורדוויור, שנדפס בויניציאה אצל זאנטי בלי שנת הדפוס, והפכו בו ג. שלום וב. קלאר, וגם יערי הוסיף בו נוסף¹). והנה כבר העירותי פעם אחרת, שהדרך אל המקור לא תמיד קצרה וישירה היא, כי אם לעתים קרובות אנו מגיעים אליו בעקיפין. ומקרה כזה אירע, לדעתי, גם בנידון שלנו. שלום הרגיש בצדק, שאין משמעותו של המונח „גירושין“ כאן אלא טילים מחוץ לעיר על קברי הצדיקים. והנה בא יערי ומעיר, שעיקרי הדברים נמצאים ב„שם הגדולים“, ומר קלאר מחפש את שרשו של המונח בערבית. ובאמת מגלה לנו את סוד „השם“ מחברו בעצמו, והוא המדפיס והמרי"ל ר' דוד ן' הין, בהקדמתו. ואל נא ימחרו הביבליוגרפים לתפסני, שאין הקדמה לספר „גירושין“; כי במעט התבוננות ימצאו, כי אמנם יש הקדמה לספר זה, אם כי חוץ למקומה. וגופא דעובדא כך הוא: המדפיס הנזכר הדפיס שלשה חיבורים קטנים, מעין „טרילוגיה“, חוט המשולש בלשוננו, והם: „ספר הגירושין“, „פירוש ההגדה לר' יוסף גיקטיליא“, ו„ליקוטי שושנים“, פירושים מלוקטים על גביאם אחרונים ממחברים שונים. בחשבו את שלושת החיבורים לאחד לא ראה המדפיס לנחוץ לסמן את שנת הדפוס בשני החיבורים הראשונים; אולם שנת הדפוס (שס"ב) נמצאת בחיבור השלישי, וללמד גם על שנים הראשונים באה. והוא הדין גם בנוגע ל„הקדמת המדפיס“, שהיא נמצאת בחיבור האחרון ומתיחסת גם לשנים הראשונים.

ההקדמה מתחילה: „הן כל אל יפעל אל פעמים שלש... ועתה כעת זכני השם החוט המשולש...“ והנה מה שכותב המדפיס בהקדמה זו על הספר הראשון: „ואתם אחי בני ישראל קנו חכמה קנו בינה מספרי מצפוני לקוטי תפוחים תפוחי זהב ומשכיות כסף אשר לקט וחדש הרב האלהי כמחר"ר משה קורדוויור ז"ל עם מורו ורבו ולה"ה בעצי היער בהתבודדות גדול בהשטת חותם על קברי הצדיקים בטעי נאמן הנטועים סביבי אר"י תוב"ב... וקראתי שם הא' גירושין“. השם הוא איפוא

(1) עי' קרית ספר, שנה א' עמ' 164; שנה ס"ז, עמ' 241.

של המדפיס, והוא גם מבאר לנו די ברור משמעותו של השם. קרוב לשער, שההקדמה הזאת היתה למקור לבעל „שם הגדולים“.

ספק גדול הוא בעיני, אם קורדזוויצו היה הראשון שקבע את המונח „גירושין“ במובן זה, אבל ברור לי, שלא נשאר „שימוש לשוני מיוחד לרמ"ק“, כי אם היה נפוץ וידוע בין יהודי המזרח. שכן ר' יעקב לומברוזו בפירושו לתנ"ך (ויניציאה שצ"ט) כותב על מלת „ומגרשיהם“ (במדבר ל"ה, ג'): „הם הבתים והשדות אשר הם מחוץ לעיר מלשון גירושים אר בא לוש“. הרי שהוא גוזר את המלה „מגרש“ מ„גירושים“, שהיתה ידועה בחוגו במובן זה. ועיין גם בפירושו לויקרא כ"ה, ל"ב: „מגרש — בתים ושדות שהם חוץ לעיר נקראו כן על שם שהם מגרשים מהעיר אראבאל“.

ב. ידי כהן באיסליה

תיתי ליה למר יערי, שבזמן האחרון פנה את תשומת לבו לדגלי הדפוס, שמשנה ענין נודע להם, גם מבחינת תולדות הדפוס וגם מבחינת תולדות האמנות. מצורת בית המקדש שבדפוס יושטיניאן, אשר לדעתו יש בה משום סמל לכהונה ולויה, עבר לסמל הכהונה „הקלסי“, ידי כהן⁽²⁾. מתוך החומר המענין שנאסף בחריצות, אם כי טרם הגיע לשלימות, למדתי שטעות היתה בידי לחשוב את ידי כהן לסמל קלסי של הכהונה בנוגע לדפוסי איטליה בכלל, וויניציאה בפרט. העובדה הבולטת מתוך החומר הנערך ע"י יערי היא, שידי כהן בתור סמל הדפוס מופיע בעיקר בפראג ובאמשטרדם, ואילו בדפוסי איטליה, וביחוד בוניציאה, כמעט שאין רישומי של הסמל הזה ניכר. לא אפרז ואומר, כי העובדה הזאת אומרת דרשוני, אבל כל הרצח לדרוש יבוא וידרוש. וברצוני להסביר, איפוא, את העובדה.

והנה עד כמה שזה נוגע לתקופה הקודמת ל„ריפורמה שכנגד“ — ז. א. עד שנת ש"כ בערך — יש לבקש את ההסברה בחוקי הסגנון של הדפוס העברי באיטליה וטעמו הפורמלי. היינו ברוח ההומאניסטי והפוריטאני שנפח בומברג בדפוס העברי והעמידו על עצמיות וארדיכליות, באופן שקישוטי חוץ, שאין להם שרשים פורמליים בדפוס עצמו, נשארו זרים לו. מסתפק אני ברמז קצר זה, כי יש בדעתי להרחיב את הדיבור על ענין זה בהזדמנות אחרת. אולם החל מרבע האחרון של המאה ה"טז ברור הוא, כי חוקי הסגנון החמורים שטבע בומברג הולכים ומתרופפים, אפילו בדפוסי די גארה, יורשו של בומברג, באופן שהסגנון לא היה יכול לשמש תריס בפני קישוטי חוץ. ואם אנו רואים יסודות קישוט שונים הולכים וחודרים לתוך דפוסי ויניציאה, והסמל הקלסי של ידי כהן כמעט שאינו מופיע, וכשהוא מופיע, בזמן מאוחר כמו שנראה, אינו מעיז פניו להופיע בשער

(2) ע"י קרית ספר, שנה ס"ז, עמ' 377 וזכר; שנה ס"ז, עמ' 259 וזכר.

בת רבים, כי אם נחבא הוא אל הדפים הפנימיים של הספר, יש לנו יסוד לשער. שאינו מניעה פנימית פעלה כאן ביהודים ושלא ביהודים. והנה גילוי ידי-כהן (נכון יותר: יד כהן) במקום שלא קוינו לפגשו, יש בו משום לגלות את הברית, שחסם את הדרך בפני ידי הכהן לדפוסים העבריים באיטליה בסוף המאה הט"ז. בספרו של המומר פביאנו פיוגי³⁾ „דרשיה בין היהודי המתכונן להתנצר והמומר המורה לו את עקרי הדת הנוצרית“, שנדפס ברומה 1582, ובשנת 1611 בהוספות. בפרק נ"ד המדבר על הצלב אנו קוראים הדברים האלה: „וגם מפני כן (גדול ערכו של הסימן הזה), שכן בסימן הצלב צריכים היו להיות מבורכים העמים והיהודים. הלא תראה, כי בשעה שכהני היהודים חייבים היו לברך את עמם עשו ועוד היום הם עושים (אותם היהודים המתמירים לשוא לכהנים כשהם עושים ברכת כהנים) סימן הצלב בידיהם, בפזום אצבעות ידיהם (בשביל לעשות צלב) באופן הכי טוב כפי מידת יכלתם, והם פורשים אותו כלפי העם באופן זה“ — וכאן באה תמונת יד הכהן בצורה המסורתית⁴⁾. (עיין ציור א').

אם ניתן אל דעתנו, כי פיוגי התנצר בשנת 1559⁵⁾, בשנה האחרונה לממשלת הזוועה של האפיפיור פאולוס הרביעי, וכי פעולתו המיסיונרית של פיוגי בקרב יהודי איטליה חלה בילמי האפיפיורים פיוס החמישי — פאולוס החמישי (1566—1620), בעצם תקופת ההתקפה של הריפורמה שמנגד, אשר בה הוטל חובה על רוב יהודי איטליה להאזין להטפתם ודרשותיהם של הדומיניקנים הדורשים, אשר פיוגי היה להם לפה, לא נטעה אם נניח, שטענותיו של פיוגי חדרו לתוך אזניהם „אטומת“ של יהודי איטליה עד כדי לדעת, ש„יד כהן“ משמשת בשק בידי המסיתים להעבירם על דתם. ובנוגע לויגיציאה אל לנו לשכוח, כי בארבעים השנים הראשונות למאה ה"ו לוקח חלק חשוב בדפוס העברי יהודה אריה ממדינא, שחיבה יתרה נודעת לו לספרי פולמוס, ומעיד על עצמו, שלא הניח ספר ממין זה שלא קראו — ובוודאי שלא נעלם ממנו ספרו של פיוגי. במסיבות כאלו אין פלא בדבר, שיהודי איטליה לא הראו נטיה מיוחדת להבליט את הסמל, שהמושומדים המסיתים הצביעו עליו כעל סימן צלב, ואדרבה הרגישו צורך בדבר

3) Fabiano Fiochi, Dialogo fra il cathecumino et il padre cathechizante, Roma, heredi d'Antonio Blado, 1582. c. 117 b.

4) Et perche in questo segno di croce dovevano esser benedette le genti, et li Hebrei: vedi che quando li sacerdoti hebrei davano la benedittione al popolo facevano, et fanno hoggi di con le mani (questi hebrei che dicono di esser sacerdoti et non sono quando fanno כהנים ברכת כהנים delli sacerdoti) il segno della croce, spartendo le dita della mano (per far la croce) nel miglior modo che possono: et la porgono verso il popolo, come in questo modo...

5) בהקדמתו הוא כותב שהמיר את דתו בשנת 1559 בשנותיו במונטי סט. סאינו. כתוצאה מניכוחים שהיו לו עם כומר א' בשם פרא פאולו מנורצי.

טבלא ט"ז

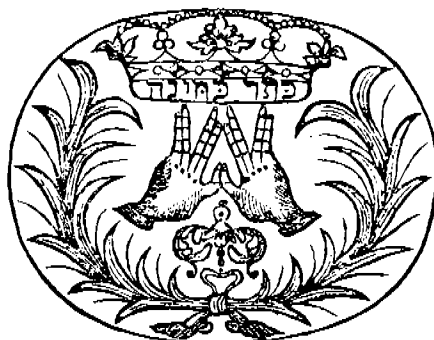
קרית ספר ט"ז

questo modo . Et acciò tu possi sapere di
quāta importā za fia il fegno della fanta
Croce , non uoglio lasciar di dirti , che

ציור א'

מתוך ספרו של מביאנו סיוג: דו-שיח וכו', רומא 1582, סור ב' 117

ציור ב'

בראש שער ס' - אהל יעקב - לר' יעקב כהנא שמירא, פרנקפורט-דאדריה תע"ט

ציור ד'

בס' "קול מוסר" לר' שמשון כהן מודון,
מנטובה תש"ה, דף ד'

ציור ג'

במחזור - שער בת רבים, ויניציאה
תע"ב, דף קצ"ז

למאמרו של י. זנה: ידי-כהן באיסלית

ציור ה'

סיתוח-נחושת מול שער ס' התרת נדרים, וירונה, בדפוס נכדי שלמה אהרן הכהן, תקפ"ז

למאמר של י. זנח: ידי-כהן באיטליה

להצניעו ולהבליעו בנעימות. הסמל הזה נידון איפוא לגנויה ב"עידן ריתחא" של הריפורמה-שמנגד, ורק אח"כ, כששככה פעולתו של פיוגי, וספרי פלסתר אחרים מסוגם של פינמונטי, מדיצי, פיריטי — לפנים בישראל שבתי נחמו — לקחו את מקומו של פיוגי, ואלה, מטעמים שונים, עברו בשתיקה על הארגומנט של יד-כהן — מגיח ממחבוא פה ושם הסמל המסורתי הזה, אבל לידי פוסולריות לעולם לא בא.

אם כי אין כונתי להיות הולך ומונה "כרוכלא" את החסר בחומר הנאסף על ידי יערי — כי בטוח אני שיש להוסיף עליו כהנה וכהנה —, אבל מאחר שראינו, שקטנה היא מידת השימוש בידי כהן בדפוסי איטליה, וכי נעשה הוא בצניעות ובהסתר-פנים, לא יהיה למותר לציין מקרי שימוש כאלה, העולים כעת בזכרוני ואשר יערי לא הזכירם:

1. בספר "קול מוסר" לר' שמשון כהן מדון, מנטובה תפ"ה, נמצאים שני צירים שיש בהם משום רמז למחבר: צורת שמש, רמז לשם "שמשון", בראשו של שיר לכבוד המחבר מאת קלונימוס מאיטליה הרופא (ג', ע"א); "ידי כהן" התנומכות בכתר שמלמעלה, רמז לכהונתו של המחבר, בראש שיר-הקדמה של המחבר (ד', ע"ב). (עיין ציור ד'). וכדאי לשים לב להדמיון הגדול שבין תמונת היד כאן וזו שאצל פיוגי שזכרנו למעלה: מראה היא את כף היד ולא את גבה באופן יותר בולט מאשר בצורה י"ט של יערי. אגב, בין המכתבים השונים שבדקתי בארכיונות הקהילה באיטליה נודמן לידי גם מכתב אחד של ר' שמשון כהן מדון חתום בחותמו וידי כהן חקוקות בו.

2. במחזור "שער בת רבים — הדרת קדש" לקהילות אשכנז שבאיטליה, שנדפס בארבעה כרכים גדולים בויניציאה תע"ב — תע"ה אצל בראדון, על ידי יוסף ויעקב חי הכהנים המחוקקים, נמצא הציור ידי כהן בדף קצ"ג ע"ב, בדף רכ"ח ע"ב ובדף שס"ד ע"ב. הידים מתרוממות מתוך עננים, שהם בתמונת חצי ירח, וביחד עם העניבות היורדות מצדדי הכתר שממעל להידים, מהווים מעין מסגרת סגלגלית להידים. ובלי הכתר, בדף קצ"ו. (עיין ציור ג'). ידי כהן אלו עם הכתר נמצאות גם בסוף ספר "דרך השכל" לר' מנחם נוויריה, המכיל תקנות ת"ת של חברת עץ חיים שבוירונה, ונדפס בויניציאה אצל מאיר דא זארא בשנת תקי"ז. הספר נדפס "להוצאת בני חברת עץ חיים", שבראשה עמדו שני כהנים בחור "פרינסים ומסדרים": ר' יצחק בר יעקב הכהן ור' קלונימוס הכהן.

בשני המקומות שמנינו למעלה נשתמרה מידה הגונה של צניעות בסמל הכהן: לא הועמד בשורה הראשונה כי אם בנייר החלק שבין פיסקא לפיסקא, שלפי טעם המדפיסים של המאה הי"ח צריך היה למלאו בקישוט כל-שהוא.

3. אחר לגמרי הוא הדגל לבית אב שלמה אהרן הכהן בפיתוח נחושת המצורף לכמה מדפסי וירונה, לרוב ספרים ליטורגיים, שמשנות העשרים למאה

ה"ט. לפני הספר: De Oratione et de Confessione ספר התרת נדרים מסירת מודעה סדר ותשליך, נדפס לתשוקת הנערים ישראל ואחיו אשכנזים נכדי הגביר שלמה אהרן הכהן גר"צ, וירונה, Veronae, ex Typographia Libantea. Editoris sumptu, 1827 בזכרון דף מקופל המכיל פיתוח נחושת מדגמו של המדפיס. (ואינו בכל האכסמפלרים). יש לנו כאן ענין עם דגם משפחה עפ"י כל חוקי ההירלדיקה ובסגנון ההירלדיקה של חצר האבסבורג שמאותו הזמן. "ידי הכהן" תופסת שנים מארבעת השטחים שבהם מחולק שדה המגן: למטה מימין ולמעלה משמאל, ונתונות הן בין שני כתרים באלכסון. הדגם עשוי בשכלול ובטעם חצרני. (עיין ציור ה'). אין להסיח את הדעת מן העובדה שהיחסים בין יהודי וירונה ויהודי פראג, שסמל הכתנים היה רווח בו, היו מאז ומעולם שכיחות ומצויות, ועל כן אנו מוצאים בוירונה ידי כהן עוד במאה ה"ט (ציור כ"ה אצל יערי). לעומת זאת אין, לדעתי, שום שייכות ל"ידי כהן" הציור כ"ז אצל יערי והנמצא בראש השער של "מציץ ומליץ" לר' מרדכי צהלון לזכותו של ר' נחמיה כהן, ויניציאה תע"ה. יערי בעצמו מעיר בצדק, שהציור של "יד יוצקת מים מן הכד" נמצא בהרבה ספרים אחרים שנדפסו בוויניציאה בימים ההם, וזה לא במקרה. כי אם מפני שבראש הדפוס העברי בוויניציאה עמד אז ר' יצחק הלוי, ושמר גם חקוק ברוב הספרים באותו המקום, אשר ב"מציץ ומליץ" הוא ממולא בצורות הידים מראות מקום. והנה בשנת ת"ע "מהיותו מטופל בעסקים" (6) מוכרח היה ר' יצחק הלוי למסור את עבודת ההגהה לאחרים, ויכול להיות, שבשנת תע"ה פרש את עצמו לגמרי מן הדפוס, והמקום המיועד לשמו נשאר איפוא חלק, וכדי למלאות את החלק באיזה קישוט לפי טעם הזמן שמו שם את הידים מראות המקום בלי שום מחשבת כוונה. וראיה לדבר, שידים אלו שמשו יסוד קישוטי למלאות את החלק, שכן באותו "מציץ ומליץ" בעצמו באה יד שכוו כיסוד קישוטי גרידא בתוך וינייטה (דף ג, ע"ב).

ג. ידי כהן אצל פרופס

יערי קובע, שטימן הדפוס הזה מופיע רק אצל יורשיו של שלמה פרופס אבל לא לפני זה. אין ספק שצדק בזה, אלא ששאלה קלה יש לנו, מה ראה יערי לעבור בשתיקה על דבריו הברורים של שטיינשניידר (7), האומר *Stemma proprium* = ipse (scil. Salomo) nondum habuit, sed successores שלמה פרופס בעצמו מעולם לא היה לו דגל-דפוס מיוחד (= ידי כהן), כי אם יורשיו.

(6) ע"י דברי המגיה יוסף בכמהר"ר שלמה ניצה בסוף מחזור רומה, שנדפס בוויניציאה, אצל בראנדון, ת"ע.

(7) ברשימת בודליאן III, עמ' 3022.

על החומר המעניין הרב שאסף יערי על פרופס יש להוסיף וואריאציה מדגמו של יעקב פרופס, שהיא מעין צורת-מעבר מציור י"ב הפשוט שאצל יערי, — המכיל רק עצמיותו של הסמל, ידי הכהן, בלי קישוטים ונופכים כל שהם, — לציור י"ד. צורתה של הוואריאציה: ידי כהן קטנות אפילו מאלו שבציור י"ב, למטה קו ומתחת לקו דגים. כל זה מוקף בתרשום של מגינית, בלי שום קישוט לווי לא למעלה ולא למטה ואף לא מן הצדדים. מסביב להתרשים נדפס באותיות בינוניות: „בדפוס כהן (למעלה) יעקב (מימין) פרופס (משמאל) כ"ץ (למטה)“. הצורה תואת נמצאת בתהלים עם פירוש רד"ק, בבית ובדפוס כהר"ר יעקב... פרופס כ"ץ... תקל"ט, 16^ו. הציור בא לא על השער כי אם בדף ב', ע"ב, ובדף רס"ד, ע"ב. קרוב לשער, שהציור הזה נמצא גם בספרים אחרים בפורמט קטן.

- רעוד הערה קלה. הדוגמה מציור י"ב אצל יערי היא משנת 1771. ומאחר שדרכו של יערי לרוב למסור את הדוגמה שמצא בפעם הראשונה, לא למותר יהיה לציין, שהציור הזה נמצא כבר בשערי ציון לר' נטע הנובר, שנדפס אצל יעקב פרופס בשנת תקכ"ו. וקרוב לודאי, שגם בזה טרם תגענו אל השיעור למעלה. וכדי לסיים את ה„מילואים“ שבמקרה, אציין, שגם בפרנקפורט דאדר נמצא הסמל ידי כהן בשער הספר „אתל יעקב“ לר' יעקב כהנא שפירא, פפד"א תע"ט. ידי הכהן, בצורה אורגינלית, נמצאות בכרכוב השער. (עיין ציור ב').

ד. סמל דגים

ומסמל לסמל, והוא סמל דגים. בתרכבתו של סמל הדגים על „ידי הכהן“ בדגמו של יעקב פרופס, מעיר יערי בסוגרים „מזל אדר“. סתם דבריו, ולא פירש אם מסכים הוא לדעתו של נרקיס במאמר „הותמת דגם של ר' נפתלי כהן“ (ק"ס שנה ט"ז עמ' 370 וכו'), שסמל הדגים יסוד זר וזא ליחס כהונה, וכל עיקרו לא בא אלא לציין את חדש לידתו של ר' נפתלי כהן, והוא אדר. לאמתו של דבר אין סמל הדגים יסוד זר כלל וכלל ליחס כהונה, ולא הייתי מיעץ לשום היסטוריון ללכת בעקבותיו של נרקיס ולראות בסמל דגים תעודת לידה בחדש אדר. סמל הדגים קשור בראש וראשונה ביחס „לזיה“, מפני שלפי המסורה נולד משה רבינו, אב ללוים, בו באדר. בתור סמל לזיה השתמש בו במידה גדושה המדפיס אורי וויש הלוי באמסטרדם. ברוב הספרים שיצאו מבית דפוסו הורכב סמל הדגים על סמל זלזיה הידוע של „יד יצקת מים מן הכד“, וכתולדה מזה, יש וסמל דגים נעשה בדרך גם ליחס כהונה, כי גם הכהנים נקראים לזים, ויערי בעצמו מעיר בצדק, שסמל לזיה יכול לפעמים להיות גם סמל כהונה.

עד כמה שידיעתי מגעת, מופיע סמל הדגים בפעם הראשונה בדפוס פרוסטין בקראקא בעשרים השנים האחרונות למאה הטי'. קשה לי לקבוע בדיוק

את זמן הופעתו בפעם הראשונה, אבל שימוש נפוץ ביחוד בשנות ש"ו—שנ"ה. עד כמה שיכולתי לבחון את הספרים עם „מזל דגים“, אין דרכו של הסמל להופיע בקראקא בשער הספרים, כִּי־אם בסוף ההקדמה או בסוף הספר, וביחוד אהב הוא להתגב לתוך מסגרת הקישוט של די קבאלי, שר' שמואל פיהם העבירו מויניציאה לקראקא. במסגרת זאת שם בשנת שכ"ח ר' יוסף שלי"ט מפאדווה את דגמו, טווס. במקום דגמו של קבאלי, פיל, מקדם.⁸) מתחלה העתיקו בקראקא את המסגרת עם דגמו של ר' יוסף שלי"ט. (דוגמה ספר האגדה, של"א). אחר כך, כשעמדו על הדבר, שמו במקומו „איל“, דגמו של יצחק פרוסטיץ. (דוגמה ס' עבודת הקדש, של"ז). משנת ש"ו והילך תופסים ה„דגים מקומו של ה„איל“⁹). (דוגמה: צרור המור, לר' יצחק סבע; ילקוט שמעוני; אילה שלוחה, פירוש על נ"ך, כולם משנת שנ"ה). טעם השימוש בסמל זה אצל פרוסטיץ בלתי ברור לי, ואפשר שרצה לעשות נחת רוח להמצינאטים שקמו לו בשנת ש"ו—ש"ז כפי מה שאנו קוראים בקולופון שבחמש עם פירוש הרמב"ן ואבהב משנת ש"ו: „אין המצוה נקראת אלא על שם הגומר, לכבוד ארבעה אנשים... שם האחד כהן צדק (=האלוף שלמה בר' מאיר כ"ץ)... ושם השני... מבית הלוי (=האלוף מהר"ר מנחם סג"ל בן מהר"ר יצחק סג"ל)“. כמובן, שאין זה שולל השתתפותם של המצינאטים עוד לפני ש"ו. בנוגע לילקוט אפשר לתלות מציאותו של הסמל בזמן ההדפסה „בר"ח אדר“, כמו שאנו קוראים בשער הספר.

בדפוס אשכנז המאוחרים, כגון דפוס פיורדא, וולצבאך וכדומה, מופיע לעתים תכופות סמל הדגים כבסיס השער מימין מזל סמל סרטן (מזל תמוז) משמאל. אם גם כאן מקורו של השימוש בסמל הדגים הוא יחס כוזבה או לוויה — טרם תברר לי.

וכדי שתהיה החתימה מעין הפתיחה, נעיר שיש לראות מעין הקבלה בין „די־כחן“ וסימן הדגים גם בזה, ששני הסימנים נחתבבו בעיקר על דפוס אשכנז — מבחינה זו נמנית גם קראקא על אשכנז — אבל לא על דפוס איטליה. בנוגע ל„די־כחן“ כבר ראינו למעלה, שדפוס איטליה משכו את ידיהם מהן. ובמידה גדולה מן אנו יכולים לקבוע את אי־הצלחתו של סימן הדגים באיטליה. כי ידי כהן מצאנו גם בדפוס איטליה, אם כי במידה זעומה ונחבאות אל הכלים, אבל סימן הדגים לא זכיתי לראות בשום דפוס איטליה, ואפילו לא בתור „חוק“ שיאשר את הכלל. ואף־על־פי שדפוס בראגדין בויניציאה בסוף המאה הי"ו ותחלת המאה

(8) השוה מחזור אשכנז ופולין שנדפס אצל קבאלי בשנת שכ"ח.

(9) שטיינשניידר, רשימת בדליאן III, עמ' 2902, כותב, שדגמו של פרוסטיץ הם „דגים“ או גם „איל“, כאילו היו שני הדגמים משמשים בערבוביה, אבל עד כמה שיכולתי לבחון דפוס קראקא משמשים הם בזה אחר זה בזמן.

הי"ח, תחת פיקוחם ופקודתם של ר' יעקב הלוי ובנו ר' יצחק, עמד תחת השפעתו של דפוס אמשטרדם, לא צרפו הלויים שבוניציאה לסימן ה"לוי"ה המשותף להם ולאורי הלוי שבאמשטרדם — יד יצקת מים מכד — את סימן הדגים, ואין צריך לומר שלא השתמשו בסימן הדגים לבד.

וההבדל הזה שבין אשכנז ואיטליה שקבענו, לא על סימן הדגים בלבד בא ללמד, אלא על ציורי המזלות בכלל; חיבה יתירה, נודעת לציורי המזלות באשכנז, ואילו באיטליה יש מעין נטייה להתרחק מהם, כמעט עם התחלתו של הדפוס העברי באשכנז משמשים ציורי מזלות יסודות קישוט. בפירוש רש"י לתורה שנדפס באגשבורג רצ"ד, אחד הדפוסים העבריים הראשונים שבאשכנז, אנו מוצאים בנותרת של כל ספר מחמשת הספרים צורת סרטן מימין לצורת אריה משמאל⁽¹⁰⁾. מסוף המאה ה"ט והילך הדפיסו לרוב במתאורי אשכנז את צורות המזלות על הגליון בתור אילוסטרציה לתפלת, "טל" ו"גשם". גם ה"לוחות" שנדפסו באשכנז בטאה הי"ז והי"ח מכילים לרוב את צורות המזלות. באיטליה, עד כמה שידיעתי מגעת, אין אנו מוצאים את צורות המזלות אלא במחזורים מנהג אשכנז, שנדפסו על-פי טופס אשכנזי⁽¹¹⁾. טרם הספקתי לעמוד על סבת הדבר, אבל יכול להיות, שגם כאן ידעה של ספרות הפולמוס באמצע, כי בספרות הפולמוס נגד היהודים של המאה הי"ז באיטליה הולכת ומתרבה האשמה, שהיהודים שטופים באמונות טפלות, וביניהן אמונת הגלגול⁽¹²⁾ והאמונה בהשפעת המזלות, האסטרולוגיה, ולא יפלא איפוא אם יהודי איטליה בחרו, "לשמור נפשם ולהרחיק מהן" כלפי חוץ.

לאחר גמר מאמרי, נגשתי לבחון מחדש את החומר הדל שבדי, כדי לראות, אם אפשר למצוא בו יסוד חיובי, ולא לבד שלילי, לתומה שהקימותי בין אשכנז ואיטליה בנוגע לשימוש בסמל ידי סהן דגים. חשבתי, שאבן הבוחן בעניין זה יכולים להמציא לנו דפוס איטליה המעטים, אשר לקחו להם לדוגמה דפוס אמשטרדם; כי אם בספרים אלה נמצא, שהמדפיס האיטלקי בדרך כלל נשאר נאמן לדוגמא שבחר לו, אבל כשהוא מגיע לסמלים הנזכרים הוא נוטה ממנה, סימן מובהק הוא שיש כאן מחיצה, שעייב את האיטלקי מלהעתיק את הדוגמא כמו שהיא. והנה אודה, שנפתעתי לראות את השערתי מתאשרת במידה שלא קייתי. בין הדפוסים, שבוניציאה הדפיסה, באותיות ייפיות מעין דפוס ק' אמשטרדם נמצא

(10) מזל תמוז ומזל אב. אולי נדפס הספר בשני החדשים האלה.

(11) כדי להרחיק איתבנה אנו חוזרים ושונים את האמור למעלה ב"ידי-כתן", שהדובר כאן בעיקר על דפוס איטליה שמשת ש"כ והילך, וביחוד על דפוס ויניציאה. צורות המזלות שבמחברות צמחאל ברישה רנ"ב, אינן באות איפוא בחשבון.

(12) ספרו של ר' יהודה אריה ממדינא נגד אמונת הגלגול, בן דוד, שייד בעיקר לפעולתו הסגורית שלו. דבר שנעלם מרוח החוקרים.

„חמשה חומשי תורה... וחמש מגילות והפטרות“ אצל וינדראמין, בשנת תס"ב. להוצאה זו רצוף שער בפיתוח נחישות, שנשמר רק באכסמפליים מעטים. והנה מצאתי את הדוגמה להוצאה הזאת, וגם להשער המצויר, ב„חומש“ שנדפס באמשטרדם, בדפוס המשובח של האלוף כה"ר אורי ווייבש בן כהר"ר אהרן הלוי ז"ל בשנת תל"ט, 16 קטן. ציור השער: משה (משמאל), אהרן (מימין); ביניהם: ארון העדות והכרובים; מלמעלה: מתן תורה. והנה בהאוריגניל האמשטרדמי נמצא למטה בבסיס השער מתחת לצורת משה: מגינית קטנה ובתוכה הדגם הידוע של אורי הלוי, היינו דגים ויד יוצקת מים מן הכד, ומתחת לצורת אהרן: מגינית ובתוכה ידיהן וכתר עליהן. וראה, שני הדגמים נעדרו בשער ויניציאה, ובמקומם כתוב „משה“, „אהרן“.

ובדרך עקיפין זו הגענו גם-כן למקור הסמל של ידי הכהן והדגים שאצל פרופס; בני פרופס לקחו את הסמלים האלה מאורי הלוי, המייצג את היסוד האשכנזי בדפוס אמשטרדם, שהיה הראשון שהנהיג את הסמלים האלה; והמקור הזה נעלם מעיני יערי, ויש בידי גילוי המקור כדי להסביר את העובדה, ששלמה פרופס בעצמו לא השתמש בידי כהן. כי אם נתבונן בדפוס הספרדים שבאמשטרדם, בשורה הראשונה בדפוס עטיאש וקאשטלי טרמאס נראה, שהמה מנעו מלהשתמש בסמלים אלה. בתיקון סופרים, שנדפס שם על ידי רודריגו בשנת תפ"ו יש שער מפיתוח נחישות, המכיל מדליון אחד עם כתובת „כתר כהונה“, וידי כהן לא תזכרנה. והנה עלינו לזכור, ששלמה התחיל את עבודתו בתור מדפיס בביתו של משה מינדיז קונטיניו הספרדי, ובבית דפוס הספרדי הזה עבד שנים אחדות (ת"ס—ס"ו), וגם אחר כך, כשיסד את בית דפוסו הוא, השתדל שלמה פרופס לחקות דפוס הספרדים, וביחוד התקנא בעטיאש, אלוויר העברי, וסיגל לעצמו יסוד קישוטי אחד של עטיאש, ראש כרוב, שנעשה כמעט לסימן הדפוס שלו. בשאיפתו זאת של שלמה פרופס ל„התבולל“ בדפוס הספרדים המיוחסים, הוניה את הסמלים המיוחדים לאורי הלוי האשכנזי. לאחר מותו של שלמה פרופס, כשהצליח לדחוק את רגליהם של הספרדים, יכלו היורשים מתוך הכרת ערכם לשוב למקורם האשכנזי ולטבוע את חותמו של אורי הלוי על ספריהם.

על ספריו של ר' מנשה מאיליה

פרופ' יוסף קלוזנר בספרו "היסטוריה של הספרות העברית החדשה" (III, עמ' 25) מביא רשימה של שבעה ספרים של ר' מנשה בן-פורת (מאיליה). שנשארו בכתב-יד והם ידועים לנו רק בשמותיהם או עלידי פירסום של קטעים מהם בהקדמה ל"אלפי מנשה", חלק ב', עלידי נכדו, ר' יצחק ספאלטר... כי חלק גדול מכתב-יד אלה נשרף כשנשרפה איליה עיירתו בשנת תרמ"ד.

ואלה הם שבעת הספרים: (א) "תקון כללי" (נשארו רק קטעים ממנו); (ב) "דרך הפשוט"; (ג) "העמק שאלה" (קטעים); (ד) "פליאת-חכמה"; (ה) פירוש על המשנה; (ו) פירוש על התורה; (ז) וילסוף, (ז) ספר על תורת המוסר.

אולם מלבד ספרים אלה נשארו עוד שבעה ספרים, שפרופ' קלוזנר, כנראה, אינו יודע מהם.

ב"המזרח" (ירחון ציוני-מזרחי לדת ולציון, למדע ולספרות) של ר' זאב יעבץ, שנה א' (תרס"ד), חוברת ט', נתפרסמה "הודעה ספרותית" זו:

"נמצאים תחת ידי כתב-יד שונים מאד הגאון האמתי ר' מנשה בן פורת מאיליה, ז"ל, כתובים בעצם ידו ורצוני להוציאם לאור לתועלת הרבים; אך כאשר קצרה ידי להוציא לאור את כל ה"כ", לזאת אבקש ממקידי שם הגאון אא"י הנ"ל וממכירים את ערכו הגדול, שיאילו בסובם לשלוח לי עזרתם על אדרס של אבי הרה"ג רמ"מ ספאלטר ד"מ בסמארגון, איש איש כפי נדבכת לבו, למען אוכל להויל את כל ה"כ" ביחד, ואזכיר את שמם לברכה.

יצחק בהרה"ג רמ"מ ספאלטר מסמארגון נכד הגאון הר"ם בן-פורת הנ"ל.

וכאן באו שמות הספרים שנשארו בכתב-יד: ביניהם שנים (ב"ג) שנכללו ברשימת-קלוזנר ואחד (א) שנדפס אחר-כך:

(א) אלפי מנשה, חלק שני (ספר גדול בכמות ובאיכות, בן חמישים פרקים)*; (ב) העמק שאלה (בראש הספר הקדמה מצוינה); (ג) דרך הפשוט; (ד) קדם תמים; (ה) תכלית חכמה; (ו) מושכלות ראשונות; (ז) ידיעות בתחלה; (ח) עומקא ודמא; (ט) שמע הטבעי קציר בן רשד; (י) אגרת כללית מאדם השכלי.

נ. בן-מנחם

(*) נדפס עלידי ר' יצחק ספאלטר, ווילנה תרס"ד.

ה ע ר ה

בקים ט"ז ע' 241 חזר מר ב. קלאר ודן במשמעות שם ספרו של הרמ"ק, ספר הגירושין, שמר ג. שלום קבעה קודם לכך כטיולים מחוץ לעיר. מר קלאר מוצא שהשם הזה הוא ערביזם, כי בערבית יש שורש משותף, להוראות גירוש אשה מבעלה וגם למובן יציאה פתאומית מאיזה מקום וריצה ישרה לקראת מטרה ידועה מבלי לפנות ימין ושמאל. עצם מציאות ערביזם מובהק כזה בשם של ספר אצל הרמ"ק יתמיה מאד לעג"ד, וגם אין תהוראת הערבית מתאימה כלל לטיול, שהיינו מתגרשים השדה, שבחוק הוראת היציאה הרי זה ההפך ממשמעות השורש, טלק בערבית.

ונראה לי כמחוז לספק שהביאור הוא הרבה יותר פשוט. ודאי הוכנסה כאן בכוונה גם משמעות הגירושין ונתלתה בשם המקראי מגרש, שהוראתו שדה מרעה ביחוד בסביבת העיר, ובכלל מקום פגוי מחוץ לעיר (במדבר ל"ה 2; יהושע כ"א 11; דהיי"א 40; יחזקאל מ"ה 2; מ"ה 17). יתכן שבשם יש רמזה לאיזה תיקון שהיה בטיולים האלה או לאיזה שיחה שהיתה שם ושהיה ענינה בלשון נופל על לשון שיש כאן.

א. ז. א ש כ ל י

ביבליוגרפיה דפוסי ארץ-ישראל

עתונים וקבצים

- 1286 אברהם אלקינד ז"ל, חיים ברוך ז"ל. (בית השטה, קב' החוגים, תרצ"ז).
22. [1] דף, פורטרטים, לוחיתמונה. 17: 21 (רחבו גדול מארכו).
הקטגורף מכתבימכונה בצד אחד של הדפים. "יום השלשים" / י"ב בניסן, תרצ"ז.
מאמרים ורשימות על א. אלקינד שנרצח בי"א אדר תרצ"ז ועל ת. ברוך.
- 1287 אגדת מדרש הרב. ירושלים. ספר מדרש הרב. חוברת ראשונה, מוקדשת ליום הזכרון של רבנו הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל, ג' אלול תרצ"ז. ירושלים, אגודת מדרש הרב, דפוס העברי, [תרצ"ז]. 30 ע', פורטרט. 8°.
התכן: רא"י קוק ז"ל: אל תלמידי החכמים שבירושלים (מאגרותיו). מאמרים ורשימות על הרא"י קוק מאת הרבנים י. מ. הרלפ, י. קניאל, י. לוי, ד. נ. ברינקר, א. ד. רגנשברג, ש. ב. שולמן, ח. מ. יאזבסקי.
- 1288 אחדות העם; גלינות של המפלגה, "אחדות העם", תל-אביב, ד. גינסבורג. (דפוס "הארץ"), 1938. 8°.
תכופות ההופעה לא נזכרה. גל' א' יצא ביולי כ. הוצאה חד-פעמית, גל' ב' יצא בספטמבר — אוקטובר. — העורך האחראי: ג[וסטב] קרויאנקר.
את ההוצאה הגרמנית עיין להלן מס' 1321.
- 1289 ארץ הבחירה; בולטין שוללי החלוקה... תל-אביב, פ. ברנשטיין, (דפוס "הארץ"), תרצ"ח. 8°.
מופיע אחת לשבועים. העורך: י[שעיה] פיסרובסקי.
גל' א' יצא בט"ז בתמוז, ב' ב' באלול, ג' בג' בתשרי תרצ"ט. — לא הופיע יותר.
- 1290 אשור, ז. מו"ל. ספר השנה למלאכת הדפוס. 1938. תל-אביב, הפרסים ז. אשור, (דפוס אחיה), [1938]. 150 ע', פורטרטים, פקסימילים, תמונות. 8°.
כולל ידיעות וקרייזים מתולדות הדפוס ומחיי הדפוס וגם ידיעות טכניות שונות במלאכת הדפוס. — עמ' 112—115 צילים תעודות לראשית התאגדות פועלי הדפוס בירושלים. ב"כרונולוגיה מקצועית" (עמ' 127) יש לתקן, שהוזר במנטובה דפוס ראשון לא נדפס בשנת 1488, אלא בשנת שי"ח—ש"כ (1558—1560). — וכן נאמר שם (עמ' 141) כי בשנת 1886 התחיל להופיע בפרטבורג "המליץ", העתון היומי הראשון בעברית ברוסיה. באמת היה העתון היומי הראשון בעברית "היום" שהתחיל להופיע בשנת 1886, ורק אחרי זה הפך "המליץ", שהופיע עד אז פעמיים בשבוע, לעתון יומי. — שם, נאמר כי דפוס-האבן הראשון נוסד בא"י בשנת 1892 ע"י א. ל. מונזון, ובאמת קיים היה דפוס-אבן בירושלים כמה שנים לפני כן.

1291 בחזוית: קובץ לבעיות הציונות. תל אביב, (מפלגת המדינה העברית, דפוס דיג), תרצ"ח. ע' 32, פורטרט. 8°.

מהמעטפת. — חד פעמי. — האחראי: א. קל ארס. — יצא באייר, המאסף כולל מאמרים ורשימות מאת ה. רוזנבלום, מ. גרסמן, ב. וינשטיין, י. מחובר, ברוצקוס, ד. דונר, א. ק.

1292 בני עקיבא: ארגון נער. דבר השמעה: קדושתה הלכותיה, טעמיה. ירושלם, התנהלה הארצית של ארגון בני-עקיבא בארץ ישראל, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ח. 109, [2] ע' 8°.

ערוך על ידי זריה. — הספר יצא בסיוע הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל. מהתכן: הרב א. י. קוק ז"ל: קדושת שביעית. — א. אלינר: מהלכות השמיטה. — נריה: היתר השמיטה ותולדותיו (ע' 31—77). — ה. גוסלר: הערך החברתי של השמטה והיובל. — י. צ. פינקוהף: הערך הסוציאלי והכלכלי של השמטה והיובל.

1293 הבקר. ישראל רוזנב בן השבעים. בתוך הבקר גל' 1203 ז' חשון ה"ש 20 אוקטובר 1939. ע' 3—4, פורטרט. 2° גדול.

רוזנב, אחד העסקנים הציונים הוותיקים, היה ראש מרכז ציוני רוסיא והחבר הנשיאות על "ועד המשלחות היהודיות" שנוצר אחרי גמר המלחמה העולמית. תגליון כולל מאמרים ורשימות מאת י. סופרסקי, ש. זלצמן, ה. רוזנבלום, ש. אוסישקין, א. בבקוב, י. פ[וגרבינסקי], ש. גפשטיין.

1294 גבעתי-ברנר. ישע סמפטר, ליום השלושים. גבעתי-ברנר, (דפוס הקבוץ המאוחד בעין-חרוד), תרצ"ט. ע' 34, פורטרט. 8°.

קבוץ לזכרה של הסופרת והעסקנית הציונית ישע סמפטר. הקבוץ כולל מחבוריה של י. סמפטר (פרקי חיים, שירים, דרשיו), ממכתביה ושני מאמרים לזכרה מאת רות כהן וז. בן אשר.

1295 דבר. יעקב זאנדרבסק <ביום השלושים למותו>. בתוך דבר גל' 4281 מכ' תמוז תרצ"ט. ע' 3, פורטרט. 2° גדול. מאמרים ורשימות על י. זנזנבנק (מנהל ועדת התרבות של ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י) מאת י. ריכרט, מ. נ. א. שמואלי, ש. שלום, ב. וולמן, ג. קרסל, ו. פרויס-נ. לוי.

1296 דבר. מוסף גל' 3 <כרך ט"ו>: גליון פרייד עם שלושים למותו. תל אביב, ז' בתשון 20.10.39. ע' 4, פורטרט. 2° גדול.

התכן: מ. אייזינגון: ז. פרייד. — ה. ברגמן: קוים לפילוסופיה של פרייד. — פ. וולש: היהודי בפרייד. — י. פריידווג: עמו ועליו. — מ. הופמן: במחיצתו של פרייד.

1297 הליכות: לקט מאמרים במשנת תורה ועבודה ובשאלותיה. תל-אביב, התנהלה הראשית לתנועת תורה ועבודה בסיוע "מוסד הרב קוק" שעל-יד המרכז העולמי של המזרחי, (דפוס "הצופה"), תרצ"ח. 110 ע' [1] דף. 8°.

= ספרית תורה ועבודה, חוברת י"ד.

התכן: א: עיונים: ש. ז. שרגאי: חזון והגשמה. מחשבת תורה ועבודה. — י. ברנשטיין: לשאלת צורת חיינו. שאלת הדת. — ש. ז. שרגאי: השבת בעבודות הממשלה ובמשק הפרטי, הנורמים בתנור.

- 1298 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. סיעת העובדים הציונים הכלליים. ילקוט הקבוץ (עלון פנימי של ברית-הקבוצים). מס' א—ג, כסלו—סיון תרצ"ז — [נוב.] 1936 — מאי 1937. 3 חוברות. תל-אביב, מזכירות "ברית הקבוצים", תרצ"ז — 1936 — 1937. 4^ו, 2^ו. מהמעטפת. — הקטגוריה מכתב-מכונה, בצד אחד של הדפים. בגל' ב' וג' נדפס השער והתוכן. — לא הופיע יותר.
- 1299 התאחדות יהודי רוסיה בארץ ישראל. ידיעות התאחדות יהודי רוסיה בארץ ישראל. הוצאה חד-פעמית. תל-אביב, (דפוס "הרצליה"). תרצ"ה. 17 ע'. 8^ו. יצאה במנחת-אב.
- 1300 (זהר, צבי, עורך). טבע ועבודה בהוראה. ירושלים. קרן קימת לישראל, (דפוס "הספר"), תרצ"ט. 174, [1] ע'. 8^ו. = "חנוך למולדת", קבצים לברור בעית השילוב של התחיה והמולדת בחנוך ובהוראה. קובץ א'.
- התוכן: בשער — מדברי א. ד. גורדון. — א. פלדמן: למודי הטבע בבית הספר בגולה. (יצא תחלה בחוברת מיוחדת ע"י הלשכה הראשית של ההקק"ל, ראה ק. ס. שנה 1 ע' 443 מספר 1758). — ב. שבריןסקה: למודי הטבע בביה"ס "תרבות". — י. ברגר: ארץ-ישראל בהוראת הטבע. — ש. פרבר: ארץ-ישראל בלמודים הכלליים. — מ. א. בייגל: העבודה הגופנית בבית הספר.
- 1301 זוסייה שחורי: דברי חברים לזכרו. במלאות שנה למותו, י"ט בתמוז תרצ"ט. (תל-אביב. דפוס "אחדות"). תרצ"ט. 80, [3] ע'. פורטרטים, תמונות. 8^ו. מהמעטפת. המאסף כולל ביוגרפיה של שחורי, קטעים ממכתביו ורשימות וזכרונות עליו מאת י. בנקובר, ש. שקליר, נ. מינקוב, א. קרול, ח. בן-צבי, פ. בריאדון ואחרים.
- 1302 חבר הקבוצות. לזכר חמשה. הוצאת חבר הקבוצות ואיגוד גורדוניה. (תל-אביב, דפוס "הפעל הצעיר"). תרצ"ח. 49, [1] ע'. פורטרטים, תמונה. 8^ו. מהמעטפת. — קבץ לזכר יהושע פוחובסקי, אהרן אולשבסקי, יצחק מגדל, משה ברגינר ואריה מורדכוביץ, חברי קבוצת גורדוניה במעלה, שנרצחו בה' כסלו תרצ"ח בסלם מסילה בהרים אשר באדמת הקרן הקימת לישראל ליד קרית ענבים.
- 1303 לוח המורה לשנת תרצ"ט. חיפה, (דפוס "אות"). [תרצ"ח?]. 286 ע'. [2] דף. 8^ו. בהשתתפות הסתדרות המורים העברים בארץ-ישראל, העורך: ז. מילסון. רצייתי למלא את הצרך המרגש בלוח שמושי מותאם לעבודתו היומיומית של המורה בביה"ס... הכנסתי מדורים מיוחדים המוקדשים לעניני הסתדרותו... לעניני כנסת ישראל, הסוכנות, מוסדות החנוך, קופת פנסיה ובטחון וכו'... גם הרבה ידיעות שמושיות כלליות. (מהעורך).
- 1304 הלוח הקואופרטיבי לשנת תרצ"ח—תרצ"ט. 1936—1937. שנה שמינית-תשיעית. בעריכת יל"ג כהנוביץ ויצחק אבינרי. 2 כרכים. תל-אביב, "מרכז", ברית פקיה של הקואופרציה האשראית בארץ-ישראל, (דפוס ספר), [תרצ"ז—תרצ"ח]. 262; 284 ע'. טבלאות. 8^ו.
- בלוח לשנת תרצ"ח תמונה של מרדכי בן הלל הכהן, מחלוצי הקואופרציה האשראית בא"י, (שמת בכסלו תרצ"ז) וכמה מאמרותיו.

1305 לזכר חללי יערות הכרמל. חיפה. "לנוסר", (דפוס "אות"), תרצ"ט. 66.

[2] ע' פורטרטים, תמונות. 8°.

מאסף לזכרם של משה בלאש, דב הויזריק, ליאון ואחובה אסטרימן, יצחק בוכבינדר, מגדל גליקברג, ישראל וולדהנדלר, יגיי כהן, דב ואשר כהנא, יהודית מרמלשטיין, שנרצחו בדרך ליערות הכרמל ב"ח אב תרצ"ח, ומרדכי בר שנרצח שם בכ"ח אדר ב' תרצ"ח. בסוף החוברת תואר ההתנפלות במקום זה בכ"ז אב תרצ"ח, שבה נרצחו יוסף המרמן, מיכאל ויסר, ברוניה קולמן, וחיים שולרר.

1306 מדינה יעם; בטאון הק. י. פ. < K. J. V. > ברית אקדמאים ציוניים.

(תל אביב), פאול הירש, (דפוס "הוצאת ארץ-ישראל"), ת"ש. 4°.

תכנית ההופעה לא נזכרה. — העורך: חנס יעקב לויין. — גל' א' יצא בתשרי. "עתוננו שם לו למטרה לדון בבעיות היסודיות של הציונות ולנקוט בגלוי וללא הסוטה עמדה לדרישות היום, הקמות בתקופה היסטורית זו כלפי תנועתנו בכלל וכלפי הישוב בפרט... עתון זה אשר אינו משרת לא מפלגה ולא אינטרסים מיוחדים, רואה את תעודתו בשאיפתו הנמרצת להיות לעזר לאותם הכחות, הפועלים למען הסוך את התווה ובוהו, המאיים להשמידנו, לעולם מתוקן". (מהמערכת).

1307 המהנדס ישראל קסל ז"ל, חמ"ד, [תרצ"ז], 80 ע' [1] דף, פורטרטים,

תמונות. 25:16 (רחבו גדול מארכו).

על המעשית: ישראל בן הרב אברהם קסל ז"ל.

הקובץ מוקדש לזכרו של העסקן הציוני והישובי, שפעל הרבה בשדה התעשייה בא"י, קסל, שמת בשנת תרצ"ח. הקובץ כולל ביוגרפיה של קסל ומאמרים ורשימות עליו מאת מ. נובומייסקי, י. רוזנפלד, א. צוקרמן, א. י. אגרנט.

1308 המחנות העולים. בברית; לסכום מחנה השכבה המתבגרת בגבת, קיץ

תרצ"ז. תל-אביב, (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 66, [1] ע' מפות, לוח-מפה. 8°.

בראש השער: תנועת הנוער הלומד בארץ-ישראל — המחנות העולים.

"בחיבת זו שילבנו דברי תברים, רשימות וקטעי-מכתבים שנכתבו ונאמרו במחנה שכבת הבוגרים שלנו שהתקיים במשך גבת" (מההקדמה).

1309 המחנות העולים. לעבודת; בטוי לנוער הלומד. (תל-אביב, דפוס אחדות),

[תרצ"ח]. 8° בראש השער: תנועת הנוער הלומד בא"י. המחנות העולים.

הוצאות חד-פעמיות, כל אחת בשם מיוחד: לעבודה, כ"ה טבת. — עלון לעבודה, י' שבט. — דבר לעבודה, כ"ד שבט. — דפים לעבודה, ח' אדר א'. — גליון לעבודה, כ"ב אדר א'. — עלים לעבודה, כ"ז אדר ב'. — ניב לעבודה, י"ב ניסן. — בטוי לעבודה, ג' אייר. — דף לעבודה, י"ז אייר. — עלה, לעבודה, ב' סיון. — חוברת לעבודה, ט"ז סיון. העורך האחראי: ב. גפ שטיין.

1310 מכבי אש מתנדבים. תל אביב. הכביא המתנדב. הוצאת מכבי-אש

תל-אביב לכבוד יובל "ברמציה" ינואר 1938. תל-אביב, מכבי-אש, (דפוס י. נכטיגל),

1938, 45 ע', פורטרטים, פקסימילים, תמונות. 8°. כולל רשימות וזכרונות על פעולותיהם

של מכבי אש ועל נושאים הקרובים לכבי-אש (על מים וחשמל בת"א).

1311 מקוה-ישראל. בית ספר חקלאי. חבר המורים. איש האדמה; לרבי אליהו קראוזה לחצי יובל-השנים מיום בואו לכהן כמנהל במקוה-ישראל. תל-אביב, "מורים" (דפוס "ארץ"), תרצ"ט. 129, [1] ע', לחות-פורטרטים. 8°.

התכן: הערכה כללית: א. רופין: ליובל הכ"ה של א. קראוזה במקוה-ישראל. ד. ידלביץ: א. קראוזה. מ. מאירוביץ: מאז ועד היום. — אליעזר יפה: הראשון. — עבר הדני (= א. פלדמן): איש המידה והיכולת. י. וילקנסקי: מכתב לקראוזה. — ש. הלל: לפעולת חייו של ק. — י. רבקאי: ר' אליהו קראוזה. — בימי סג'רה (זכרונות ורשימות מאת מניה שוחט, ש. בצר, צ. זייד, ק. גלעד ור. יגאל). — בימי מקוה-ישראל (מאת מ. ויניק, נ. הרכברג, מ. שטינגלברג, ב. כפולר, ש. ידידיה, נ. פנחס, א. בלוח, י. אנגל, א. טורק, י. לב, א. דוידון, א. פ. קמינקא).

1312 ספורט-הבקר: תוספת להבקר. אחת לשבוע. תל אביב, (דפוס "ספר"), תרצ"ו [19] 36. 2° גודל.

גל' א' יצא בתמוה כרוססה לגל' 217 של הבקר. משנת 1937 ואילך יוצא בשם: הבקר; הוצאה מיוחדת לספורט. — את העתון עצמו ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 407.

1313 העולם. ליצחק גרינבוים — בן הששים. בחור "העולם" שנה עשרים ושמונה <ל"ג ליסודו>. גל' י' מי"א כסלו ת"ש. ע' [145]—151. 4°.

התכן: מ. קליינמן: מן הגיוס הראשון. — ל. יפה: לחבר וידיד. — י. דודון: הנביא והכהן. — נ. גרינבלט: גרינבוים הסופר. — מ. כהן: איש המלחמה. — י. קליינב: פרק אחד. — ישראל קליינר: גרינבוים הסופר והעתונאי העברי.

1314 עין השופט. עין השופט; דפים מימין הקבוץ. יצא ע"י הקרן הקימה לישראל וקרן היסוד למלאת שנה לעלית הקבוץ על הקרקע. (ירושלים, דפוס "אחוזה"). תרצ"ט. 47, [1] ע', פורטרטים, תמונות. 8°.

דפים מימין הקבוץ מ' 6 ביולי 1937 עד 15 ביולי 1938. הספר כולל גם רשימות וקטעים מנאומים על הקבוץ הזה ודברי הערכה והספד על אברהם גולדשלגר, אפרים טיקטין ואליעזר קרונגולד שנרצחו בסביבת עין השופט בשנת תרצ"ח, ושלזכרם מוקדש הקובץ הזה.

1315 הפועל הותיק: קונטרס לדברי חברים ותיקי העליה. תל-אביב, מזכירות הארגון של הפועלים הותיקים חברי ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, (דפוס ארץ), תרצ"ח. 27, [1] ע', 8°.

מהמעטפת. — הוצאה חריצנית. — האחראי: עורי זליג. — יצא באדר ב'. — הקונטרס בא לגלל את כל מרי האמת על מצבו של הפועל הותיק, אשר בודד הוא עתה במכאובי נפשו, לחצו החמרי ולבטח... הקונטרס כולל מאמרים ורשימות מאת או"ר, יעקב רבינוביץ, א. המאירי, הרדיונג, בן-ברוך, צ. הבריק, מ. קוטלר, י. הלפנט וש. מרגנשטרך-שחר.

1316 הפועל המזרחי. ארץ ישראל: בני עקיבא. ארגון נער. אסיף לחג הסוכות. ירושלים, מחלקת התרבות של הפועל המזרחי בארץ ישראל, מחלקת ההדרכה

של בני עקיבא, (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט, 79, [1] ע' 8°. ערוך על ידי נר"ה.
לקוטים מהחנ"ך, מהחלמוד, מספרות ימי הבינים, מהספרות הרבנית, מספרות הקבלה
והחסידות. על חג הסוכות — המדורות: סוכה — ארבעה מינים — שמחת בית השואבה —
הרשעה הרבה — שמיני עצרת — חקהל.

1317 פינברון, מ(שה), דבר אנשי-שם על תכנית החלוקה; קובץ מאמרים
ערוך ע"י מ. פינברון, תל-אביב, מ. פינברון, (דפוס מוזס), תרצ"ח, 86, [2] ע' מפות,
פקסימיל, 8°.

הקבץ הזה, שיצא מטעם מתנגדי תכנית החלוקה, כולל דבריהם (נאומיהם, מאמריהם
וגם שיר) של יהודים ולא יהודים, בלי הבדל מפלגות. בין השאר באו דבריהם של
טשרניחובסקי, אוסישקין, אורטס, בריילספורד, מ. גרוסמן, דהזאלרא, סט. וייז, פון
ויזל, ז'בוטינסקי, ב. כצנלסון, ד. לויד גורג, ה. סידבוותהיים, צ'רצ'יל, קלוזנר, שורצשילד,
א. שרון.

1318 הצופה, ר' אליעזר מאיר ליפשיץ — ליובל הששים, בתוך הצופה
גל' 545 <561> מל' תשרי ת"ש 13 October 1939, 13, ע' 6-7, פורטרט, 2° גדול.
על הסופר והפדגוג א. מ. ליפשיץ. הגליון כולל מאמרים ורשימות על ליפשיץ
מאת ר' ב[נימין], הרב הראשי בי"צ מ. ח. עזריאל, פ. מלצר, ד. הרב מ. אוסטרובסקי,
ד. נ. ברינקר, ד. פלאטו ומאמר מאת ח. ילון: ניקוד "לעולם ועד" צפ"י רש"י, מקדש
לליפשיץ.

1319 הצופה, הרב רבי שמואל סאלאנט ז"ל שלושים שנה לפטירתו
כ"ט מנחם אב תרס"ט — כ"ט מנחם אב תרצ"ט, בתוך הצופה גל' 495 <511> מכ"ץ
מנחם אב תרצ"ט, ע' 7-8, פורטרט, 2° גדול.
התכן: י. מ. טוקצ'נסקי: מנהיגה הרוחני של ירושלים — ד. נ. ברינקר: שם לשמואל.

1320 רחל ברקמן; תולדותיה, הערכות, זכרונות. (למלאת שנתים לפטירתה.
תרצ"ו) תשרי — תרצ"ט, ערוך ע"י ש. דניאל, תל-אביב, מועצת הפועלות של
הסתדרות הפועל המזרחי בארץ-ישראל, (דפוס הפועל המזרחי, ירושלים), תרצ"ט, 95, [1] ע',
פורטרט, 8° = ספרית תורה ועבודה, חוברת ס"ו.
קבץ מאמרים ורשימות מאת מ. שפירא, ש. ה. שרגאי, י. ברנשטיין, הרבנים
ר. פ. טכורש, י. שפירא וי. ברמן, י. וולפסברג ואחרים.

1321 Achduth haam; Veröffentlichungen der Partei "Achduth
haam". Auslandsausgabe. "Übersetzung aus dem Hebräischen". Tel-
Aviv, S. Ginsburg, (typ. Haaretz), 1938. 8°.

גל' [א'] בשם "Einmalige Ausgabe" יצא בעילוי גל' [ב] — בספטמבר —
אוקטובר. העורך האחראי: G[ustav] Krojanker.
את החוצאה העברית עיין לעיל מס' 1288.

1322 **The Palestine post.** Jewish New Year supplement Rosh Hashana 5700. Jerusalem, 13 September 1939. Vol. XV No. 4055, pp. I-VIII. 2°.

התכנית : A. M. H[yamson]: The Jewish year in review. — Twenty-one new names on the map; settlement activity in 5699. — Day by day in Palestine. — Tel Aviv goes ahead in 5699. — I. B. Davidowitz: The theatre in time of war; progress of Palestine stage in the past year.

1323 **Palestine undivided.** Tel-Aviv, n.pr., 1938. 14, [2] p. 8°.

"Single issue; translated from Hebrew."

מאמרים וגלויי דעת נגד חכונת החלוקה.

1324 **Palnews**; economic annual of Palestine 1939. Vol. V. Tel-Aviv, Palnews, (Dayag Press, c1939). 240 p. 8°.

Editor: Heinrich Cohn.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 15.

התכנית : M. Jaffee: Foreword. — The Editor: The economic position in Palestine. — A. Michaelis: Palestine's economic structure and the prospects of a prolonged transition period. — Trade relations between the countries of the Near East. — S. Ben-Aharon: Banking credit. — L. Loewe: The position of agriculture in Palestine. — S. Tolkowsky: The citrus export season 1938/39. — J. Echtman: Palestine industry in 1938. — H. Rothschild: Power and fuel economics in Palestine. — Palestine economy in terms of figures. — J. Ziman: The Jewish National Fund during the period of disturbances. — H. Herrmann: The Keren Hayesod. — A. B[onne?]: Capital and immigration. — Information section. — Palestine customs tariff. — Special articles in the Palnews economic annuals of Palestine 1935-38.

ספרים וחוברות

1325 אבישי, י; נ[חום] לוין; י. פרץ; פ[ני] שרגורודסקה. יסודות;

ספר למדן ולשון העברית למבגרים. תל-אביב. "מסדה" (דפוס "הנקדן"). תרצ"ט. 145. [3] ע', תמונת. 8°.

1326 אורלנד, יעקב [F. Jacob Orland]. אילן ברוח; שירים. תל-אביב.

גויית" (דפוס "אחזה", ירושלים). תרצ"ט. 94. [2] ע'. 8°.

בין השירים: שירת "נען"; פרשה אידיאלית. (ע' 70-94). — לספר צורף "חקון

טענות" 1 ע'.

1327 אחד העם [Ahad Haam]. לקט; לקטים מתוך מאמרים ואגרותיו

של אחד העם ע"י [הושע] ח[נא] רבניצקי. תל-אביב. "בית אחד העם" על ידי דביר" (דפוס "גוטנברג"). תרצ"ח. IV ע' [1] דף 211 ע' פורטרט. 8°.

קשלשים שנה לסני הוטעת ספר זה כבר חשב אחד העם על הוצאה של קצור כתביו.

מחשבתו זו החלה להתגשם רק בשנת תרפ"ז, בשנה האחרונה להייל. ידידו ואיש כרד של א"ה, רבניצקי, נגש לעבודה זו בהסכמתו ובהשתתפותו של א"ה. העבודה נפסקה ואז יפה א"ה את כוחו של רבניצקי לגמור ולהוציא את ה"קצור", אם הוא, א"ה, ימות קודם הגמר. גם את השם "לקט" ונוסח השער נתן א"ה — הלקטים סודרו לפי העניינים. התכן: מתוך על פרשת דרכים: מהות היהדות ותכונותיה. דת ומוסר. לאומיות וחנך לאומי. עבודת נחרות. תחית הרוח ומרכז רוחני. ישוב א"י. ציונות מדינית. לשוננו וספרותה; חכמת ישראל. מחקרים. שונות. מתוך אגרות א"ה: יהדות ודת. מרכז רוחני. ישוב א"י וציונות מדינית. לשוננו וספרותה. חכמת ישראל.

לקט הדברים וסדורם נעשה בטעם ובבקיאות, ומאפשר לקורא, "לברר לעצמו את עיקרי דעותיו של א"ה בקריאה קלה וקצרה" (מסרה זו הציג א"ה בתכניתו על ה"לקט"). חושבני שכדאי היה לתת מאמר אחד או שנים בשלמותם (מהחשובים ביותר) כדי שהקורא יוכל לעמוד גם על טיבו של א"ה הסופר. בסוף הספר, ע' [207]—211 מ"מ הקטעים ב"על פרשת דרכים" או באגרות. מסומן רק הכרך והעמוד. כדאי היה להוסיף שם המאמר ותאריכו (לקטעים מעפ"ד) ותאריך ושם מקבל המכתב (לקטעים מאגרות). כמו כן כדאי היה להוסיף הערות אחדות, שבלעדיהן לא מובן הקטע. למדי. למשל, בע' 110 נאמר בהערה המחבר, "בשעה שכותב אני דברים אלו עומדים אחדים מטובי הסוציאליזמוקרטים האשכנזים ומתורגמים בקהל על חטאים אלה של מפלגתם, שעזרו למפלגתם הגדולה בבחירות האחרונות שם". בשעת פרסום המאמר, "בהשלח" 1907 (ילקוט קטן: "בעקבות דמשיחא") — ההערה היתה מובנת, מה שאין כן ב-1938. (בעפ"ד מסומן התאריך של המאמר). — או בע' 149 נזכר המכתב החוזר של "הסופרים". הכוונה למכתב החוזר של הסופרים העבריים באודיסה ע"ד ארגון הגנה עצמית אחרי פרעות קייסינוב, שמחבריהם בנגוד לדרישתו של א"ה, לא רצו לחתום מטעמים שונים בשמותיהם. באגרות כרך ג', שממנו לוקח הקטע, יש מ"מ להערה אחרת שבה מוסבר כל הענין. בלקט אין שום הערה. — על אף הלקיים הטכניים האלה — חשוב מאד הלקט הזה, שיאפשר לקורא, שאין לו אפשרות ללמוד את 10 הכרכים (עפ"ד ואגרות) של א"ה, להכיר את עיקרי רעיונותיו.

1328 אייבשיץ, יהונתן, מלאשיץ. ספר תפארת יהונתן; שו"ת וחדושי תורה ופסול בסוגיות הש"ס, אשר הניח אחריו... מהר"ר יהונתן אייבשיץ הרב אב"ד בק"ק לאשיץ, ונלוה לזה ספר כליל תפארת מאת... ארי' מרדכי רבינוביץ... ירושלים, דפוס פ. עני, תרצ"ד. 76 דף. 8°.

1329 אריאל, ז. [פסידונים של שלמה זלמן ליבוביץ]; ליון קיפניס [Levin Kipniss; Solomon Libowiz]. מקראות. ה: אנו עולים; לשנת הלימודים ו: האדם ועמלו. 2 כרכים. תל אביב, א. י. שטיבל, (דפוס "ספר"), [תרצ"ז]. 304; 328 ע'; תמונות. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 12. ספר ה' הוא הוצאה מחוקנת של ד'. רובו מנוקד.

1330 ארצי, י. לילות באהלי בדואים. חוברת [א]—ב. 2 חוברות. (תל-אביב, דפוס "דיג", תרצ"ט). 3—34; 35—64 ע'; 8°. "קדם", סדרת ספרים פופולריים מחיי המזרח בעבר ובהווה.

לחלק ב' שם נוסף: עם פקידו של המופתי בימי המאורעות.

1331 אשבל, דב. לתונים מטאורולוגיים לארץ ישראל, הוצא ע"ד אשבל, 1. ירושלים, תרצ"ט. [2] 45, [2] דף. 2°.

הקטגורף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — שער גוסף באנגלית: Meteorological data for Palestine, by D. Ashbel Jerusalem, 1939.

1332 בוכנר, אריה; אברהם ברוידס [A. Brojdes]. בעלי-חיים בתחבורה: <חמר קריאה לנושא „התחבורה“ — חוברת א'>. מלקט וערוך בידי... תליאביב, „יבנה“, (דפוס „הנקדן“), תרצ"ט. 36 ע', תמונות. 8°.

1333 ביאליק, חיים נחמן [Chaim Nachman Bialik]. אגרות חיים נחמן ביאליק; מכוונות ומסודרות, בצירוף הערות על ידי פ[ישל] לחובר. כרך חמישי תרצ"ז-תרצ"ד. עם מפתח לה' הכרכים. תל אביב, „דביר“, (דפוס „דביר“), תרצ"ט. XVI, 385 ע'. 8°.

הכרך כולל 381 אגרות, האחרונה (לחותנו) נכתבה בבית החולים בווינה כשבושים לפני מותו. — בסוף הספר (ע' 333—339), „תקונים והוספות להערות“ לכל חמשת הכרכים ומפתח מפרט של השמות והעניינים (ע' 341—385), סודר בידי ל. חזן. כפי שמודיע העורך פ. לחובר, יוצאו עוד כרך המלואים, שיכלול אגרות חדשות, שנתגלו בזמן ההדפסה ואגרות שא"ה היה לקבוע את זמנן. הוא מבקש מאת כל מי שיש בידו עוד אגרות ביאליק, להמציאן לידו או לידו הוצאת „דביר“, בשביל הכרך הזה. העורך מוסיף שחס אפילו על פכים קטנים, מפני „שדאג לא רק לקרא-סתם, אלא גם לכל מי שיבוא לחקור ולדרוש ביצירות ביאליק או במעשיו ובדבריו“.

גם בכרך זה (כמו בקודם) מרובות האגרות ע"ד שירת ימי הבינים (לפרופ. י. זיידון המנות — 18, ל"ד ת. ברוידי — 12 ול"ד יוסף מרכס — 22 ועוד), כמו כן, ישנן אגרות בעניני האוניברסיטה, באגרות אחדות הוא נוגע ביצירותיו (למשל: „הרעיון המרכזי של שיר „המתמיד“ נעוץ בבתים האחרונים, ובעיקר בבית האחרון“, ע' 52; „כמדומה ש„אגדת שלשה וארבעה“ הוא נסיון חדש בספרותנו“, ע' 43; ועוד). — מאגרות אחרות נודע לנו על כמה תכניות ספרותיות ומדעיות של ב. שלא יצאו לפועל: מהדורה חדשה, מתוקנת ומשולמת, של כל שיירי רשב"ג; אנציקלופדיה תנכ"ית (אוצר התנ"ך); ילקוט של מבחר דברי הוזהר לפי התכנית של „ספר האגדה“; „ספר ישראל“, ועוד. מאחת האגרות (ע' 22) ומהערות העורך נודעת לנו פעולה בלתי ידועה של ביאליק, בענין בטול או המתקת הגזרות על הלשון והתרבות העברית ברוסיה. בשנת תר"ץ בקשו ביאליק, קלצקין וא. צווייג לעורר את תשומת לבם של כמה מגדולי הדור על הגזרות תנ"ל, וגם דובר כתב-מחאה שנחתם וזץ מהג"ל גם ע"י איינשטיין, הרץ, י. וסרמן, ורפל, ס. לגרליך, ת. מן ועוד ומסופרי ישראל ע"י בובר, ברור, טשרניחובסקי, סוקולוב. — מסכתבי אנו רואים, ששנים אחדות לפני שלטון היטלר, ראה שאורות היהודים בגולה „לבי מנבא לי ימים רעים לישראל, השרויים בין הגוים. המלס בעוד מעוד“, ע' 98, והרעיון הזה חוזר כמה פעמים. לעומת זה היה אופטימי לגבי המצב בא"י אחרי מאורעות תרפ"ט הוא כותב לפרופ. פרלס (ע' 8): „המאורעות בא"י יש בידם אולי לעכב מעט את הגאולה, אבל לא לבטלה. שום כח בשלם לא יתורץ אותנו ממקומנו בארץ הזאת ולא ישיבנו אחור“.

מרבנים בכרך זה (יותר מרבע כל הכרך) המכתבים ל. ח. רבניצקי (46) ולידידי בוינא הסופר דוד רוטבלום (30) ומכס דלפינר (28). והמכתבים רבים ככלם חשובים, בהם הוא מספר על חייו וחבאי עבודתו. ביחוד יש לציין את המכתבים לרבניצקי. מלונדון (ע' 126—130, 135—140) ומכתבו לרוטבלום (ע' 308—316) בחדשים האחרונים של חייו. על פיהם יש לעמוד על התנאים הקשים, מבחינה חומרית ורוחנית כאחד, שבהם חי ופעל המשורר. למשל בחורף תרצ"א הוא כותב מלונדון: „מתגעגע אני על ביתי ועל שלחנו המשותף ועל שמש חל אביב. הוי, רבניצקי! מדוע מנע אלוהים מאתנו מעט שלוח כדי שבת במנוחה ובלי רגז ותלאה אל שלחן העבודה כל הימים? רואה אני בתוון את עשרים וחמשה כרכי השירה הספרדית, את „ספר האגדה“ המנוקד והשלם, את ששת סדרי משנה וכו' — ולבי יוצא, הנזכה לראותם בעליל? ה' ידע. מרגיש אני שכתבתי הולכים ורפים.“ (ע' 129—130).

יש להגיד יישר כח למו"ל ולעורך, שבמשך שנה וחצי הגישו לנו אלה וחמש מאות אגרות של ביאליק ולאחל להם שיצליחו באוסף האגרות החסרות, אפילו אם יהיה צורך לדחות את זמן הוצאת כרך „המלואים“.

1334 בירדוגו, יהודה. ספר מקוה המים: חידושים על התורה מהרב... יהודה בירדוגו. לקטתיו והוצאתו לאור אני... יעקב חי בירדוגו... ירושלים, דפוס מנורה, תרצ"ו. [7], 2—55, [1] דף. 8°.

1335 בן גריון [ברדיצ'בסקי], מיכה יוסף [Micha Josef Bin Gorion]. ממקור ישראל: מעשיות וספורים, אספם וסדרם מיכה יוסף בן גריון [ברדיצ'בסקי]. (ספר ב': עשרת השבטים / גואלים / גזרות / ספורי ארץ ישראל). (תל-אביב), „מוסד ביאליק“ ע"י „דביר“, (דפוס „גוטנברג“), תרצ"ט: [3] דף, [3] — 174 ע'. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 285.

„בחלק זה ניתנים, כבחלק הראשון, הספורים הלאומיים, אלא שמהם נשקפים דברי ימי ישראל בתקופות הגולה: ימי הפיזור והתלאות, עם הגעגועים הבלתי פוסקים לשיבת ציון... במקום גבורי-הכח שבימי הבית הראשון והבית השני, אנו רואים כאן לפנינו את המנהיגים הרוחניים, את החכמים שהראו נתיב לעמם בימי צרה ומצוקה.“ (מההקדמה).

1336 בן-חיים, ישעיהו [Y. Ben-Chaim]. פוסק הבריאות לחברי אגודת הבריאות, לתלמידים ולנוער. תל-אביב, „היגיינה לכל“, (דפוס „הפועל הצעיר“), תרצ"ח, 126 ע'. [1] דף, טבלאות, תמונות. 8°.

1337 בן-ישראל, אשר. רמתיים צופים: ספור מימי רעש תקצ"ז בצפת. ירושלים, ר. מס. (דפוס „המערב“), תרצ"ט. 112 ע'. 8°.

1338 בן-ישראל, יצחק. בידי האשר... דרכי ההשפעה וערכה לחנוך ולבריאות העם. ירושלים, „הספר“, (דפוס „ינפלד“), [1938], 32 ע'. 8°. מהמעטפת. „אין כוונתי להגיש... מחקר אלא לתת בצורת-הרצאה עממית-א-אלו הנראות ורמוזים שמושיים על דרכי ההשפעה והשמוש בהם“ (מההקדמה).

1339 כנבשתי, דוד; ב[ן] צ[יון] לוריא. ארץ-ישראל; מפת עזר לתלמידים בלמוד התנ"ך. קנה המדה: 1:1.000.000. ירושלים, "קרית ספר", דפוס, "ארץ ישראל", תרצ"ט. 44: 23. מקופסת כחבורת במעטפת.

על המעטפת: מפת ארץ ישראל... בתוך המסגרת נלוות המפה: ארץ ישראל חלקת השבטים. בשולי המפה, מימין: רשימת הערים הנזכרות בתנ"ך וסמוך במפה.

1340 בס, שמואל. חגים לילדים. תל-אביב, הוצאת דפוס, "ארץ", תרצ"ז. [23] ע' 8°. מהמעטפת. מנוקד.

התכן: אורות-המכבים, המשה עשר בשבת. (שירים-מחזות).

1341 ברגמן, ח. פ. א. ש. [מואל] ח[יים]. ברכות. כללי הנקוד, >עם תרגילים < לתלמידים. תל-אביב, "דביר", (דפוס "הארץ"), תרצ"ט. 73, [1] ע' 8°.

1342 ברגשטין, פניה. בצירי שירים. תל-אביב, "דביר", (דפוס, "הפועל הצעיר"), תרצ"ט. 77 ע' [1] דף. 8°.

1343 ברור, א[ברהם] י[עקב]. [Abraham Jakob Brawer]. ארץ ישראל; [מפת]. קנה המדה: 1:800.000. מהדורה ג' מתוקנת. תל-אביב, "דביר", דפוס לוי-אפשטין, תרצ"ח. 60: 40.

תוקנה ע"י הקרטוגרף מ. עיני. מפות נלוות: הגליל-התחתון ועמק-יזרעאל; דרום השרון וצפון השפלה (שתיהן 1:400.000); דרומה של ארץ אדום (1:1.600.000); חתך לרחוב הארץ (הגליל התחתון ויהודה); חתך לארכה של פרשת המים בא"י המערבית (שלשתן 1:800.000).

1344 ברטלט, עדה. הוראת החשבון לילדים מבני שש שנים ועד עשר, בתוספת שאלות לאסוף בעל פה, מבחנים, וכר בקשר עם 12 החבורות של "חשבון אינדיבידואלי" לבתי הספר בא"י. תרגמה נחמה שור. תל-אביב, "אמנות", (דפוס מזוס), תרצ"ח. 120 ע' 8°. על השער שעל המעטפת: בקשר עם "עבודה עצמית בחשבון".

1345 ברית פקוח לקואופרציה החקלאית העובדת בע"מ. ילקוט. חוברת ד-ט. 6 כרכים. תל-אביב, 1938. 55, [1], 139, [1], 60, [2], 109, [3], 70, 81, 98 דף. 2°. מהמעטפת. הקטגורף מכתב-מכונה בצד-אחד של הדפים.

התכן: ד': הפלחה והמספוא בהשקאה. ה: מושבי העובדים בתרצ"ז. ז: מושבי העובדים בתרצ"ח. התישבות האלף. ז: ההוצאות למחיה במשקים ובקיבוצים. ח: גן הירקות. ט: הקבוצות והקיבוצים בהתישבות ובמושבה בתרצ"ז. את הקדמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 15.

1346 ברק, יוסף [Joseph Baratz]. הישוב במערכה; הרצאה בעידית קרן היסוד באנטורפן. ירושלים, קרן היסוד, (דפוס, הוצאת ארץ-ישראל"), תרצ"ט. 40 ע' 8°.

1347 גולדשטין, ולטר. רעיון-האלהים הישראלי בהתפתחות האנושות. תורגם מכתב-היד הגרמני ביד י[צחק] ל[יב] ברוך. תל-אביב, "החוקר", ע"י "הביר", (דפוס, "ספר"), תרצ"ט. 68 ע' 8°. בראש השער: ולטר גולדשטין.

1348 גולק, אשר. תולדות המשפט בישראל בתקופת התלמוד: א: החיוב ושעבודיו. ירושלים, חברה להוצאת ספרים עלייד האיניברסיטה העברית, (דפוס עזריאל), תרצ"ט. IV ע', [2] דף 158 ע', [1] דף 8^ו.

שער נוסף באנגלית:

Asher Gulak: History of Jewish law, talmudic period. I: Law of obligation and its guaranties. Jerusalem, Hebrew University Press, 1939.

תקופת התלמוד, שיש לראותה כעיקרית ביצירת סדר משפטי, קבועה ומסוימת רק בזמן חתימתה ולא בראשיתה, ובמדה ידועה יש לכלול בתחילתה גם את דורות הבית השני מימות הסופרים ואילך. דורות הראשונים אלו יש להם חשיבות יוצאת מן הכלל בתולדות עמנו ויש ליחס להם גם את ראשית התהוותם של כמה מיסודות משפטינו... הרבה יש ללמוד [במחקר בתולדות משפטינו בתקופת התלמוד] מתוך השוואת אל סדרי המשפט העתיקים... ואם... נצרף את השרידים שנשארו בספרים החיצוניים ואצל יוסטוס ופילון, נוכל לברר על פי כך כמה מקורות קדומים בתלמוד ולהשקיף בכמה עניינים חשובים על התפתחות משפטינו עוד בזמן הבית השני... וסבורני שלפי מצב המחקר בסדרי המשפט העתיקים יש אפשרות לגשת לעיבוד מקיף ומסודר של תולדות משפטי עמנו בדורות התלמוד. בתולדות אלו השתדלתי לעמוד לא על התפתחות היגנים בתלמוד בלבד, אלא ששמתי לב לסקור בכל פרט ופרט על המצב המשפטי שהיה קיים אז לפי דיני המלכות בארץ ובארצות השכנות... הכינותי קודם החלק על החיוב ושעבודיו משום שמצאתי בענף זה בעיות מרכזיות ועיקרים יסודיים שמקורותינו עליהם מגיעים עד לדורות הבית השני. מכל ענפי המשפט בתלמוד תורת החיוב היא הכי מקורית והנבדלת ביותר ממה שמקובל ורגיל בסדרי משפט אחרים". (מההקדמה).

התכן: בעיות כלליות. — שעבוד הגוף. — אחריות נכסים. — אפותיקה. — משכון. — נושאי החיוב. — תכונות החיוב. — תפיסת נכסי החיוב. — סיכום. — נספחות.

1349 גומפרץ, יחיאל [Fritz Gumpertz]. נפש צדיק; דברי הספד לזכר מוה"ר אלחנן בן יצחק גומפרץ... שנפטר ביום כ"ב תמוז תרצ"ח בק"ק המבורג. נאום שנישא ע"י יחיאל גומפרץ, בנו של המנוח. היום ער"ה אב תרצ"ח בירושלים. ירושלים, (דפוס ר. ח. הכהן), תרצ"ט. [1] דף 8 ע', [1] דף 8^ו.

1350 גינה, צפורה. הגנה בגן הילדים ובכתות הנמוכות של בית-הספר... אשר מטעם מחלקת החנוך של כנסת ישראל. תל-אביב, הסתדרות עולמית לנשים ציוניות "ריצו", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 27 ע', טבלאות, תכניות. 8^ו.

התכן: גינת החורף. — גינת האביב. — הגינה בחופש הקיץ. — בתחלת הספר הקדמה מאת [הרשע] מרגולין.

1351 גלזמן, שרה [Sara Glusman]. תורת הגזירה לבגדי נשים; לפי שיטה המאפשרת להתלמד לגור באופן קל, נכון ומדיק. תל-אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 30, [2] ע', ציורים. 8^ו. מנוקד.

1352 גלצר, נ[חום] [Nahum Norbert Glatzer], מבוא כללי לתנ"ך; רשימות. [חיפה, תרצ"ז]. 9 דף, 4°. מראש הטכסט. — בראש העמוד: בית הספר הריאלי העברי בחיפה. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1353 גרוסברג, חנוך זונדל. ספר תורת השמיטה הכולל קובץ הלכות וציקרי דינים... בהלכות שביעית מתנשר הגדול הרמב"ם ושאר גדולי הראשונים והאחרונים... עם מראה מקומות וציטוטים מפורטים על כל הלכה והלכה. רצוף לוח קצת "הערות" ירושלים. (דפוס "חורב"), תרצ"ח. [2] דף, 32 ע', 8°.

1354 גרנובסקי, אברהם [Abraham Granovsky]. פוליטיקה קרקעית לאומית להלכה ולמעשה. ירושלים. הקרן הקימת לישראל, [1938]. 64, [1] ע', טבלאות, תמונות. 8°. מהמעטפת. פרק מתוך ספרו "מדיניות קרקעית עברית בארץ-ישראל" (ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 284).

1355 דוסטרובסקי, יוכבד [J. Dostrowsky]. פליקס מנדלסון-ברתולדי; חייו ויצירותיו. [תל-אביב], המכון לשענוני נגינה ותזמורת מרכזית בבתי הספר העירוניים בתל-אביב, (דפוס "אחדות"), תרצ"ח. 35, [1] ע', פורטרטים, תיפוס. 8° = רוננים. ספריה מוסיקלית חנוכית לנוער על שם עמנואל קיפר זודו נשרי. חוברת א. העריכה הסגנונית בידי א. פישקין. ע' 33—35: רשימת יצירותיו של מנדלסון ורשימת יצירות שנקלטו על גבי תקליטים. ע' [36]: מלון המונחים המוסיקליים שבחוברת.

1356 הברמן, אברהם מאיר [Abraham Majer Habermann]. מכתמים על היין; יוצאים לאור ע"י א. מ. הברמן. ירושלים. [דפוס "הארץ" תל-אביב], תרצ"ט. 13 ע', [1] דף, 8°. הדפסה מיוחדת יפה מתוך "הארץ" מיום כ"ז בתמוז תרצ"ט, בחמישים ספרים.

1357 הגדה של פסח. הגדה ארץ-ישראלית לפסח. (ציורים מאת אלכסנדר מלניק). [תל-אביב], J. Smilansky, דפוס "הוצאת ארץ-ישראל", (c1938). 47, [1] ע', תמונות, תיפוס. 8°.

1358 הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. הסתדרות הפקידים. הסתדרות הפקידים ודברי פעולתה: דין וחשבון אפריל 1937 — ינואר 1939. תל-אביב, (דפוס "אחדות"), 1939. 84, [1] ע', 8°.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הסתדרות הפקידים העברים בא"י, הוצד המרכזי.

הדו"ח הקודם (אפריל 1935—אפריל 1937) נדפס בחוברת י"ג-י"ד של העתון "פנקס לעניני הפקידים".

הדו"ח חובר ע"י עקיבא בלובסון (מזכיר מרכז הסתדרות הפקידים). — בקשנו הפעם לתת דין וחשבון לא לפני מעצתנו הארצית בלבד אלא גם לפני כל תא ותא במחנינו.

רצינו לפרוש לפני החברים את מסכת פעולתנו כמו שהיא במוחש, לכל חוטיה ושיזוריה, ולא בהרצאת פרובלימות אלא בתאור המעשה יום יום." (מהחקדמה).

התכן: האגוד; מבנהו והיקפו, מכשירי הארגון, בימי מצוקה, על תנאי העבודה, בשרות הצבורי, בנקים, תעשית, משרדים פרטיים וחברות מסחריות, בתי מסחר, "שורית", הפעולה התרבותית, קשרים עם חו"ל, דו"ח כספי, ציון לגפש.

1359 הסתדרות העובדים הכללית בא"י, מחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה, סיכומים, חוברת י, תל-אביב, תרצ"ח, [1], 2, 46, [3] דף, (בתוכם טבלאות, מקצתן מקפלות), 2⁰, את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 151.

מהמעטפת— בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל, הועד הפועל, מחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה— הקטגורף מכתבי-מנוח בצד אחד של הדפים— התכן גם באנגלית, שער נוסף באנגלית:

General Federation of Jewish Labour in Eretz-Israel <Palestine> ...
"Sicumim"; statistical survey, 10th v.

1360 הסתדרות העובדים הכללית בארץ ישראל, מרכז לתרבות, למקלה, ספר א', [תל אביב?], מרכז לתרבות, תרצ"ו, 3—36 דף, 8⁰, מהמעטפת.

בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י— נדפס על צד אחד של הדפים— לקוט הזומר ועריכתו נעשו ע"י המנצח מ[כס] למפל", הטכסט מתחת לתוים, גם באותיות לטיניות— הקטגורף, החוברת כוללת מלבד ההימנונים ששה עשר שירים, מהם קלסיים, מהם עבריים ושירי פועלים.

1361 ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית לארץ ישראל, דין וחשבון של הנהלת ההסתדרות הציונית והנהלת הסוכנות היהודית לא"י, מוגש לקונגרס הציוני הכ"א למועצה הששית של הסוכנות היהודית בג'ניבה, אלול תרצ"ט, אוגוסט 1939, ירושלים, הנהלות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, (דפוס "אחזה"), תרצ"ט, [8] דף, 478 ע', דיאגרמות, טבלאות, 8⁰, את הקודם ראה ק. ס. שנה ס"ז ע' 20.

התכן: ד"ר פישל רוטנשטריך ז"ל— דו"ח הנהלת ההסתדרות הציונית— המוסדות הכספיים— דו"ח הנהלת הסוכנות היהודית.

1362 הסתדרות רופאי השנים בא"י, רשימת חברי הסתדרות רופאי שנים בתל-אביב, ירושלים וחיפה, תל-אביב, דפוס "הרצליה", תרצ"ח— 1937, 31 ע', 8⁰.

1363 התאחדות האכרים בארץ ישראל, דין וחשבון של מרכז התאחדות האכרים בא"י לשנות 1936—1937, מוגש לוועידה השנתית, תל-אביב, דפוס עזריאל, תרצ"ח, 97, [4] ע', 8⁰, מהמעטפת— את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 291.

התכן: מארצות 1936, ארגון, קואופרציה, הצענים המוניציפליים במושבות, המחלקה למטעי חדר, בנק האכרים, גולן-מרכז וגולן-ביעף; אבעיות הפרדסנות, עליה ושכון, יחסים עם השלטונות ומוסדות הישוב, הפעולה התרבותית במושבות, בוסתנא, כתבי מ. סמילנסקי, ביה"ס התיכוני החקלאי, מרכז בתה"ס במושבות מאזנים.

1364 וינונסקי, אהרן [משה] ; אברהם ברוך [; Aaron Moses Wiszanski Abraham Baruch]. פ י ס י ק ה ; כרך שני תורת החשמל והמגנטיות. חלק ב' : מגנטיות. — אלקטרומגנטיות. — השראה. — התפרקות חשמלית בגוים קלושים. — גלים אלקטרומגנטיים. — חשמל האטמוספירה. תל אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט. [3] דף, [185]—444 ע' / ציורים. 8°.

בסוף הספר, ע' 436—444 : מפתח א"ב של מלים לועזיות שבאו בכרך ב' / מקורן ומירושן. — את הקדם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 411.

1365 ויטל, חיים בן יוסף. דרך חיים ; ספר רפואות הנפש לרבנו ר' חיים וויטאל, יצא לאור ע"י מנהלי חברת תורה ודרך ארץ בע"מ. ירושלים, דפוס "הירכ", תרצ"ח. [1] דף, 24 ע' / 8°.

"שנת הרפואות".

1366 וינטרויב, יעקב דוד בן יצחק יום טוב. ספר בנין הדביר, בו מאמרים יקרים, מאת ... מוהר"ר יעקב דוד <מרדאמסק> בהרב ... יצחק אייזק יו"ט, הוסיף עליהם הבן <הצעיר בנו נח> איזה דבר מועט ... נח ווינטרויב, ירושלים, דפוס יהודה וירושלים, תרצ"ד. 16 ע' / 8°.

1367 וינשל, זינבה. כ"ה שירים. (חיפה, דפוס "את"), 1939. 31 ע' / 8°.

1368 ויס, עקיבא אריה. חברה חדשה — השלום. חלק א"ב, בכרך אחד. תל-אביב, (דפוס "הרצליה"), תרצ"ח. 132. [4] ע' / 8°.

חבורי מיסד כולו על העזרה ההדדית בין אדם לחברו ופותח דרך לשלום נצחי. הצעתי תקנות המדריכות את האדם בדרכו. תחילה בחייו הכלכליים ואח"כ בחייו המוסריים, והן עלולות להביא לעולם טובה וברכה. במקום מלחמת הקיום תבוא העזרה ההדדית. השנוי העיקרי בשטה החדשה הוא בסולו של התווך ובהוצא הנחש עכשיו, ביטולה של מלחמת הקיום באכזריותה והנהגת סידור מאושב ומאורגן בכל ענפי החיים, אנב קביעת העבודה לחובה על כל אדם ואדם. (מההקדמה). — המחבר הוא אחד ממיסדי העיר תל אביב.

1369 ויסמן, ד[וד] [David Weissmann]. על המצוקה המשקית הגדולה ; ארגון "תוצרת הארץ" על בסיס חרבאלי או קונטרקטואלי (תל-אביב, דפוס א. מוזס, 1938). 16 ע' / 8°.

המחבר מציע לפתור את בעית תוצרת הארץ על יסוד חווי מסחר בינאישיים בדמותם של חווי מסחר בינלאומיים רגילים. היסוד של שניהם : "קניה תחת קניה", כח מכירה בזכות כח קניה. — החוברת היא תמצית שני ספריו של המחבר : "קפיטליזם מאורגן מלמטה" (ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 290) ו"שני מעמדות שני דרכים" (ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 429).

1370 ולקובסקי, אליהו מרדכי. מערכת התלמוד והפוסקים מסכת כתובות מן תלמוד בבלי, עם פירוש רש"י ותוספות [ועוד] ... נחלק לשנים ... (א) שלחן הסהור, (ב) מערכת השלחן ממני ... אליהו מרדכי ולקובסקי ... ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ז. 112, [1] דף, 2°.

על המעטפת : "ההדפסה נגמרה בשנת תרצ"ט".

את הקודמים (מס' ברכות ויבמות) ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 429.

1371 ורפל, יצחק [I. Werfel], כתבי הגרא"י קוק זצ"ל. רשימה ביבליוגרפית. ירושלים, (דפוס "העברי"), תרצ"ח. [1] דף, 48 ע', פורטרט. ⁸⁰.
הרפסת מיוחדת מקובץ "אזכרה" הנערך ע"י הרב י. ל. הכהן כישמן.
גרשמו כאן כל כתבי הרב ז"ל משנת תרמ"ו עד תרצ"ו (גם כתבים שהופיעו אחרי פטירתו). — הרשימה כוללת 372 ערכים. בסוף ע' 46—48: כה"ע שנדפסו בהם דברי הרב ומ"מ לכתביו שהופיעו בצורת ספר או חוברת (37 ערכים).

1372 [זכרביץ], הרצקה. הרצקה. הוצא ע"י קבוצת כנרת והה"ע של נצ"ח "השומר הצעיר", ביום השלשים למותו, י"ט שבט תרצ"ח. [כנרת], תרצ"ח. 51, [2] דף. 21: 15 (רחבו גדול מארכו). מהמעטפת.
הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — כולל שירי הרצקה, בעברית וביידיש, ומאמר אחד לזכרו.

1373 החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה. ספר הישוב: אוצר הידיעות והרשומות, הכתובות והזכרונות, שנשתמרו בישראל ובעמים בלשון העברית ובשאר לשונות על ישוב ישראל ותולדותיו בארצו מימי חרבן בית שני עד ראשית ההתישבות החדשה בימי "חבת ציון". כרך א' (חלק א'): הישוב למקומותיו מימי חרבן בית שני עד כבוש ארץ ישראל ע"י הערבים. יוצא בהשתתפות חבר חכמים ועובדים מדעיים בעריכת שמואל קליין. ירושלים, (מוסד ביאליק ע"י "דביר", דפוס וייס), תרצ"ט. 42 ע', [1] דף. 216 ע', 7 לוחות-תמונות, 4 מפות. ⁴⁰.
בעצם הימים הטרופים האלה זיכו אותנו "מוסד ביאליק" והחברה להיסטוריה ואתנוגרפיה בנכס מדעיספרותי בעל חשיבות רבה לכל העוסק המתעניין בתולדות ישראל ותרבותו בארץ האבות. הרי הוא "ספר הישוב" כרך ראשון חלק ראשון, שיצא לאור בהשתתפות חבר חכמים (פרופ' מ. שובה, פרופ' א. ל. סקניק ואח') ועובדים מדעיים בעריכת הפרופ' שמואל קליין.

ספר הישוב על ארבעת כרכיו יהיה "ספר כנוס, כנוס כל העדויות שנשארו ונשתמרו על ישוב ישראל בארצו וקורותיו מיום בטול שלטונו המדיני בה עד ראשית שיבתו המאורגנת אליה" (מדברי ב. דינבורג בהקדמתו לכרך הראשון). לפיכך יהיה תכנון של הספר עשיר ורב-גוני מאד במצותו את כל אוצר הידיעות והזכרונות הספרותיים והעדויות הארכיאולוגיות הדוממות על ישראל בארצו, ומאידך גיסא מוגבל מבחינה כרונולוגית — החל מימי חורבן בית שני עד ימי חבת ציון — ומבחינת מטרתו העיקרית לכנס את החומר הנוגע לישוב היהודי בארץ בלבד. תכנית זו מטילה, איפוא, אחריות רבה על יוזמיה ומגשימה בכל הנוגע לשיטת העבודה ולאופן כנוס המקורות המפורטים בספרותנו ובספרות הלועזית והחומר האפיקרפי (ארכיאולוגי היחודי שנתגלה בארץ, לצרופם, לעבודתם ולהבהרתם מבחינות שונות. ועל כן יש לקדם בברכה את השתתפותם של טובי החוקרים מחוגי האוניברסיטה העברית במערכת הכללית של "ספר הישוב", והם מר ב. דינבורג (י"ד) הפרופיסורים ש. אסף, י. בער, ל. א. מאיר וש. קליין.

הספר יחולק לארבעה כרכים לפי תכנית זו:

- א. מחורבן ירושלים עד כיבושה של ארץ ישראל ע"י הערבים (70—637);
- ב. מכיבושה של ארץ ישראל ע"י הערבים עד השתלטותה של הורכיה בארץ

(637—1516);

ג. בימי שלטונה של תורכיה (1517—1800):

ד. בימי חדידתה של ההשפעה האירופית (1800—1882).

כל כרך וכרך יכלול בתוכו חלק טופוגרפי וחלק היסטורי ולכל חלק יצורפו מפתחות מפורטים, רשימה ביבליוגרפית, תצלומים ומפות.

אך נראה לי, שבחכנית המציגת הזאת ישנם לקויים וסתומות, ומן הראוי שהמערכת תשים לב אליהם לפני שהיא נגשת להוצאת שאר הפרקים והחלקים של „ספר הישוב“ העתידי לשמש ספר למפת בספרותנו המדעית.

בראש ובראשונה אין הדבר ברור למדי איך אפשר „להפריד הפרדה גמורה בכל כרך בין החלק הטופוגרפי ובין החלק ההיסטורי“ (דענבורג, עמ' יב). כל המעין בחלקו הראשון של הכרך הראשון ימצא בו — וביחוד בערכים טבריה, צפורי וקסרי — חומר היסטורי עשיר למדי הנוגע לא רק לתולדות המקום המסוים בלבד אלא גם לישוב היהודי ותולדותיו בכלל. וצדק אולי עורך החלק הראשון, שכינס את החומר הזה בערכים השונים. אבל מאידך גיסא אין זה מתקבל כלל על הדעת, שיעלה בידי של עורך החלק השני להזהר מלחזור על אותם המקורות, שכבר הובאו בחלק הראשון.

שנית, אין הדבר נראה — אם לדון לפי הכרך הראשון — שבכוננת המערכת לצרף אל הספר את כל „העדויות הארכיאולוגיות, עדויות בנין ושרידים ממשיים אחרים“ (עמ' י). כי אם להסתפק בסקירות חסופות על שרידי בתי כנסת וקברים יהודיים, שנשתמרו או שנתגלו בארץ, בצורה לוחות מעטים. וחבל! הרי דווקא לחומר הארכיאולוגי העשיר היה צורך להקדיש לפחות כרך אחד שלם. שיכלול בתוכו תאור מקיף של השרידים המוחשים והאלמים של עברנו בארץ ישראל. ואם יחסר כרך זה לא יהיה ספוק בידי הקורא לקבל מושג כל שהוא על הישגי הארכיאולוגיה היהודית בארץ מתארים קצרים, כגון: „בית כנסת בכרמלית: בסילקי בעלת שלשה אולמות, חצר וחדרים נספחים. על הקתדרה של אבן שנמצאה בבית הכנסת הוותיקה הכתובת...“ (כרמלית, עמ' 98), או „שרידי בית כנסת בסילקי בעלת שלשה אולמות“ (חרבת סומאקה, עמ' 48). על עתיקות נוסף נאמר בספן: „בכפר זה נמצאים שרידים רבים מביני הישוב היהודי וביניהם גם שבר של כתובת...“ (עמ' 108). ומה ילמד הקורא מתאור זה על תוצאות חקירותיהם של ל. א. מאיר וא. רייפנברג בנוה (תורבות בית כנסת, בנינים יהודיים ועיטורים נהדרים, וראה „ידועות“ שנה ד' עמ' 1 יאילך ולוחות א—ד) המסיפות חומר חשוב לחקר הארכיכלות והאמנות היהודית בתקופת התלמוד?

ברי, שאין זה מתפקידם של עורכי הכרכים הבודדים להרחיב את החלק הארכיאולוגי במדה כזאת, שתתקבל תמונה שלמה על תורת הבניה, האמנות, המלאכה וחיי יום של הישוב היהודי בארץ לאור החפירות והחקירות הארכיאולוגיות, שנעשו עד כה. זהו אחד מתפקידיה הראשיים של המערכת כולה, ועליה לקאוג להוצאת כרך ארכיאולוגי מיוחד.

ושלישית, אין להסתפק בחלקים הטופוגרפיים בהזכרת השם הערבי החדש ליד שם המקום הקדום. מן הראוי לתת גם סקירה קצרה על כל מקום חשוב, שנחקר ונבדק וביבליוגרפיה נבחרת מתוך הספרות העשירה. אפשר לתת את הביבליוגרפיה הזאת גם בסוף כל כרך וכרך כנספת המסודר לפי הא"ב של שמות המקומות. ולבקוף עלי להעיר, כי מן הראוי היה לקבוע ביתר דיוק את המסגרת הגיאוגרפית, היינו את תחומי ארץ ישראל. בכרך הראשון נכללו ישובים מרוחקים מתחומיה של א"י היהודית, כגון צידון

ואיר בצפון, בית בלתי במזרח ועסיה בדרום, ואילו לערים בדרום סוריה, לתדמור, לאילת ולאי יטבה (פרוקרסיוס, De Bello Persico I, 19) לא נקבעו ערכים מיוחדים.

חלקו הראשון של הכרך הראשון כולל בתוכו מלבד החומר על כל מקום ומקום המסודר בסדר א"ב (156 עמודים גדולים המחולקים לשני טורים) גם סקירה קצרה על תכנית, "ספר הישוב" מאת ב. דינבורג, מברא ונספחים חשובים מאת העורך הפרופ' ש. קליין, סקירה על הכתובות היווניות בא"י מאת הפרופ' מ. שובה, מפתחות מפורטים ועשירים, ד' מפות ו"ז לוחות.

חשיבות מיוחדת נודעת לאוסף הכתובות היווניות-היהודיות, ובכללו מבחר של כתובות מבית הקברות בבית שערים (כתובות בית הכנסת לא נכללו בכרך זה) ומיפה, שערך הפרופ' מ. שובה, ולאוסף הכתובות העבריות והארמיות, שערך הפרופ' א. ל. סוקנין. בכינוס החומר הספרותי השתתפו ה"ה ג. אלון, א. אפשטיין, ד"ר ק. הילקוביץ, ע. צ. מלמד וד"ר א. שדיס.

עיקר העבודה נעשה בידי העורך הפרופ' ש. קליין, שעליו היה לברר ולהאיר מבחינות שונות את החומר מהספרות הרבנית והלועזית, לדאוג לדיוק התרגומים ולתת לספר צורה אחידה ומושלמת. ברכה לעצמה קיבעת ההפרדה בין החומר הנוגע לתקופה הנדונה ובין החומר הנוגע לתקופת הבית השני, פרי חקירה מדעית הכרוכה בקשיים מרובים מאד, שנעשתה בידי העורך.

ואם גם בפרטים שונים לקוי החומר בתיזר ובחסר, הרי אין בזה משום חסרון גדול. בספר בעל היקף ותוכן רב כזה, שבו השתתפו אנשי מדע אחדים, אין להמנע מלקויים ומפגמים שונים, ובפרט בכרך הראשון ובהוצאה הראשונה. ובנקל אפשר יהיה לתקנם בתוספות ובכרכים הבאים.

בין הערכים שהוחסרו יש להזכיר בשורה הראשונה את גר ביה (היום ג'רבה סמוך לאד'רה), שבה היה ישוב גדול של יהודים ערב הכינוש המוטלמי (Brünnow - Domaszewski, Die Provincia Arabia I, S. 463), את חרבת סוסייה הסמוכה לאשתמוע, שבה נתגלו עלידי מאיר ורייפנברג חרבות בית כנסת עתיק (ראה QDAP VI, p. 222), את חלוצה, שבה נתגלו שרידי של בית כנסת וכתובות עבריות¹, וכן את בית נתיף (Baramki, QDAP, p. 3 ff.) ואת תרשיחא (Iliffe, QDAP III, p. 12 pl. VIII No. 1), שבהן נמצאו תפצים יהודיים מהתקופה הרומאית.

מהערכים המיותרים יש להזכיר את בדאן (עמ' 11), שהיתה ישוב של שומרונים², את בית כרם א (עמ' 15), הידועה ממקור המוסב על ימי הבית השני (מדות ג', ד', וע' בהערה לערך זה), את דיר שרף (עמ' 35), וראה את ההערה; לפי זה יש לתקן בעמ' 35), כי הכתובת היוונית שנמצאה בה איננה לדעתי, אלא שומרונית, ואת גזר (עמ' 30), שלא היתה, כנראה, מיושבת יהודים בתקופה שלאחר החורבן ואת עין סיניא (עמ' 116), כי הכתובת שייכת, בלי ספק, לימי הבית השני (וכן כתובות גופנה, עמ' 29) וכתובות אחרות על גלוסקמאות. כמו כן אין מקום לערך קרית יערים (עמ' 152), שנקבע על יסוד הכתובת על הגלוסקמה, שנמצאה בסביבת קרית ענבים, כי בעמ' 22 נקבע

(1) החומר מחלוצה עדיין לא נתפרסם. הכתובת העברית (בת שלש שורות) היא לדעתי, מהמאות הג'—הד' אחספה.

(2) המקום ידוע היטב מהספרות השמרונית. זהו בוודאי בדאן ונקבע על ידי כנ' צבי, ספר השמרונים, עמ' 79.

הערך בעלת, והלא ברור שבעלת היא קרית יערים. כמו כן אינם שייכים כלל לספר הישוב הערכים ערביא ופולסטיני (עמ' 124). על המונייא (עמ' 39) ועשתור (עמ' 124) ראה לי ברמן, סיני ג', חוב' ה' עמ' חסה. וכן הראוי לתעיר, שעשתור איננו אלא שם אל ושם פרטי כנעני, הידוע לנו ממקורות שונים, ובירושלמי מדובר על "בי בר עשתור דאינון גרים בן גרים".

חשיבות מיוחדת נודעת למבוא העורך, שבו הוא דן בקצרה על כל השאלות העיקריות המתעוררות עם קריאת הכרך, וביוחד על הבעיות הכרוכות במקורות התלמודיים, בתולדות הישוב בארץ בכלל ובירושלים בפרט, בחלוקה המדינית והדתית ובשאלת נצול החומר הלועזי והארכיאולוגי לתכלית זו. אמנם בפרטים שונים נשאר מקום לפולמוס מדעי ולחקירה נוספת. המבקר לא יוכל, למשל, להסכים לדעתו של העורך, ש"הזהוים" [של שמות המקומות הנזכרים במקרא] שבהלכה מיוסדים על מסורות טובות או על עובדות, ואפשר מאד, שעקם עוד מימי ראשוני חכמי המשנה, כלומר עוד מימי הבית השני" (עמ' יז). אין להטיל ספק בדבר שישנם בהלכה ובאגדה זורמים קדומים נכונים, אבל במקרים רבים יש לפקפק, אם בתקופת התלמוד נשתמרו עדיין זכרונות נכונים על מקומן של ערים עתיקות, שנחרבו בתקופת המקרא או בימי הבית השני. גם זהוים שונים שבאנומסטיקון של אוסביס אינם אלא פרי "חקירה" המיוסדת על מסורות יהודיות (ראה קליין, תולדות חקירת א"י, עמ' 25 ואילך). ואין להטיל ספק בדבר, כי ביחד עם פרושים והשוואות נכונים הוא קבל ממורי היהודים גם כאלה שאינם נכונים, ועל-כליפנים בלתי מדויקים.

בדרך כלל היו נוהגים לזהות את העיר החריבה עם ישוב קיים בסביבתה (כנרת = גניסר, יבנאל = כפר ימה, סכות = דרעלה, צפון = עמתן). בבבלי מוצאים אנו שתי השוואות של צפורי עם ערים עתיקות מימי השופטים: קטרון ורקת (ראה עמ' 130). וברור למדי ששתיהן אינן נכונות, כי את מקומה של קטרון לא נוכל לקבוע בצפורי או בסביבתה³, ואילו רקת מקומה מצפון לטבריה (תל אקלאחיה). כמו כן לא גלתה החקירה הארכיאולוגית בצפורי שום סימני ישוב מהתקופה הקודמת לימי הבית השני⁴. מכבר טובה יותר קובעת את מקומה של רקת בטבריה (ראה עמ' 49). גם להשוואות שבירושלמי מגילה פ"א; ע' י"א ושביעית פ"ט, ל"ח ע"ד יש להתיחס בזהירות, ועל-כליפנים אין להציא מהמסורות הללו מסקנות החלטיות על מקומם המדויק של הישובים מתקופת המקרא. העורך סקר בקצרה גם את המקצועות, שבהם עסקו אבותינו בתקופה הנדונה (עמ' כו ואילך) ועל התוצרת החקלאית (עמ' 7-166). לבעיה חשובה זו יקדש בודאי פרק מיוחד בחלקו השני של הכרך הראשון. הרבה נוכל ללמוד על השאלות הללו מהתפירות הארכיאולוגיות ומצורף שיטתי של כל החומר הספרותי הנוגע לחיים הכלכליים בארץ ישראל. נעתה אעיר הערות אחדות לערכים שונים.

עמ' 2 ערך אדרעי: העתקה בלתי ברורה של הכתובת פרס, W. Euting, PEF Q. St. 1895, p. 353 No. 182 וקשה מאד לעמוד על תוכנה. נראה לי, שבתחילת השורה הראשונה כתוב "... ובנו" (ולא יב ע'). אין מקום לקריאה "זיל" או "זל".

3 ונראה שעוד בימי הבית השני היה קיים ישוב יהודי בשם קטרון (שמעון איש קטרון, וראה ערך קטרון, עמ' 143). לקסת (יהושע י"ט, ט"ז), שהיא כנראה, קטרון (שופטים א' ל'), ניתן ביר' מגילה פ"א; ע' ע"א והוי אחר, היינו עם קטונית (לפי אב"ל: חרבת קטינה מדורם מרח ליקנעם) שהיתה, כנראה, קיימת בתקופה הנדונה.
4 ראה ייבין אצל Waterman, Excavations at Sepphoris, p. 26 ff.

עמ' 2 ערך אוגדור: ההוי אוגדור = תל א'צ'ר (ולא אחר כרשום בערך). שהצעתיו לפני שנים אחדות (JPOS 1934, p. 99), איננו בטוח כל צרכו, ויתכן שגדרה של קיסרי עמדה יותר צפונה, סמוך לקיסרי.

עמ' 6 ערך אמאוס מס' 8: הכתובת היא, בלי ספק, שימרונית, והעמיד הוא שריד בית הכנסת השומרוני⁵. השריד היהודי היחיד מאמאוס הוא קמיע, שנמצא בשנת 1896 באחד הקברים ועליו כתובת יהודית-ארמית ושנתפרסם עליידי וינסאן ב-1908, p. 382 ff. RB. — על היהודים באמאוס ראה את הפרק "Juifs et Samaritains à Emmaüs" בספרם של אבלי וינסאן, Emmaüs.

עמ' 8 ערך ארבל (2): "ארבילי" הנזכרים בכתובת חמר גדר (עמ' 46, 10 ב). הם, כנראה, אנשי ארבל שבגליל התחתון הידוע בישובו היהודי (עמ' 7), ואם כן יש למחוק את הערך ארבל 2.

עמ' 10 ערך אשת מוע: לביבליוגרפיה יש להוסיף את הדו"ח המוקדם של מאיר ורייפנברג, שנתפרסם ב-1937, p. 221 f. QDAP VI.

עמ' 13 ערך בית גוברין מס' 7: לביבליוגרפיה יש להוסיף: S. Klein, JPOS XII (1932), p. 271; Sukeinik, ibid., p. 271 f.

עמ' 18 ערך בית שער: קשה להסכים לדעתו של הפרופ' קליין, שעל-פי גירסת הראב"ה ח"ב 364 יש לקרוא בית שער = בית שערין במקום בית שערין, כי א' זוהי גירסה בודדת ומאוחרת (וב) אין הקריאה הזאת מתאשרת על-ידי שאר צורותי הארמיות היווניות של השם. — ואגב, נשמט מראה מקום בערך זה מס' 10 (יר' מועד קטן פ"ג ב' ע' ג'). כמו כן שייכים הנה המקורות המובאים בערך צפורי מס' 46 א. 48.

עמ' 29 ערך גופנה מס' 4: צ"ל "כתובת חקוקה על גלוסקמה". כל שלש הכתובות הן, כאמור, מימי הבית השני.

עמ' 30 ערך גזר מס' 1: בביבליוגרפיה יש לתקן: Macalister, The Excavation of Gezer I, p. 37 ff.; III, pl. X—XI; Clermont-Ganneau, Arch. Res. II, p. 225 ff.

עמ' 30 ערך ג'ינסר: את מקומה של ג'ינסר קובעים החוקרים בחרבת אל-מניה (ראה: Avi-Yonah, Map of Roman Palestine, p. 35) ולפי זה יש לתקן במפת הגליל התחתון הרצופה לספר. בתל ערימה אין שרידים מהתקופה הרומאית.

עמ' 34 ערך גררקי: ראה כעת 1938, p. 138 Alt, JPOS.

עמ' 39 ערך הפספיגון: בערך זה כתוב: "היום טבגא" ובמפתח, "טבכא" וצ"ל טאב'ע'ה. — פרופ' שובה נתן פרוש מענין לכתובת היוונית-היהודית מטאב'ע'ה, שנתגלתה על-ידי קארגה והועתקה עליידי. שם המקום בסוף הכתובת איננו ברור; פרופ' קליין מציע להשלים בשורה 3 [Αβυ]λη הצעה המתקבלת על הדעת. ואולי יש להשלים [Αβυ]λη[ν] והוא שם המחוז שבו עמד המגדל (πύργος) הנזכר בשורה האחרונה? במראה המקום (בספרו של Schneider) צ"ל p. 30 ff. במקום 24—26.

(5) ראה: Vincent-Abel, Emmaüs (1932), p. 264 ובן-צבי, ספר השמרונים, עמ' 87. — הברכה "ברוך שמו לעולם" מצויה בספרות השומרונית, וכן ידוע הבטוי εὐχὴ θεός בכתובות שומרוניות.

עמ' 40. ערך הברה: מר. י. עורי גלה במקום הזה כתובת עברית על שבר של עמוד.

עמ' 73. ערך טור שמעון: כדאי להעיר, ששם זה מוכיר לנו שמות מקומות אחדים בשומרון וביהודה. כגון טור לוסא=סלקא. חרבת סבקא (טור רמה) וטור כרם (= טור כרם). המורכבים עם היסוד הארמי "טור".

עמ' 80 ואילך, ערך יפו א):

מס' 1: בשורה 4 כתוב באופן ברור, "שמן לוד". כדעתו של הפרופ' קליין (בהערה). ואין מקום לקריאה "שקלוד" (וראה בצלום לוח ט, 2). נראה לי, שבכתובת זו יש לקרוא רב [י] (ש' 2) וברב [י] (ש' 3), וכן PABI IO|Y|ΔA. זוהי, כידוע, הכתיבת הארצישראלית היחידה, שבה נזכר כביכול התואר "רב" (6).

מס' 5: "[מק]ום הציעתו" מתורגם, "מקום מנוחתו(?) וצ"ל אולי, "מקום משכבו" (מהשרש "יצע" או "צעה", והשווה "יצוע"). מן הראוי להעיר, כי הכתובות העבריות והארמיות מיפו לא נחקרו עדיין חקירה אפיגרפית יסודית. (וביחוד המס' 4-7).

מס' 9: Αβουδμος = אבודמוס מפורש (לפי סרגל) כ-אבזה-דאמה, אבל מכחינת דקדוקית מדויק יותר אבזה דאמה.

מס' 22: הכתובת Μέγα ἀγορά του Μελιού מתורגמת, "מקי הנחתום", וצ"ל לדעתי, "מכי", שהוא קצור השם "מיכאל".

מס' 44: שמות אחדים בכתובות יפו נראים כארכאים, כגון Μενιαμί = מנימין (בנימין) ר Σαμαχίος (אם ה-Σ הראשונה איננה שייכת למלה הקודמת) = סמכיה. הראשון ידוע לנו מהספרות המאוחרת של תקופת המקרא, ואילו השני נזכר לא רק בדהייא כ"ה, ו' בלבד אלא גם במכתבי יד ושכתובות עבריות.

עמ' 89. ערך כוכבא: את מקומה של כוכבא יש לקבוע בכוכב שעלייד נצרת (ראה מייזלר, רשימת השמות הגיאוגרפיים, עמ' 49) ולא בכוכב אל-הרה.

עמ' 95. ערך כפר נטרה עלייד טבריה: מן הראוי היה להזכיר את שמו הערבי של המקום, והוא נַמְרִין (ממזרח לטבריה).

עמ' 96. ערך כפר קרנים א): קרנים ידועה לנו גם מהמקרא (עמוס ו, י"ג), מכתובות אשור (כמרכז של טוהה) וכן מספרי החשמונאים. היום שיח' סעד, שבה מוחסת המסורת הערבית את מצבת רעמסס השני לאיוב ("אכן איוב"). וראה גם Alt, PJB 29, S. 20.

עמ' 110. ערך נצרת: על נצרת היהודית ראה בעת, Kopp, JPOS 1938, S. 191 ff.

עמ' 113. ערך סעסע: על השרידים היהודיים במקום הזה ראה SWPI, p. 256; Masterman, Studies in Galilee, p. 121.

(6) תואר זה נמצא, אמנם, גם באחת הכתובות הארמיות מחמת גדר (Sukenic, El-Hammeh, p. 48) אבל יתכן, ש"רב תנחום הלוי" היה יהודי מבלל.

ע"מ 155 ערך שעה: מוצלחת מאד היא קביעת מקומה של שעה (ר').
ברכיה ור' אלעזר שעיה" (בסע שבחורן. מן הראוי להזכיר, שבמקום זה גלה Euting
שלש כתובות עבריות ואת ההעתיקות. מהן פרסם ב. PEF Qu. St. 1895, p. 273 Nos.
142—4.

ע"מ 167 תוספת ה', בית שערים: בביבליוגרפיה חסרים הדו"ח
המוקדם על עונת החפירות הראשונה: ב. מייזלר, ידיעות שנה ד', עמ' 79 ואילך,
117 ואילך (יצא לאור גם בהדפסה מיוחדת) וסקירתו על שתי העונות הראשונות, שנדפסה
ב. JPOS 1938, p. 41 ff. (ובה גם פרטים על המקומות הנזכרים בכתובות בית שערים
וההויים שהצעת).

ע"מ 179 ערך עין מוסא: האדם הנזכר בכתובת הוא χρυσόχοος
(= χρυσόχοος). צורה הזהב. מקצו זה ידוע לנו גם מכתובת בית שערים (מס' 78:
ἀπὸ χρυσόχοου, ראה שובה, ידיעות ה', עמ' 86 ואילך).

ע"מ 179 ערך שכה: ואולי הכוונה לשכה (היום א-שונפה) שבשרון
(מל"א ד', י'). היינו בדרך מאנטיפטרוס לנרבתה, חבל-ארץ הידוע בישובו היהודי והשומרוני?
ולבסוף עוד אעיר הערות אחדות למפות היפות שצורפו אל הספר והמוכריות
על ישוב יהודי צפוף למדי בחלקי הארץ השונים (וביחוד בגליל ובסביבות לוד) בתקופה
הנדונה. יש רק להצטער על שלא סומנו בהן החלוקה האדמיניסטרטיבית של הארץ וקווי
הדרכים הראשיות בתקופה הרומאית. מן הראוי היה להשתמש לצורך זה במפתו המצוינת
של מ. אבי-יונה "Map of Roman Palestine", רק מקומות מעטים בלבד לא
סומנו במפות, כגון צנבריי (סמוך לבית ירח) וקנה (בקרבת צפורי) — במפת הגליל
התחתון ובקע (פקיעין — אליבקיעה) — במפת הגליל העליון.

ההערות, המלואים והתקנים דלעיל אינם מפחיתים, כמובן, במאומה מערך הכרך
החשוב ורב התוכן. מן הראוי גם לציין, שלא מצאתי בספר טעויות-דפוס רבות. יש רק
להצטער על שגיאות בלתי נעימות בכתוב השמות הגיאוגרפיים הערביים, והם
בתתיר במקום בתיר, טבעין במקום טבעין, אל בלך במקום דיר
אל-בלך (ערך כפר דרום). כפר ענה במקום כפר ענאן (ערך כפר חנניה)
עין דוק במקום עין דיוך (ערך נערתה). צלמה במקום סלמה (ערך
צלמין). סאב במקום שעב (ערך שאב), ועוד.

סוף דבר: זהו מפעל מדעי חשוב מאד, שהוצא אל הפועל מתוך בקיאות ומסירות רבה,
הראיה להכרת טובה מצד העוסקים והמתעניינים בתקירת ארץ ישראל ובתולדות ישראל
בארצו. "ספר הישוב" נשמש עדות נאמנה לקשר בל-ינתק בין האומה ובין אדמתה במשך
כל הדורות מימי חרבן לבית השני ועד ימינו ואוצר הידיעות על חיי המדינאים, הרוחניים,
החברתיים והכלכליים של הישוב היהודי בארץ במשך כל הדורות הללו.

ב. מייזלר

1374 חורגין, יעקב [Jacob Hurgin]. בלב ים; ספר. תל אביב, "יורעאל".
 <ש' שרברק>. (דפוס רוהלד). 1939. 128 ע'. 8°. מנוקד.
 (ישראל בגולה). — (ספרית דורות).
 זהו חלק שני לספר "בין חיתו ואדם" (ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 290).

1375 חזן, יעקב. ארץ-ישראל על פרשת דרכים. מרחביה הקבוץ
 הארצי השומר הצעיר, 1938. [1], 34 דף. 4°.
 הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — מהמעטפת.
 "תפקידה של החבורה — להאיר מתוך גישה יסודית את השאלות אשר נתעוררו בעקבות
 דו"ח של ועדת פיל והוויכוח סביב הצעת החלוקה של א"י." (מהקדמה).

1376 חיפה, הדר הכרמל. דין וחשבון לשנת תרצ"ז. חיפה, דפוס
 מ. סוכובולסקי, [תרצ"ח]. [24] ע', תמונת. 4°.
 בראש השער: ועד הדר הכרמל.
 את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 437.

1377 חיפה, הקהילה העברית. דין וחשבון לשנת תרצ"ח <אוקטובר
 1937—ספטמבר 1938>. [חיפה, 1938]. [1], 108 דף. 2°.
 מהמעטפת. — בראש השער: כנסת-ישראל, ועד הקהילה העברית חיפה. — הקטגוריה
 מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 414.

1378 טורוב, ניסן. הפסיכולוגיה בימינו. הפסיכולוגיה של היחיד...
 תל-אביב, "מוסד ביאליק" ע"י "דביר", (דפוס "הפועל הצעיר"), ת"ש. [3] דף.
 [3]—299 ע'. 8°.

"ספר זה — אשר כמה פרקים ממנו נתפרסמו בב"ע ובמאספים שונים, ובכולם
 נכנסו עתה שינויים ממשיים והוספות — מתכוון לשתי מטרת בבת אחת: (א) לתת לקורא
 העברי המשכיל סקירה מקיפה על כל החשוב והמעניין ביותר, שהתרחש מראשית המאה
 הנוכחית ועד היום בשדה המחקר והחקירה הפסיכולוגית; (ב) לשמש עזר ללמודי המקצוע.
 הנה... הספר הניתן בזה הוא ספר שני (לפי התקופה, שהוא מטפל בה) מתוך שלישיה,
 שעלתה במחשבתו של המחבר." (מהמבוא).

התכן: מבוא. — זרמים פסיכולוגיים חדשים: הזרם הפסיכואנליטי;
 יסודות הפסיכואנליזה. מגמות ראשיות בפסיכואנליזה. — הזרם ההתנהגותי. הזרם התכליתי. —
 הזרם התבניתני. — הזרם האישיותני. — סכום. — בעיות-האישיות: האישיות בתפקודה
 הנורמלי. — מה בין אישיות נורמלית לאישיות בלתי-נורמלית.

1379 יוסף בן מתתיהו פלויוס. כתבי יוסף בן מתתיהו — יוספוס פלויוס. —
 מתרגמים מללית עם מבוא והערות מאת אלכסנדר שור. כרך [א]: (קדמוניות היהודים,
 ספר I—IV). (ירושלים, ר. מס. דפוס "המערב", ת"ש). [8] דף, 217, [1] ע', [1] דף. 8°.
 שער נוסף באנגלית:

Josephus Flavius: Jewish antiquities. Translated by Alexander Schorr.
 Books I-IV. Jerusalem, R. Mass.

1380 ילין, דוד [David Yellin]. חקרי מקרא; באורים חדשים במקראות. ישעיהו, ירושלים, "דרום", (דפוס הוצאת "ארץ ישראל"), תרצ"ט. [4] דף, 122 ע', [1] דף, 8⁰.

מה קשה היא דרכו של הספר העברי לאור עולם, בפרט הספר העברי המדעי! באייר תרפ"ז גמר פרופ' ילין בדפוס את הקדמתו לספר הראשון בסדרה של ספרי ביאור למקרא בשם "חקרי מקרא". הוא ספרו הידוע לשבח על ס' איוב. ורק באייר תרצ"ט, אחרי הפסקה ארוכה של י"ב שנה, עלה בידי המחבר הנכבד לגמור בדפוס את הקדמתו לספר השני של הסדרה, הוא הספר המונח לפנינו, ביאורים לס' ישעיה. נקרה שמעשיו תהיה דרכם של "חקרי מקרא" של מחברנו דרך קלה ומחירה, ושתקובל תפילתו של המחבר בהקדמתו, שהיא גם תפילתנו, שנוכה בקרוב לראות בדפוס גם את החלקים הבאים על ס' תהלים ומשלי ושאר ספרי המקרא.

הספר החדש הזה על ישעיה הוא תאום השנה בכל פרטיו לאחיו הבכור על איוב, כמוהו כך גם ספר זה כולל לא פירוש שלם, אלא ביאורים לפסוקים בודדים שבהם מצא המחבר מקום לחדש חידושים. והביאורים שבספר זה לישעיה הם לפי הדרכים שסלל לו המחבר בספרו הראשון. דרכים אלו הן שלוש: גילוי משמעות חדשים לשרשים עבריים, ביחוד על פי הערבית; תשומת לב מיוחדת לצד האסתטי של דברי הכתוב; וחקירה שיטתית בצורות המליצה המקראית ותכונותיה הריטוריות, הטבועות בצלול הגאי הלשון העברית. דרכים אלו אינן אמנם חדשות, וכבר הלכו בהן כל טובי המפרשים, יהודים ונוצרים, במשך דורות רבים. החידוש ב"חקרי מקרא" הוא שהמחבר העלה אחת מדרכים אלו, הדרך השלישית, למעלתה של שיטה קבועה בפרשנות המקרא. הוא מתחש בכל פסוק ופסוק את עקבות הריטוריקה הפורמלית של מליצת המקרא, ומצליח לגלות לנו יופי מסיקלי ונוי צילי מיוחד במקומות שלא פללנו. מרוב השתקענותו בצדדים הבלשניים והענייניים של הכתוב שוכחים אנו לפעמים לשים לב כראוי לצד האסתטי הזה. כי הרי דברי הכתוב הם דברי ישרה שבה מהווים התוכן והצורה הרמונית בלתי נפרדת, ופרשנות שמוניחה את הבנת הצורה מוכרחת להיות חד-צדדית ולקויה. זכותו המיוחדת של בעל "חקרי מקרא" היא שהוא מכריח אותנו לעמוד ולהתבונן בתכונות הפורמליות של מליצת המקרא, ולהכיר את החן והגועם שבהן, ואת חשיבותן להבנתו השלמה של הכתוב.

וטוב עשה המחבר שנתן בסוף ספרו סקירה כללית על תכונות אלו של המליצה המקראית, וסיכום מקיף לפרטים המפורטים בביאורים לפסוקים הבודדים שבגוף הספר. וכאן יש להזכיר לשבח גם את ספרו החדש של המחבר על "תורת המליצה בתנ"ך", שבו הרחיב את הדיבור בשורה של מחקרים מיוחדים על הצורות השונות של הריטוריקה המקראית, שהן יסוד מוסד לביאוריו ב"חקרי מקרא".

אבל מלבד הביאורים האסתטיים האלו יש בספר זה גם הרבה ביאורים בתוכן הכתובים הראויים לתשומת לב מיוחדת של כל העוסקים בס' ישעיה. אמנם לא כל ביאוריו של המחבר הם חדשים, אבל גם הביאורים שנאמרו כבר על ידי אחרים¹, והם המיעוט,

1) מלבד המקבילים לדברי המחבר שיש למצא בפירושים הידועים לס' ישעיה בעברית ובלועזית, שעל רבים מהם כבר העיר המחבר בעצמו, יש לציין שלכמה מביאוריו של המחבר כיוון ה' ישראל איתן ז"ל בהערותיו לס' ישעיה שנתפרסמו אחרי מותו ב' HUCA כרך XIII-XII (1937-1938), עמ' 55-88; למשל הביאורים ל"א 13, יג 12, כד 11, לב 6, מז 12, סא 3.

קבלו אצל פרופ' ילין ניסוח חדש ותארה חדשה בהתאם לדרמו המיוחדת. אך לא בכל מקום אפשר להסכים לדעתו של המחבר, וביתורו אין לקבל את ביאוריהם של תלמידיו שהכניס המחבר לתוך ספרו, כמו שעשה שד"ל לפניו. רק אהבת הרב לתלמידיו היא שעמדה לביאוריו בוסר אלו שזכו להשתמר בתוך איצרו הפרשני של המחבר. בשורות הבאות אעיר בקיצור על המקומות שלפי דעתי יש לחלוק על ביאוריו של המחבר.

א 25. ואצרף כבר סג"ך. על זה מקשה המחבר בצדק שאין מצרפין את הסיגים אלא את הכסף מהסיגים, והוא מפרש: „הסיגים הם כל כך מרובים עד כי ידרש לצרף אותם מהכסף המועט הנמצא בם, ואמר זאת בהתלל". אך הנעימה של הנביא כאן היא רחוקה מאד מהתלל, ואפילו מאירוניה. לא, הפעל „ואצרף" הוא כאן מצומצם, וצריך להשלימו על ידי הפעל המקביל: ואצרף ואסירה.

ב 2. ונשא מגבעות. המחבר מפרש שהכוונה להתרוממות חמרית של הר הבית, שלעתיד לבוא יהיה גבוה מההרים הסובבים אותו. כך פירשו גם אחרים, אבל אינו חושב שזה נכון. כי מושג אפוקליפטי כזה הוא רחוק לגמרי ממחלך מתשבותיו של הנביא, ואינו מתאים להרמוניה של הציור, ועוד, לא היה אומר רק „מגבעות", אלא מהרים גבוהים. הכוונה היא להתנשאות רוחנית, כמו נב 13.

ג 6. והמשלה. המחבר סובר שהנביא אמר „והמשלה" במקום „והמשלה הזאת תחת ידך". לא אדון אם משחק מלים תפל כזה הוא במקומו בנבואה רצינית ועצובה זו. אבל האפשר לומר: „המשלה תחת ידך"? ככ"ב 21 המשלה היא ביד, ולא תחת היד. ג 9. וחסאתם כסדם הגידו. המחבר חולק על בעל הטעמים, ומפרש: „את חסאתם הגדולה כחסאת סדם הגידו". אך הפירוש של בעל הטעמים הוא יותר נכון, כי המדובר כאן הוא חוצפתם וגאונם כלפי יי, כמו בפסוק הקודם, שהן כמו של סדם, והרמן הוא למתואר ביחזקאל 50.

ד 4. אם רחץ. המחבר מפרש „אם" כמו „אכן", וכמלה אף בערבית כשאין אחריה תשובת התנאי. אך כאן יש תשובת התנאי, היינו „וברא" וכן בפסוק הבא. „אם" כאן היא מלת התנאי במובן זמני: אחרי אשר, כמו כד 13: אם כלה בציר, ובניית פסוק התנאי הוא ממש כמו כח 25: אם שוה פניה והפיץ. השה מאמרי „בנית פסוקי התנאי בעברית", לשוננו, שנה ד, ע' 198.

ה 2. באשים. המחבר מפרש שורש „באש" בהוראת „יבש", והכוונה לענבים שמיצים יוצא בעודם על הגפן בהבקעם וזוגם מתיבש ומתכוץ ומשחיר. אך הניגוד והתקבולת ל„ענבים" הם יותר נמרצים אם נפרש „באשים" כמין פרי גרוע הדומה לענבים. כיוצא בו מפרש המחבר ביואל א 12: הגפן הובישה, על הענבים המתיבשים. אבל אין פירוש זה מתאים יפה למה שנאמר אחר כך באותו פסוק: כל עצי השדה יבשו כי הביש ששון. ואיך אפשר לפרש כך: הרכיש תירוש, שם 10?

ה 14. וירד הדרה... ועלו בה. גם כאן מפרש המחבר נגד הטעמים ש„בה" חוזר אל „וירד". אך „ירד ב" במשמע של „ירד אל" אינו רגיל בלשון. אני זוכר עכשיו רק דוגמה אחת: ירדו במצולות, שמות 5. ועוד, „עלו" צריך לכינוי הקנין. להקביל אל השמות הקודמים: הדרה, המונה, שאונה. אבל „עלו" אינו נוהג לבוא בנטיית הכינויים, לפיכך אמר הנביא „ועלו בה" תמור ועלוקה. המחבר מקשה ש„חסר פה המקום אשר אליו ירדו כלם". אבל אחרי שאמר הנביא: הרכיבה שאול נפשה ופעה פיה, הרי מובן מאליו שכולם ירדו לתוך פי השאול.

ה 30. חשך צר ואר חשך. המחבר מפרש „צר ואר" ככינוי לשמש ולירח. פירוש

זה נמצא כידוע אצל קדמונינו. ריב"ג בשרשיו, רש"י (לא של רש"י עצמו), ראב"ע, רד"ק ועוד. אבל היה צריך לומר „חשכו“, ת' חשך.

ז 17. המחבר מפרש שהפסוק נאמר לאפרים ולמלכה, פקח בן רמליהו. אך קשה לפרש „ועל בית אביך“ על בית אבי פקח, שהיה אדם בלתי חשוב. ברור שהכוונה על בית דוד.

ח 1. וכתב עליו... למחר. לפירושו של המחבר שהל' של „למחר“ הוא ל הכתובת, יש להביא ראיה מן יחזקאל לו 16.

י 3. על מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם. המחבר מביא בשם אחד מתלמידיו שיחור נכון לסדר כך: על מי תעזבו כבודכם ואנה תנוסו לעזרה, אך אין כל צורך לסרס את הכתוב, כי „ואנה“ פירושו „ואיפה“, כמו רות ב 19.

י 17. שיתו ושמיצו. המחבר מעיר שבא „שיתו“ ת' שיתו, מן שית, אגב „שמירז“. ש להעיר שנמצא גם עילה, מן עיר, ולא עיר, בראשית מט 11.

י 23, 24. המחבר טובר שאין פסוק 24 מסובב מפסוק 23, ולפיכך לא תוכל מלת „לכן“ להיות כאן בהוראתה הרגילה, אלא בהוראת „אבל“ כמו לכן בערבית, אך „לכן“ חוזר לכל הפסקה הקודמת, ובעיקר לפסוק 21, 22, עם ההבטחה של „שאר ישוב“. יא 13. וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו. המחבר נדחק לפרש „וצררי“ כמו „וצוררות“. טוב יותר לפרש ש„קנאת“ הוא שם מופשט ת' שם מוחש: מקנאי, או אויבי אפרים, מקביל ל„וצררי יהודה“.

יג 6. כשד משדי יבוא. המחבר מפרש „כשד“ כמו „כי שד“. אך אין פירוש זה הולם את המקביל יואל א 15: וכשד משדי יבוא.

יג 13. על כן שמים ארגיו. המחבר אומר לנכון שפסוק זה אינו תוצאה של פסוק 12, ולפיכך הוא נדחק לפרש „על כן“ כמו „אכן“. האמת היא לפי דעתי שפסוק זה נמשך לפסוק 11 כמסובב לסיבה, ושפסוק 12 אינו במקומו המקורי, כי הוא אינו נמשך לא לקודם ולא לבא, אלא מקומו הוא בין 13 ובין 14. „אנוש“, „אדם“, 12. הוא הנושא של „והיה“, 14. יג 19. והיתה בבל... כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה. המחבר אומר: „המונה היא: בבל תהיה כסדם ועמרה אשר הפך אלהים; כי מרמים עיר אל עיר אבל לא עיר אל דבר מפשט (מהפכת)“. אך הנביא משתמש כאן בדיבור קבוע בלשון, ולקוח מן דברים כט 22; וכן ירמיה מט 18, 40; עמוס ד 11.

טו 9. כי מי דימון מלאו דם כי אשית על דימון גוספות. המחבר מפרש שעל השם דימון יוסיפו את המלה „דם“, ותקרא בשם „דימון דם“. פירוש זה אינו מתקבל על הלב כלל וכלל.

טז 1. שלחו כר. על הפירוש המקובל ש„כר“ הוא צאן מקשה המחבר שהיה צריך לומר בל"ר: כרים. אבל כך אפשר להקשות גם על שם העיר „בית כר“, שמ"א ז 11. שהיה צריך להיות „בית כרים“. הוא מפרש כר כמו רץ, ומביא ראיה מן מל"ב יא 4: לכרי ולרצים. אך משם ראיה לסתור את פירושו, כי הרי אי אפשר לומר שהיה צריך לקח את שרי המאות „לרצים ולרצים“.

כג 1. הלילו אניות תרשיש כי שדד מבית מבור. המחבר מביא בשם בנו המנוח אבינעם ז"ל ש„שדד“ פירושו על פי הערבית ההמונית „סור“, וכמו כד 10. אך פירושו זה אינו הולם את המקביל, 14: הלילו אניות תרשיש כי שדד מעזכן; והשוה דברי ב„תרביץ“, שנה ו' ע' 440.

כח 6. משיבי מלחמה שער. המחבר אומר ש„שער“ הוא כמו בשער, תהלים קכו 5. אך אין צורך לזה, ואפשר לפרש יפה: אל השער, כמו כב 7.

- כט 5. והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים. לפי שיטתו מפרש המחבר ש"זריך" (אז זוריק) הוא כמו צריך. "ובא בצורה זו לקרבתו אל "כאבק דק" שהוא זרוי לכל רוח". אבל אם כך נחלשה התקבולת ל"עריצים". ברור ש"זריך" כאן הוא כמו כה 5. במשמע של נכרים שאין להם רחמנות, אכזרים, גרדף לעריצים; וכן א' 7.
- ל 14. ולחשוף מים מגבא. המחבר מפרש בשם ר' יחיאל מיכל פינס ז"ל: לקחת מים בחתיכת שבר חרט מתוך הגבא. מלשון חספא בארמית. אך אם כן איך יפרש את המקביל חגי ב 16: בא אל היקב לחשף חמשים פורה? הרי אי אפשר לקחת חמשים פורה בשבר כלי חרט? ברור ש"לחשוף" הוא כמו לשאוב, ואולי הכוונה על שאיבה מעל פני המשקה. שהיא כעין חשיפה וגילוי של המשקה.
- ל 24. אשר זרה ברכת ובמזרה. המחבר אימר בצדק שבא "זרה" ת' "זרה" להתאמה עם "ובמזרה". ויש להוסיף שלהלן, נט 5. בא "והזרה" ת' והזרה, אף על פי שאין שם ויווג הצלצול. אולי יש כאן איזו סיבה הברונית הקשורה להגאים, ר 2.
- לא 9. וסלעו ממגור יעבור. המחבר מעיר: "קשה לבאר כי הסלע יעבר ממקום למקום". אבל למה? הסלע הוא איתן וחזק שלא ימוט ולא יזוז ממקומו. השוה תהלים מ 3. אך הסלע של אשר? (כלו' גבורי צבאותיו שבטח בהם כמו בסלע, תהלים יח 3) יעבור ויברח לו מפני מגור ופחד. המחבר מפרש "יעבר": יהיה לעפר ולאבק. אך אין זה מקביל לשורה הבאה: וחתו מנס שרי. המחבר גורר פירושו זה מן הערבית ע'ב'ר, רב'ע, אבק ועפר. וכך הוא מפרש "רבע ישראל" (במדבר כג 10), גרדף לעפר יעקב". בפירוש זה האחרון כבר קדמוהו אחרים. ויש להשוות גם לשומרוני רבוע, עפר, כמו בראשית יח 27: ואני עפר ואפר, בת' השומרוני: ואנה קטם ורבע.
- לב 5. לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע. המחבר מעיר: "לפי הענין צ"ל: לא יקרא עוד לנבל שוע, ולכילי לא יאמר נדיב". כאן עזב המחבר את שיטתו, כי הרי יש ויווג הצלצול בין נבל — נדיב. כנראה גרר אחרי השימוש החדש של כילי במשמע קמצן וכך כבר גם ריב"ג בשרשיו 1), אך כאן מתואר הנבל כקמצן: להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (פס' 6, וכן הוא גם נבל הכלבי ש"א כה 11: ולקחתי את לחמי וכו') ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי וכו'). ההכילי מתואר כאן לא כקמצן אלא כבעל נבלים ומזימות רעות: הוא זמות יעץ להכל ענוים וכו' (פס' 7). ובכן נראה דעת החדשים ש"כילי" הוא ת' וכילי, משורש נכל 2).
- לב 18. ובמשכנות-טבטחים ובמנוחת שאננים. צדק המחבר ש"במנוחות" פירושו במקומות מנוחה. מקביל ל"ובמשכנות": לציונים שהביא יש להוסיף ישעיה יא 10: והיתה מנוחתו כבוד, שפירושו: מקום משכנו של המשיח יהיה נכבד.
- לג 19. עמקי שפה. המחבר מפרש שזהו סירוס בכוונה ת' עמקי שפה. אך איתו הביטוי נמצא גם פעמיים ביהזקאל ג 5, 6. וקשה לומר שגם יהזקאל סירס בכוונה לשם לגלוג. "עמקי שפה" פירושו עם ששפתם היא עמוקה, שאי אפשר לחקרה, להגיע עד תכליתה, למצא ולדעת אותה (דברים כח 49): השוה איוב יא 8: עמקה משאל מה חדע; קהלת ז 24: ועמק עמק מי ימצאנו. ועל אלהים נאמר שהוא חקר את החכמה העמוקה, איוב כח 27.
- לג 21. כי אם. לפירוש ביטוי זה כמו "אכן" יש גם לציין ש"א כה 6.
- לה 7. חציר לקנה וגמא. המחבר מפרש "חציר" המקום שבו צמח החציר יהיה מקום לקנה וגמא. כך פירש גם רש"י. אך מהמקביל "חציר לבנות יענה", לד 13, ברור ש"חציר" הוא כמו חצר, מקביל ל"גמא", וכמו שפירש ריב"ג בשרשיו, וראב"ע ורד"ק.

מא 29. הן כלם און אפס מעשיהם רוח ותהו נסכיהם. אי אפשר לקבל דעת המחבר ש"נסכיהם" הם "מחשבותיהם שהם אורגים ודוקמים, והיא מקבילה למלת "מעשיהם"³, כי הרי "מעשיהם" פירושו האלילים מעשי ידיהם, מקביל ל"כלם", וכך "נסכיהם" הם האלילים, כמו מח 5, ירמיה י 14. ע' רש"י ורד"ק.

מג 20, 21. המחבר מפרש ש"עם זו יצאתי לי" חוזר אל "חית השדה וכו'", ולא הוא, אלא הוא חוזר ל"עמי בחירי", ע' רד"ק.

מח 13. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחד. המחבר מקבל פירושו של אחד מתלמידיו ש"אליהם" מוסב לישראל שבפסוק הקודם, ולא לשמים וארץ, כי אין טעם שיקרא ה' לשמים ולארץ ויעמדו לפניו. אבל לישראל היה אומר "אליכם תעמדו". הנכון שחציו השני של הפסוק עדיין מדבר על בריאת שמים וארץ, כמו שהבינו ראב"ע ורד"ק; השוה תהלים קיט 91, קמח 6; גם ראב"ע לבראשית א 1.

מט 11. ומסלתי ירמון. המחבר מפרש על פי הערבית "את מסלותי יתקנו ויבנו, כי אין מקום להוראת שרש "רום" על דרך ומסלה". אך "מסלה" היא דרך שהרימו אותה על ידי שפיכת סוללות, וכן הוא אומר: סלו סלו המסלה, סב 10, וכמו שפירש רש"י כאן, ורד"ק על "סלו סלו", נז 14.

חילוקי דעות אלו שבין המחבר והכותב אין בהם כדי לגרוע מחשיבותו של הספר, או כדי להפחית מערכו בעיני הכותב. עדיין לא נכתב-ביאור על המקרא שלא יהיה בו מקום לקרוא מבין לחלוק עליו. דברי הכותב הם כמו המן שהיה בו מכל מיני טעמים, וכן גם בדברי הכותב טועם ומבין כל אדם לפי טעמו ורוחו ועלינו להחזיק טובה למחבר על שזיכה אותנו לקרא ולהבין את דבריו ישעיה לפי טעמו המעודן ורוחו המתונה והנאמנה.

בסוף הספר באו "נספחים" הכוללים סיכום של חקירותיו של המחבר בכמה פרטים שבגוף הספר, וגם "נוספות" הכוללות ביאורים נוספים לס' "חקרי מקרא" של המחבר על ס' איוב. הספר הוגה יפה, אבל יש להעיר שבעמ' מ"ח נתחלפו ההערות 2, 3.

מ. צ. ס ג ל

1381 ילין, דוד [David. Yellin]. כתבים נבחרים. הוצאת ועד הייבול למלאכת חמש ושבעים שנה לרבי דוד ילין. ב: לתורת המליצה בתנך והשירה העברית בספרד <מחקרים, עינים והרצאות> ירושלים, המכירה הראשית בידי "קרית ספר" בע"מ, (דפוס ווייס), תרצ"ט. [4] דף, 352 ע' 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 21.

"אנו יכולים להגיש לר"ד ילין את המדך השני של "הכתבים הנבחרים" בתקוה כי יעלה בידינו להוציא גם את החלק השלישי שיכיל ממבחר מחקריו של בעל הייבול בחקר הלשון העברית וצורותיה". (מהקדמת המו"ל). "מאז ומעולם היו ספרי הפיוט אשר בתנ"ך למקור השפעה על רוח עמנו בכל הכוונות... אך בכל היות התנ"ך של הדברים העקר בפעלתם ובהשפעתם, הנה פעלה לא מעט גם צורתם הפיוטית... וכדאי להבין במה גדל כח השגת ההשפעה על רוחנו... עלינו לחפש לדעת גם את הדרכים המצויות במליצות מליצינו שעל ידן קשטו ויפו דבריהם הנעלים. — ענין זה העסיקני בכל ימי לאי אהי ספרי התנ"ך... ואת תוצאות חקירותי אלה נתתי בספרי זה. — והרבה עזרתי בזה שעורר במכללה העברית שבירושלים בתורת השירה הספרדית המתפרסמים עתה בצורת ספר; באותה שעה שהיה עלי לעבור על כל שירי המשוררים הגדולים של התקופה ההיא

לאור ספרי תורת השירה הערבית אשר ממנה השפעו בהרבה. — באותה שעה שמתי לבי לראות עד כמה ישנן מהדרכים האלה גם בספרינו אנו. (מהקדמת המחבר).

התכן: לתורת המליצה התנכית: תפארת הפתיחה. תפארת החתימה. הרמיזה. החזרה. הדמיון. הדרך הקצרה. משנה ההוראה. הצמוד. הגבוה. הזכות. השם הפרטי בתור כללי או פעל. — מליצת ישראל על אדמת ישמעאל. — לחקר השירה העברית בספרד: השפעת השירה הערבית על השירה העברית בספרד. ל"השגת" חלמידי מנחם בן סרוק. המשקלים בשירת ספרד (לפי שירת הנגיד). נספח למאמר זה: המשקלים בשירת הנגיד. ראשית השירה הספרדית. הנגיד ושירתו. שמואל הנגיד ודמיון המקוריים. שלמה בן גבירול האיש והמשורר. שלמה בן גבירול בתור פוסט, בצירוף רשימת המלים המחדשות. והתלמודיות בפיוטי הרשב"ג. משה בן עזרא ושירתו. — לתורת המליצה התנכית (ע' 149—1) מתפרסמת כאן לראשונה. שאר המחקרים נתפרסמו רובם בקצבים ובכתביעת שונים.

1382 יעבץ, יוסף, ספר חסדי ה' להרב החסיד מהר"ר יוסף יעבץ הדורש, חברו במנוחה ... בשנת השנית לג'וש גלות ישראל בספרד ... לנחם עומי הצרות ... ערך עפ"י פאטאגראפיע מהביבליאטעקען הגדולים בנויארק ובלאנדאן, וכת"י אטאלקיע עם תיקונים ומראה מקומות ע"י הרב שמואל היילפרין מאמשטרדם ... ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ד, 57, [1] ע' 8⁰. עם שער התוצאה הראשונה, קושטאנינה רצ"ג.

1383 יערי פולסקין, יעקב [J. Yaari-Poleskin], נילי, (ספר שלישי: המלחמה הקדושה), תל אביב, "מסדה" (דפוס "ספר"), תרצ"ט, 239, [1] ע' 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 414. הספור מגיע בספר זה עד אביב שנת 1917.

1384 יפה, אריה; יואל זקהים <זכאי>. לשוני: חבורות לעבודה בדקדוק, א: <לכתה ה'> השם, תאר השם <המין והמספר>, שם המספר, תל-אביב, "התקופה" (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ח, 40 ע' 24:16 (רחבו גדול מארכו).

1385 ירדני, יעקב, שעורים באודונטוגרפיה, ירושלים, (אגודת רופאי השנים, דפוס ר. ח. הכהן), תרצ"ט, [2] דף, 68 ע', תמונת. 8⁰. זהו הספר הראשון בעברית במקצוע רפואת השנים.

1386 ירושלים. האוניברסיטה העברית. האוניברסיטה העברית. ירושלים, (ירושלים, דפוס וייס), 5698, 15, [1] ע', תמונת. 8⁰. התכן: מנאמו של הלורד בלפור לרגל פתיחת האוניברסיטה — תולדות האוניברסיטה העברית. — מדברי אישים שונים על האוניברסיטה (אסישקין, איינשטיין, ביאליק, ויצמן, ב. כצנלסון, מנגס, ג. פרומקין, רא"י קוק ורש"י ז. שוקן).

1387 ירושלים. בית המדרש למורים העברי, בית המדרש למורים העברי בירושלים, ירושלים, דפוס וייס, תרצ"ח, 12, 12 ע', לוח תמונות מקפל, תמונת. 8⁰.

בעברית ובאנגלית. — שער נוסף באנגלית:

The Hebrew Teachers College, Jerusalem.

1388 כהן, פריץ. החגיגה המינית של העולם, מאת פ. קאהן. מהדורה שניה ומתוקנת. ירושלים, בית הבריאות של הדסה ע"ש נתן ולינה שטראוס, (דפוס "אחוז"), תרצ"ז. 32 ע', ציורים. 8⁰. =ספרית, בריאות העם" 9.
את המהדורה הראשונה ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 164.

1389 כתר תורה וסדר הכתרת הרבנות על ראש בחיר ירושלים... מרן צבי פסח פרינק שליט"א לראש הרבנים ואב"ד פעמ"ק ת"י. חובר ע"י אחד מתלמידיו, יצא לאור ע"י הסתדרות "עדת ירושלים", ירושלים, (דפוס "ציון"), תרצ"ז. 52 ע', פורטרט. 8⁰. בתחלת החוברת (ע' 5—22) תולדות חייו של הרב פרינק.

1390 לב, ליבש [Leopold Löw]. רשויות, מכתמים וכתבות... מאת ליבש לעף ובנו עמנואל. ירושלים, (דפוס "המערב"), תרצ"ה. [4] דף, 54, [2] ע'. 8⁰. באוסף הקטן הזה נמצאות ה"רשויות" כלן (הקדמות לדברי אזכרה באספת החברה הקדושה בעיר סגד, בהונגריה, בו' אדר כל שנה), חלק חשוב של הכתובות שעל גבי מצבות ורובם ככלם של ישרי ומתמי הרב ל. לעף ז"ל. (מההקדמה של ש. קליין).

1391 לבטוב, א[ברהם]. חשבון מסחרי; ספר למוד לבתי ספר למסחר, בצורה תרגילים ושאלות... חוברת א: פעולות חשבון מקוצרות. תל-אביב, תרצ"ט. 93 דף, 8⁰. הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
"בחשבון מסחרי אין עדיין, כמדומה לי, אף ספר למוד עברי אחד, חוברת זו והבאות אחריה משמשות נסיון לאסוף חומר לספר למוד בחשבון מסחרי" (מההקדמה).

1392 לבנוני, יעקב. ספר מגילת אוקראינא מאת המשורר והסופר יעקב לבנוני... חלק ב', ירושלים, דפוס "הורב", תרצ"ז. 16 ע'. 8⁰. מהמעטפת.

1393 הלוי, יצחק איזק. דורות הראשונים; ספר דברי הימים לבני ישראל. תקופת המקרא, מאת יצחק אייזיק הלוי <ז"ל>. כרך ששי. ירושלים, מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי בסיוע הסתדרות המזרחי-בצרפת. (דפוס וייס), תרצ"ט. 306 ע', [1] דף, פורטרט. 8⁰. שער נוסף באנגלית:

Isaak Halevy: Dorothe Harishonim <the history and literature of Israel>. Bible-period. Vol. VI. Jerusalem, 1939.

המוציא: ב. מ. לוין. הכרך הקודם יצא בפרנקפורט ע. מ. ע"י "יודשה ליטערארישע גזלשפט" בשנת תרצ"ה.

המחבר, "הפסיק באמצע פרקי של ימי הבית השני ונגש לבקרת המקרא של וולחיון וסיעתו. שתי מהדורות מהכרך הזה נשארו מכ"י של המחבר ז"ל, דרכו היה לחבר מהדורה אחר מהדורה ולהדפיס רק הרביעית או החמישית, ובכל זאת ימצא הקורא את המהדורה השנייה של הכרך שלפנינו מרוכזת יותר משאר כרכי הספר" (מהקדמת המו"ל).

1394 לנער, ספרית ארץ ישראל של הקרן הקימת לישראל. חוב"ס"ח: שטראוס, רפאל: משה מלניצ'ינסקי. תל-אביב, "אמנות", (דפוס הפועל המזרחי), תרצ"ט. 71 ע', פסימילים, פורטרטים. 8⁰. מנוקד.
את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 173.

- 1395 מימון, י[עקב] [Jacob Maimon]. סטינוגרפיה לעברית:
לפי שיטת „הסטינוגרפיה הבין-לאומית“ של פליכס פון קונבסקי. (מהדורה מורחבת).
ירושלים, „עבר“, (דפוס וינפילד), תרצ"ח. [4] דף, 87, [1] ע'. 8°.
שער נוסף באנגלית. — את ההוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 437.
- 1396 מכבי, תל-אביב. הישגיו של מכבי תל-אביב ב-25 השנים
האחרונות. (יפו, דפוס מ. שהם), [1937]. [15] ע', פורטרטים. 4°. מהמעטפת.
- 1397 מני, אליהו סלימאן [E. S. Mani]. ספר זכרונות אליהו.
חלק שני. אסיפת דינים וחודשי הלכות אשר לשני חלקי הש"ע אבן העזר וחושן משפט...
על סדר אלף בית... פעולת... כמוהר"ר אליהו סלימאן מני. ירושלים, (דפוס דפאל חיים
הכתן), תרצ"ח. [1] דף, 511, [1] ע'. 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ג ע' 298.
- 1398 ספר מפטירות לכל השנה... ירושלים, (דפוס Zion), תר"ץ. [2] דף.
8°. 111/111 ע' 8°.
- „עמוד אחד בנקודות וטעמים וכנגדו לעומתו בלי נקודות וטעמים“ — מתוך ההקדמה.
- 1399 המשביר המרכזי בע"מ. עיונים בקואופרציה לאור התורה
הכללית. תל אביב, המשביר המרכזי בע"מ וברית פקוח לקואופרציה צרכנית בע"מ,
(דפוס „הפועל הצעיר“), 1936. 35, [1] ע'. 8°.
- = ספריה קואופרטיבית סופולרית, חוברת 3.
את הקודם בשורה זו ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 295.
- 1400 נען, לקראת העליה. נענה, קבוצת הנער העובד, תרצ"ו. [2].
12—2 דף. 4°.
- בראש השער: ההסתדרות הכללית של הפועלים העברים בארץ-ישראל, הקבוץ
המאוחד. — הקטלוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.
- 1401 גרקים, מ[רדכי]. מנורת החנוכה. ירושלים, בהוצאת „בני בצלאל“
ובסיוע מוסד ביאליק שליד הסוכנות היהודית לארץ ישראל, (דפוס מרכז), ת"ש—1939.
18, 102 ע' [1] דף, LXIV, n ע', בתוספת לוחות-תמונות, תמונות. 4°.
- = כתבי בית הנכות הלאומי בצלאל בירושלים. מגמה א, ספר א.
מכיל תקציר באנגלית.
- שער נוסף: The Hanukkah lamp, by M. Narkiss. Jerusalem, 1939.
- „רוב השרטוטים מאת מ. גור-אריה“.
- התכן: רשימת השרטוטים. — מפתח הלוחות. — הקדמה. — מבוא. — ראשיתה של
מנורת-החנוכה. — מנורת-החנוכה בימי הרציסנסה האיסלקית. — מנורת-החנוכה בימי
הברוקס. — מנורת-החנוכה בימי המאה ה"ח. — מנורת-החנוכה חקופה. — רשימת
הקצורים. — הערות. — נספחים. — מפתח כללי. — לוחות (ע' I—LXIV). — תקציר באנגלית.
- מאת המערכת: בקשנו מאת מחבר הספר החשוב היפה הזה להעמיד את
קורא „קריית ספר“ על מהות ספרו, כוונתו והיקפו. ואלה דבריו:
- זה חמש עשרה שנה ומעלה שהמחבר עוסק במחקר האמנותי היהודי, וכבר בראשית
דרכו נראה לו כי דקא בענף זה, יותר מבענפי מחקר אחרים, הכרחי הוא להביא ראשית כל

את החומר ההיולי של תולדות אמנות זו. וחומר היולי זה מצטרף מדברים קטנים שהאדם דש בהם בעקבה, כל עוד לא נתיחד להם מקום בתוך תולדותיה של האמנות. קטנות אלה לכשיתבררו ויתלבנו יהיו ראויים להראות אגב סיכום את פרצופו התרבותי והאמנותי של העם שעסק בהן.

מבין הגרסאים המרובים רמזה מנורת החנוכה על עשירות מוסלגת של דוגמאות, ספסים, נוסחאות, תופעות אתניות ודומיהן. ואמנם המנורה היא מעין דוגמא עיקרית לכמה וכמה סוגים של מלאכת אמנות יהודית ומסתבר שהיתה קיימת בישראל בכל הדורות מלאכת אמנות סדירה, אשר למרות ההפרעות והאיסורים היתה פועלת ויוצרת ברוח מסורתית כמעט, אם כי שמרה בכל ארץ על פרצוף ארצי מיוחד ועל ההשפעות שבו.

ספר זה הוא הראשון לשורה של כתבים העומדים לצאת לאור מבית הנכות הלאומי „בצלאל“. נסיתי לתת בו תולדותיה של מלאכת האמנות היהודית בועיר אנפיו. בכלי שרת זה, הידוע ליהודי כל העולם ולנצחיהם — עד כמה שהם יודעים את החג, ניתן בסור לרדת היצירה הפועם בלב היהודים מצד אחד וכן לרוח התערוכות של יהודי הארצות השונות באמנות ארצם אשר שתפיה למסורתם האמנותית ולמוטיביקה שלה.

כדי לתת תמונה מקפת ליצירה זו, חקרתי אחר הצורות האתניות ואחר ההשפעות של הסביבה על יצירה זו. במדה רבה שמשה לי ספרות הדינים וההלכה וכן ספרי שאלות ותשובות מעין לא אכזב לגלוי צורות וקשרים, לגלוי יחסים ותמורות שאין לשערם מפי החפצים בלבדם. מנר החרס הפשוט מתפתחת מנורה זו כדי חפץ מיוחד העשוי מתכת ולו דופן אחורית ומערכת של בויכים שבעינו הגיע אלינו בימי המאה ה"ג ומזכיר לנו את דרישות בן הדור, מהר"ם בן ברוך מרוטנבורג, שהיה עושה לעצמו מנורת מתכת, ואת דבר תלמידו, המרדכי, המזכיר את הנחושת בקשר למנורת החנוכה „נחשת שממנה נעשית המנורה נטריקון: ביר חנוכה שמש תדליק“. אך כנראה שהמתכת היתה כבר מקובלת במנורות החנוכה לפני כן, שכן אנו מוצאים בכת"י אחד בלינינגרד, ובו התאריך של שנת 930, את צורת מנורת המתכת ממש, באותה צורה שנמצאה בדורות המאוחרים. מאטליה, מצרפת, מספרד, ממרוקו, מסיציליה, מפולין ומארצות המזרח האירופי, מאפריקה הצפונית ומארצות המזרח האחרות ולבסוף גם מגרמניה מגיעות אלינו מנורות בדורות שונים המעידות על הרכוש המוטיבי העצמי ועל חבת החומר והמלאכה שבהם נצטיינו היהודים בדורות שעברו. בו בזמן מראה לפנינו הרכוש המוטיבי והאמנותי שקלטו היהודים בארצות מגוריהם. גם מחקר השמוש במתכות ובחמרים שמהם נעשות המנורות — מעלה לפנינו צבא של דמיון ותפיסת חומר.

כדי לתאר תמונה זו ראיתי לעצמי הכרח לבנות את הספר לפרקיו לפי עקרון של דורות ובתוכם קבעתי מקום לארץ וארץ עד כמה שזו השתתפה באותו דור. וכל כמה שרובי הספסים נפרץ במלאכה מעין זו, השתדלתי להראות רק את הספוסים שביצירת חג זה או אחר. רענין רב אפשר למצוא. לדעתי, בתחיית מוטיבים נושנים החוזרים פתאום ושבים לתחיה בימי המאה ה"ח לאחר שבמעט נשכחו כליל במשך מאות בשנים. פתאום שב לתחיה מוטיב המנורה כעיסור או המוטיב הבנייתי של תיאור ארון הקודש או בית המקדש, כשהם מרוחקים כאלף שנה ומעלה מן המקור. דבר זה מראה על חיים אורגניים של מוטיבים מקודשים בתפיסת העם.

פרק מיוחד מוקדש בספר לתולדות המנורה הזקופה. מנורת בית הכנסת ומנורת הבית. אף כאן יש לכלי קשר עם העבר — כדוגמא שמשה כאן המנורה בת י' קנים —

הוא ידועה כבר בימי הפאה הי"ג בתיאורים שבכתבי היד המצויירים כסמל למנורת החנוכה. בימים הראשונים לקדמה אין איש יודע את סבת ואפעתה בבית הכנסת וכל אחד משתדל להסבירה אחרת. צורות מרובות העלתה מנורה זו בכל הארצות שבהן הופיעה. יוצרי המנורות הם ברוב החוגים יהודים, מלבד במקרים מיוחדים שבהם בולטת גרמניה בימי המאה הי"ח — אשר בה נעשו רוב המנורות היקרות בכסף ועל ידי אומנים נוצרים שהכניסו נימה זרה לעולם המוטיבים המקובל. לעומת זאת בולט עולם המוטיבים בכל החוגים האחרים שהוא משותף למלאכות רבות. הקדוה במתכת באיטליה, בפולניה ואף בסוריה מקורו במלאכת הקדוה בניר או בקלף בארצות אלה. המצבה, ארון הקודש, תשמישי הקשוח של ספר התורה וכדומה משמשים מקור השראה לאומן יוצק המנורות או המבצען במקשה.

הלוחות שנוספו לספר, 64 במספר, ובהם 188 ציורים, נבחרו מתוך מבחר עצום והם בצרוף השרטוטים שבטקסט, נותנים מושג על התוצרת העשירה הזאת. הדפסתו של הספר וחלוקת שטחו וכן עריכת הסדור והכריכה — הישג בתנאי ארץ-ישראל.

מ. נ.

1402 [סגרי, דינו]. חגורת הצניעות. (תרגום א. רבותא). (4—1).
4 חוברות. (תל אביב, המפיץ: ד. טופל, דפוס „ארץ“). [תרצ"ח ז] 32 : 32 ; 49—33 ; 14 ; 9, 7, 11 ע' 8° = הספריה המעינית, 1—4.

מהמעטפת — סידורים המחבר, פיסגרילי, בראש השער — המקור:
Dino Segre [Pitigrilli]. La cintura di castità.

1403 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. דין וחשבון כספי של הנהלת הסוכנות היהודית לתקופת תרצ"ה, תרצ"ז ומחצית תרצ"ז <אוקטובר 1934 — מרס 1937>. מוגש לקונגרס הציוני העשרים ולמועצה החמישית של הסוכנות היהודית בציריך, אבאלול תרצ"ז. ירושלים, הנהלות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. [1] דף, 89 ע', טבלאות, 8°.

הדו"ח הקודם היה כלול בתוך הדו"ח הכללי. (ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 77 מספר 303). — את הדו"ח האנגלי עיין להלן מספר 1458.

1404 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. הדין וחשבון המדיני של הנהלת הסוכנות היהודית לארץ ישראל. מוגש לקונגרס הציוני העשרים ולמועצה החמישית של הסוכנות היהודית בציריך, אבאלול תרצ"ז <אוגוסט 1937>. ירושלים, הנהלת הסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. 116 ע' 8°.

הדו"ח הקודם היה כלול בתוך הדו"ח הכללי (ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 77 מספר 303).

1405 הסוכנות היהודית לארץ ישראל. המחלקה להתישבות חקלאית. דין וחשבון המחלקה להתישבות חקלאית לשנים 1935—1937 מוגש לקונגרס הציוני העשרים ולמועצה החמישית של הסוכנות היהודית בציריך, אבאלול תרצ"ז <אוגוסט 1937>. ירושלים, הנהלות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית, (דפוס עזריאל), תרצ"ז. 61 ע', בתוכם דיאגרמה, טבלאות, מפה, 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 174.

1406 סופר, משה. ספר אורחות חיים על שו"ע אורח חיים ביאורים ותיקונים ... מאמ"ץ ... מהור"ר משה סופר ... סדרתי מה שאספתיו ולקטתיו ... יהודא אריה ... לעוויןגער. וזה חלק ראשון מארבעה חלקים ... (יצא לאור על ידי ... הרב יצחק שלום סגל לעוויןגער). ירושלים, דפוס ח. צוקרמן, תרצ"ז. 24, 16 ע' 8⁰.

ונלוח לוח ספר לקוטי יצחק על התורה וס' מדות על פרקי אבות ודרשות על הגדה שחובר על ידי ... יצחק שלום לעוויןגער" (16 ע' בסוף, עם שער מיוחד).

1407 סטרנין, שלמה. תורת החשבון הדיפרנציאלי והאינטגרלי, עם קבץ שאלות. חלק שני: חשבון אינטגרלי ... תל אביב, "דביר", (דפוס "גוטנברג"), ת"ש. [2] דף, 186. [1] ע' ציורים. 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 297.

1408 סימון, ארנסט. חזק ואמץ! התעמלות לנערים ולגברים, מאת א. סימון. עם הקדמה מאת מ. טרמלינסון. Keep fit! Physical exercises for boys & men, by E[rnst] Simon, with a foreword by M. Tomlinson.

ירושלים. הוצאת עשהאל, (דפוס דיג, תל אביב), תרצ"ט. 48 ע' תמונות. 8⁰. = ספריה לתרבות הגוף, "עשהאל", 3. — בעברית ובאנגלית.

1409 ספר אליהו ופרקי משיח. ונלוח אליו בסתרות דר"ש בן יוחאי ... בענין קץ הגאולה ... נדפס זה הרבה שנים ועתה יצא לאור מחדש ע"י ... נח וויינסטראב. ירושלים, דפוס "יבנה", תרצ"ה. [1], 15 ע' 8⁰.

1410 ספרית בריאות העם. 16. סימון, ר. ס. הכשרה גופנית. ירושלים, בית הבריאות של הדסה ע"ש נתן ולינה שטראס בשותף עם מחלקת הבריאות של חוזה הלאומי לכנסת ישראל, (דפוס "האומן"), תרצ"ט. 16 ע' ציורים. 8⁰. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 176.

1411 עגן, יצחק. בשער הכליה והפלא: שירים. (הציורים מאת אריה אלזיל). תל-אביב, גלינונות, (דפוס "ספר"), תרצ"ט. 53, [2] ע' לוחות-תמונות. 8⁰.

1412 עגנון, שמואל יוסף [Samuel Josef Agnon]. כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון. כרך שביעי: אורח בטה ללון. ירושלים, שוקן, (דפוס "הארץ" תל אביב), ת"ש. [3] דף, 9—579, [3] ע' 8⁰. נדפס תחלה ב"הארץ" בהמשכים בשנת תרצ"ט. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ח' ע' 505 (כ' א—ד) ושנה י"ג ע' 94 (כ' ח—ר).

1413 עמיאל, משה אביגדור [Mosche Avigdor Amiel]. ספר המדות לחקר ההלכה. מדות התגיון בהסברא התלמודית ... מאת משה אביגדור ... עמיאל ... חלק א: עשר מדות עם מבוא לחקר ההלכה. על השתלשלות חקר ההלכה מדור דור. ירושלים, דפוס "העברי", תרצ"ט. [1] דף, 4 ע' [1] דף, 157 ע' [1] דף, 14 ע' [1] דף, 333 ע' 4⁰.

התכן: הקדמה — מבוא לחקר ההלכה: מהות הפלפול התלמודי בכלל. השתלשלות הפלפול מדור דור. ההפרטה וההכללה. ההרכבה, ההפרטה וההגדרה. החיקש וההגיון.

הנתוח ההגיוני, המונחים והמושגים, הבבלי והירושלמי, הצרפתיים והספרדיים, הראשונים כמלאכים. השפעת חקר ההלכה על מהלך המחשבה שלנו. — המדות לחקר ההלכה: סבה ומסובב, סבה והעדור סבה, שתי סבות המתנגדות זו לזו, היצאים מן הכלל בסבה ומסובב, סבה ומסובב, או יסוד ובניין, סבה ומסובב ועצם והשתעמית של הדבר, במקום העצם, אמצעי ותכלית.

1414 פולונסקי, מ. י. ר ס י ס י ס, מהעבר הקרוב, תליאביב, (דפוס י. שלומי), תרצ"ח, [3] דף, 96—3 ע' 8^ו.

רשימות וזכרונות, שכמה מהם נדפסו תחלה בעתונים שונים: הארץ, במעלה, דבר.

1415 פינר, רבקה. מדריך לקליסיפיקציה העשרונית, לשימוש בשביל מהנדסים, חיפה, התכנין העברי, תרצ"ח, 20 דף, 4^ו, מהמעטפת.
בראש המעטפת: התכנין העברי בחיפה, הספריה, — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1416 פרידלנדר, ח. אברהם [Abraham Hyman Friedland], ספורים, תליאביב, הוצאת עגן על יד ההסתדרות העברית באמריקה, (דפוס "גוטנברג"), תרצ"ט, [2] דף, 252 ע' 8^ו.

1417 פתייא, יהודה משה ישועה, ספר בית לחם יהודה, חלק שני והוא ביאור קל ... בלימוד עץ החיים, אשר נסע רבינו מהר"ח ... [מאת] יאודה משה ישועה פתייא, ירושלים, דפוס יהודה עמרם איתאח, תרצ"ט, [1] 175, 2, [2] דף, 2^ו.
את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 297.

1418 צ'אהרי, שמואל בן אברהם, ספר רגשי הדת הנוכחים ממקום הקדש ש"ס ופוסקים אשר הורינו ולמדנו חז"ר תימן, שמואל בן אברהם צ'אהרי, חלק א—ב, 2 חוברות, תליאביב, (דפוס "ארץ"), תרצ"ו—צ"ח, 24; 58 ע' 8^ו.

1419 צורישדי, יעקב, הברית; דברי בקרת על "ברית החדשה" הנמצאים בספרות ישראל העתיקה והחדשה, מלוקט ומחובר ע"י יעקב צורישדי, חלק ב', תל אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח, 95 ע' 8^ו. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 298.

1420 ציזיק, ברוך [B. Chizik], אוצר הצמחים <אנציקלופדיה>; מכלל ליגבות וגננות, חוברת א—ו, 6 חוברות, תליאביב, דפוס "הנקדן", [תרצ"ח—תרצ"ט], 112 ע' (16 ע' בכל חוברת), תמונת, 4^ו, מהמעטפת.
חוברת ה' הופיעה בסיוע "פרס ביאליק" לשנת תרצ"ח, בהוצאת "חוב" ו"ז (חוברת כפולה) השתתפה חברת "ניר" בע"מ.

1421 "ציטקוסיין", חברה לתוצרת פרי הדר ארצישראלי בע"מ, התזכיר והתקנות של ההתאגדות, תליאביב, דפוס אריאלי, 1937, 20 ע' 8^ו, מהמעטפת.

1422 קוק, אברהם יצחק [Abraham Isaac Kook], (ספרי הרב ראי"ה קוק ז"ל... מערכת המחשבה, איב:) אורות הקדש... עשרה מאמרות

ישבעה שערים. בעריכת דוד כהן. חלק א: חכמת הקדש. כרך [א]—ב. 2 כרכים. ירושלים, האגודה להוצאת ספרי הראי"ה קוק ז"ל, (דפוס מרכז), תרצ"ח. 21 ע' / [5] דף, 284 ע' / פקסימיל: [5] דף, 293—660, [4] ע' 8°.

ראה גם ק. ס. שנה ס"ד ע' 421.

„עריכת אורות הקדש גמשכת יותר מי"ב שנה בבחינה רבה ובמהדורות שונות. משמונה קובצי כתי"ק לוקטו הפרקים. כל פרק ניתן ככתבו בשלמותו... שנויים מרעטים באר משום דקדוקי לשון וענין והכל בהתיעצות והכרעת הרב ולה"ה. כל זה עד עמוד ש"כ, מכאן ואילך יצא לאור לפי המהדורות הראשונות. שהיו לעיני הרב ובתהייעצות עם יורשיו ותלמידיו המובהקים. — מתוך כתבי קודש הרב שנכתבו בלי חיבור, כמשא חזון יום יום, בצורה של אמרות גדולות, לוקטו אורות וסודות לפי יסודי תורתו, חכמת הקודש ומסר הקדש, הכללי, המדיני והמשיחי. חכמת הקודש היא שיטה אלהית שלמה. יסודי השטה הם: הקודש הכללי, החיות העולמית, האחדות הכוללת, הטוב הכללי, התעלות העולם, מהם יוצאים יסודי מסר הקודש: האהבה, הדבקות, הענות, השלום, העלאת העולם, ויסוד היסודות: אור תורה בישראל, וגלות הכותרת: ארו של משיח" (מהקדמה).

התכן: כרך א': שער א': חכמת הקודש: חכמת האמת הכוללת. איחוד הנגלה והנסתר. איחוד הכללות והפרטות. איחוד מדע הקודש והחול. אור חרום. קשב היתרדים. התגלות אור הקודש. — שער ב': הגיון הקודש: ההופעה הנשמית. — הודאת המקורות. הדמיון העליון. אחדות הרגש, השכל והרצון. מעלות הנבואה. כרך ב': מאמר א': הקודש הכללי: הקודש הכללי העצמי. עולם הקודש והשכל. — מאמר ב': החיות העולמית: החיות האלהית העולמית. נשמת העולם. חיים עד העולם. מאמר ג': האחדות הכוללת: האחדות האלהית הכוללת. אחדות העולם והתולדה. ההכללה העליונה. — מאמר ד': הטוב הכללי: הטוב הכללי האידיאלי. עומק טוב ועומק רע. עדן העתיד. — מאמר ה': התעלות העולם: מערכת התעלות העולם. ההתפתחות המתעלה. המגמה העליונה. — מספחות: מקורות, מתלמוד ומדרשים, ספרי קבלה ומחקר (ע' 595—640). — מספחות: תורה נביאים וכתובים, תפלה ופיוטים (ע' 641—660). — בראש כל פרק ופרק הקדמה קצרה מאת העורך.

1423 קפליבצקי, יוחנן [Jochanan Kapliwatzky]. חזון נביא הדרך? חוברת א' תל-אביב, המכון השמי, (דפוס מ. שהם, תרצ"ט), 34 [1] ע' 8°. מתמספת. — ספר זה שם לו למטרה להפיץ אור על הנשעה בתוך כתלי בתי-הספר שלנו. אור, זה יאר גם את הדרך לחינוך של המצב... בחוברת זו תארחי במקצת את ההפקרות השוררת בלמוד... הערבית! (מהקדמה)

1424 קפח חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י. התפתחות מפעל הבריאות של צבור הפועלים — פעולות קופת-חולים של הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ-ישראל — בשנת 1937. (תל-אביב: דפוס „אחדות"), [1938]. 72 ע' / פורטרט, תמונות. 8°. את הקדום ראה ק. ס. שנה ס"ד ע' 174.

1425 קרופניק, לאה. הזנה הצמח והחיבול מתוך תשומת לב מיוחדת לתנאי ארץ-ישראל, 1935 לעין ולשימוש לחקלאי, למורה ולבתי-הספר לחקלאות. תל-אביב,

"דביר", (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ט, 15, 286 ע', דיאגרמות, סבלאות, תמונות. 8°.
ביבליוגרפיה: ע' 277—286.

"ביסוד הספר הונחו הרצאות, שהחילוני בהן בחורף תרפ"ט בנהלל בביה"ס החקלאי
לצעירות ... הכנסתי כמה ליקוטים מספרותנו העתיקה, הנוגעים בענייני הזבלים." (מההקדמה).

1426 הקרן הקימת לישראל. מדריך לעסקני הקרן הקימת לישראל. ירושלים.
הלשכה הראשית של הקרן הקימת לישראל, תרצ"ז. IV, 45 ע'. 4°.
מהמעטפת. — הקטורף מכתבי-מכונת. — "המדריך חובר ע"פ. לאין".

1427 הקרן הקימת לישראל. הנוער הציוני ובעיותיו; הפרוטוקול
של כנס הנוער מסעם הקרן הקימת לישראל, ירושלים י"ח—כ' בתמוז תרצ"ז. ירושלים.
הקרן הקימת לישראל וקרן היסוד, (דפוס "הספר"), תרצ"ח. 78, [1] ע'. 8°.
מהמעטפת.
מהתכן: נ. ביסטריצקי: מעמד הנוער בציונות לאור המצב של היום. — א. גרנובסקי:
פעולות הקרן הקימת בארץ. — מ. האורחי: ארגון עבודת זקוקי-הקרן בקרב הנוער. — אחרי
כל הרצאה והרצאה וכו' עליה.

1428 קרן תל-חי בארץ ישראל. קרן תל-חי בארץ-ישראל; חוקת המבנה.
תל-אביב, (דפוס דיג), 1937. 23 ע'. 8°.
בראש השער: ההנהלה הראשית של קרן תל-חי, לונדון.

1429 רבינוביץ, מנשה [Menashe Rabinovitz]; מרים, לוי-גרסו.
סול פג; 209 תרגילים ללמוד קריאת תוים על יסוד ששת הטונים, לבית הספר ולעם.
[תל-אביב], "מוסיקה לעם", (c1934), [1] דף. 52, [2] ע' ציורים. 20: 28 (רחבו גדול מארכו).
בהקטורף.

1430 [רבינוביץ], מנשה [Menashe Rabinovitz]. פרנץ שוברך.
1797—1828. תל-אביב, "מזמור", (דפוס "הנקדן"), 1938. 24 ע'. פורטרט. 8°.
בראש השער: מנשה רבינא.
התכן: התקופה, המשפחה, האיש, הירושה, מילדותו, מכתב מאת פרנץ אל
אחיו. ספור אליגורי מאת שוברך. תאריכים בפרשת חיי ויצירתו.

1431 רגולין, יהודה ליב [J. L. Regolyn]. ספר פרוורי-אורה על
התורה, מאת הרב יהודה ליב בר' שרגא ... (ראגאלין). ירושלים, דפוס "יהודה וירושלים",
תר"ץ. [3] דף. 125 ע'. 8°.
על ספר בראשית.

1432 רדט, י. תפקיד הממשלות והבנקים באינדוסטריאליזציה של
המזרח התיכון. ירושלים, (דפוס "אחיה"), 1938. 39, [1] ע'. 8°.
בראש השער: הסכנות היהודית לארץ-ישראל. המכון לחקר הכלכלה.
התכן: מבוא. — תורכיה. — מצרים. — איראן. — עיראק. — סיכום ומסקנות לגבי
ארץ-ישראל.

1433 רובינשטיין, אלימלך. ספר פלפולי אלימלך; חידושי פלפולים
וסברות עמוקות על כמה מסכתות, אשר יציתי ... אלימלך הכהן ראבינשטיין ... בן ...
בחמן הכהן ... ירושלים, דפוס ת. צוקרמן, תרצ"ח. [1] דף, 158 ע'. 8°.

1434 ר'ז, חיים. נוסחאות במתמטיקה... תל-אביב, "רז", (דפוס "בצלאל"), תרצ"ט. IV, 50 ע' 8^ו.

1435 רומנו, אברהם בן יעקב. שלחנו של אברהם; זכרונות, מרורים, דינים ומנהגים מאת הרב אברהם בן יעקב המכונה מירקאדו רומאנו... ירושלים, דפוס מנורה, תרצ"ז. 48 ע' 8^ו. לא נדפס יותר. — השער במכונת-כתיבה.

1436 רופין, א[רתור] [Arthur Ruppin]. שלשים שנות בנין בארץ ישראל... ירושלים, שוקן, (דפוס "הארץ"), תרצ"ז. [3] דף, 11—29 ע', [1] דף, 319 ע'. 3 מפות, פורטרט. 8^ו.

"לד"ר ארתור רופין במלאת לו ששים שנות חיים ושלשים שנות יצירה בהקמת המולדת שי מאת הנהלת הסוכנות היהודית, הקרן הקיימת לישראל וקרן היסוד". בתחלת הספר (ע' 11—29) א. ציוני [=יצחק וילקנסקי]: אדריכל המעשה; מאמר הערכה על רופין. — את הספר בגרמנית ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 360—361 (שם גם תאור קצר); באנגלית — שם ע' 452.

1437 ר'ז, חיים] י[הודה] (Leon Roth). מורה-דרך בפילוסופיה היוונית (מתלים עד אריסטו). ירושלים, ר. מס. (דפוס "אחוז"), (1939). 127. [1] ע' 8^ו. = פילוסופיה, ספר א. = ספרית מס למדע פופולרי, ספר 18. — שער נוסף באנגלית. "ברצוני לתת "מורה-דרך" שיסמן את הרעיונות העיקריים שנוצרו בפילוסופיה היוונית ועיצבו את התפתחותה". בסוף הספר: "ביבליוגרפיה קצרה של תולדות הפילוסופיה היוונית", ע' 106—109. "עצה לקריאה עצמית בכתבי אפלטון", ע' 110—124.

1438 רחובות, תחנה לחקר החקלאות. מחלקת ההדרכה. עלון. ס"ה—ע"ו. 13 תרבות. רחובות, (דפוס "הפועל הצעיר", תל אביב, 1938). 8^ו. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 48.

עלון ס"ה: דייס. א. הוראת לגידול אספסת. 3. [1] ע' עלון ס"ו: הרביב, ש. הוראת לגידול אפונת-בקר. 2 ע' עלון ס"ז: הוראת לאסיף תפוחי אדמה מזרעת אביב ולחטנות, מאת המחלקת להדרכה. 2 ע' עלון ס"ח: תוצאות בדיקות חמרי מזון, מאת המחלקה להזנת בהמות. 6. [1] ע' בתוכם טבלאות. עלון ס"ט: הרשקוביק, א. בציר ענבי מאכל ואריזתם. 3. [1] ע' עלון ע': קלין, ה[נרי] צ[בי]: הוראות לריסוס תחליבי שמן לבן וגד כנימות מגן על עצי הדר. 2 ע' עלון ע"א: קרמפנר, א. הוראות לגידול תלתן אלכסנדרוני בהשקאה. 6. [1] ע' עלון ע"ב: חטוי זרעי תבואה, מאת המחלקה לפתולוגיה של צמחים. 2. [2] ע' עלון ע"ג: אורי ד[נד]: אימון אפרוחים > הוראות לעונה. 3. [1] ע' עלון ע"ד: נעים, א. נזקי שטפונות בפרדס. תקונם ומניעתם. 6. [2] ע' עלון ע"ה: חטוי אדמת מנבטות, מאת המחלקה לפתולוגיה של צמחים. 1 ע' עלון ע"ו: חטוי זרע-ירקות וצמחי-גן, מאת המחלקה לפתולוגיה של צמחים. 1 ע' עלון ע"ז: חלקני, ר[ענן]: תפוחי זהב כמזון עסיסי לפרות חלב. 5. [1] ע'.

1439 שטינברג, יהושע. משפט הארזים; אוצר המלים למקראי הקדש... מתרגם רוסיט ואשכנזית... מאת יהושע בן נחום שטינבערג. הוצאה עשירית, כרך א"ב. 2 חלקים בכרך 1. תל-אביב, ש. שרברק, (תרצ"ח—1937). VIII, 864 ע', פורטרט. 4^ו.

שער גוסף בגרמנית:

J. Steinberg: Neues hebräisch-deutsch-russisches Lexicon zum Urtexte des Alten Testaments. 10. Aufl. Tel-Aviv, S. Sreberk, (1937).

הוצאה א' נדפסה בוילנה בשנת תרנ"ו; ההוצאה הקודמת שם בשנת תרע"ב.

1440 שטריט, שלום. פני הספרות: מסות. ספר ב. תל אביב, "דביר", (דפוס "אחדות"), תרצ"ט. 345, [2] ע' 8°.

בראש השער: שלום שטרייט—את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 178.
התכן: פתיחה—מ. י. ברדיצ'בסקי—מ. ז. פיארברג—ש. בן ציון—ח. ג. ביאליק—
ש. טשרניחובסקי—י. כהן—י. פייכמן—ד. שמעונביץ—ז. שניאור—יעקב שטיינברג—
א. ד. גורדון—מ. בובר—ש. שילר—יעקב רבינוביץ—י. ח. ברנר—א. נ. גנסין—
ג. שופמן—ר' בנימין—א. מ. ליפשיץ—פ. לחובר—י. קרני—אביגדור המאירי—
א. א. קבק—י. ד. ברקוביץ—דבורה בארון—ש"י עגנון—א. ברש—המסות נכתבו
בשנות תרע"ג–תרצ"ט ופורסמו תחלה בכתבי-עת ובמאספים שונים.

1441 שמעונביץ, דוד [Dawid Shimonowitsh]. ביער בחדרה. תל-
אביב, (דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 16 ע' 8°. מהמעטפת.
נדפס ראשונה בהפועל הצעיר שנה ז' (תרע"ד) גל' 20–22 ונכלל בתוך ספרו "אידיליות".

1442 שמעונביץ, דוד [Dawid Shimonowitsh]. חלוצים. תל-אביב,
(דפוס "הפועל הצעיר"), תרצ"ח. 20 ע' 8°. שיר.
נדפס ראשונה ב-ספר השנה לסופרי א"י שנה א. ת"א, תרס"ג.

1443 שפירא, חיים אלעזר. דברי קודש; דרושים ורשמי התעוררות ...
שנאמר בבית מדרש רבנו בסדר אמירת האשענות ביום הושענה רבה תרצ"ז מפי ... רבינו
חיים אלעזר שפירא הגאבדק"ק מונקאטש ... והספנו עוד מחאה, "מהיראים" מירושלים נגד
התועים. הדפס ע"י היראים דפה. ירושלים, דפוס "המערב", תרצ"ג. 16 ע' 8°.

1444 שרניפולסקי, ש[מואל] [Samuel Sharnopolski]. ע ל ה מ צ ב:
ארץ-ישראל בתור מקום מרפא ותיירות ... (תל-אביב, דפוס "הרצליה", תרצ"ז). [12] ע',
תמונות. 4°.

1445 שרעבי, שלום מורחי. קונטרס תיקון היסוד; כולל תפלת ענוו
לשובבים ת"ת. ותפלת ענוו הגדול עם כל היהודים לתיקון היסוד המובא בכתבי קודש
רבינו האריז"ל. הנמצא בכתובים בסידור ... רבינו שר שלום מורחי זידיע שרעבי, וסדר
הפדיון של הפ"ד תעניות שסידרו חכמי המקובלים בירושלים. יצא לאור בהוצאות ... נח
וויינסקי יב ... ירושלים, דפוס "יבנה", תרצ"ח. 20 ע' 8°.

1446 תורה ועבודה. אנו לגאולת הארץ; מדרך לפעולות הקה"ל
בתנועת הנוער של תורה ועבודה. (עובד ע"י אברהם רובינשטיין). ירושלים, ההנהלה
הראשית של תנועת תורה ועבודה ע"י ההנהלה הארצית לארגון בני עקיבא בא"י, (דפוס
הפועל המזרחי), תרצ"ח. 97, [1] ע', סבלאות, תמונות. 8°.
= ספרית תורה ועבודה, יג.

המדורות: חובת קרקע—מפעלות—בפעולה החנוכית והארגונית—נספח.

1447 תורה ועבודה. באה"ל תורה ועבודה: פרקיהי משובי הפועל המזרחי בארץ ישראל. (חבר בידי ש. דניאל). ירושלים, ההנהלה הראשית של תנועת תורה ועבודה בהשתתפות מחלקת החרדים ש"ה הלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל. (דפוס ווייס), תרצ"ח. 88 ע', תמונות. 8°.

בי"ב פרקים הבאים נעשה ניסיון לתת גיב לנפתוליהלב וזעזעי הנשמה של דור זה (של הפועל הדתי) ולתאר את הישגיו וכיבושיו". (מהחקדמה).

התכן: בשערי עמק יזרעאל (שדה"עקב). — נוכח הרי השומרון (כפר-פינס). — בשער השרון (כפר יעבץ). — עדת הותיקים (כפר אברהם). — בין כובשי ואדי חווארת (כפר הראה). — לרגלי הרי זבולון (ארגון הפועל המזרחי בכפר חסידים). — השירה הלבנה (משק הפועלות בג'מגד). — על אם הדרך (קבוצת יודגס). — בין הרי השומרון (רמת השומרון). — גורי אריות (קבוצת ארית). — עדת הטהורים (קבוצת אברהם). — בלוע הארי (סירת צבי). בתחלת הספר פתיחה מאת י. תירוש.

1448 תל-אביב ויפו. הקהלה העברית. דו"ח כספי לשנת תרצ"ז > 17 ספטמבר 1936 — 5 ספטמבר 1937, תרצ"ח > 6 ספטמבר 1937 — 25 ספטמבר 1938. עובד וסודר ע"י אל. יזכירוביץ. [תל-אביב? 1937—1938]. 23; 33, [1] דף. 21: 33 (רחבו גדול מארכו). מהמעטפת.

בראש, השער: כנסת-ישראל בארץ ישראל. ועד הקהלה העברית של יפו ות"א. הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים. — את הקדום ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 438.

1449 תל-יוסף. 15 שנה משק תל-יוסף, תרפ"ב — יב' כסלו — תרצ"ז. תל-יוסף, תרצ"ז. [2], 6, [2], 4—34 דף, טבלאות, תמונות. 4°. מהמעטפת. בראש השער: ההסתדרות הכללית של העובדים העברים בארץ-ישראל. הקיבוץ המאוחד. — הקטוגרף מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1450 תנ"ך. כתובים. ספר תהילים ועם ענינים אחרים הנאמרים לו. ונחלק לשבעה ימי שבת ולחמשה ספרים ... גם לשלשים חלקים לימי החדש ... ירושלים, לויך אפשתין, [תרצ"ח?]. 72 דף. 8°.

1451 תפלות. סדור. סדור זכרון ירושלים; כולל תפלות מכל השנה כמנהג ק"ק ספרדים יוצאי מזרח ומערב. ירושלים, י. שלוש וי. אביקצין, דפוס חורב, תרצ"ח. 32 ע', 432, 6:9.

1452 זרבל [פסידונים של יעקב וויטקין] [J. Witkin]. אין אנהיב; ארטיקלען-זכרונות. תל-אביב, "נייע קולטור", (דפוס "ליגא" רמת-גן), 1938, 238, [1] ע', 8°. המחבר התכוון לתאר בספרו זה, ביחוד בשביל הדור הצעיר של פועלים עברים, את תחילתה של תנועת פועלי ציון במדינות שונות, ולהכניסו לתוך האווירה של מלחמת רעיונות. עקרונות וחכסיוסם, שפלגה בשעתה את תנועת הפועלים היהודית בעולם ובא"י. הספר הזה הראשון (המו"לים מבטיחים שהמשך יבוא) מקיף את התקופה מראשית התנועה עד המלחמה העולמית (1905—1913).

התכן: 25 יאר פועלי ציון וועלט-פארבאנד. — בלעסער פועלי-ציון געשיכטע: רוסלאנד. גאליציע. ארץ ישראל. אמעריקע.

1453 שטאמען. ליטעראטור, קונסט, קריטיק. 4 גלייזות. תל-אביב, ידידער ליטעראטור און זשורנאליסטן-קלוב אין ארץ-ישראל, דפוסים שונים, 1936—1938. 16; 20. [2] : 28; 22 ע'. 4°. האחראי: ה. שרגל.
שניים בשם העתון: [2] : יונע שטאמען. 1936. האחראי: י. שטאל. — [3] : אנדערע שטאמען. 1937. האחראי: פ. זולס. — [4] : נייע שטאמען. 1938. האחראי: י. שטאל.

1454 **Anglo-Palestine Bank, Ltd.** Short statistical survey of Palestine... 3 v. Tel-Aviv, (Shoshani's Printing Co.), 1936-38. 12; 16; 18 p. 8°.

מהמעטפת. חברה א' יצא באפריל 1936, ב' — במאי 1937, ג' — באפריל 1938. הן כוללות אך ורק טבלאות (25, 31, 35) בעיקר על החיים הכלכליים של הארץ. המספרים לוקחו (פרט לימצאים מן הכלל שסומנו בפירוש) מפרסומיה הרשמיים של ממשלת ארץ ישראל.

1455 **Friedländer, Zvi.** Jerusalem guide-map, 1 : 7500, with complete index and list of streets compiled and drawn by Zvi Friedländer. English large edition. Jerusalem, Igarta Ltd., (Lithography "Cartolit" Kefar Ata, <Haifa Bay>, 1938). 66 : 82.

מהמעטפת. "published by permission of the Survey of Palestine".

1456 **Jerusalem. Hebrew University.** The Hebrew University, Jerusalem, its history and development. Jerusalem, (Tel-Aviv, typ. Haaretz Press), 1939. X p., 1 l., 146 p., tab. 8°.

את הספר בעברית ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 291. יצא גם בגרמנית בשם:

Die hebräische Universität, Jerusalem; Entwicklung und Bestand. Jerusalem, 1938. X p., 1 l., 152 p., tab. 8°.

החזן: Preface. — History of the Hebrew University. — Relations of the University with the Palestine Jewish Community, the Diaspora, the Palestine Government, foreign scientific and official institutions. — Organization and administration of the Hebrew University. — Organization of instruction and research. — Academic expansion of the University, 1925-1937. — Regulations for students. — Students, graduates and research students. — Scholarships and prizes. — The Jewish National and University Library. — The collections of the Hebrew University. — The Hebrew University Press. — Site and buildings. — The finances of the Hebrew University. — Alphabetical register of the academic staff of the Hebrew University. — List of graduates of the Hebrew University.

1457 **Jewish Agency for Palestine.** The disturbances of 1936; statistical tables. Jerusalem, Jewish Agency for Palestine, 1936.

מהמעטפת. — בראש השער: Palestine. 2°. 1 p. l., 23 tab. (part fold.).

1458 **Jewish Agency for Palestine.** Financial report of the Executive of the Jewish Agency for the years 5695, 5696 and the first half of 5697 <October, 1934—March, 1937> submitted to the XXth Zionist Congress and the Vth Session of the Council of the Jewish Agency at Zurich, Ab-Elul, 5697, August, 1937. Jerusalem, Executive of the Jewish Agency for Palestine, (Azriel Press), 1937. 103 p. 8°.

את הדו"ח העברי עיין לעיל מספר 1403.

הדו"ח הקודם כלול בתוך הדו"ח הכללי—ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 479 מספר 1640.

1459 **Jewish Agency for Palestine.** Political report of the Executive of the Jewish Agency submitted to the XXth Zionist Congress and the Vth Session of the Council of the Jewish Agency at Zurich, August, 1937. Jerusalem, (Azriel Press), 1937. 3 p. 1., [5]-148 p. 8°.

החלק: Report of the Political Department in Jerusalem. — Appendices. — Report of the Political Department in London. — Report of the Geneva office.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 479 מספר 1640.

1460 **Jewish Agency for Palestine. Central Bureau for the Settlement of German Jews.** Bericht an den XX., XXI. Zionistenkongress und an den Council der Jewish Agency for Palestine in Zürich, Genf. Jerusalem, Zentralbüro für die Ansiedlung deutscher Juden in Palästina, (Azriel Press) 1937, 1939. 111 ; 98 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 51.

1461 **Kaufmann, Jecheskel.** Die nationale Bewegung in dieser Stunde... Hrsg. vom Comité für ein ungeteiltes Erez Israel. Jerusalem, 1938. 28 p. 8°.

=Comité für ein ungeteiltes Erez Israel: [Publications], 1.

"Aus dem Hebräischen, Monatsschrift "Moznayim", 1938, B. VII, Heft 1".

את המקור ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 45.

1462 **Kraft, Werner.** Gedichte. II. [Jerusalem], (typ. Lychenheim), 1938. 1 p. 1., 5-42 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 179.

1463 **Let's speak English.** Six broadcasts by the President of the Brighter English League; pub. by the 'Palestine review' <with permission of the Palestine Broadcasting Service>. Ser. 1-4. 4 v. (Jerusalem, typ. "The Jerusalem Press", c 1938). 32 ; 34 ; 32 ; 32 p. 8°.

חוב' גיד נדפסו בדפוס גולדברג.

1464 **Lightson, Ruth.** Unbekannte Welten, übermittelt durch Ruth Lightson. Buch 1. Jerusalem, (typ. "Achva"), c1938. 71, 4 p. 8°.

"ידיעות והסברות של אישים שונים על עולמות שטרם נודעו עד היום. נרשמו כאן כדיוקן ולאמת. כי האמת היא דאמתו של אלהים ויש לה דמות משלה." — שיחות ספיריטיסטיות עם אישים חשובים בעולם האמת.

1465 **Palestine Government.** Civil service list <Revised to 1st January, 1939>. Jerusalem, Government Printing Press, (1939). 324, [1] p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 52.

1466 **Palestine. Government.** Estimates of revenue and expenditure of the Government of Palestine for the financial year 1934/35 <1st April, 1934 to 31st March, 1935>. Jerusalem, (Goldberg and Azriel Presses), [1934]. 122 p. incl. tabs. 2°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י' ע' 418. הדו"ח שאחרי זה ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 451.

1467 **Palestine. Government. Department of Agriculture and Fisheries.** Annual report... for the year ended 31st March, 1937, 1938, by M. T. Dawe..., Director of Agriculture and Fisheries. 2 v. Jerusalem, various presses, (1937-1938). 109 p., diags., tabs; 77 p., diags., tabs. 2°.

בראש השער: Palestine. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 451.

1468 **Palestine. Government. Department of Agriculture and Forests.** Meteorological summaries 1936. Jerusalem, (G[reek] C[onvent] P[ress], 1937). 10 l. 22 : 55 (רחבו גדיל מארבו)

נרפס בצד אחד של הדפים. — מהמעטפת. את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 25.

1469 **Palestine. Government. Department of Education.** Annual report for the school year 1937-1938. Jerusalem, Government Printing Press, 1939. 2 p. l., 110 p., diagr., XXX tabs, map. 2°.

בראש השער: Palestine. — את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 52.

1470 **Palestine. Government. Department of Migration.** Annual report 1938. Jerusalem, (Government Printing Press), 1939. 205 p. (incl. 28 tabs). 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 303.

1471 **Palestine. Government. Department of Police and Prisons.** Calendar of events 1938, 1939. <Issued by the Criminal Investiga-

tion Department, Palestine Police Force>. 2 v. (Jerusalem, Central Prison Press), [1937-38]. 4 p. 1., 32 p., [1] 1.; 4 p. 1., 31 p., 1 l. 8°.

בראש השער: The Palestine Police. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 172.

1472 **Palestine. Government. Department of Posts and Telegraphs.** Palestine post office guide. No. 7, 8. 2 v. Jerusalem, (typ. Waterlow, London), 1938-39. 296; 300 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 308.

1473 **Palestine. Government. Office of Statistics.** Statistical abstract of Palestine 1939. Jerusalem, Office of Statistics, Government Printing Press, 1939. 2 p. 1., [1], 181 p. incl. 205 tabs. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 429.

1474 **Palestine Association of University Women.** Secretary's sixth annual report, 1936-1937. [Jerusalem, 1938]. 8 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 184.

1475 **Problems and needs of the citrus industry of Palestine;** a memorandum submitted to the Palestine Royal Commission on behalf of the Jewish citrus growers of Palestine. Tel-Aviv, (typ. Palestine Publishing Co.), 1936. 20, [1] p., tab. 2°.

חברים: M. Smilansky, S. Tolkowsky, M. Komeroff וז'ור.

1476 **Shems, Aaron Abraham.** A manual of the law of bills of exchange, cheques, and promissory notes. (Haifa, typ. Warhaftig), 1937. 2 p. 1., [3]-392 p. 8°.

החק הא"י. המחבר הוא שופט-שלום בחיפה.

1477 **Steinschneider, Moritz.** Allgemeine Einleitung in die jüdische Literatur des Mittelalters; Vorlesungen. Jerusalem, Bamberger & Wahrman, 1938. 1 p. 1., 148, [1] p. 8°.

ביבליוגרפיה: ע' 112-143. הוצאת-צילום.

1478 **Steinschneider, Moritz; David Cassel.** Jüdische Typographie und jüdischer Buchhandel. Jerusalem, Bamberger & Wahrman, 1938. 1 p. 1., 74 p. 4°.

Ersch und Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste, Section II, Th. 28, 1851. : גרפס עפ"י צילום מתוך

עם שער חדש ועם מנין-דפים חדש.

1479 Trans-Jordan. Government. Department of Lands & Surveys. Trans-Jordan 1 : 250,000. [Map]. [Sheet] Ma'an. [Jaffa], Survey of Palestine, 1939. 64 : 55.

"Compiled by Department of Lands & Surveys, Trans-Jordan & Palestine, 1939."

שני הגלימות הקודמים ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 310.

1480 Zionist Organization. Congress. Beschlüsse des XX. Zionisten-Kongresses und der V. Tagung des Council der Jewish Agency, Zürich, 1937. (Aus dem hebräischen Original übersetzt). Hrsg. von der Exekutive der Zionistischen Organisation und der Exekutive der Jewish Agency. Jerusalem, (Jerusalem Press Ltd.), 1938.

51 p. 8°.

את החוברת במקורה העברי ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 20.

את הקודמת ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 96.

הספרות העברית ומדע היהדות

עתונים וקבצים

1481 תשרי: מאסף בעריכת יהודה זרשביאק. תשרי תרצ"ח. ורשה. (דפוס Renoma), תרצ"ח. 48 ע', פורטרט, תמונות. 4°.

מהמעטפת. — המאסף כולל דברי ספרות יפה ומאמרים אלה: א. גליקסמן: חבלי גאולה. מ. מיזיש: מלכיות ישראל מחוץ לא"י. י. הפסמן: משורר ההתאפקות (מ. שהם). מ. שהם: הרחוקים. י. טילמן: ד"ר. ליאופרדי. י. צ'סלר: העבר על האבנים. י. בורנשטיין: טרגדיה של היהדות הפולנית. מ. שטיין: דון יצחק אברבנאל ... בסוף, ע' 44—48: "תשרי" לילדים — מוקד.

1482 אונזער ביאליסטאקער עקספרעס. (Druk. „Technograf", Białystok). 1937. 2° גדול.

יומן. — המו"ל והעורך האחראי: אשר סרזשאנאָוויטש. — גל' א' של שנה ה' יצא ב"ו בינואר.

1483 אונזער וועלט ... ווארשע, תרצ"ז. 2° גדול.

שבועון. העורך: יוסף קלארמאן. — גל' 6 <42> של שנה ב' יצא בכ"ח שבט. יארג. 2, נר. 6 <42>—11 <47>: ציון. — רעוויזאניסטישער ארגאן: יארג. 2, נר. 1 <61> — יארג. 4, נר. 8: צענטראלער ארגאן פון דער נ"י צ. א. נשיאות (א: פון דער נשיאות).

1484 היינט. ריגע, תרצ"ה. 2° גדול. מופיע פעמים ביום. — העורך: הירש מאירוביץ. — גל' 142 של שנה א' הופיע ב"ז בטבת.

1485 דאס יודישע ווארט. טשערנאוויץ, תרצ"ה 1934. 2° גדול. שבועון. — העורך האחראי: M. Kaban — גל' י"ד יצא בכ"ב בטבת.

1486 פארבאנד פון אידן-אנטיילנעמער אין לעטלאנד באפרייאונגסקריג. אלמאנאך. 2 כרכים. ריגע, דער פערבאנד, 1937—1938. 20, 16, 29, 31 ע'. 4° עם ציורים ופוטורטיס. — מהמעטפת. עם מדור ושער מיוחד בלטיט:

Zidu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrības. Almanachs. Riga, 1937-1938.

הלוח לשנת 1938 הרא: יובל-אלמאנאך (למלאת עשר שנים לקיום ה"פארבאנד").

את הקודם (רק בלטיט) ראה ק. ט. שנה ט"ו ע' 181 מספר 647.

1487 Al hamışmar; publicatie periodică a org. tineretului sionist "Haşomer-haţair" din România. Anul 1-anul 2, no. 1<6>; mai 1935-feb. 1936. (Bucureşti, typ. "Libro"), 1935-36. illus., ports. 2°.

לגליונות 3—4 ו-5 של שנה א' יש מחלקה במידית בשם "אויף דער וואך".

1488 Festschrift für Leo Baeck. (Zum 25. Jahrestag seiner Tätigkeit an der Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums dargestellt von seinen Freunden und Mitarbeitern und herausgegeben im Auftrag der Lehranstalt...) Berlin, Schocken Verlag, 1938. 181 p., port. 8°.

התוכן: E. Täubler: Chazor in den Briefen von Tell-el-Amarna. — M. Sister: Zu Motivproblemen in der Bibel. — G. Ormann: Die Stilmittel im Deuteronomium. — A. Guttmann: Der Minhag der Bibel im Spiegelbild des Talmuds. — I. Elbogen: Die Überlieferung von Hillel. — A. Spanier: Zur Analyse des Mischnatraktates Middot. — H. Liebeschütz: Bibel und klassisches Altertum im englischen Hochmittelalter. — M. Wiener: Der Dekalog in Josef Albos dogmatischem System. — H. Friedländer: Vom ontologischen Gottesbeweis. — F. Caro: Schaffen und Schöpfung als rechtliche Kategorien. — J. Fischer: Zur Erklärung einiger jüdischer Namen. — E. Grumach: Zur Herkunft des altsemitischen Alphabets. — Fr. Rosenthal: Zur Frage der Bildung des arabischen Elativs.

1489 Fleg, Edmond. Anthologie juive... 2 v. Paris, Gallimard, (c 1939). XVI, 330; XIV, 479, 1 p. 8°.

[T. 1]: Des origines au moyen âge. [T 2]: Du moyen âge à nos jours.

כרך א' נדפס בלי שנויים ממהדורה ד' משנת 1923 (הוצאת G. Crès), לכרך ב'

נתיסף פרק חדש: "Époque contemporaine" (ע' 359—423).

1490 **Frankfort on Main, Israelitische Gemeinde.** Almanach für das Jahr 5698 <1937/38>, hrsg. im Einvernehmen mit dem Vorstand der Israelitischen Gemeinde Frankfurt-M. von Stephanie Forchheimer. (Frankfurt a.M., typ. Kornsand), [1937]. 49 p. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 28.

1491 **Gewilin**: zbiór literacko-naukowy. A. Warszawa, Żyd. stowarzyszenie kulturalno-oświatowe "Jabne" w Polsce, koło młodz. harcerskiej "Haszomer hadati" w Polsce, 1937. 45 p. 8°.

גוילין: קבץ ספרותי-מדעי.

1492 **"Hacofe"**; organ młodych ruchu Hanoar hacijoni. (Lwów, Komenda naczelna "Hanoar hacijoni" w Polsce), 1934. 8°.

הצופה: בטאון צעירי תנועת הנוער הציוני. — ירחון. — העורך האחראי: Ch. Danhersch. — גל' א' יצא (בורשה) בדצמבר ועל השער רשום: Jednodniówka. מהמעטפת.

1493 **Hamenahajl**; czasopismo. (Lwów), Komenda okr. Betaru w Mał. Wschodniej, 1935. 8°.

ירחון. העורך: Jakob Rubin. גל' ג'יד' העורך: Józef Schelles.

גל' א' יצא ביוני-יולי, גל' ד' — בנובמבר.

1494 **Haneszer**, miesięcznik. Organ żyd. młodzieży narodowej. Lwów, Komenda okr. Betaru dla Małopolski Wschodniej, 1935. 8°, illus.

הנשר: ירחון. בטאון הנוער היהודי הלאומי. — העורך האחראי: David Bojko.

גל' א' יצא בסיון, גל' ד' — בתשרי-חשוון. גל' א' יצא בורשה.

1495 **Izraelita magyar irodalmi társulat.** Évkönyv 1938, (1939). Szerkeszti Szemere Samu. 2 v. Budapest, (typ. Franklin). 1938-39. 313 ; 372 p. 8°.

= Az Izr. magyar irodalmi társulat kiadványai, 60, 61.

חברה ספרותית יהודית-מאגריט: ספר שנה, 1938, 1939. את הקודם ראה ק. ס.

שנה ס"ז ע' 308.

1496 **Jüdisches Blindenjahrbuch** 5696(-5698) 1935/36(-1937/38). 3 v. Berlin, Selbsthilfegruppe der jüdischen Blinden in Deutschland, [1935-37]. 95, [2] ; 96 ; 96 p. 8°.

מצוירים. בראש השער שער המעטפת: לפני עור לא תתן מכשול.

1497 Jüdisches Nachrichtenblatt. Berlin, Verlag Jüdische Rundschau, 1938. 2°.

מפיע פעמים בשבוע: העורך האחראי: Leo Kreindler.

גל' א' יצא ב־23 בנובמבר. זהו העתון היחידי שהממשלה הגרמנית הרשתה ליהודים אחרי מאורעות נובמבר 1938 וסגירת כל העתונות הגרמנית-יהודית.

1498 Kartell-Convent der Verbindungen deutscher Studenten jüdischen Glaubens. Unser Ludwig Holländer; hrsg. vom geschäftsführenden Ausschuss des K. C. Berlin, Philo Verlag, 1936. 59, [1] p., 1 l., port. 8°.

1499 Vallentine's Hebrew and English almanac and diary <new series> for the years 5699 and 5700 A.M., corresponding to the years 1938, 1939 and 1940 C.E. ... London, Shapiro, Vallentine & Co., [1938]. 3 p. l., 9-100 p. 8°

שער נוסף בעברית: שני לוחות לשנת תרצ"ט וח"ש. לונדון, שאפיר וואלנטיין וקא. התרצ"ט. על המעטפת: Vallentine's Anglo-Jewish almanac & diary.

1500 La Verdad; semanario de informacion y asuntos sociales. Mexico, 1937. 2° גויל.

האמת; שבועון לידועות וענינים סוציאליים. — העורך: Moisés Rosenberg.

גל' א' יצא ב־14 במאי.

ביבליוגרפיה ותולדות חכמת ישראל

1501 ורשה. בית הכנסת הגדול ברחוב סלומצקה. ספריה. רשימת כתבי-יד הנמצאים בספריה הראשית למדעי היהדות (עליד בית הכנסת הגדול בורשה). ורשה, (1937). 18 דף. 4°.

הקטלוג מכתב מכונה בצד אחד של הדפים. — הרשימה כוללת 98 ערכים.

1502 אפאטאשו; ביבליאגראפיע. ניריארק, <מלאווער-בענדינער> י. אפאטאשו ברענטש 639 ארבעטער-רייג, 1937. 71, [1] ע/ פורטרט, חמנוג. 8°. הביבליוגרפיק כוללת 1380 ערכים, מהם 946 של חבורי אופטושו (מקור ותרגומים), והשאר מאמרים על אופטושו.

1503 גענש, נחן. ביבליאגראפיע פון יידישע דרוקאויסגאבן. טאלין, (דפוס "Libris"), 1937. 80, [1], [III] — IX, [3] ע/ [2] דף (בתוכם פקטימילים). 8°. = מאטעריאלן צו דער געשיכטע פון יידן אין עסט. 2. — ההקדמה גם באסטית.

שער נוסף באסטית: Bibliograafja judaica Eestis, koostanud Nossou Gen's's.

את הקודם בשורה זו ראה ק. ט. שנה י"ב, ע' 74 מספר 266.

הרשימה כוללת 176 ערכים, מסודרים לפי מדורות: "הוצאות בעברית, כתבי-עת,

אוטונומיה תרבותית וכו'. המחבר רשם גם כת"י של פנקסי מוסדות בגלל ערכם התרבותי ההיסטורי. המחבר נתן תאור מקיף של כתבי-העת, שרשם, ידיעות מפורסות על כוון העתון, קטעים ממאמרים, רשימות המשתתפים ועוד. המחבר רשם הכל לפי גושי הספרים הנמצאים בארכיונו הפרטי.

1504 Amsterdam. Universiteit. Bibliotheek. *Bibliotheca Rosenthaliana*. Systematische catalogus van de Judaica... [v.] IV. Amsterdam, Internationaal antiquariaat, 1939. VIII, 309-408 p. 8°.

אח הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 60. — התכן המפורט גם באנגלית. מדורות הספר:
III. Literature (Conclusion): Talmud and Midrash. — Writings of Geonim. — Halaka (since the 10th century). — Fables. — Poetry, prose and drama: In Hebrew and translated from Hebrew. In Yiddish and translated from Yiddish. — The Jew in general literature: Studies. Poetry, prose and drama. — Folklore. — IV. Theology (1st part).

1505 Blau, Ludwig. Katalog der Bibliothek des verewigten Prof. Dr. Ludwig Blau, Rektor der Landesrabbinerschule zu Budapest. Budapest, typ. I. Neuwald, 1936. 76, 38 p. 8°.

כולל מדור עברי עם שער עברי מיוחד: רשימת בית אוצר הספרים אשר הגיה אחרי מותו ד"ר יהודה אריה בלוי... בודאפשט, דפוס געוויזק, תרצ"ז.

1506 Bloch, Joshua. Early Hebrew printing in Spain and Portugal... New York, The New York Public Library, 1938. 54 p., facsimils. 8°.

"Reprinted from the Bulletin of the New York Public Library of May 1938".

1507 Edelman, R. "Bibliotheca Simonseniana". [Uppsala, 1937 ?]. pp. [223]-232. 4°.

"Särtryck ur Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen, årg. xxiv. 1937."

1508 Milano, Attilio. Un secolo di stampa periodica ebraica in Italia. Città di Castello, typ. "Unione arti grafiche", 1938. 43 p. 8°.

"Estratto da 'La Rassegna mensile di Israel', fascicolo speciale in onore di Dante Lattes, anno XII—N. 7-9—aprile-giugno 1938—XVI."

1509 New York. Public Library. Slavonic Division. The Khazars; a bibliography. New York, The New York Public Library, 1939. 20 p. 4°.

ההקדמה התומכת ע"י Avraham Yarmolinsky מנהל המחלקה הסלבונית של הספרייה הצבורית בניו-יורק.

"Reprinted with additions and revisions from the Bulletin of the New York Public Library of September 1938."

Sources: Archaeological, Literary. — Other works.

רשומים ספרים ומאמרים בשפות שונות, שתי חמישיות מהם ברוסית.

1510 Philo Zitaten-Lexikon; Worte von Juden, Worte für Juden, von Eugen Tannenbaum; hrsg. und beendet von Ernst Fraenkel. Berlin, Philo Verlag, 1936. 207, [2] p. 80.

החכין: Die Heilige Schrift. Apokryphen. Aus der jüdisch-hellenistischen Literatur. Aus dem talmudischen Schrifttum. Aus der jüdischen Geisteswelt des Mittelalters. Die Neuzeit. Über Frauen und von Frauen. Sprichwörter und Redensarten.

1511 Prys, Joseph. Nachträge zu L. Löwensteins Bibliographie der Fürther hebräischen Drucke im Jahrbuch der Jüdisch-literarischen Gesellschaft, X... Frankfurt a.M., D. Droller, [1938]. 1 p. l., 26 p. 80.

המחבר מוסיף ערכים 534—638 (בהמשך סדר המספרים של לוינשטיין) וגם מצרף תקונים והערות לערכים אחדים בביבליוגרפיה של לוינשטיין.

Rumball-Petre, E.A.R. Rare Bibles...

עין מס' 1535.

1512 Zwarts, Jac[ob]. De Hebreuwsche typografie van Utrecht... Utrecht, 1938. 1 p. l., 32 p., illus., pl. 80.

"Overdruk uit 'Het Grafisch museum'".

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 1290, 1371, 1415, 1478.

מדע המקרא

1513 עברי, ישראל יצחק. ילקוט עברי; כולל פירושים ובאורים חדשים בתורה, נביאים, כתובים, אגדות חז"ל, מדרש רבה גם פירושים ובאורים בתפלות השנה מאת ישראל יצחק ב"ר דוד עברי. ברוקלין, ניו-יורק, (דפוס האחים שולצינגר), תרצ"ט—(1938). 326, [2] ע' 80. שער גוסף באנגלית.

1514 פירסט, יוליוס. אוצר לשון הקדש, הוא הנקרא קונקורדנציה לתורה נביאים וכתובים, בו תורכים ומסודרים שרשי לשון הקדש והמעטים מלשון ארמית שבחג"ד על פי סדר האלף בית... מחברו יוליוס פירסט. (מהדורה שנייה). לייפציג, הוצאת יהונתן (פערלעגער), תרצ"ב. [5] דף, 1236 ע' 40. שער גוסף ברוסית:

Librorum sacrorum Veteris Testamenti concordantiae... auctore Julio Fuerstio. Iterum edidit Jonas Verleger. Lipsiae, 1932.

מהדורה א' יצאה בליפסיה בהוצאת טאוונניץ בשנת 1840.

1515 תנ"ך. כתובים. מגילת אסתר. ורשה. הוצאת בית-הדפוס "מונליס".
 תרצ"ו. 22. [2] ע', חמונות. 8^ו.
 =BiblJoteka judaica. Zeszyt 3.

בעברית. ביוזמה ובפולנית. שער נוסף בפולנית: [Bible].

1516 תנ"ך. כתובים. מגילת אסתר. עם ציורים מאת אוטו גייסמר.
 ברלין. ח. לונשטיין. 1936. מגלת. 8^ו.

1517 מגילת אנטיוכס... איבערגעזעצט און צוזאמענגעשטעלט פון ישראל
 נאדלער. לובלין. "ישיבת חכמי לובלין". תרצ"ו. 23 ע', תמונה. פורטרט. פקסימיל. 8^ו.

1518 فرج، مراد. امثال سليمان مفسر شمس منظومة كل مثل بيتا
 ومشروحة ومفسرة على الوجه الصحيح تأليف مراد فرج. اسكندرية، مطبعة
 صلاح الدين، 1938. 1938. 328. (2) 1086—1117 ص. 8^ו.

אמח'אל סלימאן משלי שלמה מחוברים כל משל בחרה מפורשים ומתורגמים באופן
 הנכון עבור מראד פרג. כלל גם את המקור העברי.

*1519 Asmussen, Hans. Das 1. Samuelisbuch. München, Kaiser,
 1938. 174 p. 8^ו.

1520 Bible. Jeremiah. Der Prophet Jeremias; aus dem Grund-
 text übersetzt und erläutert von Eugen Henne. Paderborn, F.
 Schöningh, 1938. 165 p. 8^ו.

(Einzelausgaben des Alten und Neuen Testamentes für Bibellesung und
 Bibelstunden).

1521 Bible. Psalms. The book of Psalms; a commentary by So-
 lomon B. Freehof. Cincinnati, Union of American Hebrew Con-
 gregations, 1938. XIII, 414 p., 1 l. 8^ו.

(The Jewish commentary for Bible readers).

תרגום אנגלי של ס' תהלים ופירוש קצר ומספיק בלשון צחה מיועד לסוג קוראים
 פשוטים הרוצים להתעמק בדברי התהלים מתוך הכרה דתית, גם מתוך התחשבות בבאורי
 חז"ל. המחבר מתח בהקדמה מצומצמת שבה הוא מתאר את חשיבות ס' התהלים בחיי
 היהודים ולא-יהודים, את שמוש התהלים בפרט בסדור התפלה ואת השפעתם בתולדות השיר
 העברי. בפירוש, המבוסס בעיקר על המפרשים היהודים, מתוכה המפרש לפעמים עם השקפות
 המבארים המודרניים ומבקש לדווח את נמוקיהם. הספר יביא תועלת מרובה למעוניינים.

1522 Bible. Psalms. The Psalms, book III-IV. <LXXIII-
 LXXXIX, XC-CVI>... Hebrew text with critical, grammatical and
 exegetical notes by W[illiam] O[scar] E[mil] Oesterley. 2 v.

London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1933-1936. 104 ; 83 p. 8°.

=Texts for students, no. 47-48.

1523 **Bloom, A[sher]**. La lèpre dans l'ancienne Égypte et chez les anciens Hébreux : La lèpre dans la Bible. Le Caire, Imprimerie de l'Institut français, 1938. XVI, 66 p. 8°.

בראש השנה Communication faite au Congrès internationale de la lèpre au Caire, Mars 1938.

1524 **Claudel, Paul**. Introduction au "Livre de Ruth" ; texte intégral de l'ouvrage de l'abbé Tardif de Moidrey. Paris, Desclée de Brouwer et cie, (c1938). 3 p. l., [9]-236 p., 1 l., port. 8°.

החזן : Notice biographique. Introduction : Du sens figuré de l'Écriture. Le livre de Ruth : Préface. Abrégé de l'histoire de Ruth. — Essai d'interprétation morale : Vocation à la vie religieuse. Essence de la vie religieuse. Épreuves de la vie religieuse. Consolations de la vie religieuse. La règle dans la vie religieuse. Préparation à la profession religieuse. La profession religieuse. Résumé et conclusions.

1525 **Cooke, G[eorge] A[ibert]**. A critical and exegetical commentary on the book of Ezekiel. Edinburgh, Y. & T. Clark, 1936. XLVII, 558 p., 1 l., fold. plan. 8°.

(The international critical commentary).

1526 **Crook, Margaret B[rackenbury]**. The Bible and its literary associations, [by] Margaret B. Crook and other members of the Faculty of Smith College. New York, Abingdon Press, (c1937). 395 p. 8°.

החזן : Part I : The new perspective. — The Pentateuch and the former Prophets. — The Books of the Prophets. — The "Writings" and other books of the Jewish fathers. — The Septuagint. — From Judaism to Christianity. — The Gospels and other Christian writings. — The emergence of the Christian Bible. — The Gothic Bible. — The Bible in the Roman world of the 5th century. — The Bible in Anglo-Saxon and Medieval England. — The Bible in German before Luther. — Luther's Bible. — The Bible in England in the 16th century. — The King James version. — Milton and the Bible. — The Bible in the hands of R. Baxter, J. Bunyan and G. Fox. — Three essays indicating the influence of the Bible upon selected phases of Scottish and English literature : The Scottish Psalter. — The Biblical drama in England. — The King James version in the work of two masters of nineteenth-century prose. — Bibliography (pp. 375-387).

1527 **Henderson, R[alph] B[ushill]**. The battle of the Old Testament... London, T. Murby, 1938. 31, [1] p. 8°.

=After four hundred years, no. 3.

1528 **Hooke, S[amuel] H[enry]**. Archaeology and Old Testament... London, T. Murby, 1939. 31, [1] p. 8°.

=After four hundred years, no. 2.

1529 **Hooke, S[amuel] H[enry]**. The origins of early Semitic ritual. London, Pub. for the British Academy by H. Milford, Oxford University Press, 1938. X p., 1 l., 74 p., 1 l., III pl. 8°.

=The Schweich lectures on biblical archaeology, 1935.

„בהרצאות אלו יש משום נסמן להראות על היחס של המצוות המעשיות של העברים, כפי שנכללו בתנ"ך, לשדה הרחב של המצוות המעשיות בתרבות ארם-נהרים ומה שיודע לנו ממצוות הכנענים". (מההקדמה). pp. [69]-72. "Ras Shamra bibliography".

1530 **Lucas, A[lfred]**. The route of the exodus of the Israelites from Egypt. London, E. Arnold, (c 1938). 99 p., maps. 8°.

1531 **May, G[eorge] Lacey**. The glory of the Bible... London, Skeffington, [1938]. 23 p. 8°.

1532 **Philippides, Leonidas Ioannes**.

Λεωνίδου Ἰωάν. Φιλίππιδου Ἱστορία τῆς θρησκείας τοῦ ἀρχαίου Ἰσραήλ. Τόμος α': Ἡ πηγὴ: ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐπὶ τὸ φῶς τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Ἐν Ἀθήναις, Τύποις "Περσοῦ", 1938. 45, 519 p. 4°.

„תולדות הפולחן אצל העבריים הקדמונים. כרך א': המקורות: התנ"ך לאור הכתובות.

של זמננו".

*1533 **Randenborgh, Gottfried und Elizabet, van**. Von der Ordnung der Ehe. Ein biblisches Studium über das Bild der Ehe im Alten Testament und über die Lehre von der Ehe im Neuen Testament. Berlin, Furche Verlag, 1938. 177 p. 8°.

*1534 **Rost, H.** Die Bibel im Mittelalter. Augsburg, Seitz, 1939. VIII, 428 p. 4°.

*1535 **Rumball-Petre, Edwin Alfred Robert**. Rare Bibles; an introduction for collectors and a descriptive check-list. New York, Duschnes, 1938. 63 p., illus. 8°.

1536 **Staerk, W[illy]**. Die Erlösererwartung in den östlichen Religionen; Untersuchungen zu den Ausdrucksformen der biblischen

Christologie <Soter II>. Stuttgart, Kohlhammer, 1938. XVII, 542 p. 8°.

החכין: I: Der Anthropos-Mythos: Jüdische und christliche Adam-Spekulationen. Vorstufen der haggadischen Adam-Spekulation. — Die konstitutiven Merkmale des Anthropos-Mythos in den biblischen und nachbiblischen Zeugnissen. — II: Der Soter-Mythos. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ב ע' 52.

1537 Thiersch, Hermann. Ependytes und Ephod; Gottesbild und Priesterkleid im alten Vorderasien... Stuttgart, W. Kohlhammer, 1936. XXII, 225 p., LIV pl. 8°.

=Geisteswissenschaftliche Forschungen. Heft 8.

החכין: Entwicklungsstufen und Ursprung des Ependytes. — Die drei wichtigsten Idoltypen mit Ependytes. — Der Ependytes als Priestergewand. — Der alttestamentliche Ephod. — Nachantike Ausläufer.

1538 Walker, Rollin H[ough]. The modern message of the Psalms... New York, The Abingdon Press, (c 1938). 207 p. 8°.

החכין: Psalms on the man approved of God. The nature Psalms. Psalms in praise of the word of God. Psalms on the house of God and the national religious festivals. Psalms of waiting and longing. Psalms of suffering and deliverance. The elegies. Psalms of courage and confidence. The penitential Psalms. Psalms of jubilant praise and thanksgiving. The royal Psalms. Appendix. Bibliography: pp. 189-190.

1539 Wendel, Adolf. Religionswissenschaftliche und theologische Auslegung des Alten Testaments... (Bonn), Scheur, 1938. 59 p. 8°.

=Aufbau im "positiven Christentum"; eine theologische und religionspädagogische Schriftenreihe, Heft 46a.

החכין: Das Problem der Hermeneutik. — Das Ziel der "religionswissenschaftlichen" Exegese. — Das Ziel der "theologischen" Exegese. — "Theologische" Arbeiten auf dem Gebiete alttest. Exegese. — Gründe des Umschwungs. — Kritische Würdigung der "theologischen" Forderungen und Ergebnisse. — Darlegung der eigenen Auffassung.

1540 Алкалај, Арон. Мојсеје; написао Арон Алкалај. Београд, Југо-исток, 1938. 191, [1] стр., иллюстр. 8°.

=Биографије знаменитих људи. 11

מלכד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 1352, 1380, 1381, 1431, 1450.

תלמוד ומדרש, ספרות רבנית

1541 אלטמן, שלמה. ספר הנקוד; בו נתבררו ונתלבנו דיני נקור אחוריים של בהמה, ובראש הספר באים ביאורים על המקורים, שמהם הדינים נבעו. חבר מאת שלמה אלטמן ... ווארשא, דפוס "רנצמה", 1937. דף. 35 ע' 8⁰.
בראש השער: הוצאה חדשה ומתוקנה.

1542 אנגל, יוסף. ספר גליוני הש"ס, והוא כולל הגהות על סדר נשים בבלי וירושלמי מאת רבינו ... יוסף ענגיל ... וינא, J. M. Morgenstern, תרצ"ו. [2] דף. 155 ע' 4⁰.

1543 גלרנטר, משה. ספר אמרי משה; הוא חדושים וביאורים ... הגהות והערות, מראה מקומות ... על מדרש רבה. גם עין בקורת ע"ד המפרשים, מאת הרב ... משה אבד"ק מארד. הובא לביה"ד ע"י בן המחבר גדלי' גילערנטער מוואמישץ ... Lublin, Sznajdermesser, תרצ"ו. 32 ע' 8⁰.

1544 גרויברט, יהודה ליב. ספר חבליים בנצעים. שאלות ותשובות בארבעת חלקי שלחן ערוך. חלק ג—ד. 2 כרכים. לודז, מסורה, תרפ"ח—תרצ"ד. 214, [1] 180 ע' 2⁰. חלק א' יצא בפיטרקוב בשנת תרס"א.

1545 הוכנר, יצחק. ספר מנחת יצחק; כולל כל דיני טרפות הריאה עם דיני תרתי לריעותא וגם קצת דינים משאר טרפות השכחים ... כל אלה אסף וחבר ... יצחק הוכנר ... לובלין, (Druk. Sikora i Milner Warszawa), תרצ"ח. [16] דף. 319 ע' 2⁰.
קראתי שם הכלל לספרי זה "מנחת יצחק" ויפירד ה"י לארבעה ראשים: הא' יקרא "באר יצחק" שבו בארתי את דברי השמ"ח עד כמה שידי מגעת. הב' ... "מקור וטעמי הטרפות", שבו הראיתי מקור מוצא לכל דין וטעמו ונימוקו שעמו. הג' ... "רשמי דעת", שבו הבאתי את הרעות המחולקות שבכל דין מראשון שבראשונים עד אחרון שבאחרונים. והרביעי הם הדיני תרתי לריעותא, שהעמדתי על מקומם תחת כל סימן וסימן". (מההקדמה).

1546 הופמן, יעקב קופל. ספר מחשבות יעקב, אשר חנני השי"ת להוציא לאור יעקב קאפיל האפמאן ... פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"ו. 32 ע' 8⁰.

1547 ויינפלד, דב בריש. ספר שאלות ותשובות דובב מישורים ... אשר השבתי לשואלי ... דוב בעריש ויינפלדעלד ... בלאאמור ... יעקב. חלק א. טשעבין, דפוס זילבערבערג, תרצ"ז. [1] דף. 200, [1] ע' 2⁰.

1548 וינברג, יחיאל יעקב. מחקרים בתלמוד, מאת הרב יחיאל יעקב וויינברג. ספר ראשון: <רובו בהלכות גזיקין>. ברלין, בית המדרש לרבנים, תרצ"ז / תרצ"ח. VIII. 199. [1] ע' 8⁰.

ספר זה מכיל פירושים, חידושים וביאורים לסוגיות הש"ס שהוציאתי לפני תלמידי ושושעי שיעורי בגמ"ת ... מכיון שספרי זה הוא עבוד חדש של דברים שנאמרו כבר בשיעורים נשתייר בו מאפים וצורתם הראשונים. יש בו בדיקה העניינים ... והתלבטות עיונית עם אפשרויות שונות של פירוש ... לשם בירור כמה שיטות מובלעות בסוגיות

שלא נתבאר כל צרכם; ויש בו פלגוס נגד תירוצים וחשובים שאינם מניחים את דעתו של מבקש אמת לאמתו, וקריאת תגר נגד פרשנות מרושלת.

התכן: חקירת המקורות להלכת עידי: מיטב שדה. הרצאת הסוגיא, ביורר הסוגיא דפ"ק ב"ק ר"ע"ב. הסוגיא בפרק הכונס ופירושה למכילתא. דרכים אחרות בפירוש הסוגיות. שיטת הבבלי ושיטת הירושלמי בדין עידית ונוסחאות המקורות שבהן. הדרש ההלכית והפרשנות המקראית. פירוש הכתוב דמיטב שדה לפי התרגומים הקדומים. היש סמוכים בספרות ההלכה לקריאת "בעירה" במקום "בעירה"? — ציונים — מחקרים: ע"ד חלוף הכתיב מרבא לר' אבא ור' אבא לרבא. פירושי רש"י בפנים הגמרא. הוספות מאוחרות של רבנן דמפרשי. הוספות התלמוד במימרות האמוראים. שתי שיטות בתורת המשפט של חזקי נזקי ממונ. דרכי התלמוד של הראשונים ז"ל.

1549 לוריא, חיים פנחס. ספר פני חיים. חידושים ופסולים ובאורים על מסכת ברכות, אשר חנן ד' אותי ... חיים פינחס ... לוריא ... פיעטרקוב, דפוס ח. ה. פאלמאן, תרצ"ז, 128 ע'.⁸

1550 גבנצל, אלטר יחיאל. ספר שאלות ותשובות מנחת יחיאל; שו"ת בד' חלקי שו"ע ... חברתי ... אלטר יחיאל ועבדנצאהל ... (חלק א"ב). 2 חלקים בדרך. 1. בילגורייא, דפוס נ. קראנענבערג, תרצ"ג-תרצ"ו, 107, 115, [1] דף. 2. לחלק שני יש שער מיוחד. נדפס בסטאניסלבוב, דפוס "גראפיקא".

1551 פרידמן, אברהם יהושע. ספר זכרון אברהם; פסולים ... על סדר מסכתות הש"ס מסודרים ... אשר יצאו מפה ... הגה"ק רבינו אברהם אדמו"ר מסאכטשוב ... מהרמ"מ מקאצק, מהר"א מראדומין ורבו מהרא"ל מגור ... כל זה חובר מאת הרב ... אברהם יהושע פרידמאן ... לובלין, דפוס M. Sznapdernesser, תרצ"ז, 112 ע'.⁸

1552 פרנקל-תאומים, אליהו. ספר שאלות ותשובות נחלת אבי"י, על ארבעה חלקי הש"ע ... [מאת] אליהו תאומים פרענקל ... חלק א. בילגורייא, דפוס ש. וויינבערג, תרצ"ז, 192 ע'.²

1553 צבאח, דוד. ספר שושנים לדוד; ח"א וח"ב. שו"ת על כל ד' חלקי הש"ע, אשר בינו ידי ... דוד בלא"א ... מסעוד צבאח ... דאר לביצא, דפוס יהודה ראזין, תרצ"ה 1936, [1], 4, 56, 148 דף, פורטרט. 2. שנת הקולופון: תרצ"ו.

1554 צוקרמן, קלוגימוס קלמן. ספר שאלות ותשובות מנחת הקומץ, אשר חברתי ... קלוגימוס קלמן צוקרמאן ... חלק א' על ד' חלקי הש"ע. קאלאמא, דפוס מ. אורדעבער, תרצ"ז, [4] דף, 3—238 ע'.²

1555 צכנוביץ, ירוחם זאב. ספר תורת ירוחם; כלל בתוכו חידושים ובאורים בסוגיות ובענינים עמוקים בש"ס ופוסקים ... מסודר על פי חלקי השולחן ערוך ... מאתי ירוחם זאב צכנוביץ המכונה פישל וואלף צעכאנאוויץ ... לאמזא, דפוס מ. שער, תרצ"ז, 164 ע'.⁴

1556 קירשבוים, מנחם מנדל. שאלות ותשובות מנחם משיב. [חלק ב]. חמוש"ד, 336 ע'.⁸ בלי שער. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 186.

1557 רבינוביץ, מרדכי שמעון. זכרון משה. מאת מרדכי שמעון הכהן ...
יצא לאור ע"י ר' משה ברוך גורביץ מקאברין. וילנה, דפוס "צנטרל", תרצ"ז. 31 ע'. 8°.
מהמעטפת. — מוקדש בעד הישיבה ק' דקאברין.

1558 רזונבלום, שמואל חיים. ספר בכורי שחר; שאלות ותשובות וחליפות
מכתבים עם גאוני וגדולי זמננו, מאתי שמואל חיים בהר"ר דוד ראזענבלום ... ורשה,
דפוס "קדימה", תרצ"ז. [4] דף, 160 ע'. 8°.

מלבד אלה עיין בדפוס א"י מס' 1292, 1328, 1334, 1335, 1348, 1353, 1370, 1397, 1406,
1413, 1418, 1433.

מדע הדת, פילוסופיה יהודית

1559 משה בן מימון. ספר הלכות דעות להגשר הגדול ... רבינו משה בן
מיימון עם פירוש דעת ישראל ... בנוסף לזה תולדות הרמב"ם כ"ז מתוברים ... [מאת]
ישראל פראנקפורטר ... פאריז, דפוס מ. זנברן, (תרצ"ב שנת ההסכמות). [4] דף,
[5]—18, [2]—63 ע'. 8°.

1560 קמלהר, יקותיאל אריה. ספר אהבת הקדמונים ... הרמב"ם ... הראב"ע,
רבי יודא הלוי ... שסתם ושאיפתם ... לטובת ישראל ואורייתא, פרי עטו של הגאון
רבי יקותיאל ארי' קאמלהאר. ספר א: המורה הגדול, הרמב"ם. בילגורייא. קאמעלהאר,
תרצ"ח [1] דף, 83 ע'. 8°.

התכן: אסכולסתיקה דאורייתא; במקום הקדמה מבין המתבר, ישראל בן יקותיאל
אריה קמלהר. — איש מדות מהנ"ל. — מבוא: שלשת הגבורים. — הרמב"ם, ראש המדברים
בכל מקום ... הרמב"ם וספרו מורה נבוכים. — הלכתא למשיחא.

1561 רזונשטין, משה בן חיים. ספר יסודי הדעות; מקדש לצעירי בני
עמנו ... לישר דעותיהם וארחותיהם ... מאתי משה בן חיים רזונשטיין ... חלק שני בצירוף
מאמרים "ג' בריתות", "סור מרע ועשה טוב", בילגורייא, דפוס נ. קרוננברג, תרצ"ח.
[3]—184, [1] ע'. 8°. את הקדום ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 61.

1562 מזאה, אליהו מרדכי. ספר "משיח געזט", "משיח קומט" ... א ספר וואס
באשרייבט דעם גלייבען אין משיח'ס קומען ... צוזאמענגעשטעלט און געשריבען דורך
הרב ר' אלי' מרדכי מזאה. ניו יארק, תרצ"ה. 16 ע'. 8°.

1563 Berman, David. Initiation au judaïsme. Fasc. 1-10. Paris,
Lipschutz, (c 1937-c 1938). 358 p. 8°.

לכל קונטרס וקונטרס שער מיוחד. — רק קונטרס 21, 1937, השאר 1938.

התכן: Doctrine.—Culte et rite.—Morale.

1564 Henson, Herbert Hensley. Christian morality, natural, developing, final; being the Gifford lectures 1935-1936. Oxford, Clarendon Press, 1936. XIV, 340 p. 8°.

III. The Jewish legacy (p. 65-87).

IV. Jesus and Judaism. (p. 88-113).

1565 Judaism and Christianity. v. I-III. 3 v. London, Sheldon Press, (1937-38). XII, 304 p., tab., pl.; XXII, 371 p., pl.; XIV, 248 p., pl. 8°.

בקצרים אלה משתתפים מלומדים יהודיים ונוצריים.

v. 1: The age of transition, ed. by W[illiam] O[scar] E[mil] Oesterley. — W. O. E. Oesterley: The general historical background; The wisdom literature: a sage among his people; The apocalyptic literature: a seer among his people; The belief in angels and demons. — E. O. James: Religion in the Graeco-Roman world. — H. Loewe: Pharisaism. — S. H. Hooke: The way of the initiate; Christianity and the mystery religions; The emergence of Christianity from Judaism.

v. 2: The contact of Pharisaism with other cultures, ed. by H[erbert Martin James] Loewe. — H. Loewe: The ideas of Pharisaism. — W. L. Knox: Pharisaism and Hellenism. — J. Parkes: Rome, Pagan and Christian. — E. Rosenthal: Islam. — L. Rabbinowitz: France in the thirteenth century. — G. G. Coulton and A. C. Adcock: The feudal period. — A. C. Adcock: Renaissance and Reformation. — H. F. Stewart: Casuistry — Jewish and Jesuit dialectics.

v. 3: Law and religion, ed. by Erwin I. J. Rosenthal. J. Murphy: Primitive origins of law in relation to religion. — T. Fish: Law and religion in Babylonia and Assyria. — H. W. Robinson: Law and religion in Israel. — E. Robertson: Law and religion amongst the Samaritans. — R. Tr. Herford: The law and Pharisaism. — T. W. Manson: Jesus, Paul and the law. — H. A. R. Gibb: Law and religion in Islam. — E. I. J. Rosenthal: Mediaeval Judaism and the law. — V. McNabb: The scholastic attitude to the law.

1566 Jung, Leo, ed. Judaism in a changing world. New York, Oxford University Press, 1939. X, 294 p. 8°.

=The Jewish library, 4th series.

השקפת החיים בהווה שונה בהרבה משל העבר. עם השתנות החיים משתנים גם המושגים. המהפכה הזאת הפילה אימתה ופחד על העומדים בראש היהדות השמרנית, כי כל זמן ששמרו היהודים על תורת סיני, שמרה זאת התורה אותם. אולם עתה, כשהעולם הגדול הולך ומשתנה ויחד עם השתנותו משתנות השקפות החיים, מי יודע הגבול למען

בסס את עמדתה של השמרנות, הצביא הרב ד"ר יונג, מי שעומד בראש היהדות השמרנית באמריקה זה שנים רבות, את גבורי העם של אחיו לדעה, והתוצאה הנהו המאסף הנוכחי. ארבעה עשר מלומדים מומחים נענו לקריאתו של הרב יונג, שבעה מהם מאמריקה (הרב די-סולה פול, מוזס ל. איזקס, פרופ. וילרד למפע, הרב ד"ר ברנרד דרכמן, הרב אוסקר ז. פסמן, הרב רפאל גולד, והפרופ. מוזס יונג) שלשה מאנגליה (פרופ. מ. ה. פרברידג', פויל גודמן, והרב א. כהן) שנים מארץ ישראל (הרב ד"ר יצחק אונא ויצחק ברויער, שניהם מירושלים) אחד מצרפת (הרב אלי מונק) ואחד מסקוטלנד (הרב סליס דייכס). חבר המלומדים אנשי-שם האלה, למרות העובדה שהסכנה גדולה, אינם מתריעים ואינם מרעישים שמים וארץ. כל אחד מהם מכליש במאמרו את ערכו וחשיבותו של ענף אחד מהיהדות, בהפיצו עליו אור-תורה וזהר-מדע.

הרב ד"ר ליאו יונג מצטין בערכנות (Editorship) זה שנים רבות, המאסף הנוכחי הנהו הרביעי מאלה שנערכו על ידו. את הקודמים: סריה ראשונה—ראה קריית-ספר שנה ו' ע' 205; סריה שניה — שנה ח' ע' 187; סריה שלישית — שנה י"א ע' 445.

ואלה המאמרים הכלולים במאסף:

- I. Major Aspects of Judaism—Leo Jung; II. The Challenge to the Rabbis as Interpreters of Jewish Law — Isaac Unna; III. The Challenge to Jewish Education — David De Sola Pool; IV. The Challenge of Science — Moses L. Isaacs; V. The Challenge of Jewish-Christian Relations — M. Willard Lampe; VI. Jewish-Gentile Relations (considered from the Jewish viewpoint) — Bernard Drachman; VII. An Epistle on Tolerance by a Rabbinic Zealot—Oscar Z. Fasman; VIII. Judaism — A Sociological Approach — M. H. Farbridge; IX. The Challenge of Bretz Israel — Paul Goodman; X. The Challenge to Israel — Isaac Breuer; XI. The Challenge of Biblical Criticism — A. Cohen; XII. Judaism — A Psychological Approach — H. Raphael Gold; XIII. Judaism and Western Civilization — Salis Daiches; XIV. Reason and Mysticism — Eli Munk; XV. Some Modern Challenges to Jewish Marriage — Moses Jung.

ה. ש. ניינהויזען

1567 Philo Judaeus. Philo with an English translation by F[rancis] H[enry] Colson, in nine volumes. [v.] VI-VIII. 3 v. London, Heinemann, 1935-39. XVIII, 611; XVIII, 641; XXIV, 457 p. 8°.

(The Loeb classical library...) המקור והתרגום עמוד מול עמוד.

: v. VI. 1935: On Abraham (De Abrahamo). — On Joseph (De Josepho). — Moses I. and II. (De vita Mosis). — Appendices. — Supplement to textual footnotes.

v. VII. 1937: On the decalogue (De Decalogo). — On the special laws (De specialibus legibus); Book I-III. Appendices.

v. VIII. 1939: On the special laws (De specialibus legibus): Book IV.—
On the virtues (De virtutibus). — On rewards and punishment (De praemiis
et poenis). — Appendices.

על שער הכרך הזה: Philo... in ten volumes

בראש כל כרך וכרך: הקדמה ומבוא כללי.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה י"א ע' 319.

מלבד אלה עיין בדפוסים א"י מס' 1347, 1382, 1409, 1419, 1422.

קבלה וחסידות

1568 וודניק, שמעון מנחם מנדל... ספר בעל שם טוב... בספר זה נקבצו
כל דברי קדשו של... הבעל שם טוב אשר הובא... בספרי קדשו של תלמידו... מו"ח
יעקב יוסף הכהן... וגם מס' דגל מחנה אפרים [נעוד]... וגם כתבי ידות, ונעתק הכל
על סדר פרשיות התורה וחמש מגלות ומעשים... המעתיק והמסדר הרב... מחור"ר שמעון
מנחם מענדיל (וואדניק) שו"ב מק"ק גאווארטשאו. לודז, "מסורה", תרצ"ח. ע' 283, ע' 4⁰.

1569 זהר חדש. ספר זוהר רות על מגילת רות הנקרא הר אדני המיוחס
להתנא אלקי רבי שמעון בן יוחאי... נתעוררתי להדפיסו מחדש... אברהם לאמפרס...
לובלין, דפוס ע. צוועקין, תרצ"ו. [2] דף, 20—3, [2] ע' 8⁰.
על המעטפת: תרצ"ו.

1570 נחמן בן אהרן מצ'רין. ספר לקוטי תפלות ורחמי...
הנצרכים לכל אדם בגשמיות ורוחניות... מיוסדים על כמה וכמה מאמרים הקרויים
שבספרי ליקוטי מוהר"ן... ונלווה אליהם עוד איזה תפלות ובקשות השייכים לספר לקוטי
תפלות... חיברם הרב... מוה"ר נחמן אב"ד דק"ק טשעז'הרין... נלווה אליו בסופו "תפלה
כללית" מהספר "נעם שיח" מהרב... אברהם יעלין... ורשה, "ברסלב", תרצ"ו. [2] דף,
62—3, [15] ע' 8⁰.

פרידמן, א. י. ס' זכרון אברהם. עיין מס' 1551.

1571... רחמי האב; ובו ג"ח סימנים בתיקוני המדות... הספר הזה חיבר א'
לבניו להדריכם דרך ישרה... לא נודע מי מתברר... וגם נדפס בסופו הצעטיל קטן מרבינו
אלימלך מליזענסק... הובא... לביהמ"ד מחדש ע"י יעקב הירשל בקראקא. קראקא, דפוס
"רענעסאנס", [תרצ"ו]. 31 דף, ע' 8⁰.

1572 די מגלה פון אלזעלשליכן באוואוסטן הסידיש'ן יו"ט יג'ד סי' ט
כס"ו, הלולא קדישא פון אדמו"ר הרב המגיד ר' דובער פון מעזריטש און די גאולה פון
אדמו"ר דער אלטער רבי הרב ר' שניאור זלמן פון ליאדי... אטוואצק, (נעד להדפסת
דא"ח"), תרצ"ח. 16 ע' 8⁰.

1573 ניסנאן, ש. דאס מלכות'דיגע חסידות. די ריזשינער גזע. העפס 1—13. 13
קונטרסים. ווארשא, חסידות'פערלאג, תרצ"ו. 280 ע' 8⁰. בראש השער: ש. ניסנאן.

1574 נפלאות חרבי מבלדובא ... סיפורי מעשיות ... איתות ומופתים וואס
עס האט פאסירט ביים ... בלענדאווער רבי ר' יעקב יצחק [שאפירא] ... איבערזעצט פון
ספר אמת ליעקב חלק שני און בעארבייט צום דרוק דורך אבן ספיר. לאדז, י. שפירא,
תרצ"ו. [3] דף, 26 ע' 8°.

מלבד אלה עיין בדפוסי א"י מס' 1365, 1366, 1417, 1422, 1443, 1445.

תפלה ועבודה, דרשות ומוסר

1575 אליהו בן אברהם שלמה הכהן. ספר דרוש לתשובה; חברו ...
אלי בכמה"ר שלמה אברהם הכהן ... זענה נדפס בהגהה מדויקת ובתיקונים שונים ע"י
יעקב מרדכי ... ריטשעוואל ... חוברת א. פיעטרקוב, דפוס ד. קאפעלמאן, תרצ"ו. 32 ע' 8°.
מהמעטפת.

1576 הגדה של פסח עם תפארת שמואל מכבוד קדושת ... מרן שמואל צבי ...
מאלכסנדר. הכאתי לביה"ד אנכי אברהם חיים ... פיעטרקוב, דפוס ת. ה. פאלמאן, תרצ"ו.
[1] דף, 94 ע' 8°.

1577 הרביץ, משה. הסתכלות הרמ"ה באמריקה, כולל בתוכו שבע
ועשרים דרשות: דרשות לשבתות, לרגלים, לימים הנוראים, להספדים ולחתונות. לקוחות
מן החיים ובנויות על דברי חז"ל, מאתי משה הורוויץ. ניו יארק, דפוס גינזבורג, תרצ"ט.
195, [1] ע' 8°. שער נוסף באנגלית; עליו שנת הדפוס: 1938.

1578 הלטר, משה בן אברהם. ספר אראלים ומצוקים; הספר אשר
נשאתי על כבוד גיסי הרב ... הר' נחום אש ... ביום השליש לפטירתו ... כ"א לחודש
סיון שנת תרצ"י. מאתי משה בן אברהם למשפחת הלטר. (Piotrków-Tryb.) דפוס
"Popularna" [תרצ"י]. 16 ע', פורטרט. 8°.

1579 ליברמן, אברהם יצחק. לעתים מזומנות; קבוצת מאמרים על נושאים
שונים מן החיים הדתיים-לאומיים, דבר דבר בעתו. ריגה, דפוס "Herold", תרצ"ג.
[4] דף, 5—79, [3] ע' 8°.

המחבר פרסם עכשו בצורת מאמרים חלק מנאמיו שהשמיע בהזדמנויות שונות
ורשם אותם כפי הנראה, בשעתם. — המדורות: מדה כללית: האמת והשלום. — יומי
דפגרא שונים. — שמחות של מצוה. — אבדות שאינן חזרות; הספדים.

קוגטרס ברכות והודאות ... עיין מס' 1589.

1580 הירש, שמשון רפאל. דער יודישער שבת. לחדו, "מסורה", (תרצ"ו).
72 ע' 8°. (ד"ר הירש'ס הויזביבליאטעק).

1581 מנאה, אליהו מרדכי. ספר משיח אלמים; דער ואס מאכט ריידען שוועם.
א סיפור ... וואס עס האט פאסירט נישט חיים פון לעמבערג ... וואס פון דעם לערנען מיר
ווי ווייט מען קען דערגרייכען אז מען היט זיך פון רכילות ... מהרב ... ר' אליהו מרדכי
מנאה, ברוקלין, נ. י., נדפס על ידי מוינעשטער פאבלישינג קאמפני, תרצ"י. 16 ע' 8°.

1582 פיין, שמואל מנחם. די זיכערע וועג; בעאבאכטונגען און ערקלעהרונגען אויף פילע פראבלעמען אין יודענטום. Quality Printing & Pub. Co., St. Louis. תרצ"ח. 96 ע' 8°. שער נוסף באנגליט.

1583 קארנפעלד, משה. דרשות אין אידיש. צווייטער טייל: שמות און אויף פארשידענע אנגעלעגעהייטען ... פון הרב משה קורנפעלד. Milwaukee, (דפיס Spiegel), 1939. 117 ע' [1] דף. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 46.
השער גם באנגליט: Maurice Cornfield: Sermons in Yiddish.

1584 Miller, David. The secret of happiness; how to enjoy life. (4th ed.)... Oakland, Calif., D. Miller, (c1937). 510, [2] p., port. 8°.

עם שער עברי נוסף: דוד מילער: סוד האשר. מורה דרך התורה והמצוה אשר יעשה האדם וחי בהם חיי אשר והצלחה אמיתית. הוא יקרא לשבת עונג ולקדוש ישראל אשר בו יתבד. כי זה סוד אשר וקצמו של עם ישראל מאז היותו לגוי ...

1585 Tientsin Hebrew Association. Coronation day, 12th May, 1937. [Tientsin, 1937]. [8] p. 8°.

מקצת מהחופות גם בעברית. עם שער עברי נוסף: תפילה בעד שלום מלך בריטניה.

1586 Tract Commission. Popular studies in Judaism. Cincinnati. The Tract Commission, [193 ?]. 8°.

No. 28: *Cohon, Samuel S.: The Jewish idea of God.

" 29: Feldman, Abraham J.: Contributions of Judaism to modern society. 28 p.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 202. — השם הקודם של השורה: Jewish tracts. מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 1357, 1398, 1451.

היסטוריה והמדעים הקרובים אליה

1587 גוטפריד, מרדכי. גרץ ודובנוב; בקרת חשית, כפי ההשפעה שהשפיעו עלי אלה שני הסופרים — סופרי ההסתוריה הישראלית. וינא, (דפיס האחים אפפער), תרצ"ז. [5]—15. [1] ע' 8°. מהמעטפת. — (חוברת ט').

1588 דייטש, שמואל חיים. ספר תולדות שמואל, מביל תולדות וקורות ומפעלות ודברי תורה של ... רבינו שמואל ראזענבערג האב"ד ור"מ דק' אונסדארף. מסודר ע"י תלמידו שמואל חיים דייטש מפח"ק מונקאטש. Mukacevo, דפוס א. י. קאלליש, "Grafia", תרצ"י. [4] דף. 103. [1] ע' 8°.

1589 זיס, אלכסנדר סנדר. ספר פאר יוסף; סיפורי תולדות, קורות נפלאות. צאמרים ותתנהגות רבינו ... יוסף מאיר, נהג ... עמו בסאפינקא ... נקבצו ובאו מאת

אלכסנדר סענדר ווייס מסאפינקא ... סיגעטימאראמורעש, דפוס „צענטראלא“, (הסכמה תרצ"ד), 106 ע' 8°. בהמשך הדפים נדפס עמו:
קונטרס ברכות והודאות וסדר הקפות ומנהגים טובים אשר נהג...
מהר"ר יוסף מאיר מסאפינקא ... יצא לאור ע"י השתדלות והוצאות ר' סענדר ווייס מספינקא.
סאטומארע, דפוס מ. ל. הירש, תרצ"ה. 22 ע' 12, [6] דף. 8°.
ל„סדר הקפות“ שער מיוחד.

1590 לוינגר, דוד שמואל. פרופ' יהודה אריה בלוי: תולדות חייו ופעולתו המדעית, מאת דוד שמואל לאווינגר. בודפשט, דפוס געוויז, תרצ"ו. 45 ע' 8°. „הספרות על יהודה אריה בלוי, נאספה ע"י אלכסנדר שייבער“, ע' 42—45.
התכן: תולדות י"א בלוי. עבודתו המדעית-הספרותית: המקרא. הספרות התלמודית. דברי ימי ישראל. דרשנות. עבודתו בתור עורך. עבודתו בתור מבקר. — י"א בלוי ובה"מ לרבנים. — פעולתו התרבותית הצבורית.

1591 ניסטמפובר, מאיר זאב. היוצר ויצירתו: מרן הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין, מחולל „ישיבת חכמי לובלין“ ויוצר „דף היומי“, לאישיותו היוצרת. פשמישל, מוצא בסיעה של הנהלת „ישיבת חכמי לובלין“, תרצ"ו. 20 ע' פורטרט. 8°.

1592 צינץ, דוד ליב. ספר עשרת יהושע: תולדות הרב יעקב יהושע [בן צבי הירש] אבד"ק לבוב, ברלין, מיץ, פראנקפורט דמיין... וגם תולדות נעמי ונכדיו עד ימינו... חברתי... דוד ארי' ליב צינץ מעיר צאנז חדש. בילגורייא, נסדר בדפוס י. ח. וויינבערג, תרצ"ו. [4] דף, 96 ע' 8°.

1593 קלויזנר, ישראל. תולדות הקהלה העברית בווילנה. חלק א: הסביבה הקהל <בצורת תרשים ותמונות>, וילנה, הקהלה העברית, תרצ"ח. XV, 246 ע' לוחות-תמונות, מפה. 8°.

חלק א' מוקדש לתאור קורות הקהלה עד סוף המאה ה"ח ולמשטרה. חלק ב' שופע בקרוב מוקדש לתאור המצב הפנימי ולמחלוקת הגדולה (בתקופת הגר"א).
התכן: הקדמה מאת מאיר בלבן. הקדמה מאת המחבר. הסביבה: היהודים בוילנא ושכניהם. סטטיסטיקה. טופוגרפיה של הגיטו. — הקהל: הקהל. בית הדין. הצדקה הגדולה. „בדק הבית“. חברה קדישה גחש"א. ח"ק תלמוד תורה. ח"ק בקור חולים. חבורות בעלימלאכה. פקידי הקהל. השתתפות קהלת וילנא בועד מדינת ליטא. הקהלה הראשית ובנותיה. כספי הקהל. חובות הקהל וסידור תשלומם בשנת 1766. תקציב הקהל בשנות 1766—1793. חסול החובות בשנת תקנ"ג (1793).

1594 אידישע שריפטזעצער יוניאן. ניריארק. פופציג יאר אידישע שריפטזעצער יוניאן. ארויסגעגעבען פון דער אידישער שריפטזעצער יוניאן, לאקאל 83 א. ס. י. לכבוד איר פופציג-יאר-יגען יובילעאום. ניו יארק, (דפוס פיוטורא פרעס), 1938. 255 ע' 8°. העורך: נ. פאמערבאך.

התכן: ש. שיינפעלד: די געשיכטע פון דער אידישער שריפטזעצער יוניאן (ע' 7—206). — ה. בלום: א קורצע געשיכטע פון דער „אינטערנעשאנאל שייפאגראפיקאל יוניאן“.

1595 בלעטער פאר געשיכטע. II. ווארשע, היסטאריקע-קרייז ביי ייווא אין ווארשע, (דפוס "Pośpiech"), 1938, 174 [2] ע. 8°.

העורן: ר. מאהלער. — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 53.
התכן: מ. קרעמער: דער אנטייל פון יידישע בעלי-מלאכות אין די קליסטלעכע צעכן אין אמאליקן פוילן. — א. אייזענבאך: די צענטראלע רעפערענצ-ארגאנען פון די יידן אין ווארשעווער פירשטנטום (1807—1815). — ש. טרונק: די רעכטלעכע לאגע פון די יידן אין פלאצק אין XIV י"ה. — מ. ראזענבלאט: דער אנטייל פון די ווארשעווער יידן אין די פאליטישע דעמאנסטראציעס פון די יארן 1861—1862. מאטעריאלן: א. אייזענבאך: דאקומענטן צו דער געשיכטע פון די דעפארטאמענט-וועדים און געפלאנטע צענטראלע וועדים אין ווארשעווער פירשטנטום. — רעפעראטן און רעצענזיעס: ר. מאהלער: צוויי מאנומענטאלע ווערק פון יעקב מאנן וועגן דער יידישער געשיכטע.

1596* Berlin, Jüdische Gemeinde. Aufbringungswerk.

Jakob Freimann zum Gedächtnis. Berlin, (typ. O. Gröner), 1938. 23, [1] p., pl., port. 8°.

התכן: H. Stahl: J. Freimann. — H. Levy: Der Lebensweg. — I. Markon: Zum Ableben von Rabbiner Freimann. — A. Altmann: Aufruf zur Errichtung einer "Jakob Freimann—Spende". — M. Salomonski: An J. Freimann. Rabbiner Freimann's Bestattung.

1597 Debreczen. Statusquo ante izraelita anyahitközség. Dr. Schlessinger Sámuel emlékezete. (Debrecen), A Debreceni statusquo ante izraelita anyahitközség, (1937?). 97, [1] p., illus., port. 8°.

דיבריצין. קהלה status quo ante: לזכרו של ד"ר שמואל שליונגר. קובץ.

1598 Eisler, Robert. Flavius Josephus-Studien... I: Das Testimonium Flavianum. Eine Antwort an Dr. Walter Bienert. London, Methuen & Co., 1938. [3], 60 l. 4°.

הקטגארי מכתבי-מכונה בצד אחד של הדפים.

1599 Emmanuel, I. S. Histoire des Israélites de Salonique; t. 1: 140 av. J.-C. à 1640. Histoire sociale, économique et littéraire de la ville mère en Israel... contenant un supplément... sur L'Histoire de l'industrie des tissus des Israélites de Salonique. Avec une lettre à l'auteur de Ben-Sion M. Ouziel. Thonon, Paris, Lipschutz, 1936. 304 p., 1 l., 5-64, [4] p., pl. 8°.

לחוספה (Supplément) שער מיוחד. גרספה ב 1935.

*1600 Friedman, Lee Max. Zola and the Dreyfus case; his defence of liberty and its enduring significance. Boston, Bacon Press, 1937. 61 p. 8°.

1601 **Galanté, Abraham.** Médecins juifs au service de la Turquie. Istanbul, typ. Babok, 1938. 40 p. 8°.

*1602 **Grau, Wilhelm.** Antisemitismus im späten Mittelalter. Das Ende der Regensburger Judengemeinde 1450-1519. 2. erw. Auflage. Berlin, Duncker & Humblot, 1939. 316 p. 8°.

1603 **Heroische Gestalten jüdischen Stammes.** Berlin, E. Löwe, 1937. VIII p., 1 l., 134 p., illus., ports. 8°.

"In Gemeinschaft mit dem Reichsbund jüdischer Frontsoldaten hergestellt. In dessen Bundeszeitschrift 'Der Schild' erschienen Geleitwort und Einzeldarstellungen als Aufsatzreihe.—Redaktion besorgte Hans Wollenberg."

התכן : Josua. Isaak Abrabanel. Berek Joselewicz. Emin Pascha. D. Schwarz. M. Levy-Dorn. R. v. Lieben. J. Trumpeldor. Emil Lask. General Monash. W. Heymann.

1604 **Herz, Reinhold.** Die Juden in der Pfalz. Philippsburg, H. Wildmann, 1937. 2 p. l., 7-76 p., illus., facsim., tab. 8°.

התכן : Zur Geschichte der Juden in der Pfalz. — Allgemeines über die sozialen Verhältnisse der Juden in der Pfalz. — Die jüdische Gemeinschaftsarbeit in der Pfalz. — Schlusswort. — Literatur (p. 73-76).

המחבר קובע שמספר היהודים בפסלץ הולץ ויורד, היהודים נדחקים מעמדותיהם ובקצב יתר מהיר מאשר ב"רייך" כולו. מספר היהודים ב 1821 היה כעשרת אלפים, עד 1852 מספרם עלה ל 15,600 ומני אז מתחילה ירידה. בשנת 1900 מספרם עשרת אלפים, ב 1910—חשעת אלפים ב 1925—7,900, ב 1933—6,500 ובאוקטובר 1937 היו שם רק 4,300 יהודים.

1605 **Historia judaica**; (a journal of studies in Jewish history especially in legal history of the Jews.) Moravska Ostrava, J. Kittls Nachf., 1938. 8°.

מהמעטפת.— העורך : Guido Kisch — חוב' א' יצאה בנובמבר.

התכן : G. Kisch: The "Jewish law of concealment." — J. Parkes: Christian influence on the status of the Jews in Europe. — K. Stillschweig: Die nationalitätenrechtliche Stellung der Juden in der Tschechoslovakei. — J. Lestschinsky: Die wirtschaftliche und politische Lage der Juden in Ost- und Mitteleuropa. Reviews of books. Notices of recent publications. Bibliography of periodical literature.

1606 **Locard, Edmond.** L'affaire Dreyfus et l'expertise de documents écrits ... Lyon, J. Desvigne, 1937. 66 p., diagrs., facsim. 8°.

(Bibliothèque de la Revue internationale de criminalistique) מהמעטפת.

1607 **Marx, Julius.** Kriegs-Tagebuch eines Juden. Zürich, "Die Liga", (c1939). 246 p. (incl. maps, pl., port.) 8°.

היזמן מקיף את הזמן מ 28 ביוני 1914 עד 4 באפריל 1918. יום שבו נפצע המחבר. הוא לחם בחזית הצרפתית. הרוסית והאיטלקית.

1608 **Meyerhof, Max.** Mediaeval Jewish physicians in the Near East, from Arabic sources. Bruges, Saint Catherine Press, [1938?]. p. [432]-460. 8°.

"Reprinted from Isis no. 77 <v. 28, 2>, May 1938." מהמעטפת.

1609 (**Pfeffer, H.**) Ozjasz Thon 1870-1936, wydane przez Centralny komitet uczczenia pamięci Dra. Ozjasza Thona. Kraków, (Nakł.: Za Komitet uczczenia pamięci Dra. Thona: Dr. Kalman Stein), 1937. 1 p. l., 7-36 p., illus., ports. 8°.

1610 **Prinz, Joachim.** Das Leben im Ghetto; jüdisches Schicksal in fünf Städten... Berlin, E. Löwe, 1937. 276 p. 8°.

תאור חיי היהודים בעבר באלכסנדריה של מצרים, קורדובה, אמסטרדם, פרוקפורט צ'ימ ופראג.

1611 **Provol, W[illiam] Lee.** The pack peddler... Philadelphia, The J. C. Winston Company, (c1937). XII p., 1 l., 254 p., port., 1 pl. 8°.

אוטוביוגרפיה. המחבר בא לאמריקה מפולין בשנת 1883 בהיותו בן שש.

1612 **Przysuskier, Leon.** Cmentarze żydowskie w Warszawie; przewodnik ilustrowany. Warszawa, Nakładem I-go Żydowskiego biura pogrzebowego w Polsce "Wieczność", 1936. 110 p., 2 l., illus., plans. 8°.

בית הקברות היהודי בורשה, מורה דרך מצור.

*1613 **Robinson, Henry Wheeler.** History of Israel; its facts and factors. London, Duckworth; New York, Scribner, 1938. 262 p. 8°.

1614 **Roth, Cecil.** Anglo-Jewish letters <1158-1917>. London, The Soncino Press, 1938. XIX, 332, [1] p. 8°.

קובץ אגרות של יהודים, או בעניני יהודים, באנגליה, החל מאגרת השבת לר' אברהם ן' עזרא במאה ה"ב וכלה בהכרזת בלפור שנכתבה בצורת אגרת של בלפור ללורד רוטשילד. הקובץ הכולל 147 אגרות, הוא רביעוני עד מאד. אגרות רבות נתפרסמו כאן בפעם הראשונה מתוך כ"י או מתוך חוברות נדפסות יקרות מציאות, הנמצאים ברשות המחבר או באספים אחרים. לכל אגרת הקדים רות הקדמה קצרה המספרת בבוהדות ובקיצור על כותב האגרת, ועל זמנה. הספר כולו מסודר בטוב-טעם, ניתן לקריאה קלה גם לקורא הרגיל, אבל גם תלמיד-הכמים יפיקו הימנו תועלת מרובה.

1615 Roth, Cecil. The Jew as a European... (Presidential address delivered before the Jewish Historical Society of England on Tuesday, 11th January, 1938). [London], (Jewish Historical Society), [1938]. 16 p. 8°.

מהמעטפת.

1616 Samuel, Wilfred S. Some notes on 17th century London Jews. London, Purnell, 1937. 1 p. l., 28 p. 8°.

"From the Miscellanies <part III> of the Jewish Historical Society."

עין גם לעיל ע' 208.

1617 Les souvenirs israélites en France, éd. par le Centre national d'expansion du tourisme, du thermalisme et du climatisme... Paris. [Paris], (the French Government, 1937). 47, [1] p., facsim., illus., port. 8°.

מהמעטפת. — יצא גם באנגלית בשם:

A guide to Jewish monuments in France; éd. par le Centre national d'expansion du tourisme, du thermalisme et du climatisme... Paris. Paris, [1937]. 47, [1] p., illus., ports. 8°.

החלק: Histoire des Israélites en France. — Paris. — Institutions. — Province: Lorraine. Alsace. Provence-Languedoc. Sud-Ouest.

1618 Starr, Joshua. The Jews in the Byzantine Empire 641-1204... Athen, Verlag der "Byzantinisch-neugriechischen Jahrbücher", 1939. VII, 266 p., 1 illus. 8°.

=Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie. Nr. 30.

הספר המונה לפנינו הוא פרי עבודת שנים רבות. שחלק מהן בלה המחבר (כתלמיד בית הספר האמריקאי למדעי המזרח) בא"י ובמזרח הקרוב. עוד לפני תפוצת עבודה חשובה זו יצא לד"ר סטאר מוניטין כחוקר התקופה הביזנטית ע"י מאמרים מחקר רבים, שמקצתם נכתבו גם בעברית.

מולה של התקופה הביזנטית גרם לה, שרק מלומדים מעטים עסקו בה; אולם צמחים האלה היו בין הגדולים ביותר, מדויק, תלמונים, גיבון ואילך. המחקר הביזנטינולוגי דורש ידיעת שפות רבות. סבלנות, בקריאת כמה וכמה רשימות על עניינים שאינם מענייני ימינו, שקילה מדויקת של גירסאות בכתבי יד שרובם לא הוגהו באופן מדעי. הביבליוגרפיה המלאה (ע' 247—259) וגם ההערות עשירות התוכן מעידות על המחבר שלמדנותו ושקידתו אינן נופלות מאלו של הביזנטינולוגים הקודמים לו. ולכן עלה בידו להאיר אחת הפינות החשובות ביותר של ההיסטוריה הישראלית, עד כמה שהדבר אפשרי בכלל.

הספר מתחלק לשלושה חלקים: בע' 1—80 נותן המחבר שורה של מאמרים המספלים בצדדים השונים של ההוי היהודי בימי ביזנטיוס. כגון הרדיפות והגזירות, המסים, המצב המשפטי והכלכלי, מספר הנפשות, חיי העדות והחברה, עניינים רוחניים, יצירות ספרותיות.

שאלות הדת והתרבות. בחלק הסינטיטי הזה מראים מספרים בדפוס בולט על המקורות וההערות הכלולים בחלק השני (ע' 81—241) שהוא גם העיקרי. שם מביא המחבר (בתרגום אנגלי) את המקורות לתולדות היהדות הביזנטית בסדרם הכרונולוגי ומסיף הערות על ההוצאות, הספרות וכר. את המקורות הקצרים הוא מביא במלואם, אבל את הפרקים הארוכים בקיצור. הרשימה מדויקת עד למאד והמחבר לא התעצל לרשום אפילו את הפירושים הקטנים ביותר מתוך מאות הכרכים של הפטרוגליה, אם רק נזכר בהם שם היהודים. לבסוף באות תוספת שונות, ביבליוגרפיה ולוח.

היהדות הביזנטית לא עמדה אף פעם בראש הגולה הישראלית וגם לא הקימה מקרבה סופרים ומלומדים ידועים. אולם יחד עם זה נמשלים יהודי ביזנטים לאותו העם המאושר שאין לו היסטוריה. הרדיפות והגזירות תופשות מקום כה רב בתולדות היהודים, עד שמעוט הידיעות על היהודים הביזנטים בלבד מעיד שהיו להם חיים שלווים במשך דורות. מתוך שש מאות שנה שבהן מטפל המחבר ידועות לנו רק שלש תקופות של רדיפות שהיו קצרות למדי ולא היו להן תוצאות מתמידות, והן תקופת הרקליוס (610—641) לרא (720) ובסיליוס הראשון (867—886). מעוט הרדיפות מתבאר בעיקר בחוסר אונים של הכנסייה הביזנטית ובשעבודתה הגמור לרשויות החילוניות. המדינה הביזנטית — כירשת המדינה הרומאית — היתה מאורגנת יפה והשלטון המרכזי משל ביד חזקה בכל רחבי המדינה. בו בזמן שבמערב אירופה עשה כל מושל וכל הגמון הכנסייה בפלכו כבתוך שלו, לא העיזו הכמרים האנטי יתודיים ביותר לעשות דבר קטן או גדול נגד היהודים בלי לשאול את רשות האפסריאך. שבעצמו היה רק אחד מפקידי הקיסר. הכנסייה גופא התנגדה להתנצרות היהודים מתוך כפיה; להיפך אנו מוצאים בדיקה מדקדקת של כל מועמד לשמך מבין היהודים. את אלה השביעו בשבועה מיוחדת, שנוסחתה נשמר ושמנתוכן אפשר ללמוד כמה פרטים מענינים על מנהגי היהודים נהגיהם כפי שהשתקפו בעיני הגויים (ע' 173—178). יחס המדינה אל היהודים מתבטא יפה בחוקים המבואים בע' 144: שלטון עצמי רחב לקהילות (אולם ר' בנימין מתודלה מספר על סלונקי כי שם נתמנה ראש הקהילה מטעם הממשלה), הגנת היהודים מגזירות, הגבלת השפעתם על לא-יהודים. שמץ גזירות אפשר למצוא אך בפקודה המצוה על קריאת כתבי הקודש ביוגית דוקא ובאיסור ללמד את המשנה וכ', אולם את הגזירות האלו לא הגשימו בחיים. ידע לנו על מקרה של יהודי שהשאיר בית לבית הכנסת; בנוי התנצרו אולם במשפט ביניהם לבין העדה היהודית התייחסו אל היהודים באופן צודק כהחלט ומטור להם את רהיטי בית הכנסת (ע' 42). בדרום איטליה ואולי גם במקומות אחרים השאירו ליהודים גם את הדיון בענינים פליליים.

רוב הספר מוקדש לענינים הפנימיים של היהדות הביזנטית. מספר היהודים שם היה קטן למדי, מעריכים אותו ל-12 עד 15 אלף. (אגב המחבר איננו מבאר למדי את הסתירות המפתיעות במספרים שמביא ר' בנימין מתודלה, שהוא המקור הסטטיסטי העיקרי. למשל, ר' בנימין מיהס לעיר קטנה כמו תבי 2000 יהודים, כמספר היהודים בעיר הביירה קושטא, אולם למרכז חשוב כסלונקי רק 500. כדאי גם לברר מחדש למה מתכוון ר' בנימין, למשפחות או ליחידים? לדעתי ההשערה המבוססת ביותר היא שכונתו למספר הגברים הבוגרים). רוב העדות הביזנטיות היו קטנות; בע' 67 מסופר על מנהג לסדר סיבה אחת לכל העדה בחצר בית הכנסת.

מתוך הידיעות על חיי הכלכלה מפתיעים המקורות המספרים על מושבים חקלאיים יהודים בקריסה ובנוסה (ע' 27). רשימת הרכוש של הכלה הנזכרת בכתובה אתה משנת

1022 מכילה ידיעות מענינות על רמת החיים של היהודים בתקופה ההיא (ע' 187). במובן שהיהודים מחוסרי ההגנה נחשבו כמאז ומתמיד למשלמי-מסים מצוינים. באחת התעודות המובאות כאן נותן הקיסר במתנה כ־15 משפחות יהודיות למנזר אחד בתנאי שעברד קשים (ע' 200). בפנים העדות גרמו התבדלים הכלכליים לתקלות שונות; הקהילות נתפלו ל"חשובים" ו"עלובים" שהנשואים ביניהם נחשבו כמעט כנשואי תעריבת (ע' 119 ו־125). המשפחות ה"חשובות" דאגו לקביעת ספר היחסין שלהם בכתב וכך נוצרו רשימות המשמשות מקור הסטורי חשוב, בעיקר זו של אחימעץ בן פלתיאל מאריות. מהצד השני אנו מוצאים עדות נאמנה שבעיני היהודים מהתקופה הנדונה, כמו ברוב התקופות, נחשבה הלמדנות לסגולה העולה על יחוס ועושר. בחלקי הקיסרות אשר באיטליה הדרומית היו מלומדים רבים; כשנכבשה העירה הקסנה איריה בשנת 927 נהרגו בה 10 רבנים ורבים נלקחו בשבי (ע' 149). במקום אחר מצינים בצער כי אחד ממשפחת בני רבנים עתיקה לא היה מלומד כאבותיו, וכתוצאה מזה לא השאיר אחריו בנים שיקימו את זכרו (ע' 159); אבל נראה כי הלמדנות היהודית בקיסרות הביזנטית היתה מרוכזת באיטליה הדרומית. על קיום התבוללות יונית בשאר חלקי הקיסרות מעידות כמה תעודות (ע' 66, 181). אמנם הערתו של המחבר שעוד במאה השלישית קראו את השמע ביונית בקיסריה איננה במקומה. כי כונת המקור היא כנראה לקיסריה בא"י ולא לקיסריה באסיה הקסנה.

המקורות מעידים גם על מספר רב של אגדות ואמונות טפלות שהיו נפוצות עד למאד בין יהודי ביזנטיום, כגון המעשיות בשעירים, בגרש השדים ע"י תפילות והטבעות בים (ע' 129). מענינת ביותר היא המעשית בגולם המסופרת בע' 73, 117 שהיא אולי הראשונה או אחת הראשונות. משאר העובדות הנזכרות בספר ושיש בהן ענין להיסטוריון כדאי לציין הידיעות על ממלכת הכוזרים (ע' 151—155) וניסת השבועה *more iudaico* הקדום מאד (ע' 221).

היחסים בין הגולה הביזנטית לבין א"י היו ערים מאד, כמובן, כי הרי א"י היתה עד 641 חלק מהקיסרות. אולם המחבר מציין כי בשאלות האלכה ניכר בכתבי חכמי דרום איטליה קשר אמיץ יותר עם הפוסקים במערב, אבל בפיוט ניכרת השפעה בולטת של הפיוט הא"י במאות ו' וז'. ולהיטך אנו מוצאים שעולי איטליה הדרומית היו מקריאים לפעמים את יצירות הפייטנים האיטלקים בכתבי הכנסת בירושלים (ע' 58). מרכזי הלמוד הנמצאים בא"י במאה ה"א היו ידעים ומפורסמים בין היהדות הביזנטית. מירושלים יצאו שליחים לאסוף כספים בשביל העיר הקדושה (ע' 100) וכן היו באים דרשנים נודדים מא"י לערי איטליה (ע' 46). כמו כן היו רבים שעלו לארץ ומתנות יקרות בידיהם (ע' 99); איש אחד היה שלש פעמים בירושלים, דבר גדול אם נזכור תנאי התחבורה בימי הביניים. יהודי סלוניקי השפיעו על נוסע יהודי מרוסיה שיעלה לארץ; כנראה שהדבר נחשב למצוה. מעשה ביהודי מאתליה באסיה הקסנה שנפל בידי סוחר עבדים ונפדה ע"י יהודי אלכסנדריה, ובטרם חזר לביתו עלה לירושלים. מתוך המקורות היהודים אפשר ללמוד גם פרטים על המזלוקת הקראית בא"י (ע' 102); אולם הידיעה על התנצרות המונית בין יהודי ירושלים בשנת 930 נראת כזויה למטרה מסוימת (ע' 151). בהתקרב נוסעי הצלב הראשונים לסלוניקי קמה שם תנועה משיחית המזכירה את ימי שבתי צבי. כל העדה התכוננה לעליה לארץ והחיים הכלכליים שותקו לגמרי (ע' 41, 73). געגועים לבוא המשיח ולשיבת ציון מתבטאים גם בנוסת כמה מהמצבות בדרום איטליה (הערות מס' 105, 107).

יש להעיר כמה הערות למבנה הספר ולשיטת המחבר. הקורא הארץ-ישראלי יצטער בעיקר על צמצום המחקר בגבולות השנים 641–1204. המחבר מציא בספרו דוקא את ימי השלטון הביזנטי בארץ. כמו כן פרקי הסינתזה אינם מהווים עדיין היסטוריה, היינו ספור הנעשה ביהודי ביזנטיוס. אלה הם מאמרים המלקטים ומרכיזים את ידיעותינו על הנושאים השונים שבהם דן המחבר. יש כאן יותר חומר להיסטוריה מאשר היסטוריה גופא. אולם להצדקת עמדתו של המחבר כדאי לזכור כי המקורות שבידינו אולי אינם מאפשרים עדיין חבור תולדות היהדות הביזנטית. קושי שני נגרם ע"י המקורות של השתמרות מקורותינו מהתקופה הנ"ל. יהודי המחוזות הביזנטיים תופשים כאן מקום גדול לאין ערך ממשקלם הכמותי האיכותי ביחס ליהדות הקיסרות כולה; וסלוף זה נובע ישר ממצב המקורות שנשמרו ואולי גם מכמות המקורות שנתפרסמו. מובן כי באיטליה היו במאה ה"ט יותר מלומדים, שטרחו וחפשו בארכיונים שונים, מאשר בכל ארצות הבלקן ותורקיה כאחד. בעיקר מרבה המחבר להשתמש בספרו של אחימעץ בן פלתיאל הנ"ל.

עוד יש להעיר לשיטת הבאת המקורות. המחבר נותן לפעמים את הנוסח המלא ולפעמים רק את קצורו; רוב המקורות הוא מביא בתרגום אנגלי ורק פה ושם הוא מצטט גם את המקור בלשונו. כאן פוסח המחבר על שני סעיפים; מצד אחד הוא נותן פחות מדי בשביל הקורא המדעי. כדאי היה להדפיס את המקורות בנוסח המקורי ובמלואם, כמו שעשה זאת ת. ריינאן לגבי התקופה הרומאית והביזנטית. ואם הדבר היה בלתי אפשרי מטעמים מובנים, היה אפשר לחסוך הרבה ע"י הבאת מראי-המקום בלבד. מהצד השני אין לקורא הרגיל ענין רב ברשימות היבשות (כגון בכתובות כל המצבות מנוסח, שהמחבר מביא מתוך שאיפה מובנת לשלמות). אולי היה כדאי יותר לצטט את הקטעים המעניינים יותר של המקורות בגוף הספר; עפ"ר שפת המקורות היא חיה יותר ו"עסיקית" יותר מהסיכום היבש במקצת של המחבר; וככה היה המחבר נמנע גם מלדבר כמעט על כל דבר פעמים. פעם בגוף הספר ופעם בפרק המקורות. בחלק הסינתטי יש יסודות מדעיים למדי שמקומם האמיתי הוא בהערות.

לפרטים יש להעיר שהחוקים הנוכחים בשנים 797–802 (ע' 97) ו-791–867 (ע' 126) רובם נכתבו עוד בימי יוסטיניאנוס קיסר במאה ה' וכדאי היה לברר מה כאן המוקדם ומת המאוחר. המחבר מביא בע' 111 ידיעה על נסיעת סוחרים יהודים לסין וכו' ובעצמו מודה שספק גדול אם הידיעה מתייחסת באמת ליהודים. בע' 123 נזכר במקור הביזנטי "המלך הערבי סאורן" — לדעתי כדאי יותר לקרוא כאן "סולטן" מאשר לחפש שם פרטי. ע' 213: זכר ליהודים בספר אפולוגטי איננו מעיד בשום אופן על מציאותם במקום חבור הספר או בזמנו. כל מי שבקי בספרות האפולוגטית הנוצרית יודע שהסופרים העתיקו זה מזה אותן ההשגות וגד היהודים וכל מיני "כופרים" אחרים, אע"פ שבמקרים רבים ה"כופרים" האלה נעלמו כבר לגמרי. המחבר מרבה להשתמש בספרו של מאן על יהודי מצרים; אולם אין כנראה הצדקה להביא בע' 220 מכתב שנכתב מיהודי מצרי אחד לשני רק על סמך העובדה ששם השולח הוא שם הנפוץ גם בין יהודי הקיסרות. בע' 223 קשה להניח כי השם הלטיני Bstiva הנוכח באותו המקום מתייחס לעיר תבי; כי המקור מדבר על נסיעת צי והרי העיר תבי היא בלב היבשה; הכונה האמיתית היא לאיוז ומל בין קפלוניה וקורינוס, אולי ל-Vostitza (Aegium).

שפת הספר חלקה ולפעמים אולי נוטה יותר מדי לעממיות ידועה. שגיאות הדפוס הן מעטות מאד בחלק הראשון וקצת יותר מצויות בחלק השני.

כל מי שצסק פעם במקורות ההיסטוריים מהתקופה הנדונה והיודע מה דבה עוד התסביכת השורות בשדה זה, יודה למחבר על שבעמל רב פלס לו ולאחרים שביל בעני היער הזה. הנה לפנינו יסוד איתן למחקרים נוספים, כי ספר זה יקל מאד על כל מי שיש בעתיד לחקר תולדות היהדות הביזנטית וגם יעורר בודאי רבים לעסוק בתקופה זו. נקמה גם שהמחבר עוד ימשיך לבנות על היסודות שהניח הוא עצמו.

ס. אבי-יונה

1619 **Straus, Raphael.** Regensburg and Augsburg; tr. from the German by Felix N. Gerson. Philadelphia, The Jewish Publication Society of America, 1939-5699. 3 p. l., V-X p., 1 l., 261 p., front. 8°. (Jewish communities series).

ראה גם ק. ס. שנה י"ב ע' 461—465 (שם גם בקורת מאת פרופ. י. בער).

התכן: Statement of the problem. — Comparative view of the historical development: Political development to the end of the Middle Ages. Political conditions of the Jew in state and city. The actual legal protection of the Jews. — Economic activities of the Jews until the end of the Middle Ages. — Economic development of the Jews until the 19th century. — The spiritual development. — Communal developments: Regensburg. Augsburg. — Notes.

*1620 **Strecker, Max.** Die Juden zu Brieg. Brieg, Süssmann, 1938. 48 p.

1621 **Білов, С.; І. Друкер.** Шолом-Алейхем; біографічний нарис. Київ, Державне літературне вид., 1939. 53, [1] стр., 1 л., портр. 8°.

„ש. בילוב וי. דרוקר: שלום עליכם, סקירה ביוגרפית“. באוקראינית.

1622 **Выгодская, А. П.** История одной жизни; воспоминания; с предисл. С. М. Дубнова. (Ч. 1). Рига, "Dzive un kultura", 1938. 239 стр., портреты. 8°.

א. פ. ויגודסקיא: תולדות חיי אדם; זכרונות. עם הקדמה מאת ש. דובנוב. ריגה, 1938. הספר הזה מקיף את השליש האחרון של המאה הי"ט. המחברת נולדה ברוסיה הלבנה ואח"כ ישבה בפלוצק, וילנה ופטרבורג.

1623 **Еврейский мир;** ежегодник на 1939 год. Париж, Об'единение русско-еврейской интеллигенции в Париже, (с 1939). 383, [3] стр. 8°.

„בריסקי מיר (העולם היהודי); ספר השנה לשנת 1939. פריז. התאחדות האינטליגנציה הרוסית-יהודית בפריז, 1939.“

מטרת הקובץ הזה למסור ליוצאי רוסיה ידיעות על הנעשה בעולם היהודי בכלל וגם להאיר את העבר של היהדות הרוסית. אם תבוא העזרה המתאימה — יש בדעת המוליים להוציא את הקבצים לעתים תכופות יותר.

התכן: I: מחקרים ומסות: ש. דובנוב: האינטליגנציה הרוסית היהודית באספקט היסטורי. י. ברוצקוס: מוצאה של היהדות הרוסית. — ש. גינצבורג: על האינטליגנציה הרוסית-יהודית. — סט. איבנוביץ' (פורטוגי): היהודים והדיקטטורה הסובייטית. — ש. פוזנר: היהודים בליטא וברוסיה הלבנה לפני 125 שנה. — מ. שורץ: הרמן כהן בתור פילוסוף היהדות. — פ. ברלין: המשבר הכלכלי והיהדות. — ק. ליטס: השלבים העקריים של המדינאות האנטישמית של היטלר. — א. מנס: השאלה היהודית במזרח אירופה. — יואל: תורת הגזע הגרמנית והאנטישמיות העולמית. — מ. קרוז: לאומיות והתבוללות בהיסטוריה ישראלית. — II: סקירות על מצב היהודים בארצות שונות: באוסטריה, הונגריה, איטליה, ארץ ישראל (מאת י. א. לוי), פולין (ש. טיטלבוים), רומניה, רוסיה הסובייטית (ש. פוזנר), ארצות הברית של אמריקה (י. א. לוי), צ'כוסלובקיה. — III: ידיעות שמשויות: כרונולוגיה בתולדות ישראל (מחרבן בית שני עד סוף המאה הי"ט). — מאה ספרים בשאלת היהודים (ע' 313—319). — היהודים בפילמנטים של העולם. — יהודים שקבלו פרס נובל. — מסדות מרכזיים יהודיים לעזרה סוציאלית. — IV: סבלאות סטטיסטיות (ס"ה 37): ידיעות כלליות, על הגירה יהודית, ידיעות על יהודים בארצות בודדות: ארצות הברית של אמריקה, ארץ ישראל, פולין, רוסיה הסובייטית.

1624 Иоктон, К[опель Михайлович]. История юного военного инвалида еврея русской армии. Париж, изд. автора, 1938. 3 предв. л., 11-120, 4 стр., иллюстр., портр. 8°.

יוקטון, קופיל: תולדותיו של יהודי צעיר אינבליד של הצבא הרוסי. פריז, 1938. המחבר התנדב לצבא הרוסי בשנת 1918 בגיל של 16 ונשאר בצבא עד 1922 ובמשך הזמן השתתף במלחמה עם הצבא האדום. אח"כ נתקבל לאוניברסיטה בדרפט והשתתף בעבודה ציונית ועסק גם בעבודה מדעית ובשנת 1926 פרסם ספר ביוגרפי: תולדות היהודים באסטוניה (ראה ק. ס. שנה ד' ע' 26).

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 1287, 1311, 1379, 1393.

עם ישראל בהווה

1625 ארט. פערטער צוואמענפאר פון „ארט—פארבאנד, פאריז, 24—26 אויגוסט 1937. געקירצטער פראטאקאל. Paris, צענטראלע עקזקוטיווע פון „ארט—פארבאנד. (1937), 108, [1] ע' 8°.

1626 באכראך, ירוחם. דעמאגראפיע פון דער יידישער באפעלקערונג אין ביאליסטאק. פאר די יארן: 1919—1935. מיט 22 טאבעלעס. ביאליסטאק, יידישע קהלה פארוואלטונג, 1937. 53, [1] ע' 8°.

לכתחלה חשב המחבר שעבודתו תהיה המשך של הספר: ה. פראנק וס. בלאנקשטיין: סטאטיסטיק פון דער באוועגונג פון דער יידישער באפעלקערונג אין ביאליסטאק פאר די יארן 1909—1918. ביאליסטאק, 1920. אבל בזמן עבודתו נזכר המחבר שמן ההכרח להרחיב את המסגרת. העבודה מבוססת על חומר שאוב מספריהםטריקה ועבודות סטטיסטיות

כלליות, הכוללים חומר גם על ביאליסטאק. — החומר נחקר ע"י המחבר שהשתמש בשיטות המחקר שהכניסו לתוך ספרותו הסטטיסטית המדעית א. רופין, י. לשצ'ינסקי ול. הערש. מספר היהודים בביאליסטאק בשנים 1921, 1931, 1936 : 39,600, 39,200, 42,900 (במספרים עגולים) ואחוזם באוכלוסיה הכללית : 51.6, 42.8, 43. התכן : די ייד. באפעלקערונג אין ביאליסטאק, איר דעמאגראפישער כאראקטער און סטרוקטור. — געבורטן. — שטארבלאכקייט. — דער נאטירליכער צוואקס. — חתונות, גטין. — ליטעראטור (ע' [54]).

1627 ביאליסטאק. לינת הצדק. אינוער ייבל ; 50 ייאר לינת הצדק אין ביאליסטאק. 1885—1935, תרצ"ה—תרמ"ה. ביאליסטאק, (דפוס Technograf), [תרצ"ה?]. 26 ע', תמונות, תוים. 4⁰. תוצאה חד-פעמית. העורך האחראי : משה זשורין.

1628 דר. ת. זשיטלאווסקי און ש. ניגער ; זעקס בריוו פון ש. מ. מלמד, אבא גארדין, ד. גלאבוס, חיים ליבערמאן. נויארק, חש"מ, 1937. 72 ע'. 8⁰. נדפס ראשונה (חוץ ממכתב ששי) ב. נויארקער וואכנבלאט, נומ. 68—73. חיים ליבערמאן בספרו "שדים אין מאסקווע" תקף באופן חריף את הסופרים חיים זיטלובסקי וז. ניגר. על דבריו אלה נדפסו ב. נויארקער וואכנבלאט "הערות מאת ש. מ. מלמד המנוח (שבעיקרי הדברים מסכים לל.) ומכתבי פולמט מאת א. גורדין וד. גלאבוס. — בחוברת זו כוננו המכתבים של הסופרים הנ"ל ושלשה מכתבים של ליברמן, שבהם ענה למשיגיו.

1629 וועלט קאנגרעס פון יידישע דאקטוירים, 1. תל-אביב — ירושלים, 1936. דער ערשטער וועלט-קאנגרעס פון די יידישע דאקטוירים תל אביב—ירושלים, 23—27 אפריל 1936, א—ה' אייר תרצ"ו... ווארשע, (דפוס האחים Wójcikiewicz), 1936. 38 ע' [1] דף, תמונות. 4⁰. מהמעטפת. — אויסגאבע פון "סאציאלע מעדיצין".

1630 יידישער וועלט קאנגרעס. ערשטער יידישער וועלט-קאנגרעס, זשענעווע, 15—8 אויגוסט 1936. קורצער פראטאקאל. פאריז, עקזעקוטיווע פונם יידישן וועלט קאנגרעס, 1937. 94 ע'. 8⁰.

1631 פרילוצקי, נח. ביי די קהילהוואלן, ווארשע, לאדזשער ארגאניזאציע פון דער יידישער דעמאקראטישער פאלקספארטיי אין פוילן, 1936. 62 ע' [1] דף, 8⁰. קבץ מאמרים, שנדפסו קודם ב. מאמענט "פלט לאחד שפורסם ב. ווארשאווער ראדיא". בסוף החוברת שני מאמרים בפולנית שפורסמו בכ"ע פולניים-יהודיים.

1632 שצופאק, נפתלי. פועלי אגודת ישראל, איר אנשטייאונג און אנטוויקלונג <תרפ"ב—תרצ"ב>. ווארשע, "יידישע ארבעטער שטימע", תרצ"ו. 30. [1] ע'. 8⁰.

1633 Anglo-Jewish Association. The sixty-seventh annual report of the Anglo-Jewish Association in connection with the Alliance israélite universelle 1938-1939 5698-5699. London, Anglo-Jewish Association, 1939. 60 p. 8⁰.

Boekman, E. Demografie van de Joden in Nederland. 1708 ע"ן מס'

1634 **Buxton, Mrs. Dorothy Frances (Jebb).** The economics of the refugee problem..., with an introd. by Sir Norman Angell. [London], Focus Publishing Co., [1939]. 46 p. 8°.

החזק : The scale of the problem. Does immigration increase unemployment? Stimulus to mobility. Stimulus to investment. The lesson of 1937. Sectional versus national interests. Incalculable human wastage. The lesson of history. The Royal Commission on Alien Immigration, 1903. Past benefits to our industry from aliens. Prejudices both expensive and cruel. The Dominions and the U.S.A. The coming decline in our population. A decline in population tends to increase unemployment. Need assimilation be difficult? Sectional interests and a contrast. Futility of private effort. How much is at stake? Appendix.

1635 **Comité voor bijzondere Joodsche belangen.** De ontrecting der Joden in Duitschland. Amsterdam, in opdracht van het Comité voor bijzondere Joodsche belangen, door J. L. Joachimsthal, 1935. 28 p. 8°.

1636 **Coolen, William Ed.** Israel, mon voisin. Paris, Editions Albert, (c 1938). 2 p. l., 195, [2] p. 8°.

הספר כולל סקירה היסטורית קצרה על היהודים ותאור חיי היהודים בזמננו בבלגיה.
הספר נכתב מתוך אהדה ליהודים.

1637 **Ehrenpreis, Marcus.** Die Krise des Judentums... [Oslo, n. p., 1939]. 15 p. 8°.

"Übersetzung nach dem norwegischen Original in 'Fritt ord', Oslo, no. 1, 1939."

נכתב בקשר למאורעות נובמבר (פרעות, גזרות והחרמת הרכוש של היהודים) בגרמניה. המחבר, הרב הראשי של היהודים בשבדן, מאמין שהיהדות תתגבר על המשבר ובתחית ישראל בא"י. — החוברת תורגמה גרמנית לכבוד יובל השבעים של המחבר.

1638 **Eppler, Sándor.** A budapesti zsidóság szociális munkája. Budapest, (typ. I. Neuwald), 1937. 48 p. 8°.

העבודה הסוציאלית של יהודי בודפשט. — המחבר הוא מוכיר הקהלה הניאולוגית.

1639 **Filderman, W[ilhelm].** Le problème du travail national, et la crise du barreau en Roumanie. Préface du sénateur Maurice Dormann. Paris, (typ. Imp. E.I.R.P.), 1937. 1 p. l., 5-61, [1] p., 1 l., tab. 8°.

המחבר הוא נשיא "התאחדות היהודים הרומניים". החוברת דנה באפשרויות של שתוף פעולה היגן בין כל אזרחי הארץ, בלי הבדל גזע או דת.

1640 **Gordon, Julius**. Pity the persecutor... New York, R. R. Smith, 1938. 7 p. l., 194 p. 8°.

על הנאציסטים.

החנן : Mystery or mastery. — Hymn of hate. — Xenophobia. — Nothing to lose but the Jews. — Poisoned wells. — Teutomania. — The wolf and the lamb. — The sunken bell. — Pleading guilty. — Making the world safe for civilization. — One more weapon. — Conclusion—dawn breaketh. — Poscript : April 1938.

1641 **Jewish Colonization Association**. Rapport... pour l'année 1937, présenté à l'assemblée générale du 15 octobre 1938. Paris, typ. Veneziani, 1938. X, 202 p. (incl. tabs.). 8°.

על א"י : ע' 76—89 — את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 205. לשנת 1936 לא יצא דו"ח.

1642 **Joint Distribution Committee**. Report on the activities of the American Jewish Joint Distribution Committee for the year 1938. New York, [1938]. 56 p., illus., diagr. 8°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 88.

1643 **Kaplan, Mordecai M[enahem]**, ed. The Jewish reconstructionist papers. New York, Behrman's Jewish Book House, 1936. XIII, 269 p. 8°.

החנן : M. M. Kaplan : Introduction. — M. Steinberg : The Jew faces anti-Semitism. — J. Eisenstein : The place of Palestine in Jewish life. — Should Jews be socialists. — S. Dinin : Palestine and the diaspora. — E. Kohn : The organization of world Jewry. — Prayer and the modern Jew. Religious sanctions for the sex guidance of modern Jewish youth. — I. B. Rappoport, S. Margoshes : The organization of the Jewish community. — M. M. Kaplan : The God idea in Judaism. The status of the Jewish woman. — E. L. Israel : Social idealism in Jewish life. — J. Nabee : Facing realities realistically. — T. Nimtzowitz : Art in Jewish life. — Editorial comment : Anti-Semitism. — Zionism. — Community. — Religion. — Social justice. — Culture.

1644 **Karpf, Maurice J[oseph]**. Jewish community organization in the United States ; an outline of types of organizations, activities, and problems... New York, Bloch Publishing Co., 1938. XV, 234 p., tab. 8°.

ביבליוגרפיה : ע' 203—221.

המחבר קובע שבאה"ב יושבים כארבעה וחצי מיליון יהודים שהם 3.5% של האוכלוסיה הכללית. 84% של יהודי אמריקה יושבים בערים בנות 100.000 חושבים דו"ח ; מהאוכלוסיה הכללית יושבים בערים אלה רק 28%. בשנות 1881—1936 הגרו לאמריקה

שנים וחצי מיליון יהודים מהווים 9% של ההגירה הכללית לאמריקה בשנים האלה. — המחבר מספר על הסכומים הגדולים שהוציאו ומוציאים יהודי אמריקה לבתי-החולים היהודיים (19 מיליון דולר לשנה). לבנינים לצרכי מוסדות יהודיים (כ-30—40 מיליון דולר בחצי יובל שנים האחרון). למפעל העזרה בפולין, רוסיה וא"י (84 מיליון דולר מראשית המלחמה העולמית). — המחבר מוכיח שבעיות חיי החוץ של היהודים הן תורה שלמה, שיש ללמוד אותה והוא דורש לחנך חוג אנשים שיעסקו אך ורק בעבודה צבורית יהודית.

1645 **League of Nations. Information Section. The refugees.** Geneva, 1938. 54 p. 8°.

=League of Nations questions, 9.

בשני פרקים (The new problem, The Evian conference) יש חומר גם על היהודים.

1646 **Linfield, H[arry] S[eebe].** State population census by faiths : meaning, reliability and value... New York, Hasid's Bibliographic and Library Service, 1938. 71, [1] p. incl. tab. 8°.

1647 **Lloyd George, D[avid].** Why the Jew is persecuted... (London), Trustees for Freedom, (193-?). 12 p. 8°.

=Trustees for Freedom : Publications. No. 14.

מהמעטפת.

1648 **The London Committee of Deputies of the British Jews.** Annual report 1938. London, 1938. 86 p. 8°.

בראש השער : The London Committee of Deputies of the British Jews <founded in 1760> generally known as the Board of Deputies of British Jews.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 88.

1649 **Lonsbach, Richard Maximilian.** Friedrich Nietzsche und die Juden ; ein Versuch. Stockholm, Bermann-Fischer, 1939. 2 p. l., 7-79 p. 8°.

(Schriftenreihe "Ausblicke").

1650 **Polacy o Żydach ; zbiór artykułów z przedruku.** Warszawa, Wydawnictwo Polskiej unii zgody narodów, 1937. 115, [3] p. 8°.

פולנים על יהודים ; קובץ מאמרים שנדפסו תחלה בעתונות.

1651 **Rees, Mark J.** A critique of the Jews. London, E. Goldston, 1938. 3 p. l., 167 p. 8°.

התוכן : Reform Judaism. — Is Jewish racialism justified? — The effects of antisemitism. — Dual allegiance.

1652 **Salit, Salomon.** Kolonja Izaaka, wieś powiatu sokólskiego... Warszawa, Państw. instytut naukowy gosp. wiejsk. w Puławach, 1934. X, 104 p., tab. 8°.

=Biblioteka puławska. Serja prac społeczno-gospodarczych, Nr. 50.

„משבט 'צחק'. כפר במחוז סוקולקי". חלק ה' א' ע' 38-1: על התפתחותה של ההתיישבות החקלאית היהודית במזרח-פולין.

*1653 **Siebert, Wolfgang.** Das Recht der Familie und die Rechtsstellung der Volksgenossen. System. Gesetzessammlung. Mit einer Einleitung und einem Anhang: Die Rechtsstellung der Juden. Berlin, Deutscher Rechtsverlag, 1939. X, 246 p. 8°.

1654 **Strobl, Gustav.** Kann ein Christ Antisemit sein? Die Briefe des Erzbischofs Agobard in Lyon über die Juden. Erfurt, U. Bodung, 1937. 120 p. 8°.

התשובה על שאלת הספר היא חיובית. — חלק ד' (ע' 46—91) כולל תרגום גרמני של אגרות הארכיבישוף אגוברד מליאון וריפורמוקציה של השער. — שלשת החלקים הראשונים: תולדות חייו של אגוברד, תוכן מסתבין וסקירה היסטורית.

1655 **Sworakowski, Witold.** Międzynarodowe zobowiązania mniejszościowe Polski. Komentarz do art. 12-go Małego traktatu wersalskiego, z przedmową Juliana Makowskiego. Warszawa, Instytut badań spraw narodowościowych, 1935. 232 p. 8°.

„ההתחייבות הבינלאומית בנוגע למיעוטים בפולין. סירוש לסעיף י"ב של חוזה-ורסיל הקטן". יש כאן גם חומר על היהודים.

1656 **Vančura, B.** Juden unter uns; nach dem Tschechischen, von B. Vančura; bearb. von Franz Schlosser. Prag, Verlag L.I.C.A., 1937. 47, [1] p. 8°.

מהמעטפת.

1657 **World Jewish Congress. Economic Department.** The economic destruction of German Jewry by the Nazi regime 1933-1937; a study by the Economic Bureau of the World Jewish Congress. New York City, American Jewish Congress, 1937. 67, [1] p. 8°.

התוכן: Germany and the Jews before 1933. — The general Nazi policy. — The decline of the Jewish population. — The process of extermination. — The impoverishment of the German Jewry. — Conclusion.

בפרק הראשון של החוברת טוענים המחברים שיש הגומה רבה בשמיעות על ההשפעה הנודלה של היהודים על החיים הפוליטיים והחברתיים של גרמניה לפני היטלר. ברייכסטג האחרון היו רק 6 צירים יהודים היינו אותו אחד. אחוז היהודים בין מורי בתחום הבינוניים האוניברסיטאות היה 1.3.

1658 **Бердяев, Н[иколай Александрович]**. Христианство и антисемитизмъ «религиозная судьба еврейства». Парижъ, Религиозно-философская академія, [1938]. 31, [1] стр. 8⁰.

„ברדיאייב, ניקולאי: הנצרות האנטישמיות; גורלה הדתי של היהדות“. פריז, 1938. המחבר, סופר פילוסופי רוסי עמקן ומפורסם, הנמצא כעת בגולה הרוסית בפריז. תוקף את האנטישמיות הגזעית ההיסטורית מתוך השקפה דתית-נוצרית. האנטישמיות הגזעית מתנגדת לאוניברסליזמוס הנוצרי. ואפיוני הוא, שהאנטישמיות הגרמנית נהפכת לאנטי-נוצרית. המחבר מדבר על העם העברי בכבוד רב. העם העברי הוא עם של היסטוריה, הוא הכניס את הקטגוריה של „ההיסטוריה“ לתוך ההכרה האנושית. המחבר אינו מאמין בהתבוללות, ולא בצינונות. העם העברי ישאר עם נודד וגורלו הוא גורל אסכולוגי, שימצא פתרונו רק באחרית הימים.

Еврейскій мір. עיין מס' 1623.

צינונות וידיעות ארץ ישראל

1659. ההסתדרות הצינונית. פולניה. דין וחשבון של ועד המרכזי להסתדרות הצינונית בפולניה, אלול תרצ"ד — אדר תרצ"ה, אויגוסט 1934 — פברואר 1937. מוגש לוועדה הארצית השתים-עשרה של ההסתדרות הצינונית בפולניה. (W[arszawa], רפוס „Renoma“ [1937?], 115, [1] ע', פורטרטים. 8⁰. את הקודם ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 207.

1660. משמר העמק. חברת הילדים. ביער שלנו; שי מחברת הילדים של „השומר הצעיר“ במשמר העמק, לקרן-הקימת-ישראל ולתנועת „השומר הצעיר“ בגולה... ורשה, הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1937. 53, [1] ע' [1] דף, תמונות. 8⁰.

1661. הנדהים. י. [פסעודונים]. J'accuse. פון רוסיש: י. מאסקאווסקי. (לאנדאן, ארגון אקדמאים עולמי בעד ציונות ממלכתית, „לבנה וידועת“ קולטור-רעסאר פון גענעראל-סעקרעטאריאט, 1937). [2], 2-13 דף. 2⁰. „באשולדיקונגס-אקט קעגן דער ארץ-ישראלדיקער רעגירונג“. — הקטגוריה מכתב-מכונה בצד אחד של הדפים.

1662. לערנער, ד. פון צייט צו צייט; <העסטן>. (M. Ajzenberg, רפוס Kowel). 1936. 32 ע' 8⁰. מהמעטפת. התכן: ווארט און טאט (על אחר-העם). — פלענער און ווירקלעכקייט (א ענטפער ה' זשאבאטינסקי). — יוזעף פילסודסקי.

1663 **Albright, William Foxwell**. The excavation of Tell Beit Mirsim <Joint expedition of the Pittsburgh-Xenia Theological Seminary and the American School of Oriental Research in Jerusalem> Vol. II: The bronze age. (New Haven, American Schools of Orient-

al Research, 1938). [XI]-XXIV, 141 p. (incl. 45 pl.) fold. maps, plans. 4°.

(In: American Schools of Oriental Research: The annual... Vol. 17 for 1936-1937).

המסות התכניות נרשמו בספר כטבלאות 46-56.

את הקודם ראה ק. ס. שנה י"א ע' 67 מספר 274.

1664 **Assaf, Michael**. The Arab movement in Palestine... (New York, Masada Youth Zionist Organization of America), 1937. 73 p. 8°.

את המקור העברי ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 147.

התכן: The historical background... The Pan-Islamic movement. The Pan-Arab movement. The Arab movement in Palestine. A critique of the Arab national movement.

1665 **Ben-Gurion, David**. Jewish immigration into Palestine <Mr. Ormsby-Gore's despatch of the 10th March, 1938>. London, Jewish Agency for Palestine, 1938. 24 p. 8°.
מהמעטפת.

1666 **Ben-Shalom, Avraham**. Deep furrows; pioneer life in the collective in Palestine. Tr. by Frances Burnce. New York, Hashomer Hatzair Organization, (c1937). 303 p. 8°.

על ההתישבות החקלאית הקיבוצית והשיתופית בא"י.

1667 **Biberfeld, Ph[ilipp]**. Der jüdische Staat. (Frankfurt a.M.), Israelit and Hermon, (c1938). 2 p. l., 93 p. 8°.

החבורה נכתבה בזמן שתכנית חלוקת הארץ עמדה על הפרק ויסוד מדינה עברית נחשבה כשאלה אקטואלית. המחבר מתאר את המדינה בעבר על פי האסורה כדי לתת דוגמה למדינה היהודית העתידה לבוא. התכן:

Einleitung. — Die Verfassung des jüdischen Staates. — Das Recht als Grundlage des jüdischen Staates. — Staat und Volk. — Utopie oder Wirklichkeit.

1668 **Biblioteka dla spraw Palestyny i Bliskiego Wschodu**, pod red. Józefa Thona. Nr. 8: J. Klepfisz: Produkcja pomarańcz w Palestynie. Przedmową zaopatrzył Z. Ludkiewicz. Warszawa, Polsko-Palestyńska izba handlowa, 1938. 45, [3] p. 8°.

את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 218.

1669 **Brandeis, Louis D[embitz]**. The Jewish problem; how to solve it, by Louis D. Brandeis; with a biographical sketch of Justice Louis D. Brandeis, by Joseph Saslaw. (Cleveland, O., J. Saslaw), 1936. 3 p. l., [9]-31 p. port. 8°.

"Address before the Eastern Council of the Central Conference of Reform Rabbis in June, 1915."

המחבר הוא אחד מראשי היהדות האמריקאית, חבר בית הדין העליון בארצות הברית. שהתפטר זה מקרוב בגלל זקנתו. — החבורה עשתה בשעתה רושם גדול ועד שנת 1919 נדפסה חמש פעמים. החבורה שלפנינו היא הדפסה שניה של המהדורה השנייה; ההדפסה הראשונה יצאה בשנת 1934.

1670 **Chalmers-Hunt, Donald Robert.** Buried Bethlehem; a new guide to holy places in Palestine... (Canterbury, Historical Research Pub. Co.), 1937. 3 p. l., 46 p. facsim., map, pl. 8°.

1671 **Chalom, Willy; Jules Levy.** Nous venons de Palestine. Paris, V. Attinger, 1938. 2 p. l., [7]-158 p., 1 l. 8°.

רשמי מסע בארץ ישראל. המחברים עשו בארץ בקיץ 1937 ובקרו בחיפה, ירושלים, ים המלח, תל אביב, יפו ורמת יוחנן (סמוכה לחיפה).

1672 **Cohen, Israel.** The progress of Zionism. 4th rev. ed. London, Central Office of the Zionist Organisation, 1938. 50 p., 1 l. 8°.

את ההוצאה הקודמת ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 79.

1673 **Friedenwald, Jonas S[tein].** Population growth in Palestine. Baltimore, Johns Hopkins Press, 1937. pp. [347]-356. 8°.

"Reprint from Human biology... 1937, v. 9, no. 3." מהמעטפת.

1674 **Great Britain.** Correspondence between Sir Henry McMahon, His Majesty's High Commissioner at Cairo, and the Sherif Hussein of Mecca, July 1915—March 1916 <with a map>... Presented by the Secretary of State for Foreign Affairs to Parliament... London, H. M. Stationery Off., 1939. 18 p., fold. map. 8°.

=Cmd. 5957. בריאש השער : Miscellaneous no. 3 <1939>.

1675 **Great Britain. Colonial Office.** Policy in Palestine; despatch dated 23rd December, 1937, from the Secretary of State for the Colonies to the High Commissioner for Palestine. Presented... to Parliament by command of His Majesty January, 1938. London, H. M. Stationery Off., 1938. 12 p. 8°.

=Cmd. 5634.

1676 **Great Britain. Colonial Office.** Report by His Majesty's Government... to the Council of League of Nations on the administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1938. London, H. M. Stationery Off., 1939. XII, 422 p., diagrs., map., tabs. 8°.

= Colonial no. 166

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 332.

1677 **Grünbaum, I[saak Icek]; D[avid] Ben-Gurion.** Zaburzenia w Palestynie w r. 1936. Warszawa, Organizacja Syjonistów rad. "Hatechijah", 1937. 32 p. 8°.

=Biblioteka "Hatechijah", Nr. 2.

המחזמות בארץ ישראל בשנת 1936. שני נאמים.

1678 **Hechaluz. Deutscher Landesverband.** Chawerot in Erez Jisrael ; ein Sammelheft. Berlin, Hechaluz-Verlag, 1937. 76,[2]p. 8°.

"Verantwortlich : Jochewed Tarschisch—bat Rachel."

המאסף נועד לחברי החלוצים בגרמניה ומוקדש לבירור בעיות האשה העובדת בא"י.

1679 **Himadeh, Sa'id B.** Economic organization of Palestine, ed. by Sa'id B. Himadeh. Beirut, American Press, 1938. XXIII, 602 p., map, tab. 8°.

=Beirut. American University. Faculty of Arts and Sciences. Publications : Social science series, no. 11.

החלק : L. G. Hopkins : Population. — S. B. Himadeh : Natural resources. Industry. — M. J. Doukhan : Land tenure. — M. Brown : Agriculture. — H. Sawwaf : Transportation and communication. Foreign trade. — B. Veicmanas : International trade. — G. Hakim and M. Y. El-Hussayni : Monetary and banking system. — M. F. Abcarius : Fiscal system. — Appendices. — Bibliography : pp. 575-585.

1680 **Jabotinsky, Vladimir.** Que veulent les sionistes révisionnistes? Édité par le Comité central de l'Union des sionistes révisionnistes de Grèce. Salonique, (Édition "La Boz sionista"), [1933]. 27 p., ports. 8°.

1681 **Kallner, D[avid] H[orst]; E. Rosenau.** The geographical regions of Palestine. New York, American Geographical Society, [1939]. 61-80 p., illus., maps. 4°.

מהמעטפת.

"Reprinted from The Geographical review, v. XXIX, no. 1, January, 1939."

*1682 **Köhler, Fritz.** Die Wahrheit über Palästina. Tatsachenbericht. Bremen, Burmester, 1939. 100 p. 8°.

1683 **League of Nations. Permanent Mandates Commission.** Minutes of the thirty-sixth session held at Geneva from June 8th to

29th, 1939, including the Report of the Commission to the Council. Geneva, 1939. 300 p. 2°.

=Series of League of Nations publications. VI. A. Mandates. 1939. VI. A. 1.

=Official no: C. 170. M. 100. 1936. VI.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 95.

ועדת המנדטים התכנסה לישיבה זו בשלושה שבועות אחרי פרסום „הספר הלבן” של הממשלה האנגלית על ארץ ישראל (הספר הלבן של מקדונלד). ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 355, ובעיקרה היתה מוקדשת לשאלות ארץ ישראל ולדין בספר הלבן; בשם הממשלה האנגלית השתתף בישיבות אלה מיניסטר המושבות מקדונלד. על א"י ועבר הירדן ראה ע' 13—15, 62—140, 170—208, 245—250, 254—268, 272—276, 282—283, 286—289.

1684 Licht, Aleksandar. O mržnji i o izbavljenju. Zagreb, (typ. Tiskara merkantile), 1937. 40 p. 8°.

=Biblioteka "Zidov", knjiga 9. על השואה ועל הגאולה.

1685 Lichtwitz, H[ans]. Dějiny cionistického hnutí; s předmluvou Viktora Fischla. (Praha), Nákladem Židovského národního fondu, (pref. 1937). 142, [2] p. 8°.

=Knihovna Židovského národního fondu. Svazek 2.

"Přeložil... Viktor Fischl." תולדות התנועה הציונית.

1686 McGovern, John. My impressions of Palestine. New York, N.Y., Avukah American Student Zionist Federation, (1937). 7, [1] p. 8°.

על השער: Censored. ע' [8]: Why was it censored?

1687 Machover, J[onah] M. Um die Regierungsform in Palästina. (Aus dem Englischen übersetzt von Eduard Weintraub). Wien, H. Glanz, [1939?]. 237 p., map. 8°.

את המקור ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 69.

1688 M[ajus], J[akób]. Szlakiem dziesięciu lat <Kibuc arci w Palestynie>. Warszawa, Komenda światowa Org. Haszomer hacair, 1937. 23 p., illus. 8°.

„בדרך של עשר שנים (הקבוץ הארצי בארץ ישראל).”

1689 Mibashan, A. Como construimos el Estado judío... Buenos Aires, "Keren Hayesod", (1937?). 40 p., illus., ports. 8°.

„כיצד אנחנו בונים את המדינה היהודית.”

1690 Oppenheim, Max Freiherr von. Die Beduinen. Unter Mitbearbeitung von Erich Bräunlich und Werner Caskel. Band 1: Die Beduinstämme in Mesopotamien und Syrien. Leipzig, Harrasowitz, 1939. IX, 387, [1] p., [1] l., portr., 10 pl., maps. 4°.

הספר הזה, הברורים' היא תוצאה של עבודה בת ארבעים שנה וצילומים שצלמתי במקום עצמו... הספר יקיף ויכלול כל מה שכדאי לדעת על העם המענין בליכך של הערבים הנודדים או הנודדים-למחצה וגם של שבטים בדויים בלתי-ערבים, החונים באסיה הקדמית מהרמה של אסיה הקטנה דרומה ועד ערב הסעודית, ועד בכלל. הוא ספר מדעי לחלוטין, ועם זה כתוב בצורה מובנת לכל. בשום פנים אין הספר מיועד למלומד בלבד, אלא לכל מי שמתעניין בשאלת הברורים או צריך לעסוק עם בדויים..." (מהקדמת המחבר) — הספר יופיע בחמשה כרכים. השני יהיה מוקדש לבדויי ארץ-ישראל, עבר-הירדן, סיני, ח'ג'אז.

1691 Palestine Economic Corporation. Twelfth annual report, calendar year 1938. n. p., [1938]. 100 p., illus. 4°.

את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 222.

1692 Palestine Labour Studies. <P.L.S.> No. 5-11. 7 v. London, Palestine Labour Studies Group, 1937-1938. 8°.

5: Ben-Gurion, David. Towards the Twentieth Zionist Congress. 1937. 8 p.

6: Locker, Berl. What is Poale Zionism? <2nd ed.>, 1938. 15, [1] p.

7: Jewish maritime revival; the new task of the Jewish worker in Palestine. 1938. 11, [1] p. דברי ד. בן-גוריון וג. מאירסון.

8: Ben-Gurion, David. Mr. Ormsby-Gore's dispatch analysed. 1938. 19, [1] p. על נאמנו של מיניסטר המושבות ב-4 בינואר 1938.

9: Kaznelson, Ber. The next stage in Palestine. 1938. 17 p., 1 l.

"A speech to the Conference of the United Party—Poalei Zion—Zeirei Zion in the U.S.A."

10: Ben-Gurion, David. The Peel report and the Jewish state. 1938. 66, [1] p.

"Translation of a speech delivered... at the Conference of the United Zionist Labour Party, at Zurich, on the 29th July, 1937".

11: Locker, Berl. The Jews and Palestine; historical connection and historic right. <Translation from the Yiddish by Joseph Leftwich>. 1938. 31 p.

החבורות 1-4 נרשמו בק. ס. שנה י"ד ע' 359, ט"ז ע' 220, י"ד ע' 495, ט"ז ע' 221.

1693 **Peker, M.** Zagadnienie przysposobienia emigrantów do Palestyny <z działalności organizacji "Hechaluc-Pionier", ze specjalnym uwzględnieniem obozów pracy>; referat M. Pekera... Warszawa, (typ. "Renoma"), 1936. 31, [1] p. 8°.

שאלת הכשרת העולים לארץ ישראל.

*1694 **Rhotert, Hans**, ed. Transjordanien. Vorgeschichtliche Forschungen mit Beiträgen von F. M. Th. Böhl und K. Wiemann. Stuttgart, Strecker & Schröder Verlag, 1938. XIII, 251 p. 4°.

1695 **Sankowsky, Mrs. Shoshanna (Harris)**. Short history of Zionism. New York City, American Zionist Federation, [1936 ?]. 61, [3] p. incl. tab. 8°.

=Young Zionist publication, no. 8.

"Reprinted by the Federation of Zionist Youth... London." מתמקטפת.

מהדורה א' ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 71, שם באר קצר.

1696 [**Shekhtman, Josif Borisovich**]. Transjordanien im Bereiche des Palästinaamandates. Wien, H. Glanz, [1939 ?]. 275 p., illus., maps, ports. 8°.

בראש השער: Joseph Schechtmann

החכן: Das Land und seine Grenzen. Das Ostjordanland in der Geschichte des jüdischen Volkes. — Vorgeschichte der Sonderstellung Transjordanien. — Art. 25 des P-namandates und das Memorandum vom 22.IX.1922. — Ausbau der Sonderstellung Transjordanien. — Grossarabische Politik und Versuche des Abbaus Transjordanien. — Der Kampf um den Vertrag vom 20.II.1928. — Das transjordanische Grenzkorps. — Jüdische und arabische Einwanderung. — Das heutige Transjordanien. — Ökonomische Struktur Transjordanien. — Der Kampf um die jüdische Kolonisation. — Emir Abdallah und der Zionismus. — Transjordanien und die zionistische Organisation. — Wiedervereinigung Ost- und West-Palästinas. — Texte. — Literaturverzeichnis: pp. 263—265.

1697 **Shell Company of Egypt, Ltd.** Modern roads and aerodromes. Cairo, The Shell Company of Egypt, Ltd., (1937). 1 p. l., 30 p., illus., plans. 8°. על המתקפת: vol. 1, no. 3, March 1937.

ע' 18—23: על מורשי התעופה בלוד ובחיפה.

1698 **Sturmann, Manfred**. Palästinenisches Tagebuch; Aufzeichnung einer Reise. Berlin, Brandus, 1937. 3 p. l., 5-57, [1] p. 1 l. 8°.

=Gestern und heute, 7. המחבר עשה בא"י שבעות אחדים. בראשית 1937.

1699 Swarsensky, Hardi. Unser Weg zum Volk. Ein Beitrag zur Ideologie des Makabi Hazair. Bratislava, Hanhalah arzit des Makabi Hazair, Bratislava, Hanhalah arzit des Makabi Hazair, 1936. 21 l. 4°.

הקטגוריה מכתב מכונה בצד אחד של הדפים.

1700 Titterton, C[harles] H[enry]. Arab and Jew in prophecy and history ; the problem of to-day, what is the solution ? Who will get Palestine? London, Pickering & Inglis Ltd., [1937]. 32 p., map. 8°.

701 Weizmann, Chaim. Palestine to-day. [London], Royal Institute of International Affairs, [1936]. 1 p. l., [671]-683 p. 8°.

"Reprinted from "International affairs", 1936, v. 15, no. 5.

"Address given at Chatham House on June 9th, 1936, Mrs. Edgar Dugdale in the Chair."

1702 Zionist Organization, Hungary. A magyar zsidóság új útja; a magyar cionista szövetség állásfoglalása. [Budapest], A magyar cionista szövetség, 1938. 24 p. 8°.

הדרך החדשה של היהדות ההונגרית; עמדת ההסתדרות הציונית ההונגרית.

1703 Вишняк, М[арк] В[еньяминович]. Доктор Вейшман. Париж, 1939. 209, [1] стр., 1 л. 8°.

מרק וישניאק: ד"ר ויצמן. פריז, 1939.

יותר מ 40 שנה נמצא חיים ויצמן בתנועה הציונית, ויותר מעשרים שנה (בהפסקה של 4 שנים, 1931—1935) עומד הוא בראשה. ועד שנה זו לא הופיע אף ספר עליו. רק ליובל הששים שלו יצא שלש חוברות: שתיים בעברית, של מ. מדוני בירושלים ושל י. קלינר בקרקו, ואחת בגרמנית: של מ. ריפר בצ'רנוביץ (ראה ק. ס. שנה י"א ע' 425, שנה י"ג ע' 479 ושנה י"א ע' 226); כשנתיים לפני כן הופיעה חוברת קטנה בפולנית, של מ. רוזנר בקרקו (ראה ק. ס. שנה ט' ע' 480). הספר שלפנינו הוא איפוא הביאור הפיזי המקיף הראשון של ח. ויצמן. המחבר הוא אחד מגדולי המהפכנים הרוסיים, סופר ידוע ועורך הירחון של הסוציאליסטים הרוסיים המהגרים סוביימיניא ז'יסקי, פרופסור למשפטים בפריז, אינו ציוני, אבל מתעניין מאד בתנועה הציונית וגם משמש כתב מפריז של "דבר". המחבר, כפי שמוזע בהקדמתו, מחשיב את הרצאת העובדות, "המוברות בעדן" והמתאורות את הרקע ההיסטורי, את "האקלים" ואת הסביבה, שבהם חי ופעל גבור ספרו יותר מהסברת השקפות עולם שלו אי של אחרים. המחבר הצליח לתת ביקורפה מרוכזת, בחינת מיעוט המחזיק את המרובה. אין הוא מרבה בפרטים, אין גם "אפרט" זמ"ם ביבליוגרפיים בספרו, אבל תושבני שמסר את המאמצות העיקריים ואת השלבים החשובים בפעולותיו של ויצמן עד התפטרותו בקונגרס הציוני הי"ז בבזל בשנת 1931; על השנים שאחרי כן מסופר בעמודים אחרים שבפרק האחרון. גם לשנים שבין אשר המנדט ע"י חבר הלאומים, בקיץ 1922, עד התפטרותו אוקדשו רק שני פרקים (י"ב וי"ג). לעומת זה מספר המחבר הרבה יותר על השנים

המכריעות בחיי ויצמן ובתולדות התנועה הציונית, על שנות המלחמה והכבוש (1914—1920). לתקופה זו מוקדש יותר משליש הספר, חמשה פרקים, ז'—א, ע' (97—167), וחושבני, שאלו הם הפרקים המשובחים ביותר. המחבר מתאר יפה את המצב הפוליטי, את הגורמים שהניעו את הממשלה האנגלית להתעניין במזרח הקרוב, את שלבי המו"מ וגם את חששה בפנים התנועה, את התחלת האופוזיציה (ויצמן—ברנדיס, ויצמן—ברנדיס, ויצמן—גורדון). מענינים מאד גם שלשה הפרקים הראשונים על שנות ילדותו וצעוריו של ויצמן עד אחרי הקונגרס הציוני הראשון. המחבר הצליח בתאור האווירה הכללית ברוסיה ובתחום המושב היהודי, בתאור הזרמים וההזרחות שנשבו. פחות איסטייע מילתא בנוגע לאווירה הציונית. כל מה שהמחבר מספר נכון הוא, (בדרך כלל דייק המחבר גם בפרטים), אבל אינו מצטרף לכדי תאור האווירה. וזה גם קשה לחכות מסופר לא ציוני. כלא ציוני, וגם בהתאם לתכנית הכללית של ספרו (שנוכחה למעלה) אין המחבר "מתערב" בריב הזרמים המפלגות בתוך התנועה הציונית ואינו מחזה את דעתו בפירוש, אבל יש לראות שבדרך כלל מצדק הוא את הקו הריצמני וחושב שהיטיב להכיר את המציאות מכמה וכמה ממתנגדיו, אבל סובר שויצמן גם גרם לחידוד היחסים ולהרחבת הקרע; המחבר מזכיר זה ע"אפי האישי של המנהיג (ורדך אגב יש כאן נחות פסיכולוגי מענין) וע"א התפקיד ההיסטורי הכביר, שמלא בהשגת הכרזת בלפור. אבל יחסו הכללי של המחבר לויצמן הוא יחס של אהדה רבה העובר בכמה מקומות לידי הערצה.

אחר הוא יחסו של המחבר להרצל. הוא מצין ומעריך את הדחיפה העצומה שנתן לגיבוש הרעיון הציוני ואת תפקידו כיוצר ההסתדרות הציונית, אבל, לדעתי, אינו מעריכו כראוי כמדינאי; בשטח זה הוא מקטין מאד את ערכו.

הערות אחדות בנוגע לפרטים. ע' 58: "יחד עם מוצקין, ברוק, צ'לינוב ושלזאפניקוב בקר ויצמן קשה את השרירות וקלות הדעת של המרכז שבהנהלתו של הרצל". כאן נתחלף לו שלזאפניקוב, העסקן הציוני מהקונגרסים הראשונים, בשלזאפניקוב, שהיה ממנהיגי התנועה המקצועית ברוסיה בשנים הראשונות של השלטון הסובבטי ואח"כ היה מעסקני האופוזיציה. — ע' 77: על הטבח הקישינובי הגיב ביאליק בפואמה קלסית "מצעדה למירוב" (ברוסיא: "נמירובסקייה דילן"). צ"ל "משאגמירוב", בשם זה נדפסה בראשונה ברבעון "הזמן" המואימה של ב. "בעיר ההרגה". — ע' 92: ויצמן נבחר לעד הנסיעה הציוני הגדול לא בקונגרס הציוני התשיעי, אלא בשביעי, (ראה דו"ח סטינגרפי של הקונגרס הזה, בגרמנית, ע' 303). — ע' 203: בשנת 1934 עלו לארץ ישראל לא ששים אלף עולים אלא ארבעים ושנים וארבע מאות, ראה מאמרו של ח. ברלס: להערכת העליה בשנת 1934, בקבץ "עליה", II, שיצא מטעם מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, ע' 19. — ע' 207. מאורעות 1936 בא"י התחילו לא ב'21 אלא ב'19 באפריל.

קשה מאד לכתוב ביוגרפיה של אישיות החיה אתנו כיום וביחוד של מדינאי; המחבר גם לא היה יכול להשתמש בארכיונים, כפי שהוא מעיר בהקדמתו, ובכל זאת הצליח המחבר לתת ביוגרפיה מלאה ענין, הנקראת בעונג, וכדאי היה שהספר הזה בתקונים ובהוספות יצא לאור גם בעברית.

ב. שוהטמן

מלבד אלה עיין גם בדפוס ארץ ישראל.

אתנוגרפיה פולקלור אמנות

באכראך, י. דעמאגראפיע פון דער ייד. באפעלק. אין ביאליסטאק. עיין מס' 1626.
1704 בערעגאווסקי, מ. אי [ציק] פעפער. יידישע פאלקס-לידער; צווייטע שטעלט מ.
בערעגאווסקי און אי. פעפער. (קיעוו), אקרימעלעכענאצמינדסארלאג, (1938), 530, [2] ע'.
(בתוכם תרים). 8°.

הטכסטס והתים של השירים. המלים מתחת לתוי הזמרה באותיות לטיניות.

העורך האחראי: ש. קאזינסקי. — העורך האמנותי: י. יאכניס.

1705 הזמיר. קאפנהאגן. הזמיר'ס לידער-בוך. אריינגעגעבן צום 25
יארקן ייבל (פון יידישן געזאנגפארין „הזמיר“, קאפנהאגן). קאפנהאגן, (נאטן-דרוק:
נארנאדרוק, טעקסט-דרוק: מ. אלטשול), 1937, [3] דף, 9—36, 132—9, [6] ע', פורטרשים
תרים, תמונות. 4°. השירים הם ביוזית, בעברית או בדנית. — שער נוסף בדנית:
Hasomir's Sangbog...

1706 פריינד פון יידישן טעאטער. ווילנע, זאמלעפס צום 20 יארקן טענישן
ייבל פון אידע קאמינסקי. ווילנע, „פריינד פון יידישן טעאטער“ און ייבל-קאמיטעט,
1936, 32 ע', פורטרשים. 8°.

מהמעטפת. — המערכת: ש. דרייער, א. מארק, ה. מאן, מ. מעלמאן וי. טעפער. —
הקובץ כולל מאמרים והשימות מאת העורכים, ז. רייזען, א. מארעווסקי, ל. הערבסטיטאוו,
ח. לעווין, מ. ארנשטיין, ב. האראוויץ, א. צייטלין, ד. בירנבוים, ה. אבראמאוויטש,
ת. בלאנקשטיין, ושיר מאת ד. בערעגאווסקי.

*1707 **Blessinger, Karl.** Mendelssohn, Meyerbeer, Mahler. 3 Kapitel Judentum in der Musik als Schlüssel zur Musikgeschichte des 19. Jahrhunderts. Berlin, B. Hahnefeld [Komm.: Voickmar, Leipzig, 1938]. 94 p. 8°. (Die kulturpolitische Reihe).

1708 **Boekman, E[manuel].** Demografie van de Joden in Nederland. Amsterdam, M. Hertzberger, 1936. 140 p., tab. 4°.

„Résumé en français“: p. 136-140.

ספרים מדויקים על היהודים בהולנד יש רק משנת 1830 ואילך. אז היו בהולנד
46.397 יהודים, 1,78% של האוכלוסייה הכללית, בשנת 1930 היה מספר היהודים
58.232 ובאופן יחסי רק 1,41%. האחה הגדול ביותר, 215 היה בשנת 1889, המספר המחלט
הגדול בשנת 1920: 59.817; (אך בזר שדוקא בשנים האחרונות גדל בהרבה מספרם
המחלט והיחסי). חלוקת היהודים בארץ בלתי בריאה מבחינה כלכלית: 82% יושבים
בשבע ערים בלבד, מהם הרוב הגדול באמסטרדם. במשך עשרות השנים האחרונות
הולך ויורד אחוז הנוער בין היהודים, תופעה הנכרת גם באוכלוסייה הכללית במדה קטנה
הרבה יותר. בכלל גראה שויהודים בהולנד, כמו בכמה ארצות אחרות, מראים ביתר מהירות
כוח התנועה של האוכלוסייה הכללית: הן בנוגע לתולדה הן בנוגע לתמותה. שניים הניכרים
אצל היהודים מתגלים כעבר עשרים שנה לערך גם באוכלוסייה הכללית.

1709 Fogelson, S[amuel]. Przyrost naturalny ludności żydowskiej w Polsce. Warszawa, 1937. 16, [1] p. incl. tab. 8°.

—Instytut badań spraw narodowościowych. Prace Wydziału populacyjno-migracyjnego, Nr. 3.

"Przedbitka ze 'Spraw narodowościowych', rocznik XI, 1937."

"הרבני הטבעי של האוכלוסין היהודים בפולין". — בשנות 1931—1935 היה הרבני הטבעי

של היהודים 9.5 לכל אלף לעומת הרבני הטבעי אצל הפולנים: 13 לכל אלף.

1710 Jüdischer Kulturbund. Hamburg. Monatsblätter des Jüdischen Kulturbundes Hamburg. (Hamburg, Ackermann & Wulff), 1936. 8°. illus.

האחראי: Ferd. G o w a גל' א' יצא בספטמבר.

1711 Katchko, Adolph. עבודת אהרן Avodath Aharon; musical service for Sabbath evening, composed by Adolph Katchko. Issued as a publication of the United Synagogue of America. New York, Bloch Publishing Co., 1938. 2 p. l., 3-66 p., port. 4°.

המלים בעברית באותיות לטיניות או באנגלית.

Przysuskier, L. Cmentarze żydowskie w Warszawie. 1612 עיין מס' 1612.

1712 Reichsverband der jüdischen Kulturbünde in Deutschland. Pult und Bühne; ein Almanach hrsg. vom Reichsverband der jüdischen Kulturbünde in Deutschland. Berlin, J. Goldstein, 1938. 109 p., 1 l., illus., ports. 8°.

מחבר: K. Singer: Jüdischer Kulturbund in Deutschland. — W. Levie: Der Reichsverband stellt sich vor. — K. Pinthus: Das Schauspiel. — M. Wiener: Der jüdische Vortrag. — M. Nussbaum: Kultur und Religion. — M. Osborn: Die jungen jüdischen Künstler. — H. Zander: Hinter den Kulissen des jüd. Kulturbundes Berlin. — G. Hirschfeld: Die Schriftsteller und der Kulturbund. — H. Adler: Der jüd. Komponist. — L. Weltmann: Kritik und jüd. Theater.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 1355, 1360, 1401, 1408.

בלשנות

1713 Aešcoly, A[aron] Z[eaew]. L'hébreu moderne, leçon inaugurale du cours d'hébreu moderne à l'École nationale des langues orientales vivantes <20-XII-1937>, par A.-Z. Aešcoly. Paris, P. Geuthner, [1938 ?]. 28, [2] p. 8°.

1714 *La huitième campagne de fouilles à Ras-Shamra-Ugarit* <printemps 1936>. Paris, Geuthner, 1937. [125]-255 p., illus., pl. 4°.

"Extrait de la revue Syria, 1937".

מהמעטפת. את הקודמים ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 228-230.

התכן: Rapport sommaire suivi d'études sur les textes et inscriptions.....

Ch. F.-A. Schaeffer: Rapport sommaire. — E. Forrer: Note sur un cylindre Babylonien et un cachet Hittite de Ras Shamra. — Ch. Virolleaud: États nominatifs et pièces comptables provenant de Ras Shamra. — F. Thureau-Dangin: Trois contrats de Ras-Shamra.

*1715 Spitaler, Anton. *Grammatik des neuaramäischen Dialekts von Ma'lūla (Antilibanon)*. Leipzig, F. A. Brockhaus, 1938. XXV, 225 p. 8°.

ספרות יפה עברית של ימי הביניים

1716 ברכיה בן נטרונאי הנקדן. הוספות על משלי שועלים של רבי ברכיה בן נטרונאי הנקדן; שמנה משלים חדשים. מוציאם לאור דוד שמואל לאווינגר. בודאפשט, (דפוס F. Gewürz), תרצ"ח. 22 ע' 8°.

1717 גוטפריד, מרדכי. המשוררים העבריים בספרד. אסליה ורוסיה. מן ימי הביניים עד החזוה אברהם מאפי; סקירות ובקרת. וינא. דפוס "ויקטוריה", תרצ"ד. 16-3 ע' 8°. = חוברת נ"ח. — מהמעטפת.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 1356, 1381, 1477.

ספרות יפה עברית חדשה

1718 בדר, מנחם. עליה ב'; מחזה בארבע מערכות. הוצא ע"י ההנהגה העליונה של הסתדרות "השומר הצעיר" העולמית. ירשה, הקואופרטיב השומרי המרכזי, 1937. 56 ע' 8°. = ספרית הבמה השומרית, מס' 2. את הקודם בשורה זו ראה ק. ס. שנה י"ד ע' 366.

1719 גוטפריד, מרדכי. המשורר החדש ותעודתו המוסרית והאסתטית. וינא, תרצ"ד. 16 ע' 8°. = חוברת נ"ז.

1720 הדואר, ח. א. פרידלנד. ב. הדואר" שנה י"ח גל' לה <תקכ"ב> מכ"ז מנחם אב תרצ"ט. ע' 621-624, 632-633.

מאמרים ורשימות על פרידלנד מאת מ. ריבולוב, ד. פרסקי, א. שפיזהנדלר, י. פורת, י. גורדון ושיירים עליו מאת ש. גינצבורג, מ. פיינשטיין, א. א. ליסצקי, בייגרפיה קצרה של המשורר ותאור הווייתו.

1721 פרץ, יצחק ליבוש. ספורים מאת יצחק ליבוש פרץ, ערוך על ידי שלמה גולדמן. שיקגו, המדרשה ללמודי היהדות, תרצ"ח. XVII, 308 ע', פורטרס. 8°.
= ספריה למתלמידים. ספר ד' — מנוקד.

התכן: הקדמה. — חיי פרץ (שניהם באנגלית). — שהשמחה במעונו. — ארבעה דורות — ארבע מיתות. — אם לא למעלה מזה. — שמעיה הגבור. — מנדיל בריינהוס. — הקדיש. — האוצר. — למראשותיו של גוסס. — המחשבה והכנור. — רשימת מלים (מלון עברי אנגלי), ע' 205—308. בכל העמודים למטה מהטקסט פירוש אנגלי למלים "הקשות".

1722 קפלן, יששכר. מעברות: דרמה עברית אקטואלית ב-3 מערכות ואפילוג. בילסקי-פודל, המועצה בביה"ס "תרבות", תרצ"ז. 25, [1] ע', 8°.

מלבד אלה עיין גם בדפוסים א"י מס' 1326, 1333, 1337, 1342, 1367, 1372, 1411, 1412, 1440, 1441, 1442.

ספרות יפה יודית

1723 בושאסטאוויצקי, ז. פיר דיכטער אין "מסדה": (א) נתן ביסטריצקי, (ב) אברהם שלאנסקי, (ג) אורי צבי גרינבערג, (ד) יצחק למדן, אנטווערפן, (דפוס M. Jacobowitz), 1937, 19 ע', 8°. בסוף דבוקה פתחה: "חקון טעות".

1724 בליי, אברהם. זינגען מיר א לידעלע; [שירים]. פאריז, (Imp. S. N. I. E.), 1938, 46, [2] ע', 8°.

1725 גראס, נפתלי. אידן, צווייט בוך. גויארק, ארויסגעגעבן מיט דער מיטהילף פון דעם ארבעטער רינג בילדונגס קאמיטעט, 1938, 136 ע', 8°. שירים — את הקודם ראה ק. ס. שנה ז' ע' 424.

1726 זאמלביכער, 4. רעדאקטירט: י. [וסף] אפאטאשור. ה. לייבוויק (פסידונים של לייבוויק האלפערן). גוי יארק, (אטלאנטיק), 1939, 382 ע', [1] דף, 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 350.

התכן: שירים מאת א. שמרי, (לייזער ציפרעס, ע' 5—40), ק. מאלאדאוסקי (קטע מראמה, "שינדל קאנארי"), מ. קאץ, א. לעיעלעס, י. עמיאט, י. פאפערניקאוו. מ. ראויטש. — פון דער אעברעאישער פאעזיע: י. ל. גורדון: צווישן צייגער פון לייבען (בין שני אריות), ש. טשרניחובסקי: עלקעס חתונה (חתונתה של אלקה), יידיש י. י. שווארץ. — ספורים: מ. בורשטיין: יעקב אין רחל, י. אפאטאשו: יום הדין — דרמות: מ. גיציס: בטחון, אהרן צייטלין: אין קיינעמס לאנד — מאמרים: י. גאטליב: א. לעיעלעס, ה. לייבוויק: דער גייער (וועגן מנחם באריישע), נ. מייזל: קאדיע מאלאדאוסקי, ל. קעניג: דארף די יידישע ליטעראטור א מיסיע?

1727 יהואש [=יהואש שלמה בלומגארטען]. א בינטל יהואש ברויז. [ניו יורק, באדן], 1937, 3—22 ע', 8°. מהמעטפת.

החוברת כוללת 11 מכתבים של המשורר המנוח אל פרופ' י. דוידעו ויל, א. הכרבי, ר' חיים הלר, ש. וויטקביץ. מכתב אחד נכתב מרחובות. — בתחלת החוברת ע' 1—9 מבוא מאת ב. וויטקביץ.

1728 ליטערארישע בלעטער. לייזיק-נומער. בתוך „ליטערארישע בלעטער“ שנה ס"ז גל' 6/7 מ 3 מערץ 1939. ע' [81]—88. פורטרטים. 4°.
מאמרים ורשימות על ה. לייזיק מאת נ. מייזל; י. אפאטאשו, מ. בארייטא, וו. נאטאנאן, ג. פאמערנאן וישי מאת ז. וויינפער.

1729 ליטערארישע בלעטער. 15 יארגאנג, גל' 40—39 (751—750): יוביליי-נומער. 750—טער נומער פון די ליטערארישע בלעטער. (Warszawa), 21 אקטאבער 1938. [637]—[675] [1] ע', פורטרטים, פסטימיל. 4°.
הגליחן כולל שירים מאת ה. לייזיק, י. אשענדארף, מ. בראדערזאן, ז. וויינפער, ש. וואלמאן, ק. ליט, א. סלאנימסקי (בתרגום צ. בעקער), א. סוצקעווער, א. ה. פענסטער, אהרן צייטלין, ר. ה. קארן, י. רובינשטיין, י. שודריך, י. שטערנבערג, וב. שנאסער; ספורים מאת פ. הירשביין, מ. בורשטיין; מאמרים מאת מ. הייכערס: 750 נומערן „ליטערארישע בלעטער“, ד. ר. י. א געשפרעך מיט י. אפאטאשו, ז. רייזען: גאליציע אין דער יידישער קולטור, נ. מייזל: ה. לייזיק, מ. נאדיר: וועגן זך אליין, מ. סודארסקי: דער כח פון ליבע און עקשנות, ג. פאמערנאן: י. אפאטאשו נייע דערציילונגען, פ. פרידמאן: יזכור-אויסשטעלונג פון יעקב וויינלעז, מ. אלטמאן: די מאדערנע יידישע טראגעדיע, מ. קיטאי: י. א. הייסענבערג, דער יובל-צוזאמענפאר פון יידישן אריסטאטל — פאראיין (א געשפרעך מיט א. מארענוסקי), א. גראנאן: 750 מאל עקשן, ש. שטערן: 15 יאר ליט. בלעטער, באגרייטונגען.

1730 מארקיש, פרץ. אויפגאנג אפן דניעפער; פאעמע. מאסקווע, „עמעס“, 1937. 317 ע', [1] דף, פורטרט. 8°.
בראש השער: פערעצ מארקיש — העורך: י. גוסינאו.

1731 פריינד פון דער יידישער גימנאזיע ביים צב"ק אין ווילנע.
רעפערטואר פון י. גערשטיינס, כאר ביי דער געזעלשאפט „פריינד פון דער יידישער גימנאזיע ביים צב"ק אין ווילנע“, טעקסטן פון די לידער און קורצע ידיעות וועגן די קאמפאזיטארן. (D. Krejnes, Wilno), [1937], [16] ע', 8°.

1732 פרץ, [יצחק] לייבוש. נישט פארמשפט. אינסצעניזירט פון משה פאפערין, ווילנע. „נייע יידישע שול“, 1937. 6, [2] ע', 8°. (ביבליאטעק „שול'טעאטער“).

1733 קאפלאן-מערעמינסקי, רחל. דערציילונגען. מיט א פארוארט פון הלל צייטלין. ווארשא, (דפוס „Pośpiech“), 1935. [1] דף, 46 ע', 8°.
שלשה ספורים (שהחלי, די פרומע טרוי, הערשעלע), שפורטו מעבונה של במחברת ע"י הלל צייטלין, אשר ביזו מסרה המחברת את כתביה לפני מותה.

1734 שלום עליכם. אינסעניזירטע ווערק אין 12 בענדער. באנד 1—3, 6—12. 11 נרכים. מאסקווע, „עמעס“, 1935—1937. 8°. העורך: א. פרומקין — בראש השער: שאלעם אליכעם — דתכן: באנד 1: קאסרילעוועק, 1935. 382, [2] ע' עם הקדמה מאת י. דאברושין ע' 5—[22]. באנד 2: אייזנבארג-שיכטעס, 1935. 347, [2] ע' עם הקדמה מאת י. דאברושין, ע' 7—[25]. באנד 3: מאנאלאג, 1936. 351, [2] ע', [1] דף, עם הקדמה

מאת י. דאברושין. ע' 5—[16]. באנד 6: מאטל פייסי דעם כאונס. 1936. 327. [4] ע' עם הקדמה מאת ר. רובין. ע' 5—30. באנד 7: מענאכע-מענדל. 1936. 258. [2] ע' עם הקדמה מאת א. כאשין. ע' 5—[17]. באנד 8: גאנצ טעווע דער מילכיקער. 1937. 282. [1] ע' [2] דף. עם הקדמה מאת א. כאשין. ע' 5—[21]. באנד 9: דראמאטישע שריפטן. 1937. 589. [4] ע' עם הקדמה מאת י. דאברושין. ע' 5—[28]. באנד 10: מיטעס פאר יידישע קינדער. 1937. 394. [1] ע' [2] דף. עם הקדמה מאת ר. רובין. ע' 5—[30]. באנד 11: ארעמע און פריילעכע. 1937. 441. [4] ע' עם הקדמה מאת א. כאשין. ע' 5—[26]. באנד 12: בוך 1: יידישע ראמאנען (סענדער בלאנק און זיין געזינדל. — סטעמפענין). 1937. 313. [2] ע' עם הקדמה מאת ש. קליסעניק. ע' 5—[18]. באנד 12: [בוך 2]: יידישע ראמאנען. יאסעלע סאלאוויי. 1937. 302. [2] ע'.

ספרות יפה לועזית על נושאים יהודיים

1735 Barzilai, István. Még mindig ; novellák. Cluj, Fraternitas, 1937. 139 p., 1 l. 8°.

קבץ נובלות.

1736 Byron, George Gordon Noel. Kain ; ein Mysterium, übertragen von Ernst Blass. Berlin, Schocken, 1938. 75 p. 8°.

=Bücherei des Schocken Verlags, 89. Lord Byron : בראש השער.

הספר תורגם עברית ע"י דוד פרישמן והתרגום יצא בורשה, בהוצאת חרשת, תר"ס.

1737 Disraeli, Benjamin, Earl of Beaconsfield. Tancred ; oder, Der neue Kreuzzug ; Roman. (Übers. und bearb. von Julius Elbau). Berlin, Jüdische Buchvereinigung, 1936. 317, [1] p. 8°.

הספר במקורו הופיע בשנת 1847 ; הספר תורגם עברית ע"י המשורר יהליל (יהודה לייב לוי) ויצא בורשה בשנת תרמ"ב בשם "נס לגויים או טנקרד".

*1738 Farrell, James Thomas. No star is lost. New York, Vanguard Press, 1938. 637 p. 8°.

מחיי המתגרים היהודים.

1739 Ibn-Sahav, Ari. A kátrányosok kalandjai ; héberből fordította : Patai Gusztáv. [Budapest], Mult és jövő, 1938. 58, [1] p., 1 l., port. 8°.

בראש השער : Ari Ibn-Zahav

תרגום פרקים מהספר "אלה מסעי הזפתים" ; ראה ק. ס. שנה י"א ע' 152.

1740 Landsberg, Alice. Neue Stadt bei Tel Aviv ; Roman... Berlin, J. Goldstein, 1937. 146 p. 8°.

1741 Lehrmann, Ch[anan]. Du symbolisme au sionisme. (Le poète André Spire.) Paris, Boivin & cie, 1938. [465]-479 p. 8°.

"Extrait de la Revue des cours et conférences <15 juin 1938>".

1742 **Lewisohn, Ludwig**. Los últimos días de Shylock <El mercader de Venecia> por Ludwig Lewisohn. Versión castellana de Roman Jimenez. Buenos Aires, Editorial Israel, 1938. 225 p., 1 l. 8°. —Biblioteca de la editorial Israel, no. 3.

את המקור האנגלי ראה ק. ס. שנה ח' ע' 241; תרגום גרמני ראה שנה ט' ע' 222.

1743 **Liebermann, A.** The Jew in English literature from the Elizabethan age to 1914. Cz. Cieszyn, (typ. W. Nitkiewicz), 1938. 119, [1] p. 8°. Diss. Cracow.

*1744 **Meller, Sydney**. Roots in the sky. London, Macmillan, 1938. 579 p. 8°.

מחיי המהגרים היהודים בארצות הברית.

1745 **Morgenstern, Soma**. Der Sohn des verlorenen Sohnes; (ein jüdischer) Roman. Berlin, E. Reiss, (c 1935). 2 p. l., 7-337, [1] p., 1 l. 8°.

1746 **Rachel** [pseud. of Rahel Bluwstein]. Lieder, hebräisch und deutsch; ausgewählt und übersetzt von Ruth Ollendorff. 2. Aufl. Berlin, Hechaluz-Verlag, 1937. 65, [2] p. 8°.

את התוצאה הראשונה ראה ק. ס. שנה ט"ו ע' 353.

1747 **Шолом-Алейхем**. Повести и рассказы; подготовили к печати: А. Воробейчик, И. Друкер, И. Шнеер «Окунь». Киев, Гос. издат. национальных меньшинств УССР, 1939. 216, [2] стр., 1 л., портр. 8°.

העורך הראשי: Ш. Козинский. "Юбилейное изд. 1859-1939."

— שלום עליכם: ספורים. הכינו לדפוס: א. וורובייציק, י. דרוקר וי. שניאאר-אקין — קובץ ספורים וקטעים (פרגמנטים) שנכתבו רוסיית ע"י המחבר ושנדפסו בשעתם בכ"ע

(רוסים-יהודיים ורוסיים) שונים.

התכן: Мечта моя Роман моей бабушки. Типы малой биржи. Стихотворения в прозе. Бабушкины сказки. По этапу. Мопка коноград. Наши дети. Три дамы. В эту ночь. Волосы горят. Автобиографические заметки.

1748 **Шолом-Алейхем**. Рассказы для взрослых и детей. (Перев., ред. комм. и вводная статья Д. Волкенштейна. 2-ое исправл. изд.). Киев, Гос. издат. национальных меньшинств УССР, 1939. 445, [1] стр., 1 л., портр. 8°.

העורך הראשי: Ш. Козинский. "Юбилейное изд. 1859-1939."

— שלום עליכם: ספורים לנזילים ולילדים. תרגום ערך וצרף באורים ומבוא ד.

ולקנשטיין.

התכן: Ножики. Флаг. Ханукальные деньги. Часы. У дая Агасфера. Окра-
ченный праздник. Рябчик. Мертвый пятрус. На скрипке. Мафусаил. Песеле. Уродец.

Предпраздничная эмиграция. Юла. Пожалей все живое. Гецл и его двойник Балда. Учитель Бойаз или детская забастовка. Молодой король. Ужин у дяди Герца. Три головки. Из автобиографии. Эсфирь. Разбойники. Песня песней.

1749 **Шолом-Алейхем**. С армарки; перев. с еврейского Б.И. Маршака. Киев, Гос. издат. нацменьшинств в УССР, 1938. 1 предв. л., 302, 2 стр., портр. 8°.

העורך: "Юбилейное изд. 1859-1939." III. Козинский

„שלום עליכם: מהיריד; תרגום מיוחד מאת ב. י. מרשק.“ — תרגום האוטוביוגרפיה הבלתי גמורה של שלום עליכם „פנים יארידי“. המקור יצא בני-יורק בהוצאת „חארהיים“ בשנות 1916—1917. תרגום עברי מאת י. ד. ברוקוביץ, בשם „חיי אדם“, יצא בהוצאת שטיבל בני-יורק, תר"ם ובורשה, תרפ"ד.

ספרות הנוער

1750 יעקבלב, [אלכסנדר סטיפנוביץ?]. רואלד אמונדסן. תרגום ועבר עפ"י המקור הרוסי של יעקבלב ע"י ב. פומרנץ <עד הפרק „במלכות“ > וד. שולקס <מהפרק „במלכות“ עד הסוף >. ורשה, „עולמי“, [תרצ"ח?]. [1] דף, 5—122 ע', פורטרט, תמונות. 8°. מוקד. מהמעטפת.

1751 אפאטאשו, יוסף. גארעק סטריט; דערציילונגען, ווארשע, „קינדער־פריינד“, 1936. 45, [1] ע', [1] דף. 8°.
=Kinder-Frajnd. A. 1936. No. 17.

1752 טייכמאן, משה. נאענט פון ווייטנס. פאר אנדערע קינדער. באארבעט: מ. מאן [= פסעוודאנים של משה טייכמאן]. ווארשע, „קינדער־פריינד“, 1935. 15, [1] ע', ציורים. 8°. על המעטפת השמאלית: צווייטע אייפלאגע.
=Kinder-Frajnd. B. Marzec 1935. No. 1.

1753 מאלאדאווסקי, קאדיע. אפן בארג; [שירים]. (New York). קאאפעראר טיווער פאלס־פארלאג פון אינטערנאציאנאלן ארבעטער ארדן, (1938). 72 ע', תמונות. 8°. („יונגווארג“ ביבליאטעק).

1754 מארק, יודל. אלע מאמעס זיינען שיין <לויט מ. י. בערדיטשעווסקי קין >. ניו יארק, קינדער רינג ביי דעם בילדונגס־קאמיטעט פון ארבעטער רינג, (c 1937). 48 ע', תמונות. 8°. (קינדער רינג ביבליאטעק).

1755 מארשאק, ס[אמואל יאקאוולעוויטש]. די פאסט. יחיד: מ. מאן [= פסעוודאנים של משה טייכמאן]. ווארשע, „קינדער־פריינד“, 1935. 14, [1] ע', ציורים. 8°.
=Kinder-Frajnd. B. Marzec 1935. No. 2.

המקור: Самуил Яковлевич Маршак. Почта

שירים. על המעטפת השמאלית: צווייטע אייפלאגע.

1756 פער אונסקאיא. א. הירשעלע, יידיש: ש. האלקין. (ביכל 1—2). הארשע.
 „קינדער־פריינד“, 1936. 31 ע' צוירם. 8⁰. = קינדער פריינד, (נומ. 15—16). (ביכל. ב).
 בשני קונסטרים במינד דפים אחד. בקונטרס ב' שער על המעטפת.

1757 קינדער זשורנאל (צום 80 געבוירנסטאג פון שלום-עליכם). ב. קינדער
 זשורנאל 20 יארגאנג, נומ' 2, מאי 1939. [1] — 13 ע' פורטרטים. 4⁰.

התכן: ש. סיימאן: שלום עליכם (ביאגראפיע). — י. ג. [ויכברג]: יונגעלעך און
 מיידעלעך ביי שלום עליכמען. — ווערטלעך פון שלום עליכעס ווערק (געזאמלט פון
 ל. שפיטאלניק). — י. ראלעווא-זילבערבערג: ש"ע אין קאפענהאגן אין יאר 1914. — שלום
 עליכם: עמיגרנטן (מאטל. פייט דעם חזנס). אינסציענירט פון י. גריכבערג.

1758 שינדלער, אליעזר. צווישן טאג און נאכט: מעשהלעך פון פארשידענע
 פעלקער און שבטים. ניינטע זאמלונג. ווילנע, „גריניקע ביימעלעך“, 1937. 47. [1] ע' 8⁰.

1759 שלום עליכם. טעויע דער מילכיקער, באארבעט פאר יונגס. מ. סיימאן.
 פארווארט פון ש. מענדעלסאן. הארשע, „קינדער פריינד“, 1936. 64 ע' 8⁰.
 = Kinder-Frajnd. A. No. 22. 25 Maja 1936.

בראש השער: שאלעם אליכעם.

1760 Braverman, Mrs. Libbie L. Children of the Emek..., illustrated by Temima Nimtzowitz. New York, The Furrow Press, (c 1937). VIII, 118 p., 1 l., illus. 8⁰.

1761 Buber, Martin. Předsudky mládeže; próslav k židovské mládeži v Praze dne 13. ledna 1937. Praha, vydano Sionistickým obvodným výborem pro Čechy, [1937]. 15 p. 8⁰.

אט דערבים בגרמנית ראא ק. ט. שנה ט"ז ע' 93.

1762 Conovitz, Michael. Dorothy and David explore Jewish life. Cincinnati, The Union of American Hebrew Congregations, 1938. XVIII, 206 p., illus. 8⁰.

(Commission on Jewish Education... Union graded series, ed. by Emanuel Gamoran).

1763 Hirsch, Leo. Das Lichterhaus im Walde; eine Erzählung für die jüdische Jugend..., mit vielen Bildern, von Ludwig Schwerin. Berlin, Kedem, (c 1936). 107 p. incl. illus., pl. 8⁰.

1764 Romano, Šemuel. Bajke, priče, slike Šemuela čike. Zagreb, Omanut, 1938. 95 p. incl. illus., 1 pl. 4⁰.

משלים, אגדות וחמנות מאת הודו שמאלי.

1765 Segal, Samuel M[ichael]. The "Shamus" and the Sexton; a battle of wits between the "Shamus" of the Chanukah candles

and the Sexton of the synagogue. New York, Bloch Publishing Co., 1937. 14 p. 8°.

מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 1340, 1374, 1394, 1416.

חנוך-והוראה

1766 בריומן, אלטר יעקב מאיר. ספר לשון הים; כולל מאמרים בשאלות החינוך היהדות מאת אלטר יעקב מאיר בריומן... (Białystok, דפוס „Feniks”, תרצ"ה.
[2] דף, VI ע' 30 דף, 8°. בסוף הספר דף 21—30: ששה מאמרים ביוזית.

1767 חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלם. ורשה. ידיעות על הלמודים באוניברסיטה העברית בירושלים בשנת ה'תרצ"ה — 1939/40. הוצאת למעמדים מפולנית. ורשה. חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים. תרצ"ט.
[1] ע' 8°. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 484.

1768 החנוך העברי; רבנו, ניר-ירק, אגודת מנהלי בתי התורה והשיבות בני-ירק וסביבותיה בסיוע ההסתדרות העברית באמריקה. תרצ"ח. 8°.
העורכים: קלמן וייטמאן, י. ז. פרישברג, פנחס ורדאי. — חוב' א' יצאה בניסן.
„מגמתנו... היא כפולה: לתת בטי לרעות החדשות המתהלכות בקרב החונכים — הסופרים בנוגע לחנוך העברי מצד מצבו הפנימי והחיצוני, וכמו כן לשמש בימה לסובי המורים והמנהלים שרובם להם נסיונות מרובים בתוך המחלקה ומחוצה לה.” (מהמערות).
מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 1300, 1303, 1338, 1344, 1350, 1423, 1456.

ספרי למוד

1769 אורצקי, י. עמ' היסטוריה עברית לבתי ספר. חלק שני; משיבת ציון עד חתימת המשנה. [ניו יורק], חש"מ, (c1938), 92, [4] ע' מפות, תמונות. 8°. מנוקד.
בראש השער: י. ארצקי. את הקודם ראה ק. ס. שנה ט"ז ע' 106.

1770 דיווונסקי, א. א. זוטא. לרגעים; לוחות שמשניים לתלמידי בתי-הספר בארצות-הברית... Y. M. & Y. W. H. A. Talmud Torah, Bronx, (c1937), 31 ע' 8°.
מלבד אלה עיין גם בדפוס א"י מס' 1325, 1329, 1332, 1341, 1364, 1384, 1391, 1395, 1407, 1429, 1434.

ספרי מדע כלליים בעברית

עיין בדפוס א"י מס' 1378, 1385, 1420, 1437.

שונות

1771 ארצות-הברית. הקים. חקת ארצות-הברית של אמריקה. תרגום דינאל פרסקי. ניר-ירק, ההסתדרות העברית באמריקה. תרצ"ח. 14 ע' [1] דף, 8°.
שער נוסף באנגלית:

The Constitution of the United States of America. Tr. into Hebrew by David Persky.

ישראל דודון ז"ל

(תר"ל-תרצ"ט)

בשנים האחרונות נתרופפה בריאותו והוא היה חלש וידוע חולי, ואף על פי כן הודיעה השמועה הפתאומית, שהנה בא קץ לחייו עלי אדמות של חכם ותיק זה, שכשאתה בא לעמוד על אפיו ולציין את טיב עבודתו המדעית אינך ידע אם להרים על נס את מידת שקדנותו, שלא ידעה ליאות, או את השלמות והדייקנות שבחיבוריו, שכמעט לא הניחו מקום לאחרים להוסיף על דבריו או לתקנם; אם את חוק הרצון וכח ההתרכוז העצום, שנתנו לו את העוז לבצע בכחות עצמו מפעלי-מדע ענקיים, שבנוהג שבעולם יש צורך בעשייתם לחבר שלם של מלומדים ועוזרים על ידם, ואם את גדולת ההשגה והיקף התנופה, שלא נתנו לו מעולם להסתפק במועט ולהציב לו מטרה קרובה, או את חוש-התגלית הנפלא וחזות התגלית, שהספיקו בידו לפענח צפונות ולהוציא תעלומות גנוזות לאור, ואכן זו היתה גדולתו, שכל התכונות המצוינות הללו היו לאחדים בידו, מצורף למידת האשכולית שבידיעותיו, שהכשירה אותו להקיף כל נושא מדעי שעסק בו מכל בחינותיו ומכל צדדיו.

עבודתו המדעית הראשונה, שפרסם אותה לאחר תעיות וגישושים ראשונים של מתחיל כסופר סאטירי וכחוקר הספרות האנגלית¹, ספרו על הפארודיה בספרות ישראל (1907), כבר הצטיינה בכל המעלות הטובות שנמנו למעלה, כשבא דודון לחקור בפינה נידחת זו של הספרות העברית, מצא לפניו רשימה ביבליוגרפית של שטקנשניידר על "מורים ופארודיה" שהכילה זכרון של 31 פארודיות, ואילו הוא אסף וקרא לצורך חיבור ספרו סך 500 פארודיות בעברית ובשאר לשונות ישראל, ומספר גדול מהן בכתבי יד. הספר פותח בחקירה מושכלת ורחבת אפק על מדותיה הספרותיות ויסודותיה הפסיכולוגיים של הפארודיה, מרצה את התפתחותו ההיסטורית של מקצוע ספרותי זה בישראל לתפוצותיו וללשונותיו, למן נצני הראשונים בתלמוד ועד לאחרוני הפארודיסטים שבסוף המאה ה-19, שגם דודון אחד מהם, ומסיים במחקר ביבליוגרפי מקיף, שבחלקו הגדול יש בו משום פרסום ראשון ליצירות פארודיסטיות מרובות שלא נודעו

1) בטופס של מאמרו על "היחודי בספרות האנגלית" (נובמבר 1895), הנמצא בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים ושיש בו הקדשה בכ"י לד"ר י. ל. מאגנס, נכתב דודון לידידו זה: "סלח נא לי על חטאת נעוריי".

עדיין. שילוב מוצלח זה של תישוב כל החומר וריכוזו, חקירה ספרותית מעמיקה ומחקר ביבליוגרפי רחב היה מכאן ואילך אחד היתרונות שנשתבחו בהם ספרי של דודון. לפי נטייתו של דודון למיצוי וריכוז ועל פי הכלל שלו, "עבודה גוררת עבודה" (ספר הזכרון לכבודו של לינדה ר. מילר עמ' א) נוצרו מסביב ל"פארודיה" ולאחריה כמה מחקרים חשובים בתחומים גובלים, והגדול שבהם הוצאת "ספר השעשועים" לר' יוסף אבן זבארה (1914).

בבקורת שכתב אלכסנדר מארכס על ה"פארודיה" (REJ, LVII, 314) הוא משבח את הספר "ללא כל צמצום וללא כל הסתייגות" כ"עדות לשקדנות קיצונית ולרוח בקרית איתנה" וכ"תרומה יקרת ערך לתולדות הספרות העברית", ורק על דבר אחד הוא מצטער, ש"חקירות מעמיקות כגון אלה לא הוקדשו למקצוע חשוב יותר. היסטוריה של השירה העברית כולה, למשל, היתה ממלאת חסרון מורגש... תביעה זו שנתבע דודון לגשת למפעל עצום כזה מראה בעליל, מה גדולה היתה מידת האמון המדעי שקנה לו עם ספרו הראשון. ואין ספק בדבר, שדודון היה מוכשר לכתוב את תולדותיה של השירה העברית כולה ובאמת שאף כל ימיו לכך, אלא שבאה הגניזה ואצירותיה המרובות במקצוע השירה והפיטו והוכיחה, שעדיין לא הגיע הזמן. בראשון משורת מאמריו "קטעי שירה מתוך הגניזה" (JQR, NS I, 105, 1910) הוא מזכיר את הנסיון הראשון לסיכום תולדותיה של השירה העברית לאחר חתימת כתבי הקודש, את ספרו של פראנק דליץ' Zur Geschichte der jüdischen Poësie (ליפסיה 1836) ואמר שעתה, לאחר שעברו שבעים שנה מאז הופיעו של ספר זה, "ונוספו בינתיים כמה שמות חדשים לרשימת המשוררים העברים הקדמונים וכמה יצירות חשובות יצאו לאור עולם, רוחות ההרגשה שכבר הוכשר הדור שייכתב שוב ספר מעין זה ובקנה מידה רחב יותר. אלא שעם גילוי הגניזה התגברה ההכרח. שעד שלא ייחקר מטמון חדש זה לחכמת היהדות יצטרכו כל מקצועותיה של הספרות העברית בימי הביניים, והשירה בתוכם, להמתין לכתובת תולדותיהם, או להיות צפויים לסכנה של יצירת בוסר". כמה נכוחה וישרה היתה דעה זו והוכיחו גילויי הגניזה שגילת דודון עצמו. הראשון בקטעי הגניזה שנתפרסמו על ידו משך אליו את תשומת לבו משום שזכר בו כמה פעמים הביטוי "מחזור ינאי". זאת היתה הידיעה הראשונה על מציאות אוסף של פיוטי ינאי, פייטן גנוז זה שהיה לחידה בעיני כל חכמי ישראל מימות ש"ר ואילך, וודאי לא עלתה אז על דעתו של דודון שעתיד הוא עצמו לגלות ולפרסם חלק מסוים של "מחזור ינאי" (1919). גילוי זה הוא אחד החשיגים הגדולים ביותר בפעולתו המדעית של דודון, מפעל שהעמיד את כל חקר הפיוט על יסודות חדשים ופתח פתח לידיעה רחבה יותר ולהבנה חדשה של ראשית התפתחותו. מעשה הגילוי עצמו מתוך צילומי פאלימפסטיים יש בו מן

היסוד הרומנטי שבכל תגלית גדולה וכבר סופר כמה פעמים ונזכר גם על דפי עתון זה (ק"ס ט"ז 288). ארבעה דפים אלה שהכילו שבעה שירים מקרובות יוני חוללו מהפכה בחקר הפיוט. משום שהשכיל דודון על ידי חקירה ממצה ומדוקדקת לעמוד מתוכם על כל דרכי יצירתו של הפייטן, על עניניו ולשונו וביחוד על חוקי הבניה של קרובותיו, ואם זכינו בינתיים לראות את דובי פיוטיו של יוני מכונסים ועומדים על מסגרת, הרי זה מכח כחו של דודון בא ונזהה. את מחקריו בשרידי הגניזה השלים דודון בספר כבוד משקל "פיוטים ושירים מן הגניזה שבמצרים" (1928) שהופיע כחלק שלישי מגנוי "שעכטער", אוסף של 241 פיוטים ושירים שיש בהם שוב מגילויי משוררים בלתי נודעים מתקופת צמיחת הפיוט.

לשיא עבודתו המדעית הגיע דודון בספרו המונומנטאלי בן ארבעת הכרכים „אוצר השירה הפיוטית" (1924—1933), שיד כל עוסק במדעי ההזדהות ממשמשת בו, מפתח לכל מבואיו, חדריו ומחבואיו של בית נטות השירה העברית של ימי הביניים, החלל ידיעות ביבליוגראפיות מפורטות על שלשים ושת אלפים שירים ופיוטים שנתחברו על ידי אלפיים ושמונה מאות משוררים „מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית ההשכלה", ובשירי קודש עד זמננו. גם בעבודתו זו עמד לפני דודון חזונו וראש מאוייו, הלא הוא חיבור מקיף על „קורות השירה והפיוט, חוקי השיר והמליצה, חקר לשון הפיוט וכר". כשם שקדם לכן חסמה את הדרך לחיבור זה הגניזה במה שלא נדפסה, כן עמד לו לשטן עתה פיונרם הגדול של אוצרות השירה והפיוט, שכבר בא בדפוס, במחזורים ובקבצים ובמאספים שונים ובכל רחבי ספרות ישראל. „אין לנו שיר, אפילו אחד ממאה מכל הרומש הרוחני שהניחו אחריהם סופרינו ומליצינו מימי הביניים, היו לנו פייטנים בארץ ישראל, מקוננים באשכנז, סלחנים ומשוררים בספרד, מליצים באיטליה, בעלי מסחרין בתימן ובכל אתר ואתר היו לנו שלוחי צבור שעמדו ובקשו על נפשם ועל נפשות שולחיהם — הנוכל לקרוא כלם בשם? ואיה איפוא בקשותיהם ותחינותיהם, שיריהם ומליצותיהם?" (אוצר ח"א XV). ולמען חשוף את מקומם של הבקשות והתחינות, השירים והמליצות שיקע דודון עצמו בעבודה ביבליוגראפית-סדרנית ענקית, שיש בה רוב יגיעת מוח ויגיעת בשר, מפעל אדירים שלקח עשרים שנים תמימות ממיטב שנות חייו ושבצדק כינה אותו שמחוני (התקופה כ"ג 504) בשם „חרף נפש מדעי". כשפתח דודון בעבודה לא ראה בה אלא מעשה הכנה לתיאור מקיף של תולדות השירה העברית על כל יצירותיה ויוצריה, לכל תכניה וצורותיה, ובינתיים הזקין ורפו ידיו ונמצא זוכה לעשות מלאכתם של אחרים, שיכולים להשתמש ביגיע כפיו לצרכם ולהנאתם ואפילו שלא לקרוא את שמו עליו. אבל דודון עצמו לא הקפיד על כך, שכן כל ימיו עבד את עבודתו שלא על מנת לקבל

פרס ומבלי לרדוף אחר כבוד-סופרים. הוא היה „מאושר, שעבודתו שהתחיל בה לפני עשר שנים עברה בינתיים לידים צעירות“ (JQR, NS XXIX, 366).

אלה קצות פעולותיו המדעיות של דודון, רעדין לא נזכרו כמה ספרים יקרים שכתב, כאותה „מחברת משירי קדש“ לר' שלמה בן גבירול (1923), אנתולוגיה של המעלים בשירי הדתיים של רשב"ג המשובחת בטוב טעמה ושבמבואה האנגלי גילת דודון יותר מבשאר ספריי את הנפש הפיוטית העמוקה ששכנה בו בעצמו, וכ„ספר תשובות ר' סעדיה גאון על שאלות חזי הבלכי“ (1915) ו„ספר מלחמות ה'“ להקראי סלמון בן ירוחם (1934), שהוציאם לאור במהדורות ראיות למפת. ומי ימנה מספר לכל אותם המאמרים המרובים המפוזרים על פני כתבי עת ומאספים שונים וכולם יש בהם מגילוי כל ניצוצות כשרונו המדעי המיוחד במינו? רק ביבליוגראפיה מפורטת תוכל לחשוף את היקף עבודתו לכל רוחבה ועומקה. ועתה צרף לזה את עזבונו הספרותי שהגית אחריי ברכה ושהנגלות שבו כסידור רב סעדיה גאון ואוסף הפתגמים העבריים מימי הביניים, כבר היו לפני גמר מלאכתו ושהנסתרות שבו אינן ידועות לפי שעה אלא למקורביו. אכן, חיים מלאי יגיעה ועבודת הקדש, שהיתה תפארת לעושיה ותפארת לעם ישראל וחכמתו, הגיעו לקצם, ואנחנו המתאבלים על אבידה שאינה חוזרת אין לנו אלא להתפלל תפילה קצרה: „יהי רצון שיחזר תלמידיו כמותו“

בנימין קלאר

הפצת ספרים בתימן ע"י שליחי ארץ ישראל

מאת

ש. אסף

מפרקי „ספר המוסר“ למשורר התימני זכריה בן סעדיה אלצאהרי, שנתפרסמו ע"י מר אברהם יערי (ירחון „סיני“, ניסן תרצ"ט) גודע לנו שבשנת של"ט, בא לתימן כשליח ישיבת טבריא „ר' אברהם בכ"ר יצחק אשכנזי, מארץ האמורי והפרזי, בספרים רבים, גמרא ופירושים ותורות חשובים“. מר יערי הביע את דעתו כי ר' אברהם אשכנזי זה הוא המדפיס הצפתי הידוע, ובשנת של"ט עזב את צפת כדי ללכת בשליחות א"י לתימן ולשאר ארצות המזרח ולמכור בדרך נסיעתו את ספרי דפוסו ושאר ספרים. ר' אברהם הוא לפי ידיעותינו עד עתה השליח הא"י הראשון לתימן, וגם הוא ראשון לשלוחי א"י בכלל שעסקו בגב שליחותם במסחר הספרים, ואולם ראשון הוא ולא אחרון. מן התעודה שאני מפרסם כאן נראה שבשנת תצ"ה מתחברים שלשה שותפים לעסק של מכירת ספרים עברים בערי תימן. אחד מהם, ר' נסים נוח, הוא בעל הכסף שקנה את הספרים מכיסו והוציא עליהם סכום גדול של עשרים ושנים אלף מאידי. והשנים האחרים הם העוסקים בהפצת הספרים ובמכירתם. אחד מהם, „החכם המרוזם כמח"ר יעקב בוגשיניר“ הולך לתימן בשליחות חברון טוב"ב. חברו ר' רחמים נוח משתדל לקבל שליחות חשובה מירושלים ולשתף בה גם את חברו ר' יעקב, וזה דבר השליחות:

בקולות תימן הסילו סמוך לאתרו זמן „על כל איש ואיש מתושבי תימן“ קצבה מיוחדת בסך מאידי אחת לשבוע לטובת מוסדות ירושלים¹. ראשי ירושלים הכינו כתבים לערי תימן כדי לזרזם על מעשה טוב זה ואת הכתבים רצו לשלוח באמצעות ר' נסים הנז', השולח את ספריו למכירתו לתימן. ר' נסים, שישב כנראה במצרים, החליט בדעתו לכתוב להם, שהוא מוכן אמנם להגיע את הכתבים לערי תימן, אבל ברי לו שהכתבים לבדם „לא יעילו ולא יצילו שום דבר מהקצבה ואפילו פרוטה קטנה“, והוא מציע לראשי ירושלים „שישלחו כתבים — לקהלות תימן — בשם ה"ר יעקב וה"ר רחמים הנז' (הם שותפי לעסק) ויעשו אתם שלוחים לגבות להם הנדבה הנזכרת ויתנו להם פרי שליחותם כמנהג כל השלוחים“. אם הצעה זו תתקבל יהא חלקו של נסים בריחא ממכירת הספרים גדול יותר, ובמקום חמשים אחוז יקבל ששים.

1) תקנה חשובה זו הונהגה בתימן ע"י השד"ר ר' יהודה דואן שהלך בשליחות ירושלים, בשנת ת"צ בערך, „לכל ערי אנאדול (=אנאטוליה) ותימן לצעות קביעות הפארה“. ע"י יערי שם עמ' תד.

חוץ מספרי השותפות הנביל אתו השד"ר ספרים משלו למכירה בסך של אלפים ושבע מאות מאידי. את הספרים שלחו דרך נמל ג'דה. דרך נמל זה נסע לתימן גם ר' יעקב ספיר, השד"ר הראשון שהביא עמו כתבי־יד מתימן, ומאותו זמן התחילו להוציא ספרים מתימן יותר מאשר לתכניס אליה. יהודי תימן חבבו את הספר בתבה יתרה⁽²⁾, ואצרות חשובים של כ"י וספרי דפוס נאצרו שם. סמוך לזמן שבו נכתבה התעודה שלנו התחילו ספרי הדפוס דוחקים יותר ויותר את כה"י מן השוק, וישן מפני חדש הוציאו. ר' יחיא הכהן אלעיראקי כפה על י"ט בתי כנסיות בצנעא לקבל את המחזורים הנדפסים ורק בשלשה בתי־כנסיות, הכינו עצמם לעמוד עליו במקלות ולא אבו לשמוע לו⁽³⁾.

התעודה המתפרסמת בזה, שמוצאה מן ה"גניזה" הקהירית, שמורת באוסף

קנטבריא וסימנה היא 4²² I 13

בפנינו עדים חותמי מטה ודאו, החכם המרום כה"ר יעקב בנושינייר יצ"ו והגביר נשא ונעלה הגבאי המפואר ראש משמרה כה"ר נסים נוח יצ"ו וגיסו הכה"ר רחמים נוח יצ"ו בכה"ר אברהם נ"ע, הודאה גמורה, שנשתתפו יחד שותפות גמורה במכירת ספרי לימוד שקנה אותם מכיסו ה"ר נסים הנ"ו והוציא עליהם כמה הוצאות, וגם מה שצריך להוציא עליהם עד הגעתם לג'דה לבית אלפקי⁽⁴⁾ אשר שם. ועוד נתן להם ה"ר נסים הנ"ו כ"דו ואטלו⁽⁵⁾ להתעסק בהם שם, ועלה סכום הספרי לימוד והוצאות ודמי הכרו והוצאות כלם ששה ועשרים אלף ומאתים ושלשה ושבועים מאי' כסף דיואנים, שזה פרטם: דמי כפרי לימוד והוצאות בסך שנים ועשרים אלף ושש מאות ושבועים ושנים, ודמי הכרו ואטלו הנ"ו בסך שלשה אלפים ושש מאות ומאידי אחד, וכל כאשר לכל נתן אותם ה"ר נסים הנ"ו לחת' יעקב ולה"ר רחמים הנ"ו למכרם בערי תימן, וקבלו עליהם הח' יעקב וה"ר רחמים הנ"ו להשתדל בשותפות הנ"ו בהשתדלות גמרץ וחריצות גדולה, מבלי עצלה והתרשלות כלל, ולקרב השבת וחריצת ולרחק הנזק וההפסד ח"ו וחפץ ה' בידם יצלחו, ולהתנהג בכל פריטתם בנגלה ובנסתר ביראת ה' באמת ובאמונה על קו הצדק והישר מבלי מרמה וערמה ותחבולה כלל, ומבלי הוראת שום פתח חתר לעצמם ומבלי הסתר שום דבר מאת רעהו, וימצאו ברכה, וכל מין שבת וריצה והנאה ותועלת שיומין להם השי"ת במכירת הספרים ובמכירת כרו ואטלו הנ"ו אחר כל מיני הוצאות מכל עשרה חלקים יקח ה"ר נסים הנ"ו חמשה חלקים בינו ובין שותפיו הנודעים לו, וח' יעקב הנ"ו יקח שלשה חלקים וחצי,

(2) ש. ד. גיטיין, קרית־ספר שנה י"ד, עמ' 259 הערה 10. מן התעודה שלפנינו אנו רואים שמנהגם של שד"רים היה לתת מתנות־ספרים לבעלי בתים חשובים ונתנו להם מתנות רבות בעבורם.

(3) שם עמ' 268. (4) = פקיה, איש הבקי בדיני האסלאם. (5) צד־קשוס ואטלוס.

הה"ר רחמים הגו' יקח חלק ומחצה, וכן ח"ץ בהפכו, ולהיות כי בעה"ק ירושלים [כתבו] כתב[ים] לערי תימן הגו' על יד הר' נסים הגו', שישלחם לשם על אודות קצבת המאידי הנהוגת בכל שבע על כל איש ואיש מתושבי תימן, ורצה הר' נסים הגו' לשלוח לעה"ק הגו' תשובה על ענין זה, באמור שהכתבים לבדם הגם כי יגיעו לערי תימן לא יועילו ולא יוצילו (1) שום דבר מהקצבת ואפי' פרוטה קטנה, ואם יראה בעיניהם ישלחו כתבים בשם הר' יעקב והה"ר רחמים הגו' ויעשו אותם שלוחים לגבות להם הנדבה הגו', ויתנו להם פרי שליחותם כמנהג כל השלוחים ואז יתקיים הדבר, ובכן תקנו ביניהם תנאי גמור ומפורש, שאם יבאו להם הכתבים הגו' בסדר הגו'ל, או כל מין שבה וריוח שיבא מצד פרי שליחותם זה יתחלק ביניהם בזה האופן, מכל עשרה חלקים יקח הר' רחמים הגו' שבעה חלקים וח' יעקב הגו' יקח שלשה חלקים, ומהריוח שיבא בספרי למוד הגו' כרו ואטלו הגו' לא יתחלק ביניהם בסדר הגו'ל, אלא יתחלק ביניהם בזה האופן, מכל עשרה חלקים יקח הר' נסים הגו' ששה חלקים וח' יעקב הגו' יקח שלשה חלקים והה"ר רחמים הגו' יקח חלק אחד, וכן ח"ץ בהפכו, ואם לא ישלחו עה"ק הגו' כתבים ולא ירצו בהם אז תהיה החלוקה בסדר הגו'ל. ולהיות כי הר' רחמים הגו' הוליד גם כן עמו ספרי למוד למכרם בערי תימן בסך שנים אלפים ושבע מאות ומאידי כסף דינאנים, תקנו ביניהם שכל מין שבה וריוח שיוצא להם השי"ת יתחלק ביניהם בזה האופן, מכל עשרה חלקים יקח הה"ר רחמים הגו' שבעה חלקים וח' יעקב הגו' יקח שלשה חלקים, וכן ח"ץ בהפכו, ואין לה"ר נסים הגו' שום חלק עמהם כלל. ולהיות כי הח' יעקב הגו' הוא הולך גם כן בשליחות עה"ק [חב]רון תר"ב לערי תימן הגו', הנה כי כן התנו ביניהם תנאי גמור ומפורש שבזה האופן, שקבל עליו הח' יעקב הגו' שאם [נתן] מהספרים הגו' לשום בעל הבית הדר שם בערים ההנה ויתנו לו מתנות רבות בעבורם, או יתננה מהם בתחלה הספרים שנתן במתנה כפי הערך שיהיה שיה בשוקא חריפא במקומות ההמה, והגותר יתחלק לשני חלקים חלק אחד יהיה לעה"ק חברון הגו' וחלק השני יחלקו אותו ביניהם בזה האופן, מכל עשרה חלקים יקח הר' יעקב הגו' ששה חלקים וחצי והה"ר נסים הגו' יקח שלשה חלקים וחצי. עוד התנו ביניהם שכל מין שכירות הדרך שמוכר בה ספרי למוד מלבד שכירות כל הספרים יתחשב לשני חלקים חלק אחד יהיה על חשבון עה"ק חברון הגו' חלק השני יתחשב על חשבון שותפות הספרים הגו', וקנינו מידם על כל הגו'ל קנ"מ במדל"ב כתחז"ל (2) דלא כאסמכתא דלא כטופסי דשטרי לעצתם ורצונם הטוב ובשברעה וכו', והיה זה בשליש ראשון לחדש תמוז שנת הת"צ וחמש ליצי' תרי נסחי' (3) וקיים.

(6) = קנין גמור ומחוזק במנא דכשר למקניא ביה כתקנת חכמים זכרם לברכה.

(7) היינו שמן השטר הזה של שותפות והכנו שתי העתקות בשביל הצדדים.

ההתנגדות להדפסת חומשים וסידורים על ידי גויים

מאת

א. מ. הברמן

הקדמונים לא ראו און בהתעסקותם של גויים בספר העברי — בתיקונן, כתיבתו ומכירתו. במה דברים אמורים? כשלא היה חשש זיוף, ובפירוש נאמר: „לוקחין מן הגוי ספרים תפילין ומזוזות ובלבד שיהיו כתובין כתיקונן. ומעשה בגוי אחד שהיה מוכר⁽¹⁾ את הספרים בציידן ובא מעשה לפני חכמים ואמרו מותר ליקח הימנו" (תוספתא ע"ז ג, ו—ז; גיטין מ"ה, ב). אמנם לא התירו חכמים כתיבת ספר תורה, תפילין ומזוזות על ידי גוי, שכן הם תשמישי קדושה ומן הדין שתהיה כתיבתם על ידי יהודי. הידוע להזהר והראוי לסמוך עליו שיכתבם לשמם. ואמרו: „כתבו (ספר תורה) נכרי יגנו" (גיטין שם); „ספר תורה תפילין ומזוזות שכתבן... נכרי... פסולין" (מנחות מ"ב, ב). אבל על ספרים עבריים אחרים שנכתבו על ידי גוי לא חל שום איסור ומותר היה להשתמש בהם, אלא שמקרים כאלה היו רק יוצאים מן הכלל, ועובדות חשובות אינן ידועות בנידון זה. ידועות לנו כיום העתקות עבריות שתוקנו בימי הביניים על ידי מומרים ואפילו גויים, אלא שכולן נכתבו בשביל גויים; לא נאסרו ליהודים לכתחילה, אבל ידעו כי לא יסמכו עליהן. לפרקים שימשו גויים כציירים לכתבי יד עבריים כגון הגדות, מחזורים וכדומה ולא התנגדו חכמים לכך, שכן היו הציירים הללו אומנים ומעשיהם הוסיפו נוי לספר, ובהשגחתם של יהודים לא היה בהם חשש.

גם בתקופת הדפוס, החל מראשיתה, לא ניתנה שום התנגדות להתעסקותם של גויים ואפילו מומרים בספר העברי, ועשו את „מלאכת הקודש" באין מפריע. ומכיון שקדושה זו שחלה על ספרי תורה ושאר תשמישי קדושה שמצותם כתיבה ביד — לא חלה כלל על ספרי דפוס, הרי לא באה שום הגבלה למעשי ידיהם בשטח זה. המדפיסים הודיעו לפרקים קרובים על התעסקותם של נכרים בבית הדפוס ולא חששו להפסד; וגם כשלא הודיעו על כך לא היו נזהרים לכסות על הדבר ונודע ברבים. בסוף פירוש רש"י על התורה, ואדי אלחגארה רל"ז נאמר: „צייר חדש שמחני פידרו די ואד אלחגארה"; פרנציסקו דא בולוניא צייר אותיות לבית דפוסו של גרשם שונצינו; בסוף המחזור קראקא חש"ד (רצ"ח—רצ"ט) נאמר: „סליק תפלת היהודים אש' יקראו מגזור נדפס על ידי הניס העליץ בקראקו הבירה"; נוצרים יסדו בתי דפוס עבריים והרבו להדפיס ספרים ולהגדיל

(1) מוכר, נראה כי גרסא זאת היא עיקר, ולא „מיתב".

תורה ולהאדיר, וחשיבותם המרובה נודעת עד היום הזה, ולא הם המדפיסים הנודעים לתהילה דניאל בומברג, אליוזי בראגדין וכו'; הרבה מתנצלים המוציאים לאור על השיאות שבספרים ותולים אותן במסדרים הגויים, בספרם אנב אורחא גם על עבודה בשבתות.²

רק ממקום אחד ידועה לנו ההתנגדות נמרצת להדפסת חומשים וסידורים על ידי גויים במשך כמה מאות שנים, מקושטאנינא. עיר זאת היתה חשובה מאד בבתי הדפוס העבריים שבה, ומטעמים מובנים לא התעסקו שם במלאכת הדפוס. אלא יהודים או גרים, ונוצרים רק כיוצאים מן הכלל³. ואם נאמר כי התחרות עם מדפיסי ויניציאה גרמה להתנגדות זאת נחקרב לאמת. המתנגד הראשון הנודע לנו היה רבה של קושטאנינא, ר' אליהו ב"ר בנימין הלוי (מת אחרי שנת ש') בעל „זקן אהרן" (תנא דבי אליה), קושטנדינה תצ"ד ו"מאמר כל דאי" (בתוך „תומת ישרים"), ויניציאה ש"פ, וכל המתנגדים שבאו אחריו הסתמכו עליו. ר' אליהו הלוי אשר בדרשותיו בשבתות את שימושם של חומשים וסידורים שנדפסו על ידי גויים חזר ואסרם באחת מתשובותיו (זקן אהרן סי' ק"ע). על האיסור הנ"ל חזר ר' חיים אלגאזי (במאה השבע-עשרה) ששימש ג"כ רב בקושטאנינא, והוא מביא בספרו „בני חיי", אורטה קיוואי תע"ב⁴ את תשובתו של ר' אליהו הלוי, ואביא כאן בקיצור את דברי ר' חיים אלגאזי בצירוף התשובה: „...מצאתי כתוב תשובה כתיב' יד מהרב רבי אליה הלוי בעל מאמר כל דאי שדימה ספרי הדפוס לס'ת שכתבו מין ואס' לקרוא בתומשי' מודפסים ולהתפלל בסידורי תפילת יען שהם מודפסים מהגויים ולפי שאין ס' מצוי אעתיק תשובתו וז"ל: בהיות שכבר עבר מהדבור מה שעבר בשבת לעיני הקהלות לאפרשי מאיסורא ושלא לתית תפלתם תועבה בין צבור בין יחיד והבאתי קצת ראיות היו חדשות אצל השומעים ואחרי כן שמעתי שפסקו להתיר קצת מבלתי שישאלו את פי אותם המתירי' לדעת סבת האיסור ומבלתי חשש על חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר והכרחתי להרחיב הדבור ... גוים הללו שעובדים לישו שקראו אותו אלוה וחושבים האזכרות שהם כגויים לו תרי כלם בשריפה הם עומדים הלא נראה שכבר נמצא דפוס⁵ שהביא ממעשיהם שחקק בראשו צורת תלוי מצד אחד

(2) עיין א. יערי „תלונות המגיהים על הדפסה בשבת ע"י גויים" בק"ס שנה י"ג

עמ' 524-528, ושנה ט"ו עמ' 500-501.

(3) עיין א. יערי „גרים במלאכת הדפוס" בק"ס שנה י"ג עמ' 244-247; „עבדים

וסחר עבדים אצל היהודים בימי הביניים" לש. אסף בציון שנה ד' עמ' 115 הערה 163.

(4) על ספר זה ועל דברי א. יעללינעק להלן העירני א. יערי.

(5) אינני יודע לאיזה דפוס של חברית החדשה מתכוון המחבר.

וצורת תלוי מצד אחר ושם המפורש מרובע כתב' באמצע לאותיותיו יתברך שמו מפי הכופרים שעתידיים ליתן את הדין הם והמחזיקין בידם וא"ת ויהי שכתבת גמי אסורה אבל זאת אינה כתיבה הא ליתא מכמה אנפי חדא שחקיקה בין בולטת ובין שוקעת הויא כתיבה... וכן בנדר' שלפנינו שמיני' והמשומדים להכעיס כותבים אותה ומשקיעים הדפוס של אותיות בנייר ורושם הכתב פשיטא דהויא כתיב' תמה... שאני אומ' שאין לך כתיבה טובה הימנה מה לי כתב השם בקלמוס א' מה לי בד' קולמוסים שמשים בהם דיו ומשים על הגי' ודחוק וכותב... הכלל העולה הוא שחטאתם כתובה בעט ברזל ועופרת ומה שכתבו גוים שהם מינים לע"ז וכ"ש אלו המשומדים שידעים רבונם ומכוונים למרוד בו ועליהם אמרו רז"ל אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי ראוי לישרף אות' ואת אזכרתי' וא"ת שדוקא ס"ת או חומשים שקורים בהם בצבור ויש להם קדושה יתירה החמירו חכמים אבל בסדורי' אין להם קדושה כ"כ הא ליתא שהרי בסדורי' יש בהם שמע והיה אם שמע ויאמר ועוד יש בהם קריאת המועדים ועשרת הדברות והרבה מכתבי הקדש ופסוקים של תורה... וכולה אולת שאין להשתמש בו במקום קדוש כ"ש להתפלל בו לגבות... דהיינו תפלה בספרי ע"ז... וכל שכן שהדפוס כתיבה תמה היא ואסורים מטעמא שהזכרנו והארכתי בזה מפני הרגל עבירה שכבר הרגילו בו רבים... אליא הלוי' (דף ס"ב, ב—ס"ג, א).

מענין כי המגיה של הספר הנ"ל, ר' יעקב ו' פורנא, הוסיף תשובה ארוכה לדברי ר' אליהו הלוי וצידד להחזיר חומשים וסידורים שנדפסו על ידי גוים, ואלה דבריו בקיצור: „אמר המגיה מידי עוברי את התשובה ואת אשר נגזר עליה מהר' הגדול מהר"ר אליא הלוי בעל מאמ' כל דאי מנחתו בעדן גן אלקי' המה בנויות על שרשי התלמוד ועל דברי הפוסקי' ראשונים ואחרונים אדניה הטבעו ומה אדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו אך בראותי חומר האיסור וחז' כל ישר' לפי דבריו תפלתם תרעב' ואנחנו שמענו אבותינו ספרו לנו מנהגם של ראשונים כך הית' ואין פוצה פה ואין גם א' מעת שיצא לאיר העולם ונתגלה הדפוס לחוש לכל זה ובודאי כל כי הא מנהגם של ישראל תורה... גם מהר"י תגיז בהקדמתו לסדר מעד כתב בפשיט' המדפיס בשבת חייב משר' כותב גם המגן אברה' כתב בסי' של"ד ורפ"ד שהדפוס כתיבה תמה היא ואחרי החיפוש באמתחר הפוס' ראיתי למחרשד"ם ב"ח י"ד סי' רפ"ד שהדפוס הזה כחזיקת... אבל לע"ד לא כן אנכי עמדי דאימה אחיה מקר' לדחות דאף דחקיק' מקרי כתיב' דפר' לאו כתיבה היא... אתאן למח שדימה הרב הפוסק החומשי' וסדורי התפלות לס"ת תפילין ומוזות... דאין דמיונו עולה יפ' והמרחק ביניהם דהא טעמא דספר תורה ותפילין ומוזות חזי משר' דבעינו כתיבה לשמה וסתם גוים לא כתבי לשמה... ואם כן החומשים דלית בהו צורך לכותבם לשמה פשיטא

דמותו לקרוא בהם והוא הדין בסדורי התפילות דלית בהו קדושה כ"כ ... נראה לע"ד דלא יש בו מקום לאסור ... באופן שמכל דברי הרב הפוסק אין שום ראייה לאסור לקרוא אם בחומשים ואם להתפלל בסדורים ... הצעיר יעקב ו' פורנה" (דף ס"ג, א—ס"ד, א).

ואמנם גם מדפיסי קושטאנטינא לא קפצו על דברי המתנגדים ולא הכריזו בדפוס על ספריהם כי לא נדפסו על ידי גויים. ויש לשער כי לא עשו זאת מחמת דרכי שלום ומחמת היראה, שלא יגרמו המדפיסים המשתמשים בגויים או מדפיסים נוצרים לחרם על ספריהם מחמת הרשות בארצותיהם. רק בתקופה מאוחרת, בערך, אנו קוראים בשני ספרים הכרוזות מפורשות כי לא נדפסו על ידי גויים, ואלה הם:

(א) „סידור בית תפלה נדפס מחדש ... מסודר בסדר הרמז מפי כתבי האר"י לוריא ולה"ה ונוסף בו דבר חדש שם הו"ה ככתבו ... נדפס בקושטאנטינא שנת ... להתחלל (=ת"ק)".⁽⁶⁾ ב„לעין הקורא" נאמר „ועוד בה מלתא בטעמא והיתה לבא"ר כי סידור זה נדפס על ידי ישראלים אשר הרב הגדול מגדולי האחרונים בעל מאמר כל דאי הנדפס בספר תומת ישראלים בספרו זקן אהרן הוכיח במישור בסי"ק"ע שאוסר איסור עולם להתפלל בסידור שהדפיסו גוי וכן כתבו שאר האחרונים אשר כל הסידורים הבאים מארץ אחרת בהאי פחדא יתבי כי כן מנהג שאר מדינות ודי למבי"ן".

(ב) „תקוני שבת מאיש האלהי קדוש יאמר לו בוצינא קדישא נהורא עמיה שריא כמותר"ר יצחק לוריא ... עם תוספת מרובה ... במצות הגביר המרומם כמ"ר גד בכ"ר שמואל פואה יצ"ץ ובמלאכת הדפוס כולה לא שלח זר את ידו כי אם בני ישראל למלאות רצון יושבי קושטאנטינא יר"ה. בפיסא בשנת רחבה מצות"ך מאד (=תקנ"י) לפ"ק". והרי אנו רואים כי בשני ספרים אלה⁽⁷⁾ באה השפעה ישרה בנידון זה מקושטא⁽⁸⁾, כנודע לנו מקודם.

(6) ספר זה לא נרשם ב„שלשה דורות של מדפיסים אשכנזים בקושטא" לא. יערי בק"ס שנה ס"ז עמ' 107—108. הסידור הזה זאבא לבית הדפוס ע"י „החכם הנעלה כה"ר חיים גנדור בדפוס המדפיס הר"י יונה בכמות"ר יעקב ולה"ה".

(7) אפשר שהכרוז כזאת נדפסה גם בסידורי תפלה אחרים ובחומשים, ואבדו מחמת רוב שימוש.

(8) באיטליה עצמה לא חששו אף פעם להדפסה ע"י גויים, ובשאלות ותשובות ר' יצחק ב"ר עמנואל מלאטאש, יונה, תר"כ, נאמר בפירוש: „... היש שמות קדושים כשמות

במאה הי"ט היתה קצת התנגדות להומשים וסידורים שנדפסו על ידי גויים גם באוסטריה, וחד ההתנגדות הזאת אנו שומעים בדבריו הנמלצים של א. יעללינעק ב"קונטרס תרי"ג", ווינא תרל"ח, עמ' 20 הערה 2: "המ"ל והמגיה (של הספר עמודי שלמה לרש"ל, בסיליאה ש"ס, והוא ר' אליא לואנץ) אומר בהקדמתו שסבת גיאות הדפוס היא מפני שבעל הדפוס לא מבני ישראל הוא וביים השבת יערמה וכו' הקדים ג"כ לשערי דורא⁹). ההתנגדות הזאת ראייה נגד אותם המתחסדים האומרים בכסילותם שאין רשאי לקרות בספר שנדפס בשבת ופה ווינא מ"ס אחד הודיע בפומבי שחומשים שלו¹⁰) לא נערכו בשבת כמו לחם הפנים. מדפיסים משחיתים ומתחסדים בזמננו סדרי תפילות שלהם עצמם מנושא, תפלה קצרה, "הבינו" רחוקה ממנם וע"כ לא ידעו ולא יבינו"¹¹).

אמנם ידועה גם התנגדות לשימוש בכתבי הקודש שנדפסו על ידי חברת המסיתים אלא שכאן יש חשש זיוף וכדומה ואין זה שייך לעניננו.

הכתובים בתורה ולמה לא חשו בזה קדמונינו גאוני עולם אשר ראו הדפוס אלא פשיטא שאין בהם קדושה ולפיכך נהגו שלא לנהוג בהם קדושה כי הם נכתבים ע"י גוי בלי כונה ושלם לשם קדושה ולא נעשה על סהרת הקדש ויותר טוב להשתמש באלה הספרים מלהשתמש מהכתובים ביד איש יהודי שיש בהם קדושה יותר ואי אפשר להזהר בשמירת קדושתם כראוי" (עמ' 126).

(9) עיין א. יערי, "תלונות המגיהים על הדפסה בשבת ע"י גויים" בק"ס שנה י"ג עמ' 527 ס" 14.

(10) אינני יודע לאיזו חוצאה הכוונה כאן.

(11) העירני עוד מר א. יערי, שבשער ס', "הדרת זקנים", הקונים לליל שבועות לליל ה'ר' ול"ג בעומר, שנדפס בבגדאד תרכ"ו (אחד משני הספרים הראשונים שנדפסו בבגדאד) מתפאר המדפיס רחמים בן ראובן: "מיגהת בדיוק נאה בקדושה ובטהרה על ידי פועליה ישראל", וזהו איפוא הידיעה האחרונה מעין זו.

לקושים ביבליוגרפיים

מאת

אברהם יערי

5. סימני-לוח בדגלי המדפיסים והמחברים העברים

לזכר המדפיסים והמוציאים
ל' לוי סלוי לוי-אפשטיין ע"ס

מנהג הוא בישראל שכהן הנוטל ידיו לפני עלותו לדוכן לישא את כפיו, לוי יוצק מים על ידיו. הראשון שקובע את המנהג הזה הוא מרן ר' יוסף קארו ב"בית יוסף", המוצא את מקור המנהג בזהר: "ראיתי תאשכנזים נזהגים ליטול ידיהם בשעת נשיאות כפים אע"פ שכבר נטלו ידיהם שחרית ושמעתי שכן היו עושים ג"כ בספרד ושחיו הלויים יוצקים מים על ידיהם, ולא הייתי יודע מאין להם דבר זה ליטול ע"י הלוי עד שזכני ה' ומצאתי מפורש במדרש הזהר פרשת נשא וז"ל: תנא, כהן דבעי לפרסא ידיו בעי ליתוסף קדושה על קדושה דליתא, דיבעי לקדשא ידיו ע"י דקדישא, מאי קדישא, די לינא דיבעי כהנא ליטול קדושה דמיא מן ידיו... וכן ראוי לנזהג". (ב"י בסור א"ח הלכות נשיאות כפים סימן קכ"ח). ובהתאם לכך קבע מרן בשלחן ערוך שם: "והלוי יוצק מים על ידיהם".⁽¹⁾

בדורות מאוחרים התחיל ציור כד"מים משמש סמל ליוחס-לוי. החל מהמאה הי"ז ואילך אפשר למצוא ציורי כדים למאות על גבי מצבות ותשמישי קדושה של לויים, ממש כדי-כיתון לגבי כהנים. מאחר שלא נשתמרו כלי-קדש יהודיים רבים מימי-הביניים, קשה לקבוע אימתו התחיל ציור הכד לשמש סמל ללוי. ורק זאת נוכל לומר, שלפי החומר שבדיעו כיום היו המדפיסים העבריים האנשים הראשונים שהשתמשו בציור כד לשם כך, כשם שחיו הראשונים שהשתמשו בציור ידי-כיתון ליוחס כהונה.⁽²⁾ ולא מן-הנמנע שהמדפיסים חידשו את הדבר, ומהם ראוי וכן עשו בשאר תשמישי קדושה.

את הכד לסימן לוי כבר אנו מוצאים בספר העברי הראשון שנדפס באירופה המרכזית. הלא הוא הספר הראשון מדפוס פראג: סדר תפלות, שהדפסו

(1) העירני ידידי הרב שאל ליברמן שהמנהג נזכר כבר ע"י ר' מנחם מרקנאטי המסתמך על הזהר חדש: "ודע כי הכהן נוטל ידיו מן הלוי והלוי משרתו כאשר לבעלה, ובמדרש רות כהן העולה לדוכן ממי נוטל ידיו, הוי אמר מן הלוי דאיהו מסיטרא דשמאלא, למיתוי ימינא מתקדשא מגו שמאלא". (ר' מנחם מרקנאטי בפירושו על התורה פרשת נשא). אבל אין הוא מוכיח את המנהג בפסקיו.

(2) עיין מה שכתבתי ב"קריית ספר" שנה ס"ז, עמ' 259 ואילך.

נסתיימה בערב חנוכה בשנת רע"ג (1512).³ ספר זה נדפס ע"י ששה שותפים, מהם שנתנו את הכסף להדפסה ומהם שעסקו במלאכת-הדפוס ממש, ואלה הם: ר' מרדכי סופר מפראג, ר' מאיר ב"ר דוד כותב תפילין מפראג, המכנה את עצמו גם בראשיתיות מ'כ'ת'ם' לדוד, ר' ישעיה [הורוויץ] ב"ר אשר הלוי ז"ל, ר' יקותיאל ב"ר יצחק דן ז"ל, ר' שמריה ב"ר דוד, ר' שלמה ב"ר שמואל הלוי ז"ל. בחתימתם לספר זה אמרים המדפיסים: „ותשלם זאת מלאכת עבודת הקדש / במעלי שבתא בערב חנו כ"ה לחדש / פה פרגא בק"ק המפוארה / שהיא צבי לכל הארצות ועטרה / ותהי השלמתו בזאת הפעם / בשנת חבי כמעט ר"ג'ע' עד יעבור זעם / על ידי צעירי הצאן מחוקקי צדק / אשר העיר י"י את רוחם לחזק את בדם / הנרשמים בשמותם / איש על דגלו לבית אבותם / אשר במלאכת החקיקה מחזיקים / אלף המגן תלוי עליו כל שלטי המחקקים / ובזבד טוב יזכו להוביד / כל המחזיקים במגן דוד / ויזכו לרעות במרעה טוב ושמן / עם כל ישראל אחיהם ואמרו אמן / ברוך הנותן ליעף כח“.

בהתאם להבטחת המדפיסים בקולופון, חקקו ממולו דף מצויר הכולל שמות כל השותפים, וליד כל שם צויר דגל משפחתו. (עיין ציור א'). דף זה החתוך בעץ כולל במרכזו מגן דוד ובמגן. בתוך המגן הכתובת: „מרדכי סופר / מפראגא“. בסרט שממעל למגן הכתובת: „מרדכי ב"ר איטח [בן ר' אליעזר יראה טוב העולם] / שליט“ [שיחיה לאורך ימים טובים]. בפניות מגן-דוד מסקרונים. ממעל למגן-דוד כתר, וכן מתחתיו. מימנו ומשמאלו שלשה מגנים. מימין: מגן ובו כד בעל זרובבית, וממעל לו סרט עם כתובת: „ישעיה ב"ר אשר הלוי ז"ל“. למטה הימנו מגן ובו פרטומה של אריה הפונה שמאלה (האריה הבידמי). ובסרט שממעל לו אין כתובת. (שייך כנראה למגן שממולו, מגן ר' מאיר ב"ר דוד). למטה הימנו מגן ובו אותו אריה, וממעל לו סרט עם כתובת: „שמריה בר דוד שליט“. משמאל: מגן ובו צבי הפונה ימינה, וממעל לו הכתובת: „יקותיאל ב"ר יצחק דן ז"ל“. (ואינו יודע את זיקת הסמל לשם). למטה הימנו מגן ובו הכתובת: „מאיר ב"ר דוד שליט“ כותב תפילין מפראג-מ'כ'ת'ם' לדוד“. בסרט שממעל לו הכתובת: „מכתם לדוד“. למטה הימנו מגן ובו כד בלי זרובבית, ועליו תלחיה אלונטית. בסרט שממעל לו הכתובת: „שלמה ב"ר שמואל הלוי ז"ל“.

אחדים מהשותפים הנ"ל חדלו אח"כ מלהשתתף בדפוס פראג, ובמקומם באו אחרים, והחשוב שבהם, ר' גרשם כ"ץ, עמד מאז בראש הדפוס העברי בפראג.

3) מהספר הזה נשתמר רק טופס מקוטע אחד הנמצא בגניו בודליאנא, באוסטורד. את הקולופון וציור א' הבאתי כאן עפ"י הצילום של ד"ר ש. ליבן בלית מאמרו על הדפוס העברי בפראג במאה ה"י, שנדפס בקובץ:

Die Juden in Prag. Bilder aus ihrer tausendjährigen Geschichte, Prag, Bnaf Brith, 1927. pp. 88—106, Taf. I.

מהשתתפים הלויים נשארו עוד זמנמה ר' ישעיה הנורוויץ ב"ר אשר הלוי, שהשתתף עוד בהתחלת הדפסת חמשה חומשי תורה, רע"ד—רע"ז (אבל הפסיק את השתתפותו באמצע ההדפסה), ר' שלמה ב"ר שמואל הלוי, שהשתתף עוד בהדפסת סדר התפלות בשנת רע"ז, והמחזור כמנהג פולניה בשנת רפ"ב, והדפיס אח"כ בעצמו, יחד עם בנו יעקב, סדר תפלות בשנת רפ"ז. יחד עם ר' גרשם כ"ץ הצטרף לחבורת המדפיסים לוי נוסף, ר' מאיר ב"ר יעקב הלוי עפשטיין, ששמו מופיע בפעם הראשונה בקולופון לסדר הזמירות וברכת המזון, רע"ז. מאז מתחיל להופיע בקישוסי הספרים צורת שער שבעמודי הימני נראה מלאך אחוז מגן ובו כד. בפעם הראשונה מופיע סימן זה ב"יצירות מכל השנה" שנדפס בשנת רפ"ז. הדף המתחיל יוצר לשבת בראשית מוקף שער שבראשו נראה משה מחזיק בשני לוחות הכרית ובבסיסו דגם העיר פראג; בעמוד הימני מלאך נושא מגן ובו כד, ובעמוד השמאלי מלאך נושא מגן ובו מגן-דוד.⁽⁴⁾ כל השער המקושט הזה חוזר ומופיע בספרים שנדפסו שם ע"י ר' גרשם כ"ץ ובנו, כגון בקולופון סליחות, רצ"ה. וציור דומה, ובו המגן דוד מימין והכד משמאל, ובבסיס אריזה מחזיקים מגן עם ידי-כהן, נשתמר בשערים מדפוס פראג שנדפסו ע"י בנו ונכדיו של ר' גרשם כ"ץ עד הוצר הרביעי.⁽⁵⁾

באיטליה לא מצאתי כד בדגלי המדפיסים העבריים עד אמצע המאה השבע-עשרה, אעפ"י שהיו לויים בין המדפיסים הראשונים. בפעם הראשונה מצאתי סימן-לוח באיטליה בשערי ספרים שנדפסו בוויניציאה בדפוס וינדראמן בשנות ת"א—תס"ז: ס' "פנים חדשות" לר' יצחק ישורון, ת"א, ס' "יון מצולה" לר' נתן נטע הנזיר, ת"ג, וס' "טוב הארץ" לר' נתן שפירא הירושלמי, תס"ז. טעם הסימן הוא, שבשנים ההן עבד בדפוס וינדראמן בוויניציאה כ"עומד על הדפוס" (יחד עם וינטורין בכר דוד) ר' יצחק מן ה לויים, נכדו של ר' יהודה אריה ממדינא (בסוף "יון מצולה" הוא חותם בראשי-תבות "ימ"ה) והוא שהטביע את חותמו בשערי הספרים. בשני הספרים הנ"ל, ובודאי גם בספרים אחרים, יש לראות בראש שער ברוקי באמצעיתו מגינית (קרטוש) ובתוכה משמאל יד יוצקת מים מכד לתוך בריכה. (עיין ציור ב').

(4) עיין צילום בספרו של ח.ד. פריעדבערג, תולדות הדפוס העברי בערים אלה שבאירופה התיכונה, אנטורפן תרצ"ה, טבלא ג'. בקולופון לספר זה נזכרים רק "המחקקים מאיר-חיים", חיים הוא בודאי ר' חיים ב"ר דוד שחור, ומאיר הוא ר' מאיר מכתם לדוד וגם ר' מאיר ב"ר יעקב הלוי עפשטיין, שדגלי שניהם חקקים בקישוט זה.

(5) כגון: שו"ת הגאונים, ש"ן; צלחת יצחק, שס"ז; יריעות שלמה להרש"ל, שס"ט; מזמור לתודה לר"ש אריפול, ש"ע; אמרי בינה לר' יששכר בער, שע"א; באר משה לר' משה שערטלס, שע"ב; קרית חנה, שע"ב. והשוה ציור ד' במאמרי על ידי-כהן בדגלי המדפיסים (קרית ספר שנה ט"ז טבלא ד'), שבו אפשר לראות בצילום את החלק התחתון של הכד.

מצידו של ר' יצחק מן הלויים (ולא מאורי ווייבש הלוי מאמשרדס) למד מדפיס לוי אחר בויניציאה, ר' יעקב ב"ר יצחק הלוי, שהוא ובנו ר' יצחק הלוי, הדפיסו ספרים עבריים שונים בדפוס בראגאדין בסוף המאה השבע-עשרה ובתחילת המאה השמונה-עשרה (עד שנת ת"ע—1710 לערך). בשערי ספרים שנדפסו אצל בראגאדין בויניציאה בימים ההם, יש לראות בראש השער על גבי הכרכב בין שתי כתובות-עמודים מרובעות ובלטות, מגינית שמעליה עציץ מעלה פרחים ובתוכה משמאל יד יוצקת מים מכד לתוך בריכה, ובימי הברך ר' יצחק הלוי נוספה מעל לכד הכתובת, "יצחק לוי ה"י". (עיין ציור ג'). סימן זה מצאתי בשערי הספרים: שפר התקונים, תנ"י (בלי הכתובת); שפר התקונים, תס"י (עם הכתובת); מחזור כמנהג בני רומה, ת"ע (עם הכתובת). ובודאי הוא נמצא גם בספרים שנדפסו לפני כן.

מלבד סימן זה היה להם לר' יעקב הלוי ובנו ר' יצחק הלוי סימן-לוייה אחר בבסיס השער בצורה זו: אפריו עם שריגי עלים, שבו נוסאים שני רביות מגינית ובה קשת רבועה (Vierpass); בתוכה מימין יד יוצקת מים מתוך כד לתוך קערה הנישאת על גבי יד היוצאת משמאל למטה. (עיין ציור ד'). סימן זה מצאתי בבסיס שער ס', "מדע אהבה וזמנים" להרמב"ם, תס"ג; בס', "שלחן הפנים" בלאדינו, תע"ג; בס', "חובת הלבבות" בלאדינו, תע"ג. ובודאי נמצא אף הוא בספרים שנדפסו לפני כן.

מר' יצחק מן הלויים למד גם המדפיס האמשרדסי ר' אורי ווייבש ב"ר אהרן הלוי, שעבד תחילה בבית-דפוס שונים באמשרדס ולאחרונה בדפוסו של עמנואל בנבנשתי, ובשנת ת"ח פתח לו בית-דפוס משלו. מתחילה לא קבע לו ר' אורי ווייבש שום דגל משלו, אלא השתמש בדגלו של בנבנשתי, אריה נשען אל מגדל, כגון בשער ס', "מכלל יופי" לר' שלמה ך' מלך, שנדפס אצלו בשנת ת"כ, או לא קישט את השער כלל. בפעם הראשונה מצאתי סימן-לוייה של ר' אורי ווייבש באמצע שער ס', "קטרת המזבח" לר' מרדכי ב"ר נפתלי הירש איש קרעמזיר, שנדפס אצלו באמשרדס בשנת ת"כ. צורת הסימן: אפריו עשוי שריגי עלים ופרחים; בכל צד משני צדדי בתוך מסגרת עגולה שני דגים הפונים זה לימין וזה לשמאל⁶; במרכז האפריו יד מימין יוצקת מים מכד לתוך קערה העומדת על שלחן. (עיין ציור ז'). גם לאחר שקבע לו ר' אורי ווייבש

6 ד"ר י. זנה מביע דעתו ("קרית ספר" שנה ט"ז עמ' 387) שדגים הם סמל-לוייה.

איני מסכים לדעה זו, כי נמצאים דגים בדגלי מדפיסים שהיו ישראלים גמורים, ולעומת זה אין למצוא דגים אצל שום מדפיס לוי מלבד ר' אורי ווייבש ונכדיו. ואני מקוה להרחיב את הדיבור על כך במאמר מיוחד.

ציורים מפותחים יותר לדגלו, המשיך להשתמש בציור זה בפנים הספרים לשם קישוט ומילוי חלל ריק, כגון: בס', "קטרת חסמים", תל"א; בסוף דף ג' אחרי הקדמת המחבר; בס', "קרויבץ", תל"א, מעבר לשער וגם בסוף הספר; מעבר לשער ס', "תורת לקח טוב", תל"ה; בסוף, "סדר המעמדות", תמ"א; ועוד.

בשנת תכ"ב, עם התפתחות בית-דפוסו, חתך לו ר' אורי ווייבש לספריו בגודל 4° שער מיוחד שכולו בא להעיד על יחאסו מבית לוי, וכך צורתו: שער ברוקי שמשני צדי גמלונו יושבים רביות פורשי-כנפים ומצקים מים מתוך כדים על ידי כהנים העומדים לצד העמודים כשהם פונים חוצה; בין שני כנפי הגמלון שני דגים על גבי שריגים ומעליהם ראש רביה פורש-כנפים; בשני בסיסי העמודים שני ציורים המרמזים לשבט לוי: מימין ציור "האומר לאביר" (דברים ל"ג ט') ומשמאל "מעשה שכם" (בראשית ל"ד). (עיין ציור ה'). שער זה נמצא: בס', "מנהגים" עברייטיטש, תכ"ב; הגדה של פסח, תכ"ב; תהלים, תכ"ד; סדר מעמדות, תכ"ד; נחלת שבעה, תכ"ז; תורת לקח טוב, תל"ה; ועוד.

רש"י ואסיף ר' אורי ווייבש לחתוך בשביל ספריו שער מקושט חדש שבראשו קבע את דגלו בצורה זו: גמלון של שער ברוקי שבמרכזו מגינית ובתוכו משמאל יד יוצקת מים על שני דגים מצולבים שמתחתם סכין; מתחת למגינית תלוי זר-עלים. (עיין ציור ו'). הסכין המופיע כאן בפעם הראשונה הוא לדעתי סכין-מילה.

ובא להעיד שר' אורי ווייבש היה מחל. ציור זה, בשער העשירי במתכנת השערים של בנבנשתי, מצאתי בפעם הראשונה בשער ס', "קיקיון דיונה", תכ"ט. בבסיס הימני של שער זה נמצאת חתימת האמן המחתך-בעץ CVS היא חתימת האמן

האמסטרדמי הנוצרי Christoph van Sichem הצעיר, שחתך את כל השערים המקושטים של דפוס בנבנשתי (מפי שאפשר לראות מחתימתו). אפשר שר' אורי ווייבש לקח שער בנבנשתי מן-המכון ורק שינה בראשו את הדגל, ואפשר שהאמן חתך במיוחד שער בשביל ר' אורי ווייבש, ואז נצטרך לומר שהאמן האריך ימים.⁷) ציור זה נמצא אח"כ בראשי שערי ספרים רבים שהדפיס ר' אורי ווייבש, כגון: קרויבץ, תל"א; תנ"ך בלשון אשכנז, תל"ט; "מגדל דוד", ת"ם (ואף כאן חתימת האמן); סדר תפלות מכל השנה, תמ"א; ועוד. וריאציה של סימן זה נמצא בספרים קטנים בבסיס השער, כגון בס', "שלחן טהור", תמ"א.

ר' אורי ווייבש חקק את סימני-הלוח שלו גם בשערים פיתוחי-נושט שפותחו במיוחד לספרים חשובים מסוימים, כגון התנ"ך בלשון אשכנז תרגום ר' יקותיאל בליץ. בשער מקושט פיתוחי-נושט (הקדום לשער העיקרי) אשר לתנ"ך זה, אנו מוצאים בשני צדי בסיס השער שני מגינים: במגן-שמאל יד-יכון יוצאת מתוך

(7) עיין על אמן זה אצל

v. von Wurzbach, Niederländisches Künstler Lexikon II. p. 620

עננים ומעוטורות כתר, ומתחת לקו על גבי צלחת שתי כוסות וכלי אחר שקשה להכיר צורתו. במגן שמשמאל יד יוצאת מתוך עננים מימין ויוצקת מים על שני דגים מצולבים שמתחתם סכין. (עיין ציור ח'). שתי הכוסות משמשות לדעתו ליציקת מים על ידי הכהן, ובוזה הפכו גם הידים שבצדן לסימן לזיוה, כשם שהפך הכד בצד ידיהן לסימן כהונה.⁸)

גם לאחר שהפסיק ר' אורי ווייבש את מלאכת בית-דפוסו באמשטרדם בשנת תמ"ט והעבירו לעיר זאלקווא שבפולין, המשיך להשתמש בכמה מסימני-הלוחיה שלו בספרים שהדפיס שם. בספר הראשון שהדפיס בזאלקווא, ספר „דרך ים התלמוד“, תנ"ב, נמצאים סימניו בראש השער ומעבר לשער. (ציור ד' וציור ז').

לאחר מות ר' אורי ווייבש בזאלקווא בשנת תס"ה, עבר הדפוס לידי בנו ר' חיים דוד, ובמותו של זה סמוך לזמן מותו של אביב, לידי נכדיו ר' אהרן ור' גרשון בני ר' חיים דוד. אלה לא השתמשו בסימני-הלוחיה של זקנם, אבל לעמת זה חתכו להם קישוט חדש, וזו צורתו: בראש השער צפת עטורה שריגים; באמצעה כד פונה ימינה ולמטה הימנו שני דגים מצולבים. (עיין ציור ט'). ציור זה מצאתי רק על כמה ספרים בגודל 12° שנדפסו בזאלקווא בזמן הראשון לדפוסם של נכדי אורי ווייבש, כגון בס' „קנין אברהם“ לר' רפאל לונזאנו, תפ"ג, וס' „לקוטי שושנים“ לר' מאיר בן לוי, תפ"ט.

לא מצאתי סימן-לוחיה בספרי בנייהם ונכדיהם של אלו, שהמשיכו להדפיס בזאלקווא ובלבוב במשך כמה דורות (מלבד בשער „חק לישראל“, לבוב תקמ"ח, שבו נמצא סימן נכדי אורי ווייבש, ציור ט'). יוצא מכלל זה האחרון שבהם, ר' אברהם יוסף מדפיס ב"ר אהרן סג"ל, שהדפיס משנת תר"כ ואילך בלבוב, ובשערי ספרי-הקודש שיצאו מבית-דפוסו קבע וינייטה חקוקה במתכת, וזו צורתה: בתוך זר עשוי לולב ועלי-אלון הקשורים למטה בסרט, כד הפונה שמאלה בתוך קערה, למטה מהינייטה באותיות-סידור הכתובת: „זאת עבודת הלויים“. (עיין ציור י"ט). ציור זה נמצא בשער „מגיני ארץ“ שר"ע א"ה, תר"כ; בשער „קצות החשן“ תרכ"א; וספרים רבים ואלתם.⁹)

8) עיין מאמרי „ידיהן בדגלי המדפיסים“ בקריית ספר, שנה ט"ז עמ' 269 ושם טבלא ט"ז ציור כ"ה. ומטעם זה לא הבאתי שם את ידיהן של ר' אורי ווייבש, כי לא עסקתי שם אלא בסימני-הכונה ולא בסימני-הלוחיה.

9) ר' אברהם יוסף מדפיס מתגאה ביחוסו, ובדברים שהוא מקדים ל„מגיני ארץ“ יאמר: „זה רבות בשנים אשר הופיע חסד ד' לתת נחלת הדפוס לבית אבותי היקרים נ"ע, ותהי ראשית מלאכתם בעיר אמשטרדם המעטרת, ואנן והלאה היתה לנחלה מאבות לבנים דור לדור ישובו מעשי“.

נחזור לאמשטרדם. אחרי ר' אורי ווייבש הלוי היו באמשטרדם שני מדפיסים לויים: ר' אהרן די שלמה אנטוניס הלוי ור' נפתלי הירץ לוי רופא. בכל הספרים שהדפיס ר' אהרן די שלמה אנטוניס באמשטרדם בשנות תע"ז-ת"פ לא מצאתי שום סימן-לויה, מלבד בספר אחד והוא הסידור עם פירוש "שער שמים" לר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל השליה. בשער פיתוח-נחושת (הקודם לשער העיקרי) בספר זה, אנו מוצאים במרכז הבסיס מגינית ובה לוי (משמאל), האוחז בימינו כד ובשמאלו קערה, יצק מים מתוך הכד על ידי הכתן (מימין) לתוך הקערה; לרגלי הלוי כד וקערה; בראש המגינית הכתובת: "זאת אשר ללויים". (עיין ציור י'). מכיון שאין סימן-לויה נמצא בשאר ספרי המדפיס הזה, יש לשער שהסימן בא כאן לכבוד המחבר שהוא לוי, ולכבוד בנו ובן-בנו המביאים לבית-הדפוס¹⁰).

הלוח של שער פיתוח-נחושת זה עבר אח"כ לרשות המדפיס האמשטרדמי ר' שלמה פרופס, והלה השתמש בשער המקושט לשם נוי בעלמא בסידור "קרוב מנחה" שהדפיס באמשטרדם בשנת תפ"ה (ראיתיו בגנוי ידיו מר ש"י עגנון) אעפ"י שכאן אין שום טעם לסימן-הלוי ולכתובת "זאת אשר ללויים".

בשנת תפ"ז נוסד באמשטרדם בית-דפוסו של ר' נפתלי הירץ לוי רופא ב"ר אלכסנדר זיסקינד לוי מעמדין. בספרים הקטנים והבינוניים שיצאו מבית-דפוסו לא מצאתי שום סימן-לויה, אלא לספרים בגודל 2° חתך בעץ שער מיוחד המבליט את יחוס-הלוייה שלו: במרכז גמלון השער מגינית מוכתרת ובה, כד עומד בתוך קערה ופונה ימינה; בשני צדי בסיס השער כדים בתוך קערות הפונים ימינה ושמאלה. (עיין ציור י"ב). שער זה מצאתי בספרים אלה: יפה מראה, תפ"ז; גור אריה לר' יהודה אריה ב"ר דוד, תצ"ג; אהל יעקב לר' יעקב ששפורטש, תצ"ז; ובדאי הוא נמצא גם בספרים אחרים. לא מצאתי שער זה בשום ספר שנדפס אצלו, או אצל חתנו קאשמן ב"ר יוסף ברוך, או אצל בנו יחנן. אחרי שנת תצ"ח, וכנראה נשרף לוח חיתוך-העץ של שער זה בדליקה שנפלה בבית-דפוסו של ר' נפתלי הירץ בשנת תצ"ח¹¹).

10) המדפיס אינו מדגיש את יחוס-הלוייה שלו בשום ספר ואף אינו מכנה את עצמו בכינוי הלוי. אמנם נכד המחבר המביא את הסידור לדפוס כותב בסוף הקדמתו בשבח המדפיס: "קרנו ומלך יתרומם שוכנס בעצמו אל פרס גינת ביתן לסייע בדבר מצוה בנפשו ובמאדו, והוציא מבית לוי, וברוך הוא שבחר באהרן לעמוד ולשרת לפני ולפנים, דא תי מ ש ב ט ל ו י, והזיל כמה וכמה אלפים זהר האלענדיש להוצאות הנזיר ולשאר הוצאות..."

11) על דליקה זו מספר המדפיס בדברי-הקדמתו לס' התשב"ץ שנדפס אצלו בשנות תצ"ח-תצ"ט: "יסר יסרני יה ולמות לא נתנני, דחה דחיתני לנפול הו' עורני כידוע שיד ה' נגעה במאורי האוני, בשנה שעברה, ט"ז לחדש סבת שנת התצ"ח ליצירה, אש

בשער זה השתמש, בלי שום יסוד, המדפיס הגר ישראל בר אברהם¹² בקצת ספרים גדולים שהדפיס בוואנובעק, כגון: חבצלת השרון לר"מ אלשיך, הפ"ז; נחלת שמעוני לר' שמעון פינור, הפ"ח; זרע ברוך לר' מנחם מנלי ב"ר ברוך, ת"צ. הוא השאיר את שני הכדים שבבסיס, ורק מחק את הכד שבראש השער ושם תמיד במקומו את שנת ההדפוס.

סימן-לויה אחר של ר' נפתלי הירץ לוי רופא מצאתי בספר אחד מבית-דפוסו, בשער פיתוח-נחושת, הקודם לשער העיקרי, בס' חמשה חומשי תורה עם פירוש "דבק טוב" לר' מנחם מן ב"ר שלמה הלוי, שנדפס אצלו בפעם הראשונה בשנת תצ"ה, ושנית אצלו בשותפות עם חתנו קאשמן בשנת תק"ט. לצערי אין החוצאה הראשונה תחת ידי, אולם בחוצאה השנית אני מוצא שער פיתוח-נחושת שפותח מחדש (Nachstich) שבו יש לרעות בגמלון השער צבי רובץ כלפי שמאל וראשו פונה לאחור; בין כפותיו מטה אסקולפיס; בצפת נמצאת הכתובת: „והביט אל נחש הנחשת וחי / וחי רץ כצבי; באמצע הבסיס מגינית כדוגמת המגינית שבשער סידור שער השמים, תע"ז (עיין לעיל ותראה ציור י'); מתחת למגינית הכתובת: „זאת אשר ללוים" (עיין ציור י"ג). כוונת הסמלים ברורה: הצבי מרמז לשם המדפיס נפתלי הירץ (=הירש), מטה אסקולפיס מרמז לאומנותו (רופא) וסימן-הלויה ליחוסו משבט-לוי¹³.

בתלמוד בבלי שנדפס בפרנקפורט-דאדרת בשנות תנ"ת-תג"ט בסידורו של השתדלן ר' יצחק ב"ר בערמן סג"ל מהלברשטט „שהויל מבינו כל מכשירי חוצאת הדפוס" וחילק חנם 2500 טפסים לבתי-מדרש בארצות שונות

יצאה מאת ה' וביער את הבערה, ונשרפו בע"ה כמה אלפים ספרים שהדפסתי, וכל תשמישי הדפוס ותשמישי ביתי, ובתוכם נשרף ספר התשב"ץ ראש השלישים, שכבר נדפסו ממנו דפים שלשים, וכפסע היה ביני ובין המות, ובעזר השם נמלטתי, וכאוד מוצל מאש נצלתי, וברכתי ברכת דין האמת בשמחה ובתורה, לקיים מה שאמרו חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, ואזרחי כגבר חלצי ואמרתי בלבי, אשליך על ה' יהבי, ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, מגן הוא לכל החוסים בו ולתמימי דרך, ובדרך שאדם רוצה לילך בו מסייעין אותו מן שמיא, כאשר עשה לי ה' מלך מלכיא ואלהא חייא, ואף כי נפלתי קמתי, ובית הדפוס עם מכשיריו בתוך שלשה חדשים חדשתי, ובתוך שנה ספר התשב"ץ השלמתי, באותיות חדשות ונאות, אשר כל הרואה אותו יברך לעושה נפלאות...

(12) עיין מה שכתבתי עליו במאמרי „גרים במלכת-הדפוס העברית" ב„קריית ספר" שנה י"ג עמ' 246.

(13) אמנם אפשר היה לכאורה לומר שסימן-הלויה מרמז כאן ליחוסו של בעל פירוש „דבק טוב", ר' מנחם מן ב"ר שלמה הלוי, אולם מאחר שהסמלים שבראש השער מרמזים ודאי למדפיס, יש להניח שגם סימן-הלויה כך.

שבאירופה, הקדימו לכל כרך משנים-עשר כרכי הש"ס שער מקושט פיתוח-נחושת לכבוד המנדב. באמצע השער הזה חקקו: "תלמוד גדול שהביא לידי מעשה הקצין והנדיב פרנס ומנהיג כהר"ר בערמן סג"ל בן הר"ר יחזקאל לימא מעסי חתן המנוח האלוף כההר"ר יואל ז"ל מהלברשטאט לזכות א'ת'צ"ר לפרט". משני צדי השער חקקו צורות משה ואהרן דוד ושלמה, ובראש השער במרכזו כד בעל זרבובית בתוך קערה, ולשמאלו שה זקוף אחוז בכפותיו בשפת הכד; בראש הציור הכתובת: "זאת עבודת הלויים: נקיות ידים: מזל שה תמים: ריחו נודף כבשמים". (עיין ציור י"א). הכד מסמן את יחוס-הלוי של המנדב, וחשה הוא "מזל", כי ר' יששכר בערמן נולד ביום כ"ד ניסן תכ"א.¹⁴ היינו בחודש שמזל סלה הוא שה. ומכאן ראינו להשערת מ. גר קיס (קרית ספר שנה ט"ז עמ' 372) שציור המזל מרמז להודש וללילת.

מדפיסים שהבליטו את יחוס-הלוי שלהם בדגלים שונים הם ר' צבי הירש סג"ל שפיץ מפרעשבורג ובנו אברהם סג"ל באפיבאך. ר' צבי הירש יסד את בית-דפוסו באפיבאך עוד בשנת תקכ"ז, אבל לא קבע את סימן-הלוי בשערי ספריו עד שעשה שותפות עם בנו אברהם בשנת תקנ"ז, ואז קבעו דגל משותף בספריהם, וזו צורתו: סגלל מוקף זר קשור בסרט ובתוכו צבי פונה שמאלה ואחוז בכפו הימנית כד הפונה שמאלה ועומד על כן; מסביב לסגלל בפנים, הכתובת: "המדפיסים ה"ה כ"ה צבי הירש פב סג"ל ובנו כ"ה אברהם סג"ל". (עיין ציור י"ח). ציור זה מצאתי בפעם הראשונה בשערי משניות שנדפסו אצלם שם בשנות תקנ"ז-תקנ"ז, ואח"כ בספרים שונים, כגון: מקור חיים ותפארת צבי לר' הירש גונדרשטיין, תקנ"ח; יד דוד לר' יוסף דוד זינצהיים, תקנ"ט; מחנה לוי לר' צבי הירש ב"ר פנחס הלוי אורוויץ, תקס"א; דברי מנחם שו"ת לר' מנחם מענדל שטיינהרט, תקס"ד.

בקצת ספרים שנדפסו אצלם נמצא דגל שונה שבו נשמט הכד, וזו צורתו: סגלל מוקף זר-עלים ובו צבי רץ לשמאל על גבי כר דשא, ומאחוריו עץ אשוח. מסביב לסגלל בפנים, הכתובת: "המדפיסים ה"ה צבי הירש סג"ל שפיץ ובנו כ"ה אברהם סג"ל". (עיין ציור ט"ז). סימן זה מצאתי רק בשני ספרים שנדפסו אצלם: הגדה של פסח, [תקנ"ה]; ברייתא דמלאכת המשכן, תקס"ב.

ישוב נמצא באחד מספריהם סימן שונה משני הסימנים הקודמים גם יחד. וכך צורתו: וינייטה המתארת צבי רובץ כלפי שמאל וראשו פונה לאחור; הוא אחוז בין כפותיו מגינית סגללה מוקפת זר-פרחים ובה כד פונה שמאלה; מאחורי

¹⁴ Vide: B. H. Auerbach. Geschichte der israelitischen Gemeinde Halberstadt. Halberstadt 1866. p. 43.

הצבי על גבי כן מונחים ספרים פתוחים. (עיין ציור י"ז). ציור זה מצאתי רק בספר אחד שנדפס באופיבאך בעילום שם המקום, והוא: הגדה של פסח / אויפס ניא / אינס דייטשי איבר זעצט / אונד מיט נוצליכע אנמערקונג פרוזעהן / כאשר נדפס / בברלין / [וינייטה] / בנעבסט איינע דייטליכע ערקלעהרונג / על חד גדיא / כאשר כבר נדפס / באמשטרדם / שנת תקנ"ה לפ"ק. (40 דף). אלה היו נסיונות ראשונים של המדפיסים באופיבאך לדגל, וכנראה שלא הוטבו בעיניהם ולפיכך החליטום באחר בשנה שלאחריה, בשנת תקנ"ו, כפי הנמצא על המשניות. (ציור י"ח).

עוד בטרם התחיל ר' צבי הירש סג"ל שפיץ לקבוע סימנוליה בספרים שהדפיס באופיבאך, אנו מוצאים סימנוליה בשער אחד הספרים שנדפס אצלו בשנת תקמ"ח, אבל סימן זה לכבודו של המתברר הלוי בא. בשער ס', "מפתח הים" שנתחבר בידי הסג"מ ר' יעקב מאיר ב"ר וואלף קאבלעוץ סג"ל שנדפס באופיבאך [תקמ"ח] אנו מוצאים וינייטה וזו צורתה: גשר-קשתות גטוי על פני מים; משמאל לגשר כן ועליו כד פונה ימינה; מעל לגשר יד יוצאת מבין עננים ואחות מפתח. (עיין ציור י"ד). הכד כאן הוא סימנוליה של המתברר, המפתח מרמז לשם הספר, והגשר מכון כנראה לסמל את הים שבשם הספר.

ומדגל-מחבר לדגל-מחבר. בשער פיתוח-נחושת (מעשי ידי האמן I. C. Blazer) לס', "חק לישראל" תרי"ג מצוות עם ביאור בלשון אשכנז לר' ישראל הלוי לנדא, שנדפס בפראג תקנ"ח, אנו מוצאים במרכז בסיס השער ציור כלי-נגינה ומפתחות מסביב לקתרוס; למעלה הכתובת: "עבודת הלויים". (עיין ציור ט"ו). כאן לא הכד משמש לסמל לוייה, כבכל הסימנים שראינו עד כה, אלא כלי-נגינה ומפתחות (משוררים ושוערים). את יחוסו משבט לוי מדגיש המחבר גם בהקדמתו המסתיימת בדברים אלה: "ונזכה לשמור קול רנה, איש על מחנהו ואיש על דגלו חונה, ויחגוג קול המון, כהן מלוכש באורים ותומים ופעמון ורמון, ולחם בעבודת שיערים, וירננו בשירים".

ונסיים בירושלים. המדפיס ר' שמואל ב"ר יעקב הלוי צוקערמאן, שעבד תחילה כפועל בבית-דפוסו של ר' ישראל ב"ק, ואח"כ ניקח את בית-דפוסו של ר' אברהם גאגין, ואח"כ יסד בית-דפוס משלו הקיים בירושלים עד היום הזה,¹⁵ קבע בשערי הספרים הראשונים שהדפיס וינייטה חקוקה במתכת לסימנוליה, וזו צורתה: בתוך שני זרי-דפנא הקשורים למטה בסרט, כד פונה שמאלה בתוך קערה; למטה באותיות-סידור הכתובת: "זאת

(15) עיין תולדותיו אצל: פנחס גרייבסקי, ספר הזכרון לראשי בתי אבות לעדת האשכנזים פרישים וחסידיים בע"ק ירושלם תוב"א חוב' א' (=הוצאת מגנזי ירושלים חוב' קכ"א), ירושלים תרצ"ו.

עבודת הלויים" (עיין ציור כ'). ציור זה כבר נמצא בשער ס' "דברי שלום" לר' אברהם שלום מזרחי, שנדפס בירושלים בשנת תרמ"ג. בדפוס המשובח של הר"ר אב"ן [אברהם גאגין] ושותפו, ע"י המנהל את ביה"ד ר' שמואל הלוי צוקערמאן. ציור זה דומה מאד לסימן-הלוייה של ר' אברהם יוסף מדפיס סג"ל מלבוב. (עיין לעיל והשווה ציור י"ט).

כל הצילומים בטבלאות המצורפות, מלבד שנים שהודעתי בהם בפירוש אחרת, נעשו לפי גופי המקורות בגודל טבעי, והנני מחזיק טובה לדידי מר. מ. גריקס שסייע לי בטרמינולוגיה עברית למנחים אמנותיים ובתיאור הציורים. וכל מי שיש בידו להוסיף לענין יבוא ויוסיף.

5. מלואים ליד-כהן בדגלי המדפיסים והמחברים העברים

בטרם אבוא להוסיף פנים קטנים למאמרי "ידי-כהן בדגלי המדפיסים והמחברים העברים" (עיין "קריית ספר" שנה ט"ז עמ' 259 ואילך) עלי להביע את דעתי על השערותי של ד"ר י. זנה בדבר מציאת ידי-כהן בדפוס איטליה ("קריית ספר" שנה ט"ז עמ' 383 ואילך): ד"ר זנה מקשה למה "ידי-כהן בתור סמל הדפוס מופיע בעיקר בפראג ובאמשטרדם, ואילו בדפוס איטליה, וביוחד בוויניציאה, כמעט שאין רישומי של הסמל הזה ביכר"? ומתרץ שיהודי איטליה חששו לדבריה המזמר פביאנו פיוגי שאמר שיד-כהן הם סימן צלב.

לדעתי אין תירוצו של ד"ר זנה תיחזק, לפי שהקושיא מעיקרא אינה קושיא. כיצד אפשר להשוות את ויניציאה לפראג ולאמשטרדם בענין ידי-כהן על הספרים הנדפסים? בכל אחת משתי הערים האחרונות קיימת היתה משפחת-מדפיסים-כהנים מפורסמת שפעלה במלאכת-הדפוס במשך חמשה דורות ומאות ספרים יצאו מתחת מכבשיה, וטבעי הוא שיהא סימן ידי-כהן רגיל בספריהם, ואילו בוויניציאה, וגם באיטליה כולה, לא היתה משפחת מדפיסים-כהנים כזאת, ולא עוד אלא שבכלל אין כהנים מדפיסים באיטליה מר' יעקב ב"ר נפתלי הכהן במנטובה באמצע המאה השש-עשרה ועד יוסף יעקב הכהנים בוויניציאה בראשית המאה השמונה-עשרה (ולאחריה יש ידי-כהן לסמל בספריהם), ואם מדפיסים כהנים אין, ידי-כהן בספרים מניין? ואם יש עוד איזו אפשרות להשוואה בין איטליה לאירופה המרכזית והצפונית לגבי ידי-כהן בדפוסים, הרי זה רק לגבי סמלי מחברים כהנים, והנה מתוך עשרה ספרים של מחברים כהנים או ספרים שנכתבו לכבוד כהנים שבהם נמצא עד כה ידי-כהן לסמל, נדפסו שבעה באיטליה, והן מהשנים שנה"ח, ת"ת, ת"פ, ת"ק, ת"ק, תקי"א, תקי"ב, היינו גם בעצם תקופת פעולתו של המזמר פיוגי ולהבדיל ר' יהודה אריה די מדינא.

כבר הראה מ. נדקיס (עיין „קרית ספר“ להלן עמ' 513) על מציאות ידידכהן לסמל בתשמישיקדושה רבים באיטליה ואף אין לי אלא הדפוסים העבריים, ובהם אני רוצה להוסיף. כאן ידיעה על ידידכהן בספר שנדפס באיטליה עוד בשנת תט"ו. מעבר לשער של ס' „טור פסחה“ לר' חיים הכהן מארס צובה, שנדפס בליבורנו בשנת תט"ו, נמצא אחרי הקדמת המחבר צידד ידידכהן לסמל כהנאות. (עיין ציור כ"א).

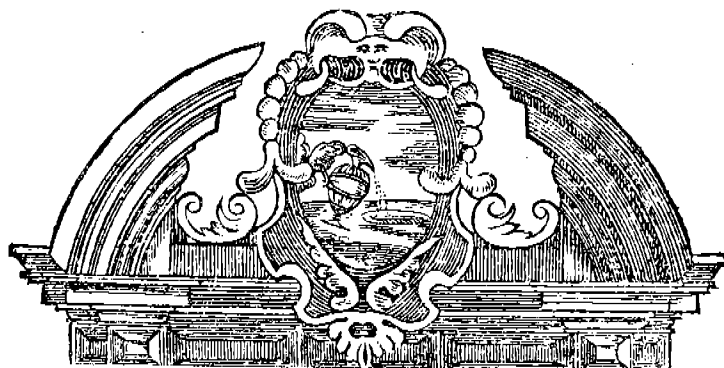
הציר שונה מביאו ממחזור „שער בת רבים“ ומספר „דרך השכל“ לר' מנחם נויירה, ויניציאה תקי"ז, מצאתי גם בס' „שיר כתר תורה“ לר' שמשון כהן מדונו, ויניציאה ת"ק (אחרי ההקדמה); וגם בשער ס' „מנחת בכורים“ שירים לר' רפאל דוד חי מאיטרו לחתונת זוגיכהנים. פנחס שלמה חיים ב"ר אברהם הכהן עם גידיקא בת שמואל משה הכהן, נדפס בוויניציאה אצל מאיר דא זארא בשנת תקי"ז. בספר זה נוסף עוד לאחר השער דף מיוחד המתאר בתוך מרובע המעובד חתונת צען כעין לבנים, מגינית רוקוקו ובה ידידכהן הנראות מצד כף-יחיד, כשהן מטילות צל. (עיין ציור כ"ג צילום שני שלישים מהגרדל הטבעי).

מדגלי בני פרופס הבאתי רק את הטפוסים העקריים ולא וריאציות המצוינות לגבי אחדים מהטפוסים. אולם עלי להוסיף דגל אחד של בני פרופס שהוא חדש מעיקרו, הלא הוא דגלו של ר' אברהם ב"ר שלמה פרופס ובנו שלמה. כבר הזכרתי במאמרי הנ"ל שר' שלמה פרופס השאיר אחריי שלשה בנים, יוסף יעקב ואברהם, שהדפיסו תחילה בשותפות בשם „יתמי המנוח כהר"ב שלמה כ"ץ זצ"ל פרופס“. אח"כ חילקו ביניהם את ירושת אביהם והדפיסו כל אחד בפני עצמו לכל אחד דגל-דפוס משלו. את דגליהם המיוחדים של יוסף ויעקב הבאתי שם (עיין שם בטבלאות, ציורים י"ג-ט"ז). אברהם הצעיר עזב את אמשטרדם בשנת תקמ"ט ועבר לאופיבאך שבו יסד בית-דפוס יחד עם בנו הבחור שלמה. מבית-דפוס זה ידוע רק ספר אחד, הוא ס' „בנין שלמה וחידושי הלכות“ על סנהדרין לר' נתן מז שנדפס באופיבאך בשנת תקמ"ד¹). בשער הספר ובסופו נמצא דגל המדפיסים בצורה זו: ויניטה עשויה שני מגינים, מקפים מסגרת רוקוקו. במגינית שמימין יד כהן עם קצות שרולים, במגינית שמשמאל: אשל. ממעל לשתי המגיניות בתוך רוקיאה המלה: אשל. מתחת למגיניות הכתובת: „אברהם פרופס כ"ץ ובנו“. (עיין ציור כ"ב). טעם האשל לדעתי הוא משום שאשל ר"ת: אברהם שלמה.

(1) בהקדמתם לספר זה כותבים המדפיסים: „אמר אברהם בן צעיר של המדפיס הגדול המפורסם המנוח כהר"ב שלמה פרופס כ"ץ זצ"ל מאמשטרדם ובנו ידיד נפשו הבחור [הבחור חמד] שלמה כץ. זה ארבע שנים אשר העיר ה' אותנו לילך מעיר מולדתנו ולגור כאן אופיבאך. נכספה גם כלתה נפשינו להתמיד על מלאכת הקודש מלאכת הדפוס להגדיל תורה ולהאדירה...“

ציור א': דף שממול לקולופון בסדור-תפלה. פראג דע"ג

ציור ב': ראש שער ס' "פנים חדשות" לר' יצחק ישורון, ויניציאה ת"א

ציור ג': ראש שער מחזור ת"ב כמנהג בני רומה, ויניציאה ת"ע

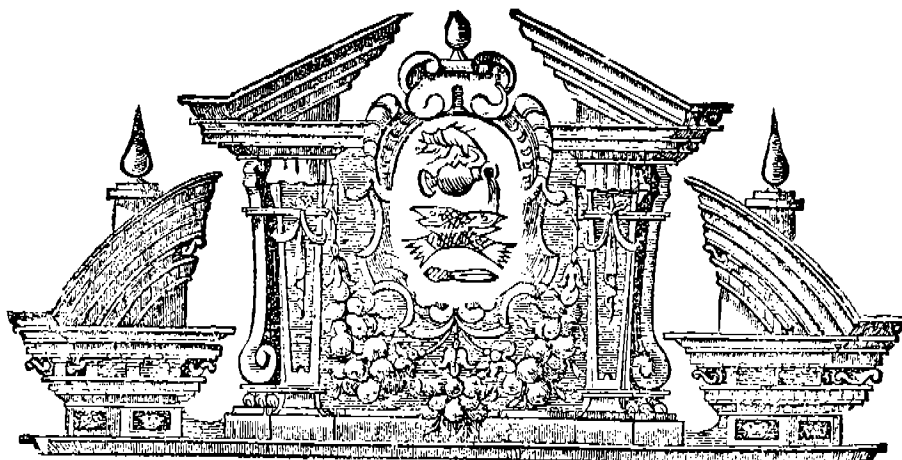
ציור ד': בסיס שער ס' "חובות הלבבות" בלאדינו, ויניציאה תע"ג

ציור ה': שער-סדר מעמדות, אמשטרדם, בדפוס אורי וייבש הלוי, תכ"ד

למאמרו של א. יערי : סימני-לויה בדגלי המדפיסים

ציור ו': ראש שער ס' - קיקיון דיונה, אמשטרדם, בדפוס אורי ווייבש הלוי, תכ"ט

ציור ד': בשער ס' - קטרת המזבח, אמשטרדם, בדפוס אורי ווייבש הלוי, ת"כ

ציור ח'

בכסיס שער פיתוח-נחושת של תנ"ך בלשון אשכנז, אמשטרדם, בדפוס אורי ווייבש הלוי, תל"ט

ציור ט'

בראש שער ס' - קנין אברהם, זאלקווי, בדפוס נכדי אורי ווייבש הלוי, תפ"ג

ציור י'

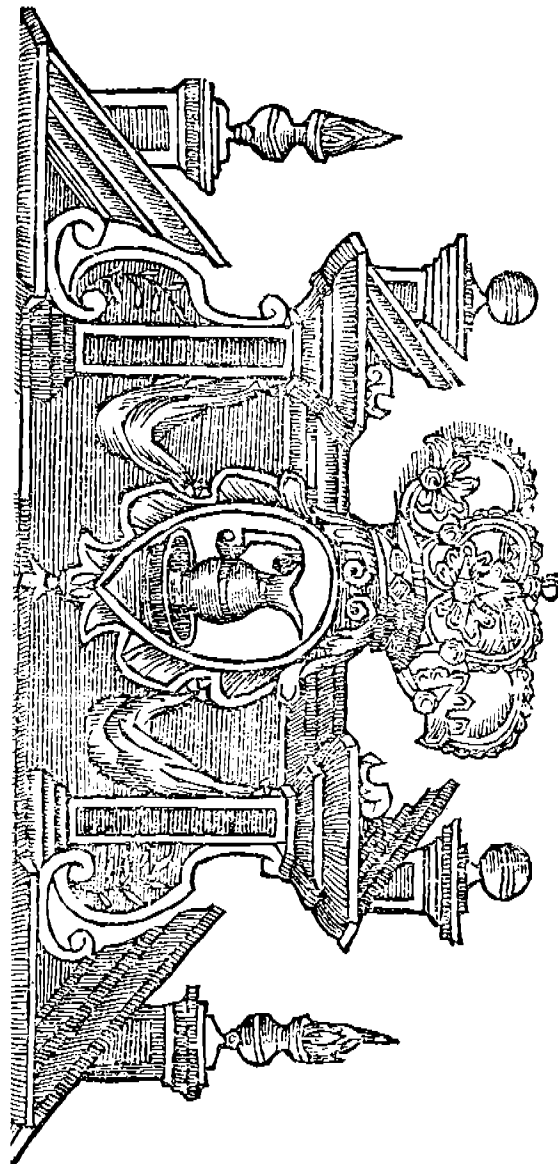
באמצע בסיס השער של סידור "שער השמים" לר' ישעיה הלוי הורוויץ, אמשטרדם תע"ז

228 1,2

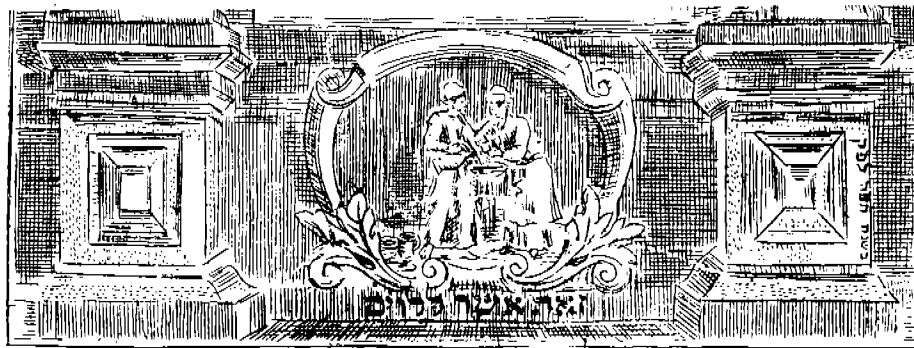
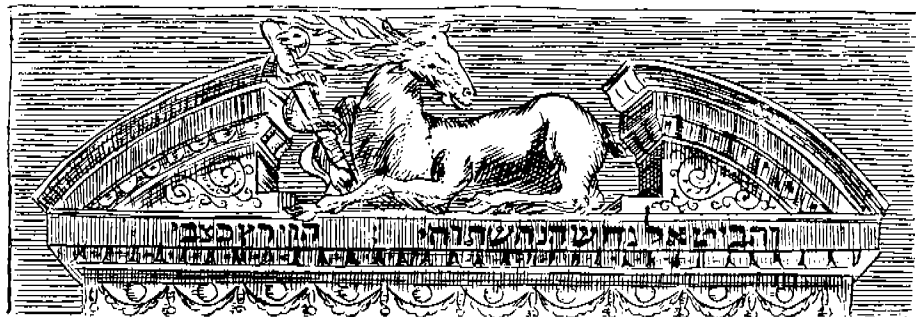
ראש שער פירחות-גזושת ככל כרך תלמוד בבלי, פרנקפורט דאדורא תנ"ד - תנ"ט
(שני שלישים שלגורדל הטבעי)

למאמרו של א. יערי: סימני-לוויה בדגלי המדפיסים

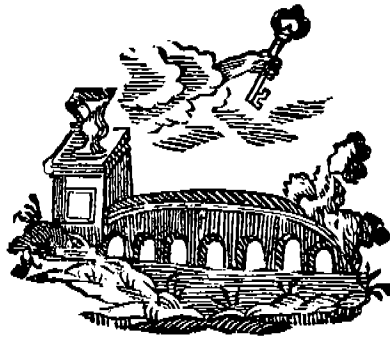

צור י"ב: ראש השער ובסיסו כס. יפה מראה, אמשטרדם, בודוס נפולי הירץ לוי, חס"ר

ציור י"ג

ראש השער ובסיסו בס' חמשה חומשי תורה, אמסטרדם, בדפוס הירץ לוי וחתנו, תק"ט

ציור י"ד

בשער ס' -מפתח הים- לר' יעקב מאיר ב"ר וואלף קאבלענץ סג"ל, אופיבאך [תקמ"ח]

ציור ט"ו

בשער פיתוח-נחושת של ס' -חק לישראל- לר' ישראל הלוי לנדא, פראג תקנ"ח

ציור ט"ז: בשער -ברייחא דמלאכת המשכן, אופיבאך תקנ"ב

ציור י"ז: בשער -הגדה של פסח, (אופיבאך, בדפוס צ"ה סג"ל שפיץ ובנו) תקנ"ה

ציור י"ח: בשער כל כרך של -משניות, אופיבאך תקנ"ו-ז

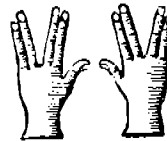
זאת עבודת הלויים

ציור י"ט : בשער -מניני ארץ" שו"ע או"ח. למברג, בדפוס אברהם יוסף מדפיס סג"ל, תר"כ

זאת עבודת הלויים

ציור כ': בשער ס' -דברי שלום" לר' רפאל אברהם שלום מזרחי, ירושלים.
בדפוס שמואל הלוי צוקרמן, תרמ"ב

ציור כ"א: מעבר לשער ס' -טור פסדה" לר' חיים הכהן מארס צובה, ליוורנו תס"ו

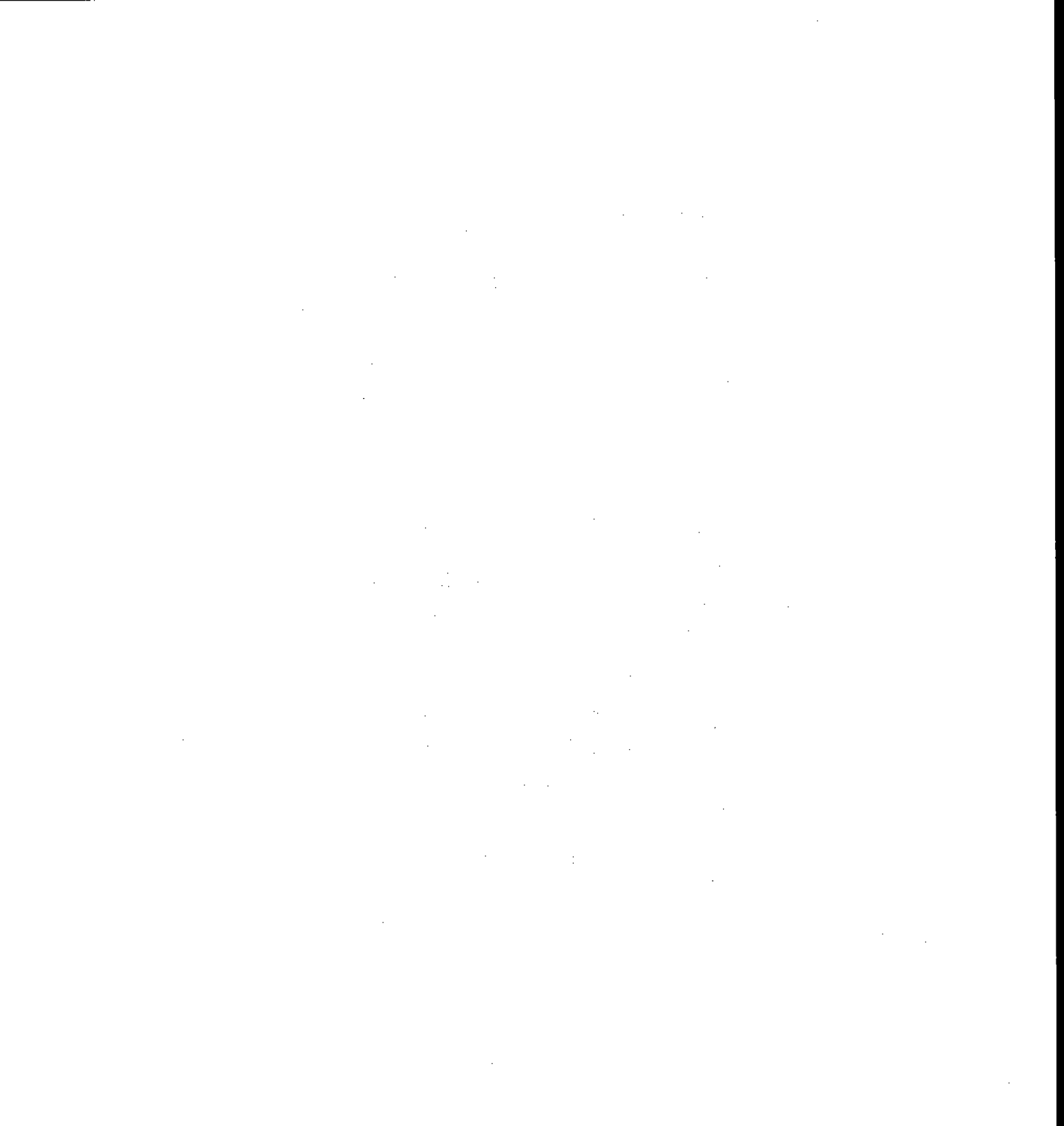
ציור כ"ב: בשער ס' -בנין שלמה" לר' נתן מז, אופיכאך תקמ"ד

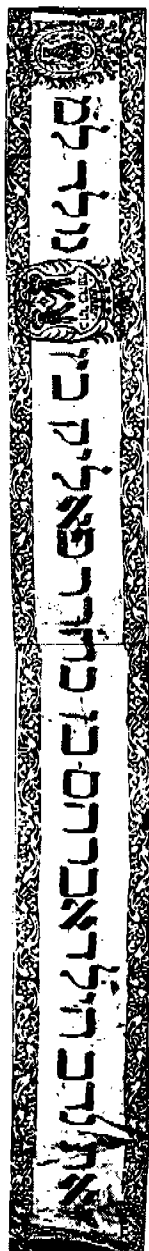

ציור כ"ג

דף שלאחר השער בס' -מנחת בכורים' שירים לחתונת פינחס שלמה חיים ביר אברהם הכהן
 צם גיוריקה בת שמואל משה הכהן, ויניציאה תקי"ז
 (שני שלישים מהגודל הטבעי)

מנה נרשם לספר חורו, אשכנז תקצ"ב, לשם הילד אברהם בן פאלק ב"ר
דפוס של שני צבעים: כחול ואדום. יום משפחת הכהן בן ומול החודש אדר, שבו נולד הילד
אורך המפה: 297 ס"מ; רוחב: 16,5 ס"מ. נאוסף בית הנכות הלאומי בצלאל בירושלים)

יש מזל לישראל!

סאת

מ. נרקיס

ד"ר י. זנה כותב בפסקנות: — יערי "סתם דבריו ולא פירש אם מסכים הוא לדעתו של נרקיס, שסמל הדגים יסוד זר הוא ליחס כהונה, וכל עיקרו לא בא אלא לציין את תודש לידתו של ר"נ כהן, והוא אדר. לאמתו של דבר אין סמל הדגים יסוד זר כלל וכלל ליחס כהונה, ולא הייתי מיעץ לשום היסטוריון ללכת בעקבותיו של נרקיס ולראות בסמל דגים תעודת לידה בחדש אדר"¹. כדי לפסוק הלכה כזו, יש להביא ראיות מכריעות. לצערי איני מוצא אותן כל עיקר בדברי זנה. הייתי הולך בעקבותיו של זנה ונושא אחריו מאני אילו היה מנמק את דבריו: "סמל הדגים קשור בראש ובראשונה ביחס ליהוה, מפני שלפי המסורה נולד משה רבינו, אב ללויים, בו' אדר". אם אני רואה בסמל מזל דגים סימן לחדש הלידה — הרי סמכתי בואת על עובדות, על ריאליה, על מערכת תיאורי גלגל המזלות המצוי במצבות ובחומות כפי שאשוב להוכיח. אבל זנה מביא במקום זה השערה חריפה ויפה, והתפכח את האטריבוט הנבואי של משה, אב ללויים, לאטריבוט של ליהוה — אב ללויים, השערה, שכל כמה שהיא יפה במשחק המלים, היא מחוסרת אסמכתאות מכדי שאפשר יהיה לקבוע כי "סמל הדגים קשור בראש ובראשונה ביחס ליהוה". אילו היה אמת בדבר שיחסו חשיבות כה רבה לחדש שבו נולד משה, בדאי שלא היינו חסרים מקורות ספרותיים עבריים לכך, ועד כמה שידוע לי — לא מצינו בתורת הסמלים היהודית כל אטריבוט כזה, המתיחס דוקא למשה "אב ללויים".

זנה אינו מוצא בדפוס איטליה את סמל הדגים כשם שאינו מוצא את ידי חכהו. איני יודע בטיב עניני דפוס איטליה כזנה, אך אוכל להבטיח באמנה שיד חכהו אינו פוסקות ממלאכת-האמנות של יהודי איטליה בכל ימי המאה ה"ו והן מצויות ברמוג'י-תורה ובעיקר בקמיעות "שדי" שבהם סמל זה נפוץ ביותר². אשר

(1) קריית ספר, ט"ז, ע' 387. והדגשה היא שלי.

(2) אין בירושלים, ובארץ בכלל, תשמישי קדושה יהודיים מאיטליה, ולכן לא אוכל להעיד עלי הריאליה האלה, אלא אעיד עלי את הד"ר זנה עצמו שהכין את רשימת תשמישי הקדושה לשם קהלות ישראל באיטליה ובדאי ראה רבים מהם. בטס לתורה נדבת מאיר בר מרדכי מורפורגו לבית הכנסת הספרדי בויניציאה (על צלמו עלי להכיר תודה למרת ש מ ח ה מ ש ע נ - ה ל ו י), ברור ביותר מוטיב הקמיע "שדי" ובו ידי הכהן המברכות; לפי סגנונו אין סס זה יכול להיות מאוחר ממחציתה הראשונה של המאה ה"ו. מפי הוזכרון אוכל להעיד שאני זוכר הפצים רבים בבתי-כנסת באיטליה ובאספים פרטיים שאין ידי חכהו חסרות בהם. סמל זה נפוץ ביותר גם במצבות ובציורי כתובות. והמזה והכר

לדגים לא מצאתים אמנם בתשמישי קדושה מאיטליה, אבל האם יש בואה ראייה? הרי זנה עצמו מביא כראיה שיעקב הלוי ובנו יצחק לא השתמשו בסמל הדגים בספרים שהדפיסו בדפוס בראגאדין בויניציאה, אף על פי שהיו לויים! מסקנה הגיעה לכך צריכה להיות, לפענ"ד, שהדגים אינם סימן לזיה, אבל בריהפולוגתא דידן אינו מותר על קביעתו, שקבע — אגב — בטרם בדק את הענין כפי שמעיד על עצמו, ולכן הוא מביא ראיה מחומש שנדפס אצל וינדראמין בויניציאה בשנת תס"ב "מעין דפוס אמ"ד", שער המפותח נחשת של אותו חומש נעשה על-פי שער של חומש שנדפס באמ"ד בשנת תל"ט אצל אורי ווייבש ב"ר אהרן הלוי ובהעתקה היניציאנית הושמשו סמלי הזיה של אורי הלוי. ברם זנה, תחת לראות בענין זה חקוי של שער שממנו הוציא המדפיס היניציאני את סימני הבעלות של המדפיס תאמשרדמי — רואה זאת כחוכחה שבאיטליה לא השתמשו בסימני כהונה. הרי איפכא מסתברא! ולאידך, למה הושמש הכד, המצוי על שערי ספרים אחרים של המדפיס בויניציאה?

אין כאן שאלת תיאור גלגל-המזלות ואיסורי, כפי שסבור זנה, אם ירדתי לסוף דעתו. יתכן כי לא נפוץ תיאור המזלות בדפוסים שבאיטליה במדה שבה נפוץ בחוג האשכנזי. ואפשר מאד כי הפולמוס הנושן שבין אסכולתו של הרשב"א ובין אנשי פרובנס השפיע יותר באיטליה מאשר באשכנז וגרם לכך שבאיטליה לא יבוא תיאור זה בקהל, אשר לפי המתואר במכתב בית-דינו של הרשב"א גלגל המזלות הוא טיפולוגי לשנים עשר שבטי ישראל³). דבר שהחוג האשכנזי נהג בר

שדוקא הדיר זנה לא שם לבו לכך שדוקא באיטליה מרובים הם הדגמים של משפחות כהנים שבהם קבועים ידי הכהן. במחברתו *Notizie sulle famiglie Ebree esistite a Padova nel XVI secolo* מונה אדגרדו מרפורגו כמה משפחות פדובניות שדגמיהן הם ידי כהנים: משפחת Cantarini (כהן מהחונים); משפחת Coen (הכהן); משפחת Dattolis (תמרי). במסה לתורה מאיטליה שהגיעה זה עתה לבית הנכות הלאומי בצלאל כמתנת מר הרברט קרמר מצוי גם כן דגם של משפחת כהנים. מפה זו שרקמתה היא מעשה אמנות מצוין ומיוחד במינו. נעשתה על-ידי גויטלה (גוטלה?) ארוסת משה ברי קלוגימוס כהן. בראש המפה רקום דגם החתן: מגדל מבצר בעל שער פתוח מעל למגדל ידי כהן. בקצה המפה האחר רקום דגם האשה — יונה בראש צריח מגדל. המפה נרקמה בשנת מ'ש"ה ט"ז/ב' משמי, היינו בשנת שס"ב, דוקא בימים הטובים ההם שבהם חושב זנה כי לא העזו לצייר את ידי הכהן. במתובה באוסף פויכטנאגל שצוירה באמצע המאה הי"ז בערך, בפדובה כנראה, ושתוכנה נגזר ממסגרתה, אנו רואים דגם משפחת כהנים בתוך המגן — עץ פורח ומעליו כתר בן שלשה צוקים ולרגלי העץ שתי ידי כהן. הנה כי כן אין סמל זה זר באיטליה.

3) השוה שו"ת רשב"א (ויניציאה ש"ו) ס' תי"ז: יונה ימים עוררונו מארץ פרובינסא. השרידים... יאמרו על אברהם כי הוא חומר וצורה... ושנים עשר שבטי ישראל הם שנים עשר מזלות... (רף ס"ו ע"ב). אגב, אין לשכוח שהמדרש (תנחומא, וית' ס"ו, כל אלה שבטי ישראל...) אינו רואה בטיפולוגיה זו כל עבירה.

עד היום הזה. אכן ענין המולות הוא גרם חשוב בכל הרפואה העממית היהודית לא בלבד בחוג האשכנזי אלא גם בספרד ובאיטליה וראיות רבות אפשר למצוא בשירת מרובות הנגזרות בענין זה. ואף בכתובות איטלקיות מצוירות בנות המאה הי"ז הי"ח נהוג תיאור המולות⁴ ואף הצורה הטיפולוגית אינה זרה להן. האחרונה — ביחד בימי המאה הי"ח המאוחרים.

ברם, אין אני רוצה להכנס בזכות בענין שלא נגעתי בו במאמרי על דגמו של נפתלי חתן, ורק בדרך אגב טפילתי בשאלת סמל מול דגים. רצוני להזכיר כאן שלא דגים בלבד אלא גלגל המולות כולו נמצא בחותמותיהם של יהודים אשכנזים בסוף המאה הי"ז ובמשך כל המאה הי"ח, וכי כמה מן המולות נמצאים כבר בחותמות של המחצית השנייה למאה הי"ז; וכן, אשתדל להראות שהשתמשו בסמלים מיוחדים לכהונה — ידי כהן, וללוייה — כד, ולא בדגים. ואעיר עוד שמבחינה הגוינית בתורת הסמלים אין כל אפשרות להניח שכל מקום שנמצא בו תיאור הדגים יהא זה סמל לכהונה או ללוייה כאחד, שכן המשתמש בסמלים משתמש בהם רק אם הם ברורים ועשויים לשם היכר, ואם ישמש סמל אחד בשני כתרים, מי ידע להבחין בין כהן ללוי? עובדה היא שלכל תודש ומולו יש בדיעו חותמות מיוחדות ומתוך חותמות אלה מתברר בהחלט, כי כמה כהנים ולויים אין בחותמותיהם סמל דגים, כי אם מולות שונים ומאידך אין סמל הדגים חסר בחותמות ישראלים סתם⁵. ואם כי "קריית ספר" הוא רבעון לביבליוגרפיה, אבקש רשות מאת המערכת לתת מקום לקיצור דוגמאות של קטלוג מתוך חבור אשר אתי על חותמות יהודיים. המכילים את גלגל המולות ואת סימני הכהונה והלוייה — הידים והכר — שכן בלי השפעות גומלין בין מקצוע למקצוע אין התקדמות מדעית.

ובטרם ארשום את החותמות אוסיף עוד, כי גלגל מולות מתואר בכותרות המצבות וביתר חבה במפות התורה המגיעות אלינו מאשכנז החל מימי המאה הי"ז. מפות אלו, שהן מעין רשימת גולדים של כל קהלה בישראל, מכילות צורה טפונית ומקובלת כל כך עד שאיני צריך לתארה כאן בתרחבה⁶. כרגיל רוקמים או

(4) אני מביא רק דוגמאות מועטות מכתובות שפורסמו, ואולם יותר מזה אפשר למצוא באלה שלא נחפרסמו עדיין. בכתובה פדובנית משנת תנ"ד E. J. s. v. Kethuba Abb. 7, בכתובה פדובנית משנת תנ"ד E. J. Abb. 11, בכתובה פדובנית משנת תק"א (צורה בכתובה פדובנית אחרת משנת תנ"ד E. J. Abb. 11), בראש הכתובה דגם המשפחה במגינית מחולקת אפקית — ידי כהנים וביניהן כתר; בכתובה ויניציאנית משנת תצ"ח (צורה Cecil Roth, The Jewish Museum in: The Connoisseur Sept-Oct, 1933 No VIII); בכתובה אחרת מויניציאה משנת תקט"ו במוזי קליני (צורה AJHE 1887 No 1974). וכן בכתובת פויכטונגר שנזכרה בהערה 2.

(5) יהודית אופנהימר, למשל לא היתה לא בת כהן ולא אשת כהן, ואף על פי כן חקקה בחותמה את מול הדגים.

(6) במפות תורה כאלה של קהלה אחת בגרמניה — אונא — טפילתי ברשימה בשם —מכילי בית הנכות בצלאל" — מ. נ. מוויאוס. שהרפסתי ב-כתובים" שנה א' מיום 22/9. 1926.

מציירים במפה זו את הכתובת: "הילד פב"ס נולד למז"ט ביום פלוני לחודש פלוני, בשנה פלונית — יגדל לתורה ולחופה ולמע"ט, א"ט". מלבד התיאורים המרובים (עתים בסטיאריזם שלם וכן ילד בחתוליה יהודי נושא ספר-תורה, מחזה החופה וכדומה) מתואר כאן תדיר מזל החודש ועתים גם דגם המשפחה, ולא עוד אלא שקיימות גם מפות שנדפסו מעל לוחות חתולים עץ⁷ המוכתרות שבתי הדפוס הכינו לצורך זה במיוחד לוחות שהכילו את המזלות⁸, וכנראה שיחסו השיבות מיוחדת-לציון המזלות⁹.

הנה רשימה של חדשים ומזלותיהם, שבה אני מביא בעיקר חותמות שמקורם הספרותי ניתן לבדיקה¹⁰ וכן חותמות הנמצאות באוסף בית הנכות הלאומי בצלאל. את החותמות שראיתי באספים שבהרל ושארן תחת ידי תעתיקים מהן — איני מזכיר.

(7) ראוי הדבר שדוגמאות אלה הקשורות למלאכת הדפוס יתוארו בקצרה ספר.

(8) דוגמה כזאת באוסף בית הנכות הלאומי בצלאל בירושלם (עיין טבלא ל"א). המפה נדפסה בשני צבעים, כחול ואדום, ומכילה מלבד אפריו צמחי ותיאורים מקובלים אחרים, את סמל הכהונה ואת המזל. היא נעשתה לשם: הילד אברהם בן פאליק כץ (וליד זה סימן כהונה בתוך מגן: ידי כהן ומעליהן כתר) שנולד ביום י' אדר שנת תקכ"ב (וליד זה בתוך מגן מתואר מזל דגים).

(9) בכלל יש לי השערה הטעונה אשר, כי השמות שור, האומים, קרעבס (סרטן) ואולי גם לעבל, לעמליין (טלה) כשמות משפחה יהודים, מוצאם מן המגן שבתיאוב אלה תלו על טחח ביתם וקבעוהו בחותמותיהם, ואלה היו המזלות שבהם נולד אבי המשפחה.

(10) כדי להקל על הקורא אני מביא כאן רשימת קצורים ספרותיים:

פויכטונגר—אוסף ד"ר ה. פויכטונגר בבית הנכות הלאומי בצלאל.

AJHE=Anglo-Jewish Historical Exhibition, London 1887, Catalogue.

Bałaban=M. Bałaban, Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII wieku, Lwów 1909.

Briefe=A. Landau & B. Wachstein, Jüdische Privat-Briefe aus dem Jahre 1619, Wien 1911.

Chmiel=A. Chmiel, O. pieczęciach żydowskich, in: Wiad. num. archeol. IV.

EJ—Encyclopaedia Judaica

JE—Jewish Encyclopaedia s. v. Seals.

LWAG—London Whitechapel Art Galleries. Jewish Exhibition 1906.

MGEJK—Mitt. d. Ges. zur Erforschung jüdischer Kunst-Denkmäler.

Morpurgo—E. Morpurgo, Notizie sulle famiglie ebraiche esistite a Padova, Udine 1909.

Taglicht—J. Taglicht, Nachlässe d. wiener Juden im 17. u. 18. Jhdt., Wien 1917.

Tentoonstelling—Catalogus van de Tentoonstelling Het verdvijnend amsterdamsch Ghetto in Beeld. Amstd. 1916.

מאזנים (תשרי): ללב ורטהימר מרינה; יוסף אהרן (לכוב 1); ראובן
ליב דוד; לצרוס ליהמן (גם אריה נושא כד — סמל ליה) (11); משה בר יצחק (12);
נתן בר שכניה (12a).

ע ק ר ב (חשון): שמואל אופנהיימר; מיכאל בן הרץ zum weissen
Schwann (גם ברבור כ"סמל מדובב"); משה שטרן (13); משה בן יצחק, סופר ק"ק
פראג (14).

ק ש ת (כסלו): וולף ורטהימר (ילד נושא קשת) (15); שם בלתי בודר:
קשת בתוך סלגול (16); נחמן בן כמחר צבי הירש שלי (איש דוד קשת) (17).
ג ד י (טבת): הק' מנחם נזום משה במר' דוד יצו — — —; מרדכי ב"ר
נתן אברהם; משה בר יהודה — — — (גדי מטפס בתר) (18).

ד ל י (שבט): גרשון שץ מפ"ב (דלי עולה מן הבאר) (19); שבמיסזה =
שלמה בן מהר"ר ישעיה סג"ל ז"ל וורביץ (יד יוצקת מן הכד — סימן חלוייה —
אל הדלי) (20); מרדכי מאטל מבאקארעשט-דר בעיר הקודש טבריא תובב (21).
ד ג ים (אדר): יהודית אופנהיימר (כתר מעל לדגים); אברהם עמנואל

אופנהיימר; זנוול בכרך; ליב זליכמן; יוסף גולדשמידט (22); עביו = עקיבא בן
י — — — זכס (23); בחותמה של אשה יהודית בימי המאה הי"ז (24); בדגם משפחת
המשלמים באיטליה (— באיטליה) (25); משה יצחק שפירא רב ראשי בנחומיה
(באבן סרדוניכס) (26); ובחותמת נחשת (מעל לדגים כתר) (27); יעקב בן שלמה (28);
יהודה במזרר מנחם מצנדל נ' (כמגן מעוטר כתר — מעבר השני מגורה בת ג' קנים

.Taglicht p. 10—11 (11)

.Sulzbach in: ZGJD III (1889) p. 64 (12a) סויכטונגר.

.Taglicht שם (13)

.Briefe No 43,44 p. 87 Taf. VIII (14)

.Taglicht p. 10 (15)

.JE Pl. I, 6 (16)

.JE Pl. I, 21 (17)

.JE Pl. I, 12,14,15 (18)

.JE. Pl I, 3 (19)

.Briefe p. 35 Taf. VIII (20)

(21) סויכטונגר.

.Taglicht p. 10 (22)

.Briefe p. 66 Tafel VIII (23)

.Chmiel p. 114 (24)

.Morpurgo p. 13 (25)

.LWAG No. 1037 (26)

.LWAG No. 1046 (27)

.Tentoonstelling No 896 (28)

הזכותב. להדליק נר של שבת" (29); ואם אינו טועה יש ליחס כונת סמל זה — הפעם שלושה דגים — לאותו מול בחותמו של יהודי בשוויץ מן המאה ה-19. ישראל בוז'ג שמואל. S'SVSLIN (30).

ט ל ה (ניסן): קארצ (Cara) סימן; ליב וליכמן (31); יצחק לידסדורף (32); זבבש = זכריה בן בנימין שליט (33); דוד בר יוסף ש' (34); אליקם בר משה (טלה על גבי גבעה רגלו הקדמית מורמה כדוגמת שה הנוצרי) (35). (ויש להוסיף עוד את הטלה יחד עם סימן לוייה בצמר לכבוד ר' יששכר בערמן סגל מהלברשטט שידוע לנו שנולד בניסן, עיין דברי א. יערי, לעיל עמ' 509. תמ ערכת).

שור (איר): ראש השור בחותמתו של יוסף איש רוסיים (36); אברהם בר שמעון שליט (37); שמעון בן כהר"ר אברהם ארי' יצ"א (38).

תאומים (סיון): דוד כהר"ר אברהם זצ"ל אופנהיים (דוד אופנהיים); שמואל סינצהיים (גם סימן לוייה: כד וכתר! S.S.) (39); חזקיה בן אשר סגל חורביץ (לוי!) (40); ישיבי = יוסף ש — בן ירוחם [לוי] בשנת 1629; ובאותה שנה ישיבי (הנ"ל?) (41); אהרן בר יעקב ז"ל (42).

ס ר ט נ (תמוז): מגדלינת ורטהימר? מרכס שלוינגר; משה שלוינגר (43). אריה (אב): ליב סינצהיים, יהודה ליב חורביץ (44); כתובת בלתי ברורה (45); צפ"ר בת ב"ת הענך. ניקלשבורג ז"ל (46). על חותמו של ר' ישראל איסרלין בעל

(29) באוסף בית הנכות הלאומי בצלאל בירושלם. מתנת מר הנס מולר.
(30) JE. Pl. II, 26. בסעות קראו בחותמת FISLIN S'(igillum) וחשבו שהדגים הם "סמל מדובב" (Symbol parlant) לשם פישליין. בעצם היה שמו החילוני של ישראל-ויסליין. סעות זו חוזרת בכמה מקומות.

(31) בחותמו של ליב וליכמן מצויים גם הדגים וגם הטלה — יתכן שנולד אור לא' ניסן;
Taglicht p. 10—11 (32).

Briefe p. 61 Tafel. VIII (33).

Schudt, Jüd. Merckwürdigkeiten II, IV, p. 384 (34).

בסבעת-חותמת בבית הנכות הלאומי בצלאל.

REJ V p. 93 (36).

JE Pl. I, 22 (37).

פויכטונגר (38).

Taglicht p. 10—11 (39).

Briefe No 42 p. 84. Taf. VIII (40).

Balaban pp. 435, 425 (41).

JE Pl. III, 5 (42).

Taglicht p. 10. (43).

(44) שם ע' 11: יתכן שהאריות בחותמת אלה הם סמל מדובב לשמותיהם של

בעלי-החותמות.

JE. Pl. I, 5 (45). (46) פויכטונגר.

תרגומה הדשן ידוע לנו שהכיל דאש-אריה⁴⁷ חותמו של שמשון בר שמשון מן המאה ה"ג בבריתיש מזויאום מכיל אריה רץ כלפי ימין⁴⁸.

בתולה (אלול); שלום... במחזורי חיים יצ"י; אליעזר בר יהודה⁴⁹.

ומכאן לסמלי הכהונה ההלוייה:

ידי כהן: יצחק כהן בן אברהם⁵⁰; משה ב"ה מאיר כץ (מעל לידים

כתר)⁵¹; יהודה בר יעקב כץ⁵²; נחמיה בר משה כץ⁵³; יודא בן משה כץ⁵⁴.

כד. יואכים שפיץ (JS); אברהם סינצהיים (צבי קערה וכו'. A. S.);

שמואל סינצהיים (כד וכתר, תאומים); לצרוס ליהמן (מאזנים); זלמן לוי

(צבי S.L.)⁵⁵; שלמה בן מחזר"ר ישעי' סג"ל ז"ל הורביץ (יה יצקת מתוך כד, אל

הדלי)⁵⁶; אהרן בן לוי משקיש הלוי (בלבוב בשנת 1654)⁵⁷; על גבי חותמות

אחרות בלבוב⁵⁸; וכן על גבי טבעת משנת 1565⁵⁹; הירץ קומה⁶⁰; יבחשה =

— — בן חיים שורצשילד הלוי J.S.⁶¹; בדגם-משפחת הלויים אורסי באיטליה

(חיה [אריה?] יצקת מתוך כד אל קערה)⁶²; איצק סגל I.W.⁶³.

אני מקוה כי חומר זה מספיק לעת עתה-לזנה למען ייעץ להיסטוריונים שילכו

בעקבותי ויבדקו עד כמה שאפשר הדבר, את תעודות הלידה של אישים ידועים

אם ימצאו על חותמותיהם ובדגמיהם את המזלות: וכן אני מאמין כי עלה בידי

לסתך את הדעה שהדגים הם סמלי כהונה ולויה.

JE. p. 137 a (47)

Stokes, Studies in Anglo Jewish History [Pl. IIa] (48) מול ע' 64. יתכן שזהו סמל לשמשון, כשם שאנו מוצאים סמל שמשון המשסע את הארי כחותמת של מתרגם יהודי בויניציאה MOISE DI RAFAEL VITA NASO PUBBLICO TRADVTORE על גבי כתובות קשנות תצ"ח ותקס"ה ר' לעיל הערה 4 בסוף.

JE Pl. I, 16; III, 4 (49)

Bařaban p. 407 (50)

JE Pl. I, 4 (51); JE Pl. III, (52)

JE Pl. III, 3 (53)

פויכטונגר. (54)

Taglicht p. 10—11 (55); Briefe p. 35 Tafel. VIII (56)

Bařaban p. 413 ע"פ 68 Chmiel p. (57)

Chmiel pp. 114, 116 (58)

שם ע' 391 (59)

D. Kaufmann, Die letzte Vertreibung p. 151 (60)

P. Debo, Alte Ringe p. 35, Taf. X, 75^a Abb p. ii (61)

בראש הכתובה משנת 1753. AJHE No 1974 (62)

פויכטונגר. (63)

הערות להקנה על הגזרות על פלוניא

- א. יעני פרסם בקריית ספר (שנה ט"ז עמ' 377/9), קינה על גזירות ת"ח מאת שמואל בן החבר ר' שמעון ז"ל, שמצא בס' "צוק העתים" דפוס שאלוניקי ת"ר. לפי עדותו של יעני, נמצא מהספר הנזכר רק טופס יחיד בעולם.
- מחבר הקנה אינו פוסט מקורי. הוא אסף מליצות שונות מהקינות המפורסמות: ארזי הלבנון אדיר התורה, החרישו ממני ואדריבה, ו"מי יתן ראשי מים", הנמצאות בקינות לתשעה באב. והמחבר התאימן להאקרוסטיק של שמו ולחרויו.
- הקינה משובשת בלמה מקומית, וקל לחקן את השגיאות. ע"פ השוואה עם הקינות הנ"ל, אך יעני לא שם לב לזה, והציע תקונים מדעתו שבמקצתם כוון אל האמת, ועל המקומות המשובשים שיערי טפל בהם הגנו להעיר איזה הערות:
- (א) "ובכו בכו בכי הרב", בהערה 4 כותב יעני שצ"ל: "בכי רב", המקור הוא בקינת "מי יתן" הנוסח, ובל"ן בכה בכי רב והרב.
- (ב) "ונתערבו פרדים עם פרשתנים", בהערה 7, מעיר יעני שצ"ל: "פרשדנים". בן הוא בהחרישו ממני, ושם הכתיב "פרשדונים". מצרף הדי' והי' נתהווה הדי'.
- (ג) "ואליכם דיברו אבותי לא זכינו לגדלכם לתורה", על המלה "באייר", כותב יעני בהערה 8, "מלה זו לא ידעתי לפרנסה ואף איני בטוח בקריאתה, ואולי יש כאן רמז לחודש המאירע".
- אבל בהחרישו נמצא "ואלימו דיברו בא מידה, לא זכינו לגדלכם לתורה", ומה יוצא ברור שבמקום "באייר" צ"ל "לאמר".
- (ד) "נקדיבכם כעולה והקטורת", בהערה 8א, "לפי החרוז צ"ל: והקטורת". בהחרישו הנוסח: "נקדיבכם כעולה והקטרה".
- (ה) "ואל תפשו מהרבות קינות", בהערה 9, "כלומר: תפשו תנוחו", בהחרישו הנוסח: "ואל תחשו מהרבות קינים".
- ולבסוף אעיר שיש מקומות אשר כדאי לתקן הקינות הישנות ע"פ הנוסח של הקינה החדשה, לדוגמא:
- ב"מי יתן ראשי מים", "חסין ייה מי כמוך נושא אלומות", מליצה זו נמצאת פעמים בקינה החדשה, והנוסח הוא "נושא באלמות", ויפה העיר יעני (הערה 5) על המקור בדברי חז"ל המתאים לנוסח זה.
- ש.ח. קוק

תקון טעות

ב"קריית ספר" שנה ט"ז ע' 280 שו' 4 נדפס: מ. ב[לינסון] וצ"ל: מ[שת]
ב[רסלבסקי].

מפתחות

מפתח שמות האנשים, החברות והמוסדות בעברית וביודית

אביש, י. 399	אידלשטיין, י. 284
אבן-זהב, א. 15, 283	אידןשטאאסט-פארטיי 182
אבן-שושן, א. 283	איכנשטיין, י. ב. 317
אבנארי, מ. 15	אילין, מ. 104
אבניאל, ב. 299	אינטערנאציאנאלער ארבעטער ארדן 342
אברהם בן יצחק מנרבוזה 283	אלבעק, ח. 284
אברהם יואשע העשיל מראדזין 77	אלויל, א. 18
אברמסקי, י. 49	אלדני, ד. 18
אגדת האינגוירים והארכיטקסים בא"י 7	אלסמן, ש. 447
אגדת המורים העברים. נירנרק 238, 369	אלי 284
אגדת השומרים בא"י 147	אליהו בן אברהם שלמה הכהן 203, 453
אגדת מדרש הרב 393	אליעזר דודל מראדאשיץ 77
אלמן, מ. י. 195	אליצקי, ל. 106, 233
אדרת. שלמה בן אברהם 15	אליקום גץ בן מאיר 73
אהרונוביץ, י. 49, 148	אלפנבין, י. 174
אהרן פנחס מענדיל מראדזין 202	אלפרט, מ. 149
אהרן שמחה אב"ד גאמבין 203	אלקאן, י. ח. 192
אואילד, א. 237	אלקינד, א. 393
איביס, צ. א. 202	אמאלגאמייטעד קלאדינג וואירקערס אוי
אוהבי ציון. חברה 303	אמעריקא. נירנרק 303
אייזנבאך, א. 236	אמורער בענעוואלענס סאטייעטי 211
אירבך, פ. 15, 149	אמנדסן, ר. 486
אירבאך, ש. ב. 75	אנול, י. 447
אוריגובסקי, א. 15	אנול, ש. 148
אורלנד, י. 399	אנול, ח. 40
אורמאן, ח. 284	אנדסן, ה. כ. 149
ארצקי, י. 106, 488	אפאטאש, ל. 100, 347, 364, 440, 482, 486
אורחי, מ. 149, 285	אפטוביצר, א. 284
אחד העם 399	אפלטון 284
אחדות העם 393	אפרת, י. 57
אשינגן, ש. 149	אפשטיין, ז. 284
איבשיץ, י. 400	ארגון חרדים חברי כנסת ישראל בא"י 7, 10
איג, א. 7	ארגון מגדלי עופות עברים בא"י 7
איגש, מ. י. 195	ארט 342, 464
אידיש נאציאנאלער ארבעטער פארבאנד 211, 217	אריאל, ז. 16, 400
[אידישע] יידישע שול ארגאניזאציע. פוילן 234	ארנון, מ. 16
אידישע שריפטזעצער יינאן. נירנרק 455	ארניך, ח. י. 77, 195
[אידישער] יידישער חויטשנאפטלעכער איג-סטיטוט. אמאפטייל 55	ארץ ישראל. ממשלה. חקים 149
— פילאלאגישע סעקציע. קאמיסיע פאר פאלקלאר 98	ארצות הברית. חקים 488
[אידישער] יידישער וועלט קאנגרעס 465	ארצי, י. 400
[אידישער] יידישער קולטור-קאנגרעס 370	אש, מ. 107
	אש, נ. 453
	אש, ש. 16, 150
	אשבל, ד. 401
	אשור, ז. 393

כיצב (*) על יד המספר מראה, כי באותו העמוד נזכר השם יותר מפעם אחת.

- אשענדארף, י. 233
- באדער, ג. 74, 78
- באכראן, י. 464
- באלזאק, א. 100, 233
- באסטאמסקי, ש. 366
- בדר, מ. 481
- בזבר, מ. 16
- ביכנר, א. 401
- בוטליה 91
- בורלא, י. 150
- בורשטיין, ש. 182
- בורשטיין, י. 59
- בורשטיין, מ. 100
- בושאטטאוויצעקי, ז. 482
- ביאליסטאק, לינה הצדק 465
- ביאליק, ח. נ. 8, 16, 145, 150, 234, 278, 279, 401
- ביבער, י. 104*
- בידנוביץ, ז. 150
- בייק, א. 12
- בילינסון, מ. 8
- בילנסקי, י. 284
- הבימה 227
- ביסטריצקי, נ. 285
- בירדוג, י. 402
- בירם, א. 283, 290
- בית הלל, דוד ד' 16
- בית חשמה, קבוצת החוגים 285
- אל-בלאדרי, א. 17
- בלוי, י. א. 441, 455
- בלומנארטען, י. ש. 140, 482
- בלוי, א. 482
- בן אליעזר, מ. 285
- בן-ארי, ר. 227
- בן גריון, מ. י. 285*, 402
- בן-חור, א. 17
- בן-חיים, י. 402
- בן-יהודה, א. 285
- בן-יהודה, ב. 286
- בן-ישי, א. ז. 10, 14
- בן-ישראל, א. 17, 402
- בן ישראל, י. 402
- בן-מנחם, י. מ. 15, 17
- בן מרדכי 100
- בן-שמאי, מ. ה. 37
- בנבנשתי, ד. 403
- בני עקיבא 394, 397
- בני ציון, מסדר. מחנה משה הם 90
- בנק אנגליזאציע, קפת התגמולים 17
- בנשלום, ב.ר. 100
- בס, ש. 403
- בעזפראוואני, ח. 106
- בערגעלסאן, ד. 104
- בערמאן, ל. 205
- בערנארד, ב. 363
- בערעגאווסקי, מ. 479
- בריוסף, י. 45
- בר-נתן, א. 292
- בראחינסקי, מ. ל. 237
- ברגמן, א. ד. 53
- ברגמן, ח. פ. 403
- ברגמן, י. 150
- ברגמן, צ. 286
- ברגשין, פ. 403
- ברדיצ'בסקי, מ. י. 285*, 402, 486
- ברוידס, א. 18, 401
- ברוך, א. 407
- ברוך, י. ל. 403
- ברוכעס, ח. 79
- ברומברג, ש. 176
- ברון, ד. 286
- ברוק, ח. 393
- ברור, א. י. 403
- ברטלט, ע. 403
- ברזמן, א. י. מ. 488
- בריטניה הגדולה, משרד הרב הכולל 203
- בריל, מ. 150, 286
- ברינד, מ. 233
- ברית חלוצי פועלי-ציון, רומעניע 91
- ברית טרומפלדור, פוילן 347
- הברית לפקוח ולבקרת 295
- ברית פקוח לקואופרציה החקלאית העוברת 403
- ברית קבוץ גליות 286
- ברית הקנאים, פוילן 188
- ברכו, ש. ה. 403
- ברכיה בן נטרוואי הנקדן 481
- ברליץ, מ. ד. 18
- ברנט, מ. 316
- ברנט, פ. ה. 18
- ברנר, י. ח. 18
- ברנשטיין, ש. 150
- ברץ, י. 403
- ברקלי, ג. 287
- ברקמן, א. א. 216
- ברקמן, ר. 398
- ברש, א. 144, 287
- ברתיני, ק. 236
- בת-נשר 18

- גרינבלט, נ. 288
 גרינברג, א. 49
 גרינשפון, ס. 288
 גרונבסקי, א. 405, 299
 גרענט, ח. 240
 גרץ, צ. 454
 דאובר, מ. 16
 דאווידסאן, י. י. 101
 דאנאווסקי, י. 315
 דאנציס, מ. 91
 דארפמאן, ז. 101
 דגניה 144
 דובנאווערליך, ס. 80
 דובנוב, ש. 454
 דובניקוב, ח. א. 18
 דודון, א. 19
 דודון, י. 189
 דייטש, ש. ח. 454
 דוסטרובסקי, י. 405
 דוף, ד. וו. 19
 דזובס, א. י. 73
 דזיאלאווסקי, י. ל. 73
 דזיונסקי, א. 488
 דינבורג, ב. צ. 175
 דניאל, ש. 398, 432
 דעבס, י. 367
 דעפא, ד. 233
 דראכלע, מ. ת. 101
 דרויאנוב, א. 144
 האטארן, נ. 237
 האלפערן, מ. 233
 האלקין, ש. 487
 האמער 363
 הארמן, א. מ. 178, 405
 האכנר, י. 447
 האכשטין, מ. מ. 314
 האסמן, י. ק. 447
 הארביץ, יהושע 280
 הארביץ, מ. 453
 הארביץ, ש. ל. 203
 הארוביץ, ש. 154
 האגר, מ. 314
 האילפרין, ל. 176
 האילפרין, ס. 288
 האלקאוויטש, י. א. 101, 372
 האנה, ת. 19
 הארש, מ. 19
 הארש, ש. ר. 316, 453
 האסר, מ. 453
 גאון, מ. ד. 295
 גארדין, א. 75
 גארקי, מ. 367
 גבעת ברנר 394
 גבעת השלשה 7
 גודד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור 151
 גוטמן, י. 151
 גוטפריד, מ. 454, 481*
 גולדברג, א. 18
 גולדברג, א. ש. י. 195
 גולדנברג, מ. 362
 גולדשטיין, א. 287
 גולדשטיין, ה. 403
 גולדשטיין, ז. ד. 77
 גולק, א. 404
 גולרגוט, א. 236
 גומפרץ, א. 404
 גומפרץ, י. 404
 גורביץ, ד. 146
 גזנג, נ. 217
 גיהר, צ. 404
 גיסלין, מ. 77
 גייסמר, א. 443
 גילינסקי, מ. 367
 גינזבורג, שאול 60, 79
 גינסבערג, ב. צ. 217
 גלאזער, י. 315
 גלאששטיין, י. 233
 גלבר, נ. מ. 151
 גלזמן, ש. 404
 גליקסון, מ. 152
 גלפס, י. 287
 גלצר, נ. 405
 גלרנטר, מ. 447
 גוקין, ב. 287
 געזעלשאפט „חנך ילדים“ ווארשע 78
 געלמאן, ב. 101
 געלדינג, י. 104*
 גענש, נ. 440
 גערשטיין, י. 483
 גראד, ג. 16
 גראס, נ. 79, 367, 482
 גרדנויץ, פ. 287
 גרויברט, י. ל. 203, 447
 גרוסברג, ח. ז. 405
 גרוזבסקי, י. 288
 גרי, ח. 18
 גריבסקי, י. א. 288
 גריבסקי, פ. 153, 288
 גרידינגר, י. 362
 גרינבוים, י. 397

וויילד, א. 237	הלל'ס, ש. 40
וויינריין, מ. 367	הלפרין, א. 19
ווייס, א. 186	המבורגר, ח. 154
וולדורסקי, א. 368	המבורגר, נ. ה. 154
וועלט קאנגרעס פון יידישע דאקטוירים 465	הנדהם, י. 470
ווערן, זש. 104	הס, מ. 173
וידנפלד, ד. ב. 447	הסתדרות העובדים העברים הכללית בא"י.
ויונסקי, א. מ. 407	ברית התנועה הקבוצית 288
ויטל, ח. 407	— הסתדרות הפקידים 405
ויל, נ. 196	— הסתדרות הפקידים. ת"א 8
ויגברג, י. י. 447	— לשכת המס המרכזית 289
ויגטרויב, י. ד. 407	— מרצת הפועלות 8
וינטרויב, נ. 426, 431	— מחלקה לסטטיסטיקה ואינפורמציה 406
זינר, ל. 100	— המרכז לנער 289
זינריב, ד. 154	— מרכז לתרבות 406
זיגשל, ז. 407	— הנער העובד 280*
זיגשל, י. 156	— סיעת העובדים הציונים הכלליים 395
זיס, א. ס. 454	— "הפועל" 41, 288
זיס, ע. א. 407	— הקבוץ המאוחד. מחלקה לעליה מרגמניה 8
זיסמן, ד. 407	— משק עין חורד 19
זיספיאנסקי, ס. 362	— — פלוגת "השדה" ראשון לציון 9
זיספיש, א. ד. 149	הסתדרות העובדים הלאומית בא"י 8, 145
זיץ, י. 156, 173, 182	הסתדרות עירכי הדין היהודים בא"י 9, 280
זיצו, א"י 144	הסתדרות הפועלים החקלאיים בא"י 19, 289
זיצמן, ח. 347, 53	ההסתדרות הציונית 20, 289, 406
זישניאק, א. א. 317	— בריטניה הגדולה 227
זלחיון, י. 20	— פולניה 470
זלפובסקי, מ. ז. 20	— קונגרס 20, 154
זלקובסקי, א. מ. 407	הסתדרות נשים ציוניות. א"י 144
זן גוד, נ. 40	הסתדרות רופאי השנים בא"י 406
זסרמן, י. 20	הסתדרות תלמידי ב"מ למורים של ישיבת
הועד הלאומי ליהודי א"י. מחלקת החנוך 21	ר' יצחק אלחנן 238
זער הלשון העברית 21	הסתדרות תלמידי ישיבת סלובודקה בליטא
זרפל, י. 408, 278	187, 195
זרשבסקי, י. 366	הערצבערג, מ. 316
זרשה. ביהכ"צ ברחוב טלומצקה. ספריה 440	הרץ, י. צ. 63
זרשה. המכון למדעי היהדות 186	הרצוג, י. א. 9
	הרצל, ז. 278, 279, 281
זאלצמאן, י. ש. 363	התאחדות האכרים בא"י 406
זאמער, י. 233	— המחלקה למסעי הדר 20
ז'בוטינסקי, ז. 21	התאחדות בעלי התעשייה בא"י 20
זהר, צ. 395	התאחדות יהודי רוסיה בא"י 145, 395
זיסא, א. 488	התאחדות הסוחרים הכללית. ת"א ויפו 289
זיד, א. 21	
זיל, ב. 21, 290	זאולמאן, ל. 342
זילבערפארב, מ. 80	זאלדשאן, י. 370
זילברשלג, י. 100	זאקסמאן, צ. ה. 211
זימן, ר. 73	זאראשאווער געזעלשאפט צו שטיצען טויב-
זכאי, י. 421	שומע יודען אין פוילען 318
זכרביץ, ה. 408	זודניק, ש. מ. מ. 452
זלוטניק, י. ל. 21	זייטקיין, י. 432

- זלמנוב, י. ש. 203
 הזמיר, קאסנהאגן 479
 זנדבנק, י. 282, 394
 זעצער, י. ש. צ. 78, 85, 101, 234
 זקהים, י. 421
 זרבבל 432
 זרחי, י. 21
 זשיטלאוסקי, ח. 465
 חבובא, א. 290
 חבס, ב. 21, 289, 290
 חבר הקבוצות 395
 החברה הא"י להיסטוריה ואתנוגרפיה 408
 חברת דורשי האוניברסיטה העברית בירושלים.
 ירשה 488
 חבשוש, י. א. 176
 חזירוב, ס. ד. 203
 חורגין, י. 290, 415
 חזן, י. 415
 חזן, ל. 401
 חידר, ע. 50
 חיפה. בית הספר הריאלי העברי 290
 חיפה. הדור הכרמל 415
 חיפה. עיריה 290
 חיפה. זקהים העברית 145, 415
 החלוצ, פוילן 91, 216
 החלוצ, רומניה 346
 החלוצ המזרחי 90
 החלוצ הצעיר, ריבנה 346
 חלפי, א. 290
 חסקין, מ. 290
 חריזמן, א. מ. 22
 חרל"פ, י. מ. 7
 טוביוני, מ. 342
 טויבעלעס, ש. א. 85
 טונקעל, י. 363
 טורוב, נ. 415
 טורטשינר, נ. ה. 291
 טורנובסקי, ז. 156
 טייכמאן, מ. 106, 486, 487
 טלפיר, ג. 148
 טמיר, נ. 291
 טענענבוים, ש. 101
 טרונק, י. 363
 טשארני, ד. 105
 טשארניטשאפסקי, ח. ה. 78
 טשארניצאן — שאיאק, ג. 363
 טשקאחוסקי, ק. 104, 237*
 טשרנא, ש. י. 295
 יאנאווסקי, י. מ. 101
 יאסני, א. וו. 81
 יבין, י. 156
 יבין, ש. 291
 יבנה, פולין 186
 יהואש 482
 יודילוביץ, מ. ד. 156
 יוסף בן מתתיהו פלוס 415
 יוריס, א. ש. 101
 יזכירוביץ, אל. 432
 יחזקאל מאיר בן רחמים אברהם 192*
 יחיאל, י. 149
 יידיש. ראה: אידיש
 ילין, ד. 44, 416, 420
 ילינק, א. 22
 יעבץ, ז. 22
 יעבץ, י. 421
 יעלינער, מ. 211
 יעקב יהושע בן צבי הירש 455
 יעקבלב, א. ס. 486
 יערי, א. 16, 157, 291
 יערי פולסקין, י. 421
 יפה, א. 421
 ירדני, י. 421
 ירושלים. האוניברסיטה העברית 291, 421
 — המחלקה לנאולוגיה 145
 — הארכיון הציוני המרכזי 22
 — בית הבריאות... שטראוס 157
 — ביה"מ למורים העברי 421
 — בית הנכות הארכיאולוגי 157
 — בית התבשיל הכללי 158
 — צדקות מאוחדות 23
 ירושלמי, נ. 23
 ישורין, י. 80
 ישראל בן שבתי מקאניץ 196
 כאנין, נ. 236
 כהן, אמציה 281
 כהן, דוד 428
 כהן, הינריך 13
 כהן, ישראל 23, 158
 כהן, שחם 158
 כהן, פריץ 422
 כהנא, א. 23, 158
 כהנא, א. (אבר"ך) 23
 כהנא, ש. ז. 91
 מכבא, מ. 158
 כמורנער, י. 206
 כפר יהושע 13
 כץ, אברהם 91
 כ"ץ, ב. צ. 100

לעשצינסקי, יעקב 86, 342	כרוסט, י. 347
לעשצינסקי, ש. 234	כרמון, א. 158
	כרמון, מ. 23
	כשר, ש. 23
מאגנס, י. ל. 11	
מאזר, א. 86	ל. ז. 234
מאיר, י. 10	לב, ל. 422
מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג 174	לב, ע. 422
המאיר, א. 154	לבוט, א. ד. 196
מאלאדאווסקי, ק. 486	לבטוב, א. 422
מאנער, א. 104	לבנון, א. י. 36
מאני לייב 437	לבנוני, י. 422, 284
מאץ, ה. 81	לבנון, י. 103
מארק, י. 486	לדיונסקי, י. 36
מארק, נ. 234	לובעטסקי, ש. 234
מארקיש, פ. 483	חלוי, י. א. 422
מארשאק, ס. 237, 486	חלוי, י. א. ג. 288
מיושטר, א. 73	לוי, ב. מ. 22, 292
מולטאטולי 105	לוי, נ. 399
מונטומרי, א. 293	לוי, ש. 173
מונטיפיורי, מ. 422	לוינגרוס, מ. 429
מוצקין, א. ל. 12	לוינגר, ד. ש. 455, 481
מוקדוני, א. 55	לוינגר, י. ש. 426
מושקוביטש, ד. 62	לוינדון, ק"ק ספרדים 318
מזאה, א. מ. 449, 453	לופסינג, ה. 292
המורחי 37	לוריא, ב. צ. 403
מורחי, אמריקה 347	לוריא, ח. פ. 448
מורחי, פולין, 217, 218	לחובר, פ. 401
המחנות העולים 396*	לחמי, א. 37
מטמון, א. 293	ליברמן, א. י. 453
מיזלר, ב. 37	ליברמן, צבי 91
מיחס, י. 44	ליברמן, ש. 292*
מייזל, נ. 347, 364	ליטר, נ. נ. 196
מיכלזון, צ. י. 196	לייוויק, ה. 482, 483
מיכלסון, ז. 395	לייטנער, ש. 195
מילך, י. 191	ליכטנשטיין, צ. 173
מילער, ל. ר. 189	ליכטנבערג, ש. 342
מימון, י. 423	לינר, י. 76
מיפל, נ. 366	ליעסין, א. 363
מירוני, צ. 293	ליפמן, א. 240
מירער, נ. 106	ליפשיץ, א. מ. 398
מישקין, מ. 234	ליפשיץ, יצחק 10
מכבי, תל-אביב 423	לליד ארץ ישראלי ומצרי בע"מ 37
מכבי, אש מתנודים, ת"א 396	למפל, מ. 28
מלוטק, ל. 293*	לעווין, ג. 99
מלין, ש. 73, 74	לעווין, כ. 237
מלמד, ח. ב. 192	לעווין, מ. 234, 237
מלמד, ר. 173	לעווין, פ. 91
מלצר, ש. 293	לערנער, ד. 470
מנדלי מוכר ספרים 40	לערער, י. 234
מנדלסון-ברתולדי, פ. 405	לעשצינסקי, יוסף 206
מני, א. ס. 423	

- סידני. בית הכנסת הגדול 204
 סימון. אריה 284
 סימון. ארנסט 426, 40
 סימון. ר. ס. 426
 סלון. ש. 196
 סלנט. ש. 398
 סמאליאזש. י. 101
 סמבטיון. מ. 294
 סמילנסקי. מ. 294
 סמפטר. י. 394
 עבר. י. 203
 עבר. דני 45
 עברי. י. 442
 ענן. י. 426
 עגנון. ש. י. 7, 426
 העובר. מורח גאליציע 91
 עזיאל. ב. צ. מ. ח. 282
 עין השופט 397
 עלבע. ל. 104
 עלי חידר 50
 עמיאט. י. 101
 עמיאל. מ. א. 426
 עמישי. מ. ח. 294
 עץ חדר. א. 294
 עקמאן. ב. 234
 עראקי. ח. 176
 פאלעקס. ווארשע 217
 פאלקאר 217
 פאפערניקאו. י. 299
 פאראייניגונג פועלי-ציון — התאחדות 299
 פארבאנד פון אידן-אנטיילנעמער אין לעס-לאנד באפרייאונגס-קריג 438
 פוגרבינסקי. י. 41
 פויראורגר. מ. 73
 פריכטוואנגער. ל. 364
 פורכאלינק. ד. 364
 פילונסקי. מ. י. 427
 פומרנץ. ב. 486
 הפועל. התאחדות לחרבות גופנית 41, 288
 הפועל המזרחי. אי. 282, 397
 פושקין. א. ס. 101, 237
 פטאי. ח. 41
 פיארברג. מ. ז. 233
 פייגילי. 425
 פייגין. י. 203
 פייכמן. י. 41, 284
 פילסודסקי. י. 107
 פיין. ש. מ. 318, 454
 פינא. ז. 227
 מצדעם. וו. 79
 מעסטל. י. 234
 מפר. א. 293
 מפלגת פועלי אי. 146
 מקוה ישראל 397
 מראה-נוף. ש. 236
 מרגולין. י. 293
 מרדכי. ב. 294
 „מרכז”. ברית פקוח של הקואופרציה האשראית בא”י 40
 המשביר המרכזי 295
 משה בן מימון 17, 57, 186, 315, 449
 משה בן נחמן 288
 משה בן קלונימוס 178
 משה סופר מפרשבורסק 202
 משמר העמק. חברת הילדים 470
 נאדיר. ב. 104
 נאדלער. י. 443
 נאטיש. מ. 237
 נאמבערג. ה. ד. 105
 נבון. א. 40
 נבנצל. א. י. 448
 נבאר. ש. ש. 176
 נויארקער פארערס דזשאינט קאונסיל 55
 נרמן. ל. 294
 נחמן בן אהרן מצ”רין 452
 נחמן בן שמחה מברסלב 40, 216
 ניארמן. א. 202
 נייגר. ש. 465
 נירימק. בית הספר הלאומי 370
 ניו יורק. ישיבת רבי יצחק אלחנן 105
 נייטסמפיר. מ. ז. 455
 נייטנאו. ש. 452
 נען 146, 174, 423
 נריה 398, 394
 נרקיס. מ. 174, 423
 סאברין. ל. 364
 סאהן. ד. 205
 סאקאלאווסקי. פ. 91
 סגל. מ. צ. 285
 סגרי. ד. 425
 הסוכנות היהודית לא”י 20, 289, 406, 425*
 — המחלקה להתישבות חקלאית 174, 425
 — מחלקת מסחר ותעשייה 37
 — מחלקת העליה והעבודה 146
 — המכון לחקר הכלכלה 10
 סופר. מ. 426
 סטון. א. 40
 סטרנין. ש. 426

- פּרץ, י. ל. 234, 482, 483
 פתיא, י. מ. י. 427
 צ'אהרי, ש. 427
 צבאח, ד. 448
 צבי, מ. 19
 צונציגר, מ. 45
 צוקר, ש. 73
 צוקרמן, ק. ק. 448
 צורי, י. ש. 79
 צורישדי, י. 427
 ציוניסטישע ארגאניזאציע 50
 ציוק, ב. 427
 ציטרוסין 176, 427
 צייטלין, אלחנן 81
 צינוביץ, י. א. 197
 צינעמאן, י. 92
 צינץ, ד. ל. 455
 ציפער, ג. 217
 צנוביץ, י. ז. 197, 448
 צמח, ש. 295
 צנורט, י. 45
 צעגראווסקי, ב. 217
 צעלמאן, צ. 364
 צירנו, ש. י. 295
 ק. י. פ. בא"י 177, 396
 קאגאנאווסקי, א. 102
 קאהן, י. ל. 237
 קאזדאן, ח. ש. 206
 קאטיק, מ. 342
 קאטעק, א. 319
 קאלאמי. תרבות-שול 239
 קאמינסקי, א. 479
 קאמינסקי, י. 367
 קאפח, י. 176
 קאפלאן, מ. מ. 316
 קאפלאן-מערעמינסקי, ר. 483
 קארן, ר. ה. 102
 קארנפעלד, מ. 454
 קבוץ עליה "נתיב", אויסטרוי מוזיזק 92
 קבק, א. א. 292, 176
 קואינקא, ב.צ. א. 295
 קוויטקא, ל. 237
 קריפמן, יחזקאל 45
 קרלדני, מ. 217
 קרלינס, ק. ב. 182
 קוסמאן, ל. 235
 קופליביץ, י. 173
 קופרשטיין, ל. 302
 קוק, א. 176
 פינברון, מ. 398
 פינס, י. מ. 44
 פינסקי, ד. 348, 364
 פינקרפלד, א. 15, 346
 פינר, ר. 427
 פיקרד, ל. 145
 פירסט, י. 442
 פירר, ב.צ. 315
 פישמן, ג. ח. ה. 197
 פלדמן, א. 45
 פלוצקי, מ. ד. ר. 63*
 פלוצטובסקי, ג. 106
 פלר, י. 45
 פעדעראלער שרייבער פראיעקט. אידישע שרייבערגרופע 187
 פעלד, י. 101
 פעלדמאן, ש. ב. 92
 פעסלער, ב. צ. 217
 פעפער, א. 479
 פעראווסקאיא, א. 487
 פערעלמאן, א. 86
 פערעלמאן, י. י. 104
 פצינר, י. מ. 15, 17
 פראדקין, י. ל. 188
 פראי, א. 218
 פראנק, ה. 305
 פראבר, צ. ה. 197
 פרויד, ז. 394
 פרוינד, ש. 298
 פרויס, וו. 348
 פריד, מ. י. 45
 פרידלנד, ח. א. 481, 427, 294
 פרידלנדר, צ. 37
 פרידמאן, י. 299
 פרידמאן, ש. 205
 פרידמן, א. י. 448
 פרידמן, פ. 106
 פריינד פון דער יידישער גימנאזיע ביי צב"ק אין ווילנע 483
 פריינד פון יידישן טעאטער, ווילנע 479
 פרילוצקי, נ. 187, 361, 465
 פרישמן, ד. 45*
 פרישמן, י. 176
 פריברג, א. נ. 370
 פרילוב, ש. ח. 192
 פרימוטר, א. 294
 פרוק, צ. פ. 422
 פרוקל-תאומים, א. 448
 פרוקפורטר, י. 197, 449
 פרוסקי, ד. 488
 פרוץ, י. 399

- קוק, א. י. 147, 393, 408, 427
 קיפניס, ל. 176
 קירשבוים, מ. מ. 448
 קיש, פ. ה. 295
 קלוגאי, ש. 46
 קלזנר, יוסף 177
 קלויזנר, ישראל 455
 קליגלר, י. י. 176
 קלין, ש. 205, 408
 קלינא, מ. 197
 קלעי, ד. 149
 קלצל, י. צ. 292
 קמלהר, י. א. 449
 קנביל, א. ל. 74
 קסטין, י. 46
 קסל, י. 396
 קעניגסבערג, י. 75
 קפליבצקי, י. 46, 177, 428
 קפלן, י. 482
 קפת חולים לעובדים לאמיים בא"י 177
 קפת חולים של הסתדרות העובדים 428
 קצין, ש. 296
 קצין, ש. ש. 296
 קצנלסון, י. 362
 קראוזה, א. 397
 קראמפף, ר. 235
 קראנזעק, ה. 342
 קרופניק, ל. 428
 קרסל יודישר פרבינדונגן, א"י 177
 קרלין, א. 178
 הקרן הקיימת לישראל *429
 — פולין, מחלקת החרדים 346
 קרן תלחי בא"י 429
 קרטוצקי, פ. 296
 קרסל, ג. 296
 קרעל, מ. 348
 קרפינבר, נ. ד. 298
 קרשינסקי, י. 106
 ראבינאוויטש, ח. 78
 ראויטש, מ. 104
 ראטנבערג, י. 240
 ראמער, ח. 102
 ראספע, ר. ע. 237
 ראסקין, ש. 99
 רבינא, מ. 429
 רבינוביץ, א. מ. 400
 רבינוביץ, מ. *429
 רבינוביץ, מ. מ. 178
 רבינוביץ, מ. ש. 449
 רבינוביץ-תאומים, ב. 278
 רבינצקי, י. ח. 399
 רבקאי, י. 10
 רמלין, י. ל. 429
 רדס, י. 429
 רובין, י. 10
 רובינזון, נ. 284
 רובינשטיין, י. 218
 רובינשטיין, נ. 191
 רובינשטיין, אברהם 431
 רובינשטיין, אלימלך 429
 רובינשטיין, אפרים 178
 רודגס, קבוצ 13
 רודי, צ. 46
 רודין, א. 298
 רוז, ח. 430
 רוזוב, י. 394
 רוזין, י. 74
 רוזנבלום, ש. ח. 449
 רוזנברג, מ. י. 315
 רחנברג, ש. 454
 רוזנשטיין, י. א. 178
 רוזנשטיין, מ. 449
 רוט, א. 197
 רומנו, א. 430
 רופין, א. 430
 רוקח, ד. 298
 רות, ח. י. 14, 283, 430
 רותנברג, ב. 47
 רחובות, תחנה לחקר החקלאות, מחלקת
 ההדרכה 48, 430
 ריבלין, י. י. 49
 ריבקנד, י. 60
 ריינס, י. י. 147
 רמת גן, מעצה מקומית 49, 178
 רמת רחל 151
 רפפירט, ד. 74
 שאבאד, צ. 81
 שאלאכאו, מ. 235
 שאפירא, י. י. 453
 שאצקי, י. 55
 שארנעל, י. צ. 50
 שאשקעס, ח. 86
 שבדרון, ש. מ. 63
 שבת, ג. 240
 שוברט, פ. 429
 שודריך, י. 235
 שווארץ, ד. מ. 81
 שווארץ, י. י. 233
 שחט, ח. ש. 236
 שושאן, מ. 237

שמעון בן יצחק 178	שווגר, י. 178
שמעוניביץ, ד. 431*	שולטיס, מ. 73
שנהב, י. 174	שולקס, ד. 486
שניאור, ז. 102	השומר הצעיר, ההנהלה העליונה, המחלקה הא"י 283
שניידר, מ. ב. 240	השומר הצעיר, פולין 347
שפיזמאן, ל. 92	השומר הצעיר, קוברין 347
שפירא, אברהם 284	שיפמן, ג. 279
שפירא, א. י. 368	שור, א. 415
שפירא, ח. א. 431	שורר, ח. 49
שפירא, יהושע 204	שחור, א. 182
שפירא, מ. 455	שחורי, ז. 395
שצוטאק, נ. 465	שטוק, ד. 19
שקאפ, ש. י. 196	שטיגלברג, מ. 298
שראגער, צ. 91	שטיגליץ, א. 197
שרגורודסקה, פ. 399	שטיין, ל. מ. 188
שרנופולסקי, ש. 431	שטיין, מ. 75, 186
שרעבי, ש. מ. 431	שטיינברג, יהושע 430
שרף, ז. 41	שטראוס, ר. 422
שרפהרץ, ש. ב. 315	שטרייט, ש. 178, 431
שרפשטיין, צ. 368	שיקאווסקי, ז. 205
	שימל, מ. 364
תומס, ל. ג. 182	שין, ש. 77
תורה ועבודה 432, 431	שינדלער, א. 102, 238, 367*, 487
תורה ועבודה, פולין 92, 218	שיפמן, י. 182
תליאביב, בית הספר התיכוני למסחר 148	שיפמן, פ. 298
— גמנסיה ריאלית בלפור 49	שיקגו, בית הספר „אנשי שלום” 105
— עירייה 14	שילער, ח. 102
— מחלקת והנדסה 182	שלום עליכם 104, 237, 483, 487
תליאביב ויפו, לשכת המסחר 50	שלום עליכם פאלק אינסטיטוט, שיקאגו 188,
— הקהלה העברית 432	370, 235
— ספריה ע"ש הרמב"ם 182	שלום, י. 49
תליווסף 432	שלטינגר, מ. 17
תנובה, חיפה 50	שמאלי, א. 299
תנועת הנער תלמיד בא"י, המחנות העולים	שמואל צבי מאלכסנדר 453
148	

מפתח שמות כל הספרים בעברית והספרים האנונימיים ביוונית

אינוער ביאליסטאקער עקספרעס 437	אביר הגליל 19
אינוער וועלט 437	אברהם אלקינוד ז"ל 393
האוניברסיטה העברית בירושלים 291	אברהם שפירא 284
האוניברסיטה העברית, ירושלים 421	אגודות הארץ 17
אוצר האגדה 73	אגרות [ביאליק] 401
אוצר הברייתות 314	אגרות [השומר הצעיר, פולין] 347
אוצר הגאונים 292	אדם בשלהבות 17
אוצר לשון הקדש 442	אהבה ורע 287
אוצר הצמחים 427	אהבת הקדמונים 449
אוצר התורה 73	אודים 302, 362
אור בגליל 299	אויף דער וואך 438
אור פני משה 202	אויפמאנטערונגס-ווערטער 341

- ארץ ישראל [ברור] 403
 ארץ-ישראל 1936. 233
 ארץ ישראל על פרשת דרכים 415
 ארץ ישראל קארעספאנדענץ 217
 אתלטיקה קלה 40
 באהלי ספר 291
 באהלי תורה דעבודה 432
 באר ישראל 197
 באר שלמה 73
 בבריתך 396
 בגן-הילדים 18
 בגשר היעוד 298
 בדרך 368
 בהכשרה 346
 בולטין שנתי [לשכת המסחר ת"א ויפו] 50
 בחזית 144
 בחזית הקנטונים 144
 הבטוח הקואופרטיבי ותפקידו 40
 בידי האשר 402
 בין חיתו אדם 290
 בינינו 7
 ביער בחדרה 431
 ביער שלנו 470
 בית חיינו 105
 בית יעקב 76
 בית לחם יהודה 427
 בית המדרש [ילינק] 22
 בית המדרש למורים העברי 421
 בית הספר הריאלי 290
 בכורי שחר 449
 בלב ים 415
 בלעסער פאר געשיכטע 456
 הבלתי ליגלי 156
 במועדו 203
 במסלות הדור 23
 במשעול הצר 176
 בנין הארץ 44
 בנין הדביר 407
 הבנין מבטון מזוין 18
 בעבודה ובחיים 144
 בעמית השיכון בא"י 10
 בעלי-זאב וחלוקת גופו 21
 בעל שם טוב 452
 בעלי-החיים בתחבורה 401
 בעלי חיים בטבע ובשביה 158
 בעקבות החשמונאים 292
 בשאת נכר 298
 בפרע פרעות 41
 בציר 403
 חבקר 279, 394, 397
 אורות הקדש 427
 אורח נטה ללון 426
 אורחות חיים 426
 אותיות עץ 286
 אחדות העם 393
 [אידיש] יודיש-ארטאדאקסישע שטימע 303
 אידישע דערציאונג 238
 דאס [אידישע] יודישע ווארט 438
 די אידישע וועלט 187
 די אידישע טריבונע 59
 די אידישע לאנדסמאנשאפטען ניו יארק 187
 אידישע מוזיק 98
 די אידישע פרעסע 303
 [אידישער] יודישער טאלקלאר 98
 דער אידישער פילאזאף 190
 אייב 192
 אילן ברוח 399
 אין לוס-חאמאמיס די ברוסה 100
 איש האדמה 397
 איתן שמואל 318
 אל העורים 149
 אלגברה 286
 אלגיה [תומס גרי] 18
 אלגעמיינע ענציקלאפעדיע 60
 אלכסנדר זיד 21
 אלפים מלים של שפת העתון 16
 אמונים 18
 אמונת ה' 176
 אמנה 278
 אמני השתיקה 100
 אמרי אש 203
 אמרי משה 447
 האמת 189
 אנו לגאולת הארץ 431
 אנסאב אל-אשראף 17
 אנציקלופדיה נעורים 149
 אנשי בשורה 41
 אסיף לחג הסכות 397
 אסייר עבר 7
 אספקלריה 144
 אפאטאשו ביבליאגראפיע 440
 האקדמאי הוילנאי 238
 אקדמות לדברי ימי ישראל 20
 אראלים ומצוקים 453
 40 שנות קונגרס צייני 22
 ארגענטינע 55
 הארץ 16, 278
 ארץ אשכנז [הינה] 19
 ארץ הבחירה 393
 ארץ הגליל 156
 ארץ ישראל [בנובנשתי] 403

- הדו"ח המדיני [הסוכנות היהודית] 425
דמותנו 144
דפים למדריך בשבבה הצעירה 280
דורש לחשובה 453
דרך חיים 407
דרך הנער הציוני 216
דרך ציונה 91
דרכי מלחמה נגד אלקלי 19
דרכי משה 316
דרכנו 238
הדרמה העברית 157
דת ודעת 75
- הגדה ארץ-ישראלית לפסח 405
הגדה של פסח 77, 203, 405, 453
הגדה של פסח [בית השטה] 285
הגדה של פסח [נען] 174
הד החלוק 90
הד ירושלים 279
הד הסטודנט הציוני הכללי 279
הד התנועה 283
הוספות על משלי שועלים 481
הוראות החשבון לילדים 403
הורציקס בספרותנו 100
הור היא הדרך ? 428
הזנת בהמות הבית 298
הזנת העולל 176
הזנת הצמח והזיבול 428
החלטות [הקונגרס הציוני הכ'] 20, 154
ההיגיון המינית של העלם 422
הייגס [ריגע] 438
היסטוריה של הספרות העברית החדשה 177
הישגיו של מכבי תל-אביב 423
הכנות כלכליות 49
הכשרה גופנית 426
הליכות 394
הלכות דעות 449
הגדה מעשית 45
ההסתדרות התקלאית ופעולותיה 289
ההסתדרות הפקידים ודברי פעולתה 405
הסתכלות הרמ"ח באמריקה 453
הערכות ובבואות 23
הצהרת בלפור ותולדותיה 151
הצעה תכנית ללמודי הטבע 293
הרצאות בפסיכולוגיה של צמחים 15
הרצאות הכנס [הסת' תלמידי כנסת ישראל] 195
הרצקה 408
התפתחות מפעל הבריאות של צבד הפועלים 428
התקנת דרכים 149
- בקשות מהאדרה זוטא קדישא 182
ברור הלכה 197
בריאות העובד 176
הבריאות למסכת מכות 73
הברית 427
ברכה משולשת 158
ברכת חיים 192
בשבחה מיתרים 293
בשער הכליה והפלא 426
בת שבע 284
בתיה חן 288
- הגאולוגיה של ירושלים החדשה 145
דער גאליציאנער 54
הגודרים בצפון 289
גולין 186
גיא חזיון 288
גיאומטריה 284
גימנוסטיקה ועוד 46
גימנסיה ריאלית בלפור 49
גליונות 7, 144
גליוני הש"ס 447
גלילי זהב 62
הגנה בגן הילדים 404
גנון והציל 314
גרגר לקרן הקימת 346
גרץ ודובנוב 454
הגשר 293
- דבר 7, 8, 144, 279, 394*
דבר אנשי שם 398
דבר הסטודנט הציוני הכללי 279
דבר השמטה 394
דברי זאב 150
דברי קודש 431
הדואר 481
דובב מים 447
דוליסל הרוסא ומאדעותיו 292
דורות הראשונים 422
דין וחשבון [הדר הכרמל] 415
דירה [ההסתדרות הציונית] 20, 289, 406
דירה [ההסתדרות הציונית בסולניה] 470
דירה [המזרחי] 37
דירה [מזרחי פולין] 217
דירה [המחלקה להתישבות חקלאית של הסוכנות היהודית] 174, 425
דירה [מחלקת ההגנה בעירית ת"א] 182
דירה [מרכז הת' האכרים] 406
דירה [עירית חיפה] 290
דירה [קהלת חיפה] 415
דירה כספי [קהלת ת"א ויפו] 432
דירה כספי [הסוכנות היהודית] 425

- חלוצים 431
 חלם וחכמה 288
 חמדת ציון 315
 חמש למתחילים 368
 15 שנה משק תל-יזסוף 432
 חמש עשרה שנות עבודה במזרח הקרוב 37
 חמשה חומשי תורה 63
 50 קננים 288
 החנוך העברי 488
 חסדי ה' 421
 חסכון מהו? 150
 חקרי מקרא 416
 חקת ארצות הברית 488
 חשבון דיפרנציאלי 36
 חשבון מסחרי 422
 התחנה 362
 הטבע 106
 טבע ועבודה בהוראה 395
 הטכניקה של התעמולה הציונית 156
 טללים 298
 טעויות בהנהלת חשבונות 296
 טריבונל 303
 טרסקניני 9
 יארבון [יו"א, אמריקה] 55
 יביע אימר 203
 ידיעות [התאחדות יהודי רוסיה] 145
 ידיעות [מרעצת רמת גן] 178
 ידיעות [המחלקה לגאולוגיה של האינדיבר] 145
 ידיעות [מחלקת החרדים, קק"ל] 346
 ידיעות [הגנר הציוני] 216
 ידיעות לעולה החדש 8
 ידיעות על הלמודים [באניברסיטה] 488
 יודיש. ראה: אידיש
 יום טוב וזשורנאל 303
 יומן ארץ ישראלי 295
 יומן המחנות 148
 ייגנווארג 367
 יונת הדאר 294
 יוסף אהרנוביץ 49
 הוצר יוצירתו 455
 יורה דרך 315
 יורם 293
 יזכר 205
 יחי ראובן 73
 יידיש. ראה: אידיש
 הילד כבד-האזן וחננו 286
 ילקוט [ברית טקח לקואופרציה] 403
 ילקוט [לשאלת הרבנות הראשית בא"י] 10
 ילקוט הדעות והמדות 14
 יוארשעווער העפסען 187
 ווילנער אינסארמאטאר 342
 דער ווילנער טרעגער 80
 דער ווילנער סטודענט 238
 ווילנער עקספרס 187
 זאמליכער 482
 זבד טוב 77
 זהבי-קמלקה 20
 זהר רות 452
 זונטאג 303
 זוסיא שחורי 395
 זמחננו בארץ ישראל 37
 זכרון אברהם 448
 זכרון ירושלים 432
 זכרון משה 449
 זכרונות אליהו 423
 הזכרונות והתולדות [קואינקא] 295
 הזמרים לידע-בוק 479
 זמרת הארץ 216, 40
 חבלי אומה 9
 חבלי-גאלה 20
 חבלים בנצימים 447
 חברה חדשה — השלום 407
 חג האביב 7
 חג השבועות 78
 חגורת הצניעות 425
 חגיגה [שוחם] 236
 חגים לילדים 403
 חדושי רשב"א על מס' נדה 15
 חזרות [מחלקת החנוך של הוצר הלאומי] 21
 חזרת היובל [אגודת המורים העברים בני-יורק] 369
 חזרת מוקדשת לבחירת הרב הראשי בא"י 9
 חזרת שותפות הירקן 49
 החוגר 41
 החולמים בירושלים 293
 חומה ומגדל 290
 חרת דעת [ארבון חרדים] 7
 חזון יחזקאל 49
 חוק ואמץ 426
 חידות לשון 291
 חיי היהודים בזמן התלמוד 156
 חיי המוסר 302
 חיי המין של האדם 293
 חיינו 219
 החיל 346
 חכמה לשלמה 195
 החלב כמזון לעם 157
 חלון ביער 362

לוח המורה 395	ילקוט חבון 36
הלוח הקואופרטיבי 10, 395	ילקוט הקבוצ 395
לוח קוי האוטובוסים והרכבות בא"י 37	ילקוט עברי 442
הלורד הקטן 18	ימים ושנים 45
לזכר החמשה 395	יסודות 399
לזכר חללי יערות הכרמל 396	יסודי הדעת 449
לזכרו של אמציה כהן 281	יסודי הכלכלה המדינית 45
לחקר הכנויים והתוארים 205	ירבעם ורחבעם 285
ליום הדין 281	הירדן 145
ליום תלחי 280	ירח ימים 45
ליטערארישע בלעטער 483*	ירחון כנסת ישראל 187
ליל שמורים 13	הישוב במערכה 403
לילדי ישראל 240	ישע כמפטר 394
לילות באהלי בדואים 400	
לכל זמן 77	כ/ תמוז 8
לכסיקון למלים זרות 288	הכנאיה המתנדב 396, 281
לכסיקון לפילוסופיה 46	כבוש העם לציונות 285
למה ומדוע? 176	הכדורגל 178
למקהלה 406	כ"ה שירים [ויגשל] 407
לנער 173, 422	כור המבחן 315
לעבודה 396	ככה ספרו לי 178
לעם 347	כל כתבי [ביאליק] 150
לעתים מזמנות 453	כל כתבי [מאפן] 293
לקוטי אמרי אל 192	כל סיפורי [של ש"י עגנון] 426
לקוטי דברי תורה 77	כלי חמדה 63
לקוטי יצחק 426	כלכלת שביעית 290
לקוטי שמחה 315	כללי הנקוד 403
לקוטי תורה 63	כנסת 145
לקוטי תפלות ותחנונים 452	כנסת ישראל 187
לקט 399	כסא רחמים 173
לקראת העליה 423	כפתור ופרח 178
לרגעים 488	כרם אפרים 197
לשון חים 488	הכרמל 281
לשוני 421	כרמנו 149
לתולדות החנוך בישראל 295	הכתב הערבי 46
לתקופת השנה 282	כתבי [ז. אפשטיין] 284
	כתבי [יוסף פלויס] 415
מאה פלא ופלא 283	כתבי [המאירי] 154
מאור עינים 314	כתבי [המכון למדעי היהדות. ורשה] 186
מאורות נתן 196	כתבי [פרלברג] 370
מאמרים ופיליטונים [פרישמן] 45	כתבי הגרא"י קוק [ורפל] 408
מבוא כללי לתנ"כ 405	כתבי מחקר אקדמי 53
מבוא לספר ראבי"ה 284	כתבים ובחרים [ילין] 420
מבחר מאיצר האגדה 285	כתבים אחרונים 158, 23
מבשרי הציונות 175	כתר תורה וסדר הכתרת הרבנות 422
מגבעת-המורה 77	
מגיד משרים 196	לאדזשער ארבעטער צייטונג 187
מגילה 50	לאן 233
די מגלה פתן חסידיש'ן יו"ט י"ט כסלו 452	לב אריה 178
מגלות לשמחת תורה 9	להורים 148
מגלת אוקראינא 422	לוח [צדקות מאוחדות] 23

מנהגים דבי מהר"ם מרוטנברג 174
 מנורת החנוכה 423
 מנחם משיב 448
 מנחת יחיאל 448
 מנחת יצחק 447
 מנחת נתנאל 196
 מנחת הקומץ 448
 מסות בכלכלה שתופית 287
 מסות ומחקרים לזכרון מרת ל. ר. מיללער 189
 מסכת ראש השנה 182
 מסעות ר' דוד דבית הלל 16
 מעברות 482
 מערכת התלמוד והפוסקים 407
 מעשיה בנר שובב 236
 מפות לעבודה בכתיבת הארץ 18
 מפטירות לכל השנה 423
 מפי עוללים 50
 מפעולותינו 346
 מפת א"י 403
 מקאלה פי צנאנת אלמנטק 57
 מקדש דוד 74
 מקוה המים 402
 מקראות 400
 מרקאדו החמר 23
 משה מונטיפיורי 422
 המשורר החדש 481
 המשוררים העברים 481
 משירי ישראל באיטליה 150
 משלי שועלים 481
 משנה תורה 315
 משפט הארים 430
 מגינת אם 158
 נוסחאות במתמטיקה 430
 נחלת אבי"י 448
 ניבים 146
 ניילעבן 55
 נילי 421
 ניר 238
 נמל נמלי 10
 נמל תל-אביב 176
 נעם התיכחה 317
 הנער הציני [קולודני] 217
 הנער הציני ובעיותיו 429
 הנפט זורם לים התיכון 21
 נפלאות הרבי מבלנדובא 453
 נפש לחבר 10
 נפש צדיק 404
 נתונים מטאורולוגיים לא"י 401
 סילג' 429
 סינסות 294

מגלת אנטיוכס 443
 מגלת אסתר *443
 מגלת רות 63
 מגן 302
 ס' המדות לחקר ההלכה 426
 מדינה ועם 396
 מדעי החברה בעברית 296
 מדריך חקלאי ורשימת זרעים 37
 מדריך לעסקני הק"קל 429
 מדריך לקלסיפיקציה העשרונית 427
 מדריך לתיר 289
 מדרש הרב 393
 מה שהיה 286
 המהנדס ישראל קסל 396
 מולדתי 10
 מולדתנו 292
 מוסיקה יהודית 146
 מורה דרך בפילוסופיה היוונית 430
 מורה דרך של התעשייה והמלאכה 37
 המורה החדש 290
 מורה נבוכי הלשון 368
 מושבה רבנית תורנית בא"י 216
 מזוית אל זוית 290
 מזכרונות חיי [שמריהו לוי] 173
 מזכרונותי על אחד-העם 41
 מזמרת הארץ 23
 המורה 146
 דער מזרחי וועג 217
 מחברות לעבודה בתנ"ך 16
 מחקרים בתולדות הכלכלה והחברה של יהודי פולין 154
 מחקרים בתלמוד 447
 מחשבה ואמת 294
 המחשבה החנוכית של יהדות פולניה 284
 מחשבות יעקב 447
 מטאורולוגיה 47
 מטבעות א"י 174
 מינון 284
 מיקירי ירושלמי 73
 מכתבי תורה 197
 מכתמים על היין 405
 מלבוש לשבת ויום טוב 317
 המלואים לכלי חמדה 63
 מלון הלשון העברית 285
 מלון למנחי המטבח 21
 מלון למנחי רפוי השנים 294
 מלות האגיון 57
 המלחמה על הגבול 15
 ממקור ישראל 285, 402
 מן התורה 176
 המנדט להלכה ולמעשה בא"י 173

עינים בקואופרציה 423
 העין ומקרי אסון בעבודה 19
 עין השופט 397
 עינינו נשואות אל השלטון 19
 על החלוקה 21
 על החנוך התיכוני העברי בא"י 283
 על יד הקו 40
 על היפה 295
 על המצב 431
 על המצוקה המשקית הגדולה 407
 על המשמר 147
 על פי התהום 150
 עלון [אגדת האינג'נירים] 7
 עלון [המחלקה למטעי הדר של התאחדות האכרים] 20
 עלון [מחלקת ההדרכה של התחנה לחקר החקלאות] 430, 48
 עלון חדשי [הקהלה העברית בחיפה] 145
 עלון הכפר 13
 עלון השומרים 147
 עלון למעמלים ולמדריכים 288
 עלון פנימי [ארגון מגדלי עופות] 7
 די עלטערן-לערער שטימע 370
 עלי עוגב 233
 עליה 146
 עליה ב' 481
 עלילות עקביה 150
 עלים לספרות ובקורת 147
 עם אלגבי בכבוש הארץ 182
 עם חלוסי משמורת 152
 עם פקידו של המופתי 400
 עמי 106, 488
 ענג שבת 77
 עפר 40
 עצת שלום 77
 עקרונות העזרה הראשונה במקרי-אסון 177
 עקרוני הדעת של האדם 287
 עתון היבל [השומר הצעיר, קובורין] 347
 עתון הסוחר 281
 עתון העתונים 187
 פאר יוסף 454
 פגישות היסוד 288
 פוליטיקה קרקעית לאומית 405
 הפועל הוותיק 397
 הפועל הצעיר 148, 282
 פורימאדה 148
 פחמימנים פוליטיקליים ארומטיים 53
 פיוטי ר' שמעון בן יצחק 178
 פסיקה 407
 הפירמאנים המלכותיים 153

סטינוגרפיה לעברית 423
 טיני 147
 סכומים 406
 סלמות לרום 23
 סלמות יוסף 197
 סמינריון בכתב 216
 סנטכסיס עברי 15
 סניא דיבי 73
 ספורט הבקר 397
 ספורים [פרידלנד] 427
 ספורים [פרץ] 482
 ספורים ושירים [פרישמן] 45
 ספורים קצרים [י. לבנון] 103
 ספר אליהו ופרקי משיח 426
 ספר האשכול 283
 ספר הסבעונות 280
 ספר היובל [בני ציון] 90
 ספר היובל [לר' שמעון יהודא שקאפ] 196
 ספר היוחסין לעופות 7
 ספר הישוב 408
 ספר הכתובות [ק.ג.ב.] 177
 ספר הכתובות בא"י 174
 ספר מאגנס 11
 ספר המוצגים [בית הנכות הארכיאולוגי של א"י] 157
 ספר מוצקין 12
 ספר הנקור 447
 ספר הציונות 175
 ספר הרשימות 174
 ספר השנה האם והילד 10
 ספר השנה ליהודי אמריקה 54, 302
 ספר השנה למלאכת הדפוס 393
 ספר השנה לתרצ"ח [עיריית ת"א] 14
 ספורית צעירה 147
 ספרי הראשון 15
 ספרי הרב ראי"ה קוק 427
 הספרים החיצונים 23, 158
 ספרות בריאות העם 176, 426
 סקירה [הקהלה העברית בחיפה] 145
 סקירה [תנובה חיפה] 50
 העבודה העברית וכבושה 146
 עבודת הלויים 195
 עגל הזהב 281
 העובר הלאומי 145
 עובדות ותעודות 286
 עוללות "אנשי שלום" 105
 העולם 281, 397
 עולם מדבר 149
 עונת הטבע במולדת 40
 עטרת יהושע 455

קונטרס למדריכים 280
 הקורא הצעיר 366
 קורת היהודים בתקופה החדשה 106
 קינדער־פריינד 104, 237
 הקנאי 188
 קענעדער אדלער 56
 קצור מסעות בנימין השלישי 40
 קצור תולדות ישראל 154
 קרבנות הראשונים 107
 קרן ישועה 204
 קרן תלמי 429
 דער ראדאשיצער צדיק 77
 ראשית חכמה [לר' אברהם ן' עזרא] 358
 רגשי הדת 427
 רדמי ירושלים 283
 רומי וירושלים 173
 רחל ברקמן 398
 רחמי האב 452
 דער רמ"א און דאס אלטע יודישע קראקא 81
 הרמב"ם כאריסטוטליקן עברי 186
 הרמב"ן וירושלים 288
 רמת רחל בשנת תרצ"ז 151
 רמתיים צופים 402
 רסיסים 427
 רעיון האלהים הישראלי 403
 רפדוני בתפוחים 73
 רשויות, מכתמים וכתבות 422
 רשימת בית אוצר הספרים [בלוי] 441
 רשימת חברי הסתדרות רופאי שנים 406
 רשימת כתבי־היד [ביהכ"נ שלומצקה] 440
 שא זמרה 280
 שרית וחדושי מזהרא"ל 74
 שרית מנחם משיב 448
 שרית מנחת יחיאל 448
 שרית מנחת הקומץ 448
 שרית נחלת אבי 448
 שרית צפנת פענח 74
 שושנים לחדד 448
 שחור על גבי לבן 40
 שטאטען 433
 שי 236
 שיטת ברליץ 18
 שיר השירים 63
 שירי ילדים [ביאליק] 16
 שירים [יצחק קצנלסון] 362
 שליה 291
 השלום 14
 שלחן הסודר 197
 שלחני של אברהם 430
 שלחים מארץ־ישראל לתימן 157

פליקס מנדלסון־ברתולדי 405
 פלניוס 13
 פלפולי אלימלך 429
 פני חיים 448
 פני הספרות 178, 431
 פננים מספרות הדרוש 203
 פנקס הבריאות 402
 הפסיכולוגיה בימינו 415
 האסיכולוגיה כמדע הסבע 150
 הפעל הערבי ונטייתו 177
 פעמי הגאולה 22
 פקודות, תקנות, צווים ומודעות 149
 פקיד הבנק 8
 פרס' יחודה ארמיה בלוי 455
 פרורי אורה 429
 פרי הדר 176
 פרי צדיק 296
 פרנץ שוברט 429
 די פרעסע 55
 פרקי הלכה 151
 פרקי הקראה ודקלום 8
 פרקי הפרעל הצעיר 282
 פרקים בהוראת החשבון 158
 פרקים במשנת הסוציאליזם 158
 פרקים בתולדות הישוב 294
 פרשיות בתולדות ישראל 16
 פרשת המלך 17
 פשע הדמים של הסוכנות 156
 יערה־היגער יובל און „מורח" פוילן 218
 צום 20־טן ציוניסטישן קאנגרעס 348
 הצופה 282, 398*
 ציון לחללי כפר־סבא והסביבה 148
 די ציוניסטישע וועלט 303
 ציירים יהודים בזמננו 148
 צעדים בלילה 294
 צפנת פענח 74
 צריבת העץ 294
 קב נקי 196
 קבץ הרצאות וויכוחים 280
 קבץ העידות הכלליות 9
 קבץ ספוריו וכתביו [של פיארכברג] 233
 קבץ ספורים [ברנר] 18
 קדוש השם 16
 די קהלה־שטימע 56
 הקראפרציה הצרכנית בא"י 295
 קול תודה וברכה 318
 קולמבוס איש תל־אביב 292
 הקונדס 148
 קונטרס ברכות והודאות 455
 קונטרס המפרשים 182

תורת חבריאות 287
 תורת הגזירה לבגדי נשים 404
 תורת הדקדוק [מלוטק] 293
 תורת הדקדוק [שניידר] 240
 תורת חסד 196
 תורת החשבון הדיפרנציאלי והאינטגרלי 426
 תורת ירוחם 448
 תורת הכלכלה המדינית 21
 תורת חמשק החקלאי 19
 תורת הנקוד השלם 73
 תורת הספרות 362
 תורת הפיננסים 290
 תורת השמיטה 405
 התזכיר והתקנות [ציטרוסין] 427
 התזכיר והתקנות [קפת התגמולים של פקיד
 אפי"ק] 17
 התחיה 303
 תירוש ויצהר 196
 תכלת מרדכי 204
 תכנית [משק עין חרוד] 19
 תכנית חדשית 280
 תלמוד בבלי 182
 התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית 186
 התמים 203
 התנועה הלאומית בשעה זו 45
 תנ"ך. תורה 63, 368
 תנ"ך. כתובים 63, *192, 432, *443
 תפארת יהונתן 400
 תפארת צבי 202
 תפלות 77, 432
 תפלות. סדור 50, 299, 432
 תפלות לכל השנה 204
 תפלת ישרים 299
 תפקיד הממשלות והבנקים 429
 תקון היסוד 431
 תקון המדות 178
 תקונים. ל"ג בעמר 182
 תקנון [התאחדות בעלי התעשיה] 20
 תרבות וחנך 298
 תרגילי הדקדוק 293
 תשרי 437

שלשה עולמות 154
 שלשים שנות בנין בא"י 430
 שם משמעון 54
 שמון עברי 294
 שמחת החג 197
 שמעון לוחם בארבה 45
 שנת מסיאחיד 289
 שנתון [רמתיגן] 49
 שעורים באודונטוגרפיה 421
 שעורים בדברי ימי ישראל 173
 שעורים בדקדוק הערבי 49
 שערי צדק 369
 שערים [דרייחון לגוער] 148
 שערים [פועלי אגודת ישראל] 14
 שפת עמי 240
 שקיעין 292
 השוון 173
 השרפה 287
 ששים שנה ושנה 283
 התאחה לחיים 40
 תביעת הרוח והמציאות ההיסטורית 16
 תהיה ותחיה בשירה 100
 תהלים 432
 תורה וקול זמרה 203, 204
 תולדות האומה הישראלית [קסטין] 46
 תולדות ארץ ישראל [מיזלר] 37
 תולדות ישראל [יעבץ] 22
 תולדות הכתב העברי 291
 תולדות המוסיקה 287
 תולדות המשפט בישראל 404
 תולדות המשפט הצבורי העברי 79
 תולדות הקהלה העברית ביילנה 455
 תולדות שמואל 454
 תוספת ראשונים 292
 תוספתא 49
 תועפות ראם 202
 תורה והמסורה 195
 תורה וחיים 368
 תורה ועבודה בעוועגונג אין פוילן 218
 תורת הארץ 14
 תורת ארץ ישראל 290

— — Education Department 226
— Congress 98, 437
— Executive 53, 184
— Germany 226
— Great Britain 227
— Hungary 477
Zobel, M. 76
Zsido évkönyv 57 | Zu Martin Bubers 60 Geburtstag
210
Zwarts, J. 442
Związek Żydów uczestników walk
o niepodległość Polski 90
Związek żydowskich inwalidów,
wdów i sierot wojennych w
Warszawie 341 |
|--|---|

מפתח שמות המתכרים ברוסית

Алкалај, А. 446
Арнауловъ, И. 90
Бердяев, Н. А. 470
Библиотека Пробуда 90
Білов, С. 463
Вейцман, Х. 477
Вишо 227
Вишняк, М. В. 477
Выгодская, А. П. 463
Гашофар 98
Друкер, І. 463 | Еврейский мир 463
Иоктоп, К. М. 464
Кинкель, И. 90
Ломброзо, Ч. 90
Флегъ, Е. 90
Хаванель, А. 319
Шякин, Н. И. 313
Шолом-Алейхем 485*, 486
Янакиевъ, Д. 90
Яффе, Л. В. 366 |
|---|--|

מפתח שמות המתכרים והספרים בערבית

فلسطين العربية بين الانتداب والصهيونية
184
القدس، الجامعة العبرية
قضية ميناء يافا وتل اييب 185
كلمة حول مسألة المفاوضات 185
لا تقتل 301
المصري، عبد الرؤوف 301
النجوى 301
النشاشيبي، ف. 185
الوكالة اليهودية لفلسطين 185*, 301 | ابو رزق 301
اقتصاديات فلسطين 185
امثال سليمان 343
التجديد في تعليم التجويد 301
الجامعة العبرية 301
روضة الانس 301
السدي، ن. 301
السفي، ع. 184
الشريف، ع. 301
صوت من قبور فلسطين 185
فريج، م. 443 |
|---|--|

- Tientsin. Jewish School 106
 Titterton, C. H. 477
 Tobias 310
 Toledot Yeshe 314
 Topics and Trends 305
 Torczyner, H. 310
 Torrance, Th. 341
 Towarzystwo przyjaciół Uniwersy-
 tetu hebrajskiego w Jerozo-
 limie. Warszawa 106
 Trachtenberg, J. 228
 Tract Commission 202, 454
 Trans-Jordan. Government. Depart-
 ment of Lands & Surveys 437
 Tribuna evreească 59
 Tribuna sionista 59
 La Tribune juive 60
 Tulloch, T. G. 97

 Uboj rytualny ze stanowiska
 gospodarczego 89
 Union of American Hebrew Con-
 gregations 216
 Untermeyer, L. 210

 Vallentine's Hebrew and English
 La Verdad 440
 Vančura, B. 469
 Vandervorst, J. 312
 La Verdad 440
 Verdavainne, G. 216
 Verein Freunde der Taubstummen
 305
 Vienna. Israelitische Kultusgemein-
 de 89
 Vienna. Palästina-Amt 225
 Villa, E. 319
 Virolleaud, Ch. 228*, 229*, 230
 Vishniak, M. V. 84
 Viteles, H. 225
 The Voice of the Order Sons of
 Zion 305
 Vollmer, H. 66
 Volz, P. 71*, 313
 Vroman, J. 357

 W drodze 225
 Walker, R. H. 446
 Warburg, F. M. 84
 Warszawa. Institut nauk judai-
 stycznych 186
 Weinryb, B. 154

 Weisman, H. L. 97
 Weitz, M. M. 107, 240
 Weizmann, Ch. 53, 97, 477
 Wendel', A. 446
 Wenter, J. 103
 Werden und Wesen des Alten
 Testaments 71
 Wertheimer, L. 107
 Wertheimer, M. 366
 Whiting, J. D. 358
 Who's who in American Jewry 192
 Why Zionism 226
 Wiadomości portu gdyńskiego 97
 Wiener, L. 369
 Weismann, H. 307
 Wild, L. H. 194
 Wilhelm, K. 341
 Williams, A. L. 84
 Wilson, Th. W. 368
 Winter, J. 74
 Witenberg, G. 97
 Wizo-review 225
 Wizo-Revue 305
 Wolffsohn, D. 352
 Wollenberg, H. 457
 Women's International Zionist
 Organisation 225, 226
 Woods, Th. E. P. 313
 World Jewish Congress. Economic
 Department 216, 346, 469
 — Executive Committee 216
 Wright, D. 85
 Wutz, F. 195

 Yarmolinsky, A. 441
 Yasser, J. 189
 Yedi'ot la'ole hehadash 8
 Di Yiddishe presse 303
 Yofe, J. 97
 Youth aliyah 60

 "Zebulun". Kraków 98
 Zelig, D. F. 368
 Zeller, H. 313
 Zérapha, G. 89
 Zew młodych 226
 Zidov 305
 Zidowský Kalendář 191
 Ziegler, J. 64*
 Zionist Organization. America 226

- Schloessinger, M. 17
 Schlosser, M. 184*
 Schlütz, K. 64
 Schmidt, J. 64
 Schneidermann, S. L. 236
 Schnurmann, E. 89
 Schocken Verlag, Berlin 59
 Schoeps, H. J. 201
 Schonfield, H. J. 314
 Schütte, C. Th. 210
 Schulz, A. 64, 307
 Schweiger, M. 223
 Schwerin, L. 310
 Scripta academica Hierosolymitana
 53
 Segal, H. R. 223
 Segal, M. H. 199
 Segal, S. M. 368, 487
 Segerman, S. H. 357
 Seidman, H. 316
 Seligmann, C. 317
 Shekhtman, I. B. 215, 223
 Shell Company of Egypt 476
 Shems, A. A. 436
 Shneur, Z. 236
 Shneur, Z. 236
 Siebert, W. 469
 Siege of Jerusalem 103
 Sifra 74
 Sigall, O. 365
 Silver, A. H. 345
 Silver, M. 76
 Simon, M. 199*
 Simpson, J. H. 345
 Sinzheimer, H. 210
 Slotki, W. 198, 199
 Sohar, A. Z. 105
 Sohn, D. 205
 Sokolow, N. 224
 Sole, W. 223
 Soltes, M. 204
 Soltész, E. 73
 Sommer, E. 365
 Southern, R. M. 355
 Les Souvenirs israélites en France
 459
 Spanier, M. 65
 Sperlinger, T. 225
 Spire, A. 484
 Spitaler, A. 481
 Sprödowsky, H. 71
 Spyridon, S. N. 222
 Der Staatszionist 223
 Staerk, W. 445
 Starr, J. 459
 Steckel, Ch. W. 103
 Steinberg, J. 431
 Steinberg, M. 226
 Steinhardt, N. 89
 Steinmetz, F. 205
 Steinschneider, M. 436*
 Stern, M. 352
 Stichting Joodsche arbeid 345
 Stier, F. 64
 The story of the Hebrew Univer-
 sity in Jerusalem 239
 Stowarzyszenie harcerzy żydowskich
 Brith-hakanaim. Lwów 97
 Strack, H. L. 198
 Straus, R. 463
 Strecker, M. 463
 Strobl, G. 469
 Stroock, S. M. 84
 Stummer, F. 71
 Sturmman, M. 476
 Suryc, M. 345
 Suşel, E. 224
 Swarsensky, H. 477
 Sworakowski, W. 469
 Sydney. The Great Synagogue 204
 Synagogue service bulletin 305
 Sypherd, W. O. 194
 Szczygiel, P. 307
 Szoszkies, H. 97, 345
 Tait, J. G. 206
 Talmud 198
 Tandrup, H. 365
 Tannenbaum, E. 442
 Tarshish, J. 202
 Tefillor 204, 205
 Tel-Aviv and Jaffa. Chamber of
 Commerce 50
 Tharaud, J. 357
 Theis, J. 308
 Thémanlys, P. 340
 Thiersch, H. 446
 Thomas, L. J. 357
 Thomsen, P. 224
 Thon, J. 218, 471
 Thon, O. 357, 458
 Tientsin Hebrew Association 454

- Palestine undivided 399
 Palesztina 222
 Palmer, H. P. 340
 Palnews 15, 399
 Paprocki, S. J. 215, 344
 Parkes, J. W. 344
 Peker, M. 476
 Perlmutter, E. 294
 Petrie, W. M. F. 357
 Pfeffer, H. 458
 Philadelphia, The Dropsie College
 for Hebrew and Cognate
 Learning 239
 Philipp, O. 103
 Philippides, L. I. 445
 Philipson, D. 202
 Phillips, T. W. 70
 Philo Judaeus 199, 451
 Philo-Atlas 344
 Philo Zitaten-Lexikon 442
 Picard, J. 103
 Picard, L. 149
 Pinkman, F. 194
 Pinsker, L. 96
 Podro, J. 83
 Polacy o 'Zydach 468
 Polonsky, A. 300
 Polsko-palestýnska izba handlowa.
 Warszawa 223
 Pouzin-Coffin, A. 357
 Powell, J. W. 223
 Poznański, E. 96
 Pożycie małżeńskie według rituału
 żydowskiego 99
 Prague. Zidovská náboženská obec
 304
 President of the Brighter English
 League 434
 Prieбatsch, H. 70
 Prinz, J. 458
 Problems and needs of the citrus
 industry of Palestine 436
 Provol, W. 458
 Prowalski, A. 345
 Prys, J. 442
 Przeciwno korupcji i złym
 obyczajom 340
 Przysuskier, L. 458

 Rabinowitz, J. 199
 Rabinowitz, L. 83

 Rachel 485
 Rand, McNally & Co. 96
 Randenborgh, E. 445
 Randenborgh, G. 445
 Raskin, S. 99
 Rasner, Ch. 340
 Rayss, T. 96
 Razovsky, C. 215
 Rees, M. J. 468
 Reichler, M. 202
 Reichsverband der jüdischen Kul-
 turbünde 480
 Reichsvertretung der Juden in
 Deutschland 215
 — Zentralwohlfahrtsstelle 88
 Rhotert, H. 476
 Riabinin, J. 209, 210
 Ricciotti, G. 82
 Rice, W. V. 355
 Riley, W. B. 310
 Roback, A. A. 189
 Robertson, E. 210, 306
 Robinson, H. W. 458
 Romano, S. 487
 Rosenau, E. 473
 Rosenau, W. 202
 Rosenberg, A. 96
 Rosenhek, L. 95
 Rosenthal, E. I. J. 210, 450
 Rost, H. 445
 Rostowa, N. T. 357
 Roth, C. 61, 458, 459
 La Rougefosse, R. 235
 Rudolph, W. 71, 194
 Rumball-Petree, E. A. R. 445

 Sachs, J. 191
 Salit, S. 469
 Salmon, P. 71
 Salomons, D. 339
 Samuel, W. S. 459
 Sankowsky, Sh. 476
 Sarachek, J. 84
 Sargent, H. N. 194
 Saslaw, J. 471
 Săvulescu, T. 96
 Sawicki, A. 371
 Schaeffer, C. F. A. 228*, 229*, 230
 Schauss, H. 318
 Schechtmann, J. 476
 Schlesinger, S. 456

- McMahon, H. 472
 Meissner, B. 83
 Meister, A. 70
 Meller, S. 485
 Merchants' Association. Tel-Aviv
 and Jaffa 289
 Mexico. Archivo general de la
 nacion 340
 Meyerhof, M. 458
 Mibashan, A. 474
 Milanesi, G. 235
 Milano, A. 441
 Milbauer, J. 105
 Mildenstein, L. 356
 Miller, D. 454
 Miller, L. R. 189
 Miller, S. A. 356
 Möller, H. 70
 Möller, W. 70, 194
 Moffatt, J. 308
 Montefiore, C. G. 201
 Morgan, G. C. 309
 Morgenstern, S. 485
 Morse-Boycott, D. L. 194
 Mortkowiczówna, H. 96
 Moses b. Maimon 57, 315
 Mozeson, A. 218, 219
 Mozley, E. N. 310
 El Mundo 190
 Munkácsi, E. 62
 Muzur, E. 86
- Na straży 96
 Narkiss, M. 423
 National Conference of Jewish
 Social Welfare 214
 National Council of Jewish Federa-
 tion and Welfare Funds 214
 National Federation of Temple
 Brotherhoods 215
 Navon, A. H. 365
 Neches, S. M. 361
 Neophytos 222
 Neuman, E. 89
 Neuman, J. 88
 Neumann, L. 294
 Neustadt, M. 52
 New-York. Jewish Institute of
 Religion 239
- Jewish Theological Seminary of
 America 371
 — Public Library. Slavonic Divi-
 sion 441
 News from the School of the
 Jewish Woman 59
 Niemcewicz, J. U. 103
 Nieuweshuis 345
 Nötscher, F. 307
 Nott, K. 236
 Nuestra tribuna 59
- O'Connor, H. 209
 Oesterley, W. O. E. 443, 450
 Opatoshu, J. 365
 Oppenheim, M. F. 475
 Ort 215*, 344
 Oświadczenie duchowieństw ży-
 dowskiego w Polsce w sprawie
 uboju rytualnego 88
- Paffrath, Th. 307
 Palästina Jahrbuch 356
 Palcor 190
 Palestine. Government 52*, 435*
 — Dep. of Agriculture 435*
 — Dep. of Education 52, 435
 — Dep. of Health 52
 — Dep. of Migration 435
 — Dep. of Police and Prisons 435
 — Dep. of Posts and Telegraphs
 436
 — Dep. of Surveys 52
 — Office of Statistics 436
 — Palestine Railways 52
 — Treasury 52
 Palestine and Egypt Lloyd 184
 Palestine Association of University
 Women 184, 436
 Palestine Board of Higher Studies
 184
 Palestine Correspondence Agency
 190
 Palestine directory 174
 Palestine Dominion League. New
 York 357
 Palestine Economic Corporation
 222, 475
 Palestine labour studies 475
 The Palestine post 399

- Kaplan, M. M. 467
 Karpf, M. J. 467
 Kartell—Convent der Verbindungen deutscher Studenten jüdischen Glaubens 440
 Katchko, A. 480
 Katz, H. W. 365
 Katz, M. 204
 Kaufmann, J. 434
 Kaznelson, B. 475
 Kecskeméti, L. 69
 Keleti, L. 99
 Keren Kayemeth Leisrael 51, 183, 300, 356
 Kisch, F. H. 222
 Kisch, G. 189, 457
 Klausner, J. 239
 Kobieta nowa 304
 Köhler, F. 473
 Kölbing, E. 103
 Kohler, J. 189
 Kohn, H. 226
 Kontratak 304
 Koralnik, J. 215*
 Kornfeld, J. S. 207
 Kraft, W. 434
 Kroeze, J. H. 309
 Landau, J. L. 362
 Landau, S. R. 356
 Landman, A. 95
 Landsberg, A. 484
 Langh, Ph. A. 339*
 Laredo, I. 340
 Laserson, M. 50
 Lasker-Schüler, E. 209
 Laski, N. J. 209
 Lathrop, D. P. 70
 Lawrence, Th. E. 356
 Lazaron, M. S. 214
 Lazarus, H. M. 199
 League of Nations. Information Section 468
 — Permanent Mandates Commission 95, 473
 Lehrmann, Ch. 484
 Leimbach, K. A. 307
 Leitner, M. 194
 Lestschinsky, J. 214
 Let's speak English 434
 Levin, Sh. 340
 Levinger, E. C. 102
 Levy, F. A. 202
 Levy, J. 472
 Levy, J. B. 368
 Levy, R. 358
 Lewisohn, L. 485
 Lewite, L. 218, 219
 Licht, A. 474
 Lichtenstein, M. 317, 372
 Lichtigfeld, A. 201
 Lichtwitz, H. 474
 Liebermann, A. 485
 Lifshitz, Z. 51
 Lightson, R. 435
 Lilienthal, S. 209
 Lindeskog, G. 313
 Linfield, H. S. 468
 Lippl, J. 308
 Lipsky, L. 226
 Lissner, J. 88
 Live, E. H. 226
 Lloyd George, D. 468
 Locard, E. 457
 Locker, B. 475*
 Loewe, H. 201
 Loewe, H. M. J. 450
 Loewenberg, J. 58
 Löwenstein, L. 442
 Loewenstein, Th. 96
 The London Committee of Deputies of the British Jews 88, 468
 Longaker, F. C. 70
 Lonsbach, R. M. 468
 Lyons, A. 76
 Lucas, A. 445
 Luria, S. 74
 Machover, J. M. 474
 Magna bibliotheca Anglo-Judaica 61
 Magnes anniversary book 11
 Majus, J. 474
 Makkabi-hazair. Czechoslovakia 371
 Mannheimer, G. 103
 Marcus, J. R. 83, 202
 Martin Buber und sein Werk 209
 Marx, J. 458
 Mattuck, I. 202
 May, G. L. 445
 Mayer, J. 191
 McGovern, J. 474

- Hurwitz, S. 74
 Hyamson, A. M. 339
 Ibericus 213
 Ibn-Sahav, A. 484
 Illiffe, J. H. 183
 Indelman, Ch. 369
 Insler, A. 208
 International nursing review 221
 Interterritoriale Wanderfürsorge-Konferenz 88
 Istrin, V. M. 209
 Iton Habonim 221
 Ivriah '95
 Izraelita magyar irodalmi társulat 439
 Izraelita nőegylet, Budapest. V. ker. 213
 Jabotinsky, V. 221, 473
 James, F. 69
 Jansen, H. L. 69
 Jansen, R. L. 308
 Jarvis, C. S. 95
 Jepsen, A. 65
 Jerusalem. Deutsches evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes 356
 — Hebrew University 239, 433
 — — Geological Department 149
 — Nathan and Lina Straus Health Centre 183
 — Palestine Archaeological Museum 51, 183
 Jewish Academy of Arts and Sciences 189
 Jewish Agency for Palestine 433, 434*
 — Central Bureau for the Settlement of German Jews 51, 434
 — Executive 53
 Jewish Agricultural Society 213
 The Jewish call 98
 Jewish Colonization Association 467
 Jewish conference 190
 The Jewish council of Bensonhurst and Mapleton 190
 Jewish daily eagle 56
 The Jewish herald 58
 The Jewish Historical Society of England 208
 Jewish maritime revival 475
 Jewish Memorial Council. Central Committee for Jewish Education 371
 The Jewish outlook 356
 The Jewish philosopher 190
 The Jewish pioneer 221
 Jewish press 303
 Jewish social studies 190
 The Jewish spectator 59
 The Jewish world 187
 The Jewish year book 190
 John Rylands Library. Manchester 306
 John Simon Guggenheim Memorial Foundation 344
 Joint Distribution Committee 88, 467
 Josephus, F. 71, 82, 208
 Journal of Jewish bibliography 61
 Judaism and Christianity 450
 Judenstaatspartei 222
 Jüdische Front 190
 Jüdische Lesehefte 58
 Das Jüdische Volk 222
 Der Jüdische Weg 58
 Jüdische Welt 365
 Jüdischer Kulturbund. Hamburg 480
 — Rhein-Ruhr 58
 Jüdisches Blindenjahrbuch 439
 Jüdisches Jahrbuch 57
 Jüdisches Nachrichtenblatt 440
 Jugend-Alijah 95, 222, 304
 Les Juifs 213
 Jung, L. 198, 450
 Junker, H. 307, 308
 Kadimah. Wien 95
 Kahn, A. 214
 Kahn, H. 344
 Kakowski, A. 214
 Kalendarz "Samooobrony" 214
 Kallner, D. H. 473
 Kalt, E. 307
 Kalus, L. 193
 Kantrovitch, H. 51*

- Gittelsohn, R. B. 106, 220, 240*, 369
 Glazer, S. 315
 Gliksmann, S. 315
 Głos akademika 371
 Głos Gminy żydowskiej 56
 Goldenberg, N. 354
 Golding, L. 102
 Goldmann, N. 87, 213
 Goldstein, F. 61
 Goldstein, I. 94, 354
 Golub, J. S. 220, 240
 Goodenough, E. R. 199
 Goodhart, H. L. 199
 Goodman, P. 220
 Gordon, A. D. 220, 354
 Gordon, J. 467
 Gordonja 225
 Gottmann, J. 220
 Gräff, O. M. 308
 Granovsky, A. 355
 Grau, W. 457
 Great Britain 472
 — Admiralty 355
 — Colonial Office 355*, 472*
 — General Staff. Geographical Section 94
 — Office of the Chief Rabbi 263
 — Palestine Currency Board 355
 Green, A. S. 87, 239
 Greenstone, J. H. 308
 Griguer, J. 315
 Groor. I. 77
 Grotte, A. 208
 Grünbaum, I. 473
 Guggenheim. Family 209
 Guhr, H. 221
 A guide to Jewish monuments in France 459
 Gurevich B. 94
 Guttmann, S. 316
 Guttmann, S. W. 78

 Ha'aretz 16
 Haas, J. 339
 Habonim 93, 221
 Hacofe 439
 Haeussermann, F. 66
 Hafner, F. 107

 Hagada 77
 Haifa. Hebrew Technical Institute 183
 Hamburg. Deutsches Bibel-Archiv 66
 Hamenahajl 439
 Haneszer 439
 Harand, I. 343
 Hartford, Conn. Congregation Beth Israel 228
 Hasomir's Sangbog 479
 Hazen, N. W. 226
 Hebrew post 189
 Hechaluz. Deutscher Landesverband 473
 Heichelheim, F. M. 206
 Heinisch, P. 307*, 308
 Heller, J. 221
 Hempel, J. 67, 71, 194
 Henderson, R. B. 445
 Henne, E. 308, 443
 Henson, H. H. 450
 Henriques, B. L. Q. 208
 Herkenne, H. 307*
 Hermansson, M. 343
 Heroische Gestalten jüdischen Stammes 457
 Herrmann, H. 208
 Hertz, J. H. 63, 78, 204
 Herz, R. 457
 Herzl, T. 94, 221
 Herzog, I. 197
 Heschel, A. 82
 Hess, M. 93
 Hilfsverein der Juden in Deutschland 88
 Himadeh, S. B. 473
 Hirsch, K. 213
 Hirsch, L. 487
 Hirsch, M. M. 198
 Historia judaica 457
 Hoemesz 189
 Hoffmann, Ch. 221
 Holländer, L. 440
 Holzhey, K. 64
 Hooke, S. H. 445*
 Hooper, J. S. M. 309
 Hoschander, J. 67
 Hüber, R. 94
 La huitième campagne de fouilles à Ras-Shamra-Ugarit 481

- Dreyfus, A. 457
 Driver, G. R. 99, 230
 Dubnow, S. M. 339
 Duker, A. G. 191
 Dussaud, R. 229, 230

 Edelman, R. 441
 Edinger, D. 204
 Efros, I. 57
 Egelson, L. I. 202
 Ehrenberg, M. 94
 Ehrenpreis, M. 466
 Ehrenstein, Th. 99
 Ehrmann, E. L. *58
 Eichstädt, V. 61
 Eisenbeth, M. 82
 Eisenstein, I. 226, 343
 Eisler, R. 456
 Elazari-Volkani, I. 300
 The 11th hour 58
 Elliger, K. 309
 Elliot, G. M. 66
 Emergency Committee in Aid of
 Displaced German Scholars 87
 Emmanuel, I. S. 456
 Eppler, S. 466
 Epstein, I. 198
 Escher, K. 364
 Essays and studies in memory of
 Linda R. Miller 189
 Est-ce que je deviens anti-
 sémite ? 87
 Ezra, A. 358

 Faibis, D. 106
 Farrel, J. Th. 484
 Fédération des sociétés juives
 d'Algérie 58
 Federation of Bronx Jewish
 Congregations 371
 Fekler, H. 219
 Feldman, A. J. 202
 Feldmann, F. 307
 Festschrift [Kadimah] 95
 Festschrift [L. Baeck] 438
 Fichtner, J. 66
 Filderman, W. 466
 Finkel, S. B. 239
 Finkelstein, L. 76*
 Firkowicz, S. 318
 Fischer, J. 307

 Fishman, I. 212
 Fitzgerald, G. M. 354
 Fleg, E. 58, 102, 317, 438
 Florenthal, A. 220
 Fodor, A. 300
 Foerster, W. 76
 Fogelson, S. 480
 Forchheimer, S. 439
 Forschungen zur Judenfrage 212
 Fosdick, H. E. 309
 Fraenkel, E. 442
 Frank, R. 364
 Frankau, P. 365
 Frankfort on Main. Israelitische
 Gemeinde 439
 Franzblau, A. N. 105, 238, 239
 Franzos, K. E. 58
 Freedman, H. 198*
 Freehof, S. B. 202, 443
 Freimann, J. 456
 Freud, S. 309
 Frey, H. 64*, 65
 Friedenthal, H. 365*
 Friedenwald, J. S. 472
 Friediger, M. 317
 Friedländer, G. 343
 Friedländer, Z. 433
 Friedman, L. M. 456
 Friends of the Hebrew University
 of Jerusalem. Hungary 105
 Frisch, E. 202
 Frumkin, G. 361
 Fuerst, J. 442
 Fürstenthal, E. 365
 Furriers' Joint Council of N. Y. 55

 Galanté, A. 339, 457
 Der Galizianer 54
 Genss, N. 440
 Germansky, B. 183*
 Germany. Statistisches Reichs-
 amt 87
 Gesellschaft für Geschichte der
 Juden in der Cechoslovaki-
 schen Republik 82
 Gewilin 186, 439
 Ginsberg, M. 199
 Ginsburger, M. 207
 Ginzburg, I. 315
 Girard et Barrère 220

- Binder, A. W. 189
 Bing H. F. 93
 Birkeland, H. 193
 Blau, L. 441
 Blessinger, K. 479
 Bloch, J. 61, 441
 Bloom, A. 444
 Bloom, S. S. 300
 Blum, L. 84
 Bluwstein, R. 485
 B'nai B'rith 343
 Board of Deputies of British
 Jews 211
 Bodenheimer, F. S. 219
 Boekman, E. 479
 Bornstein, I. 211
 Boston. Public Library 61
 Bowie, W. R. 65
 Bräunlich, E. 475
 Brandeis, L. D. 339, 471
 Brandwein, H. 93
 Branówer, A. 219
 Bratsiotis, I. 65
 Braverman, L. L. 487
 Bregman, Z. 286
 Brochmann, B. D. 211
 Brooks, K. L. 352
 Brown, J. 219
 Buber, M. 93, 209, 210, 317, 487
 Búda, J. 193
 Burstein, A. 368
 Buslija 225
 Buxton, D. F. 466
 Byron, G. G. N. 484

 Cadier, Ch. 308
 Cahnmann, W. 93
 Call of youth 57
 Camera di commercio italiana in
 Palestina 15
 La... campagne de fouilles à Ras
 Shamra 228, 481
 Candy, D. A. S. 309
 Cantera, F. 358
 Carlebach, E. 228
 Carlebach, J. 207
 Caskel, W. 475
 Caspari, W. 65
 Causse, A. 65

 Central Conference of American
 Rabbis 57
 Centrala Związku Kupców. Sekcja
 branży miesnej 212
 Cernăuți. Comunitate evrească 207
 Ceskoslovensko-palestýnská ob-
 chodní komora, Praha 219
 Chajenu 219
 Chalmers-Hunt, D. R. 472
 Chalom, W. 472
 Cherut 93
 Christian and Missionary Alliance.
 Jerusalem 183
 Clark, K. W. 72
 Claudel, P. 213, 444
 Cobbett 343
 Cocconis, G. A. 72
 Coggin, F. E. 309
 Cohen, Israel 343, 472
 Cohen, M. J. 320
 Cohn, E. B. 81, 306, 352
 Collings, K. B. 357
 Colorni, V. 82
 Colson, F. H. 451
 Comité des délégations juives.
 Paris 212
 Comité voor bijzondere Joodsche
 belangen 212, 466
 Conovitz, M. 487
 Contemporary Jewish record 304
 Cook, S. A. 66
 Cooke, G. A. 444
 Coolen, W. 466
 Correspondance juive 304
 Costley-White, H. 308
 Cronbach, A. 202
 Crook, M. B. 444
 Cumming, H. H. 354

 Dalman, G. 93
 Danzig. Klub für das Arbeitende
 Palästina 304
 Davidson, I. 189
 Dawe, M. T. 435
 Day, M. 103
 Debreczen. Statusquo ante 'izraelita
 anyahitközség 456
 Delpech, J. 105
 Dhome, E. 229*
 Disraeli, B. 484
 Dobranicki, P. 364

מפתח שמות המהברים בלועזית

- Abel, L. F. 348
 Abraham, M. 368
 Abrahams, I. 199
 Abramowski, R. 65
 Abravanel, I. 82, 84, 210
 Achduth 57
 Achduth haam 398
 Adler, E. N. 206
 The Adler papyri 206
 Aescoly, A. Z. 480
 Agobard, E. 469
 Agudas Jisroel. Palästina-Zentrale 92
 Aharoni, I. 92, 192
 The Ahavath Sholom messenger 188
 Das aktuelle Archiv 351
 Al hamishmar 438
 Albright, W. F. 470
 Almanahul evreesc 57
 Alon laoleh 14
 Alttestamentliche Abhandlungen 63
 Amalgamated Clothing Workers of America 303
 Amdurer Benevolent Society 211
 American Academy for Jewish Research 57
 American Colony Aid Association 182
 American Jewish Historical Society 319
 American Jewish year book 86
 Amsterdam. Bibliotheca Rosenthaliana 60, 441
 Amsterdam. Megadlé jethomim 304
 Anglo-Jewish Association 86, 465
 Anglo-Palestine Bank 433
 — Employees Provident Fund 18
 Anglo Palestine Co. Tel-Aviv 183
 Anglo-Palestinian Club. London 351
 Antonius, G. 92
 Armstrong, E. S. 64
 Aronson, J. 369
 Aryan and Semite 189
 Asch, Sh. 102
 Ashbel, D. 218, 351, 401
 Ashkenazi, T. 93
 Asmussen, H. 443
 Assaf, M. 471
 Auerbach, E. 81
 Baalbrit 351
 Baeck, L. 75, 438
 Bagatti, B. 218
 Baker, H. E. 51
 al-Balādhuri 17
 Balscheit, B. 306
 Barclays Bank 218
 Barzilay, I. 484
 Beasley, W. J. 351
 Ben-Chorin, Sch. 50
 Ben-Gurion, D. 93, 300, 471, 473, 475*
 Ben Jehuda, E. 285
 Ben-Nerya, A. 219
 Ben-Shalom, A. 471
 Benedict, L. 235
 Bentwich, N. 342, 352
 Bergmann, E. 53
 Berlin. Jüdische Gemeinde 456
 — Jüdisches Museum 352
 — Lehranstalt für die Wissenschaft des Judentums 371
 — Rabbiner-Seminar 239
 Berman, D. 449
 Berry, G. R. 193
 Bettan, I. 202*
 Bialik, Ch. N. 235, 367
 Biberfeld, Ph. 471
 La Bible 193
 Bible. tr. German 64, 307
 Bible. Prophets. tr. English 308
 Bible. Pentateuch 63
 Bible. Numbers 308
 Bible. Jeremiah 443
 Bible. Minor prophets 65
 Bible. Psalms 65, 308, 443*
 Bible. Ecclesiastes 193
 Bible. Selections 308*
 Biblical biographical series 308
 Bibliography of the chief works of Prof. M. M. Laserson 50
 Biblioteczka Żydowska 367
 Biblioteka dla spraw Palestyny i Bliskiego Wschodu 218, 471

STUDIES

ASAF, S.: The selling of Hebrew books in Yemen through envoys from Palestine ...	493
HABERMANN, A. M.: Opposition to printing of Hebrew Pentateuchs and prayer-books through Gentiles	496
KLAR, B.: Titles of four books ...	241
KLAR, B.: Israel Davidson ל"י ...	489
NARKISS, M.: A <i>memento mori</i> in the Nauheim Collection (with plates i-ii) ...	108
NARKISS, M.: The Zodiac in Jewish art (with plate xxxi)	513
SONNE, I.: Bibliographical excursions	
1. ספר גירושין ...	382
2. Priests' hands in Italy (with plates xvi-xvii) ...	383
3. Priests' hands with the Proops printers ...	386
4. The sign of fish in Hebrew printers' marks ...	387
YAARI, A.: Miscellaneous bibliographical notes	
31. Priests' hands in Hebrew printers' and authors' marks (with plates iii-xv) ...	259
32. Another epithalamium by M. H. Luzzatto ...	373
33. Three unknown books from the press of Abraham the Proselyte at Salonica ...	374
34. Levites' symbols in Hebrew printers' marks (with plates xviii-xxviii) ...	501
35. Additions to "Priests' hands in Hebrew printers' marks" (with plates xxix-xxx) ...	511

FROM THE LIBRARY COLLECTIONS

KATZ, S.: Mendel Lefin's Bible translations ...	114
---	-----

NOTES

AESCOLI, A. Z.: Note (on the name of ספר גירושין) ...	392
BEN-MENAHEN, N.: On the works of R. Menasseh of Ilia ...	391
HABERMANN, A. M.: Another proof-reader's complaint ...	140
KOHN, J.: Note (to KS xv, pp. 491-492) ...	271
KON, P.: Deeds of sales of books among Karaites in Lithuania	270
KOOK, S. CH.: Note on קנה על גרות על פלוגיית ...	520
LANDAU, J. L.: Note (to KS xv, p. 499) ...	272
LIBERMANN, H.: One more book printed at Laszczów ...	140
SONNE, I.: The Palestine <i>Shedar</i> literature and Temple drawings in Hebrew books ...	134
WILENSKY, M.: (Reply to J. Kohn) ...	271
YAARI, A.: Reply to I. Sonne ...	137

LIBRARY NOTES AND NEWS ... 1,141,273

BIBLIOGRAPHY

PALESTINE PUBLICATIONS

Periodicals and Collections ... 7,144,278,393
Books and Pamphlets ... 15,149,283,399

HEBRAICA AND JUDAICA

Periodicals and Collections ... 54,186,302,437
Bibliography and History of Jewish Studies ... 60,191,305,440
Biblical Studies ... 62,192,306,442
New Testament ... 72,313
Talmud and Midrash, Rabbinic Literature ... 73,195,314,447
Jewish Philosophy and Religion ... 75,199,316,449
Kabbalah and Hassidism ... 76,202,317,452
Liturgy, Ritual, Sermons ... 77,203,317,453
History and Related Subjects ... 79,205,319,454
Jews in the Present ... 85,211,341,464
Zionism and Palestine ... 90,216,346,470
Ethnography, Folklore, Art ... 98,227,358,479
Philology ... 99,228,361,480
Mediaeval Hebrew Literature ... 481
Modern Hebrew Literature ... 100,233,362,481
Yiddish Literature ... 100,233,363,482
Literature in other Languages with Jewish Themes ... 102,235,364,484
Juvenile Literature ... 103,236,366,486
Education and Teaching ... 105,238,369,488
Text Books ... 106,240,368,488
Hebrew Works on non-Jewish Subjects ... 107,240,372,488
Miscellanea ... 372,488

LIST OF ABBREVIATIONS

a. o. : and others	n. d. : no date
Bd. : Band	n. p. : no place
c : copyright	n. pr. : no printer
col. : coloured	numb. l. : numbered leaf(-ves)
diagr. : diagram(s)	p. : page(s)
diss. : dissertation	p.l. : preliminary leaf(-ves)
ed. : editor, edition	pl. : plate(s)
facsim. : facsimile(s)	port. : portrait(s)
front. : frontispiece	pref. : preface
hrsg. : herausgegeben	T. : Teil
illus. : illustrated	tab. : table(s)
incl. : including	vol. : volume(s)
l. : leaf(-ves)	

KIRJATH SEPHER

BIBLIOGRAPHICAL QUARTERLY OF THE
JEWISH NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, JERUSALEM

VOLUME XVI

Jerusalem 1939—1940

The Hebrew University Press Association